

A low-angle, upward-looking photograph of several tall skyscrapers in a city, likely New York City. The buildings are made of light-colored stone or concrete with many windows. The sky is a clear, bright blue. The perspective is from the street level, looking up at the buildings that converge towards the top of the frame.

KRISEN

ARTIKLER FRA RÆSON

KRISEN

Artikler fra RÆSON 2008-2012, red. Lasse Marker og Kenneth Praefke

Udvalgte artikler fra RÆSON siden december 2007
RÆSONS FORLAG 2012
Over 160 artikler

Opdateret 8/12 2011 (Første udgave)
Opdateret 14/8 2012 (Anden udgave)
Udgivet af RÆSON MEDIER, KØBENHAVN
www.raeson.dk

Indholdsfortegnelse

Indledning: Sådan så den økonomiske krise ud	9
DANMARK.....	15
Krisen: Fogh overhørte nationalbankens advarsler – og nu kommer regningen!.....	16
Det Radikale Venstre: nej tak til Helles statsbank.....	25
Tidl. overvismand: Arbejdsløsheden bliver langvarig	28
Gældskrise: Vent med afskaffelse af efterlønnen – invester i uddannelse!	32
OK 2010: Fagbevægelsen ved, at store lønstigninger er urealistiske – der skal tænkes kreativt.....	35
Danmark: den (u)mulige efterlønsreform.....	38
Danmark: ”Det handler om gælden, tosse”	41
Danmark: en ”fair løsning”?	45
Danmark: ”Dansk Folkeparti er så afgjort vinderen”	48
Torben M. Andersen: Giv Folketinget uafhængige økonomer	53
Interview med Peter Birch Sørensen: vismand og vagthund.....	55
RÆSON spørger syv økonomer: først opsving for alvor i 2013.....	58
Jesper Rangvid til RÆSON: Hvornår tager politikerne fat på finanssektorens skyggeside?	64
RÆSON om vismandsrapporten: Vismændene vil have upopulære reformer. Nu!.....	66
Vismændene i ny rapport: Hold kommunerne i snor og beskat bankerne	68
Økonomiprofessor Carl-Johan Dalgaard til RÆSON: Danmark har ikke noget vækstproblem	70
Dalai Lama-effekten: Det koster på eksporten til Kina at mødes med lamaen	72
Jesper Jespersen: Økonomerne er lige så uenige om efterlønnen som politikerne	74
CEPOS og AE-rådet: Der er ikke råd til valgflask	79
Økonomien i 2011: Danmark får ikke fuldt udbytte af det globale opsving.....	82
Torben M. Andersen: Vækst er ikke løsningen på alt.....	84
Regningen: Kan politikerne få os ud af gælden igen?	86
Tør politikerne reducere velfærdsservicen?.....	88
Claus Hjort Frederiksen: ”Jeg tror, at vælgerne gerne vil have forudsigelighed. Det er det, jeg har kæmpet for.”	92
Danmark – et lavvækstland. Danmark står til at få en af de laveste vækstrater i OECD. Kan vi undgå det?.....	97
1 %’s vækst: Danmark tager en pause fra nedturen	101
Økonom: Vi skal øge arbejdsuddrevet allerede nu.....	103

Hverken Helle eller Løkke har svaret: Hvad hvis væksten udebliver? ..	104
Rasmus Bech: Reguler erhvervslivet – også for dets egen skyld	106
DI's svar til Bech: Hvem skal taberne være?.....	109
Richard Florida: Byerne skal drive grøn revolution	110
Jesper Jespersen: fremrykkede offentlige investeringer en god idé – også hvis krisen fortsætter efter 2014	112
Torben Mark Pedersen: fremrykkede offentlige investeringer vil skade dansk økonomi	116
Marlene Wind før det danske EU-formandskab: hold lav profil, Helle	120
Kommentar: kan Danmark fastholde europas nytårsløfter?	123
Ekspertter: Thornings tyrkiske mæglermission er dødfødt.....	125
RÆSONs runde bord: Wammen, Bjerregaard, Ellemann-Jensen og Nedergaard om EU-formandsskabet.....	127
EURO-KRISEN	137
Bruxelles: 10 personer	138
Erik Holm: Vil krisen være enden på euroen?	140
Paris: lykkelige franskmænd	145
V klar til euro-afstemning: ”Vi venter bare på SF”	147
Topmøde: ransagelsens time i Europa.....	150
State of the EU: politisk styring i Europa? Keep on dreaming!.....	153
EU: løgnens pris	158
EU-topmøde: enden på en græsk tragedie?	161
Krisen: EU splittet over krisestyring.....	164
Krisen: Krisestyring må ikke stoppe flekslån	167
Efter krisen: en tsunami af regulering eller stærkere tilsyn?.....	169
Krisen ii: Den græske krise er kun lige begyndt!	173
Krisen ii: Vil euroen overleve?.....	176
Krisen ii: fem lektier af Grækenlands krise.....	178
Krisen: euroens sande ansigt.....	182
Emilie Turunen til RÆSON: Vil EU spare sig ud i en ny depression?.	185
Dan Jørgensen til RÆSON: Gør op med kasinoøkonomien!	188
Bendt Bendtsen til RÆSON: EU-lovgivning kan få store konsekvenser for danske realkreditlån	191
Pisken skal svinges hårdere i EU: Centralbankchef vil stramme kursen over for gældssyndere	194
Kernen af gældskrisen: Hvad er der egentlig galt i Irland?.....	196
Gældskrisen i EU: kunsten at sluge det uspiselige	198
Ekspertterne til RÆSON: Hvis euroen kollapser, bryder EU sammen .	201
Martin Marcussen til RÆSON: Euroens krise er politisk.....	203
Erik Holm: euroens – og Europas – nedtur.....	206

Efter Davos: Euroens fremtid er stadig usikker.....	211
Peter Nedergaard: Nye euro-tiltag signalerer kursskifte fra Merkel	213
Portugals tidligere udenrigsminister: Hård græsk spareopskrift virker ikke.....	215
Europas gældskrise: Den skaber splid – og måske øget samarbejde	217
Guérot om Tyskland: De vil ikke længere Europa for enhver pris.....	219
Adler-Nissen om EU i 2015: overlever krisen – selv hvis euroen falder.....	222
Andrew Clare: Euroen var fra start dødsdømt – politikerne vidste det.....	226
Jørgen Ørstrøm om euroaftalen: Danmark er en af de store tabere	228
Morten Messerschmidt: euroen vil kollapse – Danmark bør forlade EU	231
Jesper Jespersen: EU-pakken løser ingen af de primære problemer – måske tværtimod.....	236
Asger Aamund: kun en demokratiseringsproces kan få EU ud af krisen	240
Niels Thygesen: Danmark bør tilslutte sig finanspagten	244
Morten Løkkegaard: Merkel og Sarkozy prioriterer i for høj grad markedet over demokratiet.....	247
Opinion: EU er blevet en bankfilial.....	251
Dagnis Jensen og Hassing Nielsen: det er ikke demokratisering, EU har brug for.....	253
Kommentar: ØMUen er ikke synkefri	257
Professor Martin Marcussen om finanspagten: håbets kamp med magtesløsheden.....	260
Kommentar: Marlene Wind og det demokratiske underskud	265
Kommentar: sådan redder de europæiske ledere ØMUen	268
Professor om finanspagten: de folkevalgte udvander folkestyret.....	270
Kommentar: Tobin-skatten har aldrig skullet gennemføres.....	273
Ulrich Beck: eurokrisen har skabt monsteret Det tyske Europa	275
RÆSONs runde bord: er finanspagten en fejl?.....	277
Kommentar: hvorfor er Merkel så spareivrig?.....	294
Meier Sørensen om finanskrisen: borgerne spillede med, da bankerne gamblede	297
Grahame Thompson: jeg frygter for Europa	300
Eurokrisen: Europa er strandet mellem centralbanken og finansministerierne.....	302
Kaczyński: EU lader ikke græsk tragedie sprede sig.....	306
RÆSONs runde bord: Hvornår skal Europa spare?.....	308
RÆSONs runde bord: skal EU have en fælles finanspolitik?	315
Fabian Zuleeg: lav en bankunion, EU	320
Ekspert: Europas Forenede Stater er løsningen på eurokrisen.....	322
Ekspert: giv EU magt til at opkræve skatter.....	324

GLOBALT	326
Politikernes ansvar: Boblen måtte bryde	327
Krisen: Kreativiteten løb løbsk	331
Til forsvar for kapitalismen: illusioner om regulering	334
Reform af systemet: Hvorfor de gamle løsninger ikke er nok	338
Efter WTO-sammenbrud og finanskrisen: en ny protektionistisk tid? ..	344
USA: Krisen må ikke gå til spilde	348
Kina: det vanskeligste år	352
Max Fraad-Wolff: en ny finanskrisen om 3-6 måneder	358
EU til G20: klar til opgør med finanssektoren	360
G20-topmøde: Tør Obama ta' bonussen fra bankerne?	363
Martin Marcussen: Har nationalbankerne slet intet lært af krisen?	366
Obama er på rundrejse – men Asien venter ikke på USA	370
Ny forfatning: Lad os reparere Californien.....	372
Krisen: for lånte penge – de store statsgælder kan være væksthæmmende	375
Krisen: Hævnens time.....	379
Goldman Sachs: grådighedens ansigt.....	382
RÆSON spørger: Hvad er risikoen for en ny krise?	385
Den økonomiske genopretning – er opsvinget på vej?	388
Professor Ørstrøm Møller: USA bankerot i løbet af 10 år	391
Global krig om penge: Er en valutakurskrig på vej?.....	396
Det jobløse opsving: Kan centralbankdirektør Bernanke holde gang i amerikansk økonomi?	398
Ny krise på vej? USA's roterende seddelpresse kan skabe bobler i Asien	400
Jakob Vestergaard til RÆSON: G20 er ikke det rette forum til økonomisk samarbejde	403
Gælden vokser i USA: Er amerikanerne klar til at spare?	405
Efter krisen: Er økonomerne blevet klogere?	408
Henrik Jensen til RÆSON: Kina manipulerer ikke sin valuta mere end Danmark	412
Kina: Hvorfor redder Kina Europa?.....	414
60 år: Nu kan alle mærke Kina.....	416
"The Beijing-consensus": Kina som foregangsland	420
Seoul: Sydkorea kan ikke længere ignorere sine sociale problemer	423
Jonas Parello-Plesner: EU hopper på det asiatiske vækstlokomotiv	426
Niels Bjerre-Poulsen: Underskuddet er blevet Republikanernes metafor for "Big Government"	428
The Fed: centralbankdirektøren, der vil redde USA	432

Krisen: Super-Sarko redder verden!.....	436
Japan: århundredets krise	442
Rusland: Hvad gør Moskva, når olieprisen falder?	448
Storbritannien: London – krisens centrum	452
Krisen og Tyskland: Hvem tør lukke Opel i et valgår?	456
Krisen og Italien: Kan den italienske kapitalisme overleve krisen?	463
Frankrig: Krisen har gjort dårlige tider værre	466
IMF glemmer fortsat verdens fattigste	469
Interview: ”Det er faktisk lidt overraskende, hvor lidt kreativ venstrefløjen har været til at udnytte krisen.”	474
Interview med Ajit Singh: til forsvar for det finansielle system	478
Rasmus Wøndt: Verden uden styring?	483
Martin Marcussen om kriserne: Lær at leve med dem	488
Hans Uldal Poulsen: verden uden styring – gælden vokser	493
Jens Ladefoged Mortensen: Verden uden styring – Kan WTO følge med?	500
Kenneth Praefke: Kina, USA og kampen om verdensøkonomien	505
Analyse: Derfor kommer det arabiske forår nu	508
Den store sammentrækning: finanskrisen er ikke slut	510
RÆSON spørger: Kinas store skjulte gæld – er den farlig?	512
Torben M. Andersen om verdensøkonomien i 2015: Kun lidt sandsynligt, at vi er tilbage på sporet	515
Mads Fuglede om USA i 2015: stadig verdens naturlige leder	518
Brødsgaard om Kina i 2015: næsten størst økonomisk – ønsker ikke at være det politisk	521
Centralasien: dyr EU-strategi har fejlet	524
Jesper Rangvid: sådan kan Monti redde Italien	527
Eurokrisen: den øger Ruslands indflydelse	529
Torreblanca efter Rajoys sejr i Spanien: Europa er i færd med at spare sig selv i knæ	532
Gert Sørensen om Italien: de har ganske enkelt ingen løsninger	535
Bruce Krasting: Italien kolliderer inden for seks måneder, hvis ikke der gøres noget nu	538
Cameron: midt i et minefelt, men sikker i stolen	540
Montis første 100 dage: en ny slags politiker reformerer Italien ud af krisen	548
Silvia Francescon: Monti har reddet Italiens økonomi, men italienerne lider stadig	552
Ulla Holm: Fransk præsidentvalg – Sarkozy og Hollande vil føre samme EU-politik	555
Carlos Gaspar: Portugal har ikke brug for en ny hjælpepakke – men det har EU	558
Torreblanca: regeringen har reformeret Spanien uden om	

hjælpepakke.....	561
Græsk valg: det nye parlament kommer ikke til at sidde længe	564
Græsk valg: ekstremismen slår igennem på søndag.....	567
Græsk valg: udsigter til et splittet parlament	570
Græsk valg: nyt folkestyre kan forværre krisen	573
Lykke Friis: Merkel og Europa.....	575
Torreblanca: Spanien vil få brug for mere hjælp	580
Granitsas: Grækenland har brug for en teknokratregering – venstrefløjssjæjr kan udløse panik	583
Ekspert om den næste græske præsident: mange anser ham for dybt utroværdig.....	585
ØKONOMISK TEORI.....	587
Finanskrisens årsager: Hvem har skylden?	588
Urin i tanken: neoliberalismen som religion	599
Krisen og økonomerne: Hvad økonomerne har lært af krisen	604
Depressionsøkonomiens hovedværk fylder 75 år: Keynes er kommet på mode igen.....	610

Indledning: Sådan så den økonomiske krise ud

Af Kenneth Præfke, RÆSON's økonomiske redaktør, København 8/12 2011

Tømmermændene fra det værste tilbageslag siden den store depression i 1930'erne runger stadig i verdensøkonomien. Godt nok er de spirende økonomier i Asien og Sydamerika vendt tilbage til rekordvækst, men i Europa og USA er krisen langt fra slut. Arbejdsløsheden hænger fast, væksten i de enkelte lande svinger fra middelmådig til sløv, og de offentlige underskud er eksploderet og har udløst en gældskrise i Europa. Det offentlige skæres til; i England klippes nogle steder op mod 25 % af den offentlige sektor væk, og i Danmark er der dømt nulvækst.

Krisen startede på det amerikanske boligmarked i 2007, forplantede sig videre i det amerikanske finansielle system og blev et internationalt fænomen, da investeringskæmperen Lehman Brothers krakkede i august 2008 mindre end tre måneder før præsidentvalget. I 2011 er situationen på det amerikanske boligmarked fortsat kritisk, og mange mennesker må forlade deres huse, som ryger på tvangsauktion.

RÆSON har samlet et bredt udsnit af artikler om krisen skrevet i løbet af krisen og bragt i både bladets elektroniske og trykte udgave. Hvorfor kom krisen? Hvordan så det ud undervejs? Hvad er konsekvenserne af krisen? Hvordan kan – og kunne – krisen mærkes? Hvordan har den ændret verden?

Nedenfor har vi samlet en oversigt over krisen, der klæder dig på til at bladere gennem de mange artikler. Og i virkeligheden er krisen en tre i enkrise. Først finanskrisen, så Den Store Recession og nu De Voldsomme Tømmermænd:

Først var der den egentlige finanskrisen i 2007-2008, hvor det amerikanske boligmarked gav store tab, fik aktiemarkedene til at dykke og bankerne til at holde på pengene. Det er i den periode, Lehman Brothers krakker, banken Northern Rock, oplever et "run" (hvor kunderne trækker deres penge ud), og Roskilde Bank må reddes af staten. I slutningen af 2008 vælter det frem med bankpakker, der skal berolige markederne, polstre bankerne og redde det finansielle system, der er truet af kollaps.

Så bliver finanskrisen til en real økonomisk krise. Arbejdsløsheden skyder i vejret, produktionen falder, boligpriserne rasler fortsat ned. Regeringerne bekymrer sig ikke længere om bankerne, men om at dæmpe arbejdsløsheden og fyre op under økonomien igen. Derfor kaster de milliarder af kroner i hjælpepakker med skattelettelser, investeringer i infrastruktur og andre initiativer, der skal få "hjulene i gang" – dvs. fremme privatforbruget og investeringerne.

Og så kommer tømmermændene. Det er her, vi er nu. Væksten er vendt tilbage, men slet ikke med samme kraft overalt. De nye økonomier buldrer frem, og i Europa kan kun Tyskland og Sverige følge med. Imens hænger USA, Storbritannien, Danmark og andre vestlige lande fast i mudderet. Samtidig truer regningen fra krisen med at få euroen til at kollapse, og stadigt flere euro-lande må modtage store lån fra en redningsfond for at undgå statsbankerot. USA kæmper med et boligmarked i koma, en kraftigt voksende statsgæld og kraftige nedskæringer i velfærden i staterne, der slås med blodige underskud.

Status? Der er udsigt til en lang periode med sløv vækst og knappe tider, hvor der skal arbejdes for at genskabe den økonomiske rigdom. Der gennemføres finansielle reformer, der skal forhindre, at vi er på vej mod en ny hård finansiell krise, og økonomerne vender blikket indad og filosoferer over, hvorfor de ikke så krisen komme – før det var for sent.

Tidslinje:

Foråret 2007: Subprime-markedet viser svaghed

Det amerikanske subprime-marked, markedet for de mindst kreditværdige boligejere, begynder at vise de første svaghedstegn. Netop denne del af boligmarkedet er det, der senere sætter gang i finanskrisen: Boligboblen brister, priserne begynder deres fald, og de første dårlige betalere viser sig hen over foråret.

Sommeren 2007: Problemerne skyder frem

Den amerikanske investeringsbank Bear Sterns melder om tab på deres investeringer i amerikanske boliglån, og to af deres hedgefonde (investeringsfonde, red.) er i alvorlige problemer. Flere europæiske banker melder efterfølgende også om tab, og Den Europæiske Centralbank hælder flere gange gennem august måned penge på det trængte marked, der viser tegn på manglende likviditet.

September 2007: Run mod Northern Rock

Den britiske bank Northern Rock oplever et bank-run: Frygt for, at banken skal kollapse, får bogstaveligt talt folk til at strømme til banken for at trække deres penge ud. Den britiske stat må træde til med en statsgaranti for at redde banken. I samme måned sænker den amerikanske centralbank, Federal Reserve, for første gang renten for at imødekomme uroen i det finansielle system.

Oktober-december 2007: Den første panik

Skeletonerne vælter ud af skabet. Flere af de helt store banker melder om massive tab på subprime-lån. Aktiemarkedet rammes af panik og starter et styrtedyk. Frygten spreder sig som ringe i vandet og får de finansielle markeder til at fryse til. Bekymringen for tab rundt om i systemet får bankerne til at holde på pengene. Både den amerikanske og europæiske centralbank træder til med nye lånefaciliteter, der skal tilføre systemet flere penge.

Januar 2008: Det første danske offer

Det første danske offer for finanskrisen, Bank Trelleborg, overtages af Sydbank. Société Générale offentliggør, at en medarbejder har tabt næsten 5 mia. euro på ulovlige handler. Federal Reserve sænker i januar renten aggressivt over flere omgange.

Februar 2008-juni 2008: Nationaliseringer for at undgå krak

Problemerne i banksektoren tvinger regeringer verden over ind i spektakulære redningsaktioner. Først bliver kriseramte Northern Rock overtaget af den britiske stat. Senere må den amerikanske centralbank særdeles aktivt hjælpe med JP Morgan Chases overtagelse af den kriseramte investeringsbank Bear Stearns. Federal Reserve fortsætter rentelettelserne og får for en tid dæmpet frygten. Pengemarkederne er dog næsten frosset til, fordi bankerne forsøger at polstre sig mod tab.

Sommeren 2008: Roskilde Bank krakker

Roskilde Bank krakker og må overtages af den danske stat. Banken efterlader et gigantisk hul i jorden på flere milliarder kroner.

September 2008: Lehman Brothers kollapseder, og alting eksploderer

Den mest skelsættende måned i finanskrisen. Den 7. september må de to gigantiske boliglån-udbydere Fannie Mae og Freddy Mac overtages af den amerikanske regering. Og blot et par dage efter meldes der om problemer i investeringsbanken Lehman Brothers, der tvinges til at sælge et datter-

selskab. Allerede i weekenden er den gal igen. Federal Reserve forsøger forgæves at redde banken ved at få en konkurrent til at overtage Lehman Brothers. Det lykkes ikke, og da hverken centralbanken eller Finansministeriet selv vil overtage Lehman Brothers, kolliderer banken, og panikken eksploderer. Mandag den 15. september spredes nyheden om den 150 år gamle investeringskæmpes krak, og aktiemarkedet ender dagen blodrødt. Lehmans krak er siden blevet betegnet som en milepæl i finanskrisen, og statens beslutning om at lade banken gå ned er siden blevet diskuteret heftigt.

Senere på måneden meldes et af verdens største forsikringsselskaber AIG i problemer og må senere reddes af det amerikanske finansministerium og Federal Reserve. Merrill Lynch (verdens på daværende tidspunkt største "broker"/aktiehandler) bliver solgt til Bank of America. Den ekstreme usikkerhed får endnu en gang pengemarkederne til at fryse til. Investeringsbanker som Goldman Sachs og Morgan Stanley konverterer sig selv til almindelige banker for at få adgang til de særlige lånefaciliteter hos centralbanken. Blot en uge efter Lehmans krak er det hele ved at gå galt igen. Repræsentanternes Hus afviser første udkast til den amerikanske bank-redningspakke, flere europæiske regeringer må komme nødlidende banker til undsætning, og aktiemarkederne oplever det største fald siden 1997.

Oktober 2008: Bankpakker

Bankpakker, der skal stabilisere og bringe ro om de rystende finansmarkeder, vælter frem overalt. Irland giver som første land i Europa ubegrænset statsgaranti for indskud i bankerne. Den 3. oktober bliver den 700 mia. dollar store redningspakke til Wall Street godkendt i Repræsentanternes Hus. I Danmark bliver regeringen og den danske banksektor enige om en redningspakke på 35 mia. til kriseramte danske banker. Til trods for hjælpepakkerne falder aktiekurserne stadig dramatisk. De mange nationaliseringer af banker på Island trækker bunden ud af den islandske krone, der styrtdykker i værdi. Også i Danmark fortsætter presset mod kronen, og Nationalbanken må meget aggressivt opkøbe danske kroner for 60 mia. for at holde kronen stabil. Det er det største støtteopkøb nogensinde i en måned.

Vinter 2008-2009: Bankpakke 2 og statsstøtte

Statsstøtten til bankerne fortsætter, og særligt i Europa fortsætter nationaliseringen af bankerne. I Danmark bliver et stort flertal i Folketinget enige om den såkaldte Bankpakke 2: Bankerne kan få op til 75 mia. kr., mens realkreditinstitutionerne kan låne op til 25 mia. kr. Mens den britiske regering også gennemfører en bankpakke, kommer tyskerne med den første økonomiske hjælpepakke, der med skattelettelse og hjælp til landets bilindustri skal holde gang i økonomien. I november godkender den kinesiske regering en økonomisk redningspakke på 3.420 mia. kr. – svarende til to gange den samlede danske økonomi.

Februar 2009: Den realøkonomiske krise tager over

Finanskrisen bliver til en reel økonomisk krise med lavere vækst og højere arbejdsløshed. Den amerikanske arbejdsløshed når 7,6 % – det højeste niveau siden 1992. Senere på måneden godkender den amerikanske kongres en hjælpepakke på 787 mia. dollars, der skal sparke liv i den haltende økonomi og dæmpe arbejdsløsheden. Samme dag kommer den tyske forbundsregjering med den anden konjunkturpakke – den lyder på 372 mia. danske kroner. Det er den største af slagsen nogensinde vedtaget i EU's største land. Også den danske regering præsenterer en kreditpakke, der skal sikre virksomheder adgang til kredit ved at udskyde moms og skattebeta-

linger. Endnu en bank – Fionia Bank – kaster håndklædet i ringen og bliver overtaget af statens kriseberedskab, som hedder Finansiell Stabilitet.

Forår 2009: Hjælpepakker

Den danske regering afsætter 1,5 mia. kr. til en renoveringspulje, der skal støtte renoveringsarbejde og sætte gang i håndværkerbranchen, der ligger totalt stille som følge af den økonomiske krise. Samtidig frigives de såkaldte SP- penge for at sætte gang i privatforbruget. I marts måned rammer aktiemarkedene bunden.

Sommer 2009: Recessionen slutter

Recessionen slutter formelt i både USA og Danmark, dvs. at væksten ikke længere er negativ, at økonomien ikke længere skrumper. Det er bunden i den realøkonomiske krise. I juni 2009 bliver finansmanden Bernard Madoff idømt 150 års fængsel, den maksimale straf, for at have snydt sine kunder for et beløb på næsten 65 mia. dollars, hvad der svarer til over 350 mia. kr. Madoff er en Wall Street- legende, der blev billedet på den grådighed, som herskede i guldfeber-tiden, inden finanskrisen brød ud.

Forår 2010: Tømmermændene starter med en gældskrise

Regningen for krisen skal betales, og en voksende statsgæld og voksende budgetunderskud tynger Europa. Særligt de såkaldte PIIGS-lande – Portugal, Irland, Italien, Grækenland og Spanien – er truet af kollaps. Det er dog i særdeleshed Grækenland, der balancerer på kanten af statsbankerot. Markederne vil have flere og flere penge i renter for at låne til de nødlidende grækere, og den 2. maj 2010 må en samling af de øvrige EU-lande og Den Internationale Valutafond (IMF) komme grækerne til hjælp med et kæmpe lån. Senere spændes også et større redningsnet ud under de øvrige EU-lande, så de kan låne penge, hvis markedets frygt for en statsbankerot bliver så stor, at de ikke længere vil låne penge til de kriseramte lande.

Politikerne bekymrer sig ikke længere om at sparke yderligere gang i væksten og nedbringe ledigheden, men derimod om den regning, der nu skal betales. Det meste af Europa gennemfører hestekure – kradse besparelser, der skal nedbringe risikoen for en gældskrise. Også i Danmark får vi en sparepakke, da regeringen vedtager Genopretningspakken, der bl.a. indeholder en dagpengereform og en målsætning om nulvækst i det offentlige.

Sommer 2010: Frygten for et ”Double dip”

Der er for en stund faldet ro over gældskrisen i Europa, og fokus skifter over Atlanten mod USA. Boligmarkedet, der var det, der fik os ind i krisen, truer nu med at holde os fast i sølet. Huspriserne fortsætter deres nedadgående kurve, salget styrtdykker, antallet af tvangsauktioner stiger voldsomt og truer med at eksplodere i takt med det voksende antal dårlige betalere. Samtidig ligger USA's arbejdsløshed fortsat stabilt omkring de 10 %. De hjælpepakker, der skulle nedbringe ledigheden, begynder at løbe ud og truer med at trække endnu mere momentum ud af økonomien. Alle begynder at tale om risikoen for et ”double dip”, et dobbelt dyk, hvor økonomien vender snuden nedad igen. Det bliver dog ved frygten.

Men bekymringen får USA til at argumentere for fortsat stimulering af økonomien i de internationale fora som f.eks. G20. Ikke mindst på G20-mødet i Toronto i sommeren 2010 er uenigheden klar. USA er bekymret for udviklingen på jobmarkedet og vil have det andre lande til fortsat at stimulere deres økonomi, mens Europa taler for konsolidering, da europæerne mere frygter en forværring af gældskrisen.

I USA vedtager Kongressen efter lange, besværlige forhandlinger en reform af det finansielle system, den såkaldte Wall Street-reform, der med forbedret tilsyn, nye regler og bedre regulering vil forsøge at forhindre en ny finansiell krise.

Efterår 2010: Irske problemer og en truende valutakrig

Gældskrisen tager igen til i styrke. Denne gang centreret om Irland, der har måttet støtte sin blødende banksektor massivt og er endt med EU's største budgetunderskud på over 30 % af BNP. Landet balancerer tættere og tættere på bankerot, og til sidst må en modstræbende irsk regering tage imod støtte fra den EU-IMF-redningsfond, der blev stiftet efter uroen omkring Grækenland i foråret 2010.

Krisens tømmermænd giver samtidig gnidninger internationalt, hvor flere lande beskylder den amerikanske krisepolitik – særligt centralbankens løse pengepolitik – for at skabe bobler i Asien og Sydamerika. Omvendt kritiserer USA Kina for at manipulere med sin valuta og holde den kunstigt lav i jagten på hurtig vækst. Det koster, ifølge USA, amerikanske arbejdspladser, og Kongressen truer kineserne med handelssanktioner. Spændingerne er på deres højeste omkring G20-topmødet i Seoul i november 2010. Men på mødet finder landene fælles fodslag uden dog at forpligte sig til konkrete mål.

I forsøget på at forhindre en ny krise præsenterer den såkaldte Basel 3-komité sit forslag til nye regler for finansiell regulering. Basel 3-reglerne er det vigtigste stykke international finans-regulering, der er kommet siden krisen – den kræver bl.a., at bankerne holder flere penge på kistebunden, så de er bedre rustet til krisetider.

Vinteren 2011: Danmarks handelspartnere boomer

Mens Danmark fortsat hænger fast i mudderet og kun oplever sløv økonomisk vækst, buldrer to af vores vigtigste samhandelspartnere, Tyskland og Sverige, frem. Den samlede svenske vækst i 2010 bliver på 5,5 % – og i fjerde kvartal når den kinesiske højder, da økonomien vokser med eksplosiv kraft. Også Tyskland spurter fremad. Med en samlet vækst på 4 % i 2010 oplevede tyskerne det største boom siden genforeningen, ligesom arbejdsløsheden nåede sit laveste niveau i 18 år. Til sammenligning nåede den danske vækst 2,1 % i 2010 – endda med svag negativ vækst i fjerde kvartal.

Foråret 2011: Gældskrisen hænger fast

Tyskland og Frankrig præsenterer på et EU-topmøde i februar en såkaldt konkurrencepagt, der skal styrke det økonomiske samarbejde i euro-området. På et topmøde i marts fremlægges den endelige plan, som får tilslutning fra 17 euro-lande samt seks ikke-euro-lande, herunder Danmark. Pagten bygger på, at en styrkelse af konkurrenceevnen skal stabilisere euroen. Det kræver bl.a. en ensretning af selskabsskatten og tilbagetrækningsalderen, samt en forbedring af produktiviteten. Pagten kommer i til-læg til den styrkelse af vækst- og stabilitetspagten, som euro-lederne allerede har vedtaget på anbefaling af en arbejdsgruppe ledet af EU-præsident Herman van Rompuy. Krisen i Grækenland og Irland har vist, at de eksisterende gælds- og underskudskrav i stabilitets- og vækstpagten ikke er tilstrækkeligt skrappe.

Men samtidig med at euro-lederne forhandler om, hvordan det europæiske samarbejde styrkes, så en ny euro-krise undgås, balancerer endnu et land på kanten af økonomisk kollaps. Den portugisiske premierminister, Jose Socrates, går i marts måned af, da han ikke kan samle flertal til en spareplan. Økonomer og iagttagere vurderer, at Portugal ikke undgår en hjælpepakke, og selvom landet i skrivende stund endnu ikke har mod-

taget økonomisk hjælp, ligner forløbet det, der gik forud for, at Grækenland og Irland søgte EU-partnerne om økonomisk hjælp.

I USA er væksten vendt stabilt tilbage, og arbejdsløsheden falder for første gang siden krisen afgørende væk fra niveauet lige under 10 %. Bankerne tjener solidt igen, og aktiemarkedet har rettet sig. Til gengæld er boligmarkedet, hvor krisen i første omgang blev udløst, stadig i dyb krise. Alle politiske forsøg på at understøtte boligmarkedet er mislykkedes, og det ser skidt ud på alle fronter: Priserne falder, antallet af salg falder, og antallet af tvangsauktioner stiger.

Juni 2011

Mere end fire år efter at krisen startede, er den stadig langt fra slut. For anden sommer i træk samler snakken sig om risikoen for et double dip eller i hvert fald et tilbageslag for opsvinget i USA. Grækenland modtager i starten af juni endnu en hjælpepakke fra EU og IMF, men vurderingen lyder alligevel, at landet næppe undgår en eller anden grad af restrukturering af sin gæld.

I Danmark lander regeringen en stor tilbagetrækningsreform som et led i en ambitiøs 2020-plan, der skal sikre holdbarhed i den offentlige økonomi i 2020. Kort efter at aftalen er indgået, viser væksttal overraskende, at Danmark er faldet tilbage i teknisk recession efter negativ vækst i sidste kvartal af 2010 og første kvartal af 2011. Usikkerheden om tilstanden af dansk økonomi er stor.

Bundlinjen for verdensøkonomien; alle håb om et hurtigt og kraftigt opsving er forduftet. Det ligner et langt sejt træk mod normalisering. Enkelte lande anført af Tyskland og Sverige vokser godt nok kraftigt, ligesom vækstøkonomierne er tilbage på sporet, men Sydeuropa, USA, Storbritannien og Danmark sidder stadig fast i mudderet.

DANMARK

Krisen: Fogh overhørte nationalbankens advarsler – og nu kommer regningen!

I 2006 advarede Nationalbanken regeringen mod at fortsætte den løse finanspolitik. Men regeringen lod økonomien koge. Og dermed har Fogh gjort sig skyldig i den mest uansvarlige økonomiske politik siden 1970'erne.

Af professor Christen Sørensen, Syddansk Universitet, Odense

Finanskriser opstår af og til. I 1987 oplevede vi det store børskrak: den sorte mandag 19. oktober. I 1997 var det den sydøstasiatiske finanskriser med voldsomme devalueringer og tab, vi blev vidne til. Verden kom sig hurtigt over disse kriser, fordi de var begrænset til dele af den finansielle sektor og/eller til mindre økonomisk tungtvejende lande.

I vurderingen af, hvordan det vil gå denne gang, er det vigtigt at erindre, at mindst et halvt år før den finansielle krise brød ud i lys lue i september, da Lehman Brothers fik lov til at gå konkurs, var der mange, der forudså, at den amerikanske økonomi var på vej ud i recession.

Baggrunden for denne krise var det begyndende sammenbrud af det amerikanske boligmarked. Bag dette sammenbrud lå igen, at en uansvarlig og skrupelløs finansiell sektor i USA – eller rettere betydelige dele heraf – havde sammenstrøket låneprodukter, der forudsatte, at boligpriserne vedvarende ville stige! Men det var ikke den eneste årsag – og næppe heller den væsentligste.

Som i den sydøstasiatiske krise i 1987 var en helt afgørende årsag også en uansvarlig finanspolitik nu kombineret med en alt for lempelig pengepolitik med meget lave renter, der fra USA endvidere bredte sig til andre lande. Denne politik medførte, at der i den amerikanske økonomi udviklede sig to store underskud – så store, at man kunne overveje, om den amerikanske økonomi grundlæggende var sund. Siden 2001 har det offentlige haft underskud, og i 2008 vil underskuddet nå et foreløbigt maksimum på ca. 6 % af bruttonationalproduktet (BNP), altså dobbelt så højt som er tilladt i henhold til EU's vækst- og stabilitetspagt. Nedturen betyder, at underskuddet vil blive endnu større i 2009 og givetvis i et stykke tid herefter. Den offentlige gæld er i dag på over 10.000 mia. dollars eller på 34.000 dollars per person svarende til knap 190.000 kr. per person – børn som voksne. Det andet uholdbare underskud er betalingsbalanceunderskuddet. Siden 1992 har der været underskud på betalingsbalancens løbende poster, og i de seneste fire år har underskuddet været over 5 % af BNP. De vedvarende underskud har betydet, at renteudgifterne (netto) nu udgør omkring en tredjedel af betalingsbalanceunderskuddet.

I fortsættelse heraf må det naturligvis også give anledning til bekymring og uro, at det tilsyneladende er en nødvendig forudsætning for at blive præsident i USA, at man lover skattelettelse uden sikkerhed for tilsvarende reduktioner af de offentlige udgifter, selv i en situation som nu med meget betydelige offentlige underskud.

Fremtidens spændinger mellem USA, EU og Kina

Underskuddene på de offentlige finanser og på betalingsbalancen i USA skal også ses på baggrund af modsætningerne mellem den økonomiske politik, der føres af de tre afgørende økonomiske magter: USA, EU og Kina. Kina baserer i vid udstrækning sin økonomiske fremgang på eksport, og i dag har landet opsamlet valutaeserver på omkring 1.800 mia. dollars eller mere end 10.000 mia. kr. Europa fører, som reglerne om Den Europæiske Centralbank er mejslet ind i EU-traktaten, tysk økonomisk

politik, dvs. at man lægger sig i baghjulet og lader andre – især USA – tage ansvaret for, at verdensøkonomien er i fremgang. Af historiske grunde var det givetvis nødvendigt – jf. hyperinflationen i Tyskland efter 1. verdenskrig – at tyskerne i sin tid holdt dén linje. Men kan verdensøkonomien holde til, at hele EU fører tysk økonomisk politik, hvor man kun bekæmper inflation – mens den amerikanske centralbank både bekæmper inflation og opmuntrer produktion og beskæftigelse?

Det er min vurdering, at de grundlæggende forskellige prioriteringer i den økonomiske politik mellem især disse tre magter vil lægge kimen til flere verdensøkonomiske kriser.

I takt med at regeringerne rundt om i verden har spændt et sikkerhedsnet ud under den finansielle krise, står det klart, at krisen har andre og mere tungtvejende årsager end uansvarlige elementer i den finansielle sektor. At den realøkonomiske krise især hænger sammen med en svag amerikansk økonomi, understreges af, at det var de amerikanske aktier, der først tog et gevaldigt dyk, da euforien over de finansielle hjælpepakker hurtigt lagde sig.

Men givet de økonomiske prioriteter i EU og Kina hvad skal USA så gøre? Det sociale sikkerhedsnet i USA er så svagt og stormasket, at politikerne er under et hårdt pres for vedvarende at sikre høj beskæftigelse. Det gælder naturligvis især, når der er valgkamp som nu – hvad der jo er hvert andet år til Repræsentanternes Hus.

Hvilket råd skal man give USA? Eksporten skal markant op, og importen markant ned, med den stigning i beskæftigelsen det ville give anledning til. Det ville ikke blot drastisk forbedre betalingsbalancen, men også de offentlige finanser: Skatteindtægterne ville automatisk stige markant, og de offentlige udgifter ville falde noget. Hovedmidlet ville være en konkurrenceevneforbedring i form af ikke mindst en lavere dollarkurs.

Hvis jeg har ret heri, betyder det også, at EU og dermed Danmark fremover vil få kærligheden at føle med øget konkurrence fra USA i form af en billigere dollar. Jeg er naturligvis klar over, at dollarkursen er markedsbestemt. Men det udelukker ikke, at politiske holdninger/udmeldinger afspejler sig i valutakursens udvikling, selvom det kun udtrykkes indirekte. Og hvordan vil jeg med dette udgangspunkt så forklare, hvorfor dollarkursen siden ultimo august til ultimo oktober er steget med 15 % (fra 5,06 kr. til 5,84 kr.) i forhold til kronen? Den bedste forklaring, jeg kan give, er, at der i finansielle krisesituationer altid vil være en tendens til, at valutastrømmen går til store valutaer og endnu ikke mindst til dollaren. En anden medvirkende årsag kan være, at der fra kinesisk side også er et højt prioriteret ønske om – med ledsagende handling – at holde en høj dollarkurs både af hensyn til de meget betydelige kinesiske valutaeserver, men også af hensyn til landets eksportmuligheder til USA på kort sigt. En mindre seriøs forklaring kunne være, at der stadig er mange, der simpelthen ikke har forstået de problemer, den amerikanske økonomi er på vej ud i – som yderligere vil blive forstærket af opgangen i dollarkursen på det seneste.

Det er disse i verdensøkonomien indbyggede spændinger og min forventning om reaktionen fra USA, der ligger til grund for denne artikels argument: at den krise i verdensøkonomien, der nu er under udvikling, vil blive relativt langvarig og langt mere smertefuld end efter kriserne i 1987 og 1997.

Som allerede anført var verdensøkonomien allerede før den aktuelle finanskriser på vej mod afkøling eller ligefrem afmatning. Denne afmatning vil nu komme hurtigere – fordi den sædvanlige tendens til, at virksomheder m.fl. lige venter lidt med at nedjustere arbejdsstyrken, vil være stærkt formindsket. Denne tendens hænger sammen med, at der jo er store omkostninger forbundet med først at afskedige ansatte, som kender

virksomheden og straks efter skulle ud at søge medarbejdere igen, hvis der kun er tale om en relativ kortvarig afmatning. Denne tendens – som økonomer kalder for *hoarding* – gør sædvanligvis, at der går et stykke tid, før virksomhederne tør at fyre. Men det tør de, i denne omgang, snart: For som situationen har udviklet sig, er der næppe mange virksomhedsledere, der kan tro på, at krisen bliver kortvarig.

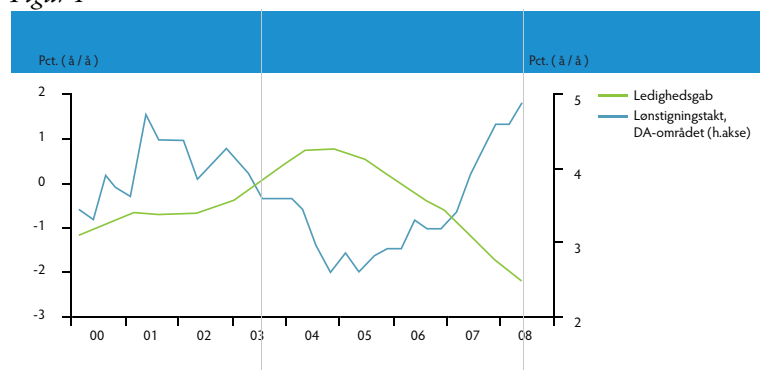
Hvis jeg får ret i mine forudsigelser, vil der komme en periode – og den vil komme ret hurtigt, i første halvår af 2009 – hvor manglen på arbejdskraft allerede er historie. Og der vil gå relativ lang tid, før vi igen mangler arbejdskraft: tidligst i 2012.

Hvad kan vi så gøre ved det? Ikke ret meget og i hvert fald ikke nær så meget, som vi havde kunnet, hvis vi – da vi havde mulighed herfor uden store samfundsmæssige omkostninger i form af ledighed og konkurser – havde handlet i tide, dvs. strammet finanspolitikken med virkning allerede fra 2006.

Vismændene svigtede, Nationalbanken holdt fast

Et paradoks i den forbindelse: at Økonomisk Redegørelse fra august 2008 på den ene side hævder, at finanspolitikken har været ansvarlig, men samtidig fremlægger dokumentation for, at der burde have fundet en stramning sted.

Figur 1

Figur 1 viser sammenhængen mellem overophedningen af dansk økonomi og lønstigningstakten for årene 2000-2008. Overophedningen måles ved at sammenligne den faktiske arbejdsløshed med den *strukturelle* arbejdsløshed – dvs. det antal arbejdsløse, der skal til for en stabil økonomisk udvikling uden stigende inflation. Økonomien er overophedet, når der faktisk er færre arbejdsløse, end ved den strukturelle ledighed – når arbejdsløsheden er blevet økonomisk ”for lav”. Dette kalder man ledighedsgabet. Det har været for lille lige siden 2006. Og ikke nok med det. Gabet – og dermed overophedningen – er blevet større frem til nu.

I Økonomisk Redegørelse fremhæves nødvendigheden/fordelen af, at der føres en konjunkturudjævrende finanspolitik, som sikrer, at ledighedsgabet ligger ret tæt omkring nulpunktet. Det følger umiddelbart heraf, jf. figur 1, at der senest med *virkning* for 2006, dvs. med finanslov 2006, skulle være sket en finanspolitisk opstramning af en ikke ubetydelig størrelse, såfremt en ansvarlig økonomisk politik skulle være realiseret.

Men i Økonomisk Redegørelse er der ingen erkendelse af, at regeringen er tre år for sent på den. Tværtimod påstås – i strid med egne tal – at der ikke har været ført en konjunkturforstærkende – og dermed uansvarlig – finanspolitik. Det påstås direkte, at den finanspolitiske praksis i de seneste 20-30 år har været udtryk for en konjunkturdæmpende politik! Påstanden gentages endog i Finansministeriets såkaldte kasseeftersynsrapport fra 20. oktober. Det har i hvert fald ikke været tilfældet fra og med 2006, hvor der i alle årene har været ført en ekspansiv finanspolitik,

selvom dansk økonomi har været ret så kraftigt overophedet. Et så groft forsøg på historieforskning kan vel kun forklares ved politisk pres, idet fagligheden i hvert fald hidtil har været høj i Finansministeriet.

Regeringen blev endda klart advaret mod, at finanspolitikken ville føre til overophedning med efterfølgende løbsk omkostningsudvikling. Nationalbanken advarede således meget stærkt herimod i september 2006 – og andre havde allerede udtrykt dette i 2005 forud for vedtagelsen af finansloven for 2006. Nationalbanken udtrykte det således i 2006:

”Den økonomisk-politiske udfordring i efteråret er et spørgsmål om håndtering af risikoen for en overophedning af den danske økonomi. Denne risiko har gennem en periode været voksende. Sandsynligheden for, at et fortsat efterspørgselspres sætter varige spor i priser og lønninger i et omfang, der på længere sigt vil føre til en stigende arbejdsløshed, er nu så stor, at det er tilrådeligt, at der fra de offentlige finanser udgår en mærkbart afdæmpende effekt på den samlede økonomi.”

Her står det jo så tydeligt, som det næsten kan, at den finanspolitiske stramning, som Nationalbanken anbefalede med en finanseffekt på minus en halv procent af BNP, skulle iværksættes i 2006 i forbindelse med finansloven for 2007.

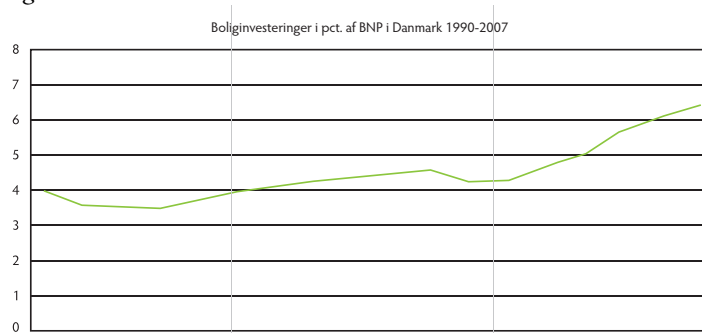
Nationalbankens diagnose var ganske præcis. Men det forhindrede dengang ikke, at regeringen blot arrogant afviste Nationalbanken og andre – bl.a. bemærkede statsministeren, at de økonomiske lærebøger skulle skrives om!

Hvorfor var det så vigtigt, som bl.a. Nationalbanken påpegede i 2006, at finanspolitikken skulle strammes op? Fordi omkostningsudviklingen herunder lønstigningerne er løbet løbsk. Det sker altid, når der i nogen tid har været en betydelig overophedning. Og omkostninger/lønninger har meget lettere ved at stige end ved at falde. Det betyder, at det tager længere tid at reducere stigninger end at udløse stigninger. En ansvarlig finanspolitik ville have givet os et betydeligt råderum. Det har vi nu ikke – og derfor risikerer vi en længere periode med højere arbejdsløshed og dårlig økonomi med konkurser m.v.

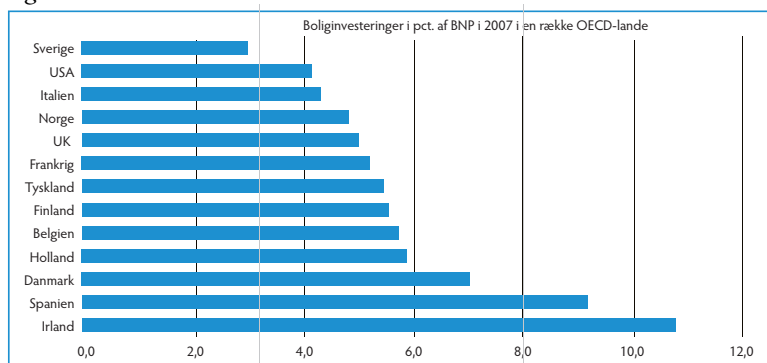
Danmarks løbske boligmarked

En væsentlig årsag til, at dansk økonomi blev så specielt overophedet – med historisk høje boligprisstigninger og stærkt stigende boliginvesteringer til følge – har ikke mindst været de fra USA udgående lave renter kombineret med skattestoppet, der også indebar, at boligskatterne blev fastfrosset. Mens boligbyggeriet tegnede sig for 4,3 % af BNP i 2001, steg denne andel til hele 7 % i 2007. Udviklingen siden 1990 i boligbyggeriets andel af BNP er vist i figur 2. Som det fremgår af figuren, er niveauet for boliginvesteringernes andel af BNP i 2007 det højeste siden i hvert fald 1990. For at sætte udviklingen i figur 2 i relief er det i figur 3 vist, hvor stor en andel boligbyggeriet i en række OECD-lande udgjorde af BNP i 2007.

Figur 2

Figur 3

Som det fremgår af figur 3, er det kun i Irland og Spanien, at boligbyggeriet har haft et relativt større omfang end i Danmark i 2007. Bemærk endvidere, at boligbyggeriets betydning i USA ikke er nær så stor som i Danmark. I USA udgjorde boliginvesteringernes andel 4,2 % af BNP i 2007 mod 7 % af BNP i Danmark. Til gengæld har vi i Danmark ikke haft låneformer (subprime-lån o.l.) med heraf følgende ulykker.

At boligpriserne var kommet for højt op i Danmark, blev bl.a. fremhævet af OECD i deres generelle konjunkturvurdering (Economic Outlook) fra december 2007. De uholdbare prisstigninger på boligmarkedet og det alt for stærkt stigende boligbyggeri i Danmark har en klar konsekvens: at den kommende afmatning bliver dybere og længerevarende, end det ville have været tilfældet, hvis der i tide var grebet ind herimod.

To konklusioner

Hvad er så læren heraf, og hvad skal vi så nu gøre? Umiddelbart kan der i en dansk sammenhæng drages to konklusioner.

1) Advarslerne er blevet overhørt – og vismændene har svigtet

For det første at der i de senere år har været ført en helt usædvanlig uansvarlig finanspolitik forstærket af den førte boligpolitik. Der har næppe siden midten af 1970'erne været ført en så uansvarlig finanspolitik som i de senere år. At denne uansvarlighed så hidtil er blevet skjult af, at dansk økonomi forinden havde opnået en meget stærk udgangsposition, er noget andet. Men det har vi i hvert fald delvist nu sat over styr, hvad vi kommer til at mærke i de kommende år.

Alligevel er det i Økonomisk Redegørelse fra august anført, at det har været "finanspolitisk praksis i Danmark gennem de seneste 20-30 år" at føre en konjunkturudjævnende økonomisk politik. Og var det så bare Finansministeriet – tæt som ministeriet er på den politiske magt – der hævdede noget, der er så forkert. Men det er langt værre, når den nuværende overvismand hævder det samme – med næsten samme formulering – som det var tilfældet i et interview i Politiken 22. september, hvor han i sin afvisning af at lempe finanspolitikken anfører: "Det vil være et fundamentalt brud med den stabiliseringsorienterede politik, vi hidtil har ført." Hvordan en økonomisk overvismand kan forfalde til en sådan udtalelse, når udviklingen i dansk økonomi i de senere år har været som vist i figur 1, kan jeg i hvert fald ikke forklare med økonomiske argumenter.

Det er jeg heldigvis ikke alene om. I Nationalbankens kvartalsskrift fra 1. kvartal 2008 anføres side 23, *vel at mærke på Finansministeriets egne tal*: "I de senere år er der sket en ændring i tilrettelæggelsen af finanspolitikken. Hvor finanspolitikken i 1980'erne og 1990'erne var konjunktur-dæmpende, dvs. reducerede udsvingene i BNP, har den i en årrække været

konjunkturforstærkende. [...] En opgørelse på Finansministeriets tal viser, at den førte finanspolitik siden 2002 i høj grad har bidraget til det store kapacitetspres i økonomien de senere år. Finanspolitikken har dermed været medvirkende til at skabe det nuværende pres på arbejdsmarkedet.” Og det er jo en helt anden udlægning af essensen i figur 1 end den, Finansministeriet med opbakning af den nuværende overvismand forsøger at bilde os ind.

For det andet burde det give anledning til selvransagelse, at befolkningen ikke i højere grad blev gjort opmærksom på, at der blev ført en uansvarlig finanspolitik. Som jeg ser det, må i hvert fald to forhold inddrages: at formandskabet for Det Økonomiske Råd svigtede, og at pressen svigtede.

Først om vismandsinstitutionens svigt. Vismandsinstitutionens afgørende svigt er knyttet til deres redegørelse ”Dansk økonomi, forår 2006” fra juni 2006. Heri forudses, at der i hvert fald frem til udgangen af 2008 ville være rigtig meget kapacitetspres i dansk økonomi. Der er to hovedveje til at løse dét: i) at øge udbudsmulighederne eller ii) at reducere efterspørgslen ved primært finanspolitiske indgreb. Men i forudsigelsesperioden frem til udgangen af 2008 var det imidlertid kun arbejdsmarkedstiltag, herunder import af arbejdskraft fra andre lande, der blev anbefalet af vismændene. Det besynderlige i denne ensidige anbefaling er, at det tager relativt lang tid at øge udbudsmulighederne, hvad der også efterfølgende er erkendt af vismændene. Og som det fremgår af figur 1, var der allerede et meget betydeligt kapacitetspres i sommeren 2006 i dansk økonomi.

Efterfølgende har den nuværende overvismand i en række indlæg forsøgt at benægte, at de ikke foreslog en finanspolitisk stramning i deres juni 2006-rapport. Men desværre er det udtryk for, at han benægter sine egne konklusioner. I referatet fra mødet i Det Økonomiske Råd, hvor juni 2006-rapporten blev diskuteret, et referat, som de såkaldte vismænd selv udarbejder, står der således bl.a.:

”Formanden for Det Økonomiske Råd konkluderede, at der var udbredt enighed om formandskabets vurdering af konjunktursituationen og risikoen for overophedning. Med hensyn til flere rådsmedlemmers efterlysning af konkrete anbefalinger vedrørende forøgelse af arbejdsudbuddet på kort sigt bemærkede han, at der er flere relevante tiltag i regeringens velfærdsudspil. [...] Formanden *understregede*, at prognosens hovedscenariet er en ’blød landing’, *hvilket er baggrunden for, at formandskabet ikke diskuterer et muligt behov for en finanspolitisk stramning. Han tilføjede, at formandskabet generelt er kritisk over for finjustering af økonomien ved hjælp af finanspolitik, blandt andet fordi erfaringen viser, at det kan være svært at time og dosere finanspolitiske indgreb...*” (kursivering tilføjet).

Heraf fremgår det jo krystalklart, at en finanspolitisk stramning ikke engang skulle diskuteres, hvorfor det i bedste fald må være udtryk for fortrængning, når den nuværende overvismand efterfølgende har påstået, at de foreslog en finanspolitisk stramning i juni 2006-rapporten.

Det er ifølge min vurdering meget vigtigt, at vismændene ikke svigter, når det er nødvendigt med upopulære indgreb. Der er nemlig meget få institutionelle interesser, der vil argumentere for de nødvendige, men smertefulde løsninger. Det bør vække til eftertanke, at der var så få rådsmedlemmer, der påpegede muligheden for – endsige nødvendigheden af – en finanspolitisk stramning, selvom dansk økonomi stod over for en periode eller var i en periode med stærk overophedning. Heldigvis svigtede Nationalbanken ikke, men kom med en meget klar udmelding i september 2006, der formentlig var forstærket af, at vismændenes svigt var en realitet med juni 2006-rapporten.

2) Pressen har svigtet totalt

Den anden årsag til, at befolkningen ikke i højere grad blev gjort opmærksom på, at der blev ført en uansvarlig finanspolitik, er mediernes svigt, som også hænger sammen med, at der er meget få journalister, der har en selvstændig vurderingsevne i relation til samfundsøkonomiske problemer, kombineret med at bl.a. de store tv-kanaler ikke prioriterer dette stof.

I årene 2005-07 blev vi i aviser, tv m.m. bombarderet med indlæg om, hvor centralt det var at øge arbejdsuddrevet for at afkøle dansk økonomi. Interessen i at øge arbejdsuddrevet er ikke forkert: men var på ingen måde tilstrækkelig på kort sigt. For sjældent blev der gjort opmærksom på, at det tager tid at øge arbejdsuddrevet, og endnu sjældnere blev der peget på, at den anden mulighed for at dæmpe ophedningen, nemlig en finanspolitisk stramning, også var en mulighed. Og endda en mulighed, der kunne virke hurtigere. De utallige indlæg om ønskeligheden/nødvendigheden af at øge arbejdsuddrevet blev ofte baseret på udtalelser fra bankøkonomer, der åbenbart ikke havde lyst til at nævne nødvendigheden af at stramme finanspolitikken. Og journalisterne var åbenbart ikke fagligt stærke nok til at påpege, at der også var den anden mulighed, og udfordre den interviewede. Denne manglende evne eller mulighed for at udfordre den interviewede er især meget iøjnefaldende i de nationale tv-kanaler, hvor interviewerene ofte nærmest optræder som mikrofonholder i relation til den overordnede økonomiske politik.

Måske er det for bankøkonomer ikke det mest oplagte at komme med anbefalinger, der kan ramme bankens kunder. En anden mulighed er dominansen af en borgerligt orienteret presse, der måske er forsigtig med at argumentere for indgreb, som den ved, at regeringen ikke vil bifalde.

Indtrykket af, at kritisk økonomisk journalistik i dag ikke vurderes højt af radio- og tv-ledelser, kommer tydeligt frem, når der sammenlignes med sportsudsendelser. Ved håndboldkampe, som jeg ser mange af, har journalisten på spillestedet ikke blot en håndboldsekspert som medkommentator, men i studiet er der ligefrem en ekstra håndboldsekspert til stede, som skal bidrage med nærmere analyser af spillens finesser. På dette område lades den almindelige seer og lytter ikke i stikken. Måske fordi der trods alt er mange seere eller lyttere med rimelig forstand på håndbold, hvorfor oplagte problemstillinger ikke undgås. Det kunne selvfølgelig også være, at det er mindre "farligt" med en kritisk dækning af sport end af politik.

Den forestående økonomiske krise bliver betydelig værre for os danskere, fordi vi ikke handlede i tide over for ophedningen af økonomien fra begyndelsen af 2006. Dét bør føre til selvansagelse i banksektoren og i dagspressen, der burde overveje ikke bare at tale om kritisk journalistik men effektuere den – i stedet for, som også de trykte medier i stigende grad gør, kun at agere mikrofonholdere. Serios nyhedsformidling burde f.eks. tilsige, at bankøkonomernes udtalelser i langt højere grad blev udfordret. Men evner dagspressen det? Og er den overhovedet interesseret heri? Er det ikke snarere den stadig hyppigere fodring af nyhedskværnen, som dog aldrig bliver mæt, der prioriteres med bl.a. korte nyheder hver halve time m.v.? Og med den konsekvens, at kritisk og analyserende journalistik marginaliseres? Er det den kost, vi skal og vil affinde os med?

Hold bankerne i snor – og stil aktionærerne til ansvar

De lovgivningsmæssige rammer for pengeinstitutvirksomhed bør strammes op. Ledelserne i børsnoterede selskaber – altså også uden for pengeinstitutvirksomhed – skal efter min opfattelse kun kunne få tildelt aktieoptioner og andre ikke lønmæssige incitamenter efter en tottrinsproces. Først skal der fremlægges og godkendes forslag til det på en ordinær generalforsamling, dernæst skal beslutningen bekræftes på det følgende års ordinære generalforsamling. Tottrins-proceduren har til formål at sikre, at

det ikke bliver muligt nærmest at kuppe et sådant forslag igennem. Hertil kommer, at pengeinstitutter kun bør kunne rådgive kunder om at købe pengeinstituttets egne aktier, hvis kunden forinden har læst og underskrevet en meget tydelig advarsel om, at det kan være meget uklogt (især hvis det sker for lånte midler, og hvis kunden ikke har en betydelig større portefølje i andre værdipapirer som aktier og obligationer m.m.).

Det er især disse forhold, der har været diskuteret i kølvandet på den nuværende finansielle krise med banksammenbrud. Men der er en række andre og samfundsmæssigt langt mere betydningsfulde forhold, der også bør analyseres og handles på. Bør f.eks. egenkapitalkravet ikke stige, når et pengeinstitut udlåner betydelig mere, end den selv kan tilvejebringe ved almindelige indlån? Det er karakteristisk, at de banker, der enten er brudt sammen eller er i farezonen herfor, netop har et betydeligt udlånsoverskud, som de typisk må finansiere ved korte indskud fra andre pengeinstitutter o.l. Det bør ligeledes overvejes at øge kravene til egenkapitalen, hvis et pengeinstitut har en ret så skæv udlånsportefølje, som det også har været tilfældet for de pengeinstitutter, der er brudt sammen eller er i farezonen herfor. Desuden må det være centralt at inddrage spørgsmålet om større åbenhed og gennemsigtighed i ikke mindst pengeinstitutsektoren, så kunder og ikke mindst aktionærer også i praksis får mulighed for at reagere over for uansvarlig adfærd.

Men forinden bør først gennemføres et grundigt udregningsarbejde, så det ikke kun bliver fortidens syndere, der inddrages i overvejelserne, men også mulige *fremtidige* syndere. I dette arbejde – og ikke mindst i den politiske beslutningsproces – vil det være vigtigt ikke at forfalde til ekstremisme: Undgå både overdreven regulering og ekstrem liberalisme (de islandske erfaringer hermed burde være tilstrækkeligt til at begrunde dette). Derfor bør egenkapitalkravene bruges til at adfærdsregulere og kontrollere. For det må først og fremmest være aktionærerne, der bør fastholdes på ansvaret for, at et selskab ikke forfalder til eventyrpolitik – og hvis det alligevel bliver tilfældet, må aktionærerne naturligvis bøde herfor evt. med hele aktieværdien. Dette ansvar bør give sig udslag i, at aktionærerne vælger en kompetent bestyrelse, der igen har ansvaret for at vælge en kompetent direktion – og ikke mindst at holde direktionen i ørerne. Her har der også været konstateret endda meget betydelige mangler på indsats. I relation til ovenstående finder jeg det vigtigt at fremhæve, at det vel kun er i en række mindre pengeinstitutter, at ansvarlig udlånspolitik og placementspolitik er blevet tilsidesat. Men her er der også groteske eksempler.

Det bliver en lang krise

Hvis min analyse af de økonomiske udsigter holder stik, står vi over for en ret langvarig økonomisk opbremsning, hvis længde og dybde naturligvis vil komme til at afhænge af, hvordan det går med verdensøkonomien. Hvad kan vi så gøre ved det? Ikke meget. En mulighed: at forberede offentlige investeringsprojekter, som alligevel skal gennemføres. F.eks. infrastruktur (jernbaner og elektrificering heraf, renovering af skoler m.v.), hvortil der ikke er knyttet store driftsudgifter. Og iværksætte disse i den takt, som udviklingen i arbejdsløsheden og konkurserne tilsiger. Hermed være ikke sagt, at det ikke på lang sigt er ønskeligt, at arbejdsudbuddet øges, for det har vi alle en interesse i. Men vi skulle måske også være optagede af, hvordan vi på den klogeste måde afbøder virkningerne af den forestående opbremsning af også dansk økonomi.

Men vores muligheder er betydelig mindre, end de burde være. Og forklaringen? At regeringen i 2006 valgte at overhøre Nationalbankens advarsler.

Christen Sørensen (f. 1945) er professor i økonomi ved Syddansk Universitet, Odense, og bl.a. formand for Det rådgivende udvalg vedrørende Grønlands økonomi. Tidligere overvismand (1985-88), formand for Københavns Fondsbørs, Juristernes & Økonomernes Pensionskasse m.m.

Socialdemokraterne vil have en statsbank til 50 mia., der kan kompensere for de private bankers forsigtighed ved at låne gode virksomheder penge til sunde projekter. De Radikale siger nej, men har i stedet foreslået "et udviklingselskab, hvor staten samarbejder med de finansielle institutioner" (Berlingske 14/8 2009).

RÆSON spørger gruppens næstformand, Morten Østergaard: *Hvad er forskellen på Socialdemokraternes "statsbank" og de Radikales "udviklingselskab"? Er R's afvisning af en statsbank definitiv? Skal staten stille andre krav for udlån end blot rentabilitet – og f.eks. yde særlige lån til virksomheder, der udvikler grøn teknologi?*

Det Radikale Venstre: nej tak til Helles statsbank

Af Finansordfører og næstformand i folketingsgruppen Morten Østergaard (RV)

På årets første arbejdsdag i Folketinget 13/1 konstaterede et flertal bestående af V, K og O, "at der er et solidt fundament for en fortsat sund udvikling i dansk økonomi med høj og stabil beskæftigelse, gode rammevilkår for vækst, samt en holdbar udvikling i de offentlige finanser". Vedtagelsen afsluttede en forespørgselsdebat om dansk økonomi rejst af Det Radikale Venstre. Den står som et monument over regeringens konsekvente undervurdering af krisens omfang, startende med daværende Statsminister Anders Fogh Rasmussens besværgelse i Børsen i august 2008: "Jeg tror ikke på recession." I den økonomiske redegørelse for august 2009, der som altid ledsagede regeringens forslag til finanslov, kunne man ved selvsyn konstatere fejlvurderingens dimensioner. På alle parametre måtte regeringen skrue op for pessimismen: 3 % fald i BNP (altså en voldsom recession), forventet voldsom stigning i ledighed til 150.000 i 2010 og et underskud på de offentlige finanser på 86 mia. kr..

Det radikale svar på krisen

I modsætning til regeringen har det Radikale Venstre insisteret på, at krisen kræver offensive modtræk. Ikke bare bandslukningsøvelser, som de i øvrigt fornuftige bankpakker mv., men et egentligt modtræk. Vores "kriseterapi" har haft tre omdrejningspunkter:

i) I januar, da krisen stadig blev kaldt "finansiel", foreslog vi et statsligt udviklingselskab, som jeg skal vende tilbage til.

ii) I februar fremlagde vi en "Vækstpakke for et grønt videnssamfund", hvor vi med målrettede, midlertidige investeringer på 30 mia. over to år ville styrke den offentlige efterspørgsel: renovering af skoler, daginstitutioner og hospitaler, energirenovering både offentligt og privat, investeringer i udrulning af ny teknologi inspireret af Obama's krisepakke, og investering i forskningsinfrastruktur og innovation.

iii) I marts fremlagde vi en krisepakke til de ledige under overskriften: "Et klogere arbejdsmarked". Her foreslog vi, at unge under 25 år fik frit lejde til at komme i a-kasse. Vi fjernede overflødige begrænsninger på lediges adgang til uddannelse, så den nødvendige omskoling kunne starte på første ledighedsdag, og foreslog ret til uddannelse på dagpenge for ældre ledige. Og vi foreslog, at jobindsatsen rykkes frem til fyringsdatoen, så den ledige kan aktiveres fra start. Alt sammen for at omstille beskæftigelsessystemet fra mangel på arbejdskraft til stigende ledighed.

Alle tre initiativer mødte klar afvisning fra regeringen. Når opgaven var at redde mennesker fra fyring og virksomheder fra konkurs, samt at

tage hånd om de mange nye ledige, ville regeringen ikke samarbejde. Kun når bankerne skulle reddes.

Derfor siger vi nej til Socialdemokraternes statsbank

Forslaget om et "statsligt udviklingselskab" skulle supplere afviklingselskabet Finansiell Stabilitet, som var en del af Bankpakke I. Mens afviklingselskabet skulle klare grundstødte bankers afvikling, skulle udviklingselskabet med en solid grundkapital bringe likviditet frem til sunde projekter.

Det er ikke en statsbank. Men en selskabskonstruktion med Nationalbanken for bordenden. Selskabet, der på mange måder minder mere om en kapitalfond, skal have en bred palet af fleksible redskaber til at finansiere sunde projekter gennem "joint ventures" med finansielle institutioner eller tilsvarende aktører på kapitalmarkedet. Alt skal foregå efter et armslængdeprincip. Der er ingen kunder, der går ind fra gaden i det Statslige Udviklingselskab: alt kredit- og rentabilitetsvurdering foregår i de vante led. Udviklingselskabet går derimod ind, når f.eks. en bank ønsker at finansiere et projekt, men ikke selv, grundet den manglende kapital, magter at gøre det. Et tænkt eksempel: En lille lokalbank har ikke mulighed for at yde lån til den lokale kiksefabrik, som efter en stor eksportordre skal have udvidet kapaciteten. Fabrikken er veldrevet, ordren i hus, men banken kan ikke påtage sig engagementet. Banken henvender sig til Udviklingselskabet, som går ind bag ved banken. F.eks. ved at købe aktier i banken eller stille en bagvedliggende garanti. Et andet eksempel: En række statslige innovationsmiljøer og private investorer vil starte en venture-fond, som skal modvirke en innovationsklemme som følge af manglende risikovillig kapital. Udviklingselskabet skyder penge i den nye venturefond, men arbejder med at udvælge projekter, der skal investeres i, overlades til de daglige aktører.

Vi ser ikke noget behov for en egentlig statsbank i forståelsen: en bank, der drives på almindelige vilkår, men med staten som ejer. Socialdemokraternes forslag bygger på den misforståelse, at bankfolk er dygtigere, hvis det er staten, der betaler deres løn. I praksis vil opgaven nemlig være nøjagtig den samme som enhver privat bank. Forslaget vil kun have effekt, hvis de statsansatte bankfolk anlægger et lavere kreditkriterium end de private banker.

Statsbanken ville blive opsamlingssted for kunder, som ikke kunne finde en privat bank, der ville give dem en tilstrækkelig positiv kreditvurdering. Her vil skatteyderne altså løbe risikoen. I den radikale model vil udviklingselskabet støtte sig til kapitalaktørernes kreditvurderinger og dele risikoen med dem. Udviklingselskabet er altså en ny aktør i det finansielle landskab, mens statsbanken blot er en statslige udgave af det, som vi har i forvejen.

Det ville til gengæld være helt oplagt, at Udviklingselskabet blev pålagt i særlig grad at have en grøn profil i sine investeringer, præcis som det er afspejlet i vores vækstplan.

Forslaget om et Udviklingselskab vil på ny blive aktuelt, når regeringen kalder til forhandlinger om den såkaldte erhvervspakke. Her vil vi også kræve, at staten skyder mere kapital ind i statens regionale innovationsmiljøer.

Tid til reformer

Samtidig er det dog klart, at det, der hæmmer den økonomiske aktivitet, er manglende efterspørgsel – ikke manglende kredit (det fremgår af Danmarks Statistiks seneste Konjunkturbarometer). Derfor fremsætter vi igen kravet om en vækstpakke ved de kommende finanslovsforhandlinger. Men vores nye vækstpakke ledsages af et krav om reformer, for en

vækstpakke har sin pris. Dertil kommer det eksisterende store underskud på statens finanser. Og det faktum, at regeringen i forvejen ignorerer, at dens økonomiske politik opererer med et fast, strukturelt underskud på 10 mia. kr. fra 2015 og frem. Det svarer til omkostninger ved drift af halvdelen af landets daginstitutioner,

Man skal kigge alvorligt på Arbejdsmarkedskommissionens forslag. Vores reformforslag inddrager en fremrykning af stigende efterlønsalder, kortere dagspengeperiode, stærkere beskæftigelsesindsats og bedre rekruttering af udenlandske talenter. Samlet set fjerner disse tiltag det truende underskud, men vi efterlader også fortsat rum til finansiering af de stigende serviceudgifter, som helt sikkert vil vedblive at vokse.

I 90'erne, da SR-regeringen overtog, var udfordringerne større: langt flere ledige og en krise, der allerede havde flere år på bagen. Alligevel lavede man arbejdsmarkedsreformer og forkortede dagspengeperiode. Og i dag prises netop disse tiltag som de rigtige svar på denne krise. For os er der ingen modsætning mellem at lave reformer, der skaber balance i økonomien på mellemlangt sigt, og så den vækstpakke, der skal være det akutte modtræk mod den aktuelle krise. Det er ikke enten-eller – men både og.

Morten Østergaard har været medlem af Folketinget siden 2005 og er finansordfører og næstformand i folketingsgruppen i Det Radikale Venstre.

Tidl. overvismand: Arbejdsløsheden bliver langvarig

De danske politikere har endnu ikke vedkendt sig deres medansvar for krisen, og de skal i øvrigt ikke regne med, at ny økonomisk fremgang løser arbejdsløshedsproblemet. Danmark har brug for væsentlige reformer – ikke mindst når det gælder uddannelse.

Af Christen Sørensen, professor, Syddansk Universitet, Odense

Det nye folketingsår, der starter om tre uger, vil – ud over klimatopmødet i december – handle om krisen. Den officielle ledighed, der allerede er over 100.000, vurderes at stige til mellem 150.000 og 200.000 i 2010 – og arbejdsstyrkestatistikken tyder faktisk på, at ledigheden allerede nu er over 170.000, når de, der ikke kan få dagpenge eller kontanthjælp, medregnes. Hvad kan der gøres for at modvirke den igangværende meget negative udvikling? Hvad må der ikke gøres, hvis de langsigtede vækstmuligheder og den finanspolitiske holdbarhed ikke skal undermineres på sigt?

At der er stor usikkerhed om, hvor længe krisen vil vare, kan man ikke undgå at stifte bekendtskab med, når man læser dagspressen. Snart forudses bunden at være nået, snart forudses det, at der kommer en ny bund efter et kort opsving. Årsagen til denne forvirring er ikke alene betinget af, at det altid er svært at spå om fremtiden. Forvirringen skyldes også, at det ofte ikke eksplicit anføres, hvilken indikator/hvilke indikatorer vurderingerne bygger på:

Der er grundlæggende to sæt af indikatorer, som hhv. peger på produktions- eller beskæftigelses/ledighedsudviklingen. For at illustrere problemstillingen: fra 1973 til 1993, hvor ledigheden efter de to olieprisomvæltninger toppede med 12,4 % eller med 349.000 ledige efter kun 22.000 ledige i 1973, steg produktionen med 1,8 % om året i en 20-årsperiode indtil 1993, mens beskæftigelsen stort set var den samme som i 1973 (kun 10.000 større). Dette betød naturligvis, at ledigheden steg til næsten 350.000, fordi arbejdsudbuddet samtidig voksede. Dette eksempel viser to afgørende forhold:

For det første stiger beskæftigelsen ikke vedvarende i samme tempo som produktionen – fordi stigende produktivitet over tid betyder, at produktionen bliver stadig mindre arbejdsintensiv.

For det andet er det ikke givet, at beskæftigelseskriser og dermed arbejdsløshed er et kortsigtet fænomen.

Hvad betyder det? At en ny økonomisk fremgang, når den begynder, ikke per automatik driver arbejdsløsheden ned i det tempo, politikerne håber på. Med andre ord: konjunktoren kan vende uden at tage arbejdsløsheden med sig.

Politikernes glemte ansvar

Jeg vil ikke lægge skjul på, at jeg vurderer, at beskæftigelseskrisen bliver langvarig – men forhåbentlig ikke 20-årig, selvom jeg ikke anser det for sandsynligt, at der skulle komme en ny krise (også kaldet double-dip eller W-forløb i produktionen). Dette skyldes ikke blot, at den nuværende globale krise vurderes at være den værste siden 1930'erne. Men også de modsætninger, der er i den økonomiske politik mellem hhv. USA, EU og Kina – tre økonomiske stormagter. Det er min opfattelse, at givet den økonomiske politik i EU og Kina bliver USA tvunget til at bruge valutakursinstrumentet for at opnå en holdbar fremgang i produktion, der kan

betyde, at ledigheden, der nu er næsten 10 %, kan nedbringes. Det vil igen ramme euro-landene og dermed også Danmark, da kronen er låst fast til euroen (dette har jeg nærmere uddybet i RÆSON fra december 2008).

Hvis denne vurdering holder, hvad der nu er flere og flere indikationer på, bør regering/folketing tage afsæt i det faktum, at man står foran en langsigtet ledigheds-/beskæftigelseskrise. Politikerne bør også være opmærksomme på, at der er en stigende skepsis over for, om det nu er muligt at føre en ansvarlig økonomisk politik – især finanspolitik – i Danmark. Denne skepsis er begrundet i, at der finanspolitisk ikke er blevet grebet ind for at dæmpe en overophedet dansk økonomi – især var det galt i 2006-07 – men at der tværtimod blev ført en ekspansiv finanspolitik – dvs. ligefrem hældt benzin på bålet! Siden slutningen af 1970'erne (hvor det blev teknisk muligt at anvende retvisende mål for den finanspolitiske effekt) er der ikke ført en så uansvarlig finanspolitik som i disse år.

Ledende embedsmænd taler nu mere eller mindre åbent om, at det kun er muligt at føre ansvarlig finanspolitik, når der både i regeringspartierne og i oppositionspartierne hersker dyb krisestemning. Dét er måske heller ikke realistisk at forvente – idet kampen om den politiske magt centreret om medianvælgeren i de senere år er blevet intensiveret. På denne baggrund må det betragtes som lidt af et under, at der i 1998 ved den såkaldte Pinsepakke blev gennemført en finanspolitisk stramning.

Også Nationalbanken har mistet tillid til politikerne. I Kvartaloversigt for 2. kvartal 2009 anføres således: ”Erfaringerne viser, at det er vanskeligt at føre konjunkturmodløbende finanspolitik i gode tider. Det viste sig bl.a. under det seneste opsving fra 2004-07, hvor finanspolitikken var ekspansiv trods tegn på overophedning i flere dele af økonomien med høje lønstigninger og tab af konkurrenceevne til følge. Det er ikke hensigtsmæssigt vedvarende at føre ekspansiv finanspolitik ...” Det kan vist ikke siges mere tydeligt – når urbane udtryksmåder anvendes – at Nationalbanken har tabt tillid til regering/folketing.

Som Nationalbanken anfører, er det finanspolitiske råderum nu betydeligt mindre, end det havde været, hvis finanspolitikken var blevet strammet i den seneste opgangskonjunktur, som regering/Folketing også blev opfordret til (netop af bl.a. Nationalbanken). Det er trist at måtte konstatere, hvor forblændet ikke mindst regeringen var af, at overskuddet på de offentlige finanser nåede op på omkring 80 mia. kr. i de overophedede højkonjunkturår 2005-07. Regeringen valgte bevidst at se bort fra, at når de offentlige overskud er store, skal de faktisk være endnu større (for at opbygge reserver til dårlige tider), idet penge fra skatter og afgifter jo automatisk fosser ind i de offentlige kasser, når der er højkonjunktur, samtidig med, at udgifter til dagpenge, kontanthjælp m.v. automatisk falder. Og omvendt i dårlige tider.

Nu, hvor der forventes et underskud på 86 mia. kr. i 2010 (og det bliver større, også fordi pengene nu automatisk fosser ud), er der ikke grænser for henvisninger til udefrakommende kriseårsager. Glemte eller bortgemt er, at man tillod byggeriet at eksplodere. Blandt OECD-landene var det kun Irland og Spanien, der tillod et relativt større boligbyggeri i forhold til BNP end Danmark. Glemte eller bortgemt er den uansvarlige finanspolitik. Så det er ikke blot de andres skyld, at vi ligger, som vi gør.

Byggeri for mindst 10 mia.

Jeg finder det nødvendigt, at krisens længde og den manglende politiske ansvarlighed bør inddrages, både når det overvejes, hvad der kan gøres for at modvirke den igangværende meget negative udvikling, men også hvad der ikke skal gøres, hvis man ikke skal underminere de langsigtede vækstmuligheder og den finanspolitiske holdbarhed på sigt.

Hvis finanspolitikken skal bruges til at modvirke den stærkt stigende ledighed, bør der som udgangspunkt kun vedtages skattelettelser, såfremt der samtidig hermed sikres – helst lovfæstes – en troværdig inddragelse heraf inden for en rimelig frist (ved via lov at gennemføre finansieringstiltagene, hvor det fremtidige ikrafttrædelsestidspunkt indgår, samtidig med gennemførelsen af skattelettelser). Der er allerede i vidt omfang gennemført skattelettelser i forbindelse med den skattereform, der træder i kraft næste år: Men om aftalerne om den fremtidige finansiering gennemføres er uklart, hvilket i bedste fald giver et troværdighedsproblem. På udgiftssiden bør der kun gennemføres tiltag (dvs.: byggerier o.l.), der alligevel skulle gennemføres inden for de nærmeste år, og hvortil der er knyttet ingen eller minimale driftsudgifter. Er der øgede driftsudgifter knyttet hertil, bør der vedtages/lovfæstes – som også på skattesiden – de nødvendige finansieringstiltag samtidig hermed. Gøres dette, forringes den langsigtede finanspolitiske holdbarhed næppe synderligt, ja, der kan endog argumenteres for, at holdbarheden forbedres, idet færre så bliver udstødt fra arbejdsmarkedet. Føres finanspolitikken på denne måde, vil der heller ikke være anledning til ekstra bekymringer om udviklingen i den offentlige gæld.

Der er som anført allerede i vidt omfang foretaget midlertidige skattelettelser og andre tiltag – som frigivelsen af SP-midlerne – der øger borgernes disponible indkomst og dermed skulle forøge forbrugsmulighederne. Men skattelettelser og frigivelse af SP-midler muliggør kun øget efterspørgsel – der er ingen sikkerhed for, i hvor høj grad midlerne anvendes til privat forbrug. Det gælder især i den nuværende situation, hvor stigende ledighed og udsigt til endnu større ledighed naturligvis får folk til at holde igen med det private forbrug. Dette er det fagligt set afgørende argument for, at indsatsen fremover bør koncentreres om det offentlige udgiftsside. Hertil kommer, at forringelsen af de offentlige finanser bliver mindre for en given beskæftigelsesvirkning ved offentlige investeringer frem for ved skattelettelser, idet en del af skattelettelserne opspares i den private sektor og ikke øger efterspørgslen. Derfor er beskæftigelsesvirkningen per krone skattelettelse mindre end per udgiftskrone til offentlige investeringer og forbrug.

De typer af offentlige udgifter, der opfylder de anførte kriterier, er ifølge sagens natur alene offentlige anlægsinvesteringer. Som eksempler herpå kan nævnes investeringer i nye kloakker, nye veje til biler, jernbaner, herunder nye broer som Fehmern-forbindelsen, renovering af en række offentlige bygninger som skoler, daginstitutioner, veje mv. Vismændene har vurderet, at der i hvert fald er plads til ekstra investeringer på sådanne områder for op til 10 mia. kr. i både 2010 og 2011 – altså 10 mia. mere end, hvad der er indeholdt i det fremlagte finansforslag. Med den forringelse i de økonomiske udsigter for Danmark, der er indtrådt siden denne vurdering, især i bygge- og anlægssektoren, er disse skøn at betragte som minimumsskøn (under de her angivne forudsætninger om fuld langsigtet finansiering af de heraf følgende øgede driftsomkostninger).

Den slags initiativer vil dog kun tage toppen af stigningen i ledigheden, idet det ikke alene er bygge- og anlægssektoren, der er hårdt ramt. Den bratte nedgang i eksporten har ikke mindst ramt industrien, og eksportnedgangen kan ikke opvejes af hverken danskeres privatforbrug eller offentlige investeringer. Det eneste middel er fremgang på vore eksportmarkeder, som vi imidlertid er uden indflydelse på. Så uanset hvordan finanspolitikken tilrettelægges, vil ledigheden i de kommende år blive meget høj, præcis som det også fremgår af de økonomiske prognoser.

Nødvendigheden af reformer – ikke mindst på uddannelsesområdet

Udsigten til en længerevarende og høj ledighed i hvert fald i fem år bør også føre til, at der gennemføres strukturændringer. Jeg vil ikke her opholde mig ved evt. strukturændringer på arbejdsmarkedet. Dette er også et af offrene for den uansvarlige finanspolitik. For al erfaring viser, at der i hvert fald på arbejdsmarkedet skal være fremgang, hvis der skal ske opstramninger. Så det er vanskeligt at pege på et dårligere timet initiativ, end det har været tilfældet i relation til Arbejdsmarkedskommissionen: krisen betyder simpelthen, at der ikke nu er politisk overskud til at foretage afgørende reformer på dette område.

Men forandring er nødvendig. Det danske samfund og især det danske arbejdsmarked vil se anderledes ud, når den igangværende krise engang er overstået. Hvis vi blot skal bevare vor nuværende – og i forvejen forringede – position på nationernes produktionskala, bør der gennemføres en række gennemtænkte strukturreformer.

Lad mig fokusere på ét felt: uddannelsesområdet. Den officielle målsætning lyder, at 95 % af de unge i 2015 skal tage en ungdomsuddannelse. Siden 2000 har vi fjernet os fra denne ambition, idet vi nu kun er på omkring 80 %. Der er givetvis en række årsager til denne fejludvikling. Men jeg synes, det er svært at komme uden om, at også erhvervsuddannelserne er blevet mere bogliggjorte/intellektualiserede. Der bør i ungdomsuddannelserne være to hovedspor: ét, der er indrettet til de bogligt stærke, og ét, der er afpasset efter, at der sker læring/uddannelse gennem praktisk arbejde – dvs. erhvervsuddannelserne, som imidlertid er præget af et meget stort frafald. Også gymnasieområdet må gentænkes: De videregående uddannelser er således ikke imponeret over de gymnasieelever, der er blevet udklækket efter gymnasireformen, der i øvrigt allerede flere gange har måttet justeres.

I det hele taget er der behov for en helt anderledes kvalitet på det vigtige uddannelsesområde, end vi har set fra ministeriets side i de senere år. De vedvarende fiaskoer omkring blot implementeringen af de nationale obligatoriske it-test er det mest synlige eksempel herpå (og det selvom systemet blot tester paratviden – i en Google-tid!). Tanken om, at vi kan få verdensklasse på undervisningsområdet med et taxametersystem, der ifølge sagens natur opfordrer til at sænke beståelseskravene, er mere end naiv. Ikke mindst på uddannelsesområdet er der behov for gennemtænkte strukturreformer – og ikke fritsvævende høje mål.

Christen Sørensen professor i økonomi ved Syddansk Universitet, Odense, og er tidligere økonomisk vismand. Fra 1985 til 1988 var han formand for Det Økonomiske Råd, og medlem af rådet frem til 2006. Fra 1986 til 1988 bestyrelsesformand i Københavns Fondsbørs og fra 1988-2006 bestyrelsesformand for AERådet. Han var formand for Juristernes og Økonomernes Pensionskasse fra 1996-1998. Fra 1999 til 2002 var han medlem af TV 2's bestyrelse. Sørensen var desuden bestyrelsesmedlem for Socialforskningsinstituttet fra 1988-1989.

Gældskrise: Vent med afskaffelse af efterlønnen – invester i uddannelse!

Regeringen skal inden længe fremlægge et konvergensprogram, der sammenholder dansk økonomi med EU's konvergenskrav. Ifølge flere beregninger skal Danmark finde omkring 20 mia. kr. over de kommende år for at kunne dække den offentlige gæld og leve op til EU-kravene. Afskaf efterlønnen siger blandt andet tænketanken CEPOS – en politisk umulighed de kommende år, svarer økonomerne Per Kongshøj Madsen og Christen Sørensen. De mener, at investeringer i uddannelsesområdet vil være givet bedre ud.

Interview med Per Kongshøj Madsen og Christen Sørensen af Emma Knudsen, daglig redaktør RÆSON

Med en stor offentlig gæld er besparelser påkrævet for at dække underskuddet samt ruste sig til det kommende boom af pensionister over de næste 10-15 år. Blandt andre beskriver professor og tidligere vismand Jan Rose Skaksen fra Copenhagen Business School 6. februar i Berlingske Tidende, hvordan den voksende offentlige gæld over de næste ti år vil blive "et kæmpe problem for Danmark, hvis ikke man hurtigt finder midler til at ændre den økonomiske situation". Flere eksperter kalder på arbejdsmarkedsreformer, skatter og nedskæringer. Professorerne Per Kongshøj Madsen fra Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning ved Aalborg Universitet og Christen Sørensen fra Det Samfundsvidenskabelige Fakultet ved Syddansk Universitet, betragter dog bekymringerne om den offentlige gæld som noget overdrevne.

Først og fremmest er det ifølge Per Kongshøj Madsen naturligt, at vi med den eksisterende krise ser en markant stigning i det offentlige forbrug:

"Man må ikke glemme, at dansk økonomi er præget af de meget stærke økonomiske stabilisatorer, som nødvendigvis øger udsvingene i økonomien. Eksempelvis øges forbruget på dagpenge naturligvis i perioder med lavkonjunktur. Det er udtryk for en positiv udvikling, da stabilisatorerne fungerer som økonomiske stødpuder. Hvis man går ud og laver offentlige besparelser nu, gør man kun ondt værre!"

Christen Sørensen finder desuden, at den eksisterende situation i høj grad er selvforskyldt, idet man ikke strammede finanspolitikken, da man havde muligheden for det:

"Da man havde muligheden for at stramme finanspolitikken, og dermed mindske det offentlige underskud, i 2006-2007, undlod man det jo. Den daværende finansminister [Thor Pedersen, red.] skålede for de 70 mia. Det var tåbeligt, for man ved jo, at de automatiske stabilisatorer er meget store i Danmark, så de offentlige budgetter bevæger sig temmelig meget."

Ét er dog et stort midlertidigt underskud på de offentlige finanser, noget andet er et mere langvarigt underskud, hvilket begge økonomer finder nødvendigt at nedbringe til et rimeligt niveau:

"Det strukturelle underskud, der eksisterer uafhængigt af periodiske konjunkturudsving, er selvfølgelig væsentligt at bibeholde på et begrænset niveau. Man må dog være opmærksom på, at problematikken hurtigt overdramatiseres, da det er svært at identificere det faktiske niveau for de offentlige finanser," mener Per Kongshøj Madsen.

Efteruddannelse frem for efterløn

Begge økonomer finder beskæftigelsespolitikken helt central i forhold til nedbringelse af det offentlige underskud. Der skal flere på arbejdsmarkedet, og arbejdsstyrken skal generelt øges. Det primære middel bør dog ifølge Per Kongshøj Madsen og Christen Sørensen ikke være en afskaffelse af efterlønnen.

I stedet pointerer de, i overensstemmelse med Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, vigtigheden af en stærk uddannelsessektor. For, som Per Kongshøj Madsen fremhæver det, hænger uddannelsespolitikken tæt sammen med beskæftigelsespolitikken:

”Det er nødvendigt at øge beskæftigelsen, og uddannelse er et centralt redskab i den forbindelse. Det handler om at øge det generelle uddannelsesniveau, og her er det oplagt at benytte den eksisterende krise til at få folk i efteruddannelse, så de står stærkere ift. de kvalifikationer, der kræves på arbejdsmarkedet i dag. Jo højere uddannelse, jo længere bliver vi også på arbejdsmarkedet. Uddannelsespolitik hænger dermed tæt sammen med arbejdsstyrkespolitik.”

Christen Sørensen identificerer ligeledes uddannelsessektoren som central og pointerer desuden de besparelsesmuligheder, der vil være i at afskaffe regionerne. Kommunalreformen har langt fra givet de stordriftsfordele, som regeringen hævdede, men har i stedet resulteret i omfattende administration:

”For det første vil man kunne spare mange millioner i administrative omkostninger ved at få regionerne nedlagt. Det er et ansvarsforflygtigelsesetablisement mellem ministeren og regionerne, hvilket vi nærmest ser eksempler på hver dag. Spar dem dog væk. Lav i stedet en ordentlig enhed under staten og kontroller den. Kvaliteten på statsligt niveau bør forbedres.

For det andet bør man have kommunerne til at fungere langt mere effektivt. Der er alt for mange administrative led, hvor ingen vil tage ansvar, hvilket får administrationens omfang til at stige. Der har regeringen et stort ansvar, da de jo påstod, at der med kommunalreformen var tale om stordriftsfordele.”

Også i uddannelsessektoren er der ifølge Christen Sørensen for megen administration i dag:

”For det tredje bør man få folkeskolen og universitetsverdenen til at fungere ordentligt. Der er alt for meget administration i universitetsverdenen med privatisering af bestyrelser og direktion samt de mange ansættelser. Al den ekstra administration er fejlagtig.”

Regeringens Arbejdsmarkedskommission har klart anbefalet en afskaffelse af efterlønnen for at få øget arbejdsstyrken og for hurtigt at få flere på arbejdsmarkedet. Den særstatus, som efterlønsordningen har fået i den offentlige økonomiske debat, er dog forfejlet, ifølge Per Kongshøj Madsen:

”Ja, man vil umiddelbart se et hurtigere økonomisk resultat ved at afskaffe efterlønnen end ved investeringer i uddannelse. Man må dog ikke overvurdere udbyttet af at afskaffe efterlønnen. For det store gennemsnit af de, der går på efterløn, er det et spørgsmål om at være nedslidt. Desuden er der et fornuftigt socialt element i denne ordning.

Problemet er selvfølgelig, at ordningen ikke længere kun omfatter den primære målgruppe, men at der også er folk, der kunne være blevet længere på arbejdsmarkedet. Det er dog fejlagtigt, når det bliver fremstillet som om, at de, der er på efterløn, går direkte på golfbanen. Sådan er det ikke. For flertallets vedkommende fungerer ordningen for dem, der faktisk har det skidt og ikke længere er i stand til at arbejde. Dermed ville der ikke være vundet så meget ved en afskaffelse af ordningen.”

Christen Sørensen mener, at efterlønnen er et oplagt sted at stramme ind, dog bør det ikke foregå lige foreløbigt:

”Man bør stramme ind i forhold til efterlønsordningen, men først når beskæftigelsen igen stiger – ellers vil det være politisk umuligt at komme igennem med. Desuden bør man forkorte dagpengeperioden. Personer over 50 år bør måske ikke rammes af det, fordi de har disponeret over nogle andre forudsætninger, men der er ingen der er tjent med, at nogen går ledige i fire år; folk selv bliver ødelagte af det. Det er vigtigt, at man samtidig med at nedsætte dagpengeperioden også kommer med tilbud om opkvalificering, så der bliver en balance mellem pisk og gulerødder.”

Krisen giver plads til uddannelse

Og netop denne opkvalificering er vigtig at tage fat på, sådan som arbejdsmarkedet ser ud i dag, ifølge Per Kongshøj Madsen:

”Med den nuværende konjunktur har du et arbejdsmarked, der ikke er presset, og dermed har du rum til at sætte flere i uddannelse. Det handler om at uddanne restgruppen. Man sikrer dermed på den korte bane, at folk ikke spilder deres tid, og for det andet sikrer man på den lange bane, at man får en større arbejdsstyrke.”

Også i konkurrenceøjemed finder han, at satsningen på uddannelsesområdet central:

”Generelt bør uddannelsesområdet vægtes højt af regeringen over de kommende år, det er her, vi vil have mulighed for at konkurrere internationalt. Det gælder både universitetsuddannelser, men også en forbedring af folkeskoler o.l.”

Desuden finder Christen Sørensen ikke, at uddannelsesområdet nødvendigvis vil medføre yderligere offentlige omkostninger, det handler om prioriteringer og med regeringens politik de seneste år, er der nok af fejlinvesteringer, der kan skæres væk; eksempelvis de nationale test:

”En satsning på uddannelsesområdet vil ikke nødvendigvis være forbundet med yderligere investeringer og udgifter. I stedet kan man med fordel omprioritere de nuværende udgifter på området eksempelvis ved at afskaffe de test, som man har indført i folkeskolen. Det er grotesk, hvad der er brugt af penge og tid på det! Desuden er det hovedløst, at disse test er placeret i slutningen af skoleåret. Lærerne burde efter et år kunne vurdere deres elever uden disse test, og når man ikke en gang kan give testresultater videre til fremtidige lærere ved eventuelt lærerskift, så giver de ikke ret megen mening,” mener Christen Sørensen. Han påpeger desuden, at det er fint med kortvarige uenigheder mellem regeringen og Danmarks Lærerforening, men at det er vigtigt rent faktisk at indgå en egentlig aftale frem for at føre en uendelig krig:

”Det er afgørende ikke at føre krig med lærerne, men at indgå aftaler med dem. Især er en 30-års-krig ubrugelig og skaber unødigt forvirring om, hvordan skolen rent faktisk skal og bør være indrettet.”

Per Kongshøj Madsen er professor i økonomi ved Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet, og tilknyttet Center for Arbejdsmarkedsforskning (CARMA).

Christen Sørensen er professor i økonomi ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Syddansk Universitet, og tidligere økonomisk vismand.

OK 2010: Fagbevægelsen ved, at store lønstigninger er urealistiske – der skal tænkes kreativt

Forhandlingerne er i gang. ”Håbet er hjælp fra Christiansborg,” ifølge arbejdsmarkedsforsker Dorte Pedersen fra Copenhagen Business School, som mener, at parterne vil gå efter en såkaldt ”nulløsning” og i stedet afvente politiske reformer. ”Nej,” siger Flemming Ibsen, arbejdsmarkedsforsker fra Aalborg Universitet, ”politisk indblanding er naivt, politikerne vil holde sig udenfor.” Begge venter dog en aftale uden den store dramatik – parterne er pressede på grund af krisen.

Af Emma Knudsen, daglig redaktør RÆSON

I sidste weekend mødtes arbejdsmarkedets parter, Dansk Industri og industrifagenes kartel, CO-Industri, og tog fat på de afgørende forhandlingsrunder. Forhandlingsforløbet var oprindeligt forventet afsluttet omkring den 12. februar, hvordan kan det være, at det har trukket i langdrag?

Flemming Ibsen: ”Dansk Industri skal skabe et forhandlingsgenembrud sammen med CO-Industri, der kan tænkes at finde sted i den kommende weekend. Forbundene har arbejdet længe i de forskellige underudvalg, og der er intet dramatisk i, at overenskomstforhandlingerne er udskudt.”

Danmark er midt i en økonomisk krise – hvad betyder det for overenskomstforhandlingerne?

Dorte Pedersen: ”Den private sektor står i en meget svær situation i øjeblikket. Efter en markant økonomisk optur, hvor man har haft betydelige lønstigninger i det private, men også i det offentlige – hvor der har været en lønstigning på ca. 15 % – skal man vænne sig til andre økonomiske forhold. Med en økonomisk situation, der i høj grad er præget af økonomisk krise og nedgang, er begge parter pressede i forhandlingerne. Der vil ikke blive tale om en prangende aftale for nogen af parterne, men derimod et temmelig ydmygt resultat.”

FI: ”Pointen er, at begge parter befinder sig i en kritisk situation pga. den økonomiske krise. Det afstemmer man selvfølgelig forventningerne efter.”

Hvad er parternes forhandlingsudspil – og hvilke forventninger har de til resultatet?

DP: ”Begge parter er pressede. Du har dels alle virksomhedsejerne, som siger, at ’hvis ikke vi får lettelser, og nærmest lønnedgang eller i hvert fald finansieringslettelser – det kan også være skatte- eller afgiftslettelser – så outsourcer vi simpelthen og nedlægger dermed danske arbejdspladser’. Man er under et ekstremt pres for at ende på en såkaldt ’nulløsning’, hvor lønresultatet er det samme som udgangspunktet. Den er svær at sælge i de faglige forbund, som skal komme hjem til deres medlemmer og sige, at ’nu skal I være tilfredse med ’nul’, fordi man har været vant til, at overenskomstforhandlinger resulterer i forbedringer. Man leder nu med lys og lygte efter kvalitative forbedringer, som stort set ikke koster nogen penge.”

FI: ”Fagbevægelsen forventer ikke store lønstigninger. Som udgangspunkt har DI en styrkeposition pga. den stigende arbejdsløshed og faldende efterspørgsel efter arbejdskraft. Også selvom mange af deres medlemmer også har problemer.”

Nulløsning = stor succes

Hvilke indrømmelser kan fagforbundene forvente, hvis løn-niveauet forbliver det samme?

DP: "De faglige organisationer er sat i verden for at skabe forbedringer, det vil sige, at de på én eller anden måde skal kunne sælge nulløsningen som et godt resultat til deres bagland, og det er her, jeg tror, at kreativiteten virkelig kommer i spil. Man søger derfor fra fagforbundenes side at vinde nogle principielle sejre, som ikke nu og her ser så dyre ud for arbejdsgiverne – fordi de altså har brug for noget, som ikke koster penge i den økonomiske krise. Det kan eksempelvis være en aftale vedrørende 'social dumping', hvor fagforbundene ønsker en aftale om, at arbejdspladser ikke vil blive udliciteret til eksempelvis østeuropæiske arbejdere til lave lønninger. Det vil ikke koste arbejdsgiverne noget på kort sigt, men det vil have karakter af en principiel sejr for fagforbundene."

Er politisk indblanding tænkelig?

FI: "Nej, politikerne vil bestemt ikke ønske at komme indover. De vil holde sig langt væk, som de også gjorde under konflikten i OK 08."

DP: "Det er ikke usandsynligt, at der vil blive lagt et pres på det politiske system. Det så vi i overenskomstforhandlingerne i 2008, hvor man bankede på Christiansborgs døre for en hjælp til at løse ligestillingsproblemet og så videre. Det private arbejdsmarked kunne også sagtens være interesseret i at få politiske løsninger. Arbejdsgiverne vil gerne have en form for finansieringslettelse – selv en nulløsning vil de ikke synes er god nok, da de vil søge at lette deres omkostninger. Begge parter kan tænkes at ville appellere til Christiansborg. Arbejdsgiverne vil have lettet de administrative byrder, og hvis ikke de kan få lønnen længere ned end en nulløsning, så kan de sige til Christiansborg-politikerne: 'Ja, så må I fritage os, for nogle afgifter eller skabe nogle administrative lettelser, som kan lette erhvervslivets muligheder for at klare sig i Danmark.'"

FI: "En storkonflikt ville betyde, at fagbevægelsen får tømt sine strejkekasser, og gevinsten vil slet ikke være til at få øje på. Det samme gælder virksomhederne, som vil tabe ordrer til konkurrenter. Det vil være særdeles problematisk for dansk erhvervsliv at gå ud i en storkonflikt. Jeg tror, at parterne vil være ekstremt forligsorienterede. Derfor tror jeg også på et forhandlingsgennembrud i weekenden."

DP: "Nej, der vil næppe komme nogen direkte politisk indblanding. Det eneste fortilfælde var i 1998, da Lykketoft var finansminister. Der gik man jo ind og tog en del af mæglingsforslaget og ophøjede det til lov. Man gav dertil lønmodtagerne feriefridage, der var et gode, som Christiansborg-politikerne indførte på tværs af parterne. Dengang diskuterede man efterfølgende heftigt, om det var udtryk for, at de centrale parter ikke længere var herrer i eget hus og ikke længere kunne levere varen? Og der så man store koncerner, som eksempelvis Danfoss, have store helsidesannoncer i landsdækkende aviser om, at 'København ikke kunne levere varen'. Dermed signalerede virksomhederne: 'De centrale parter kan ikke levere varen, vi kan godt finde ud af det herude i vores enkeltvirksomhed.'"

Hvad tror, I resultatet bliver?

FI: "En storkonflikt er usandsynlig – de forekommer hovedsagligt under højkonjunkturer. Der vil ikke blive nogen egentlige vindere i forliget. Især fagbevægelsen er presset – og er den svage part i den her forhandling."

DP: "Man vil formentlig nå frem til en nulløsning med mulige 'kreative tilføjelser', som eksempelvis en aftale i forhold til social dumping."

Flemming Ibsen er professor i økonomi ved Økonomi, Politik og Forvaltning og tilknyttet Center for Arbejdsmarkedsforskning (CARMA), ved Aalborg Universitet.

Dorte Pedersen er lektor ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi på Copenhagen Business School. Hun forsker i offentlig ledelse, offentlig politik og arbejdsmarkedet.

Danmark: den (u)mulige efterlønsreform

Efterlønnen er igen til debat. Tirsdag i sidste uge præsenterede Villy Søvnald således idéen om, at man kan blive nødt til at ændre på ordningen for at få folk til at arbejde længere og derved imødekomme de kommende demografiske udfordringer [Politiken d. 30/3 2010, red.]. Men emnet er blandt de mest følsomme på den politiske dagsorden. "Det bliver over mit lig," udtalte Henrik Sass Larsen (S) i løbet af ugen, og han er langtfra den eneste, som forholder sig skeptisk i forhold til efterlønsreformer.

RÆSON har talt med Torben M. Andersen, professor i Økonomi ved Aarhus Universitet, samt Jørgen Goul Andersen og Asbjørn Sonne Nørgaard, professorer i statskundskab ved henholdsvis Aarhus Universitet og Syddansk Universitet, om behovet og mulighederne for reformer.

Af Julian Christensen, stud.scient.pol.

"Vi bliver nødt til at finde en vej frem. Med de ordninger og det skattesystem, vi har i dag, og med den ændring i befolkningens demografi, som foregår, så løber udgifterne fra indtægterne." Det mener Torben M. Andersen, professor i økonomi ved Aarhus Universitet, tidligere overvismand og formand for Velfærdskommissionen, som i 2005 kom med sin rapport. Han henviser til, at danmarkshistoriens største årgange netop i disse år forlader arbejdsmarkedet og skal erstattes af 1980'ernes historisk små generationer.

"Man har i princippet et valg mellem enten at komme til at betale noget mere i skat, at lave besparelser eller at gøre det, som de fleste politikere er enige om – i hvert fald overordnet set – nemlig at øge beskæftigelsen. Og hvis løsningen skal være øget beskæftigelse, pointerer de fleste økonomer, at man nødvendigvis må gøre noget ved efterlønsordningen."

I kølvandet på Torben M. Andersens velfærdskommission blev et bredt flertal i Folketinget enige om en velfærdsreform, som bl.a. indebærer en gradvis stigning i efterlønsalderen, begyndende i 2019.

Når man i dag diskuterer reformpolitik, bruges tit det argument, at man dermed har lavet de tiltag, som er nødvendige.

Selvom Torben M. Andersen anerkender reformens effekter, så mener han langtfra, at man har nået det mål, som skal nås: "2006-reformen har faktisk en ret stor effekt. Den løser ca. halvdelen af problemet.

Reformens 'skønhedsfejl' er dog, at den har en meget lang indkøringsfase. Først en del år efter 2019 vil reformens virkninger have fuld effekt. Hvis man havde fået den indført noget tidligere, så havde det haft ret stor effekt, bl.a. fordi det er nogle ret store generationer, som ikke bliver berørt af reformen."

Torben M. Andersen mener således ikke, at 2006-reformen er tilstrækkelig, heller ikke kombineret med nulvækst eller de millionærskatter, der kan blive en realitet, hvis vi får regeringsskifte ved det kommende valg.

Trods den økonomiske krise, som netop nu er med til at give befolkningen et indtryk af, at der er mere brug for arbejdspladser end for arbejdskraft, er reformbehovet presserende.

"Det står klart, at ledigheden i øjeblikket er stigende, men vi ved, at de demografiske forandringer er så store, at mangel på hænder-diskussionen, som vi havde inden krisen, vil dukke op igen. Det er som sagt nogle meget store generationer, som trækker sig ud, og nogle meget små, der kommer ind, og videre skal vi huske på, at det jo ikke er sådan, at mængden af arbejde er konstant.

Det så vi især med de arbejdsmarkedsreformer, der blev lavet i løbet af 90'erne under Nyrup-regeringen: Disse var i stand til at løfte beskæftigelsen ret markant.”

For entydigt et fokus på efterlønnen

Mens Torben M. Andersen står fast på behovet for efterlønsreformer, er der dog andre, som mener, at fokus på efterlønnen er for ensidigt et perspektiv.

”Efterlønnen er ikke det, jeg er mest bekymret for, når vi ser på den danske økonomi. Danmark er nok det land i Europa, som har det mindste aldringsproblem, både pga. demografien, og fordi folk trækker sig senere tilbage end i næsten alle andre EU-lande.

Hertil kommer, at vi jo i 2006 har hævet efterlønsalderen til 65 år for dem, der i dag er under 40, samt at vi selv betaler stadig mere af vores pension. De beløb, som staten har måttet punge ud med til pensioner, har stort set konstant været faldende som procent af BNP gennem de sidste 30 år.”

”Så problemet er altså så lille, at andre lande siger, at vi slet ikke har noget problem,” bemærker Jørgen Goul Andersen, professor i statskundskab ved Aarhus Universitet. ”Desuden udfaser efterlønnen jo delvist sig selv, fordi modregningen for arbejdsmarkedspensioner bliver stadig større. Folk som mig selv vil ikke kunne få en øre, og for en stadig større del af befolkningen bliver det temmelig små beløb, de kan få i efterløn på grund af modregningen for pension.”

Jørgen Goul Andersen mener, at man i den generelle efterlønsdebat har haft en tendens til at fokusere på golfspillende tandlæger, der ikke har noget fysisk behov for en tidlig tilbagetrækning, og gør opmærksom på den sociale slagside, som han mener, at der vil være, hvis man fjerner efterlønnen:

”Man er nødt til at spørge sig selv: Hvad gør vi ved slagteriarbejderne, gulvlæggerne og andre folk i fysisk krævende erhverv? Der er ikke nødvendigvis noget i vejen med dem, men de er simpelthen slidt op. De mænd, som går på efterløn, får gennemsnitligt et meget kort otium.” Han henviser til, at overdødeligheden blandt mandlige efterlønsmodtagere er lige så stor som overdødeligheden hos arbejdsløse mænd.

Der er ifølge Jørgen Goul Andersen en større gruppe af folk, som har behov for en tidlig tilbagetrækning, men som ikke i dag passer ind i eksempelvis førtidspensionens målgruppe. Og de vil blive ramt fremover, allerede med de ændringer, der blev vedtaget i 2006. Han medgiver da også, at det ikke er mændene, man taler om, når man vil hæve efterlønsalderen: ”Det er kvinderne. De udgør det store flertal af efterlønsmodtagerne, og de har ikke en tilsvarende overdødelighed.”

Jørgen Goul Andersen er overordnet enig i, at det vil være en klar fordel at holde folk længere tid på arbejdsmarkedet: ”Råderummet til velfærd bliver ubestrideligt større af, at der er flere i arbejde,” bemærker han, men mener, at debatten i dag er alt for ensporet. Man kan let komme til at stirre sig blind, og så glemmer man hurtigt en række andre problemer – som dem, der skabte den nuværende krise – men man glemmer også hurtigt andre muligheder.

Han mener altså, at der er brug for et bredere fokus i den debat, som gør sig gældende: ”Der er mange metoder til at få folk til at blive lidt længere på arbejdsmarkedet, og jeg tror, at man skal bruge en mangfoldighed af metoder i stedet for blot at stirre sig blind på den her efterløn.

I Danmark glemmer man også ’det grå guld’ – gruppen over 65, hvis erhvervsdeltagelse i mange lande er steget kraftigt. Og endelig ville folk i udlandet nok mest hæfte sig ved den anden ende af aldersskalaen – hvis man mener, der er et problem: Danskerne starter nemlig senere end i an-

dre lande, fordi de er meget ældre, inden de afslutter deres uddannelse. Der afviger vi i negativ retning.”

Ifølge Jørgen Goul Andersen vil en stor del af problemerne løse sig selv gennem arbejdsgivernes egne tiltag: ”Hvis arbejdsgiverne virkelig er pressede, som vi så i 2006-2008, så begynder de også at tage sig sammen for at få de ældre til at blive. I 1960’erne så man, hvor meget man kunne gøre for at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. Hvor der er vilje, er der også en vej – der er endda rigtig mange – hvis der er mangel på arbejdskraft.”

Politiske realiteter

Uanset behovet for reformer, som mange eksperter har identificeret, har det som sagt vist sig svært at ændre ved netop efterlønnen. Ifølge Asbjørn Sonne Nørgaard, professor i statskundskab ved Syddansk Universitet, findes der dog umiddelbart to situationer, hvor reformer kan være politisk mulige:

”Hvis vi forestiller os, at en meget massiv påvirkning fra eksperter og andre over lang tid får skabt en sådan fornemmelse og stemning i befolkningen, at det simpelthen er uansvarligt ikke at gøre noget ved den tidlige tilbagetrækning på arbejdsmarkedet, så kan man forestille sig, at det også vil lette de politiske omkostninger ved at få truffet nogle ellers upopulære beslutninger. Lidt ligesom at det lige nu opfattes som uansvarligt ikke at gøre noget ved arbejdsløsheden og krisen,” siger han.

”Et andet scenarie er, at politikerne får gennemført et bredt politisk forlig. Det gjorde man blandt andet med velfærdsforliget i forlængelse af Velfærdskommissionen. Rationalet er da, at man som politisk leder lægger et politisk emne dødt, således at man aftaler ikke at konkurrere herom. Der vil derved ikke være nogen, som kan vinde eller tabe på at politisere det, man har indgået forlig om.”

Asbjørn Sonne Nørgaard gør det dog samtidig klart, at hele debatten om efterlønnen bygger på nogle præmisser, som man er nødt til at gøre sig klart: ”Når mange siger, at efterlønnen bør reformeres, så bygger det på de præmisser, at stigende skatter ikke er en mulighed, og at velfærdsstaten skal bevares, nogenlunde som vi kender den i dag.”

Selvom reformchancerne vitterligt vil være større efter et folketingsvalg, så mener Asbjørn Sonne Nørgaard ikke, at efterlønnen umiddelbart står for skud, selv efter et valg: ”Socialdemokratiet og SF har det seneste halve år nærmest skærpet retorikken om, at de ikke vil gøre noget ved efterlønnen [inden Søvnalds udmelding i sidste uge, red.]. De har nærmest taget de gamle argumenter frem igen, således at det ikke er et spørgsmål om økonomi, men i stedet et spørgsmål om en velfortjent rettighed til at forlade arbejdsmarkedet efter et hårdt arbejdsliv,” siger han og forudsiger i øvrigt, at diskussion om efterlønnen sikkert vil fortsætte langt ud i fremtiden.

”Hvis man vil bevare den velfærdsmodel, vi har i dag, med gratis offentlige ydelser og stor omsorg og service i den offentlige sektor, og man ikke vil røre særlig meget ved skatterne, så går problemet ikke væk. Det er noget, vi vil komme til at diskutere mange år endnu.”

Torben M. Andersen er professor i økonomi ved Aarhus Universitet.

Jørgen Goul Andersen og Asbjørn Sonne Nørgaard er professorer i statskundskab ved henholdsvis Aarhus Universitet og Syddansk Universitet.

Danmark: "Det handler om gælden, tosse"

"It's the economy, stupid," lød det i Bill Clintons valgkamp i 1992, da han overraskende slog Golfkrigens sejrherre, George Bush sr. Det vil med stor sandsynlighed blive variationer over samme tema, der kommer til at styre den kommende danske valgkamp. Med den økonomiske krise og den store danske statsgæld vil økonomiske emner blive helt centrale.

Af Morten Østergaard (MF, RV), finansordfører

Modsat mange af tidens mest konkurrencebetonede politiske områder, hvor synspunkterne på tværs af den politiske skala i stadig stigende grad er svære at skelne fra hinanden, så synes der at blive et stadig tydeligere skel i politikernes holdninger inden for den økonomiske arena.

Socialdemokraterne føler med nogen ret, at de bliver bekræftet i deres hovedbudskab fra folketingsvalgkampen 2007: at man måtte vælge mellem skattelettelse eller velfærd. Det gik ikke med begge dele.

Spørgsmålet er, om man kan vinde et valg på at have haft ret og at ville rulle tiden tilbage ved en justering af regeringens skattereform med højere indkomstskatter og afgifter, der skal skattefinansiere en ny regerings ambitioner om at lukke hullerne i økonomien og udvide velfærden?

Selv bageste mand i Venstres gruppe har allerede lært at sige som Claus Hjort: "Socialdemokraterne og SF vil bruge to kroner, hver gang de har én".

Venstres nye formand, statsminister Lars Løkke Rasmussen, vil tilsyneladende trække en gammel hest ud af stalden. Nemlig myten om, at borgerlige regeringer er mere økonomisk ansvarlige end S-regeringer. Spørgsmålet for Løkke er, om han ikke havner mellem to stole. I hvert fald er Løkkes økonomiske politik med reformpause og nulvækst i de offentlige udgifter allerede nu så gennemhullet af nærmest den samlede uafhængige økonomiske sagkundskab, at politikken i meget høj grad synes at sætte partiets hævdundne positive borgerlige kendetegn om økonomisk ansvarlighed på spil.

Nulvækst er nul troværdighed for en regering, der endnu ikke har kunnet holde sig til sine hidtidige meget højere vækst mål og i gennemsnit har haft en vækst på 1,6 % i de offentlige udgifter.

Når den økonomiske politik endvidere baserer sig på besparelser og mådehold frem for strukturreformer med varig effekt, så kan Løkke regne med at havne i et krydspres mellem uafhængige økonomiske instanser, der underkender hans politik som utroværdig, og S-SF, som vil portrættere hans politik som den sociale massegrav.

Vejen frem: reformer, snarere end besparelser og beskatning

Bag alle disse politiske overvejelser gemmer sig nogle barske økonomiske realiteter. Da regeringen for nylig fremlagde det såkaldte Konvergensprogram for 2009 [24. februar, red.], opgjorde den et behov for at finde 31 mia. kr. for at nå målet om en holdbar økonomi i 2015. Og her skal man huske, at årene fra 2015-2020 er de demografisk rigtig slemme. Dem har regeringen endnu ikke turde forpligte sig på.

Der er grundlæggende tre måder at løse 2010'ernes entydigt største politiske udfordring på, hvis man ikke blot vil gældsætte nationen og dermed komme til at trække med gigantiske rentebyrder:

Man kan gå beskatningsvejen, hvor de offentlige indtægter øges ved at hente flere kroner op af borgernes lommer gennem højere skatter og afgifter. Det er særligt S-SF, som synes at ville betræde denne sti.

Alternativt kan man spare sig ud af problemerne ved at reducere sine udgifter til offentlig service. Det vil være dramatiske forringelser. I runde tal kan man skaffe 30 mia. kr. ved at lukke hver anden daginstitution, nedlægge politiet og lukke de fire største universiteter. Det er temmelig urealistisk, men regeringen har altså indtil videre hovedsagligt peget på sparevejen.

Til sidst er der reformvejen. Reformen, der indebærer, at man ændrer på de grundlæggende strukturer, således at flere bliver på arbejdsmarkedet længere, og at dem, der allerede er på arbejdsmarkedet, arbejder noget mere.

Det er denne reformvej, der samstemmende er anbefalet af Velfærdskommissionen, Arbejdsmarkedskommissionen og Det Økonomiske Råd. Det er den, som EU-Kommissionen i sin første vurdering af det danske konvergensprogram peger på som den manglende brik, der kan gøre regeringens økonomiske målsætninger troværdige.

Det Radikale Venstre har gjort sig til talsmand for reformvejen. Vi har fremlagt et samlet reformprogram til 30 mia. kr., som indbefatter reformer af efterløn, dagpenge og beskæftigelsesindsats samt udenlandsk arbejdskraft.

”Det handler om gælden, tosse”

Regeringen har siden sin rokade og præsentation af regerings- og konvergensprogram fokuseret på den økonomiske politik frem til 2013. Vi må imødesee et krav om at indhente 24 mia. kr. for at nedbringe det offentlige underskud, som vi har i dag. Dem vil regeringen især søge at finde ved at bremse de offentlige udgifter.

Finansminister Claus Hjort Frederiksen slår sig op som en ”praktisk mand”, der vil tage problemerne i den rækkefølge, de præsenterer sig. Dette påtagede folkelige synspunkt dækker over, at regeringen skal finde de 31 mia. i varige forbedringer for at nå sit mål for 2015. Det lyder ambitiøst, og det er ambitiøst. Men det er alligevel et røgslør.

Selv hvis regeringen opnår det, ingen regering har gjort i nyere tid, nemlig nulvækst i de offentlige udgifter. Og selv hvis den når sit 2015-mål, hvad der ikke findes en økonom uden for Finansministeriet, der tror et øjeblik på. Selv da vil Danmark fra 2015 og frem have et tordnende underskud og voldsom gældsopbygning. Den skinbarlige virkelighed er truslen om en gæld på 2.000 mia. kr. i 2050.

Gæld i den størrelse betyder enorme renteudgifter – penge taget op af de arbejdende generationers lommer for at betale af på tidligere tiders overforbrug. Derfor er det det helt centrale princip om, at enhver generation bør betale sine egne regninger, som er på spil.

”Det handler om gælden, tosse” – kunne man oversætte Clintons gamle slogan til. Selvom ingen slår sig op på at ville stifte gæld, er ethvert nej til reformer også et ja til gældsætning. Kun ved at øge andelen af os, som betaler på bekostning af andelen, som modtager, kan vi reelt ændre vores skæbne, som den prognosticeres i de berømte 100-års-modeller, som i de gode år fik daværende finansminister Thor Pedersen til – hjulpet af både egen og skæbnens ironi – at konkludere, at Danmark kunne købe hele verden. Dengang var gælden næsten væk.

Ifølge regeringens seneste prognoser vil gælden udgøre 45 % af BNP i 2015 – hvis regeringen altså når sine mål. Og derfra går det altså kun ned ad bakke for demografien og økonomien. Derfor er det en pseudo-diskussion, der kun tjener som en tolvstjernet afledningsmanøvre, når Claus Hjorth ikke vil tale reformer nu, fordi hans fokus er på 2013. Reformen tager tid, før de virker – for hvert år vi venter, desto større bliver regningen. Ikke til Claus Hjorths generation, bevares. Men til de, der følger efter.

Generationstyveri indtil 2019

Det er i dette generationsperspektiv, at efterlønnen bliver så central. Kigger man på danskernes erhvervsdeltagelse er den i top i forhold til OECD-landene. Det gælder især for de 18-60-årige, her er Danmark tæt på toptre i alle aldersgrupper. Det betyder, at der er meget lidt at hente i ekstra arbejdskraft i de yngre aldersgrupper.

Helt anderledes ser det ud for erhvervsdeltagelsen for de 60-64-årige, hvor vi ligger langt fra toptre. Magasinet Samspil.info, der udgives af Arbejdsmarkedsstyrelsen, har beregnet, at var de 60-64-åriges erhvervsdeltagelse også i OECD's top tre, så ville den offentlige økonomi være afsindige 27 mia. kr. bedre.

Vi hører om de nedslidte efterlønnere, som blot går på velfortjent tidligt otium. Men er danske ældre mere nedslidte end resten af de ældre i OECD? Næppe.

Velfærdsforliget fra 2006, som der i øvrigt kan siges meget godt om, er i sin essens et generationstyveri, som tiden forhåbentlig modner en voldsom revision af. Efterlønnens forsvarere hævder, at der med forliget er gjort det, der skal til i forhold til efterlønnen.

Men virkeligheden er jo, at det først er fra 2019, at reformen sætter ind. Formanden for Arbejdsmarkedskommissionen, Jørgen Søndergaard [2007-2009, red], kaldte med rette forliget for ”en gave til mennesker, der er født mellem 1948 og 1959”. Uanset deres helbred og arbejdsevne i øvrigt.

Man har altså bevaret efterlønnen, som vi kender den. Økonomisk svarer det ifølge Kommissionen til et tab på 270 mia. kr.. Eller mere end en Storebæltsbro per årgang i runde tal. Er det rimeligt? Ikke hvis det sker på klods. Og det er her, at både regeringen og venstrefløjen skylder svar.

Hvis ikke man vil følge økonomers råd og Det Radikale Venstres politik og tage fat på den svære efterlønsdebat, så skylder man altså et svar på, hvordan man så vil få regningerne betalt.

Krisen og gælden i 2020

Det, man skal navigere efter i den forestående langvarige krig om den økonomiske ansvarlighed, er altså gælden og 2020-perspektivet. Hvis man som Claus Hjort ikke vil diskutere konsekvenser, der rækker længere end til 2013 eller 2015, er det, fordi man ved, at man ikke har svar på de svære spørgsmål, som tårner sig op derude.

Det Radikale Venstre har som eneste parti – regeringen medregnet – fremlagt en 2020-plan, der hænger sammen. Her sætter vi loft over gælden – vi accepterer højst 25 % af BNP i offentlig gæld.

Det kræver reformer og vækst i BNP at nå det mål. Derfor har vi som nævnt et bredt menukort af reformer, som tilsammen kan løse opgaven, men som også kan erstattes af andre reformer og tiltag. Vi deltager bare ikke i generationstyveri og sender ikke regningen videre til kommende generationer.

Der synes altså at være kridtet op til politisk duel, hvor hver løsningsmulighed har sit eget politiske talerør. Det Radikale Venstre i et vist omfang som musen, der tramper med elefanterne, men til gengæld med den økonomiske sagkundskab på holdet.

Løsningen bliver givetvis en kombination. Der bliver smalhals, og der vil blive prioriteret hårdere i den offentlige service i de kommende år. Der bliver givetvis nye indtægter fra enten skatter og afgifter eller måske brugerbetaling. Og så bliver der naturligvis reformer. For på et eller tidspunkt bliver alternativerne i al deres gru så klare, at danskerne vil nægte at acceptere andet end reformer.

Det afgørende spørgsmål er, hvem der er mest egnet til at lede arbejdet med at skabe holdbarhed i dansk økonomi. Det skal vælgerne tage stilling til. I 1990'erne skabte SR et økonomisk mirakel. SR forbedrede løbende holdbarheden i dansk økonomi. Under VK er det gået anderledes. Det er gradvist blevet værre.

Historien gentager sig aldrig, men hvis man skal måle 1990'erne og 00'erne op mod hinanden i reformvillighed og økonomisk ansvarlighed, så vinder 1990'erne med flere længder. Ikke mindst derfor er det vores vurdering, at de problemer, som er beskrevet ovenfor, kræver en ny regering for at blive imødegået.

Den nuværende har i hvert fald haft chancen uden at gøre det. Og vi skal nok tage ansvaret for, at en regering, der er afhængig af os, vil føre en ansvarlig økonomisk politik.

Morten Østergaard har været medlem af Folketinget siden 2005 og er finansordfører og næstformand i folketingsgruppen i Det Radikale Venstre.

Danmark: en "fair løsning"?

RÆSON følger i forlængelse af S-SF's økonomiske udspil op på interviewserien om oppositionens planer, muligheder og udfordringer med iagttagere både på venstrefløjen og udenfor. I denne uge svar fra: Erik Meier Carlsen og Bent Winther.

Af RÆSON's redaktion

S-SF har nu fremlagt deres økonomiske kriseplan. Hvordan vurderer du indholdet overordnet set – er det en sammenhængende og progressiv plan?

Erik Meier Carlsen: "Planen er et ganske imponerende og modigt udspil. Det er originalt og stærkt at tilbyde en alliance med fagbevægelsen om forøget arbejdstid. Den samlede plan er mindre imponerende – det gælder ikke mindst skattedelen."

Bent Winther: "Det er først og fremmest en politisk plan, som på afgørende områder lægger en kant til regeringen. For det første siger S og SF, at de vil undgå nedskæringer i den offentlige sektor og forringelser af velfærdsgoder som eksempelvis efterlønnen."

Til gengæld sættes skatten op på udvalgte områder, almindelige lønmodtagere skal arbejde mere, studerende skal gøre deres studier færdigt hurtigere og et par andre ting. Det er et klart valg i forhold til regeringen, som på kort sigt kun har valgt nedskæringer til at bringe de offentlige budgetter i balance. På den måde er den både sammenhængende og med et klart alternativt bud på at løse økonomiske samfundsproblemer."

Planen indeholder blandt andet et forslag om at øge arbejdsugen til 38 timer. Hvorvidt er det et holdbart forslag, og vil det rykke noget videre?

EMC: "Det skal vise sig, hvor effektivt og hurtigt en arbejdstidsforøgelse af så store dimensioner kan sættes igennem via forhandlingssystemet. Forsinkelsen og strategien med at øge gælden på forventet efterbevilling er et afgørende sårbart punkt."

BW: "At sætte arbejdstiden op vil bidrage væsentligt til at løse de langsigtede strukturproblemer på det danske arbejdsmarked, hvor der i fremtiden bliver mangel på arbejdskraft, og ved at sætte arbejdstiden op frigøres der hænder til at tage de ledige job, og beskatningsgrundlaget øges."

Om det kan lade sig gøre, afhænger af parterne på arbejdsmarkedet. S-SF har tydeligvis taget LO-fagbevægelsen i ed, før man fremlagde forslaget, og de positive meldinger herfra tyder på, at man i hvert fald på lønmodtagerside er klar. Arbejdsgiverne, må man gå ud fra, kan kun være interesseret i denne løsning.

Hvordan man skruer arbejdstidsforøgelsen sammen, er op til disse trepartsdrøftelser, men hvis det fælles mål er at finde 15 mia., betyder det mindre, hvordan og hvem der skal arbejde mere."

Hvad betyder det, at både LO og KL har bakket op om forslaget om den forlængede arbejdsuge?

EMC: "S-SF mobiliserer kommuner og fagbevægelse på en måde, der giver S-SF-alternativet øget troværdighed som regerings-alternativ. Manglende erfaring er et alvorligt handicap for S og SF, men alliancen med de stærke, veletablerede samfundsinstitutioner råder bod herpå. Samtidig er der tale om en form for 'Socialdemokratiet Classic', et brand, DF ellers har vundet ejerskab til."

BW: "Det betyder, at der er realisme bag forslaget, og at man fra fagbevægelsens side er parat til at tage et ansvar. Man skal samtidig lægge mærke til, at LO-formand Harald Børsting siger, at han ikke kan forestille sig at lave denne aftale med en borgerlig regering, fordi han ikke stoler på dens økonomiske politik. Det betyder, at Lars Løkke Rasmussen ikke blot kan 'stjæle' idéen og gennemføre den selv, som det er set tidligere med S-udspil."

S-SF har desuden lanceret en række tiltag på uddannelsesområdet. Er det den slags ændringer, der skal til – og vil de have den ønskede effekt?

EMC: "Forslagene på uddannelsesområdet er tvetydige, grundtanken om en hurtigere gang gennem systemet ledsaget af garantier om optagelse og praktikpladser har dog megen logik og rimelighed i sig."

BW: "Det er svært at vurdere, om de har den ønskede effekt, og tiltagene minder en del om dem, som regeringen har i tankerne. Der er med sikkerhed en del at hente ved at få de unge hurtigere igennem uddannelserne, da Danmark er et af de lande, hvor man studerer flest år."

Et af S-SF's forslag om at lægge pant på uddannelse ser dog ud til at få en meget svær gang på jord. Tanken er, at kandidater, der rejser ud af landet umiddelbart efter endt uddannelse, skal betale en pant tilbage for den uddannelse, som den danske stat har betalt for dem. Forslaget har mødt stor modstand og sammenlignes med en stavnsbinding af de studerende."

Viser S-SF med planen økonomisk ansvarlighed? Vil det kunne flytte stemmer til blokken, eller vil de udelukkende opleve opbakning fra deres egne?

EMC: "Det er klart, at der med forslaget om øget arbejdstid, der går mod den generelle tendens og manges forhåbninger, er et markant element af 'ansvarlighed' og vilje til også at vælge besværlige og risikable løsninger, som peger i retning af øget ansvarlighed. Det er måske mere egnet til at generobre tabte socialdemokratiske kernevælgere, men dem er der også mange af."

BW: "Det viser ansvarlighed i forhold til at løse de langsigtede økonomiske problemer. Men oplægget kritiseres med rette for ikke at tage tilstrækkeligt fat på de akutte problemer med et budgetunderskud, der er højere end 3 % af BNP. Det er regeringens vigtigste angrebspunkt, og om det er ansvarligt, afhænger af, hvordan man opfatter EU's konvergenskrav. Men EU vil næppe komme efter Danmark med den store kanon, da der er andre problemer, som er mere presserende f.eks. i Sydeuropa."

Udspillet signalerer styrke og lederskab og kan på den måde være med til at trække midtervælgere over til S og SF."

Står S-SF overordnet set styrket med planen – udgør de et reelt alternativ til regeringen? Og hvor står De Radikale ift. planen?

EMC: "S-SF styrker sig som alternativ, og planen skaber en afgørende ny accept af S-SF hos De Radikale. Der er vel tale om et reelt alternativ til regeringen Løkke, men sejren er dog langt fra i hus. Løkkes solide erfaringer som administrator af velfærdssamfundet vil være en betydelig fordel, når først vælgerne indtræder i stemmeboksens stille alvor, mens krisen stadig rumsterer derude. De Radikale er næppe indstillet på at binde sig definitivt til S-SF, og et valgresultat med Liberal Alliance i FT kan skabe helt nye samarbejdsmonstre."

BW: "Ja, de står overordnet styrket, fordi man nu har svar på de fleste spørgsmål og planer på næsten alle områder, som giver svar på aktuelle

problemstillinger. Og så er man oven i købet i front, når det gælder den langsigtede økonomi.

Derfor er alternativet mere klart i dag – der er tale om to forskellige retninger. De Radikale, der har forhandlet gennem et stykke tid om at være med i et fælles udspil, måtte til sidst sige nej, men har modtaget det positivt og har også fået flere indrømmelser. De Radikale er derfor fortsat i en fri position, men forventningen er, at partiet på et eller andet tidspunkt vil signalere villighed til at indgå i en kommende S-SF-R-regering. Hvornår og hvordan er helt uvist.”

Erik Meier Carlsen (EMC) er politisk kommentator, journalist og forfatter.

Bent Winther (BW) er konstitueret chefredaktør på Information. Han har tidligere været redaktør ved A4 og Berlingske Tidende.

Danmark: "Dansk Folkeparti er så afgjort vinderen"

Niels Krause-Kjær, Claes Kastholm, Helle Ib, Peter Nedergaard og Johannes Andersen om Genopretningspakken.

Af RÆSON's redaktion

Hvordan vil du vurdere regeringen og DF's spareplan overordnet set?

Niels Krause-Kjær: "Overordnet set er planen betydelig bedre for regeringen, efter at DF kom indover. Man lægger sig ikke ud med ALLE vælgergrupper, og samtidig er der med dagpengereformen taget fat på nogle strukturelle problemer, som det oprindelige udspil slet ikke forholdt sig til."

Claes Kastholm: "20-24 mia. – besparelser bliver altid mindre end aftalt her i landet – ud af et offentligt forbrug på næsten 1.000 mia. er det stor ståhej for ingenting, hvis man ser det i fugleperspektiv. At der er en så stor opstandelse over det, fortæller mere om kombinationen dansk politik-danske medier end om indgrebets dybde og perspektiv. Bjerget barslede: Det blev en mus."

Helle Ib: "Den er et solidt bud på, hvordan de aktuelle budgetproblemer i relation til EU's krav løses, og hvordan man kan løse en del af de langsigtede finansieringsproblemer for velfærden og den offentlige sektor."

Peter Nedergaard: "Overordnet set mener jeg ikke, at spareplanen, at dømme ud fra EU's krav, havde behøvet at være så omfattende, som den er blevet. Den kan således ikke alene begrundes med krav fra EU, men må i lige så høj grad ses som resultatet af et indenrigspolitisk ønske. Faren er, at den indebærer en for hård ombremning af dansk økonomi."

Johannes Andersen: "Vurderet ud fra det politiske perspektiv har planen både positive og negative sider. Den rammer bredt og er dermed med til at give det indtryk, at det er fællesskabet, der agerer. Et tema, oppositionen også har slået an.

Og dette perspektiv bygger man videre på: Krisen kræver reaktioner fra fællesskabet. Samtidig vil en række grupper opleve, at de er særligt hårdt ramte, og de vil reagere. Enkelte med succes og bred opbakning, f.eks. hvor der er børn inde over. Andre vil mere fremstå som krævende grupper, der tænker for snævert. Vurderet ud fra et økonomisk perspektiv rummer planen en ambition. Måske endda især en langsigtet ambition. Hvordan den virker i praksis, må tiden vise. Det kan hverken økonomer eller politikere forudse."

Er det en økonomisk holdbar plan? Kommer regeringen med bedre løsningsforslag end S-SF?

NK-K: "Planen er mere holdbar på mellemlang og lang sigt end det oprindelige forslag. Dagpengereformen er også mere konkret end S-SF's plan om 12 minutters ekstra arbejde om dagen. Vi har endnu til gode at se en realistisk køreplan for implementeringen af det."

CK: "Det er i det store og hele en holdbar plan. Dog ved man aldrig, hvad kommunerne kan overraske med af merforbrug. På den anden side har kommunerne ret i, at Christiansborg-politikerne ved hele tiden at vælte nye opgaver over på kommunerne er hovedansvarlige for det enorme kommunale forbrug.

Som løsning på kort sigt er planen langt mere kvalificeret og virkelighedsnær end S og SF-planen, som i realiteten vil forværre både konkurrenceevne og dansk økonomis holdbarhedsproblem.”

HI: ”Umiddelbart virker den holdbar – flere af besparelserne er permanente – men hovedparten af stramningerne sætter først ind efter 2011, og det mindsker risikoen for, at opsvinget slås i stykker. S-SF’s plan virker mere visionær på den lange bane, men den økonomiske holdbarhed i oppositionens plan står og falder med, at arbejdsmarkedets parter hurtigt kan blive enige om, hvordan arbejdstiden forhøjes. Her kan man have sine tvivl.”

PN: ”Holdbarheden af den afhænger naturligvis ganske af, om den overlever næste valg. Hvis den gør, er den politisk holdbar. Det kan imidlertid ske, at man bliver nødt til at slippe planens stramme økonomiske tøjler noget allerede inden for de næste par år.”

JA: ”Begge de politiske alternativer opererer med nogle grundlæggende antagelser, der primært er langsigtede, og derfor meget idealistiske. Så om en plan, økonomisk set, er bedre end en anden, er svært at sige. Der er ingen, der kan sige noget om, hvad en times arbejde mere om ugen vil medføre. Men ambitionen og signalværdien kan være vigtig. Det samme gælder besparelser på dagpengeområdet. Heller ikke her kender man antallet af personer, der bliver ramt på et givet tidspunkt. Det er økonomisk håbefulde planer fra begge afsendere.”

Hvad er hhv. de mest lovende og de mest problematiske tiltag?

NK-K: ”Dagpengereformen er konkret og løser nogle strukturelle problemer også på sigt. Det mest problematiske for regeringen er, at den med yderligere et års udsættelse af indførelsen af det sidste af skattereformen skuffer en del kernevælgere.”

CK: ”Halveringen af verdens længste dagpengeperiode er et skridt på vejen mod nødvendige reformer. Fastholdelsen af topskatten i de kommende år er et skridt i den modsatte retning.

Det er også uheldigt, at man ikke fastfryser overførselsydelse i en periode. Dette ville have gjort det såkaldte paradoksproblem mindre, altså dette, at mange almindelige lønmodtagere har ingenting eller meget lidt ud af at arbejde i stedet for at modtage overførselsindkomst.”

HI: ”Det mest lovende element er halveringen af dagpengeperioden – det er reformelementet, som kan bidrage til at sikre velfærden i fremtiden. En dagpengeperiode på fire år er simpelthen ikke ansvarlig i en periode med udsigt til mangel på arbejdskraft. S-R skar selv i længden, da ledigheden i 90’erne var på et højere niveau.

Men det er også et af mest problematiske i VKO’s aftale. Hvis ledigheden stiger, eller der ikke bliver taget hånd om de langtidsledige, kan afkortningen føre til en deroute for mange familier. Især i udkantsområder.

Det andet kontroversielle element er loftet over børnechecken – de familier, som bliver ramt, bliver ramt meget hårdere end eksempelvis den fastfrysning af overførselsindkomster, som DF fik taget af bordet. Men loftet vil nok blive accepteret hos hovedparten af vælgerkorpset.”

PN: ”En del af spareplanen (f.eks. reformen af dagpengene) er med til at øge holdbarheden af dansk økonomi. Omvendt er der besparelser, som forekommer ufornuftige fremadrettet f.eks. brugerbetaling på tolkebi-stand (mindsker integrationen) og besparelser på uddannelsesområdet (f.eks. universiteterne).”

JA: ”Det mest lovende er signalværdien. Det er ’hårde’ planer, og der tales med store bogstaver – hvilket formodentlig kan betyde, at folk får en stor forståelse for krisen og dens betydning.

Det afgørende bliver så, hvem der er den bedste afsender af disse planer. Hvem der fremstår som den mest troværdige. Og dermed som den bedste til at forvalte velfærdssamfundet i de kommende år. Det mest problematiske er, at man ikke ved, hvordan de virker.”

Hvad med selve forhandlingerne – hvem har vundet, dvs. hvem kommer ud af forhandlingerne som vindere, og hvem har måttet give de største indrømmelser?

NK-K: ”Dansk Folkeparti har fået en pæn betaling for at bide i det sure æble. Men dagpengereformen ville regeringen formentlig selv gerne have spillet ud med, hvis der blot havde været flertal for det i sidste uge. Men det var der jo ikke.”

CK: ”De Konservative, som har ønsket reformer, har meget ud af halveringen af dagpengeperioden. Til gengæld taber de på skatten. Dansk Folkeparti har tilsvarende tabt, men vundet på ulandshjælp, øvrige overforsler, annullering af kommunale besparelser og udskydelse af topskatreguleringen.

Venstre har vundet ved, at aftalen faktisk er blevet gennemført med det ønskede beløb. En helhedsbetragtning vil efter min mening nå til den konklusion, at der hverken er vindere eller tabere, men at VKO som sådan har vundet.”

HI: ”DF er vinder. Støttepartiet er rykket en liga op – har brugt en ekstremt vanskelig situation til at demonstrere, at man både kan levere varen og samtidig presse egne mærkesager igennem især på udlændingområdet. De Konservative kan glæde sig over, at en dagpengereform nok aldrig var kommet igennem, hvis udgangspunktet var et andet – f.eks. at De Konservative selv krævede det. Nu er reformen i hus. Til gengæld må det trække nedad for De Konservative, at topskatlættelserne nu udskydes i hele tre år – og det rammer faktisk hårdtarbejdende sygeplejersker og andre grupper, som De Konservative gerne ville belønne.”

PN: ”Forhandlingerne har først og fremmest vist endnu en gang, hvor dygtige forhandlerne fra Dansk Folkeparti (især Kristian Thulesen Dahl) er. Der er ganske enkelt lige til et 12-tal, hvad dette parti har præsteret under pinseforhandlingerne. Dansk Folkeparti er så afgjort vinderen. Kristian Thulesen Dahl er efter alt at dømme mestertænkere bag forløbet. Det er forbløffende, hvad han har nået med lige dele hårdt politisk arbejde, politisk tæft og en god portion forhandlingsmæssig coolness. Man slås af beundring over det politiske håndværks kvalitet.”

JA: ”Dansk Folkeparti fremstår – endnu en gang – som det suverænt dygtigste parti, når det drejer sig om at få sig placeret i centrum af det hele. De fremstår som de svages hjælpere og som dem, der har været i stand til at gennemføre nogle forandringer af dagpengesystemet, som man har talt og talt om meget længe. DF fremstår med andre ord som et parti, der formår at sætte handling bag nogle af ordene.”

Er der tale om et økonomisk opgør med Fogh-regeringen?

NK-K: ”Der er tale om et opgør med Fogh-æraen, både hvad angår form og indhold. For det første er skattestoppet nu endeligt afgået ved døden. Det samme er tilfældet med kontraktpolitikken.”

CK: ”Jeg synes, det er en uhistorisk overdrivelse at sige, at der er tale om et økonomisk opgør med Fogh-regeringen. Der er tale om en nødvendig justering til ændrede konjunkturforskel. Verden er jo ikke statisk, og Fogh ville formentlig være nået frem til en nogenlunde tilsvarende løsning på de kortsigtede problemer. Og man skal her – i det meget små skridts land – ikke undervurdere det perspektiv, der ligger i halveringen af dagpengeperioden og begrænsningen af skattefradraget for kontingenter. LO har fået et første gok i nødden.”

HI: ”Opgøret består i, at kontraktpolitikken og skattestoppet er smuldret. Det er også historisk i forhold til hele Foghs periode, at Venstre åbent siger, at man må tage noget fra nogen.”

PN: ”Der er definitivt tale om, at Løkke Rasmussen er trådt ind i post-Fogh-æraen. Spørgsmålet er nu, om det bliver indledningen til en ny politisk fase eller et intermezzo. Det kommende valg vil vise det.”

JA: ”Ja, forstået på den måde at Fogh-regeringen trådte til i en opgangsperiode, mens de nuværende initiativer afspejler en økonomisk kriseperiode, som tvinger til upopulære initiativer. Og dermed til noget, der minder om et opgør med Fogh-regeringen. Men der er tale om et nødvendigt opgør. Ikke et ønsket politisk opgør.”

Hvordan står regeringen positioneret i forhold til det forestående valg?

NK-K: ”Regeringen er kommet tilbage på banen. Det her er rigtig politik, som man kan være enig eller uenig i. Ikke så meget sniksnak og ’fedten’ rundt i grøden. Regeringen står stærkere. Ironisk nok kan den takke DF for det.”

CK: ”Hvis ikke Løkke, Lene Espersen og de mange uerfarne ministre laver alt for mange dumheder, vil denne plan, når støvet har lagt sig, og hverdagen begynder, blive anerkendt som ansvarlig af flere og flere vælgere. Den vil vokse i anseelse, og da den faktisk – modsat S-SF-planen – har et substantielt indhold, vil den slet ikke være så dårlig at gå til valg på, forudsat at valget først kommer om 12-16 måneder.”

HI: ”Her og nu vil protesterne fra aftalens tabere og oppositionens hårde retorik fylde. Men frem til valget har VKO et bedre udgangspunkt, et stærkere fundament for at stå som de ansvarlige i den økonomiske politik.

Hvis økonomien bedres yderligere, kan der muligvis endda skabes råderum til mere positive initiativer inden for vækst, uddannelse osv. Områder, der skal have et boost, hvis Løkkes ’danske drøm’ fortsat skal leve. Det er langtfra sikkert, at VK vinder næste folketingsvalg – men alt i alt har regeringen nu skabt sig et bedre fundament frem for at stå i stampe og sige ingenting. VK kan samtidig håbe på, at splittelsen i ’rød blok’ fortsætter.”

PN: ”Alt afhænger af, om regeringen kommer ud af de næste måneder som en mere økonomisk ansvarlig regering bredt opfattet. Eller om det lykkes oppositionen at få rollen som økonomisk ansvarlig. Italesættelsen af dansk økonomisk politik i de næste par måneder er afgørende for næste folketingsvalgs udfald. Valget vindes nu.”

JA: ”Regeringen er bagud på point lige nu. Men den er i gang med det lange træk hen mod valget. Hvor man langsomt, men sikkert forsøger at bygge et image op som en regering, der tør tage upopulære, men nødvendige beslutninger, støttet af det danske fællesskab. Det gør ondt, men det er bare, for at det kan blive bedre. Om det er nok til at trumfe over for oppositionen, er det endnu for tidligt at sige noget om. Men hvis dansk økonomi i løbet af det næste halve til hele år udviser markant positive udviklingstendenser, er man kommet langt.”

Niels Krause-Kjær (NK-K) er vært i ”Krause på Tværs” på DR P1 og politisk kommentator ved Berlingske Tidende samt tilknyttet Danmarks Journalisthøjskole. Har tidligere været pressechef for De Konservative, institutleder ved Institut for Journalistik ved Syddansk Universitet og ligeledes politisk kommentator i ”Jersild&spin”.

Claes Kastholm (CK), forfatter, skribent og samfundsdebattør. Kommentator ved Berlingske Tidende, skriver blandt andet klummen "Groft Sagt". Tidligere chefredaktør for Ekstra Bladet.

Helle Ib (HI) er politisk redaktør for BT.

Peter Nedergaard (PN) professor i statskundskab ved Københavns Universitet.

Johannes Andersen (JA): lektor i politologi ved Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning ved Aalborg Universitet.

Torben M. Andersen: Giv Folketinget uafhængige økonomer

Oppositionen vil have Det Økonomiske Råd til at regne efter, når Folketingets politikere præsenterer økonomiske udspil. Det vil bryde Finansministeriets monopol på at være politikernes regnedrenge. Men tidligere overvismand Torben M. Andersen foreslår i et interview med RÆSON, at der oprettes en helt ny institution til opgaven. Modellen kunne være USA's Congressional Budget Office.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Efter intense stridigheder om rigtigheden af udregningerne bag henholdsvis regeringens og oppositionens økonomiske planer foreslår oppositionen, at Folketinget fremover får en vismandslignende institution til at regne forslagene efter i sømmene. En opgave, der i dag ligger i Finansministeriet. For oppositionen stoler ikke på, at regnedrengene i Finansministeriet kan holde politiske hensyn ude af deres udregninger. ”Vi vil gerne se på, hvordan vi kan styrke Det Økonomiske Råd, så de får muligheden for at udbrede deres arbejdsfelt,” sagde Morten Bødskov torsdag den 9. september til Politiken. Dagen efter en ophedet finanslovsdebat, hvor oppositionen først anklagede regeringens genopretningsplan for at falde fra hinanden, og finansministeren senere anklagede oppositionens tilsvarende plan for at være 10 mia. kr. for kort til at gå op.

Bødskov har ingen steder nævnt det, men hans idé kunne være efter amerikansk forbillede. De amerikanske medier, tænketanke og kongresmedlemmer kunne næppe forestille sig en verden uden dem; Kongressens vismandslignende organ Congressional Budget Office, der regner efter, når politikere i Kongressen – eller præsidenten – kommer med økonomiske forslag. Hvad koster en idé rent faktisk? Kontoret har en bunden opgave: at sætte tal på politikernes luftkasteller – de laver ingenting på egen hånd. CBO, som de hedder i mediesproget i USA, vil i en dansk kontekst ligge et sted mellem vismændene – med deres uafhængighed – og Finansministeriet – som i dag er dem, der sætter tal på politikernes forslag.

I regi af Det Økonomiske Råd eller ej?

At skabe en CBO-lignende vismandsinstitution i Folketinget vækker begejstring hos en tidligere økonomisk vagthund: ”Det er en rigtig god ide,” siger Torben M. Andersen, der er tidligere overvismand og i dag økonomiprofessor på Aarhus Universitet til RÆSON: ”Det vil medvirke til at skabe større klarhed omkring effekterne af forskellige forslag og mindske risikoen for politisk mudderkastning med tal, der ikke er nemme at efterprøve. Det vil også medvirke til at skabe større disciplin i de forslag, der bliver fremsat, og selvfølgelig en bedre balance i analyserne fra den til enhver tid siddende regering og opposition.”

Bødskovs udtalelser peger mod, at han vil tilføre Det Økonomiske Råd, der huser de økonomiske vismænd, flere penge og lade dem tage endnu en regneopgave i arbejdsporteføljen. I dag betjener vismændene i virkeligheden ikke nogen. De leverer to halvårslige rapporter om dansk økonomi, som bruges flittigt i den politiske og økonomiske debat. Men rapporterne leveres lige så meget til den bredde offentlighed som politikerne. Ud over den bundne form (med en del konjunkturanalyse og en del specialanalyse, der varierer fra gang til gang) har vismændene frie hænder til at undersøge og mene, hvad de vil. At de som sådan ikke betjener nogen, er netop med til at give dem den nødvendige troværdighed.

Den funktion som ”uafhængig regnedreng for de folkevalgte”, som Bød-

skov efterlyser, kunne skrues sammen på flere måder. Man kunne lave en overbygning af Det Økonomiske Råd, så den nye CBO-lignende institution kommer til at ligge under det, som man i dag kender som vismændene. Herunder kan man forestille sig flere konstruktioner: F.eks. kunne overvismandsposten udvides til et fuldtidsjob – i dag er vismændene universitetsprofessorer, og vismandsposten er blot et deltidsjob, der dels varetager de halvårslige rapporter, dels varetager kladde-regningerne for Folketinget. Det ville give en meget politisk frontfigur, der tit og ofte ville komme i stormvejr i forbindelse med både halvårsrapporter og udgifts-estimer. Samtidig ville det tvinge overvismanden ud af universitetet, så han mistede lidt af sit akademiske fodfæste til fordel for en politisk dagligdag.

Man kunne også forestille sig en version, hvor vismændene får lov til at passe sig selv som hidtil, men en ny enhed lægges i samme hus som dem – Det Økonomiske Råd – og trækker på de regnedrenge, der i forvejen sidder i huset. Men man slipper næppe for en synlig og slagkraftig chef, der kan stå på mål for sagligheden, når de når frem til et andet facit end Finansministeriet eller de politiske partier.

Endelig kunne man forestille sig, at de folkevalgte vismænd slet ikke lægges i Det Økonomiske Råd, som Morten Bødskov foreslår, men i stedet oprettes som et særskilt organ, der får den dedikerede opgave at kvalificere udgiftsdiskussionen.

Torben M. til RÆSON: En ny kontrolinstitution skal være helt uafhængig

”Det er ikke hensigtsmæssigt at placere opgaven hos Det Økonomiske Råd. Det er vigtigt for rådets funktion, at det fungerer helt uafhængigt af det politiske system og derfor ikke modtager politiske bestillingsopgaver. Det er vigtigt, at rådet har friheden til selv at fastlægge temaer og spørgsmål, så man ikke bliver låst af givne politiske opfattelser eller forslag,” mener Torben M. Andersen, der som tidligere overvismand selv ved, hvor vigtig den økonomiske faglighed og uafhængighed er for troværdigheden af vismændenes arbejde.

Samme pointe om vismændenes uafhængighed og ubetingede faglige prioritering fremdrog tidligere overvismand Peter Birch Sørensen i et interview med RÆSON i slutningen af marts i år – få måneder efter at han selv havde overdraget vismands-kasketten til Hans Jørgen Whitta-Jacobsen: ”For økonomistanden er det en meget vigtig institution, og den er værdifuld for offentligheden. Som uafhængig institution har vismændene en rolle som en slags vagthund. Vismændene placerer sig lidt bevidst i et elfenbenstårn; hvordan ser det ud med rent fagøkonomiske briller, og hvad vil være det ideelle at gøre?”

”Vismandsinstitutionen er enormt vigtig, fordi den har uafhængighed,” lød hans budskab. Og det står formentlig uimodsagt af de fleste – fra økonomer til politikere. Men vismændene er også vigtige, fordi de kan sætte fokus på områder, der set fra et økonomisk perspektiv er væsentlige – langt fra at være bundet af at estimere udgiften til allerede fremlagte politiske forslag.

Torben M. Andersen, der i øvrigt bifalder idéen om et nyt kontrolorgan, mener derfor også, at det vil være mere hensigtsmæssigt at oprette en helt ny institution til at kigge de politiske forslag efter i sømmene.

”Det vil være meget bedre at placere denne funktion i et helt nyt organ, så man får en meget klar arbejdsdeling i forhold til analyser og input til den politiske proces.”

Interview med Peter Birch Sørensen: vismand og vagthund

”Ser man det i et længere historisk perspektiv, så er der faktisk ganske meget af det, som vismandsinstitutionen har anbefalet, som i den ene eller anden form er blevet gennemført.” Så fortrøstningsfuld lyder konklusionen fra Peter Birch Sørensen, der 1. januar afsluttede seks år som økonomisk overvismand. 1. april tiltræder han som cheføkonom i Nationalbanken. Birch kalder vismandsinstitutionen ”en slags vagthund”: ”Offentlighedens og mediernes interesse for, hvad vi siger, og hvad vi anbefaler, har været stigende gennem det her årti. Jeg har oplevet en stadig mere intens medieinteresse. Der er enorm efterspørgsel efter uafhængige akademiske synspunkter.”

Interview af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Siden 2004 har han siddet på fagøkonomiens kongetrone, overvismands-posten. Efter to gange tre år som overvismand og før det godt to et halvt år som almindelig vismand i slutningen af 90'erne har han i alt næsten ni års erfaring fra Det Økonomiske Råds formandskab. Med assistance fra rådets sekretariat er det vismændenes opgave at foretage fagøkonomiske konjunkturvurderinger og analyser af relevante økonomiske områder og hertil knytte eventuelle politikforslag. Og netop politikforslagene er noget, der ofte bringer vismændene i fokus. For Peter Birch Sørensen har perioden i formandskabet ikke altid været – målt i forslag omsat til politisk handling – lige succesfuld:

”Vi har været meget kritiske over for regeringens skattestop fra dag et. Men der må vi jo sige, at der ikke har været meget lydhørhed. Det er et område, hvor vismændene i min tid ikke har haft medvind.” Flere gange har vismændene gentaget, at det vil være fornuftigt at øge boligbeskatningen eller beskatningen af fast ejendom generelt og så bruge provenuet til at sænke skatten på først og fremmest arbejdsindkomst. Derfor har vismændene også været kritiske over for skattestoppet, der betyder en gradvis udhuling af boligbeskatningen, hvilket ifølge Birch Sørensen ”er meget uhensigtsmæssigt i en verden, hvor andre skattebaser bliver stadig mere mobile over grænserne”.

”Meget af det, vi kommer med, er notorisk upopulært i en stor del af befolkningen, og derfor er man ikke overrasket over, at det ofte bliver fejlet af bordet. Der er jo også andre økonomiske eksperter, hvis forslag af blevet fejlet af bordet de senere år,” konstaterer Peter Birch Sørensen med en slet skjult hentydning til Velfærdskommissionen og Arbejdsmarkedskommissionen, der i det store og hele løb panden mod politiker-muren, da de præsenterede deres rapporter.

Selvom Peter Birch ikke er kendt for sin evne til at brænde igennem i medierne, har han alligevel nydt stor respekt fra journalisterne, mens politikerne ikke har holdt sig tilbage fra at kritisere vismandsinstitutionen under Peter Birch Sørensens ledelse. Som da daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen foreslog økonomerne at omskrive deres lærebøger, dengang de i perioden op til finanskrisens udbrud så en stor risiko for overophedning som følge af den historisk lave ledighed.

Specielt dystert ser Peter Birch Sørensen dog ikke på den manglende lydhørhed over for vismændenes forslag hos politikerne, for vismændenes job er ikke at levere politisk populære rapporter og politikforslag: ”Det eneste holdbare for vismændene er at holde sig strengt på faglighedens grund og sige det, man kan stå inde for som fagøkonom. Politikerne vil meget gerne tage vismændene til indtægt for deres synspunkter, og det gør de typisk meget selektivt – så man kan hurtigt blive kastebold. Derfor er

man nødt til at være meget præcis i sine udtalelser.” Derfor mener han heller ikke, at man skal se det som et nederlag, når vismændenes forslag ikke omgående bliver omsat til politik. ”Det er klart, at vi ser tingene med ret fagøkonomiske briller, og der er jo også andre hensyn at tage, så derfor kan man ikke forvente, at man vil tage vores forslag i uændret form.”

Og ser man det på lidt længere sigt, har vismændene i virkeligheden haft held til at præge de politiske forslag: ”Ser man det i et længere historisk perspektiv, så er der faktisk ganske meget af det, som vismandsinstitutionen har anbefalet, som i den ene eller anden form er blevet gennemført.”

Så der er en eller anden modningsproces?

”Ja, nemlig. Vi skal bidrage til at udvide det politiske mulighedsrum ved at gøre opmærksom på nogle problemer og komme med mulige løsninger. Så tager det ofte lang tid, før det bliver mere eller mindre anerkendt, at der er et problem her, og at det er fornuftigt at gå delvist i den retning, som vismændene har anvist.” Han nævner arbejdsmarkedsreformerne i 90’erne som et af de måske mest markante eksempler. Vismændene begyndte allerede i slutningen af 80’erne at pege på de strukturproblemer, der var på det danske arbejdsmarked på det tidspunkt og fortsatte med det op gennem 90’erne. ”Nu er det ikke, fordi man alene skal give vismændene æren for arbejdsmarkedsreformerne, men man kan i hvert fald sige, at vismændene var tidligt ude med at pege på behovet og også angive den retning, det skulle tage.”

Vismænd i modvind

Det Økonomiske Råd blev oprettet i 1962. For at sikre vismændenes uafhængighed af den politiske proces, er det kutyeme, at økonomi- og erhvervsministeren, der formelt udnævner vismændene, altid følger indstillingen af nye vismænd fra det siddende formandskab (kun en enkelt gang i 1969 har ministeren valgt at afvige fra vismændenes indstilling). Men særligt i de første år af vismændenes levetid, dvs. i 1960’erne og 70’erne, var de dog udsat for kritiske blikke og flere forsøg på at lukke institutionen. I 1973 anmodede Folketingets finansudvalg økonomi- og budgetminister Per Hækkerup om en vurdering af, om det fortsat var nødvendigt at opretholde Det Økonomiske Råd. Da Hækkerup var på udkig efter spareprojekter, svarede han med et tydeligt nej. Kun støtteindlæg i pressen fra blandt andet tidligere finansminister og generalsekretær for OECD Thorkil Kristensen reddede dengang vismændene fra lukning.

Det europæiske samarbejde og vismændenes vurdering af gevinsten ved at indtræde i et sådan har også altid skabt blæst. Et eksempel var, da alle tre vismænd i forbindelse med folkeafstemningen i 1972 om Danmarks indtræden i det, der dengang hed EF, meldte ud, at de personligt var tilhængere af et dansk ja. Endnu mere europæisk blæst ramte vismændene, da de i maj 2000 udkom med en rapport, der beskrev de økonomiske virkninger af et eventuelt dansk medlemskab af ØMU’en. Konklusionen lød – i øvrigt på linje med tidligere rapporter fra 1997 og forårsrapporten fra 2009, der dog er lidt mere euro-begejstret – at da de økonomiske fordele og ulemper måtte betragtes som små og usikre, var beslutningen om ØMU-deltagelse ”mere politik end økonomi”. Den besked faldt tæt på valget ikke belejligt for ØMU-tilhængerne. Finansminister Mogens Lykketoft kaldte vismandsrapporten ”eksercits i det tomme teoretiske rum”, og statsminister Poul Nyrup Rasmussen kaldte rapporten ”fagøkonomisk dårlig”. Ikke lang tid efter vismandsrapportens offentliggørelse skiftede stemningen i øvrigt fra et komfortabelt ja til deltagelse i det europæiske monetære samarbejde til et nej-flertal. Men der er næppe nogen politikere, der i dag tør gentage tidligere lukningsforsøg på vismands-

institutionen. Birch finder, at vismændenes betydning for offentligheden er stor, ligesom han kalder vismændene ”en vigtig institution for økonomstanden”.

”Hvis man vurderer vismændenes indflydelse på offentlighedens og mediernes interesse for, hvad vi siger, og hvad vi anbefaler, så har jeg oplevet den som været stigende gennem det her årti. Jeg har oplevet en stadig mere intens medieinteresse. Så i den forstand føler jeg, at vismændenes gennemslagskraft er ganske stor.”

”Der er enorm efterspørgsel efter uafhængige akademiske synspunkter. Mange af kollegaerne på universiteterne har ikke så meget tid til at følge med i den aktuelle økonomiske udvikling, så de viger ofte tilbage, fordi de simpelthen har for travlt med at forske og undervise. Derfor kommer der mange henvendelser til vismændene,” siger Peter Birch Sørensen, der også fortæller, at vismændene tit afstår fra at blive citeret eller udtaler sig med stor forsigtighed for ikke at sætte foden forkert, hvis de bliver spurgt om områder, de ikke er eksperter på.

Det selvvalgte elfenbenstårn

Men ikke bare når man måler vismandsinstitutionen på et mediebarometer, har de ifølge Peter Birch Sørensen stadig berettigelse. ”Vismandsinstitutionen er enormt vigtigt, fordi den har uafhængighed. Den arbejdsproces, som institutionen har, er garant for – ikke ufejlbarlighed, men en meget grundig tilblivelsesproces, hvor hver en sten bliver vendt, og hvert kapitel i rapporterne går igennem mange udkast. Det er altså en vis garanti for, at der ligger en høj grad af faglighed bag – og også en garanti for, at de enkelte vismænd ikke i urimelig grad kan ride deres egne kæpheste. Alt kommer op til kritisk efterprøvning,” understreger Peter Birch Sørensen og henviser til musketerprincippet blandt vismændene; alle fire vismænd skal være enige i konklusionerne.

”For økonomstanden er det en meget vigtig institution, og den er værdifuld for offentligheden. Som uafhængig institution har vismændene en rolle som en slags vagthund. Vismændene placerer sig lidt bevidst i et elfenbenstårn – [man spørger]: Hvordan ser det ud med rent fagøkonomiske briller, og hvad vil være det ideelle at gøre?”

Birch om sin afløser. Ved årsskiftet blev Birch afløst af Hans Jørgen Whitta-Jacobsen, der ligesom sin forgænger er økonomiprofessor på Økonomisk Institut ved Københavns Universitet. De to kender hinanden særdeles godt og har ud over at være kollegaer på instituttet og nu tidligere i vismandsinstitutionen også skrevet en makroøkonomisk lærebog sammen: ”For det første er han en rigtig dygtig økonom med en bred faglig horisont, som man skal have som overvismand. Og for det andet er han en rigtig god kommunikator. Så jeg tror, at vismandsinstitutionen vil stå utrolig stærkt med ham som formand,” udtaler Birch. Samtidig med sin ansættelse i Nationalbanken forlader Birch i øvrigt sit professorat på Københavns Universitet.

RÆSON spørger syv økonomer: først opsving for alvor i 2013

Sådan lyder vurderingen fra BRF Kredits cheføkonom, Ulrikke Ekelund. Hun er en af syv økonomer, som RÆSON har talt med. Deres samlede vurdering er optimistisk: at der – trods risici og usikkerhed – venter verdensøkonomien og Danmark moderat fremgang. Men opsvinget bliver langstrakt, langsomt og usikkert.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

”Verdensøkonomien fortsatte fremgangen i 2. kvartal, men der er usikkerhed om opsvingets holdbarhed.” Sådan skriver Nationalbanken i sin nye rapport og fastslår: ”Dansk økonomi er langsomt på vej ud af lavkonjunktoren. Bruttonationalproduktet, BNP, steg med 1,0 % fra 1. til 2. kvartal. Væksten var i første række båret af bidrag fra lagerinvesteringer og offentligt forbrug. Det private forbrug udviste derimod et lille fald.” I første halvdel af 2010 voksede BNP hurtigere end i anden halvdel af 2009. Forbrugertilliden er steget markant, men det private forbrug er stadig tynget af, at husholdningerne lukker hullet i kassen efter krisen. På boligmarkedet er der sket en stabilisering af priserne, hjulpet godt på vej af de lave renter, men med store regionale forskelle.

RÆSON har talt med syv økonomiske eksperter, der har vurderet tilstanden i hver sin del af økonomien. Og deres konklusion er grundlæggende den samme som Nationalbankens. Det ser godt ud, men vi kan ikke føle os helt sikre endnu.

Aktier i hopla, boligmarkedet på vej tilbage

Krisen startede som en katastrofe i det finansielle system. Katastrofen er efterhånden inddæmmed, men der kan fortsat være skeletter i skabet: ”De danske banker har gennem den økonomiske krise haft nedskrivninger [tab] på udlån, der ikke har været set større siden starten af 1990’erne. Samlet omkring 2 % af udlån i 2009. Hvis den økonomiske vækst udvikler sig godt, vil nedskrivningsprocenterne falde, hvis den økonomiske vækst udvikler sig dårligt, vil de stige,” siger Jesper Rangvid, der er professor i finansiering på CBS. ”Sundhedstilstanden i den finansielle sektor er vigtig for vurderingen af udsigterne for dansk økonomi, da kreditgivning er essentiel for den økonomiske vækst og arbejdsløshed.” Han mener, at de seneste tal for væksten i dansk økonomi og nabolande giver grobund for håb om, at nedskrivningerne udvikler sig positivt.

Efter bankerne ramte finanskrisen aktiemarkedene, der led et gedigent knæk. Men de sorgmodige tider er glemt, og børsmæglerne tilbage i hopla. ”Det danske aktiemarked har igennem 2010 været et af de aktiemarkeder, der globalt set har givet investorerne et af de bedste afkast,” siger Henrik Drusebjerg, der er seniorstrateg i Danske Bank. Han nævner en gunstig kronekurs og en barbering af omkostningsniveauet som de primære faktorer.

Og også på boligmarkedet, der har lidt længe, ser pinslerne snart ud til at slutte: ”Den store nedtur på boligmarkedet er slut, og i den seneste tid har vi både set flere bolighandler og stigende priser,” mener Lone Kjærgaard, der er chefanalytiker i Arbejdernes Landsbank. På landsplan er priserne det seneste år steget 2 % på villaer og 8 % på lejligheder. Men til trods for flere handler er handelsaktiviteten stadig et stykke fra et normalt niveau. I første halvår var handelsaktiviteten 30 % under gennemsnittet for de seneste 15 år: ”Det skal understreges, at der er forhold, der

kan slå fremgangen i stykker. De to vigtigste faktorer for boligmarkedet er renten og arbejdsløsheden, og disse kan stoppe de ellers positive takter. En ny nedgang i verdensøkonomien kan også sætte en stopper for fremgangen på boligmarkedet, fordi mange danske arbejdspladser afhænger af, hvordan økonomien har det hos vores udenlandske samhandelspartnere.”

Går USA i stå?

Det ser altså umiddelbart solidt nok ud i Danmark, men et efterskælv fra de hårdest ramte europæiske lande eller et boligmarked i bakgear i USA kan stadig rive økonomien ned igen ”Der er mange advarselslamper, der blinker i øjeblikket,” siger chefanalytiker i Danske Bank Allan von Mehren. ”Amerikansk økonomi står ved en vigtig skillevej i øjeblikket. Der er mange tegn på, at farten i økonomien tager hurtigere af end forventet, og at jobvæksten ikke er kommet ordentligt i gang. Derfor er der en reel risiko for, at væksten i USA falder tilbage til 1-2 % og hænger fast, fordi der ikke er nok positive impulser, der kan skubbe liv i økonomien igen.”

I foråret frygtede alle, at gældskrisen i Sydeuropa centreret omkring Grækenland kunne vokse sig så stor, at den enten ville tvinge grækerne af det europæiske samarbejde eller få euroen i knæ. Men hen over sommeren skiftede fokus over Atlanten til USA, hvor en række mismodige økonomiske nyheder fik frasen ”double dip” – dobbelt nedtur – på alles læber. Og nu er usikkerheden på vej tilbage til Europa, hvor en opbremsning i den europæiske vækst, men i særdeleshed triste nyheder fra Irland har fået frygten til at lure igen. I Irland er væksten nemlig forsvundet igen: Landet oplevede et fald i BNP på 1,2 % i 2. kvartal efter en vækst på 2,2 % i årets 1. kvartal. Til trods for at landets regering allerede har gennemført massive nedskæringer, har den irske centralbankdirektør ifølge Financial Times udtalt, at regeringen nu må grave endnu dybere og finde flere besparelser for at genoprette det internationale markedes tillid til den irske økonomi, der slås med det største budgetunderskud i euro-zonen. Og med et fortsat stort lånebehov og rekordhøje renter på irske statsobligationer har irerne al mulig grund til at forsøge at please markedet, der lige nu ser uroligt til. Aktiemarkedet svinger op og ned i takt med frygten for gældskrise, double dip og irske problemer.

”De blandede makroøkonomiske indikatorer øger usikkerheden og risikoen for en periode med urolige aktiemarkeder,” siger Henrik Drusebjerg, der dog ikke tror, at verdensøkonomien er ved at kollapse. Han forventer derfor en periode med moderat fremgang i Danmark og på det danske aktiemarked.

Først for alvor opsving fra 2013

Nationalbanken forventer, at det private forbrug stiger moderat i de kommende år, som følge af de positive takter på arbejdsmarkedet. Forventningen er, at boligmarkedet – givet de lave renter – har stabiliseret sig, hvilket giver ro om husholdningernes økonomi. Det offentlige forbrug holdes helt i bund med den økonomiske hestekur. Sammenlagt forventer Nationalbanken dog, at den danske økonomiske vækst vil være moderat – på linje med de vigtigste eksportmarkeder – efter en stærk fremgang i første halvår af 2010.

Også for de økonomiske eksperter, som RÆSON har talt med, er moderat det rigtige ord at hæfte på forventningerne til opsvinget. F.eks. på arbejdsmarkedet.

Fra Frederik I. Pedersen, der er chefanalytiker i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, lyder vurderingen: ”Vi har svært ved at få øje på de økonomiske vækstrater, der skal trække ordentlig gang i arbejdsmarkedet de kommende år. Med genopretningspakken træder regeringen hårdt på den økonomiske bremse allerede fra næste år. Det kapper toppen af væksten i

Danmark, samtidig med at vækstbilledet i udlandet tegner svagere. Der er udsigt til en vending på arbejdsmarkedet fra næste år, men den bliver relativt svag.”

Danmarks statsfinanser har det p.t. godt sammenlignet med andre lande, mener økonomiprofessor på Aarhus Universitet og tidligere overvismand Torben M. Andersen. ”Selvom vi er hårdt ramt, er de fleste andre hårdere ramt.” Men han peger på to aktuelle problemer: ”For det første forudsætter regeringens plan en meget stram styring af de offentlige udgifter. De historiske erfaringer i så henseende har ikke været imponerende. Samtidig er det stadig et åbent spørgsmål, hvor stærkt opsvinget vil være. En langsommere opgang internationalt vil påvirke Danmark i negativ retning.”

Og på længere sigt er der ballade for alvor: ”På lidt længere sigt står Danmark også over for et problem. Selvom planen holder, vil der i en lang periode fra 2020 til 2050 være underskud på de offentlige finanser pga. vigende indtægter fra Nordsøen og de demografiske forandringer.

Cheføkonom i BRF Kredit, Ulrikke Ekelund, tør sætte en dato på, hvornår opsvinget tager fart. Hun mener, at de historisk lave renter en dag VIL virke – men vi skal stadig væbne os med tålmodighed, før opsvinget kommer op i fuld fart. ”De lave renter vil virke som en katalysator for økonomien, og ad den vej skal økonomien igen finde momentum. Men vi skal formentlig helt hen i 2013, før vi for alvor vil se et opsving.”

De syv eksperter om:

Henrik Drusebjerg, seniorstrateg i Nordea, om AKTIE-MARKEDET:

”Det danske aktiemarked har igennem 2010 været et af de aktiemarkeder, der globalt set har givet investorerne et af de bedste afkast. Det er der flere grunde til; for det første har de danske selskaber leveret gode regnskaber. Det skyldes blandt andet, at virksomhederne har trimmet omkostningerne [som forberedelse] til et comeback, når konjunkturerne vendte. Og så at den svage euro – og dermed krone – har øget danske virksomheders konkurrenceevne. For det andet har vi set en relativt stærk dansk økonomi, især i forhold til de sydeuropæiske lande, og dét har skærpet udenlandske investorers interesse for Danmark.

Det er værd at understrege, at det danske aktiemarked typisk måles på udviklingen i de 20 mest omsatte selskaber på Københavns Fondsbørs, samlet i OMX C20-indekset, hvor fremgangen år-til-dato er ca. 17 %. Det har i høj grad været store succesfulde selskaber som Novo Nordisk, der har drevet udviklingen. På hele det danske aktiemarked er aktierne steget cirka 13 % – omtrent det dobbelte af udviklingen i de globale aktier set under ét. Forspringet er blevet reduceret noget de seneste måneder.

Indtjeningsfremgangen i dansk erhvervsliv er selvfølgelig positiv for dansk økonomi. Men fremgangen kommer fra et forholdsvist lavt niveau, og det er helt afgørende for dansk økonomi, hvordan den globale økonomi udvikler sig – især i store lande som USA og Tyskland.

De blandende makroøkonomiske indikatorer øger usikkerheden og risikoen for en periode med urolige aktiemarkeder. Men verdensøkonomien er ikke ved at kollapse, og vi tror på moderat økonomisk fremgang i Danmark og på det danske aktiemarked.”

Ulrikke Ekelund, cheføkonom i BRF Kredit, om RENTEN:

”Renten er netop nu historisk lav. Den korte rente har igennem en længere periode ligget på et historisk lavt niveau – mere bemærkelsesværdigt er det, at den lange rente hen over sensommeren også er kommet ned og flirte med historiske niveauer. Årsagen er, at vi hen over sommeren har fået en række kedelige nøgletal for den amerikanske økonomi, som har skabt

en frygt for, at den globale økonomi er ved at tabe momentum. Til trods for den seneste tids lidt kedelige nyheder ser jeg imidlertid frygten for det såkaldte double dip som overvurderet. Det ændrer dog ikke ved, at markederne i nogen tid fremover vil være præget af nervøsitet. Det er min forventning, at det vil fortsætte, indtil vi har fået flere stærke nøgletal i træk. Der er stor handlekraft bag ordene fra henholdsvis centralbanker og politikere, men usikkerheden betyder dog, at det ikke kan udelukkes, at de lave renter vil fortsætte en rum tid endnu.

Det tager tid at vende den økonomiske udvikling oven på så kraftig en krise som den, vi har været igennem. Et gammelt ordsprog siger, at tålmodighed er en dyd, og det er ikke det, de finansielle markeder har mest af. De lave renter vil dog virke som en katalysator for økonomien, og ad den vej skal økonomien igen finde momentum. Men vi skal formentlig helt hen i 2013, før vi for alvor vil se et opsving.”

Jesper Rangvid, professor i finansiering ved Copenhagen Business School, om BANKERNE:

”Sundhedstilstanden i den finansielle sektor er vigtig for vurderingen af udsigterne for dansk økonomi, da kreditgivning er essentiel for den økonomiske vækst og arbejdsløshed. De danske banker har gennem den økonomiske krise haft nedskrivninger på udlån, der ikke har været set større siden starten af 1990’erne – samlet omkring 2 % af udlån i 2009. Hvis den økonomiske vækst udvikler sig godt, vil nedskrivningsprocenterne falde, hvis den økonomiske vækst udvikler sig dårligt, vil de stige. De seneste tal for væksten i dansk økonomi og nabolande giver grobund for håb om, at nedskrivningerne udvikler sig positivt. Skulle det dog gå modsat, virker de store danske banker rimelig godt polstret til at kunne modstå det.”

Lone Kjærgaard, chefanalytiker i Arbejdernes Landsbank, om BOLIGMARKEDET:

”Da der atter er vækst i samfundet, og mange danskere har fået flere penge til rådighed pga. store skattelettelser og historisk lave renter, er der grundlag for, at boligmarkedet stille og roligt kan bevæge sig fremad. Den store nedtur på boligmarkedet er slut, og i den seneste tid har vi både set flere bolighandler og stigende priser. På landsplan er priserne det seneste år steget 2 % på villaer og 8 % på lejligheder. Men til trods for flere handler er handelsaktiviteten stadig et stykke fra et normalt niveau. I første halvår var handelsaktiviteten 30 % under gennemsnittet for de seneste 15 år.

Men det skal understreges, at der er forhold, der kan slå fremskridtet i stykker. De to vigtigste faktorer for boligmarkedet er renten og arbejdsløsheden, og disse kan stoppe de ellers positive takter. Boligrenterne er lige nu så lave, at de stort set kun kan stige. Hvis stigningerne ikke indtræffer gradvist, men kommer kraftigt, kan det sætte boligmarkedet under pres igen. Ikke mindst fordi de fleste danske boligejere i dag har lån med variabel rente. En ny nedgang i verdensøkonomien kan også sætte en stopper for fremskridtet på boligmarkedet, fordi mange danske arbejdspladser afhænger af, hvordan økonomien har det hos vores udenlandske samhandelspartnere.

Stabilitet på boligmarkedet er en vigtig forudsætning for fortsat fremskridt i økonomien. Boligen er danskernes største formuegode, så usikkerhed omkring prisudviklingen og afsætningsmulighederne udmønter sig ofte i mere forsigtighed og i mindre forbrug. Derfor er det vigtigt, at udviklingen på boligmarkedet er sund og drevet af danskernes realøkonomiske situation og ikke af spekulativ adfærd.”

Frederik I. Pedersen, chefanalytiker i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, om ARBEJDSMARKEDET:

”Statistikkerne tegner lige nu et mudret billede af situationen på arbejdsmarkedet. På den ene side peger de nyeste beskæftigelsestal på, at der så småt er ved at komme gang i det igen. På den anden side har vi set, at bruttoledigheden [registrerede arbejdsløse plus aktiverede arbejdsløse, red.] fortsætter med at stige, vi har fået flere varslede fyringer, der er stadig mange konkurser med deraf følgende afskedigelser, og der er rekordfå ledige job i statens jobbank.

Vi har svært ved at få øje på de økonomiske vækstrater, der skal trække ordentligt gang i arbejdsmarkedet de kommende år. Med genopretningspakken træder regeringen hårdt på den økonomiske bremse allerede fra næste år. Det kapper toppen af væksten i Danmark samtidig med at vækstbilledet i udlandet tegner svagere. Der er udsigt til en vending på arbejdsmarkedet fra næste år, men den bliver relativt svag.

Udviklingen på arbejdsmarkedet er meget afgørende for at få sat gang i den positive spiral, der kan sikre et ordentligt økonomisk opsving. Får vi en markant vending på arbejdsmarkedet, stiger familiernes lyst til at forbruge og investere.”

Torben M. Andersen, økonomiprofessor Aarhus Universitet og tidl. overvismand, om STATENS FINANSER:

”De offentlige finanser er i dag i en bedre tilstand end i de fleste andre vestlige lande. Selvom vi er hårdt ramt, er de fleste lande hårdere ramt. Som konsekvens af finanskrisen er de offentlige finanser gået fra et overskud på ca. 80 mia. kr. til underskud af næsten samme størrelsesorden i 2010 og 2011. Med regeringens genopretningsplan er der lagt op til en markant forbedring i de offentlige finanser. Det er målet, at der skal være strukturel balance i 2015, dvs. at indtægter svarer til udgifter, såfremt konjunktursituationen vil være normal. Denne udvikling hænger også sammen med kravene om at overholde de finanspolitiske spillerregler i EU, og den henstilling Danmark har fået i foråret.

Trods dette er der nogle faresignaler for Danmark. På den korte bane er der to hovedproblemer. For det første forudsætter planen en meget stram styring af de offentlige udgifter. De historiske erfaringer i så henseende har ikke været imponerende. Samtidig er det stadig et åbent spørgsmål, hvor stærkt opsvinget vil være. En langsommere opgang internationalt vil påvirke Danmark i negativ retning.

På lidt længere sigt står Danmark også over for et problem. Selvom planen holder, vil der i en lang periode fra 2020 til 2050 være underskud på de offentlige finanser pga. vigende indtægter fra Nordsøen og de demografiske forandringer. Ganske vist vil der være overskud fra 2050 og frem, og disse overskud vil være store nok til at finansiere underskuddene i årene inden. Dette er imidlertid en teknisk betingelse. At have underskud på de offentlige finanser i flere tiår betyder, at Danmark er i en meget udsat og sårbar situation, såfremt udviklingen ikke bliver præcis som forudsat i beregningerne.”

Allan von Mehren, chefanalytiker i Danske Bank, om USA:

”Amerikansk økonomi står ved en vigtig skillevej i øjeblikket. En masse midlertidige stimuli falder bort, og boostet til væksten fra lagertilpasningen falder bort. I den situation er det mest afgørende, at jobvæksten er blevet stærk nok til at holde gang i forbruget – og dermed investeringerne. Problemet i øjeblikket er, at økonomien viser mange tegn på, at farten i økonomien kører hurtigere ned end forventet, og at jobvæksten ikke er kommet ordentligt i gang. Derfor er der en reel risiko for, at væksten i USA falder tilbage til 1-2 % og hænger fast, fordi der ikke er nok positive

impulser, der kan skubbe liv i økonomien igen. Finanspolitikken bliver strammet i 2011 og vil give yderligere modvind.

Det er endnu for tidligt at fælde en egentlig dom og dømme økonomien ude. Men der er mange advarselslamper, der blinker i øjeblikket. En egentlig ny recession er ikke så sandsynlig på nuværende tidspunkt, men kan komme på tale, hvis vi får fornyet finansiel turbulens.”

Jesper Rangvid til RÆSON: Hvornår tager politikerne fat på finanssektorens skyggeside?

*Det er pop-politik, når man diskuterer bankdirektørernes lønninger, siger Jesper Rangvid fra CBS. Han mener til gengæld, at politikerne fuldstændigt har glemt de mere skjulte dele af finanssektoren: "Finanskrisen fandt altså sted mange andre steder end i bankerne. Der er hedgefonde, og så er der det, man i USA kalder et **shadow banking system**. Det skal der tages hånd om. Ellers risikerer man, at problemet bare flytter fra regulerede banker til andre uregulerede dele af systemet."*

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Finanskrisen åbenbarede, at bankerne var løbet fra reguleringen, at tilsynsspændetrojen var blevet for løs og havde givet bankerne for meget plads til kreative armbevægelser. Siden da er en stort promoveret reform af Wall Street blevet rullet ud i USA, Tyskland har forbudt de mest kreative måder at sælge værdipapirer på, EU er ved at bygge et nyt tilsynssystem op, og det internationale samarbejdsorgan for finansiel regulering, den såkaldte Basel-komité, barsler med nye reguleringsinitiativer. I Danmark derimod har diskussionen kredset om et lille fragment af det finansielle system, som ifølge en ekspert ikke har meget med problemerne at gøre:

"Jeg kan sådan set godt forstå, at staten sætter begrænsninger om lønninger, når staten holder hånden under bankerne, men diskussionen om bankdirektørernes løn har taget overhånd og har været alt for meget pop-politik. Det flytter fokus fra det vigtige, nemlig at undgå fremtidige kriser," siger Jesper Rangvid, professor i finansiering på CBS. "Bankdirektørernes løn har fået alt for meget fokus. Det er helt andre ting, der gør, om en bank går ned." Han efterlyser en substans-debat, der tager det seriøst, at den måde, man regulerer bankerne på, har indflydelse på arbejdsløsheden og forbruget. Og at lofter over bankdirektørers lønninger ikke er svaret på finanskrisens problemer.

Basel III

Jesper Rangvid peger for eksempel på det arbejde, der foregår i den såkaldte Basel-komité. Basel-komitéen er et af de mest centrale fora for international finansiel regulering og har med Basel 1-aftalen fra 1988 og Basel 2 fra 2004 længe været dagsordensætter for standarden af international finansiel regulering. Komitéen har nu fremlagt sit forslag til de såkaldte Basel 3-regler, der primært sætter højere kapitalkrav til bankerne – altså at de skal holde flere penge på kistebunden, for hver krone der lånes ud, så de er bedre polstret. "Mere og bedre kapital giver en mindre risiko for konkurs, fordi bankerne kan modstå større tab. Man lægger så at sige en større buffer ind."

"I starten af finanskrisen talte man om 'de tilfrosne bankmarkeder', at ingen banker turde låne til hinanden, fordi man frygtede, at den anden bank kunne gå konkurs. Krav til mere kapital gør, at bankerne tør låne til hinanden igen, og kan derfor også give en bedre likviditet, så man forhåbentlig undgår noget lignende," forklarer Rangvid.

I november skal Basel 3-reglerne behandles i G20-gruppen, og hvis de godkendes her, skal de siden vedtages i de enkelte lande. Men selv hvis alt går efter planen, vil reglerne først være endeligt implementeret i 2019. "Så er der altså gået mere end ti år siden krisen," konstaterer finansieringspro-

fessoren og forklarer, at det sandsynligvis er grunden til, at andre lande har bevæget sig hurtigere end Basel-komitéen.

For eksempel har præsident Obama underskrevet en stor Wall Street-reform med fokus på forbedrede forbrugerrettigheder, bedre kontrol med derivater og forbedret tilsyn af de finansielle institutioner. Til trods for at det truer med at give andre lande en relativ fordel over for USA, og at de finansielle institutioner derfor vil flygte fra New York til en af verdens øvrige finanshovedstæder. ”Der er gået rigtig lang tid. Derfor har nogle lande følt et behov for at gøre noget hurtigere. Det synes jeg sådan set er fint nok. Det er jo ikke noget stort problem, når nogen regulerer, det er mere hvis nogen ikke regulerer.” Men mens amerikanerne drevet af folkestemningen har bevæget sig så hurtigt på ny finansiell regulering, som Kongressen tillod, har Danmark som flere andre lande ventet på global enighed.

”Der er kommet lidt, men ikke så meget ny finansiell regulering i Danmark. Jeg tror, det er, fordi Danmark afventer EU, som så igen afventer Basel,” vurderer Jesper Rangvid og oplister en række af de nyeste særlige danske initiativer. ”Vi har f.eks. fået Finansiell Stabilitet (selskabet til afvikling af nødlidende banker, red.), restriktioner omkring aflønning, Finanstilsynet er kommet mere på dupperne, de er begyndt at publicere deres inspektionsreddegørelser for, hvordan det ser ud i bankerne, de individuelle solvensbehov offentliggøres nu osv. Så der er gjort noget fra dansk side. Men det, der er virkelig vigtigt, er kapitalkravene. Og jeg synes egentlig, det er rigtigt at vente på Basel.”

Rangvid mener, at der er stor sandsynlighed for, at de Basel 3-regler, der kendes nu, også bliver dem, der i sidste ende implementeres, da der er gået et stort embedsmandsarbejde forud, og reglerne allerede er vedtaget på centralbank- og finansministerniveau.

Rangvid: Regulér skygge-banksektoren

Er der til gengæld et område i den finansielle sektor, som lovgiverne og tilsynsfolkene fuldstændig har glemt at stramme skruen om, er det hele den del af det finansielle cirkus, der ligger uden om banksektoren; den såkaldte skygge-banksektor (shadow banking system).

”Finanskrisen fandt altså sted mange andre steder end i bankerne. Der er hedgefonde, og så er der det, man i USA kalder et shadow banking system. Det skal der tages hånd om. Man bliver nødt til at finde ud af, hvad der skal ske andre steder i det finansielle system, da man ellers risikerer, at risikoen bare flytter fra regulerede banker til andre uregulerede dele af systemet,” påpeger Jesper Rangvid. ”Reglerne skulle gerne være internationale, for det finansielle system er internationalt, og penge flytter sig.”

Hverken Basel 3 eller de danske initiativer ser på denne del af det finansielle system. Skygge-banksektoren er ikke som traditionelle banker, hvor private kan sætte penge på en konto, men andre former for finanshuse; det gælder hedgefonde, investeringsbanker og finansielle institutioner, f.eks. dem, der har spillet en rolle i den kreative omformning af værdipapirer, der var med til at sløre virkeligheden, da det finansielle system frøs. Og selvom den krakkede amerikanske finans kæmpe Lehman Brothers hørte under skygge-banksektoren, har den del af det finansielle univers fået uforholdsmæssig lidt opmærksomhed i politikernes jagt på at inddæmme det, de ser som det over-grådige Wall Street.

Jesper Rangvid er professor i finansiering ved CBS og er en af landets mest citerede finanseksperter.

RÆSON om vismandsrapporten: Vismændene vil have upopulære reformer. Nu!

Der er offentlige underskud, så langt øjet rækker, og derfor behov for en efterlønsreform, mener vismændene, der på kort sigt forventer pæn økonomisk vækst i år, sløv vækst næste år og en ledighed, der topper omkring 133.000 personer i 2012. RÆSON suger koncentrat ud af vismændenes netop offentliggjorte halvårsrapport om dansk økonomi.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Et krybende opsving, endnu skrøbeligt. Sådan karakteriserer vismændene udsigten for dansk økonomi i 2011 og 2012 i deres netop offentliggjorte halvårsrapport. De forventer en vækst på 2,2 % i år, 1,1 % i 2011 og 1,8 % i 2012. Dermed er vismændene mere optimistiske end regeringen omkring vækstudsigterne for i år, hvor Finansministeriet blot forventer 1,4 %'s vækst.

”Den bratte økonomiske nedtur er blevet afløst af positiv vækst fire kvartaler i træk. Både det private forbrug og eksporten steg markant i det første halvår af 2010, men er fortsat langt under niveauet fra før krisen,” skriver vismændene.

I forhold til forårsrapporten er der to gode nyheder. Vismændene forventer, at det offentlige underskud bliver 10 mia. kr. mindre, og at også ledigheden bliver lavere end hidtil skønnet. Konkret forventer vismændene, at ledigheden topper i 2011 ved et niveau omkring 133.000 personer, men dog først falder igen i 2012 til cirka 130.000 personer.

Efterlønsreform

Vismændene bruger god plads på at påpege, at krisen har givet et kæmpe hul i kassen, der skal lukkes. De bifalder forkortelsen af dagpengeperioden fra to til fire år i forbindelse med regeringens Genopretningsaftale, men kalder på yderligere tiltag, der skal opfylde vismændenes evige bøn om at sikre den langsigtede holdbarhed. Særligt har de set sig lune på at reformere efterlønnen – den måske mest upopulære reform.

Forkortes efterlønsperioden fra fem til tre år fra 2012 vil det øge beskæftigelsen med ca. 40.000 personer og forbedre de offentlige finanser med ca. 1 % af BNP i 2020. Afskaffes efterlønnen fuldstændigt, vil det øge beskæftigelsen med 80.000 personer allerede i 2020.

Der er behov for at øge beskæftigelse, så hullet i kassen kan lukkes, og ifølge vismændene er en efterlønsreform klart den mest effektive måde at forbedre de offentlige finanser på. Og i øvrigt den eneste, hvor man klart kan pege på et værktøj, der kan løse problemerne, mener vismændene:

”Samlet vurderes det, at en efterlønsreform er den mest effektive måde, hvorpå beskæftigelsen kan øges og de offentlige finanser forbedres – ikke mindst i kraft af at en efterlønsreform er det eneste af de betragtede tiltag, hvor et virkningsfuldt instrument til sikring af den øgede beskæftigelse kan anføres helt præcist.”

Et alternativ er at øge arbejdstiden for de beskæftigede, som bl.a. oppositionen foreslår i sin økonomiske plan Fair Løsning (”12 minutter mere om dagen”). Det øger skatteindtægterne men nedbringer ikke antallet af personer på overførselsindkomster. Derfor er den positive effekt på de offentlige finanser også det mindre, ligesom det er svært at pege på et instrument, der kan øge arbejdstiden.

Produktiviteten falder og falder

Vismændene har i anden halvdel af deres rapport undersøgt den haltende danske produktivitet. Men hvor det er nemt for vismændene at fastlægge, at produktiviteten halter, så er det sværere for de kloge økonomer at finde årsagen eller pege på løsningen.

”Danmark er blandt de rigeste lande i verden. Målt på bruttonationalprodukt (BNP) per indbygger lå Danmark i 2008 på en tiendeplads i selvkabet bestående af de rigeste OECD-lande (ekskl. Norge og Luxembourg). En fastholdelse af denne position kræver en fortsat vækst i indkomsten per arbejdstime kombineret med et højt antal arbejdstimer per indbygger.”

I perioden 1967-2009 er væksten i realindkomsten per dansker – et godt mål for produktivitsudviklingen – vokset 1,9 % årligt, mens den i perioden 1995-2009 blot er vokset 1,3 % årligt. I den lange periode udgør væksten i timeproduktiviteten 2,4 %, mens produktivitsstigninger i perioden siden 1995 kun bidrog med 1,1 % per år. Det er helt oplagt, at produktiviteten altså er begyndt at halte.

Og meget tyder på, at problemet primært er et dansk problem. Fra midten af 1990'erne til 2008 er den danske værditilvækst per arbejdstime faldet fra at udgøre 96 % af den tyske til 88 %, 97 % af den amerikanske til 85 % og fra 108 % af den svenske til 95 % i samme periode.

Det tyder på, at forklaringen hverken kan findes i uddannelsesniveauet eller i investeringsudviklingen. I stedet konkluderer vismændene: ”Imidlertid peger analysen på, at der er et bemærkelsesværdig lavt uddannelsesniveau i den private sektor, når der sammenlignes med uddannelsesniveauet i den offentlige sektor, og samtidig er der elementer af en uhenigtsmæssig fordeling af de uddannede mellem virksomhederne i den private sektor.” Med andre ord: De uddannede er ikke der, hvor de gør mest gavn.

Vismændene i ny rapport: Hold kommunerne i snor og beskat bankerne

Kommunerne har svært ved at holde udgifterne i ro, og derfor skal der nye kontrolmekanismer til, der kan holde dem i snor. Og så skal den mindst stabile del af bankernes finansiering beskattes, så bankerne polstres mod en ny finanskrise. Det er blandt de mest opsigtsvækkende politikforslag i vismændenes efterårsrapport.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

For at imødekomme to af de mest presserende økonomiske udfordringer foreslår de økonomiske vismænd i deres efterårsrapport, at kontrolmekanismerne, der skal forhindre kommunerne i at bruge flere penge end aftalt med regeringen, skal skærpes, og at en ny bankskat skal sikre, at det finansielle system er polstret til at undvige en ny finanskrise.

De to forslag er dels lektien af krisen, dels et forsøg på at sikre, at pengene ikke fortsat flyder ud af den i forvejen slukne offentlige kasse.

Pisken skal frem igen

For at skærpe betingelserne for, at de offentlige udgifter holdes i ro, og for at målsætningen om nulvækst kan holdes, så det offentlige underskud ikke graves dybere, foreslår vismændene at genindføre den strafmekanisme fra 2009, hvor kommunale budgetoverskridelser efterfølgende modregnes i det faste økonomiske tilskud, som kommunen modtager fra staten: ”Hvis budgetoverskridelserne efterfølgende modregnes fuldt ud i bloktilskuddet, vil kommunerne i praksis være underlagt en bindende udgiftsramme, nemlig det budget, som kommunen selv har lagt,” skriver vismændene.

Forslaget kommer efter en periode, hvor det offentlige forbrug hvert år siden 2000 er steget mere end planlagt, hvilket særligt er en konsekvens af, at kommunerne har brugt flere penge end aftalt med regeringen. Noget, der, hvis det gentages, truer med at røkke ved fundamentet for konsolideringen af den offentlige kasse. Sommerens kommuneaftale indeholder elementer, der skal styrke styringen af kommunernes udgifter, men vismændene vurderer, at det ikke er nok:

”De systematiske overskridelser peger på, at de enkelte kommuner ikke har haft tilstrækkelig tilskyndelse til at sikre overholdelsen af den kollektive aftale. Afgørende svagheder ved det nuværende system er den manglende hukommelse og den begrænsede tilskyndelse for den enkelte kommune til at bidrage til overholdelsen af udgiftsrammerne.”

Ny bankskat

Et andet centralt element i vismændenes forslagskatalog er en ny bankskat, der skal polstre det finansielle system yderligere mod en ny finanskrise. En bankskat på de mest ustabile dele af bankernes finansieringskilder skal sikre, at bankerne vælger den sikreste form for finansiering, så de ikke bliver sårbare, hvis finansiell turbulens får finansmarkederne til kortvarigt at fryse til. En af grundene til, at finanskrisen spredte sig så hurtigt, var, at netop bankerne ikke fik fornyet lån med kort løbetid i samme grad som før krisen.

”Ved at pålægge en afgift på indlån reduceres bankernes tilskyndelse til kreditskabelse baseret på usikker finansiering, mens bankernes incitament til at styrke kapitalgrundlaget øges. Disse to forhold vil trække i retning af et banksystem, der er mindre udsat – og dermed reduceres risiko-

en for fremtidige finanskriser,” vurderer de økonomiske vismænd og peger på, at lignende initiativer spirer i flere nabolande:

”En række europæiske lande, herunder Storbritannien og Tyskland, har planer om at indføre nye bankskatter, og i Sverige er der allerede indført en ny bankskat. De nye bankskatter har form af en afgift på de mindst stabile dele af bankernes finansieringskilder, som f.eks. lån med korte løbetider.”

Den nye bankskat skal komme i tillæg til de såkaldte Basel III-regler, der skærper kravene til, hvor mange penge bankerne skal holde på kiste-bunden som buffer i krisetider. ”En bankskat på den mindst stabile finansiering bør gennemføres som led i fælles regler på EU-plan,” konkluderer vismændene.

Økonomiprofessor Carl-Johan Dalgaard til RÆSON: Danmark har ikke noget vækstproblem

”Der er ikke sket så djævelsk meget med Danmarks gennemsnitlige vækst,” siger økonomiprofessor Carl-Johan Dalgaard og afviser politikernes og erhvervslivets diagnose af en haltende dansk produktivitet. Fakta er ikke rigtig i debatten, og derfor er vi på vej mod de forkerte løsninger, mener Dalgaard.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Der er meget lidt, der tyder på, at Danmark har et vækstproblem, lyder det fra økonomiprofessor på Københavns Universitet Carl-Johan Dalgaard, stik imod hvad alle politikere og erhvervsfolk ellers har råbt op om gennem særligt det seneste år.

”Der ingen aftagende tendens de seneste 50-60 år i væksten i BNP per indbygger eller per beskæftiget. Timeproduktiviteten løjer af; men det sker ikke i midten af 90'erne, som ellers er den almindelige opfattelse, men derimod i 70'erne,” siger Carl-Johan Dalgaard og gør opmærksom på, at politikernes populære vækst dagsorden risikerer at lede Danmark i en blindgyde.

”Hvis fakta ikke er rigtige, risikerer vi at finde de forkerte løsninger.”

Så når politikere taler vækst, og erhvervslivet kritiserer politikerne for ikke at gøre nok ved det, så er det forfejlet? ”Det er en vigtig diskussion, men om Danmark har et vækstproblem eller ej, afhænger af, om det, vi p.t. oplever, bare er et midlertidigt konjunkturdyk eller en permanent ændring i den gennemsnitlige vækstrate. Det er meget lidt, der tyder på, at der er sket noget særligt med den gennemsnitlige vækst siden midten af 90'erne,” siger Carl-Johan Dalgaard.

Et opgør med mainstream

Det er ellers den gængse opfattelse, som blandt andet Økonomi- og Erhvervsministeriet også nåede frem til i november 2009, da de præsenterede en større analyse af emnet. Og dermed direkte imod de konklusioner, som Carl-Johan Dalgaard sammen med professor Henrik Hansen i en artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift har kunnet præsentere tidligere i år; at den danske vækst ikke er urovækkende.

Noget, der siden har fået Økonomi- og Erhvervsministeriet på benene igen for at forsvare pointen omkring, at produktiviteten er faldet siden midten af 90'erne, og at Danmark har lidt et produktivitetstab, der er truende for vækstmulighederne.

”Lige gyldigt hvordan vi vender og drejer det, så er der meget lidt substans i det sædvanlige billede af et fald i produktivitetsvæksten fra midten af 90'erne. Man må enten tale om, at der sker noget i 70'erne, eller at der ikke sker noget,” argumenterer Carl-Johan Dalgaard.

Han påpeger dog et væsentligt forbehold for undersøgelsen. Datagrundlaget for at undersøge timeproduktiviteten er problematisk på grund af forskellige opgørelser af timetallet, altså antallet af arbejdstimer per beskæftiget i Danmark. Men alternativet, hvis man ikke ”tror” på opgørelsen af timetallet, er dog, at man så slet ikke kan sige noget overbevisende om produktiviteten, og det ændrer dermed ikke på det faktum, at man ikke kan konkludere, at Danmark har et problem med produktiviteten.

”Væksten i timeproduktiviteten aftager i 70'erne, men det er et globalt fænomen. Til gengæld ser det ud til, at vi ikke rigtig er kommet os over det. I USA sker der til gengæld noget i midten af 90'erne – de oplever en

kraftig vækst. Derfor burde man i stedet se på, hvorfor USA siden midten af 90'erne er vokset hurtigere end Europa. Hvad kan vi lære af det? Hvad er det, vi ikke er gode nok til?" spørger økonomiprofessoren og peger på, at forskellen kan ligge i uddannelsesområdet og servicesektoren, hvor USA har oplevet en produktivitetsacceleration. Men han fastholder, at det ikke er muligt med solide dataanalyser i ryggen at hævde, at Danmark har et akut vækstproblem.

"Der er ikke sket så djævelsk meget med den danske vækst. Det er altså ikke så meget, hvad vi har gjort forkert i 90'erne, men mere hvad vi ikke har gjort."

Dalgaard: Vækstforums diagnose er forkert

Regeringens vækstforum har præsenteret sin diagnose, der ifølge Carl-Johan Dalgaard kan koges ned til tre hovedudfordringer; at den sløve produktivitetsudvikling skader industrien; uddannelsestiden stiger ikke så kraftigt som ønsket, og der skal innoveres mere. Men da den overordnede konklusion er forkert, skyder vækstforummet skævt og risikerer at foreslå de forkerte løsninger.

"Vi risikerer at komme til at fokusere på det forkerte. F.eks. er der en overfokusering på industri og fremstilling. Tre fjerdedele af danskerne er beskæftiget et helt andet sted. Derfor risikerer vi politiske tiltag i industrien på bekostning af servicesektoren," siger Carl-Johan Dalgaard, der er bekymret for, at en "misvisende fortolkning leder til ikke så holdbare løsninger".

Lige så opsigtsvækkende Carl-Johan Dalgaards udmeldinger er i forhold til den brede opfattelse af en dansk vækstudfordring, lige så fredelig er hans konklusion. Han mener, at der meget vel kan være tale om en overgangsperiode, hvor "nogle arter uddør, og andre grene spirer frem".

"Når produktiviteten i et samfund øges over tid, skyldes det sædvanligvis, at stagnerende brancher går tilbage, mens dynamiske brancher tager over. I øjeblikket ser vi tilsyneladende en periode, hvor eksportorienterede serviceerhverv er ved at tage over for den traditionelle fremstilling. Den udvikling er i sig selv ikke urovækkende, men vigtig at holde sig for øje for at undgå politisk-økonomiske fejltagelser", siger Carl-Johan Dalgaard.

Dalai Lama-effekten: Det koster på eksporten til Kina at mødes med lamaen

Politikerne er begyndt deres rituelle slagsmål om, hvorvidt statsministeren skal mødes med Tibets åndelige leder, når han besøger Danmark i april næste år. Det sker, samtidig med at en ny undersøgelse viser, at eksporten til Kina i gennemsnit falder 8,1 %, når en regeringsleder mødes med Dalai Lama.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Da Dalai Lama i maj 2009 mødtes med statsminister Lars Løkke Rasmussen på Marienborg, blev det mødt af voldsomme kinesiske protester og aflyste møder med danske ministre. I øvrigt som det også skete, da forgængerens Anders Fogh Rasmussen i 2003 mødtes med den tibetanske leder på Marienborg.

Og netop som Dalai Lama har meldt sin ankomst i Danmark igen, og politikerne har startet endnu en runde af den nærmest rituelle diskussion om, hvorvidt statsministeren skal mødes med det tibetanske overhoved, så viser en undersøgelse af Andreas Fuchs og Nils-Hendrik Klann fra det tyske universitet i Göttingen, at det ikke alene har politiske, men også økonomiske konsekvenser at mødes med lamaen. I gennemsnit koster det et land, der modtager Dalai Lama på officielt besøg, et tab på 8,1 % i eksporten til Kina de følgende to år. Det viser Fuchs og Klanns undersøgelse af 159 landes eksport til Kina i perioden 1991 til 2008.

”Vores empiriske resultater støtter tesen om, at lande, der officielt modtager Dalai Lama på højeste politiske niveau, straffes gennem en reduktion af deres eksport til Kina,” skriver Fuchs og Klann i undersøgelsen. De finder ”stærk evidens” for Dalai Lama-effekten, men dog kun for perioden under Hu Jintao fra 2002. Og effekten er primært drevet af en reduceret eksport af maskiner og transportudstyr – indkøb, der typisk foretages af statskontrollerede virksomheder eller i forbindelse med ministerbesøg.

Ekspert: Intet møde mellem Løkke og Lama

I modsætning til lamaens seneste besøg i maj 2009 bliver der – i hvert fald indtil videre – denne gang kun tale om et endagsbesøg, hvor Dalai Lama skal holde to foredrag i Tivolis kongrescenter i København. Og ifølge Kina-ekspert på Aarhus Universitet Clemens Stubbe Østergaard er det da også usandsynligt, at statsministeren vælger at mødes med Dalai Lama. ”Kun hvis han ønsker at stoppe vores relationer med Kina et års tid igen,” siger Stubbe Østergaard.

Den vurdering ligger i tråd med andre Kina-eksperter og professorer, der har vurderet sandsynligheden for et nyt møde med Løkke og Dalai Lama – alle når til den konklusion, at det ikke kommer til at ske. Netop fordi det utvivlsomt vil koste dansk eksport, og at der både fra andre lande og fra Danmark i 2009, da Løkke senest mødtes med Dalai Lama, er eksempler på, at kineserne ikke tøver med voldsomme politiske sanktioner. Og når møder med danske delegationer aflyses, de diplomatiske kanaler fryser til, og Danmark lægges på is, koster det unægtelig også på eksporten. Og i en tid med lav vækst, hvor det næsten kun er Kina og de øvrige asiatiske lande, der buldrer frem, har Danmark ikke råd til at løbe risikoen ved et nyt Lama-møde.

De to mænd bag undersøgelsen fra universitetet i Göttingen Fuchs og Klann foreslår, at internationalt koordinerede møder med Dalai Lama måske kan svække de økonomiske konsekvenser forbundet med at møde

den tibetanske leder og i hvert fald eliminere Kinas mulighed for at spille handelspartnere ud mod hinanden. Men i takt med at Kinas økonomiske muskelkraft svulmer, kommer handelssanktioner som Dalai Lama-effekten kun til at gøre mere ondt.

Jesper Jespersen: Økonomerne er lige så uenige om efterlønnen som politikerne

Debatten om efterlønnen er stærkt politiseret. Økonomiske argumenter og milliard-beløb flyver gennem luften, ofte med den tilføjelse at det mener de økonomiske "eksperter". Nu er der det for politikerne bekvemme, at de økonomiske "eksperter" er stærkt uenige om, hvilken effekt efterlønnen egentlig har.

Af Jesper Jespersen

I den danske debat er der tre markante grupperinger blandt de økonomiske "eksperter":

1) Markedsligevægt-økonomer, der benytter DREAM-modellen, repræsenteret ved bl.a. Velfærds- og Arbejdsmarkedskommissionerne og Finansministeriet.

2) "Vismændene", der i konjunkturvurderinger (et-tre år) er keynesianere (benytter SMEC-modellen), idet de anerkender, at der i øjeblikket er en vis arbejdsløshed. Men vismændene antager, at den forsvinder af sig selv. Så når blikket rettes blot nogle få år ud i fremtiden benytter "vismændene" også DREAM-modellen.

3) Keynesianerne, internationalt bedst repræsenteret ved Paul Krugman og Joseph Stiglitz – herhjemme vil det være naturligt at rubricere den alternative velfærdskommission og måske også AE-rådet (på længere sigt benyttes dog også resultater fra DREAM-modellen).

Problemer med DREAM-modellen

DREAM-modellen er en simpel matematisk model, hvori det på forhånd er antaget, at der altid er tilstrækkelig med job. Beskæftigelsen er udelukkende bestemt af udbuddet af arbejdskraft. Det bliver ikke forklaret, hvor jobbene skal komme fra – og den aktuelle arbejdsløshed er en anomali, som DREAM-modellen ikke kan håndtere. Regnestykker baseret på DREAM-modellen tager derfor altid udgangspunkt i "fuld beskæftigelse". Det vil sige, at hvis der er registreret et vist antal arbejdsløse, så må årsagen være manglende vilje til at tage sig et af de job, som "står og venter".

Skal beskæftigelsen i denne model øges, så er det udbuddet af arbejdskraft, der skal forøges; for jobbene er der. Da udbuddet er bestemt af det individuelle, personlige incitament, så er det enten overførselsindkomsterne, der skal reduceres, eller det er person- og forbrugsskatterne, der skal sænkes. Således er modellen konstrueret og baseret på neoklassiske teoretiske argumenter.

I DREAM-modellen vil det derfor gælde, at hvis efterlønnen fjernes, så vil det give efterlønsmodtagerne et (indiskutabelt) pres for at udbyde deres arbejdskraft, der er ikke noget alternativ (bortset fra de få personer, der har tilstrækkelig privat opsparing). 120.000 personer, der mister efterlønnen øger – i DREAM-modellen – beskæftigelsen tilsvarende. Hvilket har en stærkt forbedrende virkning på de offentlige finanser: besparelser på efterløn ca. 16 mia. kr. plus øgede skatteindtægter på ca. 8 mia. kr. = 24 mia. kr.!

Men DREAM-modellen giver intet realistisk svar på, hvor disse job skal komme fra. Hvor er de virksomheder, der står parat til at beskæftige disse 120.000 personer til en overenskomstmæssig løn? De findes ikke i dag – og der er ikke nogen udsigt til, at de bliver fundet inden for de næste fem til ti år. Antallet af job er ikke bestemt af incitamentet til at udbyde arbejdskraft; men derimod af den fremtidige vækst-, konkurrenceevne- og beskæftigelses-strategier.

Konklusion: DREAM-modellen er ikke et realistisk analysegrundlag til forståelse af dansk økonomis ubalancer.

Mangel på arbejdskraft i fremtiden?

Afvikling af efterlønnen strækker sig i de fleste forslag over 10-20 år. Hvordan ser beskæftigelsessituationen ud til den tid? Det er det vanskeligt at give et analytisk svar på. Men et af de forhold, der naturligvis må tages hensyn til ved besvarelsen af dette spørgsmål, er de demografiske forskydninger. Det er uomtvisteligt, at der i de kommende år vil være flere personer, der trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet, end der er nye på arbejdsmarkedet. Forholdet er ca. 5 (der trækker sig tilbage, red.) til 4 (nye på arbejdsmarkedet, red.); men denne ubalance strækker sig kun ca. ti år ud i fremtiden og vil alt i alt kun indebære en reduktion af arbejdsstyrken på knap 3 % (beregnet af "vismændene") = ca. 80.000 personer. Hvilket skal vurderes i lyset af den aktuelle arbejdsløshed på 180.000 personer.

Men nok så vigtigt er det at forstå betydningen for beskæftigelsen af de årlige produktivitetsvirkninger. Produktiviteten i den private sektor kan måles og udgør i gennemsnit ca. 2 % om året. Det betyder, at der ved en uændret produktion i den private sektor vil arbejdsløsheden stige med ca. 40.000 personer om året, idet der er ca. 2 mio. personer beskæftiget i den private sektor.

Hvis beskæftigelsen i den offentlige sektor nulstilles i de kommende år, så er den umiddelbare opgave at finde 40.000 ekstra job i de private erhverv, hvis der skal undgås en stigning i arbejdsløsheden. Set i lyset af den aktuelle lavkonjunktur i europæisk økonomi er den største udfordring i de kommende år, hvorledes det kan undgås, at arbejdsløsheden – på trods af de demografiske ændringer – kan undgå at stige.

Her bør det også have i erindring, at efterlønnen har været og stadig er et bolværk mod en høj ungdomsarbejdsløshed. Kastes et blik på svensk økonomi, så er ungdomsarbejdsløsheden her skræmmende høj – på trods af den tilsyneladende succes for svensk økonomi ligger ungdomsarbejdsløsheden over 20 %. De unge har simpelthen svært ved at få fodfæste, når de ældre bliver på arbejdsmarkedet, til de er 65 år. Og her skal det yderligere lægges til, at den total erhvervsfrekvens ikke er højere i Sverige – men det er arbejdsløsheden derimod og samtidig mere ulige fordelt.

Ifølge traditionel neoklassisk teori fremstår dansk økonomi således som et "uforklarligt" paradoks, idet Danmark uanset efterløn, et generøst dagpengesystem og et højt skattetryk har en af Europas højeste erhvervsfrekvenser og samtidig laveste arbejdsløshedsprocenter. Her har DREAM-økonomerne et alvorligt forklaringsproblem.

Hvordan fjernes budgetunderskuddet så?

Den offentlige sektors budgetbalance er forskellen mellem indtægter og udgifter. Er der et underskud, så svarer indtægterne ikke til udgifterne – og der må spares! Sådan lyder det simple husholdningsøkonomiske argument, der gentages igen og igen i den politiske debat. Problemet med det argument er, at det ikke har samfundsøkonomisk gyldighed.

Samfundsøkonomisk er det uden sammenligning arbejdsløsheden og dermed også implicit beskæftigelsen i den private sektor, der er den dominerende faktor bag udviklingen på saldoen på de offentlige budgetter.

Budgetsaldoen bølger i takt med beskæftigelsen. Den bedste medicin mod et budgetunderskud er derfor en vellykket beskæftigelsespolitik. Populært sagt kan man ikke i den samfundsøkonomiske husholdning "spare sig til balance". Der kan således være god grund til at erindre sig Keynes' nu snart 80 år gamle råd, som han gav til Franklin D. Roosevelt ved den-

nes indsættelse som præsident: "Look after unemployment, and the budget will look after itself" (John Maynard Keynes, 1933).

Når arbejdsløshedens dominerende betydning for udviklingen på budgetsaldoen er slået fast, skal det naturligvis tilføjes, at omfanget af det offentlige forbrug og beskatningen også spiller en ikke ubetydelig rolle for udviklingen på budgetsaldoen. Sammenlignes med f.eks. 2004, hvor arbejdsløsheden havde nogenlunde samme størrelse som i dag, så er der en forskel på ca. 4 % af BNP. Et beløb i størrelsesordenen 75 mia. kr. De offentlige finanser må således være blevet afgørende strukturelt forringet i perioden 2004-2010, hvilket kan henføres til effekten af skattestoppet, af ufinansierede skattelettelser og af et offentligt forbrug, der er øget som andel af BNP.

De foreslåede besparelser fra foråret 2010 (Genopretningsaftalen, red.) vil reducere det strukturelle budgetunderskud med ca. 2 %; men er ikke tilstrækkeligt til at dæmme op for den underliggende forringelse, som bl.a. det øgede antal pensionister vil medføre efter 2015 (omend effekten er omgærdet med stor usikkerhed).

Hvis arbejdsløsheden forbliver på det nuværende niveau, så er der ingen vej uden om enten en skattestigning, beskæring af overførselsindkomster eller offentlige besparelser.

Samfundsøkonomisk er skattestigning – hvis de er fornuftigt skruet sammen – det mest effektive instrument til at mindske underskuddet. Det giver indtægter uden at øge arbejdsløsheden væsentligt. Her er pensionsområdet en åbenbar mulighed. Skattefritagelsen for pensionsopsparing kunne nedtrappes, beskatning af pensionsafkast kunne øges fra 15 % til 25 % (niveauet for selskabsbeskatningen). Grønne afgifter, ejendomsbeskatning (med mulighed for indefrysning for små indkomster), arveafgift, formuebeskatning osv. kunne øges, uden at det ville få afgørende negative samfundsøkonomiske konsekvenser. Her er det i første række den fordelingsmæssige profil i forslagene, der deler de politiske vande.

Fagøkonomisk er der dog uenighed om, at beskatningen muligvis påvirker arbejdsudbuddet ("lysten til at arbejde"). Som beskrevet ovenfor er en evt. påvirkning af arbejdsudbuddet dog af mindre samfundsøkonomisk betydning, så længe der er en betydelig arbejdsløshed. Her skiller DREAM-modellen sig dog ud, idet den – som nævnt – antager permanent fuld beskæftigelse. Den neoklassiske teori indeholdt i DREAM-modellen tilsiger, at arbejdsudbuddet reduceres, når beskatning af indkomst og forbrug øges og vice versa. DREAM-økonomerne har derfor indlagt denne effekt i modellen, hvilket øger de gunstige effekter af skattesænkning og omvendt får en skattestigning til at fremstå med en række negative konsekvenser for beskæftigelsen. Men her er det vigtigt at holde DREAM-modellens syntetiske verden adskilt fra den virkelighed, der er kendetegnet ved betydelig arbejdsløshed.

Besparelser på overførselsindkomster har en anden fordelingsmæssig profil end skatteforhøjelser og formentlig også en noget stærkere negativ effekt på forbruget, idet stort set hele indkomstoverførslen bliver forbrugt i modsætning til øgede skatter, der delvist finansieres ved at reducere opsparingen. Her gælder det også, at DREAM-modellen, når et andet resultat, idet reduceret overførselsindkomst styrker incitamentet til at udbyde arbejdskraft. I den offentlige debat – ikke mindst repræsenteret ved beskæftigelsesministeren – hævdes det, at nedsættelsen af den maksimale dagpengeperiode fra fire til to år vil øge beskæftigelsen med 12.000-15.000 personer. Dette resultat er baseret på beregning fra DREAM-modellen.

Offentligt forbrug har både en velfærdseffekt og en fordelingseffekt. Det er trivielt at konstatere, at det vil være en fordel at begrænse unødvendigt bureaukrati. Det vil det være, uanset om der er overskud eller un-

derskud på de offentlige budgetter. De velfærdsøkonomiske problemer opstår, når der skal spares på velfærdsydelser, der er efterspurgt af befolkningen omfattende sundhed, uddannelse, pleje og udbygning af infrastruktur. Bliver de ikke udbudt fra den offentlige sektor, så vil de blive efterspurgt i den private sektor i form af private skoler, hospitaler, plejehjem og energiforsyning m.m. – der så skal betales ud af det private husholdningsbudget, hvilket nødvendigvis må give anledning til en mere skæv fordelingsmæssig profil. Valget mellem private eller offentlige velfærdsydelser er således i sidste ende mere en politisk prioritering end et spørgsmål, som fagøkonomer kan give et entydigt svar på.

Er løsningen at arbejde en time mere?

Ligger der alternativt en samfundsøkonomisk løsning på budgetunderskuddet i forslaget om at arbejde én time mere om ugen? Hvis der er tale om én time mere til fuld løn, så vil den umiddelbare effekt blot være en stigning i arbejdsløsheden. Det er simpel matematik; for en forøgelse af den ugentlige arbejdstid skaber ikke mere efterspørgsel – slet ikke i den offentlige sektor, hvor budgetterne ligger fast. Her vil det derimod betyde færre ansatte. Kan eksportvirksomhederne sælge mere, fordi medarbejderne står til rådighed 12 minutter længere om eftermiddagen, hvor alle er trætte, og børnene skal hentes? Næppe.

Hvis der derimod var tale om én time mere uden lønkompensation – ala den tyske model, så ville det betyde en omkostningsreduktion (ca. 2½ %). Det ville styrke eksportvirksomheder og ydermere muliggøre en større arbejdsindsats i den offentlige sektor uden at føre til afskedigelser.

Afslutningsvist bør der dog advares imod, at der, uanset hvorledes efterlønsreformen i øvrigt lander, åbnes op for en udbetaling af de allerede indbetalte efterlønsbidrag. Der kan naturligvis med en betydelig styrke argumenteres for, at retten til de allerede indbetalte efterlønsbidrag ikke må gå tabt, hvis muligheden for at gå på efterløn fjernes. Men det vil være meget betænkeligt at udbetale disse beløb kontant i den aktuelle situation. Det vil have samme effekt som en skattelettelse – forringe de offentlige finanser, uden at det får nogen afgørende effekt på beskæftigelsen. Det vil blot bringe de offentlige budgetter i en endnu større konflikt med EU-Kommissionen og dens krav om at begrænse underskuddet. En eventuel udbetaling bør have form af øgede pensionsrettigheder, der f.eks. kan ind sættes på de berørte personers konto for arbejdsmarkedspensioner. Det bliver herved en form for individualiseret ret til efterløn, idet de personer, der har sparet tilstrækkeligt op på deres arbejdsmarkedspension i fremtiden, selv kan vælge at gå tidligere på pension. Mens personer med mindre pensionsopsparing må holde ud noget længere.

Tilsvarende ville det samfundsøkonomisk være betænkeligt, hvis et helt ophør eller en større reduktion i indbetalinger til efterlønsordningen blev omsat til et større privat forbrug. De penge ville mangle i statskassen. Den årlige indbetaling beløber sig til godt 5 mia. kr., hvilket efter skat ville øge de disponible indkomster med ca. 3 mia. kr. Penge, der med langt større fordel kunne benyttes til øgede offentlige investeringer i fremtidens arbejdspladser.

Nogle få konklusioner

De fagøkonomiske konklusioner er snævert knyttet til den analysemodel, der benyttes.

Et sæt konklusioner, der ofte benyttes af markedsorienterede økonomer, bygger på DREAM-modellens antagelse om fuld beskæftigelse. Disse analyser har en hypotetisk karakter, der gør dem vanskelige at applikere til en virkelighed, hvor der med overvejende sandsynlighed vil være præ-

get af arbejdsløshed inden for den tidshorizont, som skal anvendes ved løsning af bl.a. de offentlige budgetproblemer.

En efterlønsreform vil ændre sammensætningen af arbejdsløsheden; men næppe dens samlede omfang – det er i hvert fald ikke erfaringen fra Sverige, hvor ungdomsarbejdsløsheden er over 20 %.

En forøgelse af arbejdstiden vil på tilsvarende måde have den effekt, at færre personer vil arbejde mere, hvilket vil øge arbejdsløsheden – medmindre lønmodtagerne er villige til at øge arbejdstiden uden lønkompen-sation.

Problemet med det for store offentlige budgetunderskud løses bedst ved at skabe flere job baseret på en varig vækststrategi, dvs. gennem en styrkelse af eksporterhvervene og en forøgelse af investeringer i uddannel-se, forskning og højteknologisk infrastruktur. Disse investeringer vil kun-ne finansieres af pensionsopsparing gennem private/offentlige finansie-ringsselskaber med et delvist garanteret afkast.

Jesper Jespersen er professor i økonomi på Institut for Samfund og Globalisering ved RUC.

CEPOS og AE-rådet: Der er ikke råd til valgflæsk

RÆSON har spurgt dansk økonomis svar på rød og blå blok, om der er penge til at dele gaver ud i valgkampen. Nej, siger både Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og CEPOS. Der er ikke råd til at love mere ét sted, medmindre man sparer et andet. Til gengæld er de uenige om det meste andet.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Når valgkampen skydes i gang, vil politikerne føle trang til at dele milde gaver ud til alle. Men de økonomiske vilkår er ikke, som de plejer. Er der oven på den økonomiske krise overhovedet råd til valgflæsk? Skal politikerne i stedet bruge tankekraften på reformer? Og skal de tage smerten nu og tvinge store reformer igennem med det samme?

RÆSON har talt med dansk økonomis svar på rød og blå blok: Martin Madsen, chefanalytiker i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE), og Mads Lundby Hansen, cheføkonom i tænketanken CEPOS.

2011 er et valgår. Økonomien kommer til at have betydning i valgkampen og sandsynligvis også for, hvornår valget kommer. Men valget kommer også til at have betydning for økonomien. Alle ved, at vi skal spare, så meget vi kan, men hvor meget valgflæsk kan politikerne tillade sig at dele ud? Er der overhovedet råd til at love flere penge til velfærd?

Mads Lundby Hansen, CEPOS: Nej, der er ikke råd til at dele flere penge ud til velfærd. Der er betydelige langsigtede ubalancer på de offentlige finanser, og det bør håndteres ved en afvikling af efterlønnen. Det forbedrer de offentlige finanser med 16 mia. kr. Og derudover bør det offentlige forbrug nedbringes. VK-regeringen har siden 2001 øget udgifterne til offentlig velfærd rigtig meget – svarende til 74 mia. kr. Udgifterne er brugt på sundhed, uddannelse og det sociale område. Det betyder, at udgifterne til offentlig velfærd som andel af BNP ligger på danmarkshistoriens højeste niveau. Derfor bør de offentlige velfærdsudgifter bringes ned. Frem mod 2020 anbefaler jeg, at det offentlige forbrug som andel af konjunkturrenset BNP bringes ned fra 28,8 % af BNP til 25,9 % af BNP. Dermed kommer velfærdsudgifterne ned på samme niveau som i det sidste år under Nyrup.

Madsen, AE: Tiden er ikke til ufinansierede valgløfter, om det så er øget velfærd eller skattelettelse, man ønsker sig. Politikerne, der ønsker flere penge til velfærd, kan kun få råd til det, hvis der til gengæld laves reformer, der får flere ind på arbejdsmarkedet eller øger arbejdstiden, hvis skatteindtægterne øges, eller hvis der effektiviseres – eller naturligvis en kombination af disse finansieringsinstrumenter. Derimod er der ikke råd til en gentagelse af valget i 2007, hvor VK i månederne op til valget aftalte ufinansierede skattelettelse for 11½ mia. kr. Det skabte et holdbarhedsproblem, bare ét år efter at et bredt flertal i Folketinget med velfærdsaftalen fra 2006, som løfter efterløns- og folkepensionsalderen, skulle ”sikre finansiering af det danske velfærdssamfund mange årtier frem”. Det store offentlige underskud i dag og hullet i finansieringen af det danske velfærdssamfund er i høj grad selvforskyldt.

Det offentlige forbrug er dog rekordhøjt målt som andel af samfundsøkonomien (BNP) og udgør ca. 29,5 % af BNP. Det er der ikke finansiering til at fortsætte. Der er råd til et offentligt forbrug, der udgør omtrent 26,5 % af BNP. Hvorfor er det så skredet? Hovedsynderen er krisen og deraf faldet i BNP, hvilket forklarer 80 % af forbrugsskredet målt som andel af BNP. Merforbruget i den offentlige sektor forklarer de resterende

de 20 % Man kan få nedbragt det offentlige forbrug målt som andel af BNP enten ved besparelser eller ved at foretage væksts-kabende initiativer, der øger BNP. Sagt populært kan man skære kagestykket til velfærd mindre, eller man kan løfte samfundskagen igen, som faldt sammen under finans-krisen. De to veje til at nedbringe det offentlige forbrug som andel af samfundskagen kan i grove træk overføres til de to veje, som er lagt frem i dansk politik, nemlig VK's sparevej og S-SF's arbejdsvej.

Er det virkelig nødvendigt med reformer, eller kan vi spare og vækste os ud af krisen? Og hvis det er nødvendigt, hvad er så argumentet, der overbeviser politikerne og befolkningen om, at reformer er nødvendige?

MM: Danmark står over for en række store udfordringer: krisen, arbejdsløshed, nedbringelse af det offentlige underskud, sikring af langtidsholdbare offentlige finanser, sikre øget produktivitet og økonomisk vækst samt imødegå mangel på uddannet arbejdskraft. Hvis udfordringen alene er at sikre mindre offentlige underskud, kan man vælge mellem følge tre løsninger: 1) besparelser, 2) væksts-kabende initiativer og reformer og 3) øgede skatter. At spare sig ud af krisen er ikke særlig perspektivrigt og løser ikke mange af Danmarks øvrige udfordringer. Tag eksempelvis VK's besparelser på uddannelse og forskning for 5-6 mia. kr., som ligger i den såkaldte genopretningsplan. Det vil på kort sigt nedbringe udgifterne, men da netop uddannelse og forskning blandt økonomer anses for de to helt centrale vækstmotorer, er det som at skyde sig selv i foden i forhold til at løse udfordringen med øget produktivitet og vækst og modgå manglen på uddannet arbejdskraft, og det vil give tab af skatteindtægter på længere sigt. Reforme, der ikke bare øger arbejdsudbuddet i antal og timer, men især sigter mod at øge produktiviteten, er nødvendige for at sikre, at Danmark kan vedblive at være et velstående land. Mere og bedre uddannelse af arbejdsstyrken er et nøgleord i forhold til at løse Danmarks store udfordringer – derfor er de store planlagte besparelser på dette område visionsløst.

MLH: Ja, det er nødvendigt med reformer. For at øge væksten på længere sigt, er det vigtigt med et øget arbejdsudbud. Og en afvikling af efterlønnen vil på sigt øge beskæftigelsen med 80.000-90.000 personer. Herudover vil en efterlønsreform forbedre de offentlige finanser markant. På den kortere bane bør underskuddet begrænses gennem nulvækst i det offentlige forbrug, ligesom det er rigtig godt, at regeringen reducerer dagpengeperioden fra fire til to år. Det forbedrer den offentlige saldo frem til 2013. Jeg er meget skeptisk over for S og SF's plan om at hæve skatterne med 33 mia. kr. i årene 2011-2013. Det vil skade arbejdsudbuddet, men vil også være gift for et opsving i den private sektor. På længere sigt bør marginalskatten reduceres til ca. 40 %, og selskabsskatten skal halveres til ca. 12 %. Det vil øge arbejdsudbuddet, investeringerne og produktiviteten. Finansieringen kommer fra reformen af efterlønnen, offentligt forbrug, men herudover bør pensionsalderen hæves til 67 år.

Hvor optimalt vil det så være allerede i 2011 at gennemføre reformer? Vil det ikke være bedre at vente et par år, til krisen har givet helt slip?

MLH: Nej, vi bør allerede starte reformerne i 2011, som regeringen lægger op til med dagpengereformen. Herudover bør en hurtig efterlønsreform og en målsætning om at nedbringe verdens højeste offentlige forbrug forsikre borgerne og virksomhederne om, at de kan forbruge og investere uden risiko for fremtidige skatteforhøjelser.

MM: Dansk økonomi lige er kommet ud af fryseren og på vej til at tø op. Hovedudfordringen vil i 2011 fortsat være mangel på job og ikke

mangel på arbejdskraft, og målet må være at undgå, at arbejdsløsheden bider sig fast på uholdbart højt niveau. I Arbejderbevægelsens Erhvervsråd har vi derfor argumenteret for at undgå den opstramning af finanspolitikken, der ligger i finansloven. Besparelserne dæmper efterspørgslen og koster arbejdspladser i 2011. Store reformer, der træder i kraft i 2011, er næppe sandsynligt ej heller fornuftigt. Det bør dog ikke forhindre politikere i at gennemføre reformer, som træder i kraft, når krisen har sluppet grebet helt, for på den anden side af krisen vil mangel på arbejdskraft igen blive presserende. Det er dog ikke alle typer af arbejdskraft, der vil mangle. Det vil faktisk være et overudbud af ufaglært arbejdskraft, mens der er mangel på folk med ungdomsuddannelse og videregående uddannelse. Reformen vil givetvis fylde en del i valgdebatten, men fokus bør ikke kun være på at øge antallet af hænder på arbejdsmarkedet, men i højere grad være på, hvad der er i hovederne. Folk med en uddannelse bidrager med otte flere effektive arbejdsår end ufaglærte samt øger produktiviteten, som har været Danmarks største vækstproblem det seneste årti.

Mads Lundby Hansen er cheføkonom og vicedirektør i den borgerligt-liberale tænketank CEPOS.

Martin Madsen er chefanalytiker i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og AE's ekspert i finanspolitik, offentlige finanser og velfærd.

Økonomien i 2011: Danmark får ikke fuldt udbytte af det globale opsving

Verdensøkonomien er fortsat delt i to; et buldrende væksttog i særligt Asien og et kæmpende, haltende opsving i Europa og USA. Danmark får moderat vækst – men ikke fuld gavn af fremgangen i verdensøkonomien. For den mest positive udvikling foregår i nogle af de nye økonomier, hvor Danmark endnu ikke har vundet særlige eksportandele.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Det går fremad, men det gør stadig ondt. Sådan er meldingen fra de største danske virksomheders interesseorganisation Dansk Industri. Krisen var hård og reducerede på få kvartaler omsætningen med næsten en femtedel. Selvom det seneste års tid har budt på fremgang, så er vi endnu et stykke fra niveauet fra før krisen, og der vil fortsat gå et stykke tid, før vi er helt ovre krisen, lyder meldingen fra Allan Sørensen, chefkonsulent i Dansk Industri.

”Virksomhederne er derfor fortsat tilbageholdende med at ansætte nye medarbejdere. Mange virksomheder har fortsat behov for at trimme omkostningerne yderligere, og samtidig skal der nok gå lidt længere tid med fremgang, før behovet for yderligere arbejdskraft tager til.”

Erhvervslivet vurderer dog samtidig, at 2011 vil starte væsentlig bedre end 2010. Halvdelen af virksomhederne vurderer ifølge Dansk Industri, at omsætningen og indtjeningen vil være på et højere niveau i det første kvartal af 2011 end i første kvartal af 2010.

Endnu er farerne i økonomien som helhed dog ikke drevet over. ”Usikkerheden om udviklingen er fortsat stor. Sandsynligheden for, at økonomien skuffer i forhold til forventningerne, er formentlig større end chancen for, at det går bedre [end forventet],” sagde nationalbankdirektør Niels Bernstein, da han den 6. december vurderede de økonomiske udsigter i en tale ved Finansrådets årsmøde. Han udtrykte her den pessimistiske vurdering af, hvor økonomien står netop nu: Der er ikke umiddelbart noget at frygte – men lidt bange er de fleste økonomer alligevel. Den store test bliver, om økonomien kan vende tilbage til normalen. Siden finanskrisen toppede i 2008, har både realøkonomien og den finansielle sektor nemlig været støttet af en offentlig arm. Med udsigt til offentlig smalhals fra i år er der kun én mulighed, og det er, at aktiviteten igen drives frem, som den plejer – af eksport, investeringer og privat forbrug. Og det er her, usikkerheden opstår.

”Skal opsvinget fortsætte, vil det også herhjemme være nødvendigt, at den private efterspørgsel tager over som vækstmotor i stedet for offentligt forbrug,” skrev Nationalbanken i sin kvartalsoversigt fra december.

Lone Kjærgaard: Opsvinget skal bære sig selv

Foreløbig er de fleste af de ekstra penge, danskerne har fået i lommerne, gået til at polstre sig og måske lukke huller i kassen – ofte efterladt af finanskrisen, faldende boligpriser eller et blødende aktiemarked.

”Selvom danskerne har fået store stigninger i deres rådighedsbeløb – pga. skattelettelser, SP-penge og lave renter – har det ikke fået os til for alvor at styrte ned og bruge dem i butikkerne,” siger Lone Kjærgaard, chefanalytiker i Arbejdernes Landsbank, til RÆSON.

Som i resten af Europa er det politiske fokus skiftet fra at understøtte aktiviteten til at reducere de offentlige budgetunderskud. Og i takt med at den offentlige støtte udløber, og det gør den nu, finder vi ud af, om fø-

lelsen af, at krisen er slut, og genopretningen er i gang, kan holde ved.

Lone Kjærgaard: ”Fremgangen i 2010 har været kraftigt understøttet af både den førte finanspolitik og pengepolitik. Nu handler det om, at væksten bliver selv bærende – dvs. at virksomhederne begynder at investere, og husholdningerne begynder at forbruge”. Men hendes vurdering er dog grundlæggende optimistisk: ”De økonomiske udsigter for 2011 er for Danmarks vedkommende positive, i den forstand at økonomien vil fortsætte med at vokse.”

Fra DI lyder det samstemmende, at væksten i 2011, omend den stadig er moderat, bliver mere og mere bredt funderet. Privatforbruget og eksporten forventes at trække økonomien fremad, mens investeringerne også langsomt vil øges.

Den dårlige nyhed er, at ledigheden er det sidste til at rette sig. Nok har arbejdsløsheden udviklet sig mindre blodigt end forventet, og nok forventer Nationalbanken, at ledigheden topes i første halvår af 2011, men faldet frem mod 2012 bliver kun ”beskedent”.

DI: Eksportsektoren får ikke fuldt udbytte af fremgangen

Den økonomiske krise har for alvor delt verden i to. USA og Europa taler stadig om holdbarheden af opsvinget, mens det, bankøkonomer kalder emerging markets, de spirende asiatiske og sydamerikanske lande, buldrer frem. Og netop emerging markets vil især holde tempoet oppe i verdensøkonomien. Og det er både en god og skidt nyhed for den danske eksportsektor.

”2011 vil også byde på fremgang i verdensøkonomien, hvilket gavner dansk eksport,” lyder det fra Allan Sørensen. Men væksten i dansk eksport er desværre ikke proportional med det globale opsving: Danske virksomheder eksporterer nemlig i højere grad til lande, der ikke har samme gunstige vækstudsigter, som verden har samlet set. Det er tilfældet på trods af en forholdsvis høj vækst på Danmarks to vigtigste eksportmarkeder – Tyskland og Sverige.

”Fremgangen i verdensøkonomien gavner dansk eksport, men væksten vil være størst på de fjerne markeder, hvilket gør, at vi ikke får fuldt udbytte af fremgangen”.

Torben M. Andersen: Vækst er ikke løsningen på alt

Hvis politikerne mener, at de kan undgå svære valg om fremtidens velfærd alene ved at sikre vækst i det private, tager de fejl, lyder det fra en af landets mest anerkendte økonomer: "En vækstdagsorden i forhold til at sikre velfærdssamfundet er reelt en afsporing af debatten. Velfærden er et fordelings spørgsmål og løses ikke uden at tage hånd om vanskelige prioriterings spørgsmål."

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

På dagen, hvor regeringens vækstforum afholder sit næstsidste møde og begynder udformningen af de endelige anbefalinger, der skal sikre Danmarks vækst, kommer den tidligere overvismand Torben M. Andersen med en advarsel. Når politikerne på begge sider af gangen taler tryllebundet om vækst, må de ikke tro, at det er løsningen på alle Danmarks økonomiske udfordringer. Slet ikke når det gælder holdbarheden af den offentlige økonomi. Vækstdiskussionen er relevant. Men den drejer sig om at sikre materiel velstand og ikke om at forbedre statens bundlinje, siger Torben M. Andersen, der er økonomiprofessor på Aarhus Universitet.

Lønstigningerne spreder sig til den offentlige sektor

Grundlæggende kan væksten være drevet af to maskiner. Enten en øget produktivitet (at vi arbejder mere effektivt) eller ved en øget beskæftigelse, dvs. længere arbejdstid eller flere i arbejde. Og svaret på spørgsmålet om, hvorvidt man kan vækste sig til mere velfærd, afhænger netop af, hvordan væksten er skabt:

"Svaret afhænger af, hvad man mener med 'mere vækst'. Hvis man mener større arbejdsudbud, som også vil give større produktion og dermed vækst, så længe arbejdsudbuddet øges, vil de offentlige finanser også blive forbedret," siger Torben M. Andersen. Anderledes forholder det sig med væksten, der skabes ved produktivetsforbedringer i den private sektor.

"Sådanne stigninger [i produktiviteten] vil med tiden slå igennem i lønningerne – empiri viser klart, at lønninger følger produktivetsudviklingen. Stigende lønninger vil give stigende indkomster og dermed skatteindtægter. Det er den del, de fleste tænker på, når de argumenterer for, at mere vækst løser velfærdssamfundets finansieringsproblemer," forklarer den tidligere overvismand. "Men udgiftsstigningen [i den offentlige sektor] påvirkes også, og under rimelige antagelser præcist lige så meget."

Hvorfor? Forklaringen er denne: Det offentlige har forenklet sagt to typer af udgifter – lønninger til offentligt ansatte og forskellige typer af overførselsindkomster. På sigt vil de offentlige lønninger følge de private lønninger, så øgede private lønstigninger – som følge af stigende produktivitet – leder til stigende offentlige lønudgifter. Og hvis kravene til offentlig service er uændrede – det vil sige samme antal ansatte – vil denne udgift stige proportionalt med produktivetsstigningerne. Hvis modtagere af overførselsindkomster skal have del i velstandsstigningen på lige fod med alle andre – og det sikrer satsreguleringsloven – så vil disse også stige i takt med lønningerne. Og dermed er hele gevinsten fra de øgede skatteindtægter, som højere løn i det private giver, soldet op til lønninger og overførselsindkomster i det offentlige.

"Med andre ord; stigende produktivitet vil øge den materielle velstand i samfundet, men ikke løse det grundlæggende finansieringsproblem – både indtægter og udgifter vokser lige meget," konstaterer Torben M. Andersen.

Paradoks: Produktivitetstigninger belaster den offentlige økonomi

Torben M. Andersens påstand bekræftes af analyser lavet af Velfærdskommissionen, som han i øvrigt selv var formand for, ligesom Det Økonomiske Råd (vismændene) senest i foråret 2010 har analyseret holdbarheden i den offentlige økonomi. Det Økonomiske Råd fandt ligefrem, at øget produktivitet vækst forværrer holdbarheden lidt, da ikke alle skatteindtægter øges i takt med produktiviteten – f.eks. beskatningen af pensionsmidler – og dermed bliver udfordringen for den offentlige økonomi reel større.

”At skabe mere vækst er ikke nogen enkel sag – slet ikke varig vækst. En midlertidig stigning i væksten kan skabes ved at øge arbejdsudbuddet – og en afskaffelse af efterlønnen vil have den effekt. Men varig vækst skabes af produktivitetstigninger, og disse er meget svære at påvirke. Der er ikke nogen enkel opskrift på dette. Mange forhold spiller ind – uddannelse, forskning, udvikling, og de virker først efter en rum tid,” siger Andersen.

”Arbejdsmarkedsreformer er vigtige for velfærdssamfundets finansiering – medmindre man vil ty til skattestigninger eller besparelser. Det gør ikke en ’vækstdagsorden’ irrelevant – den vedrører bare et andet problem, nemlig udvikling i materiel levestandard.”

Ifølge Andersen er både S-SF’s forslag om at øge arbejdstiden og regeringens forslag om at afskaffe efterlønnen skridt i den rigtige retning, da de begge sigter mod at ”redde finansieringen ved at øge beskæftigelsen”. Han observerer, at de to forslag ”i udgangspunktet ikke er så forskellige i tænkemåden, som det tit hævdes i debatten”.

Torben M. Andersen, økonomiprofessor på Arhus Universitet. Tidligere overvismand.

Regningen: Kan politikerne få os ud af gælden igen?

Hvilke udfordringer skal politikerne give svar på, i månederne der kommer? RÆSON har spurgt professor i økonomi og tidl. formand for Velfærdskommissionen Torben M. Andersen.

Af Torben M. Andersen, professor i økonomi, Aarhus Universitet

Den økonomiske krise er global og dyb, og politikere verden over har reageret kraftigt på den, primært via penge- og finanspolitik. Denne krisepolitik har virket, i den forstand at en finansiell nedsmeltning er undgået, men globalt har de økonomiske konsekvenser været store i form af lavere eller negativ vækst og stigende arbejdsløshed, store tilpasningsproblemer i bl.a. den finansielle sektor. Krisens konsekvenser skaber et stort behov for økonomisk-politiske beslutninger inden for en relativ kort horisont – og mange punkter på dagsordenen vil være de samme i forskellige lande verden over:

Finansiell sektor: Der er inter文neret i den finansielle sektor i form af garantier, kapitalindsud m.m. I den nærmeste tid vil der komme mere klarhed over tilstanden i sektoren, og dermed bliver det tydeligt, hvor store omkostninger disse initiativer har haft. Politisk skal der derefter tages stilling til, om støtten og offentligt ejerskab skal videreføres eller afvikles. Samtidig er der et stort behov for ændret regelværk for at gøre den finansielle sektor mere robust for at undgå en tilsvarende krise i fremtiden.

Pengepolitik: Den nuværende meget lempelige pengepolitik i form af lave renter og lempelig adgang til likviditet må på et tidspunkt normaliseres. Aktuelt er inflationen lav – men der er alligevel bekymring for, at den lave rente kan skabe grobund for nye finansielle bobler. På et eller andet tidspunkt skal renten op.

Arbejdsmarked: De fleste lande oplever stigende arbejdsløshed, og spørgsmålet om, om krisepolitikken har været tilstrækkelig omfattende eller effektiv, melder sig. Særligt problemet med at undgå en stigning i langtidsarbejdsløsheden er centralt – hvordan finder man løsninger, som ikke på længere sigt er meget omkostningsfulde? Nogle af de risikable løsninger er uhensigtsmæssige løntilskudsordninger eller at trække folk ud af arbejdsmarkedet for at give plads til andre – kun for at opdage senere, at man savner dem, man har ladet pensionere.

Demografi: Inden krisen fik mange lande ikke for alvor taget fat på at gennemføre reformer for at håndtere den forestående stigning i antallet af ældre. Problemet er rykket nærmere, samtidig med at de offentlige finanser er yderligere belastet af krisen – behovet for reformer er derfor blevet større.

Miljø- og energi: Klimatopmødets målsætninger og handleplaner skal omsættes i praktisk politik, hvilket i praksis vil indebære brug af grønne afgifter og skatter samt regulering. Initiativer skal planlægges og fases ind hurtigt for at få en effekt inden for en overskuelig horisont.

Finanspolitik: Ekspansiv politik samt effekter af krisen har ført til store budgetunderskud og stigende gæld. Det skaber behov for en exit-

strategi. Hvordan og hvornår kommer man fra en situation med en ekspansiv finanspolitik og store budgetunderskud til en situation med en mere restriktiv finanspolitik og en konsolidering af de offentlige finanser?

Dilemmaet er, at de store underskud er skabt af krisen og krisepolitikken for at undgå høj arbejdsløshed og for at få gang i væksten. Det er således forbundet med meget store problemer at stramme op i de offentlige finanser ved at føre en mere stram økonomisk politik enten via skattestigninger eller besparelser, simpelthen fordi man risikerer at bremse eller ødelægge den vækst og de arbejdspladser, man forsøger at skabe.

På den anden side kan udviklingen ikke fortsætte. En opstramning er nødvendig: Desto længere tid den udskydes, desto større bliver problemet. Dette er et særligt problem i EU, da alle lande faktisk overstiger normen om at holde budgetunderskuddet under 3 % af BNP. Derfor skal den såkaldte "excessive deficit procedure" iværksættes, hvormed der skal fremlægges planer for at få styr på de offentlige finanser og med mulighed for sanktioner fra EU. Problemerne med de offentlige finanser gælder for de fleste lande. USA har større budgetunderskud end EU landene som gennemsnit og skal finde en løsning på dette, samtidig med at man forhandler sundhedsreform og skal klare demografiske udfordringer.

Globale ubalancer: Kan en situation med meget store forskelle i opsparingsbalancerne, hvor blandt andet Kina har meget store opsparingsoverskud, mens USA har et underskud, opretholdes? Situationen kan skabe store ændringer i valutakurserne, hvilket igen kan medvirke til at skabe usikkerhed og destabilisering.

Torben M. Andersen, økonomiprofessor på Århus Universitet. Tidligere overvismand.

Tør politikerne reducere velfærdsservicen?

Politikerne har reformeret velfærdsstaten. Pensionssystemet er lagt om, og de varmer op til et diskret opgør med efterlønnen. Modtagere af sociale ydelser er nemlig lette modstandere. Helt anderledes er det med de offentligt ansatte, deres fagforeninger og borgerne, der bliver urolige og politisk frygtsomme, når talen falder på sygehuse og skoler, dag- og ældrepleje.

Af Jørgen Grønnegård Christensen

I det forgangne efterår tilbragte jeg en aften med norske kolleger. De arbejder med den offentlige sektor, og en af dem er ganske liberal. Den liberale holdning er hos ham parret med en dybtgående og forskningsbaseret viden om den offentlige sektor. De to ting har givet ham et skarpt og kritisk blik for velfærdsstatens (og hele den offentlige sektors) svagheder. Til dem hører, at den er dyr, at ingen rigtigt interesserer sig for dens omkostninger og effektivitet, samt at der er tvivl om dens bæredygtighed.

Den har uden for al tvivl også sine gode sider, men det var altså disse ting, der sammen med vinen, på et tidspunkt fik ham til at spørge: "Tror I, at den nordiske velfærdsstat også eksisterer om 50 år?"

Det var et godt spørgsmål, så godt, at det skabte tavshed for en stund, hvorpå en ikke særlig præcis diskussion om de politiske og institutionelle forudsætninger for radikal forandring af det nordiske velfærdsprojekt startede. Men nu er spørgsmålet igen stillet, denne gang med krav om et begrundet scenarie for, hvad der vil eller i det mindste med sandsynlighed kan ske, hvis vi vover at tænke frem.

Det er ikke overførslerne, der er problemet

Den konventionelle visdom har to grene, den bekymrede og den fortrøstningsfulde. Den bekymrede visdom finder sine talsmænd blandt økonomer; det kan være dem, der bemandede Velfærdskommissionen; det kan være de økonomiske vismænd; eller det kan være landets makroøkonomer, som arbejder på de etablerede universiteter. Deres grundsynspunkt er, at det ikke går. I hvert fald ikke i længden. Deres argumenter er mange, men mest sigende er deres påvisning af, at hver dansker i gennemsnit i løbet af livsforløbet modtager mere, end de selvsamme danskere i gennemsnit betaler i skatter, afgifter, gebyrer og brugerbetaling. Det siger sig selv, at det giver en spænding. Det kan også skabe tvivl om velfærdsstatens bæredygtighed.

Det er imidlertid på lang sigt. Og politikere har det meget svært med udfordringer, der toner frem i fremtidens fjerne horisonter. De forholder sig til nutiden og den meget nære fremtid. Der er hele tiden problemer nok, som presser sig på. Tag bare finanskrisen og dens økonomiske og sociale eftervirkninger. Lige så vigtigt og måske endnu vigtigere er det, at stemmerne, som giver dem magt og myndighed aldrig falder på det lange sigt. De falder i den nære fremtid eller, når det går højt, på det mellemlange sigt. Derfor repræsenterer politikerne altid en grundfæstet optimisme. Deres konventionelle visdom er, at noget vil vise sig. Det kan være gode konjunkturer, som de kan tage æren for, selvom de ofte kommer udefra, eller det kan være det heldige øjeblik, hvor der ved et lykketræf opstår en politisk konstellation, der tillader at gøre noget, der reducerer udfordringen i en synlig og mærkbar grad.

De to former for konventionel visdom trives side om side. De har imidlertid et fællestræk. De ser overførslerne som det store problem og den store og i praksis uløselige udfordring. Det vil sige de skattefinansierede betalinger til de gamle og til dem, der ikke er på arbejdsmarkedet,

selvom de tilhører de arbejdsdygtige aldersklasser. De ser også de unge under uddannelse som et problem. Det skyldes ikke bare en i international målestok overmåde gavmild SU, men lige så meget, at de unge alt for længe vegeterer i uddannelsessystemet og dermed ikke bidrager til at finansiere og reducere den ældrebyrde, som de selv bliver en del af allerede, når de har nået godt og vel de 60.

Den besværlige velfærdsservice

Det ensidige fokus på velfærdsstatens sociale overførsler gør dem til den store, ofte eneste udfordring af velfærdsstatens bæredygtighed. Samtidig ligger der i den politiske logik, at det kan man ikke gøre noget ved, fordi politikerne ikke tør udfordre de meget store vælgergrupper, som enten aktuelt er modtagere eller på sigt vil blive det. De rigtigt klarsynede mener her at kunne se en velfærdscoalition, som blokerer for enhver forandring til det bedre. Deres lære må logisk være, at vi er dømt til undergang, fordi politikerne ikke åbent tør erkende, at de med deres egne tidligere beslutninger har placeret sig selv i en fælde, som det er umuligt for dem at komme ud af. Det handler nemlig ikke bare om, at de ikke tør træffe beslutninger. Endnu værre er det, at de politisk aldrig får mulighed for det, fordi ethvert tilløb til at gøre det uvægerligt vil føre til, at de må overgive magten til andre, som udnytter situationen til at forsvare hver en vel erhvervet velfærdsrettighed netop for at vippe den siddende regering af taburetterne.

Denne logik er brøstfældig og et udtryk for en fantasiløs vanetænkning. Det er der to grunde til. Den ene er, at den hviler på en ufuldstændig forståelse af den danske velfærdsstat. Den anden er, at den hviler på en elendig politisk diagnose. Eller sagt med andre ord: Der er i velfærdsdebatten alt for meget fokus på økonomi og alt for lidt på grundlæggende og dermed ret elementær politologi.

Svagheden viser sig ved, at man i velfærdsdebatten fortrinsvis gør de store og omfattende overførsler til problemet. Dermed overser man fuldstændigt, at velfærdsstaten også producerer og leverer velfærdsservice. Det vil sige børnepasning, undervisning af børn og unge, behandling og pleje af syge, ældrepleje og ældreservice, erhvervsuddannelser og videregående uddannelser. Det særlige ved denne velfærdsservice er i dens danske udformning, at denne velfærdsservice enten er gratis eller meget stærkt subsidieret af stats- og kommunekasserne. Til denne gratissektor bør man tilføje en række kulturinstitutioner, der tilsammen forbruger godt en snes milliarder kroner, og som forsyner os med fri adgang til bøger og andre medier og stærkt statsstøttet adgang til koncertsale, museer, opera og teatre.

Det er sjældent, at denne side af velfærdsstaten bliver problematiseret på samme måde som de sociale overførsler. Det hænger utvivlsomt sammen med, at den i et økonomisk perspektiv producerer noget. Man får altså noget for sin skat. Når det gælder de sociale overførsler, forholder det sig derimod sådan, at dens modtagere per definition intet yder til gengæld. Der altså ingen produktion og dermed ingen værdi, der modsvarer de kostbare ydelser. I det omfang, der er et problem her, er man tilbøjelig til at gøre det til et spørgsmål om bedre styring og moderne management.

Overførslerne er politisk håndterlige

I et politisk perspektiv er det en tvivlsom problemdiagnose. Den ser helt bort fra, at det politisk er meget lettere at gøre noget ved udgifterne til indkomstoverførsler end ved udgifterne til velfærdsservice. Ja, den ser bort fra, at politikerne i al stiltfærdighed har gjort og gør noget ved overførselsproblemet, mens de slet ikke har samme handlekraft, når det gælder velfærdsservice, ja, helt generelt offentligt forbrug.

Denne forskel har to forklaringer. Den ene er, at det er relativt omkostningsfrit politisk at handle langsigtet på overførselsområdet. Man kan skalere sine indgreb sådan, at de næsten ikke er til at mærke nu og således først viser deres fulde effekt om føje år. Det er i øvrigt den samme logik, der har gjort successive skatteomlægninger mulige, selvom de slet ikke har sænket skattetrykket; tværtimod har de hver for sig bidraget til at fastholde og i langt perspektiv at øge det. Den anden forklaring er, at velfærdskoalitionen viser sin styrke i forhold til velfærdsservice snarere end i forhold til de sociale overførsler.

Der er således en forskel i handling. Tag som eksempel det danske pensionssystem. Det har fra midten af det 20. århundrede været baseret på offentlig forsørgelse for de mange. Sådan er det ikke længere. Baggrunden er, at der i et samspil mellem politikerne i regeringen og Folketinget og arbejdsmarkedets parter siden 1980'erne er indført et system med arbejdsmarkedspensioner. De er siden blevet udbygget, en reformproces, der ikke er bragt til ende endnu. Det aflaster for det første de offentlige finanser for en del af ældrebyrden; for det andet har det bragt os langt i forhold til en række andre lande, og for det tredje er der skabt en sammenhæng mellem den enkelte lønmodtagers aktive tid på arbejdsmarkedet og hans og hendes fremtidige pension. Hvis økonomerne har fat i noget, skulle det med tiden tilskynde den enkelte til nøje at overveje sin tilbagetrækningsalder. Man skal i den sammenhæng huske på, at nutidens pensionister og efterlønsmodtagere ikke har mærket den fulde effekt af denne glidende pensionsreform.

Det ændrer ikke ved, at flere hundrede tusinde står uden for arbejdsmarkedet, fordi de er sygemeldte i længere tid, fordi de er tildelt førtidspension eller under dårlige konjunkturer, fordi de mærker arbejdsløshedens svøbe. Men læg så også mærke til, at det er et af de felter, hvor politikerne godt tør tage fat, har taget fat og åbent taler om at tage fat. Det kan være, at det ikke er nok, men 1990'ernes arbejdsmarkedsreformer demonstrerede faktisk handling. Og interessant nok taler VK-regeringen i sit 2020-program ganske åbent om "at optage forhandlinger med partierne om et helt nyt regime for førtidspension og fleksjob. Målet er, at langt flere skal opnå og kunne fastholdes i ordinær beskæftigelse, og at langt færre skal have tilkendt førtidspension og fleksjob".

Man har altså for lang tid siden lettet pensions- og ældrebyrden, og man har politisk kunnet gøre det, fordi man samtidig skabte et gode. Man tager nu igen fat på overførslerne, fordi der ikke bare er tale om et socialt og økonomisk problem, men fordi den varslede reform vedrører en meget stor gruppe, hvis medlemmer har det til fælles, at de er politisk svage. De er ikke særligt politisk aktive, de har ingen stærke fortalere, heller ikke blandt arbejdstagernes organisationer, som grundlæggende repræsenterer de stærke, og de er ikke selv organiserede. Man kan altså politisk ignorere dem. Den store risiko er social, og den består i, at hvordan man end vender og drejer det, så er der på nutidens og fremtidens arbejdsmarked en ret stor gruppe af borgere, som ikke honorerer normalarbejdspladsernes krav. Men det udelukker altså ikke sociale og økonomiske stramninger.

Men hvad med velfærdsservicen?

Tag så den dyre velfærdsservice. Her det helt anderledes. Der er ikke ét eksempel, der godtgør politikernes mod til at indskrænke service – eller at effektivisere dens produktion. Nuvel, det vrimler konstant med historier om besparelser i kommunernes børneinstitutioner, skoler og ældrepleje, og er det ikke rigtigt, at mange af regionernes sygehuse lige nu opsiges både læger og sygeplejersker? Javel, det er en del af kampen om sjælene. Vedkommende vinder, der kan få os alle sammen til at tro, at der er skåret, og at der i løbet af kort tid igen vil blive skåret på bevillinger og nor-

meringer. Sandheden forbliver imidlertid, at udgifterne til velfærdsservice sammen med antallet af medarbejdere i velfærdsservice støt og roligt vokser. Sektoren har aldrig været større.

Sandheden er også, at politikerne på stribe får uld i mund, når man nærmer sig dette emne. Her står man nemlig over for en solidt fasttømret velfærdskoalition bestående af velformulerede brugere. Ikke en af dem har det mindste at tabe ved at insistere på deres adkomst til en service, som er gratis for dem. Deres støtter er hundredtusinder af velorganiserede ansatte, hvis tillidsfolk har et meget stort ord at sige i den del af den politiske og administrative beslutningsproces, som fastlægger bevillinger og organiseringen af sektoren, og som på hverdagsbasis er med til at lede og drive dens institutioner. En sådan magtbastion berører politikere, der er ved deres fulde fem, kun med bløde vanter.

Det kommer også til udtryk i regeringens nye 2020-plan. Man taler nok engang om afbureaukratisering og bebuder lanceringen af plan II, hvor ingen husker, hvad plan I gik ud på, og i særdeleshed ikke om den leverede varen. Man taler tilsvarende om effektivitet, men det er i løsningen af administrative opgaver. Det er fint nok, men kunne det ikke tænkes, at der også var et effektivitetsproblem inden for velfærdsservicen? Jo vel, men det rører vi ikke ved, for der er politisk alt for meget på spil, og derfor ved vi ikke, hvordan vi skal gribe det an.

Efterlønnen og den sprængfarlige service

”Det er mig en gåde, at det kan være et tabu at bede en rask og rørig 60-årig frisør, læge eller pædagog om at tage endnu et par år på arbejdsmarkedet,” anførte Margrethe Vestager for nylig. Ikke desto mindre er det politisk sådan, at lige netop efterlønnen siden 1990’erne har opnået samme politiske urørlighed som velfærdsservicen. Der er en vis logik i det, for efterlønnen, der var tænkt som en gave til 1970’ernes ældre og langtidsledige, blev også grebet med kyshånd af en del af dem, som den radikale leder refererer til i ovenstående citat. De er i arbejde, de har været i arbejde, og derfor har de råd til at forlade arbejdsmarkedet før tiden, når det offentlige gennem efterlønnen spæder lidt til. Samtidig skræmmer 1998-indgrebet i efterlønnen fortsat alle de partier, hvoraf mere end et nødvendigvis skal med i en ny aftale.

Før man fortvivler over politikernes endnu en gang manglende mod til at gøre noget ved fremtidens udfordringer, skal man huske på, at det faktisk lykkedes for daværende finansminister Lars Løkke Rasmussen at indbygge en ny begrænsning i ordningen, da velfærdsforliget blev indgået i 2006. Man skal også huske på, at efterlønnen som andre overførselsordninger ikke er særlig robust, hvis en omhyggelig salamistrategi bliver rettet mod den. For det er jo ikke bare ordningens indhold og aldersgrænser, der kan bringes i spil. Det er også dens finansiering, dens sammenkobling med arbejdsløshedsforsikringen og bidragsperiodens tidsmæssige profilering.

Mit bedste bud er således, at man nok skal finde en vej ud af den politiske klemme med efterlønnen. Det sker ikke hurtigt, og det behøver ikke at blive smukt. Langt værre er det derimod med velfærdsservice, som ikke bare er dyr, men også skal have sine medarbejdere fra en arbejdsstyrke, der skrumper. Der er intet tegn på, at nogen politikere vil nærme sig den del af velfærdsproblemet. Derfor vil velfærdsservice med tiden blive til stort besvær.

Jørgen Grønnegård Christensen er professor ved Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet. Grønnegård Christensen er forfatter til en lang række bøger om politologi.

Claus Hjort Frederiksen: "Jeg tror, at vælgerne gerne vil have forudsigelighed. Det er det, jeg har kæmpet for."

Af Leny Malacinski

I ligger nu side om side med oppositionen i meningsmålingerne. Hvad er grunden til, at I ikke sidder så sikkert i sadlen længere?

"Politik er udtryk for massepåvirkninger. Nogle vil være påvirket af ideologien, nogle af de sager, der aktuelt diskuteres, nogle vil utvivlsomt være trætte af at se vores ansigter. Det vil være en mangfoldighed af grunde. Jeg har aldrig været tilhænger af, at der er en bestemt forklaring. Det er ligesom for nemt at forklare politik ved, at der er én ting, der er skyld i det. Politik er summen af alle de påvirkninger, folk udsættes for, fra sidste valg til de stiller sig ind i stemmeboksen [igen]."

Hvad er så Claus Hjort-doktrinen?

"Der er noget, der er blevet mig påduttet, men det er meget centralt i valgkampe, at der er midtervælgere. Der er en gruppe af midtervælgere, der afgør hvordan valget falder ud, og det er en gruppe, som jeg som parti-sekretær nu interesserer mig for. De 5 eller 7 % af vælgerne, der ligger der, afgør, om den røde blok eller den blå blok vinder valget."

Hvad er det så for en doktrin, du er blevet påduttet? Jeg interviewede Rasmus Jarlov fra De Konservative, og han var ærgerlig over, at Fogh ikke udnyttede det [sin tid med flertal] til at få gennemført flere liberale mærkesager, da han sad sikkert i sadlen.

"Jeg har jo været med til at tabe mange valg gennem årenes løb. Det meget afgørende var: Før i tiden havde V og K nogle kæmpe planer, de gik til valg på. Milliardskatteplaner eller milliardprivatiseringer eller milliard-noget-andet. Og selvom folk grundlæggende syntes, at det var meget fornuftigt, tror jeg, mange blev forskrækkede, når de stod i stemmeboksen, fordi vi talte om, at understøttelsen var for høj, eller man skulle betale for at gå til lægen, eller hvad det nu kunne være. Og selvom folk grundlæggende, tror jeg, har tillid til, at en borgerlig regering kunne styre økonomien, var man bange for konsekvenserne. Hvad nu hvis man selv blev arbejdsløs? Hvordan skulle jeg kunne betale min lejlighed? Eller hvis min søn blev syg? Hvis jeg mistede mit arbejde?"

Det førte til at vi i 90'erne tacklede tingene på en anden måde og besluttede os for, at vi ikke skulle gå til valg på en revolution, men tage ændringerne i en moderat rækkefølge, som folk kunne overskue. Hvis først folk følte, at det her var ok., så kunne vi arbejde videre. Det var en konsekvens af, at folk blev forskrækkede. Derfor mente Anders Fogh og jeg, at vi kunne opnå det samme, men det ville selvfølgelig tage lidt længere tid."

Den tryghed, der er vigtig for de midtervælgere, du taler om, handler vel også om noget som størrelsen på den offentlige sektor. Er du (som liberal) stolt af størrelsen af den offentlige sektor?

"Jeg ved ikke, om størrelsen af den offentlige sektor betyder noget for midtervælgerne. De kigger på tryghed. De ser på, om man bliver behandlet for sygdomme, når man skal på hospitalet. De ser på, om der er en børnehavplads, når man har brug for en plads. De ser på, om de gamle

får den behandling [de skal have]. Derfor er det ikke en diskussion i denne forbindelse. Vi har styret efter en mindre offentlig sektor. Jeg kan konstatere, at vi sætter rekord i år. Dels er BNP faldet, men dels er der så mange offentlige ansatte, som nogensinde før. Vi er i en omstillingsproces. Notorisk medfører demografien, at der bliver brug for flere i sundhedsvæsenet, i ældreplejen osv. Det svære er at sikre, at ressourcerne flytter derover, hvor der er behov, når der kommer færre børn i skolerne. Vi har styret efter en offentlig sektor på 26,5 % af BNP, og jeg tror, vi nærmer os 30 %. I 2015 vil vi med Genopretningspakken være på en offentlig sektor på 27 %. Så i 2015 kommer vi til at ligge en halv procent over, og det er det, vi skal kæmpe med i den resterende periode.”

Blandt liberale er det en stor diskussion, om den offentlige sektor har vokset sig for stor. Hvordan har du det, som liberal, med det?

”Nogle gange synes jeg, at den diskussion er lidt teoretisk. I gamle dage var liberalisme modsætningen til det offentlige, og jo stærkere den offentlige sektor var, jo svagere var, efter de teorier, det liberale samfund. Hvis det liberale samfund skulle have det godt, skulle det nødvendigvis gå ud over den offentlige sektor. Der mener jeg, at vores samfund er kommet over den ’kamp’. Vi skal selvfølgelig stadig være opmærksomme på den offentlige sektors størrelse – den skal jo ikke blive en klods om benet. Men en velfungerende offentlig sektor er en forudsætning for et velfungerende privat erhvervsliv. Det, at vi har så mange kvinder på arbejdsmarkedet, forudsætter jo, at vi har børnepasning. Hvis man bliver syg, skal man kunne komme hurtigt tilbage. På den måde er vi meget afhængige af hinanden. Vi kan jo også høre fra de private erhvervsvirksomheder, at de gerne vil have det offentlige med. Det offentlige kan åbne døre ved eksport osv. Det er ikke, som jeg ser, et enten-eller, som det er for nogle liberale, for mig er det et både-og.”

Hvad er det så, der gør dig liberal? Oppositionen priser jo også en stor offentlig sektor.

”Det liberale projekt for mig er, at vi inden for de løsninger, vi nu beslutter os for, giver det enkelte menneske/den enkelte familie den størst mulige valgfrihed. Vi vil have et skattefinansieret sundhedsvæsen, men vi giver borgeren ret til at vælge et andet offentligt sygehus, et privathospital, ja sågar en behandling i udlandet, hvis ikke man kan blive behandlet der [på sit lokale hospital]. Essensen af det er: Når vi har besluttet os for, at en eller anden ydelse skal være offentlig finansieret, så går min kamp på, at den enkelte får størst muligt råderum inden for det. Det kan du tage på en lang række områder: Du kan tage det inden for ældreplejen. Man skal selv kunne vælge, hvem der kommer, hvem der leverer maden. Du skal have den valgfrihed så langt, det kan lade sig gøre. Når jeg ser på den liste over valgmuligheder, som er blevet givet i vores regeringstid, er jeg meget tilfreds med resultatet. Det bygger også på en opfattelse af, at når du først har udstyret folk med nogle rettigheder og valgmuligheder, så kan Socialdemokraterne og SF’erne ikke tage det fra dem.”

I lancerede for nogle år siden en kampagne om personligt ansvar. Hvordan står det til med det ansvar?

”Jeg synes, det står meget godt til. Jeg kan jo se, at det er mange, som yder en frivillig indsats. Jeg kan se, at det er noget, der vokser. Flere og flere vil gerne gøre en indsats. På den måde synes jeg, at det ser rigtigt ud. Jeg synes også, at vi har fået en diskussion om folkeskolen, hvor forældrenes ansvar for deres børn tager mere fart. Jeg synes også, at diskussioner bliver realistiske på den måde, at det enkelte menneske også selv må yde et bidrag. Så

jeg synes, at den diskussion der var for 20-25 år siden, om at det offentlige kunne løse alting, har fået en meget mere nuanceret og afbalanceret form.”

Omkring frihed: Hvad vil du sige, at man har frihed til i Danmark? Jeg bliver født, jeg går i skole, betaler min skat og en masse afgifter?

”Hvis vi starter i den fine ende: Du har frihed til at tænke, tro og tale frit – noget, som er en udpræget mangelvare i denne verden. Du er i et samfund, der er fri for korruption og vilkårlig magtudøvelse fra magthavernes side. Du har et system, der er præget af gennemsigtighed. Du har nogle processer, du kan påvirke. På den måde er vi privilegeret i demokratisk henseende. Det kan du også måle ved, at danskere er rimeligt tilfredse mennesker. Så har vi en stor diskussion om hele tiden at kvalitetsudvikle de ting, vi støder på. Så har du et rimeligt og velorganiseret arbejdsmarked, der gør, at danske lønmodtagere er, tror jeg, nogle af de mest omstillingsparate, du har i denne verden. Der bliver gjort noget for at få dig tilbage på arbejdsmarkedet. Man ser demonstrationer og gadekampe i Frankrig og Tyskland, når man nedlægger fabrikker. I Danmark er lønmodtagerne langt mere omstillingsparate. Jeg plejer at henvise til dengang, LEGO flyttede al produktion til Tjekkiet. Der udbrød der ikke gadekampe i Billund, og tillidsmanden sagde, at de måtte til at finde sig noget andet. Og det er nogle af de kvaliteter, der er i det danske samfund. Det er noget af det, der for mig har gjort, at jeg har villet deltage i den politiske kamp om det liberale samfund – for jeg synes nogle gange, at man kan blive fortvivlet over, hvor håbløs en situation mennesker i denne verden lever i, uden vi sådan rigtigt kan gøre noget for at hjælpe dem. De er udsat for vilkårlighed og magtudøvelse, som trodser en hver beskrivelse.”

Hvor tænker du på?

”Der er rigtig mange diktaturstater. Du kan se på nogle af de arabiske lande. Det lyder ikke særligt rart, hvad der foregår der. Tag f.eks. Iran: Det fyldte meget i aviserne, at man først dødsdømmer en kvinde, og nu skal hun så have 100 piskeslag først. Det er sådan nogle ting, der er rystende. Og man kan sige, at det er privilegeret for os. Men ikke desto mindre er det noget, vi skal kæmpe for. Vi skal hele tiden kæmpe for, at de værdier er i højsædet. Det er det, jeg gerne vil yde mit bidrag til.”

Nu har jeg spurgt meget til det liberale. Synes du, det er irriterende med den diskussion af, hvorvidt regeringen har givet køb på noget liberalt?

”Nej, jeg synes det er helt fint. Der skal hele tiden være kamp om det. Der skal hele tiden være nogen, der stiller spørgsmålstejn ved de løsninger, man finder. Man må aldrig nogensinde læne sig tilbage og være selvtilfreds. Man skal hele tiden øve sig i at være i opposition til sig selv. Det kan godt være, at vi har løst nogle problemer for fem år siden, som har krævet kamp. Men tiden går, og så må man se på tingene igen, når problemstillinger ændrer sig.

Der, hvor nogle liberale går galt i byen, er, når de har en forestilling om, at et 100 procent liberalt program kan skaffe flertal i den danske befolkning. Det kan det ikke. Der er de nogle gange på en vildtur. Men der er brug for de indspil hele tiden. Det skal jeg være den første til at skrive under på.”

Hvis I taber valget, hvad vil det så skyldes?

”Det ved jeg ikke. Det vil være formen på dagen, der afgør det. Vi er inde i en fifty-fifty kamp i øjeblikket. Det vil jeg ikke kunne sige noget om. Men man skal være varsom med at sige, at det er en ting, der sikrer, at man vinder, eller er skyld i, at man taber.”

Hvad tror du, der vil ske i Venstre, hvis I taber?

”Jeg synes, vi har en meget god platform for at fortsætte arbejdet under alle omstændigheder. Det vil bare fortsætte i opposition. Det er selvfølgelig en ny platform i forhold til de sidste ni år, hvor vi har været i regering, men jeg tror grundlæggende ikke, at det vil ændre ret meget.”

Hvad er vigtigt for de midtrevælgere, du taler om?

”Jeg tror, at vælgerne gerne vil have forudsigelighed. Det er det, jeg har kæmpet for. Mange mennesker vil gerne vide, hvad man nogenlunde får, når man stemmer på Venstre. Folk sætter sig jo ikke og læser finansloven eller genopretningspakken. Politik fungerer sådan, at hvis du har stemt på nogle mennesker, og de lever op til de forventninger, du stillede til dem, og de ikke har snydt dig, om man så må sige, så bliver du ved med at stemme på dem. Det er for mig det centrale i politik. Man laver ikke lige pludseligt en: ”Hovsa! Gud, var det, det de mente? Det har jeg aldrig nogensinde hørt før!” Jeg tror meget på, at når man stemmer på Venstre, så ved man også tre år efter valget, at man nogenlunde kan forudse, hvordan de [Venstre] vil reagere, hvis der opstår en situation. Hvis det er usikkert, og man får nogle slemme overraskelser, tror jeg, at det vil rukke ved troværdigheden.”

Er det ikke lige præcis sådan noget, der forhindrer jer i at lave nogle økonomiske reformer, som de fleste er enige om, at der er brug for i en eller anden form, fordi det vil være et opgør med vælgerne?

”Jeg tror ikke på overraskelserne. Jeg mener, at det, Nyrup i sin tid lavede med efterlønnen, bar straffen i sig selv. Man foregav et, og lige pludselig efter valget var virkeligheden en anden. Det kan godt være, at virkeligheden var en anden. Vi har som arbejdsmetode valgt ’at modne beslutningerne’. Det har nogen udlagt som vægelsind – at vi ikke kunne beslutte os.

Se på kommunalreformen. Der nedsatte vi en kommission, der skulle arbejde med den og fremlægge sine tanker, og lige pludselig gik reformen af sig selv, fordi kommunerne begyndte at slå sig sammen og skabe nogle mere bæredygtige kommuner. Hvis du tager velfærdsforliget fra 2006: Der var et langt opløb med velfærdskommissionen, der debatterede osv. Der lykkedes det os at lave et velfærdsforlig, hvor vi lavede ændringer i efterlønnen og lavede den meget epokegørende bestemmelse: Vi indeksregulerer pensionstidspunktet i forhold til den forventede gennemsnitlige levetid for 60-årige, som betyder, at en nyfødt i dag ikke vil få folkepension før han/hun er 73 år. Vi havde arbejdsmarkedskommissionen, som vi også har taget en række forslag fra.

Det har vi gjort, fordi det er nogle vanskelige politiske områder. Du modner nogle beslutninger, når det er sket, får du truffet nogle aftaler. Det kan jeg godt høre, Det Radikale Venstre og nogle socialdemokrater bebrejdede os og nærmest håner os for den arbejdsmetode. Men vi lærte af Nyrup i sin tid, at man ikke narrer vælgerne så nemt.”

Hvornår er efterlønnen så afskaffet?

”Det ved jeg søreme ikke.”

Hvad er jeres største problem eller svaghed?

”Det ved jeg ikke rigtig, hvad jeg skal sige til. Det, der har betydet mest, er finanskrisen i 2008, der gik over i en gældskrise. Det har gjort, at det er en anden dagsorden end den, vi havde drømt om, men sådan er livet. Nu er det så det, det gælder. Vi må tage bestik af realiteterne og så føre politik ud fra det. Men jeg skal da ikke lægge skjul på at det havde været sjovere at føre politik på en anden baggrund.”

Leny Malacinski er journalist på Jyllands-Postens indlandsredaktion. Hun er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 2003 og har tidligere arbejdet som tilrettelægger på ”Debatten” DR2 og på blandt andet Nyhedsavisen, Nordisk Film og TV 2 Nyhederne. I 2009 udgav hun den politisk ukorrekte debatbog om ligestilling ”Den dag jeg opdagede jeg var undertrykt”.

Danmark – et lavvækstland. Danmark står til at få en af de laveste vækstrater i OECD. Kan vi undgå det?

Af Frederik Dømler

På blot et år er Danmark faldet fra en femteplads til en niendeplads på listen over de mest konkurrencedygtige lande i verden. Det viser World Economic Forums rangliste for 2010. Og et endnu værre billede viser sig i IMD's World Competitiveness Yearbook, der afslører, at Danmark dumper fra det femte til det 13. mest konkurrencedygtige land i verden.

I perioden 1995-2008 er den danske arbejdsproduktivitet faldet ned blandt de ringeste i OECD-sammenhæng, og fremskrivningerne for den danske vækst ser også dystre ud. OECD forudsiger, at den danske BNP-vækst meget vel kan blive den næstlaveste inden for OECD frem mod 2025 som konsekvens af en tilsvarende dårlig produktivitetsudvikling.

Vi halter langt bagefter lande, vi normalt sammenligner os med – herunder Norge, Sverige og Finland.

”Productivity isn't everything [...] but in the long run it is almost everything.” Sådan siger den amerikanske økonom og nobelpristager Paul Krugman. Han mener, at man i perioder kan acceptere en lav produktivitet, men at produktiviteten over tid er altafgørende for vækst og derfor også velfærd og privatforbruget. Det haster for Danmark, fordi den skræntende produktivitetsudvikling netop ikke har været kortvarig, men begyndte i midten af 90'erne. Derfor er det essentielt, at Danmark i nær fremtid får vendt den dårlige produktivitetsudvikling, men hvad er opskriften?

Dansk Industri: Sænk selskabsskatten!

Erhvervsøkonomisk chef i Dansk Industri Kent Damsgaard savner udenlandske investeringer i Danmark og fremhæver, at det mest effektive værktøj er at sænke selskabsskatten, så Danmark bliver mere attraktivt for internationale investorer og kan tiltrække det nyeste udstyr og viden og derigennem blive mere produktivt. Derudover bør vi være mere effektive, når vi tilrettelægger vores arbejde og skabe rum for innovation og kreativitet ved at have så få offentlige og administrative bindinger som muligt samt en lav marginalskat. Endelig skal der sættes ind over for et stagnerende uddannelsesniveau.

LO: Produktivitetsfortællingen er overdrevet!

Ifølge cheføkonom i LO Jan Kærra Rasmussen er produktivitetsfortællingen overdrevet. ”Hvis produktivetsproblemet var så voldsomt, så ville vi ikke have haft gigantiske overskud på handelsbalancen og EU's højeste beskæftigelse de sidste 15 år. Det er lidt som at påstå, at Caroline Wozniacki er en krøbling og en elendig tennisspiller, selvom hun er nr. 2 på verdensranglisten.” Der er dog plads til forbedringer, erkender han. Danmark skal øge uddannelsesniveaet og tiltrække internationale specialister, opdatere infrastrukturen inden for områder som bredbånd, tele, energi, jernbaner, transport, havne og lufthavne. Og så bør virksomhederne investere mere i teknologi. Det vil sige, at de spekulative penge skal bevæge sig fra boliginvesteringer til investeringer i udviklingen af produktionsapparatet. Han afviser, at lavere selskabsskat vil forbedre produktiviteten – det vil blot øge aktiekurserne.

Økonomiprofessoren: Sats på innovation og veluddannet arbejdskraft!

Økonomiprofessor ved Copenhagen Business School og medlem af regeringens Vækstforum Jan Rose Skaksen peger på to hovedårsager til den dårlige produktivitsudvikling: et for lavt investeringsniveau og for dårlig effektivitet i virksomhederne. Kapital er i stigende grad mobilt over landegrænser og selskabsskatten er, som også DI foreslår, et oplagt håndtag at skruer på. ”Dog er det vigtigt at understrege, at det jo ikke er gratis at sænke selskabsskatten, og det vil være ødelæggende for tilliden til dansk økonomi og dermed også for investeringerne, hvis der ikke er kontrol over de offentlige budgetter”. Når det kommer til effektiviteten, bør vi sats på innovation og på kvalificeret arbejdskraft, mener Skaksen. Men i stedet for at man fra centralt hold sætter penge af til specifikke projekter, bør man i stedet belønne uddannelsesinstitutioner, der producerer erhvervsrelevante højtuddannede, som bidrager til at sikre en veluddannet arbejdsstyrke og en positiv innovationsudvikling. Derudover skal vi blive bedre til at udnytte potentialet ved erhvervsrelevant forskning på universiteterne i et tættere samspil mellem erhvervsliv og uddannelsesinstitutioner. Og så skal Danmark være bedre til at tiltrække højt kvalificeret udenlandsk arbejdskraft.

Fremtidsforskeren: Tiltræk højtuddannet arbejdskraft!

Tiltrækning af højtuddannet arbejdskraft fra udlandet er også vigtigt ifølge Jeffrey Scott Saunders, fremtidsforsker på Institutet for Fremtidsforskning. Især arbejdskraft fra de asiatiske lande, hvor en rivende udvikling på forskningsområdet gør, at asiaterne hastigt haler ind på EU og USA i antallet af forskere. De asiatiske lande har også overhalet EU's niveau i forsknings- og udviklingsudgifter – og er på vej til at overhale USA. Samtidig skabes der flere patenter (mål for innovation) i mange asiatiske lande (især Korea) per investeret forskningskrone, forklarer Saunders.

En mulighed kunne være at hente inspiration i den canadiske immigrationsmodel, som giver adgang til de højtuddannede, landet har brug for, uden at skele til nationalitet, påpeger Saunders. Derudover skal den vestlige verden, herunder Danmark, blive bedre til at udnytte potentialet, der vil opstå de næste ti år, hvor en enorm global middelklasse vil opstå. Danmark skal være parate til at tilbyde denne enorme klasse attraktive produkter og services i en langt mere hidsig konkurrence end hidtil, hvor især de asiatiske lande både kan tilbyde et billigere produktionsapparat og i stigende grad også udvikle teknologien selv.

Tænk tanken: Reformer universitetsuddannelserne!

Dansk Erhvervsakademi (DEA), tænketanken, der beskæftiger sig med sammenhængen mellem konkurrenceevne og uddannelse, forskning og innovation, peger helt konkret på tre ændringer på uddannelsesområdet, der kan øge produktiviteten. Først og fremmest skal flere bachelorer direkte ud på arbejdsmarkedet som i de angelsaksiske lande – altså et opgør med den generelle opfattelse i erhvervslivet og på uddannelsesinstitutioner om, at en 5-årig uddannelse er *nødvendig*. Kravet til uddannelsesinstitutionerne bliver derfor at justere bacheloruddannelserne, så de studerende er rustet til arbejdsmarkedet efter tre års uddannelse. En justering, CBS blandt andet lægger op til i deres nye strategi, forklarer Stina Vrang Elias adm. direktør i DEA. DEA advokerer yderligere for et større fokus på erhvervsuddannelserne (lærlingeuddannelser som f.eks. murer, tømrer og værkstedsfag), hvor frafaldsprocenten på det første år er 50 %. Yderligere bør uddannelsesniveaet i byggefag og industri opgraderes, eventuelt i form af eliteorienterede uddannelser, så produktiviteten styrkes. Dernæst peger DEA på, at produktivitsgevinsten ved at flytte en ufaglært til

faglært skal undersøges, ligesom vi i dag kender gevinsten ved at "flytte" en ufaglært til højtuddannet (400.000 kr. årligt). En af DEA's analyser peger på at højtuddannede, og især højtuddannede inden for samfunds- og naturfaglige discipliner, øger produktiviteten i virksomhederne: Øges antallet af højtuddannede med 1 % vil det øge produktiviteten tilsvarende med 1 %. Altså skal politikerne ifølge denne analyse øge antallet af højtuddannede, hvis Danmark skal øge produktiviteten. Regeringen satte sig i 2006 som mål at øge andelen af en årgang med en videregående uddannelse fra 45 til 50 % i 2015 – endnu er det dog uvist om, den målsætning bliver indfriet.

FORA: Mangel på viden

Tidligere departementschef i Erhvervsministeriet og nuværende udviklingsdirektør i FORA (Erhvervs og Byggestyrelsens enhed for erhvervsøkonomiske analyser), Jørgen Rosted, finder det fortvivlende, at så mange påstår, at de har løsningen på produktivetsproblemet: Vi mangler nemlig stadig analyser, der overbevisende kan forklare årsagerne til produktivetsfaldet. Derfor vil politikerne famle i blinde mellem de mange forslag og vil kun ved en tilfældighed ramme den rigtige politiske løsning, mener Rosted. Grundige analyser er nødvendige for at kunne formulere den rette politik. Han påpeger, ligesom Jan Kærra Rasmussen fra LO, det bemærkelsesværdige i at Danmark, som har haft store overskud på betalingsbalancen, EU's højeste beskæftigelse og højeste lønstigning i samme periode, skulle have haft en lavere produktivitet end lande med ringere beskæftigelse, lavere lønstigning og mindre overskud på betalingsbalancen. Analysen af Danmarks produktivetsproblem bør derfor først og fremmest tage udgangspunkt i en detaljeret og grundig analyse af, hvilke lande der egentlig har haft en bedre produktivitet end os. Måske er det kun "catch-up-lande" – dvs. lande, der i udgangspunktet har et lavere produktivetsniveau – og som, alt andet lige, derfor har lettere ved at få en højere produktivetsudvikling (f.eks. Kina, Indien og Brasilien). I givet fald er produktivetsproblemet ikke så slemt som antaget. Hvis vi derimod taber terræn til lande, vi normalt sammenligner os med, er der grund til bekymring.

Rosted selv peger på fem hypoteser, som alle sandsynligvis har bidraget til den dårlige produktivetsudvikling: uddannelsesniveaue, innovationsgraden i virksomhederne, for få vækst-iværksættere, for få avancerede jobfunktioner i centrale sektorer (f.eks. videnserhverv) og Erhvervsstrukturen: "innovationslette" sektorer er uforholdsmæssig store i Danmark (f.eks. bygge- og anlæg). FORA vil i deres produktivetsrapport, som udkommer til foråret, prøve at afdække i, hvor høj grad hvert enkelt område har bidraget til den skrantende produktivetsudvikling og dermed være i stand til at give fakta-baserede politikanbefalinger, lover Rosted.

Endeligt påpeger Rosted nødvendigheden af at afdække om, produktivetsproblemet findes i de hjemmemarkedsorienterede erhverv (og i så fald i hvilke brancher) eller i de globale eksportorienterede erhverv. Såfremt det kan påvises, at problemet hovedsageligt er på hjemmemarkedet, tyder det på, at konkurrencen i Danmark er for svag, og politikerne må derfor se på om, man kan ændre rammevilkårene for de erhverv, hvor der er problemer. Hvis det derimod viser sig, at det er eksporterhvervene, som ikke kan konkurrere på det globale marked, må man formode, at de danske virksomheder ikke er dygtige nok.

For Rosted er det altafgørende, at politikerne medtænker sådanne betragtninger, når de meget snart skal udforme en politik, der skal få Danmark på den rette kurs igen. Ellers ender vi, mener han, med at udforme en erhvervs politik, som er rig på intuition og fattig på fakta.

År 2025: Danmark et lavvækstland?

Regeringens Vækstforum, som for lidt over et år siden blev nedsat til at rådgive regeringen om, hvordan den skal tackle de nuværende vækstproblemer og opnå en langsigtet vækst, gav i september sit bud på de ti udfordringer, Danmark står over for, i udspillet "Ti udfordringer for vækst" (Se boks). Men virksomhedsledere og erhvervslivets interesseorganisationer var ikke imponerede: Budskabet lød, at der ikke var brug for mere snak, men reformer – hellere i dag end i morgen.

DI kom regeringen i forkøbet med ikke mindre end 100 konkrete forslag til, hvordan væksten kan forbedres. Iblant nogle af de vigtigste forslag er at afvikle efterlønnen, afskaffe topskatten, sænke selskabsskatten, øge de offentlige investeringer i infrastruktur og sætte flere ressourcer af til forskning. Hans Skov Christensen, adm. direktør for Dansk Industri udtalte i den forbindelse, at "Danmarks udfordringer er så alvorlige, at det kræver handling nu, hvis ikke vi skal ende som en udkantsregion i Europa med udsigt til lavvækst og 70 år med uafbrudte offentlige underskud".

Politikerne og især regeringen står over for nogle svære valg. Skal man lytte til erhvervslivet og give efter for deres krav om reformer her og nu og måske træffe forhastede beslutninger? Eller bør man vente med at udforme politikken til grundigere analyser af problemet er foretaget – analyser som potentielt vil fremlægge reformer, der er upopulære i befolkningen? Og som uanset deres nødvendighed kun vil synes sværere og sværere at gennemføre, efterhånden som den kommende valgkamp intensiveres. Om Danmark kan undgå at blive et lavvækstland er endnu uvist, men ét syntes sikkert – uden vilje til at forstå vores udfordringer og handle derefter, vil vi højst sandsynligt opfylde den dystre forudsigelse.

Frederik Dømler (f. 1987) studerer LLM International Economic Law ved Warwick University. Uddannet BSc. International Business and Politics ved Copenhagen Business School. Tidl. ansat hos bl.a. FORA og i Handelsafdelingen på Den Danske Ambassade i Washington, DC.

Bidragyder: Troels M. Krankér (f. 1984) er forretningsfilosof, fremtidsforsker på Institutet for Fremtidsforskning, tidligere medredaktør af RÆSON, tidligere marketingkonsulent for Nordisk Film, Trendsales.dk og modefirmaet Rubberduck. Han skriver speciale om "Sammenhængen mellem virksomheders kollektive bevidsthed og klimakrisen" på kandidatuddannelsen Management of Creative Business Processes (cand.soc.) på Copenhagen Business School.

Ti udfordringer for vækst

- Produktiviteten står i stampe
- Konurrenceevnen er under pres
- Uddannelsesniveaut sækker efter de bedste lande
- Demografisk modvind
- Samlet arbejdsudbud kun gennemsnitligt i OECD
- Fornyelse og innovation ikke i top
- For få nye vækstvirksomheder
- Behov for en mere effektiv offentlig sektor
- For lidt konkurrence
- Et samfund uafhængigt af fossile brændsler

1 %'s vækst: Danmark tager en pause fra nedturen

Statsministeren kunne næppe have skrevet væksttallene bedre selv. Væk med recessionen og ind med en overraskende stærk vækst i andet kvartal. Men det er lige så meget en overgangsfase som et egentligt opsving.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomisk kommentator

Dagens nye væksttal for andet kvartal af 2011 blev som ventet en kiosk-basker, der straks fik mærkatet "breaking" på TV 2 News. Økonomien voksede i andet kvartal af året med 1,0 %, og samtidig blev væksten i årets første kvartal opjusteret fra marginal negativ vækst til marginal positiv vækst. Selvom justeringen kun var på marginalerne, så sender det Danmark ud af den recession, de fleste egentlig troede, at vi var i. Og det er en ret stor nyhed.

Det er en god nyhed for Løkke, fordi det med et fingerknips ændrer billedet af ham fra at være statsministeren, der bragte Danmark tilbage i recession, til at være statsministeren, der skabte vækst i Danmark, mens resten af verden gik i stå. Helle kan ikke længere sige, at Danmark er i recession. Og hendes vækstpakke taber momentum. For underlægningsmelodien til resten af valgkampen vil, når den kommer fra økonomer, i højere grad være, at politikerne skal spare penge og lave langsigtede vækstfremmende reformer end en kortsigtet kickstart.

Og så er det en god nyhed for økonomerne. Det lignede ellers mere og mere en situation, hvor end ikke økonomerne vidste, hvad vi burde gøre. De er gået fra at sige: Afskaf efterlønnen, let topskatten og hæv boligskat-ten til nogle vage og ukonkrete fraser om, at vi bør sikre den langsigtede vækst og holde styr på finanserne. Og før i dag fik kombinationen af det, der lignede en recession i Danmark og en verdensøkonomi på vej ned i fart, simpelthen økonomerne til at foreslå, at vi gør: ingenting. Andet end at passe på statens finanser – men det er vist et evigtgyldigt råd. Nu er væksten tilbage, og økonomerne kan med sikkerhed i stemmen sige, at vi ikke behøver foretage os så meget.

DET ER EGENTLIG lidt overraskende, at vi både slap af med recessionen og fik kickstartet væksten med et enkelt nøgletal. For den danske vækst har ligget næsten fladt det seneste halve år, mens verdensøkonomien – med Sverige og Tyskland i front – er vokset. Og da tal for nyligt viste, at Tyskland og Frankrig i andet kvartal lå helt fladt vækstmæssigt, så kunne man med rette forvente, at dansk økonomi var gået fra slem til værre. Når det nu i forvejen gik dårligt i Danmark, og vores største sam-handelspartnere er gået ned i fart, så burde det vel ikke ligefrem gå bedre i Danmark? Alligevel trodsede dansk økonomi tyngdeloven.

Estimaterne lå forud for offentliggørelsen i omegnen af -0,5 %'s vækst til +0,5 %'s vækst, hvilket i sig selv er et overraskende stort spring. Ifølge Danmarks Statistik er usikkerheden ved BNP-væksten +/- 0,5 procent-point – og dermed ligger væksten, selv hvis den bliver nedjusteret med det størst sandsynlige, i toppen af forudsigelserne.

Men selvom væksten ser solid ud, så kan man godt finde revner i fundamentet:

- Væksten dækker over en eksport, der er vokset marginalt, selvom vores samhandelspartnere er på vej ned i fart. Kan det fortsætte ind i 3. kvartal?

- Privatforbruget falder og falder. I første halvår er det faldet med 0,5 % i forhold til samme periode sidste år. Hvad skal drive væksten på sigt, hvis forbrugerne stadig ikke vil bruge penge?

- Endelig fylder det offentlige forbrug stadig en del til den positive side.

Så selvom væksttallet overraskede mere end positivt, er vi stadig lige så meget i en overgangsfase som et opsving. Forbrugerne bruger ikke penge nok, der er usikkerhed om eksporten, og staten har ikke råd til at fortsætte med at drive økonomien større. Jes Asmussen, cheføkonom i Handelsbanken, sagde det mere præcist end nogen anden på TV 2 News forud for offentliggørelsen af væksttallene; ”Jeg vil tro, at den amerikanske centralbankchef, Ben Bernanke, har mere magt over dansk økonomi, end de danske politikere har.”

Så hvis den internationale krise forværres, kan Danmarks næste kvartal blive præcis så skidt som sidste.

Kenneth Praefke (f. 1987) er økonomisk kommentator for RÆSON. Kenneth er kandidatstuderende i økonomi ved Københavns Universitet. Tidligere både økonomisk og daglig redaktør på RÆSON. I foråret 2010 økonomisk praktikant ved den danske ambassade i Washington, DC.

Økonom: Vi skal øge arbejdsudbuddet allerede nu

Oppositionen vil øge arbejdsudbuddet, ved at vi arbejder mere, blå ved, at vi arbejder længere – men først når arbejdsløsheden falder. Logikken: Hvorfor skabe flere hænder, hvis der ikke er arbejde til dem? Den logik udfordrer professor og leder af Institut for Virksomhedsledelse og Økonomi på Syddansk Universitet Nikolaj Malchow-Møller: "Det skal ske nu og ikke om fem år."

Af Tine Gjedsted Østergård

S-SF vil først forlænge danskernes arbejdstid fra år 2015, mens regeringen sammen med Det Radikale Venstre og Dansk Folkeparti vil begrænse efterlønnen fra år 2015. Det kritiserer Nikolaj Malchow-Møller: "Der kan være noget politisk i, at man ikke synes, det er smart at gennemføre reformerne lige nu. Vi er i en lavkonjunktur med høj arbejdsløshed, så det at smide en masse ekstra hænder ud på arbejdsmarkedet vil måske ikke have den helt store betydning lige nu. Men set fra et økonomisk synspunkt kunne man lige så godt kaste sig over reformerne med det samme."

Malchow-Møllers argument for, at det giver rigtig mening at øge arbejdsstyrken i en periode, hvor der allerede er stigende ledighed, er, at flere mennesker på arbejdsmarkedet i sidste ende genererer nye arbejdspladser: "Arbejdsmarkedet tilpasser sig som regel, når der kommer ekstra arbejdskraft. Når flere tilbyder deres arbejdskraft, vil det lægge en dæmper på lønudviklingen. Lønningerne vil enten falde eller stige langsommere, end de ellers ville have gjort. Det betyder, at det bliver mere interessant for virksomheder og andre at ansætte ny arbejdskraft. Nok går det lidt langsommere på arbejdskraftmarkedet end på andre markeder, fordi nogle lønninger skal justeres op og ned i overenskomstforhandlinger. Men principperne er de samme."

Et andet argument herimod er, at lønniveauet vil blive presset så meget, at det ikke længere kan svare sig at tage et arbejde, i forhold til hvilke ydelser man kan få fra det offentlige. Også det afviser Malchow-Møller: "I teorien kan man godt forestille sig, at lønningerne kan komme så langt ned i forhold til de offentlige ydelser, at det ikke kan betale sig at arbejde. Jeg tror dog, at den risiko er blevet mindre i de senere år med de arbejdsmarkedsreformer, der har været. Her tænker jeg blandt andet på forkortelsen af dagpengeperioden."

Står det til Nikolaj Malchow-Møller, skal man ikke bare øget arbejdsudbuddet nu – man skal gøre det dobbelt – både med regeringens og med oppositionens plan: "Det skal ikke være enten-eller."

Grunden hertil, argumenterer han, er, at både rød og blå plan bygger på for håbefulde antagelser: "De har begge to prøvet at lave nogle fremskrivninger af, hvor meget arbejdskraft vi kommer til at mangle, hvis det offentlige budget skal hænge sammen om ti og 20 år. Men der er en masse antagelser, der ligger til grund for de her fremskrivninger, for eksempel produktivitetsvæksten, væksten i de offentlige udgifter og renteutviklingen. Hvis bare nogle af de antagelser viser sig at være en lille smule optimistiske, kan vi muligvis have behov for mere end én af planerne."

Tine Gjedsted Østergård (f. 1986) er bachelor i dansk med tilvalg i journalistik og kandidatstuderende i journalistik ved Syddansk Universitet.

Hverken Helle eller Løkke har svaret: Hvad hvis væksten udebliver?

Enten får vi fem-syv års lavvækst, eller også gør vi ikke. Begge dele er realistisk. Det optimistiske scenarie har både Helle og Løkke klare svar på. Til det pessimistiske har de slet ingen. Det er et problem.

Af Magnus Boding Hansen, ansvarshavende chefredaktør

Rød og blå plan tager udgangspunkt i, at væksten kommer igen. Helle og Løkke låner penge for at skabe vækst og betaler lånet tilbage med væksten. Det gør økonomiske planer altid. Det holder. Men hvis væksten ikke kommer tilbage, så holder det ikke. Det står de ved: "Der er ingen af de her planer, der hænger sammen, heller ikke regeringens, hvis vi ikke får vækst," sagde Helle Thorning i et interview med Clement Kjersgaard på DR 9. september. Løkke siger det samme. Så vidt: ærlig snak fra begge. Men hvad hvis væksten, som vi kender og elsker den, ikke kommer tilbage? Det vil de ikke svare på.

Det er realistisk. Det er derfor, et svar er rimeligt. "Fem-syv års lavvækst vil jeg tillægge en sandsynlighed på 60-70 %," vurderer chefanalytiker i Sydbank, Michael H.J. Stæhr, til RÆSON. "Det er svært med baggrund i de seneste års økonomiske udvikling ikke at være bekymret for vækstpotentialet i dansk økonomi fremadrettet." Harvard-professor og tidligere cheføkonom i Den Internationale Valutafond Kenneth Rogoff spår en L-formet recession i USA. Med det mener han, at væksten – modsat tidligere V-formede kriser – ikke vender hurtigt tilbage. Stadig flere tror det samme. Og Danmark får næppe blomstrende vækst, hvis USA og Europa er i krise. Det er udsigterne. De er dystre.

Pointen er ikke, at det går så galt. F.eks. sætter Torben M. Andersen i et mailsvar til RÆSON kun sandsynligheden for, at vi får ti års lavvækst, lig Japans i 90'erne, til 20 %. Jeg ved ikke, om han eller Rogoff og Stæhr får ret. Det er der ingen, der ved. Pointen er, at sådan kan det meget vel gå – og at det derfor er et problem, at Helle og Løkke ikke vil sige, hvad de i så fald vil gøre. Det efterlader jo kun to muligheder: 1. De har ikke en plan for det. 2. De har en hemmelig plan for det. Det første er foruroligende, det andet er udemokratisk.

Hvorfor vil de ikke svare? Fem-syv års lavvækst vil sparke hul i både Helles og Løkkes planer. Når det hul skal lukkes, vil det blive meget mere blodigt end efterløn/dagpenge/effektiviseringer/millionærskat/12 minutter. Deres analyse: Det er selvmord overhovedet at forestille sig dét blodbad. Min analyse: Vælgerne er trætte af, at der bliver talt udenom. Vælgerne vil have en rå og ærlig leder. Vælgerne kan godt forstå denne korte sætning med to led (især hvis dens to nøgleord som her skrives med versaler): "HVIS væksten ikke vender tilbage, SÅ vil vi spare på xx."

Hvad kan de svare? Dét har jeg spurgt en række økonomer om. Torben M. Andersens svar: "Det vil sætte en anden dagsorden både i forhold til arbejdsmarkedet og de offentlige finanser. De eksisterende planer for at få de offentlige finanser til at hænge sammen er alle baseret på en relativ hurtig tilbagevenden til 'normal' vækst, og skulle dette ikke blive tilfældet, vil det stille større krav til at få de offentlige finanser til at hænge sammen." Med andre ord: Der vil skulle skæres markant. Det bliver grimt.

Der er to realistiske scenarier for dansk økonomi. Det ville være mest demokratisk, at en ny statsminister havde svar på begge. Også på det grimme af dem.

Magnus Boding Hansen (f. 1986) er RÆSONs ansvarshavende chefredaktør og redaktør for krig og fred. Kandidatstuderende i retorik med tilvalg i journalistik fra Universidad de Costa Rica og i militær- og fredsstudier. Har været praktikant på DR2 Udland og rapporteret til Information fra Haiti og til Information og Deadline 22.30 fra Sydsudan.

Rasmus Bech: Reguler erhvervslivet – også for dets egen skyld

Den nye regering bør i langt højere grad regulere erhvervslivet, så det er attraktivt at satse på områder, der har positiv indflydelse på samfundet. Ellers genvinder Danmark aldrig sin konkurrencedygtighed.

Af Rasmus Bech Hansen

En progressiv erhvervs politik bør starte med de sociale resultater, samfundet ønsker. Kun med disse for øje kan man skabe et gennemtænkt system af differentierede virksomhedsskatter, afgifter, skattefritagelser og direkte støtte til at opnå dem. Hvis det er gjort rigtigt og intelligent, vil det føre til en accelerering af væksten, skabe direkte og indirekte statsindtægter og vigtigst: et samfund, som opnår de sociale, menneskelige og miljømæssige målsætninger, som det sætter sig.

Men det vil kræve en ny tilgang til erhvervs politik. Det indebærer et brud med både den frimarked- og udbudsorienterede tilgang, og den efterspørgselsorienterede politik, som mange progressive argumenterer for i denne tid. Energisektoren er det område, hvor flest har forstået, at kun en kombination af statslig involvering og virksomhedsinnovationer vil kunne løse klimaudfordringen. Danmark har været (og ja, det er datid) frontløber på det område. Den samme tænkning skulle bruges til de andre små og store udfordringer, vi står over for, såsom fattigdom, fedme, sundhed og trafikpropper.

Virksomhedernes sociale ansvar (CSR) har i en del år været et voksende og stadig mere betydningsfuldt område blandt især større virksomheder. Men indtil nu har det ikke haft synderlig politisk bevågenhed. De fleste af verdens centrum-venstre-politikere ser det som en avanceret form for filantropi eller slet og ret smart reklame. Men det er på tide at gentænke den opfattelse. I de senere år har en række fremsynede globale virksomheder taget idéen langt videre end gavegivning og gjort sociale udfordringer til en central del af deres virksomhed. Verdens mest indflydelsesrige virksomhedsekspert, Michael Porter, fra Harvard University forklarer udviklingen sådan her: "Vi plejede at tænke, at hvad der er godt for virksomhederne, er godt for samfundet, men nu er det omvendt: Det, der er godt for samfundet, er godt for virksomhederne."

Det er et direkte opgør med den idé, som har styret erhvervs politikken i lang tid: at det bedste, en virksomhed kan gøre, er at profitmaksimere. Den idé er bedst formuleret af den amerikanske økonom Milton Friedman og er siden blevet brugt af konservative politikere siden Ronald Reagan som argument for deregulering og en mindre stat. Men interessant nok så er det faktisk præcis samme antagelse af, hvordan virksomheder fungerer, som danner grundlag for venstrefløjens argumenter for øget statsinvolvering i markedet. Det er derfor ikke overraskende, at visse venstrefløjstänkere har set på CSR's vækst med dyb skepsis. Den amerikanske økonomiprofessor og arbejdsminister under Clinton-regeringen har i bogen "Superkapitalisme" kritiseret CSR-programmer for at blive en undskyldning for politisk passivitet og gå hånd i hånd med krav om deregulering. De argumenter holder dog ikke et realitetscheck. Den finansielle krise, bank- og bil-redningspakker og klimakatastrofer som BP's olieudslip i Golfen har været en øjenåbner for mange i erhvervslivet og har med al tydelighed vist, at virksomheder, som fokuserer snævert på profitmaksimering på bekostning af verden omkring dem, er en dårlig forretning.

Managementekspert Umar Haque har i en af de mest interessante bøger i de senere år "The New Capitalist Manifesto" analyseret 200 ledende virksomheder. Han identificerer 15, som opererer på en fundamental ny måde. Det gælder virksomheder som Google, Apple, indiske Tata, Wholefoods og mikroudlåneren Grameen. Fra et dansk synspunkt kunne man måske nævne LEGO, Vestas, Novo Nordisk og Novozymes som reelt progressive virksomheder drevet af et mål om at gøre verden bedre. De virksomheder fokuserer ikke snævert på sustainability. De, konkluderer han, er karakteriseret ved at være drevet af et reelt ønske om at gøre verden bedre. Deres produkter skaber en meningsfuld forskel i folks liv. Værdien af produkterne er langt større end de samlede omkostninger ved dem (Haque definerer omkostninger, som omkostningerne for mennesker, fællesskaber, samfund, kloden og fremtidige generationer). De er drevet af et større formål, som går ud over at tjene penge. Og, konkluderer Haque, de virksomheder har samtidig skabt mange gange mere værdi til deres aktionærer end gennemsnittet af børsnoterede virksomheder.

De har brug for politikerne, de progressive virksomheder. Netop fordi de ikke er perfekte, skal de hjælpes. Men faktisk er den hjælp, virksomhederne har brug for, efter min mening mere, ikke mindre regulering. De behøver ikke beskyttelse, men de behøver et retfærdigt udgangspunkt, hvor det ikke er en ulempe at opføre sig ordentligt, og det kræver differentieret regulering. Deres forretningsmodel afhænger af, at det er økonomisk bæredygtigt at være god. Tag for eksempel fastfood. Hvis alle miljømæssige, sociale og fremtidige sundhedsomkostninger ved at producere en hamburger er indregnet, ville det koste omkring 30 dollars. Og hvis det var tilfældet, ville det være en stor forretningsmulighed at sælge sundt, lavt forurenende fastfood. Men det vil kun ske, hvis staten gennem skatter og regulering kan bringe virksomhedernes omkostninger ved produktion på niveau med de samlede reelle omkostninger, en virksomhed pålægger samfundet. På den måde går øget regulering og social ansvarlighed faktisk hånd i hånd.

Danmarks erhvervs politik de seneste ti år har mildest talt været uden klar retning og gennemtænkte principper, og en fremtidsrettet erhvervs politik vil kræve store forandringer på dansk grund. Erhvervs politikken under Fogh og Løkke har været en kombination af støtte til – eller måske snarere beskyttelse af – fortidsrettede, men politisk stærke industrier såsom landbrug, olie og gas og transport – altså "protect the loser", frem for "pick the winner". Det er en af hovedårsagerne til, at dansk økonomi produktivt mæssigt er faldet langt tilbage i forhold til vores nabolande i de seneste ti år. En ny progressiv erhvervs politik, som går ud på at fremelske de langsigtede værdiskabere, alliere sig med progressive virksomheder om at skabe bæredygtig vækst og bruge regulering og afgifter meget mere aktivt til at opnå de ønskede samfundsmæssige resultater kan være krumtappen i det vendepunkt, dansk økonomi skriger efter. Det er en erhvervs politik, som indebærer en mindre, men mere aktiv stat.

Den største udfordring i forhold til at gennemføre den politik er interessegruppernes store magt i Danmark. Det vil kræve helt nye alliancer mellem progressive partier og progressive virksomheder. Sagt direkte så må den nye regering forstå, at DI ikke taler på erhvervslivets vegne, når det eneste, organisationen kan sige, er lavere skat. Regeringen må gå uden om både DI og fagbevægelsen og alliere sig direkte med de progressive virksomheder (mange af dem, f.eks. Novo Nordisk, Danmarks uden sammenligning mest værdifulde virksomhed, er ikke medlem af DI) i skabelsen af fremtidens erhvervs politik. Det vil ikke være let, men det er for stor en mulighed til at lade den passere.

Rasmus Bech Hansen er strategidirektør i Venturethree, en global brandkonsulentvirksomhed, og bor i London. Han skriver om virksomhedsstrategi for bl.a. Fast Company. Uddannet i statskundskab fra Københavns Universitet og MPA fra Harvard University.

DI's svar til Bech: Hvem skal taberne være?

"Reguler erhvervslivet, så det er attraktivt at satse på områder, der har positiv indflydelse på samfundet. Ellers genvinder Danmark aldrig sin konkurrencedygtighed," skrev Rasmus Bech i en kommentar på RÆSON 10. oktober. DI's svar: Politikerne skal ikke på forhånd definere, hvem de 'rigtige' virksomheder er, men skabe rammerne for, at virksomheder i alle brancher kan skabe vækst.

Af Maria Hove Pedersen, DI

Når Rasmus Bech Hansen taler for øget regulering af erhvervslivet og udråder de seneste ti års erhvervs politik som en "protect the loser"-politik, er det et udtryk for en fejlagtig opfattelse af erhvervs livets vilkår i en globaliseret verden. Og en klar undervurdering af den centrale betydning, hele erhvervs livet har for udvikling og værdiskabelse i samfundet.

Danmark og den danske stat ikke er isoleret fra resten af verden. Virksomhederne er i dag sjældent koncentreret om ét enkelt marked, men har i stedet aktiviteter i mange lande. Derfor er det ærlig talt en misforståelse, at vi i Danmark skulle kunne designe vores egen særlige vindende erhvervsstruktur ud fra en national opskrift bestående af øget regulering af erhvervs livet, højere afgifter og udvalgte tilskud. Det er snarere opskriften på at skubbe virksomhederne ud af landet, uden at vi opnår nogen af vores samfundsmæssige mål.

Rasmus Bech Hansen er varm fortaler for en "pick the winners"-strategi. Det synspunkt er jeg stærkt uenig i. Hvorfor må kun nogle virksomheder bidrage til vækst og udvikling i Danmark, mens resten skal betale for festen? Det har aldrig været en god strategi at satse alt på én hest. Det er heller ikke en god strategi for Danmark. Danmark og danske virksomheder har mange styrkepositioner. Lad os dog udnytte dem alle – og skabe grundlaget for så mange vækstvirksomheder som muligt. Uanset hvilken branche de tilhører.

Lad mig give et eksempel fra min egen analysesamling – de såkaldte up market-produkter. Up market-produkter er defineret ved, at de sælges til en højere pris end lignende produkter fra udlandet – og de er således et udmærket mål for kvaliteten af et lands eksport. I mine analyser har jeg fokuseret på lignende produkter produceret i EU15-landene, og fundet ud af, at Danmark har et højt niveau af up market-produkter. Virksomheder i Danmark er altså gode til at finde niches og til at producere produkter af høj kvalitet. Og det gælder virksomheder i alle brancher. Up market-produkterne dækker over så forskellige produkter som lægemidler, forarbejdet kød, pelskind, maskiner, møtrikker, høreapparater, vindmøller osv. Vi kan lidt af hvert i Danmark.

Vi kender ikke verden i morgen. Derfor kan vi ikke vælge, hvilke produkter og hvilke brancher der udgør morgendagens vindere. Men vi kan skabe gode rammer for innovation og konkurrencedygtig virksomhedsdrift i Danmark. Så skal virksomhederne nok finde løsninger på de store, samfundsmæssige udfordringer, vi står over for.

Maria Hove Pedersen er økonomisk konsulent i DI – Organisation for Erhvervs livet.

Richard Florida: Byerne skal drive grøn revolution

Den økonomiske krise er ikke bare finansiel, men er resultatet af et økonomisk system, der er alt andet end bæredygtigt. Så der er behov for en revolution i vores livsstil, og den skal starte i byerne. Det var budskabet fra professor Richard Florida, da han besøgte konferencen Take Lead i København.

Reportage af Troels Boldt Rømer, København

”Vi er ved et afgørende punkt i historien. Den økonomiske krise er et resultat af USA’s økonomi, der hverken er grøn eller bæredygtig. Denne krise er et symbol på, at vi har brug for en strukturel transformation. Det er ikke bare en finansiel krise skabt af instrumenter på finansmarkedet. Det er en livskrise,” lagde Richard Florida ud, da han sidste uge besøgte konferencen Take Lead under Copenhagen Green Week.

Florida er elsket og hadet. Han er manden, der opfandt begrebet ”The Creative Class”. Han er blevet kaldt elitær, utopisk og videnskabeligt uredelig. Han er en mand, der deler vandene. For selvom der står professor på visitkortet, er Florida hverken støvet eller kedelig, og han lægger ikke fingre i mellem i sin kritik af det økonomiske system.

På Københavns Rådhus talte han direkte til mere end 250 af de forretningsfolk og beslutningstagere, som han mener skal skabe den nye grønne økonomi: ”Den gode nyhed er, at forretningslivet og politikere stille og roligt vågner op. De ser, at vi bliver nødt til at gentænke hele måden, vi organiserer vores økonomi på.”

Byerne er den nye, grønne motor

”Vi har brug for en revolution. Og en ny social kontrakt, som skaber en ny alder. Den gamle kontrakt var, at hvis du arbejder hårdt, skal staten nok tage sig af dig. Det løste problemerne med den industrielle alder. Men den er for simpel og forældet. Den nye kontrakt skal skabes på grøn udvikling og kreativitet,” sagde Florida.

Helt centralt i Floridas bud på, hvordan en ny grøn, ren og kreativ økonomi skal formes, er byerne. Befolkningen skal urbaniseres, og byerne og byplanlægningen tilpasses hertil: ”Når man spørger folk, hvad de gerne vil have i deres byer, er det, folk sætter højest, åbenhed og tolerance samt grøn og ren energi. Det er på det grundlag, fremtidens byer skal skabes. Det handler ikke bare om et par nye cykelstier – det her er langt større. Vi skal bygge en ny og bedre måde at leve på. Dét er krisen for os: at vi kan se den nye økonomi, men vi kan ikke gribe den. For vi sidder fast i fabrikkernes tankegang.”

Over 3 mia. mennesker bor i dag i byer, og de skaber to tredjedele af verdens økonomi. Det gør os mere produktive og kreative, fordi arbejde, familie, og kultur er samlet ét sted, og skaber dermed et kæmpe potentiale for ressourcebesparelser: ”Det første, vi skal gøre, er at arbejde med, hvad folk vil have i deres byer – men ikke kun de veluddannede og kreative. Alle skal høres. Derudfra skal vi skabe byer, som spilder færre ressourcer og giver borgerne højere livskvalitet. En tredjedel af vores velfærd kommer eksempelvis fra vores hjem. Resten kommer fra vores relationer, og hvor meget vi føler, vi bidrager til verden – altså ikke hvad vi tjener. Det giver fantastiske muligheder for at bruge ressourcerne mere effektivt, samtidig med at vi øger levestandarden for mennesker.”

”It’s the creative economy, stupid”

Men hvordan skal det her nye økonomiske system helt konkret se ud? ”For at komme over krisen skal vi skabe flere bæredygtige virksomheder, byer og økonomier. En ny, ren og kreativ kapitalisme. Ligesom vi slap industriarbejdet, skal vi slippe den urene livsform. Og jeg vil påstå, at strukturen allerede er klar,” siger Florida.

Floridas pointe er, at det ikke er teknologi, som skal få os ud af krisen. Omstilling til en grøn økonomi må komme fra menneskers evne til at tænke ud af boksen og være innovative: ”Et af mine studier var af fabrikker, der var i top, når det gjaldt grøn energi, fordi de så deres medarbejdere som en ressource til innovation og havde sluppet dem fri til at tænke kreativt og grønt. Det er de kreative virksomheder.”

Den amerikanske drøm er død

En grøn omstilling kræver ifølge Richard Florida, at forestillingen om det økonomiske system ændres. Det nuværende økonomiske system er ikke nødvendigvis den eneste model for det moderne samfund: ”Vores gamle økonomiske system var meget nemt at forstå. Da jeg besluttede mig for at stille spørgsmålstegn ved det, var det derfor svært – for det var en del af mit dna, ligesom det er en del af jeres. Det var skabt af industri – vi rev ressourcerne ud af jorden og forarbejdede dem i store fabrikker ved menneskearbejde, så brugte vi dem og smed dem derefter væk. Det var ikke bare et system for økonomi, men også for livet. Det blev den amerikanske drøm om biler, køleskab og hus. Hvor spild var naturligt. Men det system er dødt. Det er væk.”

Vi har altså i starten af en ny tid, mener han, men der er ting, vi skal tage med fra industrialiseringen: ”Besøg en fabrik i dag. Hvor meget skrald ser du? Intet. Hvorfor? Fordi skrald er penge. De har lært deres arbejdere at lade være med at spilde ressourcerne. Kig så på vores samfund. Det er noget andet. For eksempel er der mange timer om dagen, hvor vi ikke er i vores boliger. Det ville være uhørt spild i et system på en fabrik. Husene står og bruger plads og energi, men de er ubeboede. Det er de, fordi vi har skilt arbejde og hjem fra hinanden. Det er et kæmpe spild.”

En hilsen til Thorning og Co.

Florida havde denne hilsen til Danmarks nye magthavere: ”Jeg håber, at jeres nye regering kan være med til at skabe nyt lederskab. Jeg er nok verdens største Obama-fan, men jeg må indrømme, at han ikke kan gøre det. Vi må indse, at lederskabet i denne omstilling ikke kommer til at komme fra politisk hold. Det kommer fra byerne og virksomhederne.”

Troels Boldt Rømer (f. 1994) er skribent og interviewer hos RÆSON. Han er tidligere formand for interesseorganisationen Danske Skoleelever, har skrevet for Jyllands-Posten og studerer til daglig på Rysensteen Gymnasium.

Jesper Jespersen: fremrykkede offentlige investeringer en god idé – også hvis krisen fortsætter efter 2014

Fremrykningen af de offentlige investeringer på 18,7 mia. kr. i 2012 og 2013 er en god idé, siger professor i økonomi ved RUC Jesper Jespersen til RÆSON. Til gengæld er det en fejl, at regeringens forslag om straksafskrivninger for erhvervslivet i 2012 og 2013 er gledet ud af finanslovsforslaget, for det ville kunne aktivere det private opsparingsoverskud, hvilket ville sænke arbejdsløsheden og budgetunderskuddet.

INTERVIEW af Lasse Marker

Er det klogt af regeringen at fremrykke offentlige investeringer for 18,7 mia. i 2012 og 2013?

Ja. Der er ubalancer i samfundsøkonomien i øjeblikket, hvor man først og fremmest hæfter sig ved, at der er en ganske betydelig arbejdsløshed, særligt i bygge- og anlægsbranchen. Det er rent spild ikke at beskæftige den arbejdskraft. Der er i øjeblikket ikke efterspørgsel på den arbejdskraft i den private sektor, så den eneste mulighed for at beskæftige den ledige arbejdskraft er i det her tilfælde at fremrykke offentlige investeringer og derved anvende nogle samfundsmæssige ressourcer, som ellers ville gå til spilde.

Regeringen vurderer, at fremrykningen af offentlige investeringer vil skabe 21.000 jobs i 2012 og 2013. Oppositionen siger, at fremrykningen ikke nødvendigvis skaber danske arbejdspladser. EU's udbudsregler gælder, hvilket vil sige, at udenlandske firmaer kan byde ind på en del af opgaverne. En del af de 21.000 jobs vil gå til polakkere osv., og en del af de 18,7 mia. vil forsvinde ud af Danmark. Har oppositionen ikke en pointe?

Det er et fuldstændig korrekt argument. Men det, at udenlandske firmaer byder ind på opgaverne, implicerer ikke nødvendigvis, at jobbene går til udenlandske håndværkere. For man skal huske på, at opgaverne skal udføres her i Danmark, og da der er ledig dansk arbejdskraft og entreprenører, der er parat til at gå i gang – behøver udenlandske firmaer ikke nødvendigvis at bruge udenlandsk arbejdskraft til udførelse af opgaverne.

Men oppositionen har ret i, at EU-licitationen gør, at en del af de skabte arbejdspladser vil gå til udenlandske håndværkere?

Det afgørende er her, at EU-licitationen bidrager til, at der er større konkurrence om buddene på de offentlige investeringsprojekter. Det sikrer højere grad af omkostningsbevidsthed, hvilket indebærer en samfundsøkonomisk gevinst, der dog i nogle situationer vil resultere i, at udenlandske firmaer bliver foretrukket. Det er en helt naturlig konsekvens af det europæiske samarbejde.

Claus Hjort Frederiksen siger i Debatten 5/11, at fremrykningen af de offentlige investeringer på 18,7 mia. i 2012 og 2013 er som at tisse i bukserne. Det giver arbejdspladser på kort sigt (21.000 jobs i 2012 og 2013), men i 2014 er byggerierne og renoveringerne færdige, og arbejdspladserne væk igen. Kommer der ikke et internationalt

opsving seneste 2014, så står man værre bagefter, fordi pengene er brugt. Har han ret?

Det er et argument, som man samfundsøkonomisk mildt sagt må stille sig tøvende overfor. De offentlige investeringer, der fremrykkes, skulle alligevel udføres på et senere tidspunkt. Men ved at fremrykke dem nu, undgår vi, at den ledige arbejdskraft går til spille. Arbejdstimer, der ikke bliver brugt, er tabt for evigt. Hvis den ledige arbejdskraft kan blive omsat til noget realkapital, som er nyttig, så bør man gøre det. Andet er spil af ressourcer. Den danske økonomi er robust. Jeg vurderer umiddelbart, at Danmark – der i dag har betydeligt råderum på betalingsbalancen – vil have råd til at køre et fortsat investeringsprogram i 2014, hvis der ikke til den tid er kommet gang i den globale økonomi.

Men regeringen siger, at vi kun har et skud i bøssen – dvs., at vi har kun råd til at fremrykke offentlige investeringer denne ene gang. Er det forkert?

Min vurdering er, at den danske økonomi er robust nok til, at vi har råd til at fremrykke yderligere offentlige investeringer i 2014.

Oppositionen er enig i, at man bør fremrykke offentlige investeringer. Men tidspunktet er forkert, fordi effekten af de fremrykkede investeringer ville være større, hvis man ventede til, at krisen er ved at ebbe ud. Har de ret i det?

Det er simpelthen forkert. Hvis man venter, går den ledige arbejdskraft i dag til spille, og den arbejdsstyrke, der vil være til rådighed i 2014, vil være blevet forringet i dens kvalifikationer af at gå ledig i to år. Offentlige investeringer er ikke spild. Ved at fremrykke investeringer i dag vil vi om to år have en mere effektiv infrastruktur, en mere effektiv energiforsyning og mindre forurening. Det vil altså sige, at vi om to år har et bedre og mere velfungerede samfund, samt en arbejdsstyrke, der ikke har mistet sine kvalifikationer. Så at udskyde de offentlige investeringer i to år er under alle omstændigheder et "no go". Det er et ræsonnement, der bygger på nogle helt fundamentale samfundsøkonomiske rationaler, som enhver økonom uanset ideologi burde kunne skrive under på.

Der har siden 2009 været et investeringsunderskud i den private sektor. Du har tidligere argumenteret for, at det private opsparingsoverskud er årsagen til stigningen i arbejdsløsheden og dermed til det store budgetunderskud. Derfor skal det private opsparingsoverskud aktiveres, siger du. Kan du kort uddybe det?

Det er velkendt at de private boliginvesteringer er faldet, men hvad der er nok så alvorligt er, at de private erhvervsinvesteringer også er faldet. Dvs., at det ikke kun er husholdninger, men også virksomheder, der er begyndt at spare op i finansielle aktiver i stedet for at investere, hvilket skaber et finansielt opsparingsoverskud i den private sektor. Virksomhederne tør ikke investere, hvilket på blot lidt længere sigt er den største trussel mod dansk økonomi, da det bremser produktivitetsudviklingen. Det, man kunne ønske, var, at man fik skabt optimisme i erhvervslivet og fik skabt incitament, så erhvervslivet turde investere deres opsparingsoverskud i nyt kapitalapparat. Finans- og kapitalmarkederne er ikke i øjeblikket i stand til selv at aktivere det store private opsparingsoverskud, og når det private erhvervsliv i en periode ikke selv tør investere deres penge – så ligger der en offentlig opgave i at få aktiveret det private opsparingsoverskud. Man kan som en begyndelse lave en kickstart af økonomien, der bliver fuldt op af vækstgenererende initiativer, der giver erhvervslivet mod på at gennemføre mere langsigtede og risikofyldte investeringsprojekter, så den private opsparing ikke går til spille.

Så en aktivering af det private opsparingsoverskud er en del af løsningen på det for store budgetunderskud?

Ja, det må man sige.

Og fremrykningen af offentlige investeringer er en dobbelt god ide, hvis det også aktiverer det private opsparingsoverskud?

Ja. For det skaber bedre balance på arbejdsmarkedet, og det skaber bedre balance i den samfundsøkonomiske infrastruktur.

Ifølge Keynes (engelsk økonom, red.) kan det private opsparingsoverskud aktiveres ved en lavere rente og en bedre kreditformidling. Vi har en historisk lav rente, så vi må kigge på kreditformidlingen. Forslaget om straksafskrivninger for erhvervslivet i 2012 og 2013 er ikke kommet med i finansloven. Er det en fejl?

Ja bestemt, for det er et af de instrumenter, der historisk har vist sig slagkraftig. Det store opsparingsoverskud i den private sektor skyldes, at der ikke er tilstrækkelig med investeringslyst. Når det private erhvervsliv i en periode ikke selv tør investere sit opsparingsoverskud, så ligger der en statslig opgave i at få det til at ske ved at fremme investeringslysten. Renten er historisk lav – og selvom det måske ikke fuldt afspejler sig i lånevilkårene for erhvervslivet – er der ikke meget at gøre i forhold til at sænke renten yderligere. Så hvilke muligheder er der så? Jo man kan gøre det billigere at investere. Det kan man gøre ved at forbedre afskrivningsreglerne. Derfor er det en fejl, at forslaget om straksafskrivninger for erhvervslivet i 2012 og 2013 er røget ud af finanslovsforslaget.

Du har tidligere foreslået at lade større offentlige investeringer som MetroRing, Femern-forbindelsen og havmølleparkerne blive finansieret af pensionskasser og ATP, hvilket vil aktivere det private opsparingsoverskud. Det er det, man vil gøre med betalingsringen. Hvorfor er det en god idé?

Det er det, fordi der ikke i øjeblikket er tilstrækkelig luft på de offentlige budgetter til at gennemføre den slags investeringer. Det problem kan man løse ved at lade den private sektor finansiere anlæggene og byggerierne. Ulempen er, at pensionskasser vil forlange en højere rente end den rente, som staten ville kunne låne til, hvis det var staten selv, der stod for finansieringen. Det så vi også med anlægget af vindmølleparkerne.

Så der er en fordel ved, at vi får aktiveret det private opsparingsoverskud, men en ulempe ved, at prisen for anlæggene og byggerierne bliver højere, fordi de private virksomheder forlanger en højere rente, end hvad staten ville kunne låne penge til?

Lige præcis.

Oppositionen har truet med at tilbagerulle betalingsringen, så snart de kommer til magten. Det har øget risikoen ved investeringen og betydet en merrente til pensionskasserne, der investerer i projektet. Det har gjort betalingsringen dyrere. Er det stadig en god måde at finansiere betalingsringen på?

Her er der en pointe. De offentlige investeringer, som der er usikkerhed omkring, bliver mere risikofyldte, når de skal finansieres ved private midler, og skal derfor betales ved en højere rente. Så man kunne ønske, at der var politisk enighed, som rakte et godt stykke hen over midten omkring større offentlige anlægsinvesteringer. Jeg ville anbefale, at man ventede med at bygge betalingsringen, indtil der var politisk enighed.

Bør man aktivere hele det private opsparingsoverskud ved sådanne privat-offentlige partnerskaber, hvis muligt?

Det korte svar er 'ja', så længe der er en betydelig arbejdsløshed. Danske pensionskasser investerer i dag i canadiske havnebyggerier og i vedvarende energi i Spanien – men når man har det samme behov i Danmark, så burde man gøre det muligt for pensionskasserne at indgå i lignende privat-offentlige samarbejder i Danmark. Det vigtigste er at få gennemført nogle samfundsøkonomisk forsvarlige projekter i en periode, hvor der er arbejdsløshed, og det gælder både energipolitik, infrastruktur, uddannelsespolitik og forskningspolitik.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Torben Mark Pedersen: fremrykkede offentlige investeringer vil skade dansk økonomi

Helle Thornings finanslov håber at kickstarte dansk økonomi med sine fremrykkede offentlige investeringer. Men det vil kun lykkes, hvis der er kommet gang i den globale økonomi inden 2014, hvad der næppe er, og ellers blot øje gældsproblemerne. Det siger den liberale økonom Torben Mark til RÆSON. "Det er derfor meget sandsynligt, at fremrykningen af de offentlige investeringer viser sig at være direkte skadeligt for dansk økonomi".

INTERVIEW af Lasse Marker

Er det klogt af regeringen at fremrykke offentlige investeringer for 18,7 mia. i 2012 og 2013?

Nej, det er det ikke. For det første er der ikke et presserende behov for at fremrykke offentlige investeringer i øjeblikket. Ledigheden i dag er på 5,6 %. Det er måske 1,5 procentpoint over den strukturelle ledighed. Det er ikke en særlig høj arbejdsløshed i en tid, hvor vi befinder os i efterdønningerne af den måske mest alvorlige økonomiske krise siden 1930'erne. Politikerne burde i stedet fokusere på de strukturreformer, der kunne sætte gang i væksten på længere sigt.

Har regeringen ikke en pointe i, at fremrykningen af offentlige investeringer, som alligevel skulle laves, er en god ide i en tid, hvor arbejdsløsheden er relativt høj inden for bygge- og anlægssektoren?

For det første må man forstå, at en fremrykning af offentlige investeringer alene har den effekt, at der flyttes produktion og beskæftigelse fra 2014-2015 frem til 2012-2013. Der bliver ikke samlet set skabt én eneste ekstra arbejdsplads af den grund. Fremrykningen vil skabe 21.000 ekstra jobs i 2012 og 2013, men når fremrykningen stopper, og vi tilmed skal betale gælden tilbage – fordi det er lånefinansieret – så vil vi miste 42.000 arbejdspladser i 2014 og 2015 sammenlignet med 2012 og 2013. Kun i den helt usandsynlige situation, at der kommer så meget gang i økonomien i 2014-15, at der vil opstå flaskehalsproblemer på arbejdsmarkedet, kan der være en idé i at fremrykke offentlige investeringer.

Men hvis der kommer gang i den globale økonomi inden 2014, så vil der blive skabt flere arbejdspladser i 2014?

Ja, men den negative beskæftigelseseffekt af de lavere offentlige investeringer i 2014-15 vil stadig sænke beskæftigelsen i de år i forhold til alternativet, og der er ikke noget, der tyder på, at der skulle komme så meget gang i økonomien i 2014-15, at der ellers ville opstå kapacitetsproblemer med flaskehalse på arbejdsmarkedet. Det forekommer helt usandsynligt. Den europæiske gældskrise vil ikke være forbi. Der er behov for at stramme op på de offentlige finanser næsten overalt i Europa, også i Danmark, og det peger på, at vi i de kommende år vil have lavvækst i Europa. Der er derfor en oplagt fare for, at konjunkturerne også i 2014-15 er sådan, at politikerne ikke vil spare af hensyn til ledigheden, og så står vi blot tilbage med en større offentlig gæld men ikke mindre ledighed i 2014-15 end ellers.

Så regeringen tager fejl i deres vurdering af, at der kommer gang i den globale økonomi inden 2014, hvilket er forudsætningen for, at deres kickstart vil være vellykket?

Der er ikke nogen økonomer, der kan spå om økonomiens tilstand 3-4 år ud i fremtiden, men hvis vi ser på tidligere opsving, så er der ingen grund til at tro, at vi hurtigt skulle løbe ind i flaskehalsproblemer, og så er forudsætningen for en kickstart ikke tilstede. Men som økonom vil man først og fremmest kigge på, hvad man alternativt kunne opnå med et råderum på 18,7 mia. kr. Spørgsmålet må være: Kunne de samme penge gøre mere gavn ved en alternativ anvendelse? Det største problem ved den danske økonomi er ikke konjunkturarbejdsløsheden, som under regeringens optimistiske forudsætninger under alle omstændigheder ville være forsvundet om to år. Nej, det er den produktivitet- og vækstkrise, som Danmark har befundet sig i de seneste 15-20 år.

Så fremrykningen af de offentlige investeringer er ikke en god idé, fordi vi ikke kan være sikre på, at den globale økonomi er kommet i gang i 2014?

Ja. Politikerne bør i stedet fokusere på, hvordan de kan skabe bedre rammebetingelser for det private erhvervsliv, så vi kan få gang i væksten igen.

Oppositionen er enige i, at fremrykning af offentlige investeringer er en god ide. De mener blot at tidspunktet er forkert – at man hellere skulle vente, til krisen er ved at ebbe ud, fordi det vil give større effekt. Er du enig i det?

Man skal generelt passe meget på med at forsøge at fintune økonomien, fordi der ikke er nogen af os, der ved, hvornår krisen er ved at ebbe ud. Det tager tid at gennemføre offentlige investeringer. Der er et tidslack, før de kan blive gennemført og får en effekt på økonomien. Så det med at forsøge at fintune økonomien, skal man for så vidt muligt holde sig fra. I stedet burde politikerne fokusere på de strukturproblemerne, der er i dansk økonomi, som betyder noget på lang sigt.

Så fremrykning af offentlige investeringer er ikke noget, man bør bruge som økonomisk instrument?

Nej, hvis man endelig skal føre en ekspansiv finanspolitik – og det er et stort hvis – så vil det være at foretrække, om skatten på arbejde eller selskabsskatten sænkes, således at der bliver skabt produktion og beskæftigelse i den privat sektor i stedet for i den offentlige. Det har tilmed den fordel, at der er dynamiske effekter af skattelettelser.

Så er fremrykningen af de offentlige investeringer direkte skadeligt på dansk økonomi?

Det kan meget vel være tilfældet. Hvis man eksempelvis renoverer bygninger, før det er optimalt at gennemføre renoveringen, så får man ikke det optimale samfundsøkonomiske afkast af investeringerne, og i den forstand er det skadeligt for dansk økonomi. Offentlige investeringer bør gennemføres ud fra en kalkule af deres samfundsøkonomiske afkast og ikke bruges som et konjunkturinstrument. Den største fare ligger nok i, at der er en tendens til, at hver gang man øger de offentlige udgifter, får man ikke strammet ligeså meget op i gode tider. Det er grundlæggende det, der er årsag til en europæisk gældskrise. Kombinationen af en meget kortsigtet keynesiansk politik, som Jesper Jespersen foreslår, og så den underskudsbias, som ligger i det politiske system, hvor politikere lover kortsigtede forbedringer for at vinde politisk opbakning blandt vælgerne, men ikke gennemfører de nødvendige skatteforhøjelser eller besparelser i gode tider for ikke at skræmme vælgerne væk. Der er stor risiko for, at fremrykningen af offentlige investeringer vil bidrage yderligere til underskuds- og gældsproblemerne for dansk økonomi – og det på et tidspunkt, hvor Danmark står til at overtræde EU's konvergensregler, og

hvor der er stigende nervøsitet på de finansielle markeder over for lande, der ikke har styr på finanspolitikken .

Jesper Jespersen vurderer, at den danske økonomi er robust nok til at fremrykke yderligere offentlige investeringer i 2014, hvis ikke der er kommet gang i den globale økonomi til den tid. Har han ret?

Hans argumentation er overraskende for at sige det pænt. For hans argument er, at vi har stort overskud på handelsbalancen. Men det, der er det virkelige problem, er, at vi har stort underskud på de offentlige budgetter og en stigende gæld. Har man i det lys virkelig råd til at lave yderligere fremrykninger af offentlige investeringer også i 2014 og 2015? Nej. Det vil blot give øget underskud og en øget gæld, som man skubber foran sig.

Jesper Jespersen argumenterer for, at det private opsparingsoverskud er årsagen til stigningen i arbejdsløsheden og dermed til det store budgetunderskud. Derfor skal det private opsparingsoverskud aktiveres, siger han. Har han ret?

Det er en måde at tale om økonomi på, som er mig meget fremmed, og det er nok her, at forskellene på Jesper Jespersens og mit syn på økonomi kommer tydeligst frem. Jesper Jespersen er keynesianer af den gamle skole, og han forkuserer alene på beskæftigelsen på det helt korte sigt, hvorimod jeg er mere optaget af betingelserne for at skabe vækst og velstand på den lange bane. En anden forskel er, at Jesper Jespersen tænker i kollektive kategorier som den samlede produktion og beskæftigelse på et givet tidspunkt, hvorimod jeg tænker over økonomi ud fra, om det øger den individuelle velfærd. Det er rigtigt, at den private opsparingskvote er steget, og forbruget er faldet. Det har isoleret set ført til lavere produktion og beskæftigelse, men modstykket hertil er et større overskud på betalingsbalancens løbende poster. Er det skidt? Keynesianere vil svare ja, fordi ledigheden på kort sigt er højere. Mainstream økonomer vil svare, at det kan man ikke sige, fordi vi må gå ud fra, at de private agenter træffer de beslutninger, der er bedst for dem i den givne situation. Skulle der ske et permanent skift i retning af en øget opsparingstilbøjelighed, fordi borgerne er mindre utålmodige mht. at forbruge i dag frem for senere, så vil det øge investeringerne og den økonomiske vækst i en periode, og resultatet vil være højere velstand for kommende generationer. Problemet er ikke den private sektor. De træffer de beslutninger, der er bedst for dem i den givne situation. Problemet er, at staten forvrider de privates opsparings- og investeringsbeslutninger gennem skattesystemet. Lønindkomst beskattes højt, så borgerne vælger at arbejde mindre end ellers, opsparing beskattes højt, så private sparer mindre op som fri opsparing end ellers, og afkast af kapital beskattes, så virksomhederne investerer mindre, og det betyder et mindre kapitalapparat og lavere produktivitet. Det er de generelt høje skatter, der er den virkelige hindring for større vækst og velstand.

Har Jesper Jespersen ret i, at det ville være sundt for dansk økonomi at aktivere det private opsparingsoverskud i dag?

Det kommer helt an på, hvordan det gøres. Det ville være sundt at sænke selskabsskatten til eksempelvis 15 eller 10 pct. I øjeblikket er den danske selskabsskattesats markant højere end i gennemsnittet af de andre små og mellemstore EU-lande, og hvis selskabsskatten sænkes, så vil det øge virksomhedernes investeringer i ny kapital. Det vil øge produktiviteten og reallønningerne. Samtidig vil det tiltrække udenlandske investeringer til Danmark og gøre det mere attraktivt for udenlandske virksomheder at etablere sig.

Så Jesper Jespersens forslag om politisk at øge virksomheders incitament til at investere deres penge i dag – for eksempel med forslaget om straksafskrivninger for erhvervslivet i 2012 og 2013, som er gledet ud af finansloven – ville være godt for dansk økonomi?

Ja, enhver skattesækning er godt, og der er gode argumenter for straksafskrivninger, især af meget IT-udstyr. Ikke som konjunkturinstrument, men som en generel og permanent forbedring af skattesystemet. Så jeg undrer mig over, at forslaget er gledet ud af finansloven.

Så dit forslag ville simpelthen være, at straksafskrivninger for erhvervslivet burde være en permanent mulighed.

Ja, det er generelt en god ide, og nu og her vil det øge virksomhedernes likviditet.

Betalingsringen skal finansieres af pensionskasser og ATP. Det vil aktivere noget det private opsparingsoverskud. Er det en god finansieringsmodel?

Det er af mange grunde en tvivlsom finansieringsmodel. For det første er der betydelig politisk usikkerhed. Bliver betalingsringen tilbagerullet, hvis der kommer et regeringsskifte? Det betyder, at pensionskasserne skal have en merrente i forhold til den rente, som staten ville kunne låne penge til, hvis staten selv finansierede betalingsringen. Så det er mæg dyrt. Den eneste fordel, der er, er, at man laver noget regnskabsfifleri, hvor investeringen ikke kommer til at optræde som statens gæld. Men i virkeligheden er det blot en måde at skjule en gældspost på, som kommer til at koste borgerne flere penge. Så fra skatteborgerens synspunkt er det en rigtig dårlig finansieringsmodel.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Marlene Wind før det danske EU-formandskab: hold lav profil, Helle

Det bliver et dæmpet dansk arbejdsformandskab, der 1. januar sætter sig for bordenden i EU. Det siger EU-ekspert Marlene Wind til RÆSON. Danmark skal ikke gå efter egne mærkesager og store overskrifter, men sørge for at holde sammen på et presset.

INTERVIEW af Sidsel Korsgaard

Hvilken politisk betydning har EU-formandskab normalt?

Der er ikke noget, der hedder normalt endnu, for vi har fået en ny traktat for to år siden [Lissabontraktaten, red.], som fuldstændig har ændret på, hvad det vil sige at være formandsland. Tidligere var det en meget tung post, hvor man profilerede sit eget land rigtig meget og havde nogle mærkesager, man gerne ville have fyret af. I dag er det noget helt andet. Det er et arbejdsformandskab, hvor man ikke prøver at positionere sig selv og tage de store overskrifter. I stedet handler det om at levere varen på alle detaljerne og køre EU's budget igennem.

Lige nu taler alle om eurokrisen, traktatændringer og så videre. Hvor frie hænder har Danmark til at definere en dagsorden for sin formandskabsperiode?

Vi har ikke særlig frie hænder, for sandsynligvis kommer vi til at håndtere en økonomisk krise, som vi dog ikke får hovedrollen i at håndtere. Det, forventer alle, bliver overladt til eurozonen. Men eurokrisen og traktatdebatten kommer til at fylde meget i al EU-politik de næste seks måneder, det er der overhovedet ingen tvivl om. Alene det juridiske i en traktatændring bliver en jungle at finde ud af. For eksempel er spørgsmålet om, hvordan en mellemstatslig aftale kan sanktioneres af overnationale institutioner fuldstændig uklart, og noget man vil komme til at drøfte. Samtidig skal de ni lande, der står udenfor, melde ind om de vil være med. Dét vil komme til at tage overskrifter og fylde meget i medierne. Og dermed bliver der ikke særlig meget plads til dét, som Danmark egentlig gerne ville have sat på dagsordenen. Der vil selvfølgelig komme fokus på de punkter, Danmark lægger frem, men de vil bare ikke tage dagsordenen, og de kan være vanskeligere at forhandle på plads.

Hvordan skal vi læse de prioriteter for formandskabsperioden, som regeringen har lagt frem i disse dage?

Vi har set dagsordener om klima, grøn vækst, at genskabe vækst i EU, klima, energi, miljø, fødevarer, retspolitik, integration, EU i verden og forhandlingerne om EU's budget (de finansielle perspektiver, red.). Det er det, man har tænkt sig at fokusere på, og det kommer man også til at fokusere på. Men formandskabet handler i høj grad om krisestyring, og det regner man med vil fylde meget det kommende halve år. Så derfor er man ikke meget for at lægge alt for detaljeret frem, hvad man skal måles på. Jo mere uspecifikt det er, jo lettere er det bagefter at sige, at man har nået det, man satte sig for.

Regeringen har ventet helt indtil nu med at melde endeligt ud, hvilke prioriteter den har for formandskabsperioden. Hvad siger det om den måde, Danmark kører sit EU-formandskab?

Det er klart, at ministeriet har ventet med en udmelding, fordi man hele tiden holder hesten og venter på at se, hvad der sker. Hvor lander krisen? Hvordan skal man i sidste instans skrue det sammen og lancere

Danmarks program, når vi nærmer os 1. januar? Det har man ventet med, fordi der er så mange usikkerhedsparametre – og det tror jeg egentlig er meget klogt. Til gengæld er der en masse journalister, der har spurgt mig, hvorfor den danske regering ikke allerede melder ud nu, hvad vi mener om traktatændringer og euroobligationer. Men her er det i hvert fald klogt at lade være. Det viser faktisk, at vi har med en professionel håndtering af formandskabet at gøre. Hvorfor? Fordi Danmark ikke allerede før formandskabet – og især ikke når vi står uden for eurozonen – skal komme med alle mulige gode råd og meninger om alt mellem himmel og jord, der i princippet angår eurozonen. Vi skal holde os tilbage, og så må vi så tage stilling til, hvad vi mener, når de andre har lagt sig fast på, hvad det er, der skal ske. Sådan er det bare, når man ikke er med i eurozonen, og når man samtidig er formandsland. Så er den primære opgave at holde lav profil og prøve at få enderne til at mødes. Det er allerede meldt ud for længe siden, at det er et arbejdsformandskab. Der kommer ikke engang et topmøde i København, men i Horsens, så vidt jeg har forstået.

Hvad betyder det, at det er i Horsens og ikke i København?

Det betyder, at man ikke prøver at sælge det som en stor begivenhed i København eller som en dansk begivenhed, hvor man ser cortager af biler komme kørende. Det bliver slet ikke en medieevent, som det var i 2002, da Danmark var formandsland sidste gang.

Nu taler du om, at Danmark får en meget underspillet rolle som EU-formandsland. Gør det overhovedet nogen forskel, at vi har fået en ny regering for kort tid siden?

Jeg synes for det første, at vi har at gøre med nogle meget professionelle politikere med meget stor EU-erfaring. Margrethe Vestager er en dreven tidligere minister, og Helle Thorning-Schmidt kan skilte med et meget internationalt CV, som langt overgår, hvad den tidligere statsminister kunne vise frem. Alene det, at Thorning har en tung international ballast – hun taler flydende fransk, osv. – vil alt andet lige stille hende langt bedre end rigtig mange andre danske og også flere europæiske statsledere. Det, tror jeg, vil komme til at gøre en forskel. Og hvad angår dagsordenen, kan man også se på de punkter, der er lagt frem, at der selvfølgelig vil komme fokus på bl.a. beskæftigelse og grøn vækst. Men hvad man konkret kan gøre, er selvfølgelig et spørgsmål. Det er ikke sikkert, at man kan gøre ret meget, når det kommer til stykket, fordi alle skal spare. Men hele omlægningen til investering i forskning og teknologi, der kan være med til at udvikle og understøtte arbejdspladser inden for grøn vækst, vil være noget af det, man vil have allermest fokus på. Og så kommer der også rigtig meget fokus på retspolitikken, hvor der ligger en kæmpe stor bunke lovforslag i EU, der er på vej igennem møllen. Der vil Danmark skulle sidde for bordenden, selvom vi har forbehold. Det vil blive et stort arbejde, sammen med selvfølgelig EU's budget, som også kommer til at fylde rigtig meget.

Efter aftalen ved sidste EU-topmøde sagde Jørgen Ørstrøm Møller sagde til Ræson, at dét at stå uden for euroen ikke bare mindsker Danmarks indflydelse på eurosamarbejdet, men også på andre dele af EU-samarbejdet. Er du enig i denne vurdering?

Jeg tror, at det fremadrettet bliver et stort problem, fordi vi får et Europa i to-tre hastigheder – det har vi jo allerede fået med det dramatiske topmøde i Bruxelles 8-9. december. Der vil det blive eurozonen, der kommer til at tegne samarbejdet udadtil. Det bliver vanskeligere og vanskeligere at være et land, der kun er med i anden eller tredje division. Så det får Ørstrøm Møller på længere sigt ret i, tror jeg. Nu kommer det nok til at betyde noget, om Danmark går med i den nye finanspagt eller ej.

Men helt overordnet tror jeg stadigvæk, at Danmark har et godt omdømme, i hvert fald på det lavpraktiske – at få forhandlet tingene på plads til tiden, logistikken, osv. Vi er gode til at undlade hele tiden at ”flagge” vores egne synspunkter åbenlyst, hvilket dog ikke betyder, at vi ikke har nogen og ikke arbejder for dem. Vi vil have stor indflydelse på meget af det, vi skal forhandle igennem i det kommende halve år, men på længere sigt tror jeg, at Ørstrøm Møller har ret i, at det bliver meget vanskeligt for et lille land, der står uden for eurozonen, at få ret meget indflydelse på rigtig mange områder. Så der vil man cementere den her opdeling i første, anden og måske tredje division. Der bliver et Kerneeuropa, hvor der er nogen, der fører an, og så nogen, der halter bagefter.

Hvad, vurderer du, bliver den vigtigste opgave for Danmark at løse under formandskabet?

Jeg tror faktisk, det bliver at holde sammen på et EU med – hvis ikke 27 medlemmer, da Storbritannien nu har kørt sig selv ud på et sidespor, så i hvert fald 26. At sørge for, at det her Europa i to-tre hastigheder ikke går fuldstændig amok. Det bliver en vigtig opgave at sørge for at de 9 lande plus UK, der er uden for eurozonen, stadig føler, at de bliver lyttet til, selvom vi altså har en gruppe på 17 eurolande, som har nogen helt særlige interesser og ikke nødvendigvis er interesseret i at involvere de 10 ikke-eurolande, der står udenfor. Så den vigtigste opgave bliver at holde linjen varm mellem de to eller tre grupper.

Hvordan kan Thorning gøre det?

Det kan hun gøre ved konstant og hver eneste gang, hun er sammen med Merkel og Sarkozy og de andre topledere fra eurozonen, at understrege, at vi skal have information: Vi vil gerne briefes, vi vil gerne involveres, vi vil gerne være med. Hun skal huske de andre på, at det trods alt stadig er ét Europa for 27 lande. Vi skal blive ved med at insistere på det og sætte foden ned hver gang, der er den mindste tendens til, at eurolandene kører deres eget løb. De 17 eurolande deler et skæbnefællesskab og vil have en helt naturlig tendens til at holde kortene tæt ind til kroppen, hvis det bliver nødvendigt. De kæmper for at få euroen til at overleve – til alles bedste, for hele eurozonen vil opleve en økonomisk nedsmeltning, hvis euroen bryder sammen. Så det er fair nok, at de har deres egen dagsorden, og det siger Helle Thorning-Schmidt også. Men min opgave er bare, siger hun, at det er 27 lande der er med, og at de 10 ikke-eurolande ikke bliver glemt.

Sidsel Korsgaard (f.1986) kandidatstuderende i statskundskab på Københavns Universitet. Hun har tidligere arbejdet på DR Nyheder og været i praktik hos en dansk interesseorganisation i Bruxelles. For øjeblikket under uddannelse til fagjournalist på Journalisthøjskolens tillægsuddannelse.

Kommentar: kan Danmark fastholde europas nytårsløfter?

"Jeg skal tabe smølfemaven eller 7 kilo". Sådan lyder et typisk dansk nytårsfortsæt efter flere uger med julemad. Europas ledere lovede også en slankere linje i 2012. Tyskland vil have alle lande til at spænde livremmen godt ind. Både Italien og Grækenland er forlængst gået igang med en større slankekur for at sikre deres finansielle stabilitet samt den udrydningstruede euro, der blev sat under pres af finansmarkederne igennem hele 2011. Danmarks formandskab, der blev skudt i gang i januar, bliver også med sparebelysning.

Af Jonas Parello-Plesner og Daniel Korski

Men 2012 kan gå hen at blive et hårdere år end 2011. Der faldt mange advarende ord i nytårstalerne. Statsministeren formanede: "2012 – bliver ikke året, hvor vi kommer fri af problemerne". I Frankrig fortalte præsident Sarkozy sine landsmænd, at 2012 bliver et år fyldt med fare, og alle økonomiske prognoser lover hårde tider. Det mest presserende spørgsmål er, om euroen overhovedet kan overleve. Euroen er ikke kun en mønt, men som Wim Duisenberg, den første europæiske centralbankschef forklarede det – "et symbol for europæisk integration i en hver betydning af ordet". Euroen skulle smede Europa – både virksomheder og borgere – sammen.

De første par uger af januar har været et pusterum for Europa. Det er nok en kortvarig fornøjelse. Inden marts skal både Italien og Spanien udsikte statsobligationer for omkring 150 milliarder euro. Så vi kommer allesammen igen til at høre om smertegrænsen for at låne ude på finansmarkederne. Den ligger omkring 7 procent. Det var det niveau, der fik Irland og Grækenland til at bede om lån fra de andre EU-lande. Hvad vil Europas ledere så gøre ved det problem? Hidtil har planen været skrevet på tysk og heddet: spar, spar, spar. Overforbrugerne, og det gælder særligt sydeuropæiske lande, har skulle straffes og vise nyt mådehold. Det er hovedindholdet af den nye euro-finanspagt. Men for mange er det ikke nok. En sådan tilgang kan nok sikre Europa mod en lignende krise i fremtiden, men redder ikke Europa ud af den nuværende gældskrise. For selvom det på længere sigt vil garantere, at lande kan overholde deres låneaftaler og derved finansiere deres udgifter, så skaber det ikke vækst, hvilket der også er brug for, når man skal overvinde et gældsbjerg.

Det er svært for folkevalgte regeringer at gennemføre så kraftige nedskæringer. Derfor er det også såkaldte teknokrateregeringer i både Grækenland og Italien, som har overtaget det utaknemmelige job at lede landene. Der er nemlig ingen, der kan vinde valg på at fortælle, at de vil skære hele befolkningens privilegier væk. Det giver en kæmpe udfordring for det europæiske demokrati – vores grundfundament. Det medfører også mulighed for nyslået krisepopulisme som i Viktor Orbans Ungarn, hvor mediefriheden indskrænkes, og man ligeså gerne vender sig mod det autoritære Beijing som Brussels for gældsassistance.

Ind i alt dette er Danmark indtrådt som EU-formandskabsland over de næste seks måneder. Helle Thorning-Schmidt kommer ikke til at sidde for bordenden på samme måde, som Anders Fogh gjorde det i 2002, og hvor udvidelsen med 10 nye medlemmer kronede seks måneders anstrengelser. Nu er der kommet en fast europæisk præsident til, der styrer møderne. Men samtidigt kan det faktum, at Danmark ikke bruger euroen give regeringen en rolle som brobygger mellem de 10 lande, der står uden for euroen, og de 17 inden for i klubben. Særligt forholdet til Storbritan-

nien, som sagde 'no, thanks' til en Europatraktat, kan Danmark hjælpe til med at forbedre. Der er altså et vigtigt diplomatisk arbejde forude.

Regeringen kan også hjælpe til på vækstsiden. Der er brug for et skub for at "færdiggøre" EU's indre marked særligt ved at liberalisere vores serviceerhverv. Beregninger vurderer, at det vil øge EU's vækst med 1.5 procent i en årrække frem. Da Danmark har en af Europas stærkeste servicesektorer, vil det også få fordele herhjemme. Desuden kan Danmark skubbe på for, at krisen bruges til omstilling til mere energieffektiv vækst – det er vi også selv langt fremme på. Og det kan vi leve af fremover.

Som alle nytårsforsæt, så er det ikke alt, der bliver opfyldt, som året skrider frem. Men med store udfordringer forude, så er de løfter EU-lederne har afgivet ikke det almindelige 'lille' nytårsforsæt, som glemmes i januar, men et af de helt store, som dem man normalt kun laver ved et årtiskifte – altså når der virkelig skal ændringer til – og der skal tabes mere end 20 kilo! Danmark kommer til at spille en vigtig rolle i det næste seks måneder under det danske EU-formandskab, både når det kommer til at sørge for, at løfterne bliver holdt, og at der er en plan for at skabe et Europa, der kan komme fornyet ud af krisen. Hvis ikke – så vil 2012 helt klart blive hårdere end 2011.

Jonas Parello-Plesner er medlem af RÆSONs chefredaktion og er sammen med Daniel Korski seniorforsker ved tænketanken European Council on Foreign Relations.

Ekspert: Thornings tyrkiske mæglermission er dødfødt

Det danske EU-formandskab kan godt droppe at puste nyt liv i optagelsesforhandlingerne med Tyrkiet. Den tyrkiske regering mener ikke, den har brug for unionen længere, lyder det fra eksperter.

Af Tinne Hjersing Knudsen

Danske eksperter har kun panderynker tilovers for statsminister Helle Thorning-Schmidts og europaminister Nicolai Wammens (S) planer om at genoptage optagelsesforhandlingerne med Tyrkiet under det danske EU-formandskab. "Det er et dødfødt projekt, og jeg kan ikke forestille mig en dårligere timing", siger Pola Rojan, der er uddannet journalist og tidligere Tyrkiet-korrespondent for Jyllandsposten.

EU har mistet sin glans

Pola Rojan står ikke alene med sin kritik. Lektor ved Center for Mellemøststudier på Syddansk Universitet, Mehmet Ümit Necef, spår heller ikke Thorning og Wammen de store chancer. Han peger på, at den tyrkiske regering ikke længere mener, at landet har brug for unionen. Det skyldes, at EU er svækket økonomisk og politisk, vurderer Mehmet Ümit Necef.

"Erdogan (Tyrkiets premierminister, red.) er blevet for glad for magt, og regeringen er bevidst om, at EU er svækket. Derfor gider de ikke lytte til kritik. EU var et demokratiserende og økonomisk projekt for Tyrkiet, men det var også et våben for regeringen mod militæret", fortæller Necef, som vurderer, at regeringen tror, den har vundet kampen mod militæret og derfor har mistet interessen for at blive medlem af EU. Hans vurdering bakkedes op af Pola Rojan: "Der er ingen lydhørhed i den tyrkiske regering, og den er ikke interesseret i at opfylde de demokratiske principper", siger han.

Opbakning i befolkningen falder

Den tyrkiske regering har ønsket at blive medlem af økonomiske årsager. Den har ikke været glad for udsigten til, at EU skulle blande sig i indenrigspolitiske anliggende. Derfor har regeringen tegnet et negativt billede af EU for befolkningen, og den økonomiske og politiske krise har kun været med til at forstærke det, fortæller Mehmet Ümit Necef. Opbakningen til et medlemskab af EU er siden november 2010 til i dag faldet fra 70 % til under 25 % i den tyrkiske befolkning. Necef mener, at Tyrkiet vil stå stærkt i forhandlingerne med EU. Den tyrkiske regering ved, at landet står stærkere politisk og økonomisk, end EU gør. Pola Rojan er enig. Forhandlingerne bliver et langt sejt træk for Helle Thorning-Schmidt og Nicolai Wammen. "Den danske statsminister og europaminister må være politisk tonedøve. For et dansk formandskab er det her simpelthen at skyde selv i foden, før man overhovedet er kommet i gang", siger han.

En patient i koma

Besværet burde dog ikke komme bag på de danske politikere. Optagelsesprocessen har længe været et modstridende projekt for den tyrkiske regering, der allerede i 2004 blev godkendt økonomisk, og som siden har skulle opfylde de politiske Københavnerkriterier. "Regeringen kunne ikke demokratisere for at imødekomme EU. I stedet udbyggede den sin egen

indenrigspolitiske position og styrkede sin magtbase”, forklarer Pola Rojan og tilføjer, at det har efterladt forhandlingerne i dvale som en komapatient. ”Patienten er ikke død endnu, men bliver holdt kunstigt i live af en respirator. Sagen er, at ingen af parterne af det europæiske råd eller den tyrkiske regering ønsker at være den, der trækker stikket. Det er et spørgsmål om politisk prestige. Patienten kan ligge i respirator i årevis inden parterne på et eller andet tidspunkt finder hinanden. Hvis det kommer til at ske”, siger Pola Rojan.

Cypriotisk formandskab vil skabe ny forhandlingskrise

Begge vurderer, at den politiske krise mellem EU og Tyrkiet kun bliver værre, når Cypern overtager formandskabet i den anden halvdel af 2012. ”Det vil forværre den politiske krise betydeligt og sandsynligvis skabe en diplomatisk krise”, siger Pola Rojan. Også Mehmet Ümit Necef forudsiger en politisk krise. Han mener, at EU har været for dårlige til at planlægge udvidelserne. ”Man kan diskutere, om det var klogt at optage Cypern, før problemet mellem de to lande var løst”, siger han og sender Helle Thornings forhandlingsmission op ad bakke. ”Jeg tror ikke, at hun kommer nogen vegne. Men hun kan da prøve”, siger han.

Tinne Hjersing Knudsen (f. 1991) er journaliststuderende på Syddansk Universitet Odense og redaktør på Lixen – avisen for yngre journalister.

RÆSONs runde bord: Wammen, Bjerregaard, Ellemann-Jensen og Nedergaard om EU-formandsskabet

RÆSON lancerer et nyt fast koncept: Rundbordssnak. Hver anden uge inviterer vi fire eksperter og/eller politikere til at diskutere et aktuelt emne. I denne uge diskuterer vi det danske EU-formandskab. Rundt om bordet sidder EU-minister Nicolai Wammen, tidligere socialdemokratisk overborgmester i København, Ritt Bjerregaard, folketingsmedlem Jakob Ellemann-Jensen (V), og professor i Statskundskab ved Københavns Universitet Peter Nedergaard.

INTERVIEW af Lasse Marker, medlem af chefredaktion

Formandsskabet skal ikke tillægges for stor betydning

Hvad er regeringens mål for det danske EU-formandsskab?

Nikolai Wammen: Overskriften for formandsskabet er "EU i arbejde". Målet er at tage nogle konkrete beslutninger, der kan få EU ud af krisen, med et samtidigt fokus på grøn vækst og jobskabelse – ikke mindst for at bekæmpe ungdomsarbejdsløsheden. Vi overtager EU-formandsskabet på et tidspunkt, hvor Europa er i sin dybeste krise siden 2. Verdenskrig, og jeg forventer ikke mirakler under det danske formandskab.

Jakob Ellemann-Jensen, Wammen forventer ingen mirakler. Er det klogt af regeringen, at de ikke har meldt klarere konkrete succeskriterier for formandsskabet ud?

Jakob Ellemann-Jensen: Jeg håber fuldstændig det sammen som Wammen, og det er meget forståeligt og klogt, at regeringen ikke har meldt klarere konkrete succeskriterier ud, for det er situationen ikke til. Under Danmarks seneste formandskab i 2002, da daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen forhandlede udvidelsen af de 8 østlande samt Malta og Cypern på plads, var verden en anden. Vi kommer næppe til at stå om et halvt år og sige: "We have an agreement". Tiden er anderledes, og opgaven er anderledes. Og vi skal passe på med ikke at tillægge formandsskabsrollen en alt for stor betydning. Det er vigtigt, at Danmark kører formandsskabet i mål på fornuftig vis, men EU's udfordringer her og nu er relativt uafhængige af, hvilket land, der har formandsskabet.

Ritt Bjerregaard, havde du gerne set mere konkrete succeskriterier, eller er det fornuftigt kun at tale i bredere formuleringer?

Ritt Bjerregaard: Jeg har et ønske om, at Danmark skal støtte Tobin-skatten eller noget tilsvarende, men ellers deler jeg Wammen og Ellemann-Jensens holdning om, at der er grænser for, hvad er formandskab kan, og jeg er enig i målsætningen om den grønne vækst og jobskabelse.

Peter Nedergaard, Kan Danmark gennemføre sin klimadagsorden midt i implementeringen af euro-pagten-plus og formentlige traktatforhandlinger til marts?

Peter Nedergaard: Det er begrænset, hvad formandsskabet kan gøre. Den overordnede politiske formandsskabsrolle er blevet noget reduceret siden Lissabontraktaten trådte i kraft i 2009. Formandsskabets rolle var tidligere også at arrangere det Europæiske Råds møder, men det er nu lagt over til EU-præsidenten, van Rompuy. Formandsskabet er i dag en slags sekretariatsleder, og formandsskabsrollen er væsentlig mindre i dag end i 2002.

Hvilke muligheder er der så for at påvirke den politiske dagsorden, når man har et formandskab?

Nedergaard: Man kan skubbe lidt her og lidt der. Et formandskab overtager ca. 85 % af alle de forslag, som kommer på dagsordenen, fra tidligere formandsskaber. Så er der 5-10 % udefrakommende faktorer, og tilbage er 5-10%, hvor formandsskabet har mulighed for at påvirke dagsordenen.

Marlene Wind siger, at traktatforhandlingerne vil forpurre de danske ambitioner for formandsskabet. Har hun ret i det?

Nedergaard: Det er ikke så meget traktatforhandlingerne, der vil forpurre målsætningen om grøn vækst. Det er den økonomiske krise, der vil forpurre, at målsætningen om grøn energi kommer helt op i toppen på den politiske dagsorden.

Ellemann-Jensen, er det klogt af Thorning at fastholde de hidtidige ambitioner om grøn vækst – eller risikerer hun, at det bliver en taber sag for hende?

Elleman-Jensen: Selvfølgelig skal man fastholde ambitionerne om grøn energi og energieffektivitet. For hvis ikke vi sætter den dagsorden, så sker i hvert fald ikke noget på det område. Det farlige er dels, at det vil være vanskeligt at få noget som helst ind på den politiske dagsorden givet den økonomiske situation, og dels at Tyskland i bedste fald er tilbageholdende omkring det vigtige energieffektivitetsdirektiv.

Kan Danmark være brobygger i kriseramte Europa?

Kan formandsskabet bruges til at være brobygger mellem eurolandene og ikke-eurolandene?

Wammen: Vi ønsker så langt som muligt ét fællesskab på 27 lande, og vi ser det som en af vores opgaver at bidrage til, at der ikke bliver en opsplitning mellem de 17 eurolande og de 10 ikke-eurolande. Der vil være nogle beslutninger, der skal træffes af de 17 eurolande – de har en fælles valuta, og det må man acceptere – men, hvis EU skal ud af krisen, så kræver det, at alle 27 lande arbejder sammen om en række store beslutninger, som ikke vedrører euroen. Selvom Storbritannien har valgt ikke at være en del af finanspagten, så er der fortsat en række andre områder, hvor de 27 lande arbejder sammen. Det gælder i forhold til reform af det indre marked, EU's budget, miljø- og energiområdet.

Ellemann-Jensen, hvad betyder Danmarks EU-forbehold for vores mulighed for at være mægler mellem euro- og ikke-eurolandene?

Ellemann-Jensen: Jeg er enig i, at vi må undgå en opsplitning af EU, men Danmarks rolle som brobygger klinger utrolig hult, fordi Danmark med vores fire undtagelser jo selv startede med at lave en opsplitning mellem EU-landene. Derfor vil de øvrige lande nok smile lidt skævt, når vi fra dansk side kommer og siger, at vi ønsker at undgå en opsplitning.

Wammen, har Ellemann-Jensen ikke en pointe?

Wammen: Den holdning, jeg møder blandt de andre europæiske lande og i EU-parlamentet, er, at man faktisk har tillid til, at Danmark kan bidrage til at bygge broer. Det kom meget tydeligt til udtryk, da Thorning-Schmidt besøgte Merkel i Berlin for kort tid siden. Merkel sagde, at Danmark som et lille land, men et land med styr på tingene og stående uden for euroen, kunne være med til at bygge bro. Kommissionsformand Barroso har også understreget Danmarks mulighed for at være brobygger mellem euro- og ikke-eurolandene. Så en række af de tunge spillere på EU-scenen har klart tilkendegivet, at de har tillid til Danmark i den rolle.

Det er rigtigt, at både Merkel og Barroso har peget på Danmark som en mulig brobygger. Nedergaard, hvor meget betyder vores EU-forbehold for vores forhandlingsposition?

Nedergaard: Man skal skelne mellem den politiske og den organisatoriske mæglerrolle. Som organisatorisk mægler bliver Danmark uovertruffen. Det danske embedsapparat og de danske politikere har et meget godt ry. Man er inde i stoffet, og man arbejder hårdt. Men det er også rigtigt, at vi er udenfor på nogle væsentlige områder, og vores forbehold vil gøre det vanskelige for os at være brobygger på de områder.

Danmark er et lille land, og vores indflydelse ville kun være marginalt større, hvis vi var med i euroen og frasagde os vores øvrige forbehold. Hvor meget betyder forbeholdene overhovedet?

Nedergaard: Som sekretariatsleder mener jeg ikke, at vores forbehold har den store betydning. Vi har lavet en stor interviewundersøgelse i alle ministerier, og deres melding var enslydende: Danmarks forbehold kommer ikke i praksis til at spille den store rolle. Embedsmændene kan sagens udføre deres arbejde, selvom vi har de fire forbehold.

Så forbeholdene er ligegyldige for vores organisatoriske, men ikke for vores politiske forhandlingsposition?

Nedergaard: Ja. I vores interviewundersøgelse var der oven i købet nogle embedsmænd, der sagde, at det organisatorisk ligefrem var en fordel at være udenfor, fordi de derfor ikke kunne beskyldes for at sidde og pleje egne nationale interesser.

RÆSON: Holger K. (SF) sagde i efteråret, at regeringen vil sætte forsvarsforbeholdet og retsforbeholdet til folkeafstemning i foråret 2012. Er det fortsat planen, Wammen?

Wammen: Det står i regeringsgrundlaget, at vi vil sætte forsvarsforbeholdet og retsforbeholdet, som laves om til en tilvalgsordning, til folkeafstemning i indeværende regeringsperiode. Men regeringen har ikke besluttet, hvornår folkeafstemningen skal finde sted. Men det er helt sikkert, at det ikke kommer til at ske under det danske EU-formandskab, for der bruger vi kræfterne på at afvikle en kompetent og arbejdsom ledelse af EU.

Bjerregaard, kunne det være en fordel at lægge forbeholdene til afstemning allerede under formandsskabsperioden, hvilket måske kunne styrke Danmarks forhandlingsposition – ved at vise pro-EU-takter?

Bjerregaard: Nej, jeg er enig med Wammen. Formandsskabet er meget arbejdskrævende for regeringen og embedsmændene – og det er en folkeafstemning også. En folkeafstemning om EU-forbeholdene var også et mål for den forrige VK-regering. Vi har altså haft 10 år, hvor vi har vidst, at vi burde få en folkeafstemning, uden at vi har fået det. Det hænger sammen med, at enhver regering gerne vil være rimelig sikker på at vinde en folkeafstemning. Og med den Euro-kritiske stemning, der er i øjeblikket, er der selvfølgelig ingen regering, der kaster sig ud i en folkeafstemning, uden at de har ordentlig tid til at forberede det. Så det er klogt at vente med en folkeafstemning. Men samtidig bliver det mere og mere problematisk med vores retslige forbehold, fordi europol nu får en anden placering. Danmark risikerer nu at ryge udenfor.

Du siger, at Danmark risikerer at ryge udenfor. Er det nu, at de danske forbehold for alvor viser sig dyrere for Danmark i form af tab af indflydelse?

Bjerregaard: Set ud fra en demokratisynsvinkel er det altid en fordel at være med og have en stemme. På det plan er forbeholdene selvfølgelig beklagelige, men der er ingen i øjeblikket, der tror på, at danskerne er parat til at sige ja til euroen, fordi de fleste vil opfatte det, som om det blot

betyder, at vi skal betale flere penge til de gældsramte lande i Sydeuropa. Og den negative opfattelse af euroen vil nemt smitte af i forhold til andre forbehold.

Traktatændringer og demokrati

Asger Aamund og Morten Løkkegaard siger til RÆSON, at kun en demokratiseringsproces kan få EU ud af krisen, fordi EU har brug for øget folkelig opbakning, hvis projektet skal overleve på sigt. Bjerregaard, er du enig?

Bjerregaard: Ja, absolut. Den manglende og faldende folkelige opbakning er et problem. EU-parlamentet har fået mere magt, men parlamentet har ikke nogen stor national gennemslagskraft – og det gælder ikke kun for Danmark, men også for de øvrige EU-lande. Jeg er optaget af, hvordan man kan øge EU-parlamentets gennemslagskraft i forhold til de nationale parlamenter. Det, vi har brug for, er en øget mediedækning af, hvad der foregår på EU-niveau, hvad det er for nogle politiske kampe, der bliver udkæmpet, og hvad der kommer ud af dem. På den måde kan EU blive mere folkeliggjort.

Wammen, er du enig i, at EU har behov for øget demokratisering?

Wammen: Der er ikke kun en økonomisk krise, men også en tillidskrise i befolkningerne til EU, og det er vigtigt, at man tager det alvorligt. Den måde man kan komme tillidskrisen til livs er to delt. For det første ved, at borgerne oplever, at EU er i stand til at træffe beslutninger, som har positiv betydning for deres hverdag. Hvis befolkningerne oplever, at EU er handlingslammet, kan man have nok så mange skåltaler, brochurer og reklamekampagner – og det vil ingen effekt have. Folk vil se resultater her og nu. Og det er udgangspunktet for det danske formandskab. Den anden del er, at vi er nødt til at gøre EU mere demokratisk. Et skridt i den rigtige retning er det, der hedder ”borgerinitiativ”, som begynder til april, og som betyder, at 1 million borgere med underskriftkampagner kan sætte sager på dagsordenen i EU. Vi har allerede set inden for dyrevelfærd, at borgere har kunnet samle 1 million underskrifter. Det betyder, at EU-borgere får en direkte adgang til den politiske dagsorden på EU-niveau. Det er ikke en mirakelkur, der løser alle EU's demokratiske problemer, men dog en begyndelse. Derudover skal vi sikre et mere åbent og gennemsigtigt EU.

Du siger, at befolkningerne vil se resultater her og nu. Så når Morten Løkkegaard siger, at Merkel og Sarkozy i for høj grad prioriterer markedet over demokratiet, så er du ikke enig?

Wammen: Det er en kunstig modsætning at sige, at det at levere resultater her og nu er udemokratisk. Der er behov for, at man træffer de nødvendige beslutninger, og det er et ansvar, der ligger både på medlemslandene og på EU-institutionerne. Det er også en af grundene til, at vi har haft diskussionen om, hvorvidt man kan træffe beslutninger ved første læsninger. I dag sker 80 % af de beslutninger, som EU-parlamentet træffer, ved første behandling. Regeringen har lagt op til, at vi gerne vil diskutere med EU-parlamentet, hvordan vi helt inden for de almindelige spilleregler kan sørge for, at nogle af de vigtige beslutninger kan blive truffet i løbet af et år i stedet for 3-4 år.

Ellemann-Jensen, ser du noget demokratisk problem ved, at Merkel og Sarkozy fører EU-krisestyringen?

Ellemann-Jensen: Man skal ikke brokke sig over, at der er nogen, der tager ejerskab over situationen – slet ikke, når det er de store økonomier, der gør det. Det, der forpurrer billedet lidt, er, at vi er havnet midt i en fransk valgkamp. Det medfører, at nogle af de ting, som Sarkozy

bringer ind i debatten, er fransk indenrigspolitik. Nu nævnte Bjerregaard Tobin-skatten før, og den betragter jeg langt hen ad vejen som fransk indenrigspolitik. Jeg vil også gerne give Bjerregaard og Wammen ret i, at EU har brug for større folkelig opbakning. Det er vores egen skyld, at vi ikke har været bedre til at sælge EU til befolkningerne. Problemet har været, at vi på den ene side har haft nogle lallende jubeuropæere og på den anden side alle de andre. Sådan at man enten var tilhænger eller modstander af alt, hvad der kom fra EU. Det er på tide, at vi nuanceret forklarer befolkningerne, hvorfor vi mener, at der er gode ting ved EU-projektet, og samtidig åbent erkender, at der er ting ved EU, som ikke fungerer.

Frankrig er midt i en valgkamp, og til 2013 er der kanslervalg i Tyskland. Nedergaard, ser du noget problem ved, at Merkel og Sarkozy fører EU-krisestyringen midt i nationale valgkampe?

Nedergaard: Nej. Det er en gammel tradition, at hvis EU er i problemer, så træder den tysk-franske akse ind og tager lederskab, ligesom vi ser nu. Det er lige efter bogen, og vi skal være glade for, at der trods alt er nogle lande, der løfter sig op og træder i karakter og sørger for, at EU-maskinen kommer i gang igen.

Ellemann-Jensen, du siger ligesom Wammen og Bjerregaard, at EU har brug for større folkelig opbakning. Tyskland og Frankrig foretrækker så små traktatændringerne som muligt i håb om at undgå folkeafstemninger, som formentlig vil give et nej i flere medlemslande. Er det ikke en farlig vej at gå fortsat at ignorere befolkningerne?

Ellemann-Jensen: Jeg tror ikke, at ønskerne om så små traktatændringer som muligt bunder i et ønske om at undgå folkeafstemninger. Jeg tror snarere, at det handler om, at man gerne hurtigt vil kunne manøvrere nogle løsninger på plads. Store traktatændringer er en lang og tung proces. Vi står i en situation, hvor vi SKAL handle, og vi skal handle nu. Derfor er der grænser for, hvor lang tid vi kan vente.

Wammen, hvis det stod til dig, blev en traktatændring så lagt ud til folkeafstemning?

Wammen: Der er grundloven helt klar. Hvis der er tale om suverænitetssafgivelse skal der enten være 5/6-dele flertal i Folketinget, der siger ja – og det vil der med al sandsynlighed ikke være, fordi DF, EL og LA vil være imod – eller også skal der være folkeafstemning. Hvis der ikke er tale om suverænitetssafgivelse, så mener jeg, at traktatændringerne er et ansvar, der ligger på de 179 Folketingspolitikere, der er vant til at træffe afgørende beslutninger på vegne af Danmark og herunder også om EU. Der er ikke noget på nuværende tidspunkt, der tyder på, at der bliver brug for en folkeafstemning, men vi kender først det endelige resultat, når aftaleteksten foreligger, og justitsministeriets jurister har haft lejlighed til at granske det grundigt.

Nedergaard, er der ikke tale om suverænitetssafgivelse under alle omstændigheder?

Nedergaard: Man kan altid diskutere, hvad der definitionsmæssigt ligger i en suverænitetssafgivelse. Men den danske grundlov definerer, hvornår der er tale om suverænitetssafgivelse, og det er det, der må ligge til grund.

Bjerregaard: Jeg tror, at det er meget farligt at gøre demokratidiskussion til blot at handle om, hvorvidt man skal have folkeafstemning i Danmark eller ej. Vi har erfaring for, at folkeafstemninger let bliver et generelt ja eller nej-spørgsmål, men demokratidiskussionen og diskussionen om, hvordan vi får gjort EU til et folkeligt projekt, er meget bredere. Derfor er det farligt, hvis man blot hæfter sig ved de formelle

forhold. Der er meget mere perspektiv i "borgerinitiativet" og lignende, som Wammen taler om, men også mediernes rolle må ind i overvejelserne.

Så den folkelige opbakning behøver ikke at komme gennem folkeafstemninger, men snarere gennem en form for EU-borgerskab, der kan styrkes ved tiltag som "borgerinitiativet" og lignende?

Bjerregaard: Ja. Men ikke et eller andet formelt i forhold til EU-borgerskab.

Nedergaard: Man skal heller ikke overdrive mistilliden. Det er helt naturligt, at der er mistillid til et center, der har så meget magt som Bruxelles. Det ser vi i alle føderale stater – og EU fungerer på visse områder som en føderal stat – og i USA ser man også, at visse vender sig med mistillid mod Washington.

Wammen, kunne en måde at styrke den folkelige forankring på være at sige, at en traktatændring skal forankres i et konvent?

Wammen: Der er ikke lagt op til, at der skal være et EU-konvent, og det skyldes, at europagten-plus er en mellemstatlig aftale mellem op til 26 medlemslande (Storbritannien har meldt ud, at de ikke vil være en del af finanspagten-plus, red.). Havde det være en aftale mellem alle 27 lande, så havde der efter EU's normale spilleregler i dag været en diskussion om, hvorvidt der skulle være et konvent, hvor EU-parlamentet skulle spille en stor rolle. Men nu er det ikke en traditionel EU-aftalen, men en mellemstatlig aftale, og det gør, at EU-parlamentets rolle bliver mindre. Men det er vigtigt, at EU-parlamentet bliver inddraget, så man har en demokratisk legitimitet med i de beslutninger, som skal træffes fremadrettet. Det er der også blevet lagt op til fra EU-parlamentets side. På den lidt længere bane vil man forsøge at få traktaten i videst mulige omfang gjort til en del af det almindelige EU-samarbejde. Men det kræver, at der er en vilje til det hos alle 27 EU-lande inklusiv Storbritannien.

Nedergaard: Vi har en model fra Schengen-samarbejdet, som oprindeligt blev etableret som en mellemstatslig aftale, og som siden hen blev integreret i EU-traktaten. Så der er fortilfælde for det scenarie, som Wammen her skitserer.

Wammen, du nævner, at europagten-plus er en mellemstatlig aftale mellem OP til 26 lande, fordi Storbritannien har meldt ud, at de ikke vil være med. Kan det danske formandskab bruges til at knytte Storbritannien tættere til EU igen?

Wammen: Vi vil gerne være en "bridge over troubled water", og jeg tror, at Danmark som et land, der historisk set har været meget opmærksom på særstandpunkter inden for EU-samarbejdet, kan være en brobygger mellem Storbritannien og resten af EU. Men det er klart, at det ikke er noget, vi kan gøre alene. Det kræver en vilje hos de øvrige EU-lande og Storbritannien.

Wammen, skal det danske formandskab bruges til at integrere Danmark længere ind i EU og være med til på sigt at placere Danmark som en stærkere spiller i EU?

Wammen: Danmark har under formandsskabet en mulighed for at sætte et større aftryk på EU-samarbejdet, end vi normalt har, fordi vi på en række områder har serveretten. Regeringen har allerede lagt op til, at Danmark skal spille en stærkere rolle i EU. Det har vi gjort ved at ophæve grænseaftalen, som blev indgået af VKO. Vi har meldt ud, at retsforbeholdet og forsvarsforbeholdet skal til folkeafstemning. Vi har udnævnt en permanent Europaminister, og vi har meldt ud, at EU-formandsskabet er topprioritet for dansk udenrigspolitik i første halvdel af 2012. Så vi har

sendt et stærkt signal til Europa om, at vi ønsker at spille en større rolle – og jeg er glad for, at vi her oplever en bred opbakning i Folketinget også fra Venstre og de Konservative.

Ellemann-Jensen, du peger på problemet ved, at en del af den franske krisestyring er præget af fransk indenrigspolitik. Hvor langt skal Danmark følge Tyskland og Frankrig.

Ellemann-Jensen: Det afhænger af, hvad de kommer med. Europagten er i den grad i Danmarks interesse og omfatter nogle ting, som vi alligevel vil overholde, og som vi kun har en interesse i officielt at binde os på. En manglende tiltrædelse ville være det samme som at sige til markederne: Ja, vi vil overholde det, men vi vil ikke skrive under på det, fordi vi forbeholder os retten til at optræde uansvarligt. Det har vi ingen interesse i. Det vil hverken følge EU's eller Danmarks interesser, at vi begynder at stridte imod her. Så længe det er den slags aftaler, som Danmark indgår med de øvrige medlemslande, så synes jeg, at Danmark skal være med. Selvfølgelig skal vi det.

Nedergaard, Ellemann-Jensen siger, at europagten-plus, som formentlig på sigt vil blive forankret i traktaten, er i Danmarks interesser. Marlene Wind siger i Politiken 5/12, at Danmark kun kan få ballade ud af det. Hvem har ret?

Nedergaard: Jeg mener, at Ellemann-Jensen har ret. Det er i Danmarks interesse, at der er stabilitet i Europa. Vi er en del af og dybt integreret i Europa – 70 % af vores eksport går til Europa, og ca. 500.000 danske arbejdspladser er direkte afhængige af eksport til resten af EU. Derfor er det i vores egen interesse, at der kommer en europagt, som kan stabilisere europæisk økonomi.

EU i flere hastigheder?

Hvad er skrækscenariet for formandsskabet?

Wammen: Skrækscenariet er et EU, hvor medlemslandene ikke kan finde ud af at arbejde sammen, men løber i alle retninger. Især ville det være bekymrende, hvis vi begynder at se øgede tendenser til protektionisme og nationalisme.

Bjerregaard, hvad er risikoen for, at vi havner i Wammens skrækscenarie?

Bjerregaard: Jeg tror, at vi skal være opmærksomme på, at en af de største farer for EU-samarbejdet er den manglende folkelige opbakning rundt om i EU-medlemslandene. Befolkningerne reagerer i stigende grad imod EU, og den del af Wammens skrækscenarie med en voksende nationalisme og protektionisme er en overhængende fare, som vi bliver nødt til at tage langt mere alvorligt end hidtil. I mange lande bliver de nationalistiske højre-bevægelser stærkere, og det er et faretegn.

Wammen, du siger, at skrækscenariet er et EU, der løber i alle retninger. Europagten har delt EU i eurolandene og ikke-eurolandene, der nu bevæger sig forskellige hastigheder. Marlene Wind siger, at det danske EU-formandskab skal bruges til at sørge for, at EU i to-tre hastigheder ikke går fuldstændig amok. Ser du også det, som dit formål?

Wammen: Jeg ser det som et formål blandt flere – at vi så vidt muligt skal forsøge at holde sammen på de 27 EU-lande, og at vi skal træffe så mange beslutninger i fællesskab som muligt.

Hvorfor er det skidt, hvis de 17 eurolande går selv?

Wammen: Det er skidt, hvis de 17 eurolande går selv på en række områder, som ikke har noget med euroen at gøre, men som er fælles stof for alle 27 EU-lande. Derfor vil vi bruge formandsskabet til at være brobygger, der sikrer, at de 17 eurolandene og de 10 ikke-eurolandene er

på samme kurs. For det, mener vi, er afgørende, hvis vi skal have EU ud af krisen.

Bjerregaard, hvor realistisk er det at tro, at en traktatændring kommer til at gælde 26 (Storbritannien fraregnet) eller alle 27 EU-lande?

Bjerregaard: Under det seneste danske formandskab i 2002 gjorde vi en stor indsats for at udvide kredsen af EU-lande. Det forpligter os i dag til at prøve at fastholde så meget fællesskab mellem de 27 EU-lande som overhovedet muligt. Men der er grund til at advare imod et for stort fokus på forholdet til Storbritannien, som der i Danmark nogle gange har været en tendens til. Selvfølgelig skal vi som formandskabsland gøre, hvad vi kan, for at Storbritannien fortsat følger de øvrige EU-lande. Men Danmarks interesser er i langt højere grad bundet op på forholdet til Sverige og Tyskland. Og der er grund til at bemærke, at Merkel ud over meget hårde sparekrav nu selv begynder at tale om vækst og jobskabelse. Og her har Danmark som formandskabsland en mulighed for at spille ind og tilskynde til en mere ekspansiv finanspolitik i EU.

Men har Danmark ikke et stærkt incitament til at forsøge at knytte Storbritannien tættere til EU igen. For hvor stærkt er EU, hvis Storbritannien melder sig ud?

Bjerregaard: Storbritannien har ikke råd til at forlade EU, så det, tror jeg, ikke kommer til at ske. Der ligger en fristelse i, at vi vender os for meget i retning af Storbritannien, og det tror jeg ikke ville være klogt.

Vækstpagt?

EU har fået en finanspagt – har Europa også brug for en vækstpagt?

Wammen: EU har brug for, at man ved siden af finanspagten tager en række initiativer for at skabe jobs og vækst, og det er blandt andet ved at reformere det indre marked og ved at bruge EU's budget mere fornuftigt. Det er den mulighed, som jeg tror, kan samle bredest opbakning blandt EU-medlemslandene, og det er den løsning, som det danske formandskab vil arbejde hen imod.

Formandskabets motto er 'Europa i arbejde'. Hvordan får man nedbragt Europas millionstore arbejdsløshedshær?

Wammen: For det første har vi fokus på reformer af det indre marked. En af topprioriteterne for det danske formandskab er, at vi får mere konkurrence, større forbrugersikkerhed og mindre bureaukrati, når det gælder det indre marked. I løbet af det indre markeds første 10 år – det indre marked, der i øvrigt fylder 20 år i år – blev der skabt 2,5 millioner jobs, så der kan skabes masser af jobs, hvis de nødvendige reformer gennemføres. For det andet er energieffektiviseringsdirektivet højt på dagsordenen under det danske formandskab. Man regner med, at der kan skabes ca. 2 millioner arbejdspladser inden for grøn teknologi og energieffektiviserende renoveringer. For det tredje skal EU's budgettet bruges mere effektivt end i dag. Vi håber at få klargjort EU-budgettet for 2014-2020, så det kan forhandles på plads under Cyperns formandskab i anden halvdel af 2012. Det er ca. 7.500 milliarder, der skal fordeles, og vi mener, at pengene kan bruges bedre end i dag ved at fokusere på de steder, hvor EU kan gøre en forskel.

Hvor er det?

Wammen: Vi vil investere mere i uddannelse, forskning, grøn vækst og teknologi, for det er fremtidens arbejdspladser.

Ellemann-Jensen, er det de rigtige steder at sætte ind?

Ellemann-Jensen: Jeg er helt enig i, at vi skal fokusere på det indre marked og på forskning. Vi skal begrænse budgettet og vi skal prioritere behårdt, blandt andet ved at skære i landbrugsstøtten.

Du siger, at budgettet skal begrænses. IMF-formand Christine Lagarde advarer de nordeuropæiske lande om at passe på med, at de ikke sparer Sydeuropa "ihjel". Hvorfor har Legarde ikke ret i, at Nordeuropa burde føre en mere ekspansiv finanspolitik?

Ellemann-Jensen: Jeg forstår godt, hvor argumentet fører hen. Men man skal være opmærksom på, at man ikke kan få vækst på klods. De gældsramte sydeuropæiske lande bliver nødt til at få styr på budgetdisciplinen og få deres skattesystem til at fungere, inden man kan begynde at føre en ekspansiv finanspolitik og på den måde vækste sig ud af krisen.

Så en vækstpagt vil ikke indeholde ekspansiv finanspolitik i Nordeuropa?

Ellemann-Jensen: Nej, det mener jeg ikke. Jeg mener, at man – ligesom Wammen også er inde på – skal fokusere på det indre marked med servicesektoren, internethandel og så videre., hvor vi har muligheder for at få større samhandel end i dag.

Bjerregaard, er du enig?

Bjerregaard: Ellemann-Jensen overser, at det, som Christine Legarde siger, er, at det er NORDEUROPA, der skal føre en ekspansiv finanspolitik. Legarde argumenterer jo ikke for en ekspansiv finanspolitik i de sydeuropæiske lande. Man kan ikke spare sig ud af den økonomiske krise, og derfor ligger der nogle forpligtelser på Nordeuropa om at få gang i noget mere vækst.

Wammen, regeringen fører selv en ekspansiv finanspolitik med fremrykning af offentlige investeringer for 18,7 mia. kr. i 2012 og 2013. Vil I også lægge pres på EU for at få Nordeuropa til at lave lignende tiltag?

Wammen: Nej. Fordi den danske økonomi har været så relativt stærk, har vi haft mulighed for at fremrykke offentlige investeringer. Der er desværre ikke ret mange andre EU-lande, der har den mulighed. Jeg tror derfor, at vi i stedet for skal satse på at lave reformer i EU, der kan skabe arbejdspladser, og vi skal holde renterne så lave som muligt.

Renterne kan næsten ikke blive lavere, og vi ser stadig stigende arbejdsløshed rundt om i EU. Det ser ud til, at der skal noget andet til. Hvilke reformer er det, som der konkret skal til for at kunne skabe vækst i EU?

Wammen: Kommissionen har fremlagt 12 forslag for det indre marked. De går blandt andet ud på, at det skal være lettere og mere sikkert at handle på internettet. EU skal have større energieffektivitet og lignende.

Nedergaard: Det er jo rigtigt, at nogle lande kan åbne mere for sluserne end andre. Men selv de nordeuropæiske lande lider under store budgetunderskud. Så det drejer sig om først og fremmest at skabe vækst gennem reformer, der ikke kræver, at man åbner for de økonomiske sluser. Det handler om at styrke konkurrencedygtigheden og satse på forskning.

Øget konkurrencedygtighed kan bl.a. opnås ved skattesænkninger og lignende. Men det koster jo penge, Nedergaard?

Nedergaard: Øget konkurrencedygtighed kan også opnås på andre måder. For eksempel ved øget produktivitet – Danmark har jo haft et produktivetsproblem i årevis.

Men hvordan øger man Danmarks og de øvrige EU-landes produktivitet?

Nedergaard: Det er ikke noget, man løser fra den ene dag til den anden. Men det handler om at gøre mere brug af ny teknologi og arbejde

mere smart, end man har gjort tidligere. Og det vil ikke koste ret mange penge.

Hvis man i dag vidste, hvordan man kunne arbejde mere smart, så ville man jo gøre det. Så hvad består din løsning konkret i?

Nedergaard: Det kræver naturligvis, at Danmark begynder at føre en egentlig industripolitik i lighed med for eksempel Tyskland og Sverige, som satser på opretholden af en produktion i landet via konstant produktivtetsudvikling. Der skal i alle led introduceres ny teknologi og nye arbejdsmetoder. Det kræver også et vist, mindre offentligt tilskud, men de penge er ofte hurtigt hentet ind.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatsuderende på Statskundskab og Historie på KU. Desuden ansat på Politiken.

EURO-KRISEN

Bruxelles: 10 personer

EU går et skæbneeftår i møde. Sverige skal lede 27 medlemslande frem til en klimaaftale i København og blive enige om en ny fælles regulering af finanssektoren i kølvandet på krisen. Samtidig står EU over for et institutionelt kaos, hvis irerne stemmer nej til Lissabontraktaten i oktober. RÆSON giver dig et overblik over, hvilke personer der får betydning for EU's svar på udfordringerne.

Af Rikke Brøndum, korrespondent RÆSON

Sveriges yngste statsminister nogensinde, Frederik Reinfeldt, står i spidsen for EU's formandskab under overskriften "Taking on the Challenge". Den 44-årige erhvervsøkonom, som i 2006 førte det borgerlige parti Moderaterne til en overbevisende valgsejr, skal lede og indkalde det Det Europæiske Råd, der består af EU's 27 regeringschefer. Han har ansvaret for, at de til oktober får besluttet, hvor stort et beløb EU skal afsætte til udviklingslandene, så der er konkrete tal at lægge på bordet til klimaforhandlingerne i december. Reinfeldts arbejdsbyrde bliver dog tynget af, at både det nyvalgte EU-parlament og usikkerheden om den nuværende Kommissionen svækker handlekraften i de to institutioner.

I december bliver Embedsmanden, Artur Runge-Metzger, en central spiller på EU's vegne under klimaforhandlingerne i København. Han blev uddannet økonom fra Tyskland i 1985, har arbejdet for EU-Kommissionen siden 1993 og har de sidste fem år befundet sig i Generaldirektoratet for miljø som chef for klimaenheden. Han er én af EU's mest erfarne forhandlere på klimaområdet og var under forhandlingerne i Poznan med til at give udviklingslandene bedre muligheder for at få del i den globale klimatilpasningsfond. Han fik også på EU's vegne forhandlet en køreplan op til COP15 på plads og fik gjort Kyoto-protokollens "Clean Development Mechanism" mere gennemskuelig. EU-landene er imidlertid blevet mødt med voldsom kritik for endnu ikke at have besluttet, i hvor høj grad de vil hjælpe udviklingslandene med at tilpasse sig klimaforandringerne, men Runge-Metzger har tidligere understreget, at EU til gengæld kræver konkrete løfter fra fattige lande og ikke bare er et tag-selv-bord. om Echefforhandler er det ham, der vil repræsentere EU under de lange forhandlingsnætter til COP15-topmødet, dog flankeret af Sveriges klimaforhandler Anders Turesson.

Den svenske finansminister, den 41-årige akademiker Anders Borg, bliver et omdrejningspunkt for både finanskrise og klimakamp. Som formand for ECOFIN, der består af alle Europas finans- og økonomiministre, skal han sørge for at ministrene senest til oktober har udarbejdet et forslag om EU's finansielle bidrag til klimaafalen. Han skal også stå i spidsen for implementeringen af EU's nye regler om regulering af banker. Borg startede sin karriere som journalist på Svenska Dagbladet, men blev i starten af 90'erne headhuntet som politisk rådgiver for daværende statsminister Carl Bildt og har siden været aktiv i svensk politik. Som borgerlig finansminister indebærer Anders Borgs vækststrategi lavere skat og færre overførselsindkomster

Gordon Brown, Storbritanniens premierminister kommer også til at få et afgørende ord, når EU skal beslutte, i hvor høj grad den finansielle sektor skal reguleres. Mens Angela Merkel og Frankrigs Sarkozy ikke har lagt skjul på, at de ønsker strammere kontrol med banker og hedgefonde, så er Gordon Brown under pres fra finanssektoren i London, der som Europas finansielle centrum er stærkt skeptiske over for finansiell regulering, specielt hvad angår kapital- og hedgefonde. Gordon Brown har foreløbig udtalt, at han støtter en international regulering af finansmarkederne og

kontrol med bankchefers bonusordninger, men har været langt mere diskret omkring reglerne for hedge- og kapitalfonde.

Den irske socialist og medlem af Europa-Parlamentet, 60-årige Joe Higgins, er værd at holde øje med op til Irlands afstemning om Lissabon-traktaten. Higgins, som har været aktiv i irsk indenrigspolitik siden 1991 og har mere end ti års erfaring som EU-parlamentariker, er højlydt modstander af traktaten. Han har startet kampagnen SayNo.ie og stod i spidsen for nejsiden under Irlands første Lissabon-afstemning.

Anders Fogh Rasmussen, Danmarks nye topfigur på den internationale scene, har som ny NATO-generalsekretær allerede sat kursen mod at få strømlinjet EU's forhold til den transatlantiske alliance. I august opfordrede Fogh Tyrkiet til at ende den årelange og komplekse strid om Cypern, som blandt andet betyder, at EU ikke kan hjælpe NATO i Afghanistan. Hvis det på sigt lykkes Fogh vil det være starten på en ny epoke i EU's sikkerhedspolitik.

Præsident Obamas nye udsendte til EU, William Kennard, vil fremover repræsentere USA under forhandlinger med EU. Det drejer sig især om handelsaftaler og terrorsamarbejde. Senest har det skabt røre i EU-Parlamentet, at USA siden 2001 i hemmelighed har haft adgang til privates bankdata. En permanent aftale skal forhandles med USA, når en ny EU-Kommission er på plads.

Direktøren for den europæiske erhvervsorganisation Business Europe, belgiske Phillipe de Buck. Som en europæisk Hans Skov Christensen (direktør i DI, red.) taler han på vegne af over 20 millioner virksomheder og vil arbejde intenst på at få deres interesser repræsenteret i EU's post-krise beskæftigelses- og økonomiske politik. Han har i øvrigt hentet inspiration i Danmarks flexicurity-model. De Buck er en hyppig gæst i Kommissionen og er tidligere direktør for AGORIA, sammenslutningen af belgiske teknologivirksomheder.

Joaquin Almunia, EU's spanske økonomikommissær bliver ansvarlig for udkastet til EU's nye Lissabon-strategi, som er EU's plan for vækst og beskæftigelse. Almunia var spansk beskæftigelsesminister, før han i 2004 fik kommissærposten. Her var han relativ usynlig, indtil finanskrisen brød ud sidste år. Hans direktorat har netop lanceret en stor online konsultation og på baggrund af de input vil han præsentere EU's vækstplan i slutningen af november. Almunia, som er medlem af det spanske socialistparti PSOE fik sin første ministerpost i 1982. Han har også grundlagt tænketanken "Laboratorio de Alternativas".

Det franske konservative medlem af Europa-Parlamentet Jean-Paul Gauzès bliver central for EU's regulering af finanssektoren. Han er netop udpeget som ordfører for Europas i øjeblikket mest omstridte direktiv, der vil underlægge kapitalfondene strammere regulering som følge af finanskrisen. Som ordfører fungerer han som økonomiudvalgets rådgiver om direktivet. Kender man derfor hans holdning, så kender man med stor sandsynlighed også parlamentets. Gauzès er både uddannet økonom og jurist og har arbejdet som advokat for den finansielle sektor. Hans politiske karriere startede i 1983, da han blev valgt som borgmester i den franske kommune Sainte Agathe d'Alhiermont. Sideløbende med sin politiske karriere har han også undervist på l'Université de Sciences Sociales i Toulouse.

Erik Holm: Vil krisen være enden på euroen?

Den omfattende krise har skabt en kaotisk situation i økonomisk politik i Europa, hvor handelsprotektionisme og konkurrerende devalueringer som i 1930'erne nu er truende nær. EU's Økonomiske og Monetære Union (ØMU'en), som omfatter de fleste af EU's medlemslande, har hidtil beskyttet dem mod ødelæggende valutaspekulation, men nu har flere af de svage økonomier svært ved at holde fast i den fælles valuta. Hvis euroens sammenbrud skal undgås, kræver det, at politikere og centralbanker kan finde en fælles løsning, men det kan blive svært, for i mange tilfælde har de været grundlæggende uenige.

Af Erik Holm

Spillereglerne i den Økonomiske og Monetære Union er nøglen til at forstå, hvorfor euroens sammenbrud bestemt ikke er en umulighed. ØMU'en bærer nemlig på en grundlæggende systemfejl: Man sprang ud i en monetær union uden seriøst at have overvejet, hvad der måtte ligge i begrebet "økonomisk union". Den monetære del gav sig selv, efter at seddelpressen begyndte at rulle, mens den økonomiske ikke blev til andet end snak om en vækst- og stabilitetspagt, der ikke viste sig særligt forpligtende og nu helt er opløst.

Derfor vakler "det skæve tårn i Frankfurt", Den Europæiske Centralbanks hovedkvarter. Og skulle det væltes, risikerer vi, at hele det europæiske projekt, herunder det indre marked, bryder sammen.

ØMU-systemet er ufuldkomment, fordi bygherrer og arkitekter lever i hver sin verden. Bygherrerne er politikere og regeringschefer. Arkitekterne er økonomer og centralbankchefer. De ser verden i hver deres perspektiv, med ryggen mod hinanden, ofte med en holdning, der grænser til gensidig foragt. Begge parter er klar over dette absurde forhold. Man har forsøgt at fordele rollerne ved at gøre Den Europæiske Centralbank (ECB) politisk uafhængig; gøre den ansvarlig for at holde lav inflation – mens de nationale regeringer sikrer høj beskæftigelse.

Men man kan ikke styre verden på den måde. Når der ikke sker en harmonisering mellem de to parters indsats, går det galt. Som regel slår det ud i valutapolitikken, som er et krydsfelt med politisk højspænding, ikke mindst fordi der her ligger en latent udfordring af grundlaget for vort demokratiske politiske system, forestillingen om nationalstatens suverænitæt.

En politisk plan

I 1978-79 blev det europæiske monetære system, EMS, udformet. Initiativet blev taget personligt af den tyske forbundskansler Helmut Schmidt og den franske præsident Valéry Giscard d'Estaing som en reaktion på den kaotiske verdensøkonomi og den mangelfulde overordnede ledelse i EF. Det skete i Det Europæiske Råd på Marienborg i april 1978, hvor de to fik de andre syv regeringscheferes principielle opbakning til et nyt valutasytem landene imellem.

Ingen, hverken centralbankchefer eller finansministre, havde været orienteret på forhånd, og de blev det heller ikke i dagene efter mødet, fordi regeringscheferne havde givet hinanden løfte om intet at sige. Schmidt og Giscard var overbeviste om, at økonomiske eksperter og bureaukrater ville falde over deres skitse og ødelægge den: Først skulle detaljerne udformes i en snæver gruppe af personlige repræsentanter for regeringscheferne, før den kunne præsenteres på det efterfølgende møde i Det Europæiske Råd i juli.

Men rygterne bredte sig, og "bureaukraterne" blev dybt frustrerede over ikke at vide, hvad der forgik. Specielt forbundsbankens [den tyske centralbank, red.] chef, Otmar Emminger, havde svært ved at kontrollere sin vrede, og han iværksatte et massivt angreb på planen, da han fik kendskab til den.

Et helt centralt element i planen var, at den skulle være symmetrisk. Tyskland skulle ikke længere som den stærkeste økonomi være det land, de andre rettede ind efter. Tyskland skulle fremover være parat til at tilpasse sig systemets "gennemsnit" – forstået på den måde at hvis der skete forskydninger af konkurrenceforholdet landene imellem, så skulle det ikke nødvendigvis være de "svage" økonomier, der skulle stramme deres økonomiske politik og devaluere; det kunne også være den "stærke" økonomi Tyskland, som skulle øge efterspørgslen og acceptere lidt kraftigere inflation.

Et andet element, som var tilsvarende udfordrende for forbundsbanken, var, at banken skulle forpligte sig til at give ubegrænset, kortfristet kredit, dvs. stille tyske mark til rådighed for et land, som blev "angrebet" af spekulanter.

Efter megen mødeaktivitet i juli-august førte forbundsbankens kritik til, at Schmidt i september 1978 måtte meddele Giscard, at der ikke kunne blive tale om symmetri i systemet, men at tilpasningsbyrden fortsat måtte ligge på de svage økonomier, som skulle tilpasse sig den stærke tyske økonomi. Ligeledes måtte man udskyde planen om oprettelse af en europæisk valutafond på ubestemt tid, og den forudsatte fælles pengeenhed, ecu, skulle ikke tillægges nogen central rolle.

Denne første sejr var imidlertid ikke tilstrækkelig for forbundsbanken.

I november modtog Schmidt et brev fra Emminger, som meddelte, at banken ikke kunne give tilsagn om i givet fald at give ubegrænset kredit til et andet land i systemet, da det ville kunne true tysk pengepolitik og kursen på tyske mark.

Schmidt blev rasende. Han fik foranlediget sin deltagelse i et møde i forbundsbankens råd få dage senere, hvilket ingen kansler havde gjort siden Adenauers dage i 1950. På mødet gav han bankcheferne en uforbeholden forelæsnings i, hvorledes planen skulle ses som et integreret led i Tysklands udenrigspolitik, som siden Adenauer var baseret på det europæiske fællesskab og den nordatlantiske alliance. EF's succes afhang af et nært, fortroligt forhold til Frankrig – et, som han sagde, kompliceret land. Men Tysklands position var sårbar. Landets europæiske partnere var sensitive over for Tysklands relative styrke, økonomisk, politisk og militært. "Den styrke må placeres under et europæisk tag for at dække vor udenrigspolitiske nøgenhed," hævdede Schmidt.

Han vurderede, at det europæiske fællesskab ville bryde sammen uden et velfungerende fælles marked, hvilket igen forudsatte stabile indbyrdes valutakurser. Derfor tog han kraftigt afstand fra Emmingers krav om, at der i planen eksplicit skulle indgå et forbehold mod ubegrænset kortfristet interventionsstøtte.

I sin konklusion understregede Schmidt dog, at monetær stabilitet ikke eksklusivt afhang af forbundsbanken. Ansvar påhvilede i samme grad regeringen, der til forskel fra banken skulle stå til regnskab for vælgerne hvert fjerde år. Monetær politik er udenrigspolitik, ikke blot indenrigspolitik. Så enkelt er det.

Den konkrete effekt af dette sammenstød mellem regering og centralbank er svært at kortlægge. Under alle omstændigheder var EMS'en vingeskudt, da den startede i marts 1979, og efter at først Giscard og senere Schmidt få år senere blev fortrængt fra deres lederpositioner, var den uden fast ledelse og degenererede efter 1987 til en asymmetrisk Deutschmark-blok med faste kurser: Tyskland fastholdt sin stilling baseret på

den stærke valuta som den dominerende magt, hvor forbundsbanken blev bestemmende for stram europæisk pengepolitik. EMS'en brød sammen få år senere, hvor de svage økonomier havde mistet konkurrenceevne, og hvor det britiske pund var kommet ind i den på det forkerte ben med en stærk overvurderet valutakurs.

I 1990 skrev Schmidt i sine erindringer, at "de herrer i forbundsbanken har en meget ensidig opfattelse af alle økonomiske spørgsmål ... De er ikke fjendtligt indstillede over for den europæiske integration, men de accepterer den kun i den udstrækning, deres handlefrihed ikke bliver indskrænket af europæiske institutioner. Stillet over for valget mellem at få et forenet Europa eller at fastholde forbundsbankens uafhængighed, vil herrene i forbundsbanken – men kun i hemmelighed – som en selvfølge vælge det sidste. Ganske vist kamuflerer de altid omhyggeligt deres resortpatriotisme med saglige argumenter".

Økonomernes model

En anden skæbnesvanger situation havde den diametralt modsatte baggrund: Den tog nemlig udgangspunkt i en plan udviklet ikke af politikere, men af økonomer – en arbejdsgruppe nedsat i 1988 under forsæde af kommissionsformanden Jacques Delors. I gruppen var de nu 12 landes centralbankchefer suppleret med tre eksperter i monetær teori. De fremlagde året efter en plan om en økonomisk og monetær union, som blev modtaget med nogen skepsis af regeringslederne i Det Europæiske Råd.

Men så brød Berlinmuren sammen i november 1989. Reaktionen herpå afslørede, at forholdet mellem Frankrig og Tyskland på ingen måde var tillidsfuldt. Præsident Mitterrand gjorde sit bedste for at hindre Tysklands samling, men da han erkendte det umulige heri, stillede han i stedet forbundskansler Kohl over for et krav om, at Tyskland skulle indgå i en monetær union. Kohl gav villigt efter og accepterede også begrebet "økonomisk" union. Han så det som vejen til en politisk union, hvilket han oprigtigt tilstræbte, mens dét bestemt ikke var en fransk målsætning. Mitterrands hensigt var begrænset til at få medindflydelse på den stramme monetære politik, som blev fastlagt i Frankfurt. Delors' plan kom nu på bordet og blev det centrale element i Maastrichttraktaten i 1992.

Der har helt utvivlsomt været voldsomme spændinger mellem forbundskansleren og forbundsbankchefen i det politiske højspændingsår 1990-91. Referater af fortrolige møder er for nylig kommet frem. De viser, at der ikke har været nogen fælles forståelse angående de problemer, som ville udspringe – dels, på kort sigt, af den monetære union mellem de to Tysklande og dernæst, på lang sigt, af den europæiske monetære union.

Det blev til sidst den stærke kansler, som vandt, efter at chefen i forbundsbanken var trådt tilbage i august 1991. Til gengæld lykkedes det forbundsbanken at sikre at Den Europæiske Centralbank (ECB) blev skabt efter tysk model. Det betød, at dens uafhængighed af politikere blev traktatfæstet, at dens politik eksklusivt skulle være bestemt af hensyn til prisstabilitet, og at dens hovedsæde skulle være i Frankfurt. Desuden kom stabilitetspagten til i 1997 også på tysk foranledning med krav om begrænsede budgetunderskud for at sikre rammer for en ansvarlig finanspolitik i hvert enkelt land. Som kompensation herfor fik Frankrig tilsagn om, at den første chef for ECB skulle være en franskmand. Det blev, efter et kort mellem spil med hollænderen Wim Duisenberg, chefen for Banque de France, Jean-Claude Trichet.

Som reaktion på Berlinmurens fald vedtog de 12 EU-lande i 1991 Maastrichttraktaten, hvor planen om en økonomisk og monetær union var det helt centrale element. Stramme betingelser om lav inflation, begrænset underskud på de offentlige budgetter og en lav statsgæld blev opstillet, og det lykkedes ti lande med stort besvær at komme med i den

monetære union, da kurserne blev endeligt fastlåst i 1999, og den faktiske mønt indført tre år senere.

Der var imidlertid ikke sket nogen afklaring af ”delbegrebet” økonomisk union, endsiige politisk union som havde været forbundskansler Kohls mål. Maastrichttraktaten havde implicit haft en føderation som målsætning, men i løbet af det følgende årti kom politikerne til en erkendelse af, at det europæiske projekt må basere sig på selvbevidste nationalstater og ikke forsøge en fortrængning af dem. Der var et åbenbart behov for en udbygning af projektet, hvilket førte til forsøget på at formulere en forfatningstraktat. Det led imidlertid ynkeligt skibbrud med folkeafstemningerne i Frankrig og Holland i 2005. Situationen bliver for alvor skæbnesvanger, hvis projektets flagskib, euroen, i det nuværende økonomiske uvejr lider samme skæbne.

Tre scenarier: sammenbrud, solidaritet eller sikkerhedsnet

Fra centralbankernes synspunkt er fordelene ved den monetære union, at de enkelte medlemslandes regeringer bliver tvunget til at føre en stabilitetspolitik, der opretholder landenes konkurrenceevne. Midlerne til det er finans- og budgetpolitik og struktur- og arbejdsmarkedspolitik. Regeringerne kan nemlig ikke ændre konkurrenceevnen ved valutakurspolitik, som er bortdefineret i unionen, og den entydige rentepolitik fastlægges af den uafhængige centralbank. Evner nogle af landene på grund af en svag politisk-økonomisk kultur ikke at føre en stabilitetspolitik gennem strukturforbedringer eller at reducere deres omkostningsniveau ved at nedsætte lønningerne, vil de enten få en stor arbejdsløshed eller være tvunget til at finansiere et underskud ved lån eller tilskud udefra. Det sidste vil kun ske med stramme betingelser, som de sandsynligvis heller ikke kan opfylde.

Det er den situation, som ØMU'en nu befinder sig i. Og som truer med at sprænge den. Den monetære union er en moderniseret udgave af guldfoden, men langt strammere, fordi de nationale valutaer er afskaffet. Regeringschefer og centralbankchefer har ikke formået at enes om et fleksibelt, stabiliserende valutasystem, som respekterer det faktum, at Europa består af demokratiske nationalstater, som må basere sig på en forestilling om national suverænitet, men som viser store forskelle i økonomisk-politisk kultur og struktur.

Harvardprofessoren Martin Feldstein skrev i 1997 en artikel i *Foreign Affairs*, hvor han hævdede, at den monetære union kunne føre til krig, hvis der ikke var en legitim måde, hvorpå et land kunne trække sig ud af unionen. Han mindede om den amerikanske erfaring fra dengang, syv sydstater ville løsrive sig. Så galt går det givetvis ikke. Men EU kan godt gå i opløsning uden borgerkrig. Der er grund til at frygte, at det vil ske, hvis den monetære union falder fra hinanden. Enhver tanke om, at Europa kan komme til at spille en rolle i global politik, må i så fald opgives.

Man kan konstatere, at den økonomiske krise har fremkaldt kraftige tendenser til handelskrig, som vil kunne ødelægge EU's hårde kerne, det indre marked. Der er nu en klar protektionistisk tilbøjelighed selv i kernelandene Tyskland og Frankrig, og i periferien har adskillige lande, Storbritannien, Sverige, Polen og Ungarn, accepteret store devalueringer på 8-12 %, i Polens tilfælde på 23 % i løbet af det sidste år. Trichet kan minde om H.C. Andersens tinsoldat, der på sit ene ben står standhaftigt i sin euro-papirbåd uden mulighed for at styre grækerne og spanierne, som rokker båden. Kommissionsformand Barosso har ikke politisk legitimitet og gennemslagskraft til at gennemtvinge reformer.

Logisk set er der tre scenarier:

1) Sammenbrud: Det svageste land, måske Grækenland, bryder ud, fordi de politiske konsekvenser af de kvælende krav om strukturændringer bliver for store. Sker det, er der stor sandsynlighed for, at hele bygningen ramler i løbet af få måneder, fordi de finansielle markeder vil miste tillid til unionen. Om det vil være muligt at fastholde en hård kerne af stærke økonomier i Nordvesteuropa omkring euroen, er tvivlsomt, men vil blive forsøgt.

2) Solidaritet: Alle gode kræfter sættes ind på at fastholde den etablerede union. Det vil kræve en økonomisk solidaritet mellem landene, hvor de stærke lande vil blive nødt til yde lån og bistand til de svage af en uoverskuelig størrelsesorden og varighed. Den hårde kerne i ECB har hidtil bastant afvist enhver tanke herom. De svage må disciplineres med stokkemetoder.

3) Sikkerhedsnet: Den tredje mulighed er, at man genopliver resterne af EMS'ens valutakursmekanisme, ERM2, og gør den til et sikkerhedsnet, hvor økonomier, der falder ud af unionen, kan opfanges – og her kan de utålmodige ansøgere mod øst måske straks komme indenfor. Men det ville kræve politisk håndslag og styrke, som Europa sikkert ikke er i stand til at mobilisere. Man skulle nemlig gå tilbage til den oprindelige Schmidt-Giscard-plan, som den så ud, før centralbankcheferne trak tæppet væk under den, og dén ydmygelse vil formentlig være for meget for deres ensidige, monetaristiske verdensopfattelse.

Keynes, som var fader til efterkrigstidens fleksible valutasystem, skrev i 1944, at guld fodens deflationære disciplin med stramninger og arbejdsløshed er ikke en tilfredsstillende løsning for underskudslande. ”Selv hvis denne politik havde sine fordele, kan det ikke komme på tale at anvende den, da den let kunne føre til et sammenbrud af vort nuværende system med demokratiske regeringer.” Det er kloge ord, som politikere og centralbankfolk burde have erindret sig i 1990'erne. Keynes' plan blev underløbet af den dominerende magt efter 2. verdenskrig, og hans valutasystem degenererer til et fastkurssystem. Noget lignende skete med EMS'en.

Problemet ved den økonomisk/monetær/politiske union forsvinder ikke, selvom irerne i næste måned skulle acceptere den forliste forfatning, Lissabontraktaten. Der er behov for en egentlig nytænkning af det europæiske projekt, hvis ikke det skal degenerere til et frihandelsområde. Men det er svært at se, hvorfra en sådan nytænkning skulle komme, med den mangel på indsigtfuld politiske ledelse der i øjeblikket er i Europa.

Erik Holm (f. 1933). politisk økonom, ph.d. Economist IMF, Washington, 1965-69; fuldmægtig, Økonomiministeriet 1969-72; kontorchef, Statsministeriet 1972-82; chefrådgiver, EF-Kommissionen, Bruxelles 1982-87; gæsteforsker, Univ. of Cal. Berkeley 1987-89, direktør, Eleni Nakou Foundation, London, siden 1989. Har bl.a. skrevet: Money and International Politics (1991). Europe, a Political Culture? (1994). The European Anarchy (2001). Artikler i dansk og udenlandsk presse.

Paris: lykkelige franskmænd

En ny rapport – om franskmændenes lykkefølelse – er et led i den borgerlige Sarkozy's "danske" projekt: at erobre venstrefløjens værdier: "Markedet er blevet vores religion, men vores civilisation skal ikke dikteres af'udbud og efterspørgsel."

Af Marie Dørup Olesen, stud.scient.pol., Københavns Universitet.

I mandags offentliggjorde en kommission nedsat af Sarkozy den rapport, der skal komme med bud på økonomisk og social forbedring i Frankrig: "Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress". Christine Legarde, Frankrigs finansminister, kaldte kort og godt kommissionen "The Happiness Commission". Rapportens ambition: at anskue den franske økonomi på en ny måde. Som Sarkozy sagde under sin åbningstale ved præsentationen: "Verden ændrer sig, men ikke den måde, vi måler den på." Hvor man typisk ville måle f.eks. BNP, sætter "lykke-rapporten" mennesket i centrum af enhver analyse og fokuserer på indkomst og forbrug for at vurdere velfærd frem for produktion. Det skulle være mere realistisk end blot at måle det nationale gennemsnit. Eksempelvis viser rapporten, at prisstigningerne rammer mindre velstillede sociale grupper – og den tager hensyn til arv, som i den grad fastholder sociale forskelle.

Rapporten kan imødekomme det problem, Sarkozy står over for netop nu: befolkningens metaltræthed af en omni-præsident, der udtaler sig om alt og derfor intet – og den faldende patos, der trods alt skal være omkring en præsident i et stolt land som Frankrig. Her bliver Sarkozy kaldt "le premier flic de France" – Frankrigs første politimand, fordi han er alle vegne med en løftet pegefingert eller en ligegyldig kommentar.

Kommissionen, der har arbejdet på rapporten i 18 måneder, blev sat i verden umiddelbart efter Obamas sejr og bestod af en række prominente nobelprisvindende økonomer – mest bemærkelsesværdigt kommissionens formand, den amerikanske nobelprismodtager i økonomi Joseph Stiglitz. Ved hans side står Amartya Sen, Kenneth Arrow, Daniel Kahneman og James Heckman. Flere af disse er kendte for at forholde sig kritisk over for markedsøkonomiens frie spil. Stiglitz' fremmeste pointe er, at markedsøkonomiens usynlige hånd ikke af sig selv løser alle samfundsproblemer, og at regeringen derfor har en evident rolle i samfundsøkonomier. Kommissionen ligner på mange måder det hold, der stod og står bag den FN-kommission, der havde til opgave at placere FN i den økonomiske krise. Det er ikke et typisk højresnoet team, der skal kortlægge Frankrigs kommende nyliberalisme. Tværtimod: Sarkozy har gjort som de borgerlige i Danmark: Han vil slå venstrefløjen ved at overtage dens kerneemner som social retfærdighed og velfærd.

"Markedet er blevet til vores religion, og vores civilisation skal ikke dikteres af tænkningen om 'udbud og efterspørgsel'," siger Sarkozy. Det er et signal ikke blot til franskmændene, men også til økonomerne. Frankrig er dog ikke på vej til planlægningsøkonomi: "Staten er vigtig, men skal begrænses" – lyder det fra kommissionens koordinator, Jean-Paul Fitoussi, der også sad med i FN-udvalget.

Dagsordenen indføres på bedste fransk facon – oppefra og ned, hvorfor det naturligvis også blev nævnt, at rapporten skulle være fast pensum på Frankrigs elite-administrationsskoler. Modsat f.eks. i Danmark blev kommissionens arbejde ikke fejlet af bordet, men derimod skamrost og akkompagneret af feststemning. Den franske opposition har ikke været på banen, de kæmper internt – og hvem kan også være uenig i kommissionens arbejde?

I det hele taget var præsentationen præget af Obama-retorik om forandring, nye tider og ny verdensorden – man vil give den franske befolkning håb om nye tider.

Og i øvrigt er franskmændene på flere parametre nogle af verdens lykkeligste mennesker. Den franske befolkning er den, der får absolut mest nattesøvn, har aller mest fritid, nyder godt af en 35 timers arbejdsuge, drikker mest alkohol kombineret med en lang levealder og et stort forbrug af cigaretter. Frankrig er rigtig godt kørende på de ”ikke-økonomiske” områder – hvilket altid vil være en tilfredsstillende meddelelse til befolkningen: ”I har det godt, venner, og bare rolig, vi arbejder på, at det skal blive endnu bedre.”

SARKOZY er ikke i gang med at gentænke markedet, men derimod at gentænke, hvordan et succesfuldt samfund måles. Andre vinder på BNP, men et land som Frankrig skal slå på velfærd og well-being.

I Frankrig er man ikke bange for at inddrage eliten, heller ikke den fra udlandet, og bruge deres argumenter. Selvfølgelig har Sarkozy fortalt kommissionen, hvad han vil have og ikke vil have. Men budskabet falder i god fransk jord – ”vi vil forandring og nye tider, men heller ikke for meget forandring”. Rapporten ligner en succes for Sarkozy, der ser ud til at vinde respekt hos befolkningen og særligt: hos eliten.

Det betyder, at Sarkozy endnu en gang indtager både venstrefløj, midte og højrefløj. Rapportens indhold er faktisk seriøst, selvom der er mange ubesvarede metodiske spørgsmål, når det gælder forskning i lykke – først og sidst: Hvordan man måler den? Men tankegangen er ret revolutionerende: Hvis vi evaluerer verden og samfund på en ny måde, får vi også nye løsninger. Verdensbanken, IMF og OECD var til stede ved præsentationen, de skamroste arbejdet og talte endda om, at de ville til at måle og analysere på en ny måde. At Stiglitz er med, ligner et forsøg på også at afsætte lykke-forskningen til amerikanerne. Sarkozy håber utvivlsomt, at metoden inspirerer andre. Især fordi Frankrig – vurderet efter denne selvopfundne standard – altså klarer sig så pænt.

Under Folketingets åbningstale erklærede statsminister Lars Løkke Rasmussen, at Danmark formentlig ikke kommer til at leve op til adgangskriterierne for euro-medlemskab, og at en dansk euro-afstemning derfor er uaktuel. RÆSON spørger Jens Rohde (V).

V klar til euro-afstemning: "Vi venter bare på SF"

Venstres euro-begejstring er uændret – og Danmark bliver euro-medlem, den dag hvor venstrefløjen får taget sig sammen og melder ud, at de går ind for euroen. Før det sker, vil der ikke være et folkeligt grundlag for en afstemning om forbeholdene.

Af Jens Rohde (MEP, V)

Hvornår bliver Danmark euro-medlem?

Danmark bliver euro-medlem, den dag hvor venstrefløjen får taget sig sammen og melder ud, at de går ind for euroen. Før det sker, vil der ikke være et folkeligt grundlag for en afstemning om forbeholdene. Det er jo en fuldstændig absurd situation, at vi har R og S, som står og kaster mudder efter regeringen for ikke at ville tage en afstemning om forbeholdene, når deres egen polske ægteskabspartner, Villy Søvndal, stadig står på et nej og et ønske om at være med i en regering. Vi mangler svar på, om S og R vil udskrive en folkeafstemning om ØMU'en, hvis de kommer i regering, eller om de igen vil agere politiske strippere for Villy Søvndal. Enhver med historik i bagagen ved, at danskerne ikke siger ja til euroen, medmindre et meget bredt flertal i Folketinget anbefaler at sige ja.

Jeg ønsker brændende, at Danmark kommer af med forbeholdene, fordi jeg synes, at vi bør tage et medansvar for de helt centrale dele af samarbejdet, som ikke mindst euroen er udtryk for. Jeg ville nødigt have været borger i et Europa uden euroen under denne finanskrise. Det ville nemlig have betydet, at lande, der kom i økonomiske problemer, ville have devalueret deres valutaer og eksporteret problemerne videre til naboerne. Sådan var det jo, før vi fik euroen.

Nogle vil måske sige, at det er en god idé at nedskrive valutaen, så man får mulighed for at fremme eksporten i en periode, men ikke alene er det usolidarisk, det er også at gøre sit eget lands borgere fattigere. Når man devaluerer, medfører det inflation, som gør konkurrencevilkårene dårligere, og Europas – og Danmarks – historie er fulde af eksempler på det. Derfor nyder Danmark godt af, at andre lande har valgt at afskaffe devalueringsværktøjet, som man ikke kan bruge uden at skade andre i fællesskabet. Det burde vi også gøre. Derfor skal vi være med i euro-samarbejdet.

Jeg synes egentlig, at det handler mere om moralsk ansvar end om rentespænd i forhold til de andre euro-lande. Eller sagt på en anden måde: det ansvarsfulde argument frem for det økonomiske. Derfor har jeg heller ikke lyst til at spille hasard med vores deltagelse ved at gennemføre endnu en folkeafstemning med stor risiko for et nej. Man skal ikke bevidst samle på nederlag i politik.

Jeg vedstår, at jeg her tager et rent strategisk forbehold i debatten, men sådan er man nu engang nødt til at gøre, hvis man vil nå sine mål i politik, som jo ikke er et specielt rationelt håndværk. Men mit strategiske forbehold gør imidlertid ikke mit ønske om deltagelse i euroen mindre – vi venter bare på SF.

Er regeringens euro-holdning ikke et udtryk for et fundamentalt skifte i Venstres oprindeligt så Europa-begejstrede EU-politik?

Ikke det fjerneste. Og jeg har sagt det så mange gange før: Selvom man er superbegejstret for både EU og euro, må man jo gerne tage hjernen med på arbejde. Hvis man vil have euro, må man agere så klogt som muligt for at få tingene igennem. Det tager så indimellem længere tid, men alternativet er jo, at vi helt afskærer os selv fra muligheden for at deltage, fordi en forhastet afstemning med et nej som resultat vil være det endelige dødsstød til dansk euro-deltagelse i en overskuelig tid fremover. Så nej.

Begejstringen og fundamentet i Venstres EU-politik er den samme som altid, men vi har måske bare lært, at man ikke ligefrem behøver at tage hovedspring på lavt vand. Det kan man som bekendt knække nakken på. I den strategiske kontekst lærte Venstre rigtig meget af Anders Fogh Rasmussen. Der er en grund til, at han stort set altid fik sine ting igennem, og to vigtige kodeord her er tålmodighed og timing.

Erik Holm vurderede i RÆSON's Ugemagasin #2, at et muligt udfald af krisen er, at "de svageste lande, måske Grækenland" bliver nødt til at bryde ud af euro-samarbejdet.

Rent formelt og teoretisk kan man godt stille det op som Erik Holm – og med teoretisk god ret. Men min vurdering er, at det i givet fald ville være sket for længe siden. Jeg synes faktisk, at vi gennem årene har set, at der i systemet er en god kombination af formel fasthed og reel fleksibilitet. Det er nødvendigt i en foranderlig verden med skiftende stærke og svage økonomier – uden at det dermed kompromitterer euroens værdi i særlig grad. Det skyldes, at alle har brug for den solidaritet, som ligger i euroen. Uden den ville vi som tidligere nævnt vende tilbage til tidligere tiders evige eksport af nationale problemer til andre lande, hvor man nedskriver sin valuta for at få nogle hurtige konkurrencemæssige gevinster.

Bør de rige EU-lande bidrage til de fattige – hvis det er en forudsætning for at redde euroen?

Det forekommer mig ikke aktuelt at tale om at redde euroen. Jeg ved godt, at hver eneste gang, der har været økonomiske kriser i euro-zonen, så har teoretikerne råbt: "Se, hvad vi sagde, nu kuldsejler projektet!" Men det er jo ikke sket. Heller ikke denne gang. Tværtimod synes euroen at være en valuta, som markedet har stor tiltro til, hvorfor den står relativt stærkt i de mange rørte vande.

Det sagt, skal vi alligevel i solidaritetens og fællesskabets navn støtte op om væksttiltag for de fattige områder i EU. Men svaret må være et betinget ja og et betinget nej. Det hele kommer nemlig an på, hvordan man gør det. De rige lande bidrager jo allerede i dag gennem strukturfondsmidler og en lang række fælles tiltag, som også styrker de fattigere områder i EU. Her kunne jeg godt tænke mig lidt mere fleksibilitet ind i budgetterne, så det løbende bliver muligt at flytte og målrette midlerne efter behov. F.eks. kæmper vi i Venstre for at øge mulighederne for at anvende flere strukturfondsmidler til energirenoveringer og -investeringer. Det vil både øge beskæftigelsen på disse områder og samtidig give noget af svaret på klimaudfordringen. I dag kan kun 3 % af midlerne bruges på energiområdet, og det forslår som en skrædder et vist sted, med de udfordringer vi står over for. Bedre anvendelse af strukturfondene kunne være en vej frem.

Man må dog ikke glemme, at euro-zonen i sig selv er en hjælp, fordi den er et værn mod spekulation mod de svage valutaer. Det betyder ikke, at man ikke kan diskutere andre tiltag, men jeg vil advare kraftigt imod, at man følger f.eks. socialisternes forslag om at lægge aktiv beskæftigelsespo-

litik ind i euro-samarbejdet. Beskæftigelselementet ligger implicit i stabilitetspagten, fordi stabilitet er det bedste instrument til at skabe beskæftigelse. Stabile og stærke økonomier og valutaer, hvor politikerne ikke har adgang til at gennemføre irrationelle tiltag, og hvor tilliden er høj, tiltrækker investorer og dermed også den risikovillige kapital, som er afgørende for antallet af arbejdspladser. Og fordi lønpresset er mindre i lande, hvor man ikke devaluerer, hvilket betyder noget for muligheden for at afsætte varer og dermed fastholde arbejdspladser. Vi må for alt i verden ikke føre en politik, som belønner de svage økonomier eller uansvarlighed gennem bevidst spekulation i store budgetunderskud, for så sender vi euroen ud i frit fald.

Vil euro-zonen mere generelt blive tvunget til at revidere (lempe) sine adgangskrav? Og sin funktionsmåde?

Som sagt er det vigtigt, at man formår at gå på to ben. Stabilitetspagten og kravet om ikke at have for stort underskud er vigtige formelle regler, som vi skal fastholde. Samtidig er det også vigtigt at kunne agere fleksibelt i en foranderlig verden gennem midlertidig vigen – men stadig med stram fastholdelse af målene. Det er jo det, som EU rent faktisk gør, og det tror jeg man skal blive ved med. Så mit svar på spørgsmålet vil helt overordnet være et ”nej, det tror jeg ikke”.

Jens Rohde er medlem af EU-Parlamentet for partiet Venstre. Han var tidligere folketingsmedlem og var fra 2001 politisk ordfører for Venstre. Han afbrød sin politiske karriere for at blive direktør på TV 2 Radio i 2007.

Topmøde: ransagelsens time i Europa

Stemningen var præget af dystre udsigter for EU's økonomi, da Europas regeringschefer i sidste uge mødtes i Bruxelles til et uformelt topmøde. De økonomiske prognoser for Europa er nu så alvorlige, at regeringscheferne ikke fik tid til at diskutere øvrige punkter på dagsordenen, såsom klimatopmødet i København. Det blev i stedet Grækenlands milliardstore underskud på statsbudgettet og diskussioner om EU's nye vækststrategi, der løb med opmærksomheden.

Af Rikke Brøndum, Bruxelles

Topmøde. På trods af et snedækket Bruxelles havde de sorte skyer på forhånd samlet sig over byens gamle bibliotek Solvay, som i sidste uge udgjorde rammerne for årets første EU-topmøde. Europas nye faste formand, belgiske Herman Van Rompuy, optrådte for første gang som mødeleder for EU's stats- og regeringschefer, efter Lissabontraktaten blev vedtaget for få måneder siden. Der var dog alt andet end europæisk optimisme at spore i korridorerne. Med en europæisk økonomi, der er bombet tilbage til 1990'ernes produktionsniveau, syv millioner tabte arbejdspladser på blot halvandet år og et græsk budgetunderskud i 2010 på næsten 300 mia. euro, var den økonomiske byrde til at tage og føle på.

En græsk tragedie

Det blev derfor også et topmøde, hvor Europas ledere gjorde sig det klart, at det er på tide at styre EU med fast hånd gennem krisen ved de konkrete handlinger og muligvis ubehagelige beslutninger, som det undervejs måtte kræve.

Ét af de mest presserende punkter på dagsordenen krævede da også en beslutning med det samme, nemlig spørgsmålet om det milliardstore underskud på Grækenlands statsbudget. De resterende 26 medlemslande blev i første omgang enige om at stille op med fuld støtte til den græske regering. Landets økonomi havde i dagene op til topmødet givet anledning til diskussioner om, hvorvidt resten af Europa – navnlig de lande, som er med i euro-samarbejdet – ville give landet en finansiel indsprøjtning. Landet har i øjeblikket et budgetunderskud på 12,7 % af BNP, hvilket er fire gange så meget, som EU tillader. Imidlertid var der ifølge Danmarks statsminister, Lars Løkke Rasmussen, ingen konkrete planer om en finansiel redningsaktion for Grækenland:

”Den støtteerklæring, som alle medlemslande i dag har vedtaget, er et solidt signal om opbakning til de beslutninger, den græske regering nu har taget for at rette op på økonomien. Det er en solidaritetserklæring til en regering, der skal tage nogle svære beslutninger, som ikke vil vække glæde i gaderne i Athen. Men Grækenland har ikke bedt EU om nogen økonomisk støtte,” sagde han og ville ikke forholde sig til, hvorvidt Danmark skulle bidrage til en eventuel græsk redningspakke.

”Skulle det blive aktuelt, må vi diskutere, hvordan sådan en pakke skal skrues sammen. Indtil da er det et hypotetisk spørgsmål,” sagde han. Spørgsmålet om en samlet europæisk kapitalindsprøjtning til Grækenland havde ellers floreret blandt diplomater i Bruxelles i dagene op til mødet, ikke mindst fordi Frankrig og Tyskland på forhånd havde diskuteret muligheden for økonomisk støtte. Få timer inden selve topmødet havde Angela Merkel og Nicolas Sarkozy holdt intense samtaler med formanden for eurogruppen, Luxembourgs Jean Claude Juncker, samt Den Europæiske Centralbankchef Jean Claude Trichet og Van Rompuy. Den græske statsminister, George Papandreou og hans kollega José Zapatero fra Spanien – der i øjeblikket har EU-formandskabet – havde også

deltaget i mødet. Resultatet var en erkendelse af, at det var nødvendigt at erklære fuld støtte til Grækenland og åbne muligheden for økonomisk støtte for at bevare tilliden til euroen. En erklæring, som skal vedtages endeligt af EU's økonomi- og finansministre i næste uge.

Efter mødet var det dog klart, at Grækenland foreløbig kun har bedt om teknisk hjælp fra EU-Kommissionen og fra Den Internationale Valutafond, IMF. Deres assistance skal sætte skub i regeringens planer om at reducere det enorme statsunderskud med 4 %. Til gengæld skal Grækenland nu finde sig i at blive holdt under tæt observation af både Kommissionen og Den Europæiske Centralbank i de kommende måneder. Alle rede til marts skal Grækenland således stå skoleret.

”Vi giver den støtte til Grækenland, hvis det skulle blive nødvendigt. Men det er ikke uden betingelser,” lød det fra Jean Claude Juncker, som undlod at kommentere på, hvilke økonomiske midler euro-landene måtte stille til rådighed i tilfælde af en økonomisk indsprøjtning.

En udmelding, som Papandreou alligevel tog gladelig imod:

”Europa har vist, at man er parat til at holde euroen stabil, uanset hvad der måtte ske. Jeg ser det her som et tegn på, at EU har politisk vilje til føre os helskindet gennem krisen som en samlet union,” sagde han efter mødet og understregede, at Grækenland foreløbig kun har bedt om teknisk assistance. Én af årsagerne til det galoperende underskud i Grækenland er, at regeringen har udstedt for mange statsobligationer for at få flere penge i statskassen. Da der ikke har været penge, når obligationerne er blevet indløst, har regeringen været nødt til at udstede endnu flere obligationer. En ond cirkel, som – hvis den ikke afsluttes – kan betyde, at der ikke længere er tillid til, at den græske stat kan betale for obligationerne. Populært sagt er staten gået bankerot.

Ny vækstmotor på vej

Det var dog ikke kun de græske skrækscenarier, der blev diskuteret i Bruxelles. Regeringscheferne tog således første skridt i den debat, der til sommer skal munde ud i en ny vækststrategi for Europa, der blandt andet tager fat på forskning, uddannelse og arbejdsmarkedsreformer. EU-2020 skal afløse den hidtidige og delvis fejlslagne Lissabon-strategi. I modsætning til tidligere blev ministrene i torsdags enige om, at EU's vækstsmål fremover skal styres med fast hånd, så de enkelte medlemslandes indsats på områder som forskning og uddannelse bliver benchmarket (dvs. sammenholdt med en given standard, red.) hvert år. EU's faste formand, Van Rompuy, foreslog desuden at tilbyde en økonomisk gulerod – i form af tilskud og øgede lånemuligheder – til de lande, som hurtigst opfylder målsætningerne i strategien. Samtidig erkendte ministrene, at de nu bliver nødt til at tage større ansvar for at nå målene. EU-2020 skal indeholde færre, men til gengæld klarere mål, hvis den skal have en chance for at blive gennemført. Ifølge den danske statsminister er det nødvendigt, da Europa ellers bliver overhalet indenom af nye økonomier som Kina, Brasilien og Indien.

”Vi havde en meget ligefrem og ærlig debat om, hvor Europa egentlig står henne i verden i dag. Selvom vi ikke nåede at diskutere klimatområdet i København i dag, lå det alligevel i baghovedet, at EU er udfordret globalt af nye vækstlande som Kina. Vi ser nogle nye strukturer på den internationale scene,” sagde Lars Løkke.

Han mente dog, at EU nu har taget et første, betydeligt skridt med sin EU-2020-strategi, der viser en vej frem efter krisen:

”En af Lissabon-strategiens fejl var, at den indeholdt for mange uklare målsætninger. Nu får vi både klare mål og klare opfølgninger. Samtidig er det også en måde at undgå den protektionisme, som nogle lande har haft en tendens til at indføre i forbindelse med krisen,” forklarede han. Stats-

ministeren og hans europæiske kollegaer diskuterede blandt andet den ny vækststrategi på baggrund af en høring blandt samtlige medlemslande, som Kommissionen skød i gang i november, og som blev afsluttet midt i januar. Kommissionens formand, Jose Manuel Barroso, har i mellemtiden evalueret Lissabon-strategien. Selvom strategien blev fornyet i 2005 med fem år på bagen, har den ikke bragt Europa i førerposition på forsknings- og innovationsområdet. Den har heller ikke bragt EU's beskæftigelsesfrekvens op på de 70 %, som ellers var målsætningen, blandt andet fordi den ikke har været koordineret med EU's andre strategier som for eksempel EU's stabilitets- og vækstpagt. Derfor har indsatsen for at nå målsætningerne i medlemslandene været vidt forskellig. På baggrund af den evaluering og høringsvarene præsenterede Barroso derfor i torsdags de 27 regeringschefer for et samlet forslag til en EU-2020 strategi. De danske fodaftryk på strategien viste sig ifølge statsministeren især på forslaget fokus på grøn vækst.

”Danmark ønsker et grønt indre marked, hvor teknologi, miljø, innovation og vækst går hånd i hånd. Vi tror på, at benchmarking kan hjælpe med at nå målene, men det er ikke nok. Ikke alt kan måles og vejes, som for eksempel et grønt indre marked eller fælles standarder for energieffektivitet. Det skal ganske enkelt bare besluttes,” lød det fra Lars Løkke. Det er dog knap så sandsynligt, at EU-2020-strategien bliver positivt modtaget i Europa-parlamentet. Formanden for de den liberale gruppe ALDE, Guy Verhofstadt, udtalte således allerede inden topmødet, at ansvaret for en ny strategi ikke burde lægge i hænderne på regeringscheferne;

”Regeringsledere tænker på deres eget bagland og vil aldrig sanktionere sig selv, hvis ikke målene bliver opfyldt. Derfor vil det være et tilbageskridt til mellemstatsligt samarbejde, hvis det forbliver i deres hænder. Hvis Europa skal gå samlet ud af krisen, så er det afgørende, at Kommissionen tager ansvar for strategien,” udtalte han i en pressemeddelelse torsdag morgen.

Parlamentet havde netop i sidste uge nedstemt et kommissionsforslag om adgang for amerikanske myndigheder til europæiske bankkonti og dermed for første gang vist sin øgede magt i EU's beslutningsproces under Lissabontraktaten.

”Hvis ikke vi får en vækststrategi, som er europæisk hele vejen igennem, vil parlamentet ikke tøve med at gentage den manøvre,” udtalte Verhofstadt.

I marts finder det første formelle topmøde sted mellem stats- og regeringscheferne. Ud over fortsat at diskutere EU-2020 skal de blandt andet diskutere EU's rolle i de globale klimaforhandlinger, ligesom Lars Løkke Rasmussen skal redegøre for forløbet under COP15.

Rikke Brøndum er freelancejournalist med speciale i EU og Master i international politik.

State of the EU: politisk styring i Europa? Keep on dreaming!

Vil den finansielle krise og den nuværende græske tragedie lede til en accelereret europæisk integrationsproces? Det er i hvert fald dét, de fleste politiske beslutningstagere går rundt og udtrykker forhåbninger om i offentligheden. Men mon ikke de, hvis de tænker ordentligt efter, bør neddrogse forventningerne lidt? EU-retten, det politiske mod, kontrasterende ideologier, den økonomiske virkelighed og de europæiske befolkninger kan stille sig i vejen.

Af Martin Marcussen

”Stærkere politisk styring i Europa”. Det spanske EU-formandskab har gjort dét til et kardinalpunkt i sin ledelse af europæiske forhandlinger i foråret 2010. Angela Merkel og Nicolas Sarkozy snakker også uafbrudt om netop dét. De kan ikke mødes uden at konkludere, at nu er tiden kommet til politisk beslutsomhed. Formanden for eurogruppen, Jean-Claude Juncker, nævner ”økonomisk styring” i hver anden sætning. Direktøren for Den Internationale Valutafond, Dominique Strauss-Kahn, beder så inderligt om, at de europæiske regeringer nu tager et ansvar for at skabe en politisk overbygning til den europæiske økonomi. Og nu er vores egen finansminister, Claus Hjort Frederiksen, oven i købet blevet citeret for, at først bankernes krise og nu de europæiske staters krise helt sikkert vil medføre mere politisk styring i Europa.

Et stykke ad vejen bliver der da også leveret politik. Mødeaktiviteten i Bruxelles er større end nogensinde før. Økonomi- og finansministrene mødes nærmest konstant, formelt såvel som uformelt. Det samme gør lederne af de dominerende europæiske økonomier, Frankrig og Tyskland, på bilateralt basis. Den nye EU-præsident, Herman van Rompuy, har oven i købet annonceret, at fra og med 2011 skal stats- og regeringslederne mødes på månedsbasis. En helt uhørt stor mødefrekvens på det niveau. Hertil kommer, at der er stillet forslag om en række programmer, processer og institutioner, der handler om finansiell overvågning og samarbejde på europæisk niveau, ligesom Lissabon-processen ser ud til at blive fornyet med en såkaldt 2020-strategi. Der sker skam noget.

Men der er også gode grunde til at forholde sig skeptisk til, om den ønskede politiske styring på europæisk niveau bliver til noget i praksis. EU-retten kan stille sig i vejen, de politiske visioner om Europa konvergerer ikke, befolkningerne i EU's medlemsstater ser ikke Europa som en løsning, og den historiske erfaring er ikke lovende.

Juraen: ikke uanede muligheder for politisk styring

Lad os tage de juridiske rammer først. Det er jo rigtigt, som det tidligere tyske medlem af Den Europæiske Centralbanks eksekutivkomité Otmar Issing for nylig slog fast i Financial Times: Der er ikke nogen europæisk bail-out-mulighed, der kan bruges i forhold til eksempelvis Grækenland. Europa kan ikke overtage Grækenlands gæld og dermed stabilisere den græske økonomi og euro-området.

Den gode grund til, at en sådan mulighed ikke findes, er, at det i så fald ikke kun vil være Grækenland, der skulle hjælpes ud af krisen, men også en hel del andre europæiske lande med ondt i økonomien. Det er altså skruen uden ende.

Hvad angår finansiell stabilitet og overvågning i det hele taget er der også nogle juridiske spidsfindigheder, der ikke gør det helt lige til bare at

overdrage eksempelvis Den Europæiske Centralbank (ECB) i Frankfurt nye overvågningsopgaver.

Det er med fuldt overlæg, at ECB netop ikke skulle varetage sådanne europæiske opgaver, og at medlemsstaterne på netop dette område kunne varetage overvågning af bankerne på deres helt egen måde. Den gode grund til, at dette er tilfældet, er, at der er stor uenighed om, hvorvidt finansiel overvågning overhovedet er en opgave, som en centralbank bør tage sig af.

I nogle medlemslande mener man, at centralbankerne er de bedste til at varetage denne funktion. I andre lande, herunder Danmark, skelner man meget stærkt mellem centralbankernes opgaver og i det danske tilfælde Finanstilsynets opgaver.

Med andre ord: Det har aldrig været muligt at forene de meget forskellige nationale synspunkter på dette område, så der kan udvikles en fælles europæisk lovgivning, der varetages af en fælles europæisk institution på bekostning af de nationale tilsynsmyndigheder.

Det korte af det lange er, at det ikke er alle gode eller dårlige idéer om politisk styring i Europa, der har en gang på jord, af den simple grund at der indtil videre ikke er det fornødne juridiske grundlag til at realisere disse idéer. Alene af den grund kan det være besværligt at etablere en decideret EU-forankret styring af den europæiske økonomi. Men der er måske andre, og endnu vigtigere, grunde til, at politisk styring kan gå hen og blive mere drøm end virkelighed.

Politikerne: Retorikken er ens – indholdet forskelligt

En anden grund til, at der kan være grund til at tvivle på, hvorvidt de nuværende kriser fungerer som en katalysator for den europæiske integrationsproces, er, at de vigtigste politiske ledere i Europa lader til at tale forbi hinanden. Selvom de fleste som nævnt taler åbenhjertigt om mere politisk styring af den europæiske økonomi, er der langt fra enighed om, hvad dette indebærer i praksis.

Der er eksempelvis en verden til forskel på det franske *gouvernement économique* og de tyske stabilitetsfremmende tiltag. Franskmandene har i årevis talt om behovet for at etablere en politisk modvægt til den uafhængige europæiske centralbank. De taler om institutionel symmetri mellem ØMU'ens "Ø" og ØMU'ens "M".

Hvor den monetære politik i høj grad er centraliseret omkring ECB i Frankfurt, er finanspolitikken i lige så høj grad decentraliseret i medlemsstaternes hovedstæder.

Helt konkret mener franskmandene med politisk styring, at politikere skal involveres meget mere i den detaljerede styring af finans, penge- og kreditpolitik i Europa. De mener oven i købet, at denne form for politisk intervention bør institutionaliseres, så der kan udvises reel europæisk lederskab i Europa på dette område. Eurogruppens formand, Jean-Claude Juncker, er ikke overraskende ret enig i denne vision, idet det nok bliver eurogruppens kompetencer, der ser ud til at blive gevaldigt styrket, hvis franskmandene får deres vilje.

Nicolas Sarkozy har dog tidligere demonstreret, at økonomisk koordination og styring simpelthen er for vigtigt til, at man blot kan overlade den til økonomi- og finansministrene. Det betyder, at også Europas stats- og regeringsledere kunne tænkes at spille en betydelig rolle i de franske planer.

Heroverfor står tyskerne, der også taler om behovet for politisk styring, men med et helt andet indhold. For tyskerne drejer det sig om at etablere nogle økonomiske spilleregler i Europa, der kan understøtte arbejdet i Den Europæiske Centralbank med henblik på at skabe økonomisk stabilitet og holdbarhed.

Det handler om at etablere en incitamentsstruktur i euro-området, der bidrager til, at medlemsstaterne fører stabilitetsorienterede økonomiske politikker og gennemfører de strukturelle reformer, der måtte være nødvendige for ikke at komme ud i økonomisk uføre.

Tyskerne ser slet ikke politisk styring som et spørgsmål om, at europæiske statsledere nu skal ind og detailregulere den europæiske økonomi. En direkte konsekvens af dette er jo, at man nok skal være varsom med at konkludere, at blot fordi de traditionelle fransk-tyske motorer i den europæiske integrationsproces anvender nogenlunde den samme retorik om behovet for politisk styring og lederskab som et svar på den finansielle og økonomiske krise i Europa, så kommer der også et udspil, der er enighed om.

Europæisk krisebevidsthed: en mangelvare

Det er ikke kun juraen, og de politiske ledes fællesskab, der skal være på plads, for at der kan igangsættes deciderede europæiske tiltag, der har med øget politisk styring at gøre. Stemningen i de europæiske befolkninger spiller også en rolle. Rundtomkring i Europa har der udviklet sig en rimelig forventning om, at politiske ledere træder til med krisepakker og ekspansive tiltag, der kan afbøde de værste effekter af den finansielle krise og den efterfølgende økonomiske nedtur. Der er mange, der har været hurtige til at tale om den rå markeds kapitalismes endeligt, og der er lige så mange, der har stillet sig til rådighed med idéer og planer for, hvordan politisk styring kan genintroduceres på den ene eller den anden måde. I nogle lande har der udviklet sig en decideret krisebevidsthed, der muliggør, at der kan gennemføres reformer, der ville have været meget svære at gennemføre uden en sådan krisebevidsthed.

Når det så er sagt, skal man passe på med at ekstrapolere den nationale krisebevidsthed op på europæisk niveau. De nationale befolkninger kræver nationale handlingsplaner. De ser ikke Europa eller for den sags skyld det endnu større udland som en del af løsningen, men snarere som en del af problemet. Et helt generelt træk i de nationale politiske debatter er, at krisen er kommet til dem udefra.

Krisestyingsfasen, som udspillede sig over det meste af 2009, var således ikke kendetegnet ved, at det var de europæiske ledere, der i fællesskab skabte rammerne for de nationale reformplaner. Tværtimod. Krisestyringen var præget af, at hver enkelt europæiske økonomi tog sagen i egen hånd, hvorefter man post hoc samledes på europæisk niveau for at vedtage nogle "fælles" krisestyingsmekanismer.

Det er måske netop dette faktum, som direktøren for Den Internationale Valutafond, Dominique Strauss-Kahn, tænker på, når han i en kronik i Financial Times appellerer til, at nu bør ansvarlige europæiske politikere afvise ad hoc-nationale reformer af deres finansielle systemer. Han appellerer til en europæisk fællesskabsfølelse. Spørgsmålet er bare, om en sådan politisk beslutsomhed vil kunne udfolde sig, uden at der har udviklet sig en bevidsthed i de europæiske befolkninger om, at fælles europæiske initiativer faktisk kan ses som en løsning på deres egne problemer.

Det gør det ikke bedre, at de europæiske befolkninger lader til at være godt træt af grandiose europæiske integrationsprojekter. Lissabontraktaten og dens lange, konfliktfyldte vej til endelig ratifikation har sat sig sine spor. Det er meningen, at den skal holde i mange år fremover – det er ikke den brede befolknings forventning, at politikere nu skal tage initiativ til endnu flere traktater, der kan konsolidere et "politisk" Europa med udpræget politisk styringskapacitet.

EU som et differentieringsprojekt

En sidste dimension, der kan give anledning til at tvivle på, om der nu også er store fælles-europæiske styringsplaner i støbeskeen har med de historiske erfaringer at gøre.

Europa i dag med 27 medlemmer er meget anderledes end tidligere tiders Europa. Nogle af de store integrationsprojekter, der var udtænkt i en periode, hvor Europa var mere homogent, udfoldes og testes nu for første gang i en situation, hvor Europa er præget af mangfoldighed og diversitet.

ØMU'en var tænkt som et harmoniseringsprojekt. Det er i bund og grund dét, man havde konvergenskriterierne til at sikre, nemlig at de europæiske økonomier på nogle vigtige indikatorer var meget lig hinanden, førend man introducerede euroen. Men ØMU'en har udviklet sig til alt andet end et harmoniseringsprojekt. Man fristes næsten til at sige, at ØMU'en er et godt eksempel på et mere generelt fænomen i Den Europæiske Union, nemlig at det har udviklet sig til et differentieringsprojekt.

Med blik på Grækenland, Portugal og Spanien kan alle og enhver i dag overbevise sig selv om, at der er meget store økonomiske spændinger i euro-området. Forskellene mellem landene i euro-området er på nogle områder betydelig større end forskellene mellem mange euro-insidere og mange euro-outsidere, som eksempelvis Danmark. Politisk, økonomisk, kulturelt og socialt er der meget større ligheder mellem Danmark og Sverige uden for euro-området og Holland, Østrig og Finland inden for euro-området, end der er mellem de 16 euro-lande indbyrdes. Sandsynligheden for, at euro-området kan stå sammen som en enhed om at etablere politisk styring, virker derfor minimal. Man kan derimod godt forestille sig, at EU-lande, der ligner hinanden, helt uafhængigt af om de er med i euroen eller ej, kan igangsætte planer og programmer, der gælder for dem selv.

Et differentieret Europa er et Europa, hvor sandsynligheden for, at der vedtages store fælles og alt inkluderende politiske projekter, bliver mindre. Det betyder ikke, at den europæiske integrationsproces går i stå, tværtimod. Integrationsprocessen holdes netop i gang, ved at der gives mulighed for, at nogle lande, der har fælles interesser, kan arbejde tættere sammen end andre lande. Det er altså denne europæiske virkelighed, man skal have i tankerne, når man begynder at drømme om nye store EU-projekter og mere politisk styring af den europæiske økonomi. EU befinder sig måske i en udviklingsfase, hvor det ikke længere er realistisk at forestille sig, at alle er med i alting.

Spanien afgørende som test-case

Hvornår ved vi, hvem der får mest ret vedrørende muligheden for intensiveret politisk samarbejde omkring den europæiske økonomi?

De politiske beslutningstagere, der i offentligheden krydser fingre for, at der kan findes et hurtigt fælles-europæisk "fix", der løser alle problemer nu og i al fremtid, eller skeptikerne, der siger, at problemerne denne gang bliver løst ligesom de altid bliver løst, når det brænder på, nemlig pragmatisk, partielt og ad hoc?

Test-casen bliver nok Spanien – verdens niende største økonomi. Én ting er, at et lille land som Grækenland, der ikke fylder mere end 2,5-3 % af euro-områdets bruttonationalprodukt, er i problemer. En helt anden ting er, om én af Europas dominerende økonomier må give op. Det sidste vil have katastrofale følger for euro-området såvel som for hele Europas økonomi. Ligesom Danske Bank var for stor til at gå konkurs, men Roskilde Bank ikke var det, er Spanien simpelthen for vigtig til, at der ikke gøres noget på europæisk niveau.

Martin Marcussen er professor mso ved Center for Europæisk Politik (CEP), Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Marcussen er forfatter til en række bøger inden for samfundsvidenskab.

Især Sydeuropa er hårdt ramt af den økonomiske krise – hvad bør EU gøre for at hjælpe disse lande? RÆSON spørger medlem af Europa-Parlamentet Morten Messerschmidt.

EU: løgnens pris

Tyske toppolitikere har foreslået Grækenland at sælge ud af deres mange små øer – og derigennem mindske det store offentlige underskud. Idéen er absurd og ikke mindst hyklerisk, idet den er fremsat af Tyskland, der har en mangeårig negligering af EU's økonomiske regelsæt bag sig.

Af Morten Messerschmidt (MEP, DF)

De tyske toppolitikere fra Angela Merkels parti, CDU, Josef Schlarman og Frank Schäffer, er kommet på den tilsyneladende geniale idé, at Grækenland da bare kan løse alle sine økonomiske problemer ved at sælge ud af nogle af sine mange øer. Mange af dem er ubeboede, de ligger alligevel tæt på Tyrkiet – så hvorfor ikke sælge dem og dermed fylde den udhulede statskasse lidt op?

Ja, der findes mennesker, som kender prisen på alt, men værdien af intet. Mennesker, som ikke forstår, at et territorium ikke er noget, man sælger ud af. At idéen tilmed kommer fra Tyskland i et forsøg på at redde EU's økonomiske bånd, som de i en årrække selv har brudt [Tyskland har overtrådt euroens konvergenskriterier, red.], illustrerer det grænseløse hykleri i sagen. Tyskland fik lov til at have en større statsgæld end tilladt [maks. 3 %'s underskud på de offentlige finanser, red.], blot fordi det er "et stort land".

Grækenland har båret sig forkasteligt ad. Landet har konsekvent afleveret pyntede budgetter til EU. Budgetter, som tegnede et rosenrødt billede af den økonomiske situation i Grækenland. Det gik fint, så længe højkonjunktoren herskede. Men da krisen bredte sig, gik det galt. Statsunderskuddet var i 2009 på 12,7 % af BNP, hvilket er en tydelig overskridelse af de 3 %, som stabilitetspagten for euro-landene tillader. Og regeringen i Athen har nu måttet vedtage en spareplan, der skærer 4,8 mia. euro i statsbudgettet.

Grækenland har begrænset manøvrerum

Spareplanen indebærer blandt andet højere moms, dyrere tobak og alkohol samt forhøjelse af pensionsalderen, reduktion af ansattes feriepenge og en generel lønnedgang. Tiltag, som har resulteret i strejker og betydelig social uro.

Nu kan man langt hen ad vejen sige, at det er Grækenlands egen skyld; man ligger med andre ord, som man har ret. Men samtidig er man nødt til at have in mente, at Grækenland inden for euro-zonen er blevet berøvet en lang række monetære redskaber, som tidligere var til rådighed, nemlig devaluering og depreciering.

Jeg skal være den første til at sige, at hverken devaluering – eller den mere drastiske depreciering – af en valuta er vejen frem. Den skubber problemer over på nabolandene, som får sværere ved at afsætte produkter, samtidig med at importen bliver øget fra "billigere" lande. I lille målestok oplevede vi det, da den svenske kronekurs for nyligt oplevede et historisk lavpunkt. Danskere strømmede til Sverige for at fylde indkøbskurven, mens svenskere i en stor bue gik uden om København. Hvilket blandt andet resulterede i, at forlystelser som Tivoli valgte at "veksle lige over" mellem svenske og danske kroner for at tiltrække svenske turister. Hertil kommer, at de svenske importpriser skød i vejret.

Nej, valutaafvigelse er ikke i nogens interesse, men samtidig er vi nødt til at konstatere, at penge som alt andet også har "en pris". Og at det i håbløse situationer kan være nødvendigt for et land at trække i den økonomiske nødbremse. Når jeg har argumenteret mod euroen og for kronen, er jeg ofte blevet mødt med det argument, at jeg vil have 1970'ernes kaotiske tilstande med hyppige devalueringer tilbage. Det er naturligvis noget vrøvl. Fastkurspolitik skal være udgangspunkt, men det må ikke blive en spændetrøje – "et kors af guld" – som modstandere af genindførelsen af guldstandarderne yndede at kalde mellemkrigstidens mislykkede forsøg på at genindføre monetær stabilitet efter 1. verdenskrigs ødelæggelser.

Græsk bankerot = euroens undergang?

Guldstandarderne led som bekendt en krank skæbne på grund af 1930'ernes alvorlige kredit- og gældskrise, og keynesianismen gik sin sejrsgang. Med euroen forholder det sig stik modsat: Den blev introduceret i en periode med en historisk vækst og en højkonjunktur uden sidestykke i efterkrigstiden. Det vil sige, at mange af euroens systemiske fejl i lang tid forblev skjulte. Den største systemiske fejl ved euroen er, at den nødvendige samordning og koordinering af medlemslandenes økonomiske politik ikke har fundet sted. Det siger sig selv, at en koordinering er nødvendig, men euro-tilhængerne vidste udmærket godt, at al tale om et bindende politisk samarbejde ville få de fleste europæere til at flygte skrigende bort. Derfor måtte euroen pakkes ind i harmløst kulørt gavepapir, hvor der kun stod et par luftige vendinger om fastkurspolitik – og så ellers en hel masse sludder om, hvor let det ville blive at rejse rundt i EU, når man ikke længere skulle veksle. Ja, det var faktisk det primære salgsargument for den fælles valuta.

De politiske og økonomiske forudsætninger for fastkurspolitikken blev med andre ord let og bekvemt fejlet ind under gulvtæppet. Så længe væksten kørte på fuld damp med stigende aktiekurser og boligpriser, kunne intet gå galt. Alligevel var der advarselslamper, der blinkede rundt omkring. Da Portugal fik problemer med at overholde konvergenskriterierne på grund af en overskridelse af grænsen for budgetunderskud, pusede de store lande sig op og tog Portugal kraftigt i skole. Da det tilsvarende skete i Tyskland, var der derimod ikke noget at gøre, for uden Tysklands accept ville euroen hurtigt bryde sammen.

I dag er det Grækenland, og vi ser nu, hvordan de store EU-lande kan sætte rammerne for den økonomiske politik i et i teknisk henseende ellers selvstændigt land – det arrogante forslag om, at Grækenland bør sælge ud af sit territorium skal netop ses i dette lys.

Og der står meget på spil. Hvis Grækenland går statsbankerot, vil det tage livet af euroen, mener topchefen for Deutsche Finanzagentur, der styrer den tyske stats låntagning. Han siger videre, at den aktuelle økonomiske krise "er en syretest, der vil afsløre, om medlemmerne af euroen holder sammen og løser problemerne". Samtidig understreger Angela Merkel, at euroen kun kan klare sig, hvis Grækenland og andre gældstyngede lande foretager de nødvendige tilpasninger og nedskæringer – og hun tilføjer, at finansmarkedernes tillid står og falder med, hvorvidt det lykkes at trimme 4 % af den samlede økonomi i euro-landene. Hvad Merkel her i virkeligheden siger, er, at det enkelte land må bøje sig for flertallet – og at det enkelte medlemsland ikke længere har magt over sin økonomiske politik.

To mulige fremtidsscenerier

Hvad vil fremtiden nu bringe? Ja, jeg ser to mulige scenarier, som er afhængige af en lang række faktorer.

”Best case” er en generel global vækst og dermed øget beskæftigelse, som afhjælper de budgetunderskud, som ikke kun Grækenland har oparbejdet – uden at det kommer til alvorlige nedskæringer og reformer, som kan afstedkomme omfattende uro.

”Worst case” er derimod situationen, hvor lande med budgetunderskud kommer ind i en alvorlig ond cirkel med stadig stigende rente. Her er der ingen vej uden om smertefulde reformer og den sociale uro, der vil følge i kølvandet. EU vil ikke kunne tåle demonstrationer og strejker i større mængder, da disse langsomt, men sikkert, vil blive rettet mod selve EU og ECB. Det vil kunne betyde, at euroen må enten opgives eller ændres.

Vi kan prise os lykkelige

Hvor er det i grunden ærgerligt, at vi kunne have været helt sparet for denne situation, hvis blot euroens foregangsmænd og tilhængere havde været mere klare i spytet og forklaret de europæiske vælgere, hvilke konsekvenser indførelsen af en fælles valuta har for landenes økonomiske manøvrerum.

Det er muligt, at euroen så var gået i glemmebogen, men i det mindste havde det været ærlig snak fra begyndelsen. Som med alle løgne gælder det, at de på et tidspunkt bliver opdaget – og jo længere tid der går, før det sker, desto mere smertefuldt bliver det som regel, når sandheden endelig kommer frem. Euroen er grundlagt på en løgn – eller i hvert fald kun en halv sandhed – nemlig den, at medlemslandene også efter tiltrædelsen ville kunne bevare deres økonomiske og politiske handlefrihed. Det er naturligvis en illusion – ja, det rene blændværk.

Selvom den danske regerings seneste reformudspil begrundes med hensynet til kronens binding til euroen – og dermed illustrerer, at også Danmarks manøvrerum er indskrænket – skal vi prise os lykkelige over, at vi ikke i praksis har udskiftet kronen med euro. Vi har bevaret friheden sammen med lande som Storbritannien og Sverige. At vi i en årrække har været bundet til euroen, er ikke nogen endegyldig beslutning. Vi kan stadig vælge at udtræde. Det kan de ikke i Grækenland, Portugal, Spanien, Irland eller for den sags skyld Tyskland. Løgnens pris kan vise sig at blive særdeles høj for de politikere, der lovede deres vælgere guld og grønne skove med euroen.

Morten Messerschmidt har siden 2009 været medlem af Europa-Parlamentet for Dansk Folkeparti, hvor han blev valgt ind med 284.500 personlige stemmer, hvilket er det næststørste antal ved et dansk EU-parlamentsvalg. Messerschmidt var medlem af Folketinget fra 2005-2009.

EU-topmøde: enden på en græsk tragedie?

EU tog i sidste uge en historisk beslutning – med Frankrig og Tyskland i spidsen, da de 27 stats- og regeringschefer blev enige om at redde Grækenland fra at gå statsbankerot. Merkel og Sarkozy var klar over, at euroens fremtid var på spil, og havde på forhånd lavet en aftale for at sikre, at EU kunne komme med en klar udmelding på topmødet. Hjælpepakken blev da også positivt modtaget af både markederne og af politikere, men det hårde arbejde for det gældsplagede Europa venter forude.

Af Rikke Brøndum, Bruxelles

Bruxelles. Klokkeren 17.30, torsdag den 25. marts 2010 var et historisk øjeblik i euroens historie. De 27 stats- og regeringschefer ankom til Bruxelles til et af de vigtigste topmøder, Bruxelles har lagt lokaler til længe. Samtidig blev det afsløret af Reuters, at Tyskland og Frankrig netop havde indgået en aftale om en hjælpepakke til Grækenland, der siden starten af året har været på randen af statsbankerot. En aftale, der var med til at sikre euroens stabilitet, der netop på grund af den græske økonomi har lidt under store udsving siden januar.

Hjælpen kommer først og fremmest til at bestå af bilaterale aftaler mellem landene i euro-zonen og Grækenland. Ifølge formanden for eurogruppen, Luxembourgs premierminister, Jean Claude Juncker, skal Europa selv stå for to tredjedele af hjælpen. Resten skal Grækenland ifølge planen finde hos IMF, Den Internationale Valutafond, som dermed får en begrænset rolle i den græske redningsplan. Desuden lød meldingerne i Bruxelles, allerede kort tid efter at topmødet var begyndt, at hjælpepakken kun træder i kraft, hvis ikke Grækenland selv kan refinansiere sin gæld på markedsbasis.

Dermed er aftalen i bund og grund et kompromis mellem de to europæiske stormagter. De har siden det uformelle møde mellem stats- og regeringscheferne den 11. februar har været uenige om, hvordan en eventuel finansieringsmodel til grækerne skulle skrues sammen – og om der overhovedet kunne blive tale om en sådan.

Stormagternes strid

Angela Merkel har den seneste måned været særdeles tilbageholdende over for planerne om en græsk hjælpepakke og gjort det klart, at IMF gerne måtte påtage sig opgaven. Sarkozy og EU-Kommissionens formand, Barosso, har derimod forsøgt at samle opbakning til en ren europæisk pakke uden indblanding fra IMF og dermed fra USA. Det skyldes for det første et spørgsmål om ikke at tabe ansigt til USA, som med et eventuelt IMF-lån til Grækenland ville få stor indflydelse på hele euro-zonen i mange år fremover. For det andet har Frankrig modsat sig en IMF-pakke, fordi Sarkozy gerne vil holde chefen for IMF, franske Dominique Strauss-Kahn, ude af euro-zonen. Han stiller nemlig efter sigende op til næste præsidentvalg i Frankrig, hvor Sarkozy netop har lidt stort nederlag ved regionalvalget.

Med det kompromis, som Tyskland og Frankrig indgik i sidste uge, lykkedes da det også Sarkozy at holde IMF på lang afstand, selvom Grækenland altså nu officielt har fået o.k. til at låne af den Washington-baserede valutafond i yderste nødstilfælde.

Samtidig blev det besluttet, at Tyskland får en særlig vetoret i hjælpepakken, således at Berlin får det sidste ord, hvis det skulle vise sig, at andre lande end Grækenland også skulle få behov for økonomisk hjælp til deres budgetter. Det skyldes ikke mindst, at hjælpen bliver finansieret efter

princippet om, at de bredeste skuldre må bære de tungeste byrder. De rigeste lande – Tyskland og Frankrig – kommer altså til at bidrage mest til den nye hjælpepakke.

Dermed lykkedes det at få en aftale på plads, som resten af de 27 regeringsledere og ikke mindst de 16 euro-lande kunne godkende til stor glæde for den græske regeringsleder George Papandreu, som i ugerne op til mødet havde været i Bruxelles flere gange. Her havde han antydnet over for både Merkel og Barosso, at han ville gå til IMF uden om euro-landene, hvis ikke han kunne regne med hjælp fra resten af Europa. En udmelding, som skabte stor ustabilitet i hele euro-zonen, men som altså ikke blev nødvendig alligevel.

Ingen fribilletter

Men selvom EU-landene altså samlet set udviste stor solidaritet på mødet, var det dog ikke uden betingelser. Efter at have forhandlet indtil midnat kunne Danmarks statsminister, Lars Løkke Rasmussen, således melde ud, at hjælpen til Grækenland kommer under strenge betingelser. Formanden for Det Europæiske Råd, Herman Van Rompuy, kommer til at stå i spidsen for en arbejdsgruppe, der skal overvåge budgetdisciplinen i Grækenland.

”Vi vil gerne sende et signal om, at hjælpen ikke er det samme som en fribillet. Man kan ikke undsige sig EU’s budgetregler på den ene side og så forvente, at man får hjælp fra Europa på den anden side”, sagde Lars Løkke efter mødet og henviste til, at det langt fra kun er Grækenland, som i øjeblikket kæmper med store udfordringer på det nationale budget. Især de sydeuropæiske lande som eksempelvis Portugal er ikke langt fra at befinde sig i en lignende situation.

”Den græske tragedie er et eksempel på den generelle sundhedstilstand hos budgetterne rundt om i Europa. Derfor er det vigtigt, at vi får en bedre koordinering af de økonomiske politikker i Europa, og det kræver nogle nye mekanismer. EU var god til at koordinere stimulus-pakker, da krisen brød ud, og nu bliver vi nødt til at gøre det samme for at vende tilbage til normale tilstande, sagde statsministeren.

Rygterne om en egentlig europæisk økonomisk regering har floreret i Bruxelles siden det uformelle topmøde i februar, ligesom der har været tale om en EU-variant til IMF – en European Monetary Fund. Selvom det endnu ikke er kommet så vidt, så er der dog ingen tvivl om, at EU fremover for mere indflydelse på medlemslandenes økonomiske politikker.

”Det Europæiske Råd skal forbedre den økonomiske styring af Den Europæiske Union, og vi foreslår, at dets rolle med hensyn til økonomisk koordinering og fastlæggelse af Den Europæiske Unions vækststrategi styrkes,” skrev de 27 lande således i erklæringen torsdag aften.

Positiv modtagelse

Spørgsmålet om, hvorvidt IMF eller euro-landene var den mest optimale mulighed for Grækenland, har de seneste uger været diskuteret blandt forskere i Bruxelles. Dagen inden topmødet lød det således fra Daniel Gros – direktør i den anerkendte tænketank Centre for European Policy Studies (CEPS) – at Grækenland med IMF ville få meget løsere lånebetingelser, end hvis hjælpen skulle komme fra Bruxelles. På den anden side vurderede han også, at ”IMF ikke er i stand til sikre langtidsholdbar stabilitet til Grækenland”. Det ville euro-samarbejdet på den anden side kunne sikre, fordi eurogruppen har langt større indflydelse på Grækenlands økonomiske politik, end IMF har, og dermed i højere grad kan påvirke den græske økonomi på langt flere punkter.

På trods af de usikre vurderinger så blev torsdag aftenens kompromis vel modtaget hos både investorerne og hos de europæiske politikere. Allerede

fredag – topmødets sidste dag – viste de internationale valutamarkeder sig således særdeles positive over for euroen, som steg betydeligt. Samtidig fik hjælpepakken rosende ord fra politikerne i EU-Parlamentet, som dog i lighed med Kommissionens formand, Barosso, helst havde set en ren EU-hjælpepakke.

”En løsning med både EU og IMF er bedre end ingenting. Europa har sendt et klart signal om, at vi ikke lader nogen lande i stikken,” sagde Guy Verhofstadt, lederen af den liberale gruppe i Parlamentet.

Han understregede dog samtidig, at den græske redningsplanke kun er første skridt i en meget lang proces, som venter forude. ”Det er vigtigt, at vi sørger for fortsat at få bragt de offentlige underskud ned. Især er EU’s 2020-strategi for vækst, etableringen af en europæisk valutafond og et fælles obligationsmarked vigtigt for at sikre stabiliteten i Europa fremover,” sagde han.

Også Verdensbankens præsident, Robert Zoellick, udtalte fredag i en tale i Bruxelles, at redningspakken var et positivt skridt for Europa.

”Genopretningen efter krisen er stadig meget usikker i Europa og i USA. Derfor var det et meget vigtigt skridt, der blev taget, og jeg tror, vi fremover vil se flere regionale organisationer koble sig til internationale institutioner,” sagde han.

Ud over den græske hjælpepakke diskuterede de 27 stats- og regeringschefer netop EU2020-strategien, herunder EU’s mål på klimaområdet. Her var mødet dog knap så succesfuldt som på spørgsmålet om græsk assistance. Lederne kunne ikke blive enige om to af de fem kriterier i strategien, nemlig målene for fattigdom og uddannelse. Det endte derfor med, at EU fjernede fattigdomsmålene, ikke mindst på opfordring fra den danske regering, der ikke mente, at man kan måle fattigdom præcist. Landene har nu indtil juni måned til at forhandle videre om, hvilke kriterier strategien skal indeholde.

Rikke Brøndum er freelancejournalist med speciale i EU og Master i international politik.

Krisen: EU splittet over krisestyring

Op ad bakke. Selvom EU-landene har ophobet milliarder af kroner i offentlig gæld i løbet af det seneste halvandet år, er de ikke meget for at give EU-Kommissionen mere kontrol over deres budgetter. Det har ellers ligget i kortene, at EU skulle have mere indflydelse på landenes økonomi, lige siden landene blev enige om en redningspakke til Grækenland i sidste måned.

Af Rikke Brøndum, Bruxelles.

Det er ikke en let opgave at få EU's 27 forskellige økonomier til at spille sammen. EU's økonomikommissær, den finske Olli Rehn, var da også godt klar over, at han var kommet på en svær mission, da han forrige weekend mødte de 27 økonomi- og finansministre til et uformelt møde afholdt af det spanske EU-formandskab i Madrid. Det var ikke kun den nu så famøse askesky, som gjorde det vanskeligt for EU-Kommissionen at samle ministrene om en fælles sag. Olli Rehns forslag om, at EU fremover skal overvåge de nationale budgetter, viste sig også at være en hård nød at knække.

”Vi ønsker, at medlemslandenes budgetter skal gennemgås systematisk, før de bliver fremlagt for de nationale parlamenter,” forklarede han efter mødet og understregede, at EU skal kunne gribe ind, hvis der er tegn på græske tilstande.

Kommissærens forslag kommer, efter at EU-landene med Tyskland og Frankrig i spidsen blev enige om en hjælpepakke til Grækenland, primært i form af bilaterale lån.

Redningspakken kom samtidig med en erklæring fra de 27 stats- og regeringschefer om, at EU i højere grad skulle indføre såkaldt ”economic governance”, hvilket vil medføre et tættere økonomisk samarbejde og mere direkte styring af de offentlige budgetter.

Alligevel fik Olli Rehns idé altså en kølig modtagelse af flere af finansministrene, ikke mindst af Tyskland, som er Europas ubestridte leder på det økonomiske område i øjeblikket.

”Vi ønsker at bevare selvbestemmelsesretten over de nationale budgetter. Vi har allerede stabilitets- og vækst-reglerne,” sagde den tyske vice-økonomiminister, Joerg Asmussen, efter mødet og henviste til de kriterier, som alle landene i eurogruppen skal følge, men som flere lande altså har set stort på de senere år, ikke mindst Grækenland.

Ifølge diplomatiske kilder i Bruxelles er det da også uklart, hvor meget indflydelse EU fremover vil få på de 27 statsbudgetter, som hver især har forskellige udfordringer at kæmpe med. ”Medlemslandene har vidt forskellige idéer om, hvad begrebet economic governance dækker over. Franskmandene opfatter det som et egentligt institutionelt samarbejde, mens det i Tyskland blot betyder, at landene skal oplyse hinanden bedre om deres økonomiske situation.

Der er foreløbig enighed om at stramme stabilitets- og vækstreglerne, men stort set alle er imod at give EU-Kommissionen kompetencer over budgetterne,” lyder det fra en diplomatisk kilde i EU-miljøet.

Et nødvendigt europæisk samarbejde

Det er imidlertid afgørende for Europa samlet set, at landene finder en måde at komme af med deres gæld. Sådan lød den kontante besked i Madrid fra både EU-Kommissionen og fra Jean-Claude Trichet, chefen for Den Europæiske Centralbank, ECB.

”Vi fornemmer, at nogle medlemslande ligefrem overvurderer den fremtidige økonomiske vækst,” udtalte han kort efter mødet.

Inden for de seneste måneder har eksempelvis Portugal, Frankrig, Danmark og England fået advarsler fra Bruxelles om, at de er for optimistiske i deres budgetplanlægning og bør nedjustere forventningerne.

Og det er ikke kun embedsmændene i Bruxelles, som frygter de store underskud. Internationale økonomer peger også på, at den er gal. Verdensbankens præsident, Robert Zoellick, gæstede således Bruxelles i sidste måned og advarede mod de høje underskud på Europas statsbudgetter.

”Det var en helt rigtig beslutning at redde Grækenland ud af den økonomiske ruin, og jeg tror, at det har været en advarsel for mange andre EU-lande om, at de skal passe gevaldigt på.

Men det er alligevel vigtigt at sende et signal om, at de skal tage sig sammen, for Europas fremtid afhænger af, at landene får styr på deres gæld,” sagde han.

Ingen klarhed om bankafgift

Ministre diskuterede også et forslag om en fælles bankafgift. Pengene fra en sådan afgift vil skulle bruges til dels at redde store europæiske banker, der er for vigtige til at få lov til at krakke, i tilfælde af en ny finanskrisse. Samtidig skal afgiften bruges til at betale for de statslige redningspakker, som fulgte i kølvandet på krisen.

Da finanskrisen brød ud for snart to år siden, var det skatteyderne, der måtte punge ud for at redde de nødlidende banker, og mange steder i Europa er der derfor nu krav om, at bankerne griber til lommerne og tilbagebetaler hjælpen.

Men heller ikke her lykkedes det finansministre at blive enige. Både Frankrig og Storbritannien bakker op om idéen om at lægge en afgift på bankernes aktiviteter – penge, som altså skal bruges til en ny bankfond, der kan redde de banker, som er så store, at Europas økonomi braser sammen, hvis de krakker.

Men flere lande i Europa frygter, at en sådan fond vil få den stik modsatte effekt. Bankerne vil få et incitament til at foretage risikable investeringer, med forventningen om at de bliver reddet på målstregen af den nye fond, uanset hvor galt det måtte gå.

Desuden peger enkelte lande såsom Spanien på, at en bankafgift bør være global, så det ikke kun er de europæiske banker, der bliver beskattet.

Olli Rehn måtte da også meddele efter mødet, at landene havde brug for ”yderligere snak,” før de kunne tage stilling til idéen.

Ballade om kapitalfondene

Det er imidlertid ikke kun de offentlige budgetter, som medlemslandene i øjeblikket har vanskeligt ved at koordinere.

I kølvandet på krisen forsøger EU-Kommissionen nemlig også at vinde opbakning til en lang række direktivforslag, der skal regulere den finansielle sektor, og som allerede sidste år blev lagt på bordet.

Men ligesom i tilfældet med budgetterne og en ny bankfond så har det også her længe været en hård kamp at få medlemslandene til at blive enige.

Det gælder især EU-Kommissionens forsøg på at underlægge kapital- og hedgefondenes bestyrere strengere regler. Det har mødt stærk modstand fra Storbritannien, som er bange for, at de store fonde, der har hovedsæde i London, vil flytte til udlandet, hvis de bliver underlagt for strenge regler – det, man også kalder *regulatory arbitrage*. Det var ellers meningen, at EU's finansministre skulle have vedtaget forslaget i sidste måned, men det er altså nu blevet udskudt, fordi Gordon Brown ikke

ville vedtage et direktiv, der kunne skade Londons position som globalt finanscentrum.

Sådan lyder forklaringen i hvert fald fra tidligere statsminister og formand for de europæiske socialdemokrater Poul Nyrup Rasmussen. Han er også initiativtager til kampagnen Europeans for Financial Reform, som forsøger at få EU-landene til at vedtage en skat på finansielle transaktioner, populært mest kendt som Tobin-skat.

”Der er mange nationale interesser i spil, som – på nogle områder – gør det svært for Europa at vedtage den regulering, der skal til. London er for eksempel interesseret i at bevare sin position, men også andre steder i Europa er regeringerne bange for at tage de skridt, som jeg mener er helt nødvendige for at kunne undgå en ny krise,” siger han.

Det er dog ikke kun internt i Europa, at kapitalfondene har skabt røre. Også i USA er man fortørnet over, at EU med direktivet vil stille nye krav til amerikanske fonde, før de kan få tilladelse til at markedsføre sig i Europa.

Den amerikanske finansminister, Timothy Geithner, har således skrevet to gange til dels EU’s nye kommissær for det indre marked, franske Michel Barnier, og dels til finansministrene i London, Berlin og Paris. Geithner har bedt dem om at genoverveje forslaget, fordi det ifølge USA vil diskriminere amerikanske fonde.

Til det har EU-Kommissionen svaret, at den blot følger de overordnede rammer for finansiell regulering, som USA selv støttede på G20-møderne i London og Pittsburgh sidste år.

Det er imidlertid afgørende for tilliden til de finansielle markeder, at EU sørger for at koordinere reguleringen af sektoren. Sådan lyder beskeden fra Rym Ayadi, seniorforsker på Centre for European Policy Studies. Hun forsker blandt andet i de globale finansielle markeder.

”Det er svært at få øje på noget alternativ til fælles europæisk regulering. Selvom landene har forskellige udfordringer i øjeblikket og forskellige finansielle systemer, så har krisen netop vist, at vi har brug for et bedre tilsyn med hele sektoren på europæisk plan,” siger hun.

Rikke Brøndum er freelancejournalist med speciale i EU og Master i international politik.

Krisen: Krisestyring må ikke stoppe flekslån

Basel-komitéen under "centralbankernes centralbank", BIS [Bank for International Settlements, red.], fremlagde i december 2009 en række forslag, der skal hindre fremtidige finansielle kriser. Det er et vigtigt stykke arbejde, men kan desværre betyde, at de danske flekslån ikke kan fortsætte i sin nuværende form. Dermed bliver det dyrere for "familien Danmark" at opretholde den nuværende levestandard.

Af Bendt Bendtsen (MEP for K)

Basel-komitéens fremlagte retningslinjer for et fremtidigt finansielt samarbejde er formentlig udarbejdet med tanke på, at en væsentlig årsag til den finansielle krises dramatiske udvikling var, at de finansielle virksomheder i mange lande løber ganske store risici.

Der har især været en stor ubalance i forholdet mellem de beløb, bankerne låner ud, og måden, hvorpå bankerne selv finansierer disse udlån. Bankerne har selv stillet en form for sikkerhed for de penge, der lånes ud, men i flere tilfælde har man simpelthen ikke sat penge nok i sikkerhed. Dette skal og vil blive adresseret i den endelige lovgivning, og dermed er Basel-komitéens forslag i sig selv sympatisk nok.

Lovgivning er for så vidt vigtig, for på trods af at mange danskere ikke oplever den som sådan, er den finansielle krise langt fra ovre. Det kan godt være, at vi stadig bryster os af at have relativt lave arbejdsløshedstal, men vi har på rekordtid tabt de penge, vi har sparet op til de næste generationer, og de offentlige finanser lider.

Flekslånets goder

De anbefalinger, der foreligger, er i det store og hele fornuftige, og overordnet set vil de finansielle markeder formentlig nyde godt af disse. Medicin har dog sjældent samme effekt på forskelligartede sygdomme, og de danske symptomer er ikke identiske med dem, den finansielle krise har fremprovokeret i andre lande.

Realkreditlånene praktiserer en en til en-sammenhæng mellem lån på den ene side og obligationer på den anden side. Sikkerheden ligger i dette tilfælde i det obligationslån, realkreditinstituttet har optaget for at finansiere lånet.

Dette gør systemet gennemskueligt og stabilt, hvilket da også har været tilfældet under krisen. Basel-komitéen vil bl.a. nedbringe de risici, som finansielle virksomheder kan løbe, og dermed kræves mere end en til en-finansiering. Realkreditlån kan ikke sammenlignes med det gængse banklån.

De populære rentetilpasningslån eller flekslån, som de kaldes, kan altså blive forhistorie. Konsekvensen af ovenstående er nemlig, at det simpelthen bliver for dyrt for de danske realkreditinstitutter at udbyde lånene.

I krisetider er renten lav, og det er vigtigt, at familien Danmark får mulighed for at udnytte det, så de kan få så mange penge mellem hænderne som muligt. På samfundsniveau kan en afskaffelse af disse lån betyde en milliardregning, som i sidste ende skal betales af ejerne af fast ejendom.

Ikke alle er enige i mine betragtninger. Dagbladet Politiken vil hjertens gerne have afskaffet flekslånene. Mens nogle kommentatorer har idømt flekslånene den sikre død, ser jeg dog anderledes positivt på deres overlevelschancer. Partierne på venstrefløjen derimod har dog hverken meldt fra eller til.

Institutionel magtkamp

Forslagets gang igennem systemet ser således ud: Efter at Basel-komitéen fremlagde sine anbefalinger i december 2009, har Kommissionen indsat disse i et høringsdokument, hvor alle interesserede parter kan give sit besyv med. Sideløbende med høringsproceduren er Basel-komitéen selv i gang med at udarbejde en kvantitativ analyse, der skal vise, hvilke konsekvenser forslagene helt konkret får for de forskellige EU-lande. Arbejdet med en såkaldt initiativbetænkning om emnet er allerede gået i gang i Europa-Parlamentet.

Jeg samarbejder med min østrigske kollega Othmar Karas [ligeledes fra den konservative gruppe i Parlamentet, red.] om initiativbetænkningen, som Parlamentet skal udarbejde. Det er i korte træk en rapport, der udarbejdes uden for de faste beslutningsprocedurer, men Kommissionen gør alligevel klogt i at tage Parlamentets holdning til efterretning, da vi ellers vil slå dem kraftigt i hovedet, når de sender deres lovforslag igennem huset.

Til efteråret 2010 – efter at Basel-komitéen har fremlagt sine endelige analyser – vil Kommissionen præsentere sit lovforslag, og dette skal efterfølgende igennem Parlamentet og Rådet. Det er værd at understrege, at Basel ikke er en EU-institution. Der er tale om et mødeforum for 27 landes nationalbanker og institutioner med ansvar for finansielt tilsyn. Komitéen, der udelukkende udarbejder anbefalinger – ikke lovgivning – har medlemmer som Brasilien, Canada, Tyskland, Hongkong, Indien og USA.

Det er usandsynligt at tro, at vi kan lade Kommissionen træffe en egenrådig beslutning om fælleseuropæiske regler for finansiell regulering. Europa-Parlamentet og Ministerrådet skal give sit besyv med. Brian Mikkelsen [erhvervs- og økonomiminister, red.] i Rådet og jeg selv i Parlamentet vil arbejde på tværs af de politiske grupper for at skabe et holdbart resultat i denne sag.

I Europa-Parlamentet fornemmer jeg en vis sympati fra mine tyske og østrigske kolleger, mens Storbritanniens regering i forbindelse med høringsproceduren allerede har meldt sin opbakning til Basel-komitéens arbejde.

Den franske kommissær, Michel Barnier, har allerede fortalt mig, at han har sympati for den danske holdning, og han indbyder til en videre dialog.

At det er en sag, der ligger den danske regering på sinde, kan ses i, at Lene Espersen, daværende økonomi- og erhvervsminister, allerede for et halvt års tid siden tog kontakt til den daværende ansvarlige kommissær, Charles McCreevy. Kommissionen har i flere tilfælde nævnt den danske realkreditmodel som et forbillede for resten af Europa. Jeg vil presse dem på deres tidligere udmeldinger.

Lovgivningsarbejdet kan trække i langdrag og vil muligvis fortsætte indtil midten af 2011, men der er en række delmål, vi skal nå. Lovgivningen træder formentlig først i kraft primo 2013. Det er dog i disse tider, at vi skal behandle lovgivning, der i høj grad kan påvirke danskernes velfærd i mange år fremover. Jeg vil yde mit allerbedste for at gøre en forskel.

Bendt Bendtsen er europaparlamentsmedlem for Det Konservative Folkeparti. Bendt Bendtsen er tidligere folketingsmedlem, formand for Det Konservative Folkeparti og tidligere økonomi- og erhvervsminister.

Efter krisen: en tsunami af regulering eller stærkere tilsyn?

Den økonomiske krise har synliggjort et behov for et øget tilsyn med den finansielle sektor. Et tilsyn skal forhindre fremtidige kriser og på ny øge tilliden til finanssektoren. Svaret er dog ikke hovedløs regulering – vi er i dag ved at bevæge os fra et meget liberalt system og i den modsatte grøft.

Af Anne E. Jensen (MEP for V)

For nylig advarede Finansrådet – bankernes organisation – om, at kommende EU-regulering kan komme til at koste hver eneste dansker omkring 4000 kr. om året. Realkreditrådet advarer om, at den kommende regulering kan stoppe de billige flekslån [se ”Breve fra Bruxelles” i RÆSON’s ugemagasin #12, red.] og i det hele taget fordyre boliglånene i Danmark.

Det er forslag til nye regler for pengeinstitutternes kapitalkrav, der vil betyde en opstramning, og dermed gøre kreditgivningen mindre risikabel, men også dyrere for almindelige borgere.

Efter min mening bør vi tage advarslerne meget alvorligt. Vi er ved at bevæge os fra et meget liberalt system over i den modsatte grøft, hvor en bølge af reguleringer risikerer at lægge en markant dæmper på det spirende økonomiske opsving.

Krisen har vist, at der er behov for nye reguleringer. Men den har først og fremmest vist, at der er behov for bedre offentligt tilsyn, både nationalt og overnationalt, der kan sikre tilliden til finanssektoren.

Megen snak – få resultater

Der har været afholdt mange topmøder og er aftalt mange initiativer, men der er ikke gennemført megen konkret lovgivning endnu. Især i G20-regi er der aftalt retningslinjer, som nu skal udmøntes.

Men der er en voksende fornemmelse af, at vi som lovgivere risikerer at lave en masse ukoordinerede indgreb, der hver især synes fornuftige, men som tilsammen får utilsigtede effekter.

Det er forståeligt, at der er et politisk ønske om at stramme markant op. Det er jo essentielt for en moderne økonomis funktion, at man kan stole på finanssektorens stabilitet. Og finanssektoren har på globalt plan vist en fantastisk tonedøvhed over for politiske signaler. Det gælder både, når store pengeinstitutter udbetaler kæmpebonusser efter at være blevet reddet af skatteborgerne, eller når de fortsætter med udvikling af kreative produkter, ingen forstår dybden af.

Det er en sandhed uden modifikationer, at der er behov for en ny kultur og et opgør med en forretningsmoral, der lukker øjnene for ansvarlighed over for det omgivende samfund. Men svaret er ikke en hovedløs regulering, der også rammer institutioner, der har leveret sund og ordentlig forretning uden for stor risikotagning. Svaret skal være nøje tilpasset regulering kombineret med et langt bedre tilsyn. For det var i høj grad på tilsynssiden, der blev svigtet.

I oprydningen efter krisen indgår også retsopgør. For i den optimistiske feber i opsvinget frem til krisen var der også en frugtbar udviklingsmulighed for tvivlsomme forretning på kant med loven – eller som vi jo også har set det i Danmark – i strid med loven.

Disse retsopgør er også en illustration af, at der er behov for stærkere kontrol og tilsyn, så der gribes tidligere ind, når noget ser ud til at være for godt til at være sandt.

Regulering i EU og USA

Hvad skal der til for at undgå en finansiel krise af tilsvarende dimensioner for fremtiden? Og hvad skal EU gøre? Skal EU handle uafhængigt af USA? Finansektoren er jo global. Der er stor usikkerhed om, præsident Obama kan skaffe opbakning til sine ønsker om regulering i Kongressen – herunder et indgreb mod banker, som er ”too big to fail”.

I EU er vi længere fremme i behandlingen af lovgivning om tilsyn, om kapitalkrav og om de såkaldte ”skyggebanker”, hedgefonde og kapitalfonde. Dele af denne EU-lovgivning ventes at være på plads ved udgangen af indeværende år. Særligt de nye regler for kapitalkrav rummer mange opstramninger, som i en dansk sammenhæng ser problematiske ud. Ud over de allerede nævnte problemer er der således i forslagene krav til bankansattes lønninger, som kolliderer med den danske model for arbejdsmarkedet.

Der er ikke tvivl om, at der er behov for at stramme kapitalkravene op, gøre dem mindre pro-cykliske og få en bedre afspejling af de risici, de skal afdække. Men opstramningen skal ske med fornuft og med hensyntagen til den økonomiske situation, vi aktuelt befinder os i. Problemer lige nu er jo ikke, at bankerne låner for meget ud – tværtimod.

Desuden forekommer det grotesk, at disse kapitalkrav, der aftales i internationalt regi i centralbankernes bank – BIS – ikke hidtil har været gennemført i USA. Og det er vel ikke for meget sagt, at sygdommen i det globale finansielle system har sit udspring i netop USA.

Derfor kunne det måske være nyttigt at indgå en mere forpligtende aftale, traktat eller lignende, der forpligter USA til også at leve op til de skrappe kapitalkrav, man er med til at aftale.

Europa-Parlamentet har nedsat et udvalg, som skal undersøge, evaluere og analysere omfanget af den finansielle, økonomiske og sociale krise og se på, hvilke yderligere tiltag der er nødvendige. Der er mange og store problemer i samfundsøkonomien at tage fat på, fra krisen i Grækenland og andre lande til det store omfang af nationaliserede banker.

Vi må jo finde ud af, hvad patienten fejler, inden vi medicinerer. Det har der ikke været megen tid til i en situation, hvor man har måttet gribe til gentagne kriseindgreb og et uhørt omfang af statsstøtte – fordi alternativet var værre. Det er vigtigt at skelne mellem årsag og virkning af krisen.

Man skal være opmærksom på disse forskelle, ellers risikerer vi at udskrive den forkerte medicin, som måske vil give alvorlige bivirkninger.

Stærkere tilsyn

Der er ingen tvivl om, at på regulerings- og tilsynssiden er der stærke kræfter i Europa-Parlamentet, der ønsker et stærkere tilsyn over grænser, end det der konkret arbejdes med at gennemføre.

Fragmenterede nationale tilsyn har ledt til arbitrage i regulering og skabt konkurrence mellem landene om, hvem der kunne ”tilbyde” den mest lempelige tilsynsstandard og praksis for ikke at komme til at stå dårligere i konkurrencen om at tiltrække finansielle institutioner. Det skal der nu laves om på.

Allerede nu er vi i Europa-Parlamentet ved at arbejde med et forslag, som skal styrke det finansielle tilsyn og regulering på europæisk plan. Vi skal have styrket tilsyn på både mikro- og makro-plan for at lette informationsudvekslingen fra tilsynsautoriteter (mikroplan) til centralbankerne (makroplan).

Forslaget betyder et styrket finansielt tilsyn på hver af de tre sektorer: banker, værdipapirer og forsikrings- og pensionsfonde. Der skal skabes en myndighed for hver af de tre sektorer, og de vil få hovedsæde i henholdsvis Frankfurt, London og Paris, hvor de såkaldte Lamfalussy-komitéer

(samarbejde mellem EU-landenes nationale tilsyn) allerede eksisterer. Det er selvfølgelig det nemmeste at styrke det samarbejde, som allerede eksisterer – selvom det ikke fungerede.

Men det forekommer mærkeligt og uambitiøst, at myndigheder, der bør have et tæt samarbejde, skal spredes geografisk over hele Europa. Man kan også sætte spørgsmålstegn ved om denne opsplitning af tilsyn på sektorer er hensigtsmæssig. På den anden side er der reelle forskelle i forretningsmodeller, der kan retfærdiggøre, at opsplitningen fastholdes. Men det ville da være smart at lave et enkelt tilsyn med tre søjler, der kan holde øje med de store pengeinstitutter i Europa, der opererer på tværs af grænser, og som kan formidle fælles retningslinjer for de nationale tilsyn og dermed fortsat fungere som ét netværk.

Dette europæiske finanstilltssystem skal således bygge på et netværk af nationale tilltssystemmyndigheder. De nationale tilltssystemmyndigheder har detaljeret kendskab og ekspertise og skal således være ansvarlige for det daglige tilltssystem, mens det europæiske tilltssystem skal koordinere tilltssystem på det grænseoverskridende niveau.

Det danske finanstilltssystem har indset behovet for at styrke sine kompetencer og var i november 2009 ude med en nydelig og skarpt formuleret pjeces ”Tilltssystem med Kant”, der satte fokus på en ny strategi. Her kan bankernes bestyrelser orientere sig om, hvilke ulykker der venter, hvis man ikke lever op til regler.

I pjecen melder Finanstilltssystemet, at de vil styrke tilltssystemet med bankerne, samt styrke risikobaseret og internationalt tilltssystem. Og samtidig skabe en dynamisk og attraktiv arbejdsplads. Alle positive meldinger og tiltag, som kan tjene til inspiration på et europæisk plan.

Især er det vigtigt at have veluddannet og kompetent personale. Personalet skal være i stand til at øjne farer, der kan true den finansielle stabilitet. Men et veluddannet personale kræver ressourcer.

De dygtigste folk, der var ansat i tilltssystemmyndigheder, søgte over mod den finansielle sektor, hvor de blev bedre aflønnet. Derfor er det også vigtigt at skabe de rigtige incitamenter, så man kommer sådanne eksempler til livs, f.eks. ved at sikre en konkurrencedygtig aflønning inden for rimelighedens grænser!

Regulering – med fornuft

Der er ingen tvivl om, at EU har brug for et styrket fælles regelsæt for at kunne genskabe tilliden til kapitalmarkedet. Det ultimative mål må være, at finanssektoren får lov til at udfylde sit hovedformål, nemlig at fremskaffe og formidle kapital på den mest effektive måde til virksomheder og borgere.

I den økonomiske teori taler man om ”prudent regulation” – afbalanceret, hensigtsmæssig og fornuftig regulering, der styrker den finansielle sektor og dennes formål. Det er blandt andet nobelpristageren Joseph Stiglitz, der længe har været fortalere for en sådan tilgang.

Prudent regulation skal være baseret på generelle principper såsom klarhed, sammenhæng og gennemsigtighed – og den skal være enkel. Nogle af de nuværende problemer med regulering er en manglende forståelse for bankernes aktiviteter og en tro på, at man med få instrumenter kan detailregulere, bare man laver reguleringen tilstrækkelig kompleks.

Det er derfor i høj grad nødvendigt for os som politikere at få en bedre forståelse af den finansielle sektors adfærd for herigennem at kunne udforme en effektiv, enkel og tilstrækkelig regulering, som vil kunne adressere den iboende risiko af bankaktiviteter.

Hvis de amerikanske regulatorer således havde haft en bedre forståelse af de amerikanske subprime-lån, ville de højst sandsynligt have været bedre i stand til at lave regler, der havde forebygget den finansielle uro.

Den politiske realitet

Man kan så spørge om det, der nu tegner sig, er en sådan prudent regulering. Det er ikke bare økonomisk teori, der præger debatten om den fremtidige regulering, men også en massiv og forståelig politisk vrede over den adfærd, finanssektoren har præsteret i en årrække – grådighed og alt for stor risikotagning.

Ud over regler, der skal sikre større gennemsigtighed, med krav til kreditvurderingsinstitutter og nye regnskabsregler, er skærpede kapitalkrav, skærpet banklovgivning med rammer for bankers aktivitet, regulering af de såkaldte ”skyggebanker”, hedgefonde og kapitalfonde og en regulering af banker som er ”too big to fail” på tegnebrættet. Dertil kommer retningslinjer for beskatning af banker, der betyder skærpet beskatning.

I USA foreslår præsident Obama den såkaldte ”Volker-rule”, som vil betyde, at banker ikke vil kunne operere kapitalfonde eller involvere sig i ejendomsmarkedet, medmindre disse aktiviteter er kunderelateret.

Obamas plan er blevet kaldt radikal, men Volker-reglen er i princippet blot en genindsættelse af Glas-Steagall-loven, som blev afskaffet i 1999. Den vil separere de kommercielle bankaktiviteter, som er essentielle for en velfungerende finansiel sektor, fra de mere spekulative aktiviteter, som svækker den finansielle stabilitet. Vi får se, om den overlever behandlingen i Kongressen, men meget tyder på det.

Beskatning af bankerne

Der har længe været politiske ønsker om en såkaldt Tobin-skat på finansielle transaktioner blandt venstreorienterede. Og nu kommer der så en skat på bankerne – men ikke en decideret Tobin-skat.

Vi har ingen global skatteopkræver, så det bliver de enkelte lande, der selv bestemmer, hvor meget de vil hæve beskatningen af finanssektoren. Men da finanssektoren er global, har Valutafonden begyndt et arbejde med fælles retningslinjer. Idéen er blandt andet, at de lande, der har givet store statstilskud til finanssektoren, skal kunne få skatteborgernes penge igen. Beskatningen af bankerne skal ifølge forslagene målrettes de spekulative aktiviteter og ikke alle bankoverførsler under et, sådan som en Tobin-skat gør.

Samtidig skal de indsamlede midler bruges til en bail-out af fremtidige bankkrak eller ende i statskassen og ikke til at finansiere udviklingsbistand, som ofte har været ønsker blandt tilhængerne af en Tobin-skat.

Banker og andre finansielle institutioner kan komme til at betale to nye slags afgifter. Valutafondens forslag er mere radikalt end først antaget. Alle finansielle institutioner skal betale en simpel bankafgift samt en skat på profit og aflønning. Bankerne skal betale disse afgifter til brug af fremtidige finansielle og økonomiske redningspakker.

De internationale regulatorer og ledende politikere påstår, at de har overblikket og kan sikre, at de mange nye tiltag bliver koordineret og målt på deres effekt på realøkonomien. Dermed skal man kunne sikre, at indgrebene ikke fører til en ny krise. Lad os håbe, at de har ret!

Anne E. Jensen har været europaparlamentsmedlem for Venstre siden 1999.

Krisen ii: Den græske krise er kun lige begyndt!

Så blev euro-landene enige. Grækenland har fået sin hjælpepakke i form af 110 mia. euro som et lån fra Den Internationale Valutafond og euro-landene i fællesskab. Nu kan vi i Europa endelig ånde lettet op; krisen er overstået for denne gang. Eller er den? Nej, det er nu, det bliver rigtig hårdt for grækerne, og kun fantasien sætter grænsen for, hvor langt krisen får lov til at eskalere.

Af Martin Marcussen

Da Danmark i slutningen af 1970'erne stod med en tårnhøj rente, en lige så høj udenlandsgæld, underskud på statsfinanserne og betalingsbalancen, greb nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer pennen. I en kronik i Berlingske Tidende 10. januar 1980 beskrev han under overskriften "Sådan nærmer vi os agrundten" i malende vendinger, Danmarks økonomiske situation.

Med reference til operaen The Rake's Progress fortælles historien om, hvordan en ung mand, der er kommet til penge, går i forfald. Til at begynde med går det godt, men letsind tærer på formuen. Efter fornøjelserne kommer fogeden for at inddrive gælden. Den unge mand forsøger at klare sig ved at gifte sig med en grim, gammel, men særdeles rig enke. Men det giver kun en stakket frist. Han ender i gælds fængsel og dernæst i galehuset – fuldstændig i opløsning.

Analogien er slående i forhold til Grækenland. Eskalationen mod agrundten går gennem seks, muligvis flere, trin og foregår således:

1) Først mister landets politikere deres bevægelsesfrihed. En kraftig gældsætning i forhold til udlandet betyder, at kreditvurderingen bliver dårligere, og renteniveauet stiger. I det græske tilfælde har dette været situationen i flere år.

2) Dernæst mister landet international respekt og indflydelse. Alverdens lande og befolkninger er nu enige om, at græsk politik grundlæggende er ansvarsløs, og at græske politikere ikke kan betros nogen opgaver på kollektivets vegne. Det har naturligvis også betydning for det græske folks selvtægtelse.

3) Så får landet vanskeligheder ved at låne penge. Kravene til økonomisk genoprettelse bliver større og større, efterhånden som gældskrisen synliggøres, og internationale banker vil kræve større og større risikopræmier for at købe græske statsobligationer.

4) Derefter må der bedes om assistance udefra. I dette tilfælde fra Den Internationale Valutafond og de øvrige euro-lande, der til sammen bidrager med et lån på 110 mia. euro, der udbetales over en treårig periode, hvis en række hårde betingelser opfyldes – et lån, som vel at mærke skal betales tilbage igen.

5) Der dannes et konsortium af Grækenlands kreditorer, der så vil indgå i forhandlinger om en eventuel afviklingsordning, en restrukturering af gælden, og endelig 6) vil stammen i det græske velfærdssamfund og den politiske stabilitet gå i opløsning. De kolossale tilpasningskrav, som den græske befolkning udsættes for, udløser spændinger, der i første omgang kan lede til en lammelse af hele den græske økonomi.

Grækenlands økonomi i en negativ spiral

Selvom Hoffmeyers analyse nærmest til punkt og prikke passer på den nuværende græske situation, skal der ikke meget fantasi til at forestille sig, at et par yderligere trin på eskalationsstigen kommer i anvendelse. Der er flere faktorer, der peger i den retning.

En første faktor er, at hele tilpasningsbyrden falder på den græske befolkning. Som medlem af euro-området kan Grækenland ikke devaluere sin møntfod, ligesom så mange andre lande har gjort i lignende situationer.

På kort sigt står den græske befolkning over for at skulle gennemgå en periode, hvor landet ikke bare stagnerer, men går realøkonomisk tilbage. På lidt længere sigt vil grækerne kunne forvente en særdeles skrabet udgave af en offentlig sektor i flere årtier fremover. Der er tale om den største strukturelle tilpasning, som noget europæisk land har været udsat for siden afslutningen af anden verdenskrig.

Derudover er Grækenland stigmatiseret i forhold til den europæiske omverden. Landet er i udstrakt grad gået hen og blevet selve symbolet på de grundlæggende spændinger og gnidninger i euro-området. Derfor skal den græske tragedie isoleres. Ja, OECD's generaldirektør, mexicaneren Angel Gurría taler sågar om, at når man indser, at man er ramt af en ebola, er der ikke andet at gøre end at skære den syge del fra for at overleve! Symbolsproget er ikke til at misforstå. Det siges ikke højt i de officielle selskaber, men alle andre steder lægges der ikke skjul på, at europæiske statsledere såvel som deres befolkninger ønsker grækerne ud af euro-samarbejdet. Det kan nok antydes, at Grækenland står meget venneløs i disse dage.

På vej mod national opløsning?

Hvilke yderligere trin mod den endelige opløsning kan der så være tale om? Et syvende trin på stigen vil indebære, at den nuværende græske regering mødes af adskillige mistillidsvetoer, som tvinger den til at gå af.

Der udskrives måske nyvalg, valgkampagnen bliver hård og voldsom og præget af lange generalstrejker. Protestpartier får deres gyldne mulighed for at træde i karakter. Det er især fløjene, der manifesterer sig som de ny magthavere. Problemet er bare, at de ikke kan finde sammen om en fælles politik, så regeringsdannelsen trækker i langdrag. Landet står således pludselig uden en styrende politisk klasse. Et ottende trin vil indebære, at der dannes en provisorisk regering af ledende embedsmænd. Der skal jo træffes beslutninger for at få landet til at fungere på ét eller andet minimalt niveau. Hertil kommer, at de mange krav om strukturtilpasninger skal implementeres – og det kan kun gå for langsomt.

Der er tale om omfattende reformer af pensioner, sundhedsydelser, uddannelse, børnepasning og lønvilkår. Der er tale om, at skatterne på lønindtægter sættes op, det samme gør moms. Der er tale om at sælge offentlige bygninger, udlicitere serviceopgaver og privatisere alt, hvad der overhovedet kan afsættes. Med andre ord, der er tale om en opgave, der ikke umiddelbart tilvejebringer sikkerhed, stabilitet og forudsigelighed i den i forvejen kuldsejlede økonomi.

Det niende trin er voldsomt. Her handler det om, at militæret og politiet trækkes ind i styring af landet. Der skal være grundlæggende ro på gader og stræder og rundt omkring i virksomhederne og institutionerne. Uden denne ro vil der ikke kunne gennemføres nogen form for styring fra centralt hold. Politiet og visse dele af hæren får særlige beføjelser til at styre denne undtagelsestilstand. Nogle gange betyder det, at friheden til at forsamle sig, organisere sig og ytre sig midlertidigt må afblæses. Der styres nu helt kontinuerligt via dekretter.

Et sidste, tiende trin overskrider måske vores fantasi på nuværende tidspunkt. Det handler nemlig om, at militæret både får og tildrager sig helt ekstraordinære styringskompetencer. Der er ikke tale om et decideret militærkup – det hører alligevel fortiden til – men der er dog tale om, at militære instanser i flere forskellige sammenhænge har overtaget væsentlige samfundsfunktioner.

I denne sammenhæng er det måske værd at huske, at de strukturreformer, som det internationale samfund har krævet gennemført i Grækenland også indebærer særdeles omfattende besparelser på det meget store græske militærbudget. Militæret har alle mulige former for incitamenter til at bidrage til at opretholde lov og orden i en sådan situation.

Lander vi nogensinde på toppen af denne eskalationsstige? Vil omverdenen virkelig tillade, at det kan gå så langt uden indgriben? Vil grækerne selv? Ja, det interessante i disse tider er, at dét, der er utænkeligt i dag, har det med alligevel at blive en realitet i morgen.

Det er ikke lang tid siden, at euroens succes blev fejret vidt og bredt i forbindelse med dens tiårs fødselsdag. Finanskrisen blev set som det bedste eksempel på, at euroen havde bevist sit værd. Ingen kunne dengang tage seriøst, at de indre spændinger i euro-land kunne true selve fundamentet for euroens eksistens. Set i bagklogskabens lys er vi alle sammen blevet overrasket igen og igen af udviklinger i den virkelige verden.

Martin Marcussen er professor mso ved Center for Europæisk Politik (CEP), Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Han har netop skrevet bogen "Den danske model og globaliseringen", Samfundslitteratur.

Krisen ii: Vil euroen overleve?

Hvad med euro-samarbejdet? RÆSON bragte i det seneste trykte magasin et større interview med fire danske førende økonomer. Dengang var forhandlingerne vedr. en hjælpepakke til det trængte Grækenland undervejs. Nu foreligger hjælpepakken til Grækenland endelig. RÆSON har bedt en af de fire, Christen Sørensen, der er professor i økonomi ved Syddansk Universitet, forholde sig til EU's økonomiske situation i dag.

Af RÆSON's redaktion

Euro-landene er endelig blevet enige om en hjælpepakke til Grækenland. Men er den tilstrækkelig, og er hjælpen stor nok?

Pakken skal først og fremmest tjene til at genoprette tilliden til investorerne, idet høj rente og lav vækst er en giftig cocktail for gældsudviklingen.

Om hjælpepakken er tilstrækkelig og stor nok afhænger efter min vurdering først og fremmest af, om regeringen/politikerne i Grækenland er villige til eller i stand til at føre en ansvarlig finanspolitik.

Den græske krise demonstrerer med al ønskelig tydelighed, at det ikke er skattetrykkets absolutte størrelse, der er afgørende i forhold til stabiliseringspolitikken, men at politikerne er villige til at sørge for offentlig finansiering til de velfærdsgoder/offentlige udgifter, som de bevilliger.

Der er med rette en betydelig skepsis over for de græske politikere, blandt andet på grund af deres uvillighed til at lave effektiv skatteopkrævning og deres fiflerier med tallene.

Ifølge nogle fremskrivninger kan Grækenland med hjælpepakken forventes at opleve økonomisk vækst inden for det kommende år – er det realistisk? Hvad vil hjælpepakken betyde for græsk økonomi?

Personligt tvivler jeg på, at det med de nødvendige stramninger af finanspolitikken i Grækenland og den verdensomspændende økonomiske situation, er realistisk at forvente snarlig vækst i Grækenland. Og i hvert fald vil det vare længe før Grækenlands BNP er tilbage på det nuværende niveau. Men jeg kan da ikke udelukke, at faldet bliver så stort, at der snart igen vil komme vækst – fra et meget lavt udgangspunkt.

Det er dog ikke nok at se på vækst, der skal også ses på niveauet for BNP og dermed også beskæftigelsessituationen.

Hvordan sikrer euro-landene, at krisen ikke forværres i Italien og Spanien – og at de to lande ikke stiller samme krav til hjælpepakker som Grækenland, hvis deres økonomiske situation skulle forværres?

EU-landene har med hjælpepakken gjort det nødvendige for at undgå, at gældskrisen fra Grækenland smitter til Italien og Spanien. Men om det er tilstrækkeligt er et åbent spørgsmål. Personligt mener jeg, at det ville inddæmme krisen, hvis politikerne i Italien, Spanien og vel også Portugal fremsatte og gennemførte troværdige opstramninger af deres finanspolitik. Men med fast valutakurs kommer det til at koste på beskæftigelsen. Men det er den uundgåelige følge, hvis man deltager i en monetær union og ikke følger den stabiliseringspolitik, som det ledende land – Tyskland – fører. Og selvfølgelig vil der være forventninger til nye hjælpepakker, når nu vejen er banet. Men det er jo da også gjort klart, at det ikke er gra-

tis at anmode om hjælpepakker. Man kan håbe dette er nok til at få politikerne til at handle.

ECB har ikke haft meget albuerum til at handle, og euro-landene har i en vis udstrækning lurepasset i spillet om en redningspakke til Grækenland. Er der behov for en ny struktur i euro-samarbejdet og en ny rolle til ECB – hvis lignende kriser skal undgås fremover eller bremses tidligere i forløbet?

Forløbet har udstillet det, som allerede den (vest)tyske forfatningsdomstol tilkendegav: at ØMU'en var en forkert betegnelse. Der er i EU kun gennemført en monetær union, ikke en økonomisk union. Og da først de store lande ikke blev mødt med sanktioner, som det ellers var forudsætningen, da vækst- og stabilitetspagtens krav om ikke større underskud på de offentlige finanser end 3 % af BNP, var det klart, at konstruktionen kunne komme i fare. Og denne mangel i konstruktionen er blevet udstillet i det forløbne forhandlingsforløb.

Den aktuelle krise giver efter min opfattelse ikke anledning til at give ECB en ny rolle. Der kunne efter min mening anføres mange grunde til, at ECB ikke alene skal have prisstabilitet som målsætning. Men det har ikke noget med den græske krise at gøre. Derimod er det relevant at overveje vækst- og stabilitetspagten og hele den manglende side af ØMU-konstruktionen: nemlig den økonomiske union.

Hvad har det betydet for euroens position i verdensøkonomien, at forhandlingsforløbet om en redningspakke har været så ujævnt, ugennemsigtigt og usikkert?

Der er mange, også økonomer, der helt ureflekteret giver udtryk for, at det er godt med en stærk euro, dvs. der skal relativt få euro til at købe andre valutaer. Jeg mener ikke selv, at jeg hører til denne gruppe.

Det er efter min mening politikere, der må tage stilling til spørgsmålet om evt. konsekvenser for euroens position i verdensøkonomien. Og hvis de blot kan tænke lidt, er det måske ikke attråværdigt at have en overvurderet valuta – tænk på USA's problemer hermed (og de modsatte problemer for Kina).

Hvad kommer der til at ske med euroen og euro-samarbejdet på længere sigt? Hvis ØMU'en skal bestå, må den økonomiske union udbygges og forstærkes, som jeg allerede forudsagde i min bog fra 1990 og 1992: "Danmark – delstat i Europa?" I tilknytning hertil gav jeg udtryk for, at en ØMU ikke burde omfatte de sydeuropæiske lande, idet disse givetvis ikke ville følge tysk disciplin. Jeg hører til dem, der tror, at euro-samarbejdet vil fortsætte, men at de lande, der ikke var indstillet på at følge tysk økonomisk politik – primært de sydeuropæiske – kommer til at betale en høj pris i form af høj ledighed og tilknyttet social uro.

Christen Sørensen er professor i økonomi ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Syddansk Universitet, og tidligere økonomisk vismand.

Krisen ii: fem lektier af Grækenlands krise

Jeg er ikke den store fan af euroen. Men hverken Danmark eller nogle af de øvrige EU-lande kan holde til, at euroen kollapse. Enten rejser vi os sammen, eller vi går til bunds sammen. Øget gensidig kontrol skal forhindre skjulte underskud. Men finanslovene skal fortsat være landenes egne anliggender: Hvordan skal et land som Danmark ellers kunne forsvare og forklare sin meget store og omkostningstunge velfærdsstat uden at blive mødt af krav om besparelser?

Af Emilie Turunen (MEP, SF)

Sympatien med Grækenlands håbløse økonomiske situation kan hos de fleste europæere ligge på et lille sted i disse dage. Stats- og regeringscheferne mødtes i weekenden til hastemøde om euroens krise med det sigte at få stabiliseret valutaen og få ro på spekulationen. Og i sidste time – med en kugle for panden fristes man til at sige – blev de enige om opsætningen af en lånepakke til en værdi af 720 mia. euro, svarende til 5.360 mia. kr..

Aktiemarkederne reagerede positivt næste morgen. Men ud over den akutte krise er stats- og regeringscheferne nødt til at forholde sig til valutasamarbejdets fremtid og morgendagens institutionelle set up.

Jeg er hverken uddannet økonom eller den store fan af euroen. Til gengæld er jeg dybt bekymret over det uvejr, som euro-samarbejdet er inde i for øjeblikket. Både set med europæiske og med danske briller.

Europas økonomier står over for store udfordringer i disse år under en finansiell, økonomisk og social krise – og det bliver mere og mere tydeligt, at nogle lande har trukket så længe på kassekreditte, at det ikke alene truer det enkelte land, men også udgør et alvorligt problem for den fælles valuta. Det gælder ikke kun Grækenland, som er centrum for opmærksomheden nu, men også en række andre lande, som f.eks. Portugal og Spanien. Samtidig har vi ladet et valutasamarbejde udvikle sig side om side med en finanskrisen. En finanskrisen, der for alvor har afsløret de manglende initiativer for at sikre euroen mod spekulation og sårbarhed.

Selvom Danmark ikke er fuldbyrdet med i euro-samarbejdet – og nok ikke bliver det foreløbig – så er dansk økonomi bundet op på euroen i så stor en grad, at det også rammer Danmark, når Grækenland og eurozonen har økonomiske problemer.

Det letteste og umiddelbart mest logiske ville være at sige til de lande, som har opført sig uansvarligt, at de selv må rage kastanjerne ud af ilden, og at der ikke er hjælp at hente fra andre lande, uagtet at de måtte gå bankerot. Sådan har logikken tilsyneladende været hos fru Merkel, der har nølet og tøvet på grund af indenrigspolitiske hensyn. Og, nå ja – måske også det faktum, at størstedelen af den tyske befolkning ikke mener, det er deres ansvar at redde grækerne.

I et Europa, hvor vi både økonomisk og politisk i dag er tæt forbundet, er en sådan slutning imidlertid en falliterklæring. Det er ikke nogen hemmelighed, at SF ikke støtter dansk tilslutning til euro-samarbejdet, men uanset om man bakker op om euroen eller ej, så er det i dag den centrale økonomiske ryggrad i Europa. Hverken Danmark eller nogle af de øvrige EU-lande kan holde til, at euroen falder sammen, og derfor har vi alle et stærkt incitament til at bakke op om det europæiske fællesskab. Enten rejser vi os sammen, eller vi går til bunds sammen.

Det europæiske samarbejde må og skal hvile på en fælles solidaritet alle landene imellem. Ikke kun for de svage økonomiers skyld, men i høj grad for at sende et klart signal til spekulanterne om, at de godt kan droppe

enhver tanke om at spekulere mod den fælles valuta og gøre os alle fattigere, fordi nogle få lande kommer i vanskeligheder.

Vi må sikre nogle nye instrumenter, der bringer Europas økonomier sammen, og som garanterer, at det vil koste spekulanterne dyrt, hvis de forsøger at spille os ud mod hinanden.

Det er nødvendigt at have fem forhold in mente i den videre debat om euro-zonens økonomi:

For det første er den stadige nølen og tøven fra stats- og regeringscheferne stærkt kritisabel.

Vi kunne for flere måneder siden se, at den var gal i Grækenland. Den græske statsminister, George Papandreou, bad allerede i marts om at få "a loaded gun on the table" i form af et færdigforhandlet lån, der kunne få markederne til at reagere positivt, og som kunne udløses med det samme om nødvendigt.

Den tyske kansler, Angela Merkel, har som dronning af Europas økonomi været mere end almindeligt tilbageholdende. Hun er fornuftig nok til at vide, at euro-landene er nødt til at træde til og hjælpe Grækenland – og at Tyskland skal trække en stor del af læsset. Men omvendt er hun så hårdt presset af indenrigspolitiske hensyn, herunder delstatsvalg, den tyske befolknings modstand og de øvrige partiers mere eller mindre ultimative krav, at hun har forhalet en beslutning i eurogruppen.

En uskøn proces, der har udviklet sig til en selvstændig trussel for euroen i form af øget spekulation og manglende tillid – og som i værste fald kan føre til endnu en krisebølge i den europæiske økonomi. Først i weekenden den 8.-9. maj trådte EU's stats- og regeringsledere i karakter. Det var i sidste time, at der kom penge og handling på bordet.

For det andet må Grækenland forandre sig.

Der er ingen tvivl om, at Grækenland har store strukturelle og korrupsionsmæssige problemer. Grækenland må og skal reformere sig hen imod en stabil og bæredygtig økonomi. George Papandreou har gentagne gange vist, at han er klar til at levere sin del af aftalen med skrappe reformer af økonomi, arbejdsmarked og velfærd. Det er værd at huske på, at hans valgsejr for kun et halvt år siden inkluderede den tvivlsomme ære at overtage det økonomiske rod fra den tidligere borgerlige regering. Men han leder ikke efter en syndebug – i stedet er han gået i gang med arbejdet. Det bliver en hård omgang. Men spørgsmålet er, hvor hårdt og socialt uretfærdigt det behøver være?

Det er EU og IMF med til at afgøre gennem deres lånebetingelser. For strenge krav fra EU og IMF kan ende med at spænde ben for målet om en sundere økonomi pga. social uro, social elendighed, manglende mobilitet og forhøjede sociale udgifter.

En IMF-hestekur har sjældent løftet et land i økonomiske problemer videre. Hvis lånet tænkes som en straf, er der måske mening i galskaben – "så kan de lære det". Men hvis lånet er tænkt som en start på en bedre økonomisk styring, er jeg ikke sikker på, at IMF's dogmer er vejen frem.

Papandreou skal have ro til, sammen med fagforeningerne, arbejdsgeberorganisationerne og sociale ngo'er, at formulere vejen frem for Grækenland – det er kun dem, der kan bære reformprocessen succesfuldt igennem, og kun dem, der kan bane vejen for forandring.

Mark Mazower, britisk historiker og professor ved Columbia University, beskrev det ganske præcist i Financial Times: Det, som Grækenland har brug for er "respect and tough love".

Vi har set, hvordan løftet om medlemskab af EU har sikret demokratiets gennembrud i først Sydeuropa og sidenhen det kommunistiske Øst. Hvis den politiske autonomi i disse lande ikke skal undermineres af euro-

ens og IMF's begrænsninger, hvis ikke vi alle skal trækkes ned i faldet, og hvis ikke griske spekulanter skal kunne tjene styrtende summer – ja, så må en mere solidarisk tilgang til at forsvare den fælles valuta findes frem.

For det tredje er der behov for at sikre en skrapere kontrol med landenes overholdelse af de fælles regler (konvergenskravene).

Det skal ikke igen være muligt for et land at lyve eller skjule sig uden om et underskud, sådan som vi har set det med Grækenland.

Efter min mening må EU lave al den kontrol, de vil – også af Danmarks husholdning. Men jeg vil på det kraftigste modsætte mig, at landene skal lave aktiv indblanding i hinandens finanslove, sådan som det har været på tale fra tysk side.

Det er stærkt bekymrende, hvis man arbejder i en retning, hvor der skal en godkendelse af de nationale finanslove til fra de øvrige lande. Det betyder jo, at man ikke længere kun kan udfordre store underskud på de enkeltes landes budgetter (som der skal holdes øje med i et valutamarbejde), men også, at man kan stille spørgsmålstegn ved fordelingen mellem de enkelte poster.

Hvordan i alverden skal et land som Danmark kunne forsvare og forklare sin meget store og omkostningstunge velfærdsstat uden at blive mødt af krav om besparelser? Hvordan skal vi kunne opretholde råderum og disponeringer, der har et længere sigte? Med de økonomiske dogmer, der hersker i EU for tiden, kan det blive et ubehageligt bekendtskab at harmonisere finanslove. Nej tak herfra!

For det fjerde bør EU-landene i forlængelse af den netop fastlagte lånepakke skabe et nyt instrument, der kan sikre os mod lignende situationer i fremtiden – nemlig en europæisk valutafond.

Valutafonden skal fungere som Europas selvstændige fælles instrument til at komme lande i alvorlig krise til hjælp og fungere som værn mod spekulation. Fonden kunne f.eks. finansieres således, at hvert enkelt euro-land lægger en del af sine valutareserver i og derved også har ret til at trække på den i de tilfælde, hvor det er nødvendigt.

Det afgørende er dog, at der bliver tale om lån kombineret med betingelser, der sikrer, at landene på sigt kan betale lånene tilbage, men som ikke underminerer deres økonomiske genopretning. Der skal også være klare forhåndsgivne sanktioner i tilfælde, hvor et euro-land, som har modtaget lån, ikke overholder betingelserne. Dette kunne være fastholdelse af penge, landet skulle have haft i strukturfondsmidler. På den måde vil landene næppe se en europæisk valutafond som en åben invitation til at køre på frihjul på andre euro-landes bekostning. Valutafonden ville være noget, ethvert land ønsker at undgå, men som trods alt kan være den sidste redningsplanke.

For det femte bør alle progressive kræfter samles om kravet om skat på finansielle transaktioner.

Hvor skal pengene komme fra, spørger mange (tyskere) i disse dage. Hvordan skal vi komme ud af krisen og finansiere velfærd og social sikkerhed med de store gældsposter? Lige nu prædikes der grønthøsternedskæringer i hele Europa. En start kunne være at lægge skat på de finansielle transaktioner og derved indkassere milliarder af kroner til de europæiske statskasser. Man kunne endda lægge dele af disse midler i en europæisk valutafond.

En oplagt finansieringskilde, som ingen stats- og regeringsledere tør at tage rigtig fat på. Det handler ikke om at straffe bankerne efter at milli-

ardbeløb er blevet overført fra statskasserne til bankerne. Nej, det handler om et fair samfund, hvor alle (også bankerne!) bidrager til at fordele væksten, og hvor ingen får lov til at køre frihjul på fællesskabets bekostning. Hvad stopper os fra at gå i gang?

Situationen er kompleks. Ja, Grækenland har ført en uansvarlig økonomisk politik. Ja, Merkel har nølet og tøvet. Og ja, det bliver ikke en dans på roser. Alligevel skal vi da forsøge at gøre det, som er både politisk og økonomisk klogest: At arbejde med Europas økonomier ud fra et solidarisk og respektfuldt udgangspunkt og at bringe de nødvendige reformer, nye tiltag og kontrolmekanismer i spil på en socialt retfærdig måde.

Men lad os ikke forvirre os til at harmonisere vores finanslove. Det kan kun blive en (græsk) tragedie.

Emilie Turunen europaparlamentsmedlem for SF. Hun var landsformand for Socialistisk Folkepartis Ungdom (SFU) fra 2008 til 2009.

Krisen: euroens sande ansigt

Grækenland er reelt sat under administration: Landets borgere bliver ikke længere regeret fra Athen, men fra Bruxelles og Frankfurt – og det er nøjagtigt den skjulte dagsorden med euroen. Men så længe de grundlæggende konstruktionsfejl i euro-samarbejdet ikke er blevet udbedret, er det sikkert at krisen vil vende tilbage.

Af Morten Messerschmidt (MEP, DF)

Berlingske Tidende bragte den 11. maj en glimrende artikel om de store budgetunderskud i euro-landene. En af illustrationerne var et stort kort over Europa, som viste de enkelte landes budgetunderskud, og hvor det var påfaldende, at ingen lande inden for euro-zonen lever op til de stabilitetskrav, som gælder for euroen. Underskuddene rækker fra 3,8 % af BNP – for Finlands vedkommende – til 9,8 % for Spaniens vedkommende. Og budgetunderskuddet må maksimalt udgøre 3 % af BNP. Det er påfaldende, at flere lande uden for zonen – heriblandt Danmark – generelt kan fremvise langt pænere budgetter.

Men i Danmark tager vi alligevel EU's løftede pegefinger i forhold til det beskedne danske underskud 5,5 % gravalvorligt. Jeg siger ikke, at vi ikke skal tage vores underskud alvorligt, men jeg er træt af de evige henvisninger til EU. Som om vi skulle have noget som helst at skamme os over i forhold til de sydeuropæiske lande, hvis økonomiske uansvarlighed har bragt euroen i fare, og som nu skal reddes ud af suppedasen via en fælles EU-hjælpefond, som også Danmark bidrager til med ca. 10 mia. kr..

På den baggrund har jeg svært ved at se, hvad vi skal leve op til. Det burde omvendt være euro-landene, der skulle lære økonomisk ansvarlighed af os.

MEN hvis nogen for alvor tror, at den netop afværgede alvorlige krise har fået danske eurotilhængere til at tænke sig om, så tager de fejl: Repræsentanter fra den danske regering med finansminister Claus Hjort Frederiksen i spidsen, mener tværtimod ikke, at det kan gå hurtigt nok med en dansk tilslutning til euroen. Det underlige rationale synes at være, at nu hvor danske skatteydere via hjælpefonden er blevet tvunget til at spænde et sikkerhedsnet ud under uansvarlige og reformfjendtlige sydeuropæiske økonomier, så kan vi lige så godt tage det sidste skridt og tilslutte os euroen fuldt og helt.

Det rigtige svar havde naturligvis været, at vi ikke skulle have ydet en krone til hjælpefonden – dels fordi ingen reelt ved, hvor stort behovet for hjælp bliver, dels fordi den medvirker til at forlænge krisen yderligere, idet den bliver en sovepude for inkompetente sydeuropæiske regeringer.

BILLEDLIGT talt minder euroen om en gigantisk cykelslange med flere og flere lapper. Hjælpen til Grækenland lappede et stort hul, men da finansmarkederne gik i panik over mulige sammenbrud i Portugal og Spanien, begyndte der straks at sive luft ud et nyt sted, og så satte man endnu en lap på slangen med den nuværende hjælpefond.

I øjeblikket holder slangen luft, men det er kun et spørgsmål om tid, førend dækket bliver fladt igen. Ganske vist kan man prøve at pumpe varm luft i slangen – det er det, EU's politikere løbende gør, når de gennem højstemte besværgelser forsikrer tvivlsomme iagttagere om det ukuelige sammenhold i EU, og hvor Danmark ivrigt medvirker, fordi vi bilder os ind, at det er i vores egen interesse. Men som regel rækker den varme luft ikke alene, og der skal sættes flere lapper på.

Det siger sig selv, at der skal sættes en helt ny slange i dækket. Euroen skal genopfindes, hvis den skal fungere, uden at det resulterer i en total umyndiggørelse af medlemslandene. Der er to muligheder:

Enten tager EU den logiske konsekvens af en fælles valuta og gennemfører en total ensretning af medlemslandenes finanspolitik og udøver dermed reel kontrol over landenes indenrigspolitik. Det er naturligvis alle eurokraters hemmelige drøm, fordi det vil sætte medlemslandenes regeringer uden for indflydelse i alle økonomiske anliggender. Og det er da også tanken bag Kommissionens seneste forslag om, at alle medlemslande skal sende deres finanslovsforslag til Bruxelles, inden de debatteres i de nationale parlamenter.

Alternativet er, at euroen ændres grundlæggende, hvilket vil være en vanskelig manøvre, som vil munde ud i en udelukkelse af visse landes deltagelse i samarbejdet.

Den første løsning er for eurokraterne den mest populære, men samtidig demokratisk dybt problematisk. Da euroen i sin tid blev introduceret, blev den præsenteret med en masse fornem pynt og sukkersød glasur. Det hed sig, at en fælles valuta ville lette samhandelen og skabe stabilitet. Men man byttede om på rækkefølgen, som den burde have været: Først stabilitet og jævnbyrdighed derefter fælles valuta.

Euroen er endnu et eksempel på EU's tendens til at konstruere taget først for derefter at bygge mure og fundament. Når først en fælles valuta er en realitet, vil resten komme af sig selv – det var rationalet. De første år gik det også ganske godt, men det skyldes udelukkende den globale vækstbølge, som brat blev bremset i 2008 – herefter blev virkeligheden og de store forskelle inden for euro-zonen et stadig større problem.

NU viser den fælles valuta sit ”virkelige ansigt”. I Grækenland betyder det, at landet reelt er sat under administration, og at landets borgere ikke længere bliver regeret fra Athen, men fra Bruxelles og Frankfurt – og det er nøjagtigt den skjulte dagsorden med euroen.

På den måde er krisen vand på eurokraternes mølle – for det er lige præcis krisen, som vil gennemtvinge de yderst upopulære tiltag og den uønskede kontrol, som man ihærdigt forsøgte at skjule, da euroen blev introduceret. Nu kan tilhængerne sige, at der ikke er nogen vej tilbage, og at hele Europas økonomiske fremtid er afhængig af euroen. En selvopfyldende profeti er hermed en realitet.

Det danske bidrag til EU-hjælpefonden – og fonden som helhed – er i medierne med held blevet præsenteret som et sine qua non for dansk vækst og økonomi. Samtidig er angsten på finansmarkederne verden over blevet dæmpet betydeligt.

På kort sigt er det muligvis rigtigt, men på lang sigt er danske skatteydere via milliardstøtten med til at forlænge euroens krise, fordi hjælpefonden bliver en sovepude for reformfjendtlige sydeuropæiske regeringer.

Krisen er i øjeblikket udsat på ubestemt tid, men så længe de grundlæggende konstruktionsfejl i euro-samarbejdet ikke er blevet udbedret, er det sikkert som amen i kirken, at krisen vil vende tilbage. Og det kan ske i morgen, i næste måned eller om et halvt år. Et dystert budget fra Portugal, Spanien eller et af øvrige euro-lande kan pludselig forårsage en genopblusning af krisen – og så må finansministrene igen komme ilende for at sætte en ny lap på slangen. Euroerne vil populært sagt fosse ud af kassen igen, fordi hjælpefonden ikke er tilstrækkelig.

I Danmark fortsætter selvpineriet imidlertid med uformindsket styrke. Som middelalderens flagellanter pisker vi os selv med skyldfølelse over, at vi ikke er ”bedre europæere”, at vi står uden for euroen, og at vi stadig har vore fornuftige forbehold. Ja, til tider fornemmer jeg endda, at danske ministre skammer sig over for deres europæiske kolleger. For en gangs skyld kunne vi tage ved lære af Sverige, hvor både statsminister Frederik

Reinfelt og oppositionens leder Mona Sahlin håndfast afviser at tage en afstemning om euroen. Ja, den tidligere så glødende EU-tilhænger Mona Sahlin går endda så langt som til at pege på, at euro-landene ikke har magtet opgaven, og at Sverige er bedst tjent med at stå udenfor. Desuden skal svenskernes nej fra 2003 – i modsætning til det danske i 2000 – respekteres. For en enkelt gangs skyld kan jeg næsten blive helt misundelig på de svenske vælgere.

Det ville pynte på de danske politikeres anseelse både herhjemme og i udlandet at stå fast på de danske vælgers afvisning af euroen – og samtidig ville det klæde Danmark at stoppe det grænseløse selvpineri en gang for alle.

Vi har intet at skamme os over. Vi har en af de bedste og stærkeste økonomier i Europa, og vi sender et ufatteligt dårligt signal ved at lovprise en falleret fælles valuta som euroen. Det er ikke på nogen måde i Danmarks interesse at deltage. I stedet skal vi glæde os over, at vi har valgt at beholde kronen – og dermed vores selvbestemmelse.

Og må jeg så ikke afslutningsvis tilføje, at jeg ikke accepterer eurotilhængernes anklager om, at Dansk Folkeparti skulle være tilhængere af inflation og devalueringer, fordi vi vil holde Danmark uden for euroen. Flere steder i euro-zonen forlød det under krisen flere gange, at man glædede sig over euroens lave kurs over for den amerikanske dollar. Er det ikke præcis udtryk for den tankegang, man prøver at skyde os i skoene; nemlig at man skubber problemerne over på sine handelspartnere? Åbenbart gjorde det ikke noget, at euroen blev billigere. Det er endnu et eksempel på den dobbeltmoral, der præger det europæiske samarbejde – og spørgsmålet er i virkeligheden, om ikke globaliseringens virkelige udfordringer er ved at forvandle EU til en provinsiel anakronisme?

Morten Messerschmidt har siden 2009 været medlem af Europa-Parlamentet for Dansk Folkeparti, hvor han blev valgt ind med 284.500 personlige stemmer, hvilket er det næststørste antal ved et dansk EU-parlamentsvalg. Messerschmidt var medlem af Folketinget fra 2005-2009.

Emilie Turunen til RÆSON: Vil EU spare sig ud i en ny depression?

Emilie Turunen (SF) leverer her en tour de force gennem sæsonens politiske opgaveliste for EU. Først og størst: økonomien. Borgerlige politikere anført af Angela Merkel svinger sparekniven, med risiko for katastrofale konsekvenser.

Af Emilie Turunen, (MEP for SF)

Opgave 1: Vi skal skabe vækst og beskæftigelse

Hvad skal Europa leve af i den skærpede globale konkurrence? Og hvordan kan vi skabe ny beskæftigelse? Svaret på disse spørgsmål er måske givet mest ærligt af formanden for Den Europæiske Faglige Sammenslutning, John Monks. I et interview til Politiken for nylig sagde han det, som kun få politikere vil se i øjnene: ”Ingen ved rigtig, hvad Europa skal leve af i fremtiden.”

Den økonomiske krise har sendt millioner af europæere ud i arbejdsløshed. Det er ikke for meget at sige, at krisen truer den europæiske velstand og velfærd. Og arbejdsløsheden rammer særligt de unge hårdt. I dag står mere end 5,5 millioner unge europæere uden job, og vi risikerer at tabe en generation på gulvet.

De langsigtede visioner for vækst og beskæftigelse er vage. EU har lagt op til en koordineret nedskæringspolitik dirigeret af disciplinens vogter, Angela Merkel, og det går ikke stille for sig, når regeringerne svinger sparekniven over de offentlige budgetter. I Italien har man besluttet at spare 24 mia. euro, i Storbritannien godt 6,2 mia. pund og i Danmark vil regeringen hente 24 mia. kr. i den såkaldte ”genopretningspakke”. Besparelser, der vil ramme borgerne hårdt. Den anerkendte amerikanske nobelpristager i økonomi, Joseph Stiglitz, kalder denne strategi en katastrofekurs, hvis konsekvenser vi kender fra depressionen i 1930'erne.

Europæisk økonomi står over for en langvarig vækstkrise, der truer vores position som en af verdens mest velstående regioner. Vejen ud af krisen går ikke alene gennem spareplaner og hysterisk budgetkontrol. Mens al europæisk fokus lige nu går på budgetkonsolidering, så glemmes fuldstændig vækst og beskæftigelse. Europa og Danmark har brug for en strategi, der med substans og konkrete initiativer udstikker en ny og visionær retning for et kriseramte Europa. Vi har brug for at definere, hvad vi skal leve af i fremtiden. Spørgsmålet er, om de politiske ledere har modet? Dette er den første og største opgave i den ny politiske sæson.

Opgave 2: Vi skal sikre balance i den økonomiske styring

Når regeringslederne mødes til topmøde i oktober skal de håndtere en ægte varm kartoffel: Hvordan skal euroen, ØMU'en og den økonomisk styring i EU udvikle sig ovenpå ’den græske krise’? Formanden for Det Europæiske Råd, Hermann Von Rompoy, har nedsat en task force, der inden topmødet vil komme med sine anbefalinger. Det vil med sikkerhed vække debat i hele EU. Skal vækst- og stabilitetspagten reformeres? Skal der være skrappe (økonomiske) sanktioner mod lande, der ikke overholder kravene? Skal de enkelte landes finanslove sendes til godkendelse i EU? Hvordan og hvor meget skal de enkelte lande overvåges? Hvordan kan vi sikre os mod spekulation i den fælles valuta?

Spørgsmålene vil uden tvivl prikke til det danske forbehold og til den danske skepsis. Det store spørgsmål er, hvordan vi finder en god balance mellem ”sammen” og ”hver for sig”.

Der er uden tvivl behov for en skarpere kontrol med landenes overholdelse af de fælles regler (konvergenskravene), så vi undgår en situation som den med Grækenland. Efter min mening må EU lave al den kontrol de vil – også af Danmarks budgetter. For hvad er alternativet til en strammere styring – dvs. kontrol med at det, landene opgiver, rent faktisk er sandheden?

For skræmmeeksemplet er Grækenland, der formåede at skjule et kæmpe underskud for de øvrige EU-lande og som aktuelt truer stabiliteten i både euro-zonen og de øvrige EU-lande. Men samtidig med strammere kontrol vil det være afgørende at sikre et vist nationalt råderum. Man hverken kan eller skal total-harmonisere den økonomiske politik i EU; dertil er der for stor forskel på medlemslandenes økonomier og ikke mindst: på deres medlemslandenes politiske overbevisning. Økonomi er ikke et facit, vi alle kan enes om, men derimod en politisk disciplin. Det er afgørende, at de enkelte lande ikke kastreres i deres finanspolitik, men får mulighed for at opretholde råderum og disponeringer, der har et længere sigte. Uden at det skader det øvrige fællesskab. ”Sammen, men hver for sig” bør være kodeordet for efterårets styrings-slagsmål.

Opgave 3: Vi skal tæmme bankerne

Hvordan kan vi sikre en bæredygtig, holdbar og sund finansiel sektor? Det er spørgsmålet i dag, to år efter krakket. Den finansielle krise har afsløret alvorlige mangler i reguleringen. Det svarer lidt til at køre bil uden sikkerhedssele – så længe du kører på vejen, går det godt nok, men så snart du kommer ud for et uheld havde det været rart at have haft selen på. Europa havde ikke taget sikkerhedsselen på, da krisen ramte. Nu skal vi sikre en skrap finansiel regulering for at undgå en ny krise.

Det bør ikke være en mulighed, at en finanssektor, der først tjente styrtende med summer på at gamble med vores samfundsøkonomi og derpå blev reddet med diverse statsfinansierede pakker, får lov til at fortsætte business as usual. Vi skal derimod sikre en finansiel sektor, som forfølger sin raison d'être: at sikre kapital til store og små projekter i vores samfund uden at sætte realøkonomien på spil.

Dette efterår byder på masser af forhandlinger i EU angående finansiel regulering. En del ting kan de fleste politiske grupper blive enige om, nemlig at der overordnet skal være en styrket regulering i form af i) kapitalkrav, ii) styring af incitament- og bonus-strukturen i bankerne og iii) oprettelsen af fælles europæiske tilsynsmyndigheder. Men så hører enigheden op. Ud over disse ”konsensus”-emner kan det blot konstateres, at borgerlige kræfter i Danmark og Europa gang på gang står på bremsen. SF og den grønne gruppe vil gå endnu videre i reguleringen af den finansielle sektor. Vi vil arbejde for:

- (i) Global eller europæisk skat på finansielle transaktioner
- (ii) Øget regulering af kapital- og hedgefonde
- (iii) Kamp mod skattely og bankhemmelighed
- (iv) Forbud mod giftige finansielle produkter (aktieoptioner, CDS'er, CDO'er, short selling, subprime)
- (v) Yderligere reguleringer af bonussernes størrelse.

Spørgsmålet er, om vi dette efterår får hjælp af vores borgerlige kollegaer eller om de allerede har fortrængt krisens årsager. Vi vil ikke være se-
ne til at bringe dem på bane.

Opgave 4: Vi skal have fut i FUT'en

Som den fjerde opgave skal det sikres, at den Fælles Udenrigstjeneste (FUT'en) kommer ordentligt i gang. Den udskældte udenrigskommissær, Cathrine Ashton, skal bevise sit værd som leder, som organisationer og som visionsmager. Hun skal lægge arm med såvel EU's udenrigsministre,

EU-kommissionen og EU-Parlamentet. Det vil kræve sin kvinde at navigere rundt i de mange interesser og skabe en fælles europæisk retning for udenrigspolitikken.

Vi har alle et ansvar for, at det lykkes. Det er nødvendigt, hvis vi reelt skal blive spillere på den globale scene, og ikke blot være haleslæng til USA, Kina og de nye vækstøkonomier. Europæernes selvforståelse som verdens navle må vige for en mere realistisk og ydmyg tilgang, hvorved vi tvinges sammen af nødvendighed. Ashton skal dette efterår træde i karakter og agere generator for en ny ambitiøs fælles udenrigspolitik. SF og den Grønne Gruppe vil bakke hende op i disse bestræbelser, men ikke ukritisk.

Opgave 5: Vi skal gå forrest i Mexico

Næsten før det er i gang, er det dømt til at blive en fiasko. Klimamødet COP-16 skal afholdes i Mexico og optaktsmeldingerne har med al tydelighed vist, at metaltrætheden stadig sidder i verdens ledere efter det kuldsjlede topmøde i København. USA er ikke nået videre med konkret lovgivning, Kina rokker sig ikke en meter og i EU skal Connie Hedegaard kæmpe hårdt.

For EU's vedkommende hedder politikken stadig 20-20-20. Spørgsmålet er, hvor langt Connie kan nå i sine bestræbelser for en mere ambitiøs politik – kunne 30 %'s reduktion i 2020 blive EU's udspil op til COP'en? SF og den grønne gruppe er klar med opbakning, hvis Connie så bare vil få styr på sit konservative bagland i Europa. Vi er nødt til fortsat at tro på og kæmpe for en global, forpligtende og ambitiøs klimaaftale. Fremtidens generationer fortjener en aftale. Dette efterår vil afsløre, om "vi vinder i Mexico".

Opgave 6: Vi skal turde det deltagende demokrati

Borgerinitiativet er en af Lissabontraktatens nye opfindelser. Kan man samle én million underskrifter har man ret til at få sin sag taget op i EU. Idéen er at introducere direkte borgerinddragelse i det europæiske demokrati. Dette efterår skal Lissabontraktatens overskrifter udmøntes i mere konkrete rammer, og det bliver helt afgørende at skabe et lettilgængeligt og ubureaukratisk initiativ. Et initiativ, som virker motiverende, inddragende og ærligt. Potentielt står vi med et nyt redskab i demokratiseringen af EU. Potentielt står vi med et indholdstomt symbol.

Emilie Turunen europaparlamentsmedlem for SF. Hun var landsformand for Socialistisk Folkepartis Ungdom (SFU) fra 2008 til 2009.

Dan Jørgensen til RÆSON: Gør op med kasino-økonomien!

Hvis vi skal undgå at ende i en finanskrise igen i fremtiden, skal finansmarkedet reguleres. Socialdemokraterne vil tøjle banker og investeringsfonde.

Af Dan Jørgensen, (MEP for S)

I valgkampen forud for EU-parlamentsvalget 2009 kan jeg huske, at Jens Rohde fra Venstre på flere møder brugte sætningen: ”Nu skal vi passe på, at vi driver spekulanterne ud af Europa.” Jeg kunne ikke være mere uenig. Vi skal i allerhøjeste grad have gjort op med de kræfter på finansmarkedet, der lever af spekulation. Det kommer der nemlig intet godt ud af.

Ingen tvivl om, at det er godt, at der kan investeres på tværs af grænser, og ingen tvivl om, at finansmarkedet er med til at generere vækst. Det skal vi værne om. Men de aktører, der spekulerer i forskellige finansielle produkter med det ene formål at score profit til dem selv, bidrager sjældent med noget godt for samfundet. Tværtimod.

Den skrupelløse spekulation

Der findes et væld af nye finansielle produkter. En række af dem har været gavnlige for den økonomiske udvikling. Men alt for mange af dem er desværre primært blevet brugt til spekulative formål og har i mange tilfælde haft en skadelig virkning på den økonomiske stabilitet.

Da hele euro-zonen var under massivt pres pga. spekulation imod Grækenland, skyldtes det blandt andet, at en række aktører på de internationale finansmarkeder spekulerede imod de græske statsobligationer. Det akutte problem var således ikke landets samlede gæld, men det, at det blev dyrere og dyrere for landet at refinansiere sine lån. Prisen for at optage nye lån for grækerne steg simpelthen dag for dag.

Denne spekulation mod den græske statsgæld foregik blandt andet via såkaldte ”credit default swaps” (CDS). Det er en form for kreditderivat. Når man laver en CDS på statsobligationer, udsteder man reelt en forsikring imod, at det land, der har udstedt obligationerne, går statsbankerot.

Problemet er bare, at man kan tegne sådan en forsikring uden at eje den type obligationer, som forsikringen er knyttet til. Det svarer til at købe en forsikring på sin nabos hus. Det er ulovligt. For det giver en et stort incitament til at brænde naboens hus ned. Men i den finansielle verden er det fuldt ud lovligt og sågar meget udbredt.

Spekulationen i CDS'er gjorde, at renten på de græske statsobligationer kun kendte én vej: opad. Grækerne blev fanget i en ond cirkel.

CDS'er er ikke det eneste finansielle produkt, der på den måde kan skabe sin egen krise. På de finansielle markeder kan man også – modsat de fleste andre steder i verden – sælge noget, man ikke ejer. Det er det, der kaldes at ”short-sælge”. Man kan også udstede lån, som man ikke selv løber nogen risiko for om betales tilbage eller ej. Og der er et utal af andre julelege, som det står finansielle aktører frit for at deltage i.

Den udfordring, vi står over for, er kendetegnet ved, at mange af de finansielle produkter adskiller sig fra alle andre typer af produkter, vi omgiver os med, fordi de mulige konsekvenser er så store. Når det går galt, går det rigtig galt. Men det er de skrupelløse spekulanter øjensynligt ligeglade med. Derfor skal de tøjles.

Frem i lyset

Havde handlen med de forskellige finansielle produkter været fuldt gen-

nemsigtig, og var den foregået under tæt opsyn, ville skaden være mere begrænset. Men sådan er det ikke. Kapitalfonde, hedgefonde og investeringsbanker har længe levet en diskret tilværelse i skyggen af hovedgadens kendte banker. Men de kræver langt mere opmærksomhed.

Umiddelbart før finanskrisen brød ud i begyndelsen af 2007, udgjorde aktiverne i ikke-regulerede skyggebanker i USA mere end de samlede aktiver i hele det regulerede banksystem.

De ikke-regulerede finansielle forretninger var vokset større end de normale bankaktiviteter, som vi på grund af deres betydning for forbrugere og samfundsøkonomien holder et vågent øje med, uden at nogen havde fundet det nødvendigt at udvide lovgivningen. Det var en grov forsummelse, som nobelprismodtageren Paul Krugman vurderer som den mest afgørende for finanskrisen.

EU tager fat

Det er klart, at den mest grundlæggende årsag til finanskrisen var det uregulerede finansmarked. Vi skal derfor have de finansielle produkter og aktører ud af deres skyggetilværelse.

I EU er vi godt i gang med lovgivningsarbejdet. Og der er allerede opnået nogle succeser. Faktisk er det ingen overdrivelse at sige, at vi på EU-niveau har nået mere de sidste par måneder end i de foregående ti år.

F.eks. har vi begrænset brugen af bonusser som aflønningsmetode for cheferne i den finansielle sektor. Og vi har netop etableret et helt nyt finansielt tilsyn for hele EU, der skal supplere de nationale finanstilsyn. Formålet er at sikre, at EU i fremtiden kan forudse en finansiell krise bedre, end man hidtil har gjort, samt sikre håndteringen af en krise, hvis den skulle opstå. Erfaringen i 2008 var nemlig, at landenes myndigheder var for dårlige til at samarbejde, og at man derfor manglede slagkraft i krisehåndteringen.

Og der er mere på vej. Igennem længere tid har særligt vi socialdemokrater presset på for, at EU skulle regulere kapital- og hedgefonde. Lovgivningen er på vej og vil betyde, at fondene skal leve op til en række krav, hvis de vil operere i EU. De kommer til at informere mere om deres aktiviteter og strategier, og de får flere forpligtelser over for medarbejderne i de virksomheder, de opkøber.

Vi arbejder også på en model for, hvordan derivatmarkederne skal se ud i fremtiden, samt hvordan man kan begrænse brugen af short-salg og kreditderivater, hvis de viser sig for farlige. I starten af det nye år vil vi skulle fastlægge nye krav til bankernes kapital og likviditet. Det skyldes, at de har været for tyndt polstrede til at modstå kriser. I fremtiden må de have større buffere, så de bedre kan modstå kursfald, konkurser hos deres låntagere og generel nedgang i økonomien.

Lobbyens lange arm

Der foregår også en enorm lobbyindsats for at udvande det, der ellers er fornuftigt set fra et samfundsmæssigt synspunkt. Og det er magtfulde aktører, der er på banen. Spørgsmålet er derfor, om borgerlige partier i EU-Parlamentet vil være med til at lave den nødvendige lovgivning, når det kommer til stykket. Jeg håber det, men er ikke sikker i min sag.

Blandt andet Londons borgmester, Boris Johnson, har flere gange meldt sin ankomst her i EU-Parlamentet for at påvirke konservative kollegaer (hans valgkamp var i øvrigt stort set betalt af City af London).

Men vi socialdemokrater presser på. Tiden til et opgør med kasinoøkonomien er kommet.

Dan Jørgensen er cand.scient.pol. og medlem af Europa-Parlamentet for Socialdemokratiet siden 2004. Han var spidskandidat og blev genvalgt ved euro-

parlamentsvalget 2009.

Bendt Bendtsen til RÆSON: EU-lovgivning kan få store konsekvenser for danske realkreditlån

En sag, der har vakt stor interesse, er den kommende EU-lovgivning, der kan få store konsekvenser for dansk realkredit. Rentetilpasningslånene (eller flekslån) kan ophøre med at eksistere, ligesom de lange fastforrentede realkreditlån vil blive dyrere.

Af Bendt Bendtsen, (MEP for K)

I dag er der omkring 1,7 millioner registrerede realkreditlån i Danmark, hvilket understreger, hvor central realkreditmodellen er for det danske samfund. Mere end halvdelen af alle realkreditlån til boligejere udgøres af rentetilpasningslån. Syv ud af ti af disse lån med løbende rentetilpasning er med en etårig bindingsperiode.

Netop i en tid, hvor økonomien er stram for mange, er det vigtigt at kunne udnytte den lave rente og bevare de bedst mulige lånetyper til den lavest mulige pris. Det er blevet anslået, at en afskaffelse af flekslånene vil koste 5,6 mia. kr. årligt.

Der er således ingen tvivl om, at sagen er vigtig. Alligevel hersker der en del forvirring i EU omkring dette spørgsmål. Det er i sidste ende forhandlingerne i EU-systemet, som først rigtigt påbegynder i første kvartal af 2011, der kommer til at være afgørende. Det har dog allerede de seneste måneder været muligt at opnå indflydelse.

Skal EU blindt følge Basel-komitéen?

Den finansielle krise er stadig ikke ovre, og det er stærkt nødvendigt, at vi gør noget for at tilpasse finansmarkederne. Vi skal lære af vores fejl og for så vidt muligt mindske omfanget af en fremtidig krise. Her kan Danmark ikke agere alene. Der er behov for fælles regler på EU-niveau.

Basel-komitéen har fremlagt en række anbefalinger, der skal gøre de finansielle markeder mere stabile og hindre en fremtidig krise. Basel-komitéen har intet med EU-institutionerne at gøre. Det er et fast mødeforum for 27 landes nationalbanker og institutioner med ansvar for finansielle tilsyn. Komitéen har ingen formel tilsynsautoritet og kan ikke træffe juridisk bindende beslutninger. I stedet kommer komitéen med anbefalinger og guidelines angående banktilsyn, som det er op til verdens lande selv at implementere, hvis de ønsker det.

Og heri ligger så problematikken. USA – der ellers har en af de eftertragtede pladser i komitéen – har ikke for vane at implementere Basels komitéens retningslinjer. I disse år har vi været vidne til, at verdens økonomier er bundet mere og mere sammen; krisen, der har ramt Europa hårdt, startede i USA, og netop derfor er det problematisk, at landet ikke ser samme behov for at regulere som EU og resten af verden. Omvendt har EU for vane at kopiere anbefalingerne til konkret lovgivning.

Man kan med rette spørge sig selv, hvorfor EU skal følge Basels anbefalinger til punkt og prikke, når USA ikke gør det?

Jeg er stor tilhænger af Basel-komitéen og dens formål, men i EU skal vi tænke os godt om. Det er ikke meningen, at vi med nye regler skal ramme generelt sunde finansieringsformer.

Vi skal nyde godt af de ting, Basel-komitéen vedtager, og det gør vi altså ikke ved de forslag, der er i støbeskeen nu. Der er tale om forslag, der formentlig vil hjælpe på det overordnede økonomiske system, men som ikke beskæftiger sig med enkelte landes problemer.

Problemetts kerne: Realkreditlån vil blive dyrere!

Den tekniske forklaring på problematikken drejer sig særligt om krav til likviditet bag kortsigtet gæld samt likviditetsgraden.

Net Stable Funding Ratio er det engelske udtryk for anbefalingerne om likviditet bag kortsigtet gæld. Disse foreskriver, at der skal ligge superlikvide aktiver bag kortsigtet gæld. Det er fornuftigt med en stabil finansiering, men ved de korte rentetilpasningslån, som refinansieres hvert år, er dette meget problematisk. Realkrediten fungerer nemlig efter et balance-system, hvor der er en til en-sammenhæng mellem udlån på den ene side og obligationer på den anden side. Dette gør systemet gennemskueligt og stabilt.

Hvis realkreditinstitutionerne skal tilsidesætte ekstra midler, vil det gøre lånene så dyre at udbyde, at de formentlig vil forsvinde – i hvert fald i deres nuværende form.

For skrappe krav til likviditeten

Likviditetsgraden arbejder med en opdeling af aktiver. Finansielle institutioner vil aldrig have rede penge liggende. Man vil forsøge at investere kundernes indestående for at opnå et større afkast. Basel foreslår, at banker kun må have 40 % indestående fra mindre stabile realkreditobligationer, end statsobligationer – gruppe 2-aktivklassen. I dag udgør realkreditobligationer 85 % af indeståender i danske finansielle institutioner. Det svarer til 1.163 mia. kr. (1.163.000.000.000).

Det vil Basel altså have ned på 40 %, hvilket bliver meget svært at gennemføre i praksis.

Det er i princippet klogt at have en opdeling af aktivklasserne – statsobligationer og mindre stabile aktiver end statsobligationer – for at promovere de sikre investeringer og mindske sandsynligheden for, at enkelte banker krakker, fordi de har foretaget usikre investeringer.

Problematikken ligger i, at opdelingen af aktivklasser ikke er foretaget ud fra en objektiv vurdering af, hvad der er gode investeringer. Faktum er, at alle statsobligationer ikke er lige stabile, og realkreditobligationerne har vist sig mere stabile end en række statsobligationer under krisen. Det er dog formentlig politisk umuligt at differentiere mellem statsobligationernes likviditet, idet det både kan give store økonomiske problemer for de ramte lande, ligesom det bare er politisk ukorrekt at pege fingre af lande med en dårligere økonomi.

Perspektiverne i Parlamentet

I Europa-Parlamentet vil forslagene fra Basel blive en del af de reviderede kapitalkravsdirektiver, i daglig tale CRD 4. Kommissionen ventes som initiativtager i lovgivningsprocessen at præsentere sit udspil i første kvartal af 2011.

Parlamentet har dog besluttet at udarbejde en såkaldt initiativbetænkning, der har til formål at give input til Kommissionens arbejde. Kommissionen er selvsagt interesseret i at få sit forslag igennem i Parlamentet, hvorfor den vil følge anbefalingerne fra initiativbetænkningen.

Betænkningen, der blev udarbejdet af min partifælle, østrigeren Othmar Karas, er ikke særlig teknisk. Sammen med Anne E. Jensen fra Venstre havde jeg selv stillet to ændringsforslag, som klart tilsagde, at man skulle tage højde for realkreditmodeller, der har vist sig stabile under krisen. Det har således været vores hensigt at frede den danske model, hvor realkreditobligationerne netop er stabile. I dansk kontekst ser vi ingen grund til det massive likviditetskrav til realkreditinstitutterne, da det udelukkende vil gøre lånene dyrere.

Det er vigtigt at huske på, at Parlamentet er et utrolig konsensusorienteret sted. Der vedtages sjældent ting med små flertal. Dele af den danske presse kunne ellers efter afstemningen berette, at Europa-Parlamentet ”siger nej til realkredit-redningskrans”. Jeg ser dog intet odiøst i, at mit ændringsforslag blev skrevet ind i et kompromisændringsforslag, eller at Dan Jørgensens mange ændringsforslag, der er alt for specifikke, bliver afvist. I initiativbetænkninger er arbejdet af en anden natur, og man holder sig til de generelle linjer. Mit personlige indtryk er, at rapporten i det store og hele er meget positiv. Der står bl.a. i rapporten, at en ”one size fits all”-tilgang er ødelæggende for den europæiske bankindustri og er i stand til at skade den europæiske vækst og økonomiske genopsving.

Når Kommissionens forslag kommer til foråret, er det klart, at der skal arbejdes meget mere detaljeret. I disse forslag vil de konkrete modeller være nævnt, og forhandlingsresultatet vil være et direkte vidne om, hvilke konsekvenser det vil få for den danske realkreditmodel. Her vil jeg yde en aktiv indsats i lovgivningsprocessen. Det er helt essentielt, at vi fastholder, at ”one size fits all”-tilgangen ikke passer til den danske realkreditmodel.

*Bendt Bendtsen er europaparlamentsmedlem for Det Konservative Folkeparti.
Bent Bendtsen er tidligere folketingsmedlem, formand for Det Konservative Folkeparti og tidligere økonomi- og erhvervsminister.*

Pisken skal svinges hårdere i EU: Centralbankchef vil stramme kursen over for gældssyndere

Strafmekanismerne mod overforbrugende EU-lande skal strammes, så en ny gældskrise undgås. Men der er langt fra enighed om, hvordan pisken skal svinges. Et EU-topmøde i Bruxelles torsdag og fredag i denne uge kan ende i et slagsmål om den endelige udformning.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Når Lars Løkke Rasmussen i dag flyver til Bruxelles for at deltage i EU-topmødet den 27.-28. oktober, står blandt andet nye skrappere finanspolitiske regler for EU-landene på dagsordenen. EU-Kommissionens task force med EU-præsident Van Rompuy i spidsen har præsenteret sit bud på nye strafmekanismer, der skal forhindre, at overforbrugende EU-lande kan skabe usikkerhed om euroen, som den græske gældskrise gjorde i foråret.

Men meget opsigtsvækkende har chefen for Den Europæiske Centralbank, Jean Claude Trichet, offentligt udtrykt sin utilfredshed med forslagens manglende hårdhed. Samtidig går Tyskland og Frankrig enegang med et forslag, der bl.a. indeholder krav om traktatændringer.

Kommissionens forslag til, hvordan pisken skal svinges, er ikke nogen nyhed. I en omvendt rækkefølge har Kommissionen præsenteret den konkrete lovgivningspakke allerede i slutningen af september, mens task forcens rapport om bedre styring af den europæiske økonomi blev fremlagt i sidste uge.

Foruden en masse luftige ord om en bedre forebyggende og korrigerende del, der skal holde landene på ret kurs og hurtigt trække økonomien tilbage på sporet, hvis underskuddet bevæger sig over de tilladte 3 % af BNP eller den offentlige gæld over 60 % af BNP, indeholder forslaget og så nye sanktioner med bødestraf til syndende lande.

Trichets modstand

Chefen for Den Europæiske Centralbank, Jean Claude Trichet, har været en central figur under hele det bumpede forløb med gældskrisen i Sydeuropa, presset på euroen og de hjælpepakker, der i sidste ende lagde en dæmpende hånd på begivenhederne og fjernede faren for et euro-kollaps. Og Trichet er ikke tilfreds med de, ifølge ham, utilstrækkelige initiativer, som EU-Kommissionen har præsenteret. Trichet har som medlem af Van Rompuys task force højest opsigtsvækkende fået indskrevet i det endelige dokument, at han ikke kan støtte alle dele af forslaget.

Trichet ønsker, at der skal gælde endnu strammere sanktioner for euro-landene end for de EU-lande, der ikke handler med den fælles mønt. Som chef for den europæiske seddelpresse og med prisstabilitet som central målsætning vil Trichet knytte et mere bindende broderskab mellem de 16 euro-lande.

”Forslaget fra Van Rompus task force er tilstrækkeligt for de 27 (EU-lande, red). For de 16 (euro-lande) mener jeg, at man godt kunne være mere ambitiøs,” udtalte Trichet i sidste uge til Reuters.

Centralbanken fremlagde i juni sine forslag til opstramninger af de finanspolitiske strafmekanismer, og ECB mener, at der er behov for semi-automatiske strafmekanismer, der ikke er for lette at holde tilbage for politikerne. Straffen skal tælle blokeret adgang til europæiske tilskud og i

yderste konsekvens fratagelse af stemmeretten – noget, tyskerne aktuelt presser på for.

Ud over at sikre en tilstrækkelig hård straf til, at truslen er troværdig, og landene derfor rent faktisk tager stabilitetspagten tilstrækkeligt seriøst, ønsker ECB at fratage politikerne de mest oplagte muligheder for at blokere straffene og dermed udvande systemet, som det flere gange tidligere er sket – Tyskland og Frankrig er blandt de lande, der flittigt har brudt pagten uden konsekvenser. Et semi-automatisk system betyder, at et flertal af medlemslandene skal være mod sanktionerne, førend de kan stoppes, frem for at et flertal skal være for en sanktion for, at den kan træde i kraft – et system, der er sårbart over for politisk pres og studehandler.

Det fransk-tyske forslag

De tyske skuldre bærer mere end det tungeste læs i at holde euro-zonen oven vande. Af den 100 mia. euro dyre redningspakke til grækerne i foråret finansierede tyskerne med 22,4 mia. euro – langt den største enkelt-del af det europæiske lån på 80 mia. euro (IMF stiller resten af beløbet til rådighed). Tyskland har ligeledes spyttet godt i kassen til den midlertidige lånefacilitet, der blev stillet til rådighed for EU-landene med hjælp fra IMF for at dæmpe markedets frygt for en europæisk statsbankerot.

Når det midlertidige sikkerhedsnet, der er spændt ud under EU-landene, udløber, vil tyskerne have gennemført en ”formel” hjælpemekanisme, så tyskerne ikke igen – i en mere eller mindre improviseret stil – skal samle de største klumper af problemerne op.

Derfor vil de have ændringer til Lissabontraktaten inden 2013, så lande i yderste konsekvens kan fratages deres stemmeret, hvis de ikke lever op til kravene.

Samtidig knager Frankrig højlydt over udsigten til at miste kontrollen med, hvornår pilsken svinges. Mod at acceptere tyskernes krav om traktatændringer har de lokket tyskerne med på et fransk forslag, der går ud på at vinde magten tilbage på politikernes hænder og undgå, at straffen for overtrædelser falder automatisk. Dermed går Frankrig og Tyskland foreløbig enegang i spørgsmålet om skrappe krav.

EU's finansministre mødtes mandag i sidste uge for at forhandle et udspil klar til regeringscheferne, der altså mødes torsdag og fredag i denne uge. Deres udspil indeholder ikke forslaget om traktatændringerne, ligesom sydeuropæiske lande fortsat vil arbejde for at udvande reglerne.

Netop det er Trichets mareridt. Han frygter, at politikerne indbygger tilstrækkeligt med smuthuller til, at strafmekanismerne bliver utroværdige, og forestillingen om, at der er ryddet op og gjort klar til en ny tid efter gældsrodet, bliver falsk.

Målet er, at regeringscheferne når frem til en foreløbig form, der kan forhandles på plads i foråret.

Kernen af gældskrisen: Hvad er der egentlig galt i Irland?

Den keltiske tiger er død. Årtiers voldsom vækst i Irland er forsvundet i eksplosionen fra den gigantiske boligboble, der nær havde taget livet af landets banker. Irland skal igen venne sig til at være Europas nummer sjok.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Den keltiske tiger sprang fremad gennem 20 år, men blev til slut skudt omkuld af en boligboble og en rådden banksektor. Inden finanskrisen var Irland ellers Europas succeshistorie. Godt nok har landet sammen med de andre nu kriseramte PIIGS-lande, Portugal, Italien, Grækenland og Spanien, længe hørt til blandt EU's fattigere. Og i 1988 udgjorde den irske BNP per indbygger blot 64 % i forhold til EU-gennemsnittet. Men med en gennemsnitlig årlig vækst på 6,5 % i perioden mellem 1990 og 2007 blev den keltiske tiger – Irland – Europas svar på de blomstrende asiatiske økonomer. I 2003 var den irske BNP per indbygger vokset til at udgøre 130 % af EU-gennemsnittet.

Men siden recessionen fik fat i Irland i begyndelsen af 2007, er BNP kun steget i ét kvartal. Og trækker man indkomst-flowet fra de mange udenlandske virksomheder med hovedsæde i Irland væk – og dermed får et bedre mål for den irske levestandard – har der været konstant fald de seneste ni kvartaler. Arbejdsløsheden er tæt på 14 %, en voldsom stigning fra godt 4 % ledighed i midten af 00'erne. Boligpriserne, der endnu ikke har stoppet sit fald, er 36 % lavere end toppen i 2006.

Boligboble og smalhals

Da den keltiske tiger stadig kunne knurre, var godt et ud af fem irske job knyttet til bolig- og ejendomssektoren. En ottendedel af den irske arbejdsstyrke var i 2007 beskæftiget inden for byggeriet, og tillagt ejendomsmæglere og medarbejdere i banker og realkreditinstitutioner var der rigelig med munde til at puste boblen stor.

Det irske væksteventyr startede ellers godt. Irland har med Europas laveste selskabsskat en magnetisk tiltrækningskraft på ikke mindst amerikanske virksomheder, der leder efter et attraktivt europæisk hovedsæde. Det kickstartede den irske vækst, boostede eksporten og fik produktiviteten til at stige. Men i den anden ende af væksteventyret endte den hidsige vækst i en voldsom boble, og da priserne dykkede, gik ejendomsspekulanterne ned og trak banksektoren med sig.

De næste mange år er der dømt økonomisk smalhals for irerne. Regeringen barsler med en ny spareplan, der byder på en opstramning svarende til 10 % af BNP over fire år. Og oven i det kommer formentlig en række krav i forbindelse med redningspakken og lånet fra EU og IMF. Budgetunderskuddet er langt det største i EU og forventes i år at nå 32 % af BNP, når man inkluderer prisen for at redde landets banker. Det er ikke bare højt, det er vanvittigt højt og svarer til, at knap en tredjedel af hele produktionen i Irland i år burde gå til bare at betale det, staten bruger for meget.

Anglo Irish Bank

Hvis Roskilde Bank efterlod sig et sort hul i jorden, der skal fyldes af penge fra den danske stat, så har den irske bank Anglo Irish Bank efterladt sig et krater på størrelse med Grand Canyon, der skal dækkes af de irske skatteborgere. I alt kan regningen for at redde Irlands banker runde 50 mia.

euro svarende til 30 % af BNP – og Anglo Irish Bank alene står for to tredjedele af det tab. En ekstrem eksponering over for ejendomsmarkedet fik banken til at springe synkront med boligboblen.

Irland var blandt de første lande til at stille sig bag landets banker, da finanskrisen rasede og truede med at knække det finansielle system. Men med den omfattende garanti af både indskud og bankernes gæld skabte regeringen samtidig selv den aktuelle udfordring. Regningen fra garantien er blevet langt, langt større, end nogen havde forestillet sig.

Med EU-IMF-redningskranen får irerne adgang til 80-90 mia. euro. Det selvom det irske finansministerium stadig har godt 20 mia. euro liggende på kistebunden og egentlig burde kunne betale regningerne frem til sommeren 2011. Men statsgarantien af de rådne irske banker gør 20 mia. til et alt for lille beløb; får den svage irske økonomi og de fortsat faldende boligpriser flere ejendomsamatører til at dreje nøglen om, kan det nemt trække flere banker med ned og dermed få bunden under den irske økonomi til at knage igen. Og derfor måtte irerne reddes allerede nu.

Gældskrisen i EU: kunsten at sluge det uspiselige

EU-landene skal i det kommende år forhandle nye spilleregler for medlemslandenes økonomiske styring. Finanskrisen og gældskrisen har afsløret, at der blev taget alt for let på traktatens bestemmelser om økonomisk disciplin i de enkelte medlemslande. Der forestår et stort arbejde med økonomisk genopretning og etablering af fornyet tillid til EU-landenes økonomi.

Af Anne E. Jensen, (MEP for V)

Den svære fødsel af den nye fælles finanstillingsstruktur var det første af en række EU-tiltag, der skal forhindre fremtidige økonomiske kriser. Det næste store projekt bliver de nye økonomiske spilleregler, der skal styrke vækst- og stabilitetspagten.

Her er man imidlertid inde og pille ved nogle områder, hvor medlemsstaterne traditionelt har været utilbøjelige til at afgive for meget magt til EU. Tyskland og Frankrig var da også hurtige til at påpege nationale særinteresser. Man ville blandt andet undgå, at medlemsstaterne kunne idømmes hårde straffe uden en forudgående diskussion i Rådet. Modsat har Den Europæiske Centralbanks chef advaret mod, at statsledernes løsning vil gøre de forgældede landes lån dyrere og dermed forværre problemerne. I Danmark har debatten hidtil gået mest på, om regelændringerne skal medføre en folkeafstemning.

Feberredninger og den fremtidige medicin

Hele efterspillet oven på gældskrisen i de sydlige euro-lande plus Irland er brolagt med vanskelige dilemmaer. Det er klart, at krisen er opstået på grund af en uansvarlig økonomisk politik, ja, i Grækenlands tilfælde på baggrund af svindel og humbug. Så der skal ryddes op! Både for at genskabe tilliden til euroen og for at sikre, at landene i fremtiden fører en ansvarlig politik. Men den internationale krise gør det ikke let for de forgældede lande at komme ud af vanskelighederne.

I foråret var EU's statschefer til næsten ugentlige møder, hvor de måtte lave krisestyring og feberredninger for at undgå et sammenbrud af euroen. Resultatet blev, at EU-landene lavede garantier for lån til de mest forgældede lande i størrelsesordenen 750 mia. euro – et svimlende beløb. Men nødvendigt set i forhold til problemerne ikke blot i lande som Grækenland og Irland, men også Spanien, Italien og Portugal. Samtidig blev der nedsat en arbejdsgruppe under Det Europæiske Råds formand, Rompuy, som har arbejdet med nye reformer.

I oktober præsenterede Kommissionen så den lovpakke, der dels skal styrke den økonomiske styring i EU og i euro-området, dels skal sikre, at der føres en holdbar økonomisk politik i medlemslandene. Pakken består af seks lovgivnings-initiativer. Parlamentet er medlovgiver på de fire og skal høres på de sidste to. Så på papiret har Parlamentet stor indflydelse. Det bliver så interessant at se, om Parlamentet vil sikre, at Kommissionens opstramninger bliver en realitet, eller om man vil læne sig mere op ad statschefernes version. Stemningen i Parlamentet har hidtil været at bakke op om principperne i Kommissionens udspil.

De seks lovforslag er kort fortalt som følger:

1) Strammere regler for landenes finanspolitik, så der ikke kommer store underskud og statsgæld. Kommissionen kan rette en advarsel til medlemsstaterne i euro-området i tilfælde af en væsentlig afvigelse fra en forsigtig finanspolitik.

2) Opstramning af reglerne, så de medlemsstater, der har en gæld på over 60 % af BNP, skal tage skridt til at nedbringe gælden hurtigt

3) En ændring af budgetovervågningen i euro-området, så landene faktisk straffes, hvis de ikke fører en forsigtig finanspolitik. F.eks. vil der skulle deponeres et beløb på 0,2 % af BNP, hvis et land har et uforholdsmæssigt stort underskud. Denne deponering konverteres til en bod, hvis landet ikke retter op på underskuddet.

4) Nye krav til medlemsstaternes budgetramme. Målene i stabilitets- og vækstpagten skal afspejles i de nationale budgetrammer. Direktivet fastlægger en række minimumskrav, som medlemsstaterne skal overholde.

5) En ny forordning, der giver Kommissionen mulighed for at foretage tilbundsgående undersøgelser af de medlemsstater, hvor der er risiko for, at økonomien kører skævt. Det kan føre til, at medlemsstaten skal forelægge en korrigerende handlingsplan. Hvis en medlemsstat i euro-området gentagne gange ikke retter ind og følger planerne for en genopretning af økonomien, risikerer den sanktioner.

6) Nye regler, der skal sikre, at man undgår uforholdsmæssigt store makroøkonomiske ubalancer (eksempelvis handelsunderskud) i euro-området. En medlemsstat i euro-området, som gentagne gange ikke reagerer på Rådets henstillinger om at rette op på store ubalancer, kan blive pålagt en årlig bod svarende til 0,1 % af dens BNP.

Punkterne 1), 3), 5) og 6) er ændring af lovgivning, hvor Rådet og Europa-Parlamentet lovgiver på lige fod. 2) og 4) skal Parlamentet give en udtalelse.

Frankrig og Tyskland udvander

Tyskland og Frankrig fik tidligt i forløbet udvandet visse krav til økonomisk disciplin, til gengæld for et tysk krav om en permanent løsning af gældskrisen. Det skal ske, ved at redningsmekanismen, der blev oprettet i 2010 og udløber i 2013, gøres permanent.

Denne nye aftale mellem statscheferne i EU betyder imidlertid, at der skal laves en ændring af Lissabontraktaten.

Frankrig og flere sydeuropæiske lande var stærkt utilfredse med især punkt 2), fordi de har en meget stor gæld allerede. Det er klart, at oven i de store krav til den økonomiske politik vil det være en næsten uoverstigelig byrde også at skulle nedbringe gæld og betale strafbøder.

Tyskland har ganske givet ret i sit krav om en permanent mekanisme, der tager højde for, at et EU-land kan gå helt eller delvist fallit. De stærkt forgældede lande har betalt for lånegarantierne med en markant opstramning af den økonomiske politik – offentlige besparelser, skatteforhøjelser og en række upopulære reformer af bl.a. arbejdsmarked og pensionssystemer. Det går nu fremad med genopretningen af økonomien i de fleste lande, men spørgsmålet er, om genopretningen går tilstrækkeligt hurtigt til, at den politiske vilje til opstramninger kan fastholdes.

Især i de sydeuropæiske lande og Frankrig har der været mange protestdemonstrationer og optøjer. Men ingen regering er endnu faldet på krisepakkerne.

Løsningen af gældskrisen

Problemet er imidlertid, at når man skal nedbringe budgetunderskud og statsgæld, risikerer man at sætte økonomien i bakgear – øge arbejdsløsheden og de sociale udgifter, så økonomien kommer ud i en negativ spiral. Det er vigtigt at finde det rigtige mix i den økonomiske politik, der hindrer sådan en negativ udvikling.

For et land som Spanien, der har 20 %'s ledighed og en ungdomsledighed på over 40 %, er det en meget tung opgave at vikle sig ud af et budgetunderskud på godt 10 % af BNP. Landet er ikke voldsomt gældsat,

men med så store årlige underskud går udviklingen hurtigt den forkerte vej. Dertil kommer, at Spanien som mange andre lande har en aldrende befolkning, som betyder, at der bliver færre til at forsørge flere og dermed et øget pres på de offentlige finanser. Så af hensyn til det unge Spanien er en økonomisk hestekur en nødvendighed.

Lande som Spanien og Grækenland kan ikke sikre sig eksport-ledet vækst ved at devaluere – det er udelukket i den fælles mønt. Man er nødt til at konfrontere den manglende konkurrenceevne og en for dyr offentlig sektor meget direkte, og det er politisk svært.

Det er tankevækkende, at de baltiske lande ikke har valgt at devaluere, selvom det var en reel mulighed for dem. Det gjorde de blandt andet, fordi mange private personer havde lån i udenlandsk valuta. Men også fordi erfaringerne fra bl.a. 1980'erne og 90'ernes Danmark og Sverige viser, at i længden er en stabil valuta kombineret med vilje til reformer den bedste vej til økonomisk stabilitet og orden i økonomien for et lille land.

Hvad er så det rigtige økonomiske mix nu? Ja det kommer til at bestå i en stram finanspolitik i de fleste EU-lande, kombineret med en lempelig pengepolitik. Med andre ord vil vi se en lav rente en del år endnu. Og så er det vigtigt med en bedre balance indbyrdes mellem EU-landene i den økonomiske udvikling. De sydeuropæiske lande skal stramme op og gennemføre reformer af arbejdsmarked og pensionssystemer, men Tyskland bør til gengæld nu påtage sig rollen som lokomotiv for væksten i Europa. Der er råd til, at Tyskland fremmer det private forbrug. Og hvis tyskerne drejer det i retning af ferier i det græske øhav og på Costa del Sol, vil det kunne hjælpe de gældsatte lande.

Der er således tale om meget tunge problemer og desværre ingen lette løsninger. Den letteste løsning inden for rammerne af euroen vil være en fastholdelse af den meget lempelige pengepolitik. Det er formodentlig betingelsen for at sikre opbakning til økonomiske reformer.

Ændring af traktaten

Det er vigtigt, at der gøres et ærligt forsøg på at rette op på tilliden til euroen gennem en stramning af reglerne. Kommissionen vil finde opbakning i Europa-Parlamentet til sit forslag om opstramninger. Og Parlamentets store rolle i lovgivningen er værd at minde om. Tiden er forbi, hvor Tyskland og Frankrig kunne diktere den økonomiske politik i EU. Til gengæld er der kun begrænset begejstring for tanken om en ændring af traktaten. Det kan tage lang tid, hvis en ændring ikke kan isoleres til det enkle spørgsmål om at bløde op på kravet om, at ingen stat kan blive hjulpet ud af gælden af fællesskabet (no bailing out), men at man selv må stå for ansvaret for at rette op på økonomien. Desuden er det selvfølgelig farligt at lege med tanken om en fallit – uanset hvor realistisk det måtte tegne sig. Det kan i praksis, som centralbankchef Trichet har argumenteret, gøre ondt værre.

Ændring af traktaten kan måske udløse folkeafstemninger. Om det sker i Danmark, må afhænge af en juridisk vurdering. Men risikoen for en proces med folkeafstemninger kan også gøre en ændring uspiselig.

De økonomiske reformer i kølvandet på finanskrisen er ret uspiselige. Men for den sultne kan selv den uspiselige ret glide ned. Og det er her, vi er nu. Reformerne er en simpel nødvendighed for at rette op på økonomien og for at sikre tillid til euro-samarbejdet. Det er politisk tungt, men det er også politisk nødvendigt.

Anne E. Jensen har været europaparlamentsmedlem for Venstre siden 1999.

Eksperterne til RÆSON: Hvis euroen kollapse, bryder EU sammen

Både en politisk og en økonomisk ekspert tror på euroens overlevelse. Medlemslandene vil gå så langt, det kræves for at redde det økonomiske samarbejde, lyder analysen. For ellers bryder hele EU-systemet ned.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Bringer hvert halvår et nyt offer for gældskrisen? Først Grækenland. Nu Irland. Så Portugal? Den massive gældsophobning i euro-zonen har fået fundamentet under det økonomiske samarbejde til at slå revner. Selvom hjælpepakker og redningsmekanismer har været en uskon politisk dans, så har medlemslandenes villighed til at gå langt for at holde liv i euroen foreløbig vist sig at være tilstrækkelig stor. Men samtidig udvikler gældskrisen sig hele tiden lidt værre end forudset. Hvornår er tålmodigheden brugt op? Hvornår bliver udviklingen uholdbar? Kollapser euroen? Svaret på sidstnævnte er et nej, hvis man spørger to eksperter:

”Hvis euroen bryder sammen, vil den med stor sandsynlighed trække hele EU-systemet med sig i faldet. De politiske omkostninger ved et sådant sammenbrud af euroen vil derfor være langt større end de rent økonomiske. Derfor vil det politiske system gå ekstremt langt for at bevare euro-samarbejdet intakt, og lige præcis derfor ser vi en meget lille risiko for, at euroen kollapse,” vurderer Jan Størup Nielsen, senioranalytiker i Nordeas afdeling for economic research.

Den vurdering deles af professor i statskundskab ved Københavns Universitet Martin Marcussen, der har sit speciale i det europæiske samarbejde. Han mener dog, at krisen ikke kun er et spørgsmål om gæld.

”Euroens krise omfatter mere end blot gælds- og finanskrisen. Euroen var ment som et harmoniseringsprojekt, og når det gik højt, var tanken den, at der gradvist ville udvikles ensartede økonomier, ensartede politiske præferencer, ensartede politiske institutioner, en fælles politisk loyalitet og samhørighed i euro-området og måske endda en fælles europæisk identitet. Men det har udviklet sig til et differentieringsprojekt, hvor de økonomisk prægede konflikter og kriser kun er toppen af isbjerget.”

Oprindeligt var euroen altså en del af politikernes plan for at skabe et stærkt forenet Europa og i lige så høj grad ment som en løftestang til selve projektet EU. Nu er det i stedet endt sådan, at euroen er det, som truer med at flå det hele fra hinanden.

Krisen bliver langstrakt

Det er en simpel ting, der har bragt euro-zonen i knæ; overforbrug. Finanskrisen og den økonomiske krise skabte et voldsomt behov for redningspakker til bankerne og hjælpepakker til at stimulere økonomien. Og det skabte i stedet en gældskrise. Men budgetunderskud og gældsopbygning forsvinder ikke over natten. Både grækerne og irerne har med resten af Europa fremlagt lange hestekurer, der over en årrække skal bringe landene på ret kurs igen.

”Gældskrisen vil givetvis trække tunge spor hen over det europæiske landkort i mange år fremover. På kort sigt er der stor risiko for, at uroen spreder sig til nogle af de andre randlande – med størst risiko for Portugal og Spanien i nævnte rækkefølge. Men også set over en længere tidshorison vil krisen have store konsekvenser, da den helt nødvendige konsolidering af de offentlige budgetter i bl.a. Grækenland, Spanien og Portugal

uundgæeligt vil lægge en kraftig dæmper på væksten i disse lande,” siger Jan Størup Nielsen.

”Vi kan derfor se frem til en lang periode, hvor væksten bliver meget ujævnt fordelt inden for euro-området. På længere sigt er det dog ikke nødvendigvis en dårlig ting, da en ujævn vækst kan være et centralt element i genopretningen af den tabte konkurrenceevne i bl.a. de sydeuropæiske lande. Og dermed i sidste ende sikre euro-samarbejdets overlevelse på lang sigt.”

Den meget forskellige vækstudvikling kommer sandsynligvis til at medføre en situation, hvor Den Europæiske Centralbank gradvist vil normalisere renteniveauet for at dæmpe inflationspresset i andre lande, mens nogle medlemslande fortsat er i dyb recession. Den balancegang bliver en udfordring for ECB-chefen Jean Claude Trichet, vurderer Jan Størup Nielsen.

Også Martin Marcussen mener, at krisen vil være langstrakt i euro-zonen, men han mener ikke, at det er de økonomiske problemer som sådan, men i højere grad de politiske problemer, som gældskrisen er et symptom på, der vil holde euroen på kanten lang tid endnu”.

Gældskrisen behøver ikke være særlig langstrakt. Størrelsen af rige landes gæld kan være meget større end dét, der i øjeblikket er et problem i Grækenland og Irland. Problemet er, efter min mening, at gældskrisen blot er et symptom på noget langt mere alvorligt, der har med politisk samhørighed, loyalitet og legitimitet at gøre. Denne politiske krise kan være langstrakt.”

Skal Danmark stadig med i euroen?

Selvom euroen er i knæ, lader et fuldgyldigt dansk medlemskab af den danske mønt ikke til at være afskrevet. Ifølge Nordea og Jan Størup Nielsen har gældskrisen ikke ændret på afvejningen af et dansk euro-medlemskab. Det er ifølge banken fortsat primært et politisk spørgsmål. For Martin Marcussen er det vigtigste spørgsmål dog i højere grad at sikre en sund europæisk økonomi, da det fortsat er fundamentet for dansk vækst.

”Danskere – om de så ønsker sig med i euroen eller ej – har al mulig interesse i, at økonomien i euro-området er voksende og dynamisk. Den danske økonomi er egentlig ikke speciel global – endnu – den er i stor udstrækning baseret på den europæiske økonomi. Går det godt i vore europæiske nabolande, går det også godt i Danmark. De første ti år af euroens levetid har vist, at Danmark vokster sammen med euro-området, men også at vi fint kan klare os uden for euro-området. De sidste to år af euroens levetid har desuden vist, at Danmark bør være glad for sin fastkurspolitik, men bestemt også glad for, at man i en helt særlig og kritisk situation kan lade kronen flyde. Set fra et dansk politisk synspunkt er det helt utænkeligt, tror jeg, at nogen for alvor vil kaste prestige i at argumentere for dansk euro-medlemskab i øjeblikket.”

Martin Marcussen til RÆSON: Euroens krise er politisk

Ikke bare euroen, men hele EU er i krise, skriver Martin Marcussen i dag i et indlæg til RÆSON: "Det interessante er, at vi endnu ikke taler så meget om euro-krisen som en politisk krise. Det er imidlertid den politiske krise, der kan ende med at sætte sig varige spor i den europæiske integrationsproces."

Af Martin Marcussen, professor, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

I dag taler alle om den. Euroens krise. Det gjorde vi ikke for to år siden, da euroen havde tiårsfødselsdag. Indtil da havde euroen hovedsageligt været et vækst- og stabilitetsprojekt. EU-Kommissionen og Den Europæiske Centralbank kunne offentliggøre lange lister af realiserede målsætninger. I dag er den meningsdannende konsensus, at ikke bare ØMU'en, men EU befinder sig i en dyb krise. Det interessante er imidlertid, at vi endnu ikke taler så meget om euro-krisen som en politisk krise. Det er imidlertid den politiske krise, der kan ende med at sætte sig varige spor i den europæiske integrationsproces.

De europæiske befolkninger

Hvori består euroens politiske krise så? Grundlæggende har den tre dimensioner. Hvis de kobles, er det muligt, at det bliver relevant at tale om en decideret overlevelseskrise. En første dimension skal vi finde blandt de europæiske befolkninger. Den funktionalistiske tankegang, der altid har været grundlag for økonomisk samarbejde i Europa, har antaget, at hvis vi gør det nemt for de europæiske befolkninger at handle sammen, vil der med tiden opstå ikke bare en gensidig afhængighed mellem befolkningerne, men også en interkulturel tryghed og en gensidig sympati på tværs af grænser. Det indre marked og i sidste instans en fælles mønt vil kunne sætte turbo på konstruktionen af en fælles europæisk identitet, et europæisk livs- og skæbnefællesskab. Sådan er det ikke endt. ØMU-konstruktionen har utilsigtet skabt splittelse mellem befolkninger på kryds og tværs. Allerede før den nuværende finansielle krise og gældskriserne blev der foretaget en opdeling mellem de lande, der var "inde" i varmen – euro-landene – og de lande, der var "ude" i kulden – såsom Danmark, Sverige, Storbritannien og andre. Nogle lande havde selv valgt at stå udenfor, andre var tvunget til at være ekskluderet fra det gode selskab. Med finanskrisen er denne opdeling blandt befolkningsgrupper blevet mere kompleks. Nu er der splittelse mellem befolkningerne inde i euro-området, hvor de såkaldte PIIGS-lande (Portugal, Italien, Irland, Grækenland og Spanien) bliver betragtet med dyb skepsis af andre euro-lande, der ikke i nær samme omfang har gældsproblemer at slås med. Der tales nu åbenlyst om, at man kan forestille sig en opdeling af euro-området i to – de fattige og de rige euro-lande. Og den ene meningsmålingsundersøgelse efter den anden viser, at befolkninger i den rige ende af euro-området er eksplicitte modstandere af at hjælpe befolkninger i den fattige ende af euro-området. Der er ikke befolkningsmæssig opbakning til en såkaldt "transferunion". For hver dag der går, bliver det mere og mere illusorisk at tale om en decideret europæisk identitet.

De europæiske eliter

En anden dimension af euroens politiske krise vedrører relationen mellem europæiske eliter. Det er ikke nyt, at der rundtomkring i regerings-

kontorerne er forskellige opfattelser af, hvordan den økonomiske integrationsproces skal forløbe i Europa. En klassisk konfliktlinje har været mellem den franske opfattelse af, at fælles institutioner med tiden også vil skabe fælles holdninger, hvorimod det tyske perspektiv har været baseret på en forestilling om, at deltagerne i de fælles institutioner som udgangspunkt må dele opfattelser af retning, mål og midler i den økonomiske politik, for at institutionerne skal kunne fungere i praksis. I realiteten er den slags uenigheder blevet løst på den måde, at man har forsøgt at integrere begge synspunkter i én og samme proces. Tyskerne har eksempelvis fået lov til i hovedsagen at etablere kriterierne for deltagelse i euroen, mens franskmændene har været drivkraften i etableringen af politiske institutioner i euroens maskinrum, herunder eurogruppen, som jeg vender tilbage til. Efter krisen er kortene blandet lidt anderledes. Nu er det tyskerne, der bestemmer, og det er forventningen blandt andre stats- og regeringsledere, at det er tyskerne, der holdes til ansvar for, hvorvidt der findes løsninger på den ene og den anden del af den økonomiske krise. Det er ikke altid, at de tyske politiske ledere har ønsket at tage dette ansvar og betale prisen for euroens redning. I sidste ende har det været tysk indenrigspolitik – hensynet til befolkningernes skepsis over for de mere økonomisk uansvarlige euro-medlemmer vejet op mod de tyske bankers økonomiske mellemværende i kriseøkonomierne – der har været afgørende for de beslutninger, der er blevet truffet. I processen produceres der regler – på nationalt niveau, på europæisk niveau såvel som på globalt niveau helt i forlængelse af tidsånden i reguleringens tidsalder. Relationen mellem de europæiske ledere er i nogle henseender iskold, og det er ikke her, man skal finde løsningerne på de strukturelle spændinger, der er indbygget i ØMU'ens politiske økonomi.

De europæiske institutioner

En tredje dimension af euroens politiske kriser har med den institutionelle balance at gøre. Grundlæggende er ØMU'en tænkt asymmetrisk, i den forstand at den monetære politik er fastlagt fra centralt hold i Den Europæiske Centralbank, hvorimod de nationale finanslove og finansielle tilsynsregler stadig fastlægges decentralt i medlemsstaterne. Balancen består basalt set i, at ingen blander sig i den uafhængige centralbankdirektørs opgaver, når han fastsætter den fælles rente, EU-Kommissionen varetager overvågningen af de nationale økonomiske politikker, mens økonomi- og finansministrene træffer afgørelser vedrørende de henstillinger, der skal rettes til medlemslande, der ikke helt lever op til de fælles regler, der skal sikre en lavinflationsøkonomi i Europa. Krisen har imidlertid sat alle regler ud af kraft, og enhver institutionel aktør forsøger på bedste besked at genetablere sig selv i rollen som drivkraften i den europæiske integrationsproces. I praksis har det betydet, at et forum, der for blot et par år siden blev anset som det absolut væsentligste forum for koordination af den økonomiske økonomi – eurogruppen – har været underligt usynlig under krisen. Det hænger for det første sammen med, at eurogruppens medlemmer som nævnt ikke er enige om helt grundlæggende forhold i den økonomiske styring i Europa. For det andet hænger det sammen med, som også er nævnt ovenfor, at kriser ikke er tiden for kollegial kaffeslabberas, men derimod for resolut ledelse og hensyntagen til en skånseløs hjemlig meningsdannelse. Og ledelsen er først og fremmest lagt i hænderne på de aktører, der kan betale sig til kriseløsning, herunder jo særligt den tyske kansler, som åbenlyst har nået ydergrænsen for sin euroentusiasme. Krisen har også betydet, at en anden aktør er blevet skubbet ud på sidelinjen, nemlig EU-Kommissionen. Da vækst- og stabilitetspagten ikke fungerer under kriser, er der ikke rigtig noget, EU-Kommissionen kan monitorere. Hvis der undtagelsesvis er kommet initi-

ativer fra EU-Kommissionen med hensyn til krisestyring, er disse som oftest kommet for sent. Endelig er krisen også gået ud over Den Europæiske Centralbanks eneret til at have en mening om europæisk rentepolitik. I nogle henseender er den monetære politik blevet politiseret, og det er blevet tilladt at have en politisk mening om monetær krisestyring og ikke mindst at give denne til kende over for centralbanken. I gamle dage ville dette have været anset som helt utilladeligt.

En overlevelseskrise?

Givet at euroen befinder sig i en politisk krise, der udspringer sig i befolkningerne blandt de europæiske politiske ledere og mellem EU-institutionerne, hvor alvorligt er så dette? Rådets præsident, Herman van Rompuy, har ved en tidligere lejlighed talt om, at euroens sammenbrud ville betyde døden for Den Europæiske Union. Han taler altså om, at der her kan være tale om en decideret overlevelseskrise. Den britiske tænketank Centre for Economic and Business Research (CEBR) har for nyligt vurderet, at risikoen for det totale euro-sammenbrud er 80 %. The Economist har på forsiden advaret mod, at det tillades, at euroen bryder sammen. Under overskriften "Don't do it" redegøres for, hvilke kolossale omkostninger et sådan sammenbrud vil have for de europæiske samfund. Også her tales om en overlevelseskrise. Et euro-sammenbrud er ekstremt dyrt, konstaterer lederskribenten, men ikke utænkeligt. Hvorvidt euroen befinder sig på randen af sammenbrud, skal der ikke gives noget svar på her. Blot konstateres det, for det første, at euro-krisen har en økonomisk såvel som en politisk dimension. Disse er naturligvis tæt forbundne, og det forekommer utænkeligt, at krisen helt afsluttes, førend der er fundet løsninger på den politiske krise. Med andre ord: Den akutte økonomiske krise tenderer mod at gøre os blinde for de underliggende politiske spændinger, der er indbygget i ØMU-konstruktionen: Der er ikke folkelig forståelse for og opbakning til projektet, der er ikke ensartede politiske visioner for, hvorhen projektet skal udvikle sig, og der er ingen naturlig balance mellem de relevante EU-institutioner. At disse politiske spændinger ikke fylder hele sendefluden i krisedækningen, gør dem ikke mindre væsentlige. Den anden konstatering vedrører spørgsmålet om, hvordan et sammenbrud ser ud. Man kan forestille sig flere scenarier på et kontinuum mellem total opløsning af ØMU/EU i den ene ende af dette kontinuum, og en lige så total genopbygning af ØMU/EU efter føderal målestok i den anden ende. Mellem disse yderpunkter er det kun fantasien, der sætter grænserne for institutionelle konfigurationer. Bare fordi det er dyrt og ubehageligt at forestille sig, at det bestående transformeres radikalt, er det ikke ensbetydende med, at dette ikke kan ske. Hvorvidt vi i 2011 bevæger os mod et "staternes Europa" eller mod en "europæisk stat", er der ikke nogen økonomisk logik, der kan redegøre for. Drivkraften i den europæiske integrationsproces er først og fremmest politisk lederskab. Og sådan skal det vil også være, når samfundets helt centrale værdier er i spil.

Martin Marcussen er professor på Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet. Analysen baserer sig på Martin Marcussen og Karsten Ronit, red. (2011), "Kriser, politik og forvaltning", København: Hans Reitzels Forlag.

Erik Holm: euroens – og Europas – nedtur

EU må etablere et disciplineret monetært valutasystem, som giver nationalstaten råderum til som en absolut sidste mulighed at få devalueret sin valuta inden for snævre grænser – for ellers vil euro-projektet falde fra hinanden på grund af interne politiske spændinger. Det skriver Erik Holm, direktør i den London-baserede Eleni Nakou Foundation og tidl. ansat i IMF, Statsministeriet og EU-Kommissionen.

Af Erik Holm

Det har i mange år været et dogme, at det europæiske projekt i EU udvikler sig gennem kriser. Disse kriser har alle haft rod i den konflikt, der er mellem den politiske model, som kendes som nationalstaten, og som er en særegen europæisk opfindelse, og Romtraktatens klart udtrykte målsætning, en stadig tættere union. Denne konflikt blev klart illustreret, da den blev personificeret af præsident de Gaulle i 1960'erne og af premierminister Thatcher i 1980'erne.

Det lykkedes ikke at fjerne konflikten mellem nationalstat og union i 2000'erne med den såkaldte forfatningstraktat, der led en ynkelig skæbne, da franskmænd og hollændere nedstemte den i 2005. Tyskerne søgte at samle stumperne op, og resultatet af disse bestræbelser blev den ubehjælpssomme Lissabontraktat, som trådte i kraft for et år siden.

Den internationale finansielle og økonomiske krise har haft virkninger i Europa, som har ført EU ud i en eksistentiel krise, som har rod i den fundamentale konflikt mellem nationalstat og union. Projektet hænger ikke længere solidt sammen, hverken politisk eller økonomisk. Krisen kommer til udtryk i den frygt, der i det sidste par måneder er slået igennem for, at den fælles mønt og dermed måske EU, som vi kender det, skulle bryde sammen.

Penge er politik

Såvel den internationale som den europæiske krise skyldes en manglende forståelse for penge og penges rolle i politik. ”Kongens mønt” har altid været anset for et symbol på staten, i moderne tid på linje med nationalflag og nationalsang. EU-Kommissionen har søgt at tage ved lære heraf. Men den fælles mønt er langt mere end et symbol. Ganske enkelt: Penge er udtryk for magt. Penge er politik. Internationale penge er udenrigs- og sikkerhedspolitik. De europæiske ledere lige så lidt som deres finansministre og centralbankguvernører synes at have forstået det i 1991-93, da Maastrichttraktaten blev udformet og vedtaget. Måske er de nu ved at blive klar over det.

I sikkerhedspolitisk henseende undgik vi i de 40 år fra 1949 til 1989 en altødelæggende konflikt gennem magtbalance, atombombens terrorbalance. Men siden Sovjetunionen forsvandt, har den atlantiske alliance, NATO, haft svært ved at finde en identitet. Den har brug for en fjende, den kan definere sig i modsætning til.

Noget lignende er tilfældet med det europæiske projekt EF/EU. Det blev iværksat omkring 1950 for at afmontere den århundredgamle konflikt mellem de europæiske lande, primært Tyskland og Frankrig. Målsætningen var at skabe fred og velstand i Vesteuropa. Freden blev sikret af USA gennem NATO, og da traktatudkast til såvel et forsvarsfællesskab som et politisk fællesskab kuldsejlede i 1953-54, koncentrerede de seks lande sig om velstand, økonomisk vækst. Målet blev nået i løbet af 1980'erne. Men Fællesskabet formåede ikke at skabe sig en ny identitet

efter Murens fald. Det fortsatte ad de spor, der blev lagt i 1950'erne under helt andre omstændigheder.

Man har i EU tilstræbt at udforme en fælles sikkerhedspolitik, uden at det er lykkedes. Nu prøver man at etablere en fælles udenrigstjeneste for at nå dette mål. Sandsynligvis bliver det blot til et dobbelt bureaukrati, fordi der ikke er en entydig regeringsmagt. Tanken om en europahær synes opgivet. I givet fald burde det jo føre til afskaffelsen af det nationale forsvar. En umulig tanke. Men man har kastet sig ud i et projekt om at afskaffe den nationale mønt.

Politisk økonomi – og økonomisk politik

Økonomisk politik bliver tilrettelagt inden for nationalstaten af en entydig autoritet, regeringen, understøttet af centralbank og parlament. Men politisk økonomi, i modsætning til økonomisk politik, relaterer sig til det internationale samfund, og her er der ingen entydig autoritet, heller ikke i det europæiske fællesskab, som i Maastricht var blevet omdøbt til union. Derfor er politisk økonomi helt afhængig af inter-regeringsmæssigt samarbejde. Derfor kan der ikke føres en europæisk økonomisk politik, for Europa er ikke en politisk union.

Der er økonomer, selv vismænd, der hævder, at der ikke er nogen sammenhæng mellem den finansielle krise og euroens krise. Det kan kun skyldes, at de ikke sonderer mellem økonomisk politik og politisk økonomi. De mener tilsyneladende, at det vil være muligt at føre europæisk økonomisk politik. De forskellige regeringer bør blot føre en fornuftig økonomisk politik. Så vil "summen" selvfølgelig blive europæisk. Men her er det, at nationalstaten står i vejen for fornuften.

De samme økonomer burde overveje, hvorfor grækerne ikke fører en lige så fornuftig økonomisk politik som tyskerne. Det skyldes ikke, at der ikke er gode græske økonomer. På de bedste af verdens universiteter er der fremragende græske økonomiske professorer. Andreas Papandreou, faderen til den nuværende græske premierminister, var i 1940'erne professor i økonomi på flere universiteter i USA, bl.a. Harvard og Berkeley. Da han var landflygtig i årene 1969-74, blev han professor på Stockholms universitet.

Det enkle svar på spørgsmålet er, at grækerne er "spenders" (forbrugere), og tyskerne er "savers" (opsparere). Derfor har de svært ved at leve i samme monetære hus. Mere præcist så skyldes euroens mulige sammenbrud, at der er betydelige forskelle mellem den økonomiske kultur i de forskellige euro-lande.

Politisk og økonomisk kultur

Politisk kultur er et nogenlunde velkendt begreb. I Europa har vi en politisk kultur, der er kendetegnet ved liberalt demokrati, specielt efter at det socialistiske demokrati mod øst brød sammen. Man kan dog stadig diskutere, hvad demokrati egentlig er, og der er dem, der hævder, at vor udgave er ikke helt så liberalt, som det burde være. Men der er i hvert fald mange udgaver af det i Europa.

Økonomisk kultur er et mindre velkendt begreb. EU-landene forsøgte i 1993 at hævde, at deres økonomiske kultur var liberal markedsøkonomi. Tyskerne burde have protesteret, for begrebet social markedsøkonomi er forankret i den tyske forfatning som landets økonomiske kultur. Men begrebet økonomisk kultur kan ikke aflæses på en skala mellem liberalisme og socialisme.

Det omfatter hele den samfundsøkonomiske struktur og dens dynamik, lige fra uddannelsessystem og arbejdsmarkedsforhold over den finansielle og erhvervs-mæssige struktur til den administrative kultur i både den private og offentlige sektor. Er denne økonomiske struktur moderne

og smidig, har landet en høj konkurrenceevne og får derved overskud på betalingsbalancen. Tyskland har utvivlsomt den stærkeste økonomiske kultur i Europa, Grækenland nok den svageste.

Noget tilsvarende kan utvivlsomt siges om regioner, udkantsområder, inden for nationalstaten. Men her er der en betydelig grad af solidaritet indbygget i den socialliberale markedsøkonomi gennem social og regional udligning og strukturpolitik, som afhjælper de spændinger, som forskellene udsætter den politiske kultur for. Det er kun i meget ringe grad tilfældet i den monetære union, euro-zonen. Derfor trues den af sprængning.

Tyskland nægter pure at finansiere det græske underskud. De er nødtvungent gået med til, at EU-landene garanterer, at de vil stille enorme kreditter til rådighed, hvis det skal være nødvendigt for at formindske den risiko, som de finansielle internationale investorer antager, der er ved at låne grækerne euro-penge. Tyskland stiller voldsomme krav til hurtige og dybtgående ændringer i den svage økonomiske kultur, som den skrøbelige græske politiske kultur umuligt kan opfylde. Men en delegation af økonomer fra Den Internationale Valutafond, IMF, EU-Kommissionen og Den Europæiske Centralbank, ECB, er blevet installeret i Athen for at påse, at ændringerne gennemføres. Grækenland er blevet monetært-økonomisk besat. Det minder dem om tidligere besættelser.

Europa i verden

Der er, til trods for at økonomer benægter det, en sammenhæng mellem den store recession siden 2008 og den europæiske euro-krise, forstået på den måde at den ene er et politisk vrængbillede af den anden. Recessionen kan kun i begrænset omfang lægges europæerne til last. Det er primært den amerikanske regering og centralbanks skyld. De førte en politik, som i 2000'erne bevirkede, at verden blev oversvømmet med internationale penge (amerikanske dollars), som dels blev samlet op af de smarte, moderne kinesere, dels anvendt af store internationale investeringsbanker til helt uansvarligt at låne ud gennem mere eller mindre rådne obligationer (*derivatives*) til ivrige forbrugere og boligkøbere i såvel USA som Europa.

Konsekvensen har været, at USA har bragt sig i et afhængighedsforhold til Kina, som bevidst holder sin valutakurs i forhold til dollaren absurd lav for dermed at fremme sin egen økonomiske vækst. Der har ikke været politisk vilje og kraft til at etablere et stabiliserende internationalt monetært system i lighed med det, som de dominerende økonomiske magter, USA og Storbritannien, i 1942-45 søgte at blive enige om på baggrund af den store depression i 1930'erne.

Om det overhovedet vil være muligt at etablere noget lignende under de nuværende vilkår med multipolaritet i det internationale system, kan man tvivle på. G20-mødet i Seoul for nylig bremsede måske tendensen til valuta- og/eller handelskrig, men kom ikke længere end til at foreslå, at man søgte frem mod "markedsbestemte valutakurssystemer" mellem de større økonomier, mens mindre økonomier måske danner valutablokke, som europæerne har gjort det.

EU-landene har dårlige erfaringer med markedsbestemte valutakurssystemer. De havde derfor i 1990'erne skabt en monetær union, og de har været glade for den lige til nu. Det er utvivlsomt rigtigt, at hvis ikke der havde været en monetær union mellem de 16 euro-lande i 2008-2009, så havde der udviklet sig et valutarisk kaos mellem de nationale valutaer fremkaldt af salg/køb af valutaer, som valutaspekulanter forventede ville blive devalueret/revalueret inden for få dage eller uger. Dens slags transaktioner kan af sig selv gå i selvsving og er i så fald umulige at bremse ved centralbankernes renteændringer. Men de er ødelæggende for international handel og samkvem.

Konsekvensen for euro-zonen af den oversvømmelse af internationale penge, som verden blev udsat for, var, at de internationale banker blev mere end villige til at låne penge ud til euro-lande. Et land kan jo ikke som en virksomhed gå fallit og blive opløst, og hvis det heller ikke kan devaluere, er der jo ingen risiko ved at låne det penge. Euroen var skruet sammen, så man følte sig sikker på, at den ikke kunne gå i stykker. Den skulle holde for evigt. En dristig påstand, hvis man gør sig klart, at det eneste grundlag for penges værdi er noget så skrøbeligt som tillid mellem mennesker. De mange billige penge gjorde, at store underskud på offentlige budgetter let kunne finansieres, da recessionen slog igennem, og de gav tilsvarende anledning til boligbobler og storforbrug i den private sektor.

Uligevægt

Europa er derfor kommet i vanskeligheder, fordi lande og borgere med en svag økonomisk kultur blev lokket ud i en gældsklemme, som de umuligt kan komme ud af. De bliver tværtom med en spændetrøje pålagt at ændre deres økonomiske kultur her og nu og kan derfor ikke få gang i en økonomisk vækst, som kunne skabe højere indkomst og dermed opsparing til at afdrage gælden. Det tager tid at ændre et lands økonomiske kultur, lang tid. Og i det lange løb er vi alle døde, som Keynes sagde.

For at undgå det kaos, der vil opstå i et markedsbestemt valutakurssystem ved hyppige og gensidigt konkurrerende devalueringer, må der etableres et internationalt system, hvor alle lande animeres til at tilstræbe ligevægt. Der må være en klar symmetri i det. Systemet bliver ustabil, hvis et eller flere lande har vedvarende overskud, som logisk set er en afspejling af andre landes underskud.

Et underskud betyder i sig selv mindsket suverænitet, for landet bliver afhængig af de betingelser, som den omgivende verden stiller for at låne dem penge til finansiering af underskuddet. Et vedvarende underskud resulterer i en stor gældsbyrde, som helt kan true landets suverænitet. Det var den afgrund, som Knud Heinesen i 1979 kunne se, og den, som Grækenland og Irland nu er faldet i. For et fuldt ud suverænt land kan der i den situation kun være ét at gøre, at devaluere sin valuta for derved at øge eksport og bremse import, så der skabes et overskud.

Ud over at tilstræbe ligevægt på betalingsbalancen har et lands regering også som målsætning for sin økonomiske politik at holde lav inflation, skabe fuld beskæftigelse og fremme økonomisk vækst og velfærd. Dertil har man på relativt kort sigt to instrumenter: pengepolitik og finanspolitik. De er velkendte i den politiske debat. Strukturpolitik er der først i de sidste relativt få år kommet fokus på. Det er et meget kompliceret og sammensat instrument, som omfatter bl.a. uddannelses- og arbejdsmarkedspolitik, erhvervs politik i bred forstand, infrastruktur og finansielle institutioner.

Strukturpolitik danner grundlag for produktivitet og konkurrenceevne og dermed for økonomisk vækst og velstand. Det er meget langsigtet og kan ikke kvantificeres som pengepolitik og finanspolitik og kan derfor heller ikke indbygges i kortsigtede økonomiske modeller.

Maastrichttraktaten lagde op til en afskaffelse af valutakurs politik i EU. Det viser sig nu at have været en skæbnesvanger fejltagelse. Det var et naivt forsøg af forbundskansler Kohl og præsident Mitterrand på at skabe en politisk union, uden at de rigtig vidste hvilken. Ingen af dem havde megen forstand på økonomi, endsige international økonomi, men de troede, at en politisk union kunne fremstå af det gyldne æg, de kaldte en økonomisk og monetær union. Derfor satte de økonomer til at udklække det æg, som en gruppe af centralbankguvernører med Jacques Delors i spidsen havde lagt med en rapport i 1989, og som blev anset for at være

slutstenen på Delors' store projekt fra 1986, ét marked – én mønt. Lidt respektløst kan man sige, at der ikke kom en svane ud af ægget. Det synes nu snarere at blive til æggekage.

EU må nødvendigvis internt etablere et disciplineret monetært valuta-system, som giver nationalstaten råderum til som en absolut sidste mulighed at få sin valuta devalueret inden for snævre grænser. Ellers vil projektet falde fra hinanden på grund af interne politiske spændinger. Det vil være en uhyre vanskelig proces at genetablere de nationale valutaer. Det vil kræve eminent dygtigt politisk lederskab i de nuværende euro-lande. Ulykkeligvis er der intetsteds ledere, som har tilstrækkelig kompetence og erfaring i politisk økonomi til, at man kan tro på, at noget sådant vil ske.

Erik Holm (f. 1933), politisk økonom, ph.d, ansat som economist i IMF i 1960'erne, som rådgiver i europæisk politik i Statsministeriet i 1970'erne, og som conseiller principal i EF-Kommissionen (DGII) i 1980'erne. Har siden 1990 været direktør for Eleni Nakou Foundation, London.

Efter Davos: Euroens fremtid er stadig usikker

Økonomerne er bekymrede for gælden i Irland og Grækenland. Men årsmødet i World Economic Forum, Davos, kastede ikke meget nyt lys over euro-krisen. Sarkozy og Merkel garanterer højtideligt, at euroen ikke får lov til at kollapse. Men viser de blot en smule usikkerhed, kan projektet kollapse af sig selv. Derfor ved vi ret beset ikke, hvad de i virkeligheden mener – og hvor langt særligt Merkels tålmodighed med de kriseramte lande rækker.

Analyse af Kenneth Præfke, RÆSON's økonomiske redaktør

Der gælder to naturlove om det årlige World Economic Forum-konferencen i schweiziske Davos; det er djævelsk dyrt at deltage, og der kommer sjældent mere ud af mødet end det, der bliver snakket om i korridorerne uden for de egentlige møder. For det officielle program er præget af en vis grad af forudsigelighed. Banklederne – som Jamie Dimon, CEO for storbanken JP Morgan Chase – beklager sig over politikernes strammere greb om banksektoren. Europæiske politikere – som den franske præsident, Sarkozy, og den græske præsident, Papandreu – understreger, at euroens overlevelse er vigtig, at man er på rette spor, og at den fælles mønt nok skal klare skærene. Og virksomhedsledere – der lever af vores andres optimisme og spendere-lyst – forsøger at puste optimismen større ved at tale om den økonomiske genopretning med salighed i stemmen. Hvad skulle de ellers sige?

Europe-peptalk

Medierne hang længe i, at Sarkozy i sin tale erklærede: ”Vi vil aldrig lade euroen gå ned,” og tilføjede, at ”vi” er Merkel og ham selv. Merkel sagde et par dage senere fra topmødets talerstol: ”Falder euroen, falder Europa. Vi vil forsvare euroen.”

I en paneldebat understregede den græske præsident, Papandreu, at det egentlige græske problem er korrupsion og snyd – gældsproblemet er mere et symptom. Han garanterede, at grækerne nu har grebet om problemerne, at retningen er rigtig, og at alting nok skal blive bedre.

Reelt kan man ikke læse meget ud af erklæringerne fra Merkel, Sarkozy og Papandreu. Papandreu sætter selvsagt sin lid til, at EU rykker sammen og hjælper Grækenland gennem krisen. For ikke at svække EU-ledernes og markedets tillid til den græske knaphedskur er han nødt til at tale stålsat optimistisk. Endnu mere hårdnakket er Sarkozy og Merkel nødt til at love at forsvare euroen og garantere dens eksistens. Viger de blot en smule fra de bemærkninger, og får markedet blot den mindste flig af en usikkerhed, kolliderer projektet af sig selv. Derfor ved vi ret beset ikke, hvad hverken Merkel eller Sarkozy mener – og hvor langt deres, særligt Merkels, tålmodighed med de kriseramte lande rækker. Deres eneste mulighed er at tale optimistisk og uden antydningen af tvivl.

Økonomerne: Gælden må bygges om

Mens politikerne holdt deres euro-peptalk, talte økonomerne den anden vej. Godt nok føler super-investoren George Soros sig sikker på, at euroen vil hænge sammen, men ”man kan ikke vente til 2013 med at restrukturere noget af gælden”. Og netop en omlægning af gælden i de mest kriseramte lande – det vil sige Grækenland og Irland, der allerede har modtaget hjælpepakker – lader til at være, hvad økonomerne er enige om må være udkommet på gældskrisen. Det betyder forenklet, at landene fortæller deres kreditorer, at de ikke kan betale hele deres gæld og beder om tilgivelse. En bestemt ikke udramatisk løsning.

Konsekvenserne kan blive en ny finansiell krise, fordi europæiske banker holder en god bid gæld fra de kriseramte økonomier. Et i forvejen mere end almindeligt nervøst finansmarked vil ikke vide, om de nogensinde får deres penge at se igen.

”Det er for mig svært at betragte [euro-zonen] med det [nuværende] gælds niveau og tro, at en restrukturering af gælden kan undgås,” sagde Carmen Reinhart, professor ved Maryland University, og en af USA’s mest sobre økonomer.

Nok tror de fleste økonomer, at politikernes vilje til at redde euroen rent faktisk er så stor, som de siger, men når de så ser på gælden, tvivler de alligevel på, at alt går så let, som de samme politikere påstår.

Det betyder, at hele spektret fra overlevelse til et helt eller delvist kollaps fortsat er i spil. Politikerne tror på overlevelse. Økonomerne har svært ved at forestille sig, at Irland og Grækenland undgår at ende som dårlige betalere – men det afhænger af Merkel og Sarkozys vilje til at holde de kriseramte lande flydende.

Peter Nedergaard: Nye euro-tiltag signalerer kursskifte fra Merkel

Den tyske forbundskansler, Angela Merkel, præsenterer på EU-topmødet fredag en række forslag, der skal harmonisere den økonomiske politik i euro-zonen. Forslaget er endnu et i bunken, der skal stabilisere fundamentet under euroen. Men ifølge professor Peter Nedergaard er det et afgørende nybrud, at Merkel målretter tiltagene mod de 17 euro-lande og ikke mod alle 27 EU-lande.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Når de europæiske statsledere i morgen fredag skal spise frokost ved EU-topmødet i Bruxelles, skal de samtidig diskutere en række forslag fra den tyske forbundskansler, Angela Merkel, til, hvordan fundamentet under euroen gøres mere stabilt.

Gennem en såkaldt konkurrencepagt skal de 17 euro-landes økonomiske politik, socialpolitik og arbejdsmarkedspolitik harmoniseres. For eksempel skal pensionsalderen ensrettes på et niveau omkring det tyske (man planlægger en forhøjelse til 67 år fra 2012, hvor flere sydeuropæiske lande har en pensionsalder på blot 60 år), erhvervs- og selskabsskatten skal harmoniseres, så lande som Irland ikke får særlige fordele inden for euro-zonen, ligesom der er forslag, der skal give mulighed for at begrænse lønomkostninger.

Mens planen kun diskuteres kort på mødet i morgen, vil den først på topmødet i slutningen af marts blive behandlet i detaljer.

RÆSON har spurgt professor i statskundskab ved Københavns Universitet Peter Nedergaard, hvordan han vurderer Merkels forslag og hele arbejdet med at styrke euro-konstruktionen.

Det Europæiske Råd skal fredag diskutere en række forslag fra den tyske forbundskansler, Angela Merkel, der vil harmonisere bl.a. skatteregler og arbejdsmarkedet inden for euro-zonen. Er forslagene et udtryk for, at Merkel forsøger at opbygge en økonomisk union, som gældskrisen har vist, at euroen har svært ved at fungere uden?

”Målet er at stabilisere og styrke euroen og euro-landenes økonomi, som for nogens vedkommende stadig er i en dårlig forfatning. Det er en ny stil, som Merkel her anlægger. Hun har hidtil ikke optrådt som den store europæer. Som østtysker så hun først og fremmest hen til Vesttyskland og USA som idealer og ikke til noget tæt europæisk samarbejde. Hun har hidtil også ofte været tøvende på den europæiske scene, som da Grækenland og Irlands økonomier skulle reddes ved hjælp af ikke mindst tyske lån.

Nu har piben imidlertid fået en anden europæisk lyd i Tyskland. Merkel har ellers hidtil holdt fast i, at større økonomisk-politiske initiativer i EU skulle gælde alle 27 EU-medlemsstater og ikke kun de 17, som er en del af euro-zonen. Den tankegang gør hun nu op med.

Målet med planen er ikke mindst at sende et signal til de finansielle markeder om, at der er styr på euro-zonens økonomiske politik i fremtiden. Det vil for en række af euro-landene kunne få den positive effekt, at det bliver billigere at betale gælden tilbage, fordi renten på statsobligationerne muligvis falder.”

Hvordan skal man tolke de mange tiltag, der er kommet i kølvandet på gældskrisen – harmonisering mellem landene,

permanente redningsmekanismer og en stærkere finanspolitisk overvågning? Er man ved at gennemføre de ting, der burde have været en del af ØMU-konstruktionen fra begyndelsen?

”Ja, Merkel vil gøre op med de designmæssige fejltagelser, som ifølge mange var bygget ind i Jacques Delors’ (tidl. kommissionsformand, der ledede det udvalg, der kom med anbefalingerne til, hvordan euroen skulle udformes, red.) ØMU-konstruktion. Først og fremmest manglede der en økonomisk-politisk overbygning til valutaunionen og euroen.”

Processen lader til at være drevet primært af Tyskland og Angela Merkel. Hvorfor er det netop Tyskland, der igen og igen kommer med nye forslag, der skal styrke euroen? Hvorfor er det netop dem, der ønsker stærkere kontrol og mere integration?

”Tyskland ser sig selv som garanten for en sund europæisk økonomi. Det skyldes også, at det er Tyskland, som skal stille lån og lånegarantier, hvis landenes økonomier ikke er sunde. Endelig har det betydning, at Tyskland selv har taget bevægelsen fra Europas syge mand for fem år siden og til Europas mest sunde økonomi i dag. Tyskland har selv i høj grad gennemført de reformer, man nu forlanger af andre. Derfor har Tyskland en meget høj troværdighed på det økonomisk-politiske område i Europa i dag.”

Med de forslag, der nu er på bordet, er euroen så ved at være dækket ind mod fremtidige kriser? Eller vurderer du, at der kommer flere nye tiltag, og at der fortsat er fundamentale mangler i euroen?

”Merkels plan om en konkurrenceevnepagt er ikke uden problemer. Hvis den skal vinde tilslutning i alle euro-lande, vil målsætningerne sandsynligvis skulle være temmelig brede og dermed ikke særlig effektive at styre efter.

Desuden er der spørgsmålet om sanktioner, hvis og såfremt kravene i planen ikke overholdes. I den forbindelse er vækst- og stabilitetspagten illustrativ. Den blev vedtaget sammen med ØMU’en og indeholdt bestemte krav til årlige såvel som akkumulerede maksimale offentlige budgetunderskud. I 2003 overtrådte Tyskland og Frankrig imidlertid disse bestemmelser, uden at det fik nogen konsekvenser. Det var en af årsagerne til, at andre ØMU-lande også begyndte at tage afslappet på, om de overholdt bestemmelserne i vækst- og stabilitetspagten.”

Portugals tidligere udenrigsminister: Hård græsk spareopskrift virker ikke

Partido Social Democrata overtog 5. juni regeringsmagten i et alvorligt kriseramt Portugal. Tiltroen til landets økonomi er katastrofalt lav. RÆSON har talt med regeringspartiets tidligere udenrigsminister Teresa Patrício Gouveia: "Det sande mål er vækst. Den finanspolitiske konvergens er ikke et mål i sig selv. Den græske opskrift med lutter hårde besparelser virker ikke."

Interview af Morten Gliemann

I lyset af at flere stater i Europas udkant er ramt af gældskrise, hvordan ser Portugals muligheder så ud for at få styr på finanserne og opfylde EU og euro-landenes krav?

Teresa Patrício Gouveia: Konvergens opnås ved hårde besparelser undertegnet med EU og IMF. Men det sande mål er vækst. Den finanspolitiske konvergens er ikke et mål i sig selv: Den er nødvendig for markedernes tillid og en betingelse for den monetære union. Ved siden af smalhans er udfordringen en ligelig fordeling af portugisernes samlede anstrengelser, men indtil videre er det kun gået ud over portugisernes arbejds løn. Det er nødvendigt, at staten gør sit, men det er endnu ikke sket. Der er behov for at reducere statens vægt i økonomien, de offentlige virksomheders underskud og vurdere de store offentlige byggerier med kriterier for økonomisk vækst. Staten skal være ægte social og ikke tjene sig selv.

Vil det være nok med to år med hårde besparelser?

Gouveia: Jeg håber, det vil være tilstrækkeligt for at opfylde det, som Portugal har lovet regnskabsmæssigt. Men det er ikke nok til at genskabe væksten. Den græske opskrift med lutter hårde besparelser virker ikke. Væksten er den eneste vej til at trække portugiserne ud af arbejdsløshed og tilbyde dem rigdom og velfærd – og til at genetablere tilliden til euroen, uden hvilken Europa ikke kan have den rolle, kontinentet skal have i verden.

Det er blevet oplyst, at Portugal skal betale 5,1 % i rente på sit lån. Er det meget eller lidt set med portugisiske øjne? Og hvordan berører det portugisernes syn på EU?

Gouveia: 5,1 % er meget set fra alle steder. At renterne fra de europæiske lån er højere end dem fra IMF, giver anledning til eftertanke. EU-renterne er høje på grund af andre europæiske borgeres tilbageholdenhed. Euroens krise er resultat af regnskabsmæssig ubalance i nogle lande, og fordi regler fra Maastricht i den afgørende begyndelse ikke blev taget alvorligt af Frankrig og Tyskland. På trods af at portugiserne skal betale denne høje rente, er Portugal dog stadig et af de lande, hvor den offentlige opinion er mest pro-europæisk, og hvor nationalistiske og euroskeptiske partier har mindst tilslutning.

Kommer der en forfatningsrevision eller forfatningskrise?

Gouveia: Et parlamentarisk flertal i en krise som denne er fundamentalt. Det er en stor fordel, at mere end 80 % af Portugals parlament udgøres af partier, som godtog aftalen med EU og IMF. Dette er det afgørende grundlag for gennemførelsen af de fremtidige besparelser. Det er en stor fordel i forhold til andre lande, som står over for lignende økonomiske

udfordringer, men hvor de politiske realiteter er ganske anderledes, såsom Spanien og Grækenland. Det bør give markederne tillid til Portugal. Det første store indhug i portugisernes forbrug bliver en skat på julen. Det arbejdende folk i Portugal modtager løn for den 13. måned, kaldet *subsídio de Natal*. Man betaler i år halvdelen af denne løn til den slunkne statskasse som et første led i de kommende besparelser.

Morten Gliemann (f. 1960) er journalist med speciale i portugisiske forhold og har i længere perioder boet i Lissabon.

Europas gældskrise: Den skaber splid – og måske øget samarbejde

Gældskrisen i det sydlige Europa er for alvor ved at så splid i det europæiske samarbejde. Den vil enten splintre det. Eller tvinge det endnu tættere. Det sidste går Finland – for slet ikke at tale om de europæiske befolkninger – næppe med til.

Af Heidi Birgitte Nielsen, RÆSON's økonomiredaktør

Embedsmændene i Bruxelles og finansministrene i en række europæiske lande er løbet tør for tålmodighed med lande som Grækenland og Italien, som har lovet finanspolitiske besparelser til gengæld for milliardstore hjælpepakker. De trængte lande er på deres side frustrerede over de skrappe sparekrav, som ser ud til at sende de allerede sønderbombede økonomier yderligere ned i recessionens sorte hul. Derfor trækker de nu reformerne i langdrag – til stor irritation for de lande, som skal levere pengene til hjælpepakkerne.

Forhandlinger om hjælpepakken til Grækenland har de seneste uger været præget af stor utilfredshed med regeringens manglende reformvilighed. Bl.a. Finland har gjort sig bemærket med et krav om, at for 50 mia. euro græske statsejede virksomheder skal stilles som sikkerhed for den hjælpepakke på 100 mia. euro, som Grækenland fik lovning på i maj. Betingelserne for hjælpepakken var finanspolitiske stramninger og privatiseringer af en række statsejede selskaber, men netop privatiseringerne er ikke kommet i gang, og derfor kræver finnerne nu, at EU skal kunne sætte sig på disse aktiver, hvis grækerne ikke overholder deres del af aftalen. Kravet har ikke overraskende skabt stor forargelse i Grækenland.

Forhandlingerne om den næste del af den græske hjælpepakke, der skal udbetales i december, blev i sidste uge afbrudt – efter sigende pga. stor utilfredshed med de manglende græske reformer. Også Italien er kommet i skudlinjen, efter at chefen for Den Europæiske Centralbank, Jean-Claude Trichet, skarpt kritiserede de manglende italienske reformfremskridt.

Modstanden mod de mange hjælpepakker breder sig med stor hast i de mere velstillede europæiske lande, som netop Finland, Belgien og ikke mindst Tyskland. I Tyskland fik kansler Angela Merkels parti, CDU, søndag en ordentlig valglossing – et signal om stigende utilfredshed med kanslerens insisteren på at holde hånden under de gældsplagede sydeuropæiske lande. Angela Merkel blev på et efterfølgende pressemøde tvunget til at forholde sig til spørgsmålet om et eurosammenbrud, og selvom Merkel understregede, at det ikke var en mulighed, så var alene det, at hun var tvunget til at forholde sig til spørgsmålet, et klart tegn på, at netop dette scenarie er blevet mere realistisk de seneste uger.

Udfordringen er at finde en langsigtet løsning, som alle parter kan leve med. Tyskland og Frankrig har ikke råd til at lade Grækenland sejle sin egen sø og gå konkurs, fordi de tyske og franske banker ligger inde med enorme mængder statsobligationer fra PIIGS-landene, som ud over Grækenland tæller Italien, Irland, Portugal og Spanien. En græsk statsbankerot med efterfølgende usikkerhed om de resterende PIIGS-landes fremtid i euro-zonen vil medføre et kollaps i banksektoren og tvinge regeringerne til at holde hånden under storbankerne – en regning, som hverken Sarkozy eller Merkel har lyst til at betale.

På den anden side kan de solide lande heller ikke blive ved med at smide penge efter de svage, uden på en eller anden måde at kunne tvinge dem til at gennemføre de nødvendige reformer. Det øger risikoen for, at disse

lande spekulerer i at måtte reddes. Netop derfor kan der ikke skabes et politisk flertal for at holde PIIGS-landene flydende uden reelle muligheder for sanktioner, hvis de bryder deres reformløfter.

Så alle tegn peger nu mod et voksende finanspolitisk samarbejde i Europa. Her er udfordringen dog, at et sådant samarbejde, hvor et overnationalt politisk organ kan få indflydelse på de enkelte landes nationale finanspolitik, ikke er muligt med den nuværende traktat. Der skal derfor fundamentale traktatændringer til, som berører medlemmernes nationale selvbestemmelse, før en sådan løsning kan stables på benene. Denne overgivelse af suverænitet vil kræve folkeafstemninger i de enkelte lande, og spørgsmålet er, hvor nemt det vil være at få befolkningerne til at stemme ja til at overgive magten over landets økonomi til det, der vil blive opfattet som bureaukraterne i Bruxelles. Det er altid svært. Men det er det særligt i en krisetid – selvom det er nu, der for alvor er brug for det.

Heidi Birgitte Nielsen (f. 1979) er RÆSON's økonomiredaktør. Hun er finansjournalist på Dagbladet Børsen, hvor hun har dækket finanskrisen siden 2007. Hun er uddannet journalist fra Syddansk Universitet og har boet i London i seks år, hvor hun har arbejdet som medieanalytiker og læst en BA i religionsvidenskab på King's College London.

Guérot om Tyskland: De vil ikke længere Europa for enhver pris

"Tyskerne begynder at sætte et prisskilt på Europa". Det siger Ulrike Guérot, leder af den tyske afdeling af den højagtede tænketank European Council on Foreign Relations, til RÆSON. Europa er i en brydningstid: "Det projekt, der tegner sig i Europa nu, som formodentlig kan ende i et tættere finanspolitisk samarbejde om eksempelvis euro bonds, er en komplet institutionel nyskabelse i EU. Det er som med de lejlighedsrenoveringer, der sker i Berlins gamle bydele: Udefra ligner lejlighederne sig selv, men indeni er inventaret revet ud og erstattet af noget helt nyt."

Interview af Kim B. Olsen, Berlin

I næste uge retter Europas øjne sig igen mod Berlin. Torsdag stemmer Forbundsagen om ændringerne for euroens redningsplan, European Financial Stability Facility (EFSF). Kansler Angela Merkels borgerlige bagland advarer imod, at Tyskland udvikler sig til en permanent redningsplanke for kriseramte Sydeuropa.

Den tyske regering er, siden krisen for alvor brød ud i efteråret 2009, blevet kritiseret kraftigt for dens manglende krisehåndtering. Du har i denne sammenhæng argumenteret for, at spørgsmålet om euroens fremtid er blevet til "det nye Tysklandsspørgsmål". Hvordan kunne diskussionen om den fælles valuta komme til at handle om Tysklands rolle i Europa?

Ulrike Guérot: Tysklands rolle i Europa er forandret. Tyskland er kommet videre, end det var i perioden mellem 1949, hvor republikken fik sin grundlov, og 1989 ved Murens Fald og afslutningen på den kolde krig. Dengang holdt man fast i de udenrigspolitiske paradigmer om en stærkere europæisk integration og et stærkt transatlantisk forhold. Det var to sider af samme sag og var betinget af det 20. århundredes krige. Tyskland vokser nu ud af disse paradigmer – deres forhold til historien ændrer sig. Tyskerne begynder nu at sætte et prisskilt på Europa. Idéen om "Europa til enhver pris" dominerer ikke længere. Den historiske tvang i det europæiske projekt er ikke så stærk længere.

Hvor kommer impulserne til denne forandringsproces fra? Er det et folkeligt pres eller en ændring i den politiske klasse?

Guérot: Jeg vil mene, at der sker synkrone forskydninger på begge niveauer. På befolkningsniveau er der to oplevelser: På den ene side kan det godt være, at Tyskland vinder relativt på det europæiske fællesskab, men det gør taberne i globaliseringsprocessen ikke. De vender sig derfor mod Europa. På den anden side vokser der også i Tyskland en større europæisk elite, som ser Europa som en selvfølge, der ikke længere skal kæmpes for – men også her er der sket forskydninger. Merkel er ikke Kohl, hun har ingen krigsforgangenhed. Forbundsagen blev ved seneste valg i 2009 meget forynget. Og så har genforeningen, i positiv forstand, givet et nationalt rygstød. Samlet betyder dette, at den tyske indenrigspolitik bestemmer landets udenrigspolitik i meget højere grad end tidligere.

Den nye chef for det liberale parti FDP, Philipp Rösler, foreslog som den første regeringspolitiker, at en delvis insol-

vens af Grækenland er en reel mulighed. Det blev af tyske medier set som et skridt i en anti-europæisk retning. Hvordan vurderer du denne usikre kurs i regeringssamarbejdet?

Guérot: Efter min mening har Rösler endnu ikke den store europapolitiske erfaring. De liberale har en stærk pro-europæisk tradition. Men partiet er i krise, meningsmålingerne er i bund, og derfor er der visse FDP-folk, der ikke kan modstå fristelsen til at fremkomme med populistiske forsøg på at skabe en anti-europæisk stemning. Men det afgørende er, at det ikke lykkedes. Ved delstatsvalget i Berlin sidste søndag fik FDP 1,8 % af stemmerne. Det betyder, at euro-populisme ikke sælger i Tyskland. Det er trods alt et godt signal. Jeg fastholder, at det overvejende flertal af tyskerne stadig er pro-europæiske og ikke ønsker euroens endeligt.

Hvilke prioriteter har kansler Merkel for tiden i håndteringen af de gryende indenrigspolitiske EU-kvababbelser?

Guérot: Hvis vi forestiller os, at der dannes en ny balance mellem finans- og valutapolitik, kræver dette også en fornyet legitimering på det indenrigspolitiske niveau. Merkel må tage hensyn til, at Forbundsdagen vil kræve at blive hørt, inden der træffes vidtrækkende beslutninger af regeringerne på det europæiske niveau, hvilket netop ligger i forbundsdomstolens afgørelse om, hvorvidt EFSF'en er grundlovsstridig. Der er altså mange hensyn, der skal tages ved en sådan proces.

Hvorfor er processen så besværlig for kansleren?

Guérot: Man må forstå, at Tyskland er et stort skib. Store skibe har store venderadiusser og er ikke nemme at manøvrere. Men det projekt, der tegner sig i Europa nu, som formodentlig kan ende i et tættere finanspolitisk samarbejde om eksempelvis euro bonds, er en komplet institutionel nyskabelse i EU. Det er som med de lejlighedsrenoveringer, der sker i Berlins gamle bydele: Udefra ligner lejlighederne sig selv, men indeni er inventaret revet ud og erstattet af noget helt nyt.

Har merkel stadig fuld kontrol over processen?

Guérot: Merkel er udsat for meget kritik for tiden, hendes crisis management bliver bedømt som "too little too late". Selv var jeg blandt de første, der i mine kritikker lavede "Germany-bashing" sidste år. Men jeg synes, vi skal til at vende spørgsmålet om, for Tyskland har nu reageret. I denne sommer har vi haft en af de mest åbne, kreative og nyskabende diskussioner om fremtidens Europa, og hvilke byggesten der skal indgå i denne fremtid. Man kan kun ønske sig, at tyskerne ikke kommer til at stå alene i Europa med denne fornyelsesproces. Hvis italienerne, danskerne, franskmændene og hollænderne kommer og siger "vi skal da ikke have mere Europa", så bliver det svært. Vi må huske på, at euro bonds ikke er gratis. Hvis vi virkelig vil have et tættere politisk samarbejde i Europa, så skal alle også trække på samme hammel, og alle må bidrage til forandringsprocessen.

Processen må, som så ofte i Europas historie, forventes at blive skubbet frem af den tysk-franske integrationsmotor. Hvor ligger de største udfordringer for samarbejdet mellem Merkel og Sarkozy?

Guérot: Tyskland har skændtes med franskmændene i evigheder om, hvordan økonomisk styring bedst foretages i Europa. Det føderale Tyskland over for det centralistiske Frankrig. Forskellene kunne næsten ikke være større. Men jeg vurderer, at de ophedede diskussioner er positive, fordi de er nødvendige. For hvis euro bonds og et tættere finanspolitisk samarbejde virkelig bliver løsningen, så skal legitimiteten på det europæi-

ske niveau sikres på ny. Ikke mindst den tyske forbundsdomstol minder jævnligt om, at parlamentarismen ikke må trædes under fode. Tyskerne er meget bevidste om at sikre den parlamentariske legitimitet i Europa. Denne tradition er mindre stærk i Frankrig. Det er vigtigt at huske denne forskel, fordi euroen er et politisk projekt. Euro-krisen handler også om at finde enighed i grundlæggende demokratiske spørgsmål. I diskussioner om gældsnedskæringer og fælles statsobligationer må vi ikke overse de dybere politiske diskussioner, der kræves for at skabe en stabil enighed om euroens og Europas fremtid.

Kim B. Olsen (f. 1986) er RÆSON's tysklandsredaktør og specialestuderende i statskundskab ved Københavns Universitet. Han har studeret international og tysk politik ved Freie Universität i Berlin og har senest ved UC Berkeleys Institute for German and European Studies forsket i Tysklands rolle i euro-krisen og nyere udviklinger i tysk udenrigspolitik.

Adler-Nissen om EU i 2015: overlever krisen – selv hvis euroen falder

”Tyskland og Frankrig vil gøre næsten alt for at sikre euroen.” RÆSON spørger europækspert Rebecca Adler-Nissen: Hvor står EU i 2015? Fem afhendes forudsigelser: Integrationsprocessen bliver ikke rullet tilbage. Tyrkiet er ikke kommet med i EU. Der er stadig ingen EU-hær, men den fælles EU-politik er blevet styrket. Og EU vil overleve krisen, selv hvis euroen falder.

Interview af Lasse Marker

Hvad bliver særligt spændende at følge med i de næste fire år?

Rebecca Adler-Nissen: Det bliver afgørende for EU's fremtid, hvordan man håndterer den økonomiske krise. Aktuelt er det nervepirrende at følge, om – eller rettere sagt hvornår – Grækenland går statsbankerot, og mere overordnet om euroen overlever i den form, den er i nu. Overlever euroen, vil det formentlig betyde en stærkere finanspolitisk koordination. Men bevæger vi os mod en finanspolitik union? Man har været meget forsigtig med at tale om, at lande skal smides ud af euro-samarbejdet, bl.a. fordi det sætter spørgsmålstegn ved hele euroens troværdighed. Men et aktuelt spørgsmål er, om Grækenland skal forlade euro-samarbejdet, hvis de går bankerot. Nogle økonomer mener, at det på lang sigt ville være bedre for Grækenland at gå ud af euro-zonen, selvom det vil være en vanvittig hård hestekur.

Kommer EU-projektet i fare, hvis euroen falder?

Adler-Nissen: Hvis euroen falder, så ryster det hele EU-projektet. Sådan ville det ikke have været for 15 år siden, men nu hvor euro-samarbejdet er blevet det politiske magtcentrum for EU, bliver det svært at holde sammen på unionen, hvis euroen falder. Også derfor tror jeg, at man vil gå meget langt for at redde Grækenland og euroen. Det er muligt, at nogle euro-lande vil få en anden status, men Tyskland og Frankrig vil gøre næsten alt for at sikre euroen. Hvis euroen falder, vil det være en kæmpe lussing til hele EU, men det europæiske projekt vil ikke nødvendigvis være dødt. Man vil stadig have alt det, der var før euroen: det indre marked, fælles handelspolitik osv.

Er EU-integrationsprocessen stoppet?

Adler-Nissen: Nej. Det er faktisk bemærkelsesværdigt, og det er noget, som medierne slet ikke har fokuseret på. I forbindelse med oliekrisen i 1970'erne så man en direkte tilbagerulning af integrationsprocessen. Siden den økonomiske krises udbrud i oktober 2008 og især i det seneste års tid har man faktisk set det modsatte. Aldrig har landene arbejdet tættere sammen, og aldrig har vi set en større grad af solidaritet mellem dem. Integrationen drives fortsat fremad. Hver uge vedtages der ny EU-lovgivning. Udviklingen går fortsat mod tættere samarbejde i det daglige, og vi har ikke set tegn på det modsatte. Men vi kommer nok ikke til at se store nye politikområder blive inddraget i EU-samarbejdet det næste årti. Man er nået et vist mætningspunkt. Der hvor vi i de kommende år vil se flest hegnsplæer flytte sig, er inden for det økonomiske samarbejde og struktur- og velfærdspolitikken. Integrationen kan sagtens blive dybere. Selskabsskat og reformer af arbejdsmarkedet er aktuelt på dagsordenen. Socialområdet vil også kunne blive påvirket, men det er følsomt, da det handler om velfærdsstatens indretning. Men tænker man over, hvad man

allerede er blevet enige om i forbindelse med Europluspagten i marts 2011 ift. tilbagetrækningsalder, livslang uddannelse og balance i de offentlige budgetter, så kan vi jo se, at store dele af velfærdspolitikken påvirkes mere eller mindre direkte.

Kan EU rumme flere lande?

Adler-Nissen: Det meste af Balkan er allerede stillet et medlemskab i udsigt, og Kroatien kommer formodentlig med i 2013 – altså inden 2015. Og så ligger Makedonien og Montenegro og venter. De vil efter min bedste vurdering blive optaget på et tidspunkt, for det er den eneste måde, man fra EU's side kan håndtere regionen på lang sigt. Island, som har ansøgt om medlemskab i 2009, kan ende med ikke at ønske optagelse pga. EU's fiskeripolitik. I EU's traktater står der ikke noget om, hvor EU's geografiske grænser går, og et spørgsmål er, om landene syd for Middelhavet er en del af Europa? Det nye absorptionsbegreb er en pæn måde at sige, at det ikke kun er ansøgerlandene, men også EU, der skal være klar til nye medlemmer. Det kan man bruge til at stoppe optagelsen af nye lande. Men det arabiske forår har jo sat de nordafrikanske lande på EU's dagsorden. Der har ikke tidligere været en velfungerende EU-politik i forhold til Nordafrika, men det kommer der måske nu. Kommissionen fremlagde i hvert fald i marts 2011 et oplæg til et nyt partnerskab mellem EU og landene i det sydlige middelhavsområde. I forslaget taler man om en tættere tilknytning både økonomisk og politisk, men ikke om et medlemskabsperspektiv. Jeg har svært ved at se, at man kan tilbyde dem medlemskab – i hvert fald ikke inden for en overskuelig årrække. De nordafrikanske lande er fattige og folkerige, og selv hvis de fik et rodfæstet demokrati, ville den frie bevægelighed være svær at acceptere for det øvrige EU.

Hvad er udsigterne for Tyrkiets optagelse i EU?

Adler-Nissen: Tyrkiet er i hvert fald ikke med i 2015, det er helt sikkert. Om Tyrkiet nogensinde kommer med i EU, tvivler jeg på. Der er en række politiske, økonomiske og geostrategiske argumenter for, hvorfor det ville være en fordel for Europa at få Tyrkiet med. Men hvis Tyrkiet bliver klar til optagelse på et tidspunkt, kan det meget vel være, at tyrkerne ved en folkeafstemning stemmer nej. For Tyrkiet er et selvsikkert land, som har haft høje vækstrater. Det er slet ikke sikkert, at Tyrkiet til den tid ønsker optagelse. Dertil kommer, at skiftende regeringer i en række EU-lande har lovet folkeafstemninger, hvis Tyrkiet skal optages. Og en folkeafstemning vil med al sandsynlighed ende med et bragende nej. Så det er svært at se, hvordan det nogensinde skal kunne lade sig gøre. Men forhandlingerne fortsætter – også under det danske formandskab. I det daglige holder man gryden i kog, så processen med Tyrkiet ikke går i stå.

Hvordan ser du EU's fremtid som international aktør?

Adler-Nissen: Lige nu er EU svag både pga. den økonomiske krise, men også fordi medlemslandene ikke er enige om en fælles udenrigspolitik. Senest kunne EU-landene ikke blive enige om en tilgang til Libyen. Der går mange år, før man kan forestille sig, at EU taler med én stemme – i hvert fald når det gælder kontroversielle sikkerhedspolitiske spørgsmål. Men jeg tror, at vi allerede i 2015 vil se små tegn på en styrket udenrigspolitik. Senest i forhold til Syrien, hvor man i EU-kredsen nåede til enighed om fælles sanktioner. Jeg tror også, at den fælles udenrigstjeneste, EU's fælles diplomati, kommer til at få betydning på længere sigt. Landene intensiverer forsvarssamarbejdet, men en fælles EU-hær er helt usandsynlig. Dels fordi den økonomiske krise gør, at staterne skærer ned på forsvarsbudgetterne, og dels fordi der ikke er nogen udsigt til en politisk opbakning til en stående EU-hær.

Hvordan ser du EU's rolle som international aktør i forhold til et svækket USA og et opstigende Kina?

Adler-Nissen: Det er en kæmpe udfordring for EU, at USA ikke længere er den førende supermagt, fordi Europa har lænet sig op ad USA. Under USA's paraply har man kunnet profilere sig på menneskerettigheder og international institutionsopbygning osv. Nu – i et multipolært system – må EU stå mere på egne ben og selv udvikle et forhold til de nye opstigende magter, hvor Kina og Indien er nogle af dem, EU har sværest ved at håndtere. Man har bl.a. styrket EU-delegationen i Beijing, og udenrigsrepræsentanten Catherine Ashton fokuserer meget på de opstigende magter.

Hvad er udsigten for en øget satsning på miljø- og klimapolitik i EU?

Adler-Nissen: EU er afhængig af import af energiresourcer, bl.a. gas fra Rusland, hvilket også presser de øst- og centraleuropæiske medlemslande. Selvom de ikke umiddelbart virker som de mest grønne, så har også disse lande på længere sigt incitament til at satse på grøn energi, fordi man ikke ønsker at være afhængig af russisk gas. Det er altså ikke kun pga. af ideologi, men også af sikkerhedspolitiske og økonomiske hensyn, og derfor tror jeg, at spørgsmål om grøn energi og miljø har en mulighed for at sætte sig igennem under det danske formandskab.

Har Frankrig indført grænsekontrol i 2015?

Adler-Nissen: Det er ikke umuligt. I foråret kom Sarkozy og Berlusconi med et initiativ til, at man midlertidigt kan genindføre grænsekontrollen i ekstraordinære tilfælde. Det er altså ikke det samme som den danske aftale om toldkontrol. Kommissionen har nu fremlagt et forslag til, hvordan det kan gøres i praksis og med respekt for EU-retten. Argumentet er, at de lande, der ligger yderst ved EU's grænser, ikke er i stand til at beskytte grænserne ordentligt, hvorfor medlemsstaterne bør have lov til at genindføre midlertidig grænsekontrol. Modargumentet er, at man snarere bør få styrket de ydre grænser. Det er der, debatten står nu. Jeg vil gætte på, at det ender med, at man får en eller anden mulighed for at indføre midlertidig grænsekontrol, det er trods alt svært at ignorere to store lande som Italien og Frankrig. Derfor er det ikke umuligt at forestille sig, at Frankrig genindfører midlertidig grænsekontrol i en kort periode, hvis der pludselig opstår et stort migrationspres, men det vil blive strengt overvåget af Kommissionen.

Er Danmarks EU-forbehold til afstemning i efteråret 2012, som Holger K. udtalte ved en paneldebat 13.9 2011?

Adler-Nissen: Det er et svært spørgsmål. Der er ingen tvivl om, at forbeholdene får stadig større konsekvenser for Danmark. S og SF har lagt op til et opgør med både rets- og forsvarsforbeholdet i den kommende regeringsperiode og vil derfor følge meningsmålingerne tæt. Men Danmark kommer nok aldrig til at tage et opgør med alle fire forbehold. Jeg tror ikke, at vi kommer til at stemme om unionsborgerskabsforbeholdet, som jo også er af symbolsk karakter. Mere interessant så vil Danmark nok aldrig afskaffe det retlige forbehold 100 %, for der er i stedet lagt op til, at man omdanner det til en tilvalgsordning. Så danskerne vil nok kun skulle stemme om en afskaffelse af forsvarsforbeholdet og en omdannelse af retsforbeholdet, mens der er lange udsigter til en afstemning om euroen.

Hvilken rolle kommer Danmark til at spille under formandskabet?

Adler-Nissen: Det er den største udenrigspolitiske opgave for Danmark i 2012, også selvom en del af formandskabsopgaverne bliver varetaget af den faste formand, Herman Van Rompuy, og udenrigsrepræsentanten, Catherine Ashton. En del af øvelsen for Danmark går på at få indflydelse, selvom vi står uden for euroen. På grund af den økonomiske krise vil en række af de allervigtigste drøftelser finde sted i eurogruppen af finansministre. Og der er Danmark ikke med – heller ikke under formandskabet. Så der er en del af dagsordenen, som er uden for vores kontrol. Det er naturligvis et svært rammevilkår. Derfor vil vi nok se de enkelte ministre profilere sektorområder som indre marked, grøn energi, miljø, forskning osv. Den overordnede dagsorden bliver at få gang i væksten og det indre marked, hvilket passer ret godt til den traditionelle danske europapolitiske profil. Det danske formandskab bliver formentlig ikke så spektakulært som i 2002, hvor Anders Fogh Rasmussen kunne triumfere med: "We have an agreement." Det skyldes bl.a., at mange af topmøderne kommer til at foregå i Bruxelles og ikke i København. Men selvfølgelig markerer man sig internationalt, når man har et formandskab, og Helle Thorning-Schmidt og hele Danmark vil komme i det internationale rampelys. Det nye i forhold til 2002 er, at Europa-Parlamentet spiller en helt anden rolle i dag. Europa-Parlamentet er en politisk magtfaktor i dag, og her vil de danske ministre hele tiden skulle stå på mål for formandskabet. Derudover vil vi se langt større presseopbud end i 2002 med flere og mere kritiske journalister, end vi er vant til i Danmark. Så man kan som formandskab både gøre det rigtig godt og rigtig skidt.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i dansk og en i statskundskab – og er kandidatstuderende på statskundskab og historie på KU. Han er desuden ansat på Politiken.

Andrew Clare: Euroen var fra start dødsdømt – politikerne vidste det

Landene i EU lever på ingen måde op til kravene for en succesfuld valutaunion. Og det vidste politikerne allerede i 1999, siger den britiske professor Andrew Clare: "Man kan godt gennemføre den langsigtede løsning, som er en finanspolitisk union med fælles euroobligationer med samtlige euro-lande bagved. Men problemet er, at da politikerne fortalte deres befolkninger om euroen i 1999, var det lige præcis det, de lovede ikke ville ske."

Interview af Heidi Birgitte Nielsen, RÆSON's økonomiredaktør, London

Der er fire krav til en valutaunion, og Europa opfyldte ingen af dem, da man i 1999 indførte euroen. Derfor er det ingen overraskelse, at den vingeskudte fællesmønt nu sandsynligvis synger på sidste vers, mener professor Andrew Clare, professor og leder af fakultetet for kapitalforvaltning ved Cass Business School i London. "Hvis politikerne var gået tilbage og havde set på det arbejde, Robert Mundell lavede i 60'erne, så ville de have set, at man kan ikke have en valutaunion af den slags, som de foreslog, uden at opfylde en række basale krav først. Så unionen var faktisk dødsdømt på forhånd, fordi disse krav ikke var opfyldt," siger professoren på et seminar i London, arrangeret af den britiske kapitalforvalter Threadneedle.

Ifølge økonom Robert Mundells forskning er der fire krav til en optimal valutaunion:

1: Arbejdsstyrken skal være mobil og fleksibel. Så hvis der er mangel på arbejdskraft i et område af unionen, skal arbejderne være villige og i stand til at bevæge sig hen til jobbene.

2: Kapitalen skal være mobil, så den, hvis der er overskud af kapital et sted, strømmer derfra og derhen, hvor der er brug for kapital til nye investeringer. Ligeledes skal der være løn og prisleksibilitet.

3: De forskellige regioner skal følge den samme økonomiske cyklus. Kun hermed kan en centralbank føre en ensartet politik, der er til gavn for samtlige lande i unionen.

4: Der skal være et fælles risikodelingssystem, der sørger for, at finanspolitikken kommer de dele af unionen til gode, som har mest brug for det. I praksis vil det sige, at skatteindtægterne fra de regioner, der klarer sig godt, bliver sendt til de dele, der klarer sig mindre godt.

Ifølge Andrew Clare var ingen af disse fire krav på plads, da man indførte euroen. Han mener, at man i årene op til introduktionen af den fælles valuta kæmpede for at få økonomisk ensartethed på tværs af euro-landene, og da kravene om relativ ensartet inflation, budgetunderskud etc. var opnået, gik man bare ud fra, at sådan ville det blive ved med at være. "Men konvergens på et tidspunkt er ikke det samme som konvergens på alle tidspunkter fremover. Spørgsmålet er, om de gjorde det med vilje, men det, der skete, var, at politikerne fortalte markedet, at nu var landene ens, og markedet købte det og agerede, som om de var ens. Det er problemet," forklarer Andrew Clare på seminaret. For landene i euro-zonen var og er langt fra ens. Tallene for arbejdsløshed i de forskellige euro-lande viser klart, at arbejdskraften ikke rykker rundt på tværs af landegrænser, og kapitalen heller ikke. Lønningerne justerede sig med introduktionen af euroen – men den forkerte vej.

"Det kan måske virke lidt uretfærdigt at anklage grækerne for at lønne sig selv, som om de er lige så produktive som tyskere, men det var det, der skete. Og der er ikke noget at sige til, at tyskerne er irriterede, for de har

gjort et kæmpe stykke arbejde for at forbedre deres konkurrenceevne,” siger Andrew Clare efter sit oplæg til RÆSON.

Tal for udviklingen i BNP og for inflation viser også med al tydelighed, at landene i euro-zonen ikke følger den samme økonomiske cyklus, og at Den Europæiske Centralbank, ECB, derfor står med en håbløs opgave, når der både skal tages hensyn til kollapset i den græske økonomi og frygten for inflation i Tyskland. ”Man kan se, at selv i perioden op til krisen var der variation i inflationsraten, og da krisen kom, var forskellen i inflation massiv, fordi økonomierne ikke var ordentligt integrerede. Det gør det svært at føre pengepolitik, for man kan ikke tale om sådan en ’one size fits all’, og det har vi vidst i ti år,” siger professoren.

Men selvom den manglende opfyldelse af de formelle krav er problematisk nok i sig selv, så er det faktisk ikke euro-zonens største problem. Katastrofen i euro-samarbejdet er helt grundlæggende, at politikerne lovede deres befolkninger, at der ikke ville blive tale om et risikodelingssystem, hvor enkelte lande skulle betale for problemer andre steder i samarbejdet. Men det er lige præcis det, der er nødt til at ske nu. ”Forskelle i økonomierne er egentlig ligegyldige, hvis der er politisk velvilje – i befolkningen vel at mærke. Hvis befolkningerne bakker op om det, kan man gennemføre den langsigtede løsning, som er en finanspolitisk union med fælles euroobligationer med samtlige euro-lande bagved. Men gæt, hvad problemet er: Da politikerne fortalte deres befolkninger om euroen i 1999, var det lige præcis det, de lovede ikke ville ske,” siger Andrew Clare og fortsætter: ”De lovede, at man ville bibeholde den nationale suveræniteten over de finanspolitiske budgetter og beholde egne ledere og parlamenter, så man ikke gav den politiske magt væk og ikke bortgav magten til at beskutte og bruge skattekrone til eurokraterne i Bruxelles.”

Men nu prøver politikerne at skræmme deres befolkninger til at acceptere, at denne fælles økonomiske union er en absolut nødvendighed, og det gør, at borgerne i euro-landene føler sig snydt, mener professoren. Derfor bliver det en umulig opgave at få befolkningerne til at stemme for at forære den nationale økonomiske magt væk til en centraliseret euro-regering. Også selvom det måske i grækernes tilfælde kunne være meget fornuftigt. ”Men overvej dette: I Grækenland er det jo nærmest en ret ikke at skulle betale skat. Så hvis grækerne ikke er villige til at betale skat til Grækenland, vil de så være villige til at betale skat til Tyskland – for det er der, magten kommer til at ligge? Svaret er nej.”

Samtidig er det ifølge Andrew Clare også et kæmpe problem, at Europa i øjeblikket er domineret af svage ledere, der ikke har gennemslagskraften til at gennemføre de tvingende nødvendige ændringer, som møntunionen står over for.

Derfor ender det sandsynligvis med en række lappeløsninger, som gør, at euro-samarbejdet hutler sig igennem de kommende måneder. Men det er ikke nok, mener han. I sidste ende er gældskrisen de indledende øvelser til euroens sammenbrud. ”Det, der er behov for, er et ’shock and awe’-udspil fra politikerne, der virkelig overbeviser markederne om, at de er på forkant med situationen. Men det kan ikke lade sig gøre, for beslutningen skal ratificeres i 27 parlamenter, og så falder det til jorden. Det, man skulle have gjort, var at skabe nogle mere fornuftige rammer allerede i 1999. Det her er begyndelsen på enden for euro-zonen,” siger Andrew Clare til RÆSON.

Heidi Birgitte Nielsen (f. 1979) er RÆSON's økonomiredaktør. Hun er finansjournalist på Dagbladet Børsen, hvor hun har dækket finanskrisen siden 2007. Hun er uddannet journalist fra Syddansk Universitet og har boet i London i seks år, hvor hun har arbejdet som medieanalytiker og læst en BA i religionsvidenskab på King's College London.

Jørgen Ørstrøm om euroaftalen: Danmark er en af de store tabere

"Euroaftalen er udtryk for en ændring af magtbalancen mellem eurosamarbejdet og dem, der står uden for. Det er Frankrig og Tyskland, der nu styrer skibet." Det siger adjungeret professor ved Asia Research Centre på CBS og tidligere departementschef i Udenrigsministeriet Jørgen Ørstrøm Møller til RÆSON. "Det bliver en anden form for EU, vi kommer til at se. Lande som Danmark, der er uden for eurosamarbejdet, bliver sat endnu mere udenfor. Udover, at det selvfølgelig betyder en vag indflydelse på eurosamarbejdet – hvis man da overhovedet har haft nogen – betyder det også en aftagende indflydelse på andre dele af EU-samarbejdet. Det bliver meget vanskeligere fremover at forsvare økonomiske og erhvervsinteresser for de lande, der står uden for euroen."

INTERVIEW af Sidsel Korsgaard

Hvad er det for en aftale EU's stats- og regeringschefer har indgået i nat?

Tilsyneladende består aftalen af tre ting: **For det første** rekapitalisering af de europæiske banker. Det vil sige styrkelse af de europæiske bankers kapital, så de bedre er i stand til at modstå krisen og det pres, som man det sidste stykke tid har set på de europæiske banker. **For det andet** en løsning af Grækenlands gældsproblem, der først og fremmest består i, at man siger til dem, der har købt græske statsobligationer, at de kommer til at afskrive hen imod 50 procent af beløbet. Det er lidt uklart, hvor meget det bliver, men i hvert fald er det væsentligt højere end det beløb på cirka 20 procent, der kom ud af et tilsvarende møde i juni måned. **For det tredje** en fordobling af kapitalen i den fond, der hedder EFSF [European Financial Stability Facility, red.], fra omkring 500 milliarder euro til omkring 1000 milliarder euro. Det skal give den kapitalstyrke til – i givet fald – at hjælpe Italien og Spanien. Dertil kommer et måske vigtigere **fjerde element, som ikke står i teksten**. Det er, at Den Europæiske Centralbanks [ECB] nye direktør, Mario Draghi, har ladet forstå, at ECB er villig til at opkøbe obligationer fra medlemslandene. Det betyder, at ECB træder ind som en form for garant for de pågældende lande. Det er ikke det ordvalg, der bruges, men det er realiteten – at ECB er rede til at opkøbe italienske og spanske statsobligationer. Det havde ikke været muligt med mindre, der var indgået en aftale om de tre punkter, jeg netop har nævnt. Og man havde ikke kunnet indgå en aftale om de tre punkter, hvis ikke ECB havde ladet forstå, at den vil holde hånden under landene. Så disse fire skridt tilsammen vil være tilstrækkeligt til at give euroen et solidt grundlag et stykke tid endnu.

Så euroaftalen er en succes for Merkel og Sarkozy?

Ja, det må man i høj grad sige den er. Denne eurokrise har været en styrkeprøve for det fransk-tyske samarbejde. Er Frankrig og Tyskland rede til at stå sammen, når det drejer sig om euroen og det europæiske samarbejde? Det svar kender vi nu: Det er et ja. De er villige til at betale næsten en hvilken som helst pris for at fastholde euroen og dermed fastholde det europæiske samarbejde.

Der har i høj grad været en magtkamp mellem Tyskland og Frankrig under euroforhandlingerne. Hvem vurderer du har vundet?

Det har de begge to. Dét, der er kommet ud af det, er et kompromis. De har begge opnået, at euroen nu har et sikkerhedsnet under sig. Det har

været det vigtigste for dem begge. Det er for tidligt at sige, hvem, der har vundet hvad i kompromiset. Men det er klart, at en sådan aftale ikke kan indgås uden, at den svarer til, hvad Tyskland vil. Det er Tyskland, der i sidste instans bestemmer, eftersom det er dem, der sidder på pengekasen.

Er euroaftalen et udtryk for en ny magtbalance mellem det sydlige EU og det centrale og nordlige EU?

Nej. Den er udtryk for en ændring af magtbalancen mellem eurosamarbejdet og dem, der står uden for. Det er Frankrig og Tyskland, der nu har stillet sig op bag ved roret og styrer skibet. Derfor bliver det en anden form for EU, vi kommer til at se. Lande som Danmark, Storbritannien og andre, der er uden for eurosamarbejdet, bliver sat endnu mere udenfor. Udover, at det selvfølgelig betyder en vag indflydelse på eurosamarbejdet – hvis man da overhovedet har haft nogen – betyder det også en aftagende indflydelse på andre dele af EU-samarbejdet. Det bliver meget vanskeligere fremover at forsvare økonomiske og erhvervsinteresser for de lande, der står uden for euroen.

Så landene uden for eurosamarbejdet er de største tabere med den her aftale?

Ja, det bliver lande som Danmark, Storbritannien, Sverige, som ikke er med i kernen af samarbejdet. Vi kommer til at betale en høj pris for det på længere sigt. Formelt set sker der ingen store ændringer af EU-samarbejdet. Men i realiteten bliver det i højere grad fastlagt og bestemt af de lande, der er med i eurosamarbejdet. Resten får en stærkt svækket indflydelse.

Hvordan skal vi læse finansmarkedernes reaktion de kommende dage?

Foreløbig har vi set, at finansmarkederne har reageret med en stærk stigning på aktiebørsen og en styrkelse af euroen. Men lad os nu lige vente og se, efterhånden som resultatet bliver analyseret. Der er ingen tvivl om, at markedet vil fortsætte med at teste styrken i euroen og teste styrken i Italien, Spanien, Portugal og måske også Irland.

Betyder aftalen, at der nu kan sættes endeligt punktum for den europæiske gældskrise?

Nej. Den betyder, at man har fået et pusterum i afventningen af mere dybdegående ændringer i samarbejdets struktur. Hvis ikke man gennemfører dem, vil gældskrisen eller en anden motiveret krise komme tilbage. Der er mange grunde til gældskrisen, men en af de vigtigste er, at der var nogle mangler og udeladelser ved eurosamarbejdet, da det blev søsat i 1992. Det er man nødt til at se på ved en traktatændring.

Eurolederne skal mødes igen i december for at diskutere yderligere finanspolitisk integration og traktatændringer. Hvad kan vi forvente af disse forhandlinger?

En stærkere finanspolitisk integration og en stærkere overvågning med kontrolmekanismer og formentlig sanktionsmekanismer for lande, som ikke følger de retningslinjer, der er fastlagt. Der bliver fastlagt nogle grænser for, hvor store underskuddene må være på de nationale budgetter, og hvor stor den offentlige gæld kan være i de enkelte lande. Hvis man ikke respekterer de grænser, kommer der til at ske noget håndgribeligt. Det er for tidligt at sige, hvad der skal stå i traktaten om det. Men der er ingen tvivl om at det bliver noget andet end bare velvillighedstilsagn, retningslinjer og tilkendegivelser. Det bliver grimt, og det bliver noget, der skal overholdes.

Hvor sandsynligt er det, at der kommer en traktatændring?

Det anser jeg for at være overordentlig sandsynligt. Den skal forhandles først, og den skal ratificeres, men jeg har vanskeligt ved at forestille

mig, at det ikke sker. Ellers vil euroen ikke være bæredygtig på længere sigt. Der er udeladelser i den oprindelige traktattekst i form af manglende finanspolitisk koordination. Hvis ikke man ændrer ved det, kommer krisen igen på et tidspunkt.

Hvilken betydning får euroaftalen for Danmark?

På kort sigt får den ikke så stor indflydelse, udover at vi kan glæde os over, at der forhåbentlig bliver en vis stabilitet. Det danske aktiemarked stiger også og kronen følger euroen, så på kort sigt kommer det at se godt ud. På længere sigt får det meget dramatiske virkninger for Danmark. Fordi vi står uden for eurosamarbejdet, får vi også en stærkt formindsket indflydelse på selve EU-samarbejdet. Det bliver vanskeligere, at varetage danske interesser. Og internationale investeringsfonde, det der kaldes "spekulanterne", vil være meget opmærksomme på, hvilken økonomisk politik, der føres af et lille land som Danmark uden for eurosamarbejdet. Hvis vi kommer til at træde forkert og der rettes søgelys mod Danmark, risikerer vi at komme i alvorlige vanskeligheder. Så på længere sigt vil jeg sige det sådan, at det indebærer betydelige vanskeligheder og en betydelig skærpelse af kravene til Danmark, samtidig med at vores indflydelse bliver mindsket.

Får det nogen betydning for rammerne for det danske EU-formandskab efter nytår?

I høj grad. Opmærksomheden for eurolandene bliver koncentreret om deres egen traktatændring. Det vil sige, at de vil bruge en stor del af deres politiske kræfter på at se på den. Og der kan Danmark ikke være til stede, selvom vi er formandsland.

Sidsel Korsgaard (f.1986) kandidatstuderende i statskundskab på Københavns Universitet. Hun har tidligere arbejdet på DR Nyheder og været i praktik hos en dansk interesseorganisation i Bruxelles. På dette semester læser hun på Journalisthøjskolens tillægsuddannelse. Fokusområder: EU, arbejdsmarkedspolitik, valgkampe, lobbyisme og ligestilling.

Morten Messerschmidt: euroen vil kollapse – Danmark bør forlade EU

“Hvad ingen verdenskrige lykkedes med, er euroen lykkes med: nemlig at give Tyskland den fuldstændige kontrol over de europæiske økonomier. Når det for alvor manifesterer sig ude i befolkningerne, at en blanding af Frankfurt og Bruxelles har magten over deres lande, og at det stadig ikke redder deres økonomi, så vil utilfredsheden brede sig, og så vil man være nødt til at rulle integrationsprocessen tilbage.” Det siger Morten Messerschmidt (MEP DF) til RÆSON. “Sandsynligheden for, at vi om kort tid igen skal have pengepungen frem, er stor. Blandt dem, der har troet på, at man kunne løse eurokrisen ved en redningspakke, er stemningen desperat, og der breder sig en rådvildhed, fordi man ikke ved, hvad man nu skal gøre.”

INTERVIEW af Lasse Marker

Udvalgte pointer: - Euro-rednings-aftalen i 26/10 redder ikke euroen, men trækker kun pinen ud. - Storbritannien vil på sigt forlade EU-samarbejdet. - Danmark bør forlade EU og i stedet lave en stærkere forening med de lande, der ikke er med i euroen. - EU bliver delt i to med en sydeuropæisk euro og en nordeuropæisk euro. - Den bedste løsning både for EU og Grækenland er, at Grækenland melder sig ud af euroen.

Hvordan er stemningen i Bruxelles?

Den er præget af den krise, som euroen og derfor også EU befinder sig i. Den er præget af en blanding af opgiveness og nervøsitet. Man har igennem lang tid forsøgt at inddæmme eurokrisen, men det er slået fejl, for den spreder sig til flere og flere lande. Der er blandt mange en følelse af, at uanset hvad man gør, så kommer det ikke til at fungere. Blandt dem, der har troet på, at man kunne løse eurokrisen ved en redningspakke, er stemningen desperat, og der breder sig en rådvildhed, fordi man ikke ved, hvad man nu skal gøre. Problemet er, at hvad der i nogle lande virker som en fornuftig og nødvendig foranstaltning, fører i andre lande til direkte recession. Derfor har man store vanskeligheder.

Modsat oliekrise i 1970'erne har vi denne gang ikke set tilbagerulning af EU-integrationen, men integrationsprocessen drives fortsat fremad med ny EU-lovgivning hver uge. Kommer vi i løbet af krisen til at se tilbagerulning af integrationsprocessen?

Jeg ville gerne kunne sige ja. Men jeg tror, at det kommer til at ske på et senere tidspunkt. Det, der vil ske under eurokrisen, er, at man vil blive ved med at trække magt ud af landene. Og først når euroen så alligevel kollapse – og det vil den gøre – så vil man bruge det som undskyldning for at stramme grebet yderligere. Grækerne er nået til den erkendelse, at deres land ikke bliver styret af deres regering, men af Bruxelles, og når det for alvor manifesterer sig ude i befolkningerne – at en blanding af Frankfurt og Bruxelles har magten over deres lande, og at det stadig ikke redder deres økonomi – så vil utilfredsheden brede sig, og så vil man være nødt til at rulle integrationsprocessen tilbage. Jeg har hele tiden talt imod en føderalisering, fordi jeg mener, at det vil føre til en opløsning af de dele af EU-samarbejdet, der faktisk fundamentalt er fornuftige. Hvis man tvinger folk derud, hvor de hader alt, der hedder fælles samarbejde og koordinering, så bliver alle de dele, der handler om det indre marked med fri bevægelighed af varer, tjenesteydelser, arbejdskraft og kapital, også en del af det, som folk vender sig imod. Det frygter jeg meget.

Cameron i England er presset: 60-70 % af hans egne partifæller ønsker en folkeafstemning om, hvorvidt England skal forlade EU. Kommer det til afstemning?

Vi kommer ikke til at se en situation, hvor den nuværende regering udskriver folkeafstemning. Det ville være et så stort nederlag for liberaldemokraterne, at de vil være tvunget til at gå ud af regeringen. Men hvis de går ud af regeringen og ikke får fremtvunget et nyt parlamentsvalg, så kan man ikke udelukke det.

Kommer EU-medlemsskabet til folkeafstemning i andre lande?

Det kunne man godt forestille sig i Tjekkiet, Holland, Grækenland, Finland. Det er lande, hvor modstanden efterhånden er så udtalt, at der er behov for afstemninger. Nok ikke om medlemskab. Men om spørgsmålet, om man skal have en anden medlemskabsmodel.

Kommer vi på sigt til at se et EU-land, der forlader EU-samarbejdet?

Ja, det tror jeg. Jeg er overbevist om, at Storbritannien forlader EU på et tidspunkt. EU bliver i øjeblikket for alvor omdannet til en føderal stat i den forstand, at man har en fælles styring af finanspolitikken, man har en fælles ikke-folkevalgt regering, man vil give domstolen beføjelse til at dømme blandt politikere – det vil sige, at politikere kan blive dømt ved domstolen for den politik, de fører. Omdannelsen af EU til en egentlig føderal stat vil kræve folkeafstemninger i flere lande.

Kommer vi til at se en deling af EU?

Ja. Man taler i øjeblikket om muligheden for at oprette to euroer: en sydeuropæisk euro og en nordeuropæisk euro. Simplethen fordi økonomierne i de to regioner internt er relativt homogene – så jeg tror, at en deling kommer til at ske mellem nord og syd, snarere end mellem kernelandene og de øvrige.

Vil Tyrkiet overhovedet optages i EU længere?

Når man taler med folk på lukkede møder, er der ikke rigtig nogle, der betragter det som realistisk, at Tyrkiet bliver medlem af EU. I Tyrkiet presser man fortsat officielt på. For det første fordi man mener, at man kan kritisere og presse EU for ikke at levere det, de har lovet. Og for det andet fordi der er prestige forbundet med det. Tyrkisk politik er ret macho-præget. Det er den stærke mand, der har magten, og som skal vise, at han har magten. Derfor er det vigtigt for dem, der har stået i spidsen for de sidste ti års forhandlinger, at kunne sige, at det er EU, der har svigtet. I den mellemøstlige presse kommer det til at se sådan ud, når forhandlingerne afbrydes endeligt. Fordi man har forsøgt at nå noget, der var umuligt, så risikerer man at miste det, der faktisk fungerede. Vi havde alle muligheder for at få en god relation til Tyrkiet, hvis man havde besindet sig på en samarbejdsaftale, der handlede om handel, investeringer og udveksling af studerende osv. – men i stedet for skulle man absolut gå efter et medlemskab, som man har forhandlet om i syv år uden at komme nogen vegne. Det eneste man har opnået er, at forholdet mellem parterne er blevet dårligere.

Hvor meget mere vil de tyske skatteborgere være med til at betale?

Spørgsmålet er, hvor meget de tyske statsborgere bliver spurgt om den sag? Vi har set det lille regeringsparti i Tyskland kollapse. Men Merkel har opbakning fra socialdemokraterne, så der er stadig stor opbakning til hjælpepakkerne. Man har valgt at udskyde traktatændringen, som skal gøre det muligt at danne en permanent garantifond, til efter det tyske og franske kansler- og præsidentvalg. Det er jo udtryk for, at man er bange for vælgerne reaktion. Indtil der har været valg, kører man derfor videre med den her midlertidige og i øvrigt traktatstridige model med EFSF.

Vil man få succes med at presse private banker til at være med til at betale gildet?

Det afhænger af, hvad man mener med succes. Man kan ved lovindgreb tvinge bankerne til at afskrive 50-60 % af de penge, de har lånt ud. Så i den forstand kan man få succes, ved at man herved kan få nedskrevet gælden. Men om man dermed også redder euroen, er meget vanskeligt at forestille sig. For det, der sker, hvis man gennemfører et sådant indgreb er, at banker og investorer bliver endnu mere nervøse ved at købe statsobligationer i svage eurolande.

Hvad er styrkeforholdet mellem Tyskland og Frankrig.

Forud for præsidentvalget vil det komme til at fremstå som om, at Sarkozy har magt og indflydelse, fordi Merkel har interesse i, at det er en konservativ kollega, der er præsident i Frankrig. Men det reelle styrkeforhold er der ingen, der er i tvivl om. Det er Tyskland, der styrer det her show. Det er Tyskland, der betaler for det. Det er Tyskland, der formulerer politikken, og det er Tyskland, der driver det hele frem. Uden øvrig sammenligning, så må man konstatere, at hvad ingen verdenskrige lykkedes med, er euroen lykkes med: nemlig at give Tyskland den fuldstændige kontrol over de europæiske økonomier. Det svageste led ud over PIIGS-landene er i øjeblikket Frankrig, som har fået downgradet flere banker. Hvis de bliver involveret i en generel kreditnedjustering af de sydeuropæiske lande, så er det slut. Så er euroen kollapsede.

Bør Grækenland smides ud af eurosamarbejdet?

Jeg vil hellere sige, at Grækenland bør melde sig ud af eurosamarbejdet. For det er ikke muligt for Grækenland at få sin økonomi på fode igen, hvis ikke de forlader euroen. Det er en generel misforståelse, at man tror, at gælden er problemet ved den græske økonomi. Gælden er blot symptomet på problemet. For problemet er, at Grækenland er bundet op på en valuta, der er overvurderet, dvs. i kursværdi er for dyr i forhold til den græske økonomi. Når valutaer svinger i forhold til hinanden, skyldes det forskydninger i de forskellige landes konkurrenceevneforhold. Og de forskydninger finder også sted i et valutasamarbejde, når man ikke har en fælles finanspolitik. Problemet er bare, at man ikke kan se forskydningerne, fordi landene ikke har deres egen valuta. Men det betyder ikke, at de forsvinder. Det betyder bare, at Grækenlands valuta – euroen – er for høj i pris, i forhold til, hvad den skulle være, hvis de havde haft en selvstændig valuta. Og det er katastrofalt, fordi det betyder, at de græske varer på det internationale marked er for dyrere. Man taler om, at Grækenland, hvis de havde deres egen valuta, burde devaluere med 40-50 %. Det betyder reelt, at euroens prissætning af de græske varer gør, at de græske varer er 40-50 % for dyre. Og der er ingen uden for EU, der vil købe græske varer til overpris for at støtte den græske økonomi. Det er det helt afgørende problem ved euroen. Man har ikke fra start sørget for at styre landene stærkt nok i samme retning til, at konkurrenceforskellene mellem landene er blevet udlignet. Og hvis ikke man gør det, så kan det kun skade landene at have en fælles valuta. Fra nytårsaften 2002 til nytårsdag 2002, hvor Grækenland fik euro, faldt den græske statsobligationsrente fra 16 til 8 procent. Alle de elementer, der gjorde, at risikoen var høj i Grækenland, forsvandt ikke med euroen. Alligevel faldt renten til det halve. Det gjorde, at Grækenland kunne låne penge langt billigere end deres tilbagebetalingsevne og –villighed egentlig tilsagde. De sydeuropæiske lande har år for år tabt ca. 2-3 % konkurrencedygtighed om året i forhold til Tyskland og skulle derfor have devalueret 2-3 % om året, men det har de ikke haft mulighed for. Efter ti år er det blevet til 30 %, og det er ganske meget. Samtidig har de kunne låne penge til en unaturlig lav rente pga. den tyske kreditværdighed og har derfor gældsat sig og gældsat sig, og nu har vi problemet. Der er ingen mulighed for

Grækenland for at komme på fode igen, hvis ikke de melder sig ud af euroen, for Grækenland vil ikke lade sig styre centralt hverken fra Berlin, Frankfurt eller Bruxelles. Og så længe de ikke vil acceptere det, så kan de ikke blive i euroen. Der er ingen tvivl om, at den bedste løsning både for EU og Grækenland er, at Grækenland melder sig ud af euroen.

Euroredningsaftalen 26. oktober indebærer en halvering af Grækenlands gæld, og samtidig skal de europæiske bankers kernekapital nu styrkes til 9 procent. Endelig vil politikerne øge den europæiske redningsfond, EFSF's, styrke til 1000 mia. euro fra de nuværende 440 mia. euro. Redder det euroen eller trækker det blot pinen ud?

EU-lederne har måske forhindret båden i at synke for denne gang. Det blev alle de europæiske skatteydere, der blev indkaldt til at skovle vandet ud af båden. Det ændrer bare ikke udgangspunktet, når båden stadig er læk. Sandsynligheden for, at vi om kort tid igen skal have pengepungen frem, er stor. Euroen er nemlig stadig i dyb krise, og aftalen redder ikke euroen på sigt.

Overlever euroen i den form, vi kender den i dag?

Nej, det kan ikke lade sig gøre.

Hvad er mest realistisk, at euroen falder helt, eller at vi får en to-delning, som du taler om?

Melder de sydeuropæiske lande sig ud af eurosamarbejdet, kan der ske to ting: 1) Markederne kan igen have tillid til euroen, og så overlever den. 2) Markedet vil fuldstændig miste tilliden til euroen, som vil kollapse. Grunden til, at det sidste scenarie er mest realistisk, er for det første, at man har ladet ECB opkøbe statsobligationer. Man kan derfor ikke have tillid til, at den politik ECB fører, er rent økonomisk drevet; den er ligeså meget politisk drevet. Og for det andet at man på interbankmarkedet har forpligtet bankerne så voldsomt over for de sydeuropæiske banker, at når de nedskriver, så er eksponeringen fra tyske og franske banker så massiv, at mange banker vil krakke. Mange vil miste deres penge, og det hele vil bevæge sig som et dominospil og få euroen til at krakelere.

Hvad er det for et EU, der står tilbage, hvis euroen falder?

Det er et EU i dyb tillidskrise, hvor man bliver nødt til at lytte til EU-kritikerne mere seriøst. Det er ikke holdbart, at der hver gang, der er folkeafstemning om EU-samarbejdet, er meget store mindretal og nogle gange meget store flertal, der er modstandere af projektet. Man må droppe al føderalistisk tænkning, men jeg håber, at man kan fastholde de positive elementer, der er ved det indre marked og de politiske redskaber, som der er nødvendige.

I Politiken 19/10 siger du, at DF bør gå efter at få Danmark meldt ud af EU i stedet for at reformere EU indefra. I vil aldrig få Venstres opbakning til en udmeldelse af EU. Er det en frugtbar vej at gå?

I DF ønsker vi at tilbagerulle magt til medlemslandene i EU. Og der må jeg notere mig, at jeg ikke kan komme på et eneste eksempel, hvor det har kunnet lade sig gøre. Og i en tid, hvor EU bliver mere og mere føderalt, da peger jeg på, at der kan være andre modeller at samarbejde efter, som kan være mere attraktive. Jeg følger i øjeblikket med misundelse Norge og Schweiz, der står uden for EU, men stadig er en del af det indre marked. Man skal også passe på med at slå fast, hvad Venstre mener og vil mene fremover. I de to år, hvor Jens Rhode har siddet i Europa Parlamentet, har han indtaget op til flere modstridende standpunkter. Jeg tror, at et fremtidens Venstre måske med en stærk Søren Pind som parti-formand, sagtens kunne være et Venstre, der i en tid, hvor EU går i ret-

ning af en føderal stat, vil besinde sig på det nationale. Det kan man ikke afvise.

Har du noget imod EU-projektet, eller mener du blot, at Danmark skal ud af EU?

Jeg har noget imod EU-projektets føderalismetænkning. Men jeg er varm tilhænger af samarbejdet i Europa og det indre marked. Problemet er, at EU er en perversion på Europa, fordi man forsøger at skabe en europæisk identitet, som ikke findes.

Har Danmark reelt ikke kun to muligheder: øget integration eller at blive efterladt i ydrekanterne af EU sammen med Rumænien, Bulgarien, Slovakiet osv.?

Det er også derfor, at jeg taler for, at de lande, der ikke er med i euroen bør lave en langt stærkere forening. Det ville være naturligt, at man lavede en form for alliance mellem Danmark, Sverige, Storbritannien og en række østeuropæiske lande, som alle gerne vil stå imod den forbundsmodel, som Tyskland promoverer.

Hvad ville det være for en type samarbejde?

Det ville være et samarbejde, der baserer sig på frihandel. Jeg ønsker frihandel i Europa med fri bevægelighed af varer, tjenesteydelser, arbejdskraft og kapital. Men den politiske overbygning, der i øjeblikket sker i kraft af euroen, skal begrænses.

Hvad vil danskerne stemme ved en folkeafstemning om afskaffelse af forsvarsforbeholdet og en omlæggelse af retsforbeholdet til en tilvalgsordning?

Det tror jeg, de vil stemme nej til. Forbeholdene giver os mulighed for at føre vores egen politik og på en række områder inden for begge områder, synes jeg, vi fører en markant bedre politik end EU.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Jesper Jespersen: EU-pakken løser ingen af de primære problemer – måske tværtimod

Europas ledere vil snart blive indkaldt til et nyt topmøde. For det eneste, der står klart efter den forgangne uges EU-krisemøder er: for lidt, for uforpligtende og for sent. Eurokrisen blev ikke løst. Gælds- og bankkriserne blev ikke løst. Og måske nok så alvorligt – vækstkrisen blev slet ikke løst. Tværtimod blev grundstenen måske lagt til dens forværrelse med udvidelsen af mulighederne for at låne og bruge flere penge, vi ikke har.

KOMMENTAR af Jesper Jespersen

Det kortfattede kommuniké, der blev udleveret til pressen et godt stykke efter midnat onsdag aften, indeholdt kun hensigtserklæringer, men ingen specifikke endelige forpligtende aftaler. Det eneste positive var, at landene kunne enes om ikke at være uenige – men på et meget beskedent ambitionsniveau. Hvis man var meget kynisk, så ville den tanke falde én ind, at krisen simpelthen ikke er alvorlig nok i de største lande (dvs. Tyskland og Frankrig) til, at de vil gå tilstrækkeligt radikalt til værks til at ændre ØMU-konstruktionen, stramme reguleringen af banksektoren og genstarte den økonomiske vækstmotor. Derfor vil den finansielle spekulation mod de svageste af de europæiske økonomier fortsætte med uformindsket styrke i de kommende måneder med risiko for, at der vil finde en ukontrollerbar nedsmeltning sted inden alvoren er gået op for beslutningstagerne. Det vil muligvis først ske, når et af ØMU-landene giver op over for nedskæringskravene – standser sine betalinger, eller en af de virkelig store banker/finanshuse kolliderer på grund af insolvens. Men alene det forhold, at den underliggende realøkonomiske udvikling fortsat er sat på stand by, vil gøre, at væksten udebliver. Uden fornyet vækst, vil arbejdsløsheden forblive høj, hvilket stiller sig hindrende for nogen afgørende reduktion af budgetunderskuddene. Det betyder, at der fortsat vil ske en gældsakkumulation – så derfor: 'we will meet again'.

Status på EU-topmødet: tre lappeløsninger

Uden overdrivelse kan det konstateres, at EU-topmødet udelukkende sigtede mod symptombehandling. Det var kun de mest synlige konsekvenser af de voksende gældsproblemer i Europa, der var sat på dagsordenen. Det grundlæggende spørgsmål – hvordan 17 så forskellige lande skal kunne fortsætte med at bruge én og samme valuta – blev overhovedet ikke berørt i det afsluttende dokument, udover med et krav om øget disciplin og mådehold i underskudslandene. Men fortsætter de 17 lande med at udvikle sig lige så forskelligt, som det har været tilfældet de seneste tre-fire år, så vil gælden fortsætte med at vokse og spændingerne mellem landene med at stige – hvilket udviklingen i arbejdsløsheden er et håndgribeligt udtryk for (Spanien har en arbejdsløshed på 22 pct., Holland og Østrig 4 pct.). Det vil de betragtelige nedskæringer på de offentlige budgetter stå som 'garant for'. Eurozonens samlede gæld vil jo ikke holde op med at vokse, blot fordi den allerede eksisterende gæld bliver spredt ud på flere lande. En sådan spredning indebærer snarere en risiko for, at flere lande begynder at vakle under vægten af deres egen gæld med tillæg af gælden fra nogle af de endnu mere vakkelvorne medlemslande.

Lappeløsning #1: Nedskrivning af den græske statsgæld – det løser intet uden vækst

Kommunikæet giver udtryk for, at der er enighed om en 50 pct. nominal nedskrivning af den græske statsgæld, så den i år 2020 'kun' vil udgøre 120 pct. af nationalproduktet. Dette er mildt sagt kryptisk; for i dag (udgangen af 2010) udgør statsgælden ca. 150 pct. af BNP, så en umiddelbar halvering skulle jo tilsige, at gælden kom til at udgøre 75 pct. af BNP. Hvis dette regnestykke skal tages for pålydende, betyder det, at Grækenland vil fortsætte med at have store budgetunderskud også i de kommende år. Hvilket måske skyldes, at de 'gamle' lavt forrentede statsobligationer ombyttes i forholdet 2:1 med væsentligt højere forrentede 'nye' statsobligationer (med en delvis EU-garanti i ryggen). Så falder den 'nominelle' gæld ganske rigtigt; men rentebyrden forsætter med at belaste statsbudgettet med samme styrke. Her kan lidt økonomisk aritmetik faktisk være til hjælp. Matematikken i gældsdynamikken tilsiger, at så længe den nominelle rente på gælden er fastsat på et højere niveau end væksten i BNP, vil gælden fortsætte med at akkumulere. Derfor kan den græske krise – uanset hvad der er årsagen dertil – ikke løses uden fornyet økonomisk vækst i kombination med en reel reduktion af rentebyrden.

Lappeløsning #2: Rekapitalisering af de private banker – regeringerne vil ende med selv at betale

Et betydeligt antal europæiske banker vakler på kanten af insolvens med en egenkapital, der i faretruende grad nærmer sig nul. Blot et mindre 'hair cut' på beholdningerne af sydeuropæiske statsobligationer vil sende flere af bankerne ud over afgrunden. I begyndelsen af oktober kom den belgisk-franske bank Dexia, der størrelsesmæssigt ligger lidt over Danske Bank, i alvorlige problemer og står sandsynligvis over for en hel eller delvis nationalisering og opsplittning (ifølge Mattias Grøndal på epgn.dk 7/10 2011). Dexia havde, for at det ikke skal være løgn, få måneder forinden bestået EU-kommissionens stresstest af de større private banker. Det giver et billede af, hvor skrøbeligt det reelle finansielle fundament er, og hvor ringe kontrollen er. Problemet i banksektoren er, at ingen har overblik over, hvor galt det står til. Topmødets konklusion – at alle banker senest i juni 2012 skal have opbygget en egenkapital på mindst 9 procent – burde få det til at løbe koldt ned ad ryggen på alle bankaktionærer; for det må jo betyde, at et betydeligt antal banker (der er blevet nævnt et tal på over 100 større banker) i dag har en væsentlig mindre egenkapital. Men hvordan skal det lykkes de private banker at skaffe ny egenkapital i en situation, hvor bankernes aktiver er bundet i tvivlsomme statsobligationer, der har en meget usikker værdi. Det er mildt sagt en vanskelig opgave. Derfor har en række talspersoner for banksektoren også reageret ved at true med i stedet at reducere bankernes udlån til private virksomheder. Det vil måske gøre bankerne mindre eksponerede; men samtidig virke som en bremse på erhvervslivets muligheder for at ekspandere de realøkonomiske aktiviteter og dermed reelt fungere som en vækstbremse. Så mon ikke problemet med rekapitaliseringen af bankerne i løbet af foråret havner på politikernes borde. Det bliver således i sidste ende regeringerne, der kommer til at stå for kapitalindsprøjtningen til bankerne. De private banker kommer formentlig til at acceptere noget af gældsnedskrivningen på bl.a. de græske statsobligationer; men problemet vil være til at overskue, idet der så skal tilføres et endnu større kapitalindskud fra EU-landenes regeringer, hvis bankernes solvens skal sikres. Atter ser vi et eksempel på, at 'sorteper' i sidste ende vil have hos politikerne (skatteyderne). Men den erkendelse er udskudt til et kommende topmøde.

Lappeløsning #3: Dannelsen af Den Europæiske Finansielle Stabiliseringsfond (EFSF) – det skaber uigennemsigthed og tilskynder til yderligere forgældelse

Hvis der synes at være uklarhed med hensyn til, hvad der er blevet vedtaget på topmødet vedrørende den græske gældskrise og rekapitaliseringen af bankerne, så er uklarheden bestemt ikke mindre med hensyn til, hvor mange penge ØMU-landene vil stille til rådighed i 2013, når de midlertidige lånegarantier til Grækenland, Portugal og Irland løber ud. Inden for rammerne af den eksisterende EU-traktat må medlemslandenes regeringer nemlig ikke låne direkte hos hinanden endsige låne i Den Europæiske Centralbank. Derfor har Euro-landene etableret en indirekte lånefond – den såkaldte European Financial Stability Fond (EFSF) – hvor eurolandene i samarbejde med IMF har indskudt kapital (delvist baseret på statsgarantier). Fordelen ved at låne i denne fond for de gældspålagte eurolande er, at de trods alt kan få lån til en rente, der i hvert fald på kort sigt kan betales (ca. 6 pct. p.a.), idet f.eks. renten på græske obligationer i 'fri handel' ligger på ca. 15 pct. EFSF-fonden skal i 2013 omdannes til en egentlig EU-institution og have udvidet sit kapitalgrundlag og får samtidigt navnet European Stability Mechanism (ESM). Den vil, når EU-traktatsændringen er kommet i hus, kunne låne direkte ud til de nødlidende eurolande og herved erstatte lånene fra EFSF, der udløber med udgangen af 2012. Topmødet traf den beslutning, at ESM skal optræde i rollen som et Europæisk Finansieringsinstitut, således at grundkapitalen skal benyttes som sikkerhed for yderligere kapital, der lånes på de internationale markeder. Det er her, at bl.a. Kina kommer ind i billedet.

Hvad bliver kinesernes rolle?

Kina vil blive tilbudt at 'sætte penge ind i ESM' til en attraktiv rente og med sikkerhed for disse lån som samtlige eurolande garanterer. Der er dog i øjeblikket en betydelig usikkerhed om, hvorledes dette skal gennemføres i praksis; men slutdokumentet fra topmødet omtaler et beløb på én billion euro, som ESM på denne måde skulle komme til at råde over på baggrund af en egenkapital på ca. 250 mia. euro – altså en gearing på 4. Det betyder, at nu er EU's topledere også på vej ned ad den glidebane, hvor der lånes ud af penge, som man ikke selv har (eller kan få de nationale parlamenter til at godkende). Denne ekstra kapital opnås på baggrund af ofte svært gennemskuelige garantier, der har den fordel (for politikerne), at de ikke umiddelbart skal bogføres i statsregnskabet og derfor ikke er omfattet af stabilitetspagtens krav om et budgetunderskud, der ikke må overstige 3 pct. af BNP. Lidt kynisk kan det hævdes, at nu er den finansielle syge nået helt til tops i EU-systemet, idet topmødet anbefalede, at det hidtidigt anvendte dobbelte bogholderis princip (hvor aktiver og passiver skal matche hinanden) nu udvides med en ekstra (men vanskeligt gennemskuelig) kolonne uden for regnskabet, hvor afgivne, men endnu ikke udløste garantier (passiver), opføres, men sjældent til den fulde værdi. Sådanne garantier var om noget årsagen til, at den fortsatte finanskriser har antaget en så kompleks karakter, for de regulerende myndigheder har svært ved og heller ikke altid krav på at kende til omfanget af afgivne garantier og udstedte forsikringer, der bl.a. også omfatter de meget benyttede Credit Default Swaps (CDS).

Kan ØMUen holde i længden?

Svaret på dette spørgsmål kan ikke gives, for det afhænger af den politiske vilje til at tage fat om de helt fundamentale spørgsmål. Oprindeligt blev ØMUen og den fælles valuta begrundet ud fra det praktiske hensyn, der blev sammenfattet således: 'One Market – One Money', hvil-

ket byggede på antagelsen om, at penge primært er et betalingsmiddel. Men i praksis har det vist sig, at den fælles valuta spiller en langt større rolle som kreditinstrument, og som målestok for de enkelte landes statsgæld. Så den korrekte formulering ville snarere være 'One State – One Money'; men er der politisk vilje til det? Dét kræver i hvert fald også, at stats- og regeringscheferne mødes igen.

Jesper Jespersen er professor i økonomi på Institut for Samfund og Globalisering ved RUC.

Asger Aamund: kun en demokratiseringsproces kan få EU ud af krisen

Politikerne mangler svar på de store udfordringer, og de svar, de har, har de svært ved at forklare. RÆSON spørger: Hvor er løsningerne? Her i et stort interview af Lasse Marker med erhvervsmand og debattør Asger Aamund, som ikke ser anden løsning på EU's krise end en føderation: "Hvis man vil lykkes med den politiske udvikling af EU, som er nødvendig for at få EU ud af krisen, bliver man nødt til at få folkets opbakning, hvilken kun kan nås gennem øget demokratisering af EU-systemet." EU må splittes for at samles: "Jeg ser for mig en indre kreds i EU inden for de næste 10 år, der kommer til at bestå af en kerne på måske 8-10 lande, der skaber en egentlig føderation, og så en større markedsplads, hvor der er plads til alle. Så må de lande, der har lyst, deltage og komme med løbende."

INTERVIEW af Lasse Marker, medlem af chefredaktionen

EU

USA undslap med nød og næppe at gå i betalingsstandsning 1/8 2011, hvor republikanerne, der har flertal i Repræsentanternes Hus, tog hele USA og verdensøkonomien som gidsel – og for få uger siden mislykkedes superkomitéen i USA. Samtidig er EU skiftevis handlingslammet og i demokratisk underskud – og Marlene Wind m.fl. advarer mod, at en traktatændring kan blive en langstrakt proces, der vil true med at få flere lande til at forlade eurosamarbejdet. Befinder USA og EU sig i en regulær ledelseskriser?

Ja, det gør de. Og til en vis grad også Storbritannien. Det er værst i EU. Hele EU ligger politisk i ruiner. Og det har det gjort i lang tid. Det hænger sammen med måden, hvorpå EU er opbygget. Man har et parlament, som reelt er rådgivende, men dog har fået lidt flere beføjelser. Så er der Kommissionen, som er udpegede embedsmænd, og så er der en slags overdommere i form af Ministerrådet. Og Ministerrådet og Kommissionen befinder sig i øjeblikket i en meget alvorlig magtkamp med hinanden om næsten alt. Og helt bagved har vi overdommernes overdommer, nemlig den tyske forfatningsdomstol. Den konstellation gør, at de beføjelse, som bl.a. EU's udenrigsminister Cathy Ashton [EU's udenrigsminister, Catherine Ashton, red.] har, er ubetydelige små. Man har ikke villet give hende noget som helst, fordi hun ikke er folkevalgt, men udpeget kommissær. Det gør, at hver gang Ashton ringer ned til brændpunkterne og spørger, om hun kan hjælpe, så bliver hun afvist. I Egypten var der ingen, der ville tale med hende; hverken på Mubaraks side eller på oprørernes side. Ashton forsøgte også at mægle i Libyen og Syrien. Der ville de heller ikke tale med hende. Derfor er EU som international aktør meget svag.

På EU-topmødet 8/12 fremlagde Tyskland og Frankrig deres forslag til en traktatændring, som skal sikre, at EU ikke havner i en gældskrise igen. Bliver traktatændringen en løsning på EU's ledelseskriser?

Ja, der skal en traktatændring til, som gør det muligt for eurolandene at danne deres egen finansunion. Det er nødvendigt. For euroens overlevelse er fuldstændig afhængig af, at der bliver indført en fælles og slagkraftig finanspolitik for eurozonen.

Marlene Wind advarer i Politiken 5/12 mod, at

traktatændringer kan føre til en langstrakt og besværlig proces, hvor det er sandsynligt, at et eller flere lande forlader eurosamarbejdet, fordi de ikke kan acceptere ændringerne. Er der ikke en risiko for, at forhandlingerne om en traktatændring vil splitte EU?

Det kan sagtens være tilfældet. Men når krisen banker på døren, må man gribe til handling. Det, der skal til i EU, er en demokratisering. Vi skal have et parlament med to kamre, sådan at vi får et fuldt parlamentariseret EU. En valgt EU-regering, men med et meget smalt kommissorium, hvor man kun centraliserer det, som ikke kan decentraliseres. Den folkevalgte EU-regering skal have fuld autoritet på områder som forsvar, udenrigs-, immigrations- og ulandspolitik samt tilstrækkelig finanspolitiske muskler til, at man kan have en fælles valuta. For at komme hertil må man erkende, at 27 stater ikke bliver enige om det her, og at man derfor må starte med en mindre kerne, der laver en finansiel føderation. Så må de lande, der har lyst, deltage og komme med løbende. Det vil herfra kunne udvikle sig til en "federation light", hvor der også sker en politisk integration, hvor man parlamentariserer og demokratiserer det EU-politiske system meget mere, end det er i dag.

Så du mener, at det er nødvendigt, at EU gentænker sig selv for at komme ud af krisen og for igen at blive en stærk international aktør. Og den eneste måde, man kan genskabe et stærkt EU, er ved at gøre det mere demokratisk.

Ja. Den moderne europæer vil gerne have et europæisk samvirke på områder, hvor det er helt afgørende, at vi arbejder sammen, men den moderne europæer vil ikke have et overordnet stort bureaukrati. Jeg ser for mig en indre kreds i EU inden for de næste 10 år, der kommer til at bestå af en kerne på måske 8-10 lande, der skaber en egentlig føderation, og så en større markedsplads, hvor der er plads til alle. Jeg tror faktisk, at det kommer til at blive bygget op omkring de gamle seks lande fra Kul- og stålunionen: Tyskland, Frankrig, Italien og Benelux-landene. Muligvis også Østrig og Spanien.

Tyskland fremlade på EU-topmødet 8/12 et ønske om at udvide eller styrke EU-Kommissionen. Det er vel ikke en demokratisering af EU?

Nej, det er det ikke. Men jeg tror, at det er et paradeforslag. Det er de store lande anført af Merkel og Sarkozy, der nu tegner billedet i EU. Merkel vil aldrig overlade det til Barroso [José Barroso, EU-Kommissionens formand, red.] og Kommissionen at køre krisestyringen, og det vil befolkningerne heller ikke.

Men når Tyskland fremsætter et forslag om øget magt til Kommissionen, vil det så ikke med stor sandsynlighed blive gennemført?

Jo, det er muligt. Men Merkel og Sarkozy slipper ikke grebet om Kommissionen, selvom forslaget kommer igennem. Krisestyring på pan-europæisk niveau er 'Chefsache'.

Men er der så overhovedet nogen tendens til, at den her demokratiseringsproces, som du siger, er nødvendig, vil finde sted?

Ja, for det folkelige krav om øget demokratisering er stærk. Det så vi, da franskmændene, hollænderne og irerne stemte nej til Lissabontraktaten i første omgang. Den moderne europæer ønsker ikke at være underlagt et centraliseret styre, og derfor er der kun en vej at gå: Hvis man vil lykkes med den politiske udvikling af EU, som er nødvendig for at få EU ud af krisen, så bliver man nødt til at få folkets opbakning, hvilken kun kan nås gennem øget demokratisering af EU-systemet.

Men modsat krisen i 1970'erne er der denne gang ikke

sket en tilbagerulning af EU-integrationen. Vi har derimod set en fortsat øget integration hver eneste dag. Og hele EU-integrationen er sket uden nævneværdig folkelig opbakning, så hvorfor skulle det ikke kunne fortsætte?

Det er blandt andet fordi, vi nu ser en meget opmærksom tysk forfatningsdomstol, som ikke vil afgive mere magt til EU, medmindre det bliver traktatligt forankret.

Men er det mere demokratisk, at Merkel driver integrationen, end hvis det er Kommissionen?

Ja, hun er jo trods alt folkevalgt.

Men Merkel er jo kun folkevalgt i Tyskland, ikke i de øvrige EU-medlemsstater.

Det er et udmærket argument, men det er, hvad der sker, når demokratiet ikke fungerer. Problemet er, at der ikke er nogen langsigtet plan for, hvor EU skal ende. Derfor står EU i øjeblikket handlingslammet tilbage. De, der tager initiativet, de, der griber magten og påtager sig ansvaret, sætter dagsordenen. Merkel har den største ulyst til at påtage sig hvervet som Europas førerhund. Men der er ikke andre kvalificerede kandidater.

USA

Og i USA er det det samme – handlingslammelse.

I øjeblikket foregår der både i USA og i Storbritannien en diskussion i tænketanke og i pressen om, hvorvidt vi har udviklet folkestyret til det, det skal være. Hele det amerikanske system bygger på, at magten ikke må kunne samles et sted – det kalder man 'checks and balances'. Man har siden den amerikanske revolution i 1776 omhyggeligt sørget for, at der ikke kan opstå en diktator. Der er altid nogle, der vil kunne balancere hans magt. Det har fungeret udmærket i USA i mange år, men det har vist sig i øjeblikket, at man har fået en konstellation, hvor demokraterne har flertal i senatet, mens Republikanerne har flertal i Repræsentanternes Hus, og fordi kløften mellem de to partier er blevet så dyb, at de kun modarbejder hinanden og forsøger at forhindre hinanden i at få mere indflydelse, så er USA blevet handlingslammet. Det virker som, at krisen i USA skal blive endnu alvorligere, før de begynder at arbejde sammen. Indtil videre er USA derfor endt i en *deadlock*, som betyder, at USA står handlingslammet tilbage.

DANMARK

Du har ved flere lejligheder også talt om, at der er behov for at gentænke det danske folkestyre. 15. juli 2011 sagde du i Berlingske, at du "ikke vil ofre dette lands folkelige velstand til fordel for et demokrati, der ikke fungerer." Hvad mener du med det?

Ethvert samfund kan komme i en meget klemt situation, hvor man kan blive tvunget til at suspendere folkestyret i en periode for at redde den økonomiske velstand. I Danmark er vi ikke i en sådan situation. Men man ser det i EU, hvor EU anført af Merkel og Sarkozy har tvunget Berlusconi i Italien og George Papandreou i Grækenland til at gå af. Her har man tilsidesat folkestyret af hensyn til økonomien.

Er demokratiet væksthæmmende?

Når det fungerer, kan det være vækstfremmende. Når demokratiet ikke fungerer, kan det være væksthæmmende. Men alle styreformer, der ikke fungerer, kan være væksthæmmende. Vores udfordring i dag er fortsat at udvikle vores demokrati og sørge for, at det blive tidssvarende og konkurrencedygtigt, for at det ikke skal gå hen at blive et problem i stedet for en mulighed. Problemet i Danmark er, at mere end halvdelen af

vælgerkorpset står uden for arbejdsmarkedet. Det vil sige, at hvis du vil have magten, skal du gøre meget for dem, der er uden for arbejdsmarkedet på bekostning af dem, der arbejder. Dette medfører, at den førte politik både under den forrige og den nuværende regering hæmmer væksten og den nationale indtjening i Danmark.

Så demokratiet virker ikke og hæmmer væksten, fordi politikerne, der gerne vil genvælges, bliver nødt til at gøre for meget for dem uden for arbejdsmarkedet?

Ja.

Så demokratiets styrke afhænger af, hvor mange, der er på arbejdsmarkedet?

Ikke nødvendigvis. Hvis vi havde haft ti gange så meget Nordsøolie, ville demokratiet kunne fungere fint. Men når demokratiet er forbundet med et krav om vækst og et beskatningsgrundlag, så der er noget at fordele af, så hjælper det meget, hvis demokratiet hviler på en demokratisk arbejdsindsats. Jeg ser gerne en større debat om, hvordan folkestyret kan udvikles og blive bedre, end det er i dag.

15. juli 2011 foreslog du i Berlingske at halvere antallet af folketingsmedlemmer. Hvorfor?

Mit forslag er at halvere antallet af folketingsmedlemmer og så give dem dobbelt gage. Spærregrænsen skulle sættes op til 5 % og hvert medlem af folketinget skulle have en akademisk uddannet sekretær. I det håb, at en højere gage ville kunne tiltrække dygtigere folk. For i dag vil de dygtigste ikke være politikere. Det er for lidt prestigefyldt og gagen er for lav. Folketinget er blevet en varmestue for studenter og offentligt ansatte.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Niels Thygesen: Danmark bør tilslutte sig finanspagten

I fredags blev de 17 eurolande enige om en finanspagt, som de øvrige ti EU-lande kan vælge at tilslutte sig. Storbritannien siger blankt nej, mens Danmark overvejer situationen. Økonomiprofessor Niels Thygesen mener, vi bør tilslutte os den. Men vi skal ikke tro, den løser krisen: "Der er ikke nogen samlet plan for EU's situation. Der mangler også nogle instrumenter til at sikre, at en opretning af konkurrenceevnen faktisk finder sted."

INTERVIEW af Tine Gjedsted Østergård

Hvad betyder det for EU-samarbejdet, at Storbritannien har valgt ikke at støtte op om en traktatændring og dermed har tvunget eurolandene til at lave en selvstændig finanspagt?

Den europæiske kreds er ikke lige så splittet, som det ser ud til i øjeblikket. Det er i realiteten Storbritannien, der har et problem, når de vælger at stå uden for samarbejdet. Storbritannien har gennem længere tid taget afstand til en traktatændring, og landet vidste i virkeligheden godt, at de øvrige lande ikke ville gå med til Storbritanniens krav om at få indrømmelser og garantier til deres finansielle sektor. Med Storbritanniens modstand mod en traktatændring havde de 17 euro-lande ikke andet valg end at finde en alternativ løsning, der kan sikre, at vi ikke oplever en gentagelse af, hvad vi har oplevet i de seneste år. Det hele vil formentlig føre til, at Storbritannien melder sig ud af EU. Det vil dog ikke have den store betydning for EU-samarbejdet, da Storbritannien stadig vil være en del af det indre marked, mens de øvrige EU-lande formentlig vil tilslutte sig pagten, når forhandlingerne finder sted i de kommende måneder.

Bør Danmark indgå i pagten og dermed underlægge sig øget kontrol fra EU, eller skal vi lægge os på linje med Storbritannien?

Danmark skal i hvert fald ikke lægge sig på linje med briterne. Vores EU-forbehold har på visse punkter lignet det britiske forbehold, men det har aldrig været magen til. Vi har hele tiden ført en politik, hvor vi valuta- og rentemæssigt har holdt os tæt på euroområdet, og frem til 2009 har vi ført en finanspolitik, der holdt sig langt inden for reglerne. Der er nogen, der hævder, at traktaten ikke er særlig interessant for Danmark, men jeg mener, at vi bør støtte op om regler, der gør det muligt at håndhæve kravet om, at lande ikke bare kan gå langt ud over grænsen på tre procent af BNP. Det krav har eksisteret siden 1991, men er systematisk blevet tilsidesat i mange lande gennem de senere år. Det er selvfølgelig ikke sådan, at de lande, der ligger langt over de tre procent, kan komme ned på tre procent i løbet af meget kort tid, men det gælder om at få nogle klare aftaler om at nedbringe underskuddene. Derudover er der mange, der siger, at finanspagten vil forhindre os i at lave ekspansiv politik. Det vil det kun i den forstand, at vi ikke har forberedt os på at have noget råderum til at føre en ekspansiv politik. Hvis man starter fra en situation, hvor man ikke har noget råderum og alligevel gerne vil føre en ekspansiv politik, så kommer man i konflikt med sådan nogle regler. Det er i og for sig ikke urimeligt. Alt i alt vil det være en overraskelse, hvis Danmark ikke tilslutter sig finanspagten.

Hvad mener du om finanspagtens udformning?

Jeg mener ikke, den er omfattende nok. Det ville være ønskeligt, om man kunne have brugt traktaten, som omfatter alle 27 lande, men når det

ikke kan lade sig gøre på grund af den britiske holdning, så må man lave en delvis løsning. Der kan så komme en ny løsning, hvis Storbritannien træder ud af samarbejdet. Traktaten bærer præg af, at man har været skræmt af markedsrelationerne. Man vil være helt sikre på, at situationen ikke gentager sig, og derfor indfører man nogle idealistiske tiltag i det nye forslag. For eksempel at den Europæiske Domstol skal kunne blandes ind i, om et land har opfyldt de økonomiske forpligtelser eller ej. Det er at gå lovlig vidt, og jeg tvivler også på, at det bliver vedtaget. Der sker i øvrigt under alle omstændigheder det, at der 1. januar 2012 træder et nyt regelsæt i kraft, som opstrammer stabilitetspagten. Det er overraskende, at man slet ikke taler om det. Man kunne spørge, om det ikke var tilstrækkeligt at se tiden lidt an og se, om ikke opretningen i Italien og Spanien var godt på vej. Men man har ikke villet tage nogen chancer. Markedsreaktionerne har været ganske kritiske gennem længere tid, og derfor kan man godt forstå, at stats- og regeringscheferne er blevet enige om at stå sammen om nogle principper, som sådan set har ligget der hele tiden i form af Maastricht-traktaten, men som ikke er blevet fulgt. Derfor kan der være behov for at markere, at nu skal det for alvor fungere. Så på mange punkter synes jeg, det er fornuftige ting, man er blevet enige om, men det er lovlig stift. Det er svært at forestille sig, at man fuldstændig automatisk kan skride til de aktioner, man taler om.

Hvordan forholder Den Europæiske Centralbank sig til situationen?

Fra markedernes side har man ventet på, at den Europæiske Centralbank skulle erklære, at den er klar til at gå ind og støtte markedet. Det har Centralbanken så ikke villet – hvilket jeg udmærket forstår – og det burde heller ikke være nødvendigt, hvis der var politiske mekanismer, som kunne sikre, dels at politikken på længere sigt var holdbar, og dels at der var en politisk mekanisme for at give lån og kreditter til lande med store problemer. Jeg synes, at Centralbankens reaktion er forståelig. Markederne er skuffet over det, fordi de har vænnet sig til at se Centralbankerne i USA og Storbritannien gå ud og købe statsobligationer i meget stort omfang. Men det er også enklere, fordi det er stater, hvor der er et stort marked for statsobligationer og ikke en række nationale udstedere. Det er en politisk vurdering at tage stilling til, om man skal købe eksempelvis italienske obligationer frem for spanske. Den Europæiske Centralbanks opgave er at sikre likviditeten i det europæiske banksystem, og siden krisen brød ud for over fire år siden, har de faktisk gjort det i et meget stort omfang. Så grunden til, at vi overhovedet har et rimelig velfungerende banksystem i Europa, er, at ECB har været der til at tilføre billig likviditet til bankerne, så de kunne bevare noget af deres udlånskapacitet, ellers havde vi set et helt anderledes tilbageslag. Men det er ikke ECB's opgave at tage stilling til, om de eksempelvis skal købe italienske statsobligationer, fordi rentespændet er blevet lidt for stort. Det er en politisk opgave, som skal ses i sammenhæng med de låne- og opretningsvilkår, som gælder for eksempelvis Italiens økonomi.

Finanspagten skal sørge for, at euro-landene holder balance i de offentlige budgetter og ikke får et budgetunderskud på mere end 3 % af BNP. Er det den rigtige måde at gribe krisen an på? I en artikel i Financial Times hævder Martin Wolf, finanskrisen IKKE skyldes gældsproblemer, men de enkelte landes dalende konkurrencedygtighed.

Det er rigtigt, at der ikke kun kan tales om et gældsproblem. Der er også et betalingsbalanceproblem. Det, der gør gældsproblemerne meget vanskelige for navnlig Grækenland og Portugal, er, at de har finansieret store dele af deres statslige underskud i udlandet og ikke på deres egne markeder. Derfor har de et stort betalingsbalanceproblem. De har haft

cirka 10 % underskud over for omverdenen i de seneste år af krisen. Derfor skal de på en eller anden måde have lavet nogle omstruktureringer, der kan forbedre deres konkurrenceevne. Noget af det går ud på, at de skal have tilpasset deres lønniveau, og det er de også i gang med. Det hele hænger sammen med det her om, at der ikke er nogen samlet plan for EU's situation, og hvordan man skal placere sig i forhold til omverdenen. Der mangler også nogle instrumenter til at sikre, at en opretning af konkurrenceevnen faktisk finder sted.

Tine Gjedsted Østergård (f. 1986) er bachelor i dansk og læser kandidat i journalistik ved Syddansk Universitet.

Morten Løkkegaard: Merkel og Sarkozy prioriterer i for høj grad markedet over demokratiet

"På kort sigt har markedet brug for en hurtig og effektiv løsning. Men jo hurtigere og mere effektiv en løsning er, jo mindre demokratisk vil den være." Det siger Morten Løkkegaard (MEP for Venstre) til RÆSON. Han mener, Merkel og Sarkozy i dét dilemma burde prioritere demokratiet højere: "Man har sat sig op i toget og kørt og ladet befolkningerne tilbage på perronen. Og nu er toget så meget oppe i fart, at man ikke kan NÅ at få befolkningerne med. Fortiden bider derfor EU i halen nu. For hver gang der er folkeafstemninger, stemmer folk nej for at markere, at de ikke synes, at de er blevet hørt nok."

INTERVIEW af Lasse Marker

EU

Hvad er din umiddelbare reaktion på EU-topmødet 8/12, hvor Merkel og Sarkozy fremlagde deres forslag om en traktatændring, der skal forhindre en ny gældskrise i EU?

Det var forudsigeligt. De 17 eurolande går selv og tager nu skridtet videre i retning af øget integration i eurozonen. Det kunne ikke lade sig gøre inden for den nuværende traktat, og eurolandene har derfor lavet en mellemstatlig finanspolitisk pagt, hvor Sarkozy har inviteret de øvrige 10 EU-lande til at springe på, hvis de vil, og det ser ud til at alle på nær Storbritannien vil overveje seriøst at være med.

Tyskland foreslår at styrke EU-Kommissionen. Vil krisestyringen blive lagt mere her?

Der er ingen tvivl om, at Merkel ønsker det. Og hendes udtalelser de sidste par dage tyder på, at hun tolker det som om, hun har fået forslaget igennem. Så ja – der er lagt op til, at krisestyringen i højere grad vil blive lagt i hænderne på Kommissionen.

Hvorfor foretrække Tyskland at flytte lidt af initiativet fra sig selv til Kommissionen?

Merkel er klar over, at hun ikke kan fortsætte med at dominere så meget. For så vender de øvrige medlemslande sig gradvist imod Tyskland. Vi ser store anti-tyske reaktioner allerede nu. I Storbritannien har der altid været anti-tyske reaktioner, men nu også i Frankrig, hvor oppositionspartiet har været ude at spille nazikortet. Og Merkel blev afbilledet iklædt naziuniform i Grækenland dagen efter, at George Papandreu blev tvunget til at gå af af Merkel og Sarkozy. Det er derfor i tysk interesse ikke at komme til at fremstå som dem, der bestemmer det hele.

Den erklæring, der er kommet efter EU-topmødet, taler ikke om traktatændringer, men indtil videre blot om et mellemstatsligt samarbejde. Kommer der traktatændringer på sigt?

Ja, det er jeg ikke i tvivl om på lang sigt. Hvis man kigger på formuleringerne i aftalen, så er der lagt op til et paradigmeskift i form af et virkeligt tæt og meget bindende samarbejde, der i realiteten vil betyde, at man har fælles finanspolitik i eurozonen. Rompuy fremlagde inden EU-topmødet et kompromis, hvor en protokol i den nuværende EU-traktat har gjort det muligt at skrive sig ud af problemerne uden at blive nødt til at tale om traktatændringer. Men den mellemstatslige pagt, som eurolandene nu har indgået, er ikke nok for Merkel. Hun vil have det indskrevet i traktaten, for så kan man stille et land for EU-domstolen,

hvis det ikke overholder aftalen.

Har EU-topmødet allerede genskabt noget af den tillid, som euroområdet hungrede efter?

Umiddelbart vil jeg tro det. Men på den anden side, så har forventningerne til EU-topmødet været så store, at man næsten kun kunne blive skuffet. Og det er ikke ideelt det, der er kommet ud af topmødet. Det er forudsigeligt, men ikke ideelt. For der var ingen, der gav sig. Alle blev på deres positioner. Derfor er det laveste fællesnævner, som er blevet aftalt.

Tyskland og Frankrig foretrækker så små traktatændringerne som muligt. Hvorfor?

De håber, at man på den måde kan undgå folkeafstemninger, hvor meget tyder på, at der ville blive stemt nej. De

Marlene Wind advarer i Politiken 5/12 mod, at traktatændringer kan føre til en langstrakt og besværlig proces, som kan ende med at sprænge EU og føre til, at nogle lande forlader euroen.

Ja. Nedsatte man et konvent [en forsamling af politikere udpeget af regeringer og parlamenter i EU-landene, red.], ligesom man gjorde ved sidste traktatændring, så kan man forvente en tre-fire-årig lang proces. I øjeblikket kæmper man sig frem fra uge til uge, så det er en for lang tidshorison, som lige nu er umulig at arbejde med. EU står over for to problemer. På kort sigt har markedet brug for handling her og nu. Man vil gerne have en hurtig og effektiv løsning. Men jo hurtigere og jo mere effektiv løsning, desto mindre demokratisk bliver den. Og det er EU's andet problem: nemlig den manglende folkelige forankring. I EU-parlamentet, hvor jeg sidder, kan vi godt se behovet for handling her og nu. Omvendt så er vores hovedsynspunkt, at hvis man skal have traktatændringer, så skal der nedsættes et konvent for at give det legitimitet.

Og Merkel og Sarkozy prioriterer i det dilemma i for høj grad markedet over demokratiet?

Ja.

Er det ikke en farlig vej at gå fortsat at ignorere befolkningerne?

Jo, der har jeg ment hele tiden. Det er en af de afgørende årsager til, at jeg er trådt ind i politik. En af hovedårsagerne til EU's politiske krise er, at man undervejs har forsømt at få befolkningerne med. Man har sat sig op i toget og kørt og ladet befolkningerne tilbage på perronen. Og nu er toget så meget oppe i fart, at man ikke kan NÅ at få befolkningerne med. Fortiden bider derfor EU i halen nu. For hver gang, der er folkeafstemninger, stemmer folk nej for at markere, at de ikke synes, at de er blevet hørt nok. De forstår ikke, hvad der foregår, og det går for stærkt. Det er det, som vi i særlig høj grad ser i Storbritannien, som, jeg mener, udgør den største trussel for EU-projektet. I Storbritannien har den folkelige skepsis mod EU været stor hele tiden, og de britiske politikere har derfor ikke turde tage folkeafstemninger undervejs.

Hvorfor er modstanden mod EU så stor i Storbritannien?

Der er en enorm stor EU-skepsis i Storbritannien generelt, og den EU-skepsis er blevet endnu værre pga. krisen. Man kan ikke i dag være britisk politiker og flage med EU-flaget og så regne med at blive genvalgt. Det overordnede politiske problem er, at den grundlæggende opfattelse blandt den britiske befolkning er, at krisen er Central- og Sydeuropas skyld, og derfor skal Storbritannien ikke blandes ind i det. Det konkrete problem, som nok betyder mere for Cameron, er London. London er et finansielt centrum i verden, og hele den engelske økonomi er i høj grad afhængig af, at man kan tiltrække finansinstitutioner fra hele verden. Den finansielle sektor er meget dereguleret, hvilket blev indført under

Thatcher, og Cameron er under massivt pres fra bankerne og finanssektoren for ikke at give sig overhovedet. Det ville være enhver engelsk premierministers død at acceptere de stramninger over for finansmarkedet, som er hele ånden i det, der blev fremlagt under EU-topmødet. Briterne havde som krav, hvis de skulle gå med til aftalen, at de skulle have en særregel, der gjorde London fri for EU-reglerne. Det kunne Merkel og Sarkozy ikke acceptere, for som Sarkozy sagde på pressemødet, så er det jo netop den manglende regulering, som har ført til krisen.

Hvor stort et problem er det for EU, at briterne ikke vil være med?

Det synes jeg personligt, er det største problem. Jeg har på intet tidspunkt været i tvivl om, at euroen ville bestå i en eller anden form. Det udskillelsesløb, vi ser nu, er den naturlige konsekvens af, at euroen bliver reddet. For det tvinger alle til at tage stilling: Er du med eller ikke med? Krisen har gjort, at Storbritannien har trukket sig længere ud af EU, og det er ikke utænkeligt, at Storbritannien på et tidspunkt helt forlader EU. Måden, det konkret ville komme til at foregå på, er, at politikerne føler sig tvunget til at tage en folkeafstemning for ikke at ryge ved næste valg, og den giver så et klart nej, og hvad så? Det vil være meget alvorligt for EU. For så knækker den oprindelige EU-tråd, som blev spundet tilbage i 1950'erne.

Hvad vil konsekvenserne være for EU, hvis Storbritannien forlader EU?

Det vil i realiteten betyde, at EU som tanke vil lide uoprettelig skade. Hvis ikke man har de tre-fire største lande med, så har man ikke en union. Så har man i realiteten mange forskellige aftaler på kryds og tværs, og man vil kunne forestille sig, at briterne søger tilbage i EFTA (en mellemstatslig international frihandelsorganisation i dag bestående af Norge, Schweiz, Island og Liechtenstein, red.). Men det vil være værst for briterne selv.

Asger Aamund siger til mig i et interview til RÆSON 10/12 2011, at kun en demokratiseringsproces kan redde EU ud af krisen.

Det er også min holdning.

Så kommer vi til at se en udvikling, der vil falde i to spor: på kort sigt et mellemstatsligt arbejde, der skal redde økonomien, og på mellemlangsigt en demokratiseringsproces?

Optimisterne, som jeg tilhører, vil sige ja.

DANMARK

Snakken om EU-traktatændringer er indtil videre udsendt til marts 2012. Vi kommer derfor stadigvæk til at tale EU-traktatændringer under det danske EU-formandskab, som vi overtager 1. januar 2012. Hvad kan Danmark bruge EU-formandskabet til i forhold til en EU-traktatændring?

Jeg er overbevist om, at Thorning-Schmidt, hvis hun spiller sine kort rigtigt, kommer til at spille en klar rolle som "the honest broker" (ærlig mægler, red.) mellem de 17 eurolande og de 10 øvrige EU-lande. Danmark nyder stor tillid blandt eurozonelandene, fordi vi altid har ført en politik, der lå klods op og ned af deres. Dvs., at der er almindelig tillid til dansk økonomi og dansk politik.

Thorning-Schmidt udtaler til TV2 5/12, at Danmark kan fastholde de hidtidige ambitioner om grøn energi osv. under formandskabet, selvom der nu tales om traktatændringer. Marlene Wind tror, at snakken om traktatændringer vil forpurre det danske formandskab. Hvem får ret?

Jeg tror, at Thorning-Schmidt har ret i, at de danske ambitioner vil blive gennemført, om end de ikke kommer til at fylde i overskrifterne. Det er langt hen ad vejen Europaministeren, embedsapparatet og de enkelte fagministerier, der skal forhandle det. Det er altså simpelthen nogle andre end dem, der skal forhandle traktatændringer, der skal forhandle disse forslag. Derfor tror jeg ikke, at traktatforhandlingerne kommer til at forpurre det danske formandskab.

Thorning-Schmidt siger til TV2 5/12, at hun helst ser, at traktatændringen for så vidt muligt kommer til at gælde for alle 27 EU-lande og ikke kun eurolandene. Men det vil ikke ske.

Nej, den drøm kan hun godt opgive. Men det ville da være bedst.

Marlene Wind forudsiger, at Herman Van Rompuy kan finde på at sætte sig selv i spidsen for forhandlingerne og tildele Danmark en mindre rolle under formandskabet. Er det sandsynligt?

Det er en risiko. Men kender Thorning-Schmidt sin besøgstid og kan præsentere nogle gode løsninger og kompromiser, kan hun få markant indflydelse.

Thorning-Schmidt siger, at en traktatændring kan hjælpe den danske økonomi, hvis den kan sikre den nødvendige budgetdisciplin i eurolandene. Marlene Wind siger i Politiken 5/12, at Danmark kun kan få ballade ud af det. Hvem har ret?

Hvis en traktatændring er nødvendig for at nå den nødvendige disciplin, så kan en traktatændring hjælpe den danske økonomi. Det springende punkt er selvfølgelig, om der er behov for de traktatændringer? Jeg er ikke statsretseksperter, så det skal jeg ikke gøre mig klog på. Men både jeg og Venstre ønsker kun traktatændringer, hvis det er nødvendigt for at sikre den nødvendige disciplin, ellers ikke.

Så her er du enig med Thorning-Schmidt?

Ja. Nu er Thorning-Schmidt som statsminister nået til at blive enig med vores linje på det her område. Så det er jo dejligt. Jeg håber så, at det bliver fulgt op af, at hun ikke parkerer euroforbeholdet, hvor det er parkeret lige nu. For EU-topmødet har vist, at nu er man med, eller også er man ikke med, og det vil Merkel og Sarkozy forlange et klart svar på inden næste EU-topmøde i marts. Og hvis man vil være med, kræver det et opgør med euroforbeholdet. Jeg siger ikke, at vi skal have en euroafstemning i morgen. Jeg siger blot, at når vi skal have afstemning om Danmarks EU-forbehold, så lad os få en afstemning om euroforbeholdet også.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Han er desuden ansat på Politiken.

Opinion: EU er blevet en bankfilial

[RÆSONS KOMMENTARSERIE] Det rigtige problem er manglende politisk ansvar: Man har ladet private selskaber – kaldet banker – fungere som administratorer for inden- og udenrigspolitikken uden at gribe ind. EU vil nu ikke længere blive ledet af politikere, fordi EU ikke længere handler om politik, men om finanser. Og Unionen skal nu ledes af økonomer og finansanalytikere.

Af Lars Østman

Efter de afsluttede forhandlinger natten mellem torsdag d. 8. og fredag d.9. december står det nu klart for alle, hvad EU egentlig handler om: penge, finanser, økonomi.

Hvad der dog må komme bag på den, som har fulgt med i de seneste ugers intense økonomiske krisesituation i EU, er, at den sjældent eller aldrig er kommet til at handle om baggrunden, årsagen eller omstændighederne omkring miseren. I Danmark er det blevet kutyme at tale om "gældsramte". Men en gæld rammer én ligeså meget, som et bankrøveri rammer en bankrøver. Og på samme måde virker det, som om EU tror, at den finansielle krise ikke handler om de (politiske) beslutninger, unionen og medlemslandene har taget, men om en midlertidig sygdom, der kan afhjælpes med en tur på operationsbordet i form af økonomiske hjælpepakker.

17 lande er nu med, 10 er ikke med. Vi kender alle jargonen. Den blev præsenteret af daværende præsident George Bush i anledning af krigen i Irak, som jo på sin vis også var en økonomisk krig. I sin grund omhandlede det et helt kristent budskab, som vi finder hos evangelisten Matthæus: "Den, der ikke er med mig, er imod mig" (Matt.12,30). Det var ifbm. Irakkrigen, at forsvarsminister Donald Rumsfeld talte om "det gamle Europa" kontra det "nye Europa". Det er vanskeligt at afgøre, hvad der er værst. At retorikken fra en regering mere konservativ end Nixons er genopstået direkte såvel som indirekte. At den i sin bagage har en kristen forståelse af krisehåndtering. Eller endelig: at økonomien bestemmer, hvad der for ikke længe siden var "det nye" Europa, nu atter er "det gamle" Europa.

Glem derfor alt om visioner og kulturel og politisk, europæisk pluralisme; glem alt om at grundlægge Europa, og at nedlægge nationalstaten. I stedet må man gøre sig klart, at hvad der i sin oprindelse startede som en politisk opfindelse med formålet at forhindre politiske og humanitære katastrofer – såsom Anden Verdenskrig – ikke er endt med andet end et økonomisk kommissariat. EU er blevet en bankfilial.

Den finansielle krise, der hersker nu, kan måske i et vist omfang siges at være resultatet af de amerikanske subprime-lån og efterdønningerne af disse. Men egentlig forholder det sig meget værre. Tilsyneladende kommer det bag på både USA og EU, at når man reducerer politik til økonomi, når man efterlader afgørende beslutninger i hænderne på spekulanter, investorer og aktieejere, der udelukkende er interesseret i én ting: profit – fordi dette jo netop er deres arbejde – så ender det galt.

Det er ikke primært bankerne, der er skyld i den nuværende krise og EU's splittelse. Det rigtige problem er manglende politisk ansvar. Man har ladet private selskaber – kaldet banker – fungere som administratorer for inden- og udenrigspolitikken uden at gribe ind. Og hvem betaler for udeligt politisk ledelse? Som altid i Europas historie: Borgerne.

EU er kollapsede – så det, der i første omgang startede krisen, kan fortsætte som før. Bankerne skal blive rigere, staterne skal belånes, så at vi

– forbrugerne – kan fortsætte med at købe for meget, sådan at vi fortsat vil arbejde mere. Det kan heller ikke være anderledes under en fri markedsøkonomi. Det er ikke den, der er noget galt med, og egentlig heller ikke den, der udgør problemets kerne. Men der er noget galt med, at man tror, at markedsøkonomien kan stå alene, at EU kan fungere politisk uden politik, og at EU kan forvandle borgeren til en forbruger.

EU vil nu ikke længere blive ledet af politikere, fordi EU ikke længere handler om politik, men om finanser. EU skal nu ledes af økonomer og finansanalytikere. EU er styrket økonomisk, men vil politisk stå i stampe i år fremover, fordi det eneste på dagsordenen vil være økonomi. At det i sit væsen kun kan dreje sig om forfejlet politik, synes fuldstændigt irrelevant. Under alle omstændigheder må det stå klart for enhver, at hvordan man end har kørt EU – på overnationalt såvel som på nationalt niveau – så er det forkert. Den hjælp, som skal afhjælpe gælden i det “nye EU”, vil ikke ændre på hverken indtægter eller udgifter. Man vil overvåge staternes finanser, uden at styrke EU. Derfor er det kun et spørgsmål om tid, før der atter vil være problemer – politisk, kulturelt og DERFOR økonomisk. Europa minder på mange måder om en gastro bypass-patient; et kirurgisk indgreb, hvor man snører maven sammen for at forhindre overforbrug. Europa får på denne måde løst sit problem her og nu, men det er en kortsigtet løsning, der ikke løser det eksisterende problem men skaber ét nyt. For det nytter ikke at operere maven, når problemet sidder i hovedet.

EU har længe været optaget af at optimere nationalstaten; man kan ligefrem tale om egennytteoptimering. Begrebet stammer egentlig fra Adam Smith og hans ”The Wealth of Nations”, der har lagt soklen til den moderne kapitalisme og markedsøkonomi. EU’s ingeniører følger dette pensum, der er skræddersyet til nationalstaten og politikerne har læst så godt på lektien, at ethvert spørgsmål umiddelbart skal “oversættes” til nationalisme og hjemegn før det kan sælges “derhjemme” – som om EU var et andet sted. Men faren for, at det vil gå, som når man forsøger at tænke produktet ét sted og at producere det et andet, er overhængende. Og spørgsmålet er, om ikke det egentlig netop er, hvad EU hele tiden har forsøgt at gøre? Produktet er udtænkt i Bruxelles, men produceret i hjemlandet?

Den egentlige krise i EU vil ikke være tilendebragt, før vi har fundet ud af hvad EU skal være. I dag består den af halvhjertede nationalister, som er bange for at blive “parkeret i EU”, og som kæmper for nationale interesser, nationale prioriteringer og nationale befolkninger. Ikke før man har forvandlet danskeren, tyskeren, franskmanden og italieneren til europæere, vil EU have en chance. Indtil da vil det bestå af teknokrater og økonomer. Vil EU overleve må det forvandles i sin grundsubstans. Vil EU og dets europæiske stater overleve, er de nødt til kraftigt at overveje hele forudsætningen ikke blot for ét EU men i det hele taget for, hvordan man politisk skal regere mennesker, varer og kapital på det europæiske kontinent.

Dagnis Jensen og Hassing Nielsen: det er ikke demokratisering, EU har brug for

”Lige nu er der behov for stabilitet. Det har været nogle rodede økonomiske år. Og at begynde at tale om øget demokratisering af EU-institutionerne og øget folkelig forankring er ikke udtryk for god timing,” siger ph.d.-studerende Julie Hassing Nielsen, der sammen med Mads Dagnis Jensen, post doc., er bogaktuel med EUropa på vej.

INTERVIEW af Lasse Marker, medlem af RÆSONs chefredaktion

Morten Løkkegaard (MEP for V) siger i et interview med RÆSON, at EU står over for to problemer: På kort sigt har markedet brug for handling her og nu. Men jo hurtigere og jo mere effektiv løsning, desto mindre demokratisk bliver den. Og det er EU’s andet problem, nemlig den manglende folkelige forankring. Løkkegaard kritiserer Merkel og Sarkozy for med Europagten i for høj grad at prioritere markedet over demokratiet. Er I enige?

MDJ og JHN: Valget mellem en hurtig og effektiv løsning på den ene side og demokrati på den anden er en falsk modstilling. Det er folkevalgte politikere, der står bag de beslutninger, der bliver truffet, og der er ikke noget udemokratisk ved at lade det repræsentative demokrati fungere. Ser man på domstole og nationalbanker, har de generelt en høj grad af tillid i befolkningerne, netop fordi de ikke er under politisk kontrol og anses for at træffe retfærdige beslutninger. Det giver mulighed for hurtigere løsninger: Men altså løsninger, som befolkningerne generelt set synes at have tillid til – i hvert fald ifølge meningsmålingerne.

I ser ingen modstilling mellem en hurtig løsning og en demokratisk proces. Hvor ser I det demokratiske ved den indgåede Europagt?

JHN: EU er i vidt omfang et repræsentativt demokrati, og en af tankerne bag et repræsentativt demokrati er at vælge ledere, der er handlekraftige i krisesituationer. I en krisesituation, hvor der er behov for at udvise handlekraft i forhold til markederne, som vi har set det senest i dette efterår, er der ikke altid tid til at lave konventer og inddrage befolkningerne. Hvis alle EU’s 27 medlemslande skal hjem og spørge deres befolkninger, hver gang en beslutning bliver truffet, vil EU ganske simpelt ikke kunne handle på de udfordringer, det møder. Og det er ikke til fordel for nogen.

Så I ser ikke noget demokratisk problem ved, at Merkel og Sarkozy har sat sig i spidsen for Europagten?

JHN: Nej. Jeg ser ikke noget umiddelbart demokratisk problem ved, at politikerne laver en aftale om, at medlemslandene skal forsøge at styre krisesituationen, og så vender tilbage til deres medlemslande med et dokument, som parlamenterne – og evt. befolkningen igennem en folkeafstemning – så skal forholde sig til.

MDJ: Det er vanskeligt allerede nu at udtale sig om processen, som først er færdig i det nye år. Vi ved, at der er politisk vilje til at gøre noget, men vi kender ikke det konkrete indhold endnu. Det er derfor svært at se de demokratiske implikationer af det.

I siger, at der ikke er tid til at nedsætte et konvent. Men vil en traktatændring ikke være mere legitim, hvis den er forankret i et konvent?

JHN og MDJ: Vi har før set konventer med ringe succes, og der er også problemer ved repræsentativiteten ved et konvent. Ved tidligere konventer har det ikke været den brede befolkning, men den sædvanlige politiske elite, der har formuleret nogle kriterier for en traktat. Så der er ikke nødvendigvis noget mere demokratisk ved et konvent end ved en mellemstatlig aftale, hvor regeringerne står til ansvar over for deres befolkninger. Et konvent vil desuden være en for langstrakt, forvirret og utransparent proces, og det giver næppe en traktatændring mere legitimitet. Det er nødvendigt at udvise handlekraft nu, og med Europagten har man gjort det. EU-præsidenten, van Rompuy, der blev installeret med Lisabon-traktaten i 2009, har ikke haft den pondus og opbakning blandt medlemslandene, der skulle til for at stå i spidsen for forhandlingerne. I stedet for har vi set, at magten er gledet tilbage til de store medlemslande, hvor Merkel og Sarkozy har sat sig i førersædet.

Ville det have været mere demokratisk, hvis det havde været van Rompuy, som EU's præsident, der havde ledet forhandlingerne?

JHN: EU-præsidenten er ikke folkevalgt, og hvis man endelig taler om folkelig legitimitet, tror jeg næppe en forhandling ledet af van Rompuy – i stedet for Merkel og Sarkozy – ville have skabt mere legitimitet.

MDJ: Van Rompuy er kun præsident af navn. De facto er han en dygtig mødeleder, der forsøger at finde kompromiser blandt medlemslandene inden for det muliges kunst. Derfor mener jeg ikke, at EU-præsidenten behøver at være folkevalgt. Men han skal besidde kvaliteter som mødeleder.

Merkel og Sarkozy har presset den græske premierminister, Papandreou, og den italienske ministerpræsident, Berlusconi, til at gå af. Er der ikke et demokratisk problem heri?

MDJ: Papandreou og Berlusconis afgang er dikteret af markederne og interne politiske dynamikker i landene. De – eller landets tidligere regeringer – har selv bragt landene i en økonomisk situation, som har krævet ekstern indgriben. I Italien har der yderligere været et internt pres i Berlusconis regering, hvor man var begyndt at trække støtten til ham. Selvfølgelig har der været et politisk pres fra Bruxelles, men det er i sidste ende det politiske spil internt i landene og ikke Merkel og Sarkozy, der har tvunget Papandreou og Berlusconi til at gå af.

Aamund siger i et interview med RÆSON, at kun en demokratiseringsproces, kan redde EU ud af krisen. Er I enige i det?

MDJ: Nej. Debatten om en demokratisering af EU er alt for ukonkret. For hvad mener man med øget demokratisering af EU? Der eksisterer mange og meget forskellige idéer og strategier. Man kan styrke demokratier på EU-plan ved at give Europa-Parlamentet mere magt, og det er klart en svaghed ved Europagten, at man har ladet Europa-Parlamentet stå på sidelinjen. Man kan også styrke demokratiet på det nationale niveau ved at give nationale parlamenter mere magt. Det er ikke det samme. Og i mange tilfælde er de forskellige demokratiseringsstrategier modstridende – dvs. at hvad den ene demokratiforståelse ser som en demokratisk styrkelse, ser en anden demokratiforståelse som et tab af demokrati.

Aamunds forslag er et fuldt "parlamentariseret" EU med et parlament med to kamre.

JHN: Aamunds forslag grænser op til en føderal tanke, hvor man vælger sin regering direkte til Bruxelles. Det er en fin tanke, men jeg kan ikke se det realistiske i det. Slet ikke lige nu.

MDJ: Vi har allerede noget, der ligner et to-kammersystem i EU, hvor Ministerrådet er territorielt organiseret som f.eks. det tyske forbundsråd, og hvor Parlamentet repræsenterer borgernes politiske holdninger, som den tyske forbunds dag. Kigger man nærmere på Aamunds model er det en mærkelig hybrid, som ikke er set før. Det ville være en form for demokratisk eksperiment, som jeg ikke er sikker på, ville have positive effekter.

Vi begynder at se øget folkelig modstand mod EU rundt om i en række medlemsstater. Aamund og Løkkegaard siger til RÆSON, at EU på lang sigt kun kan overleve ved en øget folkelig forankring. Er I enige?

MDJ: Der er et faremoment for EU, at der bliver øget folkelig modstand pga. af krisen. Særligt i de sydeuropæiske lande, hvor der tidligere har været stor opbakning til EU, kan samarbejdet komme til at fremstå som det store dyr, der tvinger regeringerne til at skære i velfærdsydelse.

Så EU har behov for folkelig opbakning?

JHN og MDJ: Selvfølgelig. Ellers kan EU-institutionerne – ligesom andre demokratiske institutioner – ikke overleve.

Har Løkkegaard så ikke en pointe i, at man bør lægge en traktatændring ud til folkeafstemning, for at få en folkelig forankring i EU?

JHN: Der er flere dimensioner af folkeafstemninger, som man bør tage i betragtning. For det første har tidligere forskning vist, at udfaldet af EU-folkeafstemninger ofte er udtryk for alt muligt andet end for befolkningens holdning til det konkrete lovforslag. For det andet indeholder en traktat mange spørgsmål og ikke bare ét. Spørgsmålet er, om de fyldestgørende kan besvares med én folkeafstemning?

MDJ: Folkeafstemninger skal afholdes, hvor det kræves, men hvor det ikke kræves, må nationale parlamentsmedlemmerne stå til ansvar på valgdagen over for vælgerne. Sådan fungerer det repræsentative demokrati.

Så I deler ikke Løkkegaards opfattelse af, at øget folkelig forankring skal opnås gennem folkeafstemninger?

JHN og MDJ: Nej, ikke nødvendigvis.

Hvordan så?

JHN: I debatten om demokratisering af EU, synes jeg, at man bør reorientere sig og fokusere på EU's institutioner i stedet for entydigt at dyrke ideen om folkelig forankring. Folkelig forankring er et forvirrende koncept, som mange politikere bruger uden større vejledning i, hvor man egentlig skal sætte ind. Og så begynder man at foreslå øget deliberation [overvejelse, refleksion, diskussion. red.] og konventioner, men der er ingen, der reelt ved, om det virker. Hvis man skal diskutere øget demokratisering af EU, bør man snarere fokusere på EU-institutionerne som Kommissionen og Europa-Parlamentet.

Er der behov for demokratisering af Kommissionen?

MDJ: Man skal passe på med at fremstille Kommissionen, som det store dyr i åbenbaringen. Kommissionen består af kommissærer, der er udpeget af deres nationale regeringer, som er folkevalgte, og på den måde adskiller Kommissionen sig ikke meget fra den danske regering, hvor ministre ikke behøver at være folkeligt valgt, men kan være direkte udpeget af statsministeren. Embedsmændene i Kommissionen er i de fleste tilfælde ansat på baggrund af deres meritter, ligesom danske embedsmænd er, og undersøgelser har vist, at de ikke er super-europæere. Når det så er

sagt, så mener jeg dog, at en folkevalgt Kommissionsformand ville være en god måde at få øget folkelig forankring.

JHN: Man skal passe på med, hvornår man tager denne type debatter. Lige nu er der behov for stabilitet. Det har været nogle rodede økonomiske år. Og at begynde at tale om øget demokratisering af EU-institutionerne og øget folkelig forankring er ikke udtryk for god timing. Det vigtige lige nu er at få EU til at fungere igen, samt at give omverdenen den fornødne tillid til, at euroen kan klare sin første store krise.

Så dem, der nu taler om øget demokratisering af EU har ikke forstået, hvad det handler om?

JHN: Diskussionen om demokrati skal naturligvis altid være åben. Men lige pt. bør fokus være på krisestyring og handling. Ellers mister omverdenen den altafgørende tillid.

Jeres nye bog hedder EUropa på vej. I skriver selv, at det europæiske samarbejde ikke har en fastlagt endestation. Aamund siger, at det netop er hele problemet ved EU, at der ikke er nogen langsigtet plan for, hvor EU skal ende. Har han ret i det?

JHN: Nej, det har han ikke. Der er heller ikke noget formål som sådan med det nationale demokrati. Man skal passe på med at diskutere EU i rendyrkede føderale vendinger, som Aamund og andre gør. For mig er EU en meget konkret samarbejdsinstitution skabt med det formål at løse de konkrete problemer, som de europæiske lande står overfor.

MDJ: Jeg er enig. Man skal passe på med at gøre EU til et dyr med dets egen sjæl, vilje og fremdrift. EU er "bare" en beslutningsmaskine, hvor man træffer de beslutninger, som man kan blive enige om.

Den nye Europagt har delt EU i de 17 eurolande, der i realiteten nu får fælles finanspolitik, og så de øvrige 9 ikke-Eurolande, der risikerer at blive efterladt på et sidespor, samt Storbritannien, der har meldt ud, at de overhovedet ikke vil være med. Er EU i forskellige hastigheder en god eller dårlig ting?

JHN: Et EU i forskellige hastigheder kan være en god ting, fordi medlemslandene jo er ganske forskellige. Derfor er det ikke nødvendigvis en svaghed – det kan også være en styrke, at fleksibilitet er mulig. Men det er naturligvis vigtigt, at spændingen mellem hastighederne ikke er for stor.

MDJ: Van Rompuy og Barroso er parat til at strække sig langt for at få så mange med om bord som muligt, så der er en betydelig grad af fleksibilitet. Det er ikke "får og bukke". Der er villighed til at lytte til de forskellige medlemslandes holdninger.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Desuden ansat på Politiken.

Kommentar: ØMUen er ikke synkefri

Det er ikke offentlig gæld, som river eurozonen fra hinanden, men fundamentale strukturproblemer bag ØMU-konstruktionen. Alligevel nægter Merkel og Sarkozy at se problemerne i øjnene, mens de danser lystigt rundt på den synkende skude.

Af Jesper Jespersen

Tidligere overvismand Anders Ølgaard sammenlignede for 12 år siden ØMU-konstruktionen med Titanic. Med henvisning til den danske fastkurspolitik konkluderede han, at det nok ville være bedre at blive i sin egen (om end meget mindre) båd fastgjort med en trosse til Titanic end at være ombord på skibet. Så kunne man kappe tovværket i tilfælde af, at Titanic skulle støde mod større forhindringer. I dag synes der at være udbredt enighed om – selv blandt økonomer – at ØMU-konstruktionen ikke kan holde i sin nuværende form. Uden en radikal kursændring er der en betydelig risiko for, at det kan blive nødvendigt at gå i redningsbådene.

Besparelser løser ikke ØMU-problemet

På 1. klasse spiller musikken stadigvæk. Angela Merkel og Nicolas Sarkozy danser ufortrødent rundt til tonerne af stærkere budgetdisciplin og større mådehold med de offentlige udgifter. Regeringschefer fra de øvrige ØMU-lande danser gerne med. Landene uden for ØMUen er mere afventende. De fleste føler sig dog tiltrukket af det fine selskab. David Cameron er undtagelsen. Han sætter City of Londons interesser højere end den fælles europæiske valuta. Selvom Cameron har takket nej til at gå ombord, er enhver antydning af, at Titanic ikke skulle være synkefri, absolut upassende. Og uanset at lysekronerne er begyndt at svaje uheldsvangert, er tonen munter. Så er problemet jo heller ikke større. Det drejer sig primært om at få disciplineret de sydeuropæiske lande. Det går allerede den rigtige vej med teknokrat-regeringer i Grækenland og Italien, samt de to nyvalgte konservative regeringer i Spanien og Portugal. Nu skal de europæiske ledere blot sikre, at balladelandene også begrænser deres offentlige udgifter i fremtiden. Landene må – ligesom det er tilfældet i Tyskland – lære at sætte tæring efter næring.

Men er forslagene til en strammere finansdisciplin nu også den kursændring, som vil sikre, at ØMUen styrer uden om isbjerget?

Der er to fundamentale problemer

Merkel og Sarkozys foreslåede finanspagt for eurolandene risikerer at trække den økonomiske lavkonjunktur yderligere i langdrag. De høje offentlige gælds niveauer – ikke kun i Grækenland og Italien, men også i Tyskland og Frankrig – er ikke det egentlige problem. De er symptomet på de voksende og mere fundamentale strukturproblemer, som ØMU-konstruktionen lider under. Først og fremmest er landenes uregulerede banksektorer med til at forværre den europæiske økonomi. Alligevel kan ingen blive enige om, hvordan man fra politisk side skal gribe problemet an. For det andet betyder overskud på de nordeuropæiske betalingsbalancer samtidig med underskud på de sydeuropæiske betalingsbalancer, at Sydeuropa ikke kan få genstartet væksten.

1. Uregulerede banksektorer undergraver europæisk økonomi

Den græske (og i noget mindre grad den italienske) regering havde i en længere periode brugt for mange penge. De to landes offentlige gæld gjorde dem ekstra sårbare i en økonomisk krise. Alligevel har finansmarkederne og bankerne bevilliget regeringerne lån til lave renter. Den uansvarlige regeringsførelse har for så vidt intet med ØMUen eller den fælles valuta at gøre. Det er i princippet et internt græsk og italiensk forhold. Hvis ikke en række navnligt tyske og franske banker havde bevilliget risikobehæftede lån, ville en græsk statsbankerot være et internt græsk fordelingspolitisk problem. Problemet er altså ikke den offentlige gæld, men de europæiske bankers uansvarlige udlån til lande, der ikke har mulighed for at betale dem tilbage. Nu vil en græsk eller italiensk statsbankerot trække flere store, europæiske banker med sig i faldet. Det har de øvrige ØMU-lande ikke råd til.

Bankernes uansvarlighed kunne med fordel holdes adskilt fra problemerne med den fælles valuta. Uafhængigt af en eventuel traktatændring burde Merkel og Sarkozy have været opmærksomme på, at deres egne banksektorer har bidraget til at underminere europæisk økonomi. Den politiske håndtering af spørgsmålet har stor betydning for de offentlige finanser. Den er den største aktuelle trussel mod den europæiske økonomi. Løsningen på problemet er primært af national karakter. Det bør ikke blandes sammen med den fælles europæiske valutas fremtid. Men netop fordi spørgsmålet om den fremtidige regulering af private banker ikke blev besvaret, trak David Cameron trak sig ud af forhandlingerne. Han kunne ikke få svar på, hvad der skulle ske med hensyn til regulering af banksektoren og en eventuel afgift på finanstransaktioner, der har stor betydning for City of London.

2. Uligevægtige betalingsbalancer dræber vækst

De voksende ubalancer i samhandlen mellem overskuds- og underskudslande er et andet strukturproblem, som skaber spændinger inden for ØMUen. Ubalancerne er vokset betydeligt i perioden fra 1998 til 2008. Tyskland, Benelux, Østrig og Finland har øget deres overskud på betalingsbalancen, mens navnlig Grækenland, Spanien og Portugal har oplevet en dramatisk forværring af betalingsbalancen. Især eksportudviklingen kan forklare forskellen mellem Nord- og Sydeuropa inden for eurozonen. Tyskland har, lige siden ØMUen blev etableret i 1999, forbedret sin konkurrenceevne gennem lave nominelle pengelønstigninger og betydelige forbedringer af eksporterhvervenes produktivitet. Omkostningsniveauet i tysk industri er i perioden *faldet* med ca. 0,5 procent om året. Det summerer op til et fald på 10 procent i løbet af ti år. I de sydeuropæiske lande har de årlige omkostnings*stigninger* ligget på 2 procent. Det er ikke noget dramatisk højt niveau, men set over en ti års periode, betyder det alligevel en stigning på 20 procent. Siden 1998 er det altså blevet 30 procent dyrere at producere varer i Sydeuropa sammenlignet med Nordeuropa (ikke kun Tyskland, men også lande som Holland og Østrig har haft en betydelig forbedring af konkurrenceevnen). Forskellen i omkostningsniveau har naturligvis haft alvorlige konsekvenser for udviklingen på betalingsbalancen.

Krav om offentlige besparelser tvinger væksten i knæ

Da den økonomiske krise satte ind i 2008, blev det åbenbart, hvor skrøbelige de sydeuropæiske økonomier var blevet på grund af den svækkede konkurrenceevne og den enorme udlandsgæld. Landene oplevede den største stigning både i arbejdsløshed og i finansieringsrente. Det er her, at stillingen på betalingsbalancen taler sig tydelige sprog. Lande med overskud på betalingsbalancen kan finansiere deres offentlige budgetunderskud inden for landets grænser. Det gælder særligt for

Tyskland, men også Holland, Østrig, Sverige, Danmark og Finland har lave finansieringsrenter. De lande, der har oparbejdet en betydelig udlandsgæld (ikke at forveksle med offentlig gæld), betaler de højeste renter. De ØMU-lande, der har mistet deres konkurrencekraft, er blevet fanget i en ond cirkel: Faldende eksport, svigtende skatteindtægter, stigende arbejdsløshed og høj rente står i vejen for at genstarte den økonomiske vækst. Sydeuropa er blevet fanget i en såkaldt gældsælde. Den klapper, når renten på offentlige og private lån overstiger den økonomiske vækst. I øjeblikket ligger renten i Sydeuropa langt over væksten (som rent faktisk er negativ i disse år). Gælden vil derfor fortsætte med at vokse, hvilket er åbenbart uholdbart! EU's krav om offentlige besparelse vil ikke ændre ved, at renten overstiger væksten i de sydeuropæiske lande. Besparelser vil blot tvinge væksten yderligere i knæ og føre til endnu højere arbejdsløshed.

Finanspagten redder ikke ØMUen

ØMU-landene er ved at drive fra hinanden. De sydeuropæiske lande kan ikke ved egen kraft genstarte vækstmotorerne. Den erkendelse er så småt ved at vinde terræn i den politiske og økonomiske debat i Tyskland. Hvis de nordeuropæiske lande fortsætter deres neo-merkantilistiske politik, vil ØMUen falde fra hinanden. Hvis den fælles valuta skal holde i længden, må alle lande sigte mod ligevægt på betalingsbalancen. Det kan ikke lade sig gøre, at alle lande har et overskud på betalingsbalancen samtidig. Et faktum, der burde føre til en traktatlig forpligtigelse om at reducere både underskud og overskud på betalingsbalancerne.

Men intet sikrer en afbalancering mellem over- og underskudslandene i den foreslåede finanspagt. Tværtimod svinger Tyskland taktstokken og fastholder, at de andre lande skal føre en tilsvarende politik. Det er simpelthen umuligt. Dengang landene havde deres egen valuta, ville de sydeuropæiske lande have devalueret valutaen for at genetablere konkurrencekraften. Det var ikke nogen uproblematisk politik, da den indeholdt kimen til en fornyet inflationsspiral. Men er der noget alternativ i en situation, hvor samhandelsparterne ikke vil være med til at finde en fælles løsning? Og det er netop det aktuelle problem, Tyskland vil ikke erkende sit betydelige medansvar for at genskabe balancen inden for eurozonen. Det er naturligvis forståeligt, at det tyske erhvervsliv ikke ønsker at ændre på sin konkurrencemæssige overlegenhed, men Angela Merkel burde vide bedre. Hvis hun virkelige mener, at hun er villig til at påtage sig sin del af ansvaret for at redde euroen, er finanspagten ikke det rette svar.

Jesper Jespersen, Professor, dr. scient. adm., Roskilde Universitet.

Professor Martin Marcussen om finanspagten: håbets kamp med magtesløsheden

EN RØGALARM I ET BRÆNDENDE HUS? Finanspagten kan ses som endnu en illustration af politisk magtesløshed overfor en økonomisk situation, der på europæisk niveau og fra medlemsland til medlemsland er så kompleks, at ingen kan ane konturerne af, hvilke løsninger der eventuelt kan eksistere.

Af Martin Marcussen, professor ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Nogle gange kan problemer virke så overvældende, at man i realiteten ikke ved hvad der er op eller ned. Hvor starter problemet, hvilke løsninger kan der mon findes, og hvor vil vi befinde os når krisen er overstået? I sådanne situationer spiller "håbets politik" en rolle. Ved at gøre i det mindste ét eller andet udtrykker politikere et håb – de er håbefulde. Det kan vise sig at de har truffet de forkerte beslutninger, men så har de da i det mindste ikke siddet passive og set på. Sådan er det også med Finanspagten. Det er et håbefuldt projekt, som får det svært.

Finanspagten blev udsat for massiv kritik allerede før den blev forhandlet på plads på et uformelt topmøde i Bruxelles den 31. januar 2012 mellem EU's stats- og regeringschefer. Kritikken er taget til herefter. I princippet handler finanspagten om at vække en tidligere pagt, nemlig vækst- og stabilitetspagten, til live igen. Den nuværende og tidligere pagt skal sikre at man rundt omkring i Euro-landene i tide får bremsset finanspolitiske ambitioner, der ikke er skattemæssigt belæg for.

Først om et par måneder får vi et glimt af, hvordan pagten giver sig udslag i nye bestemmelser, der skal gennemføres i de lande, der ønsker at tilslutte sig pagten – foreløbig 25 af EU's 27 medlemslande. Vi ved med sikkerhed, at det vil blive krævet, at blandt andet Danmark vedtager en budgetlov, der klart og tydeligt sætter rammer for, hvor mange udgifter der kan opføres i den årlige finanslov.

[KORT OM FINANSPAGTEN: Finanspagten definerer en gældsbremse, der ikke tillader strukturelle underskud på finansloven, der overstiger 0,5 procent af BNP. Et medlemsland, der ikke vedtager en budgetlov, der indeholder denne gældsbremse kan idømmes bøder af EF-Domstolen. Umiddelbart har 25 landes regeringschefer tiltrådt finanspagten. Storbritannien har meldt sig helt ud, Tjekkiet vender måske tilbage på et senere tidspunkt. Aftalen underskrives i forbindelse med et EU-topmøde under dansk formandskab, der skal afholdes den 1. marts og træde i kraft senest 1. januar 2013]

KRITIKPUNKT 1.

Det første kritikpunkt, der har været rejst er, at den nye finanspagt er en strammer-pagt. I en situation, hvor antallet af registrerede arbejdsløse i euroområdet slår alle rekorder ønsker man altså at gennemføre meget restriktive kriterier for det offentlige forbrug. Antallet af arbejdsløse i euroområdet har nået 16,5 millioner. Det svarer nogenlunde til den samlede hollandske befolkning. Problemet varierer dog betydeligt fra det ene euroland til det andet. I Tyskland har man i nogle sektorer ligefrem arbejdskraftmangel og den samlede arbejdsløshed har ikke været lavere siden genforeningen for over tyve år siden. I Spanien og Grækenland derimod, har man registreret 22,9 henholdsvis 19,2 procent arbejdsløse – og blandt unge mennesker i disse lande er arbejdsløsheden den dobbelte.

Kritikken mod finanspagten er, at man risikerer at den recession, der udspiller sig rundt omkring i den europæiske periferi gror fast. Krisen bliver kronisk, ligesom man kender den fra det japanske fortilfælde.

KRITIKPUNKT 2.

Det andet kritikpunkt er, at finanspagten slet ikke virker efter hensigten. I øjeblikket er der kun ganske få lande i Europa, der kan leve op til kravene i Finanspagten herunder Finland, Estland og Luxembourg i euroområdet og Sverige uden for euroområdet. I pagten står, at den skal træde i kraft 1. januar 2013. Det er højst usandsynligt at alle kommer med på denne dato. Enten skal der så uddeles bøder i massevis, eller også skal der uddeles overgangsordninger i massevis. Det bliver nok det sidste. Og hvor er vi så henne? Hvis forskellige lande får forskellige former for politisk fastsatte overgangsordninger og måske endda undtagelser, er pagten jo netop ikke en troværdig sikring mod fremtidige kriser. Hertil kommer, at det lyder meget optimistisk at alle 25 medlemslande er lige så hurtige som Danmark til at få vedtaget en budgetlov. I Irland taler man allerede om nødvendigheden af at afholde en folkeafstemning, og tilsvarende kan man i andre lande forvente at så vidtrækkende lovændringer trækker ud og skaber problemer. Bundlinjen er, ifølge dette kritikpunkt, at én ting er at vedtage en politisk hensigtserklæring om finansiel ansvarlighed, en anden er at få 25 medlemsstater til at implementere finanspagtens kriterier – og et helt andet aspekt er at sikre at medlemslandene faktisk gør en indsats for at efterleve Finanspagtens regelsæt.

KRITIKPUNKT 3.

Et tredje kritikpunkt mener, at evalueringskriterierne i Finanspagten er elastisk i metermål. I tillæg til de almindelige konvergenskriterier skal de 25 underskrivere af pagten sikre at deres såkaldte strukturelle underskud højst må ligge på 0,5 procent af bruttonationalproduktet. Det strukturelle underskud er et mål, hvor man tager det faktiske budgetunderskud og fratrækker i) en procentdel som man vurderer, er konjunkturafhængig og ii) en anden procentdel man vurderer, har relation til den førte finanspolitik, og endelig iii) en evt. tredje del, der kan henføres til absolut exceptionelle og ofte midlertidige forhold. Det betyder, at det i realiteten giver den danske regering en vis mulighed for at anlægge et skøn over, hvor stor eller lille de synes at det strukturelle underskud er et særligt år – bl.a. under indflydelse af indtægter fra Nordsøolien og fra beskatning af pensionsafkastet. Det kan simpelthen ikke opgøres objektivt, hvor stor den strukturelle saldo er, idet der ikke findes en bestemt metode til at rense konjunkturpåvirkningen ud af de offentlige budgetter. Hvordan EF-Domstolen skal håndtere rimeligheden af de mange politiske skøn, der konstant i fremtiden vil blive anlagt i forhold til den strukturelle saldo, er uvist. Teknikken med kriterier i metermål er ikke ny. Eksempelvis står det formuleret i konvergenskriterierne, der som bekendt skal være opfyldt for at et EU-medlemsland kan blive en del af euro-zonen, at den offentlige gæld, hvis den overstiger de fastsatte 60 pct. af BNP, blot skal falde med en "tilfredsstillende stor" hastighed. I sin tid var det netop denne skønsmæssige diskretion, der gav anledning til at både Italien og Belgien, hvis offentlige gæld var på over 100 procent af BNP, alligevel kunne komme ind i euroområdet. Pointen er, at det bliver endog meget svært at kontrollere efterlevelsen af Finanspagten, hvis det er dette politiske kriterium, der gør udslaget.

KRITIKPUNKT 4.

Et fjerde kritikpunkt er, at finanspagten i realiteten er det samme som at etablere en røgalarm i et brændende hus. Finanspagten er rettet mod fremtidige kriser og er således ikke løsning på de akutte problemer som eksempelvis Grækenland og Portugal har med at konstant at skulle refinansiere deres gæld, samtidig med at den stadig vokser med en foruroligende hast. Pagten bidrager heller ikke til at etablere en såkaldt finansiel brændmur omkring eksempelvis Spanien og Italien, der kan medvirke til at bringe deres uholdbare renteniveauer ned. Den europæiske centralbank (ECB) har gjort sit til at holde hånden under den private finansielle sektor i euroområdet, men hvad har ECB gjort for PIIGS-landenes regeringer, der måned efter måned må ud at forhandle sig til nye lån på ekstremt ufordelagtige vilkår? Finanspagten kæmper simpelthen den forkerte krig, ifølge dette argument.

KRITIKPUNKT 5.

Et femte kritikpunkt er naturligvis at hele forløbet omkring forhandlingen om finanspagten har splittet Europa på et utal af forskellige måder. Én splittelse har selvfølgelig noget at gøre med, hvem der har introduceret euroen og hvem der ikke har introduceret euroen. Et udeland som Polen, der ønsker at være en del af Finanspagten og så hurtigt som muligt at overgå til euro, kan ikke forstå, hvorfor landets finansminister og statsminister ikke må være med i eurogruppemøderne. Man føler sig ekskluderet, men som den franske præsident har udtalt: det skal være noget eksklusivt at have indført euroen. En anden splittelse, der er accentueret af Finanspagten er den mellem Tyskland, Holland og Skandinavien på den ene side og resten af EU på den anden. Det er splittelsen mellem de lande, der har god konkurrenceevne, sunde offentlige finanser og overskud på betalingsbalancen – her går det godt og man ønsker at resten bliver ligesom dem. Og det er præcis dét Finanspagten foreskriver – en særlig økonomisk stabilitetsorienteret kultur, der virker fuldstændig fremmedgørende i en lang række lande. En tredje splittelse har selvfølgelig noget at gøre med at Storbritannien helt har meldt sig ud af Finanspagten. Det er ikke godt – hverken for Europa eller for Storbritannien. Det kan få næsten uoverskuelige følger for hele EU-medlemskabet hvis denne konflikt mellem de meget store medlemslande institutionaliseres og bliver praksis på andre områder end det økonomiske. Det var den nuværende EU-formands, den danske statsministers, ambition at fungere som bro mellem ude og indlandene. Kritikpunktet her peger på, at der er skabt rigtig mange kløfter i EU-samarbejdet, der nu skal bygges bro over.

KRITIKPUNKT 6.

Endelig er der for det sjette blevet rejst en helt særlig dansk debat om, hvorvidt tiltrædelsen af Finanspagten fordrer en folkeafstemning. Der findes flere fortilfælde. Nogle gange har en suverænitetsoverdragelse og utilstrækkelig opbakning i Folketinget krævet en folkeafstemning jævnfør grundloven. Andre gange har Folketingsflertallet været stort nok, men man har alligevel, af politiske grunde, valgt at lægge et spørgsmål om yderligere integration ud til folkeafstemning. Hvorom alting er vil en dansk tiltræden betyde, at den danske budgetlov skal godkendes af EU-domstolen. Det danske Folketing kan ikke uden videre senere revidere budgetloven uden også at få denne revision godkendt af EU-Domstolen. Hvis man en gang i fremtiden får et andet syn på, hvordan man bedst styrer et lands økonomi end det syn der i dag er fremherskende, vil det altså ikke være muligt uden videre at tilpasse budgetloven efter denne nye politiske konsensus. Det vil være stabilitetskulturen, den tyske stabilitetskultur, der vil være gældende fremover så længe vi er en del af finanspagten. Kritikpunktet er, at det ikke er fornuftigt at antage at man

ikke bliver klogere i fremtiden end vi er i dag. Det er heller ikke fornuftigt at antage, at vore økonomiske prioriteter for altid vil være de samme som i dag. I politik skal der være plads til innovation og udvikling.

Et håb i mørket?

Når der nu kan rejses så mange kritikpunkter, og flere vil komme til i de kommende uger og måneder og år, hvorfor har de europæiske politikere dog så valgt at formulere denne pagt på denne måde og oven i købet vedtaget den med et udsagn om, at den er et kæmpe skridt på vejen mod løsningen af Europas økonomiske morads? Det kan vi i realiteten ikke vide noget sikkert om. Vi kan kun gætte.

Et første gæt er, at Europas toppolitikere ikke ved bedre! Man har simpelthen ikke vidst, hvad det var man havde med at gøre. I de kommende uger op til topmødet i marts, hvor aftalen skal underskrives, bliver man klogere dag for dag, og man vender slukøret tilbage til de europæiske kolleger og beklager, at man har fået kolde fødder. Dette er ikke så sandsynligt. Som nævnt har kritikpunkterne ovenfor været kendt længe, også forud for sidste mandags uformelle topmøde.

Et andet gæt er, at politikere i realiteten ikke har andet valg end at formulere pagten på den måde man har gjort. Finansmarkederne har, ifølge dette gæt, holdt meget nøje øje med om politikerne nu var i stand til at vise handlekraft og ikke mindst finansiell ansvarlighed. Markedernes forventninger til stabilitet har således tvunget politikerne til at formulere netop Finanspagten. Heller ikke dette gæt er særligt sandsynligt! Det internationale rating bureau Standard & Poor's, som for nyligt har nedgraderet en række centrale eurolande har længe gjort opmærksom på, at det virker uholdbart at køre en éndimensional sparelinje i europæisk økonomisk politik. Det samme siger IMF og OECD. Det vil sige, at nogle af de standardsættende aktører i verdensøkonomien direkte har advaret mod nogle af de principper, der træder frem i Finanspagten.

Et tredje gæt er, at de europæiske politikere ikke ønsker udforme en anden type pagt end Finanspagten. Sagen er jo den, at Tyskland og Frankrig længe har kørt parløb i den europæiske krisestyring, hvilket indebærer at Finanspagten er en del af et større kompleks af bilaterale aftaler. Frankrig har endelig fået overtalt Tyskland til noget mere politisk styring af den europæiske økonomi – *gouvernance économique* – og Tyskland har til gengæld fået lov til at bestemme hvilke økonomiske principper, der skal køres efter – stabilitet. Dette gæt har måske noget på sig. Det eksisterer en lang europæisk tradition for at den økonomiske og finansielle integration bliver formuleret og promoveret af det fransk-tyske makkerpar. Alligevel er der noget der halter. Frankrig – altså én af de to økonomiske hovedaktører i euroområdet – har ikke de seneste tredive år kunne fremlægge en finanslov i balance. Hvorfor insisterer man så på, at få skrevet en regel om budgetbalance ind i den franske grundlov? Da det var den tidligere pagt – Vækst- og Stabilitetspagten – der gjaldt, var det netop franskmændene, der i sidste øjeblik fik tilført et ”vækst”-element i pagtens titel. Frankrig har aldrig satset på ”stabilitet” som det primære.

Et fjerde gæt er kynisk. Ifølge dette kunne man hævde, at Finanspagten ser ud som den gør fordi man er fuldkommen bevidst om, at den aldrig vil få nogen som helst effekt i praksis. Man kan roligt underskrive denne pagt fordi alle ved, at den ikke har nogen fremtid. Umiddelbart har man ved mandagens topmøde vist handlekraft og truffet historiske beslutninger. Men set i et lidt bredere perspektiv har man nu erklæret ikke mindre end elleve økonomiske topmøder for ”historiske” uden at der af den grund er sket det store. Dette møde er blot det tolvte i rækken.

PAGTEN kan ses som endnu en illustration af politisk magtesløshed overfor en økonomisk situation, der på europæisk niveau og fra

medlemsland til medlemsland er så kompleks, at ingen kan ane konturerne af, hvilke løsninger der eventuelt kan eksistere. Man ved heller ikke hvor alt dette ender. Vil den økonomiske krise i et historisk perspektiv blive vurderet som et lille skvulp i et stort ocean af begivenheder, eller er den starten på euroens og måske endda EU's sammenbrud? Ingen kan i realiteten vide det – heller ikke de politikere, der har vedtaget Finanspagten. Finanspagten kan ligne et udtryk for den fortvivlelse, der absolut må komme ud af at være magtesløs.

Martin Marcussen er professor ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.

Kommentar: Marlene Wind og det demokratiske underskud

Marlene Wind sætter spørgsmålstegn ved europæernes dømmekraft, når hun mener, at EU's institutioner skal kunne overtrumfe nationalstaternes befolkninger for at få Europa ud af krisen og ind i fremtiden. Det vil ikke fungere.

Af Rasmus Fønnesbæk Andersen

Marlene Wind, professor i statskundskab og leder af Center for Europæisk Politik på Københavns Universitet, mener, at nationalismen vil blive Europas undergang: "Nationalismen forklædt som manglende krisebevidsthed, mudderkastning mellem de europæiske hovedstæder samt den evindelige rundbordsnak om EU's såkaldt demokratiske underskud. En 'væren sig selv nok' hos såvel regeringsledere som debattører og almindeligt godtfolk," skriver hun i Politiken den 29. december. Europa – forstået som det eksisterende samarbejde inden for EU – er fremtiden, og det nationale demokrati hører fortiden til, lyder det. De europæiske befolkninger er i denne optik besværlige, og det at insistere på demokratisk indflydelse på EU er enten reaktionært bagstræb eller at bortvise Europa fra indflydelse. I fremtiden bliver Europa et romantisk lilleputland, der vil blive domineret af det fremadbrusende Kina, Rusland og resten af verden.

I Weekendavisen går Marlene Wind til angreb mod det "ubegrænsede flertalsdemokrati". Det giver ikke plads til "domstoles mulighed for – i menneskerettighedernes navn – at tilsidesætte, hvad et demokratisk valgt flertal har besluttet". Problemet er, at "danskerne slet ikke forstår, hvordan en klarere magtfordeling og en klarere balancering af magtens grene kan være en styrkelse snarere end en underminering af demokratiet." Wind erstatter demokratiets evige tvivl, dynamik og spontanitet, dvs., det, at demokratiets indhold ikke forhånd er besluttet, men netop gives ved borgeres og politikeres ønsker, med en forståelse af demokratiet som noget evigt givent, som skeptiske befolkninger ikke kan rokke ved. I stedet for valgkampe og parlamenters tingen og diskussion træder den Europæiske Menneskerettighedskonvention, EU's forfatningstraktat og deres tilknyttede domstole som ultimative autoriteter. Hvis et lands politikere med folkelig opbakning beslutter ikke at overdrage suveræniteten til EU, eller bevidst lovgiver i modstrid med en afgørelse fra den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, skal landets domstole underkende dem, fordi de er i strid med en autoritativ fortolkning af demokratiet og som sådan faktisk udemokratiske. Man kan ikke stole på flertallets dømmekraft. Folkeafstemninger tjener derfor i denne optik ikke det formål at finde ud af, hvad befolkningen mener om et emne og lade det være styrende for politik, men har i stedet et rent formelt og legitimerende sigte.

Problemet med en sådan samfundsindretning er, at man ikke kan være sikker på, at det er rigtigt at underkende flertallets politiske ønsker. Hvem har skrevet konventionerne, og hvordan vælges dommere til at fortolke dem? Hvorfor har deres politiske præferencer særlig forrang i samfund, hvor vi normalt hylder politisk lighed og dermed flertallets legitimitet? Disse spørgsmål gør sig naturligvis gældende for enhver bindende traktat eller konvention, som også ofte kan sætte spørgsmål uden for demokratiets rækkevidde, men de er særligt presserende i forhold til EU og den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, der til sammen dækker

en kolossal mængde politikområder, og som udstikker en stadigt smallere sti for, hvilke prioriteringer og afvejninger enkelte lande må foretage.

Problematikken aktualiseres yderligere af demokratiske landes problemer med at håndtere økonomiske kriser. I særdeleshed i EU. I sommer blev sagen sat på spidsen af erhvervslederen Asger Aamund i Berlingske Tidende: "Vi skal ikke én gang for alle kappe forbindelsen til demokratiet eller have en enevældig konge, men i en nødsituation, ligesom under krigen, kan man have en slags elite-regering i en periode, som bistår de folkevalgte – skal vi sige lidt håndfast. Så vi kan få de nødvendige reformer." I Grækenland og Italien er teknokratiske økonomiregeringer trådt til. De hævder at stå over politik og kun at gøre det nødvendige for at undgå statsbankerot. Selvfølgelig er det ikke helt demokratisk, men hvad er alternativet, spørger Wind. Prøver Wind i virkeligheden ikke bare at sige, at europæiske befolkninger og regeringer burde gå ind for suverænitetsafgivelse til EU? Som et middel til at opnå ting, som de gerne vil have: vækst, beskæftigelse og europæisk indflydelse i verden? I så fald deltager Wind blot i den demokratiske debat med argumenter, som – hvis de er overbevisende – kan blive udslagsgivende for en demokratisk beslutning. Men Marlene Wind mener ikke, at man kan stole på befolkningernes dømmekraft, og hun regner tilsyneladende modstand mod EU for illegitim eller for udslag af dystre nationalistiske sympatier. Hendes holdning giver afkald på en i demokratiet nødvendig tvivl og ydmyghed.

Wind har helt ret i, at letkøbt EU-skepsis, som ikke fremsætter et alternativ, ultimativt er ufrugtbar. Men folkelig modvilje er altid demokratisk legitim. Og Marlene Winds afvisning af enhver EU-skepsis skygger for kritikernes konstruktive pointer. Hvis noget har været uhenigtsmæssigt for Europas indflydelse i verden, er det den politisk motiverede indførsel af Euroen i modstrid med størstedelen af fagøkonomiens anbefalinger og omdannelsen af EU fra et liberalt frihandelsområde til et bureaukratisk detailreguleringshelvede, der nu også truer med at belønne kronisk overforbrug. Det er en relevant og gyldig pointe, at et lille land som Danmark er afhængig af sin omverden. Vi kan ikke fravælge suverænitetsafgivelse. Men vi kan forsøge at påvirke, hvor megen suverænitet vi afgiver og til hvem.

Det er vigtigt, at USA og Europa har stor indflydelse i verden, hvis man kerer sig om demokrati, frihed og frihandel, som har bragt og fortsætter med at bringe milliarder af mennesker ud af nød og fattigdom. Og det koster penge at fremme fred, demokrati, markedsøkonomi og menneskerettigheder ude i verden. Her har EU tidligere spillet en glørværdig rolle i sit nærområde, både efter Anden Verdenskrig og efter Murens fald. Men Euroen og den overnationale vision for EU, som Wind agiterer for, vil ikke resultere i økonomisk vækst og være med til fremme demokrati og frihed i resten af verden – og slet ikke i EU. Ønsket om nationernes afvikling lader i højere grad til at hindre mellemfolkelig forbrødring mellem de europæiske nationer. Mens nordeuropæiske befolkninger oplever, at de skal betale for dovne sydeuropæeres overforbrug, føler sydeuropæiske befolkninger at nordeuropæerne afskaffer deres demokrati.

Det er klart, at EU har en rolle at spille i at løse problemer, som reelt er fælleseuropæiske. Frihandel, organiseret kriminalitet, terrorisme, fælles standarder, miljø, klima. Men EU bør ikke blande sig i andre politiske spørgsmål end dem, som reelt er fælleseuropæiske. EU bør i stedet leve op til sit selverklærede subsidiaritetsprincip om, at problemer skal løses på det niveau, hvor de mest hensigtsmæssigt kan løses i stedet for at bekymre sig om farerne ved, at børn puster balloner op, andelen af kvinder i eu-

ropæiske virksomheders bestyrelser eller nationalstaternes regler for familiesammenføring.

EU har ikke anden legitimitet end den, der er afledt af folkelig opbakning. Det er ikke en naturgiven sag, at EU skal eksistere og træffe bindende beslutninger. Mange europæere frygter med rette, at overdragelsen af magt fra deres respektive hovedstæder vil føre til et mindre lydært demokrati, hvor det enkelte menneske ikke har mulighed for at blive hørt eller udøve indflydelse på den førte politik. Vi har aldrig nogensinde set et velfungerende, ukorrupt og lydært demokratisk styre, der har fungeret uden forankring i en nationalstat, som folk har tillid til og orienterer sig efter. Det globale eller europæiske demokrati er en kimære, et mytisk fantasifoster.

Hvis Europa skal gøre sig gældende i verden, må EU genetableres som et demokratisk legitimt projekt om samarbejde mellem nationer i stedet for mere og mere hårdhændet at stræbe efter at erstatte de enkelte nationer med et fælleseuropæisk folk. Spørgsmålet er, om lande som Italien og Grækenland kan håndtere krisen uden indgreb fra EU's side. Wind kan have en pointe i, at befolkningerne i visse sydeuropæiske lande måske endda ønsker at fratage deres egne parlamenter og regeringer beslutningsdygtighed og overføre den til EU. Men det er der intet behov for i Danmark. Winds ønske herom røber en mistro over for demokratiet, som på langt sigt kan være betydeligt mere ødelæggende for Europa end alskens finansielle og økonomiske kriser.

Rasmus Fonnesbæk Andersen (f. 1987) er kandidatstuderende i statskundskab på Københavns Universitet og har tidligere læst i England og USA samt på CBS. Han har redigeret antologien 11 Konservative tænkere, er redaktør på Damefrokosten.com og sidder i redaktionskomiteen for tidsskriftet Libertas og er dertil frivillig hos ytringsfrihedsorganisationen Fri Debat.

Kommentar: sådan redder de europæiske ledere ØMUen

En europæisk kickstart skal genstarte vækstmotoren og få EU ud af krisen. Det er ikke penge, der mangler; men visioner – men tiden er knap.

Af Jesper Jespersen

Det er endnu ikke for sent at redde ØMUen for de europæiske ledere. Det kræver dog, at de tænker i alternativer til finanspagten. Finanspagten mindsker den økonomiske aktivitet i stort set alle de lande, der tilslutter sig den; for det offentlige underskud og gæld overstiger, de tilladte grænser. Det vil sige, at finanspagten indebærer yderligere besparelser med deraf følgende reduktion af efterspørgsel og købekraft i den private sektor. Spørgsmålet er derfor ikke, hvordan eurozonen sparer sig ud af krisen, for det kan landene ikke. Der er ingen vej uden om at indlede den proces, der skal føre til en reduktion af den offentlige gæld, gennem en fornyet økonomisk vækst. Rækkefølgen er helt afgørende. Dette ligger således også i tråd med en række historiske erfaringer: USA i 1930'erne, Vesteuropa efter 2. verdenskrig og Danmark i 1990'erne. Uanset, at der i disse lande var et underskud på de offentlige budgetter, så blev der iværksat store investeringsprogrammer, der var offentligt finansieret, men med det klare sigte på at kick-starte det private erhvervsliv. For så snart væksten i den private sektor kommer i gang bliver de offentlige budgetter forbedret. Ent argumentation, der i den aktuelle situation er blevet fremført af bl.a. Christine Lagarde, direktør for IMF. "Europe, which is at the center of global concerns, needs stronger growth ... and there is a large core [of countries] where fiscal adjustment can be more gradual." (23. januar 2012, IMF Survey). Hun refererer til rækken af nordeuropæiske lande med Tyskland i spidsen tæt fulgt af Benelux, Østrig og Finland, der har meget store betalingsbalanceoverskud. Disse overskud, der tilsammen har en størrelse svarende til underskuddene i Syd, er i sig selv med til at kvæle væksten i Spanien, Italien, Grækenland og Portugal. En europæisk kickstart i overskudslandene kunne tage form af fremrykkede offentlige investeringer og (midlertidige) skattelettelser. Jo flere EU-lande, der går sammen, desto stærkere bliver den positive spredningseffekt til underskudslandene. Her er det vigtigt at understrege, at de lande, der har overskud på betalingsbalancen, også har et råderum til at iværksætte en sådan ekspansion. Det er netop disse lande, der undtagelsesfrit kan finansiere offentlige investeringer til en renten på ca. 2 pct., hvilket i praksis betyder en negativ realrente (når der korrigeres for inflation).

Fælles europæisk kickstart vil virke som Marshall-hjælpen

En fælles europæisk kickstart ville på mange måder minde om den Marshall-hjælp, som amerikanerne ydede Europa i årene lige efter krigen. I perioden fra 1948-1952 gav amerikanerne et beløb svarende til cirka 2 procent af deres BNP om året. Det økonomiske saltvandsindsprøjtning bestod af en blanding af lavt forrentede lån og gaver til en række vesteuropæiske lande. I USA så man ikke støtten som en belastning for de amerikanske skatteydere. Tværtimod var der fuld opbakning omkring Marshall-hjælpen, fordi den var med til at holde den amerikanske industri i gang. Dengang fik den amerikanske støtte en betydelig spredningseffekt. Den var med til at genstarte de europæiske økonomier, der mildt sagt lå i ruiner efter krigen. Noget tilsvarende kunne eurozonen opleve i dag, hvis en målrettet europæisk kickstart blev gennemført. Fi-

nansieringen heraf skal de EU-lande, der har overskud på betalingsbalancen fortrinsvis stå få; for EU set under ét mangler ikke penge – i og med, der er ligevægt i samhandlen med omverdenen. Det er fordelingen af pengene, der i øjeblikket er så skæv inden for EU. Det, der er brug for, er, at de europæiske penge, der hober sig op i overskudslandene bliver aktiveret – bl.a. gennem offentlige investeringer, der så kan kickstarte de private investeringer og det private forbrug i nord med en stærk spredningseffekt til de gældsplagede lande i syd.

Start vækstmotorerne nu; før ØMUen går i opløsning

Men hvis ikke EU tager et sådan modigt skridt i retning af at finde en fælles europæisk og solidarisk løsning på den aktuelle ØMU-krise, er der en betydelig risiko for, at landene i Sydeuropa ét efter ét vil gå i knæ og føle sig tvunget til at kappe trossen til ØMU-skibet. Den stigende arbejdsløshed og den fortsat faldende produktion i den private sektor i de gældsplagede sydeuropæiske lande vil føre til en politisk reaktion – hvornår eller hvor hurtigt er det naturligvis umuligt at spå om. I så fald bliver disse lande nødt til at genindføre deres nationale valuta for selv at genstarte den økonomiske vækst. Det vil være en både vanskelig og omkostningsfuld proces at udskifte euroen med en national valuta, men det er ikke umuligt. Det er set mange gange tidligere i historien. Da den monetære union mellem Storbritannien og Irland blev opløst i 1979, foregik det fuldstændig kontrolleret og grundigt planlagt. Det samme var tilfældet, da Tjekkioslovakiet blev opløst i 1992. Forhåbentlig har EU-kommissionen i samarbejde med ECB nøje planlagt, hvordan et ØMU-medlemsland kan genindføre sin egen valuta. I Skandinavien har vi svenske, norske og danske kroner. Vi skal formentlig allerede nu vænne os til tanken om, at der kommer græske, spanske og portugisiske euro i løbet af et år eller to.

Mange muligheder står åbne

Det er ikke givet, at den Økonomisk Monetære Union vil forlise. Det er et spørgsmål om politisk vilje til at udvise en betydelig europæisk solidaritet. Det vil sige, at de lande, der har overskud på betalingsbalancen er villige til at bruge flere penge primært på sine egne borgere – bedre infrastruktur, tilskud til private investeringer og øget privat forbrug, der vil have en gunstig afsmittende effekt på alle samhandelspartnere – også i Sydeuropa. Men hvis denne vilje til at gå forrest og ekspandere økonomierne ikke er til stede i overskudslandene, er det svært at se, hvordan ØMUen i uændret form skal komme sikkert i havn. Hvis EU ikke ændrer kursen væk fra yderligere besparelser, vil kun en mindre kreds af lande kunne beholde den fælles valuta, formentlig Tyskland, Benelux, Østrig, Finland og måske Frankrig. Disse lande har alle haft en omkostningsudvikling, der har været nogenlunde parallel, samtidig med, at de – bortset fra Frankrig – har et betydeligt overskud på betalingsbalancen, og forholdsvis beskedne offentlige budgetunderskud. De øvrige eurolande må i stedet binde værdien af deres nationale valuta til den nordeuropæiske euro på forskellig vis. Det kunne tage form af et genetableret European Monetary System (EMS), som blandt andet Danmark stadig formelt er en del af. Systemet med faste, men justerbare valutakurs-er fungerede ganske udmærket. Navnlig efter 1993, hvor den tilladte udsvingsmargen blev udvidet til +/- 15 procent. Mulighederne er mange, men en ting er sikkert: Hvis ØMUen skal bestå, må politikerne handle helt anderledes visionært.

Professor om finanspagten: de folkevalgte udvander folkestyret

I dag underskriver Helle Thorning Schmidt finanspagten i Bruxelles. Danmark vinker dermed farvel til muligheden for at føre selvstændig dansk finanspolitik i fremtiden. Men finanspagten er ikke kommet som en tyv om natten. Statsministerens underskrift er kulminationen på, at Folketinget over en længere periode har begrænset sine egne handlemuligheder uden at spørge danskerne om lov.

Af Palle Svensson, professor, dr.scient.pol.

Der er grund til at råbe vagt i gevær på demokratiets vegne. Den danske regering vil med et folketingsflertal i ryggen tilslutte sig den europæiske finanspagt uden folkeafstemning. Det er det seneste eksempel på, at vores generation af danske politikere er ved at sætte samfundets hårdt erhvervede demokratiske principper over styr. Med finanspagten afgiver vi endegyldigt muligheden for at føre selvstændig dansk finanspolitik. I fremtiden skal alle større samfundsøkonomiske reformer godkendes af og eventuelt koordineres med de andre lande i en kommende finansunion. Folketinget kan ikke længere varetage befolkningens interesser eller imødegå dens forventninger. Det mest opsigtsvækkende er, at regeringen ikke vil spørge danskerne om lov først. Den danske befolkning får ikke et klart valg mellem national selvbestemmelse og deltagelse i en europæisk føderation, hvor centrale myndigheder i Bruxelles fastlægger den økonomiske politik. Det kan diskuteres, hvad der er mest hensigtsmæssigt. Det kan derimod ikke diskuteres, at den demokratiske selvbestemmelse reelt er ved at glide os af hænde inden for den økonomiske politik. Skridt for skridt udvandes vores demokrati. Og de fleste danske vælgere er end ikke klar over det. Udviklingen har ikke været sat på den politiske dagsorden på en sådan måde, at danskerne kan tage stilling til, om det er en udvikling, de ønsker.

Når vi først er med, kommer vi ikke ud igen

Alligevel er økonomi- og indenrigsminister Margrethe Vestager villig til at indføre en lov, der lovfæster traktatens krav. Og ikke nok med det. Regeringen vil også acceptere, at EU-domstolen kan idømme Danmark bøder, hvis den finder, at den danske lovgivning ikke er stram nok. Regeringen vil på den måde binde sig selv og kommende danske regeringer til at en stram finanspolitik. Hvis der skulle opstå for store underskud på de offentlige budgetter, vil unionen kunne sanktionere Danmark økonomisk.

Selvom de nye regler ikke vil komme i form af en grundlovsændring, vil det være nærmest umuligt at ændre dem. Det vil få helt uoverskuelige konsekvenser at skulle skrive sig ud af de engang vedtagne juridiske forpligtelser. Alene overvejelserne vil sætte spørgsmålstegn ved vores aftalte forhold til euroen, og vi ville miste opbakningen fra Den Europæiske Centralbank. Så selvom man i formel juridisk forstand ikke afgiver suverænitet, indskrænker man sine politiske handlemuligheder betydeligt. Næste gang en økonomisk krise ruller hen over Europa, bliver politikerne nødt til at tænke sig om mere end to gange, hvis de gerne vil føre ekspansiv økonomisk politik. I hvert fald hvis den indebærer større underskud på de offentlige finanser, end EU accepterer.

Det betyder, at Danmark ikke fremover kan føre den form for finanspolitik, der tidligere har hjulpet os i krisetider. Den kickstart, regeringen

gennemførte i 1994, ville aldrig være blevet til noget, da det offentlige budgetunderskud oversteg tre procent af BNP i 1993 (ifølge konvergen-skriterierne må underskuddet på statsbudgettet ikke måtte overstige 3 procent af BNP. Statsgælden må ikke overstige 60 procent af BNP). Vækstpakkerne 2009/2010, der bremsede stigningen i arbejdsløsheden, ville heller ikke kunne gennemføres, ligesom den netop iværksatte kick-start i år skulle droppes.

Finanspagten er enden på en lang glidebane

Danmarks begrænsede finanspolitiske handlerum er dog ikke kommet over natten. Politikerne har gradvis fraskrevet sig deres selvbestemmelsesret. I den såkaldte Delors-rapport fra 1988 blev det foreslået at oprette en økonomisk og monetær union (ØMU) i tre faser. Med udgangspunkt i rapporten vedtog Det Europæiske Råd under sit møde i Madrid i juni 1989, at den første fase skulle realiseres i juli 1990. ØMU'ens første fase indebar, at landene skulle samordne deres økonomiske politikker. De skulle gensidigt kunne overvåge hinandens økonomier for at sikre en mere ensartet udvikling. Centralbankerne skulle konsultere hinanden i spørgsmål om pengepolitikken, og landene skulle deltage i valutasamarbejdet i EMS'en (Det Europæiske Monetære System), der var oprettet i 1979. Medvirken i den første fase betød ikke nogen direkte indskrænkning af den danske handlefrihed.

Overgangen til ØMU'ens anden fase skete den 1. januar 1994. Formålet var at få en mere stabil og ensartet udvikling i EU. Landene skulle bestræbe sig på at opfylde en række økonomiske krav. De såkaldte konvergenzkriterier. Da Danmark tiltrådte Maastricht-traktaten, som for Danmarks vedkommende var præciseret med Edinburgh-aftalen, kom vi med i fase 2. Danmark havde derimod taget et forbehold om ikke at deltage i den tredje fase, som var overgangen til euroen.

I 1999 kom Danmark med i den såkaldte ERM II (Exchange Rate Mechanism) som en konsekvens af vores deltagelse i den anden fase og andre landes beslutning om at gå over til den fælles mønt. ERM II skulle fra januar 1999 sikre, at valutakurssvingninger mellem euroen og den danske krone blev holdt inden for meget snævre rammer. Med aftalen gav den danske regering i realiteten afkald på at bruge valuta- og pengepolitikken i fremtiden. Hvis man ønsker at ændre valutakursen, kan det kun ske efter aftale med Den Europæiske Centralbank (ECB).

Krav til budgetdisciplin

Mens den danske regering i 1999 gav afkald på at benytte valuta- og pengepolitikken, kunne den fortsat benytte de finanspolitiske virkemidler i fuldt omfang. Næsten i hvert fald. Danmark var ganske vist ikke forpligtet til at overholde de såkaldte konvergenzkriterier, som gjaldt for euro-landene, men ved at tiltræde Maastricht-traktaten, blev der alligevel stillet krav til Danmark. Trods euro-forbeholdet skulle vi respektere EU's krav om budgetdisciplin og undgå uforholdsmæssigt store offentlige underskud. For at holde budgetdisciplinen i medlemslandene blev en Stabilitets- og Vækstpagt vedtaget i Amsterdam i juni 1997. Hensigten med pagten var at sikre en opstramning af traktatens budgetbestemmelser og klarlægge, hvordan man skulle reagere, hvis reglerne blev overtrådt.

Danmark skal derfor ligesom andre lande i EU sikre, at der er balance på de offentlige budgetter. Hvis budgetunderskuddet i et medlemsland overskrider grænsen på 3 procent af BNP, kan en særlig procedure indledes mod landet. Eurolandene skal indlevere såkaldte stabilitetsprogrammer, og medlemslandene uden for eurosamarbejdet såkaldte konvergensprogrammer, så EU kan følge med i den økonomiske udvikling. Pro-

ceduren fastlægger kriterier, tidsplaner og frister for, hvordan Rådet kan afgøre om, hvornår der er tale om et uforholdsmæssigt stort underskud. Retter et medlemsland sig ikke efter henstillinger fra Rådet, kan Rådet beslutte at iværksætte næste skridt i proceduren. Det kan ende med, at et ØMU-land bliver pålagt økonomiske sanktioner. Danmark har altså forpligtet sig til – uanset euro-forbeholdet – at respektere Stabilitets- og Vækstpagtens krav til de offentlige finanser. Indtil nu har vores fordel været, at vi ikke kan pålægges økonomiske sanktioner.

Alligevel har begrænsninger i finanspolitikken sneget sig ind gennem dansk accept af de omtalte EU-beslutninger. Under finanskrisen valgte VK-regeringen i 2009 at begrunde sine økonomiske indgreb med henvisning til, at Danmark skulle overholde konvergenskriterierne, og fordi man forventede krav fra EU om, at disse kriterier skulle respekteres. I 2010 fastslog finansminister Claus Hjort Frederiksen, at det nu lå fast, at der blev stillet samme krav til Danmark, som der blev til eurolandene.

Finanspagten har på sin vis været længe undervejs. De danske politikere har tilladt, at Danmark langsomt har mistet sin selvbestemmelsesret. Når Helle Thorning Schmidt har sat sin underskrift på papirerne i dag, er der ingen vej tilbage. Så har vi endegyldigt givet afkald på at føre en selvstændig dansk finanspolitik. Måske er det ikke suverænitetsafgivelse i juridisk forstand, men det er det i politisk forstand.

FAKTA: Her begrænser finanspagten folketingets handlemuligheder

- Valutapolitikken: Regeringen kan ikke længere gennem devaluering og revaluering tilpasse den danske konkurrenceevne til omverdenen
- Pengepolitikken: Regeringen og Nationalbanken kan ikke længere gennem regulering af pengemængden og renten påvirke den økonomiske aktivitet i landet
- Finanspolitikken: Regeringen og Folketinget kan ikke længere gennem finansloven fastsætte offentlige udgifter og skatter og derigennem påvirke beskæftigelsen og fordelingen af indkomster og formuer.

Palle Svensson er professor, dr.scient.pol, ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

Kommentar: Tobin-skatten har aldrig skullet gennemføres

Sidste år genoplivede EU-Kommissionen Tobin-skatten. Men Kommissionen genoplivede ikke Tobin-skatten i forventningen eller med ønsket om, at den faktisk ville blive gennemført. Tobin-skatten er opfundet til lejligheden for at kunne give den britiske premierminister Cameron en præmie for at underskrive en ny EU-traktatændring.

KOMMENTAR af Lasse Marker, medlem af RÆSONs chefredaktion

28. september 2011 foreslog EU-Kommissionen en Tobin-skat i unionen. Det er en skat på finansielle transaktioner, som oprindeligt blev opfundet af nobelprisvinderen James Tobin i 1970'erne. Men EU-kommissionen har aldrig haft til hensigt at gennemføre Tobin-skatten. "Kommissionen har spillet ud med Tobin-skatten for at have noget at give den britiske premierminister, David Cameron, i betaling for at underskrive traktatændringer", siger Morten Messerschmidt (DF). En Tobin-skat i EU vil lukke London City, der er et finansielt verdenscentrum, og som bidrager med cirka 11 procent af den samlede skatteindtægt i Storbritannien. Cameron har i sjov udtalt, at "en skat på finansielle transaktioner for Storbritannien vil svare til, at man lavede en skat på ost for Frankrig". Det viser, hvor alvorlig en Tobin-skat i EU vil være for den britiske økonomi. Jakob Illeborg, der er DR's korrespondent i Storbritannien, siger, at "Storbritannien må og vil beskytte den finansielle sektor på alle tænkelige måder". Storbritannien går aldrig med til en Tobin-skat kun i EU, og forslaget vil derfor aldrig blive gennemført. Det ved EU-Kommissionen godt. Og det ved Merkel og Sarkozy godt.

Traktatforhandlinger handler om at sende et signal

Med undtagelse af Storbritannien og Tjekkiet har 25 ud af de 27 EU-lande netop underskrevet finanspagten, som er en mellemstatslig aftale, der strammer budgetkravene og indfører automatiske sanktioner mod medlemslande, der ikke overholder kravene. Merkels og Sarkozys strategi på den korte bane er at kræve finanspagten indskrevet i traktaten i sin nuværende form. Det ved de godt aldrig kommer til at ske. En traktatændring kræver alle 27 medlemslandes underskrift, og Storbritannien går aldrig med til at indskrive finanspagten i traktaten. Det skyldes den store EU-skepsis i Storbritannien.

Den EU-kritiske fløj i Camerons eget konservative parti ønsker en folkeafstemning om EU-medlemskabet. I de seneste meningsmålinger svarede et flertal af briterne, at de ønsker at forlade EU. Cameron har lovet at udskrive folkeafstemning, hvis det kommer til traktatændringer, og det vil sandsynligvis ende med et rungende nej. I yderste konsekvens kan det betyde, at Storbritannien forlader EU. Merkel og Sarkozy vil derfor aldrig lade det komme til en folkeafstemning i Storbritannien.

Men hvorfor kræver Merkel og Sarkozy så finanspagten indskrevet i traktaten, når de godt ved, at det aldrig kommer til at ske? "Det er ren psykologi", siger Messerschmidt og uddyber, at "det handler om at sende et signal til markederne om, at de lande, der er en del af euroen, ønsker at respektere finanspagten på linje med, hvis den var i traktaten". Men betyder det så, at Merkel og Sarkozy helt må droppe tankerne om traktatændringer? Ikke nødvendigvis. Det er her, Tobin-skatten kommer ind i billedet.

Tobin-skatten som betaling til Cameron

Tobin-skatten er blevet genoplivet til lejligheden: dels håber Sarkozy at vinde stemmer på Tobin-skatten, som er populær blandt de franske vælgere. Dels er Tobin-skatten blevet genoplivet for at have noget at give briterne i betaling for at underskrive traktatændringer. Cameron underskriver ikke traktatændringer, der knytter Storbritannien tættere på euroen, men ”Storbritannien vil ikke have noget imod, hvis man laver en kirurgisk meget præcis ændring, hvor man alene indskriver det nye 0,5 procent-kriterium og golden-rule-reglen i den del af traktaten, der i dag indeholder vækst- og stabilitetspagten”, siger Messerschmidt. Og i betaling for hans underskift vil Kommissionen give Cameron Tobin-skatten, som vil blive taget af bordet.

Det er vigtigt, at Cameron kommer til at fremstå som en stærk regeringschef, der har presset Merkel og Sarkozy til at udvande finanspagten og opgive Tobin-skatten. Hvis traktatændringerne skal igennem, bliver Cameron nødt til at løbe fra sit løfte om en folkeafstemning. Det overlever han kun, hvis han får noget til gengæld. Det er derfor, at Kommissionen har lavet en strategisk genistreg ved at genopfinde Tobin-skatten, som de kan tage af bordet igen som betaling for Camerons ja til en traktatændring.

Kommissionen ønsker ikke Tobin-skatten gennemført

Men selv hvis Kommissionen kunne få Cameron med på Tobin-skatten, ville den ikke gøre det. En skat på finansielle transaktioner kun i EU, vil flytte store dele af finanssektoren til Hong Kong, Asien og USA. Derfor vil den være en dyr forretning for EU. Det har EU's hårdt ramte økonomi ikke råd til, og EU-kommissionen har derfor aldrig ønsket en Tobin-skat gennemført, der kun gælder EU. Det ved EU-Kommissionen. Det ved Merkel og Sarkozy. Og det ved Cameron. Det er derfor ikke andet end signalpolitik og forhandlingsstrategi. På samme måde er det heller ikke andet end signalpolitik, når Cameron siger, at en skat på finansielle transaktioner er fint, så længe den er global. For en global Tobin-skat kommer heller aldrig til at ske. Man får aldrig amerikanerne, canadierne eller asiaterne til at gå med til det. Det er derfor en gratis omgang for Cameron at foreslå en global Tobin-skat.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Desuden ansat på Politiken.

Ulrich Beck: eurokrisen har skabt monsteret Det tyske Europa

Tyskland har sat sig tungt på magten i Europa. Men det europæiske projekt er i fare, hvis tyskerne egenrådigt får lov til at bestemme, hvordan EU skal håndtere eurokrisen. Det siger den anerkendte sociolog Ulrich Beck til RÆSON.

INTERVIEW af Andreas Baumann

Under en nylig forelæsning på London School of Economics advarede den tyske sociolog Ulrich Beck mod at lade Tyskland dominere i Europa. Det går ud over demokratiet, sagde han.

”Eurokrisen river Europa i stykker. I processen for at redde den fælles mønt tilsidesættes de demokratiske spilleregler,” sagde Ulrich Beck med henvisning til bureaukratregeringerne i Italien og Grækenland. Beck er ellers indædt fortalende for et forenet Europa, men han er yderst skeptisk over at lade Tyskland dirigere eurokrisen og derigennem føre taktstokken i Europa:

”Der er i dag mere brug for Europa end nogensinde før. Men ikke det Europa vi ser for tiden, som er et tysk Europa,” sagde han.

Tyskland ved roret

Efter forelæsningen uddybede han i et interview med RÆSON sin bekymring. Gældskrisen i EU har ifølge Beck skabt en ny magtlogik i Europa. Kreditorer regerer over debitorer. Det har rykket Tyskland, som er den største økonomiske kraft i EU, helt ind i styrerummet for magtudøvelsen. De tyske politikere i Berlin kan nu afgøre den økonomiske og politiske skæbne for andre medlemslande.

”Tyskland har ikke selv søgt deres magt,” fortalte Beck omringet af sine akademiske beundrere, som var på jagt efter et håndtryk og en autograf. Roligt men engageret forklarede han, at et tysk Europa er i direkte modstrid med et af de store traumer i tysk identitet. Siden Nazityskland forgæves stræbte efter europæisk overherredømme, har tyskernes parole lydt: ”Aldrig igen et tysk Europa.”

Men gældskrisen og forsøget på at redde Euroen har skabt forestillingen om, at Europa er på afgrundens kant. Derfor er Tyskland blevet sat i en førerposition, som er ved at tage overhånd. ”Forventningen om en nærtforestående katastrofe har allerede skabt et monster”, sagde Beck: ”Det tyske Europa.”

D-marknationalisme skyld i tysk dominans

”Det var aldrig på den politiske agenda”, forklarede han. Derimod er det konsekvensen af franske krav fra begyndelsen af 90'erne. Frankrig krævede, at Vesttyskland skulle opgive den højt elskede D-mark og tilslutte sig en fælles valuta. Til gengæld kunne det gamle Østtyskland blive en del af det Europæiske fællesskab. Tyskerne opgav godt nok deres møntfod, men det økonomiske system bag D-marken fortsatte de med. Det præger det europæiske økonomiske system i dag:

”D-marknationalismen var nøgleidentiteten for Tyskland efter Anden Verdenskrig. Den tyske model for økonomisk stabilitet blev løftet op som en ledende ide for Europa,” sagde Beck og fortsatte:

”Men hvor Euroen til at starte med var en del af det europæiske projekt om at genforene Europa, ser det efterhånden mere ud som om, at Euroen er i gang med at splitte Europa ad”, sagde han.

Eurokrisen er endt i en europæisk identitetskrise

Tilbage på talerstolen i London forklarede Beck, at de økonomiske vanskeligheder i Europa har skabt dybere problemer.

”Krisen handler ikke bare om økonomi. Den handler om identitet og demokrati. En risiko ved krisen er, at alle medlemmer trækker sig tilbage til nationalstaten, fordi alle tror, de kan gøre det bedre alene,” sagde Beck. Det kan bringe det europæiske projekt i fare, advarede han:

”Det er ikke bare Grækenlands skæbne, der afgøres i disse dage. Det er Europas identitet.”

Som kur på krisen efterspørger Beck en gentænkning af EU. Demokratiet skal i højere grad blomstre op fra græsrodsniveau, og de demokratiske spilleregler må ikke fejles til side, selvom der er krisetid.

”Jeg foreslår modellen om en Europæisk Union af Demokratier,” sagde Ulrich Beck i slutningen af sin forelæsning. Han forestiller sig fælles folkeafstemninger i Europa, europæiske partier og mere samarbejde på græsrodsniveau. Alt sammen tiltag, der kan engagere en fælles offentlighed i Europa.

Europa er et kontinent uden europæere

Det var imidlertid ikke alle, der var lige begejstrede for Beck idéer. Den engelske sociolog Anthony Giddens sad på en af de forreste rækker under Becks forelæsning. Da han fik mikrofonen i spørgerunden, holdt han sig ikke tilbage med at kritisere Becks ide om en Europæisk Union af Demokratier. Giddens pegede på, at det lød fuldstændigt som en europæisk version af USA.

Lettere irriteret svarede Ulrich Beck, at der er en klar forskel.

”USA er et migrationens land. Det har ikke en historie for nationer. Den amerikanske model vil mislykkes i Europa, fordi den prøver at tilsidesætte de nationale identiteter,” sagde han og forklarede, at nationalismen i Europa er så stærk, at vi lever på et kontinent uden Europæere.

”Demokrati nede fra og op kan være redningen på et Europa uden Europæere,” sagde Beck og lod ikke sin britiske kollega få mikrofonen igen.

Andreas Baumann (f. 1986) er bachelor i statskundskab med sidefag i film- og medievidenskab fra Københavns Universitet og er nu i gang med en Master i international journalistik på City University London. Han har skrevet for blandt andet Djøf Bladet, Ræson og Ugebrevet Europa og har netop været i praktik på Monocle Magazine.

RÆSONs runde bord: er finanspagten en fejl?

De seneste måneder er flere og flere aktører – herunder den internationale valutafond, IMF – begyndt at kritisere EU's Finanspagt, og den sparsommelighed, som Tyskland kræver både af sig selv og af de andre medlemslande. RÆSON har samlet en række af kritikernes pointer, og spørger en række danske politikere og eksperter: Har kritikerne ret? Er finanspagten en fejl? Svarene tilføjes løbende. Svarene er samlet herunder.

Af RÆSONs chefredaktion

1. DARLING: KRISEN IKKE SLUT. Alistair Darling, der var britisk finansminister 2007-2010, mener at Europa slet ikke er ude af krisen: "I think we're in a lull in Europe at the moment. It's rather like going through cyclones. You get in the middle and you think, great. And then you forget the other side of it". Han siger: "Part of the problem with Europe is that a lot of them took the view that that this crisis is now behind us, therefore this is a time to visit austerity, whereas the countries who are going to be most hit by austerity [like Spain] are not out of the crisis at all." Har han ret: Befinder Europa sig mellem to kriser? Og ignorerer politikerne i nord problemerne i syd? •

Dan Jørgensen (MEP, S): Europa befinder sig i to store kriser. Gældskrisen har vi bekæmpet med enorme summer og stærkt sammenhold. Det har været nødvendigt – og vi er nået langt. Men nu er det tid til, at fællesskabet viser samme målrettethed og viljestyrke i kampen mod vækstkrisen. For hvis vi ikke finder en vej ud af den, kan Alistair Darling risikere at få ret, når han beskriver den nuværende ro om de europæiske økonomier, som udtryk for samme type ro, som den man oplever i øjet af en orkan.

Rasmus Jarlov, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Selv de dygtigste økonomer kan ikke sige ret meget fornuftigt om, hvordan væksten vil udvikle sig på kort sigt, så det er svært at sige, hvornår vi kommer tilbage på samme vækstniveau, som vi havde for fem år siden. Men der er ingen tvivl om, at gældsproblemerne ikke er løst med de initiativer, som er taget, så der ligger et stort arbejde forude. Og der er heller ingen tvivl om, at Europa i disse årtier bliver sejlet bagud i forhold til Asien, og det bliver vi naturligvis nødt til at tage langt, langt mere seriøst end vi gør. Vi bliver verdens tredje division efter Nordamerika og Asien, hvis ikke vi tager os helt gevaldigt sammen.

Merete Riisager (MF, LA): Svømmetræning – ingen redningsskrans: Det er forkert at sige, at de nordeuropæiske politikere er ligeglade med de sydeuropæiske lande. Tværtimod hersker der i alle nordeuropæiske lande en udpræget bevidsthed om, at de europæiske landes økonomier påvirker hinanden. Men der hersker også en begrundet ulyst til at betale for og vedblive med at betale for den ulykke, grækerne befinder sig i, der primært er selvforskyldt. Grækerne har i euroens svalende skygge kunnet låne sig til forbrug. Men uanset at fordelagtige lån er fristende har grækerne selv et ansvar for at være svømmet ud på det dybe vand. Grækenland vil have større fordel af at forlade euroen og begynde forfra med at bygge deres konkurrenceevne op. De mange strukturelle udfordringer i Sydeuropa skal løses af landene selv. Det kommer til at tage tid og det kræver en erkendelse af nødvendigheden af reformer – også i lande som Frankrig. Krisen er ikke ovre.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Ved afskaffelsen af de nationale valutaer, afskaffede man som det naturligste i verden også markedskræfterne. Fra da af var det slut med at lade kursen bevæge sig. Lad os se lidt på den historiske baggrund for denne beslutning. Forud for Euroens indførelse var udsvingene nemlig markante – det viser en opgørelse, som jeg netop har fået fra Kommissionen. Her er de 17 Ruro-landes tidligere valutaer udregnet fra 1980 og frem i forhold til Ruroen som fixeret valuta. Tag for eksempel den portugisiske escudos. Fra 1986, hvor Portugal blev medlem af EU, til 2000, faldt den portugisiske valuta med 36 % over for eurokursen. I 2000 kostede en euro 200 escudos. I 1986 kostede den 147. Det tilsvarende ses for Italien, der har været medlem af EF lige fra starten. I 1980 kostede en euro 1189 lira, mens man i 2000 måtte betale 1936 lira – en stigning på 62 %. Helt galt er det naturligvis i Grækenland, som blev medlem i 1981. Dengang kostede en euro 59 drachma. I 2000 var prisen steget med 569 % til 336 drachma. Hvad skyldtes disse udsving? Siden 1979 havde slangesamarbejdet jo sigtet efter at holde landenes valutaer sammen – hvordan kunne da disse markante udsving alligevel ske? Svaret er enkelt – landes økonomiske formåen er forskellig. Og derved vender vi tilbage til spørgsmål om devaluering. For er det særligt ondt, at en valuta falder i værdi, hvis landets konkurrenceevne falder? Eller er det ikke blot naturligt for en markedsøkonomi, at værdifastsættelsen af et produkt – i dette tilfælde et lands konkurrenceevne – stiger og daler i forhold til andre lande, der måtte være stærkere og bedre? Jeg mener det sidste. Forudsætningen for, at euroen således kan blive en succes, er, at man afskaffer de faktorer, der forårsager disse udsving. Her er finanstraktaten slet ikke nok. Det kræver en langt stærkere kontrol over landene. Derfor vil krisen fortsætte.

Jens Rohde (MEP, EU): jeg er helt enig i, at krisen langtfra er ovre. Vi står over for nogle relativt hårde år, fordi konjunkturproblemerne reelt bundler i strukturproblemer, som landene har forsømt at rette op på i de gode tider. I en sådan situation kan det være fristende at kaste sig ud i en ekspansiv økonomisk politik for at stimulere efterspørgsel. Problemet er blot, at man er nødt til at have pengene før man kaster sig ud i en sådan politik. For at kunne indkassere disse penge, må man gennemføre reformer. Man kan sammenligne det lidt med den danske situation i 80'erne: Her blev der også konstant presset på for, at den borgerlige regering skulle føre en mere ekspansiv politik, men netop modet til at fastholde en kontraktiv akse i de økonomiske dispositioner sikrede det grundlag og det råderum, som den økonomiske politik i alle årene efter er blevet bygget på – nemlig en politik, hvor samfundsøkonomien stimuleres målrettet ud fra det til enhver tid gældende råderum og en finanspolitisk holdbarhed. Det tog ti år – af flere årsager – at opbygge grundlaget for at sætte gang i økonomien. Pointen er, at hvis ikke man formår at skabe et nyt grundlag i de lande, hvor krisen er meget alvorlig, så vil en ekspansiv økonomisk politik blive mødt med et voldsomt pres fra markederne med øgede renter til følge. Der er ikke nogen let udvej på krisen, og den virkelighed må alle, såvel socialister som liberalister, forholde sig til.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Sagt lidt forenklet: Det er, som om visse venstreorienterede økonomer tror, at en krise per definition kan ”stimuleres” væk ved hjælp af offentlige programmer, offentlig efterspørgsel, osv. Men de eneste stimulanser, regeringer besidder, består i at flytte aktivitet fra et år til et andet (og håbe på, at de ikke ødelægger for meget undervejs). De venstreorienterede håber på, at man kan ”time” eller ”dosere” sine stimulanser ordentligt. Men hvis man vil flytte rundt på aktivitet – f.eks. flytte ”fremtidig aktivitet” til i dag – skal man lempe i dag og stramme til den tid. Og hvem

siger, at offentlige stramminger i fremtiden ikke også vil være dårlig timing? Denne krise er produkt af for stort forbrug og for lav opsparing – både i den offentlige og den private sektor. Derfor kan man ikke bare drømme den væk ved at bruge lidt mere nu og lidt mindre i fremtiden. På intet tidspunkt i nyere tid – selv ikke i den seneste højkonjunktur – har lande som Frankrig haft overskud på sine statsfinanser. Derfor er der grund til bekymring og grund til, at man griber strukturelt fat.

Emilie Turunen, MEP (SF): Alistair Darling har fat i en vigtig pointe. Konsolidering handler meget om timing, og der må vi sige, at EU-27 er gået for hårdt til værks gennem koordinerede og samtidige nedskæringer, der kvalte det spæde opsving fra 2010/11. Det betyder, at vi nu i 2012 igen er i recession. Darling er ikke den eneste, der frygter at stormen langt fra har lagt sig – uanset at markederne måske har stabiliseret sig. IMF's cheføkonom Olivier Blanchard advarede således tirsdag imod, at Europa reelt ikke er rustet til en begivenhed, som da Lehman Brothers kollapsede i 2008 – og opfordrede i øvrigt de europæiske lande til at komme ud af det politiske dødvande og sætte gang i flere initiativer i stil med EUs brandmur (ESM). Jeg kan godt undre mig over, at der ikke er større vilje til en investeringsorienteret dagsorden – private investeringer mobiliseret af fx modige forslag som det nye Energieffektivitetsdirektiv, der kan skabe omkring 2 millioner private arbejdspladser indenfor byggeri og isoleringsbranchen. Eller offentlige investeringer finansieret fx gennem skat på finansielle transaktioner (56 mia €), en fælles indsats mod skatteunddragelse (mindst 300 mia €) og andre målrettede skattetiltag. Et andet eksempel er, at indføre euro-obligationer, der ligesom brandmuren, vil være med at skabe en langt mere modstandsdygtig union, der kan lette renteomkostningerne for de lande, der er allermost pressede. Særligt Merkel skal snart forstå, at budgetdisciplin og nedskæringer ikke kan stå alene.

Christen Sørensen, professor: Personligt vurderer jeg, at EU/Europa er fanget i en længere krise, jf. mit indlæg i RÆSON i slutningen af 2008. Jeg ser først og fremmest problemerne, herunder problemerne i Spanien, som en følge af, at der ikke er udsigt til, at EU kommer ud af krisen. Her er Finanspagten også afgørende med dens krav om fortsatte finanspolitiske stramminger. Alle Eurolande, undtagen Luxembourg og Finland og måske Tyskland, forventes i 2012 og sikkert også i de efterfølgende år at have strukturelle budgetunderskud, der overstiger grænserne på enten ½ eller 1 pct. Derfor skal EU-kommissionen komme med forslag til, hvor hurtigt landene skal opfylde Finanspagtens underskudsgrænser. Kort sagt: politikerne vidste ikke hvad det var, de konkret skrev under på.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Darling har ret i, at vi endnu ikke er ude af krisen. Men svaret er ikke, at vi blindt øger vores offentlige udgifter. Besparelser som dem, man ser i Sydeuropa for tiden, gør ondt, men i den situation, vi står i i dag, er de nødvendige. Man kan ikke løse en gældskrise med endnu mere gældsætning. Det er en forudsætning for vækst, at der er styr på økonomien. Når Darling taler om behovet for at pumpe store summer ud i økonomien, må man stille det spørgsmål: hvem skal låne pengene til det? De store investeringsbanker og pensionsselskaber har mistet tilliden til de sydeuropæiske lande, så herfra kan pengene ikke komme. Ønsker man i stedet at gældssætte sig til kineserne og Golfstaterne? Næppe. Der er desværre ingen lette løsninger på den nuværende krise. Det lange og seje træk med sanering af de offentlige budgetter og nedbringelse af gælden er nødvendigt. Når det er sagt, så er det fuldstændig rigtigt, at besparelser alene ikke gør det. Derfor skal EU-landene foretage intelligente besparelser, som munder ud i økonomisk og miljømæssigt bæredygtige strukturelle reformer. Hvis Grækenland, Portugal,

Italien osv. skal gøre sig forhåbninger om fornyet vækst, kan det kun ske ved for det første at skabe tillid til landenes økonomier, og for det andet ved at skabe mere fleksible og konkurrencedygtige arbejdsmarkeder. Det første er sket med vedtagelsen af finanspagten, mens det andet kræver reformer og prioriterede investeringer. I en tid, hvor livremmen skal spændes ind, vil jeg hellere vælge subsidier til uproduktive landbrug fra til fordel for investeringer i uddannelse og grøn infrastruktur. Det gælder især på EU-niveau, hvor det syvårige rammebudget for 2014-2020 og anvendelsen af midlerne i Den Europæiske Investeringsbank bør flugte med vores ønsker til fremtiden og ikke afspejle fortidens strukturer.

2. KRUGMAN: SPANIEN I DEPRESSION. I sin klumme i New York Times skriver Paul Krugman (15/4): "Never mind talk of recession; at 23.6 percent, comparable to America at the depths of the Great Depression, and the youth unemployment rate over 50 percent. This can't go on — and the realization that it can't go on is what is sending Spanish borrowing costs ever higher." Har Krugman ret – er Spanien i en depression, der tåler sammenligning med USA's i 1930'erne?

Dan Jørgensen (MEP, S): Jeg mener, det giver god mening at sammenligne de enorme udfordringer flere lande i Europa står i med dem, der ramte USA i 30'erne. Spanien er et af dem. Et andet er Grækenland, der har oplevet bunden gå ud af deres levestandard – den er faldet med over en tredjedel siden 2004. Derfor er der også brug for en europæisk "New Deal". En kickstart efter dansk forbillede. Ellers risikerer vi, at "det sociale europa" får en helt ny betydning.

Rasmus Jarlov medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Krisen er bestemt sammenlignelig med den store depression i 1930'erne, og det er direkte skræmmende at høre, hvordan Dan Jørgensen vil løse den. "New Deal" og kickstart er andre ord for en gigantisk forøgelse af det offentlige forbrug. Det er netop det alt for store offentlige forbrug, som har skabt krisen, skabt statsunderskud og undermineret tilliden til europæisk økonomi og euroen. Det er underligt, at Dan Jørgensen vil forværre dette ved at bruge endnu flere penge.

Merete Riisager (MF, LA): *Gæld med gæld på.* Svaret på Spaniens problemer vil ikke være at låne flere penge til forbrug. Ingen lande i Europa har overskud på de offentlige finanser. Endnu tungere gæld vil trække Europa ned.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Ikke bare Spanien, men alle fire sydeuropæiske lande er i en tilstand, der tåler en sådan sammenligning. I betydning – ikke i årsag. Ungdomsarbejdsløsheden i disse lande er i dag så høj, at man taler om, at en hel generation vil blive tabt. Det er katastrofalt. I Grækenland nærmer tallet sig 50 % – i Spanien er det godt i samme retning. Det betyder, at unge mennesker, der netop er klar til at tage hul på tilværelsen, stifte familie og planlægge karrieren, ikke kommer godt fra start. Konsekvensen kan være en langtidspåvirkning på landets økonomi, der rækker en hel generation frem. I det lys er krisen både sammenlignelig – og måske i sin art værre – end krakket i 30'erne.

Jens Rohde, MEP (V): Nu vil jeg være meget forsigtig med at tage Krugmans ord for pålydende rent videnskabeligt. Han er en af de mest ekspressionistiske venstrefløjsøkonomer, vi kender. Jeg kan ikke vurdere Spaniens depression i forhold til USA i 1930'erne, men man behøver ikke at være professor for at se, at Spanien har problemer, som ikke løses overnight. Igen er der kun at sige, at såfremt Spanien skal på fode igen, bliver de nødt til at forbedre deres betalingsbalance. Forskellen på Spanien og f.eks. Grækenland er dog, at Spanien ikke alene har en økonomi baseret

på import. Spanien er begunstiget af relativt stærke eksportressourcer med en primær eksport til Frankrig, Portugal, Italien og Tyskland. Problemet for spanierne er her, at også disse lande er i problemer (hvis vi ser bort fra tyskerne). Spaniens import er vokset uforholdsmæssigt meget i 00'erne, mens konkurrenceevnen langsomt er faldet. Det er naturligvis en uholdbar udvikling, men igen: Der må ske reformer, som balancerer import og eksport. Dem kan Spanien modsat Grækenland gennemføre. Men det kommer naturligvis til at gøre ondt, og det kommer til at tage tid – og der er ingen let vej.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen:

Spanien er i Depression. Men ungdomsarbejdsløshed er ikke noget nyt i Spanien. Det er et produkt af socialistisk arbejdsmarkedsregulering, der gør det sværere at fyre folk – og dermed også farligere at hyre dem. Intet tilsiger, at ungdomsarbejdsløsheden skulle være så høj i øvrigt. Det er en forbandelse, som spanske politikere har bragt over deres eget folk.

Emilie Turunen, MEP (SF): Svært spørgsmål. Særligt fordi der er forskellige definitioner af “en depression”. Samlet for disse er dog, at det handler om en langvarig recession – en krise, som for alvor bider sig fast, også i forhold til arbejdsløsheden. En krise, som er dyb, og dermed vanskelig at komme ud af. Ingen tvivl om at Spanien er meget, meget hårdt ramt. Nøgletal indikerer, at det går den helt forkerte vej: negativ vækst, og dermed recession, i 2009 (-3,7), 2010 (-0,1) og nu igen i 2012 (-1,0) tyder på en double dip recession. Men særligt arbejdsløshedstallene er ekstremt alarmerende, og risikerer at få meget langsigtede konsekvenser. Arbejdsløsheden er steget hver eneste måned siden januar 2009! Fra 15,9 pct. til 26,6 pct. i februar 2012 – en gennemsnitlig stigning hver eneste måned i mere end tre år på 0,2 procentpoint. Det er helt klart det mest alarmerende. Så måske kan vi tale om, at Spanien er på kanten af en depression. Vi er i hvert fald nødt at reagere klogere end i 1980'erne, hvor den massive arbejdsløshed blandt unge førte alt for mange ud i langtidsledighed. Den nuværende krise vil kunne mærkes i mange årtier, især i Spanien og Grækenland, hvor arbejdsløsheden blandt de unge under 25 år er omkring 50 procent. Her og nu må man fra politisk side – EU og den spanske regering – arbejde målrettet med at skabe holdbar vækst gennem reformer og investeringer – og prioritere de meget knappe midler til uddannelse og opkvalificering. Ellers bliver den Spanske Depression en realitet.

Christen Sørensen, professor: Ville ønske, at der i Danmark var flere økonomer, der turde sige, hvad Krugman giver udtryk for, herunder også vismændene. Gældskvoten i Spanien vil stige (jf. den alm. gældsligning: når renten på statsgælden overstiger den nominelle vækst og der endvidere er underskud på de offentlige budgetter). Det store problem er de sociale problemer og den holdning til EU-samarbejdet, der følger heraf. Og Krugman har nok mere ret end han giver udtryk for. Den offentlige sektor og hermed de indbyggede stabilisatorer er meget større end i 1930'erne. Derfor kræves der også meget mere nu at komme ud af krisen, og der er vel ikke en 3'die verdenskrig på vej?

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Mange sammenligner den nuværende krise med 1930'erne. Det er besnærende, men giver ikke megen mening. Verden i dag er globaliseret, og Europa har et stærkt integreret indre marked. Derfor kan selv små kriser skabe uro på den anden side af kloden samme dag, mens store kriser omvendt kan inddæmme ved en fælles indsats fra verdens ledende økonomier. Spanien er i krise, og en ungdomsarbejdsløs på over 50 procent er en social og økonomisk katastrofe af uacceptable dimensioner. Man skal dog holde sig for øje, at Spaniens forudsætninger inden krisen var markant anderledes end Grækenlands eller Italiens. Mens de to sidstnævnte lande havde en

uholdbart stor offentlig gæld, var og er Spaniens gæld ikke overvældende. Netop nu er Spaniens gæld ”kun” 68,5% af BNP, mens Italiens er 120,1% og Grækenlands 165,3%. Spaniens (og Irlands) krise bunder i en gigantisk boligboble, mens Italiens og Grækenlands bunder i for store offentlige udgifter i årevis. Ingen ønsker, at finans- og gældskrisen skal udvikle sig fra en økonomisk og social katastrofe til en politisk katastrofe, som tilfældet var i 1930’erne. Og netop derfor arbejder EU’s og medlemsstaternes ledere dag og nat på at finde effektive og langtidsholdbare løsninger på krisen.

3. SPANIEN: MELLEMLØSE SCENARIER. Den spanske finansminister advarer mod en “lose-lose-situation” for landet, hvor finansmarkederne presser landet til at reducere sit offentlige underskud, men hvor disse indgreb, når de gennemføres, ødelægger væksten og dermed også truer investorernes tillid. Har han ret? Hvad bør de spanske politikere stille op med dette dilemma?

Dan Jørgensen (MEP, S): Det er afgørende at få styr på det offentlige underskud, fordi det er den eneste måde, finansmarkederne kan få tilliden tilbage. Derfor er det ikke rigtigt at sige, at Spanien står i en lose-lose-situation. Men det er rigtigt, at nedskæringer alene ikke løser krisen. Spanien bliver nødt til at gå på to ben, og EU skal selvfølgelig hjælpe så meget som muligt gennem fx strukturfondsmidlerne.

Rasmus Jarlov medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Han har ret i, at Spanien står i en (selvforskyldt) svær situation. Men der er ingen vej uden om at spare. Ellers går Spanien bankerot, og så får de først problemer. Der må ikke tøves et sekund med at skære på de offentlige udgifter. Men de skal selvfølgelig tænke sig godt om og spare de rigtige steder, så de ikke sparer på noget, som rent faktisk skaber vækst og fremtid (eksempelvis uddannelse). Lønninger, pensioner og overførselsindkomster, som er ren tilsætning og ikke skaber vækst, bliver de derimod nødt til at skære i. Jeg ser det i modsætning til Dan ikke som EU’s opgave at yde tilskud til lande, der har levet over evne.

Merete Riisager (MF, LA): *Reformer kan styrke konkurrenceevnen.* Spanien kan eksempelvis forbedre sin konkurrenceevne ved at gennemføre arbejdsmarkedsreformer. Reformer kan styrke investorernes tillid og skabe jobs ved at gøre det mere attraktivt og mindre risikofyldt at investere.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Han har ret. Men desværre er man allerede i mål med begge scenarier. Og muligvis et til – nemlig den demokratiske udtømming, som sker i kraft af finanstraktaten. Hvad det første angår – den økonomiske situation – er det åbenlyst, at problemerne ikke bliver løst inden for euroen. Det skyldes to forhold. For det første det hovedløse fokus på gælden og for det andet de strukturelle ubalancer landene imellem. Når jeg siger, at fokus på gælden er hovedløs, skyldes det, at gælden for disse lande reelt blot er symptom på et endnu værre problem, nemlig at de valutarisk er sat ud af spillet. De har en valuta, der i kursværdi er for dyr ift. den almene konkurrenceevne. Det gør det umuligt at afsætte sine varer; dermed bliver folk arbejdsløse, gælden vokser osv. Det bringer os til det andet problem – det sociale. Det er åbenlyst, at det er de svage på arbejdsmarkedet, der først bliver ramt, når valutakrisen raser. Det er dem uden lange uddannelser og med de små opsparinger, som har de ringeste forudsætninger for at gøre noget. Men hvad værre er, så har den gængse europolitik for at løse problem nr. 1 også være hårdest mod disse grupper: I stedet for at gøre det åbenlyst rigtige – at melde sig ud af euroen og devaluere – har man forsøgt sig med, hvad man kunne kalde en ’intern devaluering’. I stedet

for at bringe valutaen i overensstemmelse med landets konkurrenceevne, forsøger man det modsatte – nemlig at bringe landets økonomiske forhold i overensstemmelse med valutaen. Og det har fatale konsekvenser. Voldsomme reduktioner i lønninger og pensioner går igen ud over dem med de ringeste forudsætninger. Og det forringer købekraft generelt. En devaluering har – med alle de problemer, den naturligvis også indeholder – den fordel, at købekraften kun forringes i relation til tredjelande. Lidt firkantet sagt, kan spanieren og grækeren med en devaluering stadig købe den fisk eller den olivenolie, han har brug for – for bytteforholdet forringes ikke i forhold til den nationale produktion. Det gør den derimod med eurokuren, hvor lønninger og pensioner kynisk beskæres. Og værst af alt løser det ikke problemet, hvilket leder og – og ECB m.fl. – til det tredje problem, nemlig det økonomiske. I en tid, hvor stadig flere mister troen på de folkevalgte politikere (blandt andet fordi det åbenbart nu er Merkel og van Rompoy, der indsætter premierministre i medlemslandene i stedet for de folkevalgte), er det enormt farligt at tage så store kontrolredskaber i brug, som finanstraktaten lægger op til. Dels skal finanslovene i hele deres tilblivelse kontrolleres af embedsmænd i Bruxelles; dels forpligter landene sig til at forelægge alle større reformer til gennemsyn og dels får EU-domstolen nu helt ny kompetence til at dømme over landenes finanspolitik. Det betyder, at de drastiske nedskæringer fremover vil blive gennemført af folk uden noget folkeligt mandat. Befolkningen har reelt ikke længere magten over deres lande. Den krise kan vise sig endnu mere fatal end de to førømtalte.

Jens Rohde, MEP (V): Man kan som politiker naturligvis altid advare finansmarkederne om, at det er en dårlig ide at presse et land. Man kan også argumentere for at privatisere månen. Det lyder alt sammen godt, men det er jo ikke noget, som kommer til at ske. Finansmarkederne agerer ikke ud fra en altruistisk model, og det kommer de aldrig til. Det kan man beklage alt efter temperament, men næppe gøre ret meget ved.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Ja, Spanien risikerer at havne i en tillidskrise, hvis man ikke viser, at man både har vilje og evne til at gennemføre strukturreformer. Enten må man fortsætte sparekursen. Eller også må man forlade euroen og gøre sine borgere fattigere i et hug (uden nødvendigvis at løse de strukturelle problemer). Under alle omstændigheder må man reformere sig frem, hvad enten man er i Euroen eller ej. Står man uden for Euroen, vil kreditorerne nok bare blive endnu mere krævende. For så har man ingen til at hjælpe sig med regningen. (Og det er i øvrigt ikke nødvendigvis skidt, for så forstår man, hvor ansvaret ligger)

Emilie Turunen, MEP (SF): Han har i hvert fald ret i, at Spanien er i den dybt paradoksale situation, at de er nødt overveje, hvordan markederne reagerer på ethvert politisk tiltag – og at markedet tænker kortsigtet, mens der er brug for nogle meget langsigtede planer. Spanien kan altså ikke alene stole på deres egen sunde fornuft, på økonomer og på befolkningen. Spaniens problemer kan kun løses på den lange bane, men det har finansmarkederne ikke tid til at vente på. Der er intet “quick-fix” i Spanien, tværtimod må man satse på et langt sejt træk, med små, men stabile fremskridt. Nullernes vilde vækstrater vender ikke tilbage til Europa og “redder os”. Jeg ved ikke nok om detaljerne i spansk økonomi til at give konkret nationaløkonomisk rådgivning, men de spanske politikere kan med fordel kigge indad – og samtidig appellere til deres europæiske kollegaer om at sætte gang i initiativer, der gør den europæiske økonomi mindre skrøbelig og som sætter gang i (grøn) vækst og jobskabelse.

Christen Sørensen, professor: Når man har underskrevet Finanspagten er der ikke noget specielt, som Spanien kan gøre. Men EU

kunne – med især bistand fra Tyskland – skabe bedre vækst og dermed lette det spanske problem. Alternativt kunne ECB få større beføjelser og bl.a. købe spanske statspapirer med ECB-værdipapirer. Men dette – jf. den tyske holdning – er givetvis utopisk. Så Spanien må indstille sig på en lang og dyb nedtur.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Som jeg forklarede under mit svar til Darling, er der pt. ikke andre muligheder for Spanien end en reduktion af de offentlige budgetter. Det handler netop om at give finansmarkederne tillid til, at de gældsramte, sydeuropæiske lande får styr på økonomien og ikke i fremtiden vil lade gælden løbe løbsk. Når det er sagt, så er det klart, at reducerede offentlige udgifter medfører mindre økonomisk vækst her og nu. For at besparelserne ikke underminerer fremtidens vækst, skal man prioritere intelligent, og ikke skære for meget i uddannelse, forskning, infrastruktur osv.

4. DE POLITISKE KONSEKVENSER. Hvor længe kan EU's statsledere leve med en situation, hvor arbejdsløsheden i Grækenland, Spanien m.fl. er så høj som nu? Hvad bliver de politiske konsekvenser i disse lande – og, i næste omgang, for EU?

Dan Jørgensen (MEP, S): De menneskelige konsekvenser ved den europæiske arbejdsløshed er rystende. Det er 25 millioner – eller fem gange Danmarks befolkning – der i dag står uden job i EU. De sociale problemer, det indebærer, kræver omgående handling. Men det vil selvfølgelig også få politiske konsekvenser. For mindre end et år siden gik ungdommen på gaden i Spanien for at demonstrere mod den enorme ungdomsarbejdsløshed. Og det er kun gået en vej siden. Hvis vi ikke gør noget, kan folks mangel på mening i livet føre til stor social uro i de hårdest ramte lande. Jeg tror dog ikke, det bliver rettet mod EU – for det er de nationale politikere, der har ansvaret for lande som Grækenland og Spaniens hårde økonomiske tider. Hvis EU ikke var trådt til med støtte, havde situationen været meget værre.

Rasmus Jarlov medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Jeg er enig med Dan Jørgensen i, at der er fare for social uro. Men der er ikke meget at gøre ved det. Det nytter ikke noget at udskyde problemerne ved at blive ved med at bruge for mange penge. Der SKAL skæres i udgifterne, og den erkendelse vil alle EU-lande også nå til før eller siden. Spørgsmålet er kun, hvor længe man udskyder og dermed forværrer problemerne.

Merete Riisager (MF, LA): *Direkte ansvar nødvendigt.* Høje arbejdsløshedstal i Sydeuropa vil kræve ansvarlighed og handling af disse landes politikere. Og når befolkningerne kræver dette, vil det blive et problem, hvis de oplever at EU står mellem dem og deres politikere. Grækenland og Italien har oplevet helt konkrete indgreb i styringen af deres økonomi og i lande som Frankrig og Spanien kan de nationale politikere gemme sig bag EU og sløre deres eget ansvar. Det ligger der en åbenlys fare i. Befolkningerne må opleve, at de politikere, de har valgt, står til ansvar for deres handlinger. Hvis de ikke oplever dette, kan det blive til skade for demokratiet i de pågældende lande, men også til skade for kernesamarbejdet i EU omkring det indre marked.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Ligeså længe man kan overbevise europæerne om, at det er i orden, at landene styres af folk, som befolkningerne ikke selv har valgt; og ligeså længe man kan overbevise skatteyderne om at betale for den gæld, som de euro-plagede lande oparbejder i konsekvens af at have en valuta, der ikke afspejler deres økonomiske forhold.

Jens Rohde, MEP (V): EU's statsledere er nødt til at leve med konsekvenserne af den totale mangel på politisk ansvarlighed i de gode år, som martrer disse lande i dag. Skal der føres ekspansiv finanspolitik, er det et nationalt anliggende, lige bortset fra, at man ikke kan bryde de fælles rammer. Men EU kan jo som fællesskab ikke føre ekspansiv politik, og det er ikke en mulighed at bryde eller svække stabilitetspagten. Markedernes reaktion vil være nådesløs.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: EU's statsledere kan leve med hvad som helst. Spørgsmålet bør være, hvad borgerne kan leve med. Tidligere kunne man reducere værdien af deres realløn og deres opsparing med et pennestrøg ved at reducere deres valutaværdi. Det kan man ikke længere. Nu er tilpasningerne nødt til at være meget mere synlige. Spørgsmålet er, om befolkningerne forstår det. Hvis ikke, må lande som Spanien forlade Euroen. Det vil ikke være en katastrofe for EU, som sagtens kan fungere fint uden én fælles mønt for alle lande. Men det vil skabe en masse uro, og det er ikke nogen garanti for, at tingene bliver bedre på længere sigt i de lande, der måtte vælge den kurs.

Emilie Turunen, MEP (SF): Vi kan ikke vente længere! Der er nødt til at være et perspektiv, noget håb, nogle fremtidsudsigter, som kan bære befolkningerne gennem krisen. Der skal sættes gang i initiativer, der kan skabe vækst og beskæftigelse. De sociale konsekvenser af krisen er meget omfattende, fattigdommen er stigende og befolkningerne har i denne situation brug for at se, at der er retfærdighed i kriseløsninger: at den rige nabo betaler sin skat, at udenlandske investorer lægger deres del, at den finansielle sektor tager deres ansvar på sig. De politiske konsekvenser er uvisse. Lige nu går det alleryderste højre og venstre frem i Grækenland; det er bekymrende, da disse partier er præget af at man skyder ansvaret fra sig, udpeger syndebukke og fører en økonomisk populistisk kurs, der ikke er forankret i virkelighedens udfordringer. Derfor er der brug for at de mere almindelige/moderate partier tager ansvaret på sig, giver retning og præsenterer retfærdige løsninger på krisen, hvor alle – også de rigeste – betaler deres del. Hvis ikke, risikerer man, at befolkningen vender det etablerede politiske system ryggen: ved at vælge sofaen eller give op på den repræsentative demokrati. En dyb tillidskrise mellem befolkningerne og politikerne er under opsejling – og det skal for hver en pris undgås. Ang. EU er der et åbenlyst et scenarie, der handler om EU i to – eller tre – tempi [hastigheder].

Christen Sørensen, professor: Som jeg skrev i mit analyseindlæg i Politiken: Euroen er en splitter – Europa var slet ikke klar til Euroen. De har statslederne nu snart vist i mange år. Jeg deler Soros' bekymring: Euroen vil vise sig at være den største ulykke for dem, der ønsker et mere samlet Europa. Og det så vil medføre et sammenbrud for Euroen og/eller EU skal jeg ikke sige. Men det vil sætte EU's fremtid ind i en helt anderledes skeptisk sammenhæng med heraf følgende problemer. (Dette beskrev jeg i øvrigt allerede i mine to bøger fra hhv. 1990 og 1992: "Danmark – delstat i Europa?")

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Ingen kan være tjent med en arbejdsløshed på 20-30%. Arbejdsløshed er et personligt nederlag for den enkelte, en social katastrofe for familien, og en økonomisk byrde for samfundet. Endnu værre er en ungdomsarbejdsløshed på 50%, som tilfældet er i Spanien og Grækenland. Vi risikerer simpelthen at tabe en hel generation på gulvet. Millioner af unge, som allerede har fået en uddannelse, og som står klar til at gøre deres del i samfundet, kan ikke få fodfæste på arbejdsmarkedet. Det er en uholdbar situation, og det er afgørende, at vi gør noget nu og her. Derfor skal vi eksempelvis lave strukturreformer, som øger fleksibiliteten på arbejdsmarkedet, så arbejdsgiverne bliver mere villige til at hyre unge. I Frankrig og andre lande er incitamentet hertil

lille, da det er svært at komme af med arbejdskraft igen, når konjunkturerne vender; i modsætning til hvad vi kender fra de fleksible arbejdsmarkeder i Skandinavien. De politiske konsekvenser af så høj arbejdsløshed kan vise sig uoverskuelige. Hitler kom til magten i et Tyskland præget af dyb recession, tårnhøj arbejdsløshed og nylig hyperinflation. I de lande, som er hårdest ramte af den nuværende krise, har vi set spæde tegn på autoritære tendenser. Eksempelvis har Victor Orbán i Ungarn forsøgt at gennemføre flere udemokratiske ændringer af forfatningen, men heldigvis har EU stået fast og stejlt på de demokratiske principper i Lissabon-traktaten og derved – indtil videre i hvert fald – afværget de værste konsekvenser. Mange borgere i Europa, som med rette er frustrerede over arbejdsløshed og nedskæringer i lønninger og pensioner, vender deres vrede mod EU. Det gør mig harm og det gør mig ked af det, for det er helt afgørende at holde for øje, at krisen ikke er skabt af EU. Den økonomiske krise har udviklet sig fra en finanskrisen til en gældskrise på grund af dårlig økonomisk politik ude i nationalstaterne. Grækerne, italienerne, portugiserne bør stille deres nationale politikere til ansvar for krisen, og ikke lade deres fortvivlelse og vrede gå ud over det europæiske samarbejde, som har forhindret statsbankerotter, og som dag og nat arbejder på at løse krisen.

5. SOCIALDEMOKRATERNE OG FINANSPAGTEN.
Det tyske SDPs leder, Frank Steinmeier, sagde forleden: **“Budgetdisciplin er nødvendig. Men der bliver ingen vækst, hvis alle 27 lande i EU kun sparer bevidstløst [do nothing but mindlessly saving]“.** Mogens Lykketoft sagde i denne weekend til Jyllands-Posten: **“Det er ikke et spørgsmål om at kassere finanspagten, men et spørgsmål om, hvad den skal følges op med. Realiteten bliver, at pagten består, men der kommer mere til. Tonen i Europa er præget af meget konservative nedskæringstankegange for øjeblikket. Men man er ikke kommet ud af en krise uden også at stimulere efterspørgslen”.** Ser du disse argumenter som begyndelsen til en samlet, socialdemokratisk distancering ift. Finanspagten? **Mener du socialdemokraterne har et klart alternativ?**

Dan Jørgensen (MEP, S): Jeg har sagt det rigtig mange gange, og jeg vil sige det igen: Vi har brug for vækst i Europa. Det står vi som europæiske socialdemokrater sammen om. I Frankrig har socialisternes præsidentkandidat François Hollande det som en af sine helt centrale pointer. Som formand for EU gentager Helle Thorning-Schmidt det gang på gang. Og i Tyskland kæmper SPD – som du også er inde på – hårdt for det. Men finanspagten står ved magt. Den er forhandlet på plads og allerede ratificeret i en række lande. Derfor handler diskussionen om, hvad vi skal gøre udover den. Og her er der et klart skel mellem de højreorienterede, hvis store vision består i at spare til benet, og os socialdemokrater, der vil investere i mennesker og jobs.

Rasmus Jarlov, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Jeg forstår slet ikke, hvad Dan Jørgensen siger her. Der skal spares, men der skal bruges flere penge (‘investeres’). Det er sort snak. Enten sparer man – og det vil altså sige, at man bruger færre penge – eller også sparer man ikke. Det rigtige er naturligvis at spare. *Gerne* bevidstløst. Der skal spares igennem. Statsunderskuddene og dermed mistilliden til europæisk økonomi bliver kun forværret, hvis man bruger flere penge/‘investerer’ i flere jobs.

Merete Riisager (MF, LA): *Øget forbrug i Tyskland vil gavne Kina.* Socialdemokraternes modstand mod budgetdisciplin udstiller et af Finanspagtens mange svage punkter – der er ikke taget højde for, at na-

tionale politikere ønsker at føre politik. At socialdemokrater i alle lande ikke har forstået, at verden er blevet global er en anden sag. Hvis efterspørgslen eksempelvis stimuleres i Tyskland ved at føre ekspansiv finanspolitik er det mere end usikkert, at dette vil føre til fremgang i lande som Spanien og Grækenland. Derimod vil Kina drage nytte af det, hvis de tyske forbrugere rører på sig.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Jeg har ingen forventning om, at Helle Thorning Schmidt vil eller ser det som formålstjeneligt at distancere sig fra noget, der har med EU at gøre. Hele hendes politiske radar er indstillet på at skulle fortsætte i retning af eu-systemet og derfor vil det stride grundlæggende mod hendes politiske orientering at tage et sådan opgør. Det modsatte ses dog i andre lande – eksempelvis Sverige, hvor kritikken er kommet fra socialdemokratisk side. Det slående er bare, at den er forkert. Ikke så mange kick-starte vil være i stand til at snyde markedet til at tro, at sydeuropa er i bedring. Det vil være en dyr og kortsigtet kur, som ikke nævneværdigt påvirker patienten. Men i takt med, at det bliver klart, at finanspagten ikke løser problemet, vil utilfredsheden brede sig. Både fordi man vil føle sig svigtet og på grund af de mange nye beføjelser, man har overdraget EU – uden grund.

Jens Rohde, MEP (V): Jeg har ikke noget problem med den socialdemokratiske argumentation. Problemet for socialdemokraterne er bare, at de har lige så få penge, som vi andre. Det kan du jo også se på den danske regering. Når man sidder på behørig afstand af det konkrete ansvar, er det relativt let at foreslå ekspansive løsninger. Nå så ansvaret tynger og pengene mangler, rammes vi jo alle af realiteterne. Jeg er helt sikker på, at den danske regering ville poste rigtig mange penge ud i samfundet, hvis de var der. Men det gør den jo netop ikke, fordi pengene ikke er der, og selv Villy Søvndal må sande, at der bliver smalhals i de næste mange år. Denne realitet vil også ramme Frank Steinmeier, når han efter det tyske septembervalg i 2013 skal danne koalition med enten Merkel eller De Grønne.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Socialdemokraterne har intet brugbart alternativ. Når de er utilfredse med "mindless saving", burde de have overvejet, om det gav mening med "mindless consumption". I øvrigt er det en illusion at tro, at man kan "time" stimulanser godt på tværs af alle EU-lande. Nogle lande har ikke brug for stimulanser. Man befinder sig forskellige stadier i den økonomiske virkelighed. Så troen på en fælles stimulerende finanspolitik for alle lande giver ikke mening.

Emilie Turunen, MEP (SF): Hvis der var socialdemokratiske regeringer i hele Europa, ville Finanspagten formentlig se en del anderledes ud. Det er ikke det samme som at distancere sig fra den eller ville kassere den, nu hvor den er vedtaget. Finanspagten har en række fornuftige elementer, men halter samtidig ved udelukkende at fokusere på konsolidering gennem nedskæringer. Derfor kæmper centrumvenstre for at supplere den med konkrete vækst og beskæftigelsesinitiativer – det er ikke en ny position, men det er en position, der kan vinde indpas, hvis Holland vinder valget i Frankrig.

Christen Sørensen, professor: Kort efter, at jeg som færdiguddannet økonom blev ansat i Vismandssekretariatet, hvor Ølgaard dengang var overvismand, besøgte vi de tyske vismænd. Der fik jeg en grundlæggende skoling i tysk økonomisk tankegang. Jeg anser det – bl.a. på denne baggrund og efter Finanspagtens vedtagelse – for nærmest usandsynligt, at der vil komme betydelige EU-vækstinitiativer. Nej, jeg mener ikke at de socialdemokratiske partier i EU har et klart alternativ. Men de vil givetvis af den folkelige stemning blive tvunget til skepsis og mindre nationale vækstinitiativer. Hovedproblemet er, at der er så stor

uligevægt mellem de enkelte Eurolande (nord/syd), at det er meget vanskeligt at se, når Tysklands position inddrages, at der er andet i udsigt end en langvarig vækstkrise i bl.a. de fleste Eurolande med tilsvarende høj ledighed og social uro.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Tilbage i januar skrev jeg et debatindlæg med EU-ordførerne fra S og SF, hvor vi påpegede, at finanspagten kun er første skridt i løsningen af krisen. Næste skridt er konkrete vækstinitiativer, som kan fremtidssikre vores samfund og vores økonomier. I en gældskrise som den nuværende er svaret ikke blindt at øge de offentlige udgifter. Derimod må vi foretage intelligente og prioriterede investeringer i det, som kan sætte os i front i fremtidens globale økonomiske konkurrence. Derfor skal vi gennemføre en række grønne vækstinitiativer. Jeg har længe talt for en ambitiøs aftale på CO₂-køreplanen 2050, energikøreplanen 2050, energieffektiviseringsdirektivet og ressourcebeskatningsdirektivet. De vil betyde investeringer i omstillingen til et klima- og miljømæssigt bæredygtigt samfund, og vil derfor ikke blot skabe jobs her og nu men også langtidssikre vores økonomier.

6. IMF KALDER BERLIN. "What we have advocated consistently now for at least the last six months is that there should be a proper balance within the zone, particularly within the advanced economies. We also need a proper balance between the austerity measures that are necessary and the growth-facilitating measures," siger IMF's direktør, Christine Lagarde, der utvetydigt beder nogle europæiske lande fortsætte med at skære, mens hun indirekte opfordrer Tyskland til at bruge penge. Har hun ret? Kan man på samme tid opretholde én pagt med ét sæt regler og samtidig henstille til medlemslandene, at de foretager vidt forskellige indgreb? Og hvad er, i virkelighedens verden, de politiske muligheder for EU skulle slække på Finanspagten eller supplere den med andre betragtelige vækstinitiativer?

Dan Jørgensen (MEP, S): Tyskland skal sætte gang i væksten. De har stærke offentlige finanser og kan – uden at bryde med finanspagtens krav om, at underskuddet maksimalt må være på tre procent – sætte en kickstart i gang på milliarder af euro. Men om det kommer til at ske med Merkel ved roret tvivler jeg meget på. Det har jo aldrig været de højreorienteredes kop the at tage ansvar for at skabe jobs og beskæftigelse.

Rasmus Jarlov, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Hvis det at tage ansvar for jobs og beskæftigelse er at sætte Tysklands stærke økonomi over styr ved at bede dem oparbejde et kæmpe statsunderskud, så vil jeg ikke være med. De tre procents statsunderskud skal opfattes som et kritisk loft. Ikke et mål. Den europæiske centralbank har selv offentliggjort en undersøgelse, der viser at øget offentligt forbrug ikke skaber vækst (se denne artikel). Det er forældet socialdemokratisk tankegang. Øget offentligt forbrug er ikke løsningen på Europas problemer. Det er årsagen.

Merete Riisager (MF, LA): *EU bevæger sig mod fælles finanspolitik.* Eurozonen kan ikke udelukkende reguleres gennem regler. Uanset at Lagardes forslag næppe vil fungere, er det et udtryk for, at regelstyringen kommer til kort. Demokratiet vil lide under den stigende centralisering af beslutningerne.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Hun har ret i den forstand, at forskellene mellem medlemslandene må udlignes meget mere end tilfældet er i dag. Og det kræver langt større EU-beføjelser på to væsentlige områder (hvoraf jeg i øvrigt vil modsætte mig begge): dels større økonomisk kontrol og dels større politisk integration. Hvad det

første angår, er det en illusion at forestille sig, at der kan ske udligning mellem EU's medlemslande, så længe EU kun råder over 1 % af BNP. Sammenlignet med USA eller andre valutaer, er dette latterligt lavt. Der skal langt større midler til, som så kan flyttes fra rige til fattige områder i form af arbejdsløshedsunderstøttelse, efteruddannelse mv., hvis euroområdet skal gøres økonomisk optimalt. Og hvad angår det politiske, skal der langt større og generelle reformer til, end der er langt op til finanspagten. Vidt forskellige økonomier kan ikke have samme valutakurs. Det veldrevne lands kurs vil stige, mens det dårligt drevne lands valuta vil falde. Alligevel overholder de begge EU's krav. Her har vi i en nøddeskal euroens problem. Eurolandenes økonomier er nemlig vidt forskellige. Er man i tvivl, skal man ikke se på landenes offentlige underskud – men på betalingsbalancen. Sidste år havde Tyskland et overskud på 6 %. Italien havde underskud på 4 %, Spanien på 4,4 % og Grækenland på 10,2 %. Det er der ikke noget underligt i. For de økonomiske forhold – lønudviklingen, effektiviteten i skatteopkrævningen, accepten af korruption, tilbagetrækningsalderen osv. – varierer voldsomt landene imellem. Det har de altid gjort. Der er intet nyt i, at man i Sydeuropa trækker sig tilbage tidligere, arbejder mindre, betaler mindre i skat og i højere grad kan bestikke sig til myndighedsafgørelser. Sådan har det været i århundreder. Og som følge heraf er landenes valuta faldet i værdi over for hinanden. Naturligvis skulle en tysk d-mark ikke koste det samme som en spansk pesetas, hvis tyskerne er 10 % mere effektive. Det nye efter euroens indførelse har været, at landene ikke længere kunne korrigere for denne forskel. Hvis det skal virke, må man også fjerne årsagen til, at der opstår forskelle. Ergo – alle må opføre sig ens.

Jens Rohde, MEP (V): Det er altid fristende at bede tyskerne bruge nogle flere penge. Og man kan også godt argumentere økonomisk for, at det ville være ønskeligt (ikke mindst for franskmændene, som også sidder med betydelige problemer). Man kan bare ikke overse det faktum, at tyskerne i øjeblikket synes, at de bruger alt for mange penge på at holde de andre lande oppe, at tyskerne for blot halvandet år siden var oppe og ramme en inflation på ca. 4 procent, og at den tyske nationalbank jævnfør den tyske forfatning har ét hovedformål: At holde inflationen nede. Derfor vil vi aldrig se et Tyskland, som begynder at solde sine balancer op – det er ganske enkelt en historisk betinget umulighed, hvorfor man lige så godt kan se sig om efter andre løsninger.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Så længe tyskerne betaler for gildet, giver det god mening, at tyskerne stiller krav til nabolandene i EU. Hvorfor skulle tyske borgere bruge flere penge, når problemet er, at grækere, italienerne, franskmænd, spaniere m.fl. har brugt for mange? Det er for letkøbt at lægge ansvaret på tyskerne.

Emilie Turunen, MEP (SF): Jeg tror sjældent, jeg har været så enig med IMF, som jeg er i dette tilfælde. Lagarde har fat i noget rigtigt! Og det er altså lidt som det er blevet tidens toner. Vi kan have nok så mange regler for, hvor meget gæld, et land må have. Det ændrer ikke ved, at når arbejdsløsheden stiger og væksten i BNP falder, så er det meget sandsynligt at underskuddet og gælden stiger. Den logik er, udover IMF, gået op Verdensbanken, en perlerække af topøkonomer – ja selv lederskribenter i *The Economist*. Alle anbefaler de nu at flytte fokus fra nedskæring over til investering. At det så også har politisk gang på jorden viste de sidste EU-topmøder, hvor der er vedtaget væksterklæringer, og man diskuterer konkrete tiltag mod ungdomsarbejdsløsheden. En ting har man dog ikke taget fat på: det er de makroøkonomiske ubalancer internt i eurozonen. Før man adresserer dem (forskelle i produktivitetsniveau, løn, eksport/import etc.) gennem tiltag som fx euroobligationer, reformer der styrker konkurrencedygtigheden i "periferi-landene",

relative lønstigninger og -sænkninger i hhv stærke og svage lande, ja, så bliver det vanskeligt for Eurozonen at komme op i gear.

Christen Sørensen, professor: Jeg mener, jf. ovenfor, at hun har ret. Men som anført tror jeg ikke, at hendes råd vil blive fulgt.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): De enkelte medlemslandes forskellige forudsætninger gør, at de på forskellig vis kan og må bidrage til løsningen af krisen. Jeg er helt enig med Lagarde i, at Grækenland og Italien ikke kan lade finanspolitikken løbe, mens Tyskland, Finland og Holland omvendt har visse muligheder for at stimulere økonomien. Det er der ikke noget fordækt i, og finanspagten opstiller ikke to sæt spilleregler for "gode" og "dårlige" eurolande. Pagten lægger ganske vist snævre rammer for, hvor hurtigt og hvor meget stor statsgæld og offentlige budgetunderskud nedbringes, men når et land har ført en fornuftig økonomisk politik og opnået solide og holdbare offentlige finanser, giver finanspagten en vis frihed til at føre den økonomiske politik, man måtte ønske.

7. PAGTEN SOM KULTURFORANDRING. Økonomi- og indenrigsminister Margrethe Vestager mener, at pagten virker efter hensigten – at den inddæmmer krisen, og at den har skabt en "kulturel forandring" blandt EU's politikere: "Det betyder, at vi diskuterer overophedning, konkurrenceevne, betalingsbalanceproblemer og den type ting på en helt anderledes konkret måde, end det har været gjort før. Det er ikke kun en økonomisk forandring, men også en kulturel forandring". Har hun ret?

Dan Jørgensen (MEP, S): Vi har de sidste mange år vidst, at Europa ville blive testet i den internationale konkurrence. Nye boomende økonomier i Asien og Latinamerika udfordrer vores konkurrenceevne og levestandard. Alligevel har mange ikke turde tage de nødvendige beslutninger, der kunne ruste os til fremtiden. Alt det ændrede krisen på. Den har skabt en ny bevidst om, at hvis vi gerne vil have et velstående, progressivt Europa, skal der tages modige beslutninger. Min vision er, at vi udnytter det enorme potentiale, der ligger i grøn vækst. Ved at satse massivt på uddannelse og innovation inden for grøn teknologi, kan vi skabe jobs og beskæftigelse i Europa – både her og nu og på langt sigt. Samtidig vil vi gøre en aktiv indsats for at undgå de værste klimakatastrofer – katastrofer, der reelt vil kunne få den krise Europa er i lige nu til at virke som et skvulp i vandoverfladen.

Rasmus Jarlov, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Det er bestemt en ret stor mental milepæl at få vedtaget en finanspagt med strengere krav til mådehold og ansvarlig økonomi. Jeg tror dog mere, det er pga. den øgede økonomiske bevidsthed at finanspagten er blevet vedtaget end at det er finanspagten, der har skabt en øget økonomisk bevidsthed. Jeg kan ikke rigtigt se, hvad grøn vækst har med spørgsmålet at gøre, men det er vigtigt at tage afstand fra tankegangen om, at politikere ved noget som helst om, hvad der skaber vækst. Det er kun markedet, der kan svare på det. Grønne løsninger er sympatiske og en ærlig politisk prioritering. Men det har intet med vækstpolitik at gøre.

Merete Riisager (MF, LA): *Velfærdsstat i stor skala.* EU bevæger sig hastigt mod en situation, hvor der finder udligning sted mellem landene i eurozonen. Hvis landene indenfor eurozonen vedbliver at understøtte sydeuropæiske lande og i højere og højere grad deler gæld og risici vil vi se en velfærdsstat i stor skala, hvor ansvar og penge fordampes. Overforbruget vil øge den centraliserede styring. Det kan man kalde en kulturændring, men det løser ikke det problem, at EU bag de flotte ord til stadighed spænder ben for sig selv. Overregulering, nytteløs omfordeling

af midler og et pres for nye indtægter og skatteudkligning i EU trækker Europas samlede konkurrenceevne nedad alt imens der sættes balloner i vejret med håb om grøn vækst.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Det er da bestemt muligt, at MV taler om overophedning, konkurrenceevne, betalingsbalanceproblemer, når hun er til rådsmøde. Men det, man taler om i Berlin og Frankfurt, er opkøb af statsobligationer, funding af IMF og EMS, flere krisepakker og obligationsrenten i Spanien. Men det er klart, at MV ikke er med til disse diskussioner. For det er er Merkel og ECB, der bestemmer.

Jens Rohde, MEP (V): Jeg håber, at pagtens automatiske sanktioner kan medvirke til en kulturforandring, hvor det ikke i gode tider bliver muligt at opbygge økonomiske babelstårne. Man skal altid huske, at hvis ikke man bruger de gode tider til at stimulere sit økonomiske grundlag ved f.eks. at afvikle gæld og fastholde en sund betalingsbalance, så ender regningen altid hos de mest udsatte. Der er i sandhed behov for en kulturel forandring, hvis vi fortsat skal have en fælles valuta i Europa, og hvis vi skal undgå eksport af problemer til hinanden. Det sidste er jo faktisk det, vi har fællesskabet for; at undgå at sende problemer til hinanden landene imellem.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Ja. Men dermed ikke sagt, at pagten er nogen løsning i sig selv.

Emilie Turunen, MEP (SF): Jeg deltager jo ikke på finansministrenes møder eller på stats- og regeringschefernes møder. Men det er mit indtryk, at det fylder mere hos dem. I Europa-Parlamentet er der stor fokus på "det systemiske" ved krisen, og man diskuterer både helheden og de enkelte landes økonomiske position. Der er i hvert fald kommet en langt større forståelse både blandt politikere, men også – er det mit klare indtryk – i befolkningen af, at EU-landene er kædet meget sammen, euro eller ej.

Christen Sørensen, professor: Margrethe Vestager har kun ret, hvis Pyrrhus-sejre er sejre. Hun har – som regeringen iøvrigt – blikket for stift rettet mod 2020, og ser bort fra hvordan vi skal komme til det lykkeland, som hun forestiller sig i sine fantasier.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Ja. På EU-niveau er der sket ændringer i debatformen og kulturen, men også i det enkelte medlemsland er der sket – og skal der ske – en kulturændring. Finanspagten åbner mulighed for, at EU-kommissionen eller et euroland kan trække et andet euroland, som overskrider pagtens bestemmelser, for EU-domstolen. Finanspagtens egentlig formål er at skabe budgetdisciplin og få politikerne til at lægge og overholde økonomisk holdbare budgetter; i sidste ende ved tvang, men forhåbentlig vil kulturændringerne forebygge problemerne, inden det kommer så vidt.

8. FINANSPAGTEN. Er pagten en fiasko eller en succes? Bør den ændres, suppleres (i givet fald: af hvad?) eller fastholdes?

Dan Jørgensen (MEP, S): Finanspagten skal fastholdes. Men den skal også suppleres gennem store investeringer fra lande med råderummet til det – såvel som fra EU's strukturfonde og jobskabende reformer som energieffektiviseringsdirektivet, der vil kunne skabe grøn beskæftigelse til to millioner europæere. Fællesskabet skal følge Danmarks eksempel og sætte Europa i gang med en grøn kickstart.

Rasmus Jarlov, medlem af Københavns Borgerrepræsentation (K): Min holdning er, at finanspagten skal overholdes, og at ingen lande skal opfordres til at bruge flere penge. Offentligt forbrug er ikke løsningen. Det er problemet. Jeg så meget gerne, at vi fra dansk side un-

derlagde os selv endnu strengere krav, og dermed kunne blive en sikker havn i europæisk økonomi, men det er nok desværre en utopi med en socialdemokratisk regering med Enhedslisten som støtteparti. Forhåbentlig kan vi i Danmark dog alligevel blive enig om at prioritere indenfor det offentlige budget, så vi prioriterer uddannelse og forskning i stedet for at smide penge ud af vinduet til en verdensrekord i overførselsindkomster.

Merete Riisager (MF, LA): *Så gik der tid med det.* Finanspagten er eurolandenes forsøg på at løse et problem bagudrettet. En betragtelig del af eurolandene har levet over evne, og denne løssluppenhed skal Finanspagten forsøge at bortskaffe. Men Finanspagten løser ikke de problemer, eurolandene allerede har oparbejdet. Og den løser ikke de strukturelle udfordringer i Sydeuropa. Ligesom den heller ikke løser de iboende problemer, der ligger i at lande med forskellige forudsætninger og kultur deler valuta. Og så tager regelkomplekset i Finanspagten ikke hensyn til det banale faktum, at Europa består af nationalstater, hvor der afholdes valg. Hvor politikere fremlægger politik og hvor borgere har en berettiget forventning om, at de kan stemme sig til den politik, de ønsker. Det er det, der kaldes demokrati. Så selvom Finanspagten består af en række principper, der isoleret set er fornuftige er pagten ikke en succes. Europa har ikke afvejet fra sin vej mod stagnation og faldende velstand.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Hele euroen er et ideologisk misfoster, som ender med at rive de europæiske lande fra hinanden. Det bedste – og det, der på sigt kommer til at ske – er, at kun lande, der har kongruente økonomiske forhold, vil have euroen.

Jens Rohde, MEP (V): Om pagten bliver en succes eller fiasko kan kun historien dømme os på, men for nuværende vil det være uansvarligt at ændre den al den stund, at det vil være at åbne Pandoras æske på et tidspunkt, hvor selve lovgivningen skal tilbage til fællesskabsproceduren, så Europas udvikling ikke dikteres af Tyskland og Frankrig, og hvor markederne holder et skarpt øje med EU. Markedsaktørerne har for længe mistet tilliden til beslutningstagernes vilje og evne til at træffe de nødvendige beslutninger, og derfor er de automatiske sanktioner helt centrale i den finanspagt og må for alt i verden ikke komme i spil. Den garanti kan man ikke fastholde ved at åbne finanspagten for nuværende. Det er så muligt, at der om en rum tid opstår et vindue til en nyforhandling, men det vindue er slet ikke til at få øje på for nuværende – og godt for det.

Christopher Arzrouni, debatredaktør, dagbladet Børsen: Pagten er æselet, der spændes efter vognen (Euroen). Pagten burde være kommet først. Nu, hvor den er her, bør den fastholdes – ikke mindst i de lande, der ønsker at være Euro-medlemmer. Pagten er så at sige en (dårlig) politisk erstatning for markedets disciplinering. Men måske ville det være bedre, om en række lande helt forlod Euroen og pagten, for så at få hold på deres økonomi – uden for Euro-zonen. Efterfølgende kunne de jo gøre et forsøg igen, hvis de absolut vil.

Emilie Turunen, MEP (SF): Det er alt for tidligt at spørge om hvorvidt pagten er en fiasko eller succes. Men pagtens udfordring er grundlæggende, at den udelukkende forholder sig til den ene side af sagen, nemlig konsolidering af statsbudgetterne. Det vi på kort sigt har brug for er, at de lande, der har økonomisk råderum begynder at investere. Og at vi finansierer de investeringer, så de ikke leder til øget gæld og underskud, og så vi ikke afleverer regningen til kommende generationer. Hvis det private opsparingsoverskud (dvs. i virksomheder, private forbrugere og finansielle sektorer) i lande med relativt sunde økonomier bliver kanaliseret over i investeringer, vil det skabe arbejdspladser i disse lande, men vil også smitte af på "Periferi-Europa". På det længere stræk skal der sikres en stærkere økonomisk union, således at vi undgår situationer, som den nuværende, hvor Tysklands stærke konkurrenceevne betyder, at grækerne

har svært ved at afsætte deres varer. Sideløbende skal vi så have styr på de finansielle markeder, der i de sidste 20 år frem til finanskrisen blev løbende dereguleret, men som ikke desto mindre er fuldstændigt sammenkoblet med vores nationale (og private) økonomier. Det er jo interessant, at et af de primære argumenter fra nedskærings- fortalene er, at markederne risikerer at reagere negativt på vækstinitiativer. Det er jo en absurd situation. Vi politikere må generobre noget tabt terræn!

Christen Sørensen, professor: Finanspagten med dens indhold burde aldrig være vedtaget. Den er dømt til at være en, fiasko (benævnt "Selvmordspagten" af Stiglitz). Det ville hjælpe, hvis man fulgte Lagarde's råd. Det er der imidlertid ikke udsigt til. Pressen burde forholde sig til realiteterne: at der først og fremmest er udsigt til en langvarig stagnation. Og at opfordringen til at komme med løsninger først og fremmest er udtryk for, at også pressens repræsentanter ikke kan udholde at forholde sig til virkeligheden. Virkeligheden er, at Euroens indførelse er den største ulykke for EU-samarbejdet. Og denne virkelighed tør heller ikke pressen fortælle befolkningen.

Sofie Carsten Nielsen (MF, R): Finanspagtens formål er at øge tilliden til de sydeuropæiske landes økonomier nu og her og på længere sigt forhindre en gentagelse af den nuværende gældskrise. Det er endnu alt for tidligt at vurdere, om en så vigtig og omfattende foranstaltning som finanspagten er en succes eller fiasko. Som nævnt flere gange ovenfor, mener jeg ikke, finanspagten kan stå alene. Den skal suppleres af struktur-reformer på arbejdsmarkederne og i velfærdssystemerne samt af grønne vækstinitiativer.

Kommentar: hvorfor er Merkel så spareivrig?

Angela Merkel insisterer på skrap europæisk sparedisciplin i bytte for tyske redningsmilliarder, selvom en række prominente økonomer vurderer, at det forlænger eurokrisen. Hvorfor gør hun det? Jeg kan kun se tre grunde.

KOMMENTAR af Michael Leif Larsen

Den store recession i 2008 tydeliggjorde de økonomiske ubalancer inden for euroområdet. Tyskland havde i årene op til recessionen ført en forsigtig økonomisk politik, hvor lønstigninger og produktivitetsstigninger fulgtes ad. Imens var reallønninger og boligpriser steget dramatisk hos de sydeuropæiske medlemmer af eurosamarbejdet. Da recessionen kom, kollapsede huspriser og efterspørgsel, og de sydeuropæiske lande blev kastet ud i en voldsom økonomisk krise. Grækenland er næsten gået fallit. Portugal har kun undgået samme skæbne – i første omgang – fordi landet har modtaget store økonomiske hjælpepakker fra EU og den Internationale Valuta Fond. Og nu frygter stadig flere så, at Spanien og Italien ikke klarer den.

Den, der betaler, bestemmer medicinen. Så Tyskland bestemmer. Og som den afgående præsident for Verdensbanken Robert Zoellick i denne uge bemærkede i Financial Times, så er økonomisk videnskab i tysk sammenhæng en form for moralfilosofi. Man sætter tæring efter næring. Man afviser offentlig stimulering af efterspørgslen for at få gang i en kriseramte økonomi, fordi det kan medføre øget gæld. Ordren fra Tyskland til de kriserammede sydeuropæere er klar: I skal spare.

Den tyske medicin gør patienten mere syg

Det har de så forsøgt de seneste tre-fire år – uden at det har hjulpet noget som helst. Tværtimod har sparetiltagene skabt usikkerhed og øget arbejdsløshed, hvilket har drevet efterspørgsel og produktion ned. Det er en ond cirkel. For faldende produktion og øgede offentlige udgifter til flere arbejdsløse giver større underskud på de offentlige finanser, hvilket så udløser flere sparetiltag, som dermed driver efterspørgsel og produktion endnu længere ned.

Status efter tre-fire år med den tyske sparemedicin: Produktionen i de sydeuropæiske falder. Arbejdsløsheden stiger – i Spanien er den nu op på næsten 25 procent. Det sociale armod tager til. Vreden tager til. Det samme gør antallet af selvmord på grund af økonomi. Og der er IKKE lys for enden af tunnelen.

Det er ikke kun blødsødne venstreorienterede, som kan se, at retningen er gal. I Berlin advarede den verdensberømte spekulant, mangemilliardær og filantrop George Soros for nylig tyske politikere om, at den nuværende kurs risikerer at ødelægge ikke blot euroen, men også selve det europæiske samarbejde. Den respekterede økonomiske kommentator Walter Munchau skrev i denne uge i sin klumme i Financial Times, at selv hvis det med drakoniske midler skulle lykkes Spanien at nedbringe sit offentlige underskud til det mål, EU har fastsat, så vil landet sandsynligvis stadig skulle betale dramatisk høje renter med det resultat, at de finansielle markeder hurtigt vil indse, at landet næppe kan komme på ret køl uden et politisk kursskifte. Ugens klumme i New York Times af Nobelpris-modtageren i økonomi, Paul Krugmann, om den tysk-dirigerede økonomiske strategi i EU havde meget passende overskriften: "Europe's Economic Suicide".

Så hvorfor gør de det, tyskerne?

Hvorfor fastholder Tyskland en kurs, som flere og flere er overbeviste om vil køre de sydeuropæiske lande og måske både euroen og EU-samarbejdet i afgrunden?

Jeg kan kun se tre muligheder:

- 1) den provinsielt-illusoriske
- 2) den usympatiske
- 3) den skræmmende.

1. Den provinsielt-illusoriske mulighed er, at de faktisk tror på, at det, de gør, hjælper. Med udgangspunkt i egne erfaringer, og ikke mindst i egen inflationsparanoia, er tyskerne tilsyneladende overbeviste om, at hvad der er godt for tysk økonomi, det er også godt for alle andre økonomier. I den sammenhæng er det ligegyldigt, at der ikke eksisterer et eneste bevis på, at en udviklet økonomi er kommet ud af en recession ved ensidigt at spare. Selv fundamentet for det tyske `wirtschaftswunder` efter 2. Verdenskrig var en massiv indsprøjtning af udenlandsk (Marshall-hjælp-) kapital, som satte gang i efterspørgsel, vækst og beskæftigelse i en sønderbombet tysk økonomi. Det seneste eksempel på et land, som prøvede at spare sig ud af krisen, er Argentina omkring år 2000. Forsøget mislykkedes, Argentina gik konkurs, devaluerede pesoen og startede forfra. Derefter opnåede de – stik imod alle forudsigelser fra de internationale økonomiske vismænd – solid økonomisk vækst i det første årti af de nye årtusinde. Eftersom de sydeuropæiske lande er med i euroen, kan de ikke lave en tilsvarende manøvre. Men hvis den nuværende negative udvikling fortsætter, så vil det ikke være overraskende, hvis de sydeuropæiske lande på et tidspunkt begynder at overveje alvorligt, om ikke man bør droppe det eurosamarbejde, som forhindrer dem i at lave en argentinsk løsning.

2. Den usympatiske mulighed er, at dem, som The Telegraphs økonomiske redaktør Ambrose Evans-Pritchard kalder Europas `neocalvinisterne`, med Tyskland i spidsen bruger den aktuelle økonomiske krise til at gøre op med den eksisterende arbejdsmarkedskultur i Sydeuropa. Det usympatiske består i, at hele øvelsen er bygget op på en fortælling om økonomisk uansvarlighed i Sydeuropa, som ikke passer. Bortset fra Grækenland, så førte de sydeuropæiske lande i årene op til recessionen ikke en specielt uansvarlig finanspolitik. Det har blandt andre Paul Krugman argumenteret for i sine klummer. Portugals og Italiens underskud på de offentlige finanser var i 2007 og 2008 ifølge Eurostat mindre end både Frankrigs og Storbritanniens. Da krisen satte ind, havde Spanien ligefrem overskud på de offentlige finanser og en lav offentlig gæld. De sydeuropæiske landes nuværende dramatiske økonomiske problemer er først og fremmest et resultat af en alt for voldsom løn- og prisudvikling, der i højkonjunktoren ikke mindst blev drevet frem af et byggeboom finansieret af især tyske banker.

3. Den skræmmende mulighed består i, at hele det tyske politiske og økonomiske establishment i europæisk sammenhæng er ramt af Honecker-syndromet. Honecker-syndromet har navn efter DDR's sidste leder, Erich Honecker, der holdt skåltaler for, hvad han anså for sit fremragende land, alt i mens det selv samme land styrtede i grus omkring ham. Honecker-syndromet er altså den tilstand, hvor den etablerede politiske magt mentalt har isoleret sig så eftertrykkeligt i sin egen boble, at den er ude af stand til indse, hvad der foregår ude i virkeligheden. Og ude af stand til at overskue konsekvenserne af den udstukne politiske kurs. Det er et syndrom, man mest ser i totalitære lande, men EU-konstruktionen tågede politiske strukturer gør EU til et velegnet levested for syndromet. Der er jo den delikate detalje ved EU-konstruktionen, at det netop ikke

er de kriseplagede sydeuropæere, der skal leve med konsekvenserne af den tysk-dirigerede krisepolitik, som til næste år skal beslutte, om kansler Merkel skal genvælges eller ej. Tværtimod så er de – først og fremmest tyske – beslutningstagere, som dirigerer EU's økonomiske krisepolitik, ikke forbundne med de sydeuropæere, der skal leve med de politiske beslutninger. På det punkt er lighederne med et totalitært politisk system iøjnefaldende. Det er ideelle vækstbetingelser for Honecker-syndromet. Og hvis Honecker-syndromet først for alvor har fået fat, så er der, som manden, der har givet navn til syndromet, med al ønskelig tydelighed demonstrerede, næsten ingen grænser for, hvor bizart tingene kan udvikle sig.

Det er en højst besynderlig forestilling, vi i øjeblikket er vidne til. EU startede som et forsøg på at binde de europæiske økonomier sammen for dermed at forhindre århundreders interne krige i at fortsætte. Det projekt er indtil nu lykkedes. Det ville være en grum skæbnens ironi, hvis det skulle blive netop en forfejlet tysk håndtering af egen økonomisk og politisk magt, der fik udviklingen til at begynde at rulle baglæns igen.

Michael Leif Larsen (født 1959) er cand.scient.pol. og freelance-journalist. Han har tidligere bragt kommentarer og analyser i blandt andet RÆSON, Berlingske og Kristeligt Dagblad.

Meier Sørensen om finanskrisen: borgerne spillede med, da bankerne gamblede

Selvom finanssektoren med god grund får på puklen for finanskrisen, kan vi ikke give bankerne hele skylden. Vi må også gribe i egen barm. Krisen skyldes ikke mindst den neoliberale styringsform, der gør os alle til individuelle entreprenører, og dermed til medansvarlige. Det mener lektor ved CBS, Bent Meier Sørensen.

INTERVIEW af Lasse Blaabjerg

Har været et slags moralsk forfald i finanssektoren?

Ideologi, grænseløs grådighed og pyramidespil er en risikabel kombination. Man kan håbe på, at vi kommer til at tage i hvert fald to opgør i forbindelse med krisen. Det ene er moralsk. Det andet er et systemopgør: Hvordan vil vi mindske risikoen for finans-, IT- og boligbobler i fremtiden? Hvordan kan vi sikre, at markederne bliver og forbliver langt mere regulerede, også globalt? Hvordan kan vi begrænse markedets indtog i alle samfundets sfærer? Dertil kommer det mere moralske opgør: Hvad var vores egen rolle i finanskrisen? Hvad fik opturen os til at gøre, som vi i dag skammer sig over? Altså, hvordan begyndte for eksempel landmænd at låne penge i egen bedrift og spekulere i valuta og i 'innovative, finansielle produkter'? I dag er de begravet i en gæld på 360 milliarder kroner. Og vi har alle været med i budrunder på toværelseslejligheder i Nordvest, eller belånt huset i Højbjerg med henblik på at investere i en lejlighed i Berlin. Det vigtigt, at vi gør os klart, at vi som individer og som samfund er medansvarlige for det fatale hysteri. Både på systemniveau og på individniveau. De to niveauer mødes i vores bank. Bankfolk har traditionelt nydt vores tillid, og vi har ofte rettet os efter deres råd og anvisninger. Pludselig bliver den samme bank til en gambler, og vi bliver gamblere med den. Vi køber også aktier i banken, og året efter er vores pensionsopsparing væk. Men gambling af den her størrelsesorden kræver to parter. Vi går med på pyramidespil med en fantasi om arbejdsfrie gevinster. Det har forhåbentligt lært os, at man ikke kan have ubegrænset tillid til sin bankrådgiver. Han eller hun er primært sælger, og bankerne gjorde ikke det, de er bedst til, under opturen. Samtidigt har vi også set at vores eget moralske kompas er letpåvirkeligt og at vores økonomiske rationalitet ofte blot er en betryggende fiktion. Vi vælger derfor at tro på, at det er et stabilt og selvregulerende marked, der fører ekstreme svingninger med sig, og deregulerer i øvrigt yderligere under opturen med afdragsfrie lånemuligheder og lignende. Økonomiprofessor Jakob Brøchner Madsen påviste konsekvent galskaben i vores opfattelse af markedet, før det brød sammen. Han kaldte afdragsfrie lån for 'kriminelle', og blev helt forudsigeligt frosset ude både af den vækstglade presse og af velafrettede kollegaer.

Som du selv siger, vil neoliberalisterne jo netop hævde, at markedssystemerne er selvregulerende. Det kræver måske nogle store ofre, men hvis vi lader det helt være, så vil det rent faktisk regulere sig selv. Er det rigtigt?

Det er den klassiske liberale holdning. Altså en minimalstats holdning. Men de neoliberale anlægger et mere vidtrækkende perspektiv. De ønsker en stærk og smidig stat for at skabe og beskytte et frit marked. Staten skal udbrede markedets logik på alle samfundets felter. Alle sociale domæner skal underlægges en økonomisk rationalitet via udliciteringer, privatiseringer, målstyring, individuelle skole-hjem-kontrakter og lignende.

Venskaber bliver uskelnelige fra netværk, og livet bliver et projekt, der skal bedømmes på dets markedsværdi. Den folkeskole jeg gik i, blev i almindelighed anset for at være en god skole. Men i den neoliberale konkurrencestat er begrebet 'god' tomt for mening: skolen skal konkurrere med alle andre, og dens kvalitet skal kunne udtrykkes i et tal. En slags pris eller værdi, så jeg altid kan optimere mit og min families liv, ganske som jeg gør, når jeg køber ind i Kvickly. I dag ville min gamle skole næppe komme igennem nåleøjet, og endnu en god skole måtte lukkes. Faren er, at alt forstås og værdsættes via en generel ækvivalent, i de fleste tilfælde penge. Troen på at markedet rummer den ultimative sandhed understreges, når de neoliberale argumenterer for, at problemer skabt af markedet skal løses af markedet selv. Det er imidlertid ikke bare udtryk for banal nihilisme eller gesjæftig egoisme: tanken er, at markedet producerer en overlegen rationalitet, der egentlig minder om en moral. Men resultatet er, at det klassiske fokus på udveksling af varer og tjenester erstattes af et fokus på konkurrence.

Deler du neoliberalisternes samfundsanskuelse?

Jeg vil hævde, at Chicago-skolens neoliberalisme, som har regeret i omkring 30 år, bærer et stort ansvar for de bobler, vi har haft. Det handler om deregulering på den ene side, og så en stat, der går ind og redder F1-lånere og uansvarlige banker på den anden. Socialisme for de rige, kapitalisme for alle andre, som Clintons arbejdsminister Robert Reich kaldte det. Så nej, det gør jeg ikke. Forestillingen om, at samfundet består af individuelle entreprenører, og at konkurrence er roden til alt godt, forekommer mig fattig og horisontløs. Goethes *Faust* beskriver, hvordan en sammensmeltning af det romantiske jeg og den moderne entreprenør, der kun genkender omverdenen som forhindringer, forskriver sig til djævelen. Det betyder: gør sig blind.

Du har tidligere sagt, at troen på det kapitalistiske system grænser sig til det religiøse. At systemet mangler opbakning af empiri. Det kæder du blandt andet sammen med Calvinismen. Vil det sige, at det økonomiske system, vi har i Vesten, kun er et produkt af vores kultur og etik og ikke et udtryk for, hvad der er mest effektivt?

Det økonomiske systems udbredelse viser, at det er et stærkt system, som også er effektivt til at fordele ressourcer. På den måde er det et robust og meget dynamisk system, som er tilpasningsdygtigt i mange forskellige sammenhænge. Jeg påpeger, at systemet er ineffektivt på en række punkter. Vi forholder os ikke til det som et fordelingsystem, men mere som et slags meningssystem. Et system, som rummer muligheder for forløsning og mulighed for mening, som går langt ud over et egentligt fordelingsystem. Adam Smith havde sin forestilling om den usynlige hånd fra reformatoren Jean Calvins ide om Guds skjulte hånd, der udvalgte visse mennesker til frelsen. Det er præcis på markedet, at vi via vores succes kan vise andre, at vi er udvalgt af Gud. Det bliver hurtigt vulgært: Nu frelser jeg mig selv ved at vinde konkurrencen. 'Vinderne' af en konkurrence, de selv er dommere i, kalder så vrængende de andre 'tabere'. Men taberne er præcis de samme mennesker, som blot for få årtier siden var borgere.

Hvilke muligheder og implikationer er der ved det?

Arbejde og økonomi går fra at have en sekundær eller en støttende funktion i forhold til menneskeliv, til at indtage en primær funktion i kapitalismen. Den er afgørende for, hvordan man kommer til at klare sig åndeligt. I Nordeuropa og USA har vi været ekstremt modtagelige over for en neoliberale variant af kapitalismen, som netop sætter individet eller entreprenøren i centrum. Vi vurderer et menneskelivs succes på dets økonomiske produktivitet og på dets rigdom. Den samme logik har bredt

sig til en lang række andre områder. Lad os tage et eksempel som boligen. Boligen har været en relativt uantastet del af vores liv, som vi ikke har set på som en pris i økonomiske termer. Selvfølgelig har vi skullet have råd til den, men vi har mest set på boligen i praktiske termer og i termer af tryk og forskellige andre kvaliteter. Men imens finanskrisen byggede sig selv op, gik huse og lejligheder fra at være steder, som vi boede i, til steder, vi havde investeret i. Boliger blev investeringer snarere end steder, vi rent faktisk skulle bo. Og det er et enormt kulturelt og værdimæssigt skift i forhold til, hvordan man har det med det sted, man bor. Og det var blot et eksempel blandt mange.

Men kapitalismen har i sig selv været en god ting?

Man kan sige, at hovedproblemerne i kapitalismen ikke er systemet som sådan. Systemet er effektivt. Men det kapitalistiske system har vanskeligt ved at håndtere eksternaliteter som miljø- og råvaresituationen, eller moralsystemer som menneskerettigheder: det hylder i sin nuværende form enhver grænseløs selvudfoldelse. Vi lever i Fausts tid, som Norman Mailer sagde. Det er systemets smagløse side, og grunden til at systemet har uhyre vanskeligt ved at regulere sig selv. De selvregulerende mekanismer er svage. Kapitalismen, som vi kender den, er ikke et selvregulerende system. Man er hele tiden nødt til at regulere det.

Lasse Blaabjerg (f. 1991) er RÆSONs projektleder og medlem af chefredaktionen. Han studerer økonomi ved Københavns Universitet.

Grahame Thompson: jeg frygter for Europa

"Grækenland kan meget vel blive tvunget til at forlade eurozonen. Hvis det sker, vil det få uoverskuelige konsekvenser, så der er god grund til at være alvorligt bekymret for Europas fremtid." Det siger professor Emeritus i Globalisering Grahame Thompson til RÆSON.

INTERVIEW af Maria Arcel

I søndags gik grækerne til valg. Den økonomiske krise var en af hovedtemaerne i valgkampen og en af grundene til, at vi i dag har et splittet parlament. Hvad er udsigterne for den græske krise?

Grækenland står i et grusomt dilemma: De vil gerne forlade euroen, men de vil ikke forlade Den Europæiske Union. Det kan ikke lade sig gøre. Du kan ikke trække dig fra eurosamarbejdet uden også at trække dig fra Den Europæiske Union. Det ville være en fordel for Grækenland at komme af med euroen og få drakmen tilbage. Så kunne de devaluere deres valuta og genoprette konkurrenceevnen. Men de kan ikke trække sig. Jeg kan ikke se en ende på grækernes krise, medmindre Tyskland ændrer holdning til strammingerne i de offentlige budgetter. Tyskland vil være sikker på, at presset på Grækenland, Portugal, Spanien og Italien er så stort, at de reducerer deres offentlige udgifter og reformerer deres økonomi. Tyskland lægger pres på landene for at sikre, at EU som helhed øger kontrollen med de offentlige udgifter. Også på længere sigt. Det handler om, at de sydeuropæiske lande skal ændre deres finanspolitiske tilgang til deres offentlige sektorer. Om 9 til 12 måneder er det muligt, at Tyskland så vil sige: "Okay, nu har vi lagt tilstrækkeligt pres på dem, og det ser ud at virke." Derefter vil Tyskland måske ændre holdning. Hvis det sker, vil det give flere muligheder for at få Europa ud af krisen.

Hvis Europa og USA begynder at stimulere økonomien, hvornår vil vi så være ude af krisen?

Der vil gå fire til fem år, før vi ser en seriøs genoplivning af den europæiske økonomi. Det samme gælder formentligt den amerikanske. Men den amerikanske økonomi er et andet sted end den europæiske. De er ikke i så store vanskeligheder, som vi først troede, fordi de har lave lønomsparinger og enorme mængder af energi. Derfor tror jeg, at USA kan komme hurtigere på fode end Europa. Det vil tage flere år for Europa, og jeg frygter for Europa. Det er ikke usandsynligt, at Grækenland ender med at blive smidt ud af eurozonen. Det vil få vidtrækkende konsekvenser. De tyske, franske og britiske banker har lånt penge til Grækenland, og hvis Grækenland ikke betaler sin gæld, vil det være et hårdt slag for bankerne. Så jeg frygter for Europas fremtid *big time*. Selv hvis et lille land enten bliver smidt ud eller selv forlader eurozonen, vil det underminere hele unionens struktur og ryste Europa i sin grundvold.

Hvordan kan krisen løses?

Lige nu er det hele ved at kollapse, fordi det er umuligt at hæve skatterne eller låne penge. De finanspolitiske stramminger er nøglen i det her. Vi kan ikke komme ud af krisen ved at skære i udgifterne hele tiden. Vi er nødt til at bruge penge for at hæve efterspørgslen. Det bedste, Tyskland kan gøre for de europæiske lande, er at bruge penge. Tyskland skal forsøge at stimulere forbruget for at stimulere produktionen.

Hvordan vil vi konkret mærke krisen de næste par år?

Middelklassen vil nok ikke mærke den. Men folk, der er dårligt stillede, vil føle den, og de føler den allerede. Det bliver højst sandsynligt

bare værre for dem. Sådan er det altid i sparetider. Det rammer de dårligst stillede. Det er dem, der tager slaget.

RÆSON: Hvad kan den enkelte europæer gøre?

Thompson: Få sig en god uddannelse. Prøve at finde et godt job. Holde øje med, hvor mulighederne er uden for de traditionelle arenaer i Europa og Nordamerika. Verdensøkonomiens centrum er ved at flytte sig til Afrika, Asien og muligvis til Latinamerika. Så man bør holde øje med, hvor det sker.

Er krisen da ikke global?

Krisen er centreret omkring Nordamerika og bestemte europæiske lande. Hovedsageligt fordi, det er her, al den økonomiske aktivitet har været. Men den har selvfølgelig spredt sig til Japan, Latinamerika, Sydamerika og Østasien. Den har også haft afsmittende virkninger andre forholdsvis ubetydelige steder, men påvirkningen på de økonomiske aktiviteter i disse områder har været forholdsvis små. I Nordamerika og Europa har krisen til gengæld påvirket de økonomiske aktiviteter dramatisk, og sådan fortsætter det nok med at være.

Hvorfor har krisen ramt hårdest i Nordamerika og Europa?

Hvis vi ser på de vigtigste finansielle strømninger i det globale system, har de allervigtigste været mellem de store finanscentre i USA og i Europa. USA har investeret i Europa og opkøbt europæiske virksomheder, mens europæiske virksomheder samtidig har investeret i USA. Man skulle ellers tro, at investeringerne flød i stride strømme mellem de største lande – men det gør de ikke. De store og væsentligste strømme af udenlandske investeringer har været mellem USA og Europa.

Så krisen er en regional krise for Europa og USA. Vil den sprede sig til for eksempel BRIK-landene?

Kina, Indien, Brasilien og så videre er allerede blevet påvirket, fordi USA's og Europas import er blevet reduceret. Men selvom der har været og er en påvirkning, så kommer BRIK-landene hurtigt på fode igen. Problemet for Europa og USA er, at de ikke kommer tilbage. De kan simpelthen ikke komme ud af krisen.

Hvorfor kommer BRIK-landene hurtigt tilbage på fode, mens Europa og USA ikke gør?

Fordi de ikke er forbundet med det finansielle system i lige så høj grad som Europa og USA. De er relativt selvstyrende. Ikke helt selvstyrende, men relativt. De tillader for eksempel ikke, at kapital strømmer ubegrænset ind over grænserne, som USA og Europa gør. USA og Europa har liberaliseret deres finansielle systemer. Det gør det sværere at kontrollere pengestrømmene ind og ud af landet. Derfor blev de hårdest ramt, da krisen kom. Krisen er så blevet yderligere forlænget i Europa og USA, fordi den har bevæget sig fra at være en krise, der handler om banker og finansielle institutioner, til en krise, der handler om landenes offentlige gæld. Det er svært at se vejen ud af de statslige underskud og gældsproblemer i Europa. Krisen vil fortsætte en rum tid endnu.

Maria Arcel (f. 1990) studerer journalistik på Syddansk Universitet og er redaktør på Lixen – avisen for yngre journalister.

Eurokrisen: Europa er strandet mellem centralbanken og finansministerierne

Fire måneder efter, at Den Europæiske Centralbank af to omgange pumpede billige penge ud til 1200 europæiske banker, viser de fundamentale strukturproblemer i eurosamarbejdet sig igen. Europa mangler stadig at hjælpe millioner af arbejdsløse europæere, og der er ingen udsigter til den vækst, der kan balancere budgetterne og skabe jobs. Men nu har Frankrigs nyvalgte præsident François Hollande meldt sig på banen.

ANALYSE af Frederik Vitting Hermann og Emil Græsholm

Optimismen spirede i februar og marts. Et parnas af økonomer lovpriste ECB's nyligt indsatte præsident Mario Draghi for at have hjulpet Europa ud af krisen. De så europæiske aktiemarkeder have den bedste januar i 15 år. Af to omgange lånte ECB cirka 1000 milliarder euro [det er i runde tal fire gange Danmarks BNP i 2011, red.] til Europas banker i 3-årige lån for at forhindre et frossent interbankmarked og et potentielt Lehmann-krak. Det europæiske bankmarked var ved at knække henover vinteren. Men ECB's aktioner (kaldet LTRO: Long-Term Refinancing Operation) lykkedes. Ydermere faldt rentesatserne på kritiske spanske og italienske statsobligationer, da mange af de europæiske banker satte penge i deres egne regeringers gæld. En slet skjult bonus. ECB har nemlig ikke selv mandat til at købe statsobligationer og dermed hjælpe de trængte sydeuropæiske økonomier med at finansiere deres gæld til en rimelig pris.

Samtidigt var EU's økonomi- og finansministrene med Margrethe Vestager i formandsstolen i fuld gang med at få vedtaget Finanspagten i ECOFIN-rådet. Pagten hjælper ikke Europa og eurozonen med de nuværende problemer, men den skulle gerne forhindre lignende kriser i fremtiden. Pagtens medlemslande forpligter sig kort fortalt på at skrive et budgetkrav ind i national lovgivning. Den tillader ikke medlemslande at have et strukturelt underskud på mere end 0,5 procent af BNP. Budgetkravet skal være national lovgivning inden for et år (senest 2. marts 2013).

Politikernes pagt blev (bl.a. i RÆSON) først og fremmest kritiseret for at stramme finanspolitikken i en krisetid. Frygten er, at vedvarende besparelser ikke vil hjælpe statsfinanserne, fordi de samtidigt slager væksten i landene. Men pagten gav mening, så længe centralbankernes pengepresse kunne klare ærterne på kort sigt. Dels ved at holde liv i de europæiske banker og dermed det private lånemarked for både husholdninger og virksomheder. Dels ved at give de samme banker mulighed for at købe deres landes statsobligationer. I den perfekte verden ville de pressede sydlandske økonomier nå at få orden i husholdningsbudgettet, inden pagten tvang dem til at skære. Men i april vendte de økonomiske realiteter tilbage, efter ECB's LTRO's havde haft deres effekt.

Virkeligheden vendte tilbage med Spanien

I et kort øjeblik var planen troværdig, og effekten af LTRO havde tændt et håb for EU's politikere. Under lave vækstforhold skabte billigere statslån større manøvrerum for de sydeuropæiske stater, så de kunne begynde reformprocesser uden at skulle skære hæmningsløst og hæve skatter. Men så begyndte renterne på spanske og italienske statsobligationer at dale. Virkelighedens gældsproblemer ramte igen i Spanien. Spanierne slækkede først på deres mål for budgetunderskud for 2012. Fra

4,4 procent af BNP op til 5,8 procent og ned til 5,3 procent efter brok fra EU-kommissionen. En måned efter, steg renten på spanske statsobligationer op over de kritiske 6 procent. Et tal, der helt arbitrært er fastsat af markederne, og som tidligere var 7 procent, men som stater alligevel febrilsk forsøger at holde nede. Den opadgående udvikling har været nogenlunde konstant siden den anden omgang LTRO's fra 1. marts. Nu er renteniveauet igen oppe over det punkt, hvor ECB først satte ind i december, og investorernes tillid falder.

“Spain is likely to be pushed into a troika programme of some kind during 2012,” sagde Ebrahim Rahbari og Guillaume Menuet fra Citigroup til *The Economist* ugen efter, renten ramte 6 procent. Spanien oplever langt fra græske tilstande, men de to analytikere har en pointe. Arbejdsløsheden er på 24 procent, og IMF forventer, at Spaniens økonomi vil skrumpes med 1,8 procent. Med så hårde økonomiske vilkår er det svært at se, hvordan Spanien skal overholde sine budgetkrav i 2012 og 2013. Når ikke økonomisk vækst kan hjælpe på statsbudgettet, kræver det massive besparelser på de spanske velfærdsydelser, hvis pagten skal overholdes. Det i en tid, hvor en stor del af befolkningen er totalt afhængige af det offentlige hjælp.

Pagtens falske håb

Der er ingen tvivl om, at vi skal have nogle flere magre år efter 00'ernes boom-økonomi. Risikoen er blot, at stramningen overgøres og kommer til at kvæle den økonomiske aktivitet. Nulvækst eller recession gør hverken noget godt for de europæiske regeringers budgetter på kort eller langt sigt. Derimod vil stramninger kun gøre det sværere at balancere budgetter og genskabe investorernes tillid. To ting, der er afgørende for at få renten på statsobligationer ned.

Den dårlige spanske (og for den sags skyld italienske) økonomi er i sig selv et problem, men de gør også Europagten mere eller mindre meningsløs. De pressede økonomier har ikke en chance for at overholde budgetkravene i 2013, hvor de træder i kraft. Martin Feldstein, økonomiprofessor på Harvard Universitet, kalder på den baggrund Pagten for et tomt populærpolitisk projekt.

Europas egentlige problemer

Eurosamarbejdet var fra første færd et politisk projekt. Man ville styrke integration og den fælles identitet ved en fælles mønt. Der er økonomiske fordele ved fælles valuta (for eksempel ingen veksleomkostninger – i sin tid estimeret til ½ procent af zonens BNP), men udfordringerne var og er større. Dels er de europæiske økonomier strukturelt forskellige. Kernen var og er konkurrencedygtig, og de perifere økonomier kunne som forventet ikke følge med. Dels mistede man kontrollen over eurozonens samlede økonomi, da der ikke blev lavet nogen fælles finanspolitik eller fundet en aktør, der kunne håndhæve den.

Europas krise er dog ikke voldsomt stor, hvis man kun ser på økonomien. Grækenland (som kun udgør 2 procent af eurozonens økonomi) havde negativ vækst på 7 procent i 2011, da det var værst. Til sammenligning gik Argentinas økonomi tilbage med 12 procent på et år under landets krise i 2001. Eurokrisen er i høj grad en politisk krise. Euroens grundlæggende politiske styringsmangler kom frem i lyset efter 2008-krakket. Frygten er det politiske krak, der for alvor ville knække økonomien. Politikerne er opmærksomme på problemet, men det er usikkert, hvem der skal udfylde rollen som paneuropæisk vækst- og jobskaber på kort sigt. Som Mohamed El-Erian, kommentator og investeringsøkonom, skriver i *Foreign Policy*, tænker europæiske ledere taktisk i stedet for strategisk. At tænke strategisk betyder IKKE at fokusere på, at

økonomien og regeringsbudgettet skal hænge sammen i 2020. Det betyder, at man i det mindste giver sig selv mulighed for at håndtere de problemer, man står overfor, og vi er ikke ude af den økonomiske krise endnu. Der er behov for en finanspolitisk aktion af den ene eller den anden art. Europas lande kan ikke komme ud af krisen hver for sig.

Mere ECB? Forslag om endnu en runde af LTRO er allerede kommet på bordet, men det vil ikke afhjælpe det centrale problem. Eurosamrådet savner en aktør, der vil sætte ind over for arbejdsløshed og fremme vækst. En aktør, som samtidig har midlerne og det politiske mandat til at gøre det. Den japanske økonom Richard Koo har endog argumenteret for, at kun regeringerne kan skabe efterspørgsel i kriser, der er så dybe som den her. Selvom ECB gør det muligt at låne billige penge for banker, vil virksomheder og husholdninger ikke låne til nye investeringer. På trods af en rekordlav rente er der ingen lånelyst. Man konsoliderer og betaler gæld. Imens vil finanspagten, reformer og reguleringskrav fra EU's og til dels fra tysk side kun gøre det sværere at sætte gang i væksten og sænke arbejdsløsheden.

Med ECB-præsidenten Mario Draghis egen ord, så har LTRO kun fyldt et hul, der allerede var opstået i de europæiske banker. Den vil derfor ikke have nogen realøkonomisk effekt. Med andre ord så har stimuli fra ECB tilladt bankerne at refinansiere deres eksisterende lån, men ikke øget adgangen til kredit, som de europæiske økonomier, særligt i produktions- og boligsektoren, har hårdt brug for. Derudover er risikoen ved nye kapitalkrav til bankerne i form af Basel III, at lånene fra ECB akkumuleres for at leve op til kravene, frem for at åbne op for udlån til realøkonomien.

Handlingstomrum

Forsøgene på at inddæmme krisen over de seneste 6 måneder har således været delt imellem (tyske) politikeres langsigtede mål for reformer og pagtens krav til statsunderskud på den ene side. På den anden side ECBs kortsigtede ekspansive pengepolitik til bankerne. Ingen af de to har mulighed for at sætte ind med kortsigtet stimuli og ekspansiv finanspolitik. Det ville ellers have øjeblikkelig direkte effekt for de millioner af europæere, der er arbejdsløse. Arbejdsdelingen er mislykkedes, og resultatet er et handlingstomrum på kort sigt.

Udviklingen peger derfor igen på, at EU's politikere må tænke i mere radikale baner for at kunne dæmme op for følgerne af bankkrisen, der blev til en statsgældskrise og skabte realøkonomiske problemer for de millioner af nu arbejdsløse europæere. I den sammenhæng kan det være en styrke, at eurosamarbejdet er et politisk projekt frem for økonomisk. Kun politisk vilje kan gennemføre de radikale ændringer, der skal til for at stimulere de europæiske økonomier.

Frankrigs radikale løsning: udvidet ECB mandat

Det er ikke ideer, der mangler. François Hollande, Frankrigs nyvalgte præsident for Socialistpartiet, har foreslået at udvide ECBs mandat til at inkludere jobskabelse og vækst. Derved vil målene komme til at minde om de amerikanske for Federal Reserve. Tilbage i 2007 argumenterede Nicolas Sarkozy også for at give ECB større interventionsmuligheder, men dengang overtalte Tysklands kansler Angela Merkel ham til at lade emnet ligge.

Spørgsmålet er, om centralbanken er den rette aktør til at blande sig i eurostaternes økonomiske anliggende. Hollande foreslår, at ECB kan agere som 'lender of last resort'. Igennem pengepolitiske instrumenter som renteændringer og opkøb af statsobligationer ved udstedelse kunne ECB

forbedre eurostaternes råderum og stimulere vækst. De fleste af medlemslandene er dog i forvejen ikke meget for yderligere indflydelse fra, hvad der ses som en tyskkontrolleret centralbank. Det er de færreste eurolande, der er villige til at opgive deres økonomiske suverænitet til fordel for ECB's pengepolitik.

Landene vil få mindre mulighed for at føre selvstændig finanspolitik, når ECB anvender renteinstrumenter til at stimulere vækst. Samtidig er forskellene imellem eurolandene så store, at ECB's interventioner ville få vidt forskellige konsekvenser. Hvor en eventuel rentesænkning for at stimulere vækst ville gavne Spanien, Italien og Grækenland, ville det hæve inflationstruslen for Tyskland. Tyskland ser også nødt, at ECB opkøber statsobligationer, da tyske og andre nordeuropæiske skattepenge så ender i sydeuropæiske budgetunderskud, hvilket sænker incitamentet for reformer. Af samme grund erklærede Merkel sin støtte til Sarkozy og ikke til Hollande i den overståede franske valgkamp. Det svære i at håndtere de strukturelle problemer er således mere politiske end økonomiske. At udvide ECBs mandat er langt fra en ideel løsning, men én mulighed kunne være at tidsbegrænse interventionen, indtil finanspagten har stabiliseret Europas økonomi.

Emil Grøsholm (f. 1987) har en BA (Hons.) i politisk videnskab fra King's College, Cambridge Universitet, hvor han har specialiseret sig i international politisk økonomi og sikkerhedsstudier. Han læser ved statskundskab på Københavns Universitet og arbejder som forskningsassistent for Centre of Governance and Human Rights, Cambridge Universitet. Frederik Vitting Hermann (f. 1990) er en del af RÆSONs chefredaktion og studerer statskundskab ved Københavns Universitet. Begge skribenter er i bestyrelse for Netværk for Politisk Økonomi.

Kaczyński: EU lader ikke græsk tragedie sprede sig

"Hvis ustabiliteten forsætter i Grækenland, vil EU isolere landet, så den politiske og økonomiske usikkerhed ikke spreder sig. Isolationen vil også inkludere en mulig græsk exit fra euroen." Det vurderer Piotr Maciej Kaczyński, leder af den politiske afdeling i tænketanken CEPS (Center of European Policy Studies).

INTERVIEW af Christian Vitting Gregersen

Valget i Grækenland den 6. maj skabte stor politisk usikkerhed. De gamle partier, Nyt Demokrati og PASOK, fik med henholdsvis 18,9 og 13,2 procent af stemmerne ikke tilstrækkelig opbakning til at danne en koalitionsregering. Den store vinder blev venstrefløjen, hvor det socialistiske parti SYRIZA blev landets andenstørste parti med 16,8 procent af stemmerne. SYRIZA nægtede at deltage i en koalition med Nyt Demokrati, og forhandlingerne gik derfor i hårdknude. I går blev der udskrevet nyvalg. Har EU fejlet i forhold til Grækenland?

Nej, EU har ikke fejlet, kun Grækenland. EU's strategi har altid været at hjælpe en medlemsstat med selv at træffe de rigtige beslutninger. Desværre for Grækenland har de ikke længere den luksus at kunne ignorere EU's råd. IMF (Den internationale Valutafond, red.), Den Europæisk Centralbank og Kommissionen har fortalt grækerne, hvad de skulle reformere, men der har hverken været handlekraft eller vilje i de græske regeringer til at føre de nødvendige reformer igennem. Vi har kun set middelmådige løsninger indtil videre.

Hvordan vil EU vil håndtere den usikkerhed, som Grækenland har sat i gang?

Først og fremmest vil unionen undgå en dominoeffekt ved at inddæmme Grækenland. Jeg forventer, at vi vil se, den franske præsident, Hollande, stå frem i nær fremtid og støtte finanspagten. Han har under valgkampen udtrykt ønske om at genforhandle finanspagten, men det tolker det politiske miljø i Bruxelles som en valgstrategi. Han kunne ikke sige det under det franske valg, men han støtter finanspagten, og han hverken vil eller kan trække tæppet væk under den eller EU. Samtidig kan Hollande ikke bakke op om den venstreorienterede bølge i Grækenland, da stemningen i landet er for radikaliseret. Men hvis vi kigger internt i EU – uden at tage hensyn til Grækenland – så kommer vi til at se en dominerende vækstdagsorden fremover. Det står i modsætning til spareiver, som har domineret de seneste år. Frankrig og Tyskland vil i højere grad fokusere på vækst i EU som sådan, men der vil være en klar fælles front med hensyn til sparekravene til Grækenland. br

Hvad er EU's næste skridt?

Det her er en græsk tragedie. Hvis den græske ustabilitet forsætter, så tror jeg, at EU vil isolere Grækenland, så den politiske og økonomiske usikkerhed ikke spreder sig. Isolationen vil også inkludere en mulig græsk exit fra euroen. Krisen må ikke smitte større og vigtigere økonomier i unionen som den italienske eller spanske. Vi må holde alle muligheder åbne, så vi kan standse en eventuel brand, inden den spreder sig.

Nu skal grækerne i første omgang til stemmeurnerne igen. Hvilket udfald kan vi forvente af nyvalget?

Det afhænger af, hvem der kan placere skylden for den manglende regeringsdannelse hos den anden part. Partierne vil uden tvivl forsøge at underminere hinanden ved at stille spørgsmålstegn ved modstandernes ansvarlighed. Men det er et komplekst spørgsmål, og nyvalget bliver afholdt i et ekstremt omskifteligt politisk miljø med nogle meget radikale partier.

Vil de ekstreme omstændigheder omkring nyvalget føre noget konstruktivt med sig eller blot gavne protestpartierne?

Grækenland er i en fuldstændig uforudsigelig situation. Stemningen er enormt negativ. Det burde principielt være gavnligt for de ekstreme partier. Men det er umuligt at sige, hvornår støtten til de radikale partier når smertegrænsen. De borgere, som stemte i protest, har fået vist deres misnag for de gamle partier. Nu må vi se, om de sætter deres kryds anderledes, når de ser det roderi, deres proteststemmer har skabt. Men mulighederne for et brugbart resultat afhænger i sidste ende af sofavælgerne. Hvis de møder op på valgdagen, vil de højst sandsynligt give PASOK og Nyt Demokrati tilstrækkelig opbakning, til at de kan danne et flertal sammen. Jeg vil umiddelbart mene, at chancen er ganske høj for, at Grækenland får en ny regering efter nyvalget. Men samtidig skal man lægge mærke til, hvordan pladserne i parlamentet fordeles sig. Grækenland bliver nødt til at have et velfungerende parlament for at kunne gennemføre reformerne. Et snævert flertal i en koalition vil skabe et svagt mandat til at gennemføre store reformer og en ustabil regering, der er åben for angreb.

I sidste uge valgte EU at tilbageholde en del af midlerne fra den græske lånepakke indtil juni, hvor det tyder på, valget skal afholdes. Tror du, at det vil påvirke folkestemningen i Grækenland forud for valget?

I så fald vil det kun skabe mere vrede. Grækerne har ikke accepteret, at det græske samfund skal ændre sig fundamentalt, og det giver en modreaktion, når udenlandske direktiver bliver presset ned over hovedet på dem.

Kan vi frygte, at andre lande bliver smittet af Grækenland og radikaliseringen?

Politisk, umiddelbart nej. Det eneste land, hvor det eventuelt kunne komme på tale, er Italien. Men det ved vi først, når vi kommer nærmere et valg. Det afhænger af opbakningen til Monti i det italienske parlament og den generelle økonomiske udvikling. Men det vil ikke udvikle sig til samme ekstremer som i Grækenland. Udviklingen i Athen er resultat af kronisk politisk ustabilitet og barske sparekrav. Reformkravene ser vi også i forhold til andre lande som Italien, Portugal og Spanien, men her er de politiske systemer yderst stabile sammenlignet med Grækenland, og derfor mere modstandsdygtige over for radikaliserings.

Christian Vitting Gregersen (f. 1986) er kandidatstuderende i historie på Københavns Universitet med tillegsuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Han har været i praktik på Altinget.dk og i Europa-Parlamentet. Særlig interesse for moderne europæisk historie, herunder særligt EU.

RÆSONs runde bord: Hvornår skal Europa spare?

INTERVIEWS af Magnus Boding Hansen, RÆSONs chefredaktør

1. Over hele Europa gør befolkningerne oprør mod det tyske krav om at nedbringe på gælden NU. Argument: Det dræber væksten og dermed muligheden for reel gældsnedbringelse. Hvis ikke nu, hvornår så nedbringe på gælden? A. I Sydeuropa, B. I resten af Europa.

Torben M. Andersen, økonomiprofessor: Statsgældskrisen har to dimensioner: 1) den høje gæld, 2) fremadrettede problemer knyttet til bl.a. ændret demografi. Hvis man troværdigt får gennemført pensionsreformer, som fremadrettet vil mindske presset på de offentlige finanser vil det aktuelle behov mindskes. På den måde kan man balancere hensynet til de aktuelle konjunkturer med hensynet til at sikre finanspolitisk holdbarhed. Problemet er, at det høje gælds niveau i mange lande afspejler manglende politisk evne til at gennemføre reformer. Det vil sige, at både det bagudrettede problem (gæld) og det fremadrettede problem (ændret demografi) bliver et problem samtidigt. Gældsproblemerne især de sydeuropæiske lande er så store, at der ikke er et realistisk alternativ til en aktuell gældsnedbringelse. **Så Sydeuropa skal nedbringe på gælden med det samme. Hvornår skal resten af Europa?** For lande som ikke står i et akut gældsproblem, er det afgørende at få gennemført reformer som fremadrettet retter op på ubalancerne i de offentlige finanser. Disse lande har således frihedsgrader til at vælge en mere gradvis tilpasning, såfremt man får håndteret de fremadrettede problemer knyttet til demografien.

Bendt Bendtsen (MEP, K): Hvis Europa skal på ret køl igen, er det absolut nødvendigt, at vi får styr på gælden. Men! Det er en hårfin balance mellem gældsnedbringelse og vækstskabelse. Jeg tror, man skal passe på med at stille mådehold og væksttiltag som hinandens modsætninger. Det er absolut afgørende at sparekravene ikke bliver for skrappe: Hvis de gør, risikerer vi at kvæle fremtidig vækst – vækst som er hård tiltrængt. Konkret vil det sige, at vi sideløbende med sparekrav i både Sydeuropa og resten af Europa skal foretage de nødvendige politiske reformer, hvor vi flytter penge fra dyrt velfærdsforbrug til forskning, uddannelse og innovation. Vi må samtidig huske på, at Nordeuropa og Sydeuropa står i forskellige økonomiske situationer, og derfor er der også brug for forskellige løsninger. **Du siger: "Det er absolut afgørende, at sparekravene ikke bliver for skrappe." Er de det nu?** A. I Grækenland, B. I det øvrige Sydeuropa. C. I resten af Europa. Nej, sparekravene som de ser ud lige nu, er ikke for skrappe.

Per Clausen (EL): Investeringer i grøn omstilling vil øge beskæftigelsen, gøre os mere uafhængige af import af råvarer og dermed forbedre nationernes økonomi, sådan at de får mulighed for at reducere gælden uden voldsomme nedskæringer. **Det, du siger, er, at man ved at øge det offentlige forbrug kan skabe så meget vækst, at gælden nedbringer sig selv? Er du fuldstændig eller delvist overbevist om det? Og vil det også kunne gøre op for de stigende udgifter til de aldrende europæiske befolkninger?** Det siger jeg faktisk ikke. Først og fremmest peger jeg på investeringer i grøn omstilling, som vejen frem. Netop i en situation med en aldrende europæisk befolkning er det afgørende at sikre, at de unge får en uddannelse og kommer i arbejde. Derfor skal fokus i politikken være på at skabe arbejdspladser.

Jesper Rangvid, økonomiprofessor: For det første er det vigtigt at slå fast, at der ikke er mange af de sydeuropæiske lande, der for øjeblikket eller i løbet af de næste par år signifikant vil nedbringe GÆLDEN. Det landene gør, er at reducere UNDERSKUDDENE. De fleste lande vil således stadig opleve stigende, eller flad, gældudvikling i år og de næste par år. Spørgsmålet er derfor mere om, man skal nedbringe underskuddet nu eller senere – klar nedbringelse af gæld kommer først senere. ■ For en del af de sydeuropæiske lande er der ikke nogen vej udenom at nedbringe underskuddene nu. Vi har gennem de seneste par år set lande med store underskud opleve stigende renter, som gør det sværere at finansiere underskuddet. Derfor er der fokus på gældsnedbringelse. ■ Det er så rigtigt, at markederne nogle gange opfører sig skizofrent: Markedet reagerer med stigende renter, når underskuddet er for stort, men reagerer samtidig med stigende renter, når underskuddet bliver skåret for meget ned, da nedskæringerne går ud over den økonomiske vækst (og når væksten er lav, svækker det tilbagebetalingsevnen for landet). Der er således to muligheder: 1) Slække en lille smule på tempoet, hvormed underskud skal nedbringes og 2) benytte fælleseuropæiske løsninger (overførsler af midler via EU's strukturfonde, den Europæiske Investeringsbank, osv.), som supplement til reduktionen i underskuddene i de enkelte lande. Tanken i de fælleseuropæiske løsninger er, at de vil medvirke til at afdæmpe effekterne på økonomien af nedskæringerne. ■ Jeg mener selv, at man skal gøre begge dele: landene skal nedbringe underskuddene, men får så hjælp til at afdæmpe de kortsigtede negative effekter på økonomien fra EU's fælles kasse. Man må håbe, at sådanne EU-finansierede projekter kan komme i gang forholdsvist hurtigt. ■ Endelig må vi ikke glemme, at ECB stadig har lidt værktøj, som de kan benytte. Renten kan sænkes en lille smule – det vil nok ikke hjælpe meget, da renten allerede er meget lav (1%). Men det vil hjælpe. Mere signifikant kan ECB tilføre likviditet til banksystemet eller i sidste ende købe statsobligationer på markedet. **HVIS vi årevis uden vækst, vil det så betyde, at det er mest fornuftigt, at nedbringe gælden 1) HURTIGERE, 2) LANGSOMMERE eller 3) I SAMME TEMPO som nu? Og dit bedste bud: Hvor mange år går der, før Europa samlet set har vækst igen?** For de lande, hvor markederne tillader det (det kunne være Tyskland, det kunne være Danmark), kan man overveje, om man skal slække lidt på hastigheden af opstramningerne, hvis man er bekymret for den økonomiske vækst. Problemet er, at for de mest kritiske lande (Grækenland, Portugal, Spanien), er der ikke nogle vej udenom opstramninger, også på den korte bane.

Sofie Carsten Nielsen (MEP, R): Finanspagten er afgørende for at sikre den økonomiske stabilitet, som er helt afgørende for, at ny vækst bliver holdbar og langsigtet bæredygtig. Sunde finanser og nedbringelse af uholdbart stor gæld er målsætninger, som skal forfølges nu og her. Finanspagten er dog kun første skridt. Næste skridt er vækstinitiativer, men vækstinitiativer behøver ikke betyde øgede offentlige udgifter. Tværtimod kan der skabes vækst og nye jobs ved at lave smartere og mere effektive offentlige indkøb, investere i grøn energi i stedet for i kulkraftværker og ved at fuldende det indre marked.

2. Martin Wolf siger til mig i RÆSON11, som udkommer 28/5: "Europa får først vækst i 2020'erne". HVIS det er rigtigt, hvad betyder det så for, hvornår og hvor hurtigt vi skal nedbringe på gælden? A. I Sydeuropa, B. I resten af Europa.

Torben M. Andersen, økonomiprofessor: Lavere vækst gør det klart sværere at nedbringe gælden – både fordi det direkte belaster de

offentlige finanser, og fordi gælden ses i forhold til bruttonationalproduktet. Som udgangspunkt mener jeg, at Wolfs forudsigelse er for pessimistisk. Hvis det skulle vise sig, at vækstpotentialet i Europa permanent er lavere pga. lavere produktivitetsvækst, så der ingen udvej uden om en mere drastisk tilpasning. Et permanent fald kan ikke læses ved gældssætning, og det gælder for alle lande. **Så HVIS man anerkender præmissen om, at Europa ikke får vækst før 2020'erne, så bør både Sydeuropa og resten af Europa nedbringe drastisk på gælden med det samme?** Det er ikke nødvendigvis tilfældet for alle lande. En del lande har rimeligt styr på de offentlige finanser, og de vil ikke være tvunget til at slå ind på en akut gældsafvikling, hvis der skulle komme en langstrakt lavkonjunktur i Europa. Et sådant scenarie vil selvfølgelig skabe problemer og være forbundet med omkostninger.

Bendt Bendtsen (MEP, K): Det er utroligt svært at spå om, for politikerne må træffe de nødvendige beslutninger, så Europa genvinder sin konkurrencekraft. Det er den, som afgør, hvornår væksten kommer. Og det ændrer altså ikke på, at vi skal holde fast på bestemmelserne i finanspagten. Igen tror jeg, man skal passe på med at stille gældsnedbringelse og væksttiltag som hinandens modsætninger. Vi bliver nødt til at forholde os til begge realiteter og handle herudfra. De europæiske økonomier skal skabe vækst – her har grundlæggende strukturelle reformer en stor rolle at spille. De europæiske lande skal have styr på deres husholdningsbudget – her har de politiske ledere og EU en stor rolle at spille. Finanspagten, aftalen om øget budgetdisciplin, eller hvad der oftest betegnes som “de tyske sparekrav” er udmøntet af 25 ud af EU's 27 medlemslande. Herunder en socialdemokratisk dansk statsminister. **Men HVIS væksten ikke vender tilbage i årevis, bør det så medføre, at man efterstræber at nedbringe gælden A. hurtigere, B. langsommere, eller C. i samme tempo som nu?** Igen må jeg præcisere, at gældsnedbringelse og væksttiltag ikke er hinandens modsætninger.

Per Clausen (EL): Vi skal ikke vente på, at der kommer vækst. Vi skal investere i grøn omstilling, sådan at vi kan få en bæredygtig udvikling, hvor vi skaber nye arbejdspladser samtidig med, at vi reducerer vores ressourceforbrug og vores forurening. **Men HVIS det er rigtigt, at væksten udebliver i en årrække, hvad betyder det så for, hvornår og hvor hurtigt man bør nedbringe på gælden? A. I Sydeuropa, B. I resten af Europa.** Hvis arbejdsløsheden i Europa fortsætter med at være på det nuværende niveau eller vokser yderligere, er der reelt ikke nogen mulighed for at nedbringe gælden. Mere omfattende sparerunder vil yderligere uddybe krisen og gøre de økonomiske problemer større.

Jesper Rangvid, økonomiprofessor: Det er rigtig nok svært at se, hvor den voldsomme vækst skal komme fra i Europa på den korte bane, da mange lande i Europa står over for nogle voldsomme strukturelle ændringer og tilpasninger. Alt andet lige betyder det, at der også vil gå en del år, før man får nedbragt gælden markant. Fokus er derfor i første omgang på at reducere underskuddene, så gælden ikke stiger voldsomt længere. På den længere bane kan man derefter overveje, hvordan man får nedbragt gælden.

Sofie Carsten Nielsen (MEP, R): Ingen håber, at væksten først kommer i gang igen i det næste årti – mindst af alle Radikale Venstre. Mange af de vækstinitiativer, som det danske EU-formandskab har skabt fremskridt inden for, vil give vækst og nye jobs nu og her. Det drejer sig bl.a. om energieffektiviseringsdirektivet. Det vil kunne skabe 2 millioner jobs i Europa inden for en relativt kort periode. Finanspagten vil forhåbentlig hurtigt resultere i øget tillid til EU-landenes økonomiske

politikker og dermed skabe fundamentet for vækst inden for kort tid. **Men HVIS Wolf får ret og væksten ikke vender tilbage før 2020'erne, hvad betyder det så for, hvor hurtigt gælden bør nedbringes i henholdsvis Sydeuropa og resten af Europa?** Hvis vi står sammen i Europa, og hvis vi gennemfører den påkrævede tilpasning og foretager de nødvendige investeringer, kan vi komme ud af krisen igen inden for en overskuelig årrække. Det kræver dog, at gælden nedbringes – uanset de umiddelbart tilgængelige offentlige budgetter.

3. Et græsk euroexit synes på vej. HVIS det sker, hvad betyder det så for, hvornår og hvor hurtigt vi skal nedbringe på gælden? A. I Sydeuropa, B. I resten af Europa.

Torben M. Andersen, økonomiprofesor: Den direkte effekt af en græsk exit vil være beskeden (Grækenlands BNP udgør mindre end 2 % af BNP i Euroområdet). Betydningen vil afhænge af de afledte effekter. I første omgang den afledte usikkerhed knyttet til andre kriselande i Sydeuropa – vil de være i stand til at klare problemerne? En græsk exit vil givetvis forstærke en sådan usikkerhed. Effekterne vil derfor i stort omfang afhænge af udviklingen i disse lande. Hvis en exit mindsker væksten i Europa, øger det selsagt dilemmaet knyttet til vækst og arbejdsløshed. Omvendt kan det ikke afvises, at en exit efter en vis periode, kan medvirke til at skabe mere ro. **Du siger, at et græsk exit vil medføre afledt usikkerhed knyttet til andre kriselande i Sydeuropa. Vil det betyde, 1) at disse lande bør fokusere mere på at nedbringe gæld, end de gør nu, 2) at de bør fokusere mindre på at nedbringe gæld og mere på at skabe vækst på kort sigt, eller 3) ingen af delene?** Grækenland er i en situation, hvor de reelt ikke har nogle frihedsgrader i den økonomiske politik. Gældsproblemerne er store, og den udenlandske hjælp er afhængig af, at der gennemføres reformer. Landet kan ikke undgå en tilpasningsproces, der findes ingen mirakelkur, der kan løse fundamentale underliggende problemer knyttet til de offentlige finanser, konkurrenceevne, m.m. En euro-exit vil også være forbundet med store tilpasningsproblemer og omkostninger.

Bendt Bendtsen (MEP, K): Som udgangspunkt ændrer det ikke situationen – vi har stadig brug for at få styr på den offentlige og private gæld sideløbende med væksttiltag. IMF, EU, ECB og bankerne har en samlet eksponering af 424 milliarder EUR, så et græsk euroexit vil betyde store økonomiske tab i EU, men det vil være værst for Grækenland. Grækenland vil uden tvivl opleve dårligere tider ved et græsk exit, end resten af EU-landene vil. En sådan situation kan få visse andre til at forstå situationens alvor.

Per Clausen (EL): Det kan få meget alvorlige konsekvenser – særligt for de sydeuropæiske lande – men også for resten af EU. Derfor burde man starte en kontrolleret afvikling af euroen, hvor lande, som har en særligt afvigende økonomi, træder ud. **Hvilke lande har en "særligt afvigende økonomi"? Og hvad er dit svar til dem, der frygter, at en afvikling af euroen, hvad end den er kontrolleret eller ej, vil føre til en krig på devalueringer med det resultat, at Europa samlet set vil blive fattigere?** Det gælder f.eks. Grækenland, men faktisk også Tyskland – bare i den modsatte retning. Euroen har medvirket til at uddybe krisen i en række europæiske lande. Flydende valutakurser – ikke pludselige devalueringer – er et element i en løsning af disse problemer.

Jesper Rangvid, økonomiprofessor: Der er nogle, der tror, at hvis Grækenland træder ud af Eurozonen, vil det føre til vækst i Grækenland, og derfor være en god idé. Jeg er meget uenig. ▪ Jeg vurderer, at en

græsk udtrædelse af Eurozonen, dvs. indførelse af ny valuta i Grækenland, vil medføre et voldsomt økonomisk tilbageslag for Grækenland og ligeledes medføre recession i resten af Europa. Prisen for Grækenland, hvis de træder ud af Eurozonen, er højere end hvis de gennemfører de tiltag, der ligger i låneaftalen ml. Grækenland, Eurozonen og IMF. ■ Det kan ikke udelukkes, at det på den lange bane vil hjælpe til at skabe vækst i Grækenland, hvis de får deres egen valuta. Men tilbageslaget på den korte bane, og usikkerheden om effekterne på den lange bane, gør, at det i mine øjne er naivt at foreslå en græsk udtræden af euroen som et quick fix af Grækenlands problemer. ■ Hvis man som jeg tror, at en græsk udtræden vil medføre økonomisk tilbageslag i Grækenland og Eurozonen, betyder det naturligvis også, at det tager længere tid, inden man kan begynde at nedbringe gæld, hvis Grækenland træder ud.

Sofie Carsten Nielsen (MEP, R): Ingen vil være tjent med en græsk udtræden af euroen og en græsk statsbankerot – mindst af alt grækerne selv. Hvis drachmaen genindføres, vil Grækenland skulle gennemgå endnu større spareøvelser end tilfældet er i dag. Og for resten af Europa vil en græsk exit betyde øget spekulation om, hvorvidt andre eurolande med stor gæld og store offentlige underskud kan blive i euroen. Det vil sætte renterne i vejret og derved forværre gældssituationen for de i forvejen hårdt plagede irere, spaniere, portugisere osv. Den græske situation understreger behovet for at fortsætte bestræbelserne på at få gældskrisen under kontrol.

4. JA ELLER NEJ. Yanis Varoufakis, professor i økonomisk teori ved Athens Universitet i Weekendavisen 17. maj om den græske tilstand: "Der har ikke været ét eneste tilfælde i de sidste 300 års kapitalistiske historie, hvor en økonomi i denne tilstand kom ud på den anden side gennem besparelser og strukturreformer. Det er aldrig sket, det vil aldrig ske." Har han ret? (hvis nej: nævn et eksempel).

Torben M. Andersen, økonomiprofessor: Det er altid forbundet med store problemer præcist at identificere andre lande, som har været i præcis den samme situation som Grækenland. Der findes eksempler på lande, som har været i en dyb lavkonjunktur og med store gældsproblemer, som har løst problemerne via strukturreformer og besparelser. Det nærmeste eksempel er Sverige i starten af 90'erne. Efter en højkonjunktur kom Sverige af en række grunde i en meget dyb lavkonjunktur som ledte til en kraftig stigning i arbejdsløsheden, store budgetunderskud og en hastig stigende gæld. En omfattende konsolideringspakke medvirkede til, at den økonomiske udvikling blev vendt. Det var ikke nogen nem tilpasningsperiode, og det tog tid, men Sverige kom ud af krisen.

Bendt Bendtsen (MEP, K): Jeg tror ikke sammenligningsgrundlaget er stort. Hvis man kigger på den politiske og økonomiske kontekst, som Grækenland befinder sig i, så findes der formentlig ikke et lignende eksempel. Grækenland er jo medlem af et politisk og økonomisk samarbejde i en tid, som man dårligt kan sammenligne med andre tidligere kriseramte lande. **Hvis der ikke dig bekendt findes fortilfælde, hvor en økonomi i en tilstand som den græske nu kom ud på den anden side gennem besparelser og strukturreformer, hvorfor skulle det være den bedste løsning denne gang?** Som jeg anførte i mit oprindelige svar, så tror jeg dårligt man kan sammenligne Grækenlands situation med tidligere fortilfælde. Det er helt nødvendigt, at man skaber den rette balance mellem gældnedbringelse og væksttiltag – det er den medicin Grækenland har brug for.

Per Clausen (EL): Det tror jeg, han har ret i.

Jesper Rangvid, økonomiprofessor: Jeg tror, at der henvises til, at det i reformprogrammet forventes, at Grækenland skal køre med overskud på den primære offentlige balance (den offentlige balance fratrukket betalinger til servicering af gælden) på omkring 4-5% af BNP de næste mange år, og at der ikke er mange lande – hvis nogle overhovedet (undtagen f.eks. små olieproducerende lande, men det er en anden historie) – der har kunne køre med så store overskud gennem mange år. Det er rigtigt. ▀ Problemet er dog, at der ikke rigtig er nogen vej udenom denne strategi. Grækenland har tre store problemer: økonomien er ikke konkurrencedygtig og skal derfor reformeres, der er underskud på betalingsbalancens løbende poster, som skal vendes til overskud, og der er store offentlige underskud, der skal reduceres. ▀ Reformprogrammet tager fat om disse tre områder, og man er allerede kommet langt. Når det så er sagt, er der ingen tvivl om, at der er stor usikkerhed om, Grækenland rent faktisk vil kunne gennemføre programmet. Det der dog nogle gange glemmes i debatten, synes jeg, er, hvad det realistiske, dvs. ikke det populistiske (såsom at se en græsk udtræden, som et quick fix til at løse alle landets problemer), alternativ skulle være.

Sofie Carsten Nielsen (MEP, R): For at vækst bliver holdbar på lang sigt er det afgørende, at det offentlige forbrug ikke bunder i en uholdbart stor gældssætning. Det vil ikke give mening, hvis en kriseramte medlemsstat sætter gang i økonomien med nye enorme lån. Vækst kan kun fæste rod, hvis den bunder i sunde offentlige finanser. Som sagt betyder det ikke, at besparelser og strukturreformer kan gøre det alene. Netop derfor har Radikale Venstre og det danske EU-formandskab lagt så stor vægt på vækstinitiativer inden for grøn omstilling og det indre marked, som kan sætte gang i væksten nu og her. Reformen og vækst er ikke enten-eller. Det er både-og.

5. JA ELLER NEJ. Findes euroen om 6 måneder? Findes euroen om 6 år?

Torben M. Andersen, økonomiprofessor: Ja til begge spørgsmål. Der er investeret megen politisk prestige i projektet, og samtidig er der ingen grund til at euroen ikke skulle kunne fungere for en kerne af lande.

Bendt Bendtsen (MEP, K): - Ja, euroen findes om 6 måneder. Og ja, euroen findes også om 6 år. Man skal passe på med disse absolutte garantier. Der er en række personer og virksomheder, der ved flere lejligheder har dømt euroen for død, allerede inden den blev indført. Saxo Bank har jo spekuleret i dette i mange år, og forudså i 2008, at Italien ville forlade eurosamarbejdet i 2009. Morten Messerschmidt sagde tidligere i år, at euroen nok lige ville overleve det danske formandskab. Men det betyder ikke, at eurogruppen kan holde alle lande inde. Grækenland er på vej ud og må formentlig over i drachmer, og skylden er ikke så svær at placere – det er deres egen.

Per Clausen (EL): Ja og nej.

Jesper Rangvid, økonomiprofessor: Ja. Og Ja. Men vi vil i løbet af det næste år finde ud af, om den vil have 17 medlemmer eller om især ét er faldet fra. **Dit bedste bud: Er alle de nuværende lande stadig med i euroen om et år?** Sandsynligheden for, at Grækenland ikke er med om et år er høj – måske ligefrem over 50 %. Men det er et svært spørgsmål, fordi det i den sidste ende er en politisk beslutning, som for det første afhænger af det græske valg, dernæst af de græske politikere, og sidst, men ikke mindst, af Eurozonens politikere.

Sofie Carsten Nielsen (MEP, R): Euroen findes om både 6 måneder og 6 år. Jeg er helt overbevist om, at euroen og det økonomiske samarbejde i Europa vil komme styrket ud af den nuværende krise.

Magnus Boding Hansen (f. 1986) er RÆSONs ansv. chefredaktør. Cand.mag. i retorik med speciale i debat og tilvalg i journalistik fra Universidad de Costa Rica og i militær- og fredsstudier. Har været praktikant på DR2 Udland og reporteret fra Honduras, Costa Rica, Haiti, Den Dominikanske Republik, Colombia og Sydsudan til bl.a. Information, Deadline 22.30 og Weekendavisen.

RÆSONs runde bord: skal EU have en fælles finanspolitik?

Af RÆSONs chefredaktion

1. SPANIEN: Efter et 3 timers krisemøde blandt Eurogruppens finansministre lørdag har Spanien nu mulighed for at hente op til 100 mia. Euro til sine kriseramte banker. Landet har en arbejdsløshed på 24,3% og en ungdomsarbejdsløshed på 51,5%. Vil redningspakken kunne genoprette investorernes tillid til Spanien – og forhindre ethvert tilløb til 'græske tilstande'?

Merete Riisager (LA): Krisen i Spanien stikker dybt. En bankpakke kan stabilisere en akut krisesituation, men ikke løse Spaniens alvorlige problemer, der har bidt sig fast i form af høj arbejdsløshed. Modsat det der var intentionen, ser Euroen ud til at fostre ansvarsfraskrivelse frem for fremgang. Øget udligning mellem landene vil føre til yderligere ansvarsfraskrivelse, når gælden betales et andet sted, end der hvor den stiftes.

Christen Sørensen, økonomiprofessor: Spanien har ikke nær samme problemer som Grækenland, idet Spaniens krise først og fremmest udspringer af sammenbruddet af en oppustet bolig- og byggesektor i kølvandet på finanskrisen. Kun Irland blandt OECD-landene havde et større boligbyggeri – i relation til BNP – end Spanien. Og efter Spanien kom Danmark – bl.a. derfor bliver krisen i Danmark også langvarig. Problemet i relation til Spanien er ikke mindst, om befolkningen vil af finde sig med den spændetroje, som Finanspagten m.m. binder landet ind i. Under alle omstændigheder vil der være en meget dårlig arbejdsmæssig og social situation i mange år endnu i Spanien. Det er en del af prisen af den fejlagtige indførelse af euroen med Maastrichttraktaten.

Christopher Arzrouni, debatredaktør på Børsen: Det er virkelig svært at sige.

Jens Rohde (MEP, V): Den store forskel på Grækenland og Spanien er, at hjælpen til Spanien alene går til at redde bankerne. Spanien har faktisk allerede præsenteret og iværksat reformer. Jeg mener derfor, at der er begrundet håb om, at vi får en holdbar løsning. Spaniens gæld udgør under 70 procent af BNP, så de er i den henseende langt fra grænske tilstande. Men garantier kan man jo ikke give.

Emilie Turunen (MEP, SF): Nej, ikke alene. Der skal langt mere til end et lån til de kriseramte banker: der skal positive signaler på vækst, konkurrencedygtighed, beskæftigelse og underskudsnedbringelse. Investorer skal se en fremdrift i hele den spanske økonomi før tilliden reelt kan genetableres. Det tager tid. Så der er to spor: det første handler om at undgå katastrofen og det andet handler om at opbygge en bæredygtig økonomi. Det grundlæggende problem for Sydeuropa er tabet af konkurrenceevne og den manglende mulighed for som tidligere at kunne korrigerer herfor valutarisk [lade valutaerne stige/falde i værdi, red.]. Når de sydeuropæiske landes produktionsapparat, arbejdsmarkeder mv. ikke reformeres med samme styrke og hast som de nordeuropæiske – særligt båret frem af Tyskland – mister Syd konkurrenceevne. Dette bør korrigeres i valutakursen, fuldstændig ligesom aktiekursen falder på et selskab, der mister konkurrenceevne. Hvis ikke dette kan ske, er kursen for høj, hvilket betyder at prisen på det pågældende lands produktion er for høj. Det afhjælper nok så mange redningspakker ikke.

Morten messerschmidt (MEP, DF): Det grundlæggende problem for Sydeuropa er tabet af konkurrenceevne og den manglende mulighed for som tidligere at kunne korrigerer herfor valutarisk [lade valutaerne stige/falde i værdi, red.]. Når de sydeuropæiske landes produktionsapparat, arbejdsmarkeder mv. ikke reformeres med samme styrke og hast som de nordeuropæiske – særligt båret frem af Tyskland – mister Syd konkurrenceevne. Dette bør korrigeres i valutakursen, fuldstændig ligesom aktiekursen falder på et selskab, der mister konkurrenceevne. Hvis ikke dette kan ske, er kursen for høj, hvilket betyder at prisen på det pågældende lands produktion er for høj. Det afhjælper nok så mange redningspakker ikke.

2. UNIONSPLANER PÅ SIGT. Til **ARD** sagde **Angela Merkel** torsdag, “Vi har brug for mere end en møntunion – også en egentlig finansunion, dvs. mere fælles finanslovspolitik”. Og fastslog: “Vi må, skridt for skridt, overlade flere beføjelser til Europa og tillade EU at holde øje med politikken”. Har hun ret? Skal EU have en fælles finanspolitik?

Merete Riisager (LA): Euroen kan ikke overleve i sin nuværende form. Eurolandene må derfor vælge mellem en hel eller delvis opsplitning eller skabelsen af en egentlig finansunion med fælles økonomisk politik og deling af gæld og risici. Men oprettelsen af en sådan union vil skabe store problemer. For det første undergraves landenes egne demokratier og overdragelsen af suverænitet vil være omfattende. Den demokratiske kontrakt mellem borgere og nationale politikere brydes, når befolkningerne ikke længere kan stemme sig til den politik, de mener, er rigtig. Der vil opstå et demokratisk vakuum, hvis følger er uoverskuelige.

Christen Sørensen, økonomiprofessor: Såfremt Den monetære Union (euroen) skal opretholdes, er der behov for en økonomisk union, dvs. en finansunion. Dette blev politikerne – i hvert fald i Danmark – allerede gjort opmærksom på i tilknytning til optakten til Maastrichttraktaten. Den daværende formand for den tyske forbundsbank, Karl Otto Pöhl, gjorde i et bilag til Delorsrapporten – der var en væsentlig del af grundlaget for Maastrichttraktaten – meget tydeligt opmærksom herpå. Jeg vil også tillade mig at nævne, at jeg i bogen fra 1990: “Danmark – delstat i Europa?” meget klart påpegede det ud fra bl.a. erfaringerne fra tidligere møntunioner i Europa. Problemet er imidlertid, om Europa (Eurolandene), dvs. befolkningerne, er parate til at acceptere, at en væsentlig del af den økonomiske politik i deres land bestemmes på europalplan i Bruxelles. Personligt tvivler jeg meget herpå, og finder det endvidere politisk farligt på nuværende stadium i den europæiske integrationsproces.

Christopher Arzrouni, debatredaktør på Børsen: Nej, EU bør ikke have en fælles finanspolitik. Det vil ikke løse de strukturelle problemer, som er krisens rod. En fælles finanspolitik vil forlede politikerne til at tro, at der findes hurtige løsninger på problemerne, såsom blot at pumpe flere penge ud, frem for at give sig i kast med overregulerede arbejdsmarkeder, urealistiske pensionsordninger m.m. Man bør lære af problemerne med en fælles pengepolitik (euroen). Hvis man gør noget fælles, risikerer ansvaret at fortone sig.

Jens Rohde (MEP, V): I det omfang det er nødvendigt at styre landenes gæld og budgetunderskud yderligere, ja. Men det ved vi jo i virkeligheden ikke. Som jeg læser det, er der et ønske om at kunne diktere landenes gæld og underskud differentieret, således at lande der har behov for at styrke deres finanser mere end stabilitetspagten lever op til, kan

pålægges sådanne krav. Det er i virkeligheden en god og fleksibel løsning, men den forudsætter naturligvis mere finansunion.

Emilie Turunen (MEP, SF): Ja. Merkel har ret i, at det er "make or break" for euroen. Ingen andre steder i verden har man en monetær union uden en egentlig politisk-økonomisk overbygning. Som SF i øvrigt længe har påpeget, så kan euroen ikke fungere som valuta, med mindre den monetære union suppleres med en finanspolitisk union. Alternativet er at euroen må bryde op: efter min mening et uoverskueligt scenarie.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): En fælles finanspolitik er forudsætningen for, at euroen kan blive en succes. Det har jeg og DF påpeget i over 10 år. Der findes ingen eksempler på, at en fælles valuta kan fungere uden. Begrundelsen er som beskrevet under pkt 1 – man er nødt til at have fælles konkurrencemæssige forhold for at kunne opretholde samme prisfastsættelse på produktionen, dvs. samme valutakurs. Så økonomi er det den eneste vej for euroen. Økonomi og politik er dog to forskellige størrelser. Og politisk har vi allerede nu set konturerne af, hvad der sker, hvis man tvinger lande ind i en finanspolitik, de ikke er vant til. De enorme nedskæringer i Syd er – set med tyske øjne – nødvendige. Men sådan ser grækerne ikke på det. Her har man været vandt til løbende devalueringer og således udhuling af købekraft, men opretholdelse af konkurrenceevne. Fraværet af denne mulighed og kravet om fælles finanspolitik får således store politiske konsekvenser i form af, at de ekstreme bevægelser til højre og venstre for midten vinder frem. En finanspolitik, dikteret fra Bruxelles/Berlin, vil forstærke desperationen og modstanden. Derfor er det uklogt.

3. UNIONSPLANER OG DANMARK. Skal Danmark være en del af Eurogruppen og en fælles-europæisk finanspolitik? Hvis ja, under hvilke omstændigheder?

Merete Riisager (LA): Danmark skal ikke være en del af eurogruppen eller en finanspolitisk union, og vi burde ikke have tilsluttet os Finanspagten. Danmark er ikke en del af euroen, og vi kan derfor vælge at tage fornuftige initiativer og føre en stram økonomisk politik på egen hånd. Helt uden overvågning og ansvarsfraskrivelse. Danmark skal ikke bytte selvstændighed og politisk suverænitet væk for deltagelse i en finanspolitisk union, der knap kan holde sig selv oppe. Og vi skal hellere navigere frit i stedet for at lægge os ind i et regelsæt og en centralistisk styring, der forhindrer os i at træffe rigtige og ansvarlige valg i fremtiden.

Christen Sørensen, økonomiprofessor: Efter min mening skal vi kun deltage, hvis befolkningen med åbne øjne går ind for et føderalt opbygget Europa, idet en føderal opbygning er en nødvendig forudsætning for, at det bliver befolkningerne, og ikke nogle få statsledere fra primært Tyskland og Frankrig, der kommer til at diktere den overordnede politik. Det er jo denne realitet, som vi netop nu får eksempel på eksempel på. Det er for eksempel pinligt at være vidne til, hvordan en række stats- og regeringsledere underkaster sig udspil fra Tyskland og tilsyneladende glemmer deres egen (vækst)dagsorden.

Christopher Arzrouni, debatredaktør på Børsen: Nej, det mener jeg ikke. Danmark bør foreløbig holde sig ude af euroen – og definitivt ude af en fælles finanspolitik – men meget gerne leve op til nogle af samme de disciplinerende mål, som man forsøger sig med i euro-samarbejdet.

Jens Rohde (MEP, V): Vi skal være fuldt og helt med på de vilkår, som fællesskabet beslutter sig for. Hverken mere eller mindre. Men svaret er JA!

Emilie Turunen (MEP, SF): Nej. Danmark skal på nuværende tidspunkt stå udenfor euroen. Med den aktuelle krise og den manglende

politiske vilje til en egentlig fælles løsning, er euroen ikke et sikkert skib at træde om bord på. Nu er Merkel så vågnet op til den ubekvemme sandhed: at Europa ikke kommer ud af krisen ved en "ryd op i eget hus"-filosofi, men at det kræver en systemisk løsning indenfor eurozonen. Så langt så godt. Med de aktuelle politiske styrkeforhold i Europa er jeg dog bekymret for, hvordan denne finanspolitiske union kommer til at se ud. Finansunionen er aktuelt i fare for at føre én vej: til en tysk model for hele Europa. En tysk model, der handler om udgiftsnedbringelse fremfor helhedsøkonomisk tænkning, inflationsbekæmpelse fremfor beskæftigelsesfremme og konkurrencedygtighed via 8 millioner working-poor fremfor konkurrencedygtighed via kvalifikationer, ressourceeffektivitet og produktkvalitet. Jeg er med andre ord dybt bekymret for en ubalanceret finanspolitisk union – og vil gerne købe Danmark frihed til at kunne træde ét skridt tilbage fra den proces. Men det er bestemt ikke sort-hvidt: da dansk økonomi er meget, meget tæt forbundet med eurozonen, og derfor må vi tage en skridt for skridt tilgang, hvor vi hele tiden overvejer, hvad der tjener Danmark og Europa bedst.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Nej.

4. UNIONSPLANER HER OG NU. Ifølge Der Spiegel arbejder Barroso, Rompuy, Juncker og Draghi da også på en ny finansunion: hvis en regering vil bruge mere, end den selv får ind, skal den kunne ansøge EU om pengene (siger Unionen ja, skal den kunne udstede fælles Euroobligationer for at finansiere lånet). Er dette et fair princip, som vil sikre ansvarlighed i lånerlandene og troværdighed i udlånerlandene (Tyskland)? Vil det nødvendigvis føre til en egentlig fælles finanspolitik?

Merete Riisager (LA): Der lægges op til en stigende sammenfiltring af landenes økonomier. Målet er ikke længere samarbejde, men gensidig afhængighed i en helt ny form. Samtidig er den demokratiske legitimitet tynd som papir. Euro-eliterne skruer projektet sammen hen over hovedet på befolkninger, der med rette vil føle sig svigtet. Euroobligationer er en dybt problematisk vej at betræde, da lande, som har opført sig uansvarligt og misligholdt konkurrenceevnen kan overføre gæld og risici til lande, der har truffet ufornuftige valg. Dette vil på sigt gøre Europa fattigere, når ansvar og handling ikke længere følges ad. Samtidig vil det give alvorlige indhug i medlemslandenes demokratier, når EU tildeles en så central rolle i den økonomiske styring af medlemslandene.

Christen Sørensen, økonomiprofessor: Hovedproblemet ved nu at udstikke rammerne for en finansunion er, at det i givet fald bliver en meget asymmetrisk union, hvor det er mistilliden til hinanden, der bliver dominerende. Der vil først og fremmest blive stillet krav til de offentlige budgetter for de lande, der er i vanskeligheder. De lande, der lukrerer på fællesskabet, som nu Tyskland, vil ikke blive mødt med afgørende krav. Hertil kommer, at de firkantede krav, der følger af en mistillidsdagsorden i flere tilfælde vil virke direkte destabiliserende – f.eks. ved i en for kort tidsperiode at tvinge en nødvendig justering igennem. Det kan altid diskuteres, om dette er udtryk for en fælles finanspolitik, men det vil være en finanspolitik, der pålægger lande i vanskeligheder store byrder. Det korte af det lange er: at den alt for tidlige indførelse af en fælles valuta med Maastricht-traktaten er den største ulykke for de – der som jeg – på sigt gerne ser et demokratisk opbygget Europa. Det er omkostningerne herved, der forsøges inddæmmed med Finanspagter og Finansunionsplaner m.v. Prisen herfor vil blive stor – målt i bl.a. for høj ledighed og måske politisk ekstremisme.

Christopher Arzrouni, debatredaktør på Børsen: I EU er der tydeligvis ingen nødvendigheder. Man gennemførte en monetær union uden en finanspolitisk. Man opstillede nogle regler for underskud og gæld, som selv de store lande fraveg. Beslutningerne i EU er politiske i den egentlige forstand. De afhænger ikke blot af rationalitet men også af prestige. Derfor kan et bestemt set-up virke nok så rationelt. Men hvis man ikke politisk har til hensigt at følge ånden i de nye regler – men fravige dem gang på gang som det er sket tidligere – så har man ikke opnået meget godt. Man har tværtimod øget usikkerheden. Det set-up, man diskuterer, minder mere om en klub for bankerot-ramte, end en klub for vindere. Det bør Danmark holde sig langt fra, i den udstrækning, vi ikke selv er bankerot.

Jens rohde (MEP, V): Hmm... Betinget ja og betinget nej. For nuværende vil jeg ikke medvirke til udstedelse af Euroobligationer, da det på grund af de store tillidsforskelle vil betyde rentestigninger for alle de lande, som har en sund økonomi, herunder Danmark. Men på sigt – når der er styr på økonomierne og alle efterlever stabilitetspagten – mener jeg faktisk at euroobligationer kan være en god ting. Om vi så skal til at lave mekanismerne, som skitseret ovenfor, må komme an på nærmere analyser og diskussioner. Jeg kan i hvert fald ikke tage stilling til det for nuværende, og det må ubetinget være et krav, at vi ikke begynder på en eller anden socialistisk gang fondssocialisme, hvor alle skal spise nådsens brød af Kommissionens hånd, når de vælger at føre uansvarlig økonomisk politik. Det her kræver omtanke, debat og analyser, som vi slet ikke har været i nærheden af endnu.

Emilie Turunen (MEP, SF): Det er nødvendigt med sådanne tiltag i eurozonen: at have én valuta kræver mekanismer til at håndtere gælden i fællesskab. Men heller ikke dette kan ikke stå alene. Skal eurozonen fungere, skal det suppleres med egentlige udjævninger af de makroøkonomiske ubalancer (fx konkurrencedygtighed, løn, private og offentlig gæld, ulighed, beskæftigelsesrater). Det kræver større omfordeling (à la USA og Tyskland, hvor der omfordeles mellem fattige og rige stater), og det kræver en større grad af koordinerede politikker. Det er konsekvensen af en fælles valuta.

Morten Messerschmidt (MEP, DF): Det er alt for forsimplet. Moderne økonomisk politik er langt mere kompliceret. Problemet med dette ensidige fokus på det offentlige finanser er, at det kun giver et halvt billede af økonomien. Reelt er et offentligt underskud jo blot udtryk for, at staten ikke kan eller vil opkræve nok skatter til at dække sine udgifter. Og de offentlige budgetter udgør kun ca. 50 % af landenes økonomi. Handelsbalancen er et langt mere retvisende billede for et lands konkurrenceevne – og det er dette billede, der er relevant for en fælles valuta. Forslaget vil derfor ikke ændre på skævhederne i euroen. Hvad euroobligationer angår vil en fælles hæftelse føre til højere renter i Nord. Det vil næppe skabe lykke blandt bil- og boligejere mv. fra Finland til Holland osv. Jeg betragter det derfor for ligeså ørkesløst som idiotisk.

Fabian Zuleeg: lav en bankunion, EU

Grækenland bør blive i euroen. Og EU bør øge den økonomiske integration – første skridt er en bankunion. Det mener Fabian Zuleeg fra tænketanken Center for European Policy Studies. "EU's langsigtede problemer kan kun løses ved at integrere vores økonomier."

INTERVIEW af Christian Vitting Gregersen

Ved valget i maj stemte grækerne i stor stil på venstrefløjspartiet Syriza, men ingen kunne danne en regering, derfor er der i dag valg igen. Vinder et reformkritisk parti som Syriza kan det betyde, at Grækenland må trække sig fra eurosamarbejdet og genindføre drakmen.

Det vil i så fald være en dyrekøbt sejr for venstrefløjen, mener Fabian Zuleeg fra Center for European Policy Studies: "Hvis grækerne vælger at træde ud af EU-samarbejdet, vil det have katastrofale omkostninger for befolkningen – økonomisk, socialt og politisk. De umiddelbare konsekvenser vil være en banksektor, der kolliderer. En genindført drakme vil være enormt devalueret, og derfor vil leveomkostningerne for grækerne skyde i vejret. Det vil forandre Grækenland fundamentalt og kaste dem ud over kanten."

Siden valget i maj har Grækenlands reformprogram stået bomstille. Det har øget presset på en kommende regering. Den generelle frygt fra EU og markederne er, at en koalitionsregering kun vil holde i få uger. De mest optimistiske vurderinger giver en ny græsk regering omkring et år.

Problemet er eurozonens design – ikke Grækenland

Men den politiske uro i Grækenland rammer ikke kun landet selv. Den seneste tids ustabile finansmarkeder, på grund af situationen i den spanske banksektor og Italiens hårdt pressede statsbudget, vil ramme EU og eurozonen alvorligt, hvis det græske valg ender i kaos. Det kan fremprovokere et "bank run" – at kunderne trækker indskud ud af bankerne – på de spanske og italienske banker.

Ifølge Fabian Zuleeg er det selve EU's økonomiske fundament, der vakler: "Selv hvis vi sparkede Grækenland ud af euroen, ville det ikke ændre på de grundlæggende fejtagelser i eurozonens design. På kort sigt må vi prøve at holde krisen under kontrol gennem de krisestyringsmekanismer, der er blevet oprettet. Men de langsigtede problemer er strukturelle og kan kun løses ved at integrere vores økonomier."

En bankunion skal redde nationalstaterne

Kommissionens præsident José Manuel Barroso har i denne uge meldt ud, at en bankunion skal være på plads inden for et år. Fabian Zuleeg er enig: "Det essentielle ved forslaget er at bringe langsigtet stabilitet tilbage i det europæiske bankvæsen. Det vil sige, at bankunionen i fremtiden vil modvirke, at privat gæld bliver offentlig gæld."

Ideen hænger sammen med udviklingen i den spanske banksektor, som har haft brug for en kapitalindsprøjtning for at holde sig oven vande. Modellens formål vil være at fjerne presset fra de nationale budgetter, hvis nye rekapitaliseringer bliver nødvendige. En eventuel bankunion vil have styringsmekanismer, der kan håndtere de store banker, så ingen bank vil være for stor til at krakke.

"Det vil konkret betyde," siger Zuleeg, "at en bank kan krakke, uden at det skaber en dominoeffekt i bankverdenen, og uden det knægter den enkelte stat, der ellers ville have stiftet gæld for at sanere banken og redde dens kunder."

Europæisk monetær integration er nødvendig

Men på længere sigt vil en bankunion ikke stå mål for EU's udfordringer. En integration af landenes økonomier, herunder en sammenlægning af landenes gæld, er ifølge Zuleeg uundgåelig: "Problemet har et europæisk skær frem for tidligere, hvor det ville have været nationalt. Vi er i en position, hvor vi skal integrere. Alternativet er, at det hele risikerer at falde fra hinanden, og det vil have ufattelige omkostninger. Men det faktum virker befolkningerne ikke til at være bevidste om."

Zuleeg fortsætter: "Udviklingen på de finansielle markeder vil have afgørende indflydelse på, hvor hurtigt integrationen finder sted. Jeg tror ikke, vi taler år. Presset stiger på Italien lige nu. Hvis det fortsætter, så vil det gå hurtigt. Forhåbentlig bliver det ikke tilfældet, og så har vi mere tid til at udvikle en integrationsmodel, der også kan indeholde gælds-sammenlægning. Men jeg anslår, at vi vil se øget integration inden for måneder frem for år."

Christian Vitting Gregersen (f. 1986) er kandidatstuderende i historie på Københavns Universitet med tillægsuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Han har været i praktik på Altinget.dk og i Europa-Parlamentet. Særlig interesse for moderne europæisk historie, herunder EU.

Ekspert: Europas Forenede Stater er løsningen på eurokrisen

"Det vil være en katastrofe for Tyskland, hvis euroen falder. Løsningen er eurobonds, og det kræver en europæisk republik eller United States of Europe," siger ekspert i tysk udenrigspolitik, Ulrike Guerot, til RÆSON.

INTERVIEW af *Tine Emilie Skriver*

Tyskland kæmper for at bevare euroen, og taler nu om en større finanspolitisk integration. Hvad får Tyskland ud af en dybere integration på det finanspolitiske område?

Hvis vi antager, at vi IKKE er i stand til at beholde euroen i sin nuværende form, har vi to muligheder: Enten lader vi euroen falde, eller også beholder vi den i en ny form. Hvis euroen falder, vil en europæisk finanspolitisk disintegration være total. Det vil påvirke alle markeder. En disintegration er det sidste, Tyskland ønsker. Landet er placeret midt på kontinentet, og euroens fald ville ramme det hårdt. Derfor kæmper Merkel for en dybere finanspolitisk integration. I den forbindelse er Eurobonds et af midlerne.

Bliver Tyskland og Frankrig enige om en køreplan?

Det håber jeg. Lige nu er der megen uenighed og stor diskussion, men det er ikke første gang. Kig på 1990'erne. Det var heller ikke barnemad at indføre den monetære union. Dengang kæmpede landene om, hvorvidt møntenheden skulle være écu eller euro. Nu kæmper de igen. Denne gang om økonomiske reformer, vækst og eurobonds. Jeg tror, at det er sundt, at de er uenige. Det tillader fremskridt og kompromisser, som passer til alle. Vi havde et meget symbiotisk forhold i Merkozy [Merkel og Sarkozy, red], hvilket ikke var særlig sundt for Europa. Det tillod ikke andres input, og ingen andre tog ejerskab over for de beslutninger, der blev truffet. Jeg er mere tilfreds med en debat om uenigheder end en symbiose. Når parterne så når til enighed, kan vi for alvor integrere os dybere på områder som finanspolitik. Det kunne komme til udtryk som eurobonds. Og for at eurobonds kan fungere, er vi nødt til at sikre EU legitimitet ved give EU flere statslignende træk. En europæisk republik eller United States of Europe, om du vil.

Sådan ser en europæisk bankunion ud RÆSON:

Hvordan ser fremtiden ud for Merkels EU-finanspolitik og -bankunion?

Det er mere en nødvendighed end en mulighed. Vi er nødt til at have en bankunion i Europa. Vi kan ikke have en monetær union og så samtidig tillade nationalbanker at operere transnationalt. Det øjeblik et land reddes, bliver det strukturelt usammenhængende. En bankunion er næste skridt.

Hvordan vil en sådan bankunion se ud?

Man er nødt til at have en fælles deponeringsordning. Hvis et land skal reddes, skal hele EU hjælpe til. Fejlen lige nu er, at når en nationalbank krakker, så er det kun landet, der hæfter, og det ødelægger landets økonomi. EU er nødt til at stå sammen. Derudover er du nødt til at have en europæisk monetær fond, fælles regulering og tilsyn.

Et styrket internationalt EU RÆSON:

Hvad vil det betyde for EU's rolle i verden, hvis medlemmerne bliver dybere integreret?

Det ville have en positiv effekt på EU's rolle i verden. Man er nødt til at samle pengene og magten. Ved at samle pengene og magten ét sted i EU, bliver vi stærkere. Penge er magt, så hvis EU beslutter sig for at indføre Eurobonds, vil vi stå stærk internationalt. Så vil Kina og USA ikke længere have mulighed for at investere i tyske eller danske obligationer, og så kan de ikke længere spille os ud mod hinanden. Det vil formentlig også gøre os mere synlige i internationale institutioner som IMF, WTO eller FN.

Invester i Grækenland

Hvilken betydning har det for Tyskland og eurozonen, at Grækenland nu får en regering, der støtter op om EU's redningspakke?

Det er endnu ikke klart, hvad regeringen i Grækenland ønsker, men alt tyder på, at der vil være plads til forhandlinger. Det betyder, at Tyskland er villig til at diskutere taksering igen. Tyskland er helt klart ved at bløde lidt op. Det vigtigste er, at der er kommet ro omkring Grækenlands medlemskab af EU. Nu er det vigtigt at fokusere på, hvordan pengene bliver brugt i Grækenland. De skal bruges på strukturelle reformer, udbygning af infrastrukturen og arbejdsmarkedsreformer, og ikke kun til at dække gælden.

Så der skal fokuseres på investeringer frem for gæld?

Ja, det er vigtigt at fokusere på at få landene tilbage på sporet, så det selv er i stand til at betale sin gæld. For det første skal landet komme sin massive korruption til livs. Det næste bliver at se på, hvad pengene skal bruges til. Alle sammenligner den hjælp, Grækenland får nu, med Marshallhjælpen til Tyskland. Men forskellen er, at Marshallhjælpen ikke blev brugt på gæld, men på investeringer. De lån, Grækenland har fået indtil videre, er gået til gæld. Nu er vi nødt til at investere i stedet.

Er Tyskland nødt til at slække på deres strenge krav om

Tyskland vil være sikker på, at landene overholder de aftaler og konventioner, der er indgået, men de er måske klar til at bløde lidt på tidshorisonterne. Økonomer siger, at det er særligt svært at stimulere vækst i Grækenland – landet er et udkantsland i eurozonen, korruption er voldsomt udbredt, der har aldrig været meget industri udover turisme og transport. Og turismen har haft det ekstra svært de seneste par år på grund af krisen. Lønningerne er faldet, men samtidig er prisen på varer forblevet uændret. Det er et stort problem for den græske befolkning og for tilliden til den nye regering.

ULRIKKE GUERO er senior research fellow og repræsentant for Tyskland ved European Council on Foreign Relations. TINE EMILIE SKRIVER (f. 1989) er bachelor i international relations fra Malmø universitet.

Ekspert: giv EU magt til at opkræve skatter

“EU skal kunne opkræve skatter, og så har vi brug for en bankunion, men det er ikke en reel mulighed uden en fælles europæisk finanspolitik,” siger Sebastian Dullien, senior policy fellow ved European Council on Foreign Relations, til RÆSON.

INTERVIEW af Tine Emilie Skriver

Både Italien og Spanien kan ende som Grækenland, hvilket stresser euroen yderligere. Hvor længe skal Tyskland fortsætte med at være en af de store økonomier i redningspakkerne?

Tyskland beskytter sine egne interesser udenlands. På en måde kan man sige, at Tyskland vinder på krisen; meget kapital bliver samlet sammen fra periferien, så Tyskland nu kan finansiere sit budgetunderskud. Hvis euroen skulle gå hen og falde, ville Tysklands eksport til resten af Europa falde med, og den tyske økonomien få et hårdt slag på det globale marked. Det tyske banksystem har pumpet hundrede milliarder af euro ind i andre banksystemer. Hvis euroen falder, kan de andre lande ikke længere betale Tyskland tilbage, og pengene er tabt. Så Tyskland beskytter simpelthen sine egne interesser.

Tyskland sætter dagsordenen i EU lige nu. Men er det ikke et problem, at det er den tyske indstilling til økonomi, som er baseret på få industrier, der sætter tonen?

Jo, det er absolut et problem. Det er et af de problemer, vi har i Europa. Strenge krav til økonomierne er et problem for en hvilken som helst økonomi. Selv den tyske. Det skaber først og fremmest recession. Men der er et alternativ – man skal løse de strenge krav og indføre eurobonds.

Ser du en bankunion som en mulighed?

Jeg tror, at en bankunion er nødvendig. Problemet med en bankunion er dog, at det kræver for eksempel rekapitaliseringsfonde og fælles gældsdeling. Der er en fare for, at gældsforsikringen ikke er stor nok til at dække gælden. I sidste ende vil det altid være regeringer, der skal betale, men det er ikke sikkert, de er villige til det. Så hvis du ikke har en EU-regering, hvem skal så betale i en fælles bankunion? Derfor er man nødt til at give EU en form for skatteindkrævningsmagt, hvilket den ikke har på nuværende tidspunkt. Og vi har også brug for en fælles finanspolitik. Jeg ser debatten om en bankunion som en smule upassende, da jeg ikke kan se det som en reel mulighed, før vi også har en fælles finanspolitik.

Hvordan ville en model for dybere integration se ud?

Jeg ser gerne et føderalt Europa med føderal regering og et stærkere parlament. Man kan diskutere, om det skal være Europa-Parlament eller et helt nyt parlament udgjort af repræsentanter fra de forskellige nationalregeringer. Derudover er det nødvendigt med en magt til at beskutte og budgettere; altså en fælles finanspolitik og eurobonds.

Efter det græske valg søndag ser det ud til, at vi får en regering, der støtter redningspakken. Hvad betyder det for Tyskland?

Det betyder, at frygten for et græsk exit de næste par uger er mindsket, og det er selvfølgelig en god ting for Tyskland. Samtidig bliver det nemmere for Tyskland at give lidt efter over for Grækenland. Nu hvor der kommer en regering, der ønsker redningspakken, er det muligt at forhandle. Man kan eventuelt give Grækenland lidt længere tid til at indfri nogle af målene.

Hvad har det af betydning for eurozonen?

Katastrofen blev afværget i Grækenland, men det grundlæggende problem eksisterer stadig. Den græske økonomi, som er i recession, vil fortsat være i recession. Vi ved ikke, hvor længe den nye regering vil blive siddende under de forhold. Derudover er der andre lande med lignende problemer. For eksempel er det svært at sige, hvordan situationen udvikler sig i Spanien, hvis arbejdsløsheden fortsætter med at stige.

Er situationen i Spanien, som havde en god økonomi før krisen, anderledes end i Grækenland?

I øjeblikket ser vi, at Spanien kommer i dybere og dybere recession. Det samme skete i Grækenland tidligere. De strenge økonomiske reformer har ikke været særligt populære i Grækenland, og er det bestemt heller ikke i Spanien. Så udgangspunktet er et andet, men situationen i Spanien vil nærme sig den i Grækenland med dyb recession, stigende arbejdsløshed og stor utilfredshed i befolkningen. Og samtidig stiger budgetterne ikke, og det giver store problemer med at nå tidshorisonterne for tilbagebetaling.

Hvilken rolle ser du Tyskland spille i forhold til Spanien?

I Spanien sagde regeringen "Vi vil gennemføre økonomiske reformer". Det er meget upopulært i befolkningen lige nu, men Tyskland ønsker, at Spanien fortsætter. Jeg tror ikke, at der er meget manøvreplads, men hvis Spanien går til IMF, vil det betyde, at Tyskland må smide flere penge på bordet, hvis de vil se disse reformer udført i Spanien. Så for at afholde fra Spanien fra at gå til IMF, vil Tyskland måske løsne lidt op på deres krav til reformer og tidshorisonter for at betale af gælden tilbage.

Tine Emilie Skriver (f. 1989) er bachelor i international relations fra Malmø universitet.

GLOBALT

Politikernes ansvar: Boblen måtte briste

Problemet er ikke kun grådige bankdirektører eller manglende regulering. Problemet er, at politikerne – ikke mindst i USA – sender alt for mange penge i omløb. Pengene ender på markederne for boliger og aktier, hvor priserne skyder i vejret. Der opstår en spekulationsboble – som den, der netop er bristet. Det er et grundlæggende problem ved kapitalismen. Og hvis ikke politikerne forstår dét, får vi flere kriser.

Af Rasmus Wendt

Finanskrisen er en voldsom storm, der kan blæse hele økonomier omkuld. Og de elektroniske medier dækker krisen, præcis som de ville dække et uvejr: Tv-reporteren står på børsen – i stedet for en forblæst mark – og rapporterer ”live” fra uvejret. Man fortæller om stormen, men glemmer at forklare, hvor den kommer fra.

Denne artikel hævder, at der er en række problemer, der tilsammen har skabt verdenshistoriens hidtil største finansielle krise – præcis ligesom meteorologerne mener, mange faktorer tilsammen tillader ”den perfekte storm”. Grundlæggende er argumentet, at krisen ikke forklares ved grådige bankdirektører eller manglende regulering af de finansielle markeder. Disse har accelereret krisen – ikke skabt den.

Grunden skal findes i strukturelle ubalancer i den globale økonomi og i kapitalismens dynamik, som har resulteret i simultane bobler. Store underskud på betalingsbalancens løbende poster i en række traditionelle industrilande har afstedkommet stor global uligevægt. Den kapital, der især ophobes i de nye industrilande, kan ikke absorberes af de enkelte nationer – den sendes derfor retur til de internationale finansmarkeder som lånekapital. Det har finansieret forbruget – navnlig i USA, men også i de sydeuropæiske lande, Australien og New Zealand. Og den har ført til spekulative bobler.

For mange penge i omløb

Det mest synlige tegn på finanskrisen er uroen på børserne, hvor aktiekurserne pisker op og ned – men i en stadig nedadgående retning. Erhvervspsykologer og kommentatorer taler om flokmentalitet blandt investorer, der reagerer på andet end deres forventninger til udviklingerne i virksomhedernes reelle værdi. Vel er der uro og nervøsitet, men markederne reagerer naturligvis også ud fra en rationalitet og logik, der bunder i realøkonomi og pengepolitik:

Hen over efteråret har investorerne været stærkt bekymrede for, at finanskrisen ville udvikle sig til en egentlig nedsmeltning af finanssektoren eller – i *bedste* fald – at prisen på penge (renten) ville stige alarmerende. Begge dele ville hurtigt forplante sig fra finansverdenen til resten af økonomien: Der ville mangle kapital til både virksomheder og forbrugere. Økonomien ville, om ikke gå i stå, så køre meget langsommere. Hvis det sker, vil virksomhedernes værdi falde dramatisk. Det direkte forsøg på at undgå scenariet er de meget omtalte hjælpepakker til bankerne.

Fra august 2007 til i dag har aktiekurserne taget et historisk dyk. Havde man købt amerikanske industriaktier midt i oktober 2007 og solgt dem ét år efter, ville man i snit have tabt 35 % af investeringen (fra kurs 14 165 i oktober 2007 til 9 217 i 2008 på Dow Jones). Så store fald kan kun forklares ved usikkerhed. Ikke mindst set i lyset af at der ER blevet igangsat væsentlige offentlige hjælpepakker for at imødegå *worst case*-scenarier, og desuden at der globalt er blevet slækket på pengepolitikken. En anden

del af forklaringen: at aktiekurserne var resultatet af en enorm spekulativ boble, som bristede i 2008.

Både subprime-krisen på boligmarkedet og aktieboblen er resultatet af *spekulativ kapital*. At der er finansielle institutioner, der spekulerer, er der ikke noget nyt i, og spekulation kan i mange tilfælde være det brændstof, der får en sund økonomi til at vokse. Så spørgsmålet er, hvorfor det denne gang er ved at bringe den globale økonomi ind i det værste økonomiske stormvejr siden 1930'erne? Denne undren er ikke blevet mindre aktuell af, at vi i løbet af de sidste 10-12 år har oplevet spekulative bobler flytte mellem Rusland, Sydøstasien, Sydamerika og til sidst dot.com-virksomhederne i USA. Kriserne har haft alvorlige lokale konsekvenser, men hver gang har verdensøkonomien været i stand til at inddæmme dem. Det samme kan ikke siges om den nuværende krise.

En forklaring ligger i, at krisen rammer finanssektoren i USA og EU, der er hjertet af den globale kapitalisme – vitale organer, som kan sende selv sunde økonomier i retning af recession.

En anden forklaring skal findes i de globale økonomiske ubalancer, ikke mindst skabt i USA. Med massivt dobbelt-underskud (underskud på betalingsbalancen og på statsfinanserne) har USA bragt sig i en situation, hvor landet er ekstremt sårbart over for økonomiske chok. Dem har man fået tre af: dot.com-sammenbruddet [it-boblen, red.], 11. september og Irakkrigen. Medicinen har været en ekspansiv pengepolitik i form af en ekstrem lav rente på korte statsobligationer. I 2003-4 var den bare 1 % (den laveste i 45 år).

Ved at sænke renten fik den amerikanske centralbank, Federal Reserve, holdt recessionen fra døren i en periode, men blandede samtidig en giftig cocktail. Penge blev billige at låne, hvilket var godt for forbruget, men det betød også, at der var et endog meget stort spænd mellem, hvad det kostede at låne penge i bankerne, og de afkast, man kunne få ved at investere i aktier: med så billige "penge" er det fristende at investere i et marked på vej op. Derfor succesen for hedgefonde (fonde, der køber aktier og virksomheder på vegne af investorer, red.). Derfor investerede investorer flere af deres penge – hvad der gør markedet usikkert, fordi værdipapirerne skal sælges, hvis de kommer under en bestemt kurs. At renten var så lav, gjorde det at købe obligationer (eller lade penge stå i banken) uinteressant for investorerne, der i stedet placerede deres korte indskud i aktier og andre spekulative værdipapirer.

Den lave rente har været et krisetegn i flere af de traditionelle industrilande. Rentenedsættelser er blevet brugt som stimulus til at øge både privatforbruget og investeringer, der kunne skabe nye job. Problemet er blot, at mange af de investeringer, der er foretaget, har været *spekulative*. Det vil sige, at man har valgt at købe aktier, man regnede med ville stige i værdi – i stedet for at investere i (ny) produktion. Og sagen er, at den gennemsnitlige forrentning af kapitalen (profitraten) fra traditionel industriproduktion i de vestlige lande er så lav, at det bedre kunne betale sig at investere i værdipapirer end i ny produktion. Det er der for så vidt ikke noget nyt i. Kapitalismen bevæger sig i økonomiske cyklusser: Der er opgangstider, og der er krisetider. Kapitalismens dynamik ligger netop i, at der produceres for at maksimere profit, og investeringer foretages, hvor der forventes størst afkast. Det resulterer i, hvad den østrigske økonom Schumpeter har kaldt *kreativ destruktion*, hvor eksisterende produktionsformer løbende erstattes af bedre og mere effektive former gennem konstant konkurrence. Produktionen bliver konstant mere effektiv og rettet mod det, der (forventes) efterspurgt. Men i denne dynamik ligger også kimen til kapitalismens kriser. Effektiviseringen sker (ofte) gennem en større andel af konstant kapital (faste investeringer) i forhold til variabel kapital (lønninger), dvs. at maskiner overtager arbejdspladser.

Men som sagt investeres kapital kun i ny produktion, når der forventes et tilfredsstillende afkast. Hvis ikke man har dét, opstår, hvad marxister betegner som en traditionel krise i den kapitalistiske økonomi, hvor forventninger om, at produktionen ikke kan realiseres, fører til faldende investeringer og yderligere arbejdsløshed. Dette fortsætter i en nedadgående spiral. De massive investeringer i værdipapirer og ejendomme i stedet for ny produktion er et udtryk for dette: Man tror simpelthen ikke på ny almindelig industriproduktion.

Et resultat af de manglende investeringer er, at konkurrenceevnen i USA og andre industrilande ikke bliver forbedret – og at der ikke skabes job i den produktive sektor. I stedet skabes jobbene i første omgang i industrier, der servicerer det høje private forbrug, som holdes oppe for lånte penge. Men på længere sigt kan det være vanskeligt – og skadeligt – at opretholde et højt forbrug for penge, man låner i udlandet (det giver underskud på handelsbalancen). Resultatet bliver stigende arbejdsløshed med dertil faldende forbrug. Dertil kommer flokmentaliteten (*herding*): Markedet reagerer på markedet, og når mange investorer vil ud samtidig, kan det få en selvforstærkende negativ effekt.

Den finansielle krise er mere end bankkrak og subprime-krise. Den handler om realøkonomi: om konkurrenceevnen i flere af de traditionelle industrilande. Når man taler om ”Finanskrisen” beskriver man kun toppen af isbjerget.

Boligboblen

Kritikerne har ret, når de anklager finansmarkedet for at være uigennemsigtigt og grådigt. Og boligmarkedet rummer kun en del af forklaringen. For boblen på boligpriser er grundlæggende skabt af stor efterspørgsel, der ikke ”cleares” i et ”normalt” prisleje, fordi prisen på penge er faldet, og der samtidig er løst på lånebetingelserne. I Danmark var det indførelsen af 30-års obligationslån efterfulgt af afdragsfri boliglån og skattefordele, der sammen med historisk lave renter drev huspriserne op i et tempo, hvor mange boligejere tjente lige så meget i prisstigninger, som de fik i løn. Resultatet er, hvad der populært kan kaldes danmarkshistoriens største generationsrøveri, da rødvingsgenerationen flyttede til mindre boliger og solgte deres villaer og store ejerlejligheder til nye generationer af huskøbere.

I USA var det ikke mindst de såkaldte subprime-lån – lån udstedt til dårlige betalere – der sendte boligpriserne op. Så længe boligpriserne fortsatte med at stige, var lånene garanteret ved husenes værdi og gav långiverne en risikopræmie i form af højere renter. Men da markedet vendte, forsvandt både sikkerheden og muligheden for, at boligejerne kunne refinansiere deres lån med nye, fordi der ikke længere var nogen friværdi tilbage. Krisen blev global, fordi de amerikanske finansielle institutioner videresolgte bundter af lån, kaldet *derivatives*, til internationale banker, som dermed overtog det, der nu har vist sig at være dårlige lån.

Det er navnlig denne internationale handel med lån, der har kaldt på øget regulering. To punkter har været afgørende for krisen:

i) Kreditvurderingerne af de forskellige bundter af lån har i flere tilfælde vist sig upålidelige (og derfor krævede EU allerede i 2007 reglerne for kreditvurdering strammet).

ii) Der har været usikkerhed om, hvem der faktisk hang på de dårlige lån. Dette var meget tæt på at få den globale finansielle sektor til at nedsmelte. Handlen med lånepakkerne har betydet, at der ikke var overblik over, hvem der i sidste ende havde udstedt lånene og derfor havde lidt store tab eller ligefrem var blevet insolvente. Derfor er banker og andre finansielle institutioner nu forsigtige med at låne til hinanden: Derfor bremser man kreditmarkedet, der opstår et ”credit crunch”. Det skader

realøkonomien. Og det kan bringe banker ud i alvorlige tillidskriser, hvis indskydere pludselig vil have deres penge ud.

Derfor blev subprime-krisen i 2007 til finanskrisen i 2008. I sommer viste krisen sig at være så truende, at der var akut behov for politisk indgriben for at afbøde en global økonomisk recession. De såkaldte hjælpepakker kan groft sagt inddeles i to kategorier: dem, der er møntet på at sikre, at bankerne igen tør låne til hinanden – og dem, der decideret går ind og overtager usunde finansielle virksomheder. Dvs. at give solvente virksomheder penge – og at sikre kunderne hos de insolvente. Om hjælpepakkerne er tilstrækkelige, er i skrivende stund ikke muligt at afgøre, men det synes oplagt, at det er nødvendigt med mere regulering. Nogle siger, at finanskrisen viser, at finansmarkederne ikke kan klare (ikke fungerer, som de skal) – det ville være mere korrekt at sige, at finanskrisen viser, at de samfundsøkonomiske omkostninger ved at klare finansmarkederne i den givne situation er så store, at det simpelthen ikke er hensigtsmæssigt at lade markedet klare det alene.

Flere penge betyder stigende priser på værdipapirer og ejendomme, der til sidst ender i spekulative bobler. Det er en udvikling, der forstærkes af stigende globale kapitalbevægelser.

Hvad kan vi lære af krisen?

Krisen viser først og fremmest, hvordan ekspansiv pengepolitik fremmer spekulative bobler. Men der er et behov for at diskutere, *hvorfor* flere lande har været tvunget til at føre så ekspansiv en pengepolitik?

Når politikerne tidligere har været fristede til at åbne for hanerne på pengemarkedet, har de frygtet én ting: inflation. Men krisen viser, at der også er en anden bivirkning: Flere penge betyder stigende priser på værdipapirer og ejendomme, der til sidst ender i spekulative bobler. Det er en udvikling, der forstærkes af stigende globale kapitalbevægelser.

Den første lære af krisen må derfor være, at prisbobler (og flaskehalsproblemer) skal bekæmpes aktivt gennem politiske tiltag og fra centralbankernes side.

Den anden lære: at der er brug for mere og bedre information på de finansielle markeder. Det kræver yderligere regulering – enten fra statens side eller branchen selv. For de samfundsøkonomiske omkostninger ved *ikke* at have denne gennemsigtighed er mange gange større end gener og problemer, der måtte være forbundet med sådanne administrative byrder.

Finanskrisen er opstået, fordi de vestlige økonomier er i krise – og fordi politikerne har skabt nye problemer ved bare at sende flere penge i omløb. På nationalt plan er det rigtige svar at styrke konkurrenceevnen – samtidig med at man stimulerer økonomien gennem offentlige og private investeringer, og i nogle tilfælde kickstarter den via øget forbrug.

Men læren er også, at der åbenlyst *er* systemfejl i den kapitalistiske dynamik: og at vi stadig mangler teorier, der kan beskrive de bagvedliggende årsager – ikke mindst i en globaliseret verden.

Rasmus Wendt (f. 1968) er cand.scient.soc., ph.d. og arbejder som international konsulent i DI og ekstern lektor i international udvikling og handelspolitik på RUC. Han har gennem flere år arbejdet med økonomisk globalisering og publiceret undervisningsmateriale og akademiske artikler.

Krisen: Kreativiteten løb løbsk

Med Thatcher og Reagan blev neoliberalismen herskende, og de finansielle systemer verden over blev dereguleret. Siden har vi set et stigende antal finansielle kriser. Er dette et tilfælde?

Af Liv Maadele Mogensen

Umiddelbart kan det synes besynderligt, at et prisfald på det amerikanske boligmarked medfører så omfattende økonomiske konsekvenser for resten af verden. Forklaringen ligger i globaliseringen af det finansielle marked, som har været langt mere gennemgribende – men langt mindre synlig – end globaliseringen på markedet for varer. På det finansielle marked er nationale grænser blevet ubetydelige – og takket være teknologien kan man sende kapital jorden rundt på få sekunder. Det har fordele – men også ulemper. Godt er det, at projekter i lande, hvor det kan være svært at skaffe investeringskapital, får lettere adgang til kapital – og et globalt marked gør det i det hele taget billigere at låne penge. Men den finansielle globalisering betyder også, at økonomiske kriser lettere smitter fra land til land. Hvad der burde have været et isoleret amerikansk problem inden for realkreditmarkedet, blev hurtigt et globalt problem – og lande som Danmark, hvor økonomien grundlæggende er sund, er også blevet ramt.

Inden for de sidste 30 år har det internationale kapitalmarked undergået en enorm forandring. Primært en deregulering og liberalisering. Førhen opererede næsten alle lande med kapitalkontrol, dvs. nationale foranstaltninger, der havde til formål at regulere ind- og udstrømninger af investeringskapital. Sådanne kontroller var en del af det internationale finansielle fastkurs-system Bretton Woods, der fungerede fra 1944-1973. Kapitalkontrollerne muliggjorde, at et land med en fastkurspolitik kunne føre en selvstændig pengepolitik – så et land, når det ønskede at sætte gang i økonomien, f.eks. kunne sænke sin egen rente, uden at det skulle tage hensyn til renten i andre lande.

Men med den teknologiske udvikling, hvorved kapital kan overføres ved ét klik, blev disse kontroller sværere at opretholde. Samtidig skete der et ideologisk skift. 70'ernes ekstreme keynesianisme havde ført til høj inflation og lav vækst. Neoliberale økonomiske idéer fik medvind med Margaret Thatcher og Ronald Reagan ved roret. Nu skulle det finansielle marked dereguleres. Og dereguleringen har givet kreativiteten meget frit spil.

Hvordan markedet snød sig selv

Den nuværende finansielle krise er enormt kompleks og endnu ikke overstået – det er nok først efter krisen, at vi får helt fod på, hvad der egentlig skete. Et kort og forenklet bud:

Krisen begyndte, fordi man i USA havde givet boliglån til folk, der ikke var i stand til at tilbagebetale deres gæld, da priserne på deres overbelånte huse faldt. Snart turde bankerne ikke længere låne penge til hinanden, og flere af verdens største investeringsbanker gik konkurs. Men hvad er linket herimellem? Hvordan kan nogle af verdens største investeringsbanker gå ned, fordi nogle husejere, som har lånt deres penge et helt andet sted, ikke formår at betale deres afdrag?

Umiddelbart efter 11. september 2001 valgte den daværende amerikanske centralbankdirektør, Alan Greenspan, at sætte den rente, banker betaler for at låne i centralbanken (diskontoen), betydeligt ned. Grunden: Han frygtede, at den usikkerhed, terrorangrebet medførte, ville føre til en alvorlig nedgang i den amerikanske økonomi. Når bankerne kan låne bil-

ligere, bliver det også billigere for almindelige mennesker at låne penge, og de bruger derfor flere af dem. Dermed steg efterspørgslen på varer og tjenesteydelser, hvorved den økonomiske nedgang blev begrænset.

Men den lave rente havde også andre effekter. For det første steg huspriserne, fordi flere nu kunne låne penge til at købe hus. For det andet medførte det lave renteniveau, at renten på amerikanske statsobligationer blev meget lav. Amerikanske statsobligationer er et meget populært værdipapir – bl.a. fordi ingen tvivler på, at den amerikanske stat er god for sin gæld. Men da afkastet fra statsobligationerne blev helt usædvanlig lavt, kom der en stor efterspørgsel efter et værdipapir, der "lignede" statsobligationen – dvs. et sikkert værdipapir – men som samtidig havde et lidt større afkast. Derfor opfandt store finansielle firmaer (heriblandt særligt investeringsbankerne) en ny type fastforrentet værdipapir, CDO'en. Man tager en masse forskellig realkreditgæld, som æltes sammen til en stor dej, som så skæres op i en masse små stykker, der hver udgør en CDO. Disse CDO'er opdeles derefter i nogle puljer (eks. pulje A, B og C). I tilfælde af at ikke alle husejere formår at betale deres gæld, er det de investorer, der har pulje A, som først får penge – derefter pulje B og til sidst pulje C. Det vil sige, at pulje C er meget mere risikabel end pulje A, og derfor får pulje C-investorer også højere renter.

CDO'erne blev enormt populære, og derfor havde de store finansielle firmaer en stor efterspørgsel efter realkredit, som de købte af mindre banker. Da huspriserne var stigende, og da de kunne videresælge realkreditgælden til de store finansielle firmaer, blev de små banker mindre kritiske over for deres kunder og lånte penge til folk, der ikke førhen ville være blevet anset som kreditværdige (de såkaldte subprime-lån). Mange af disse lånere havde ikke faste indtægter, og deres kreditværdighed var kun baseret på, at huspriserne ville blive ved med at stige. Men fordi de små banker solgte gælden videre med fortjeneste til de store banker (som lavede den om til CDO'er) tog de små banker ikke selv risikoen.

I 2006/2007 vendte boligmarkedet, og da huspriserne begyndte at falde, kunne de dårligst bemidlede husejere ikke længere betale deres afdrag. Herved mistede CDO'erne værdi. Da de fleste store investeringsbanker selv lå inde med *rigtig* mange CDO'er, var denne udvikling rigtig skidt. Ydermere havde disse banker svært ved præcis at opgøre og gennemskue, hvor udsatte de var, bl.a. fordi CDO'er ofte består af masse små stykker af *andre* CDO'er. Med andre ord havde man opfundet et finansielt produkt, som var så uigennemskueligt, at man ikke selv formåede at gennemskue det.

I normale tider låner banker gerne – mange – penge til hinanden. Banker står ofte i en situation, hvor de skal låne penge af en anden bank en enkelt dag eller to, fordi de skal bruge nogle penge i dag, som de først får ind i morgen. Det er helt normalt. Men bankerne tøver, når den ene bank ikke er sikker på, om den anden bank er gået ned i morgen. I en sådan situation med lav likviditet bliver bankerne også tilbageholdende med at låne penge ud – f.eks. til virksomheder, der står og skal investere. Samtidig er den almindelige forbruger blevet bange for fremtiden og reducerer derfor sit forbrug. Hermed opstår en ond spiral: Hvad der egentlige "bare" var en bankkrise, har nu forplantet sig til den "rigtige" økonomi. I den sidste tid har aktiemarkedet været præget af ekstrem panik, og virksomheder, der ellers bliver anset som meget solide, er også blevet berørt af denne panikstemning.

Vor tids økonomiske dogme, neoliberalisme og deregulering, er blevet kørt til ekstremeerne.

Hvorfor netop finansmarkedet skal reguleres

En krise som denne kan medføre en lang global recession – og det er derfor nødvendigt, at dens årsager bliver grundigt studeret, for at vi ikke igen i fremtiden skal ende i en lignende situation.

I disse tider er der megen snak om kapitalismens død. Det er nok en lidt overilet konklusion.

Der er en filosofisk forskel mellem den *viden*, vi har om verden (såsom teorier), og verden *i sig selv*. Økonomiske teorier er, ligesom al anden teori, blot tidens udlægning af de mekanismer, der er i spil i den virkelige verden. Teorier ændres over tid, ikke mindst inden for samfundsvidenskaben. Man kan ikke konkludere, at der ikke forekommer markedsfejl ved blot at henvise til en bestemt økonomisk teori, som antager, at markedsfejl ikke forekommer. Teori er bare teori, og det er nødvendigt at se på verden derude. Hermed ikke sagt, at man ikke skal forholde sig yderst seriøst til samfundsvidenskabelige teorier – men blot at sådanne ikke skal læses, som en fundamentalist læser sine hellige skrifter.

Men ligesom keynesianismen er vor tids økonomiske dogme, neoliberalisme og deregulering, blevet kørt til ekstremerne. I 1960'erne/1970'erne var der en blind tro på, at staten bare kunne låne og bruge løs. Det førte til lav vækst, høj inflation – og enorm gæld. I dag hersker i stedet troen på, at staten på ingen måde skal blande sig i markedet.

For at bruge et gammelklogt og kedeligt udtryk må læren være – alting med måde.

Mange mener nu, at dereguleringen er gået for langt, og at nogle af de kreative finansielle produkter, der blev opfundet af markedet, indebærer store risici – ikke kun for investorerne, men også for samfundet som helhed. Hvis det kun var de enkelte investorer, der betalte prisen, kunne man lade markedet selv om, hvilke finansprodukter man sælger til hinanden. Men sådan er det ikke. Finanssektoren adskiller sig fra anden privat virksomhed ved, at en nedsmeltning i denne sektor medfører utrolig store konsekvenser for resten af samfundet. Hvis F.L. Smith for eksempel går ned og hjem, har det konsekvenser for de ansatte og underleverandørernes ansatte, mens ansatte, virksomhedsejere og investorer i andre industrier ikke bliver umiddelbart berørt. Men hvis det finansielle marked bryder sammen, og bankerne ikke låner penge ud som før, går resten af økonomien i stå, hvilket betyder recession og arbejdsløshed. Det er derfor, det er nødvendigt, at staten går ind og redder bankerne. Men det er også netop derfor, det er nødvendigt, at finansmarkedet er mere reguleret end andre former for privat virksomhed.

Til forsvar for kapitalismen: illusioner om regulering

Pludselig har Frankrigs idéer om "reguleringskapitalisme" tiden med sig. Men det er forkert at bilde sig ind, at politikerne vil kunne styre markedet uden om kriser.

Af Martin Marcussen

Meningspendulet svinger mellem ét yderpunkt, hvor der eksisterer en næsten religiøs tro på, at markedet kan fungere uden regulering, og et andet yderpunkt med en lige så dogmatisk tro på, at regulering er evigt saliggørende. Men begge yderpunkter er illusoriske. Der har aldrig eksisteret et marked uden regulering. Men der har heller aldrig været fortilfælde, der kunne dokumentere, at regeringsbeslutninger kunne være lige så effektive og retfærdige som de millionvis af investeringsbeslutninger, der dagligt tages på et hvilket som helst marked.

Hvordan er det kommet dertil, at vi nu igen skal til at beslutte os om marked versus stat? Vi skal tilbage til Richard Nixons beslutning i 1971 om at suspendere det internationale fastkursregime, der gik under navnet Bretton Woods. Det var et system baseret på, at USA altid ville kunne omveksle sine dollars til guld, og at andre lande derfor roligt kunne binde deres valutaer til dollaren. Dollaren var et sikkert papir – men også dyrt. Krigen i Vietnam krævede rede penge, og den høje dollarkurs gjorde amerikanske varer så dyre, at de var svære at sælge. Med Nixons beslutning havde verden fra den ene dag til den anden fået et system af flydende valutakurser. Det kom umiddelbart til at betyde, at vilkårene var til stede for finansiel innovation og for liberalisering af kapitalmarkederne.

Finansiel innovation er et udtryk for, at der opfindes nye måder at kanalisere kredit rundt på. Når en virksomhed tjener penge i ét land og har omkostninger i et andet, har den behov for at sikre sig mod store kursudsving. Hurtigt blev der derfor opfundet et system ligesom det, man i mange år havde haft på råvareområdet, der betød, at man på børserne kunne sikre sig mod sådanne udsving – de såkaldte *futures*. Uden den slags vil der være en afdæmpet villighed til at kaste sig ud i grænseoverskridende investeringer. Finansiel innovation er altså et vigtigt element i en god og sund økonomisk udvikling – der er ikke noget galt med den, tværtimod. Men i sagens natur er en opfindelse ny – og der eksisterer ikke regulering for noget, ingen før har set. Regulering kommer næsten altid haltende efter innovation.

Liberaliseringerne af kapitalmarkederne, som fandt sted fra 1980'erne, er en anden konsekvens af det globale system af flydende valutakurser. Med kapitalen fulgte mere handel og mere omsætning. Igen kommer reguleringen haltende, da man med udgangspunkt i centralbankernes bank i Basel udviklede standarder for god og sund bankvirksomhed. Rækkefølgen er vigtig: Først begynder bankerne at handle, så kommer reguleringen.

Som formand for EU har den franske præsident, Nicolas Sarkozy, rejst verden rundt for at sælge sin idé om reguleringskapitalisme.

Farvel til den amerikanske model?

"Røde oktober" har skabt et momentum, hvor det pludselig er helt almindeligt at stille spørgsmål til tidligere tiders praksis. Fortidens helte udnævnes til skurke. F.eks. Alan Greenspan: Han ignorerede faresignalerne i den amerikanske økonomi, herunder boligboblen, og holdt renten

alt for lav i al for lang tid. Til gengæld er fortidens skurke nu blevet helte! IMF har i årevis lidt under det forhold, at færre og færre lande ønskede at optage lån i institutionen, der blev kritiseret for simplistiske og direkte skadelige konditionalitetsprincipper (krav for at yde lån, red.) og en udemokratisk beslutningsstruktur. Men i dag betragter alle IMF som dét mest centrale forum for en ny global finansiel arkitektur. IMF har klart været én af vinderne af finanskrisen, og den vil komme til at spille en betydelig rolle i de kommende års vækstkrise.

En anden vinder er den franske idé om en reguleret kapitalisme, som konkret vil finde udtryk i et slags Bretton Woods II. I modsætning til Bretton Woods I er dette nye franskinspirerede regime ikke baseret på et system af stabile valutakurser, men snarere kendetegnet ved, som den franske finansminister og nuværende formand for Økofinrådet Christine Lagarde udtrykker det: ”at intet finansielt produkt, ingen finansielt aktør og intet finansielt område vil kunne undgå at blive reguleret”. Som formand for EU har den franske præsident, Nicolas Sarkozy, rejst verden rundt for at sælge sin idé om reguleringskapitalisme. Det er en idé, der tidligere har haft svært ved at få ørenlyd, men som på grund af krisen virker som et helt centralt udgangspunkt for forhandlinger i de væsentligste europæiske og globale beslutningsarenaer. Reguleringskapitalisme består af lige dele intergovernmentalisme, top-down-styring, og *kontrol frem for tillid*. Den er baseret på en idé om, at politikere bør tage ansvaret for at løse de problemer, som er opstået, at politikere ikke bare bør styre overordnet, men også har tilstrækkelig med information til at træffe de rette og rettidige beslutninger. Og at markedsaktører er præget af et grundlæggende instinkt, der står i modsætning til fællesskabets interesser.

På europæisk plan er det i modsætning til tidligere blevet helt almindeligt at tale om en *gouvernement économique*, altså et modsvar til, eller måske endda en modvægt til den uafhængige europæiske centralbank i Frankfurt, der på tysk foranledning har fået en meget snæver målsætning om at tilvejebringe lav og stabil inflation i euro-området. Tanken om institutionaliseret politisk styring af den europæiske økonomi behager ikke tyskerne, hollænderne og finnerne, der stille i baggrunden advarer om faren for uhensigtsmæssig indgriben i den monetære politik. Sarkozy har endda luftet tanken om at skabe et råd, der skulle bestå af stats- og regeringschefer fra euro-landene. Dette nye forum skal ikke forveksles med Eurogruppen, der kun består af euro-landenes økonomi- og finansministre. Som Sarkozy retorisk spurgte forsamlingen af europaparlamentarikerne den 21. oktober 2008: ”Er der nogen her, der tror, at finansministrene alene vil kunne vedtage en redningsplan for Europa?” Underforstået, at der måtte stærkere kræfter til. Ligesom Sarkozys forgænger, Valéry Giscard d’Estaing, var med til at udfylde det koordinationsstomrum, der var opstået efter oliekrisen i 1973, ved at foreslå dannelsen af Det Europæiske Råd, er det tanken, at dette nye initiativ til et euro-råd skal fungere som det absolut mest prestigefyldte koordinationsforum i ”Euroland”.

Til det store møde i USA den 15. november, der skal forberede Bretton Woods II med udgangspunkt i franske reguleringsidéer, medbringer Sarkozy en lang liste af reguleringsinitiativer – større samarbejde mellem nationale banktilsynsmyndigheder; konkrete standarder for bankvirksomhed; retningslinjer for, hvilken aflønning man kan give direktører for finansielle institutioner. Intet er blevet glemt. Reguleringsiveren skal for alvor ændre globaliseringens kurs væk fra den amerikansk-engelske form for fri markeds kapitalisme. Politikere skal spille en større rolle – ikke kun på de finansielle markeder, men også på boligmarkedet, fødevarermarkedet, råstof- og energimarkedet etc. Hvis det står til det europæiske formandskab, er det amerikanske intellektuelle og økonomiske lederskab nu definitivt ovre.

Der har tilsyneladende udviklet sig en klippefast tro på, at det er muligt at afslutte historiens gang én gang for alle og dermed forhindre, at kriser opstår igen.

Den krisefri kapitalisme eksisterer ikke

I moderne tid har politikere af enhver politisk observans grebet ind, når der var krise. I starten af 80'erne var det den franske præsident, François Mitterrand, der nationaliserede en række banker, og senere måtte også Ronald Reagan og Margaret Thatcher holde hånden under banker i krise. Under valutakrisen i 1992 gik den svenske regering ind og reddede sine banker og øgede dermed sin offentlige gæld med næsten 40 %. Men hurtigt solgte regeringen disse aktiver med gevinst, og den offentlige gæld er for længst bragt ned til et niveau, som skaber misundelse rundt omkring i Europa. Hurtigt ind og hurtigt ud, lader deisen til at være. I løbet af 1990'erne forsøgte japanerne også at lave massive indgreb i økonomien med en forøgelse af den offentlige gæld til følge. Den kom aldrig ud af det igen, og i dag er der bestemt ingen, der kigger til Japan for at lære noget om, hvordan man styrer den offentlige gæld.

Det usædvanlige i den nuværende situation er, at meningspendulet er svunget så meget i retning af fransk reguleringskapitalisme, at den franske præsident ifølge *The Economist* har erklæret selvregulering og *laissez faire* for et overstået kapitel i verdenshistorien. Men den tankegang er illusorisk, og man kunne argumentere for, at den ikke engang er ønskelig.

Den er illusorisk, fordi den krisefri kapitalisme ikke findes. Kriser fandtes lang tid førend de nuværende finansielle innovationer – og de vil såmænd fortsætte på områder, som vi i dag ikke engang har fantasi til at forestille os eksistensen af.

Selvom EU's formandskab har udvist stor kreativitet med at opfinde et meget tæt og komplekst reguleringsapparat, der skal udgøre grundlaget for et Bretton Woods II, vil denne regulering altid udgøre en forsinket reaktion på hændelser, der allerede har fundet sted. Det er umuligt via regulering at foruddiskontere enhver fremtidig hændelse. Af diskussionen kan man tro, at der ikke eksisterer nogen regulering af den finansielle sektor – men det er forkert. Da Roskilde Bank blev overtaget af Nationalbanken, skete dette, selvom banken gennem længere tid havde været under tæt opsyn af Finanstilsynet. I USA eksisterer der et helt regeringsagentur, der udelukkende havde til opgave at kontrollere kreditforeningerne Fannie Mae og Freddie Mac. Alligevel måtte økonomiminister Henry Paulson gribe til nationalisering for at standse udsivningen af astronomiske milliardbeløb. Regulering kunne ikke forhindre dette. Det eneste sikre er, at så længe der er økonomisk samkvem af én eller anden art, vil vi se flere kriser.

Tankegangen om det perfekte og uigennemtrængelige regulerings-spindelvæv er måske ikke engang ønskelig. I forsøget på at skabe et tæt og u fremkommeligt net af regler, standarder og procedurer, der bidrager til opbygningen af et globalt reguleringsfund, kunne man risikere at bremse muligheden for finansiell innovation og kreativitet.

Spørgsmålet er, hvem der har skylden for spekulation? Er det finansiell innovation, der er løbet af sporet? Eller kan det tænkes, at dårlig og overdreven regulering i sig selv kunne skabe grundlaget for spekulationsbobler og anden uhensigtsmæssig adfærd? Er det markedet eller staten, der er problemet, eller er denne distinktion i stadig større udstrækning umulig at opretholde? Snarere end at tænke i meningspendulets yderpunkter giver "røde oktober" anledning til at overveje, hvilke kombinationer af stat og marked der kunne danne grundlag for en moralsk, socialt acceptabel og bæredygtig vækstkaptialisme.

*Martin Marcussen er professor på Institut for Statskundskab ved Københavns
Universitet.*

Reform af systemet: Hvorfor de gamle løsninger ikke er nok

Efter Asien-krisen i 1998 forsøgte man rent faktisk at reformere den internationale finansielle struktur. Alligevel er systemet kollapse. Kun fordi regeringer verden over pumper trillioner af dollars i systemet, er en total katastrofe – indtil videre – undgået. En ny arkitektur for de internationale finansmarkeder kræver, at vi forstår to ting: Først at vi er flokdyr – og dernæst at finansinstitutioner ikke kan passe sig selv.

Af Jacob Vestergaard

Det er svært ikke at få en følelse af déjà-vu. Det er, som om hver finansielle krise afstedkommer præcis den samme debat, der fører til præcis den samme konklusion. Som tidligere forskningschef hos JP Morgan Avinash Persaud udtrykker det: "Dette er den syvende internationale finansielle krise, jeg har oplevet i min levetid. Og hver gang har konklusionen været, at måden at undgå en ny finansielle krise må bestå i at skabe øget 'transparens' og bedre risikostyring." Men mere af det samme er ikke vejen frem.

Det er ikke mange måneder siden, at denne form for de facto-nationalisering af meget store dele af det finansielle system ville være blevet anset for fuldstændig utænkelig. Det er nu helt afgørende, at der udvikles en ny tilgang til finansielle regulering. Og nøglen er at anskue det internationale finansielle systems stabilitet som netop et *systemisk* anliggende. Finansielle regulering i dag hviler på den stadig mere tvivlsomme antagelse, at det internationale finansielle system vil være stabilt og sikkert, hvis blot *den enkelte finansielle institution* er det. Det er en fejl – for få steder gælder det i så udpræget grad som i det internationale finansielle system, at helheden er så langt mere end summen af dens komponenter. Og få steder har det så skæbnesvangre konsekvenser at basere regulering på en antagelse om, at individuelle aktører agerer uafhængigt af hinanden.

Konsekvenserne for det finansielle system er som helhed det stik modsatte af hensigten. Så længe vi tror, at kriser kan forebygges ved at fokusere på den enkelte finansielle aktør – i stedet for systemet som helhed – vil vi med jævne mellemrum opleve disse voldsomme finansielle kriser. Det er ikke uden grund, at Financial Times har kaldt den globale finansielle krise "den største regulerings-fiasko i moderne historie".

Der er optræk til, at det internationale samfund snart vil mødes i USA til en konference med henblik på at diskutere en ny international finansielle arkitektur. Det afspejler et stort og bredt politisk ønske om at stramme reguleringen. Desværre er debatten om disse stramninger forbløffende overfladisk. Langt det meste af debatten finder sted helt uden et forsøg på at forstå, *hvorfor* det sidste årtis store internationale bestræbelser på at styrke den internationale finansielle arkitektur ikke har virket – og hvorfor systemet er brast sammen.

Hvorfor den sidste reform ikke har været tilstrækkelig

Problematikken omkring regulering går lige så langt tilbage som de finansielle markeder selv. Den tilgang til finansielle regulering, som er fremherskende i dag, udspringer imidlertid af en ganske særlig metaforik, som for første gang blev lanceret i 1998 – i kølvandet på den finansielle krise i Asien. Da diskuterede man for første gang finansielle regulering som en bestræbelse på at skabe en "international finansielle arkitektur", der skulle sikre stabilitet og vækst. Den asiatiske krise kom fuldstændig bag på det internationale samfund: Den bredte sig hurtigt til Rusland og Brasilien,

og da den amerikanske hedgefond Long-Term Capital Management (LTCM) pludselig bevægede sig på kanten af et totalt kollaps, var der alvorlig grund til bekymring for, at krisen skulle føre til en global recession. Helt så galt gik det ikke – bl.a. fordi den amerikanske regering og en række store banker reddede LTCM-hedgefonden fra at gå konkurs. Men krisens omkostninger i de asiatiske lande var voldsomme og langvarige, især for de fattigste dele af befolkningerne i lande som Indonesien og Thailand.

Det sidste årtis bestræbelser på at styrke den internationale finansielle arkitektur har været baseret på to strategier for kriseforebyggelse. Den ene strategi har tilstræbt at forebygge kriser ved at opfordre lande verden over til at indføre en række ”best practice”-standarder for organiseringen og reguleringen af landenes finansielle sektor. Den anden strategi har bestået i at udvikle et system, der skulle sikre tidlig varsling af kriser. For begge strategiers vedkommende har den centrale komponent været at fremme en form for risiko-styring, der i størst mulig grad var ”markeds-følsom”, dvs. at både den enkelte finansielle institution og myndighedernes varslings-systemer hurtigt skulle kunne identificere trends på markedet og reagere omgående.

Det lyder umiddelbart besnærende og indlysende – men faktum er, at begge disse strategier hvilede på skæbnesvangert forkerte antagelser om finansielle markeders dynamik. Begge strategier er nemlig baseret på en antagelse om, at finansielle aktører agerer uafhængigt hinanden: Man tror det derfor unødvendigt at tage hensyn til *det dynamiske samspil mellem aktørerne*. Både standardiseringen og den markeds-følsomme risikostyring påvirker imidlertid dette dynamiske samspil på en stærkt destabiliserende måde, hvilket de seneste måneders udvikling har demonstreret med al ønskelig tydelighed.

Hvordan? Det anses for en naturlig del af menneskers adfærd, at vores ”risiko-appetit”, som det så smukt hedder, varierer med den tilstand, økonomien er i. Dette kommer til udtryk ved, at både långivere og låntagere agerer *overdrevent* optimistisk, når økonomien er i fremgang, og *overdrevent* pessimistisk, når det går nedad. Således er der en naturlig tendens til, at både økonomien og den finansielle sektor bevæger sig i gensidigt afhængige cyklusser. Reguleringen bør selvfølgelig ”udjævne” cyklussernes voldsomhed. Men det finansielle system siges at være uhensigtsmæssigt *procyklisk*, når det på en unødvendig måde *forstærker* økonomiens udsving og derved i sidste ende faktisk reducerer den finansielle sektors stabilitet.

Systemets første komponent: bankerne i snor

En helt central del af bestræbelserne på at styrke den internationale finansielle arkitektur bestod i udviklingen af et sæt af standarder for regulering og supervision af banker – de såkaldte Basel II-standarder. Basel II-standardernes primære formål er at fremme ”markedsfølsom risikostyring” i bankerne, og de stiller krav om, at bankers kapitalbeholdninger skal være proportionale med deres potentielle kredittab. Idéen var med andre ord at reducere incitamenterne for overdrevent risikable investeringer og udlån ved at lade kravene til kapitalbeholdning være ”risikofølsomme”: jo mere risikable udlån og investeringer, desto større krav til kapitalbeholdningen.

Denne tætte kobling mellem krav til bankers kapitalbeholdning og markedets konjunkturer har imidlertid indbygget en stærkt uheldig mekanisme i det internationale finansielle system: Når der opstår mangel på penge – kreditknaphed – og faldende vækst i økonomien, bevirker Basel II-standarderne nemlig, at cyklussen forstærkes. For banker bliver tvunget til at *øge* kapitalbeholdningen for at matche, at deres beregningsmodeller

nu viser stigende potentielle tab som følge af de dårligere konjunkturer. Når banker er tvunget til at øge deres kapitalbeholdning, reducerer de deres udlån, og resultatet kan kun blive én ting: at knapheden på kredit bliver endnu større. Og således er en negativ spiral i gang.

Systemets anden komponent: Virksomhederne skal vurderes efter deres markedsværdi.

”Fair value accounting” er en helt central del af den nuværende tilgang til finansiel regulering. Princippet er, at virksomheder og finansielle institutioner skal bogføre værdien af deres aktiver og passiver i overensstemmelse med *den til enhver tid gældende markedsværdi* af disse. Kravet om at basere bogføring på markedsværdi er et brud med den tidligere meget udbredte praksis at forankre værdisættelsen af aktiver og passiver i anskaffelsesværdier, jævnfør såkaldt ”historic cost”-regnskabsaflæggelse. I takt med at kreditkrisen har udviklet sig det seneste års tid, har det været genstand for stadig mere ophedet debat om, om standarder for såkaldt ”fair value accounting” (FVA) forstærker økonomiens udsving – både når det går opad, og når det går nedad – og dermed faktisk har en kraftigt destabiliserende effekt. FVA er blevet genstand for betydelig kritik fra især banker og forsikringselskaber. Det blev således tidligere på året fremført fra flere sider, at denne type regnskabsaflæggelse potentielt kunne underminere hele det finansielle system. Martin Sullivan, daværende CEO i det store amerikanske forsikringselskab AIG, opfordrede i foråret til, at man lavede en grundlæggende revision af princippet – fordi det tvinger virksomhederne til at bogføre tab, selv når de absolut ingen intention har om at sælge aktiver til de på det pågældende tidspunkt gældende markedspriser. En sådan regnskabsaflæggelsespraksis skaber en ”ond cirkel”, argumenterede han, hvor virksomheder bogfører store tab, mister investorernes tillid og således må rejse ny finansiering til meget ufordelagtige priser. AIG foreslog som alternativ, at virksomheder i stedet kunne estimere og bogføre deres ”maksimale, sandsynlige tab”. Et halvt år senere måtte AIG som den første globale, finansielle sværvægter bukke under for kreditkrisen. Kun i kraft af en storstilet aktion fra den amerikanske regering blev AIG’s overlevelse sikret formedelst den nette sum af 85 mia. dollars.

Kritikere foreslår typisk enten, at man giver mulighed for, at FVA kan suspenderes midlertidigt i kriseperioder, eller at selve regnskabsaflæggelsesstandarder modificeres, så den procykliske effekt reduceres. Der er imidlertid betydelig modstand mod disse forslag, ikke mindst fra IASB, det internationale agentur for regnskabsaflæggelses-standarder. Et af argumenterne har været, at det slet ikke er regnskabsaflæggelsens rolle at dæmpe økonomiske og finansielle cyklusser, men derimod at sikre, at der rapporteres så præcist og sandfærdigt om virksomheders og finansielle institutioners værdi som overhovedet muligt. Hertil kan man indvende, at det vel næppe heller kan være regnskabsaflæggelsens opgave at *forstærke* cyklusser, ligesom der er al mulig grund til at stille spørgsmålstegn ved idéen om, at ”fair value accounting” skulle være mere ”sand” eller præcis end andre former for regnskabsaflæggelse.

Fejl nr. 1: Man glemmer, at vi er flokdyr

Det store fokus på at fremme ”markedsfølsomhed” i virksomheder og finansielle institutioners regnskabsaflæggelse såvel som i deres risikostyring er den ene af to akilleshæle for den nuværende tilgang til finansiel regulering. Den anden er om muligt endnu mere fatal: Finansiell regulering i dag er baseret på en antagelse om, at hvis blot hver enkelt finansielle institution har en praksis for risikostyring, der fremstår som forsvarlig fra dens eget perspektiv, så vil det internationale finansielle system som helhed være stabilt og stærkt. Problemet er imidlertid, at denne antagelse ser helt bort fra de finansielle markeders grundlæggende dynamik. Finansielle ak-

tører agerer *ikke* uafhængigt af hinanden, snarere tværtimod: Al ageren på finansielle markeder er netop strategisk og relationel. Perioder med "herding" – hvor der er en tendens til, at man køber, hvad alle andre køber, og sælger, hvad alle andre sælger – er et udbredt fænomen på finansielle markeder, især i nedgangstider. I disse herding-perioder gør markedsfølsomme risikostyringsmodeller det internationale finansielle system *mindre* stabilt og *mere* sårbart snarere end det modsatte. Problemet er kort fortalt, at risikostyrings-strategier, som ser fuldstændig overbevisende, sunde og rationelle ud fra den enkelte finansielle aktørs perspektiv, kan have meget uheldige konsekvenser på samfundsniveau. Jo mere de finansielle aktører er tvunget til at løbe den samme type risici, desto større vil denne diskrepans mellem risiko på mikro- og makroniveau være. Hvis alle køber den samme aktie, i forventning om at den ikke er risikofyldt, bliver den det, som resultat af at alle køber den, fordi dens pris presses højere op, end dens reelle værdi kan bære på længere sigt! Hvis alle således jagter mere "sikre" positioner på samme tid, hvilket deres finansregulering altså vil kræve i en periode med økonomisk afmatning, så vil denne jagt efter sikkerhed for den enkelte finansielle institution faktisk producere øget risiko på makroniveau. Jo flere der opfatter den samme porteføljeprofil som sikker, desto mere risikabel vil den faktisk være, når alle går efter den. På denne måde har "markedsfølsomme" risikostyringsmodeller undermineret snarere end fremmet det internationale finansielle systems stabilitet.

Greenspan's udtalelse markerer et mere generelt brud med de sidste 20 års tænkning om forholdet mellem regulering og marked.

Fejl nr. 2: Man tror, at finansielle institutioner kan passe sig selv

Den anden problematiske antagelse, det sidste årtis finansielle regulering hviler på, er idéen om, at finansielle institutioner langt hen ad vejen er selvregulerende. Denne antagelse er kommet til udtryk ved, at en meget stor del af det finansielle system reelt har været helt undtaget for regulering. Således har investeringsbanker og hedgefonde eksempelvis *ikke* været underlagt krav til forholdet mellem deres kapitalbeholdninger og deres udlån og investeringer, ligesom de i vid udstrækning har været undtaget finansielle myndigheders løbende supervision. Men selv når det kommer til den del af det finansielle system, der *har* været genstand for regulering, nemlig de "traditionelle" banker, har reguleringen været søgt begrænset mest muligt. I et bemærkelsesværdigt vidnesbyrd til den amerikanske kongres indrømmede Alan Greenspan, den tidligere chef for den amerikanske centralbank, i slutningen af oktober i år, at han havde taget alvorligt fejl i at antage, at banker kunne og ville beskytte sig selv mod det kaos, vi har set på de finansielle markeder i de forgangne måneder. "Jeg begik en fejltagelse," udtalte Greenspan, ved at antage, at bankers og andre organisationers egeninteresse "var af en sådan karakter, at de bedst selv var i stand til at beskytte deres aktionærer."

Greenspan's udtalelse er bemærkelsesværdig, fordi indrømmelser af den type er sjældne på så højt niveau, men også fordi det markerer et mere generelt brud med de sidste 20 års tænkning om forholdet mellem regulering og marked. Gideon Rachman, udenrigskorrespondent for *The Economist* og *Financial Times*, skønner, at det, vi ser i disse måneder, ikke blot er punkteringen af en økonomisk boble, men også en ideologisk boble. Troen på de frie markeder og på finansiell deregulering har ifølge Rachman bidraget væsentligt til de sidste 30 års økonomiske vækst. Men tilliden til disse idéer blev til sidst nærmest blind – og har derfor resulteret i den alvorlige krise, vi står i. Derfor ser vi nu en stærk modbevægelse i den ideologiske cyklus. Den tidligere så lovpriste finansielle sektor anskues med stigende skepsis og afsmag. Blandt politikere og embedsmænd er

der en mere og mere udbredt fornemmelse af, at dét, man vælger ikke at regulere, vil være det, der på et senere tidspunkt trækker tæppet væk under økonomien. Og i den finansielle presse ser man en stærkt stigende interesse i førhen uglesete, kritiske økonomers arbejde. John Maynard Keynes omtales nu med respekt efter på det nærmeste at have været tabu de sidste 20 år. Men især den amerikanske økonom Hyman Minskys analyse af den finansielle sektors forhold til økonomien er blevet genstand for stor interesse. Minskys centrale idé var, at jo mere stabil økonomien er i udgangspunktet, desto mere udpræget vil de finansielle markeders tendens til *destabilisering* af økonomien være. Der er unægtelig lidt af et kvantespring fra tanken om, at markeder er selvregulerende, til tanken om, at stabilitet automatisk fører til ustabilitet, hvis ikke regeringer griber ind og regulerer på forskellig måde. Og selvom det er alt for tidligt at tale om en ny konsensus om dette, så kan man i al fald konstatere, at der er stigende interesse for idéen om, at et centralt aspekt af kapitalismen er en iboende tendens til cyklusser af overophedning, destabilisering og kollaps.

Det store spørgsmål er naturligvis, hvordan den regulering, der dæmper den økonomiske cyklus, kan skrues sammen. Det klassiske keynesianske svar er at føre en ekspansiv finanspolitik ved at fremskynde offentlige investeringer m.v. for at stimulere og stabilisere økonomien, når konjunkturen, som nu, er for nedadgående. Denne strategi bør imidlertid suppleres af strategier, der i højere grad fokuserer på at forebygge en større finansiel og økonomisk krise ved at indbygge mekanismer, der dæmper økonomien allerede i boom-fasen. Økonomiske og finansielle kriser er grundlæggende symmetriske: Jo større boom, desto større kollaps. Og derfor kommer man ikke udenom, at den bedste kriseforebyggelse består i at mindske tendensen til ”overophedning”, når økonomien er i fremgang.

Denne anbefaling abonnerer på en distinktion mellem, hvad der er reel økonomisk fremgang, og hvad der er overophedning. Det er en distinktion, der naturligvis er nemmere at lave analytisk end at gennemføre i praksis. Et af de klassiske argumenter imod regulering, der tilstræber at dæmpe økonomiens cyklusser – fremført gentagne gange af blandt andre Alan Greenspan – er, at det er umuligt at identificere disse ”overophedninger”, før det er for sent. Mens andre vitterligt har troet på, at vi faktisk befandt os i en slags ”ny økonomi”, hvor den økonomiske vækst var ustopkelig – optur uden nedtur.

Nogle bud på nytænkning

Men selvom vi skulle have svært ved at identificere en overophedning, er det muligt at indbygge mekanismer, der reducerer økonomiens tendens til overophedning og efterfølgende nedsmeltning.

Basel II-standarden kan revideres, således at de virker modcykliske i stedet for procykliske. Som Goodhart udtrykker det, er det selve den økonomiske cyklus, der er den største kilde til ”systemisk risiko”, og derfor må regulering tilstræbe at moderere den. Krav til finansielle institutioners kapitalbeholdninger bør skrues sådan sammen, at de strammes, når der er økonomisk fremgang, og mindskes, når der er økonomisk nedgang – altså det modsatte af, hvad tilfældet er i dag.

En anden helt afgørende nytænkning handler om forholdet mellem diversitet og soliditet. Det sidste årtis finansielle regulering har på en række forskellige måder bidraget til at gøre finansielle aktørers dispositioner mere ensartede. Selvom dette er sket i ”best practice”-standardernes hellige navn, kommer man ikke udenom, at konsekvenserne for det finansielle system er stærkt destabiliserende. For det finansielle systems stabilitet, soliditet og resistens afhænger af, at der er *forskellige* typer investorer, som agerer med forskellige tidshorisonter og forskellige måder at evaluere risi-

ko på. Diversitet i denne forstand sikrer, at når én type investor ønsker at sælge en bestemt type portefølje, er der andre typer investorer, som ønsker at købe (f.eks. fordi de agerer med en længere tidshorisont). Det finansielle system er stabilt og resistent, når prismekanismen sikrer, at der altid er en køber til en sælger. Men i fraværet af diversitet sker der det, at alle ønsker at sælge præcis de samme positioner, og resultatet bliver en nedadgående spiral. I værste fald kan det medføre et finansielt kollaps som det, vi har set i de seneste måneder. Derfor er det af overordentlig stor betydning, at fremtidig regulering fremmer diversitet, ikke standardisering og homogenisering. F.eks. bør det nuværende system, hvor alle påtvinges en bestemt risikostyringsmodel, erstattes af et system, hvor en række forskellige risikostyringsmodeller fremmes og godkendes.

I forhold til banker bør en ny tilgang bryde med idéen om "markedsfølsom risikostyring" til fordel for forskellige former for modcykliske risikostyringsmodeller. Pensionsfonde, forsikringselskaber og realkreditinstitutter bør også reguleres på en måde, der opfordrer til modcyklisk risikostyring, men her er det desuden vigtigt, at der lægges op til risikostyring, der har et langsigtet perspektiv, og som passer til disse institutioners karakteristika og potentielle stabiliserende rolle i det finansielle system. Der er kort sagt brug for, at fremtidig finansiell regulering fremmer diversitet og segmentering af finansiell risiko.

Vil krisen afstedkomme fornyet vind til en global multilateralisme? Eller stigende isolationisme?

"Socialisme for de rige"

Ovenstående er blot eksempler på tiltag, der ville have en dæmpende effekt på økonomiens cyklusser. Det springende punkt er ikke, præcis hvilke tiltag der skal til, men om det overhovedet vil lykkes at skabe international konsensus om en ny tilgang til finansiell regulering, der tilstræber at være modcyklisk og diversitetsfremmende. Man skal således ikke tage fejl af, at der stadig er stærke kræfter, der vil opponere kraftigt imod en sådan tilgang til regulering. Ikke mindst efter at det er blevet institutionaliseret praksis, at regeringer intervernerer og redder den finansielle sektor, når et kollaps truer. Den amerikanske økonom Nouriel Roubini omtaler dette system som "socialisme for de rige" – når det går godt, er der store lønninger, bonusser og profitter at hente i den finansielle sektor, og når udviklingen vender, træder staten ind. Derved "nationaliseres" omkostningerne ved nedturen, og de betales altså i sidste ende af skatteyderne. Den finansielle sektor, som er vokset enormt under de sidste 20 års finansielle deregulering, vil næppe være synderligt begejstret for radikale ændringer i et regime, der så lukrativt og entydigt tjener dens interesser.

Det er ikke vanskeligt at forestille sig et scenarie, hvor der på trods af fornyet opmærksomhed på økonomiens cyklusser og et udbredt ønske om at dæmpe dem på det konkrete politiske plan i sidste ende sker meget lidt. Meget vil utvivlsomt afhænge af krisens videre forløb og af, hvor stor den økonomiske nedtur vil blive. Politiske processer i de toneangivende lande vil spille en afgørende rolle. Vil krisen afstedkomme fornyet vind til en global multilateralisme? Eller vil reaktionen snarere være stigende isolationisme? Vil de vestlige lande vælge et sololøb, hvor man baserer sig på en "Demokratiernes Alliance"? Hvis man fravælger den globale multilateralisme, er det svært at forestille sig en gennemgribende revidering af global finansiell regulering. Og så vil den næste store finansielle krise, som englænderne siger, "be an accident waiting to happen".

Jacob Vestergaard, 42 år, journalist, driver eget kommunikationsfirma, hvor han laver kommunikation, freelancejournalistik og underviser bl.a. på Syddansk Universitet.

Efter WTO-sammenbrud og finanskriser: en ny protektionistisk tid?

Verden har brug for vækst – alligevel synes en ny global frihandelsaftale efter WTO-sammenbruddet i sommer at være meget langt væk.

Af Christian Friis Bach, international chef i Folkekirkens Nødhjælp

”Det var, som om en uimodståelig kraft stødte ind i et helt ubevægeligt objekt.” Sådan beskrev EU’s handelskommissær, Peter Mandelson, sommerens sammenbrud i WTO-forhandlingerne. Den uimodståelige kraft var de rige landes samlede forhandlingskraft. Det ubevægelige objekt var de fattige landes krav om at få lov til at beskytte deres landmænd, hvis konkurrencen blev for hård.

Ikke fordi det var det eneste problem. Tværtimod. Der var også store problemer med landbruget i de rige lande, med bomuld, bananer, fisk, anti-dumping og patenter. Men det var et uventet problem på et tidspunkt, hvor forhandlerne i forvejen var udmattede efter syv års forhandlinger. Derfor gav de op. Og gik hjem.

Det gik overraskende stille for sig. Medieinteressen var beskeden. Måske fordi der har været en lang række tidligere sammenbrud. Der er blevet råbt ”ulv” mange gange. Men denne gang var det en ulv. Sammenbruddet betyder nemlig, at verden ikke får en ny international handelsaftale i den såkaldte Doha-runde foreløbig. Og sammenbruddet er langt mere alvorligt end tidligere, fordi der ikke er positive tegn, som kan ændre situationen. Tværtimod.

En grund til pessimisme er, at amerikanerne ikke længere er den centrale drivkraft i handelsforhandlingerne, som de var i de første 60 år. Det afspejler, at amerikanske virksomheder ikke har stærke interesser i en ny international handelsaftale.

USA svigter

De har relativt gode forhold på deres eksportmarkeder. De har investeret i datterselskaber og produktion i mange lande, og så falder betydningen af handelsbarriererne. De mærker i langt højere grad konkurrencen fra de stadig stærkere transnationale virksomheder fra vækstøkonomier som Sydkorea, Kina, Indien og Brasilien. Og amerikanerne har de sidste fem-ti år tabt flere vigtige sager ved ”domstolen” i WTO. Ikke mindst bomuldsdyrkerne, stålarbejderne og tøj- og tekstil-virksomhederne føler sig pressede.

Endnu værre er det blevet af finanskrisen i både USA og i resten af verden. Det er slående, at WTO – hvis fundament blev skabt kort efter 2. verdenskrig for at undgå, at verdens lande reagerede på en økonomisk krise med øget protektionisme – bliver ramt af præcis den tendens. Når virksomheder går konkurs, og mange mister deres arbejde, fristes politikere til at søge mod øget beskyttelse. Den nyvalgte præsident Barack Obama har markeret sig som meget skeptisk over for nye frihandelsaftaler. Desværre, for det er det modsatte, der er brug for.

På den baggrund er det urealistisk at tro, at amerikanerne vil acceptere en handelsaftale, der giver solide indrømmelser til verdens fattige lande, herunder Kina og Indien. Det var ellers præcis det, der var hovedformålet i Doha-forløbet, også kaldet *udviklingsrunden*. Verdens fattige lande følte sig – berettiget – snydt i den sidste forhandlingsrunde. Doha var deres tur. Men den historiske form for retfærdighed dur ikke i praktisk politik.

Doha-runden har derfor fra starten manglet amerikansk lederskab. Og der har ikke været nogen til at tage over. EU har været begrænset af den snærende spændetrøje, som den europæiske landbrugspolitik fortsat udgør, og de nye markante aktører fra verdens fattigere lande – især Kina, Indien og Brasilien – har været bedre til at sige nej end til at vise vej.

Regionale stopklodser

Det kunne så endda gå, hvis der var gang i andre handelsforhandlinger, der kunne vise vejen for WTO. Sådan var det i starten af 1990'erne. Regionale aftaler – EU's indre marked, NAFTA i Nordamerika, ASEAN i Asien og Mercosur i Sydamerika – blev de byggesten, der reddede den sidste store forhandlingsrunde, Uruguay-runden, i 1994.

Denne gang er situationen meget anderledes. Der er ingen store bilaterale eller regionale aftaler, der kan fungere som byggesten. Forsøgene på at indgå nye regionale aftaler er gået trægt, og idéen om en transatlantisk frihandelsaftale mellem EU og USA, som kunne sætte lande som Kina og Indien under pres, er ikke lige rundt om hjørnet.

Og samtidig ser det ud, som om regionalismen denne gang bliver en stopklods for de globale forhandlinger – ikke en byggesten. Der ses en tendens til, at regionale frihandelsområder bliver mere og mere indadvendte og selvtilstrækkelige, og protektionismen spirer frem. Den tendens har mange økonomer frygtet længe. Når man udtømmer en stor del af fordelene ved frihandel gennem regionale frihandelsområder, så mindsker man opbakningen til en global aftale. Regionalismen bliver en stopklods.

Det kan blive et problem for verdens fattigste lande, som ikke er attraktive markeder. De bliver efterladt udenfor, og de langt over 200 bilaterale og regionale handelsaftaler bliver en "spaghetti-skål" af modstridende standarder, handelsbarrierer og krav, som gør det vanskeligt for dem at begå sig på de globale markeder. Dertil kommer, at en række problemer, herunder landbrugsstøtten i de rige lande, kun kan løses i globale forhandlinger. Her slår regionalismen ikke til.

Regionalismen kan derfor ikke være en erstatning for en global handelsaftale. Bliver regionalismen, som man kan frygte, en forhindring for en global aftale, ser det sort ud.

Landbruget forbliver det store problem

Heller ikke substansen er blevet meget nemmere. Lige siden 1999 har det været landbrugsområdet, der har ført til suverænt flest sammenstød og sammenbrud i WTO. Det har altid været et yderst følsomt emne i de rige lande, hvor en kombination af romantik, historiske traditioner, landbrugslobbyister og en hård kamp om markedsandele smelter sammen til forbenede forhandlingspositioner. De rige landes landbrugspolitik, ikke mindst landbrugspolitikken i EU, har ganske vist gennemgået store og positive forandringer, men der er stadig langt igen. I USA er det især det samlede støtteniveau, der trykker i træsken, mens det i EU er markedsadgangen, der giver problemer.

Mindre kompliceret er det ikke blevet af de stærkt stigende fødevarerpriser. På den ene side har det skabt en historisk mulighed for at fjerne den skadelige del af landbrugspolitikken i de rige lande, fordi de høje verdensmarkedspriser betyder, at landmændene ikke har nær så stort behov for støtte – og især ikke for eksportstøtte. Det har dog ikke gjort synderligt indtryk på blandt andet franskmændene, der tværtimod har benyttet lejligheden til at tale om et stærkt behov for risikostyring (læs: indgreb i markedet til gavn for landmændene).

På den anden side har de høje fødevarerpriser gjort det mere kompliceret. En stribe lande har nemlig forsøgt at begrænse handelen med landbrugsvarer for at sikre mad nok til deres egne befolkninger. Det har bi-

draget til øget usikkerhed og ustabilitet. Andre fattige lande har forsøgt at hjælpe deres landmænd til at øge produktionen, hvilket i øvrigt er en vældig god idé, hvis de gør det rigtigt. Men dét kan også støde ind i problemer i WTO. Den formelle grund til sommerens sammenbrud var netop ulandenes krav om en sikkerhedsklausul, så de kunne beskytte deres landmænd, hvis konkurrencen blev for hård.

Og det er ikke kun landbruget, der volder problemer. Der var fortsat store problemer i forhandlingerne om både industri-told, serviceydelser og intellektuelle ejendomsrettigheder. Og det er blevet endnu mere indviklet af, at de godt 150 medlemslande har særlige krav og hensyn helt afhængigt af deres forbrugere og virksomheder. Det er ganske enkelt blevet hundrede gange mere kompliceret end i de gode gamle dage, hvor der var langt færre medlemslande, færre emner at forhandle om, og hvor de rige lande i øvrigt bestemt stort set det hele.

De rige lande må erkende, at de ikke kan bestemme alting selv. De stærkeste af de fattige lande må erkende, at de har et ansvar for at give indrømmelser, der matcher deres markedsstørrelse.

Nye magtforhold

Netop magtforskydningen er en af de andre markante ændringer, der er sket i løbet af de sidste 15 år. I Uruguay-runden var det i høj grad USA og EU, der dikterede aftalens indhold – uden at mange fattige lande anede noget som helst om, hvad der foregik, endsige havde indflydelse på det. I dag ser verden meget anderledes ud.

De fattige lande er markant bedre forberedt og langt bedre organiseret. Og så er de ganske enkelt langt stærkere aktører på den globale politiske scene. Det er især Kina, Indien og Brasilien, der står i spidsen for de fattige lande, og de er blevet politiske og økonomiske sværvægtene. De rige lande må erkende, at de ikke kan bestemme alting selv. Endda langt fra. De stærkeste af de fattige lande må erkende, at de har et ansvar for at give indrømmelser, der matcher deres markedsstørrelse. Begge dele er vanskeligt.

Samtidig har det gjort det vanskeligt for de allerfattigste lande at komme til orde. De bliver kvast imellem de stærke ulande og de stærke rige lande, og selvom Indien, Kina og Brasilien fører sig frem på vegne af alle verdens fattige lande, så har de allerfattigste lande på en række områder andre interesser. Det skyldes ikke mindst, at de har særlige toldaftaler med EU og USA, der sikrer dem bedre markedsadgang end de lidt rigere ulande. Udadtil er alle verdens ulande kolleger. Indadtil er de ofte konkurrenter.

Det politiske magtspil er derfor blevet langt mere kompliceret. Det rammer særligt hårdt i en organisation, som fortsat bygger på – og forhandler ud fra – en præmis om, at der skal skabes konsensus. Det er, som amerikanernes tidligere chefforhandler Robert Zoellick udtrykte det, begyndt at minde om FN's generalforsamling. Og det var vist ikke positivt ment.

Fremtiden

At forhandlingerne er brudt sammen, betyder ikke, at WTO bryder sammen, og at handelskrige vil hærge gennem den globale markedsplads. WTO eksisterer fortsat – og regulerer og overvåger den internationale handel. Det er en stærk og regelbaseret organisation. Handelskrigene udkæmpes i dag, på rimelig civiliseret vis, i WTO's domstol.

Men det er bekymrende. En række positive delresultater bliver nu ikke til noget, og verden går glip af en international handelsaftale, der kunne give en tiltrængt indsprøjtning til den internationale økonomi. Det behøver ikke blevet mindre vigtigt, i takt med at finanskrisen og recessio-

nen breder sig. I stedet kan sammenbruddet nu betyde, at fremdriften og fremskridtet i WTO helt forsvinder, at visionen om en samlet stor handelsaftale må droppes til gengæld for mindre delaftaler, og – i værste fald – at protektionismen i stedet spirer frem. Det kan ramme verdens fattige lande hårdt.

Derudover vil sammenbruddet sætte sig spor i hele det internationale samarbejde. Forhandlingerne om øget frihandel har virket som en drivkraft for andre multilaterale forhandlinger. Den effekt vil nu mindskes. Det kan få vidtrækkende betydning og allerede i 2009 være med til at blokere for en ny og ambitiøs klimaaftale i København.

Udsigterne er derfor ikke lyse. Men der er fortilfælde, hvor alvorlige internationale kriser har bragt verdens politikere sammen omkring netop handelsaftaler. Det skete under 2. verdenskrig, hvor fundamentet for WTO blev skabt. Det skete efter terrorangrebet i USA den 11. september 2001, hvor verdens lande to måneder efter fandt sammen og startede Doha-runden. Med en finanskriser, en fødevarekrise og en klimakrise på samme tid kan man håbe, at det sker igen. Men det kræver et langt stærkere engagement i de globale handelsforhandlinger. Og det kræver, at der er visionære politikere, der tør gå forrest.

Christian Friis Bach er adjungeret professor i international økonomi og udvikling ved Københavns Universitet/LIFE, særlig rådgiver for EU-kommissær Connie Hedegaard og iværksætter med virksomhederne ViewWorld og Worldbarrow. Han er tidligere international chef i Folkekirkens Nødhjælp (2005-1010), ansat som journalist ved DR/Orientering og har været konsulent for Verdensbanken, Udenrigsministeriet, EU, UNDP m.fl.

USA: Krisen må ikke gå til spilde

Obama valgte tidligt at sammenligne krisen med 1930'ernes depression: med risiko for at forstærke pessimismen – men med chance for at gøre sig til Roosevelt: Manden, der reformerede USA.

Af Niels Bjerre-Poulsen

Hvilke udfordringer har krisen særligt i en (amerikansk) kontekst?

Amerikanerne ynder at lede efter paralleller i nationens historie, når de skal forstå dramatiske begivenheder. Også den økonomiske nedsmeltning, der siden efteråret har kostet over 600.000 arbejdspladser om måneden, truet fire-fem millioner husejere med tvangsauktion og tvunget de amerikanske skatteydere til at betale hundreder af milliarder dollars på at holde liv i finanssektoren, bilindustrien og andre vitale dele af den amerikanske økonomi.

Den mest passende sammenligning, amerikanerne kan finde, er 1930'ernes store depression. Og det er i vid udstrækning det politiske svar på depressionen – Franklin D. Roosevelts "New Deal" – nutidens politikere forsøger at forholde sig til og lære fra. To af de centrale aktører – chefen for den amerikanske nationalbank, Ben Bernanke, og præsident Obamas økonomiske rådgiver, Christina Romer, – er blandt landets førende autoriteter på depressionen.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Men det er langt fra entydigt, hvad man skal lære af 1930'erne. Den politiske (og ideologiske) kamp om Obama-regeringens håndtering af den nuværende krise er derfor også en kamp om den historiske erindring. Ledende konservative kommentatorer og politikere holder "The New Deal" frem som et skræmmebillede. Den skabte et enormt føderalt bureaukrati og, hævder de, forlængede blot depressionen. De fleste liberale amerikanske iagttagere drager ikke overraskende den modsatte konklusion: De seneste årtiers deregulering af de økonomiske markeder er udtryk for en manglende respekt for de historiske erfaringer fra dengang. Politikerne har været lullet ind i forestillingen om, at de redskaber til økonomisk styring, de nu råder over, er blevet enestående sofistikerede, og at en krise som 1930'ernes var blevet en umulighed. Den forestilling har fået dem til at slække på reguleringen af finanssektoren, blandt andet ved at fjerne adskillelsen af kommercielle banker og investeringsbanker. The Securities and Exchange Commission (SEC), som netop blev skabt under 1930'ernes New Deal, har i de seneste år nærmest overladt det til de store finansinstitutioner at regulere sig selv. Finansinstitutionerne har blandt andet reageret på deres nyvundne frihed ved at skabe nye institutionelle hybrider, der i langt højere grad end tidligere inddrager almindelige amerikaneres sparepenge som risikovillig kapital. Det har skabt kraftig økonomisk vækst, men har også været med til at skabe forudsætningerne for den nuværende krise. Så længe det tilsyneladende gik godt at lade ejendomsmarkedet og de finansielle markeder drive den økonomiske vækst frem, følte de færreste politikere nogen stærk trang til at skabe ny regulering. Mange hævdede ligefrem, at den stigende kompleksitet i finanssektoren var med til at sprede risikoen og gøre økonomien sundere. Det modsatte viste sig at være tilfældet. Når enkelte virksomheder som AIG og Citigroup i flere omgange har fået tilført enorme milliardbeløb fra staten (således at staten i dag ejer 80 % af AIG), så er det sket ud fra en over-

bevisning om, at en enkelt af disse institutioner, hvis den gik fallit, kunne trække hele den amerikanske økonomi med sig i faldet.

Parallerne til 1930'erne er i flere henseender klare. Også dengang fik en krise i finanssektoren lov til at brede sig til alle andre dele af økonomien og skabe massearbejdsløshed. Også dengang var krisen verdensomspændende. I 1930'erne var det især guldstandard, der fik krisen til at brede sig som ringe i vandet. I dag er det især globaliseringen af de finansielle markeder. Situationen er dog mere kompleks i dag, og risikoen for en ond cirkel er større, også fordi den finansielle sektor nu tegner sig for en langt større andel af den samlede økonomi end i 1930'erne.

Den historiske bevidsthed om 1930'ernes depression og om, hvordan den forandrede det amerikanske samfund, er vigtig for Obama-regeringen i dens bestræbelser på at understrege situationens alvor og legitimere, at hundreder af milliarder dollars af skatteydernes penge pumpes ind i finanssektoren og i offentlige arbejder. Desværre er bevidstheden om 1930'erne også blevet en del af problemet. Billedet af 1930'erne gør naturligt nok mange tilbageholdende med at bruge penge, og bankerne tilbageholdende med at udlåne. Derfor må Obama på én gang skære situationens alvor ud i pap for at få sine politiske tiltag gennem Kongressen og samtidig forsøge at tale økonomien op for at få gang i forbrug, udlån og investeringer igen.

Brugen af 1930'ernes "New Deal" som referenceramme fører uvægerligt også til en sammenligning af de to præsidenter – Franklin D. Roosevelt og Barack Obama. Roosevelt tiltrådte ikke præsidentembedet med nogen forkromet plan for, hvad der skulle til for at trække nationen op af sumpen. Han understregede gang på gang, at det vigtige var at gøre "et eller andet", fordi den føderale regering var den eneste aktør med den fornødne kapital til at sætte gang i økonomien. Obama har overtaget denne argumentation.

Roosevelt blev hyppigt beskyldt for at være socialist og ude på at afskaffe den frie markedsøkonomi. Hans svar var, at hans regering tværtimod havde "reddet kapitalismen", blandt andet fordi regulering havde gjort risikoen ved investeringer mere håndterbar for mange investorer.

Også præsident Obama er blevet beskyldt for at være socialist, men Republikanerne foretrækker dog at beskyldte ham for at ville indføre "europæiske tilstande" i USA. Men meget taler for, at dét ikke længere har tidligere tiders skræmmeeffekt på amerikanerne. I en tid, hvor mange frygter at miste ikke blot deres job, men også deres sygeforsikring og den opsparing, der skal sikre deres børn en videregående uddannelse, er "europæiske tilstande" måske ikke så slemt endda.

I lyset af beskyldningen om at ville indføre "europæiske tilstande" er det selvfølgelig også ironisk, at de førende europæiske lande som Frankrig og Tyskland synes at dele Republikanernes skepsis over for omfanget af Obama-regeringens intervention i økonomien. De deler ikke Obama-regeringens opfattelse af, at bekymringer om gældsbyrden må komme i anden række.

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Hvis advarslerne om "europæiske tilstande" skal få amerikanerne til at frygte en højere grad af økonomisk omfordeling i Obama-regeringens politik, synes faren også at være til at overse. Præsidenten har gang på gang gentaget mantraet om, at 95 % af amerikanerne vil få skattelettelser, mens kun 5 % – de 5 %, som skamløst blev tilgodeset af Bush-regeringen – vil få hævet deres skat (dog først fra 2010). Selv i denne gruppe er stigningerne begrænsede. Topskatten hæves fra 35 til 39,6 %, hvilket svarer til, hvad den var under Clinton. Det er værd at bemærke, at mens de konser-

vatives helt, Ronald Reagan, var i Det Hvide Hus, var topskatten omkring 10 % højere.

Ud over at hæve topskatten har Obama-regeringen præsenteret en række nye miljøafgifter, afskaffelse af en række fradrag for virksomheder samt en liste over mulige besparelser i den føderale stats udgifter. Om disse tiltag er nok til at kompensere for gælden fra de astronomiske summer, som Obama-regeringen har følt det påkrævet at pumpe ud i økonomien, er dog særdeles tvivlsomt. Det bruger konservative kritikere som belæg for at hævde, at dens redningsplan for økonomien i virkeligheden skal fungere som en trojansk hest for en mere grundlæggende forandring af den amerikanske samfundsmodel. Præsidenten og hans rådgivere er ikke nødvendigvis uenige i selve idéen om, at det budget, regeringen har fremlagt, er transformerende. Som Obamas stabschef, Rahm Emanuel, udtrykker det, ville det være dumt "at lade en god krise gå til spille".

Den vigtigste opgave er at få bankerne til at udlåne igen. Det kræver, at de bliver befriet for deres "giftige aktiver" (*toxic assets*). Staten kunne nationalisere bankerne midlertidigt, således som Sverige gjorde det i begyndelsen af 1990'erne, men Obama-regeringen har af flere grunde (hvoraf de vægtigste sikkert er politiske) ikke ønsket at benytte denne mulighed. I stedet vil den gennem en kompliceret ordning involvere hedgefonde og andre private investorer i fjernelsen af de giftige aktiver.

Det gør den blandt andet ved at bruge, hvad der er tilbage af penge fra Bush-regeringens Troubled Assets Relief Fund (TARP) til at gøre det attraktivt for dem at købe disse aktiver (i modsætning til Bushs finansminister, Hank Paulson, der ønskede, at staten skulle befri bankerne for de giftige aktiver ved selv at købe dem til overpris og stort set uden betingelser). Ved at inddrage private investorer får man efter finansminister Timothy Geithners mening en bedre vurdering af disse aktivers reelle værdi, og skatteyderne tager nok en stor del af risikoen, men ikke den hele. Samtidig får de en mulighed for at få noget igen, når økonomien får det bedre.

Geithners plan har generelt fået en positiv modtagelse, omend flere iagttagere (heriblandt også nogle ledende republikanere) havde foretrukket en midlertidig nationalisering. Kritikerne mener, at staten påtager sig for stor en del af risikoen og reelt giver de private investorer for gode muligheder for – endnu en gang – at høste alle fordelene. "Trash for cash" har økonomen Paul Krugman kaldt det. Der er altså en overvejende sandsynlighed for, at nogle af de investorer og finansinstitutioner, som har været med til at skabe den økonomiske nedsmeltning, står til også at tjene store penge på redningsplanen. Det vil uden tvivl gøre mange amerikanere rasende, men er ifølge Geithner den mindst dårlige løsning.

Et større problem er det imidlertid, at staten dårligt kan tvinge bankerne til at begynde at låne penge ud igen, hvilket er en forudsætning for en bedring i økonomien. I mellemtiden er det den amerikanske nationalbank, der må pumpe hundredvis af milliarder ud (den har allerede pumpet omkring en trillion dollars ud i økonomien og dermed formået at sænke renten på boliglån til omkring 5 %).

Det er muligt, at Obama-regeringens plan er den mindst dårlige, men i det herskende klima, hvor folkene på Wall Street kun med nød og næppe rangerer over Taleban i popularitet, kan den meget vel skabe politiske problemer for Obama-regeringen. Det fik den en advarsel om, da finans- og forsikringsgiganten AIG efter at have modtaget 173 mia. dollars af skatteydernes penge valgte at uddele 165 mio. dollars i bonus til ledende medarbejdere.

Flere har peget på, at den traditionelle værdikamp har måttet vige, i en tid hvor mange amerikanere først og fremmest er bekymrede for, om de kan beholde deres job, betale deres regninger og blive boende i deres hus, men på sin vis er den blot blevet erstattet af en anden værdikamp om so-

cial retfærdighed. AIG's bonusordninger var en åbenlys hån mod de fleste amerikaneres forestilling om Amerika som et meritokrati, hvor alle bliver belønnet efter fortjeneste.

AIG er langt fra enestående i denne forbindelse. Flere andre banker har også udbetalt lignende beløb, og mange af de milliarder, AIG har modtaget, er gået videre til kreditorer, deriblandt banker, der i forvejen selv har modtaget penge direkte fra staten. Nye beretninger om denne særegne kultur i finanssektoren, hvor inkompetence og store belønninger åbenbart kan gå hånd i hånd, risikerer at afspore bestræbelserne på at gøre det nødvendige for at få gang i økonomien igen. Skal Obama undgå det, vil det kræve en veludviklet evne til at kanalisere vreden de rigtige steder hen – *anger management*.

Et vigtigt bidrag til denne proces er at skabe en regulering, der kan forhindre gentagelser. Ingen selskaber bør fremover få lov til at udvikle sig til finansielle supermarkeder, der som American International Group (AIG), Citigroup, Bank of America og andre firmaer er "for store til at gå konkurs". Derfor forsøger Obama-regeringen at skabe lovhjemmel til at (re)regulere finansinstitutioner som AIG, på samme måde som de kan regulere mindre banker.

En anden del af planen er, at myndighederne løbende skal kunne holde øje med risikoen i de største banker og "stress-teste" dem. Forslaget er imidlertid ikke uproblematisk. Ifølge flere skeptikere vil en sådan regulering af disse store firmaer paradoksalt nok give dem en urimelig fordel i forhold til mindre firmaer, fordi det bliver underforstået, at staten beskytter dem fra at gå konkurs.

Er der problemer, man ikke har taget fat på – løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

Obama-regeringen har ganske vist fremsat en plan for at halvere det føderale underskud over de næste par år – hvilket er realistisk, i betragtning af at mange af de enorme udgifter til at redde firmaer som AIG, og Citigroup (forhåbentlig) ikke er tilbagevendende. Men det ændrer ikke ved, at den allerede store føderale gæld vil vokse betragteligt i årene fremover. Congressional Budget Office har anslået, at præsidentens budget over de næste ti år kan akkumulere en gæld på 9,27 trillioner dollars, hvilket vil svare til omkring 65 % af USA's årlige GDP. Sådanne tal giver oppositionen noget konkret at holde fast i.

Niels Bjerre Poulsen. Lektor, Centerleder for Center for Amerikanske Studier på Copenhagen Business School, ph.d. i amerikansk historie.

Kina: det vanskeligste år

"Året 2009," sagde ministerpræsident Wen Jiabao i sin årlige "state-of-the-union"-tale til parlamentet i marts, "vil blive det vanskeligste siden årtiets start. Vi står over for besværlige opgaver, hvad angår reform, udvikling og stabilitet."

Af Peter Harmsen

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Endnu i sommeren 2008 var den kinesiske regering mest bekymret for inflationsraterne, der befandt sig på det højeste niveau i over et årti. Så skyllede den globale finans-tsunami ind over Kina, og i efteråret foretog ledelsen i Beijing en kovending fra en stram til en ekspansiv politik. Det skete med en hast og pludselighed, som overraskede selv erfarne iagttagere. "Selvom den økonomiske politik ikke er vendt 180 grader, så er den i det mindste vendt 100 grader," sagde Zhang Jun, en økonom fra Shanghais Fudan Universitet.

Allerede i september begyndte nationalbanken at skære i renten, men et langt mere opsigtsvækkende skridt fulgte tidligt i november i form af en krisepakke, der med sine fire billioner yuan, eller 3,3 billioner kroner, var Kinas mest ambitiøse finanspolitiske tiltag nogensinde. Pengene skulle især gå til infrastruktur, dækkende alt fra lufthavne og jernbaner til socialt boligbyggeri og elektrificering af fjernliggende landsbyer.

Politikerne havde skubbet pakken igennem i al hast, og de havde tilsyneladende ikke ofret mange tanker på, hvordan de skulle præsentere pakken for offentligheden hjemme og ude. Derfor har der lige fra starten af været forvirring om, hvor stor en del af de fire billioner yuan der består af nye bevillinger. Det gør det hele, siger regeringen. Men kun 1,18 billioner yuan vil komme fra den centrale statskasse. De resterende næsten tre billioner yuan skal statsejede selskaber og ikke mindst lokalregeringerne stå for.

Chancen er blevet modtaget med kyshånd af embedsmændene ude i provinsen, der sjældent siger nej til anlægsprojekter, fordi de skaber vækst og beskæftigelse og lægger låg på sociale spændinger. Gamle skrinlagte planer er blevet støvet af og sendt til Beijing til godkendelse i lækkevis. Mindre end en måned efter at regeringen havde offentliggjort sin krisepakke, havde den modtaget forslag fra lokalpolitikere til en samlet værdi af 18 billioner yuan.

Effekten har ikke ladet vente på sig, hvis man skal tro den officielle statistik. Nye investeringer steg med 26,5 % i de første to måneder af 2009 sammenlignet med en vækst på 24,3 % i den samme periode i 2008, før krisen ramte Kina.

Hvilke udfordringer har krisen særligt i en (kinesisk) kontekst?

23 millioner job går tabt

Ifølge Verdensbanken står den kinesiske økonomi til at vokse med bare 6,5 % i år, det laveste tal siden 1990 og et brat dyk fra 9 % i 2008 og 13 % i 2007. Det afspejler voldsomme problemer for eksporten, som er begyndt at falde for første gang i syv år.

Krisen har specielt ramt én sårbar gruppe i det kinesiske samfund, de 140 millioner migrantarbejdere, som, mens det fortsat gik godt for Kinas handelsafhængige økonomi, rejste fra de fattige landdistrikter i Kinas indre ud til de rige kystprovinser, hvor der ventede beskæftigelse til en efter forholdene rimelig hyre.

Nu er tusinder af virksomheder lukket, ikke mindst i den sydkinesiske Guangdong-provins, som producerer halvdelen af alt verdens legetøj, og

på landsplan har 23 millioner migrantarbejdere mistet deres job, ifølge den seneste opgørelse fra regeringen fra slutningen af marts.

De sociale konsekvenser kan blive yderst alvorlige. I en ualmindelig åbenhjertig artikel i ugebladet Liaowang, udgivet af det officielle nyhedsbureau, Xinhua, fortæller tre af bureauets journalister, at det kan komme til en drastisk stigning i "masse-episoder" – den gængse eufemisme, der henviser til alt fra fredsommelige pensionist-protester til drabelige slag mellem murstens-svingende demonstranter og skjold- og tåregasbevæbnet politi.

"Der er ingen tvivl om, at vi allerede nu er på vej mod en pukkel af masse-episoder," udtaler en af de tre, Huang Huo, fra millionbyen Chongqing i det sydvestlige Kina. "Hvis der i 2009 er et stort antal migrantarbejdere, som står uden et job i mere end seks måneder, som ingen indkomst har og bare driver omkring i storbyerne, så kan der blive alvorlige problemer."

Bare et enkelt eksempel på, hvad Huang mener: I januar strejkede 2000 arbejdere i den sydkinesiske by Shenzhen, efter at deres arbejdsgiver, en skræmt italiensk møbelfabrikant, havde undladt at betale løn i to måneder. Deres protest bredte sig til gaderne udenfor, hvor trafikken gik i stå. Chefen kunne ikke betale – han var efter sigende stukket af – og den lokale administration var til sidst tvunget til at gøre det for ham, så den kunne få ro.

Uden at bruge alt for store ord er lige præcis dét et mareridtsscenario for den kinesiske regering. Den har altid set det som en topprioritet at holde så tilpas mange i beskæftigelse, at den kan afværge omfattende social uro. Det er den ambition, der ligger til grund for en officiel målsætning om at sørge for mindst 8 %'s økonomisk vækst, år efter år – også i år, selv om oddsene er dårlige.

Er der problemer, man ikke har taget fat på – løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

Verdens værste forbrugere

Selvom den kinesiske økonomi gennem det meste af årtiet har kunnet prale af tocifret vækst, har den hele tiden haft en alvorlig akilleshæl: Kineserne er ikke specielt ivrige forbrugere. Det gør Kina særligt sårbart i en krise som den aktuelle, hvor eksporten daler, og der ikke er noget robust privatforbrug at falde tilbage på.

Det kan måske umiddelbart forekomme paradoksalt, at forbrugssektoren skulle være et problem i et land, hvor detailsalget vokser med omkring 20 % om året. Men for det første er detailhandelsstatistikken så upålidelig, at selv Kinas egne økonomer kun har hånlige smil tilovers for den. For det andet repræsenterer forbruget, uanset hvad den faktiske vækst måtte være, kun en meget beskedent del af den overordnede økonomi. I 2007 stod det for 35 % af det kinesiske bruttonationalprodukt mod 70 % i USA.

Ironisk nok har Kinas reaktion på krisen i første omgang været at gøre fordelingen mellem forbrug og investering endnu skævere. Investeringer står for over 40 % af den kinesiske økonomi, og den gigantiske finanspakke vil kun tjene til at hæve tallet. Men de kinesiske beslutningstagere har ikke noget valg: Det lave forbrug (og tilsvarende: den tårnhøje opsparing) skyldes dybtliggende faktorer, de ikke kan gøre noget ved på kort sigt. Og slet ikke i en undtagelsessituation som den, de befinder sig i nu.

For kineserne er det en rationel beslutning at holde igen med forbruget. Efter 30 år med markedsøkonomiske reformer hænger det sociale system i laser. De færreste kan føle sig sikre, hvis de bliver syge eller mister deres job, ligesom statsmagten heller ikke er specielt rundhåndet over for

pensionister og skolesøgende. Det gælder om at have penge liggende, hvis noget uventet skulle ske.

På det allerseneste har regeringen taget mere seriøse skridt for at rette op på det forhold. I januar offentliggjorde den et af de mest ambitiøse projekter inden for offentlig sundhed nogensinde. Med et budget på 850 mia. yuan, eller 690 mia. danske kroner, er det meningen, at 90 % af den kinesiske befolkning skal dækkes af sygesikring inden for de næste par år. I dag står 400 millioner uden nogen form for dækning.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Det er udlandets skyld

”Året 2009,” sagde ministerpræsident Wen Jiabao i sin årlige ”state-of-the-union”-tale til parlamentet i marts, ”vil det blive det vanskeligste siden årtiets start. Vi står over for besværlige opgaver, hvad angår reform, udvikling og stabilitet.”

Mens den kinesiske regering ikke har lagt skjul på de risici, som krisen indebærer, især i form af masseledighed i eksportsektoren, har den været langt mindre tilbøjelig til at dele ansvaret for, at krisen overhovedet brød ud. I offentlige erklæringer til befolkningen gør de kinesiske ledere det klart, at krisen først og fremmest er udlandets skyld.

”Et fortsat fald i den økonomiske vækst under indflydelse af den globale krise er blevet et større problem, som påvirker hele vores overordnede situation,” advarede ministerpræsidenten i sin tale til lovgiverne.

Tanken om, at Kina har et medansvar, er blevet tilbagevist. Kun få kinesiske økonomer er villige til offentligt at medgive, at den løbende geninvestering af det kinesiske handelsoverskud i amerikanske statsobligationer hjalp med at holde renten nede i USA og dermed udsætte krisen, indtil den blev så ødelæggende, som tilfældet var.

”USA har igennem lang tid fulgt en liberalistisk økonomisk politik og har haft overdreven tiltro til markedets evne til at kontrollere og regulere sig selv, hvilket har ført til en svækkelse af det finansielle opsyn,” skrev Zhang Jianhua, lederen af nationalbankens forskningsafdeling, i et indlæg i Folkets Dagblad i januar.

”Fejl og mangler i USA’s økonomiske politik, finanstilsyn og finansmarkeder er den grundlæggende årsag til krisen. Amerikanernes lave opsparing og store handelsunderskud har rod i deres egen økonomiske politik og egne forbrugsvaner. At skyde skylden for den globale ubalance på lande med handelsoverskud er et helt åbenlyst forsøg på unddrage sig ansvaret, og det holder ikke.”

Nu kommer G2

1949: Kun socialismen kan redde Kina

1979: Kun kapitalismen kan redde Kina

1989: Kun Kina kan redde socialismen

2009: Kun Kina kan redde kapitalismen

Fire årstal, fire forskellige Kina’er. Vittigheden, der er cirkuleret via sms blandt millioner af kinesere, afspejler en situation, hvor spørgsmålet ikke længere er, hvad verden kan gøre for Kina, men hvad Kina kan gøre for verden. Eller måske snarere: hvad de to kan gøre for hinanden. Kan Kina redde den globale økonomi til gengæld for hurtigere udenlandsk anerkendelse af sin stormagtsstatus?

Idéen om Kina som klodens redningsmand er dukket op med jævne mellemrum, ofte med udgangspunkt i landets valutaeserver, som er verdens største og nu har rundet næsten to billioner dollars. I januar foreslog Jeffrey Sachs, rådgiver for FN’s generalsekretær, Ban Ki-moon, at Kina kunne hjælpe resten af Asien på fode ved at holde sin egen vækst i vejret og fortsætte med at importere fra resten af regionen. Tidligere hævdede

den mexicanske milliardær Carlos Slim, at Kina i kraft af sin finansielle råstyrke bedre end noget andet land kunne tage udfordringen op fra den globale krise.

I akademiske kredse i Kina melder det synspunkt sig, at man i stedet for at fokusere på de negative konsekvenser af krisen skulle stille skarpt på de muligheder, der nu pludselig er opstået for øget magt og indflydelse. ”For Kina er den aktuelle finanskriser nok en udfordring, men især en chance,” skriver sociologen Xiao Zhongbin fra Kinas samfundsvidenskabelige akademi, landets førende tænketank, i et essay i akademiets egen avis.

”Kina kan bruge sin overskydende kapital til at hjælpe tredjeverdenslande i Asien og Afrika og omstrukturere det urimelige postkolonialistiske system, der eksisterer globalt. Det er samtidig en lejlighed til at åbne og ekspandere udenlandske markeder for kinesiske produkter. Den unikke værdi af traditionelle kinesiske dyder som flid, sparsommelighed, selvhjælp og udholdenhed vil komme til sin ret i den igangværende krise. Så man kan sige, at Kina har masser af kort på hånden i forbindelse med Vestens finanskriser. Det er bare et spørgsmål om, hvordan vi bruger dem,” konkluderer Xiao.

Er Kinas time virkelig kommet? Er det nu, det skal træde i karakter og løfte en byrde, som ingen andre kan klare? Ikke hvis det står til landets økonomiske zar, ministerpræsident Wen Jiabao. Klart nej, var Wens svar, da The Financial Times spurgte, om Kina var parat til at redde kapitalismen. ”Kina er fortsat et stort udviklingsland med en befolkning på 1,3 mia.. Vi står over for vanskelige opgaver, og vi har en lang vej foran os.” China Daily, et engelsksproget dagblad, der især henvender sig til et udenlandsk publikum, leverede et lignende budskab kort før mødet mellem verdens største økonomier i G20 i London i starten af april: Kina skal ikke belastes med opgaver, det ikke kan klare. ”Det er ikke så stærk en økonomi, som mange folk tror,” udtalte en statsansat økonom til avisen.

For at nævne bare to af de kæmpemæssige og kostbare problemer, Kina står over for: en hidsigt tikkende miljøbombe – og en lige så faretruende aldersbombe. Det vil koste astronomiske beløb at rense op efter årtiers tilsvining, og det samme gælder forsørgelsen af den hastigt voksende ældregruppe. Men det er problemer, som Kina er tvunget til at søge en løsning på inden for de allernærmeste år, fordi hverken økologien eller demografien tillader nogen pusterum.

Oveni kommer sociale følgevirkninger af krisen, som vil give kommunistpartiet så meget at bekymre sig om hjemme, at det næppe vil kunne afse tid til også at tage sig af udlandet. Det er ikke alene et spørgsmål om ”masse-episoder”. De strengere tider har også ført til, at kriminaliteten bliver både voldeligere og mere organiseret, for hver dag der går. Det vurderer Chen Jiping, et ledende medlem af kommunistpartiets komité for politik og lovgivning. Under de forhold er det på forhånd givet, at Kina vil vende blikket indad. ”Lederne er fokuseret på social uro hjemme,” fortalte en unavngiven kinesisk ekspert den amerikanske forsker Susan Shirk for krisen. ”I sammenligning er internationale anliggender sekundære.”

Hvad demokratier kan lære om krisestyring

Men selv hvis Kina ikke har ressourcer til egenhændigt at redde resten af verden, kunne det så ikke i det mindste bidrage med et par gode råd om, hvordan krisen skal tackles? Udenlandske kommentatorer hæfter sig ved, at Kinas bruttonationalprodukt stadig stiger, mens andre store økonomier ser negativ vækst. Og selvom den kinesiske økonomi er gået ned i gear siden begyndelsen af 2008, så vender det muligvis allerede i første eller andet kvartal af 2009, ifølge Nicholas Lardy, en Kina-ekspert ved den

amerikanske tænketank Peterson Institute for International Economics. Der må da være nogen tips at hente dér?

Visse kinesiske beslutningstagere er i hvert fald ikke fremmede for den tanke, at fraværet af besværlige demokratiske procedurer har hjulpet dem til at reagere hurtigere end andre. "Den kinesiske regering har taget hurtige, beslutsomme og effektive forholdsregler og dermed demonstreret sit systems overlegenhed, når det gælder om at træffe vitale politiske beslutninger," skriver nationalbankdirektør Zhou Xiaochuan i en artikel på sin banks hjemmeside. Det kunne udlandet lære noget af, antyder han: "I moderne vestlige samfund betyder en langvarig politisk proces for udstedelse af mandater til finansministerier og nationalbanker, at man ofte går glip af det optimale tidspunkt for handling."

Kinesiske ledere på rejse i udlandet har omvendt lejlighedsvis rettet en svidende kritik mod et ureguleret vestligt system, der lod bankfolk ende i en slags alternativ virkelighed. "De havde en ph.d. i fysik og opfandt finansredskaber, som bankerne selv hverken kunne forstå eller regulere. Investorerne lyttede til deres historier og fik fortalt, hvor vidunderligt det alt sammen ville blive, hvor meget bedre det var end at producere rigtige varer. Alle arbejdede i en drøm," sagde Xu Kuangdi, næstformand for en rådgivende forsamling tilknyttet det kinesiske parlament, ved en konference i Barcelona. Underforstået: Det var aldrig sket i Kina.

G2

Der er kun ringe tvivl om, at et mere selvhævdende Kina vil blive hilst velkommen af en tilsyneladende mere og mere nationalistisk offentlighed. Da vicepræsident Xi Jinping, topkandidat til at blive folkerepublikkens næste leder, kritiserede "udlændinge med fyldte maver, der ikke har noget bedre at tage sig til end at pege fingre" ad Kina, rejste der sig et brøl af begejstring på det kinesiske internet.

Men mens den type bemærkninger giver gevinst hjemme, er der en overhængende risiko for at skabe modvilje i udlandet, for her er der fortsat betydelig usikkerhed om, hvad en kinesisk stormagt egentlige vil indebære. Det har den på det seneste meget skrivende nationalbankdirektør Zhou måttet sande.

Zhou argumenterede i en opsigtsvækkende artikel på sin banks hjemmeside i slutningen af marts for en ny international reservevaluta, efter at krisen havde vist svaghederne i det eksisterende dollar-baserede system. Målet var at etablere "en international reservevaluta, som er frakoblet individuelle nationer og kan forblive stabil i det lange løb."

Det skulle han nok ikke have skrevet. Vestlige ledere fra USA's Barack Obama til Storbritanniens Gordon Brown og Australiens Kevin Rudd forkastede øjeblikkeligt forslaget som urealistisk og unødvendigt. "Set fra min synsvinkel, altså én, der bruger tid på at undersøge, hvordan det internationale finanssystem fungerer, gav idéen ikke megen mening," siger Simon Johnson, tidligere cheføkonom i Valutafonden og nu ansat ved Massachusetts Institute of Technology. "Det var uheldigt og ikke ligefrem dét, man ville forvente fra et land med den rolle og det ansvar, som Kina har."

Nationalbankdirektør Zhous skrivelser er atypiske, for Kinas ledere er normalt langt mere forsigtige. De ved, at landets eksplosivt voksende økonomiske, politiske og militære formåen er en kilde til usikkerhed både blandt naboerne i Østasien og længere væk, især i USA. Derfor er det også et af deres vigtigste strategiske mål at undgå at forurolige udlandet mere end højst nødvendigt. Ellers løber de ifølge deres egen analyse en risiko for, at omverdenen rotter sig sammen og lægger hindringer i vejen for Kinas videre udvikling og dermed gør vejen til stormagtsstatus endnu længere og vanskeligere, end den ellers ville være.

For at nå det strategiske mål afgiver Kina rutinemæssigt forsikringer om, at det aldrig vil udgøre nogen trussel, og at det støtter status quo. Som Zheng Bijian, en af præsident Hu Jintaos nærmeste rådgivere, skrev i Folkets Dagblad: "Kinas kommunistparti har ikke til hensigt at udfordre den internationale orden og vil slet ikke gøre sig til fortalere for at nedbryde og omstyrte den orden med voldelige midler." Kina vil være yderst forsigtig med, hvad det siger og gør, mens krisen rumler videre. Arrogance vil ramme det som en boomerang.

Men én ting er de strategiske hensyn, der afskærer Kina fra en mere udfarende rolle på den internationale scene. Noget helt andet er en basal mangel på selvtillid. I skarp kontrast til udlandets billede af et Kina, der tripper utålmodigt på tærsklen til supermagtsstatus, er kinesisk psykologi, selv på eliteplanet, stadig præget af århundreder i skyggen af stærkere nationer. Det giver sig udslag i en manglende vilje til lederskab, på områder rækkende fra finans- til sikkerhedspolitik og miljø. Orville Schell, en Kina-ekspert fra University of Southern California, fik sig en overraskelse, da han besøgte Kina kort før Obamas indvielse og talte med, hvad han betegner som "folk med indflydelse": "I stedet for at spørge, hvad de kunne gøre for at påvirke situationen på proaktiv vis, spekulerede de ivrigt over, hvem der ville blive udnævnt i Washington, og hvilken politik de ville indføre. Trods Kinas storhed havde man indtrykket af et Kina, der stadig ventede på, at andre tog initiativet." Hvor andre nye stormagter i moderne tid har haft store internationale ambitioner drevet af ideologiske, religiøse eller racemæssige motiver, har Kina i øjeblikket intet svar på amerikanernes "manifest destiny".

Dermed heller ikke være sagt, at Kina vil holde sig på sidelinjen. Men det mest sandsynlige scenarie for kinesisk aktivisme vil være i et samarbejde med USA. Da udenrigsminister Hillary Clinton besøgte Kina i februar, fortalte hun kinesiske tv-seere, at et globalt opsving er urealistisk uden et samarbejde mellem Beijing og Washington.

Det vil gøre Kina til medlem af klodens mest eksklusive klub, G2, sammen med USA. Og dermed vil det være kommet i hvert fald lidt tættere på den position som den anden supermagt, mange har spået det i de senere år. Ikke nogen ringe bedrift – selvom det måske vil skuffe dem, der måtte se krisen som Kinas store historiske chance for at trække i den globale førertrøje.

Peter Harmsen (f. 1968) er cand.mag. og har arbejdet som journalist i Østasien siden 1993, først med bopæl på Taiwan og siden 1998 i Beijing. Han har rejst i og rapporteret fra de fleste af regionens lande, inklusive Nordkorea og Mongoliet.

Max Fraad-Wolff: en ny finanskrise om 3-6 måneder

De sidste fem måneder har været den største og hurtigste globale optur i 100 år. Det er farligt. Opturen er kommet alt for hurtigt. Jeg tror, vi har en ny finanskrise om bare tre til seks måneder: langt fra så stor som i 2008, men en global nedtur på cirka 10 til 15 %. Befolkningernes vrede vil afgøre, om politikerne gør noget for at stoppe den onde cirklen.” Sådan lyder det fra økonomiprofessoren Max Fraad-Wolff, som ikke venter noget solidt resultat fra ugens G20-møde i Pittsburgh.

Af Johanne Hesseldahl

Propagandateater: Hvor vigtigt er mødet for den globale økonomiske fremtid?

Mødet virker mere vigtigt, end det er, sammenlignet med hvad der reelt kommer ud af det. Det, der er rigtig vigtigt, er, hvad der foregår i baglokalet før og efter mødet. Men når det er sagt, så er der et par temaer, som det bliver interessante at se, hvordan [verdens]lederne behandler. Det drejer sig om stabilisering af den globale finansielle nedtur, om hvor meget landene er villige til at reducere deres hjælpepakker til økonomierne, og om hvorvidt der kan indgås nogle nye handelsaftaler på tværs af grænser. Men mit gæt er, at der ikke bliver noget stort fremskridt.

Hvad mener du med, at aftalerne foregår i baglokalet?

Pittsburgh-mødet er et propagandateater. Alle de rigtige forhandlinger og beslutninger er taget flere måneder før af det administrative personale. Mødet fungerer nærmest ceremonielt, så regeringer kan profilere sig. Det bliver dækket massivt af medierne. Derudover er der selvfølgelig et element af, at landene kan lægge pres på hinanden, så de sidste detaljer i aftalerne kan ændre sig. Mødet har altså en betydning – ikke mindst over for hvilket indtryk lederne giver deres befolkninger.

OBAMA ER SVÆKKET

Hvad er Obamas største bekymring i forbindelse med mødet?

Obama-administrationen er bange for, at USA får skylden for hele krisen. De er bange for, at flere lande vil sætte handelsbarrierer op for amerikanske varer og services. De er bange for, at priserne på energi og mad går op, og endelig så frygter de at blive presset af europæerne til at indgå aftaler om regulering af finanssektorerne, som vil være upopulære hos de amerikanske forretningsfolk. Obama er blevet svækket og kommer til at gå en svær balancegang mellem, hvad der er nødvendigt, og hvad der er populært.

Hvorfor står USA i en svagere position?

For to måneder siden var Obama verdens nye håb og havde en enorm magt, og alle var glade for at slippe af med Bush. Men de sidste to måneder har ikke været gode for ham. Lige meget om der er tale om Gordon Brown fra Storbritannien eller Hu Jintao fra Kina, så afhænger en leders position ved forhandlingerne i Pittsburgh af, hvor magtfuld han er i sit hjemland. For to måneder siden kunne Obama have fået, hvad han ville. Men nu vil de andre [landes] ledere ikke acceptere en svær og pinlig aftale, hvor de giver afkald på noget, hvis Obama ender med at blive afvist af sin egen befolkning eller Kongressen, når han kommer hjem [med resul-

tatet]. Sker det, bliver de andre ledere både upopulære i deres eget land og i USA. På den måde bliver det sværere for Obama at få aftaler i hus, fordi han kommer til mødet med dårligere kort på hånd.

Hvad er det værst mulige udfald af mødet, du kan forestille dig er realistisk?

At alle forhandlinger bryder sammen, og at de ikke engang kan komme med nogen fælles erklæring om, hvor vi står. Og fordi det er et stort propagandateater, så vil det være endnu værre, hvis et land udvandrere fra mødet. Det vil give en masse ballade og et stort medieshow. Jo større land, des værre. Hvis for eksempel Rusland, Kina eller Indien går fra mødet, kan det blive meget farligt. 2,5 mia. mennesker er et kæmpe tab for en aftale. Faktisk så stort, at aftalen ikke vil give nogen mening.

Hvad er det bedst mulige udfald af mødet? Man kan ønske sig en rammeaftale for den globale koordination af finanspolitiske og monetære problemer. Det vil være en stor succes, hvis landene i det mindste kan samarbejde om at nedsætte en arbejdsgruppe, som skal tage sig af ubalance i valuta og handel og lave en ambitiøs plan for regulering af den globale økonomi. Men det er meget urealistisk, og det kommer ikke til at ske. Men måske en fælles klimaforpligtelse eller et mål inden mødet i København. Det ville også være virkelig godt, men det kommer heller ikke til at ske. Jeg tror, det er sandsynligt, at vi får små reguleringer, men intet seriøst og effektivt.

EN NY KRISE KOMMER OM 3-6 MÅNEDER:

Hvorfor kommer det ikke til at ske?

De sidste fem måneder har været den største og hurtigste globale optur i 100 år. Lige pludselig er ingen interesseret i langsigtet regulering af markederne, og ingen bekymrer sig længere så meget om dårlige tider. Lederne bekymrer sig om deres popularitet, og det mindsker incitamentet til at gøre noget, der er dyrt og upopulært. Det lyder farligt for vores økonomiske fremtid? Det er farligt. Den her optur er kommet alt for hurtigt, og der er noget skrøbeligt ved den allerede. Jeg tror, vi har en ny finanskriser om bare tre til seks måneder, fordi ingen vil gøre noget for at stoppe den. Den bliver langt fra så stor som i 2008, men det bliver en global nedtur på cirka 10 til 15 % som vil resultere i en virkelig øjenåbner for lederne. Jeg tror, befolkningernes vrede vil afgøre, om politikerne gør noget for at stoppe den onde cirkel.

Johanne Hesseldahl rapporterer direkte fra mødet i Pittsburgh de kommende dage på raeson.dk. Hun er journalist og studerer international politik i New York.

Topmøde. Når EU i dag møder resten af verdens største økonomier i Pittsburgh, bliver det med et ufravigeligt krav om at lægge et loft over bankernes bonuslønninger. Men EU får svært ved at få USA til at følge trop.

EU til G20: klar til opgør med finanssektoren

Af Rikke Brøndum, korrespondent for RÆSON

Bruxelles. Det skal være slut med tårnhøje bonusaflydninger til bankernes topchefer, og G20-landene skal blive enige om, hvordan og hvornår de vil udfase de statslige hjælpepakker, så verdensøkonomien kan vende tilbage til normal tilstand efter krisen.

Sådan lyder den udmelding, som EU's 27 stats- og regeringschefer blev enige om i Bruxelles i sidste uge, og som EU i morgen lægger på bordet, når G20-mødet starter i Pittsburgh. EU bliver repræsenteret af det svenske formandskab, som er opsat på, at det nu skal være slut med bonuskulturen i bankverdenen. G20 bør "begrænse de variable lønninger i banker til kun at udgøre en bestemt del af den samlede løn", lyder det i den erklæring, som EU har med fra Bruxelles.

Især Sarkozy har presset på for at få EU til at vedtage bindende regler for bonuslønninger i kølvandet på Frankrigs egen beslutning om, at udbetalingen af bankernes bonus skal udsættes med tre år? Finansminister Christine Lagarde har siden da forsøgt at overtale andre lande til at følge Frankrigs eksempel for at undgå konkurrenceforvriddning. Og på trods af at England har været tilbageholdende med at regulere finanssektoren, så var det altså et samlet EU, der på topmødet i sidste uge besluttede at trække sablen mod bonuskulturen. "Det kan ikke nytte noget, at skatteborgernes penge – som er blevet brugt til at hjælpe bankerne ud af krisen – nu bliver brugt til at betale for urimeligt høje lønninger. Det er vi helt enige om i EU," sagde statsminister Lars Løkke Rasmussen efter mødet og gentog dermed EU-formand Frederik Reinfeldt, som ligeledes langede hårdt ud efter bankerne.

Ud over opgøret med bonuslønninger så vil Europa kæmpe for, at G20-landene implementerer de såkaldte Basel II-regler, der er et internationalt regelsæt for risikostyring – som de europæiske lande selv har tilsluttet sig via EU's kapitaldækningsdirektiv. Reglerne indebærer en betydelig stramning af den måde, bankerne skal opføre deres kreditrisici på, og skal sikre, at de ikke låner mere ud, end de har kapital til. Det er dog ikke kun sanktioner, for EU har også penge med i bagagen: De 27 lande har besluttet at tilføje yderligere 50 mia. euro til Den Internationale Valutafond (IMF), så organisationen kan få en central rolle i kampen om at få styr på de internationale finansstrømme og styrke udlånspolitikken til de lande, der er hårdest ramt af krisen.

USA vil ikke forbyde bonusser

Flere store G20-lande – herunder Canada – mener ligesom EU, at det er nødvendigt med nye kapitalkrav. Selvom ikke alle landene har tilsluttet sig Basel II-reglerne, har der siden det seneste G20-møde i London hersket enighed om at stramme kravene til bankerne, så de har tilstrækkeligt med kapital til at modstå en ny nedtur uden statshjælp.

Langt vanskeligere bliver det at få USA til at springe bankbossernes bonusboble. Det vurderer Carsten Tanggaard, professor ved Erhvervsøkonomisk Institut på Handelshøjskolen i Aarhus. USA er nemlig hjemsted for verdens største investeringsbanker, og det er først og fremmest dem, der i udpræget grad benytter sig af bonusaflydninger: "USA har en

anden tradition på området og er i modsætning til Europa som udgangspunkt imod regulering. Amerikanerne mener, at krisen skal løses ved at stimulere økonomien yderligere, og grundholdningen er, at man ikke skal blande sig i bankernes interne forhold. Det får EU svært ved at lave om på,” siger han og tilføjer, at EU’s forslag er politisk såvel som fagligt begrundet:

”EU sender et værdipolitisk signal om at gøre op med grådigheden. Men rent fagligt er der også grund til at gøre op med bonuskulturen, fordi det gør bankerne overdrevet risikovillige. Til gengæld skal EU’s regler gælde på globalt plan, hvis de skal virke,” forklarer han og tilføjer, at også EU’s forslag om en samlet exitstrategi efter krisen er nødvendig for at undgå, at nogle lande fortsætter med statshjælp, mens andre ikke gør. Flere ting tyder da også på et vanskeligt G20-møde, hvad EU’s bonus-forslag angår. I starten af sidste uge var chefen for Frankrigs finanstilsyn, Jean Pierre Jouyet, til møde med G20-finansministrene i det såkaldte Financial Stability Board (FSB) – et nyt organ, som G20 netop har oprettet efter krisen med henblik på at vedtage globale regler for den finansielle sektor. Efter mødet konstaterede han: ”Europa og USA har to forskellige opfattelser af bonuslønninger, og det står tilbage som det punkt på dagsordenen, vi får sværest ved at blive enige om.”

Hvordan skal IMF reformeres?

Bankernes aflønningspolitik er imidlertid ikke det eneste omstridte emne på G20-mødet i Pittsburgh. Også Den Internationale Valutafond, IMF, er på dagsordenen. Landene skal først og fremmest beslutte, hvor meget støtte IMF skal have for at kunne låne penge til de lande, der er hårdest ramt af krisen. Men samtidig er der på forhånd lagt op til en hed diskussion af, hvor mange pladser EU skal have i IMF. I dag har EU otte ud af 24 pladser, som p.t. fordeles ud fra landenes økonomiske bidrag. Tyskland, Frankrig, Italien og England er nogle af de største donorer til IMF, og de fire EU-lande står alene for 20 % af den samlede stemmewægt, mens USA råder over 17 %. USA ønsker, at EU får ét sæde, hvilket ikke falder i god jord hos de største EU-lande, som selvsagt foretrækker at beholde deres nuværende pladser. EU mener som udgangspunkt, at fordelingen af pladser bør afspejle landenes reelle plads i verdensøkonomien, uanset hvor rige de er. EU er parat til at give lande, som i dag er underrepræsenterede, mere stemmewægt, men det er endnu ikke besluttet, hvilke lande der falder under den kategori. Spørgsmålet om, hvordan IMF skal reformeres, er derfor endnu ubesvaret.

Industrien imod strammere bank-krav

På flere punkter kan G20-mødet altså vise sig at blive en ophedet diskussion mellem EU og USA, men de kan ikke længere se bort fra nye økonomier som Kina, Rusland og Brasilien. EU har dog sørget for at have orden i egen baggård og kan næppe kritiseres for ikke at have taget kampen op mod finansmarkederne. Siden krisen for alvor brød løs sidste efterår, har institutionerne i Bruxelles nemlig knoklet på højtryk for at udarbejde nye direktiver, der alle har til formål at underlægge finansmarkederne nye regler. Ud over at indføre nye kapitalkrav til banker og stramme bonuslønningerne har EU besluttet at oprette et europæisk finanstilsyn. Det skal overvåge finansmarkederne og får mandat til at vedtage bindende beslutninger for banker, der opererer på tværs af medlemslande. Samtidig barsler EU med nye regler for alternative investeringsfonde, herunder kapital- og hedgefonde, som også skal leve op til særlige krav til kapitalbeholdningen og offentliggøre afkast og forretningsmetoder.

Mens både industriorganisationer og finanssektoren støtter op om det europæiske finanstilsyn, så har EU’s kapitalkrav og regulering af investere-

ringsfonde fået hårde ord med på vejen. Den europæiske industri har således forsøgt at få EU til at være varsom med kapitalkravene til banker, fordi mange virksomheder i Europa stadig har svært ved at låne penge. Også reglerne om investeringsfonde er blevet kritiseret skarpt af fondenes europæiske brancheforening, EVCA.

Begge direktiver skal nu forhandles i EU-Parlamentet, før de kan træde i kraft.

G20-topmøde: Tør Obama ta' bonussen fra bankerne?

Washington, London, Pittsburgh: I morgen starter det tredje møde mellem verdens 20-rigeste økonomier siden finanskrisens start for præcis et år siden. Men ifølge medierne er den globale økonomi stærkt på vej tilbage. Krisen virker ikke længere akut. Og måske vil politikerne derfor falde for fristelsen til ikke at gøre mere.

Af Martin Wøldike og Johanne Hesseldahl

Obama har tøvet både med at skære ned i hjælpepakker og med at indlede et opgør med bankernes bonusser. Ny regulering vil gøre bankerne mindre profitable – dels ved at øge kravet til opsparing, dels ved at øge udgifterne ved at drive forretning. Obama har tidligere signaleret, at han helst så, at bankerne på eget initiativ ændrede deres adfærd. Det vil aldrig ske.

De sidste dage har Obama så sendt nye signaler, måske under påvirkning af de store amerikanske blogs og tænketanke, som bliver fulgt nøje af hele finanssektoren og Washington. Faktisk fungerer flere af dem indirekte som rådgivende organer for Det Hvide Hus. En af disse blogs er The Baseline Scenario, der er startet af den tidligere cheføkonom ved Den Internationale Valutafond (IMF) Simon Johnson. Han skriver, at USA ikke skal låne sig tilbage, bare fordi overskrifterne i aviserne siger, at økonomien er i bedring. "Økonomisk stabilitet kræver en reform af den finansielle sektor – ellers lægger man blot kimen til den næste store krise." Hvis ikke man reformerer reguleringen af banker og finanser, mener han, at økonomien vil fortsætte en såkaldt boom-bail out-cirkel, med opture og nedture – indtil den dag et stort land går konkurs. Det er ikke nok med små justeringer – der skal en stor reform til, der kan styre økonomien stramt, skriver Johnson. Obama-regeringen har tilsyneladende lyttet til den anbefaling og ser nu ud til at være klar til at gå med på nogle af de reguleringsaftaler, som især Kontinentaleuropa og EU presser på for at få gennemført. Således lovede Obama i sin ugentlige radio- og internettale søndag aften, at han vil arbejde sammen med resten af G20-lederne i spørgsmålet om de kontroversielle bankbonusser og understregede samtidig, at skamløse transaktioner, der giver "fede bonusser for bankdirektører", ikke længere vil blive tolereret: "Som verdens største økonomi må vi også gå forrest. Ikke blot i ord, men i handling. Vi kan ikke tillade, at grådigheden efter hurtige og fede bonusser undergraver sikkerheden for hele vores finansielle system, og så blot lade skatteyderne tilbage med oprydningen," sagde Obama. Det er dog langt fra sikkert, at Obama kan gøre de flotte ord til virkelighed. Mange vil mene, at han er presset til at melde ud på denne måde for at imødekomme en utilfreds befolkning, og at han i virkeligheden vil forsøge at undgå at røre bonusserne.

Verdens ledere kommer dog til Pittsburgh på et tidspunkt med stigende skepsis over for bankerne også hos den amerikanske befolkning. Således har de amerikanske vælgere – som i flere andre lande – været vidner til, at regeringen har brugt offentlige midler på redningspakker, der skulle afhjælpe bankernes underskud, for blot at se selvsamme banker udnytte overskuddet og lægge penge til side til direktørers milliardbonusser. Den New York-baserede bank Citigroup Inc., som den amerikanske regering via en af sine redningspakker nu ejer en tredjedel af, gav 738 af sine ansatte bonusser på mindst en million dollar hver – på trods af at banken havde tabt 18,7 mia. i løbet af året. Den slags er mildest talt ikke noget, der er populært i befolkningen. I en Gallup-måling foretaget i juni udtrykte 59

% af amerikanerne, at de ønskede et indgreb mod direktørbonusser, og i en måling foretaget af analyseinstituttet YouGov i denne måned sagde 73 % af de britiske vælgere, at de gerne så en skat på alle bankbonusser over 10.000 pund.

Det frie fald er hørt op

I sin tale søndag slog Obama imidlertid også fast, at der er sket virkelige fremskridt i bestræbelserne på at få stoppet den internationale finanskrise. ”Vi har stadig meget at gøre i samarbejde med nationer rundt omkring i verden for at få styrket de regler, der styrer de finansielle markeder, så vi kan sikre, at vi ikke igen kommer til at stå i den vanskelige situation, som vi stod i for et år siden,” sagde den amerikanske præsident og understregede, at ”det frie fald” i økonomien er stoppet. Obama har også lagt op til, at der skal etableres et forbrugeragentur, som skal sikre principper om gennemsigtighed og ansvarlighed, når banker låner til menige amerikanere. Og USA har signaleret, at det aggressivt vil reformere dets nationale finanssystem og presse på for at få andre til at følge trop. For tre uger siden erklærede den amerikanske finansminister, Timothy Geithner, nemlig på et møde i London for G20’s finansministre, at han vil opstille nye principper for en global indsats, der skal regulere bankernes massive udlån. Han vil dog ikke gå efter en hurtig aftale, da det er for tidligt at slå ned på den finansielle sektor, mens den stadig kæmper for at komme tilbage til normale udlån. I den forbindelse sagde Geithner, at Obama-regeringen fortsat vil forpligte sig til at gennemføre grundlæggende reformer, der vil stramme det finansielle system op og mindske risiciene for en gentagelse af krisen. Og han tilføjede, at han også regnede med, at andre lande stod lige så fast. ”Vi har handlet exceptionelt hurtigt i USA for at gennemføre brede forslag og detaljeret lovgivning til passende reformer, der skal skabe øget forbrugersikkerhed og udsigt til et mere stabilt og mindre sårbart finansielt system. Det er vigtigt for os, at resten af verden også går med. Dette er globale markeder, og vores reformer hér vil ikke være effektive, medmindre de gennemføres med tilstrækkeligt ambitiøse bestræbelser fra resten af de store økonomier,” sagde Geithner til Reuters.

Protektionisme ikke vejen frem

Men der er mange flere lag i G20-forhandlingerne end blot dét, de politiske ledere siger i taler og til journalister. Der er interne nationale interesser, strategi, tilfredsstillelse af befolkninger og beskyttelse af markedsandele. Det seneste helt tydelige eksempel på strategi og protektionisme så man, da den amerikanske præsident for halvanden uge siden annoncerede, at USA ville beskatte importen af kinesiske bildæk. Eksporten af dæk til især USA er en kæmpe forretning for Kina og rammer den kinesiske produktion hårdt. Ifølge økonomiprofessor Max Fraad-Wolf fra The New School University i New York er der både tale om et forsøg på at beskytte jobbene i den amerikanske dækindustri og samtidig presse Kina før G20-mødet: ”USA gør det her for at have et ekstra kort på hånden op til topmødet i Pittsburgh. De kan bruge det til at presse Kina i forhandlingerne. Der er stor sandsynlighed for, at Obama vil droppe beskatningen efter mødet under alle omstændigheder, da det sandsynligvis er i strid med WTO’s retningslinjer for fri handel, siger Max Fraad-Wolf, til RÆ-SON. Og et protektionistisk træk er heller ikke den rette kur mod økonomisk recession – snarere tværtimod. Det amerikanske analyseinstitut og tænketank Centre of Economic Policy Research (CEPR) er helt entydige i udmeldingen om, hvor vigtigt det er, at ingen bliver egoistiske og laver handelsbarrierer for at redde nationaløkonomien: ”The great depression i 1930’erne blev great, fordi nationalstaterne vendte sig indad.

De stærke forpligtelser, G20-landene har påtaget sig over for protektionisme og konkurrerende valutadevalueringer, giver imidlertid håb om, at vi ikke kommer til at gentage den fejl. G20-lederne har påtaget sig disse forpligtelser før, hvorefter flere har kastet sig ud i, hvad der umiddelbart lignede tiltag i modsatte retning. Men der ser ud til at være en ny forpligtelse til at iværksætte overvågning og implementering af WTO's regler og en udtrykt anerkendelse af, at forbrugsfremmende redningspakker er handelsmanipulerende. Vi skal være taknemmelige for, at G20's udgangspunkt er, at protektionisme er et problem – ikke en løsning,” skriver CEPR på deres hjemmeside. Der er altså rigeligt at give sig i kast med. Hver især har de 20 delegationer desuden egne ønsker og forslag med. Til trods for at USA før har været ledende i forhandlingerne, og at de også sidder for bordenden i Pittsburgh, får de denne gang nok at se til. Amerikanerne er nemlig presset fra flere sider – både indenrigspolitisk og internationalt, ligesom der formentlig heller ikke er nogen, der sådan lige med det første glemmer, at det netop var i USA, at hele den finansielle nedsmeltning begyndte, for bare ét år siden.

Johanne Hesseldahl og Martin Wøldike rapporterer direkte fra mødet i Pittsburgh de kommende dage på raeson.dk. De er begge journalister og studerer international politik i New York.

G20 består af 19 af verdens største økonomier og EU. Landene er Rusland, Kina, Indien, USA, Storbritannien, Frankrig, Tyskland, Brasilien, Argentina, Italien, Mexico Japan, Australien, Canada, Indonesien, Sydafrika, Saudi-Arabien, Tyrkiet og Sydkorea. IMF og Verdensbanken deltager fast i G20-møderne. Tilsammen udgør G20 90 % af verdens BNP og 80 % af verdens handel, men kun to tredjedele af verdens befolkning.

Martin Marcussen: Har nationalbankerne slet intet lært af krisen?

Det er præcis 30 år siden, den proces, der har gjort centralbankdirektørerne til magtfulde, uafhængige mænd med ret til at være ligeglade med politikere og vælgere, startede. Men efter et år med finanskrisen har befolkningens mistillid til centralbankerne – inklusive den danske – aldrig været større. Tid til selvransagelse? Nej: Centralbankchefer er som flodeskum – jo mere man pisker dem, jo hårdere bliver de!

Af Martin Marcussen, professor ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

I disse dage er det 30 år siden verdens centralbanker skød kampen mod inflationen i gang. I oktober 1979 rejste den daværende amerikanske centralbankdirektør, Paul Volcker, uventet tidligt hjem fra det årlige IMF-Verdensbanks-topmøde i Beograd, Serbien, for at introducere en ny slags pengepolitik med fokus på styring af pengemængden. Snart herefter hæver han renten – midt i en periode med stigende arbejdsløshed og lurende recession – og dét kunne befolkningen mærke. Det varer ikke længe, inden der helt bogstaveligt udløses en dusør for at stoppe USA's fjende nummer ét: centralbankdirektøren! Uden for Federal Reserve-bygningen dannes lange kæder af arbejdsløse i protest mod den såkaldte "anti-amerikanske" politik, man førte inde bag de høje marmorfacader. Paul Volcker blev hurtigt USA's mest upopulære offentlige person.

Rundtomkring i verden studerer man det amerikanske eksperiment nøje, for i mange andre lande end USA bød 1970'erne på helt ustyrlige inflationsniveauer. Men centralbankerne var typisk en del af en politisk beslutningsproces, der i realiteten forhindrede dem i at gøre dét, centralbankerne er bedst til: "at fjerne punch-bowlen, lige når festen skal til at starte", for at citere en anden amerikansk centralbankdirektør, William McChesney Martin. I løbet af 1980'erne begynder andre lande at kopiere Volckers strategi, og gradvist finder der et regimeskrifte sted i centralbankverdenen. Bevægelsen sker i fire bølger:

1) Stabilitet: Først spredes den stabilitetsorienterede økonomiske filosofi sig blandt de økonomiske beslutningstagere. I Danmark plejer vi at referere til Erik Hoffmeyers og Knud Heinesens brandtaler om den økonomiske afgrund som et skæringspunkt. Da den borgerlige regering træder til i 1982 var det med et mandat til at få rettet op på økonomien med udgangspunkt i inflationsbekæmpelse og en fast valutakurs i forhold til D-marken.

2) Uafhængighed: Idéen om, at centralbanker bedst kan bidrage til stabiliseringen af den økonomiske udvikling, hvis de formelt set er uafhængige af den politiske beslutningsproces, forplantede sig til flere lande. Politikere har en tendens til at tænke kortsigtet for at kunne blive genvalgt, hvorimod uafhængige centralbanker kan tænke langsigtet, netop fordi befolkningen ikke skal vælge dem.

Den new zealandske centralbank er nok den første, der rigtigt gennemgår grundlæggende reformer – i 1989. Men derefter tager forandringen fart, og i løbet af 1990'erne ændres næsten alle centralbanklove verden over for at "befri" de monetære myndigheder fra snæversynede politikeres greb. I Europa lægges grundstenen til verdens hidtil mest uafhængige centralbank, Den Europæiske Central Bank (ECB), hvis status

kun kan ændres, hvis alle EU's medlemsstater støtter op omkring en sådan ændring.

3) Funktion: Bør en centralbank have flere målsætninger end netop at bekæmpe inflationen? Bør den også beskæftige sig med finansiel stabilitet og måske med økonomisk vækst og beskæftigelse? Nej – konsensusen bliver hurtigt, at bankernes eneste opgave er at begrænse prisinflationen (her indregnes ikke aktiekurser og boligpriser), som bør holdes stabilt lavt. I en lang række lande introduceres der oven i købet et konkret inflationsmål, som centralbankerne bør sigte efter. Centralbankcheferne har nu fået carte blanche til at hæve renten – helt uafhængigt af hvordan det ellers går med økonomien – hver gang de tror, at inflationen nærmer sig ydergrænsen for inflationsmålet.

Som princip behøver centralbankerne dog ikke handle i modstrid med politikeres ønsker om ikke at være for hårde ved befolkningerne. De kan nemlig, hvilket især var tilfældet i USA i slutningen af 1990'erne, holde renten lav – meget lav – så længe dette ikke har nogen indflydelse på prisinflationen. Flere tolkede denne fine tilstand – hvor både inflation og rente var lav gennem længere tid – som udtryk for en ”ny økonomi”, hvor inflation altså ikke længere var en sideeffekt ved at der blev udlånt og forbrugt mange penge.

4) Gennemsigtighed. I mange år havde man i centralbankkredse haft den filosofi, at rentebeslutninger skulle komme som en tyv om natten – altså helt uventet – for at have nogen effekt. Det begyndte man i starten af det nye årtusinde at arbejde sig væk fra ved at indføre et gennemsigtighedsprincip. Der blev udarbejdet regelmæssige inflations- og stabilitetsrapporter med grundige analyser af den aktuelle økonomiske situation. I nogle lande gik man så vidt som til at offentliggøre referater fra de møder, hvor rentebeslutninger var blevet truffet – nogle steder blev også stemmeafgivelser offentliggjort. Hertil kom, at centralbankchefer begyndte at møde op i de nationale parlamenter for at forklare rentebeslutninger. Blandt dem, der gik forrest, var Bank of England og Sveriges Riksbank; Andre er mere tøvende, herunder Den Europæiske Centralbank, der ikke offentliggør referater og stemmeafgivelser.

Resultaterne af disse tredive års udviklingstendenser har været, at centralbankerne har fået endog meget centrale placeringer i de nationale og internationale politikprocesser. Det har været en såkaldt gylden tidsalder for centralbankverdenen. I modsætning til politikere er centralbankchefer typisk blevet mødt med en ganske stor grad af tillid fra befolkningerne rundt omkring i verden. Centralbankerne har været set som den solide søjle midt i en kaotisk verden fyldt med risici og fristelser. Men:

Befolknings mistillid har aldrig været større

I den senere tid viser meningsmålinger, at befolkningerne i både Europa og USA nu vender sig mod centralbankerne. Kun ganske få mennesker frikender nemlig centralbankerne, når forklaringen for den finansielle krise skal identificeres. Langt den største del mener, at centralbankerne har et vist ansvar, et stort ansvar eller endog hele ansvaret for den igangværende finansielle krise.

I Europa har befolkningernes mistillid til ECB aldrig været større i de ti år, den har eksisteret. Det plejer at være de franske politikere, der af og til kritiserer centralbankerne for at være for konservative og ensidige i kampen for en stabil lav prisinflation i hele euro-området. I Frankrig taler man traditionelt set om behovet for at skabe en politisk modvægt til økonomerne i Frankfurt – en såkaldt *gouvernement économique*. Det nye er, at man nu også er ude med riven i Tyskland. Angela Merkel løftede hen

over sommeren fingeren over for ECB. Hun mindede banken om de klassiske centralbankdyder og om, at tiden var kommet til at opsuge noget af al den likviditet som var blevet pumpet ud i økonomien gennem krisen. Centralbankerne burde, mente Angela Merkel, tænke på, at man risikerer at fastfryse de europæiske økonomier i en ustabil situation, som fremtidige generationer vil få svært ved at arbejde sig ud af.

Mens der i Europa dog ikke har været egentlige demonstrationer mod centralbankernes håndtering af krisen, er situationen anderledes i USA. Stemningen når ikke helt samme højder som for tredive år siden, men den nærmer sig. Der er organiserede studenterdemonstrationer mod the Fed (den amerikanske centralbank, red.), Fed-hade-hjemmesider er meget velbesøgte, og en Fed-fjendtlig bog med den sigende titel "End the Fed" ligger på New York Times bestsellerliste. I forlængelse af krisen har Præsident Obama såvel som Kongressen foreslået ændringer af centralbankstatutten (beskrivelse af centralbankens opgaver, red). Præsidenten mener, at det kan være nyttigt at samle al banktilsyn i Federal Reserve som erstatning for de syv eksisterende tilsyn. Før banken med ekstraordinære midler kaster sig ud i at rede skrantende finansielle virksomheder, bør den først indhente finansministerens underskrift. Nogle ser dette som et dybt indgreb i Feds uafhængighed for målsætningen om lav prisinflation kan komme i konflikt med målsætningen om finansiell stabilitet, hvilket i praksis gør det umuligt for Fed at arbejde.

Al dette postyr lader foreløbig ikke til at have indvirkning på centralbankernes selvopfattelse. Under det nyligt afholdte Jackson Hole-seminar i Wyoming, hvor alverdens centralbankchefer siden 1978 har mødtes for at diskutere aktuelle problemstillinger, gav man overhovedet ikke indtryk af at være særligt bekymret for den hadefulde stemning, der er opstået og for det generelt faldende tillidsniveau. Tværtimod brugte USA's nuværende og for nyligt genudnævnte centralbankdirektør, Ben Bernanke, sin velkomsttale til at understrege, at krisen ville have været meget værre, hvis det ikke havde været for centralbankernes resolute og koordinerede indgriben. Der blev ikke brugt meget tid på at diskutere, hvorvidt den ensidige målsætning for centralbankernes arbejde er rimelig, eller hvorvidt prisinflationen nu også er det rette inflationsmål. Burde centralbankerne ikke have reageret på de stærkt stigende boligpriser og aktiekurser og eventuelt medregnet dette i deres monetære politik? Burde de ikke have lært noget fra det japanske eksperiment, der foreløbig har medført 20 års recessionslignende tilstand? Eller lært noget af aktiekrisen i 1987 eller af it-boblen i 2001? Er der slet ingen grundlag for at gentænke kernen i centralbankernes virksomhed, eller holdbarheden af den bagvedliggende teoridannelse? Tilsyneladende ikke, hvis der står til centralbankerne selv.

Den danske nationalbank undviger

Herhjemme er Danmarks Nationalbank både et dårligt og et godt eksempel på de internationale udviklingstendenser. Den er et dårligt eksempel, fordi banken adræt har undgået at tilpasse sig nogle af de internationale reformbølger. Nationalbanken er ikke formelt set gjort mere uafhængigt end den allerede var: i store træk er det nemlig stadig Nationalbankloven af 1936, der definerer forholdet mellem Nationalbanken og regeringen. Nationalbanken har heller ikke fået ekspliciteret sin målsætning til udelukkende at dreje sig om prisstabilitet. Endelig er det begrænset, hvad Nationalbanken har gjort for at imødekomme det internationale krav om større indsigt i beslutningsprocesser i den monetære politik.

Nationalbanken har hidtil fastholdt, at dens pengepolitik kunne tilrettelægges med ét mål for øje, og det er at fastholde den danske kroners kurs i forhold til euroen. Den sætter i store træk renten i forlængelse af de rentebeslutninger, der træffes i Frankfurt. Det gør den så ikke helt i praksis,

men alligevel mener Nationalbanken, at så længe der er åbenhed omkring beslutninger i ECB, er der ikke nogen grund til at skilte med, hvad der diskuteres i Nationalbankens direktion. Banken mener heller ikke, at det kan betale sig at indgå i en dialog med Folketinget eller med nogen som helst andre for den sags skyld. Åbenheden i Nationalbanken består udelukkende i, at de tre nationalbankbankdirektører af og til, men efter eget valg, optræder i medierne med et interview. På alle disse punkter adskiller Nationalbanken sig fra den internationale trend.

Men der er også punkter, hvor Nationalbanken helt fint passer ind i det internationale mønster. Indtil for nyligt har nationalbankdirektøren nemlig tilhørt den del af beslutningseliten, der har høstet mest troværdighed i samfundet. Det har traditionelt været sådan, at kun Dronningen har scoret højere i det danske troværdighedsindeks. Erik Hoffmeyer, Boddil Nyboe-Andersen og Niels Bernstein har generelt været set som solide, troværdige søjler i et nogle gange flydende dansk politisk landskab. På trods af den manglende formelle uafhængighed har nationalbankdirektører i Danmark værnet omkring deres uafhængige status, og i Folketinget har der ikke været praksis for at angribe eller betvivle nationalbankdirektøren.

Nu lader det imidlertid til, at også Nationalbanken er under beskyldning – direkte og indirekte. Finanstilsynet i Danmark er nemlig under angreb, og en diskussion har bredt sig om, hvorvidt tilsynet med bankerne ikke bør lægges over i Nationalbanken. Det vil gøre det lidt sværere at fungere som nationalbankdirektør: Man vil blive tvunget til at interagere meget mere direkte med bankverdenen og herunder politikere, der gerne vil regulere denne bankverden. Man vil, med andre ord, blive trukket ind i en politisk proces, som man har svært ved at forbinde med sin autonome status, og som kan forkludre det overordnede mål med pengepolitikken.

Nationalbanken er allerede under angreb på et andet punkt. Niels Bernstein har flere gange givet udtryk for, at det vil være sundt for den danske økonomi med en vis stigning i arbejdsløsheden. Han har nævnt flere tal, men argumentet er dét, at flaskehalse har det med at skabe usunde lønforventninger forskellige steder på arbejdsmarkedet. Argumentet er ikke faldet i god jord, og har mødt kritik fra bl.a. socialdemokraterne med Thorning-Schmidt og Lykkesoft i spidsen. Ligesom med Ben Bernankes indledningstale ved Jackson Hole-seminaret giver Bernsteins analyse indtryk af, at centralbankcheferne er fuldstændig immune over for de vinde, der blæser i befolkningen og i den politiske debat. Centralbankchefer sætter nærmest en ære i fastholde klassiske teorier om forholdet mellem arbejdsløshed og prisinflation.

Det næste års tid vil vise, om de grundlæggende forhold for verdens centralbanker ændres. Historisk set har det altid været en krise, der er gået forud for en grundlæggende omdefinering af centralbankernes rolle i samfundet. 1. verdenskrig var afslutningen på centralbankernes første gyldne periode, hvor de havde nydt en stor grad af reel selvstændighed. Efter 2. verdenskrig blev flere banker direkte nationaliseret. Det tog en oliekrise i 1970'erne, før grunden var lagt til endnu en gylden periode for centralbankerne med stor uafhængighed. Spørgsmålet er, om den nuværende finansielle krise er stor nok til grundlæggende at underminere den konsensus, der de sidste 30 år har været bygget op omkring centralbankerne.

Martin Marcussen er professor mso ved Center for Europæisk Politik (CEP), Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Marcussen er forfatter bag en række bøger inden for samfundsvidenskab.

Obama er på rundrejse – men Asien venter ikke på USA

Det er en fattig mand, der rejser rundt til sine kreditorer og beder dem om at smide flere penge i den – måske – permanent lækken skude.

Af Jonas Parello-Plesner, RÆSON's chefredaktion

I morgen starter præsident Obama sin første Asien-rundrejse med besøg i Japan. Derfra går turen videre til Singapore til APEC og ASEAN-topmøder og til sidst til Kina og Sydkorea.

På overfladen lyder rejsen til Asien som opskriften på succes: Forandrings præsident mødes med verdens meste dynamiske region for at forny alliancerne med Japan og Korea samt styrke båndet til Kina. Der skal drøftes økonomisk genopretning og den fælles udfordring med klimaforandringerne.

Obama ankommer som en rockstjerne på en bølge af popularitet i Asien, hvor han ofte bliver mere hyldet end landenes egne ledere. Han har oven i købet haft det politiske mod til at gennemføre turen, på trods af at der skal træffes store politiske beslutninger i USA om både sundhedsreform og Afghanistan-strategi, hvor Obama hvad sidstnævnte angår, har lovet en beslutning lige efter turens afslutning. Alligevel lurker problemerne i kulissen. Her er alle de ømme punkter, som Obama ikke ønsker at tale om.

Velkommen til kreditorrundrejsen

Obama tager til Kina, Japan og Korea som besidder størstedelen af amerikanske statsobligationer. Det er en fattig mand, der rejser rundt til sine kreditorer og beder om tålmodighed samt om at smide flere penge i den – måske – permanent lækken skude. Men *køb flere dollars*-budskabet skal nok vække genklang alligevel. Obama vil således hellere give indtryk af, at der er tale om fælles genopretning, selvom USA definitivt er svækket – særligt i Asien.

Obama kommer til at væve rundt mellem G2 – dvs.: USA og Kina – og traditionelle alliancer. Obama skal indgå en ny strategisk aftale med Kina, der ventes offentliggjort under besøget i Kina. På den ene side skal Obama forklare, hvordan USA har brug for Kina til at løse fælles udfordringer fra klima til Iran. På den anden side skal han ikke sætte Kina op på en "G2-piedestal", for så bliver traditionelle allierede som Japan fremmedgjorte. Det er stadigvæk i Japan og i Korea, at de amerikanske tropper i Asien er placeret. Her er fundamentet for USA's militære magt i Asien. Turen bliver en retorisk balancegang. Og hvis den ikke lykkes helt, kan eftervirkningerne ramme hårdt senere.

Handel: Vent på os

APEC-topmødet i Singapore samler størstedelen af verdens økonomier. USA er fortsat storebror, men hvad har Obama reelt med på bordet af nye og igangsættende initiativer? Intet. Asien har samtidig gang i et større netværk af frihandelsaftaler, hvor konkurrencen om politisk indflydelse også spiller ind blandt andet mellem Kina og Japan. USA står uden for dette spil.

Og WTO-forhandlingerne har brug for mere end kunstigt åndedræt. USA's eneste adgang er den færdigforhandlede frihandelsaftale med Korea, som afventer den amerikanske kongres' godkendelse. Men Obama

tør ikke teste Kongressen på den aftale, fordi han i øjeblikket også forsøger at få sin sundhedsreform igennem.

USA håber på, at frihandelstoget i Asien blot afventer, at USA faktisk er klar til at forpligte sig på handel, men da kan det være for sent. Og for én gang skyld – og det er virkelig sjældent – kan det være, at EU overhaler USA i Asien med en frihandelsaftale med Korea.

Pragmatikken omkring menneskerettigheder og situationen i Tibet

Obama følger sikkert i fodsporene på Hillary Clinton, der ved sit besøg i Kina bevidst nedprioriterede menneskerettigheder ud fra devisen om, at resultater bedst opnås ved stille diplomati. Eller ud fra devisen om, at det er uhøfligt at bide den hånd, der fodrer én. Noget lignende kan ventes fra Obama også i forhold til Tibet. Problemet er blot, at det har Obama allerede prøvet uden held. Eksempelvis brød Obama i oktober en langvarig tradition for, at amerikanske præsidenter mødes med Dalai Lama, da denne var i USA. Hensigten var at få Kina til virkelig at engagere sig i dialogen med Dalai Lamas udsendinge. Men i stedet for fornyet engagement har Kina stillet nye krav til Dalai Lama – herunder at han ikke må rejse til udlandet for at mødes med fremmede politikere. Et ret umuligt krav til en religiøs leder, som besøger lande for at tilse sine religiøse trosfæller. Kina har altså allerede indkasseret Obamas indrømmelse – uden at give noget igen.

Tibet er en målestok for, hvordan Kina vil behandle de svage, når landet bliver rigtig stærkt. Og her er der brug for, at Obama markerer sig som leder af den frie verden. Obama-situationen taget i betragtning kommer dette sandsynligvis ikke til at ske under opholdet i Kina.

Ny forfatning: Lad os reparere Californien

Californien er politisk paralyseret og økonomisk i knæ. Nu kræver statens erhvervspidser en ny forfatning – skrevet af borgerne selv. Den skal ironisk nok afdømpe 30 års tradition for direkte demokrati, der ifølge kritikerne har omdannet den stenrige stat til en bananrepublik.

Af Sara Alfort, Californien

USA's største stat og verdens ottende største økonomi er i knæ. Recessionen har ramt Californien hårdt, arbejdsløsheden er oppe på 12,4 %, og dermed en af landets højeste. Budgettet har et underskud på 26 mia. dollars, og guvernør Arnold Schwarzenegger måtte i sommer betale statens regninger med gældsbreve.

Men staten, hvor Silicon Valleys entreprenører har revolutioneret computerteknologien, Hollywoods stjerner soler sig på den røde løber, akademikerne på Stanford og Berkeley bedriver banebrydende forskning, og turister cruiser op og ned ad Highway 1, er ikke bare i en midlertidig økonomisk krise. Californien har været godt på vej mod bankerot de sidste 30 år.

I 70'erne investerede den californiske stat i uddannelse og skabte dermed landets bedste skoler og nogle af verdens bedste universiteter. Det statsstøttede University of California var Californiens kronjuvel. Her kunne alle betale sig til en uddannelse, og kvaliteten var i top. I dag huser University of California stadig flere nobelpristagere end noget andet universitet, men er som de andre universiteter i dyb krise.

Alle undervisere gik 8 % ned i løn i efteråret, og vrede studerende demonstrerede mod en stadig stigende egenbetaling og ringere forhold. Hvert år skærer staten i pengene til universiteterne, men særlig hårdt i 2009, hvor man klippede 2 mia. dollars af deres budget. Californiens skoler, der efterhånden er dumpet nederst på listen over landets skoler, fik skåret 6,1 mia. dollars. Desuden fik alle statens ansatte påbud om at tage orlov tre dage om måneden.

I 70'erne havde Californien nogle af USA's mest velfungerende fængsler, hvor de indsatte uddannede sig, volden var lav, og få vendte tilbage, når de først var løsladt. Nu er fængslerne så overfyldte, og volden mellem indsatte så alvorlig, at Arnold Schwarzenegger må sende indsatte ud på gaden.

Problemerne har at gøre med Californiens særlige form for direkte demokrati, der ifølge mange iagttagere gør staten næsten umulig at regere. En finesse i statens forfatning sikrer nemlig, at enhver borger kan sætte en sag på stemmeseddelen. Han skal blot samle 700.000 underskrifter for at få sit forslag til afstemning. Det er sket ikke færre end 71 gange de sidste ti år.

Derfor har Californien 512 tilføjelser til sin forfatning fra 1849, der nu er verdens tredjelængste (næst efter Indien og Alabama). Hver november tager vælgerne således ikke kun stilling til de politiske kandidater, men også til spørgsmål om alt fra dyrevelfærd til trafik, abort og betaling af børnehaver.

Forslagene støtter hævder som regel, at deres forslag ikke vil kræve højere skatter, men deres kampagner nævner sjældent, at forslagene – hvis de vedtages – vil konkurrere om budgetkronerne med uddannelse, sundhed og miljø. Et forslag fra 1988 kræver, at 40 % af statens budget hvert år går til uddannelse. Kampagnen for forslaget var hovedsagelig betalt af lærernes fagforening. Californien har på samme måde vedtaget en af USA's skrappeste straffelove, et forslag betalt af fængselsbetjentenes fagforening,

uden at diskutere de enorme omkostninger ved at holde de mange fængslede bag tremmer i årevis.

Forslagene binder de folkevalgte på hænder og fødder. I sin artikel ”Who Killed California?” i National Affairs fra efteråret skriver den konservative kommentator Troy Senik, at borgerne i Californien har levet, som om de kunne beskattes som ultraliberale og blive understøttet som socialister – men at de ironisk nok nu bliver beskattet som socialister og understøttet som ultraliberale.

Det mest berygtede forslag er Proposition 13. Forslaget, som borgerne i Californien stemte ja til i 1978, begrænser ejendomsskatten betragteligt og gør det næsten umuligt at hæve skatterne. To tredjedele af statssenatet skal stemme for skattestigninger, før de kan gennemføres. Derfor er staten primært afhængig af indkomstskatten, hvilket fungerer nogenlunde i de fede år, men knap så godt i de magre. Forslaget lagde kimen til statens nuværende krise og har fået nobelprisvinderen i økonomi Paul Krugman til at kalde Californien for en bananrepublik.

Med Proposition 13 er Californien desuden den eneste stat, der kræver to tredjedele af statssenatets stemmer både for at hæve skatterne og for at godkende et budget. I 18 af de seneste 22 år har det derfor taget regeringen det meste af året at få budgettet godkendt. De konservative republikanere, der traditionelt ikke bryder sig om højere skatter, har været i mindretal i årevis i Californiens senat, og de har ikke haft grund til at gå på kompromis med Demokraterne om budgettet. De har kunnet forsinke, men ikke forhindre det.

Det direkte demokrati, hvor borgere selv kan skrive lovforslagene, er i dag primært styret af særinteresser – som stærke fagforeninger, milliardærer og store virksomheder, der betaler for forslagenes kampagner.

Den meget omtalte Proposition 8, der sidste år fratog homoseksuelle deres ret til at gifte sig, var hovedsageligt betalt af religiøse grupper som mormonerne kirke. Ligesom enkelte milliardærer flere gange har givet op til 50 mio. dollars af egen lomme for at få et forslag gennemført. Sidste år konstaterede den britiske historiker Timothy Garton Ash i The Guardian: ”Kun fordi staten er så rig, har den kunnet opretholde et så idiotisk system så længe.”

Silicon Valley kræver en revolution

Californiens direkte demokrati har bragt staten så meget i knæ både økonomisk og politisk, at Silicon Valleys topchefer har rejst sig op fra hjørnekontorerne og krævet en revolution. Deres plan er at indkalde til en forfatningskongres, hvor en gruppe tilfældigt udvalgte borgere skal diskutere sig frem til en helt ny forfatning. Lige nu arbejder de på at sætte deres indkaldelse til forfatningskongressen på stemmesedlen til valget i november 2010.

Hvis Californien stemmer ja til forslaget, vil delegerede skrive en ny forfatning i løbet af 2011. Hvis alt går efter planen, så vil den nye forfatning være på stemmesedlen i november 2012. Så kan Californiens borgere enten stemme ja eller nej til den nye forfatning. Stemmer de ja, ryger den gamle i skraldespanden. Statsadvokaten godkendte formelt forslaget i november sidste år. Næste stop er at samle 1,4 millioner underskrifter i Californien inden april.

Den drastiske plan begyndte med en kronik af Jim Wunderman, der er leder af Bay Area Council, en magtfuld virksomhedsforening, hvor chefer fra Bank of America, McKinsey, Chevron, Google og United Airlines aktivt arbejder for en stærk økonomi og et sundt forretningsmiljø.

I sin kronik i august 2008 i San Francisco Chronicle spurgte Wunderman: Californiens regering er ikke kun nedbrudt, den er blevet øde-

læggende for vores fremtid. Er vi derfor ikke forpligtede til at annullere vores regering og indsætte en ny?

Hans spørgsmål satte en omfattende folkelig bevægelse i gang, der har rullet lige siden. Sidste forår kaldte guvernør Arnold Schwarzenegger planen for "brilliant". Et par måneder senere var kampagnen Repair California, der nu er i gang med at indsamle de mange underskrifter, sat på skinner. Ifølge kampagnens egen meningsundersøgelse har forslaget bred opbakning blandt borgere i Californien. 71 % vil stemme ja til forslaget i november, der samler både republikanere, demokrater og uafhængige.

At forslaget har fået både det politiske højre og venstre til at klappe i hænderne, har at gøre med formuleringen af forslaget til forfatningskongressen. De delegerede, der skal formulere den nye forfatning, kommer nemlig slet ikke til at tage stilling til sociale spørgsmål, der er sprængfarlige i Californien, såsom homoseksuelle ægteskaber, abort, dødsstraf, immigration og positiv særbehandling. De vil heller ikke kunne foreslå højere skatter.

De delegerede kan udelukkende tage stilling til fire punkter: 1) den proces, der vedtager budgettet, 2) valgprocessen og den proces, der gør det muligt at sætte et initiativ på stemmesedlen, 3) balancen mellem statens regering og de lokale borgmestre, og 4) måder at gøre statens regering mere effektiv på. At ingen kan vide, hvad de delegerede vil diskutere sig frem til, gør det også lettere for alle grupper i samfundet at bakke op om forslaget. "Jeg er klar over, at det, vi er i gang med, er stort, modigt og svært, ligesom at skubbe en fuld bus op ad et bjerg. Men jeg tror fuldt og fast på, at vi kan forbedre livet for millioner af borgere, forbedre forretningsklimaet for tusinder af virksomheder og igen gøre den californiske drøm til et fyrtårn for menneskelig stræben over hele verden," siger Jim Wunderman.

Den kongres, som Repair California foreslår, skal dels indkalde 221 amtsdelegerede, som selv har søgt om at komme med, og som vil blive valgt på offentlige møder. Dels indkalder kongressen tilfældigt udvalgte mennesker fra hvert et hjørne af Californien. Hvis de er interesserede i at deltage i kongressen, inviteres de til et lokalt møde, hvor de i fællesskab vælger tre ud af de fremmødte til at repræsentere deres lokalområde under kongressen. I alt vil 224 delegerede være valgt på denne måde.

Hvis alt går efter planen, vil borgerne i Californien stemme om deres nye forfatning i 2012, når præsident Obama er på genvalg. Ironien i, at Californien vil reparere et politisk system, der er brudt sammen under det, nogle kalder for "for meget demokrati", netop ved at omgå lovgiverne i hovedstaden Sacramento og udnytte statens direkte demokrati, ser indtil videre ikke ud til at afskrække borgerne i Californien. Kan de ikke stole på politikerne, må de forlede sig på, at gennemsnitsborgerens sunde fornuft kan redde Californien.

Sara Alfort (1976) arbejder som freelancejournalist fra Santa Barbara i Californien.

Krisen: for lånte penge – de store statsgælde kan være væksthæmmende

Den danske statsgæld er voksende – men ikke truende. Udfordringen er langt større i andre lande, herunder USA, der pga. stigende sundhedsudgifter, ifølge Kongressens uafhængige økonomer risikerer, at statsgælden vokser til 98 % af BNP i 2020. Mange landes store overforbrug og gældsoptagelse kan sløve den globale vækst i årene fremover, mener økonomiprofessor Carl-Johan Dalgaard. Han peger samtidig på et nyt studie af de to økonomer Kenneth Rogoff, Harvard University, og Carmen Reinhart, University of Maryland, der finder, at en statsgæld på over 90 % af BNP lader til at være hæmmende for den økonomiske vækst.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Finanskrisen har sat fornyet fokus på de offentlige finanser. Regeringens konvergensprogram [fra d. 24/3, red.] viser et hul i statskassen på 31 mia. kr. i 2015. Eller 24 mia. kr., hvis man vurderer hullet, der skal fyldes ud fra EU's krav til den danske økonomiske formåen.

Det lyder voldsomt, men det danske statsunderskud udgør en forsvindende lille del af BNP sammenlignet med andre stater som eksempelvis Grækenland og USA. Med et offentligt underskud på 5,5 % af BNP i år vil Danmark dog – i henhold til den såkaldte stabilitetspagt – modtage en henstilling fra EU om at nedbringe underskuddet til 3 % af BNP i 2013.

Konvergensprogrammet, der også indeholder regeringens målsætning for nedbringelsen af den offentlige gæld, tegner samtidig billedet af en dansk statsgæld, der efter at have været en nettoformue i 2008 nu begynder at vokse igen. Fra et overskud i 2008 på 6,5 % af BNP til en forventet gæld på 9,4 % af BNP i 2013.

Det er selvfølgelig finanskrisen, der øjeblikkeligt har lagt et fast pres på de offentlige finanser. Ser man et par år ud i fremtiden, vil tågen fra finanskrisen dog lette igen, og kun hvis ikke det demografiske holdbarhedsproblem løses – den gamle sang om færre i den arbejdsdygtige alder skal forsørge flere ældre (der oven i købet lever længere) – vil statsgælden for alvor blive et truende problem.

Det mener blandt andre Carl-Johan Dalgaard, økonomiprofessor på Københavns Universitet: "Isoleret set er gældsopbygningen ikke et stort problem for Danmark på kort sigt, siden vores gæld i udgangspunktet var forholdsvis beskedent. Tværtimod er der fin mening i at absorbere forbigående konjunkturstød på den vis frem for at øge skatterne eller sænke det offentlige forbrug."

Globale gældsproblemer

Hvor Danmarks statsgæld stadig holder sig inden for rammerne af det kontrollable og siden 2001 faktisk i høj grad har udviklet sig efter politikerklichéen "at lægge til side i gode tider for at bruge i dårligere", så ser det værre ud i en del andre lande.

Allesteds omtalte Grækenland er med et budgetunderskud på 12,7 % af BNP i år (altså over fire gange af, hvad EU "tillader") og en statsgæld, der forventes at stige til 125 % af BNP i år, blandt klassens værste drenge – selv hvis man ser bort fra det faktum, at usikkerheden omkring de græske statistikers evner eller vilje til at fremstille sandheden er stor.

Umiddelbart ser den fælles IMF-europæiske redningspakke [vedtaget på EU-topmødet den 25. marts, red.] kun ud til at have stabiliseret situationen kortvarigt for grækerne. Tiårige græske statsobligationer handles

omtrent til samme rente som før redningspakken, cirka det dobbelt af ty-ske tiårige statsobligationer, og det er et sikkert tegn på, at markedet stadig ser stor usikkerhed forbundet med grækernes gældsproblemer.

Også USA slås med gældsproblematikken. I Obama-administrationens nyligt fremlagte 2011-budget trækker præsidenten 1.267 mia. på kassekreditte og lægger yderligere dybde til de stigende gældsproblemer.

Sammenlagt med et budgetunderskud på 1,4 trillioner dollar i 2009 og 1,6 trillioner dollar i 2010 ventes den amerikanske føderale gæld at nå 68,6 % af BNP i 2011 mod 40,8 % af BNP i 2008. Der er således tale om en betydelig stigning i gælden over de kommende år.

Congressional Budget Office (CBO) [den amerikanske kongres' uafhængige økonomiske vismænd, red.] arbejder i sin langsigtede fremskrivning af den føderale gæld med et niveau omkring de 65 % af BNP ved udgangen af dette årti under nuværende lovgivning. Antager man i stedet det ikke usandsynlige scenarie, at alle skattelettelser, der er sat til at udløbe i de næste ti år – primært tidligere præsident Bushs skattelettelser – forlænges, forventer CBO, at den føderale gæld kan nå 98 % af BNP i 2020.

De kritiske 90 %

At betragte gælden i procent af BNP er nyttigt for at vurdere størrelsen af gældsudfordringen. For USA gælder det, at man i det alternative scenarie i år 2020 vil skyldes knap ét helt års produktion væk, mens den græske stat allerede nu skylder et og et kvart års produktion – mod den danske gæld på en tiendedel af et års produktion i 2013.

”Sædvanligvis opererer vækstøkonomer med det synspunkt, at så længe staten kan svare sine forpligtelser, er offentlig gæld ikke noget invaliderende problem for væksten. Men når gælden kommer ’ud af kontrol’, leder det til økonomisk ustabilitet, hvilket kan være væksthæmmende,” forklarer Carl-Johan Dalgaard, der har sit speciale i netop økonomisk vækst.

I teorien er det dog svært at sætte et niveau for, hvornår gælden er ude af kontrol.

Et nyligt studie af de to økonomer Carmen Reinhart fra University of Maryland og Kenneth Rogoff fra Harvard University undersøger imidlertid netop sammenhængen mellem statsgælden og den økonomiske vækst for at forsøge at sætte et tal på det niveau, hvor gælden er ude af kontrol og væksthæmmende.

De to økonomer når med udgangspunkt i data for 44 lande over 200 år frem til en konklusion, der ikke bør give den danske regering grund til bekymring, men derimod få endnu flere alarmklokker til at ringe i de græske regeringsbygninger.

Reinhart og Rogoffs undersøgelse viser nemlig, at når gælden når et niveau på 90 % af BNP [altså svarende til lidt under et års produktion, red.], har gælden en markant negativ effekt på den økonomiske vækst.

Det kan altså få konsekvenser for den amerikanske vækst, hvis de følger det mulige, førnævnte scenarie, hvor de i år 2020 vil skyldes ét helt års produktion væk

For gældsniveauer under de kritiske 90 % af BNP er der derimod ikke entydigt tegn på, at den offentlige gæld influerer på den økonomiske vækst. Den konklusion gælder i øvrigt både for de udviklede (vestlige) lande og de spirende (asiatiske) økonomier.

Selvom datamaterialet i undersøgelsen ifølge Carl-Johan Dalgaard er ganske ”overbevisende”, er han dog ikke helt sikker på, at den økonomiske kausalitet [sammenhængen, red.] er entydig. Er det kun høj gæld, der

påvirker væksten negativt, eller kan en dårlig vækst lige så vel give høj gæld?

Den amerikanske økonom og tidligere nobelprisvinder Paul Krugman har – selvfølgelig – også bemærket Reinhart-Rogoff-rapporten.

”Jeg undrer mig over resultatet, givet den egenskab, at nogle udviklede lande er i stand til at håndtere gældsbyrder så højt som 250 % af BNP,” skriver Krugman på sin blog på New York Times’ hjemmeside.

”Det, jeg tror, jeg ser, selvom jeg ikke omhyggeligt har testet det, er, at forklaringsammenhængen i det store og hele går fra vækst til gæld snarere end den anden vej rundt. Det er ikke så meget det, at der sker dårlige ting med væksten, når gælden er høj, det er mere det, at der sker dårlige ting for gælden, når væksten er lav.”

Krugmans pointe er altså den stik modsatte af Rogoff og Reinhart. Han mener, at lav vækst giver høj gæld, og at det altså ikke er en høj gæld, der giver lav vækst.

Det eneste tidspunkt, hvor USA har haft et potentielt skadeligt gæld til BNP-forhold på over 90 %, var i de tidlige efterkrigsår. Her var væksten negativ, ikke på grund af gælden, men på grund af krigen, fremhæver Krugman.

Men da krig som bekendt ikke – og slet ikke inden for økonomiske beregninger – er en normaltilstand, har Krugman ikke leveret det afgørende argument.

”Jeg afviser ikke, at en høj gæld kan være et problem; men jeg mener, at man skal være forsigtig med at vurdere simple sammenhænge,” skriver Krugman da også selv om sin betragtning.

En forringet investeringslyst

En anden effekt af de stigende statsgælde er, at gældsætningen presser de generelle renter op, som virksomheder og private låner til og dermed hæmmer investeringslysten. Med et økonomudtryk siger man, at der sker en ”crowding out” [fortrængning, red.] af de private investeringer og forbrug på bekostning af det offentlige forbrug.

Jesper Rangvid, der er professor i finansiering på Copenhagen Business School, mener dog, at det er noget usikkert, hvor stor denne effekt er.

”Der er stor diskussion om, hvorvidt større gæld overhovedet har en effekt på renten [og dermed på investeringslysten, red.]; i mange undersøgelser kan man faktisk ikke vise, at der overhovedet er en effekt på renten af større gæld,” forklarer Jesper Rangvid.

”Jeg tillader mig alligevel at mene, at konsensusestimater for USA nok er, at realrenten øges med 3-4 basispunkter for hvert procentpoint stigning i gælden i forhold til BNP.”

Rangvid bruger sit estimat af gældens betydning for renten til et lille illustrativt regnestykke: ”I 2008 udgjorde den amerikanske gæld 41 % af BNP. Man regner med, at gælden vil nå 67 % af BNP i 2019 [Rangvid henviser til det konservative CBO-skøn, red.]. Det vil sige, at fra og med i dag vil gælden som andel af BNP stige med 27 procentpoint.

Hvis estimater med 3-4 basispunkter per procentpoint stigning offentlig gæld i forhold til BNP er rigtigt, betyder det, at den lange realrente om ti år vil være steget med 0,75-1 procentpoint i forhold til i dag. Og en stigning i den lange realrente på ét procentpoint er jo faktisk rigtig meget.”

Det er svært at sige, præcis hvad en realrentestigning på et procentpoint vil betyde. Men i forhold til det nuværende meget lave renteniveau i USA – den nominelle Federal Funds Rate, som centralbanken låner ud til pengeinstitutter for, ligger på 0-0,25 % – er det en markant stigning.

Sløv global vækst

Carl-Johan Dalgaard forudser, at den store gældsopbygning i mange lande på én gang har den sandsynlige effekt, at det vil sløve den internationale økonomiske vækst.

”Da finanskrisen har provokeret mange lande til samtidig at opbygge en større offentlig gæld, kommer det sandsynligvis til at gå ud over den globale økonomiske vækst.

Hvis vi tænker på verden som en lukket økonomi – hvilket man må antage er nogenlunde rimeligt – vil mindsket global offentlig opsparing nødvendigvis betyde mindre globale investeringer, øget global privat opsparing eller begge dele,” siger økonomiprofessoren med henvisning til den økonomiske ligevægt, der må være mellem opsparing og investeringer. Opsparing og investeringer er i en lukket økonomi – uden at gå dybere ind i forklaringen – lig hinanden.

Når staten øger sin gæld, svarer det til, at opsparingen mindskes, og der dermed er færre penge til investeringer. Hvis ikke statsgælden modsvares af en stigning i den private opsparing, der holder den samlede opsparing konstant.

I forhold til eksempelvis USA, vil det betyde, at når Obama-administrationen har et budgetunderskud på 1,6 trillioner dollars i år, vil det sænke den samlede opsparing, hvis ikke de 1,6 trillioner dollars modsvares af en tilsvarende stigning i den private opsparing.

Et klassisk syn på offentlig gæld kaldes ”ricardiansk ækvivalens”. Ifølge ricardiansk ækvivalens vil den private opsparing præcis modsvare faldet i den offentlige opsparing. Det skyldes, at den rationelle borger vil gennemskue, at statsgælden på et tidspunkt skal finansieres af højere skatter. Derfor sparer borgeren tilsvarende op for at ruste sig til den forventede skattestigning.

Dog holder den ricardianske ækvivalens næppe – den private opsparing vil ikke fuldstændig modsvare den offentlige nedsparring – og dermed sker der en effekt på de globale investeringer. Lavere investeringer betyder lavere produktion og i sidste ende lavere global vækst. Når det offentlige øger sit forbrug for at dæmpe virkningerne af den økonomiske krise, er det altså samtidig med til at sløve den globale vækst.

”Hvor kraftig effekten bliver [af den stadig større offentlige gæld, red], er svært at sige, da det afhænger af, hvor stor afvigelsen fra ricardiansk ækvivalens er, hvor store de offentlige underskud bliver, krisens varighed osv.

Men pointen er, at der næsten uvilkårligt vil være en vis effekt af gældsopbygningen, hvis den finder sted i tilstrækkelig mange store økonomier på én gang – selv på kort sigt,” konkluderer Carl-Johan Dalgaard.

En større offentlig gæld i mange lande samtidig vil altså formentlig sløve den økonomiske vækst internationalt. I et dansk perspektiv giver det dog god mening at udligne forbigående konjunkturstød ved at øge statsgælden – så længe balancen sikres på lang sigt.

Krisen: Hævnens time

Efter en del stridigheder har Republikanerne nu opgivet at blokere for Obamas Wall Street-reform. Den vil medføre en blandt Republikanerne lidet ønsket øget regulering med finansmarkedet. Det er dog for risikabelt for Republikanerne at blive sat i bås med den griskhed, der har fået skylden for den økonomiske krise.

Af Jakob Jessen, Washington, DC

Den 11. oktober 2007 skrev chefen for handelsafdelingen i den indflydelsesrige investeringsbank Goldman Sachs en e-mail til en af sine kolleger. "Det lader til, at vi kommer til at tjene en masse penge", skrev chefen. "Ja! Vi er velpositioneret," lød svaret. Bankbosserne havde spekuleret i et finansielt kollaps. Et kollaps, der så ud til at være på vej.

Goldman Sachs havde – sammen med andre investeringsbanker – lagt kimen til den krise, der nu rullede fra USA og ud over resten af verden, men bankerne tjente fortsat penge. Blandt andet på at spekulere i de fallende huspriser og de bristende aktiebobler. Bankernes hybris blev hele Amerikas nemesis: Otte millioner amerikanere mistede deres job, BNP'et styrteddykkede, antallet af tvangsauktioner eksploderede.

Tre år senere er amerikanerne ved at varme op til at få hævn over Wall Street. Det synes belejligt at placere ansvaret for en monumental økonomisk krise hos en gruppe stenrige jakkesæt på sydspidsen af Manhattan. Både for det notorisk overforbrugende Forstadsamerika og for politikerne i Washington, hvor man nu gør klar til at vedtage en reformpakke, der skal holde styr på de pengegriske regnedrenge. Markedets usynlige hånd – et ægte amerikansk nationalklenodie – skal i fremtiden holdes ren af statslig regulering og overvågning.

Præsident Obama præsenterede sin reformpakke for en række indflydelsesrige mennesker – deriblandt pingerne fra Wall Street – da han besøgte Cooper Union College i New York den 22. april i år:

"Jeg tror på en stærk finansiel sektor, der hjælper folk med at tage lån og investere deres opsparing. Det er en del af, hvad der har gjort Amerika til, hvad det er," sagde præsidenten, men fortsatte: "Men det frie marked var aldrig tænkt som en licens til at tage alt, hvad du kan, på hvilken som helst måde. Det var, hvad der skete alt for ofte i årene op til denne krise. Nogle – og lad mig understrege: ikke alle – på Wall Street glemte, at bag enhver dollar, der bliver handlet eller gearret [gældsat, red.] er der en familie, der gerne vil købe et hus eller betale for uddannelse, åbne en virksomhed, spare op til sin pension."

Et spørgsmål om kampagnepenge

For Obama og Demokraterne er reformpakken et vinderkort. Den amerikanske befolkning synes ikke (længere), at "Greed is Good", og mange er bitre over, at uansvarlige banker blev samlet op af det offentlige, da boblerne bristede i 2008-09.

En meningsmåling fra Washington Post og ABC News viste i sidste uge, at 63 % af amerikanerne synes, at det er en god idé at indføre strengere regulering og gennemtvinge mere gennemsigtighed i de store finansielle virksomheder. Amerikanerne står bag Obama.

Det gør Wall Street ikke. Hvilket ville være bedøvende ligegyldigt, hvis det ikke var, fordi Wall Street har penge. Mange penge. Penge, som Demokraterne har brug for til at føre valgkamp op til det midtvejsvalg, de står til at tabe (stort) i november.

Spørgsmålet er nu, dels om Demokraterne vil tage imod (flere) penge fra de dæmoniserede bankmænd, og dels om Wall Street gider at give penge til et parti, der åbenlyst modarbejder finanssektorens interesser.

Den demokratiske senator Blanche Lincoln gav et første svar sidste uge, da hun aflyste en fundraising-middag med ledelsen af Goldman Sachs i New York, efter at det amerikanske finansilsyn havde anlagt sag imod virksomheden. Senator Christopher Dodd, der leder Senatets demokrater i reformforhandlingerne, fulgte op fredag, da han aflyste et lignende arrangement.

For Republikanerne er reformpakken også en bøvlet affære. Godt nok modtager partiet ikke så mange penge fra Wall Street, som Demokraterne gør – 68 mio. dollars ved præsidentvalget i 2008 imod Demokraternes 89 mio. dollars for nu at være præcis. Men til gengæld udgør ”Wall Street-reformen” – som Demokraterne har døbt pakken – et politisk problem for Republikanerne. Reformpakken er populær, men Republikanerne er traditionelt set ikke begejstrede for offentlig regulering i al almindelighed. Der er altså en ideologisk barriere at overskride. Men den er på mange måder allerede overskredet; der er en bred erkendelse blandt Republikanerne om, at der er brug for en reform. Sagen er snarere, at Demokraterne ikke skal have lov til at høste billige politiske point på at sætte Wall Street på plads få måneder før et midtvejsvalg.

Tre benspænd og en aflevering

Derfor spærrede Republikanerne sidste mandag for reformpakkens vej til forhandling i Senatet. Republikanerne sidder på 41 af Senatets 100 sæder, hvilket lige nøjagtigt er tilstrækkeligt til at filibustre et forslag [tale det ihjel, red.], og det var præcis, hvad Republikanerne gjorde.

Det fik nyhedsbureauet AP til at bringe et telegram med titlen: ”Republikanerne blokerer for finansiel regulering”. Dagen efter, i tirsdags, forsøgte Demokraterne sig igen. Og løb igen ind i en republikansk filibuster. ”For anden dag i streg: Republikanske senatorer blokerer for finansiel regulering”, hed overskriften nu på et nyt telegram fra AP.

Onsdag gentog forestillingen sig, og AP rapporterede om trivialiteterne under overskriften: ”Republikanske senatorer blokerer for finansiel regulering for tredje gang”. Virkelig dårlig presse for Republikanerne, der ikke ønsker at fremstå som Wall Streets skytsengle. Onsdag eftermiddag tog Republikanerne konsekvensen og lod reformpakken komme til forhandling i Senatet.

Forhandlingerne begyndte i torsdags med en åbningsdebat. De egentlige detailforhandlinger startede tirsdag eftermiddag amerikansk tid, men meget tyder på, at forhandlingerne kommer til at fortsætte i ugevis.

Når – eller rettere: hvis – Demokraterne er i stand til at manøvrere uden om republikanske filibustere og få vedtaget reformpakken, skal den afstemmes med den reformpakke, Repræsentanternes Hus vedtog i december. Og den slags afstemningsøvelser kan snildt komme til at tage sin tid. Det blev sidst illustreret i forbindelse med vedtagelsen af Obamas sundhedsreform i marts.

I sin tale forrige torsdag fremlagde Obama fire hovedsøjler i Demokraternes reformpakke:

1) Oprettelsen af processuelle regler, der skal sikre, at de amerikanske skatteydere ikke endnu en gang må betale for investeringsbankernes uansvarlige spekulationer. Iblandt disse er den såkaldte Voelcker-regel, der dels sætter grænser for bankernes størrelse, og dels for hvor stor en finansiel risiko bankerne må operere med.

2) Øget gennemsigtighed med det finansielle marked.

3) Oprettelsen af et forbrugeragentur, der kan beskytte forbrugernes interesser og opsætte regler, der beskytter almindelige amerikanere, der

ikke har mulighed for at gennemskue ansvarlige og uansvarlige låntyper. 4) Øget indflydelse til aktionærer, bl.a. når det kommer til udpegelsen af virksomhedernes lønnings- og bonusordninger.

Hvis Demokraternes forslag bliver vedtaget, er det den største reform af finanssektoren siden 1930'erne. Alligevel har Republikanerne siden sidste onsdag følt sig forsigtigt frem i medierne. De er bange for at blive fanget i en demokratisk fælde.

”Det, vi skal diskutere på gulvet [i Senatet, red.], er noget meget komplekst og meget langvarigt. Det bliver en meget vigtig debat,” fortalte den republikanske senator Richard Shelby USA Today torsdag. Imens var demokraten Dick Durbin allerede i gang med at spinne stemmer på det republikanske vægelsind fra Senatets talerstol: ”Hver gang Republikanerne fortsætter med at filibustre, er det en sejr for Wall Streets lobbyister.”

Jakob Jessen studerer dansk ved Københavns Universitet og læser i øjeblikket tilvalgsstudier ved American University, Washington, DC. Han har tidligere bidraget til RÆSON med interviewartikler og kommentarer og har desuden en fortid som praktikant ved netavisen Altingets Christiansborg-redaktion.

Goldman Sachs: grådighedens ansigt

Frustrerede amerikanere, der er trætte af finanskrisen og Wall Street, har endelig fået en skurk at rette sin vrede mod; mægtige Goldman Sachs. Det amerikanske finanstilsyn anklager finansgiganten for bedrageri, og med søgsmålet er en opstandelse fra main-street, politikere og medier fulgt. I centrum for det hele står "Fabulous Fab", en ung og kreativ Goldman Sachs-medarbejder, der beskrives som inkarnationen af Wall Street-ondskab.

Af Kenneth Praefke, økonomisk redaktør for RÆSON, Washington, DC.

Goldman Sachs sælger i øjeblikket (finans)aviser, som utroskabsramte Sandra Bullocks sælger (sladder)blade.

Wall Street-giganten er – uønsket – blevet de amerikanske mediers yndlings-scapegoat, efter at det amerikanske finanstilsyn, SEC [US Securities and Exchange Commission, red.], har anlagt et civilt søgsmål mod Goldman Sachs for bedrageri.

Bedrageribeskyldningerne retter sig mod rådgivningen af bankens kunder om det amerikanske boligmarked og specifikt subprime-markedet (lånemarkedet for lånere med lavest kreditværdighed). Mens Goldman Sachs solgte sine kunder værdipapirer bestående af subprime-lån, satte virksomheden selv penge på, at boligmarkedet stod foran et snarligt kollaps. Og da kollapse kom, tjente Goldman Sachs styrtende med penge, mens deres kunder tabte tilsvarende stort.

Grådighedens ansigt

Anklagerne mod Goldman Sachs er blevet personificeret ved det, der ligner virkelighedens svar på Gordon Gekko [fiktiv grådig hovedperson i filmen "Wall Street" fra 1987, red]: Fabrice Tourre. Han er omdrejningspunktet for SEC's anklager mod Goldman Sachs – faktisk er han den eneste Goldman Sachs-medarbejder, der er nævnt med navn i anklagen – og har grådigheden et ansigt, bærer det sandsynligvis Tourres øjne, øre, næse og mund.

Fabrice Tourre, der ynder at kalde sig selv Fabulous Fab, er arkitekten bag nogle meget avancerede eller "eksotiske" værdipapirer. Han har gjort kometkarriere og er i en alder af 31 år vice president i Goldman Sachs.

Der er ingen tvivl om, at Fabulous Fab har været på jagt efter penge. Om han også har været kriminell, vil SEC-søgsmålet vise. Men grunden til, at netop Fabulous Fab bliver set som rendyrket Wall Street-ondskab, skal blandt andet findes i en stribe kontroversielle mails fra mr. Tourre til forskellige af hans venner, som blev offentliggjort med SEC-anklagen. Blandt de saftigste:

"Højere og højere gældsætning, hele bygningen kan kollapse når som helst (...) Den eneste potentielle overlever er Fabulous Fab (...) stående i midten af disse komplekse, højt gearede [gældssatte, red.] eksotiske handler skabt uden nødvendigvis at forstå alle implikationer af disse monstre!!!"

Eller denne e-mail fra Tourre til sin kæreste sendt i januar 2007:

"Jeg føler mig ikke skyldig, formålet med mit job er at gøre kapitalmarkederne mere effektive og i sidste ende give de amerikanske forbrugere flere effektive måder at belåne og finansiere sig selv, så der er en ydmyg, nobel og etisk begrundelse for mit job. Utroligt, hvor god jeg er til at overbevise mig selv."

Det er næppe en grov forsimpning eller afvigelse fra sandheden at sige, at Fabrice Tourre primært har bekymret sig om at tjene penge.

Skammekrogen

Fabulous Fab er blevet en mediedarling, og ikke på linje med David Beckham eller Lance Armstrong, men som den ultimative skurk i mediernes behandling af Wall Street og forhandlingerne om en reform af den finansielle regulering i USA. Tourres ansigt, der er lidt for gammelt til at være en konfirmants og lidt for ungt til at være en bankdirektørs, er blevet det belejlige symbol på det amerikanske folks Wall Street-afsky.

Også da den offentlige vrede nåede sit foreløbige højdepunkt ved en senatshøring i sidste uge [tirsdag d. 27. april, red.], var fotografernes linser indstillet på Fabrice Tourre. Siddende ved siden af sine velklædte ligemænd fra Goldman Sachs – de ledende medarbejdere fra subprime-divisionen – i sort jakkesæt, hvid skjorte og slips i blå og røde nuancer blev Tourre nådesløst grillet af de frådende senatorer.

Senere måtte også CEO for Goldman Sachs, Lloyd Blankfein, sætte sig foran senatsudvalget ved høringen, der samlet tog ti timer og 43 minutter. I sin forberedte tale kaldte Blankfein dagen, han modtog SEC-søgsmålet, ”en af de værste dage i sit professionelle liv”. Et professionelt liv, der i øvrigt lige har budt på den værste finansielle krise siden den store depression.

Goldman Sachs-sagen er benzin på bålet for de kongresmedlemmer, der ønsker ny hård regulering af Wall Street. Washington Post-journalisten Erza Klein skrev søndag i sin analyse af høringen, at den manglende anger fra Goldman Sachs-toppen kan ende med at give bagslag for banken og resten af Manhattans finansdistrikt:

”Problemet for Tourre – og Wall Street – er, at de er så opsatte på at bevise, at det, de gjorde, var lovligt, at de ikke kan se, hvad de gjorde forkert. Det er mænd (og de fleste af dem er mænd) af markedet, og de spiller efter markedets regler: Tjen så mange penge som muligt uden at ryge i fængsel. Det er en verden, hvor folk hyldes for at snyde kunden – det vil sige sælge et ”crappy” produkt til en dum investor. Men det er ikke den verden, resten af os lever i. Og hvis ikke Wall Street snart opfatter det, så kan den finansielle regulering ende med at blive meget skadelig for dem.”

Damage Control

Goldman Sachs er normalt kendt for ikke at gøre opmærksom på sig selv. Kunderne er virksomheder og oftest virksomheder, der gerne vil have ro og tavshed om de ydelser, Goldman Sachs leverer til dem.

Men med anklagerne om snyd og en voksende upopularitet har den normalt tavse bank kastet sin CEO Lloyd Blankfein ind i mediemøllen til primetime-interviews på diverse tv-kanaler i et forsøg på damage control.

Blankfein kæmper med at forklare, hvordan ingen eller kun meget få så krisen komme, og selvom det er nemt retrospektivt at mene, at Goldman Sachs var en af de få, der så krisen komme, så var de, som alle andre, ikke sikre på, hvor markedet var på vej hen. Og forklare, at derivater, syntetiske CDO'er og andre eksotiske handler rent faktisk har et formål som den mest effektive måde at styre og fordele en virksomheds risiko på.

Derudover har Goldman Sachs ifølge Washington Post opgraderet sin lobby-virksomhed i Washington fra ingenting til et stjernehold af tidligere rådgivere og PR-konsulenter for diverse præsidenter, vicepræsidenter og andre topfolk i Det Hvide Hus. Og snakken om, at Goldman Sachs vil forsøge at indgå forlig med SEC for at undgå yderligere revner i det guldglinsende navn er intensiveret.

Formentlig med god grund. For de politiske og folkelige frustrationer i forbindelse med finanskrisen kan nu få afløb i forhold til én skurk. Og vreden er ægte nok. Det frustrerer folk, at finansgiganten, der – i hvert fald som de ser det – var med til at få boligmarkedet til at crashe og få finansmarkederne til at fryse til, måtte tilføres skatte kroner, mens skat-

teborgerne selv blev arbejdsløse i milliontal. Og at Goldman Sachs nu igen, mens ledigheden stadig bevæger sig omkring de 10 %, er begyndt at tjene helt ekstremt mange penge på deres uhåndgribelige business.

RÆSON spørger: Hvad er risikoen for en ny krise?

På RÆSON's årsdag i november diskuterede chefredaktør Leif Beck Fallesen (Børsen) og chefredaktør Stig Ørskov (Politiken) risikoen for, at finanskrisen ville vende tilbage – det såkaldte "double dip" – og vurderede samstemmende, at aktiekursernes betragtelige stigning igennem 2009 ikke havde basis i virkeligheden. RÆSON har nu igen spurgt Stig Ørskov.

Af RÆSON's redaktion

Situationen i Grækenland har i løbet af ugen bidraget til voldsom uro på både de europæiske børser og på Wall Street. Viser dette, at jeres vurdering var korrekt – aktiemarkedet SKAL falde for at nå et "rimeligt" niveau? Hvor langt skal det ned?

De voldsomme reaktioner på aktiemarkedet viser, at den massive kursstigning er kommet alt for hurtigt. I forhold til marts 2009, hvor aktiemarkedet var hårdest ramt af finanskrisen, er det toneangivende globale aktieindeks S&P 500 steget med 80 %. Den stigning er alt for voldsom, når man tager den massive usikkerhed om den realøkonomiske udvikling i betragtning. Som vi har set de seneste uger, er der stadig masser af skeletter i finanssektorens skabe – herunder en stor eksponering over for gældsplagede stater. Derfor er det også alt for tidligt at afblæse krisen. Og selvom de gældsplagede europæiske lande – herunder Grækenland – nu er sikret finansiering, er der stadigvæk en stor risiko for, at de ikke kan tilbagebetale deres gæld eller få gang i den økonomiske vækst. Dertil kommer, at der stadig er store mængder af dårlige erhvervslån i verdens banker.

Med andre ord: Opsvinget er i gang, men det er et skrøbeligt et af slaget, og derfor kan de massive aktiekursstigninger heller ikke forsvares. Vi ved simpelthen ikke, om opsvinget er tilstrækkelig holdbart til at retfærdiggøre de vækstforventninger, der er indbygget i det nuværende kursniveau. Den såkaldte price/earning rate, der afspejler aktiernes pris i forhold til virksomhedernes indtjening, er i øjeblikket over 20.

Skal man tro den amerikanske professor Robert Shiller, som forudsagde dot.com-krakket [it-boblen, red.], og som var en af de første til at advare om den amerikanske boligboble, er en price/earning rate på over 20 ensbetydende med, at der er en boble på aktiemarkedet. Så ja, aktiekurserne befinder sig med stor sandsynlighed på et uholdbart niveau. Og kursstigningerne i kølvandet på EU's store lånepakke har ikke gjort de nuværende niveauer mere holdbare.

I USA diskuterer man, om en decideret tastefejl bidrog til ugens meget voldsomme kursfald. Hvor meget er nervøsitet? Hvor meget er reel "eksponering" over for Grækenland? Og hvor meget er frygt for, at I har ret – boblen skal briste?

Den voldsomme reaktion på aktiemarkedet blev udløst af usikkerheden om, hvorvidt Grækenland og andre gældsplagede lande kunne tilbagebetale deres gæld.

Men set i lyset af, hvor lille græsk økonomi er, har der været tale om en overreaktion. Og en overreaktion, som helt klart afspejler, at mange investorer – med god grund – er nervøse for, at de nuværende kursniveauer for aktierne er uholdbare.

Vi kommer til at opleve et yderst nervøst aktiemarked i lang tid fremover. Der kan sagtens gå et par år, før vi ved, om det igangværende økonomiske opsving er selv bærende.

Er EU's nye fond til nødstedte økonomier (vedtaget søndag d. 9/5) udtryk for en "varig" løsning, eller svarer det, med Morten Messerschmidts (MEP) udtryk, til at "tørre op under en dryppende vandhane"?

EU's og IMF's lånepakke sikrer i første omgang, at Grækenland, Spanien, Irland og Portugal kan få finansieret deres lånebehov. Lånepakken giver finansiell ro og er med til at holde renterne i ave. Dermed får de gældsplagede økonomier et tiltrængt pusterum, som gør det muligt for dem at tilpasse de offentlige finanser og vise over for finansmarkedet, at der er styr på sagerne.

Men der venter en svær opgave. Det er for eksempel meget svært at se, hvordan man skal få den græske økonomi på fode igen. Især i en situation, hvor man er tvunget til at gennemføre store offentlige besparelser og dermed trække vækst ud af økonomien. Det eneste rigtige virksomme middel, når man skal have afviklet sin gæld, er at få gang i væksten. Det viser al erfaring. Grækenland bliver nødt til at gøre det modsatte for at leve op til aftalerne med EU og IMF, og samtidig har Grækenland jo ikke muligheden for at devaluere sin valuta. Det er ellers et af de mest virksomme redskaber, når en nødstedt økonomi skal hjælpes i gang igen.

I RÆSON vurderede professor Christen Sørensen i onsdags (5/5 2010), at euroen (kun) kan overleve ved, at den økonomisk-monetære union for alvor bliver "økonomisk" – dvs. ved at medlemslandene i højere grad koordinerer deres økonomiske politik; Connie Hedegaard har argumenteret for den samme logik (9/5). Har de ret?

Det er i hvert fald svært at forestille sig, at euro-landene ikke gennemfører en opstramning af vækst- og stabilitetspagten. Og det er svært at forestille sig, at Tyskland ikke kræver en betydelig større finanspolitisk disciplin, når man skal stille op med så store garantier, som tilfældet er. Omvendt er det også svært at forestille sig, at store lande som Frankrig, Spanien, Italien og Tyskland vil afgive deres finanspolitiske uafhængighed. Og det er i den sammenhæng værd at huske, at Tyskland tidligere har set stort og flot på vækst- og stabilitetspagten.

Professor Finn Østrup (CBS) kritiserer EU's statsledere for at have udvist ringe politisk håndværk, fordi de ikke havde forberedt håndteringen af Grækenland-krisen mere omhyggeligt (DR2 Deadline 8/5 2010). Har han ret?

Det er rigtigt, at EU kom lidt sent ud af starthullerne, hvilket bidrog til at forværre uroen. Til gengæld må man tage hatten for den reaktion, der nu er kommet. Det viser et handlekraftigt og effektivt EU, som absolut ikke har dæmpet sine ambitioner om at skabe en stærk økonomisk og monetær union.

Mange iagttagere har understreget, at den økonomiske fremgang over det sidste år i høj grad skyldtes massive statslige hjælpepakker. Kan den allerseneste tids positive meldinger – bl.a. de amerikanske jobtal – ikke tages til indtægt for, at forbedringen nu er reel?

De seneste amerikanske jobtal peger helt klart i retning af, at opsvinget er ved at blive selv bærende. Men både OECD og IMF har flere gange adva-

ret om at skrue ned for den offentlige stimulering af økonomien for tidligt.

Som vi har set den seneste tid, er opsvinget stadig skrøbeligt, og tilbageslag er næsten uundgåeligt. I den situation vil det være uansvarligt at skrue ned for den aktive finanspolitik for tidligt, som f.eks. den danske regering har gjort.

Omvendt giver finansmarkedernes fokus på svage statsfinanser begrænsninger, i forhold til hvor meget de enkelte stater kan gøre uden at påkalde sig negativ opmærksomhed. Det er en svær balance, og derfor er det også for tidligt at påstå, at opsvinget kan bære sig selv.

Læs interviewet med chefredaktør Leif Beck Fallesen (Børsen) og chefredaktør Stig Ørskov (Politiken) fra november om risikoen for, at finanskrisen ville vende tilbage: www.raeson.dk.

Den økonomiske genopretning – er opsvinget på vej?

En gentagelse af den store depression er – om ikke andet foreløbig – undgået, og væksten er tilbage i verdensøkonomien. Men er opsvinget også på vej til Danmark? Stopper krisenakken? Udsigterne er positive, men væksten ser ud til at blive sløv. Samtidig truer de europæiske gældsproblemer – anført af Grækenlands – med at trække økonomien ned i sølet igen.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

April og maj er dansk højsæson for økonomiske prognoser. Selvom vismændene først offentliggør deres syn på de økonomiske tendenser i juni, har resten af korpset af økonomiske orakler allerede stukket fingeren i vejret for at vejlede, hvilken vej vinden blæser.

Tingene går den rigtige vej, og vækstudsigterne er mere opmuntrende, end de har været længe. Konsensus er, at økonomien (BNP-væksten) i år vokser et sted mellem 1,3 og 1,8 % – med Nationalbanken som de mest pessimistiske spåmænd og Danske Bank som de mest optimistiske. Næste år ser væksten ud til at blive en anelse stærkere og vokse med mellem 1,5 og 1,9 % ifølge prognoserne, der er blevet offentliggjort gennem de seneste to måneder.

Hvad skal drive væksten?

Når prognose-magerne maler med den brede pensel, er der generelt optimisme. Som denne kommentar fra Nordeas cheføkonom, Helge J. Pedersen, tidligere i denne måned:

”Tillidsindikatorerne er høje, boligmarkedet er stabiliseret, og vores vigtigste eksportmarkeder er inde i et positivt vækstforløb. Samtidig er privatforbruget blevet stimuleret af skatte- og rentelettelser, og der er fortsat et mærkbart løft i den økonomiske vækst fra et større offentligt forbrug.” Og tonerne fra kollegaerne i Danske Bank er de samme:

”Vi er blevet mere optimistiske, med hensyn til hvornår arbejdsmarkedet vender – og vi har også et mere optimistisk syn på boligmarkedet. Som følge heraf har vi opjusteret vores forventninger til forbrugsvæksten over de kommende år. Til gengæld har eksporten skuffet lidt, hvorfor vi har nedjusteret vores forventninger der,” skriver Danske Bank i sin seneste prognose for dansk økonomi fra april.

Desuden lader det ikke til, at betingelserne for den økonomiske genopretning vil være specielt meget anderledes end ved tidligere økonomiske genopretninger. Forbrugerne skal f.eks. have lyst at bruge penge, boligmarkedet skal være stabilt, så formuerne ikke udhules af faldende priser og får forbrugerne til at holde igen, og så er vi afhængige af, at landene omkring os – naturligvis særligt vores største handelspartnere – får lyst til at handle med os, så eksporten kan skabe job til arbejdsløse danskere.

Det er da også præcis analysen fra tidligere overvismand og nuværende økonomiprofessor ved Aarhus Universitet Torben M. Andersen:

”En væsentlig faktor er det private forbrug. Der er ret store stigninger i de disponible indkomster, og dette skulle gerne vise sig i større forbrug. Derudover er eksporten selvfølgelig vigtig – men det afhænger i høj grad af den internationale økonomiske udvikling.”

En anden klassisk økonomisk lærdom, der bliver afgørende for opsvingets form, er, at ledigheden er blandt de ting, der retter sig sidst efter en økonomisk krise. Virksomhederne lader først de allerede ansatte medarbejdere løbe lidt hurtigere, mens de ser udviklingen an, inden de kalder

flere folk til jobsamtale. Og det har betydning for genopretningen. Som Danske Bank også bemærker i sin seneste prognose:

”Der er udsigt til en svag og skrøbelig genopretning, og om det udvikler sig til et egentligt opsving, er endnu på vippen. Et egentligt opsving indbefatter blandt andet faldende ledighed.”

Usikkerhed om ledigheden

Det ser værre ud med ledigheden end de øvrige faktorer, der kan sikre et kommende økonomisk opsving. Selvom arbejdsløsheden har ligget stabilt på 4,2 % i januar, februar og marts, og antallet af ledige sågar faldt fra 117.300 til 116.800 mellem februar og marts, så forventer alle økonomer en fortsat stigende ledighed.

”På kort sigt vil udviklingen i efterspørgslen være afgørende for ledighedsudviklingen. Erfaringer viser, at beskæftigelsesstigninger først kommer senere end stigninger i produktion, og det vil givetvis også være tilfældet denne gang,” forklarer Torben M. Andersen.

Ledigheden forventes at nå mellem 4,6 og 5,3 % i år og stige yderligere til mellem 4,9 % og 5,8 % næste år. I den optimistiske ende af skalaen er Nordeas prognose blandt dem, der forventer lavest ledighed, mens Nationalbanken både i år og næste år forventer den længste arbejdsløhedskø.

Udviklingen i ledigheden har dog foreløbig ikke været helt så forudsigelig, som de fleste økonomer kunne ønske sig, og derfor har vi ifølge Torben M. Andersen stadig til gode at finde ud af, hvor alvorligt et problem arbejdsløsheden bliver for opsvinget:

”Der er stor usikkerhed omkring ledighedsudviklingen. De seneste tal viser en noget mere gunstig udvikling end forudset af de fleste. Men det er for tidligt at afsige en klar dom.”

Bedring på boligmarkedet

Så til den del af opsvinget, der sandsynligvis – sammen med ledigheden – optager langt flere danskerne, end hvorvidt der er udsigt til økonomisk vækst; boligpriserne.

Også her er der moderat gode nyheder. Ulrikke Ekelund, cheføkonom i BRF Kredit: ”Boligmarkedet viser stadig flere tegn på stabilisering, herunder ikke mindst i form af de begyndende prisstigninger. Det er særligt omkring hovedstaden, at vi oplever positive takter, og det er ikke overraskende, da hovedstaden typisk har ligget forrest i udviklingen – både da det gik op, og da det gik ned. Vi forventer fortsat stabilisering med let stigende priser i 2010 og 2011 – måske op mod 5 % i år – men med store regionale forskelle.”

Hvad bliver afgørende for udviklingen på boligmarkedet?

”Nogle af de største jokere i den nuværende stabilisering af markedet er fortsat udviklingen i ledigheden og renten. Ledigheden vil fortsat stige, men med mindre styrke end tidligere ventet. Vi venter, at renterne holder sig på et lavt niveau et stykke tid endnu. Når de begynder at stige, vil det syreteste den stabilisering, der er ved at indfinde sig på boligmarkedet,” forklarer Ulrikke Ekelund, med henvisning til at danskerne er blevet mere rentefølsomme i takt med den øgede interesse for lån med variabel rente.

Gældsspøgelset truer

Alt tyder altså på en sløv, men positiv udvikling. Indenrigs er der ikke umiddelbart noget, der kan vælte læsset, og selvom politikerne slås indædt om kursen i den økonomiske politik, er de danske finanser stadig i fornuftig stand.

Det, der giver økonomerne mest sved på panden og gør, at det stadig kan være relevant at lære sig låne-frasen ”double dip” [en dobbelt nedtur,

hvor den økonomiske genopretning efter en krise fejler og sender økonomien tilbage i recession, red.] udenad, er det feta-spisende spøgelse, der skræmmer investorer og politikere fra vid og sans i særligt Europa; gældskrisen.

”Gældskrisen er ret generel og vedrører ikke kun nogle små lande, men også store lande som USA, Storbritannien og Japan. Hvis disse lande ikke gør noget, vil det skabe uro og ustabilitet, og hvis de går i gang med en konsolidering, vil det mindske efterspørgslen – kort sagt: Uanset hvad er det svært at undgå, at dette får en negativ effekt på udviklingen, og derfor er risikoen for et double dip stor,” siger Torben M. Andersen. ”Den største trussel [for opsvinget, red.] er den aktuelle internationale økonomiske situation og gældskrisen.”

I hvor høj grad afhænger den økonomiske genopretning af, hvad der sker uden for landets grænser?

”I stor udstrækning – Danmark er en lille og åben økonomi, og vi er meget afhængige af den internationale økonomiske udvikling. Derfor vil gældskrisen også få betydning for Danmark – selvom vi er et af de lande, der har mest styr på de offentlige finanser.”

Professor Ørstrøm Møller: USA bankerot i løbet af 10 år

RÆSON interviewer Jørgen Ørstrøm Møller, tidligere departementschef i Udenrigsministeriet og ambassadør i Singapore:

"Jeg er stensikker i min analyse. Det er baseret på prognoser og analyser fra den amerikanske regerings egen administration. USA vil inden 2020 gå bankerot."

"USA må se i øjnene, at landet i et vist omfang må blive afhængigt af Kina."

"Det er det barske forhold for Europa – at vi fremover skal tage vare på egne interesser. Vi kan ikke længere regne med USA i en storebror-rolle."

Interview af Souzane Khalidan

Hvor dyb er USA's gæld?

Jørgen Ørstrøm Møller: Det interessante er ikke gældens størrelse, men renterne og afdragene. Allerede i dag går 8-10 % af det føderale budget til gæld – men dette tal stiger. Teknisk set vil USA gå fallit, fordi de hverken kan eller vil afdrage på den gæld, de nu sidder med. Små 10 % er et svimlende højt tal, hvis du spørger mig. Og selv under meget optimistiske forudsætninger, hvor man kan få øje på et opsving, vil det være svært for USA at ryste gælden af sig. Tallene viser, at de 10 % vil stige, og inden 2020 vil tallet nå 20 %. I min optik er det en falliterklæring i sig selv, at så høj en post på statsbudgettet skal sendes ud af landet. Hvor skal man få de penge fra? Regeringen vil ikke lade 20 % af det føderale budget gå til afdrag og renter. Det er altså selve serviceringen af gælden – renter og afdrag – der vil kvæle den amerikanske økonomi. Hvor skulle amerikanerne finde penge, der svarer til 20 % af statsbudgettet? Det er urealistisk.

Foruden statsgælden er der mindst 40 af de amerikanske delstater, der i realiteten ikke er i stand til eller har vanskeligt ved at finansiere deres udgifter. Det er ethvert nations skrækscenarie. USA er ikke i stand til at møde sine forpligtelser.

Hvem er USA's kreditorer?

JØM: USA's kreditorer – Kina, nogle andre asiatiske lande og nogle mellemøstlige lande – er nødt til at fastholde en stor del af de amerikanske obligationer. De kan ikke smide USA ud fra det globale marked – for hvis de gør det, falder dollaren dramatisk, og så får de selv et problem. Men dér hvor fælden klapper alvorligt i for USA, er som sagt i forhold til afdrag og renter.

Er det ikke svært at forudse, hvad der vil ske? Det er trods alt ikke første gang, at USA er ude på dybt vand?

JØM: Min subjektive vurdering er, at det, der vil ske på et eller andet tidspunkt omkring 2015, er, at USA vil informere sine udenlandske kreditorer om, at landet ikke længere er i stand til at afdrage på gælden og betale renter – fordi skatterne i USA i givet fald skal sættes op, hvad der vil få den amerikanske vækstrate til at falde, og det kan landet ikke leve med. Derfor vil USA bede sine kreditorer om at vælge, hvorvidt de fortsat ønsker at bibeholde et dynamisk USA (der kan være marked for deres produkter) eller ej.

Hvis kreditorerne går med til at afskrive noget af gælden, så er USA teknisk set gået bankerot. Hvis kreditorerne vælger ikke at afskrive dele af gælden, vil USA være nødsaget til at føre en protektionistisk, anti-globaliserende økonomisk politik for at varetage egne interesser. Dette vil i sidste ende indebære, at den økonomiske vækst i USA falder dramatisk.

USA hører op med at være marked for kreditorernes produkter, hvilket medfører, at kreditorernes vækst ligeledes vil falde.

Hvordan vil omverdenen reagere?

JØM: Hvis de udenlandske kreditorer vælger at afskrive noget af den amerikanske gæld, vil det politiske og økonomiske signal være dramatisk for USA. Verdens største og stærkeste nation, der ikke er i stand til at indfri sine forpligtelser? Det er uhørt.

Nogle vil spørge, hvor meget er dette kun et formelt problem?

JØM: Det er i høj grad en realitet. I dag har Kina amerikanske statsobligationer for cirka 800 mia. dollars. Uanset hvad der kommer til at ske, så kommer USA til at bede Kina om at nedskrive beløbet til måske 500-600 mia. dollars. Det er tal fra den amerikanske regering, der viser den her udvikling. Kina vil beslutte sig for at lave en restrukturering af den amerikanske gæld. Det er det, der er sket med Argentina flere gange, og som blev nævnt for Grækenlands vedkommende: Kreditorerne får ganske enkelt færre penge tilbage, end de i sin tid har lånt. Kina kan godt leve med at afskrive noget af den amerikanske gæld, fordi Kina oplever en høj økonomisk vækst (og stadigvæk har sin valutareserve svarende til ca. 2,2 billioner dollars). Men det politiske signal vil være dramatisk. Og kreditorerne vil ikke bare sådan uden videre gøre det – de vil stille krav, og de vil forlange en pris. Kina vil have nogle betingelser knyttet til dette nye forhold. Dette sætter et yderligere pres på USA, for hvordan vil den amerikanske regering fremover agere på områder, der har særlig interesse for Kina? Det er dog samtidig urealistisk at forestille sig den dynamiske kinesiske økonomi tordne derud uden hensyn til USA, Europa og Japan – som tilsammen udgør to tredjedele af den globale økonomi. USA's problemer vil uundgåeligt påvirke Kinas vækst i nedadgående retning.

Kan USA lige pludselig vende 180 grader på tallerkenen og overraske Kina og hele verden? Det er jo set før i historien.

JØM: Det er korrekt, at USA tidligere har været ramt af økonomisk nedtur. Men da det skete i 1980'erne, blev man hjulpet af nogle helt særlige forudsætninger. For det første it-revolutionen, der opstod primært i USA og fik sat skub i amerikanske virksomheder. For det andet kom Kina på banen fra 1980'erne som en fremstormende økonomisk magt. Det forhold, at Kina blev integreret i den globale økonomi, betød to ting for USA. For det første at Kina blev et marked for USA. Og for det andet at inflationen blev holdt nede i USA, hvilket gav de amerikanske husholdninger stigende købekraft. Men i dag er der ingen udsigt overhovedet til, at tilsvarende gunstige omstændigheder vil opstå.

Hverken jeg eller andre kan udelukke, at der kan ske et eller andet af tilsvarende karakter som dengang – der er bare ingen udsigt til det. USA er ganske enkelt fanget i en gældsfælde. Der er ingen tegn på dynamik for den amerikanske økonomi.

Er der ingen sandsynlighed for, at Obama finder pengene et andet sted?

JØM: Det er helt usandsynligt. De nyeste prognoser fra USA viser nemlig, at man nedskriver vækstprognoserne. Tidligere regnede man med en vækst i år på 3,5 % – nu 3 %. Jeg vurderer, at det nærmere bliver 2 %. Det bliver helt sikkert ikke 3. Der er en række økonomer, der har analyseret på USA's foreløbige væksttal fra andet kvartal og vurderede væksten til 2,4 %. Men når det reelle tal kommer ud nu, vil det vise en klart lavere vækst.

Den afgørende faktor i den amerikanske økonomi er det private forbrug, som udgør cirka 70 % af den totale efterspørgsel. Der er overhovedet intet, der tyder på, at det begynder at stige. I begyndelsen af 2008 var opsparingsraten for husholdningerne lig nul – dvs.: Forbrugerne brugte al deres indkomst til forbrug. Det seneste tal fra maj i år viser, at opsparingen nu er næsten 7 % af indkomsten – amerikanerne ER begyndt at spare op. Intet tyder på, at dette mønster vil ændre sig. Det private forbrug vil ikke stige – og så får man ingen vækst i USA.

Kan du slet ikke finde grunde til optimisme?

JØM: Det er svært at finde nogle end amerikanerne selv, der er optimistiske. Nogle håber, at lykken vender – at den amerikanske aktivitet mirakuløst vil begynde at stige, og at konkurrenceevnen forbedrer sig. Men min sikkerhed baserer sig på fakta. Når jeg kigger på den amerikanske økonomi og analyserer tal for befolknings sammensætningen, udviklingerne inden for investering, forbrug, produktion – og sammenholder dette med USA's nuværende økonomiske situation, så er der ingen tegn eller fakta, som peger i retning af en optur.

Man kan naturligvis ikke udelukke, at et eller andet kan finde sted – men de eksisterende tal giver intet belæg for det. Tværtimod. USA må se i øjnene, at landet i et vist omfang må blive afhængigt af Kina i flere henseender. For det første er Kina den vigtigste kreditor – for det andet, hvis USA skal have gang i sin eksport, er Kina et af de vigtigste markeder.

Hvor ligger magten i verden så?

JØM: Der er ingen tvivl om at AL magten – i det kinesiske økonomiske spil – ligger hos det kinesiske kommunistiske parti. Partiet er optaget af Kinas egne problemer. Kina står rigtigt nok som en kolossal stor økonomisk magt. Og det er til en vis grad også korrekt. Men kigger man på tallene, er der væsentlige sociale og økonomiske problemer. Der er f.eks. meget stor økonomisk ulighed: Store dele af det vestlige Kina er bagud – det er omkring 60 % af landet, mens det forholdsvist er Østkina, der har haft den økonomiske udvikling. Der er meget store miljøproblemer.

Kina er interesseret i, at USA har en stærk økonomi. Det er derfor, at det potentielle spændingsforhold mellem kreditor og debitor – mellem Kina og USA – ikke har givet sig noget udslag endnu. Hvis man gik frem til de kinesiske politiske ledere og bad dem skrive ned, hvad deres højeste ønske var, så ville de sige: ”Et økonomisk stærkt USA med en høj vækst.”

Hvordan ser andre asiatiske lande USA? Har de mistet tilliden til USA?

JØM: Mange i Asien ser stadigvæk USA som en stormagt og har stor tiltro til, at amerikanerne nok skal komme tilbage. Mange asiater tænker netop, at man har set denne situation før. Der er betydeligt håb i Asien om et USA, der genvinder sin styrke. Grunden er, at mange af de asiatiske lande erkender, at Kina er den kommende stormagt, de ønsker ikke at blive afhængige af Kina, og USA er en af de få magter i verden, som kan udgøre en modvægt til Kina og skabe en form for balance. Så i resten af Asien er der intet ønske eller håb om, at USA forsvinder gradvist ud af billedet. Tværtimod. Men asiaterne kan også se på prognoserne, og de er ligeledes stærkt bekymrede for, hvad der vil ske i USA.

Hvad betyder det for omverdenen, hvis USA, som du frygter, bliver protektionistisk?

JØM: Indtil nu har Obama holdt skansen over for det pres om protektionisme, der kommer fra politikerne og fra den amerikanske fagbevægelse. Men i modsætning til Bush har han ikke opnået fremskridt i retning af

handelsliberalisering. F.eks. har Kongressen ikke været i stand til at ratificere den nye handelsaftale mellem USA og Sydkorea. Aftalen betyder ikke så forfærdeligt meget i sig selv, men den er blevet et symbol på, om der er kraft i USA til at fortsætte en liberal handelspolitik. Det forhold, at den er gået i stå, tyder på, at svaret er nej. Derfor er der frygt for, at USA påbegynder en form for protektionisme. Det rigtige for USA – set i min optik – vil være at fastholde en liberal handelspolitik, og man må yde en eller anden for pres på USA for at forhindre protektionisme. Men hvis USA beslutter sig for at tage sådan nogle skridt, er der andre lande – både i Europa og Asien – der vil gøre noget tilsvarende. Det kan være en meget farlig potentiel udvikling. I første omgang vil protektionistiske tiltag give det udslag, at man begynder at gribe ind over for udenlandske investeringer i sit eget nationale erhvervsliv (det har vi til en vis grad set tidligere). Kina har 2,2 billioner dollars i valutareserve. Hvis Kina for alvor begynder at opkøbe amerikanske virksomheder, hvordan vil USA så reagere? Protektionisme vil være en kolossal hindring for en amerikansk økonomisk vækst.

Iagttagere mener, at Kina bevidst har dæmpet væksten. Er den på standby?

JØM: At den kinesiske vækst er faldet med få procent, hænger sammen med, at når væksten falder i USA, falder den i Kina. En anden grund er, at der vil udvikle sig en spekulationsboble i Kina – navnlig inden for boligsektoren – og at priserne vil komme for højt op. Derfor er der et kinesisk ønske om at slå bremsen lidt i for at undgå en krise som den, USA løb ind i 2007-8.

Har Europa mistet tilliden til USA?

JØM: Europæerne er blevet skuffet. USA er presset på sin økonomi, vil ikke længere være i stand til at indfri sine forpligtelser – og spørgsmålet er måske ikke så meget, om andre har mistet tilliden til den amerikanske model, men snarere om amerikanerne selv har mistet tilliden til den. USA begynder i stigende grad at se på interne problemer i stedet for at se på verdens problemer. Jeg tror, det er det barske forhold for Europa – at vi fremover skal tage vare på egne interesser. Vi kan ikke længere regne med USA i en storebror-rolle. USA vil sige, at de har egne interesser, som skal varetages. I Europa har vi en levestandard, der næsten er lige så høj som USA's. "I må klare jer selv."

Hvis USA først går hen og går bankerot – kan deres lederskab så overhovedet genskabes?

JØM: Jeg er helt overbevist om, at det er umuligt. Hvis USA først bliver økonomisk svækket og går bankerot, betyder det, at USA ikke længere har set det overskud, man tidligere har set. Det lederskab af verden, som USA har udøvet i over 50 år, har betydet, at man har skubbet egne interesser bagud til fordel for at opnå handelsliberalisering. Det vil ikke længere være muligt for USA. Der vil ikke længere være en amerikansk villighed til at betale en pris for de tiltag. Kina er langt fra stærk nok til at påtage sig den rolle. Det er et vakuum, hvor der ikke er noget politisk eller økonomisk lederskab – man kan jo diskutere, om vi allerede befinder os i dette vakuum nu.

Hvilken betydning har økonomisk vækst for politisk lederskab?

JØM: Det hænger sammen. Du kan ikke udøve politisk lederskab uden økonomisk vækst. Man skal have valuta til at finansiere sin politik. Obama har masser af politiske drømme, men der er ingen penge til at finan-

siere dem.

Souzane Khalidan (f. 1984) er nu ved P1 Orientering, tidligere praktikant på Deadline 22.30. Snart færdiguddannet som cand.public. med speciale inden for Mellemøsten og det arabiske sprog. Har tidligere været ansat ved Udenrigstjenesten som regionskoordinator ved Det Danske Generalkonsulat. Medlem af RÆ-SON's redaktion.

Jørgen Ørstrøm Møller (f. 1944) er tidligere departementschef i Udenrigsministeriet, Danmarks ambassadør i Singapore 1997-2005 og adjungeret professor ved Institut for Sydasiatiske Studier i Singapore. Forfatter til en lang række bøger om økonomiske forhold. I dag adjungeret professor ved Copenhagen Business School og ved Singapore Management University.

Global krig om penge: Er en valutakurskrig på vej?

I jagten efter en hurtig opskrift på vækst er flere lande – til stor utilfredshed for andre – faldet for fristelsen til at skrue på valutakurs-knappen. Intet tyder på, at en global valutakurs-aftale er på vej. I stedet er en kold valutakrig udbrudt med USA og Kina i konfliktens kerne. Chefen for Den Internationale Valutafond frygter, at den kolde krig meget vel kan ende med at blive varm.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

”Grow, dammit, grow”. Sådan stod der for et par uger siden på forsiden af The Economist over et billede af en meget skaldet mand med en meget kort tot hår, som han med bedende øjne prøvede at gøde til at gro.

Og med tømmermændene fra en ødelæggende finanskriser stadig murrende i hovedet er det den samme vækst-bøn, de rige landes ledere har foldet hænderne i. Finansministre verden over kigger på deres økonomi som en trøje, der har fået for længe i tørretumbleren, og spekulerer over, hvordan de kan få trøjen til at vokse igen.

I en situation, hvor gældsopbyggelsen og offentlige underskud sætter begrænsninger for mere offentligt drevet vækst, og hvor renterne allerede er skåret helt ned til roden, leder politikerne efter alternative veje til et vækst-fix. Og særligt én opskrift dukker hyppigt frem; har landet en lav valutakurs, er varerne relativt billigere end udlandets, man eksporterer dermed mere, producerer mere, bekæmper ledigheden og wupti; en genvej til hurtig vækst.

Men at bruge sin valutakurs som vækst-skaber er ikke nogen ukontroversiel kunst. Dem, der må betale for kursmanipulatorernes vækst, er ikke synderligt begejstrede. Tag for eksempel kernen af det, der lige nu lader til at være en optrapning mod en valutakurskrig; USA og Kina.

USA anklager Kina for at styre sin valutakurs som en hånddukke i et gadeteater og holde valutakursen – yuan'en – kunstigt nede i pris. Det gør Kina for at favorisere de kinesiske eksportører, lyder det amerikanske skudsmål, og løbe med produktionen på – blandt andet – amerikanernes bekostning. Den lave yuan-kurs gør Kina til en attraktiv samhandelspartner, mens den amerikanske eksportsektor lige nu mest af alt producerer arbejdsløshed. Amerikanerne vil have kineserne til at slippe sit manipulerende tag om yuan'en og lade den flyde frit. Mest af alt af hensyn til en høj arbejdsløshed, der skaber frygt for et job-løst opsving.

Vrøvl svarer kineserne og anklager i stedet den amerikanske centralbanks løse pengepolitik for at oversvømme tigerøkonomierne med destabiliserende billige penge. Når Federal Reserve trykker penge for at købe statsobligationer og puste liv i den glødende amerikanske vækst, så ender pengene samtidig med at puste luft i asiatiske bobler, lyder anklagen fra kineserne.

Handelskrig

Også Japan prøver med valutakurs-tricket at sparke gang i den gamle udslidte Puch Maxi, som den japanske økonomi er endt som. Engang blank, moderne og smart, nu gumpetung, med motorproblemer og svær at få op i fart. En løs pengepolitik, en centralbank, der trykker penge, og udmeldinger, der alt sammen skal understøtte en depreciering – en svækkelse – af yen'en, har dog kun begrænset effekt. Selv Schweiz fifler med valutaen for at beskytte sin franc.

Og det er ikke kun RÆSON, der har opdaget, at valutakurs-våbnene pudses til kamp, internationale nyhedsmedier har med stigende frekvens berettet om yuan-spillet mellem USA og Kina, de japanske kvaler, den franske præsident, Sarkozy, der som snarlig formand for G20 taler for en global monetær aftale, og de spirende økonomiers lemfældige omgang med deres valutakurs.

Efter IMF-årsmødet sidste weekend skrev Financial Times på sin forside: "Verdens finansministre giver IMF til opgave at løse valutakursstridighederne".

Nogle dage forinden, forud for IMF-årsmødet, udtalte IMF-chef Dominique Strauss-Kahn: "Der er klart begyndt at cirkulere en opfattelse af, at valutakurser kan bruges som et politik-redskab. Omsat til handling vil sådan en idé være en seriøs risiko for den internationale økonomiske genopretning."

Frygten er, at konflikten kan ende i en international handelskrig, hvor beskyttende toldmure rejses – noget, som den amerikanske kongres allerede har luftet sine tanker om at gøre over for kineserne.

The Plaza Accord

I 1985 lykkedes det for finansministre fra fem af verdens største økonomier at lave en international aftale, der afværgede den spirende protektionisme, der nu er begyndt at lure igen.

Den 22. september 1985 mødtes finansministre fra USA, Japan, Vesttyskland, Frankrig og Storbritannien på hotel Plaza i New York og tegnede stregerne til en stor aftale – The Plaza Accord – der fortsat er forbilledet for internationalt valutasamarbejde.

USA lovede at skære i det offentlige underskud, Japan lovede en løsere pengepolitik og reformer i den finansielle sektor, Tyskland lovede skattelættelser, og sammen lovede alle lande at intervenere i valutamarkedet for at bringe dollaren ned i værdi.

Planen blev en stor succes, og i slutningen af 1987 var der kappet 54 % af dollarens værdi over for både D-marken og den japanske yen i forhold til toppen i 1985. Aftalen er stadig lærebogseksemplet på international valuta-samarbejde i dag, hvor fristelsen til at blande sig i valutamarkedet igen vokser. Men denne gang går landene enegang og handler i egen interesse. En global aftale ser ud til at være langt væk, og selv efter næsten to års fokuserede velopdragne forhandlinger mellem Beijing og Washington lader løsningen ikke til at være kommet meget nærmere. I stedet har Kina, USA med flere taget plads i skyttegravene, hvorfra de råber skældsord mod hinanden.

Er en global valutakurskrig på vej? Mere og mere tyder på det. Men der er sandsynligvis stadig lidt vej til, at det første skud løsnes.

Det jobløse opsving: Kan centralbankdirektør Bernanke holde gang i amerikansk økonomi?

Den amerikanske centralbank er sandsynligvis på vej med nye initiativer, der skal understøtte den haltende jobskabelse. Det er et af de sidste skud i bøssen for centralbanken, men effekten bliver sandsynligvis begrænset, vurderer chefanalytiker i Danske Bank Allan von Mehren.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Mens resten af USA er optaget af midtvejsvalget og præsident Obamas forsøg på at gøre et stort nederlag mindre, samles den amerikanske centralbanks rente-komité til det, Financial Times kalder et af de vigtigste rentemøder i den amerikanske centralbank i årtier.

Selvom væksten er vendt tilbage, har det endnu ikke slået igennem i forhold til ledigheden, der stadig bevæger sig omkring 10 %, hvilket i amerikansk sammenhæng er usædvanlig højt. I USA har man længe talt om risikoen for et jobløst opsving, noget, der allerede har fået politikerne til at gennemføre hjælpepakker med dundrende underskud til følge og for længst har fået Federal Reserve til både at sænke renten i bund og tage kreative løsninger i brug. Men foreløbig har ingen af delene vist sig tilstrækkelige.

”Det store problem er jobskabelsen og den høje arbejdsløshed. Lige nu er den amerikanske vækst på et niveau, hvor ledigheden ikke kommer ned,” siger Allan von Mehren, der er chefanalytiker i Danske Bank. Der skabes i øjeblikket blot 60.000-75.000 job per måned, hvor der skal skabes 100.000-130.000 job om måneden bare for at holde ledigheden stabil. ”Der er en række hjælpepakker, der nu stopper med at virke, og det gør det endnu sværere at skabe job.”

Derfor er centralbanken Federal Reserve nu igen begyndt at tænke kreativt. Forventningen er, at centralbanken i denne uge vil præsentere en ny runde kvantitative lempelser – af pressen døbt QE2 (quantitative easing 2). Ved at købe amerikanske statsobligationer med lang løbetid vil Fed drive de lange renter ned.

”Det er et af de instrumenter, de har tilbage. Det er det, de kan gøre for at presse så meget vækst ud af økonomien som overhovedet muligt og skabe job,” forklarer Allan von Mehren.

Ved at sænke renterne gør centralbanken det billigere at låne eller refinansiere gæld og håber dermed at frigive penge til forbrug og investeringer, der kan puste liv i væksten og først og fremmest sætte gang i den ekstremt sløve jobskabelse. Men da centralbankdirektør Ben Bernanke offentligt flere gange har antydnet, at nye lempelser kunne være på vej, er effekten af nye kvantitative lempelser allerede ved at være brugt op.

”Vi forventer ikke, at det vil have den helt store effekt. Renterne er allerede faldet en del på forventningen om, at Fed vil præsentere nye lempelser. Så det afhænger af, hvor aggressivt den amerikanske centralbank melder ud, om renterne kommer lidt længere ned.”

Derudover mener Allan von Mehren også, at det er tvivlsomt, hvor meget mere vækst man kan drive ud af rentevåbnet.

”En stor del af problemet er, at husholdningerne har stor gæld, der er mange, der er ’under vand’ – deres hus er mindre værd end gælden – og uanset hvor langt renterne kommer ned, så vil de ikke gå ud og låne penge,” forklarer Allan von Mehren og understreger, at ”hele udgangssituationen er vanskelig.”

Han mener, at centralbanken er tvunget til at handle ud fra deisen, at ”det er bedre at gøre noget, der måske virker lidt, end slet ikke at gøre noget”.

Den amerikanske centralbanks pengepolitiske organ FOMC (Federal Reserve Open Market Committee) mødes tirsdag og onsdag i denne uge for at vurdere tilstanden i amerikansk økonomi og behovet for nye lemper.

Ny krise på vej? USA's roterende seddelpresse kan skabe bobler i Asien

Når den amerikanske centralbank lader seddelpressen løbe, bliver Asien og Sydamerika oversvømmet af dollarsedler. Med Federal Reserves nye tiltag, der skal nedbringe de lange renter og puste gang i jobskabelsen i USA, risikerer centralbanken samtidig at puste faretruende meget luft i asiatiske bobler.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Hvad sker der, når man i USA slipper 600 mia. dollars ud i systemet med en hastighed af 75 mia. dollars om måneden ved centralbankdirektør Ben Bernankes fingerknips? Pengene flyder som en tsunami over Sydamerika og Asien i jagten på afkast, driver priserne på aktiver – f.eks. boliger og aktier – op og gøder jorden til den næste økonomiske krise. Hvis boblen siger puuff, står vi der igen. Det er i hvert fald bekymringen.

Uroen kommer, efter at den amerikanske centralbank, Federal Reserve, onsdag offentliggjorde, at de er klar med en ny anden runde af deres særligt kreative krisepolitik, der skal hjælpe USA ud af dødsvandet og virke som steroider på væksten og jobskabelsen.

Når Fed øser penge ud i systemet – og hele 600 mia. dollars af dem – ved at købe statsobligationer, så falder renterne og gør det attraktivt for investorer at låne penge og søge høje afkast i de sydamerikanske og asiatiske lande, der boomer.

Derved giver dråben på 600 mia. dollars ringe i vandet, der skyller videre mod lande som Brasilien, Sydkorea og Kina og truer med at få rødglødende økonomier til at smelte.

Bivirkningerne rammer Asien

Så mens den amerikanske centralbank gør klar til kvantitative lempelser og smører seddelpressen, forbereder de asiatiske og sydamerikanske lande kvantitative opstramninger, der skal suge de billige penge op, så bivirkningerne undgås, eller iværksætter initiativer, der skal forhindre for stor del af pengene i overhovedet at nå kystlinjen.

Indien og Australien hævdede deres renter, allerede før Federal Reserve onsdag offentliggjorde programmet. Det gjorde de bl.a. med udsigten til en bølge af penge fra USA for at dæmpe aktiviteten og undgå overophedning.

Sydkorea har offentligt annonceret, at de vil overveje initiativer, der kan bremse en over-indstrømning af udenlandske investeringer. Det samme har Indonesien, mens Brasilien allerede har indført en skat på kapitalindstrømninger.

Den thailandske finansminister, Korn Chatikavanij, har ifølge Reuters udtalt, at landet "kan bekræfte diskussioner med centralbanker i nabolande, som er parat til at indføre initiativer sammen, hvis der er behov for at begrænse det mulige inflow af spekulative penge i regionen".

Japan, der er det triste eksempel på et land, der aldrig er kommet løs af den krise, der ramte helt tilbage i starten af 1990'erne, har fremrykket deres eget program for kvantitative lempelser for, at det samtidig kan dæmpe effekten fra det nye amerikanske initiativ.

"Bølgen af likviditet fra USA er større end en hvilken som helst mur, de spirende økonomier (emerging markets) kan sætte op," konstaterede banken HSBC torsdag. Dagen før offentliggørelsen af den nye runde lempelser fra Fed konkluderede samme HSBC i et research-notat, at "jo mere Vesten forfølger kvantitative lempelser, jo mere vil de asiatiske og

sydamerikanske økonomier, via kapitalkontrol, forfølge kvantitative opstramninger”.

Økonomer: Effekten bliver i bedste fald begrænset

Det er ikke hensynet til bivirkningerne i andre lande, der driver den amerikanske centralbanks beslutning. Det er derimod den sløve vækst og udsigten til, at arbejdsløsheden ikke foreløbig er på vej ned, kombineret med at Kongressen ikke har lyst til at booste økonomien yderligere, og den almindelige pengepolitik har udspillet sin rolle; renten ligger så tæt på nul, som den kan komme.

Men adskillige fremtrædende økonomer tvivler på, at QE2, som den nye runde penge-dumping fra Fed kaldes, overhovedet får nogen mærkbar effekt – og at risikoen er større end den potentielle effekt.

Harvard-økonomen Martin Feldstein skrev for nylig i Financial Times om QE2, at det er et ”farligt gamble med kun en lille potentiel upside og en markant risiko for at skabe bobler, der kan destabilisere den globale økonomi”.

I en anden kommentar i Financial Times skrev topchefen for investeringsgiganten PIMCO, Mohammed El-Erian, at ”den uheldige konklusion er, at QE2 vil være en begrænset succes i forhold til at fastholde høj vækst og jobskabelse i USA, men vil komplicere livet for mange andre lande”.

Mindre dystre udmeldinger kommer fra andre økonomer, der primært tvivler på effekten af 600 mia. dollars-initiativet. Blandt de begrænset optimistiske hører Obamas tidligere budgetminister Peter Orzag. Og lidt opsigtsvækkende erkender selv det langvarige Fed-medlem, den Bernanke-loyale Donald Kohn, der for to måneder siden forlod posten som vice-centralbankdirektør, at det nok vil hjælpe lidt, men ikke vil vende økonomien rundt.

Argumentet, der går igen, er for det første, at renterne allerede er historisk lave. For det andet at huspriserne er faldet så meget, at mange familier er så pressede, at de dels ikke kan refinansiere deres lån, fordi huset ikke længere er så meget værd som gælden, dels at de ikke har lyst til at optage mere gæld, når de i forvejen sidder i, hvad der for dem – og os – forekommer at være et bundløst sort hul.

Som chefanalytiker i Danske Bank Allan von Mehren forklarede til RÆSON i tirsdags forud for offentliggørelsen af centralbankens nye pengeindsprøjtning:

”En stor del af problemet er, at husholdningerne har stor gæld, der er mange, der er ”under vand” – deres hus er mindre værd end gælden – og uanset hvor langt renterne kommer ned, så vil de ikke gå ud og låne penge,” sagde von Mehren. Han understregede at ”hele udgangssituationen er vanskelig” og forudså, at Bernanke sandsynligvis ville handle ud fra devisen, at ”det er bedre at gøre noget, der måske virker lidt, end slet ikke at gøre noget.”

Bernanke: ”Whatever it takes”

Men hvis fordelene er så begrænsede, og risikoen er så stor, hvorfor koncentrerer Bernanke sig så ikke bare om at stabilisere det finansielle system og tænke på tiden efter krisen og overlade de kortsigtede vækstinitiativer til Kongressen?

Ved at trykke 600 mia. dollars og købe amerikanske statsobligationer håber Bernanke, at han kan sænke de lange renter og gøre det nemmere for virksomheder at låne og for de pressede boligejere at refinansiere deres lån. Han håber at drive investorernes penge fra passive statsobligationer til aktive virksomhedsinvesteringer. Og han ved, at flere penge i systemet

vil svække dollaren i forhold til andre valutaer og dermed gøre vilkårene for de amerikanske eksportører bedre.

Men hverken venner eller fjender er overbeviste om effekten.

Den nye omgang kvantitative lempelser, som forekommer langt mindre oplagte, end første gang Bernanke pumpede penge ud i en ørken-tør økonomi, er endnu et nødvendigt step i Bernankes "whatever it takes"-tilgang til kriseløsningen. Professoren, der allerede før han blev centralbankdirektør, blev en kendt økonom på sit arbejde med den store depression, vil ikke have eftermælet som den centralbankdirektør, der sad på hænderne og lod USA slumre ind i økonomisk dårlighed.

Jakob Vestergaard til RÆSON: G20 er ikke det rette forum til økonomisk samarbejde

En snakkeklub, der undgår at berøre de ubehagelige problemer, kalder seniorforsker ved DIIS Jakob Vestergaard kredsen af G20-lande. Han kritiserer G20 for at være en eksklusiv klub af lande, som laver aftaler, der ikke er juridisk bindende, men giver flotte overskrifter i medierne. I stedet burde G20-konstruktionen reformeres, så den kommer til at ligne IMF og Verdensbanken.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Når G20-landene i denne uge mødes for at forsøge at nå til enighed om et globalt økonomisk samarbejde, der skal bringe ro om den ulmende valuta- og handelskrig, genskabe balancerne i verdensøkonomien og sikre et holdbart opsving, så har det mere karakter af løs snak i en klub for de udvalgte få end formel forhandling af bindende aftaler.

”Der er ikke nogen beslutninger, der er bindende for de involverede lande. Det er stadigvæk en snakkeklub, og der er ikke noget formelt grundlag som i Verdensbanken og Den Internationale Valutafond. På den måde er det ikke et formelt institutionaliseret samarbejde, men mere en klub af lande, der mødes og snakker,” vurderer Jakob Vestergaard, der er ph.d. i international økonomi og seniorforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier.

”De største aktører mødes i en relativt lille gruppe uden at skulle besvære sig med at konsultere resten af verdens lande.”

Vestergaard: Reformer G20

Netop det, at G20 består af en udvalgt skare bestående af EU og 19 lande – Argentina, Australien, Brasilien, Canada, Kina, Frankrig, Tyskland, Indien, Indonesien, Italien, Japan, Mexico, Rusland, Saudi-Arabien, Sydkorea, Sydafrika, Tyrkiet, Storbritannien og USA – er ifølge Jakob Vestergaard måske i virkeligheden det største problem.

”Der er 172 lande, der er permanent ekskluderet. Det gør for mig at se, at det har nogle meget alvorlige legitimitetsproblemer,” siger han.

G20-kredsen blev oprindeligt stiftet som et finansministerforum i kølvandet på Asien-krisen i 1999 og er siden i kontekst af den økonomiske krise blevet gjort til et statslederforum.

”Folk, der har været tæt på det, fortæller, at det i virkeligheden er samtaler mellem den tyske og amerikanske finansminister på det pågældende tidspunkt (ved oprettelsen i 1999), der afgjorde, hvem der kom med, og hvem der ikke gjorde. For mig at se er det absurd, at der sidder lande som Saudi-Arabien, Argentina, Australien og Canada, mens en lang række andre lande, som ville være væsentlig mere relevante, ikke er med.”

I en klumme i Financial Times den 21. oktober tog Jakob Vestergaard med professor på London School of Economics Robert Wade hul på sit forslag om at reformere G20. De foreslår en konstruktion i stil med Verdensbanken eller IMF, hvor medlemmerne udvælges ud fra kriterier om bl.a. befolkningsstørrelse og BNP på en måde, der giver en bedre repræsentation end i det nuværende G20.

”Min foretrukne løsning vil være, at man tog fat på at skabe et egentlig Global Economic Counsel, hvor man havde et juridisk grundlag som i Valutafonden (IMF, red.) og Verdensbanken. Det ville jo så også gøre, at det hele ville komme ind i et regi, hvor beslutningerne var bindende,” siger Jakob Vestergaard til RÆSON. Samtidig understreger han vigtigheden af, at møderne foregår på statslederniveau.

”Problemet, når bestyrelsen for IMF og Verdensbanken mødes, er, at det ikke er statsledere. Det er en af de store styrker ved G20, at det er på højeste politiske niveau.”

Og når G20 er blevet det forum, alle kigger mod, når det gælder globalt økonomisk samarbejde, skyldes det ifølge Jakob Vestergaard både, at det foregår på statslederniveau, samt at IMF og Verdensbanken voldsomt trænger til reformer. Derfor har de mest centrale aktører søgt et mere fleksibelt forum og fundet det i G20.

G20 undgår de vigtige emner

Men seniorforskeren er ikke specielt begejstret for netop den løse form, der giver mulighed for at sylte de besværlige problemer.

”En af de ting, man har været ’succesfuld’ med i G20 har været at holde de mest betydende emner væk fra dagsordenen. Man har fundet fælles-fodslag i ikke at ville snakke globale ubalancer seriøst, fordi det politisk er for følsomt. Og når det er et uformelt forum, så har man ikke kunnet tvinge USA eller Kina til at tale om hver deres side af den historie for alvor. Det er først nu, hvor det er spidset til, at man begynder at stikke til hinanden på det område. Men det er alt for sent. De ting har været diskuteret i akademiske kredse meget længere. Det er et virkelig stort problem for sådan et forum, at det ikke har været diskuteret og været en del af dagsordenen.”

Selvom det aktuelle G20-topmøde i Seoul i denne uge har fået stort opmærksomhed og forventningerne til, hvad der kan komme ud af mødet, er temmelig store, så er det ellers ikke, fordi G20 kan pryde sig med de store resultater, siger Jakob Vestergaard.

”Hvis jeg skal vurdere G20-samarbejdet indtil videre, så synes jeg, det er fantastisk svært at få øje på succeserne. Det er enormt godt for statslederne i forhold til foto-ops og smarte deklamationer. Men i realiteten har jeg svært ved at se, hvad det er for nogle resultater, man har nået. Og jeg tvivler meget på, at et G20-topmøde ledet af Sydkorea er den rigtige måde at tackle valutakonflikten på. Så mener jeg, det er betydelig bedre, hvis det foregik i et reformeret IMF-regi.”

”Det, man beslutter, har en karakter, så folk efterfølgende kan gøre fuldstændigt, hvad man vil.”

De to fremtidsscenerier

Hvordan vurderer du mulighederne for, at G20 i uændret form også i fremtiden vil være det centrale forum for internationalt økonomisk samarbejde?

”For mig at se er der to scenarier. Det ene er, at G20 fortsætter som sådan en uformel snakkeklub og får en masse mediebevågenhed. Det har en positiv effekt, i den forstand at statslederne mødes jævnligt og får en diplomatisk dialog i gang om de her emner. Det andet scenarium er, at det kollapser, at G20 bliver efterladt, og man tager fat på en alvorlig reform af Bretton Woods-systemet (IMF og Verdensbanken), sådan at man får et statslederforum som en del af det. Der er kun én måde at nå resultater, det er ved et samarbejde, der er langt mere bindende og institutionaliseret,” vurderer Jakob Vestergaard.

”Det er de to scenarier, jeg kan se, og jeg håber meget på det sidste. Det har en lang række fordele ikke kun i forhold til legitimitet, men også i forhold til nogle resultater, der er mere end topmødeerklæringer.”

Gælden vokser i USA: Er amerikanerne klar til at spare?

Amerikanerne er ved at ramle hovedet mod gældsloftet. Hvis ikke Kongressen stemmer for at hæve loftet for, hvor meget finansministeriet må låne, går USA i betalingsstandsning. Så galt går det dog næppe.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

I Danmark har statsministeren netop offentliggjort, at han ønsker gradvist at afskaffe efterlønnen. I USA har præsidenten sat sin underskrift på en 800 mia. dollar stor skattelettelse. Mens Europa gennem hele 2010 har gennemført reformer og spareøvelser, der i de mest hårdhændede udgaver har affødt folkeligt oprør, er amerikanerne først nu begyndt at tænke på regningen, der skal betales. Og særligt det nye kuld republikanere, der har overtaget magten i Repræsentanternes Hus, gør, hvad de kan for at sætte underskudsreduktion og opsparing på dagsordenen.

USA er ved at ramle mod gældsloftet

Selvom amerikanerne fortsat nyder relativt lave renter på sine statsobligationer og ikke har problemer med at låne, nærmer de sig alligevel en milepæl, der – i hvert fald teoretisk – giver mindelser om et græsk øjeblik. USA er ved at ramle hovedet mod gældsloftet.

Gældsloftet, der fastsættes af Kongressen, udgør den øvre grænse for, hvor meget den føderale stat maksimalt må optage af gæld. Grænsen er hævet mange gange – senest 12. februar sidste år, hvor Kongressen hævede gældsloftet til det nuværende niveau på 14,3 billioner dollars – godt 80 billioner danske kroner (en dansk billion er lig en million millioner – svarende til en amerikansk trillion, red.).

Men statsgælden har eksplosiv kurs mod loftet, de 14 billioner dollars er allerede passeret, og det forventes, at loftet rammes inden for måneder. Derfor var præsident Obamas økonomiske rådgiver og formand for præsidentens økonomiske råd, Austan Goolsbee, i et interview med tv-stationen ABC for nylig ude at advare mod konsekvenserne, hvis Kongressen ikke hæver gældsloftet. Noget, som de spare-fikserede republikanere har luftet tanken om, at de ikke vil være med til – medmindre der lægges en klar plan for, hvordan gælden nedbringes.

”Hvis vi rammer gældsloftet, så betyder det reelt, at vi går i betalingsstandsning, hvilket er totalt uden fortilfælde i amerikansk historie. Påvirkningen på økonomien vil være katastrofal,” sagde Goolsbee. ”Det vil betyde en finansiel krise værre end noget som helst, vi så i 2008”

Situationen er dog ikke helt så skræmmende, som det lyder. Og i sin oprindelse er det ikke tænkt som en automatisk betalingsstandsning-grænse, som Goolsbee forsøger at gøre den til. Formålet er først og fremmest at give de føderale myndigheder mere fleksible muligheder for at optage gæld. Hvor Kongressen før skulle godkende hver enkelt gældsoptagelse, giver de med gældsloftet i stedet en ramme, inden for hvilken finansministeriet kan låne penge. Derfor er det heller ingen anomal proces, at loftet hæves. Det anomale er, at Republikanerne truer med at blokere det, hvilket kan lede til en situation, hvor USA rent faktisk ikke kan optage mere gæld. Det vil dog være en dumhed uden fortilfælde, hvis USA skulle gå bankerot på grund af stridigheder mellem politikerne i Washington – og derfor bliver truslen heller ikke rigtig taget seriøst.

Men måske var det rigtige spørgsmål i stedet, om man ikke netop blot rykker tættere på en konkurs, når man endnu en gang løfter gældsloftet

og dermed giver mulighed for, at USA kan nærme sig et gælds niveau af græske dimensioner?

Niels Bjerre-Poulsen: Republikanerne kæmper mere mod "Big Government" end mod gælden

Selvom Republikanerne næppe vil lade USA gå i betalingsstandsning, er gældsloftet, der kommer tættere og tættere på, en bekvem løftestang til at sætte fokus på gældsreduktion og til at fremstille Obama som præsidenten, der potentielt kan sidde ved roret, mens USA ikke længere kan betale sine regninger. Men ifølge USA-ekspert Niels Bjerre-Poulsen fra Syddansk Universitet, er det ikke så meget af bekymring for økonomien, at Republikanerne prøver at udstille Obama som en gældssynder.

"Når alle Tea Party-aktivisterne render rundt og taler om underskud, så er det noget, de fleste af dem aldrig har interesseret sig for før. Det er først og fremmest underskuddet som en metafor for Big Government, mere end det er en eller anden klar bevidsthed om, hvilke politiske begrænsninger det lægger på USA, at landet trækkes med en stor gældsbyrde," siger Niels Bjerre-Poulsen. Han mener, at hele Republikanernes fokus på gæld og underskud er en del af Republikanernes og særligt Tea Party-bevægelsens modstand mod den voksende stat.

"Hvis man ser på de sidste 50-60 år, så tror jeg, der er fire år, hvor USA ikke har haft underskud på det føderale budget. Så USA har i årtier kunnet leve fint med underskud. Derfor tror jeg først og fremmest, at man skal se på det som politisk begrundet, når det pludselig er blevet et tema. Noget af det har med Det Republikanske Partis forsøg på at genskabe sig selv at gøre. Republikanerne led først et nederlag ved midtvejsvalget i 2006 og derefter et ved præsidentvalget i 2008. Der er mange republikanere, der vil genopfinde partiet som partiet, der er økonomisk tilbageholdende og kæmper mod Big Government."

Og selvom Republikanerne forsøger at fremstå, som om de er meget villige til at barbere i gælden, så står de lige så meget i et hjørne som Demokraterne – og dermed er sandsynligheden for, at gældsreduktion virkelig kommer på dagsordenen, ikke reel, vurderer Niels Bjerre-Poulsen.

"Hvis man skal sige det meget firkantet, er det sådan, at demokrater historisk set har været parat til at foreslå udvidelser af velfærdsstaten uden at pege på, hvor pengene skulle hentes, og omvendt har republikanere uden de store bekymringer foreslået at lave skattelettelser uden at pege på, hvor pengene skulle hentes. Så det er en kombination af de to tendenser, der gør det meget svært at finde den politiske vilje til at gøre noget ved gælden."

Amerikansk økonomi er anderledes

Med gældskrisen i Grækenland i foråret 2010 slog Europa knappen fra stimulus og understøttelse af beskæftigelsen til opsparing og nedskæringer. Imens fremlagde præsident Obama et budgetforslag med et rekordhøjt underskud. Og godt nok vokser den amerikanske statsgæld med europæisk hastighed, men kreditorerne køber stadig velvilligt amerikanske statsobligationer, og derfor har Obamas hovedpine været at fastholde væksten, understøtte det skrøbelige boligmarked og først og fremmest få de mange arbejdsløse amerikanere tilbage i job.

Den agenda tog Obama således også med i det, der må betegnes som det vigtigste internationale økonomiske samarbejdsforum; kredsen af G20-lande. Her lobbyede præsident Obama og finansminister Timothy Geithner gennem 2010 for, at resten af verden opretholdt en vis grad af stimulus og gemte spareplanerne, til opsvinget var tilstrækkelig stærkt. Men 2010 blev langt fra året, hvor de store stimuluspakker fra 2008 og 2009 blev fortsat, tværtimod svingede alle lande fra kollapsestruede Græ-

kenland til bundsolide Tyskland blodigt sparekniven. Men når det ikke skete i USA, så skyldes det ifølge Niels Bjerre-Poulsen først og fremmest en indgroet tro på, at amerikansk økonomi bare er anderledes.

”De fleste vil sige, at USA på trods af en kæmpe gældsbyrde er i en anden situation end alle andre nationer. Det er stadig suverænt verdens største økonomi, den er stadig tre gange så stor som Kinas økonomi, og det vil sige, at selv med enorme underskud år efter år kan USA blive ved med at have den bedste kreditvurdering, så de renter, man skal betale for sin gæld, bliver ved med at være favorable.”

Hvad gør Obama?

Præsident Obama fremlægger i starten af februar sit forslag til et budget for 2012. Budgettet skal godkendes af Kongressen og med det republikanske flertal i Repræsentanternes Hus er der udsigt til en besværlig balancegang for Obama. På den ene side skal han dække det store underskud, som den toårige forlængelse af Bush-skattelettelserne øger, ligesom han slås med et gældsloft, der kommer tættere og tættere på. På den anden side vil han fortsat skulle stimulere den sløve jobskabelse, så ledigheden for alvor kan dykke fra niveauet på knap 9 til 10 %, som arbejdsløsheden længe har haft svært ved at slippe, inden præsidentvalgkampen i 2012.

”Jeg tror ikke endnu, at bekymringen for gældsbyrden er så rodfæstet hos amerikanske politikere, selvom de taler om det. Jeg tror, at de fleste af de republikanere, der taler om gælden som et stort problem, for dem er det mere et strategisk valg, det er en måde at bekæmpe føderale programmer på mere end en vurdering af, at gældsbyrden er et stort problem. Forstået på den måde at når man samtidig kan kæmpe hårdt for, at de rigeste 2 % også skal have skattelettelser, samtidig med at man fører to krig, der også har været ufinansierede, så er man ikke så bekymret for gælden,” vurderer Niels Bjerre-Poulsen.

”Min påstand er fortsat, at selv de republikanere, der taler om det som den højeste prioritet, i bund og grund er af den opfattelse, at amerikansk økonomi fungerer på nogle andre betingelser end andre økonomier, og at gælden derfor ikke er så stort et problem for USA, som den er for de fleste europæiske lande. Derfor tror jeg, det vil tage lang tid, før debatten for alvor udmønter sig i politisk handling.”

Efter krisen: Er økonomerne blevet klogere?

Den økonomiske krise har skabt en krise blandt økonomer. En del af økonomstanden – tellende prominente folk som nobelprisvinderne George Akerlof og Joseph Stiglitz – mødtes for nylig på King's College, Cambridge, for at diskutere behovet for ny økonomisk tænkning. Konferencen, hvor de to deltog, er en del af det nye Institute for New Economic Thinking, der blev stiftet ultimo 2009, med et 50 mio. dollars rygstød af finansguruen George Soros, for at fremme ny post-finanskrisepreget økonomisk teori. Men økonomerne er delt – er de eksisterende teorier tilstrækkelige – eller skal der tænkes helt nyt?

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

King's College, Cambridge, er økonomen John Maynard Keynes' domæne – hans ultimative hjemmebane. Det var her, den senere legendariske økonom i 1902 begyndte at studere matematik og filosofi. Det var her, han i 1908 vendte tilbage som underviser i økonomi. Og det var herfra, han grundlagde sit magnum opus "The General Theory of Employment, Interest and Money", der udkom i 1936 og – uanset hvad man i øvrigt mener om Keynes – må rangeres blandt de allervigtigste og mest originale bidrag til økonomisk teori.

Mange økonomiske kriser senere, og stadig med det seneste store tilbageslag særdeles præsent, mødtes 200 af verdens førende økonomer for nylig til en konference, som den danske økonomiprofessor Jesper Jespersen fra RUC har kaldt "et 'turning point' inden for makroøkonomisk teori".

Keynes skabte i 1930'erne et nybrud i økonomisk teori med sit svar på, hvordan den store depressions efterveer skulle angribes. Det er samme nybrud af keynesianske dimensioner, finanskrisefortvivlede økonomer nu er begyndt at efterlyse.

Med blikket rettet op af krateret fra det hul, The Great Recession, den verdens omspændende økonomiske krise anno 2007-2010, skabte, har selvransagelsen på ny nået økonomstanden.

Ny økonomisk tænkning

Den kontroversielle finansmand George Soros, der – efter de fleste skøn – tjente omkring 1 mia. dollars i 1992 på at spekulere mod pundet, indtil Storbritannien måtte trække sig ud af fastkurssamarbejdet i Europa og devaluere, er kendt for at dele generøst ud af sin formue til velgørende projekter.

Senest har han brugt 50 mio. dollars af sin, ifølge Forbes, 14 mia. dollars store formue på et nyt projekt, Institute for New Economic Thinking, en slags tænketank, der skal danne platform for økonomers selvransagelse og bidrage til udviklingen af ny post-finanskrisøkonomisk teori.

Instituttet blev grundlagt i oktober 2009, men først med åbningskonferencen The Economic Crisis and the Crisis in Economics på King's College, Cambridge, den 8.-11. april, har tænketanken gjort opmærksom på sig selv.

Og initiativet skal tages seriøst. Det ses blandt andet på listen af hovedtalere ved konferencen, der talte den tidligere franske finansminister og nuværende IMF-direktør Dominique Strauss-Kahn, chef for det britiske finanstilsyn lord Adair Turner, nobelprisvinderne Joseph Stiglitz og George Akerlof, tidligere IMF-cheføkonom og nuværende MIT-professor Simon Johnson, samt selvfølgelig George Soros selv.

Foruden diskussioner om Grækenland, gældskrisen og finansiel regulering var konferencens primære fokus at sætte et stort spørgsmålstegn ved

det, økonomerne troede, de vidste før finanskrisen, samt sætte kursen for den nye økonomiske tænkning, der skal dominere i genopbygningsperioden og frem.

”Put up – or shut up”

Finanskrisen har fået økonomer til at se indad. Hvor kom krisen fra, og hvorfor blev den ikke opdaget i tide? Er der noget galt med modellerne, og skal det hele kastes over bord?

En yndet forsimpning af diskussionen – kampen om den økonomiske diskurs – er at lade diskussionen stå ved antagelsen om, at mennesker er rationelle, og omkring den efficiente-markeds-hypotese – at markedet prissætter aktiver ”korrekt” ud fra den tilgængelige information. Forsvarerne vil hævde, at det i mange tilfælde repræsenterer den bedst opnåelige version af sandheden. Modstanderne – herunder mange af konference-deltagerne ved New Economic Thinking – vil bløde op for det, de mener er urealistiske antagelser. Antagelser, der gjorde, at økonomer ikke forudså krisen.

Den danske Keynes-tilhænger og økonomiprofessor på RUC Jesper Jespersen skrev før King’s College-konferencen på sin blog på Altandetlige.dk:

”Det er efter min mening hævet over enhver rimelig tvivl, at denne konference vil komme til at udgøre et ’turning point’ inden for makro-økonomisk teori. Ligesom kriserne i hhv. 1930’erne og 1970’erne ændrede makroteorien markant, så er det blevet åbenbart af den aktuelle finansielle og økonomiske krise, at lærebøgerne skal skrives om, thi kravet om større realisme i de makroøkonomiske modeller er blevet uomgængeligt.”

Hans kollega og medblogger på Altandetlige.dk Henrik Jensen, økonomiprofessor på Københavns Universitet, har siden ytret sig begejstret over en af konferencens deltagere: Harald Uhlig, der bestemt ikke er med på nybruds-bølgen.

Henrik Jensen fremdrager på sin blog særligt en af Uhligs pointer, der med utrolig præcision illustrerer modstandernes position:

”Det er nemt at kritisere denne og lignende modeller, men inden for forskningsverdenen må du enten rette ind eller holde mund [”put up or shut up”]. Kun en bedre model kan erstatte den eksisterende.”

Og det er så her, økonomerne nu står. Den ene halvdel efterlyser nye, bedre, mere pragmatiske, ikke så forsimplende modeller, der fanger mere af den økonomiske virkelighed. Over for dem står den anden halvdel og siger, at så længe I ikke kan vise os en bedre model, vil vi stadig have lov til at bruge det bedste, vi har; de eksisterende modeller. Med Harald Uhligs ord ”you either put up or you shut up”.

Et turning point?

Gav konferencen så den efterlyste rystetur til økonomisk teori? Blev konferencen det ”turning point” for Jesper Jespersen, som han proklamerede forud for konferencen?

”Min gamle chef nævnte af og til, at jeg havde den svaghed, at jeg indimellem kunne forveksle håb med realiteter,” lyder Jesper Jespersens udlægning et par uger efter konferencen på King’s College.

Økonomiprofessoren fra RUC er – og har længe været – en af dem, der håber, at nye vinde inspireret af gode gamle Keynes snart vil dominere.

Tanken er den, at når så få økonomer var i stand til at se krisen komme, må noget være galt.

Den brede erkendelse blandt økonomer er ved at samle sig om, at en stor del af finanskrisen, der kickstartede hele den økonomiske krise, skyldes fejlkonstruerede finansielle produkter, amerikanske boliglån – kon-

strueret efter antagelsen om, at priserne ville fortsætte op, og at renten ville forblive lav, samt at et boligprisfald i samtlige 50 amerikanske stater på en gang var en umulighed. Desuden kan årsagen findes i værdipapirer sammensat og bundtet efter principper, der skjulte risikoen og fik alle til at miste overblikket. Væddemål og grådighed. Den slags.

Men foruden det er der en stadig større gruppe, der mener, at fundamentale, generaliserende antagelser om rationelle agenter og efficiente markeder må afløses af mere pragmatiske, virkelighedsnære alternativer.

De mener, at finanskrisen har bevist, at den eksisterende skole har taget fejl.

Henrik Jensen, økonomiprofessoren fra Københavns Universitet, tilhører derimod den gruppe, der ikke er parat til at smide den eksisterende økonomiske teori på finanskrisens bål.

Blev konferencen på King's College det "turning point" for makroøkonomisk teori, som Jesper Jespersen har kaldt det?

"Jeg er nok lidt gammeldags. Jeg kan ikke se, at konferencen viser noget særlig nyt. Det er da skønt, at en mæcen som Soros skænker betragtelige summer til konferencer af denne art. Men et 'turning point' tror jeg ikke, det bliver, på basis af hvad jeg har læst. Højst et lille startskud."

Den langsomme evolution

Henrik Jensen tilhører den koldblodige økonomirace. Forandringer er velkomne – men først når de kan erstatte en eksisterende model med et bedre alternativ.

"Blot fordi journalister, politikere og andet godtfolk helst taler om mindst et paradigmeskift, eller behovet for dette, hver gang der sker noget voldsomt, så skal økonomer ikke per automatik lægge sig og logre med halen. De skal ikke ligge under for modeluner; det må videnskabsfolk nærmest per definition ikke."

Og det er da i virkeligheden også en langsom udvikling, der er i gang, mener Henrik Jensen. Når nobelprisvindende George Akerlof med sin økonomikollega Robert Shiller skriver en finanskrisemotiveret bog om de dyriske instinkters påvirkning af menneskers økonomiske beslutninger [bogen "Animal Spirits", der udkom i foråret 2009, red.], er det, som Henrik Jensen ser det, et opkog – eller frugten af – 30 års arbejde. Tilsvarende gælder for Joseph Stiglitz, en anden nobelprisvinder, der fik sin pris i 2001 for sit arbejde med imperfektioner af finansielle markeder og nu er et af trækplasterne i New Economic Thinking.

Som Henrik Jensen siger: "Voldsomme ting skaber selvfølgelig et skift i fokus. Og det har man da oplevet. Ordene *financial crisis* optræder vel nærmest i hver tredje makroøkonomiske artikels abstrakt for tiden. Så det er skam ikke, fordi finanskrisen bliver forbigået i tavshed af mainstream-økonomer. Der skal nok komme meget ny indsigt ud af krisen. Om det bliver et voldsomt skift, i den forstand at alt, der er skrevet før 2007, bliver nærmest værdiløst, det tror jeg bare ikke på."

Hvor reform-skolen slår til lyd for en eller anden form for pragmatisme i den økonomiske teori, slår Henrik Jensen til lyd for den ultimative pragmatisme i tilgangen til økonomisk teori – og særligt nyudviklede teorier: "Jeg er meget interesseret i at se fødsler af nye teorier. Om de så har det ene eller andet navn, tilhører den ene eller anden 'økonomiske skole', det er jeg fuldstændig ligeglad med. Det, jeg er interesseret i, er, om de gør os klogere på virkeligheden. Alt for mange har i disse tider travlt med at putte teorier i bås og kræve den ene eller anden skole afskaffet eller rehabiliteret. Det er en død diskussion, som blot fastholder offentligheden og politikerne i en misforstået opfattelse af økonomi som noget, hvor man skal vælge side."

The Economist omtalte formålet med Soros' pengeindsprøjtning i New Economic Thinking, som en måde at hjælpe økonomerne til at bestige det rette bjerg.

De mest fortvivlede, nybruds-ivrige økonomer mener at se den øvrige økonomiflok gå op ad det forkerte bjerg – og at bjerget er det forkerte, har finanskrisen med tydelighed vist.

De fleste mainstream-økonomer fastholder dog stadig det synspunkt, at man bliver klogere af sine fejl, også af finanskrisen, men at forandringer skal komme med tiden af bedre viden – ikke af pludselige kriser. At økonomer hele tiden bliver klogere.

Henrik Jensen til RÆSON: Kina manipulerer ikke sin valuta mere end Danmark

Selvom det gør ondt på amerikanerne, at Kinas lave valutakurs trækker produktion til Asien og sender arbejdsløshed den anden vej, så er USA ikke meget bedre selv, når de anklager Kina for valutamanipulation, mener økonomiprofessor Henrik Jensen.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

USA anklager Kina for at styre sin valutakurs som en hånddukke i et gadeteater og holde valutakursen – yuan'en – kunstigt nede i pris. Det gør Kina for at favorisere de kinesiske eksportører, lyder det amerikanske skudsmål, og løbe med produktionen på – blandt andet – amerikanernes bekostning. Den lave yuan-kurs gør Kina til en attraktiv samhandelspartner, mens den amerikanske eksportsektor lige nu mest af alt producerer arbejdsløshed. Amerikanerne vil have kineserne til at slippe sit manipulerende tag om yuan'en og lade den flyde frit. Men hvad er den økonomiske substans i kurs-diskussionen?

Som økonom vil du så sige, at Kina manipulerer sin valutakurs? ”De manipulerer vel ikke mere med valutakursen, end Danmark har manipuleret med sin valutakurs i 30 år?,” spørger Henrik Jensen, der er økonomiprofessor på Københavns Universitet med speciale i international makroøkonomi. Han henviser til den danske fastkurspolitik mod først den tyske D-mark og sidenhen mod euroen:

”At have en fastkurs medbringer noget stabilitet, som er gavnlig. Men det er klart, at Danmark er et lille land, så hvad vi gør – hvis det har en negativ skadesvirkning på andre lande – har meget lille effekt. Kina er et stort land: Når de begynder at koble deres valutakurs på en anden, så bliver den gavn, det må have for dem, noget negativt for andre. Men det er klart, at vi ikke kalder det ’manipulation’, når vi taler om Danmarks valutakurspolitik.”

Henrik Jensen fremhæver, at USA på mange måder har gjort det samme ved at indføre told på japanske biler: ”Det er jo også at manipulere med prisen, så amerikanerne ikke skulle købe de mere billige japanske biler.”

USA bruger for meget, Kina for lidt

Blandt andet på grund af Kinas relative handelsfordel, men langt fra kun derfor, har kineserne et stort handelsoverskud. De sælger langt mere til udlandet, end de køber af udlandet, og omvendt har USA et ekstremt stort handelsunderskud – de køber langt mere af udlandet, end de sælger.

Hvad er konsekvenserne af, at Kina har et ekstremt stort handelsoverskud og USA et ekstremt stort handelsunderskud?

”Det har egentlig ikke nogen direkte konsekvenser. Det skyldes, at kineserne sparer meget mere op end amerikanerne. Dem, der sparer op, vil have overskud, og de andre vil leve for lånte penge. Det er der sådan set ikke noget i vejen med. Det gælder jo også for privatpersoner; jeg låner penge hos min kreditforening for at finansiere mit hus, og så har jeg underskud over for dem. Sådan vil det også være mellem lande. Der er ikke noget teoretisk til hinder for, at det ene land har permanent underskud og det andet land permanent overskud. Det kan sagtens leve i harmoni.”

Men hvornår bliver det et problem, at USA forbruger på Kinas regning, og at Kina suger dollarsedler til sig?

”Problemet opstår, hvis tendensen accelererer. Set fra USA’s vinkel: Hvis du har så stort et løbende underskud, at gælden vokser, og rentebetalingerne vokser i et tilpas hurtigt tempo, så kan du få en situation, hvor udlandsgælden begynder at gå på et eksplosivt forløb. Og så bliver det uholdbart. Den eneste måde, hvorpå man så kan redde landet, er ved ponzi-spil [pyramide-spil, red.], hvor du bliver nødt til at tage nye lån for bare at kunne betale renter på det gamle lån. Og det er selvfølgelig uholdbart,” forklarer Henrik Jensen, der tilføjer: ”Der er lidt en analogi til Grækenland,” med henvisning til gældskrisen i Sydeuropa og særligt Grækenland der i foråret og forsommeren kæmpede for at holde sig af en eksplosiv gældsbane. Men han tilføjer: ”Lige nu er der dog ikke noget, der tyder på det [et uholdbart forløb, red.], for den amerikanske rente er jo fortsat lav.”

Men den diskussion er vel lige relevant hvad enten det er kineserne eller nogle andre, der låner amerikanerne penge?

”Ja. Det afgørende er tilliden til USA, og om de overhovedet kan betale det her penge tilbage på sigt – kan de overhovedet servicere gælden [rentebetalingerne, red.]? Hvis alle folk tror, at de kan det, så er der ikke noget problem.”

Kina låner til USA for at holde dollaren stærk

Hvad sker der, hvis kineserne beslutter, at de ikke vil låne amerikanerne penge længere?

”Det er jo ikke noget, kineserne som nation kan bestemme. Det er jo ikke sådan, at der sidder én agent og bestemmer, at ’nu vil jeg låne penge til amerikanerne’. Det er jo et helt edderkoppespind af et marked, hvor strømmene kører rundt og sørger for, at det, amerikanerne mangler, det tilflyder i kapital.”

Og Kina kan godt have en interesse i at låne dollars tilbage til USA, understreger Henrik Jensen: ”Kina har en interesse i at låne dollars tilbage til amerikanerne i stedet for at dumpe dem på markedet – dét ville svække dollaren, hvilket er det samme, som at den kinesiske valuta styrkes i værdi i forhold til dollaren.”

”Hvis kineserne skulle beslutte sig for ikke at låne penge til amerikanerne, så skulle det simpelthen være i protest mod, at USA indførte kapitalmarkedrestriktioner. Altså sige: Nu lukker vi for de finansielle strømme. Men den situation vil kineserne jo heller ikke være interesseret i. Så vil de sidde tilbage med en masse overopsparing, som de ikke vil kunne bruge til noget.”

Henrik Jensen påpeger dog også, at det er meget kortsigtet kun at fokusere på den nominelle valutakurs. Det vigtige er det relative prisniveau mellem landene. For selvom en lav kinesisk valutakurs lige nu giver en konkurrencefordel, så tilsiger al teori, at de kinesiske eksportpriser gradvist vil stige og dermed udhule konkurrenceevnefordelen. ”Så på længere sigt er selve den nominelle valutakurs – manipuleret eller ej – ligegyldig.”

Kina: Hvorfor redder Kina Europa?

Kina har gennemført et fornemt januar-opkøb og med veltrænede PR-evner sat sig i stolen som euroens redningsmand, nu hvor Tyskland ikke frivilligt træder ind. Ved at lave aftaler med de enkelte europæiske lande – snarere end med et samlet EU – øger Kina sine muligheder for at få noget til gengæld.

Af Jonas Parellø-Plesner

Så er der januar-udsalg i Europa. Den kinesiske vicepremierminister, Li Keqiang, som af mange skydes til at efterfølge Wen Jiaobao i 2012, afsluttede i dag sin Europa-turné efter besøg i Spanien, Tyskland og Storbritannien. I Spanien annoncerede Kina igen opkøb af spanske statsobligationer – denne gang til en anslået værdi af 6 mia. euro. I Tyskland, hvis eksport bugner som et BRIK-land, og som er Kinas største samhandelspartner i Europa, blev der indgået solide kontrakter. Selv i Storbritannien, hvor momsens ellers lige er steget til forbrugernes vrede, var der gode køb at gøre for Kina i oliesektoren. Liu Xiaoming, Kinas ambassadør i UK, beskrev det som "cold Europe is feeling the warmth of the Chinese breeze". I Europa køber Kina højteknologisk knowhow, og i Afrika finder man råstofferne til den kinesiske økonomis fortsatte fremdrift.

Opkøbet af spanske statsobligationer følger i kølvandet på tidligere opkøb sidste år og lignende opkøb i Grækenland og muligvis Portugal. Men hvorfor kommer Kina ind, når andre investorer er nervøse for de gældsplagede europæiske landes kreditværdighed?

Vi må delvist tage kineserne for pålydende. Kina ønsker oprigtigt ikke at se euroen falde sammen og derefter: Europa. Det skyldes ikke rendyrket altruisme – for det er i Kinas nationale interesse at opretholde en stabil europæisk økonomi. EU er blevet Kinas største handelspartner, og indtil Kina får omstruktureret sin samfundsmodel til en mere forbrugerbaseret version, forbliver eksporten til Europa en essentiel ingrediens i at sikre fortsat kinesisk vækst. En endnu svagere euro ville i øvrigt også gøre EU's eksport endnu mere konkurrencedygtig på det kinesiske marked, hvor Tyskland med blandt andet sin bil- og maskinproduktion gør et godt indhug.

En anden grund er, at Kina har penge, der skal placeres i en usikker verden: verdens største valutareserve. Den hidtidige massive placering i dollars ser også mere og mere usikker ud, nu hvor USA lader seddelpressen løbe. I det lys er der brug for at sprede midlerne og risikoen. Der kommer euroen ind. Det er sådan set en positiv historie – og et luksusproblem for kineserne. Kina har penge at placere. Europa mangler dem.

Men der er også en politisk og europæisk kalkule hos Kina. Opkøbene fungerer som en forsikringspolice til at sikre sig mod europæisk handelsprotektionisme. De medvirker også til at positionere kinesiske prioriteter. Kina vil gerne have løftet den europæiske våbenembargo, der blev indført efter studenter-nedskydningen på den Himmelske freds Plads i 1989. Det ville være et symbol på, at EU valgte Kina, særligt fordi USA slet ikke vil have det. Kina vil også gerne have den længe attråede status som markedsøkonomi i WTO-sammenhæng, der vil gøre det sværere for EU at tage beskyttelsestiltag mod Kina på handelsområdet.

Kina kommer altså til Europa med en gennemtænkt plan og strategi. Opkøbene kommer til at fremstå som en godhjertet hjælp og ikke som en ligeværdig investering i den europæiske økonomi. Det medfører, at lande som Spanien, hvor Kina nu står for op til 20 % af gælden, står svagere over for sin kinesiske bankmand. Det er samme dilemma, som det mægtige

USA også står i indfanget ved Clintons spørgsmål til den australske premierminister: "How do you deal toughly with your banker?"

Dermed forstærkes allerede indbyggede svagheder i at få 27 lande til at fremføre fælles prioriteter over for Kina. Og det giver Kina bedre mulighed for kyndigt at dele og herske EU igennem de modsætninger, som allerede findes. Kina ved, at gruppen af frihandelslande som UK, Nederlandene, Danmark og Sverige vil sikre Kina, mod at der rejses handelsbarrierer. Og Kina ved, at en anden gruppe af lande, hvor der er et vist sammenfald med de kriseramte PIIGS-lande [PIIGS: Portugal, Italien, Grækenland og Spanien, red.] sørger for, at EU's kritik på menneskerettighedsområdet ikke skrues for højt op.

Europa burde stå stærkere og mere samlet. Et system med fælles euroobligationer, som kunne betyde, at Kina skulle købe ind i den samlede europæiske økonomi og ikke satte enkelte lande i tiggerrollen. Men så langt kom EU aldrig i sin udvikling, før eurokrisen ramte.

Derudover havde Kina faktisk en europæisk mulighed i sidste uge, samtidig med at man annoncerede opkøb i Spanien, da den europæiske krisefond udstedte 5 mia. euroobligationer blandt andet for at understøtte Irland. Men her var der ingen officiel kinesisk tilkendegivelse om opkøb og støtte til Europa – nok fordi man ved, at de politiske muligheder ved disse opkøb er mere begrænsede. Interessant nok har den anden store asiatiske økonomi Japan ellers lige meddelt, at man regner med at opkøbe i den nye europæiske støttefond.

Kina har gennemført et fornemt januar-opkøb og med mere veltrænede PR-evner sat sig i stolen som euroens redningsmand, nu hvor Tyskland ikke frivilligt træder ind.

Det får også stor betydning for EU's forsøg på at lancere et mere gensidigt forhold til Kina – altså et mere noget for noget-forhold, hvor EU også får tilgodeset sine interesser som bedre markedsadgang, beskyttelse af europæiske produkter og patenter samt adgang til Kinas bugnende marked for offentlige byggerier og infrastruktur; et felt, hvor Kina har adgang til EU's marked.

EU's udenrigsminister Ashton fik "go ahead" på sådan en ny Kinastrategi fra regeringscheferne i EU i december, men det kræver også, at de enkelte lande, når de står over for Kina, husker at presse for fælles europæiske budskaber og ikke kun se frem til næste terminsdato på lånet. Her var der dog lyspunkter i både Tyskland og UK, hvor både menneskerettigheder, europæisk markedsadgang i Kina og Kinas monopol på sjældne jordarter var med på dagsordenen.

Jonas Parello-Plesner arbejder for European Council on Foreign Relations og er medlem af RÆSON's chefredaktion.

60 år: Nu kan alle mærke Kina

I morgen fylder Folkerepublikken Kina 60 år. Mens det sker, er landet i rivende økonomisk udvikling og vokser samtidig som verdensmagt, så det kan mærkes på alle verdens kontinenter. Og på hjemmefronten er Kina i gang med en kulturel og politisk genopfindelse af sig selv som China Incorporated ved at kombinere autoritære rekrutteringsprogrammer med en større frihed for borgerne end nogensinde før.

Af Flemming Ytzen

Fredelig opstigning – *peaceful rise* – er den etikette, som Kinas ledelse har anvendt om landets udenrigspolitik i det 21. århundrede. Helt fundamentalt handler det om, at et land med en så markant voksende økonomi – og et effektivt politisk styringssystem til at bakke ambitionerne op – før eller siden tiltager sig eller kræver indflydelse på de globale magtforhold. I Kinas tilfælde tegner det til, at opstigningen vil ske med fredelige midler i hvert fald et stykke tid endnu.

Morgendagens 60-års fødselsdag er kun et symbol på de dramatiske ændrede vilkår for en femtedel af menneskeheden. Det kinesiske folkehav står midt i et gigantisk eksperiment, som kun har 30 år på bagen, men udvikler sig med imponerende hastighed. I de tre årtier, hvor Kina har fulgt en eksperimenterende reformpolitik (læs mere om dette i interviewet med den kinesiske økonomiprofessor Cui på side 312), hvis nøgleord har været åbenhed og internationalisering, har den etablerede akademiske sagkundskab diskuteret, om Kina kan opretholde sit formelt kommunistiske politiske system og samtidig fortsætte udviklingen af både en markedsøkonomi og et aktivt civilsamfund, hvor landets borgere træffer flere og flere beslutninger uafhængigt og individuelt.

Den særlige kinesiske model er blevet kaldet ”markeds-leninisme” eller ”kongfutsiansk leninisme”. Vi har også hørt virksomhedsvarianten: China Incorporated. En vel nok mere dækkende definition på reformpolitikens Kina er en ”civilisation, der foregiver at være en stat”, som den amerikanske sinolog Lucian Pye engang har formuleret det. Kina fylder 60 i denne uge, men er så ung, sprudlende og vital som aldrig tidligere – samtidig med at rigets 2500 år gamle kulturelle og filosofiske fader, Kongfutse (Confucius) er genstand for en politisk besluttet renæssance. Den gamle vismand skal legitimere Kinas forvandling under etiketten ”det harmoniske samfund”.

Kinas økonomiske magt vokser

Vi står over for et gigantisk samfund, som har fundet en model for vækst, velstand og politisk legitimitet – uden at kopiere en vestlig skabelon. Kan Vesten leve med det? Den britiske forfatter og professor Timothy Garton Ash mener, at verden bør hilse Kina velkommen som en stor medspiller og fulgyldig deltager i den åbne verdensorden, som er blevet opbygget siden 1945. Tidligere i år skrev han i *The Guardian*: ”I stedet for at modsætte os kinesiske anmodninger om større indflydelse i internationale organisationer bør vi tilbyde denne indflydelse på eget initiativ. Dernæst skal de vestlige lande, tålmodigt og vedholdende fremføre det argument, at indholdet i en åben og liberal orden ikke nødvendigvis afspejler vestlige, men derimod universelle værdier. Dette bliver ikke nemt, men Kina er spækket med skarpe og åbne hjerner. Der er meget at vinde”.

Og noget tyder på, at kineserne allerede er ved at trænge igennem. Det nylige Pittsburgh-topmøde, der erstattede G8 med G20, blev en illustration af, hvor lidt Kina behøver at presse på for at opnå sine mål. ”Riget i

midten” blev inviteret inden for i kredsen af de rige og magtfulde næsten uden at kræve det.

For nylig konstaterede Orville Schell, direktør ved Center of US-China Relations ved Asia Society, at Kinas svar på finanskrisen var at indlede historiens mest imponerende infrastrukturprogram. ”De har også implementeret en vellykket økonomisk genopretningspakke og bevæger sig nu frem i forreste linje i udviklingen af miljøvenlig teknologi, vedvarende energi og energieffektivitet. Alt sammen aktiviteter, som vil skabe vækst i den nye globale økonomi. Kina summer kort sagt af energi, penge, planer, ledelse og fremdrift, mens Vesten virker lammet,” lød hans vurdering.

Asien samarbejder

Vil lederne i Beijing andet end at beholde magten og blive rige i processen? Den globale finanskrisen, der begyndte i sensommeren 2008, fik analytikere til at fremrykke tidspunktet for det historiske øjeblik, hvor den kinesiske drage lægger sig ud i overhalingsbanen og svinger uden om den amerikanske ørn i det globale kapløb om vækst og velstand i det 21. århundrede. Økonomer diskuterer, om det sker i 2030 eller 2050. Overordnet arbejder Kina på at integrere sine asiatiske naboer i et tættere økonomisk fællesskab. Integration via samhandel og investeringer skal få tidligere fjender til at se Kina som kilden til fremtidig velstand og stabilitet. Bestræbelserne tog fart med det såkaldte Chiang Mai Initiative (CMI) i 2000, opkaldt efter den nordthailandske by, hvor et østasiatisk topmøde blev holdt. CMI er blevet kaldt et ”beskyttelsesarrangement”, der skal sikre landene, når der indtræffer fremtidige kriser.

Det interessante perspektiv er her, at rivaliseringen mellem Kina og Japan ikke længere blokerer for fortsat økonomisk integration i Østasien. Redskabet er en fond på 120 mia. dollars. Næppe begyndelsen til en erstatning for Valutafonden (IMF), men et vigtigt supplement, der på sigt kommer til at gøre fremtidige interventioner fra IMF overflødige. I dette samarbejde er Kina på vej til at overtage Japans og USA’s rolle som attraktiv handelspartner, investor og bistandsyder i Østasien.

For at ingen skal være i tvivl om Beijings hensigter på lang sigt er det værd at erindre om oprettelsen af China Investment Corp (CIC) i september 2007. Her har Beijing foreløbigt placeret 200 mia. dollars (omkring en syvendedel af landets valutareserver på daværende tidspunkt), og hovedformålet er opkøb af virksomheder i udlandet.

Kina har siden 2006 været Afrikas tredjestørste samhandelspartner. Kun USA og Frankrig handler mere med Afrika, end Kina gør, så Kina har dermed overhalet den gamle imperiemagt Storbritannien. I 1999 beløb samhandlen sig til godt 2 mia. – seks år senere var tallet tæt på 40 mia. Økonomen Jeffrey Sachs, der er tilknyttet FN’s millenniumprojekt, har sagt, at Beijing er i en bedre position til at hjælpe Afrika end de vestlige lande, for Kina ”holder færre foredrag og giver mere praktisk hjælp”. Og for at understrege Kinas selvopfattelse af at være en international magt på linje med de vestlige stater er Beijing begyndt at eftergive en del af sin gæld til de afrikanske stater og har indført en række handelslempelser for udvalgte varer fra 25 af de allerfattigste lande.

På meget lang sigt arbejder Kina på at kunne reducere afhængigheden af mellemøstlig og afrikansk olie. Det vil muligvis kunne lade sig gøre, når Beijing er nået til enighed i den langvarige konflikt med sine sydlige naboer om grænsedragninger i Det Sydkinesiske Hav. Der er et stykke vej endnu, men for det gode naboskabs skyld taler alle parter med hinanden i disse år. Kina har næppe råd til at lægge sig ud med sine sydlige naboer omkring dette store og lovende havområde og arbejder derfor målbevidst i disse år på at opbygge politisk tillid og samarbejdsstrukturer.

Autoritære reformer og borgerindflydelse

Mens Kinas økonomiske vækst og udenrigspolitiske dynamik har sat håndgribelige aftryk i verdenssamfundet, er det for omverdenen noget mere uklart, hvor langt de kinesiske reformpolitikere er nået på hjemmefronten. Eller sagt på en anden måde: hvor langt de i virkeligheden har bevæget sig, siden Mao Zedong etablerede en meget sovjetmarxistisk virkelighed i sit land i 1950'erne.

Alt taler for, at Kinas reformstrategier har vejet den vestlige demokratimodel – og fundet den for let. Når officielle parti- og statsrepræsentanter taler om demokrati, mener de noget ganske andet med ordet end det, vi forstår ved det. Sagt i kort form handler en ”demokratisering” i Kina om, at kommunistpartiet med sine flere end 75 millioner medlemmer skal blive bedre til at rekruttere de mest egnede til at styre riget – efter uddannelse og kvalifikationer og ikke som i Maos tid efter ideologisk og politisk loyalitet”. Ganske som Kongfutse og hans kejserlige efterfølgere tilsigtede det, er Kina med andre ord i gang med en kulturel og politisk genopfindelse af sig selv.

Kineserne taler om ”demokrati”, men mener meritokrati. Det betyder et politisk-administrativt system, hvor kun *the best and the brightest* får lov til at komme til tops. Ganske som hvis det havde været Novo eller Mærsk. Derfor er betegnelsen China Incorporated ganske rammende. Et politisk styresystem byggende på meritokratiske principper er selvsagt autoritært, men betyder ikke nødvendigvis, at hele befolkningen gøres til lydige undersåtter. Partistaten har skabt nye måder at skabe borgerindflydelse på, f.eks. ved at udpege borgerpaneler, der får til opgave at prioritere mellem forskellige udviklingsprojekter i lokalsamfundet.

Professor i kinesisk ved Aarhus Universitet Stig Thøgersen har beskrevet, hvorledes disse projekter præsenteres af eksperter i offentligheden, og at projekterne efter grundige diskussioner bliver sat til afstemning blandt borgerne. På møderne udformes prioriterede lister, som sendes videre til den lokale folkekongres. Den forventes at følge panelets indstillinger, når den formelt vedtager budgettet for det følgende år.

Modellen kaldes deliberativt demokrati og blev bragt til Kina af den amerikanske professor James Fishkin. Det kan netop accepteres af de kinesiske myndigheder, fordi demokratiets spillerum er nøje afgrænset. Staten sikrer sig, at de lokale beslutninger afspejler befolkningens holdninger, men beholder magten til at afgøre, hvilke sager borgerne skal spørges til råds om. ”Der er således ingen fare for beslutninger, der fører til større omvæltninger, men det er værd at lægge mærke til, at staten faktisk afgiver reel magt til borgerne gennem disse høringer. Normalt er den slags prioriteringer mellem projekter en oplagt mulighed for embedsmænd til at modtage bestikkelse fra entreprenørerne, men det er sværere, når beslutningerne lægges ud til åben debat,” pointerer professor Stig Thøgersen. ”Andre eksperimenter går på at få skaffet sig af med upopulære embedsmænd, der kan være belastende for staten og partiet, gennem popularitetsafstemninger. Men de fleste af disse afstemninger foregår inden for partiet. Hvor det tidligere var en fast regel, at lokale stats- og partiledere blev udpeget af det umiddelbart højere niveau, holder man nu nogle steder reelle afstemninger på lokale partikongresser, når der skal findes en ny partisekretær. Formelt har det godt nok altid været kongressen, der var besluttende myndighed, men det er noget nyt, at man eksperimenterer med at tage denne regel alvorligt,” forklarer professoren i en særudgave af Kinabladet, der udkommer her i oktober.

Det afgørende spørgsmål i bedømmelsen af Kinas fremtidige interne reformkurs er ifølge Thøgersen, om kommunistpartiet kan udvikle en bæredygtig autoritær model. Er det realistisk at komme korrupsionen til

hjælp uden demokratiske reformer? Hvis det lykkes, er det svært at se, hvad der kan rukke en autoritær politisk model, hvor man løbende sørger for at afstemme kursen med de mest magtfulde befolkningsgrupper og enkeltpersoner.

Dette er kernen i den neo-autoritære kinesiske model: Partiet med sine 75 millioner medlemmer – tilstrømningen stiger stærkt i disse år – har allieret sig med rigets nye middelklasse, der sandsynligvis tæller en kvart milliard.

De underprivilegerede – industriarbejderklassen og bønderne – har blot at rette ind i denne orden, fordi middelklassen vil fortsætte med at høste frugterne af reformpolitikken.

Ventiler for lokal frustration

Men selvfølgelig er der risici ved denne eksperimenterende reformpolitik. Partiet bliver i stigende grad udfordret på sit magtmonopol. Millioner af borgere protesterer årligt mod overgreb og uretfærdigheder. Der er typisk tale om lokal korrupsion og magtmisbrug, hvor borgerne anmoder de centrale myndigheder om at gribe ind.

Af ren og skær nødvendighed har partistaten derfor tilladt tusinder af sociale organisationer, der kan tjene som "ventiler" for lokal frustration og varetægelse af nye interesser, herunder miljøbeskyttelse og erhvervsinteresser. Enhver ny organisation i Kina kræver statens tilladelse, men den gives ofte. Hertil kommer de mange uformelle netværk, der markerer sig på enkeltsager. De bliver i høj grad hjulpet på vej af de sociale medier som internettet og mobiltelefonien.

"Realiteten er, at det kinesiske samfund aldrig tidligere har været så frit under et etableret regime, og at grænserne for ytringsfrihed og politisk artikulation bliver stadig videre. Det sker ikke som resultat af en stor plan, som kommunistpartiet kunne have ønsket sig, men nærmere som følge af både kamp og dialog mellem stat og samfund, som konstant får grænserne for aktion og interaktion til at flytte sig," konstaterer professor i kinesisk ved Københavns Universitet Jørgen Delman. Han pointerer, at Kinas civilsamfund udvikler sig i sfæren mellem stat, økonomi, samt familie og klaner – i princippet et åbent område, hvor borgerne kan samarbejde og organisere sig uafhængigt af deres øvrige tilhørsforhold for at forfølge interesser, som de deler med andre, over for myndigheder, institutioner og virksomheder.

Gennem århundrederne har Kinas magthavere aldrig accepteret uafhængig samfundsorganisering. Det har ikke forhindret civilsamfundet i at agere, dog oftest i fælles forståelse med magthaverne og med sanktion fra statsmagten. Men de historiske organisationer i civilsamfundet har aldrig været demokratiske institutioner, forklarer Delman.

Tilbage står, at det kinesiske civilsamfund om ti år, når Folkerepublikken runder de 70, sandsynligvis vil have fået afgørende indflydelse på udformningen af den variant af "demokrati", som reformstrategerne tumler med i det gigantiske laboratorium. De bliver ikke vores vestlige model, men deres egen.

Politikens journalist Flemming Ytzen har besøgt Kina og Taiwan regelmæssigt siden 1978. I fjor udgav han den anmelderroste "Supermagten Kina – mirakel eller mareridt" på Politikens Forlag.

"The Beijing-consensus": Kina som foregangsland

Den globale krise har gjort det tydeligt, at verden må se andre steder hen end til USA for at finde nye økonomiske løsninger, mener kinesisk økonom. Udviklingslande vil i fremtiden lade sig inspirere af Kinas idéer – og landets indflydelse på omverdenen vil derfor øges uden brug af militære magtmidler. Professor i økonomi ved Tsinghua University Zhiyuan Cui var for nylig i København som keynote speaker ved konferencen "Spheres of Influence – the soft power of Asia" på Københavns Universitet.

Interview af Ras Tind Nielsen

Hvad mener du med "blød" magt?

Begrebet "blød" magt blev formet af den amerikanske politiske teoretiker og embedsmand Joseph Nye. Helt firkantet beskriver det det enkelte lands indflydelse på verdenspolitikken baseret på landets idéer og ikke på dets militære eller "hårde" magt.

Kan du give et eksempel på Kinas bløde magt?

Det er interessant at se på et begreb, som kaldes "the Beijing Consensus", der har floreret i de internationale medier de sidste par år. Det har i særdeleshed været brugt som kontrast til "the Washington Consensus", men det er vigtigt at pointere, at selve begrebet ikke er formet af kinesiske politikere eller forskere. Det er altså ikke startet som en bevidst politisk strategi mod "the Washington Consensus", derimod var det en af de ledende skikkelser ved Kissinger Associates i New York, som først formulerede det.

"Washington Consensus" kan ses som et sæt af doktriner, som USA gennem IMF (Den Internationale Valutafond, red.) mere eller mindre har pålagt udviklingslandene: fuldstændig privatisering, liberalisering af markedsprisen, og makroøkonomisk stabilitet ved hjælp af anti-inflations-politik. Denne [udviklings]tilgang har været den dominerende opskrift og totalt udfordret i mange år. Derfor er det interessant, at der nu ligefrem kan tales om en kinesisk konsensus om, hvordan udviklingslande bør styre deres "udvikling". Den repræsenterer et alternativ til "Washington Consensus".

[The Beijing Consensus er] først og fremmest en eksperimentel tilgang til markedsreformer – en åben proces, som ikke ekskluderer privatisering, men som heller ikke betyder "det hele" på én gang. For eksempel fastholder man i Kina det offentlige ejerskab af land og i stort omfang offentligt ejerskab af banksystemet.

Det andet element er en stigende opmærksomhed på nødvendigheden af at bekæmpe social ulighed, fordi markedsreformprocessen måske bryder sammen og kan føre til socialt kaos. Her tror jeg, at Kina helt særligt kan lære af stater som Danmark og Norge, fra de såkaldte "socialdemokratiske stater".

Det tredje element af Beijing Consensus er det, vi kan kalde en "asymmetrisk forsvars-strategi". Mange i Vesten er bekymrede over Kinas voksende magt. Men i modsætning til det tidligere våbenkapløb mellem USA og Sovjet ønsker Kina ikke at udligne USA's forspring. I stedet for at bygge hangarskibe har Kinas regering for eksempel valgt at skabe en "elektronisk kampstyrke", som kan forstyrre og ødelægge en eventuelt invasionsstyrkes kommunikationsudstyr og dermed sætte den ud af spillet. Sådan en strategi tror jeg, vil appellere til mange udviklingslande, som ikke har ressourcerne til at opretholde en stor hær, men stadig ikke vil finde sig i at blive kostet rundt med.

Hvilke lande appellerer Beijing Consensus' idéer til?

Jeg tror, mange lande finder idéen om eksperimentelle reformer imødekommende. At kunne reformere sig gradvist i retning af en markedsøkonomi. Jeg tror for eksempel, at Rusland har indset, at dette ville være meget bedre, end hvad de foretog sig i 90'erne. Putin har jo også re-nationaliseret meget af energisektoren.

Tror du så, at Kina ligefrem kan være en form for rollemodel for andre?

Jeg vil igen understrege, at Beijing Consensus ikke er blevet formuleret konkret af nogle kinesere, men jeg tror dog, at Kinas succeser efterhånden kan tjene som eksempel for andre.

Har den internationale finansielle krise forbedret Kinas position i den sammenhæng?

Ja, helt klart. For eksempel har den givet plads til nye idéer. Vi så jo blandt andet, at da guvernøren for Kinas Centralbank, Zhou Xiaochuan, foreslog at lave en ny global reservevaluta (i stedet for dollaren, red.), var der straks meget opmærksomhed omkring det, – simpelthen fordi finanskrisen skabte et behov for at kigge andre steder hen end til USA for at finde løsninger. I det hele taget har finanskrisen afdækket flere af de helt centrale problemer med det globale finansielle system, problemer, som kræver reformer.

Hvilke slags reformer er da nødvendige?

Altså ved G20- topmødet i Pittsburgh var der jo enighed om, at strukturen i IMF slet ikke er tidssvarende. Fordelingen af indflydelse var baseret på magtfordelingen i 1948, men det er jo ikke tilstrækkeligt i dag. Derfor måtte den ændres for at imødekomme de lande, som faktisk bidrager mest til de internationale finansielle institutioner. Det ville også være gavnligt, hvis økonomier med overskud på betalingsbalancen kunne handle deres "overskuds"-dollars til IMF for "special drawing rights", dvs. en form for ny global valutareserve. Og for det tredje mener jeg, at man bør støtte mere regionalt pengesamarbejde som for eksempel Asian Monetary Fund.

Man kan mene, at det ikke er så simpelt for Kina at øve indflydelse over andre. Indflydelse handler jo også om legitimitet, og der er mange, som stadig kigger skævt til Kinas politiske system. Hvad skal der til for at forbedre Kinas omdømme i den henseende?

Det er et meget vigtigt, men også meget ømtåleligt emne. Selvfølgelig er Kina i mange vestlige øjne et ikke-demokratisk system, og dette betyder mangel på legitimitet og manglende "appeal". Og selvom man kunne argumentere for, at valginstitutionerne i Kina har mange problemer, så prøver regeringen, i ånden fra Beijing Consensus, at eksperimentere sig til mere demokratisering. Et eksempel er væksten i lokalvalg, særligt på landet. Mange kritiserer, at mellem 60 og 70 % af de valgte her er medlemmer af partiet, men faktisk bliver de ikke nødvendigvis valgt, fordi de er medlemmer, men snarere pga. de konkrete forbedringer, de lover at skabe. Jeg mener sådan set, at der er et skift i gang i Kina, således at folk lægger mindre vægt på partitilknytning og mere på, hvilke emner der bliver sat på dagsordenen.

Er demokratiske ændringer i centralregeringens struktur ikke nødvendige, før vi kan tale om effektiv forbedring?

Jo, men jeg mener også, at dette allerede langsomt er ved at ske. Jeg synes, der sker en udvikling mod mere åbenhed og ansvar i centralregeringen. Faktisk var det præcis det, som det netop afholdte Fjerde Plenum for den 17. kongres fokuserede på (topmøde hvor Kinas centralkomité fastlægger den politiske linje, red.); mere demokrati i selve partiet. Jeg synes også, at det er vigtigt at understrege, at der eksisterer meget debat og meget åben uenighed internt i CCP (Kinas kommunistiske parti, red.), dvs. at der finder en form for diskussion sted.

Men det er jo ikke sådan, at man helt åbent kan tale om, hvad man vil i kinesisk politik. Der er jo betydelig censur på bestemte ting, så dit argument er vel begrænset?

Det er sandt, men faktisk er det kun meget få emner, som ikke kan diskuteres, som for eksempel Tianamen Square i 1989 (studenteroprøret på den Himmelske Freds Plads, red.). Men hvis du spurgte det kinesiske folk i dag, så er et politisk opgør med den episode ikke det allermest presserende emne. Der er en forståelse for, at dette emne nødvendigvis må tages op i fremtiden, men ikke nu.

Hvordan tror du, den kommende 60-års-dag for Folkerepublikken Kina vil påvirke Kinas image udadtil?

Det er et godt spørgsmål. Først og fremmest vil det jo give en masse opmærksomhed på Kinas bedrifter. Tænk på, hvor hurtigt Kina har udviklet sig. Hvor vi startede fra, og hvor vi er i dag. Jeg tror også, det vil være med til at signalere den overordnede positive udvikling, der har været mellem Kina og resten af verden. Især fordi den gensidige forståelse er forbedret. Jeg mener, at Kina har en ret unik og uafbrudt historie, da vi ikke for alvor har været genstand for vestlige magters kolonisering. Men vi har også lært en hel del fra Vesten. Derfor kan kinesiske intellektuelle komme med et kreativt miks af erfaringer og løsninger, som kan tilpasses til nutidens og fremtidens problemer.

Men kan vi ikke også forvente en militærparade af dimensioner og vil en sådan ikke give anledning til bekymring over Kinas voksende magt?

Jamen jeg tror, at når det kommer til militærparader og nationale dage, så er det ikke kun et kinesisk fænomen, tag for eksempel Rusland. Der er en tradition for parader, og det er ikke noget, som andre bør være bange for. Det er et "show", det er en måde at vise national stolthed på, et symbol. Amerikanere bruger måske ikke parader på samme måde, men de har heller aldrig oplevet at blive invaderet. Historien er en vigtig faktor, der kultiverer sådanne traditioner. Derfor har det mere noget at gøre med en manglende forståelse. Men faktisk er det interessant, at Australien og USA for nylig foreslog at lave den første fælles militære øvelse med Kina. Det viser, at også militært samarbejde mellem Kina og Vesten er muligt.

Ras Tind Nielsen er stud.scient.pol. og forskningsassistent ved Nordisk Institut for Asienstudier.

Seoul: Sydkorea kan ikke længere ignorere sine sociale problemer

Sydkorea er verdens femtendestørste økonomi og nr. 4 i Asien. Landet er blevet en mere magtfuld aktør på den internationale scene, og i november næste år er Seoul vært for det næste G20-møde. Men er "Miraklet på Hanfloden" ved at vende? Den eksport, der lagde grunden for opsvinget, er faldet drastisk. Sydkorea har en af verdens højeste selvmordsrater, fødselsraten er verdens laveste, og antallet af ældre eksploderer.

Af Troels Kranker

På fire årtier gennemførte Sydkorea en modernisering, som tog de vestlige lande 150 år. Siden 1963 blev BNP per indbygger 200-doblet. Men succesen har haft betragtelige negative sociale konsekvenser. Og landets kraftige afhængighed af eksport har desuden gjort det yderst sårbart over for globale kriser. Den igangværende finansielle krise og den medfølgende faldende efterspørgsel fra udlandet har resulteret i et fald på 20 % i eksporten fra 2008 til 2009. Præsident Myung-bak skal på valg i 2011: Han kan næppe lade de store problemer stå uløste, hvis han skal genvinde magten.

"Sammenpresset modernitet"

I 1945 blev Korea befriet efter årtiers japansk besættelse – men delt i det sovjetisk befriede Nord og det amerikansk befriede Syd. I Sydkorea indledte man i de følgende par år genopbygning og reformer – bl.a. et demokratisk valg i 1948. Men Nordkoreas uprovokerede invasion af Sydkorea i 1950 startede den tre år lange Koreakrig, som komplet ødelagde begge nationer, menneskeligt – med over tre millioner ofre og endnu flere sårede – og økonomisk – med en fattigdom på niveau med lande i Afrika. I 1953 var Sydkorea derfor slået tilbage til 1945 – på bar bund. Fordelen var dog, at den koreanske regering herefter kunne bygge samfundet og demokratiet op helt fra bunden, mener den berømte sociolog og opfinder af begrebet "compressed modernity", professor Chang Kyung-Sup, som forsker i Koreas udvikling. Compressed modernity er navnet på den lynhurtige modernisering, som kendetegner Korea i dag, båret frem af et ufravigeligt fokus på økonomi, bundlinjeeksport og højteknologi kombineret med en exceptionel arbejdsdisciplin: "Mellem 1948 og 1963 var Korea et land med klar prioritering af de demokratiske værdier, hvilket måske er det vigtigste kriterium for at kunne kalde sig et moderniseret samfund." fortæller professor Ki-Soo Eun, Associate Dean og sociolog fra Seoul National University.

Men general Park ødelagde denne proces, da han med magt overtog styret i 1961. Tanken om økonomisk "vækst frem for alt" har netop været fremherskende i Sydkorea lige siden. I 1963 strøg man de demokratiske principper fuldstændigt. I stedet rettede man blikket mod den økonomiske bundlinje og mod Vesten og dens moderniseringsmodeller. Korea havde herfra 150 års moderniseringserfaringer at drage nytte af. Regeringen begrænsede importen af forbrugsgoder, men ikke af teknologi og råmaterialer, kontrollerede og arbejdede tæt sammen med erhvervslivet (og uddelte økonomisk støtte til det), investerede kraftigt i uddannelse og teknologi og fokuserede stærkt på eksport. Resultatet blev en gennemsnitlig eksportvækst på 25 % om året fra de sene 50'ere til midten af 1980'erne. Siden 80'erne har investering i infrastruktur og kommunikationsteknologi øget konkurrenceevnen markant.

Specielt den kraftige investering i højteknologiske forskningsinstitutter, der refererede direkte til præsidenten, og den konstante produktudvikling af erhvervslivet, har båret frugt. Således er koreanske kæmpekonglomerater, Chaebols, Samsung, Hyundai og LG innovationspionerer, hvad angår udvikling af nye højteknologiske elektronikvarer med en global topplacering i patentregistrering, og de er nogle af verdens absolut største virksomheder med enorm politisk indflydelse. F.eks. mødtes Kim Jong-Il med Hyundais CEO Hyun Jeong-eun i Pyongyang for at forhandle løsladelse af en sydkoreansk Hyundai-ansat, i stedet for at mødes med repræsentanter fra den sydkoreanske regering.

Korea har verdens mest uddannede befolkning: 90 % af en årgang indskriver sig på videregående uddannelser. Og en OECD-undersøgelse fra 2007 viste, at koreanerne er den befolkning, som arbejder flest timer i hele verden. En forklaring må være, at konfucianismen og buddhismen stadig er til stede i samfundet. Arbejdsomheden forklares af mange med konfucianismens fokus på hårdt arbejde og disciplin, uddannelse og familie og buddhismens ideal om at udføre uselviske handlinger for den større helhed.

Den koreanske befolkning var både under og efter koloniseringen desperat efter arbejde, som specielt var at finde i tekstilindustrien. Derfor opstod der en stor migrationsbølge fra landdistrikterne til byerne, hvor fabrikkerne lå. Navnlige kvinderne arbejdede næsten umenneskeligt hårdt på fabrikkerne, samtidig med at de skulle tage sig af arbejdet i hjemmet. ”Koreanerne blev eksponeret for intergenerationelle mønsterbrydere, eller *social upward mobility*, som motiverede andre til at arbejde sig ud af fattigdommen ved at yde store arbejdsmæssige ofre. Samtidig med den industrielle revolution foregik der, hvad jeg kalder en industrirevolution, hvor koreanerne simpelthen begyndte at arbejde mere af ren nød – og fordi det gamle og meget fastlåste sociale hierarki samtidig begyndte at smuldre, hvilket gav håb,” siger professor Ki-Soo Eun.

Måske har en motiverende kraft været bitterheden efter Japans kolonisering. Besættelsen og ydmygelsen af den koreanske kultur skabte et stort behov for nationalidentitet, hvilket forøgede muligheden for at tænke på sig selv som en del af et kollektiv og samtidig rettede et skarpt øje mod naboen i øst. Følelsen af national underlegenhed resulterede i en stræben efter at positionere og definere nationalidentiteten som altid at ville være bedre end storebroderen Japan.

Bagsiden

Selvom det umiddelbart kan være svært at få øje på, har supersuccesen kastet nogle mørke skygger. Resultatet er et kontrastfyldt samfund, hvor stadig fastholdelse af traditioner går hånd i hånd med desperat stræben efter økonomisk vækst og modernisering. Sydkorea er det land i verden, som sover mindst. Hvor udmattende individuel konkurrence på universiteter og arbejdspladser følges ad med nationalisme og kollektivismen. Hvor åbenheden over for omverdenen lever side om side med racismen. Hvor prædiken om demokrati og globalisering fungerer i bedste velgående ved siden af et styre, som underminerer visse menneskerettigheder og demokratiske processer – med det resultat at oppositionspartiet melder sig ud og ind af nationalforsamlingen. Hvor den glade befolkning høfligt smiler og bukker, mens landet har en af verdens højeste selvmordsrater. Fødselsraten er den laveste i verden, selvom der er strenge krav om børn fra den ofte konservative familie.

”Det vil være for nemt at skyde al skylden [for disse problemer] på moderniseringen og den økonomiske fremgang. Korea er et mere frit og demokratisk samfund end for 50 år siden. Men der sker en polarisering af indkomstfordelingen og de politiske rettigheder. Jeg ser i Korea en kultur,

som er blevet korrupt af den hurtige sociale forandring,” forklarer professor Eun. Han henleder opmærksomheden på den udnyttelse af de koreanske arbejdere, som fandt sted under general Park, der ønskede økonomisk fremgang først – for derefter at skabe grobund for demokrati. Og han minder om, at Koreas fortid som først koloni og efterfølgende militærstat har påvirket befolkningen i en autoritetstro retning – det er grunden til, at det lykkedes de koreanske regeringer at få etableret ”rigdom først demokrati derefter”.

Ifølge Eun er de sociale problemer presserende: ”Den højeste dødsårsag blandt de 13-30-årige er selvmord. Og selvmord er den hurtigst voksende dødsårsag blandt den ældre generation. Jeg vil ikke skyldes skylden på hverken økonomisk fremgang eller moderniseringen, men derimod på den hurtige sociale og kulturelle forandring, som f.eks. ikke har sikret en konstant moral i samfundet eller et sikkert socialt sikkerhedsnet for den ældre befolkning, idet børnene stadig forventes af tage sig økonomisk af deres ældre familiemedlemmer. Det kan nogle koreanere bare ikke, når konkurrencen om arbejdspladserne er så aggressiv, når boliger bliver dyre, og når konen, børnene og manden selv bliver mere og mere materialistiske.”

Det kan virke, som om politikerne kun har øje for at løse problemerne på overfladen. F.eks. bruger bystyret i Seoul en stor sum penge på at ”selvmordssikre” broer og undergrundsbaner. I stedet kunne man gå dybere til værks og gribe fat om problemets rod ved at investere i f.eks. et omfattende socialt sikkerhedsnet, som til en vis grad ville kunne løse selvmordsproblemerne og motivere til en højere fødselsrate (den forventes kun at være vokset med 0,06 % i 2020):

Spørgsmålet er, om Sydkorea økonomisk kan holde sig på toppen med så mange sociale problemer i bagagen? Regeringen fører en konservativ, ultraliberal økonomisk ulighedspolitik og giver ikke meget velfærd til den aldrende befolkning. Men spørgsmålet er, om ikke præsident Lee Myung-bak bliver presset til at skabe balance mellem de mange kontraster inden det næste præsidentvalg om to år? Takket være en forøget levestandard lever koreanerne længe: I 2020 vil 15,1 % af befolkningen være over 65 år. En så kraftig nedgang i den arbejdsaktive del af befolkningen vil have en kraftig indflydelse på landets konkurrenceevne. Væksten i antallet af ældre er dermed et voldsomt kritisk tal for regeringen, ikke kun fordi Sydkorea kommer til at mangle arbejdskraft, men fordi mange af de ældre vil være afhængige af staten. Uden en hurtig og massiv investering i social velfærd for denne gruppe vil det koreanske samfund krakelere fuldstændigt.

Troels Kranker er studerende på Graduate School of International Studies på Seoul National University, medredaktør af RÆSON og kandidatstuderende i Management of Creative Business Processes på Copenhagen Business School samt en af vinderne af The Korea Times' Economic Essay Contest 2009.

Jonas Parello-Plesner: EU hopper på det asiatiske vækstlokomotiv

Glem Europa. Det er blevet et almindeligt udsagn i Asien igennem 2010. Baggrunden er euro-krisen, den græske gæld og finanskrisens negative indvirkning på EU's politiske gennemslagskraft. Den langtrukne proces omkring Lissabon-traktaten har fået asiatiske iagttagere til at se EU som navlebeskuende i en verdensorden, der konstant er skiftende.

Af Jonas Parello-Plesner

Men EU har stadigvæk noget at byde på i Asien. Lidt overset er EU faktisk rykket frem på et vigtigt område: frihandel. Her er det faktisk lykkedes EU at overhale USA.

”The business of Asia is business” hedder det i regionen. Det har EU forstået. Således har man i EU netop vedtaget en meget vidtrækkende frihandelsaftale med Sydkorea.

Aftalen, der længe blev blokeret af Italien, som frygtede negative effekter for den nationale automobilindustri, faldt endelig på plads internt i EU ved et ministermøde. Europa-Parlamentet skal stadig godkende aftalen, før den kan træde i kraft, hvilket den ventes til juli 2011. Samhandlen mellem EU og Korea var på 53 mia. euro i 2009. Aftalen ventes at øge EU's eksport med omkring 19 mia. euro.

Aftalen har positiv betydning for Danmark. Chefkonsulent Kristoffer Klebak ved Dansk Erhverv vurderer, at de danske eksportindtægter kan blive næsten fordoblet fra 3,1 til 5,7 mia. kr. årligt. Og han tilføjer, ”dette vil gøre Sydkorea til den femte vigtigste destination for dansk eksport uden for EU's indre marked, kun overgået af USA, Kina, Japan og Rusland”.

Den danske eksport til Sydkorea er i dag særligt fokuseret omkring maskiner og maskindele til industrien, svinekød samt farmaceutiske og kemiske produkter. Import fra Sydkorea til EU og Danmark kan ventes at stige til gavn for danske forbrugere i form af billigere varer på alt fra Samsung-fladskærme til KIA-biler.

Frihandelsaftalen har også global betydning fordi det er den største aftale siden NAFTA, den nordamerikanske frihandelsaftale i 1994. Det er den mest vidtrækkende aftale, som EU har forhandlet, og ud over toldeliminering indgår også tjenesteydelser, hvilket også kan blive et muligt marked for danske virksomheder.

Derudover kommer EU – for en sjælden gang – før USA. USA påbegyndte sine forhandlinger om en frihandelsaftale med Korea langt før EU, men Kongressen har ikke villet godkende den ellers rimelig færdigforhandlede aftale. Obama har lovet at skubbe på, og der må forventes hektisk aktivitet forud for G20-topmødet i Sydkorea i november. Men det forekommer ikke sandsynligt, at USA kan nå det – eller vil prioritere det midt i et midtvejsvalg præget af arbejdsløshed og kritik af den kinesiske handelspolitik. Samtidig sætter Sydkorea EU først, og det sydkoreanske handelsministeriums talsmand udtaler, at ”aftalen bringer flere økonomiske fordele end en frihandelsaftale med USA”.

Endelig er timingen perfekt for EU. Frihandelsaftalen er et perfekt signal til det kommende G20-topmøde i Sydkorea. Det viser fortsat tilslutning til frihandel selv i økonomisk svære tider, og det viser EU's målbare beslutning om at binde sig yderligere til det asiatiske vækstlokomotiv. Endelig viser det en særskilt og berettiget interesse for Sydkorea. G20-

topmødet bliver for første gang afholdt uden for et G-8 land. Det bliver også for første gang i Asien.

EU bør bruge G20-topmødet eller det forudgående EU-Sydkorea-topmøde til at opkvalificere samarbejdet til et strategisk partnerskab. Sydkorea har en blomstrende G20-værdig økonomi, og EU og Sydkorea deler et fælles rodfast i demokratiske værdier og fælles indsatser inden for multilaterale organisationer. Lige så vigtigt: Sydkorea er det første land, der er rykket fra udviklingsland (med en økonomisk udvikling per indbygger efter Koreakrigen svarende til det nuværende Afghanistan) til at rykke ind blandt OECD's officielle donorlande i den såkaldte DAC-komité.

EU står for over halvdelen af verdens udviklingshjælp. Et stærkt partnerskab med Sydkorea er i den sammenhæng kærkomment. Det kunne være en løftestang i forhold til andre magters bistand såsom Kina og Indien. Disse lande fastholder, at deres oprindelige udgangspunkt som udviklingslands gør, at de ikke behøver at tilslutte sig internationale normer, når de uddeler bistand særligt i Afrika. Sydkorea er her eksemplet på, at blot fordi man startede selv som fattigt land, behøver man ikke selv at give bistand uden nogle krav om forbedret regeringsførelse samtidig.

Tilbage til frihandel. EU bør nu fortsætte sine bestræbelser inden for frihandelsaftaler og vise, at Korea-aftalen ikke blot var et heldigt sammenfald af omstændigheder. Forude venter planlagte forhandlinger og aftaler med Indien og med ASEAN; sammenslutningen af sydøstasiatiske nationer.

EU er stadigvæk et stort maskineri med Kommission, Råd og Parlament samt 27 medlemslande. Det har Lissabontraktaten ikke ændret stort ved. Økonomien er ikke i den bedste dagsform. Der kan forekomme flere kriser i stil med den græske gældssituation. Men EU er fortsat verdens største økonomiske og handelsmæssige blok i verden. I en tid hvor det er sværere og sværere at ignorere sirenesangene om protektionisme, har EU sendt det rette signal til Asien og verden om fortsat frihandel. EU tager første skridt i at vise sit globale værd.

Jonas Parellø-Plesner kommenterer asiatisk udenrigspolitik ved East Asia Forum og fra sin plads i chefredaktionen for RÆSON. Han er tidligere chefkonsulent i Udenrigsministeriet og nuværende direktør for den humanitære organisation AC børnehjælp. Han kan kontaktes på j.parellø-plesner@get2net.dk.

Niels Bjerre-Poulsen: Underskuddet er blevet Republikanernes metafor for "Big Government"

Når Republikanerne og Tea Party-bevægelsen himler mod USA's voksende gæld, er det mere motiveret af politiske hensyn end af bekymring for økonomien. Det er et led i Det Republikanske Partis forsøg på at skabe et billede af sig selv som det økonomisk ansvarlige parti, der kæmper for at skrump den føderale regerings indflydelse. Men i virkeligheden er amerikanerne stadig ikke klar til at spare, mener USA-ekspert Niels Bjerre-Poulsen.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Mens Europa længe har kæmpet med en gældskrise og gennemført blodige besparelser og reformer, har de amerikanske politikere foreløbig undgået at tage stilling til den voksende gæld – selvom den vokser så hurtigt, at loftet for, hvor meget den føderale regering må låne, snart er nået, hvilket truer med at kaste USA ud i en betalingsstandsning, hvis ikke Kongressen hæver gældsloftet. Og trods de alvorlige konsekvenser af at ramle mod gældsloftet er mange af de nyvalgte republikanske kongresmedlemmer, særligt dem fra Tea Party-bevægelsen, i hvert fald i ord, modstandere af at lade staten låne mere, da de netop blev valgt på ønsket om mindre stat, mindre gæld og mindre underskud.

RÆSON har talt med USA-ekspert Niels Bjerre-Poulsen fra Syddansk Universitet om, hvorfor amerikanerne ikke bekymrer sig mere om gælden, om hvorvidt den nye kongres vil lave om på dette, og om hvad der vil ske, når Kongressen skal stemme om at hæve gældsloftet. Her er, hvad han sagde...

... om hvorfor gælden er gledet i baggrunden

Republikanerne var i Bush-årene fuldstændig ligeglade med underskuddet. Bush, der overtog et overskud fra Clinton-regeringen, forvandlede det til et kæmpe underskud gennem ufinansierede skattelettelser, kombineret med to krige og en utrolig dyr – også ufinansieret – udvidelse af Medicare-lovgivningen (Medicare Part D, som gav tilskud til ældre amerikaneres medicin, red.). Vicepræsident Dick Cheney sagde på et tidspunkt de berømte ord "deficits don't matter". Det var erfaringen fra Reagan-årene, hvor Republikanerne skabte rekordstore underskud, at det i sidste ende ikke kom til at spille en rolle. Andre republikanere talte ligefrem om "strategiske underskud" – altså underskud, som ville gøre det svært i fremtiden at lave nye føderale tiltag og vedtage nye velfærdsprogrammer. Således kunne et underskud bruges til at indskrænke de muligheder, demokratiske præsidenter og demokratiske flertal i Kongressen havde for at skabe nye offentlige programmer.

Det var også i Bush-årene, at konservative brystede sig af, at de nu ikke længere *varfiscal conservatives*, men *national greatness conservatives*. Det var først og fremmest den nationale sikkerhed, der definerede Bushs præsident-embede, og underskuddet var mindre vigtigt. Derfor behøvede de heller ikke at finansiere forslag og kunne lave skattelettelser samtidig med en historisk forhøjelse af de militære budgetter efter 2001. Ud fra denne devise lykkedes det at overgå selv Ronald Reagans rekordstore underskud. Men hvor Reagans eftermæle blandt andet blev reddet af it-revolutionen, så endte Bush-årene med den finansielle sektors nedsmeltning og en dyb økonomisk krise. I de sidste år med republikansk flertal i Kongressen og George W. Bush i Det Hvide Hus, viste meningsmålinger, at et markant

flertal af amerikanerne havde størst tillid til Demokraterne, når det gjaldt økonomisk ansvarlighed.

... om det nye republikanske flertal i Repræsentanternes Hus, der vil begrænse gælden og underskuddet

Hvis man ser på de sidste 50-60 år, så tror jeg, der er fire år, hvor USA ikke har haft underskud på det føderale budget. Så USA har i årtier kunne leve fint med underskud. Derfor tror jeg først og fremmest, at man skal se på det som politisk begrundet, når det pludselig er blevet et tema. Noget af det har med Det Republikanske Partis forsøg på at genskabe sig selv. Republikanerne led først et nederlag ved midtvejsvalget i 2006 og derefter et ved præsidentvalget i 2008. Der er mange republikanere, der vil genopfinde partiet som partiet, der er økonomisk tilbageholdende og kæmper mod Big Government.

Når alle Tea Party-aktivisterne render rundt og taler om underskud, så er det noget, de fleste af dem aldrig har interesseret sig for før. Det er først og fremmest underskuddet som en metafor for Big Government, mere end det er en eller anden klar bevidsthed om, hvilke politiske begrænsninger det lægger på USA, at landet trækkes med en stor gældsbyrde. De fleste vil sige, at USA på trods af en sådan kæmpe gældsbyrde er i en anden situation end alle andre nationer. Det er stadig suverænt verdens største økonomi, den er stadig tre gange så stor som Kinas økonomi, og det vil sige, at selv med enorme underskud år efter år kan USA blive ved med at have den bedste kreditvurdering, så de renter, man skal betale for sin gæld, bliver ved med at være favorable.

Det er ikke sådan, at økonomer ikke synes, at gælden er et problem. Men arbejdsløsheden og den manglende økonomiske vækst er større problemer. Kommer der flere i arbejde, falder underskuddet også. Når der er republikanere, der fokuserer så meget på gælden, så er det først og fremmest et argument for at forhindre love som "Obamacare" (sundhedsreformen, red.) – eller i hvert fald undergrave finansieringen af den. Så bliver det endnu et argument i arsenalet, at "vi har ikke råd til det". Selvom det neutrale Congressional Budget Office fastslår, at sundhedsreformen vil sænke de føderale udgifter over de næste årtier. CBO's beregninger plejer at være guldstandard for begge partier, når man diskuterer de økonomiske konsekvenser af lovgivning, men sidste år afviste den nye republikanske leder John Boehner med et skuldertræk denne beregning og sagde, at "CBO har ret til deres mening", men at han ikke troede på, at deres tal passede.

... om demokrater og republikaneres syn på underskud og gæld

Hvis man skal sige det meget firkantet, er det sådan, at demokrater historisk set har været parat til at foreslå udvidelser af velfærdsstaten uden at pege på, hvor pengene skulle hentes, og omvendt har republikanere uden de store bekymringer foreslået at lave skattelettelser uden at pege på, hvor pengene skulle hentes. Så det er en kombination af de to tendenser, der gør det meget svært at finde den politiske vilje til at gøre noget ved gælden.

Republikanere vil holde på, at hver gang der skæres ned i skatterne, så skal det ikke finansieres et sted. Skattelettelser kan godt være ufinansierede, det er bare penge, der aldrig når til den føderale regering, hævder de. Men det betyder jo samtidig, at skattegrundlaget skrumper – og det er muligvis hele idéen med det fra mange republikaneres side – men det gør også, at man kun kan nedbringe gælden ved at skære. I Clinton-årene håndhævede Demokraterne et princip de kaldte "PAYGO" – det begyndte faktisk allerede så småt under George H.W. Bush. Alle nye initiativer

skulle finansieres, enten gennem besparelser eller nye indtægter til staten. Nu vil Republikanerne indføre ”Cut-go”. Her er øgede indtægter gennem skatter og afgifter ikke længere en mulighed. Alle nye føderale programmer og tiltag skal finansieres ved at afskaffe eller reducere andre føderale programmer og tiltag.

Ser man på det føderale budget, er langt den største del militærudgifter, *entitlement spending* – først og fremmest i form af de store programmer Social Security, Medicare og Medicaid (de to store offentlige sundhedsprogrammer, red.) – og så afdrag på gæld og renter. Det udgør vel 80-85 % af det føderale budget. Hvis ikke man vil skære der – og det har historisk været Republikanernes holdning, at de ikke vil skære i de militære udgifter – så er der ikke ret meget tilbage. Så kan man sige til vælgerne, at vi vil skære ned på *waste, fraud and abuse*, men du kan slet ikke hente tilstrækkelige beløb på at skære ned på overflødige programmer – ikke nok til at balancere de føderale budgetter inden for et overskueligt antal årtier. Da Republikanerne samtidig ikke er parate til at hæve skatterne – tværtimod har de lige gennemtvunget endnu en skattelettelse for de rigeste to procent af amerikanerne, en skattelettelse, der alene vil koste omkring 800 mia. dollar over de næste ti år – så er det svært at se deres vilje på skattesiden. Så hvis du spørger om den politiske vilje til at begrænse gælden, så ja, Demokraterne har én slags politisk vilje til det, og Republikanerne har måske en anden politisk vilje, men de to tilgange bliver svære at forene. Det kunne man også tydeligt se, da de første forslag dukkede op fra den gældskommission, som præsident Obama har nedsat med repræsentanter fra begge partier. Deres forslag blev hurtigt skudt ned.

... om politikernes reelle bekymring for gælden

Jeg tror ikke endnu, at bekymringen for gældsbyrden er så rodfæstet hos amerikanske politikere, selvom de taler om det. Jeg tror, at de fleste af de republikanere, der taler om gælden som et stort problem, gør det af strategiske årsager. Når man kan kæmpe hårdt for at de rigeste to procent også skal have skattelettelser på deres indtægter over 250.000 dollars, samtidig med at man fører to ufinansierede krige, så er man ikke så bekymret for gælden.

... om at spare på militæret

Interessant nok så kommer forslaget om at spare på militæret fra forsvaret selv. Gates (forsvarsminister Robert Gates, red.) og andre har længe peget på våbensystemer, som militæret overhovedet ikke havde brug for, og som altså ikke har noget at gøre med militærets behov, men som udelukkende har noget at gøre med, at produktionen ligger i udvalgte kongresmedlemmers distrikter. Og derfor vil de ikke have, at de arbejdspladser bliver nedlagt.

F22 Raptor er et sindssygt dyrt, sindssygt avanceret, stealth-fly, som USA vel i øjeblikket har omkring 200 af, og oprindeligt havde planlagt at bestille 650 af. Ingen af dem har, så vidt jeg ved, været brugt i Afghanistan eller Irak. De er alt for avancerede, når du har en modstander, der kæmper med Winchester-rifler og Kalasjnikov'er. Du har ikke noget at bruge sådan et fly til, og alligevel har USA så rigeligt mange af dem. Fidusen ved de fly er, at stort set alle stater og virkelig mange enkelte kongresdistrikter producerer en eller anden del til det, så enormt mange medlemmer af Kongressen har en interesse i, at det våbenprogram ikke bliver nedlagt. Så det har været Pentagon selv, der har måttet sige ”vi har altså ikke brug for flere”. Det er bare ét af mange mulige eksempler på en politisk struktur, der gør det meget svært at spare de steder, hvor der faktisk vil være basis for at skære. De militære udgifter udgør mere end 20 % af det føderale budget, og USA bruger mere på militær end de næste 15-20 lande på li-

sten over militære magter – tilsammen.

... om gældsloftet

Der er ingen chance for, at gældsloftet ikke bliver hævet. Præsident Obamas økonomiske rådgiver Austan Goolsbee sagde i et interview, at hvis det ikke blev hævet, og USA gik i betalingsstandsning, ville være første gang i USA's historie, det skete, og første gang nogensinde, det var sket på grund af "vanvid".

Forud vil der imidlertid være et interessant politisk spil. Du har mange republikanere – ikke mindst af Tea Party-varianten, som siger, at de vil stemme imod. Men hele deres holdning til det er skabt ud fra, at de er i mindretal og ikke har politisk ansvar. Forudsætningen er, at det alligevel er Demokraterne, der må påtage sig den kedelige rolle som "de voksne" [og stemme for], for selvfølgelig kan man ikke lade være med at hæve gældsloftet. De vil gerne have det privilegium, at de kan stemme imod, så de kan gå hjem og fortælle deres Tea Party-støtter, at de ville skam ikke være med til, at den føderale regering skulle lade gælden vokse.

Problemet er bare, at nu har Republikanerne flertal i Repræsentanternes Hus, så hvis Demokraterne siger "fint, vi har lyttet til vælgerne, og nu er det vores tur til at pudse glorien ved at stemme nej og jeres tur til at gøre det nødvendige", så kan der opstå et taktisk spil om, hvor de nødvendige stemmer for at hæve gældsloftet skal komme fra. Det spil kommer vi nok til at se. Demokraterne vil sikre, at et stort flertal af Republikanerne stemmer for, så det ikke er dem, der hænger på den i vælgerne bevidsthed.

Jeg hørte bl.a. Rand Paul, den nye Tea Party-senator fra Kentucky, som sagde, at han ville stemme imod en forhøjelse af gældsloftet. Og så bliver han spurgt, jamen det får jo frygtelige konsekvenser? Nå ja, der vil jo alligevel være et flertal for at hæve det, svarede han. Han mente, at det var meget sundt, at der er sådan nogle som ham, der symbolsk markerede, at man ikke kan blive ved med at hæve gældsloftet, så han havde tænkt sig at køre på frihjul og stemme symbolsk imod. Det er jo Demokraternes opgave at sørge for, at ikke ret mange republikanere får lov til det.

... om fremtidsperspektiverne

Obama har som nævnt nedsat en gældskommission, der er kommet med sine anbefalinger, og de blev stort set fuldstændig skudt i sæk med det samme. Jeg tror, at debatten [om gælden] vil fortsætte. Det bedste, nogen kunne sige om gældskommissionen og deres forslag, var, at det var begyndelsen på en længere proces, en uddannelsesproces, hvor det skal stå klart for amerikanerne, at gældsbyrden på længere sigt er et problem, for dem så vel som for andre lande.

Men min påstand er fortsat, at selv de republikanere, der taler om det som den højeste prioritet, i bund og grund er af den opfattelse, at amerikansk økonomi fungerer på nogle andre betingelser end andre økonomier, og at gælden derfor ikke er så stort et problem for USA, som den er for de fleste europæiske lande. Derfor tror jeg, det vil tage lang tid, før debatten for alvor udmønter sig i politisk handling.

The Fed: centralbankdirektøren, der vil redde USA

Den amerikanske centralbankdirektør Ben Bernanke kæmper for at undgå eftermålet som manden, der sad på hænderne, mens USA slumrede ind i en lang periode med lav vækst. Med et nyt republikansk flertal er Kongressen endnu mere tilbageholdende end før, når det gælder om at stimulere økonomien. Derfor ser Federal Reserve sig selv som de eneste, der kan sikre holdbarheden af det økonomiske opsving – også selvom det bringer banken og dens direktør i en ny politisk rolle.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

Federal Reserve er upopulær. Udlandet klager over, at de lider, når den amerikanske centralbank Federal Reserve lader seddelpressen rulle for at holde liv i amerikansk økonomi. I Asien frygter de at blive oversvømmet af billige dollarsedler, mens tyskerne er træt af, at USA trykker dollarkursen ned og fikser sine egne problemer på bekostning af resten af verden. Den del af kritikken er centralbankdirektør Bernanke klar til at stå på mål for. Hans opgave er at være centralbankdirektør i USA.

Men også inden for landets grænser vokser skepsissen mod The Fed. Særligt Republikanerne, der i 2006 placerede Ben Bernanke som centralbankdirektør, har vendt sig mod centralbanken. De er bekymrede for, at inflationen løber Zimbabwe-løbsk, og de er træt af, at Bernanke med seddelpressen i ryggen kan redde både kollapsede banker og arbejdsløse amerikanere, når det burde være politikernes job.

Imens står centralbanken og betragter en handlingslammet kongres, et skrantende opsving og en ledighed, der kun udvikler sig værre end forventet. Og det eneste, Bernanke virkelig er optaget af, er ikke at blive den centralbankchef, der går over i historien som ham, der sad på hænderne, mens USA gled ind i en ny økonomisk depression. Også selvom det betyder, at han og centralbanken må være mere politisk, end den egentlig bryder sig om.

Den sidste bastion

Sådan har Bernanke guidet USA gennem krisen med en større autoritet og effekt end politikerne. Og den gængse opfattelse blandt økonomer er da også, at Bernanke og Federal Reserve har gjort et godt, pragmatisk job og på mange måder ydet en hurtigere, mere fleksibel indsats, end de amerikanske politikere har kunnet præstere. Allerede i finanskrisens begyndelse havde Federal Reserve fingrene dybt nede i de kollaps-truede banker, stillede ekstraordinære lånefaciliteter til rådighed og forsøgte at tvangsgifte de usundeste banker med sundere partnere for at holde bank-systemet oven vande. Bernanke har banket renten i bund, udviklet alverdens kreative lånefaciliteter og trykt masser af dollarsedler, i håb om at finanskrisen ikke skulle udvikle sig til den store depression 2. Og den oprindelige store depression var netop Bernankes speciale som professor, inden han blev centralbankøkonom. Den har givet ham et ekstraordinært anstrengt forhold til den nuværende økonomiske krise. Hvis nogen skal bringe USA uden om en lignende krise, må det vel være den største faglige kapacitet på området?

Når Bernanke alligevel er ved at gå ud af krisen med et plettet eftermål, skyldes det ikke mindst centralbankens seneste beslutning om at køre endnu en runde krise-udpumpning af dollarsedler for at forhindre, at det sløve opsving, som USA oplever, bliver jobløst eller går helt i stå. Med en

kongres, der bliver stadig mere skeptisk over for at stimulere økonomien yderligere, og hvor det kun bliver mere besværligt at nå til enighed om økonomisk stimulus, i takt med at Republikanerne sætter sig på magten, ser Federal Reserve sig selv som de eneste, der kan sikre holdbarheden af det økonomiske opsving.

Derfor besluttede Bernanke og co. i starten af november at pumpe 600 mia. dollars ud i systemet ved at købe statsobligationer med lang løbetid og dermed presse de lange renter ned. Et økonomisk tryllesnummer, der kaldes "kvantitative lempelser". De korte renter er allerede helt i bund, og med den kvantitative lempelse håber centralbanken at sænke de lange renter, gøre det mere attraktivt at låne eller refinansiere sin gæld og dermed sætte gang i forbrug og investeringer. Det bør skabe job.

USA puster til boblerne i Asien

Men hvad sker der, når man i USA slipper 600 mia. dollars ud i systemet med en hastighed af 75 mia. dollars om måneden ved centralbankdirektør Ben Bernankes fingerknips? Pengene flyder som en tsunami over Sydamerika og Asien i jagten på afkast, driver priserne på aktiver – f.eks. boliger og aktier – op og gøder jorden til den næste økonomiske krise.

Så mens den amerikanske centralbank gør klar til kvantitative lempelser og smører seddelpressen, forbereder de asiatiske og sydamerikanske lande kvantitative opstramninger, der skal suge de billige penge op, så bivirkningerne undgås, eller de iværksætter initiativer, der skal forhindre en del af pengene i overhovedet at nå kystlinjen.

"Bølgen af likviditet fra USA er større end en hvilken som helst mur, de spirende økonomier (emerging markets) kan sætte op," konstaterede banken HSBC, umiddelbart efter at Federal Reserve offentliggjorde sin nye runde af kvantitative lempelser. Dagen før offentliggørelsen konkluderede samme HSBC i et research-notat, at "jo mere Vesten forfølger kvantitative lempelser, jo mere vil de asiatiske og sydamerikanske økonomier, via kapitalkontrol, forfølge kvantitative opstramninger".

Harvard-økonomen Martin Feldstein skrev i Financial Times om QE2 – som den nye runde kvantitative lempelser kaldes – at det er et "farligt gamble med kun en lille potentiel upside [gevinst] og en markant risiko for at skabe bobler, der kan destabilisere den globale økonomi". Og i en anden kommentar i Financial Times skrev topchefen for investeringsgiganten PIMCO, Mohammed El-Erian, at "den uheldige konklusion er, at QE2 vil være en begrænset succes i forhold til at fastholde høj vækst og jobskabelse i USA, men vil komplicere livet for mange andre lande".

Selv tyskerne er sure

Hvor det var nogenlunde forventeligt, at de asiatiske og sydamerikanske lande luftede deres utilfredshed med den amerikanske beslutning, så meldte den tyske finansminister, Wolfgang Schäuble, sig med en hård kritik af, at "den amerikanske politik er clueless", og fortsatte, "det er jo ikke, fordi amerikanerne ikke har pumpet tilstrækkelig likviditet ud i markedet, så når de nu siger 'lad os pumpe mere ud i markedet', så løser det ikke deres problemer".

Beslutningen om at sende yderligere 600 mia. dollars i omløb kom umiddelbart op til G20-topmødet i starten af november, der havde den truende valutakrig øverst på agendaen, og dermed kunne timingen fra Federal Reserve næppe være dårligere. For når seddelpressen ruller i USA, svækker det samtidig dollarkursen, og hvordan er USA så meget bedre end de kinesere, som USA mere og mere intenst har anklaget for netop kursmanipulation?

Og hvis fordelene er så begrænsede, og risikoen er så stor, hvorfor koncentrerer Bernanke sig så ikke bare om at stabilisere det finansielle system, tænke på tiden efter krisen og overlade de kortsigtede vækstinitiativer til Kongressen?

Ved at trykke 600 mia. dollars og købe amerikanske statsobligationer håber Bernanke, at han kan sænke de lange renter og gøre det nemmere for virksomheder at låne og for de pressede boligejere at refinansiere deres lån. Han håber at drive investorernes penge fra passive statsobligationer til aktive virksomhedsinvesteringer. Og han ved, at flere penge i systemet vil svække dollaren i forhold til andre valutaer og dermed gøre vilkårene for de amerikanske eksportører bedre.

Men hverken venner eller fjender er overbeviste om effekten. Samtidig er nøgletallene begyndt at udvikle sig bedre, netop som Fed lancerede flere kvantitative lempelser, og præsident Obama og Kongressen har gennemført massiv stimulus ved at forlænge de såkaldte Bush-skattelettelser. Den nye omgang kvantitative lempelser forekommer derfor langt mindre oplagte, end første gang Bernanke pumpede penge ud i en ørken-tør økonomi, da finanskrisen var på sit højeste i 2008, men det er endnu et nødvendigt step i Bernankes "whatever it takes"-tilgang til kriseløsningen. Han har vist sig villig til at forsøge at redde både banker og ledige med en større pondus end de amerikanske politikere, der ellers har det stærkeste demokratiske mandat til at manipulere økonomien. Bernanke er villig til at være politisk og upopulær, så længe han kan undgå, at USA ender i en langvarig økonomisk depression. Han vil bare så gerne gøre det godt.

De republikanske inflations-høge

Det var den daværende præsident George W. Bush, der i 2006 udpegede Ben Bernanke til at efterfølge den legendariske – og stærkt republikanske – Allan Greenspan, som siden 1987, hvor han blev udpeget af Ronald Reagan, havde styret USA gennem flere op og nedture. Men at Bernanke også selv er – omend noget mere moderat – republikaner, er efterhånden trådt i baggrunden, og Bernanke er i bedste fald endt med at fremstå som Obamas allierede, i værste fald som alles fjende.

Federal Reserve har et såkaldt dobbeltmandat, hvor de i modsætning til Den Europæiske Centralbank, der kun bekymrer sig om prisstabilitet, tilrettelægger deres pengepolitik efter både inflationen og ledigheden. Inflationen er i Feds øjne langt fra truende endnu, og selvom renten er sat helt i bund, vægter de hensynet til ledigheden højest og trykker penge, i håb om at det kan købe dem til flere job. Federal Reserves afvejning af prisstabilitet på den ene side og ledigheden på den anden har affødt to skoler; inflations-høgene og inflations-duerne.

Duerne, som i øjeblikket indtager de fleste stole i Feds rentesættende komité, er pragmatikerne, der vægter ledighedshensynet rimelig højt og langt fra lader sig skræmme af inflationen. Bernanke selv hælder mod at være en due, og det samme gør vice-centralbankchefen, Janet L. Yellen. I de regionale Fed-banker er det særligt østkysten, Chicago og San Francisco, der er bløde på inflationen, mens høgene findes i overflyvningsstaterne – den lidet flatterende betegnelse for de stater, man flyver over på turen fra øst- til vestkysten – og de lokale Fed-banker i Kansas, St. Louis og Minneapolis. Men også Det Republikanske Parti lægger sig i høgenes lejr. De frygter, at en løs pengepolitik som den nuværende, hvor Fed både låner penge ud næsten gratis og trykker dem, så hurtigt seddelpressen kan følge med, ender i hyperinflation, inden Bernanke når at dreje håndtaget den anden vej. Det republikanske kongresmedlem Ron Paul, der er blandt de yderste republikanere på det økonomiske spektrum og både ønsker Bernanke smidt ud, Federal Reserve opløst og guldstandard genindført, tegner The Feds strategi i et sarkastisk lys: "Hvis inflation, altså at

skabe nye penge, kunne løse alles problemer, som nogen påstår lige nu, ville ingen behøve at arbejde igen. Hvis fem billioner dollar kunne redde økonomien, hvorfor så arbejde? Bare print penge, og så vil alle være lykkelige,” sagde Ron Paul sarkastisk i 2008 til CNN, da Federal Reserve første gang tyede til kvantitative lempelser.

”Now we can’t even print money?”

Modstanden er nået hele vejen til Jon Stewarts hyper-populære ”The Daily Show”, et alternativt nyhedsprogram med stor indflydelse. Og når Stewart vrider sig i stolen, ryster på hovedet og siger ”are you kidding me?” er det som regel ensbetydende med, at ledet er at genfinde rundt om i USA – også uden for New York City og Washington, DC.

Bernanke blev grillet af Jon Stewart for at være vendt på en tallerken, i forhold til om de kvantitative lempelser kan beskrives som at trykke penge eller ej – noget, Bernanke tilsyneladende har fået et lidt skizofrent forhold til. I et interview i tv-programmet ”60 Minutes” for 21 måneder siden sagde han, at ”man kan nærmest kalde det at trykke penge”, mens han i et interview tidligere denne måned, men i øvrigt i samme program, med samme studievært, optaget samme sted, sagde, ”at der er en udbredt misforståelse af, at det svarer til at trykke penge”.

Bernanke er sandsynligvis blevet rådet til at løbe baglæns væk fra billedet af en svedig, hårdtarbejdende seddelpresse, da det nok er et illustrativt billede, men ikke bærer positive associationer med sig. Det bærer en tung ånde af uansvarlighed, korrupsion og Zimbabwe med sig. Samtidig forsøger Bernanke formentlig at tage lidt af trykket af Republikanerne, der ser rødt, når Fed taler om at lade seddelpressen køre. I kampen for at beholde det dobbelte mandat og uafhængigheden af politikernes kritiske blikke er han begyndt at tale kedelig centralbanksnak igen.

Krisen: Super-Sarko redder verden!

Glem de formelle spilleregler og de store møder. Sarkozy viser, at lederskab handler om enkeltpersoner – der skal charmeres, improviseres, laves drama og skuespil. Man kan ikke forvente, at statsapparatet producerer færdige løsningsforslag. Lederen er alene – med æren og med ansvaret. Er krisen mon et gennembrud for "personificeringen" af verdenspolitikken?

Af Martin Marcussen, lektor, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Udfordringerne stod lysende klare forud for det verdensøkonomiske topmøde i London: "If a full and durable recovery is to be effected, this prevailing conflict of national economies must be resolved. The measures to be adopted to this end constitute the problem which the governments must shortly face in London ... Failure in this critical undertaking (...) would shake the whole system of international finance to its foundations, standards of living would be lowered and the social system as we know it could hardly survive. These developments, if they occur, will be the result, not of any inevitable natural law but of the failure of human will and intelligence to devise the necessary guarantees of political and economic international order. The responsibility of governments is clear and inescapable."

Hele grundlaget for internationalt samarbejde, og ikke mindst den politiske stabilitet i verden var i farezonen: "In essence, the necessary programme is one of economic disarmament ... The London Conference must draft the Treaty of Peace," blev det noteret i oplægget til topmødet.

Ingen væsentlige aktører var udelukket fra at deltage. Alle betingelserne var til stede for at skrive verdenshistorie. I dag ved vi, at London-konferencen endte i total fiasko. Der blev netop ikke udvist en særlig form for ansvarlighed og samarbejdsvillighed. Alle havde indset situationens alvor, men ingen ville forpligte sig til at deltage i, tage ansvaret for, og dermed også betale for, den betydelige indsats, der tydeligvis var behov for.

Hov, glemte jeg at sige, at jeg ikke taler om det verdensøkonomiske topmøde i London, som fandt sted i april 2009? Nej, det er det verdensøkonomiske topmøde, som udspandt sig i London i juni 1933, det handler om. Citatet ovenfor stammer fra mødeoplægget, der blev produceret af Folkeforbundet – the League of Nations – som optakt til det pågældende topmøde for over 76 år siden. I dag er situationen vel en anden, eller er den?

Der er tre måder, verdenspolitikken kan forvaltes på – to, vi kender, og én, som vi først lige har stiftet bekendtskab med:

1. Formelle møder mellem statsledere: "G-ificering"

Allerede i optakten til 1933-mødet kunne man se advarselslamperne blinke. Meningen var, at en lang række eksperter fra hele verden, via deres akkumulerede sagkundskab, skulle levere et bud på en løsning på den økonomiske krise, der havde udviklet sig fra 1930 og fremefter. Herefter skulle stats- og regeringslederne tilføje den nødvendige mængde politiske vilje til at gennemføre det foreslåede program. Men sådan skulle det ikke gå. En ældgammel diplomatisk regel siger, at kriser er alt for vigtige til, at man bare kan overlade dem til eksperterne.

I et resumé af topmødeforberedelserne foretog en kontorchef i den danske nationalbank en nøgtern vurdering, da han skrev: "De er ikke Eksperter i den Forstand, at de møder som Sagkyndige, der søger at naa til

den bedste Løsning uden Hensyn til deres eget Lands Særinteresser. Den faktiske Indstilling i de forskellige Lande præger mere eller mindre de forskellige Eksperters Syn" (18. maj 1933, direktionsprotokol 2752).

I dag genkender vi denne mellemstatslige og interessedrevne forhandlingslogik fra de mange G-konstellationer, vi hver dag konfronteres med i pressen (se faktaboks). En såkaldt "G"- (eller "Group")-konstellation består af repræsentanter fra et varierende antal lande. Den mest kendte er G7, der så dagens lys allerede i 1976. Idéen var, at hvis man lod stats- og regeringsledere fra verdens rigeste lande mødes regelmæssigt, kunne man for det første "by-passe" alle mulige former for bureaukratiske procedurer og sagspecifikke teknikaliteter og for det andet skabe et personligt sammenhold på tværs af grænser. Formålet var ganske enkelt at skabe grundlaget for en ærlig og åben dialog og en gensidig forståelse mellem topledterne, uden indblanding af embedsmænd, tolke og pressekorps. Året efter, i 1977, blev den europæiske pendant, Det Europæiske Råd, etableret som et uformelt, men regelmæssigt mødeforum mellem stats- og regeringsledere fra den tids medlemmer af De Europæiske Økonomiske Fællesskaber.

Det var ikke, fordi man manglede steder at mødes. Tværtimod. Problemet var, at de mange eksisterende mødesteder var blevet for teknokratiske til, at man kunne skabe grundlaget for fælles visioner. G-konstellationerne havde først og fremmest til formål at skabe uformelle sammenhænge, hvor verdens absolutte beslutningselite kunne deltage med henblik på at minimere betydningen af landespecifikke særinteresser og snævre mandater. En fælles forståelse skulle danne grundlaget for, at beslutningstagerne kunne se på helheden – de kollektive goder – snarere end på snævre sektorinteresser.

Men i de senere år har vi set tre udviklingstendenser, der har været med til at underminere den oprindelige tanke bag G-konstellationerne. For det første har der fundet en ganske betydelig institutionel knopskydning sted. For det andet er møderne blevet stadig mere formaliserede. For det tredje har tidens krav til åben og demokratisk beslutningstagen gjort enhver form for deliberation bag lukkede døre mistænkeligt:

1) Eksplosion af institutioner

I løbet af 1980'erne og 90'erne var det især de internationale handelsforhandlinger, der gav anledning til en sand eksplosion af institutionelle nydannelser. I WTO-sammenhæng mødtes de såkaldt udviklede lande i forskellige G-konstellationer, og forskellige former for udviklingslande i andre, mere eller mindre solide, grupperinger. Et virvar af forhandlinger fandt sted på kryds og tværs, og ethvert land med respekt for sig selv var med i en, ofte flere G-konstellationer. Finanskriserne i 1990'erne gav endnu et skub i samme retning. G20 mødtes for første gang i 1999. Idéen var at skabe et forum, hvor de nye vækstøkonomier kunne mødes med de gamle vækstøkonomier for at diskutere, hvordan verdensøkonomien i det hele taget kunne indrettes med henblik på at reducere antallet af finansielle kriser. Siden har man mødtes regelmæssigt én gang om året. Ugebladet *The Economist* talte på et tidspunkt om, at G7 ikke længere var omdrejningspunktet for politisk koordination på allerhøjeste niveau, og at G20 var ved at overtage førertrøjen som det væsentligste forum for magtudfoldelse (7. oktober 2004: "G-force"). Den nuværende finanskrise har bidraget til at sætte turbo på mødefrekvensen. Hvor ét årligt topmøde tidligere var set som passende, taler vi nu om, at topmøder i dette regi afholdes løbende rundt omkring i verden: senest i Washington (november 2008) og London (april 2009).

2) Opskruede forventninger

Den anden udviklingstendens, der har haft betydning for topmødedynamikken, har med den stigende formalisering at gøre. Det er ikke løs snak, der foregår i topmødesammenhæng. Tværtimod, der forberedes og gennemføres ekstremt komplekse forhandlinger på et utal af områder. Der er dannet sekretariater, der planlægges formøder, der skrives dagsordener, og der forberedes til konkret beslutningstagning i dette såvel som i andre internationale fora. Essensen af de globale topmøder har udviklet sig fra at være joviale kaminpassiarer mellem kolleger på højeste niveau til at være strategiske nulsumspil mellem konkurrenter (nulsumspil: Den enes tab er den andens gevinst, red.).

I takt med denne formalisering er forventningerne til, at topmøderne kan levere umiddelbare og konkrete resultater, steget enormt. G20-forløbet i Washington og London har således været sammenlignet med Bretton Woods-forhandlingerne. Det var de verdenshistoriske forhandlinger, der lagde grunden til mange af de internationale økonomiske organisationer, som opererer den dag i dag – f.eks. IMF og Verdensbanken. Det var her, at efterkrigstidens økonomiske og finansielle system blev etableret. Det er således en almen forventning, at grundlaget for en ny økonomisk opblomstring bliver etableret netop i disse måneder. Men samtidig møder forskellige landekoalitioner til stadighed op med egne krav og ønsker, som de forventer imødekommet under forhandlingerne. Dagsordenen bliver derfor længere og længere og stadig mere kompleks.

3. Nye krav om åbenhed

En tredje udviklingstendens, der har været med til at omdefinere formålet med topmøderne, er, at der i de forløbne to årtier har dannet sig en decideret global offentlighed, der ikke stiller sig tilfreds med, at væsentlige fordelings- og allokeringspolitiske spørgsmål i princippet afklares bag lukkede døre af et eksklusivt og ikke-repræsentativt udsnit af denne klodes mandlige topledere.

Forventningen: Hvis globaliseringen flytter den politiske styring fra de nationale parlamenter til globale fora, må denne styring som et minimum være lydør over for de globale borgeres krav og ønsker, og ikke mindst være gennemskelige for magtens vogtere, f.eks. journalister. Kravet om gennemsigtighed og ansvarlighed synes rimeligt, men det er dræbende for den filosofi, der oprindeligt lå bag topmøderne. Hvorfor? Fordi ingen politiker ved sine fulde fem for åben skærm vil gå til bekendelse, vende vraggen ud på sig selv, give indrømmelser og dermed vise sårbarhed. Fortrolighed er grundlæggende baseret på lukkethed.

2. Pluralisering: nye stemmer – uden for mødelokalet

Overordnet kan man sige, at resultatet af disse tre udviklingstendenser er, at den nuværende ”G-ificering” af verdenspolitikken på mange måder minder om konteksten for topmødet i London i 1933. Dengang var forventningerne til resultater kolossale, der blev udkæmpet hårde, strategiske dueller, der blev konstrueret pakkedninger, og der blev taget alle mulige former for forhandlingsteknikker i anvendelse. G20 er, med andre ord, gået hen og blevet rammen om en helt klassisk mellemstatslig forhandling, hvor enhver forsøger at opnå det optimale for sig selv.

”G-ificeringen” er udtryk for, at nationale ledere mødes for at træffe beslutninger. Men sideløbende hermed foregår noget andet: Verdenspolitikken er i de seneste årtier også blevet ”pluraliseret”. Der er mere af det hele: flere spillere og flere styringsinstrumenter. Komplexiteten og multidimensionaliteten er steget helt enormt. I faglitteraturen har man talt meget om, at et kendetegn ved globaliseringen har været, at grænser af enhver slags betyder stadig mindre. De mentale og fysiske barrierer for varernes, serviceydelsernes, kapitalens, personers og idéernes frie vandring

er blevet gradvist fjernet. Selvom man på mange måder kan argumentere for, at verden skam også var global før 1914, må man konstatere, at grænseoverskridende bevægelser i dag er langt hurtigere, og at strømmene er mere intense og omfattende end nogensinde tidligere i historien. Der har endvidere været fokuseret en del på de mange nye typer aktører, der har etableret sig på den verdenspolitiske scene – ikke-statslige organisationer, halvstatslige organisationer, folkelige bevægelser, diskurskoalitioner etc. Der tales i stigende grad om, at vi ikke længere befinder os i en statscentreret verden, hvor den vestfalske orden angiver regler for intern såvel som ekstern suverænitet. Sammenholdt med at der produceres normer, standarder, viden og konventioner som aldrig før, kan man tale om, at vi lever i et globalt regelsamfund, hvor en decideret regelekspllosion har fundet sted. Alle sociale relationer underlægges nu forskellige former for styring – bløde såvel som hårde. Man bruger betegnelser som den ”post-nationale” og ”post-suveræne” verdensorden og det ”de-territorielle” globale politiske system. ”Netværkssamfundet” er et andet begreb, der bliver anvendt frit for at beskrive, at den globale politikdannelse er multicentrisk i en sådan grad, at det giver mening at tale om global retspluralisme. Endvidere bliver der sat spørgsmålstegn ved, om det nationalt baserede demokratibegreb overhovedet giver mening længere, eller om der er behov for at etablere et ”kosmopolitisk demokrati” med et globalt statsborgerskab.

Men hvis formålet er at komme til en bedre forståelse af nogle af de politiske dynamikker, der træder i kraft i forbindelse med den igangværende finansielle krise og den efterfølgende globale økonomiske afmatning, hvad vejer så tungest: den topledertunge G-ificering af verdenspolitikken eller den decentrale pluralisering af verdenspolitikken?

I virkeligheden er det vel hverken det ene eller det andet af de to perspektiver, der helt fanger essensen af det politiske forløb, vi har været vidne til over det sidste års tid. Mens amerikanerne har været travlt optaget af et præsidentvalg, har den franske præsident, Nicolas Sarkozy, måske ændret diplomatiets spilleregler efter sit eget hoved.

3. Super-Sarkos opfindelse: ”Latinoseringen” af verdenspolitikken

I de franske medier kaldes han ”Supersarko”, og alle ved, hvad der hentydes til. I efteråret 2008 overtog Frankrig det halvårige formandskab for EU, og Sarkos approach – der for længst var blevet hverdag for den almindelige franskmand – blev nu også realiseret på europæisk og globalt niveau. Nicolas Sarkozy har stået bag en ”latinisering” af verdenspolitikken.

Helt konkret betyder latinoseringen, at man, for det første, tager et politisk ansvar og, for det andet ignorerer den formelle *etiquette*. Den nye stil er, at politisk lederskab har med personer at gøre, ikke institutioner. I modsætning til G-ificering, der handler om, at internationale forhandlinger rutineres og formaliseres, opfatter Sarkozy ikke de etablerede fora som betingende for forhandlinger. Der eksisterer ikke nogen krisemanual, der kan tages i anvendelse, når verden står i stampe. Selv hvis de mange etablerede samlingspunkter er gode til at håndtere hverdagssituationer og den almindelige sagsbehandling, er det i krisesituationer nødvendigt at skære helt ind til benet og erkende, at intet sker, hvis der ikke er nogen, der tager et initiativ og et ansvar. Lederskab er et produkt, der skabes af enkeltpersoners intelligens, sociale kundskaber og individuelle drive. Der charmeres, der skal improviseres, tages impulsive beslutninger, laves drama og skuespil. Man kan ikke forvente, at statsapparatet producerer færdige løsningsforslag. Intet kommer nedefra. Man er helt alene. Ansvaret må bæres på egne skuldre – hvis det går godt, såvel som hvis det går dårligt.

ligt. Latinoseringen af verdenspolitikken indebærer, at man kan kende en sand statsleder på, om vedkommende tør løbe en risiko og kan tage dette kollektive ansvar og drive en dynamisk proces frem.

Ud over personaliseringen af verdenspolitikken er det andet element i latinoseringen, at formelle protokoller ignoreres. I modsætningen til pluraliseringen, der i demokratiets navn handler om at give alle berørte parter en taleposition og oven i købet en mulig veto, handler latinisering om at mødes med dem, som man kan lave forretninger med. Sarkozy ignorerede totalt, at japanerne havde formandskabet for G8 i efteråret 2008 og måtte forventes at tage et initiativ. Han tog, uden at spørge, initiativet til at gøre G20, og ikke G8, til det relevante forum. Livet er tilsyneladende for kort til at vente på japanerne! Når der skulle samordnes i Europa, ignorerede han fuldstændig, at Storbritannien ikke er med i eurogruppen – det forum, hvor man normalt koordinerer den økonomiske politik i EU. ”Man kan lave aftaler med Gordon Brown,” forklarede Sarkozy, til flere ekskluderede euro-landes fortrydelse. *Etiquette* eller ej, Super-Sarko gør, hvad der er nødvendigt for at få tingene til at bevæge sig. ”Mens andre tænker, handler vi,” udtalte han efter et møde med tyske Angela Merkel. Han kunne ikke vente på, at tyskerne overvejede en vækst- og bankpakke. Han ville have resultater her og nu.

Latinoseringen indebærer, at statslederen prøver sig frem for at se, hvad der virker. Nogle gange lykkes det, andre gange lykkes det ikke. Men der sker i det mindste noget. Nogle bliver glade, andre bliver skuffede – men meningen er ikke at please alle. Der er ingen, der på forhånd kan forvente at få veto.

Svagheden ved personificeringen

Der er både fordele og ulemper ved denne latinisering af verdenspolitikken. Fordelen er, at der handles i en situation, hvor der er et skrigende behov for handling. Der er dynamik i verdenspolitikken. Det er også, set i et normativt perspektiv, en fordel, at man faktisk kan tilskrive skyld og succes til politiske beslutningstagere. Ansvar forsvinder ikke i komplicerede processer og programmer. Man kan være enig eller uenig i resultatet af processen, men alle ved, hvem det er, man kan henvende sig til, hvis man ønsker at artikulere en mening.

Ulempen er selvfølgelig, at beslutninger, der tages i kampens hede med det ene formål at ”gøre en forskel”, måske ikke er særlig langtidsholdbare. Bretton Woods-forhandlingerne fandt sted over flere uger, mens 2. verdenskrig kørte i højeste gear, og de var blevet forberedt i månedsvis. De nuværende G20-topmøder finder også sted i en krisesituation, men de jages hyperaktivt igennem over ganske kort tid.

Det er også en ulempe, at det personlige lederskab netop er så personafhængigt. Det gør det sårbart. Nicolas Sarkozy er ikke længere formand for EU, og det tjekkiske formandskab har ikke samme muligheder for at drive processen frem. Selvom Sarkozy uden tvivl vil lade høre fra sig i de kommende år, eventuelt som kandidat til posten som EU's faste formand, er det et faktum, at vi i dag ikke har en latinotype til at drive processen frem.

G-konstellationer, der nu er blevet bureaukratiseret i mange sammenhænge, tjener deres eget formål når verdenspolitikken skal forvaltes. Pluraliseringen bidrager også til, at der træffes gode og fagligt begrundede beslutninger i situationer, hvor der er tid til at tænke sig om. Men ingen af disse processer slår til i de helt særlige komplekse beslutningssituationer, hvor der er mangel på tid, ressourcer, overblik og forklaringer. Der er i disse situationer, hvor latino-processer har deres berettigelse. Men en dag lægger stormen sig igen – det gør den altid. Det bliver business as usual.

Her slår latinoerne ikke til. Eksperterne, ngo'erne og embedsmændene vil stå på spring for at genvinde verdenspolitikken.

Faktaboks: G-ificering

Handel: I forbindelserne med Doha-forhandlingerne i WTO-regi florerede et antal af landekonstellationer. I dag ved vi, at dette indtil videre ikke førte til nogen samlet handelsaftale.

G4 = EU, USA, Brasilien og Indien

G6 = G4 plus Japan og Australien

G7 = Australien, Brasilien, Kina, USA, Indien, Japan og EU

G10 = nettoimportører af landbrugsprodukter

G20 = Nigeria, Tanzania, Zimbabwe, Sydafrika, Argentina, Bolivia, Brasilien, Chile, Kina, Cuba, Ægypten, Indien, Indonesien, Mexico, Paraguay, Venezuela, Filippinerne og Pakistan

G33 = Udviklingslande fra Afrika, Asien og Mellemamerika med særlige landbrugsinteresser

G90 = Verdens mindst udviklede lande fra bl.a. Afrika og Asien

Det finansielle system: Når det handler om problemstillinger, der har med det internationale finansielle system at gøre, er det typisk i tilknytning til IMF, at disse G-konstellationer mødes. For hver konstellation findes der særlige fora for henholdsvis finansministrene og centralbankerne på den ene side, og stats- og regeringsledere på den anden.

G7 = Tyskland, Canada, USA, Frankrig, Storbritannien, Italien og Japan

G8 = G7 plus Rusland

G20 = G7 + Argentina, Australien, Brasilien, Kina, Indien, Indonesien, Mexico, Rusland, Saudi-Arabien, Sydafrika, Sydkorea, Tyrkiet og EU

G22 = G20 + Spanien og Holland

Martin Marcussen er professor mso ved Center for Europæisk Politik (CEP), Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Marcussen er forfatter til en række bøger inden for samfundsvidenskab.

Japan: århundredets krise

Japan er et af de lande, krisen har ramt hårdest. Den udstiller landets dybe afhængighed af udenlandske markeder. I modsætning til krisen i 90'erne har virksomhederne denne gang ikke været bange for at skille sig af med medarbejdere. Men fyringerne har skabt et nyt problem: stigende arbejdsløshed i et land, hvor tre fjerdedele af befolkningen ikke har arbejdsløshedsforsikring. "Århundredets krise" – for en i forvejen upopulær premierminister og et splittet, skandaleramte parlament.

Af Mads Mariegaard

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Taro Aso fik en finanskrisen i indflyttergave, da han i efteråret overtog nøglerne til Kantei, premierministerens kontor i Tokyo. Kort efter sin tiltræden måtte han meddele befolkningen, at Asiens største og verdens næststørste økonomi befandt sig i en recession – for første gang siden den japanske krise i 90'erne. I dag er Japans vækst stadig i minus, eksporten falder, og arbejdsløsheden stiger. I en undersøgelse fra Japans nationalbank, offentliggjort i begyndelsen af april, var der mindre optimisme blandt virksomhederne end nogensinde før.

Aso-regeringen har svaret på krisen med to stimuluspakker i tillæg til sidste års finanslov. Hertil kommer en ny, omfattende finanslov for i år, som parlamentet vedtog 27. marts, og den planlægger regeringen at supplere med endnu en pakke.

Den seneste pakke, som parlamentet vedtog i marts, indeholder omkring 270 mia. kr., som blandt andet skal bruges til at skabe vækst og nye arbejdspladser. Pakkens mest kontroversielle elementer er en nedsættelse af vejskatten, som givetvis vil øge CO₂-udslippet, og en plan om at udbetale knap 700 kroner til hver borger. Gavechecken har mødt stor folkelig modstand: Ifølge meningsmålinger har hovedparten af befolkningen ikke tænkt sig at bruge pengene.

Mens debatten om marts-pakken stadig verserede, gennemførte regeringen en finanslov for 2009 på hele 5.000 mia. kr. – den største i Japans historie. Finansloven fokuserer på jobsikkerhed, skattelettelse og vækst, f.eks. gennem investeringer i grøn teknologi.

I tillæg til den vedtagne finanslov bad premierministeren i begyndelsen af april sin finansminister forberede en ny stimuluspakke på over 550 mia. kr. Hvis pakken bliver gennemført, vil den bringe den samlede værdi af Japans indgreb langt over de 2 % af BNP, som Den Internationale Valutafond anbefaler.

Samtidig har Japans regering støttet banksektoren, der er hårdt ramt af krisen. Tilsammen ejede de japanske banker lån og obligationer for omkring 18 mia. kr. i Lehman Brothers – den amerikanske bank, hvis konkurs i efteråret udgør den måske største enkeltstående årsag til krisen i den øvrige verden. Og næsten halvdelen af de japanske penge var ikke forsikret. Japans nationalbank vil bruge 55 mia. kr. på at købe aktier i banker, som er faldet i værdi. Det skal styrke bankernes egenkapital, så de kan låne flere penge ud. Mizuho-banken blev i marts det første større pengeinstitut, der tog imod tilbuddet.

Endelig forsøger regeringen at sætte gang i økonomien i det øvrige Asien. Over en tredjedel af Japans eksport går til Asien, hvor Kina, Sydkorea, Taiwan og Hongkong er de vigtigste handelspartnere. Regeringen har lovet at støtte regionen med knap 85 mia. kr. til infrastruktur og han-

delsfremmende tiltag, og desuden har japanerne ved flere lejligheder talt imod protektionisme.

Hvilke udfordringer har krisen i en japansk kontekst?

”Helt ærligt – dét havde jeg ikke forestillet mig!” udbød premierminister Taro Aso en oktoberdag i fjor, hvor Japans børs, Nikkei, faldt med over 9 %. Efter en uge var faldet på 24 % – det største i næsten seks årtier; større end under recessionen i 90’erne og oliekrisen i 70’erne.

Japan hører til blandt de lande, finanskrisen har ramt hårdest. En stor del af forklaringen skal findes i landets usædvanlig dybe afhængighed af moderne og effektive eksportvirksomheder, heriblandt Toyota, Honda, Sony og Hitachi, som forsyner resten af verden med biler og avanceret elektronik. Japanske virksomheder producerer årligt mere end ti millioner biler, og før krisen lå Japans handelsoverskud på omkring 50 mia. kr. om året.

Til gengæld befinder Japans hjemlige sektorer, f.eks. landbrug og byggeri, sig i en helt anden verden, blandt andet fordi regeringen traditionelt har beskyttet svage og ineffektive virksomheder med særaftaler og gunstige regler, hvilket har hæmmet udvikling og produktivitet.

Japanerne har altså forsømt at udvikle stærke hjemlige sektorer, som kan sikre fortsat vækst i perioder, hvor eksporten svigter. Derfor udgør finanskrisen en endnu større udfordring for Japan end for mange andre lande i den rige del af verden.

Problemerne har fået iagttagere til at tale om Japans ”indre uland”. De hævder, at Japan for en stor dels vedkommende kun kom ud af 90’er-krisen på grund af vækst i andre lande, særligt Kina og Indien, som atter forbedrede afsætningsmulighederne for landets eksportvirksomheder.

I efteråret, da krisen ramte USA og senere Kina, som er Japans to vigtigste markeder, faldt eksporten af japanske biler, fjernsyn og kameraer i et omfang, der slog benene væk under landets økonomi.

Japans eksport til USA lå i februar 60 % under niveauet fra februar 2008. Forklaringen er primært, at bilsalget i USA er reduceret med 40 %. Toyota, verdens største bilproducent, var før krisen på heftig fremmarch i Nordamerika, men forventer nu et underskud – det første i næsten seks årtier – og har bedt om hjælp hos Japans nationalbank.

De forringede afsætningsmuligheder har fået japanske eksportvirksomheder til at afskedige tusindvis af medarbejdere, og det blotlægger et andet omfattende problem: Ifølge en ny FN-rapport har tre ud af fire japanske arbejdsløse ikke nogen arbejdsløshedsforsikring.

Hvilke problemer har japanerne ikke løst?

Midt i den værste krise siden 2. verdenskrig spørger japanerne sig selv, hvad de kan lære af den seneste krise, der ramte landet – den langvarige recession i 90’erne, der går under betegnelsen ”Japans tabte årti”.

Dengang blev virksomhederne holdt kunstigt i live af bankerne, og der er bred enighed om, at dét var med til at forlænge recessionen. I den nuværende krise har virksomhederne derfor i stedet tilpasset produktion og arbejdsstyrke.

De mange og store fyringsrunder markerer et opgør med en japansk virksomhedskultur, der har været berømt for livsvarige ansættelser. Traditionelt har virksomhederne påtaget sig stort ansvar for at skabe jobsikkerhed, hvilket har været med til at afbøde de negative virkninger af – og måske dermed også fastholde – et ringe socialt sikkerhedsnet.

Virksomhedernes hårde og pragmatiske reaktion under den nuværende krise styrker uden tvivl Japans økonomi på lang sigt, men skaber til gengæld et nyt, stort problem på kort sigt: Mange af de fyrede er kontraktansatte uden medlemskab af fagforeninger, der i Japan traditionelt

etableres inden for virksomhederne. Derfor er en stor gruppe japanerne overladt til sig selv, hvis de bliver fyret. Arbejdsløsheden er p.t. omkring 4,5 %, men hertil kommer en stor gruppe, som har opgivet at søge arbejde og derfor er faldet ud af statistikken.

Regeringen har siden 1980'erne tilladt folk at være kontraktansatte i stedet for fastansatte. Og de sidste ti år har to lovændringer gjort det væsentlig lettere for virksomhederne at ansætte folk på kontrakt. I dag udgør de kontraktansatte omtrent en tredjedel af arbejdsstyrken, og arbejdsministeriet vurderer, at mere end 100.000 af dem har mistet deres job siden oktober.

En række større virksomheder har trods lavere produktion forsøgt at undgå fyringer ved at lade to eller tre medarbejdere dele én medarbejders job og løn – og bilproducenten Nissan har som den første større virksomhed tilladt medarbejdere på nedsat tid at supplere deres indkomst med et bijob.

Politikere fra oppositionen har opfordret regeringen til at forbyde kontraktansatte, men regeringen har afvist det, med den begrundelse at nogle stadig vil ønske et midlertidigt arbejde.

Regeringen erkender, at problemerne på arbejdsmarkedet langtfra er løst. Derfor har den på det seneste, i samarbejde med erhvervslivet, annonceret en række tiltag, som skal skabe arbejdspladser og begrænse antallet af fyringer – f.eks. støtte til virksomheder, der beholder ekstra medarbejdere trods faldende omsætning. Det er endnu for tidligt at sige, om tiltagene vil virke.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Premierministeren lægger ikke skjul på situationens alvor – flere gange har Taro Aso sagt til befolkningen, at en krise som denne kommer kun én gang i hvert århundrede. Han har opfordret befolkningen til at hjælpe med at sætte gang i økonomien ved at forbruge mere og eksempelvis tage på "forårsudflugter". Men han har også lovet at gøre Japan til det første land, der arbejder sig ud af krisen. Der er bred enighed om, at premierministerens håndtering af krisen bliver afgørende for hans egen skæbne ved det kommende valg, som han skal udskrive til afholdelse senest i september.

Befolkningen nærer stor mistillid til Aso. Sådan har det været, lige siden han i september afløste Yasuo Fukuda som premierminister – i øvrigt uden at være blevet valgt af befolkningen. I perioder har Asos tilslutning i befolkningen ligget under 10 %, men efter vedtagelsen af den anden stimuspakke og den nye finanslov i marts er han røget op over 20 %.

Premierministeren er dog langtfra den eneste upopulære politiker i Japan. På det seneste har en hel serie af folkevalgte været genstand for skandaler, netop som de burde fokusere al deres energi på at løse krisen. Det har, om muligt, øget befolkningens i forvejen dybe mistillid.

Mest kuriøs er sagen om Asos nu forhenværende finansminister og højre hånd, Shoichi Nakagawa, som ved G7-mødet i februar i Rom – foran den samlede verdenspresse – så ud, som om han var beruset, og kortvarigt faldt i søvn. Billederne gik verden rundt, Nakagawa trak sig i vanære, og tilliden til Asos dømmekraft led endnu et knæk.

Bedre blev det ikke for Aso, da også hans vice-finansminister i slutningen af marts måtte trække sig. Ministeren havde solgt ud af sine aktier på trods af et direkte forbud for politikere i hans position.

Hvad angår skandaler står oppositionen ikke tilbage for regeringen. Oppositionsleder Ichiro Ozawa, som er forhenværende medlem af Asos regeringsparti, har måttet se sin nærmeste rådgiver arresteret og anklaget for at have modtaget bestikkelse fra et byggefirma.

Affæren har fået Ozawa, der er omtrent lige så upopulær som premierministeren, til offentligt at lege med tanken om at træde tilbage, hvilket to ud af tre japanerne i øvrigt også mener, han bør gøre. Ozawa har dog valgt at blive, og foreløbig ser det ikke ud til, at hans modstandere i partiet kan tvinge ham væk.

I befolkningens øjne er skandalerne udtryk for en politisk kultur præget af seks årtiers stort set uafbrudt styre fra ét parti, de liberale demokrater, som undervejs har skabt tætte forbindelser til erhvervslivet, indgået sribetvis af lyssky aftaler og løbende suppleret sig selv med egne venner og slægtninge. Samtidig gør valgsystemet det nemt for siddende politikere at bevare deres poster.

Selv bærer befolkningen dog et ansvar for at agere passivt og kun i begrænset omfang stille inkompetente politikere til ansvar for deres handlinger ved at vælge nogle bedre.

Det tabte årti

Da finanskrisen ramte verden i efteråret, blev den allerede flittigt studerede japanske 90'er-recession pludselig genstand for fornyet interesse. Særligt amerikanske iagttagere har diskuteret, hvad resten af verden kan lære af japanernes håndtering af krisen, og hvordan en global gentagelse kan undgås.

Efter årtier med vild vækst tog den japanske krise fart i begyndelsen af 90'erne, hvor økonomien kollapsede, hvilket resulterede i et årti med lav vækst – en såkaldt L-formet recession (L'et refererer til en L-formet kurve: i en V-formet recession går det HURTIGT ned og HURTIGT op; i en L-formet kurve brat ned og ikke op igen, red.)

Regeringens svar, hele vejen op gennem 90'erne, var milliardinvesteringer i byggeri og infrastruktur. I Japans randområder kan man den dag i dag finde lufthavne med blot et par afgang om dagen og kostbare broer til sparsomt beboede småøer.

Økonomer, der har studeret Japan, kan groft sagt deles ind i to grupper. Den ene gruppe mener, at de massive investeringer var et kolossalt spild, som tilmed har bidraget til at gøre Japan til en af de mest forgældede nationer i den rige del af verden.

I stedet mener disse økonomer, at regeringen burde have brugt pengene med større omtanke, f.eks. på den sociale sektor eller på at udvikle grøn teknologi, så Japan ikke, som det skete for nylig, ville være tvunget til at købe CO2-kvoter af Ukraine for at leve op til den aftale, landet forpligtede sig til i Kyoto.

En anden gruppe økonomer hævder derimod, at investeringerne virkede og måske endda burde have været større. Nogle af dem mener også, at effekten havde været endnu større, hvis regeringen ikke havde hævet skatten i 1997 i et forsøg på at nedbringe statsgælden.

Til den gruppe, der ser positivt på investeringerne, hører USA's nye finansminister, Timothy Geithner, der som attaché på USA's ambassade i Tokyo i 90'erne havde lejlighed til at studere krisen på nært hold, mens den stod på. I sit nye job har Geithner opfordret Japan og den øvrige verden til at bekæmpe krisen ved at pumpe store summer ud i samfundet.

Også når det gælder pengepolitikken, studeres Japans "tabte årti". I første halvdel af 90'erne sænkede nationalbanken renten fra omkring 8 % til næsten 0 %, uden at det havde nogen nævneværdig effekt: Væksten forblev lav, og boligpriserne fortsatte med at falde. Det hjalp derimod, da politikerne omsider gennemførte bankpakker og fik ryddet alvorligt op i bankerne mod slutningen af årtiet.

Et mindre sårbart Japan

At dømme efter Japans erfaringer er det altså ikke nok at sænke renten, som USA's centralbank har gjort både op til og under krisen. Til gengæld vil øgede investeringer i infrastruktur formentlig være fornuftigere i nutidens USA end i 90'ernes Japan, fordi amerikanerne har mere brug for nye veje og broer, end japanerne havde dengang. Hertil kommer, at USA har stærkere politiske og finansielle strukturer, end Japan havde i 90'erne, og alene derfor vil USA næppe opleve en gentagelse af Japans tabte årti.

Selv har den japanske regering tilsyneladende draget den konklusion af 90'erne, at økonomiske indgreb lønner sig. Med de seneste pakker nærmer Japan sig gruppen af lande, der har præsenteret de mest omfattende svar på krisen.

Alligevel ser Japans håndtering af krisen famlende ud. Det skyldes især, at parlamentet, Kokkai, er delt mellem Asos liberal-konservative regeringsparti, som kontrollerer underhuset, og Ozawas social-liberale oppositionsparti, der vandt flertallet i overhuset ved valget i 2006.

Overhuset kan ikke forhindre det mere magtfulde underhus i at gennemføre lovgivning, men det kan forsinke processen og gøre den mere besværlig. Det er en af årsagerne til, at det har taget Aso flere måneder at gennemføre den anden stimuluspakke, hvor især planen om udbetaling af knap 700 kroner i kontanter til hver borger splittede de to kamre.

Ifølge oppositionen – og enkelte af Asos partifæller – burde pengene have været brugt mere målrettet på at bekæmpe krisen. Kritikerne kaldte kontantudbetalingerne populistiske, pegede på de store udgifter til administration og undrede sig over, at rig og fattig fik udbetalt lige mange penge.

Angrebet fik ekstra medvind, fordi Aso selv havde svært ved at forklare hensigten med planen. Hertil kommer, at premierministeren, der selv er stenrig, først sagde, at han ikke ville have sine 700 kroner, fordi han ikke havde brug for dem, hvorefter han alligevel valgte at tage imod pengene og straks forbruge dem.

Den parlamentariske tvist om kontantudbetalingerne er en af flere, der har fået kommentatorer og politikere til at opfordre Aso til at udskrive valg, så befolkningen får mulighed for at give magten til ét parti, som efterfølgende kan håndtere krisen med større handlekraft. Valget skal under alle omstændigheder afholdes senest i september.

Aso har afvist opfordringerne, med den begrundelse at han hellere vil koncentrere sig om at løse krisen end om at føre valgkamp. Ifølge kritikerne skyldes beslutningen Asos tro på, at en succesfuld håndtering af krisen kan sikre ham en ny periode ved magten. I modsat fald kan krisen blive den faktor, der ender seks årtiers stort set ubrudt etpartistyre og måske på lang sigt fører til udviklingen af et sundere politisk system.

Ifølge Ozawa vil oppositionen, hvis den kommer til magten, forsøge at styrke det sociale sikkerhedsnet, særligt sundhedssystemet og efterlønsordningerne på grund af befolkningens høje gennemsnitsalder. Det skal give større tryghed og dermed øge forbruget blandt japanerne, der traditionelt har for vane at spare mest muligt op. Hvis den hjemlige efterspørgsel stiger, så falder afhængigheden af eksport, har Ozawa argumentet.

Tankerne ligger umiddelbart ikke langt fra dem, regeringen har formuleret under krisen, men oppositionen kan med en vis ret spørge, hvorfor regeringen så ikke har løst problemet, i de mange år den har haft magten. Forklaringen kan meget vel være, at Japan styres af bureaukrater snarere end af politikerne, og dét får også oppositionen svært ved at ændre, hvis den kommer til magten.

Sikkert er det, at finanskrisen har leveret det hidtil mest håndfaste bevis på, hvor sårbar Japans eksportbaserede vækstmodel er. End ikke et

enigt parlament kan føre Japan ud af krisen, før politikerne for alvor mindsker Japans afhængighed af udenlandske markeder.

Hvis Japan vil øge muligheden for fortsat vækst, må landet i de kommende år gøre sig mindre afhængig af eksport ved at forbedre de hjemlige sektorer, f.eks. landbrug og byggeri, og ved samme lejlighed udbygge landets skrøbelige velfærdssystem.

Et mindre eksportbaseret Japan kan muligvis samtidig være til gavn for den øvrige verden, fordi de massive handelsoverskud hos store eksportnationer som Japan skaber problemer for lande med store handelsunderskud, når de i krisetider får vanskeligt ved at låne penge.

Indtil videre må japanerne imidlertid affinde sig med, at en af landets bedste chancer for at klare krisen er øget vækst i andre lande. F.eks. vil en gigantisk stimuluspakke på over 3.200 mia. kr., som Kinas regering forsøger at gennemføre, givetvis øge Japans eksport mærkbart.

Af den grund får premierminister Taro Aso svært ved at holde sit løfte til befolkningen om, at Japan skal være det første land, der arbejder sig ud af krisen. Så længe resten af verden er i krise, er Japan i krise.

Mads Mariegaard (f. 1982) er uddannet journalist fra Danmarks Journalisthøjskole i 2008. Fellow i Udenrigsudvalget, Repræsentanternes Hus, USA's kongres i 2008; samme år dansk vinder af det japanske udenrigsministeriums essaykonkurrence for europæiske unge. Siden februar 2009 journalist på Danidas avis Udvikling i Udenrigsministeriets afdeling for public diplomacy og kommunikation. Han skriver i RÆSON som privatperson.

Rusland: Hvad gør Moskva, når olieprisen falder?

I Rusland har man traditionelt haft to måder at håndtere større kriser på: Giv amerikanerne skylden og fyr premierministeren. Det første er let nok. Men hvordan fyrer man premierministeren, når han hedder Putin og er Ruslands stærkeste mand? Er det nok at fyre nogle regionale guvernører? Eller vil krisen få Medvedev og Putin til at ryge i totterne på hinanden?

Af Jørgen Staun

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Da den russiske præsident, Dmitrij Medvedev, i efteråret gæstede World Policy-konferencen i Evian i Frankrig, medbragte han sin egen russiske opskrift på, hvordan man kommer ud af den globale finanskrisens dødvande: Isolér USA. Medvedev opfordrede således europæerne til i fællesskab med russerne – og i et vist omfang med kineserne og inderne – at skabe en ny, multipolær verdensorden, hvor USA's rolle var reduceret til et minimum.

Som Vladimir Putin, Ruslands premierminister og Ruslands mægtigste mand, udtrykte det omtrent samtidig: ”Troen på USA som leder af den frie verden og markedsøkonomien og troen på Wall Street som centrum for denne tillid er blevet undermineret for altid.”

Hvis man ikke kunne bruge den verdensomspændende økonomiske krise til andet, så kunne man da i det mindste søge at fremme et gammelt kendt russisk ønske om at splitte europæerne og amerikanerne og til generelt at svække USA – det USA, som den russiske udenrigs- og sikkerhedspolitiske elite over en bred kam stadig anser for at være deres hovedfjende.

Men mens de russiske analytikere beskrev, hvor behændigt Medvedev havde drevet en kile ind mellem USA og Europa, sænkede den amerikanske og de europæiske centralbanker i et fælles koordineret tiltag deres udlånsrenter i et forsøg på at dæmme op for krisen. Medvedev erfarede først dette, da han åbnede dagens morgenaviser.

Kremls første reaktion på den internationale finanskrisen var at benægte, at den kom dem ved. Rusland var en ”ø af stabilitet” i det oprørske finansielle hav, hævdede man i Moskva – en holdning, også uafhængige økonomer delte så sent som april måned sidste år. Årsagen var, mente man dengang, ”afkobling” – at de nye, store og hastigt udviklende økonomier i Rusland, Kina, Indien og Brasilien ikke længere var afhængige af den økonomiske aktivitet i USA, men kunne stå på egne ben. De var blevet så store spillere, at deres markeder alene kunne holde verdensøkonomien i gang.

Men så vendte det pludselig. Olieprisen begyndte at falde. Og blev ved med at falde. Den internationale og russiske kapital strømmede ud af Rusland, rubelen tabte værdi, pengemarkedet kollapsede, og den økonomiske vækst gik i negativ. Mellem den 19. maj, hvor indekset på den toneangivende RTS-børs i Moskva nåede sit foreløbige højdepunkt, og 1. oktober sidste år havde de russiske aktier i gennemsnit tabt 69 % i værdi. Siden har aktierne på RTS- og MIDEX-børserne tabt yderligere og har samlet set været nede på et tab på 80 % i forhold til højdepunktet i maj.

Så trådte næste rygmarskrefleksion i kraft: Det er amerikanernes skyld.

”Alt det, der sker nu i den økonomiske og finansielle sfære, begyndte i USA,” sagde Putin i starten af oktober.

Hvilket man vel på sæt og vis kan give ham ret i, taget finanskrisens baggrund i det fejlslagne amerikanske subprime-eventyr i betragtning.

Er der problemer, man ikke har taget fat på/løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

Men én ting er det amerikanske subprime-marked. Det er en anden sag, at Putin i sine otte år, hvor økonomien buldrede derudad med i gennemsnit 6,9 % i vækst om året, efter en indledende reformperiode stort set undlod at foretage indgreb, der kunne sprede væksten til andre områder end energisektoren. Og det har efterladt Rusland dybt afhængigt af prisen på olie og gas. I 2006 udgjorde olie og naturgas således 64,6 % af den russiske eksport. Hvis man regner metaller og mineraler med, udgjorde råvareeksporten hele 78,6 %. Også statens finanser er kraftigt berørt af krisen. Godt halvdelen af det russiske statsbudgets indtægter stammede sidste år fra olie- og gasindustrien, vurderede en ekspertgruppe under det russiske finansministerium i december.

Eller som kritikerne udtrykker det: Rusland er som Saudi-Arabien, blot uden palmer.

Også det politiske ønske om en øget statslig kontrol over de såkaldte "strategiske sektorer" – f.eks. energi, vigtige råvarer og metaller, samt våben- og flyindustrien – har øget den russiske økonomis sårbarhed på grund af de statslige konglomeraters lave produktivitet. Hvilket ingen rigtig syntes at tage notits af, så længe olieprisen var høj. Men da prisen for den russiske Ural-råolie faldt fra 92,32 dollars per tønde i første kvartal 2008 til sit foreløbige lavpunkt på 32,34 den 24. december, fik det således alvorsrynkerne frem hos den russiske finansminister, Aleksej Kudrin – noget måtte gøres.

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Fordeling med rund hånd

Det ser slemt ud. Den russiske økonomi, som er vokset med næsten 7 % om året de sidste ti år, falder nu med en tilsvarende hast. Den økonomiske samarbejdsorganisation OECD klassificerede forleden Rusland med dets forventede fald i 2009 på 5,6 % af bruttonationalproduktet som det hårdest ramte land blandt BRIC-økonomierne (Brasilien, Rusland, Indien og Kina). Verdensbankens prognose for 2009 er med et fald på 4,5 % lidt bedre.

Industriproduktionen faldt i januar med 16 % sammenlignet med januar 2008, ifølge det føderale statistikbureau, RosStat. Investorerne er forsvundet, og forbrugerne udsætter en stor del af deres forbrug. Arbejdsløshedskøen steg med 1,1 million mand til 6,4 millioner i januar i år sammenlignet med januar sidste år, svarende til 8,5 % af befolkningen. Og i begyndelsen af april i år meddelte viceminister for økonomisk udvikling Andrej Klepatj, at bruttonationalproduktet faldt med 7 % i første kvartal i år. Det russiske finansministerium er mere optimistiske og venter kun et fald på 2,2 % i 2009 som helhed.

"Ifølge vore prognoser vil vi se væksten starte i slutningen af året," sagde finansminister Aleksej Kudrin forleden. Finansministeriet har i sin prognose taget højde for effekten af regeringens forslag om en ny anti-krisepakke på 42 mia. dollars, som premierminister Putin præsenterede konturerne af i starten af april ved regeringens årlige præstationsafrapportering, et tiltag til øget åbenhed, som præsident Medvedev indførte sidste år.

Hvis olieprisen lægger sig fast omkring 50 dollars per tønde, og statens budgetunderskud falder til 5 % næste år og 3 % i 2011, som finansminister Aleksej Kudrin håber, så vil reservefonden først løbe tør midtvejs i 2011. Hvilket man håber er alt rigeligt.

Igor Sjuvalov, der er første viceminister, mener, at Rusland har "nået eller er tæt på at nå bunden".

Men ikke alle er enige i de begyndende optimistiske toner.

Således advarede Pjotr Aven, der var minister for udenrigshandel under Jeltsin og nu er præsident for Alfa Bank, der er en af Ruslands største private banker, i slutningen af marts om, at hundredvis af småbanker risikerer at bukke under inden årets udgang, da andelen af dårlige lån bliver ved med at stige og nu ligger på omkring 20 %.

Efter en første indledende tøven og fornægtelse af krisens omfang har den russiske regering med rund hånd iværksat en række hjælpepakker for at styrke aktiemarkedet og støtte flowet mellem de russiske banker. I midten af september sidste år frigjorde regeringen 44 mia. dollars til Ruslands tre største statsejede banker og 16 mia. dollars til de 25 næststørste banker med det formål at booste bankernes udlån. Man sænkede skatten på olieeksport for at reducere olieselskabernes omkostninger og få gang i investeringerne igen. Dernæst foretog man endnu et støtteopkøb på det trængte aktiemarked, denne gang for 20 mia. dollars.

Hvilke udfordringer har krisen særligt i en russisk kontekst?

Problemet er, at det russiske banksystem endnu er ringe udviklet, plaget af usikkerhed og derfor: af høje renter. Det er grunden til, at de russiske virksomheder i stedet har optaget lån i udlandet i stor stil – ofte kortfristede lån med sikkerhed i virksomhedernes aktier. Hvilket gik godt, så længe aktierne steg og steg. Men efter de store fald på det russiske aktiemarked hen over sensommeren sidste år begyndte de udenlandske banker at kræve lånene indfriet, hvilket truede med at føre til en stribe konkurs. I slutningen af september annoncerede den russiske regering derfor, at yderligere 50 mia. dollars ville blive gjort tilgængelige for russiske banker og virksomheder, så de kunne betale deres lån til udlandet.

I midten af marts i år fulgte man op med endnu et anti-kriseprogram til 47,6 mia. dollars. Kriseplanen indeholder støtte til de strategiske sektorer, men den indeholder også økonomisk støtte til virksomheder, der risikerer at have en "knock-out"-effekt på deres lokalsamfund. Mange større russiske byer er således bygget op omkring én virksomhed, hvorfor virksomhedens konkurs vil have katastrofale følger for området.

Nisjni Novgorod, godt 400 kilometer øst for Moskva, er en af de byer, der er hårdt ramt af krisen. Byen er hjemsted for oligarken Oleg Deripraskas bilfabrik GAZ, og op mod halvdelen af byens indbyggere er enten ansat i GAZ eller hos fabrikkens underleverandører. Hvis GAZ gik ned og hjem, ville byen følge efter – med risiko for uro og politisk ustabilitet.

Ud over GAZ har myndighederne også lovet at bakke op omkring virksomheder som det statslige nukleare energikonsern Rosatom og Lada-fabrikken Avtovaz, hvor samlebåndene har stået stille de seneste måneder.

Frygten for uro i befolkningen var givetvis også årsagen til myndighedernes hårdhændede fremfærd få dage før jul sidste år, hvor op mod 1000 demonstranter i den fjernøstlige havneby Vladivostok protesterede mod højere importafgifter på brugte japanske biler, som mange i lokalsamfundet lever af at sælge videre til resten af landet. Kreml svarede med at flyve OMON-uropoliti ind fra Moskva for at kvæle demonstrationen. Man stolede ikke på, at det lokale politi ville udføre opgaven.

Frygten for, at den økonomiske krise skulle få befolkningens opbakning bag Putin-Medvedev-tandemen til at smuldre, har også været baggrunden for, at myndighederne i andet halvår af 2008 har forsøgt at forhindre en stor, engangs-devaluering af rubelen. Man var bange for, at det kunne starte en massiv kapitalflugt, føre til offentlig panik og en egentlig bankkrise i stil med den, Rusland oplevede i august 1998, hvor centralbanken var nødt til at lade rubelen flyde frit, hvorefter den på en måned tabte mere end to tredjedele af sin værdi – og almindelige mennesker mi-

stede deres opsparing. I stedet foretog centralbanken fra begyndelsen af november sidste år til midten af januar i år 21 gradvise devalueringer af rubelen i forhold til dollar og euro. Resultatet blev en devaluering på 23 %, men også et fald i Ruslands internationale valutaeserver fra 598 mia. dollars i begyndelsen af august til 386 mia. dollars i slutningen af januar. Som Rusland-analytikeren Anders Åslund fra Peterson Institute for International Economics i Washington udtrykker det: "Rusland havde spildt 212 mia. dollars – eller mere end en tredjedel – af sine valutaeserver uden nogen god grund."

Jørgen Staun. Ph.d. i statskundskab, KU. Projektforsker på Dansk Institut for Internationale Studier. Arbejder med Rusland og Østeuropa, samt terror og radikaliserings.

Storbritannien: London – krisens centrum

Finansministeren Gordon Brown afregulerede London som børsby og gjorde den til verdens ubestridte finanscentrum. Premierministeren Gordon Brown har stået i spidsen for den største nationalisering i britisk historie: I dag ejer staten betydelige dele af banksektoren.

Af Mads Qvortrup

Hvilke udfordringer har krisen særligt i en (britisk) kontekst?

London har altid været en af verdens finansielle storcentre, men i begyndelsen af 1990'erne var Hongkong, Tokyo, New York og Frankfurt de væsentligste. Det blev ændret under Gordon Browns lange periode som finansminister. London Stock Exchange er i dag verdens førende finanscentrum, med en 25 % større omsætning end New Yorks. Ikke færre end 31 % af alle valutatransaktioner foretages i London. Det er med dette i mente, at man skal forstå krisen – og dens omfang i Storbritannien. For denne ændring af Storbritannien fra industrination til finansland er også årsagen til, at krisen har ramt så hårdt. Cirka 25 % af beboerne i London arbejder direkte eller indirekte i bank-, forsikrings- eller finanssektoren. At der nu er udsigt til, at op mod 700.000 job forsvinder i disse sektorer, sætter krisen i relief. For krisen er ikke blot en finanskris, endsige noget, der optager bankfolk og børsspekulanter. Antallet af tvangsauktioner er steget med 20 %, hæderkronede butikskæder som Woolworths, Adams, Zavvi og Principles har drejet nøglen om, omsætningen i detailhandlen er faldet med 18 %, og den økonomiske vækst er negativ. Samtidig hermed er pundet faldet med 25 % på valutamarkederne. Ingen af de andre G7-lande har været så hårdt ramt som Storbritannien.

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Som finansminister var Gordon Browns største bedrift, at han fortsatte den liberalisering, der var blevet indledt af daværende finansminister, den konservative Nigel Lawson i 1986. Men det, der ellers dengang blev kaldt "The Big Bang", var mest kosmetiske ændringer, som f.eks. at handlen med værdipapirer begyndte at foregå via computere og ikke – som før – på gulvet af børsen. De mest væsentlige ændringer blev gennemført år efter, da Brown blev finansminister. Hans første handling på posten – kun 14 timer efter at han var tiltrådt (!) – var at gøre nationalbanken (Bank of England) uafhængig. At centralbanken fik råderet over fastsættelsen af diskontoen, var blot toppen af det evigt omtalte metaforiske isbjerg. Men der skete andre ændringer, som – på sæt og vis – var langt mere imponerende og vigtige. London City blev afreguleret, flere amerikanske hedgefonde flyttede fra de snærende bånd i New York og til det engelske slaraffenland.

"Se på Gordon Brown. Se på, hvad han har gjort." Så kort, og så personfikeret, var den amerikanske økonom Paul Krugman, da han i et interview med NBC skulle komme med løsningen på finanskrisen. Krugman vidste, hvad han talte om – skulle man tro. Professoren fra Princeton – der måneskinsarbejder som kommentator på New York Times – havde netop modtaget Nobelprisen i økonomi for 2008. Hans svar på krisen: at henvise til Brown, når han kunne have peget på en anden mand fra Browns hjemby, Kirkaldy, i Skotland: liberalisten Adam Smith, der forfattede kapitalismens teoretiske hovedværk "The Wealth of Nations". Men visdommen i Krugmans anbefaling kan diskuteres. Brown – og hans

ligeledes skotske finansminister, Alistair Darling – har gennemført to bankpakker:

Bankpakke 1. Storbritannien var et af de første lande, der kom i klemme. Så tidligt som februar 2008 kom banken Northern Rock i vanskeligheder. Finansminister Alistair Darling greb straks ind og nationaliserede banken. Dette blev mødt med begejstring af Labours parlamentsmedlemmer, der euforisk sang kampsangen ”The Red Flag” – den engelske pendant til ”Når jeg ser et rødt flag smælde”. Brown var ikke begejstret over at blive mindet om sit partis socialistiske rødder. Men det var først i efteråret, at krisen for alvor satte ind. Den 6. oktober 2008 faldt aktiekurserne på det såkaldte FTSE med hele 7,85 %. Det var det største fald siden 1987 og blev opfattet som en katastrofe, især da faldet skete inden for finanssektoren. Der udbrød panik på finansmarkederne. Kun 48 timer senere – og efter to søvnløse nætter i finansministeriet – offentliggjorde Alistair Darling den såkaldte *Bank Rescue Package*. Den bestod konkret i en økonomisk saltvandsindsprøjtning på 500 mia. pund. Målet var at genoprette tilliden til banksektoren ved at tilføre likvid kapital. Denne bankpakke var ikke væsensforskellig fra den pakke, som den amerikanske kongres havde vedtaget ugen forinden. Det var derfor næppe objektivt korrekt, når Gordon Brown i Parlamentet nogle uger senere sagde, at den britiske pakke ”har vist vejen for resten af verden”. Siden da har den erfarne statsmand været hyperaktiv. Den britiske regering har pumpet 1.500 mia. pund i den finansielle sektor – hvad der svarer til 2 % af bruttonationalproduktet.

Regeringen sænkede endvidere momsene på forbrugsvarer med 1,5 %. Pakken blev mødt med hård kritik af oppositionen. Skyggefinansminister George Osborne – et af de unge konservative håb – kaldte pakken for ”det sidste kapitel i uansvarlighedens epoke” i Parlamentet. Men befolkningen modtog pakken positivt. Konkret betød pakken, at staten købte præferenceaktier i de nødstedte banker. Disse giver aktionæren større stemmeret på generalforsamlingen end normale A-aktier. Reelt fik regeringen derfor en kontrollerende indflydelse over selskaber, selvom de ikke havde aktiemajoriteten i disse. Tidligere hæderkronede finansinstitutioner som The Royal Bank of Scotland, HBOS, og Lloyds TSB, der var sindbilleder på kapitalismen og det private initiativ, var pludselig offentlig ejendom. Kun de færreste af de rebelske medlemmer af Labours parlamentsgruppe, der var blevet irettesat for at synge ”The Red Flag”, kunne have forudset graden og omfanget af nationaliseringen.

Med bankpakken er Brown, manden der står bag den største liberalisering af *the City of London*, med ét slag blevet den mand, der havde nationaliseret mest; fra kapitalist og ”thatcherist” til socialist på mindre end et halvt år.

Og manden, der var blevet erklæret død i meningsmålingerne få dage forinden – havde pludselig fået ny luft. De konservative var rådvilde. Brown ikke bare indhentede deres forspring i meningsmålingerne, han var også internationalt anerkendt som redningsmanden. Som Krugman sagde: ”Luckily for the world economy ... Gordon Brown and his officials are making sense ... And they may have shown us the way through this crisis.”

Eller måske ikke helt. Kun få måneder senere var den gal igen. Aktiekurserne – især på bankaktier – faldt stadig drastisk, og bankernes udlån til privat- og erhvervskunder gik næsten i stå. Den 19. januar greb regeringen ind igen – med Bankpakke 2. Finansminister Alistair Darling pumpede yderligere 50 mia. pund ind i den skrantende banksektor. Igen var det nationalisering ad bagdøren. Bankpakke 1 havde givet staten en aktieandel på 43 % af bankerne. Denne andel steg efter den anden bank-

pakke til 65 % – eller 77 %, hvis man medregner de såkaldte præferenceaktier. Der blev samtidigt indført en forsikringsordning, der kræver, at bankerne – til gengæld for økonomisk hjælp – tegner en forsikring mod tab. Forsikringspræmien for denne er omkring 5 % af omsætningen.

I februar begyndte Bank of England en kontroversiel plan om såkaldt ”kvantitativ lempelse”. Det betyder i praksis, at banken trykker flere pengesedler for at øge forbruget. Kritikere har påpeget, at det var en tilsvarende politik, der førte til hyperinflation i Tyskland i mellemkrigstiden. Det er blevet afvist af regeringen, der påpeger, at der har været prisfald, og at lempelsen har været nødvendig for at sætte gang i forbruget.

Er der problemer, man ikke har taget fat på/løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

”Jeg har ikke noget problem med, at folk bliver stinkende rige.” Sådan sagde Peter Mandelson, kort efter at New Labour havde vundet magten. Det var ikke kontroversielt dengang i 1997. Dengang var kapitalisme og endog grådighed en dyd. Selv Labour-politikere læste den amerikansk-russiske forfatterinde Ayn Rands bog om ”The Virtues of Selfishness”. Nu er disse ”egoismens dyder” dét, der ses som kilden til problemerne. Efter at regeringen havde reddet The Royal Bank of Scotland fra finansiel kollaps, accepterede finansminister Alistair Darling, at bankens afgående direktør, sir Fred Goodwin modtog en aftrædelsesgodtgørelse på 170 mio. kr.

Gordon Brown bad mindeligt sir Fred om at betale pengene tilbage. Men den skotske finanskapitalist afslog, og gjorde det med en hoven kommentar om, at banken var ”kontraktligt forpligtet til at give ham pengene”. Det skabte ikke folkelig forståelse. Den offentlige mening har svært ved at forstå, at staten – dvs. skatteyderne – skal betale en astronomisk stor pension til en mand, der personligt har præsideret over det største underskud i britisk historie. Intet under, måske, at rasende demonstranter smadrede vinduerne på sir Freds hus. Goodwin, selv var – klogeligt nok – rejst til sin villa i Spanien.

Denne sag – og det faktum, at Gordon Brown personligt var venner med Fred Goodwin – har sat New Labours problem i relief. New Labours triumf var politisk set at overbevise finanskapitalister og hedgefond-managere om, at kapitalismen var lige så sikker i deres hænder som i de konservatives. Det lykkedes over al forventning. Arbejderpartiet blev børsrådgiverpartiet. Det er nu Labours problem. Mange af de folk, som har ydet store private bidrag til partiet, er de – har det vist sig – inkompetente bankfolk, som har kørt landet i sæk, og som har udført et konstant – og succesfuldt – lobbyarbejde for at få dereguleret banksektoren. At løse dette problem er vanskeligt.

Regeringen overvejede – men droppede igen – en idé om at indføre en såkaldt Lex-Goodwin, altså en lov, der specifikt rettede sig mod Goodwin – og andre navngivne bankfolk. Målet med denne lov var at vedtage en lov, der krævede penge tilbage. Men da en sådan lov – muligvis – kunne være i modstrid med Den Europæiske Menneskerettighedskonventions regler imod retroaktiv lovgivning (lovgivning med tilbagevirkende kraft), blev planen droppet. Det skabte kritik i pressen, og gav Brown ridser i lakken, ikke mindst da det viste sig, at regeringen havde sanktioneret de store bonusordninger i forbindelse med de natlige forhandlinger i oktober.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

”Dette er ikke tiden til at overlade disse problemer til en novice.” Sådan sagde Gordon Brown i efteråret til Labours årsmøde. Dermed sigtede han både til sin rival i partiet, den ungdommelige udenrigsminister David Mi-

liband, og den ligeledes ungdommelige konservative leder David Cameron (de er begge 42 år). Og krisen er rent nationaløkonomisk blevet styret med sikker politisk hånd. Gordon Brown har konstant fremhævet, at krisen er global, og at dens årsager ligger i USA og på de internationale finansmarkeder. Det har flere kritikere – ikke mindst oppositionspolitikere – afvist.

Men kausalitetsforklaringer er notorisk vanskelige i politik. Der er næppe tvivl om, at Gordon Brown – qua forhenværende finansminister – er godt rustet til at forstå krisen. Men problemet er, at han med sin begejstring for finansmarkederne og sine reformer af finanssektoren påskyndede den kultur, der førte til krisen.

Politisk har Brown dog vist en sikker hånd ved at udnævne Peter Mandelson, den tidligere EU-kommissær og hans personlige ærkefjende, til handelsminister. Hans evne til at stille i stærkeste holdopstilling har vist, at han evner at være politisk resolut. Det har de konservative haft svært ved at finde et modtræk til. Oppositionen har – lettere febrilsk – forsøgt at fremstille krisen som Gordon Browns personlige fejl. Men problemet med denne taktik er, at David Cameron selv har et mildt sagt blakket generalieblad udi kunsten at føre økonomisk politik. Cameron var nemlig økonomisk og politisk rådgiver for den konservative finansminister Norman Lamont, da denne var tvunget til at droppe regeringens politik om medlemskab af det europæiske valutasamarbejde – den såkaldte EMS – i 1992. Denne beslutning, som Cameron var dybt involveret i, var årsagen til et fald i reallønnen og en markant stigning i antallet af tvangsauktioner. Det var denne økonomiske krise, der mere end noget andet beseglede den daværende konservative regerings skæbne. At Cameron på denne måde var involveret i en beslutning, der førte direkte til en nationaløkonomisk krise, betyder, at han har svært ved at finde en troværdig kritik af Brown.

Et andet problem for de konservative er, at de – traditionelt – har argumenteret for mindre statsintervention. At paradigmet nu står på keynesiansk finanspolitik, mere stat og mindre marked, gør det svært for de konservative at finde et sammenhængende modsvar på Brown. Deres bedste strategi er at fokusere på andre emner, som f.eks. de skandaler og problemer, der akkumuleres, hvis et parti har været ved magten for længe.

Og selvom de konservative for nærværende har et snævert forspring i meningsmålingerne, er der en følelse af, at David Cameron og hans parti mangler en samlet fortælling. Det samme var ikke tilfældet med Margaret Thatcher i 1979. Selvom thatcherismen ikke eksisterede som doktrin før 1979, havde de konservative i 1970'erne et paradigme og en grundholdning, der var baseret på markedskapitalisme. "Dette er, hvad vi tror på," sagde Margaret Thatcher, da hun smed et eksemplar af den østrigske økonom Friedrich Hayeks bog "Frihedens forfatning" på bordet foran sine ministerkollegaer. Der er ikke nogen drejebog for David Cameron. Som den ansete finanskommentator Will Hutton skrev i *The Guardian* i begyndelsen af november. "De konservative har sagt, at de vinder slaget om nye idéer. Intet kunne være mere forkert. Det krisen viser, er, at de idéer, som de har bygget deres politik på i de seneste 30 år, har slået fejl."

Mads Qvortrup (f. 1967), MA, D.Phil (Oxon) er Senior Research Fellow ved University College, London (UCL) og Dagbladet Informations korrespondent i London. Han er forfatter til blandt andet "Tony Blair – en politisk biografi" (2006). Hans seneste bog er "Fogh, Krag, Schlüter og Stauning: Danmarks store statsmænd", Borgen 2009.

Krisen og Tyskland: Hvem tør lukke Opel i et valgår?

Tyskerne har brugt for mange penge, og udskudt smertefulde reformer. Krisen øger problemerne – men gør det samtidig endnu sværere for politikerne at træffe de svære valg.

Af Peter Wivel

1. Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Op til G20-mødet i London i begyndelsen af april havde den tyske regering lagt sig fast på to helt generelle krav. På topmødet blev begge krav imødekommet, da et stort flertal af de tilstedeværende lande var af samme opfattelse: 1) Der skal ske en delvis tilbageregulering af det internationale finansmarked, og 2) lande, der hidtil har tjent lyssky kræfter som skattely, skal tvinges til at samarbejde med skattemyndighederne i G20-landene.

Hvad angår tilbage-reguleringen og større transparens på pengemarkedet, må man afvente de helt konkrete tiltag. Her er det ikke kun den gode vilje, Vorherre vil se på, men også at kræfterne helst ikke skulle svigte, før reformerne er ført ud i livet.

For tyskerne har det særlig interesse, at nabolande som Østrig, Schweiz og Liechtenstein nu står opført som skattely på G20's liste over et par snese nationer, der holder strengere på bankhemmeligheden, end G20 ønsker. Især Schweiz og fyrstendømmet Liechtenstein, der ligger på grænsen mellem Østrig og Schweiz, er kendt som skatkamre for rige tyskere, der vil skjule deres formuer. Den tyske finansminister Peer Steinbrück (SPD) er endt i en voldsom strid med Schweiz i denne sag. Liechtenstein har for længst mistet enhver troværdighed i den tyske offentlighed efter afsløringen af, at en stribe navngivne tyskere har skjult formuer i den lille Alpe-enklave. De tre lande har ganske vist allerede tidligere i år bekendtgjort, at de forbereder lovgivning, der gør det muligt at hjælpe skattemyndighederne i andre lande med efterforskning af skattesnyd, men endnu mangler der iøjnefaldende resultater. Men nu er Østrig, Schweiz og Liechtenstein altså røget på den sorte liste og risikerer indgreb, der har til formål at udtørre dem som "skatteoaser". Det er givet, at Tyskland vil komme til at spille en hovedrolle i offensiven mod de tre lande – over for Schweiz i samarbejde med Frankrig og USA.

Sammen med de 26 øvrige EU-lande har Tyskland vedtaget et investeringsprogram på 5 mia. euro, der skal bruges til at forbedre infrastruktur i EU og fremme forskningen i vedvarende energi. Den tyske kansler, Angela Merkel, ønsker, at de 5 mia. anvendes allerede i år og opbruges næste år, så pengeindsprøjtningen kan virke omgående.

På hjemmebanen har den borgerlig-socialdemokratiske koalitionsregering vedtaget en lang række konjunkturprogrammer, alle med ret hurtig virkning. De kan opdeles i tre hovedgrupper:

Sikring af pengestrømmen. Det vil ske gennem garantier til eller direkte statsovertagelse af kriseramte storbanker, samt lavrentepolitik i samarbejde med Den Europæiske Centralbank.

Beskæftigelsesfremmende foranstaltninger. Gennem statslige garantier eller direkte hjælp til kriseramte virksomheder.

Flere penge til privatforbrug

Hertil kommer mere populistiske krav om en mere mådeholden aflønning af topchefer inden for visse nøgleområder, herunder især inden for bank- og forsikringssektoren.

Finansminister Peer Steinbrück har allerede sagt, at Tyskland fra næste år ikke vil kunne overholde Maastrichttraktatens krav om begrænsning af landets budgetunderskud. Til gengæld har regeringen lovet vælgerne, at tilbagebetalingen af statsgælden skal have forrang for andre investeringer, når opsvinget kommer igen, og garanteret at Tyskland principielt sigter efter et statsbudget uden gældsætning. Men hvis krisen får det værste tænkelige forløb, risikerer den samlede tyske gældsætning for 2009/2010 at beløbe sig til omkring 180 mia. euro – brugt på skattelettelser, sociale forbedringer, erhvervsstøtte og øgede offentlige investeringer. Tallet er behæftet med stor usikkerhed. Dertil kommer astronomiske garantisummer til bankvæsenet.

Ad 1: Sikring af pengestrømmen

Regeringen har oprettet en særlig fond til hjælp for kriseramte banker, der har tabt kritiske summer på især det amerikanske lånemarked. Fonden skal i øjeblikket kunne råde over 480 mia. euro – 400 er afsat til statsgarantier, mens 80 står til rådighed som direkte kapitalhjælp. Beløbsrammen er større end det samlede tyske statsbudget for 2008 (283 mia. euro). Garantisummen er dermed så kolossal, at den må betegnes som rent symbolsk – den har til formål at styrke borgernes tillid til banksystemet. Bankerne selv har i private henvendelser til deres kunder gjort deres for at dæmpe eventuelle tilløb til panik. I øvrigt har ECB, Den Europæiske Centralbank, sænket sin marginalrente fra 5,25 % i juni i fjor til 2,25 % i april i år i et forsøg på at mildne 'kreditklemmen'.

Ad 2: Beskæftigelsesfremmende foranstaltninger

Staten har stillet et beløb på 100 mia. euro til rådighed til sikring af tyske virksomheders kreditter. Andre mere eller mindre direkte erhvervsfremmende initiativer får mindst 50 mia. euro. Desuden afsættes der penge til støtte for forsknings- og udviklingsarbejde i mindre tyske virksomheder. Større virksomheder sikres generelt med kredit- og garantitilsagn. Eksporterhverv får øget støtte. Tyskland vil også sætte store summer i udviklingen af bredbåndsnettet, så det kommer til at dække hele landet.

For arbejdstagere er der også penge at hente. Ansatte skal have mulighed for at gå på videreuddannelse, ved at staten fuldforsikrer de ansatte i uddannelsesperioden. Det er vigtigt i Tyskland, hvor bl.a. sygesikringen betales af arbejdsgiverne. Ældre mindre kvalificerede arbejdere og unge uden faglig uddannelse får bedre muligheder for at forbedre deres kvalifikationer. Arbejdsformidlingen får flere ansatte.

Hertil kommer øgede offentlige investeringer i infrastruktur som f.eks. motorveje, gader, byfornyelse, jernbaner, sygehuse, vandveje osv. Kommunerne får tilladelse til at bruge flere penge, og der iværksættes særlige programmer for klimaforbedringer og energieffektivitet. Der vil også flyde rigelige midler til fremtidssikring ved udbygning af børnehaver, skoler, universiteter og forskningsinstitutioner. Især på området børnehaver og skoler ligger Tyskland langt tilbage, så krisen kan her måske benyttes til at indhente, hvad man hidtil har forsømt særlig groft. Dertil kommer særlige midler til landbrug og minedrift.

Ad 3: Flere penge til privatforbrug

Skatteprocenten sænkes med tilbagevirkende kraft fra 1. januar i år. Desuden hæves den skattefrie bundgrænse gradvist til ca. 8.000 euro næste år. De lovpligtige bidrag til sygekasserne sænkes en anelse, og børnefamilier får en engangscheck på 100 euro. Der er en særlig krisepakke til børn af forældre, der er på den laveste dagpengesats. Fattigdomsproblemet blandt børn er faretruende stort i Tyskland, så her er i realiteten bare tale om

korrektion af en lovgivning, som et stor flertal af politikerne finder uretfærdig.

2. Hvilke udfordringer har krisen særligt i en tysk kontekst?

Et særligt tysk problem er investeringsbanken Hypo Real Estate, HRE. Det er Tysklands største bank for erhvervsjendomme, der udgør den største del af det tyske ejendomsmarked (ca. 90 % af ejendomsmarkedet er udlejningsjendomme enten til virksomheder eller private lejere). HRE er i realiteten gået fallit. Det anslås, at en redningsaktion for denne bank vil koste omkring 90 mia. euro, enten i garantier eller i direkte opkøb af dårlige papirer. Finansminister Steinbrück foreslår, at den tyske stat simpelthen overtager den fallitramte bank for at sikre skatteydernes bidrag til denne feberredning.

Det tyske ejerboligmarked er til gengæld ikke så hårdt ramt som f.eks. det danske. Det skyldes, at lånebetingelserne ved køb af ejerboliger, der kun udgør en beskedent del af boligmarkedet, er meget skrappe. Desuden betaler man en relativ høj skat ved køb af en ejerbolig for at hindre spekulation i markedet.

En lang række tyske banker har anmeldt interesse i de nye garantiordninger. Nogle er blevet reddet af delstaterne selv, det gælder f.eks. i Bayern og i Slesvig-Holsten.

Bilindustrien har en særstilling og nyder ekstraordinær national opmærksomhed. Derfor har flere bilproducenter henvendt sig til regeringen for at ansøge om akut krisehjælp for at afværge en truende, eller allerede reelt indtruffet fallit. Den største af disse virksomheder er Opel, der siden 1920'erne har været ejet af General Motors, GM. Opels krise kan derfor ikke ses isoleret fra krisen i den amerikanske moderkoncern. På verdensplan har bilbranchen kapacitet til at producere næsten dobbelt så mange biler, som den kan afsætte. Og der er ingen tvivl om, at Opel-fabrikkerne i Tyskland, der i alt beskæftiger 29.000 ansatte, har store problemer med deres konkurrenceevne over for inden- og udenlandske rivaler.

Men i Tyskland regnes bilproduktion for et af de vigtigste industrierhverv, og der gøres derfor i forvejen meget for at yde denne erhvervsgren direkte og især indirekte statsstøtte. Således ejer delstaten Niedersachsen omkring 20 % af aktierne i VW i Wolfsburg, og i Bruxelles kæmper den tyske regering for at udskyde strengere miljøkrav til fremtidens biler.

Kansler Merkel har udtalt, at der principielt er stor forskel på at komme en nødstedt bankvirksomhed til undsætning og redde arbejdspladser i industrien. Det første er en samfundsopgave, fordi pengestrømmene skal beskyttes, det skal arbejdspladser ikke nødvendigvis, især ikke hvis de rent faktisk ikke er konkurrencedygtige. Generelt kan det dog siges, at de borgerlige partier CDU og CSU alligevel er indstillet på at hjælpe – og at socialdemokratiet, SPD, går ind for uforbeholden statsstøtte med det direkte formål at redde arbejdspladser. Ikke bare på Opel, men i en lang række virksomheder, der leverer komponenter og knowhow til virksomheden. Samtidig er den øvrige bilindustri dog betænkelig ved, at en dårligt drevet virksomhed skal have statsstøtte, der risikerer at forvride konkurrencen.

I den nuværende krisepakke er indsat et større beløb til skrotpræmie for biler, der er mere end ni år gamle: Hvis man køber eller lejer en ny bil, får man 2.500 euro i statsstøtte. Af alle krisepakkens elementer har skrotpræmien fået allermest plads i medierne.

3. Er der problemer, man ikke har taget fat på/løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

En overgang så det ud til, at man ville opgive at redde Opel, men på grund af den igangværende valgkamp tør ingen partier p.t. drage den konklusi-

on. Inden for banksektoren er det heller ikke afklaret, om HRE skal nationaliseres fuldt ud.

4. Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Det har fra starten stået klart, at den tyske finanssektor har optrådt om trent lige så uansvarligt som den amerikanske, omend tilstandene på det amerikanske lånemarked har været den umiddelbare forudsætning for, at tyske finansinstitutter har kunnet tilsidesætte alle hidtidige krav om kreditværdighed. En medvirkende årsag har været en ekstremt kortsigtet opfattelse af, hvad der skal opfattes som *shareholder value* – og en aflønningspolitik, der opmuntrer til kortsigtede spekulationer.

Så meget har været tydeligt. Men politikerne har ikke fortalt vælgerne, at forudsætningen for denne turboøkonomi var et bagvedliggende ønske hos forbrugerne om at få lettere adgang til kredit, end det er muligt i en økonomi, hvor et overordnet mål er at holde inflationen i tømme og dæmme op for store budgetunderskud. Sådan som det er målet i eurozonen. Politikere og pengemænd har derfor fundet nye veje til at pumpe penge ud i samfundet og skabe inflation uden i første omgang at belaste statsbudgettet. Ekstremt kortsigtet, da belastningen nu bliver mangedoblet. Og i sidste ende kommer statskassen, som vi ser det nu, alligevel til at betale gildet.

Bankfolk har i mange år vidst, at kreditpolitikken på det amerikanske boligmarked var den største fredelige trussel mod de vestlige økonomiers sundhed, men ingen har evnet at gribe ind – slet ikke i USA, men heller ikke i Europa. I stedet har man accepteret, eller ligefrem profiteret, af de voksende kreditmuligheder og troet, at man kunne købe sig fra manglen på politisk ledelse. De tyske politikere har simpelthen tilladt folk at låne meget store beløb – fordi de på den måde har kunnet udskyde en grundlæggende, men særdeles ubehagelig politisk debat om, hvorvidt tyskerne er blevet fattigere ved globaliseringen – og hvilke følger man måtte drage af et positivt svar på spørgsmålet. Den kunstigt øgede pengemængde har skjult, at Tyskland både har forsømt at investere i at forberede sit erhvervsliv på globaliseringen og har udskudt strukturreformer på arbejdsmarkedet. Samtidig har tyskerne ignoreret en diskussion af et skolesystem, der nok er det ringeste i Vesteuropa og uegnet til at uddanne den arbejdskraft, et omstillingskrævende arbejdsmarked har brug for. På grund af sin mangelfulde uddannelse er befolkningen ikke i tilstrækkelig grad indstillet på forandringer. Men heller ikke det har man fortalt vælgerne – tværtimod.

I Tyskland er overbeskæftigelse både i det private erhvervsliv og i det offentlige et gigantisk problem, og det tør ingen politikere fortælle vælgerne: for mange ansatte til opgaver, der kunne udføres af færre. De har altså heller ikke turdet indrømme, at den tyske industristruktur efter kommunismens sammenbrud må gøres langt mere fleksibel – mindre statsstyret og mindre reguleret. Nu spærrer ønsket om at bevare arbejdspladser i f.eks. bilindustrien for udviklingen af nye, konkurrencedygtige og innovationsbaserede virksomheder. Penge kan kun bruges én gang. Derfor ved vælgerne heller ikke, at krisen i Tyskland er forstærket af dårlig ledelse i det private erhvervsliv, især selvfølgelig inden for finanssektoren, og af alt for stor statslig indflydelse på erhvervslivet.

På den anden side er det rent faktisk lykkedes politikerne – først kansler Schröder, siden Merkel – at nedbringe den tyske ledighed med ca. to millioner til omkring tre millioner arbejdsløse, fortrinsvis i det tidligere Østtyskland. Det er sket ved at overføre flere millioner mennesker, der reelt var på borgerløn (social understøttelse), til arbejdsløshedslønnen og dermed til aktivering. Og takket være den socialdemokratiske finansminister Peer Steinbrück er økonomien efter Schröder-årene rettet fuldstæn-

dig op. Uden denne præstation ville Tyskland have stået langt, langt dårligere rustet til den krise, der nu rammer landet hårdt med produktionsnedgang, eksporttilbagegang og øget ledighed.

Kan Merkel sætte socialdemokraterne af?

De gamle kommunister i "Die Linke" har kolossal succes – og i Bayern afprøves en ny konservativ populisme. Alligevel kan Angela Merkel til valget i september få chancen for at udskifte sin brede koalition med et borgerligt tokløver bestående af CSU og de liberale i FDP.

Tyskland har siden november 2005 været regeret af en koalition af borgerlige partier og socialdemokratiet under ledelse af Angela Merkel, formanden for det største af de to kristelige partier, CDU, der repræsenterer borgerlige vælgere i alle tyske delstater med undtagelse af Bayern.

Men regeringen har været præget af to alvorlige interne kampe – ét lederopgør i socialdemokratiet, SPD, og uro i det borgerlige CSU, der er Bayerns udgave af CDU.

CSU blev indtil i fjor ledet af Edmund Stoiber, en rendyrket magtpolitiker, der blev fældet af sine egne uopfyldte og uopfyldelige ambitioner om at gøre Merkel rangen stridig som Tysklands førende borgerlige politiker. Hans fald i fjor skabte en krise for CSU, der mistede det absolutte flertal i den bayerske landdag, partiet ellers havde haft siden 1960'erne. Stoibers efterfølger, den tidligere landbrugsminister Horst Seehofer, der overtog ledelsen i oktober i fjor, har draget to opsigtsvækkende konklusioner af Stoibers fald. Den ene er, at det åbenbart ikke skal lykkes en bayersk politiker at blive Tysklands kansler. Derfor har han indledt en destruktiv politik over for Merkel og CDU. Den anden er, at partiet under Stoiber ikke var populistisk nok. Derfor fører Seehofer en overbudspolitik, der kun kan sammenlignes med den, det fagforeningsorienterede, postkommunistiske venstreparti fører på den anden side af det politiske spektrum. Socialdemokratiets krise er om muligt alvorligere. Siden 2004 har SPD haft tre forskellige partiformænd med tre forskellige politiske holdninger. Formanden er p.t. Franz Müntefering, der også var partiformand 2004-5. Han efterfulgtes af Matthias Platzeck, der sad til 2006, hvorefter turen kom til Kurt Beck, en decideret provinspolitiker fra vinlandet Rheinland-Pfalz. Beck var chanceløs på de bonede gulve i Berlin. Han måtte vige for Müntefering efter et kup i september i fjor. For at komplicere situationen yderligere i vælgernes bevidsthed er Müntefering ikke SPD's kanslerkandidat til det forestående forbundsdagsvalg. Det er i stedet Tysklands udenrigsminister og vicekansler, Frank-Walter Steinmeier.

Den ledelsesmæssige svækkelse i regeringens to partier betyder, at det er uklart, hvad de står for – og om muligt endnu mere uklart, hvad regeringen som helhed tilstræber.

Samtidig er 2009 et stort valgår i Tyskland. Der skal være valg til Forbundsdagen senest til september, men inden da vælger et valgmandskollegium i maj Tysklands forbundspræsident, og i juni skal der være valg til Europa-Parlamentet. Så mange og så store valg har lammet den tyske regerings handlekraft i månedsvis, og det kan kun blive værre frem til den forventede afgørelse på sammensætningen af den næste forbundsdag, senest til september.

Den nye faktor på fløjen: Die Linke

Især SPD har kastet de fleste af sine besindige socialdemokratiske standpunkter over bord. Partiet er alvorligt udfordret af venstrepartiet, der oprindeligt var det østtyske kommunistiske enhedsparti SED's efterfølgerparti og derfor kun repræsenteret i de seks østtyske delstater – hvor det uden undtagelse står relativt stærkt, ofte stærkere end SPD. I den seneste

valgperiode er det så også lykkedes venstrepartiet at slå igennem i Vesttyskland. Partiet er nu repræsenteret i vest i Bremen, Hamburg, Niedersachsen og Hessen. I delstaten Berlin, der er dannet af Øst- og Vestberlin, sidder venstrepartiet med i regeringen, det samme var tilfældet indtil i fjor i Mecklenburg-Vorpommeren. Venstrepartiet er i dag en national politisk kraft, som SPD ikke længere kan tænke væk. Partiet ledes i fællesskab af den gamle SED-kommunist Lothar Bisky og af den tidligere formand for SPD Oskar Lafontaine. Det fører en ren overbudspolitik på det sociale område, går ind for statslig overtagelse af virksomheder og er i stigende grad EU-kritisk.

SPD-formanden Kurt Beck faldt, fordi han ikke kunne blive enig med sig selv, og slet ikke med sit parti, om, hvorvidt SPD skulle åbne sig for et regeringssamarbejde med venstrepartiet også i Vesttyskland.

Siden Becks fatale zigzagkurs har venstrepartiet tegnet sig for op til 15 % af vælgertilslutningen i meningsmålingerne, mens SPD står på 25 % med pil nedad. Kendsgerningen er altså, at det engang så store arbejderparti i dag må dele magten med et postkommunistisk parti med rod i Østtyskland.

I de kommende måneder, op til valget, ser det ud til at SPD – under kanslerkandidat Steinmeier og partiformand Müntefering – vil slå græset under fødderne på venstrepartiet for at erobre skuffede SPD-vælgere tilbage. Det ses bl.a. af Steinmeiers uforbeholdne opbakning bag planen om en statslig redningsaktion for Opel-fabrikkerne, koste hvad det vil.

Set i forhold til den økonomiske krise er dén politiske kurs dårligt nyt for Tyskland. Det er ikke særlig sandsynligt, at en økonomisk og erhvervmæssig kur som den, venstrepartiet foreslår, er løsningen på problemet. Statslig styret økonomi har været prøvet i Tyskland, og resultatet var ikke opmuntrende. Venstrepartiets EU-fjendtlighed sætter også spørgsmålstegn ved værdien af internationalt samarbejde om kriseløsninger. Venstrepartiets EU-skepsis er ikke tomme trusler: På grund af regeringssamarbejdet med venstrepartiet i Berlin måtte bystatens overborgmester, Klaus Wowereit, i maj i fjor afholde sig fra at stemme, da forbundsrådet vedtog Lissabontraktaten. Venstrepartiet er imod traktaten.

Venstrepartiet trækker Tyskland i retning af større nationalisme. Det samme gør det bayerske CSU fra den anden side af spektret. Også på denne front kan det altså være svært for regeringen at enes om et europæisk – for slet ikke at tale om et globalt – svar på krisen. Øget tysk selvbevidsthed og nationalisme er tung at danse med for EU's andre økonomier, specielt den danske.

Det er i øjeblikket ikke til at forudse, om den tyske regering eller i det mindste kansleren inden for de næste par måneder vil kaste sig ud i en mere målrettet og klar krisestyring. Desuden kan man ikke forudse, om nye katastrofale udviklinger inden for bank- og forretningslivet vil sende chokbølger gennem det tyske samfund og kuldaste prognoserne for valgresultatet.

Som det p.t. ser ud nu i meningsmålingerne har Merkels CDU sammen med CSU en rimelig chance for at fastholde positionen som landets førende politiske kraft. Hvis Tysklands liberale parti FDP får et så godt valgresultat, som målingerne spår, vil der kunne dannes en regering under Merkels ledelse af CDU-CSU og FDP (jf. Kohls regeringer, red.). Hermed vil SPD, de grønne og venstrepartiet blive henvist til oppositionen.

Det er interessant at se, at det liberale FDP har profiteret af krisen, hvor man kunne have forventet præcis det omvendte: at partiet ville være blevet svækket af den liberale markedsøkonomis krise. Årsagen skal utvivlsomt søges i venstrepartiet og SPD's hældning mod større statsligt ejerskab eller medejerskab af erhvervsliv og banker. Et voksende antal tyske vælgere mener, at det må forhindres, og det gør de ved at fortælle ana-

lyseinstitutterne, at de foretrækker FDP. Spørgsmålet er, om de holder fast på valgdagen.

Peter Wivel (f. 1943) er Politikens korrespondent i Berlin. Chefredaktør for Information (1987-89), for Weekendavisen (1992-98) og for Berlingske Tidende (1998-2001). Journalist siden 1969. Forfatter til intellektuelle biografier over George Orwell (1983), Benjamin Constant (1996) og Jean-Jacques Rousseau (1998) og bogen "Baader-Meinhof – 30 år med tysk terror" (2007).

Krisen og Italien: Kan den italienske kapitalisme overleve krisen?

Italienerne er ikke arbejdere, men selvstændige erhvervsdrivende: Landet har kun 55 % lønmodtagere – mod Sveriges 90 %. Det er derfor, venstrefløjen aldrig vandt et valg før 1996. Men nu er spørgsmålet:

Af Paolo Borioni, rådgiver for den italienske centrum-venstre-fløj, historiker og forfatter

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Regeringens politik for at stimulere økonomien er kommet i to bølger, der i alt beløber sig til ca. 46 mia. euro. Man har udstedt 10 mia. euro såkaldte Tremonti-obligationer (regeringens måske vigtigste skikkelse er økonomiminister Tremonti), hvis formål er et offentligt opkøb af bankobligationer, der skal sikre, at bankerne har tilstrækkelige likvide midler. Den første pakke indeholdt finansiering af anlægsarbejder, bl.a. motorveje og en bro mellem Calabrien og Sicilien (18 mia.), bevilget støtte til de utallige små og mellemstore virksomheder (9 mia.) samt ressourcer til et særligt dagpengesystem for folk, der mister jobbet (9 mia.). Den anden indeholder støtte til køb af nye og mere miljøvenlige biler, og boligplanen ('piano-casa') består ikke af nye ressourcer, men giver husejere lov til at bygge til.

Det er dog tvivlsomt, om disse indgreb får en særlig mærkbar effekt. Det meste af anlægsarbejdet vil først bidrage til efterspørgslen i 2011, altså efter al sandsynlighed for sent. I øvrigt er mange af byggeprojekterne blevet igangsat under Prodi-regeringen (maj 2006-april 2008). Der er også problemer med regeringens indtægtsgrundlag: Forklaringen er dels, at skatteprovenuet falder under krisen, men også at landets selvstændige erhverv har en tendens til at undlade at betale skat, når centrum-højre-regeringer er ved magten. Denne tendens er blevet iagttaget under Berlusconi's tidligere regeringer – forklaringen er sandsynligvis, at de borgerlige ikke er så nidkære i skatteinddrivelsen som venstrebløkken. Det handler om ideologi – de borgerlige har traditionelt støttet landets fire-fem millioner overvejende små erhvervsdrivende, der kun har beskedne startkapital:

Italien har 70 virksomheder per 1.000 indbyggere – det europæiske gennemsnit er 40. Det er ikke sandsynligt, at højrefløjens loyalitet med dem skulle blive mindre i en krisetid, hvor eksporten er ved at falde med 20 %.

Italien havde endnu i 2007 verdens fjerdestørste industrivare-overskud (+56 mia. euro, mod Frankrigs -15,2 mia., Storbritanniens -89,5 mia., Spaniens -58,7 mia.) efter Japan, Kina og Tyskland. I 2007 var den italienske andel af verdenshandlen 3,6 % bedre end ti år tidligere.

Landets "tolerante" skattesystem og den fleksibilitet, som en stor "uformal" (altså ikke kriminel) økonomi tillader, har været en vigtig forudsætning for Italiens såkaldte "fleksible specialisering". Virksomhederne har været i stand til at omstille sig efter det globale markedes krav. Dette har genereret meget velstand og udvikling samt en typisk italiensk tendens til kreativ og diffus produktion. På den anden side har Italiens behov for en stor "uformal" og derfor uåndgribelig økonomi uomtvisteligt besværliggjort ethvert forsøg på at omprogrammere økonomien og samfundet som helhed og vil med sikkerhed også besværliggøre en effektiv gennemførelse af de ovennævnte indgreb.

Men der er ikke kun økonomiske udfordringer, der venter regeringen, også politiske. Det vigtigste for Berlusconi: Statsgælden må ikke vokse. Samtidig indebærer en planlagt føderalistisk reform, at Syditaliens fattige regioner får store summer i kompensation for det, de mister på grund af de skattemæssige ændringer, reformen indebærer. Det er nødvendigt, hvis Berlusconi skal opretholde sin vælgerskare i både Syd- og Norditalien (det centrale Italien samt store dele af nordvest er for det meste venstreorienteret). Derfor har økonomiminister Tremontis budget (der går fra sommer 2008-2011) været særdeles restriktivt. Han planlægger besparelser og nye afgifter for godt 30 mia., der således må modregnes i regeringens totale stimulering af økonomien. I dette lys er Tremontis krisepakke unægtelig af beskedent omfang, især i sammenligning med andre G8-lande. Berlusconis strategiske allierede har altså i forvejen egne interesser, som bliver endnu mere besværlige at forene i denne krisetid.

Er der problemer, man ikke har taget fat på/løsninger, man (i første omgang) har opgivet?

Den første indvending, man fra flere sider har rettet imod regeringens krisestrategi, er, at de søsatte indgreb kun i beskedent omfang stimulerer landets efterspørgsel. For at opnå en umiddelbar virkning burde man snarere have prioriteret vedligeholdelsen (af skoler og andre offentlige bygninger, af de hårdt belastede veje i bl.a. Rom) frem for nye ambitiøse byggeprojekter.

Et forslag har været, at regeringen skulle fremskynde det offentliges betalinger til private leverandører til. Den forgældede italienske stat betaler meget sikkert, men nødvendigvis langsomt – det aktuelle udestående beløber sig til ca. 30 mia. euro. Efter alt at dømme trænger langt de fleste af leverandørerne hårdt til likvide midler i en tid, hvor efterspørgslen og bankernes kredit er lav.

Forslaget har jeg selv været med til at fremsætte, som medlem af en gruppe rådgivere, der har præsenteret et idékatalog til Lazio-regionens præsident. Kataloget – med keynesiansk udgangspunkt – finder, at støtten til bankerne er en nødløsning, der kun har en beskedent og indirekte virkning, siden få forbrugere og virksomheder vil optage lån til forbrug, så længe økonomien er i nedgang. Man burde i stedet fylde lommerne på lønmodtagere og virksomheder, mens bankerne kun burde støttes, hvis de for alvor risikerer et sammenbrud.

Dette synspunkt er særlig relevant, fordi bankerne og de enkelte borgere i Italien har ageret langt mere fornuftigt end i mange andre lande. Staten er ganske vist en af de mest forgældede i verden, men den private gæld er lille: 50 % af BNP i 2008 mod Tysklands 90 % og Spaniens 122 %. Det betyder, at Italiens samlede gæld (privat+statslig) er under 160 % af BNP, mens alene privat gæld er 200 % af BNP i UK og 174 % i USA. På trods af at 82 % af italienerne ejer deres hus/lejlighed: verdens største procentdel efter Spanien.

Derfor burde man hellere mobilisere private ressourcer til finansieringen af et stort program til fordel for forskning og innovation i konkret produktion og de deraf flydende serviceydelser. Man ville dermed 1) stimulere efterspørgslen gennem BÅDE efterspørgsel og udbud; 2) ikke blot stimulere forbruget, men et stadig mere lærende og vidende samfund; 3) skabe positive, men ikke irrationelle eller populistiske forventninger til fremtiden.

Men et sådant program ville indebære et dobbelt paradigmeskift. Dels ville det være et brud med verdensøkonomiens sidste 30 år – ved at overføre ressourcer fra finansverdenen og boligmarkedet til produktive anvendelser. Dels ville det være et brud med den italienske version af dette 30-årige paradigme – dvs. af den italienske ”spontane” og ”diffuse” kapi-

talisme, som småvirksomhederne praktiserer. I stedet ville man satse på planlagt industripolitik og videnstunge industriprodukter. Man ville opbygge en mindre lavtlønnet og mere ”uformel” version af landets rodfæstede industrielle karakter. Dét ville kræve en tro på planlagt og forhandlet økonomi og industripolitik – altså ikke just Berlusconi’s politiske mission.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Den siddende regering har fremhævet, at landets økonomiske model – f.eks. når det gælder bankverdenen og den private gældsætning – lå meget langt fra den angelsaksiske, og at italienerne derfor skulle være optimistiske og undlade at reducere deres forbrug.

Desværre er sandheden, at en eksportorienteret industriel økonomi som den italienske aldrig ville kunne unddrage sig følgerne af et dramatisk kriseramt globalt marked. Heller ikke fremover kan Italien, måske endnu mindre end andre lande, satse på det interne marked, fordi lønningerne, som i de sidste årtier kun er vokset lidt, generelt er alt for lave:

Lønningerne i Italien er vokset betydelig mindre end i resten af EU. Ifølge forskningsinstituttet Eurispes’ rapport ”Povero lavoratore: l’inflazione ha prosciugato i salari”, er lønningerne i EU vokset 17 % mod 13,7 % i Italien. Ifølge fagbevægelsens forskningsinstitut Ires-Cgil er profitterne i de store virksomheder vokset med 74,5 % mellem 1995 og 2007 – lønningerne kun 5,5 %. Det er et problem, som den tyske økonomi også har, omend i mindre omfang. Det betyder selvsagt, at heller ikke eurolands interne handel kan formå at stimulere økonomien.

Regeringen har også sagt nej til at bygge det bistands- og dagpengesystem, som landet (der ellers har en temmelig udviklet velfærdsstat) næsten helt mangler. Arbejdsminister Sacconi’s begrundelse herfor er, at et for universalistisk sikkerhedsnet for ledige arbejdere ville ”retfærdiggøre” mange flere fyringer i arbejdsgivernes øjne. Ifølge ministeren ville oprettelsen af et system tættere på det danske også give endnu mere plads til den ”uformelle” økonomi, da mange ville modtage bistand eller dagpenge for samtidig at arbejde ”sort”. I stedet tilbød ministeren en udvidelse af det nuværende overenskomstbestemte system (Cassa Integrazione Guadagni, CIG), som kun dækker en del af arbejdsmarkedet (men f.eks. ikke arbejderne på helt små virksomheder og slet ikke de mange unge og syditalienske kvinder, der slet ikke har en ”synlig” beskæftigelse). Ordningen giver reduceret løn for at arbejde på deltid eller helt blive hjemme, indtil produktionen igen vokser – formålet: at fastholde forbindelsen mellem lønmodtager og arbejdsplads. Mange på venstrefløjen bruger de samme argumenter som Sacconi. Alligevel har det demokratiske partis formand, Franceschini (en progressiv katolik), erklæret, at partiet nu går ind for et universalistisk bistands- og dagpengesystem. Endnu virker forslaget dog ikke veludviklet – man forsøger vist blot at tiltrække de talrige vælgere, der på nuværende tidspunkt frygter at miste enhver form for indtægt. Man har ikke lanceret forslaget som en del af nogen bredere bevægelse væk fra de lave lønninger og den ”uformelle” økonomi.

Paolo Borioni (f. 19xx) er forsker på Macerata Universitet (i Marche, Midtitalien), og har været rådgiver for flere italienske centrum-venstre-politikere, i dag for Lazio-regionens præsident, Piero Marrazzo. Han har en ph.d. i historie fra KUA og har skrevet eller redigeret ni bøger og utallige artikler om nordisk historie, velfærdstaten og socialdemokratiet. Han arbejder desuden for to centrum-venstre-tænketaanke: Fondazione Istituto Gramsci og Fondazione Brodolini.

Frankrig: Krisen har gjort dårlige tider værre

Ingen steder har krisen udløst mere raseri end i Frankrig: Rasende og desperate arbejdere har holdt direktører på lukningstruede virksomheder som gidsler. Hundredetusinder har strejket og er gået på gaden i protest mod regeringen. Men faktum er, at Frankrigs problemer eksisterede før krisen.

Af Connie Pedersen

Hvilke indgreb har politikerne foretaget?

Franskmændene har reageret voldsommere end mange andre, og arbejdsløshedskøerne i Frankrig er da også ekstraordinært lange. Den økonomiske vækst er negativ, og forbrugernes tillid til fremtiden er væk. Derfor har præsident Nicolas Sarkozy været nødt til at foretage indgreb, som ikke oprindeligt stod i den liberale præsidents drejebog.

Rent faktisk har krisen isoleret set været nådigere ved Frankrig end ved mange andre lande. Det skyldes paradoksalt nok, at landet ikke havde været fremme i forreste række, da økonomierne buldrede derudad. For eksempel har krisen ikke revet bilindustrien omkuld. Bankerne har hele tiden været forsigtige og har ikke sprøjtet fantasifulde og farlige lånetilbud ud, så med et par undtagelser står de endnu. Den ene undtagelse er den fransk-belgiske bank Dexia, som blev reddet i sidste øjeblik, ledelsen blev afsat, og banken blev reelt nationaliseret. Den anden undtagelse er de to banker, Caisses d'Epargne og Banques Populaires, som fik så store problemer, at staten tvang dem til at fusionere: I spidsen for den nye storbank, som staten har 20 % af aktierne i, har Sarkozy sat en af sine tunge økonomiske rådgivere François Pérol.

Men bortset fra de to tilfælde har de franske banker redet stormen af, dog med en håndsrækning fra staten. Dels i form af garantier, der skal give bankerne mulighed for stadig at låne på de finansielle markeder, dels med muligheden for at få egentlige lån af staten, men det tager den sig betalt for med en rente på mellem 6 og 8 %. Statsstøtten kan de få, uden at staten skal blande sig i driften – det er tværtimod præsidentens erklærede politik, at bankerne ikke skal nationaliseres. Til gengæld har en voldsom offentlig debat om direktørlønninger fået regeringen til at forbyde bonusser og gyldne håndtryk – eller ”gyldne faldskærme”, som det hedder i Frankrig – til ledere af virksomheder, der får statsstøtte eller gennemfører massefyringer.

Bankpakken fra oktober 2008 var præsident Sarkozys første forsøg på at afbøde de værste virkninger af krisen, men i januar 2009 måtte præsidenten desuden præsentere en hjælpepakke, som skulle stimulere økonomien generelt. Den var på 26 mia. euro. Pakken blev kritiseret for ikke at være generøs nok og angrebet for at tilgodese virksomheder i stedet for de hårdt trængte familier. Efter strejker og forhandlinger med fagforeningerne føjede præsidenten i februar endnu 2,6 mia. euro til pakken, således at fordelingen blev 70 % til virksomhederne og 30 % til husholdningerne. Pakken indeholder bl.a. en skrotpræmie på 1000 euro til dem, der køber en ny bil, og dét har været med til at bremse faldet i bilsalget. Det skønnes at gå ned med yderligere 10-15 % i 2009, men den franske bilindustri er ikke ude i samme uføre som den amerikanske.

I alt udgør den franske stats krisehjælp 1-1,5 % af nationalproduktet, og det er i den lave ende af skalaen sammenlignet med mange andre lande. Grunden er til dels, at Frankrig ikke er helt så hårdt ramt som andre lande – men årsagen er også, at den franske regering og præsident har et meget lille manøvrerum, fordi den franske statskasse er mere slunken end så mange andre.

Hvilke udfordringer har krisen særligt i en fransk kontekst?

Den franske statskasse er tom – faktisk i stort underskud. I 2008 udgjorde underskuddet på statsbudgettet 3,4 % af nationalproduktet, og i 2009 skønnes det at komme op på 5,6 %. Det er langt over det løft på 3 %, som euro-landene har aftalt at respektere i den såkaldte stabilitetspagt. Underskuddet er den franske stat nødt til at dække ind ved at låne, og den franske statsgæld er i forvejen enorm: over 1.300 mia. euro (2008). Det svarer til, at hver enkelt af de 60 mio. franskmænd skylder 21.000 euro væk. Så det er en særlig fransk udfordring, at staten skal prøve at hjælpe uden at underskuddet på statsbudgettet og statsgælden løber helt løbsk.

En anden særlig fransk udfordring er den høje arbejdsløshed, der har ligget som en tikkende bombe under den franske økonomi i flere år – også mens andre lande oplevede en god beskæftigelse. Frankrig er et af de lande i det gamle EU, hvor arbejdsløsheden har været størst: I 2007 var den på 8,3 %. Med krisen er bombens lunte blevet antændt, for nu vokser arbejdsløshedskøerne yderligere, og det er dét, der har ført til strejker, demonstrationer og overgreb på virksomhedsdirektørerne. For 2008 blev arbejdsløsheden på knap 8 %, og i 2009 ventes den at vokse til 10 %. Bare fra december 2008 til januar 2009 skete der en dramatisk stigning, idet næsten 100.000 franskmænd mistede deres arbejde på en måned. Det betyder, at godt to millioner franskmænd er uden arbejde, og det tal skønnes at vokse med yderlige 300.000 i 2009.

De mange arbejdsløse kan ikke få megen hjælp af deres fagforeninger, som er ekstremt svage (det samme er i øvrigt den socialistiske opposition). Kun 8 % af arbejdsstyrken er organiseret i Frankrig, og landet har ikke en forhandlings-, men en konfrontationskultur på arbejdsmarkedet. Det er derfor, at de største demonstrationer i Europa mod krisen har fundet sted netop i Frankrig.

Er der problemer, man ikke har taget fat på/løsninger, man har opgivet?

Den franske præsident og hans borgerlige regering har deres problemer med "gadens parlament", men har det til gengæld let i det rigtige parlament, Nationalforsamlingen. Her har de et stort flertal og kan uden større besvær få vedtaget krisepakker og anden nødvendig lovgivning. Til gengæld er den hyperaktive og utålmodige franske præsident løbet panden mod muren i Bruxelles og andre hovedstæder. Som formand for EU i andet halvår af 2008 pressede Sarkozy på for at få hurtige og frem for alt koordinerede krisetiltag gennemført, men han stødte på modstand både i EU-Kommissionen og hos de andre stats- og regeringschefer, især den tyske forbundskansler, Angela Merkel, var i krisens start ikke parat til at følge Sarkozys tempo.

Den franske europaminister, Jean-Pierre Jouyet, retter i bogen "Une présidence de crises" ("Et krise-formandskab") en skarp kritik mod EU-Kommissionen. Kommissionen var alt for sen til at indse, at krisen ikke bare var et amerikansk fænomen, og da sandheden gik op for den, handlede den alt for langsomt, lyder kritikken fra ministeren. Han mistænker EU-Kommissionen for krampagtigt at holde fast i princippet om det frie marked – i en tid, hvor situationen krævede, at staterne måtte gå ind, hjælpe og regulere for at forhindre f.eks. banksektoren i at bryde sammen.

Undervejs i sit formandskab foreslog Sarkozy, at han fortsatte som formand for eurogruppen – forum for de 15 euro-landes finansministre – efter at det franske formandskab var slut ved årsskiftet 2008/2009. Hans begrundelse var, at de to lande, der skulle have formandskabet i 2009, ikke var medlemmer af euroen: nemlig Tjekkiet og Sverige. Det fandt den franske præsident problematisk i en krisetid, men hans tilbud blev ikke

godt modtaget. Nok var hans handlekraft blevet værdsat, men han var ikke uundværlig, var budskabet fra de andre EU-lande. Der var også rigeligt at tage fat på hjemme i Frankrig.

Hvad har politikerne fortalt vælgerne om krisen?

Præsident Sarkozy er en mester i kommunikation, og han har haft brug for alle sine evner i den retning i sin offentlige krisehåndtering. Han har valgt tre måder at kommunikere med de bekymrede franskmænd på: store taler (gerne i provinsen), tv-transmitterede pressemøder med udvalgte studieværter og tv-taler direkte til befolkningen. Han har meldt ærligt ud uden at være alarmist, og han har fulgt det dystre billede op med forsikringer om, at han og regeringen havde styr på situationen. Dét ser franskmændene til gengæld ikke ud til at være overbevist om. Sarkozy har sat meget af den goodwill, han nød ved valget i maj 2007, over styr. Allerede inden krisen brød ud, styrtdykkede han i meningsmålingerne – fra over 50 % ved valget til omkring de 30 % et år senere. Det skyldes hovedsageligt hans utraditionelle og pågående stil og hans rodede privatliv med en dramatisk skilsmisse og et hurtigt nyt ægteskab. Overraskende nok begyndte meningsmålingerne at blive bedre i slutningen af anden halvdel af 2008, hvor krisen brød ud i lys lue. Årsagen: at Frankrig i dette halvår var formand for EU – en rolle, som gav Sarkozy noget af den statsmandsstatus, franskmændene synes, han mangler. Men lige så snart formandskabet var forbi, og Sarkozy vendte opmærksomheden mod den hjemlige scene, faldt hans popularitet igen, og han blev mødt med demonstrationer under besøg i provinsen. Hans problem er simpelthen, at krisen godt og grundigt spænder ben for hans politiske planer. Han kan ikke holde sine valgløfter, men må i stedet koncentrere sig om at skærme franskmændene mod krisens værste stød.

Connie Pedersen (f. 1949) er cand.scient.pol. 1975 og cand.mag. i fransk 2009. Journalist i Danmarks Radio: Radioavisen, Tv-avisen/Horisont og Deadline. Speciale i februar 2009: "Nicolas Sarkozys første år ved magten. Fra håb til skuffelse".

IMF glemmer fortsat verdens fattigste

Finanskrisen gav den internationale valutafond (IMF) nyt liv – og nyt håb. Efter at have været i dyb krise er IMF nu i gang med at genopfinde sig selv: man ønsker således fremover at være finansielt sikkerhedsnet for alle verdens økonomier. Dette projekt står og falder med, om IMF kan genvinde den tabte tillid, især fra Kina og de øvrige vækstøkonomier i Asien. Allerede nu er der imidlertid tegn på, at IMF vil tabe slaget om tilliden. For fonden sidder uhjælpefast i fortidens fejltagelser, forskelsbehandling og dobbeltmoral.

Af Jakob Vestergaard

IMF er indtil videre krisens store vinder. Efter at have været presset helt ud i tovene fik IMF pludselig ny luft og ny vind. I de forudgående ti år var det gået støt ned af bakke for organisationen. Færre og færre lande henvendte sig til IMF for at få lån, og da IMF's forretningsmodel bygger på renteindtægter fra långivning, måtte man afskedige et betydeligt antal medarbejdere for at få balance i budgettet. Mange talte om en stigende marginalisering af IMF, og fra flere sider blev der stillet spørgsmålstegn ved institutionens fortsatte relevans og eksistensberettigelse.

Så kom den globale finanskrisen, og billedet ændredes totalt. G20-landene udpegede IMF som den centrale multilaterale aktør både i skabelsen af et mere stabilt internationalt finansielt system og i udmøntningen af hjælp til de lande, der blev særligt hårdt ramt af krisen. Nye ressourcer blev tilført, især fra USA, Japan og Europa. IMF har slet og ret været blandt de ganske få, der har haft endog meget stor gavn af den globale finansielle krise, som Barry Eichengreen, økonomiprofessor ved University of California, Berkeley, for nylig bemærkede.

IMF forsøger at udnytte sit nye momentum mest muligt – blandt andet ved at planlægge en udvidelse af sin rolle i verdensøkonomien: fremover ønsker man at være en slags centralbank for verdensøkonomien, en global "lender-of-last-resort". IMF's direktør, Dominique Strauss-Kahn proklamerede på et pressemøde i forbindelse med det nyligt afholdte årsmøde i Istanbul, at netop *dette* årsmøde meget vel kunne markere begyndelsen for et nyt IMF – og han erklærede: "I vil kunne fortælle jeres børnebørn, at I var med i Istanbul, dengang det nye IMF kom til verden."

For Strauss-Kahn er det især vigtigt, at det nye IMF kommer til at fungere som den globale institution, der træder ind med långivning, når andre muligheder er udtømte. I IMF's logik hænger dette sammen med, at der er store omkostninger forbundet med, at lande varetager denne funktion uafhængigt af hinanden: Der bliver på den måde sat alt for meget kapital til side. At organisere denne form for "forsikring" af økonomier imod forskellige former for bank- og likviditetskriser bliver langt billigere, samlet set, hvis opgaven varetages kollektivt, på tværs af landegrænser. Spørgsmålet er imidlertid, om IMF faktisk kan varetage denne opgave på en ansvarlig og troværdig måde.

Et spørgsmål om tillid

Alene inden for de sidste ti år har IMF fejlet spektakulært i netop denne henseende. Hvor den amerikanske centralbank i løbet af de sidste par år har brugt hundredvis af milliarder af dollars på at forhindre det amerikanske finansmarked i at kollapse, så gjorde IMF mere eller mindre det modsatte både under den finansielle krise i Asien i slutningen af 1990'erne og under den argentinske finansielle krise i 2001-2002. IMF's interventioner handlede her i langt højere grad om at sikre, at udenlandske investorer kunne indkræve den gæld, de havde til gode, i de pågæl-

dende lande – og man stillede som krav for modtagelse af IMF-lån, at landene strammede finanspolitikken og satte renten i vejret. Altså det stik modsatte af hvad G20-landene – med al mulig god grund – har gjort for at afbøde finanskrisens recessive effekter på realøkonomien.

Derfor har IMF et tillidsproblem af betydeligt omfang. Centralbankerne i langt de fleste asiatiske økonomier har i det tiår, der er gået siden Asien-krisen, opbygget meget betydelige kapitalreserver, netop for at være herre i eget hus – og således undgå afhængighed af IMF og dets krav til, hvordan økonomier skal organiseres og reguleres. Det er svært at forestille sig, at de største asiatiske økonomier er til sinds at opgive denne selvforsikringsstrategi i nær fremtid.

Meget vil utvivlsomt afhænge af, i hvilken udstrækning IMF i praksis formår at leve op til sine erklæringer om, at man nu har udstukket en ny retning. Den slags erklæringer har der været ganske mange af. Særligt opsigtsvækkende var det, da IMF for nylig gik over til åbent at anbefale mod-cyklisk økonomisk politik som centralt instrument i håndteringen af finansielle og økonomiske kriser: altså at man netop *ikke* strammer finanspolitikken og hæver renten, men bevidst kører med relativt stort underskud i de offentlige finanser og holder renten lavt for derigennem at få økonomien i gang igen så hurtigt som muligt. Dette er det stik modsatte af den linje, man praktiserede over for blandt andet de mange asiatiske og sydamerikanske lande, der er blevet ramt af finansielle kriser siden starten af 1990'erne. Samtidig har IMF forsikret verden om, at man fremover vil stille langt færre *betingelser* for långivning og ekspedere ansøgninger langt hurtigere end før. Med disse udmeldinger fra IMF kunne man mene, at det ville være mere end rimeligt at forvente, at lande rundt om i verden nu lagde deres skepsis på hylden – og overdrog rollen som global *lender-of-last resort* til IMF, til gavn for os alle.

Når man siger ét – og gør noget andet ...

”The test of the pudding lies in the eating”, siger englænderne. Det er umuligt at vurdere IMF's vision for sin nye rolle uden at undersøge, i hvilken udstrækning den nye retorik er blevet omsat i praksis. En stor netop offentliggjort undersøgelse fra Center for Economic and Policy Research (CEPR) med base i Washington, DC, viser desværre, at der er al mulig grund til bekymring.

Den 19. juni i år deltog medarbejdere for både IMF og CEPR i en paneldebat om, i hvilken udstrækning IMF havde – eller faktisk ikke havde – støttet mod-cyklisk økonomisk politik siden udbruddet af den globale finansielle krise. Debatten ledte til, at CEPR indvilligede i at udarbejde en detaljeret analyse af IMF's låne-aftaler med 41 forskellige lande – hvilket så skulle danne baggrund for videre drøftelser parterne imellem.

Resultatet af analysen er bemærkelsesværdigt. I mere end 75 % af låne-aftalerne har IMF forlangt pro-cyklisk økonomisk politik, enten i form af krav om stramninger af finanspolitikken eller i form af krav om stramninger af pengepolitikken. Og i halvdelen af disse tilfælde har man krævet *både* en stramning af finans- og pengepolitikken. IMF har altså langt overvejende anbefalet præcis de politikker, de store vestlige økonomier ikke kunne drømme om at påføre sig selv. Dette kan synes paradoksalt, men i virkeligheden er det blot fortsættelsen af en lang tradition for dobbeltmoral: der gælder ganske enkelt andre regler for lav- og mellemindkomstlande set med IMF's øjne. Således udtalte Strauss-Kahn tidligere på året, at omend ekspansiv finanspolitik i princippet er en rigtig god idé, så er der ”naturligvis en række lande, som ikke kan føre en sådan politik, men tværtimod vil være nødt til at stramme finanspolitikken”. Ekspansiv finans- og pengepolitik er med andre ord forbeholdt verdens rigeste lande.

IMF har som reaktion på CEPR's analyse understreget, at man ikke bør dømme IMF på om fondens långivning – via krav om pro-cykliske økonomiske politikker – gør recessionen i de pågældende lande værre, men derimod på om landene havde været (endnu) dårligere stillet *uden* långivning fra IMF. Dette forsvar fra IMF's side er helt uacceptabelt.

Hvis du går til lægen med en livstruende infektion i benet, og han redder dit liv ved at amputere det, er du naturligvis bedre stillet, end du havde været uden lægens behandling. Men hvis betændelsen i dit ben kunne have været kureret med nemt tilgængelige antibiotika, vil de færreste acceptere, at lægen siger, at man skulle være taknemmelig for, at man i det hele taget har fået behandling i stedet for at brokke sig over om, man har fået den rigtige behandling.

På samme måde har verdens fattigste lande al mulig grund til at være utilfredse med IMF's ageren efter udbruddet af den globale finansielle krise. Antallet af mennesker, der lever under fattigdomsgrænsen er allerede er steget med cirka 50 millioner som følge af finanskrisen – og vil stige med yderligere 40-50 millioner i løbet af de næste par år – og alligevel ordinerer IMF politikker over for disse lande, som gør ondt værre.

Masser af dyre ord til Afrika – men ingen penge ...

Situationen er så meget desto mere tragisk, fordi alle er enige om at lav- og mellemindkomstlandene er uden skyld i den finansielle og økonomiske krise, som nu sender millioner i fattigdom og truer med at resultere i et decideret udviklingskollaps, ikke mindst i Afrika. G20-landenes ledere har gentagne gange understreget, at krisen har en særlig alvorlig effekt på de fattigste i de fattigste lande – mennesker, der absolut ingenting har haft med dens årsager at gøre – og vedkendt sig det kollektive moralske ansvar for at mindske disse effekter mest muligt. Samtidig har man imidlertid udpeget IMF til den centrale aktør i disse bestræbelser, herunder overladt det til IMF at forvalte de penge, der er afsat til opgaven.

En analyse foretaget af professor Ngiare Woods, University of Oxford, viser, at IMF som lovet er blevet betydelig hurtigere i sin behandling af ansøgninger om lån fra kriseramte lande. Analysen viser imidlertid *også*, at 82 % af denne långivning er gået til lande i Europa (Rumænien, Ukraine, Ungarn m.fl.), og kun 1,6 % til lande i Afrika (Tanzania, Kenya, Mozambique m.fl.). Afspejler dette, at behovet for midler er større i de hårdest ramte europæiske lande end i de afrikanske lande? På ingen måde. IMF har selv anslået, at man med de midler, man har til rådighed, kun er i stand til at dække 2 % af det behov, der er for ekstern finansiering i verdens lavindkomstlande. Konklusionen ligger lige for: G20-landenes anerkendelse af det fundamentale ansvar for den globale finansielle krise – og vedkendelse af det moralske ansvar for at gøre mest muligt for, at de fattigste og mest uskyldige rammest mindst muligt – er ikke meget andet end varm luft.

Flere stemmer til de fattigste lande?

Der er blevet talt meget i de senere år om nødvendigheden af at ændre stemmefordelingen i IMF, således at den bedre afspejler de nye vækstøkonomiers stærkt stigende vægt i verdensøkonomien og desuden giver større stemmewægt til de fattigste lande. Måske er det igennem den slags reformer, at IMF kan transformeres og i højere grad bringes til at tjene andre end de vestlige økonomiers interesser?

Ved IMF's årsmøde i Istanbul blev man enige om at arbejde i retning af en stemmecomfordeling på "mindst 5 %" til de nye vækstøkonomier og udviklingslandene, således at stemmewægt afgives fra "overrepræsenterede lande" til fordel for "underrepræsenterede lande". Dette gentager modellen fra den seneste reform af IMF's stemmewægte, som blev vedtaget i

april måned sidste år. Her besluttede man at gennemføre en 5,4 % stemmeomfordeling fra ”overrepræsenterede lande” til ”underrepræsenterede lande”. Denne særlige sprogbrug kan nemt lede én til at tro, at resultatet ser dobbelt så godt ud, som det i virkeligheden er: Af den samlede omfordeling på de 5,4 point var det reelt kun halvdelen (2,7 point), der blev flyttet fra ilande til ulande. Helt afgørende er det, at et land jo sagtens kan være blandt verdens fattigste uden at være ”underrepræsenteret” *i forhold til sin vægt i verdensøkonomien* – ja, ofte nærmest per definition vil være det. Omfordelingen af stemmevægte fra sidste år handlede således langt overvejende om at give øget stemmevægt til de nye vækstøkonomier (Kina, Korea, Indien, Brasilien, Mexico, Tyrkiet m.fl.) ved at reducere stemmevægtene for en række økonomier med uforholdsmæssigt store stemmevægte (England, Frankrig, Holland, Belgien, Canada og USA). De største omfordelinger bestod i, at Kinas stemmevægt steg fra 2,93 til 3,81 % og Koreas fra 0,75 til 1,36 %, mens Englands og Frankrigs faldt fra 4,93 til 4,29 %. Bemærk, at både England og Frankrig, hver især, fortsat har større stemmevægt i IMF end Kina – og bemærk at en øget stemme til verdens fattigste lande udgør en bogstavelig talt forsvindende lille del af billedet.

Udmøntningen af beslutningen fra årsmødet i Istanbul er fastsat til januar 2011, så det er for tidligt at konkludere, hvordan det går denne gang. Men man skyder nok ikke helt forbi, hvis man forventer, at noget tilsvarende vil gentage sig: en større bid af kagen til store vækstøkonomier som Kina, Indien og Brasilien og – i bedste fald – en marginalt større stemmeandel til ulandene. Ændringer, som ikke ændrer det mindste på, at IMF kan beslutte og udmønte sine politikker uden at behøve at lytte til de fattigste landes synspunkter og interesser.

Nogen fremtid for ”det nye IMF”?

Det forekommer ikke sandsynligt, at IMF i nogen nær fremtid kommer til at spille rollen som *global lender-of-last-resort*. I de sidste ti år har en lang række lande, heriblandt især Kina, opbygget meget store kapitalreserver i deres nationale centralbanker netop for at være så *uafhængige* af IMF som muligt. Det er meget tvivlsomt, at dette vil ændre sig synderligt i nær fremtid – for det ville fordrer en tillid til IMF, som ikke synes at være til stede. Og med den markante diskrepans mellem IMF’s nye retorik og den långivningspraksis, man faktisk udøver, er IMF godt i gang med at underminere grundlaget for tillid yderligere. Det mest sandsynlige scenarie er, at denne rolle fremover i stigende grad vil blive organiseret regionalt, i mere eller mindre uafhængige asiatiske, latinamerikanske og afrikanske initiativer.

For så vidt angår IMF som forlænget arm for Vestens dårlige samvittighed over for de fattigste dele af verden, er der i virkeligheden kun ét håb, som har et skær af realisme over sig. I stedet for at udkæmpe store slag om marginale omfordelinger af stemmevægte kunne man indføre et krav om dobbeltflertal for en række særligt centrale beslutninger og politikker: sådan at centrale beslutninger krævede både et flertal målt i stemmevægte, og at et flertal af medlemslandene kunne tilslutte sig. Dette princip gælder allerede nu for ændringer i IMF-fundatsen – og kunne relativt enkelt generaliseres. Det ville faktisk, i modsætning til så meget andet, gøre en forskel.

I mellemtiden kan vi andre så gøre, hvad vi kan for at få vore politikere i tale. Det må være rimeligt at forlange af vore regeringer, at verdens allerfattigste hjælpes på en reel og effektiv måde i en krise, de intet ansvar har for. Og kan vi ikke bringe vore politikere til at tage dette ansvar alvorligt, må vi i det mindste kunne forlange, at hykleriet bliver lagt på hylden.

Jakob Vestergaard. Ph.d., international politisk økonomi; cand.scient., økonomi. Med ekspertise i international økonomi og udvikling; international finansiel regulering; international innovations- og forsknings-politik; politisk økonomi; økonomisk sociologi.

Interview: "Det er faktisk lidt overraskende, hvor lidt kreativ venstrefløjen har været til at udnytte krisen."

Martin Wolf, finansiel kommentator og tidligere chefredaktør på Financial Times.

Interview af Eske Vinther-Jensen, RÆSON's chefredaktør

Du har skrevet, at krisen primært var forårsaget af, at USA blev udsat for en overflod af opsparing. Kan du uddybe det?

Martin Wolf: Efter den asiatiske finanskrisi i 1997 blev det klart for fleste vækstøkonomier, at de stod over for et problem: De kørte med statsunderskud – og modtog samtidig kapitalstrømme fra udlandet. Risikoen ved kapitalstrømmene var, at de kunne stoppe brat og dermed skabe store chok og tilpasningskriser. Så derfor begyndte alle vækstøkonomierne med undtagelse af Østeuropa at oparbejde overskud på statsfinanserne – især Kina havde fra 2000 ekstremt store overskud. Samtidig havde landene tendens til at købe og sælge valuta for at holde deres egen møntfod billig og dermed bevare en høj konkurrence [billig valuta = billige eksportvarer, red.]. Resultatet var, at de fik opbygget enorme reserver af udenlandsk valuta. Mellem 1999 og 2008 blev verdens landes samlede reserver af udenlandsk valuta således forøget med omkring 5.600 mia. dollars. Der var desuden store overskud både i store udviklede lande som Tyskland og Japan og små som Schweiz. Og i Mellemøsten oplevede de olieeksporterende lande massive overskud som følge af de stigende råvarepriser.

Men overskud det ene sted i verdensøkonomien skal opvejes af et underskud et andet. I praksis var USA ansvarlig for næsten hele underskuddet, og 70 % af de penge, der blev lånt ud indtil 2007, blev lånt til USA. De lande, som lånte til USA, købte dollars i massevis og holdt dermed den amerikanske valutakurs høj, hvilket betød en dårligere konkurrencesituation for USA. Det opvejede den amerikanske centralbank til gengæld med en ekspansiv pengepolitik, der skabte hjemlig efterspørgsel. Så den største del af den globale opvejning skete i USA's husholdninger, hvis forbrug blev understøttet af stigende huspriser og billige lån. Dette skete også i andre udviklede økonomier, og der blev skabt store bobler.

Ubalancerne var en integreret del af det globale system – og deres eksistens skyldes i højere grad dem, der lånte USA penge, end det faktum, at USA lånte penge af dem. En stor del af den amerikanske finansielle krise blev efterfølgende forårsaget af, at en stor del af lånene var usunde – de var blevet givet til folk, der ikke havde råd til dem.

Pengene skal blive hjemme

Hvis de asiatiske lande efter krisen i de sene 90'ere havde lært at undgå underskud, holde deres valutakurser kunstigt lave og eksportere kapital, hvad kan vi så lære af denne nye krise?

MW: Den proces, jeg netop beskrev, er ikke holdbar i det lange løb. For selv de mest kreditværdige lande som USA kan simpelthen ikke absorbere de enorme mængder af overskydende kapital, som resten af verden gerne ville af med. Problemet er, at store udviklede økonomier ikke ser ud til at have behov for så store mængder af kapital fra udlandet. Det er ikke naturligt for USA at låne i udlandet, fordi det er et rigt land med en befolkning, der ikke vokser særlig hurtigt, og landet har faktisk ikke

brug for så massive kapitalstrømme. Derfor er der også en tendens til, at disse pengestrømme går til privatforbrug (hvilket gælder for alle udviklede økonomier). Det naturlige sted at modtage pengestrømme er i vækst- og udviklingslandene, men det har af en lang række grunde ikke kunnet finde sted. Så læren af krisen er, at den massive kapitaltilstrømning til USA ikke er holdbar. Samtidig er kapitalstrømme til vækstlandene heller ikke holdbare. Desværre må vi nok konkludere, at de fleste lande bliver nødt til at bruge deres overskud derhjemme. Det er en anti-globaliseringskonklusion, men jeg kan ikke se andre lige nu. Kapitalstrømmene mellem landene bliver nødt til at blive mindre, og opsparinger skal bruges nationalt.

Ingen grænser for vækst

Lad os sige, at man beholder overskuddet hjemme og sparer op dér. Kan det forhindre, at verdensøkonomien bevæger sig mellem voldsomme opgangstider efterfulgt af kriser?

MW: Jeg tror ikke, at noget kan stoppe det. Kriser er en uundgåelig del af en kompliceret markedsøkonomi, og den "boom-bust"-dynamik, du beskriver, har vi set i forskellige lande de sidste 30 år. Men størrelsen af udslagene kunne måske mindskes, hvis vi ikke havde så enorme globale ubalancer, og hvis forbruget i lande med store overskud [som f.eks. Kina, red.] blev forøget. Vi kan ikke vide, om det er rigtigt, men det er noget, vi bliver nødt til at afprøve i virkeligheden.

Kunne krisen være et symptom på, at den vestlige verden ikke er så produktiv, som den har været – at vi ikke oplever fortidens solide vækst? Selvom hverken politikere eller befolkninger er villige til at acceptere det – hverken i privatforbrug eller militære udgifter?

MW: Det er et interessant spørgsmål. Det er meget svært at vide, hvor høj en vækstrate en økonomi kan opretholde, uden at det fører til uholdbar inflation. Det ved man altid først bagefter. Men før krisen ville man have sagt, at USA's vækst ikke var for stor. Tværtimod var arbejdsmarkedet overraskende svagt, og selvom arbejdsløsheden faldt, faldt reallønningerne også [dvs. at der ikke foregik overophedning – hvor manglen på arbejdskraft fører til stigende løn, red.]. Dette var også tilfældet i Europa. Hvis væksten som sådan havde været uholdbar, ville arbejdsmarkedene have været rødglødende og lønningerne være gået igennem taget. På globalt plan kunne man sige, at stigningen i råvarepriser antydede, at vi var på vej mod grænserne for vækst. Men de stigninger var mest et udtryk for Kinas stigende efterspørgsel mere end resten af verdens. Måske var Kinas vækstrater uholdbare.

Men: Jeg tror ikke, at vi fra 2000 og frem så mere global vækst, end hvad der var holdbart. Og hvis vi havde accepteret mindre vækst, ville vi have haft massearbejdsløshed, deflation og potentiel recession. Så jeg tror faktisk, at det modsatte er tilfældet: nemlig at økonomien i mange år har lidt mere af lav efterspørgsel end af for lidt udbud [at overophedning altså ikke har været problemet, red.]. Det er svært nok at absorbere investeringerne fra Kina.

Det er i høj grad et spørgsmål om fordeling af overskud og underskud, hvor den fordelingsmodel, vi har haft, har vist sig at være uholdbar. Under krisen er det sket det, at den private efterspørgsel er kollapsede, og den offentlige efterspørgsel har erstattet den for at absorbere overskuddet af kapital. Men det er en uholdbar løsning.

Man kunne selvfølgelig forestille sig, at USA skulle beslutte sig for vækstrater som de europæiske på 1 eller 2 %, men det ville være ren masochisme.

Stadig ingen afklaring om finanssystemets fremtid

Efter krisen har der været et globalt ønske om skrappe regler for finanssektorerne. Hvordan ser du fremtidens regulering?

MW: Alle er enige om, at vi ikke burde være, hvor vi er i dag, og at vi har brug for andre strukturer. Det ene grundlæggende spørgsmål er, om vi har en fælles vision for, hvordan den finansielle sektor skal reguleres og styres. Og det har vi til en vis grad. Det andet er, om måden, systemet skal reguleres på, er foreneligt med opretholdelsen af et globaliseret system. Svaret på det spørgsmål er meget uklart, og der er meget stærke modstridende interesser. Den finansielle sektor har et stærkt ønske om at forblive global, fordi det er så god en forretning: De store banker vil gerne forblive store banker, og de finansielle markeder vil gerne fortsætte med at fungere globalt. Men krisen har vist, at nationale myndigheder har meget svært ved at holde opsyn med den slags globale foretagender, og desuden er det ufattelig dyrt og ganske upopulært at redde dem. Ligeledes er det problematisk, når virksomheder i ét land bliver holdt under opsyn af et andet, og dette ikke varetages tilfredsstillende. Så det er ikke sikkert, at vi fortsat vil have et globalt system af finansielle institutioner. Men ingen har taget beslutningen, og vi er stadig i et limbo i forhold til dette altafgørende spørgsmål.

Der er enighed om en række tiltag på reguleringssiden, hvilket ses tydeligst omkring de øgede kapitalkrav, men de har alle det problem, at vi på den ene side vil gøre finanssektoren sikker i det lange løb, men gerne vil have den til at låne mere ud på kort sigt.

Verdensbanken regner med, at omkring 50 millioner mennesker i de fattigste lande er blevet kastet ud i fattigdom på grund af krisen, og det vil formentlig ske for endnu 50 millioner. Du har tidligere argumenteret for, at globaliseringen fungerer, fordi den bringer udvikling til de fattigste lande. Mener du stadig det?

MW: Stort set alle lande er integreret i verdensøkonomien og derfor udsat for chok, som kommer både eksternt og internt. For udviklingslandene har de sidste tre år budt på chok fra stigende priser på mad og energi. Eftersom de fleste udviklingslande er små økonomier, der er afhængige af verdensmarkederne, er det et spørgsmål om at håndtere de chok, som kommer, bedst muligt. Vi har brug for bedre global forsikring til udviklingslandene, hvilket er IMF's primære funktion. Og vi har brug for politik, der støtter op om udvikling, fordi rigere lande er bedre i stand til at klare chok. Men det er en romantisk fejltagelse at tro på en verdensøkonomi uden chok og kriser.

Kapitalismens legitimitetskrise

Visse kritikere mener, at krisen har afsløret kapitalismen som et system, hvor værdiskabelse og fordeling ikke hænger sammen længere. Kan du se dette afspejle sig i en generel legitimitetskrise for kapitalismen?

MW: Ja, der er tale om et generelt tab af legitimitet for kapitalismen. Kontrakten var at lade markedsøkonomien vokse og lade den investere, hvilket tillader et stort antal mennesker at blive rigere. I kriser som denne falder den kontrakt fra hinanden. Og specielt når belønningerne har været så massive, som det var tilfældet, og institutionerne nu skal reddes af staten. De fleste folk har et pragmatisk forhold til markedet, ikke et ideologisk. De er glade, så længe det giver dem det, de gerne vil have. Men det er ikke længere tilfældet.

Spørgsmålet er så, *hvor langt man skal gå med at ændre systemet, før man ændrer selve systemet?* Kan vi reformere markedet, så vi reducerer risici og sørger for et bedre forhold mellem belønning og økonomisk bidrag? Friedrich Hayek mente, at et perfekt etisk system til fordeling af markedets belønninger er umuligt. Det er en del af prisen for at have dynamiske økonomier. Men læren er alligevel, at der er mange metoder, vi bør overveje, når det drejer sig om at regulere forholdet mellem den finansielle sektor og resten af økonomien og få den mere på linje med, hvad folk føler er retfærdigt. For legitimiteten skal genvindes.

Ser du i forlængelse heraf en tendens til, at politikere i mindre grad baserer deres argumentation på etiske principper end på "økonomisk nødvendighed"?

MW: Det har faktisk overrasket mig, hvor lidt politikerne har talt etik indtil nu. Det eneste, der er blevet tilbudt, har været gammel venstretænkning, og det er faktisk lidt overraskende, hvor lidt kreativ venstrefløjen har været til at udnytte krisen. Det er klart, at folk vil have et mere retfærdigt økonomisk system, hvis vi kunne lave et. Men der er ikke det mindste tegn på, at der er en villighed til at bytte velfærd for noget som helst andet.

Krisen kom som en overraskelse for de fleste økonomer, selvom de globale ubalancer havde været på dagsordenen i lang tid. Hvad fortæller det os om økonomi som disciplin?

MW: Robert Lucas ville sige, at kriser *skal* være uforudsigelige. Hvis de kunne forudsiges, ville man kunne ændre folks adfærd og dermed undgå dem. Jeg vil ikke gå så langt, fordi nogle af de elementer, der fører til kriser, *kan* forudsiges. Men alligevel er økonomiske systemer ufattelig komplicerede, og de ændres konstant af menneskers opførsel og forestillinger om fremtiden. Fornuftige folk kan derfor sagtens være uenige om risikoen for krise og tage fuldstændig fejl. Selvom klimasystemet er meget enkelt i forhold til økonomien, fordi alle elementer er underkastet forudsigelige fysiske love, er der alligevel reel uenighed om, hvorhen vi bevæger os – og hvor hurtigt. Når elementerne er mennesker, bliver forudsigelser næsten umulige. Den eneste måde at undgå det på er at forenklesystemet og dermed fjerne en del af dets dynamik.

Over de sidste århundreder har lande med markedsøkonomier sørget for konkurrence, belønning for innovation m.m., og rigdomme er blevet fordelt meget effektivt. Det har skabt fantastisk dynamiske samfund og har sat politikere i stand til at opbygge meget generøse velfærdssamfund. Vi bliver nødt til at acceptere, at prisen for at leve i sådanne samfund er, at vi ikke kan forudse de kriser, som uundgåeligt vil indtræffe.

Martin Wolf (f. 1946) er britisk journalist og betragtes af mange som en af verdens mest indflydelsesrige økonomiske skribenter. Wolf er cheføkonomisk kommentator på Financial Times.

Interview med Ajit Singh: til forsvar for det finansielle system

"Man kan argumentere for, at hvis ikke Lehman Brothers var kollapsede, ville der slet ikke have været en finanskrisen." Den indiskfødte økonom Ajit Singh er Senior Fellow ved Queen's College, Cambridge, hvor han har undervist siden 1965; han har været rådgiver for bl.a. regeringerne i Mexico og Tanzania samt konsulent for bl.a. Verdensbanken, ILO, UNCTAD og UNIDO. Han har skrevet bl.a. "Takeovers: Their Relevance to the Stockmarket and the Theory of the Firm".

Interview af Kasper Korsgaard

Er den økonomiske krise ved at slutte eller kun ved at begynde?

Vi er nok halvvejs. Det vigtigste aspekt af krisen har været den nedsmeltning, vi så af det finansielle system i september 2008. Men faren for en nedsmeltning er nu overdrevet, og økonomien er i bedring, mens finanssektoren er nu mere eller mindre tilbage på sporet takket være de store bank- og stimuluspakker. Vedtagelsen og implementeringen af disse hjælpepakker har været en af de helt store politiske bedrifter. Men krisen er langtfra ovre. Der er stadig en betydelig mangel på tillid i systemet, og hele idéen bag den finansielle sektor er tillid. Kollapset af Lehmann fik på kort tid denne tillid til at fordampe. Systemet blev reddet af de enorme offentlige redningspakker, der har sikret, at den underliggende tillid til bankerne bestod. Men nu synes regeringer verden over selv at have begyndende problemer med tilliden til deres egne finanser. Specielt når det drejer sig om, hvordan de skal styre de store gældsbyrder, som er blevet opbygget i forbindelse med krisebekæmpelsen. Men bekymringen er til en vis grad irrelevant. Gælden vil blive betalt af helt naturligt over tid. Og i takt med at den økonomiske vækst vender tilbage, vil dette spørgsmål blive stadig mindre relevant. Derfor er det, fra et økonomisk synspunkt, forfæjlet, når politikere i for eksempel England kæmper om, hvem der kan føre den strammeste finanspolitik. Det tager simpelthen ikke fremtidig vækst med i regnestykket. Når man eksempelvis sammenligner den nuværende krise med det værste år i 30'ernes krise, hvor den amerikanske økonomi skrumpede med 25-30 % har den nuværende finanskrisen jo været en ekstremt moderat krise. G7-landenes økonomier oplevede en negativ vækst på 2,5-3 % i 2009, og der forventes positiv vækst igen i 2010.

Du har tidligere argumenteret for, at det finansielle system gjorde et godt job i de seneste år – det virker en smule specielt, når vi står i midten af en finanskrisen?

Hvis man ser på det finansielle system på globalt niveau, vil man kunne se, at på mange vigtige parametre har den været effektiv – på andre har den ikke. Mellem 2000 og 2008 ekspanderede verdensøkonomien hastigt med ca. 5 % per år. Udviklingslandenes økonomier voksede dobbelt så hurtigt som de udviklede vestlige økonomier. Antallet af mennesker, der lever i absolut fattigdom, er for første gang faldet til under én milliard.

Finanssystemets fremmeste opgave er at fordele finansielle ressourcer på den mest effektive vis. Og det kan argumenteres, at finanssektoren har gjort netop det. Men der har været problemer. Lande, der har levet konservativt og sat tæring før næring, som for eksempel Japan og Tyskland, er blevet straffet, mens lande, der har levet ekstravagant på lånte penge, som for eksempel USA, er blevet belønnet. Dette var muligt under det finan-

sielle system, og det var selvfølgelig ikke optimalt. Men det eneste, det reelt betød, var, at der var villighed og tillid i markedet til at finansiere underskuddene i disse lande – det underminerede altså ikke tilliden til systemet som sådan og skabte derfor ikke systemiske tillidsproblemer.

Så var problemet for mange penge i systemet? Hvis statsobligationerne til stadighed blev købt, på trods af at der ikke var udsigt til overskud på finanserne og en meget lav rente, tyder dette jo på, at disse blev købt uden hensyn til obligationernes reelle risikoprofil.

Nej, det kan ikke fremstilles på den måde. Hvis man er finansinvestor, er den sikreste valuta og statsobligation i verden den amerikanske. Hvis der havde været seriøse problemer, ville man have set dollaren kollapse – men det skete ikke. Faktisk mener jeg, at det er sandsynligt, at vi slet ikke ville have haft en finanskriser, hvis ikke Lehmann-kollapset havde undermineret tilliden til finanssektoren.

Så de meget store ubalancer i det internationale finansielle system og i handelsbalancerne var ikke et problem?

Jeg er ikke sikker. Dollaren er den ultimative reservevaluta. Hvis man er en rig mand i Sydamerika eller Indien, vil man til enhver tid investere i dollars, hvilket bl.a. finansierer – og finansierede – underskuddet i USA (*og derfor kunne – og kan – underskuddet i USA finansieres*).

Vil det fortsat være sådan?

Ja, USA har stadig de bedste universiteter, de største virksomheder, etc. – USA har altså et enormt strukturelt forspring, og det vil ikke ændre sig. Selv det faktum, at værdien af dollaren til stadighed har været faldende, er ikke nødvendigvis en negativ udvikling – det kan være godt for USA, fordi det kan tilskynde en hurtig og passende revurdering af økonomien som helhed.

Med en faldende dollar og et euro-område, hvor valutaen er stabil og relativt stærk, risikerer vi så ikke, at der skabes en kløft over Atlanten, hvor USA i højere grad fokuserer på Kina og Asien, og Europa bliver mere "selvforsørgende"?

Jeg tror bestemt, det er muligt. Ekspansionen af EU mod øst og det økonomiske potentiale, der ligger dér, kan drive væksten i Europa i mange år fremover. Men et fald i værdien af dollaren kombineret med en fortsat stærk euro kan på længere sigt påvirke og skade handlen over Atlanten.

Er Indien og Kina nu afkoblede ["decoupled", dvs. kører økonomisk selvstændigt ift. USA, red.] – og er det overhovedet relevant at tale om økonomisk afkobling efter en global finanskriser?

Kina og Indien er afkoblede. I 2009 er Kinas økonomi vokset med næsten 9 % i årlige vækstrater og Indiens med 4-5 %, så decoupling i den forstand er et simpelt empirisk faktum. I øvrigt er der heller ikke nogen indikation på, at væksten i disse lande vil sætte farten ned. Så vækstraten er tydeligvis ikke længere alene en funktion af væksten i USA og Europa. Historisk set er væksten i det globale Syd blevet bestemt af væksten i de rige udviklede økonomier. Men sådan er det ikke længere.

Udviklingsøkonomiernes vækst afhænger ikke længere blot af prisen på råvarer og fødevarer, som kan sælges til de rige lande, men også af diverse bearbejdede varer, produkter og services. Det globale Syd vil nu i høj grad kunne vokse i dets eget tempo, drevet af egne investeringer i stedet for at være afhængige af efterspørgslen i det globale Nord.

Indien er et godt eksempel. Historisk set har væksten i stor grad været afhængig af priserne på landbrugsvarer, men sådan er det ikke længere. På trods af en lav vækst i landbrugssektoren over de seneste 10-15 år er Indiens økonomi stadig vokset med 9 % i årene før krisen. Der er en tydelig tendens i alle de østasiatiske økonomier hen imod en betydelig mindre afhængighed af USA's økonomiske situation mht. deres egen vækst.

Kineserne og inderne kan nu selv ændre efterspørgselsmønstrene gennem indenrigspolitiske initiativer. De kan gøre dette alene takket være størrelserne på deres hjemmemarkeder. Kineserne har bevist, at det kan lade sig gøre også på den store skala. Kina har en centralstyret økonomi – en *planøkonomi* – og de kan skabe enorme strukturelle ændringer på ganske kort tid. Ændringer, som det ville tage de fleste andre lande 10-15 år at gennemføre.

Men er denne type økonomi og økonomisk styring holdbar på længere sigt?

Den er holdbar. Det mener jeg, fordi den eneste faktor, der holder den kinesiske økonomi tilbage, er en mangel på råvarer – ikke mangel på efterspørgsel. Efterspørgslen kan skabes på hjemmemarkedet via politiske initiativer.

Kina indtager i højere og højere grad en central plads både økonomisk og politisk, og man taler bl.a. om G2 – Kina og USA – som verdens reelle geopolitiske magtcentrum. Hvor er Indien i denne sammenhæng, og hvilken rolle er det sandsynligt, at Indien vil spille i det fremtidige geopolitiske/økonomiske landskab. Og hvordan vil det påvirke relationerne mellem de to store lande – er der en rivalisering?

Indiens største samhandelspartner er Kina, som aftager mere end 40 % af Indiens eksport. Indien er imidlertid ikke i nærheden af at være Kinas største samhandelspartner – det er uden sidestykke USA. Så hvis den kinesiske økonomi lider, vil den indiske økonomi lide. Hvis Kinas økonomi vokser, vil Indiens vokse – hvis Kina udvikler økonomien, vil Indiens økonomi også udvikle sig. Så dette indikerer en naturlig alliance.

Når det er sagt, har de to lande i større og større grad også fundet en arbejdsdeling. For eksempel er der en intern forståelse landene imellem, at Kina er ordførende på klimaforhandlingsområdet, mens Indien er ordførende i internationale handelsforhandlinger. Og begge lande investerer betydeligt i hinanden på trods af uenigheder over deres grænsedragning. Der er nogle, der mener, at Kina er blevet så stor, at landet ikke længere behøver at bekymre sig om alliancer, og at Kina er begyndt at opføre sig mere som en traditionel stormagt. Det mener jeg ikke.

Jeg tror for eksempel, at Indien investerer mindst lige så meget i Afrika som Kina. Men de indiske investeringer sker gennem private virksomheder. Derfor tiltrækker de ikke så meget opmærksomhed som de kinesiske, der sker gennem statsejede virksomheder. Men formålet er det samme. At sikre ressourcer og gode forbindelser, der vil stimulere handel og vækst.

Så når væksten de seneste ti år har været højere i Afrika end i Vesten, så er det et resultat af indiske og kinesiske investeringer?

Ja. Faktum er, at vækstraterne i Afrika i høj grad har ligget højere end væksten i resten af verden i de seneste ti år, og denne vækst er i meget høj grad et resultat af store investeringer fra Indien og Kina – selvfølgelig i kombination med meget høje priser på råvarer, som har gavnet landenes eksportindtægter.

Men nu hvor priserne på råvarer falder, kan Afrika så stadig bibeholde en sund vækst på samme niveau?

Det afhænger helt af, hvordan den globale efterspørgsel udvikler sig, hvilket igen afhænger af, hvordan og hvornår vi for alvor kommer ud af den realøkonomiske krise, som vi trods alt er kommet ind i med stigende arbejdsløshed m.v. Så vækstudsigterne i Afrika afhænger i stor grad af udviklingen i verdensøkonomien.

Så håbet for fremtidig økonomisk vækst i Afrika kan altså også hænges op på, om de store asiatiske lande klarer sig igennem krisen og dermed genskaber væksten i verdensøkonomien. Det lyder som et ret dystert udsyn, når prognoserne spår tæt på nulvækst i 2010 og stadig kun lav vækst i 2011?

Nej, for det er på ingen måder sikkert, at væksten vil være så begrænset! Verdens aktiemarkeder er mere eller mindre kommet sig over krisen på seks måneder – så det ser godt ud. Økonomer og analytikere har konsekvent undervurderet farten på opsvinget og bedringen i verdensøkonomien – alt er næsten tilbage til normalt igen – selvfølgelig havde dette ikke været muligt uden de store økonomiske vækstpakker og bankpakker, men vi er godt på vej. Og der er rigtig mange strukturelle grunde til, at væksten bør vende tilbage – det uudnyttede potentiale i mange udviklingslande er bare én blandt mange.

Så krisen er bare et blidt bump på vejen?

Ja, krisen *kan* være et bump. Jeg siger ikke, at det er den eneste mulighed. Det, jeg siger, er, at sandsynligheden for, at det positive scenarium bliver til virkelighed, er mindst det samme som den negative udsigt til *doom and gloom*, der har vundet indpas hos mange økonomer.

Der er så mange uudnyttede ressourcer i verdensøkonomien. Man kan sige, at selvom regeringer skulle beslutte at trykke flere penge for at komme ud af gældsproblemerne gennem inflation, er dette ikke nødvendigvis en dårlig idé, hvis det hjælper med at bringe økonomien tilbage til dens potentielle output. De sidste 50 års erfaring taler for dette. Verdensøkonomien voksede på trods af kold krig, kommunisme (der ikke var økonomisk effektivt), diverse krige m.v. med mere end 3,5-4 % om året, sammenlignet med en halv procent om året de foregående 50 år. Og der var ikke noget usædvanligt over de seneste 50 år rent økonomisk, ud over altså konkurrencen mellem de to store politiske blokke, som gav udviklingsøkonomierne et vis politisk manøvrerum til at industrialisere og opnå hurtig og høj økonomisk vækst.

Du har tidligere sagt, at hvis Indien kan vokse med 6 % om året, så kan alle lande vokse med 6 % om året. Hvad mener du med det, og gælder det samme for Kina?

Indien er et meget udisciplineret land med en stor uformel økonomi. Indien er ikke som Kina. Indien har et utal af nationaliteter, hundreder af forskellige sprog og er samtidig meget centraliseret politisk. Men økonomien vokser og klarer sig alligevel.

Hvis man sammenligner med Kina, tyder det på, at der er større arbejdsrum til at håndtere forandring og kriser internt. Når kommunistpartiet i Kina løber ind i problemer, som på den Himmelske Freds Plads i 1989, hvor partiets egne børn vender sig mod staten, ved partiet ikke, hvordan det skal reagere. Man kan måske håndtere generel offentlig modstand, men løber ind i problemer, når kritikken kommer fra egne rækker.

I Indien er der institutioner, der afhjælper dette. Tag for eksempel domstolene, som i større og større grad indtager en aktiv rolle. Der er ofte uenigheder mellem delstater, og de bliver løst gennem det juridiske system, som på trods af fejl og mangler virker. Dette er en af grundene til, at Indien er bedre til at håndtere indenrigspolitiske kriser end Kina.

Så hvis du skulle investere din pensionsopsparing, hvor ville du investere den? Kina eller Indien?

Den seneste økonomiske diskurs vil sige, at det er mere sikkert at investere i Indien end i Kina. Ikke mindst fordi Indien har demokratiske og retslige institutioner, der hjælper i tvister og uenigheder. Så ledende økonomer vil sige, at Indien er en bedre langsigtet investering end Kina, fordi baseret på den bedste viden i økonomisk teori burde Indien på længere sigt vokse hurtigere end Kina. Men Kina vokser alligevel betydelig hurtigere end Indien i øjeblikket og har gjort det i lang tid. Så hvis jeg skulle investere mine pensionspenge, ville jeg nok dele dem i to og investere halvdelen i Indien og halvdelen i Kina.

Kasper Korsgaard er uddannet fra United World College i Hongkong, Universitetet i Canterbury, England, Musashi University i Tokyo og fra Europakollegiet i Brugge.

Rasmus Wendt: Verden uden styring?

Glem alt om G2: Kina siger nej tak til stormagtsstatus. Kinas ønskeliste: at samle et "Storkina", bibeholde landets tårnhøje økonomiske vækst og holde kommunistpartiet ved magten. At blive en global partner for USA i et stærkt G2 er ikke spor oplagt – i hvert fald ikke hvis USA's magt kan modbalanceres gennem FN og IMF. Og foreløbig ligner dén strategi en succes.

Af Rasmus Wendt

Det er næppe forbigået mange, at den globale magtbalance forskubbes mod Østasien i disse år. Forklaringen ligger i den ekspansive vækst i Kina, kombineret med USA's svækkede magtposition samt EU's manglende vilje og evne til at være en supermagt efter amerikansk mønster.

Ikke mindst amerikanske analytikere og kommentatorer er opmærksomme på den igangsatte demontering af et 20 år langt amerikansk hegemoni og afslutning på den unipolære verdensorden. Den økonomiske krise er ikke alene om at bebude afslutningen på USA's overherredømme; forskydningerne i realøkonomien har gennem længere tid peget i den retning, ligesom USA's manglende evne til at skabe stabilitet i Irak og nedkæmpe oprørere i Afghanistan ikke har fremmet indtrykket af en usårlig supermagt.

Men hvordan vil den globale politiske arkitektur så komme til at se ud? Hvilke alliancer og konfliktflader vil opstå? Hvordan kan verden undgå krige og konflikter og sikre økonomisk og politisk stabilitet?

Nogle taler om en verden uden supermagter ("non-polarity"), en "post-amerikansk" verden præget af "de andres fremmarch" ("Rise of the rest"). Flere analyser peger på tilbagevenden til en bipolar verdensorden. Der er (mindst) to grundlæggende varianter af en sådan bipolar verdensorden: partnerskab og fjendskab.

Partnerskabsteorien indeholder forventninger til Kina om at påtage sig et globalt lederskab og ansvar i forhold til at sikre økonomisk stabilitet, begrænse klimaændringer og forurening og endelig som mægler i regionale konflikter – måske et G2 mellem Beijing og Washington.

Fjendskab vil på flere områder være en tilbagevenden til tiden med rivaliseringen mellem USA og Sovjet: Dette scenarie bygger både på den allerede igangværende rivalisering mellem Vesten og Kina om kontrol med verdens ressourcer samt på en mere abstrakt forestilling om, at Kina vil ændre den globale politiske og økonomiske dagsorden radikalt.

Tre årtiers turbovækst

Men det er med bipolar verdensordener, som det er med tango: Der skal to til – og det er ikke oplagt, at Kina ønsker at danse med. Navnlig fordi det ikke får lov til at lede foreløbig. Hvis Kina afstår fra at påtage sig supermagtsrollen, vil verden bevæge sig mod en multipolær verdensorden, der vil styrke behovet for demokratiske og inkluderende globale institutioner som FN, hvis ikke øget regionalisering og potentielle spændinger skal blive konsekvensen. Et stærkt FN vil imidlertid stå i modsætning til de politiske vinde, der blæser under de nationalkonservative himmelstrøg i Vesten.

Kan man regne med, at Kina rent faktisk vil afstå fra at påtage sig supermagtsrollen? Umiddelbart skulle man synes, det er tillokkende at blive opgraderet til supermagt. Og ikke mindst den stigende kinesiske selvsikkerhed og tiltagende militære oprustning kunne pege på, at de kinesiske ledere tænker i netop sådanne baner.

Kina er en potentiel konkurrent til USA's position; det springende punkt er, *hvornår* landet har styrken til at agere supermagt, samt *hvilken arkitektur* den nye verdensorden får. Det mest sandsynlige er, at kinesisk tilbageholdenhed foreløbig vil forhindre dem i at stå frem som ny supermagt – og dermed blokere for fremkomsten af en bipolar verdensorden. G2 vil simpelthen ikke tjene Kinas dagsorden; i hvert fald ikke en årrække ud i fremtiden. Tværtimod er der klare træk i Kinas udenrigspolitik, som peger på, at landet er parat til at indordne sig under den eksisterende verdensorden – dog med visse justeringer.

Ifølge ekspert i kinesiske strategiske studier Michael Glosny fra Institute for National Strategic Studies på the National Defense University i Washington er den officielle kinesiske analyse, at et G2 med kinesisk deltagelse ikke er holdbart. Kina kan endnu ikke påtage sig de forpligtelser, der følger med en supermagtsstatus, og det vil svække Kinas diplomatiske muligheder og isolere landet fra f.eks. de øvrige BRIK-lande [BRIK-landene udgøres af Brasilien, Rusland, Indien og Kina, red.].

Kineserne debatterer naturligvis også landets rolle, og kinesiske nationalister er ikke blege for at fremhæve, at Kina skal overtage USA's position. Bogen "Unhappy China" af Wang Xiaodong, som udkom i foråret 2009, er blot ét blandt flere eksempler på denne udvikling. Selvsikkerheden fejler ikke noget som i dette citat omkring Tibet: "You can start a war if you have the guts, otherwise shut up!" og bogen er generelt et massivt angreb på Vesten i almindelighed og USA i særdeleshed. Selvom Xiaodongs bog anlægger en hårdere og mere uforsonlig tone end mange andre, kan man møde tilsvarende budskaber bredt repræsenteret på kinesiske universiteter. Det er værd at huske på, at Kina på ingen måde opfatter sig som et tilbagestående udviklingsland, der blot er kommet til penge. Historisk har Kina været et af verdens mest udviklede samfund og var for 200 år siden blandt de rigeste lande. Det kan også med nogen ret fremhæves, at Kinas udenrigspolitik peger i retning af øget national selvsikkerhed. Kinas voksende og massive tilstedeværelse i Afrika viser med tydelighed, at landet plejer sine strategiske interesser, og samtidig opruster landet voldsomt militært. Den amerikanske admiral for den amerikanske stillehavsflåde, Robert Williard, sagde i marts til Washington Post, at Kinas militære kapacitet er vokset med en uforudset hastighed, og han mener, at Kinas militære slagkraft i stillehavsregionen kan underminere den amerikanske dominans.

Kinas stigende betydning har afspejlet sig i amerikansk udenrigspolitik gennem en længere årrække. Fra normalisering af forholdene mellem USA og Kina i 1970'erne til Clinton-administrationens aktive indlemmelse af Kina i "the family of nations" gennem internationalt engagement. Kinas optagelse i WTO i 2001 er en milepæl i denne politik. Men samtidig har der også været alvorlige kurrer på tråden mellem USA og Kina. I to tilfælde udartede de sig til en form for direkte militære konfrontationer. I 1999 bombede USA Kinas ambassade i Beograd under Kosovo-krigen; en beklagelig fejl ifølge amerikanerne – en huskekage til kineserne, sagde militære analytikere ifølge de engelske aviser The Guardian, The Observer samt danske Politiken. Ifølge denne version havde Kina nemlig bistået serberne ved nedskydningen af et amerikansk Stealth F-117 nogle uger tidligere. Med den nye Bush-administration i 2001 udviklede amerikanske overvågningstogter over Det Sydkinesiske Hav sig til regulære styrkeprøver mellem de to landes flyvevåbner, der i foråret 2001 resulterede i et regulært sammenstød mellem et kinesisk jagerfly og et amerikansk spionfly. Den anspændte stemning mellem USA og Kina fik dog et naturligt afløb med terrorangrebene i New York og Washington den 11. september samme år.

Og samtidig med at USA vendte sin udelte opmærksomhed til andre dele af verden og udråbte "the axis of evil", blev Kina genstand for stigende positiv opmærksomhed. Goldman Sachs udgav i 2001 en skelsættende rapport under titlen "Building Better Economic BRIC's", hvor BRIK-forkortelsen betegnede Kina, Indien, Brasilien og Rusland. Et nyt begreb i international økonomi var skabt, og Kinas position som en af verdens førende økonomier blev effektivt formidlet til økonomiske beslutningstagere, forskere og journalister. Tidligere på året var Beijing blevet udnævnt som værtsby for De Olympiske Lege i 2008.

Kinas transformation fra fattigt uland til at kandidere til titlen som verdens anden supermagt er sket på kun lidt over 30 år. Forklaringen ligger naturligvis i de meget høje vækstrater, landet har kunnet fremvise siden 1981, næsten konstant mellem 7 og 15 %. At fastholde så høje vækstrater over tre årtier er en historisk bedrift. Væksten i Kina har længe været investeringsdrevet, men i takt med udviklingen af økonomien og stigningen i udlandets direkte investeringer er økonomien også blevet eksportdreven. Udviklingen har betydet, at Kina har et massivt overskud på handelsbalancen med verdens største økonomiske partnere, EU, USA og Japan. Over for USA er overskuddet endog meget stort. På trods af høje vækstrater og avanceret teknologiudvikling kan USA til næste år fejre 30 års næsten uafbrudt underskud på betalingsbalancen (i 1991 kom landet lige akkurat i plus). Kinas beholdning af udenlandsk valuta – først og fremmest US dollars – er svimlende høj, ved indgangen til 2010 var det i omegnen af 3.000.000.000.000 USD svarende til 5-6 % af verdens samlede bruttonationalprodukt. I modsætning til Sovjetunionen, som byggede sin supermagtsstatus på militær magt, er det Kinas realøkonomiske udvikling, der har skabt landets nye globale position.

Når USA og resten af verden lægger så stor vægt på Kina frem for eksempelvis Japan, der økonomisk er stort set lige så stor som Kina, eller EU, der langt overgår Kina økonomisk, er det 1) på grund af forventningerne til Kinas fremtidige økonomiske udvikling, hvor landet i løbet af en ikke uoverskuelig årrække bliver verdens største økonomi, og 2) på grund af Kinas meget store opsparing, som er blevet aktualiseret af finanskrisen.

Nej tak til supermagtsstatus

For den nuværende politiske administration i USA er det vigtigt at knytte Kina tæt til sig og ikke bare inkludere landet i "the family of nations". Kinas andel af amerikanske statsobligationer er så stor, at den amerikanske økonomi er afhængig af kinesiske dispositioner. Heldigvis for USA er Kina også afhængig af, at det ikke går ned ad bakke med den amerikanske økonomi, både fordi USA er et vigtigt afsætningsmarked, og fordi en svækket dollar vil reducere værdien af de meget store beholdninger, kineserne har af amerikanske værdipapirer. Af samme grund er USA og Kina gået sammen og har etableret the Strategic and Economic Dialogue, hvor de to lande mødes på højeste niveau to gange om året for at diskutere den økonomiske situation og forventningsafstemme indgreb og reformer. Det er dette setup, som nogle amerikanske kommentatorer gerne vil have videreudviklet, så det også omfatter geopolitisk samarbejde. Altså tættere på et egentligt G2. Kina synes imidlertid ikke at være synderlig interesseret i denne udvikling. Den kinesiske analyse af den globale situation sammenfattes ofte i sætningen "one superpower, many great powers", omend USA's dominans er blevet mindre.

Ud over kinesernes realistiske analyse af, hvorledes magtbalancen endnu er mellem USA og Kina, skal forklaringen også findes i den altoverskyggende kinesiske politiske dagsorden, hvor de nationale spørgsmål er de helt centrale. Hertil kommer, at Kina formentlig kan fremføre sine synspunkter bedre i andre fora end som ny supermagt.

Kinas helt centrale dagsorden går kort fortalt ud på at skabe et stabilt og stærkt Kina, der inkluderer alle kinesiske provinser, herunder Taiwan og Tibet, og ledes af Kinas kommunistiske parti. De forpligtelser, der vil ligge i et tættere globalt parløb med USA, kan meget let kolliderede med denne dagsorden. Kina har ikke et behov for at spille en aktiv rolle i Israel-Palæstina-konflikten eller fjerne Robert Mugabe fra magten i Zimbabwe.

Udfordringerne for den kinesiske ledelse bliver dog ikke mindre af, at landet ikke skal bevæge sig rundt i alverdens minefelter. En tommelfingerregel for de kinesiske ledere siger, at landets vækstrate skal ligge på over 7 %, hvis den sociale stabilitet skal opretholdes. Den høje vækst skal holdes, samtidig med at indkomstforskellene mellem land og by skal udlignes, korrupsionen skal nedbringes, og partiet skal fastholde den politiske magt.

1989 blev et annus horribilis for den politiske elite i Kina, der formentlig har været med til at præge de politiske doktriner siden. Der var økonomisk krise i landet (væksten var ekstraordinært under 5 %), hvilket var med til at give næring til en politisk opposition i studenterbevægelsen, som styret brutalt nedkæmpede på den Himmelske Freds Plads i Beijing. Samtidig begyndte de socialistiske stater i Østeuropa at kollapse politisk og økonomisk. På samme måde som amerikansk politik har vendingen "it's the economy, stupid" ("økonomien gør udslaget"), har kineserne udviklet en tilsvarende analyse: Økonomisk vækst er afgørende for politisk stabilitet og opbakning til styret. Derfor prioriterer Kina den interne økonomiske udvikling højere end supermagtsstatus.

Lettere at være et af ulandene end en af supermagterne

At Kina afstår fra at spille en mere fremtrædende geopolitisk rolle sammen med USA, skal ikke forveksles med, at Kina ikke har klare internationale politiske interesser. Tværtimod. Kinas behov for adgang til energi, råstoffer og afsætningsmarkeder for industriprodukter er stigende og betyder, at Kina har en langt mere aktiv udenrigspolitik end tidligere. Ikke mindst engagementet i Afrika og afholdelse af high level-møder i The Forum on China-Africa Cooperation har givet anledning til internationale reaktioner. Kina kritiseres for ikke at have nogen nedre grænse for, hvilke diktatorer landet vil mødes og gøre forretninger med. Men kritikken preller af på Beijing, der med nogen ret kan opfatte kritikken som dobbelt-moralsk, eftersom Vesten også har haft sine forbindelser med diktatorer. Men først og fremmest er samarbejdet i fuld overensstemmelse med det kinesiske princip om ikke at blande sig i andre landes indre anliggender – ligesom Kina gerne vil have sig frabedt, at omverdenen blander sig i Kinas indre anliggende, eksempelvis i Tibet. Kina har friere hænder i Afrika, hvis landet stadig kan påberåbe sig at være et udviklingsland, og ethvert skridt hen mod G2 og supermagtsstatus vil fjerne Kina fra de øvrige udviklingslande.

Spørgsmålet er, om Kina kan varetage sine interesser inden for den eksisterende verdensorden. Her tyder flere ting på, at Kina er gået fra en marxistisk til en realistisk global strategi. Væk er de farverige plakater, som viser de undertrykte masser i Syd, der bekæmper USA-imperialismen – og ind er kommet McDonald's og Nike. Dette skift er nu officiel kinesisk politik, hvor Deng Xiaopings årgamle formulering om en "ny international politisk og økonomisk orden" på den 17. partikongres i 2007 blev ændret til, at Kina skulle "arbejde for at gøre den internationale orden friere og mere lige". Det forhold, at Kina går aktivt ind i IMF i stedet for at skabe et parallelt internationalt finansielt system, er et helt konkret eksempel på denne politik.

Ud over adgang til energi og råstoffer har Kina andre klare udenrigspolitiske prioriteter: Et stærkere internationalt system i form af FN, som kan inddæmme USA's magt og fastholde en international retsorden; større indflydelse i de internationale finansielle institutioner (ikke mindst IMF) – for at være modvægt til det, som kineserne kalder *embedded-liberalism* – og endelig: indførelse af en international reservevaluta, eksempelvis IMF's SDR-enhed, der kan bruges som møntfod i handel med statsobligationer. Dette vil både sikre kineserne mod en faldende dollar-kurs og fratage USA den unikke position som det eneste land i verden, der kan lade seddelpressen køre uden den samme fare for inflation, fordi dollaren er et internationalt betalingsmiddel.

Dette er klare anti-amerikanske dagsordener, som Kina deler med flere andre udviklingslande, og Kina samarbejder konkret med de øvrige BRIK-lande om disse sager. Hvis Kina gik enegang og forsøgte at udfordre Vesten, ville det kunne afstedkomme voldsomme reaktioner og isolation. Ved hjælp af BRIK kan Kina gemme sig; Kina er ligefrem havnet i en situation, hvor det fremstår moderat. Samtidig kan Beijing bruge BRIK-samarbejdet til at forsikre Rusland og Indien om, at Kina har fredelige hensigter. Disse to lande skal også holdes væk fra USA, så Kina ikke bliver isoleret. Kina er i dag i en position, hvor det ikke behøver at gå sammen med de øvrige tre BRIK-lande for at skabe en international politisk platform; når landet alligevel i Yekaterinburg i Rusland i juni 2009 stillede op til topmøde på præsidentniveau, er det netop for at fastholde vigtige alliancer og blive set som en del af et firkløver.

Kinas udenrigspolitiske strategi ser ud til at virke. Succesen er hjemme, hvis landet får held til at forrykke USA's dominans i de internationale organisationer og udfordre dollaren. Og så vil Kina ikke iføre sig supermagtstrøjen foreløbig.

Rasmus Wendt (f. 1968) er cand.scient.soc., ph.d. og arbejder som international konsulent i DI og ekstern lektor i international udvikling og handelspolitik på RUC. Han har gennem flere år arbejdet med økonomisk globalisering og publiceret undervisningsmateriale og akademiske artikler.

Martin Marcussen om kriserne: Lær at leve med dem

For internationale institutioner er kriser udtryk for en normaltilstand. Hvis vi forventer, at de "løser" kriser, kommer vi til at vente forgæves. De handler i en verden, der konstant er på randen af kaos.

Af Martin Marcussen

Der findes selvfølgelig kriser, der afgrænser sig til det nationale rum, men stadig flere emner på den nationale dagsorden har internationale dimensioner – det være sig økonomiske kriser, fødevarerkrise, kriminelle kriser, religiøse eller kulturelle kriser. Men mens nationalt politisk lederskab handler om at afslutte krisen, således at en krisefri normalsituation kan genoprettes, handler internationalt politisk lederskab om at lære at leve med krisers konstante eksistens. I en international sammenhæng er normalsituation ikke krisefri. Kriser er blevet en del af den daglige rutine. De er blevet et grundvilkår, som kan udnyttes.

Internationale forvaltninger er langt mere komplekse end nationale.

Vi ved for lidt om, hvilke dynamikker der gør sig gældende i internationale organisationer – og vi går galt i byen, hvis vi sammenligner dem for meget med dem, vi kender fra nationalstaterne. For internationale organisationer fungerer organisatorisk anderledes end nationale offentlige forvaltninger, idet de på alle dimensioner er langt mere komplekse. Det gælder reguleringstunge organisationer som EU, videnstunge organisationer som OECD (Organisationen for Økonomisk Samarbejde og Udvikling) såvel som for en lang række ikke-statslige og private organisationer med international rækkevidde.

For det første er *personaleforholdene* mere komplekse. Hvor det i de nationale organisationer kan være en udfordring at håndtere forskellige personalekategorier og de forskellige uddannelsesmæssige baggrunde, for slet ikke at tale om disses tilknytning til forskellige fagforeninger, er der yderligere udfordringer i de internationale organisationer, hvor personalet ofte kommer fra mange forskellige lande, hvor forskellige sprog, kulturer, krav, rutiner og traditioner dominerer.

For det andet er internationale *beslutningsprocesser* overordentlig komplekse. På nationalt niveau er det længe siden, at nogen for alvor har troet på beslutningsteorier, som antager, at mennesker har fuld information, fuld indsigt og udøver fuld inddragelse af alle involverede parter. Virkeligheden er mere irrationel. I internationale organisationer må man også leve med denne minimerede rationalisme: De fleste har nemlig udviklet sig til at være reguleringsorganisationer bestående af adskillige lag, hvilket betyder, at beslutninger inddrager aktører på et utal af forvaltningsniveauer. En sådan mangfoldighed af involverede parter er alt andet lige med til at mindske gennemsigtigheden, overblikket og styrbarheden af selve beslutningsforløbet.

For det tredje relaterer den organisatoriske kompleksitet sig til den offentlige forvaltnings formelle og værdimæssige *strukturer*. I nationale forvaltningshierarkier skelner vi nogle gange mellem føderalstater, hvor delstaterne har udstrakt økonomisk og politisk selvstyre, og enhedsstater som Danmark, hvor der udvikles mere centraliserede styringsformer (uden at kommunerne dog af den grund kan siges at være magtesløse!) På internationalt niveau er tingene endnu mere sammensatte; her må de in-

ternationale organisationer relatere aktivt til en lang række suveræne stater, der hver for sig har et incitament til at forsøge at sætte dagsorden for organisationens virke. Nationalstaterne er principalerne [hovedpersonerne, red.], og den internationale organisation er i princippet den lydige agent, der eksekverer ordrer fra dem alle sammen på én gang.

Endelig har organisationers kompleksitet noget med deres *målsætninger* at gøre. Det er velkendt, at nationale offentlige forvaltninger har et utal af forskellige målsætninger, der nogle gange er i strid med hinanden og hele tiden er under udvikling. Det gælder også for de internationale organisationer, men sagen kompliceres yderligere af, at alle de opgaver, som tillægges en international organisation, har en global dimension i sig, med hvad deraf følger af sammenvævedhed og kompleksitet. Det globale, som præger alle målsætninger på internationalt niveau, præger kun en delmængde af de opgaver, der varetages i de nationale offentlige forvaltninger.

Samlet set får vi altså et billede af, at en international organisation nærmest per definition befinder sig på randen af kaos, hvor kriser er en del af hverdagen. En central opgave i forhold til at varetage ledelsen i en international organisation er at håndtere denne meget konfliktfyldte, komplekse og nærmest kaotiske hverdag. Hvordan præcist sker det?

Kriser hjemme og kriser ude

Krisedynamikken er væsensforskellig på nationalt og internationalt niveau. På nationalt niveau forventes det, at politiske ledere gør alt, hvad de kan for at afslutte en krise. Det er muligt, at nationale ledere i realiteten ikke magter opgaven, men de vil som et minimum på det symbolske plan træde frem og erklære, at de tager ansvar, og at de har kontrol. Symbolpolitik, der signalerer overblik til omgivelserne, er vigtig for at opretholde den organisatoriske legitimitet og i sidste ende sikre organisationens overlevelse. Det er *afslutningen af krisen*, der markerer, at en ny krisefri normalsituation har etableret sig.

På et abstrakt niveau består en sådan kriseafslutning af to elementer. For det første indgår et element af dialog – dialogbaseret lederskab – hvor alle involverede parter høres og nærmest ko-opteres til at tage del i en kriseafslutning. Dette gøres for at genskabe konsensus i et samfund og i det hele taget for at genskabe legitimitet til den politiske ledelse. For det andet indgår et element af analyse – analyserende lederskab. Dette gøres for at reducere den usikkerhed, der måtte være opstået i forbindelse med at forstå indholdet, omfanget og konsekvenserne af krisen. Når enighed er maksimeret og usikkerhed er minimeret, kan man sige, at krisen er på vej til at finde sin afslutning – i hvert tilfælde for den politiske ledelses vedkommende. I bedste fald igangsættes nu en proces, hvor kriseforløbet evalueres, og læresætninger formuleres, så fremtidige kriser kan afværges. Man vil med andre ord gøre alt, hvad man kan for at genskabe og bevare en krisefri normalsituation.

Krisedynamikken er helt anderledes på internationalt niveau. Netop fordi ledelse i internationale organisationer finder sted i en så markant anderledes kontekst præget af til tider kaoslignende forhold, handler krisehåndtering ikke om at afværge den kompleksitet, der omkranser kriser. Kriser er en del af hverdagen. Det er derfor mere relevant at tale om, at *kompleksitet rutinegøres*. Det ”normale” i en international organisation er altså ikke nødvendigvis stabilitet, forudsigelighed eller enighed, men derimod alle modsætningerne til disse begreber. I modsætning til nationale organisationer belønnes internationale ledere ikke for at afslutte en krise, men derimod for at gøre dem til rutine.

Fire måder at leve med kriserne på

Den særlige metier at være leder i en international organisation handler altså blandt andet om at kunne tåle ekstreme former for kompleksitet uden absolut at skulle reducere denne kompleksitet. Et blik udover et bredere spektrum af internationale organisationer vil vise, at én eller flere af følgende rutinegørelsesstrategier tages i anvendelse, når kriser opstår:

En første strategi har at gøre med at skubbe kompleksiteten nedad i organisationsapparatet ("bureaukratiseringsstrategien"). En anden strategi har at gøre med at skubbe problemet sidelæns ud til eksperterne ("videnskabeliggørelsesstrategien"). En tredje strategi har at gøre med at skubbe problemet opad – fra det konkrete til det luftige ("supranationaliseringsstrategien"). Endelig har en fjerde strategi noget at gøre med at skubbe problemet tilbage til medlemsstaterne (en "intergovernmentaliseringstrategi"). Ingen af disse strategier medfører, at krisen løses. Den flyttes bare et andet sted hen.

Det vil ikke være helt uventet, hvis internationale ledere som en reaktion på kriser begynder at etablere nye og mere komplekse organisatoriske rutiner. I bund og grund taler vi her om en *bureaukratiseringsstrategi*. Vi kender det fra mange sammenhænge. Tidligere blev mange internationale organisationer kritiseret for at anvende nogenlunde de samme strategier rundt omkring i verden på trods af, at de lokale omstændigheder varierede endog ganske betydeligt. En sådan "one-size-fits-all"-doktrin blev udgangspunktet for en betydelig legitimitetskrise blandt de internationale organisationer. I starten af 2000-tallet blev det seriøst diskuteret at nedlægge IMF på den konto. Efter en lang proces af selvransagelse har de samme internationale organisationer lagt sig i selen for at tilvejebringe "lokalt ejerskab" til organisationens principper, politikker og programmer og til løbende at inddrage en stadig bredere vifte af mere eller mindre berørte aktører. I EU har dette medført, at alle initiativer skal vurderes i forhold til deres proportionalitet, subsidiaritet og enkelthed. Ikke just noget, der virker forenkende, tværtimod. Og for alle internationale organisationer gælder, at den fælles, grænseoverskridende reguleringsproces med tiden er blevet stadig mere labyrintisk. Det er essensen af en bureaukratiseringsstrategi: Der er ingen garanti for, at krisen og dens kompleksitet forsvinder, men der er garanti for, at den organisatoriske sammensathed forøges.

En anden udviklingstendens, vi har været vidne til i de senere år, vedrører forholdet mellem embedsmænd, eksperter og politikere. En klassisk reaktion på en krises kompleksitet er at overføre det kriseramte forvaltningsområde til de aktører, som må formodes at have forstand på at overskue kompleksitet, nemlig eksperterne. Her taler vi om en rutinegørelsesstrategi, der medfører en form for *videnskabeliggørelse*. En sådan problemoverdragelse har vi set i forskellige udklædninger. Der oprettes eksempelvis agenturer, ekspertgrupper og undersøgelseskomitéer, der har delvis autonomi i forhold til den internationale organisation, der etablerer disse. Lidt det samme ser vi også med oprettelsen af internationale banker som den Europæiske Centralbank, Banken for Europæisk Genopbygning og Udvikling og Den Europæiske Investeringsbank. Endelig man kan i denne sammenhæng nævne de stadig flere internationale domstole og arbitrageinstanser, der også består af juridiske eksperter og er uafhængige i forhold til deres opdragsgivere. Ved at overføre et område til eksperter, anerkendes det også direkte, at området er for komplekst til at kunne blive varetaget af de organisatoriske og politiske ledere selv. I realiteten afpolitiseres et område ved, at man på den måde udskifter den politiske arena med en ekspertarena. Kompleksiteten forsvinder ikke ved denne rutinegørelsesstrategi – den overføres bare sidelæns til andre fora.

En tredje udviklingstendens har at gøre med at løfte et politiseret og kriseramte område op på et højere abstraktionsniveau. Når politiske ledere

i internationale organisationer rutinegør kriser og kompleksitet på denne måde, taler vi om at *supranationalisere* et område. Hvorfor kommer organisationer i krise? Ofte fordi der ikke i tilstrækkelig grad er taget højde for den store variation af støtte og krav til organisationens virke i de brede multidimensionelle og grænseoverskridende samfund. Eller også er problemet dét, at organisationen helt systematisk ikke leverer et produkt, der opleves som relevant og vedrørende. Kort sagt fremstår den internationale organisation som patologisk [syg, forkert, uorganisk, red.], og denne patologi gøres bare endnu tydeligere i forbindelse med krisesituationer. Man kan gøre som Danmarks tidligere statsminister gjorde i forbindelse med EU's legitimitetskriser i 2000-tallet, nemlig at plædere for et "resultaternes Europa", altså et Europa, der lytter til befolkningernes behov og derefter lægger sig i selen for at producere konkrete løsninger. Men i realiteten vil mange internationale organisationer dog tilskynde en anden udviklingstendens, nemlig den at løfte hele debatten op på et andet niveau, hvor det ikke er de konkrete resultater, der er i centrum, men derimod organisatorisk struktur, identitet, værdier, rationaler etc. EU var således i ganske mange år præget af og måske endda låst fast af debatten omkring konstitutioner og værdigrundlag. Man ville hellere diskutere dét end tage debatten om f.eks. Lissabon-processen, hvor ambitionen var at gøre EU til den mest konkurrencedygtige region i verden i år 2010 (hvilket i øvrigt ikke blev gennemført).

En fjerde krisestrategi handler om at returnere et internationalt problem til de respektive medlemsstater. Det er den såkaldte *intergovernmentaliseringstrategi*. Igen handler det ikke om at afslutte en krise, men om at leve med den. Den internationale organisation stiller sig typisk i spidsen for en strategi, der i bund og grund handler om at bringe medlemsstaterne på banen, at renationalisere problematikken. Et eksempel på dette kan være den såkaldte *åbne koordinationsmetode* i EU-sammenhæng, hvor der i fællesskab etableres nogle målsætninger, hvorefter det overlades til medlemsstaterne på hver deres måde at gennemføre dem. Kommissionen monitorerer processen ved regelmæssigt at formulere målsætninger, men der er ikke grundlag for en egentlig juridisk eller finansiell sanktionering af manglende efterlevelse. Et andet eksempel på en sådan renationaliseringsstrategi oplever vi i praksis under den finansielle krise, hvor der i kriseforløbet med EU-Kommissionens hjælp blev etableret bilaterale koordinationsprocesser og oven i købet helt nye interstatslige fora på højeste niveau, de såkaldte eurogruppe-topmøder, hvor stats- og regeringsledere kunne mødes. Hermed løser den internationale organisation ikke krisen, men flytter denne fra ét sted til et andet.

Vil nationalstaterne også lære at leve med kaos?

Der er ingen tvivl om, at vi har behov for nye værktøjer til helt at forstå, hvilke dynamikker, der gør sig gældende i internationale organisationer. Det forhold, at kriser ER det normale og altså ikke sådan skaffes af vejen, kan betyde, at vores forventninger til internationale organisationer må justeres en smule. På den ene side etableres de fleste internationale organisationer jo med det håb, at de kan løse nogle problemer, som stater kun vanskeligt eller slet ikke kan løse hver for sig. Den stadig stigende hastighed, bredde og intensitet, der kendetegner den moderne globalisering, har gjort internationale organisationer mere relevante end nogensinde før. På den anden side har globaliseringen været med til at gøre ting mere uforudsigelige. Det har betydning for, hvordan ledelse kan udfoldes på de internationale politiske arenaer. Mængden, omfanget og konsekvenserne af de grænseoverskridende kriser kan være så enorm, at det ikke længere giver nogen mening at tale om kriseafslutning. Kalkulen er simpelthen, at man må lære at leve med den kompleksitet, der følger krisen.

Spørgsmålet er nu, om vi kan forvente, at denne dynamik på et tidspunkt overføres til det nationale forvaltningsniveau? Mit argument vil være, at dette allerede er ved at finde sted. Når vi i forskellige enkeltstående sektorer møder en finanskriser, en svineinfluenza, en tsunami, en sundhedskrise, en Muhammed-krise etc. har vi det med at italesætte denne krise som en enestående og nærmest historisk situation, der på et tidspunkt vil gå i sig selv, hvorefter stabilitet og forudsigelighed vil genetableres. Hverdagen er i det store og hele i ligevægt, kun afbrudt i sjældne tilfælde af unaturlige kriser. Betragter vi derimod den offentlige forvaltning over én kam, vil vi derimod kunne drage en anden slutning. Nu får vi indtryk af en forvaltning, der konstant er i bevægelse. Hvor der altid ét eller andet sted udfoldes en transformerende krise med en international dimension. Hvis dette bare nogenlunde beskriver hverdagen i en moderne og internationaliseret offentlig forvaltning, skal vi ikke bare til at udvikle ny organisationsteori, men også nye embedsmænd, der ikke forvalter det bestående, men derimod er forandringsentreprenører.

Martin Marcussen er professor mso ved Center for Europæisk Politik (CEP), Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Han har netop udgivet bogen: "Den danske model og globaliseringen" (Samfundslitteratur). Artiklen formidler nogle delresultater af to igangværende forskningsprojekter, som forfatteren tager del i. Med Karsten Ronit, ass. professor ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, redigeres i øjeblikket en antologi om kriser i den danske offentlige forvaltning. Desuden arbejder Martin Marcussen med Jarle Trondal, professor, Oslo Universitet, og Christoph Knill, professor, Universitetet i Konstanz, arbejder for tiden på et bogprojekt om kriseledelse i internationale organisationer.

Hans Uldal Poulsen: verden uden styring – gælden vokser

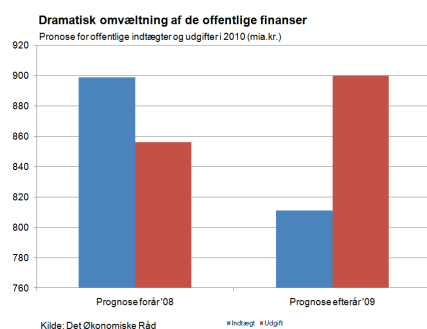
Konkurrencen om titlen som verdens mest forgældede land bliver stadig hårdere. Massivt overforbrug og en manglende evne til at gennemføre de nødvendige reformer har medført, at den offentlige gældsbyrde i de vestlige lande er vokset eksplosivt gennem de sidste år. Den voldsomme gældsætning er på mange måder bekymrende, og intet indikerer, at den stopper lige foreløbig – hvilket især skyldes politikernes berøringsangst over for reformer. Meget tyder derfor på, at den unge generation, der gennem de seneste år har gældsat sig voldsomt i bestræbelserne på at komme ind på boligmarkedet, også vil få den tvivlsomme glæde at skulle betale regningen fra forældregenerations kollektive overforbrug.

Af Hans Uldal Poulsen

Offentlig gældsætning er bestemt ikke noget nyt fænomen – og heller ikke et fænomen, som er forbeholdt særligt uansvarlige lande. Regeringer har gennem alle tider forsøgt at låne sig til et overforbrug, og i år venter mere end 80 % af verdens lande et underskud på de offentlige finanser. Alligevel er der ingen tvivl om, at den offentlige gældsætning, man i 2010 ser i mange vestlige lande, er meget voldsom. Gældsætningen skal ses i lyset af en historisk ekspansiv finanspolitik samt en række finansielle redningspakker med henblik på at afbøde de værste konsekvenser af det økonomiske tilbageslag. Men gælden vokser også på grund af reducerede skatteindtægter og stigende udgifter til arbejdsløshedsunderstøttelse, som er krisens følgevirkninger (de såkaldte passive konjunkturreffekter). I Danmark er omfanget af denne automatiske konjunkturtilpasning ganske omfattende, eftersom de generøse velfærdsordninger finansieret gennem et rekordhøjt skattetryk gør både indtægter og udgifter meget konjunkturafhængige.

Omfanget af den aktive og passive gældsætning – altså den gæld, som landene selv er skyld i, og den, som skyldes konjunkturerne – varierer betydeligt mellem verdens lande og skal bl.a. ses i lyset af den offentlige sektors størrelse, landenes skatteaversion og kampen mellem generationer om at slippe for regningen.

Figur 1: Udviklingen i forventningen til offentligt budgetunderskud i 2010 over tid

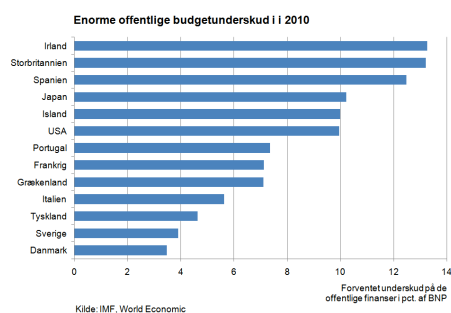
Omfanget af den automatiske tilpasningsmekanisme kan bl.a. illustreres ved at betragte udviklingen i Det Økonomiske Råds prognoser for den offentlige budgetsaldo i 2010. Før finanskrisen for alvor ramte verden (foråret 2008), forventede rådet, at den offentlige sektor i 2010 ville opnå et budgetoverskud i 2010 på 42 mia. kr. I den seneste prognose fra efteråret 2009 var dette tal nedjusteret til et minus på 89 mia. kr. – en

nedjustering på godt 130 mia. kr. eller godt dobbelt så meget som de samlede offentlige udgifter til forsvar, retsvæsen og kultur tilsammen.

Forværringen skal naturligvis ses i lyset af de gennemførte skattelettelser. Men det er langt fra den fulde forklaring. Kraftig nedgang i skatteindtægter, de forbrugsrelaterede afgifter og øgede udgifter til indkomstoversførsler (på grund af arbejdsløshed) er en betydelig del af forklaringen.

Man kan i den sammenhæng overveje, om politikerne på nogen meningsfuld måde kan tages til indtægt for udviklingen i de offentlige finanser på kort sigt. Historien viser, at visse finansministre ikke er blege for at tage æren for eventuelle overskud i opgangstider og gerne benytter lejligheden til at proklamere, at de kan købe hele verden. Omvendt er lysten til at sidestille offentlige underskud med egen indsats typisk mindre fremtrædende. Men uanset om man nærer tillid til politikernes evne til at ”fine-tune” økonomien eller ej, er det klart, at udviklingen i de offentlige finanser er tæt knyttet til udviklingen i de internationale konjunkturer. Selv ikke den mest ihærdige finansminister ville kunne sikre et overskud på de offentlige finanser i 2010 uden at gennemføre en gennemgribende reform af den danske velfærdsmodel.

Figur 2: Budgetunderskud i udvalgte lande

Danmark er naturligvis ikke det eneste land, som står i en sådan situation. Ser man bort fra vores olie-begunstigede naboer i Norge, forventer samtlige OECD-lande i år et underskud på de offentlige finanser og sammenlignet med situationen i de øvrige OECD-lande, er det danske underskud faktisk ikke specielt voldsomt. I Irland, Storbritannien og Spanien ventes underskuddet at blive godt tre gange så stort som i Danmark set i forhold til økonomiernes størrelse, mens USA med et underskud på ikke mindre end 1.700 mia. USD forventer at slå alle tiders rekorder for offentlig gældsættelse. De offentlige udgifter i USA er hermed næsten dobbelt så store som de offentlige indtægter, hvilket er fuldstændig uholdbart på længere sigt. Overfører man de absurde amerikanske tilstande på dansk økonomi, ville den danske stat i år have et underskud, som var ca. syv gange så stort som nu.

De offentlige udgifter i USA er hermed næsten dobbelt så store som de offentlige indtægter.

Investering i fremtiden eller hovedet i jorden

At den aktuelle krise giver anledning til offentlige underskud, er helt naturligt. Mere overraskende er det, at underskud snarere synes at være reglen end undtagelsen, når man kigger på de offentlige finanser over tid. I USA skal vi tilbage til år 2000 før der sidst var balance på de offentlige finanser, og i lande som Italien, Frankrig og Grækenland har den offentlige sektor opereret med offentlige underskud i mere end 30 år i træk.

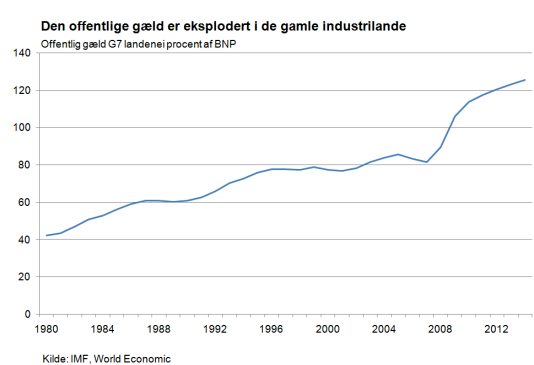
Tabel: Offentlige underskud over tid i udvalgte lande

	Seneste år med offentligt overskud	Offentlig gæld i pct. af BNP
Danmark	2008	38.1
Frankrig	Før 1980	76.7
Tyskland	2000	78.7
Grækenland	Før 1980	108.1
Island	2007	100.6
Irland	2007	63.7
Italien	Før 1980	115.8
Spanien	2007	59.5
Storbritannien	2001	68.7
USA	2000	84.8
Japan	1992	218.6
Sverige	2008	43.2

Kilde: IMF, CIA world factbook (2009 estimater)

Den massive gældsopbygning kan umiddelbart synes en anelse overraskende ikke mindst de seneste år, hvor de offentlige finanser har været stimuleret af et internationalt opsving af historiske dimensioner. I det omfang det var et mål, at offentlige sektorer finansierede sig i balance over tid, ville man umiddelbart forvente, at højkonjunkturerne var blevet udnyttet til at nedbringe den offentlige gæld med henblik på at ruste sig til dårlige år som nu. Men historien viser med al tydelighed, at det ikke ligefrem har været tilfældet. Inden for G7-landene er den offentlige gældskvotefordoblet over de seneste 20 år, og gælden overstiger nu den samlede årlige produktion i landene. Intet tyder umiddelbart på, at gældsopbygningen har toppet. I IMF venter man, at den offentlige gæld i de syv store industrilandene vil tiltage med yderligere 10.000 mia. USD i de kommende fem år. USA vil alene tegne sig for mere end halvdelen.

I IMF venter man, at den offentlige gæld i G7 vil vokse med yderligere 10.000 mia. USD i de kommende fem år. USA vil alene tegne sig for mere end halvdelen.

Figur 3: Gældskvotefordobling i G7-landene over tid

Offentlig gældsætning er ikke nødvendigvis en dårlig ting, og der kan være mange gode argumenter for selv gennem længere perioder at oprettholde underskud på den offentlige saldo. I det omfang offentlige budgetunderskud skyldes produktive investeringer i eksempelvis uddannelse, forskning eller infrastruktur, som har et højere samfundsmæssigt afkast end renterne for gælden, vil et underskud være fuldt rationelt og til alles bedste. Tilsvarende vil den offentlige sektor typisk kunne låne penge billigere end private virksomheder, hvorfor offentlig gældsætning i visse tilfælde vil kunne være en fornuftig løsning på private virksomheders likviditetsproblemer som under den aktuelle finanskriser.

Men offentlig gældsætning er bestemt ikke uproblematisk. Offentlig gældsætning stimulerer såvel inflation som renteniveau og virker derigennem hæmmende for produktive investeringer i de private erhverv. En gældsætning, der blot har til formål at fylde mere eller mindre bevidst

huller i den almindelige drift, vil derfor ikke alene give anledning til en tvivlsom omfordeling af velstand mellem generationer, men vil også medføre en reduktion i den samlede velstand, der er til rådighed for såvel den nuværende som de fremtidige generationer. Offentligt overforbrug drevet af manglende politiske evne, vilje eller mod til at foretage den nødvendige prioritering kan derfor både opfattes som et simpelt generationstyveri og som en irrational anvendelse af samfundets ressourcer.

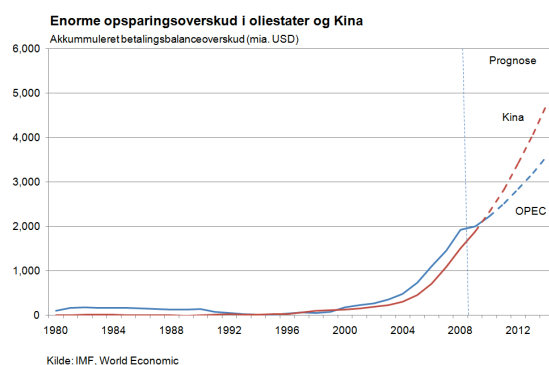
Underskuddet på de offentlige finanser i Danmark i 2010 er ensbetydende med, at nyfødte danskere hver især vil få tilføjet godt 20.000 kr. til deres gæld til et samfund, de ikke har modtaget noget fra endnu – svarende til 94 mia. kr. I et internationalt perspektiv er det dog moderat: I et land som Japan, der har haft permanent underskud på de offentlige finanser gennem de sidste 18 år, modtager nyfødte børn eksempelvis et gældsbevis fra staten på næsten 500.000 kr. i fødselsdagsgave.

Globaliseringen har lindret smerterne ved offentlig gældsættelse

Den vedvarende gældsopbygning i Vesten udgør på længere sigt en betydelig risiko for stabiliteten i det finansielle system. En yderligere gældsætning af de vestlige lande vil hurtigt kunne mindske de nye markedsøkonomiers interesse for fortsat at investere i Vestens offentlige overforbrug, og sker dette, vil det uundgåeligt få alvorlig indflydelse på rente og valutakurser. Forestiller man sig eksempelvis, at udlandets vilje til at købe amerikansk statsgæld forsvandt fra den ene dag til den anden, ville konsekvensen være en økonomisk tsunami karakteriseret ved en kraftig devaluering af dollaren, voldsomme rentestigninger og kraftige stigninger i arbejdsløsheden over hele kloden – herunder også i Danmark.

Umiddelbart kan koblingen mellem offentlig gældsætning og renteniveau måske virke en smule svag, eftersom vi i dag har et historisk lavt renteniveau til trods for den massive gældsopbygning, vi har set i de vestlige lande de seneste mange år. Men årsagen til den svage sammenhæng skal ses i lyset af tre ting: globaliseringen, oparbejdelsen af enorme opsparingsoverskud i en række oliestater og ikke mindst, at nye markedsøkonomier som Kina har sat de naturlige tilpasningsmekanismer midlertidigt ud af kraft.

Figur 4: Akkumuleret opsparringsoverskud i Kina og oliestaterne over tid

For det første har globaliseringen lagt en kraftig dæmper på inflationsudviklingen i Vesten. Liberaliseringen af verdenshandlen har øget den globale konkurrence mærkbart, mens de forbedrede muligheder for at outsource arbejdskraftintensive dele af værdikæden til lavtlønslande har givet anledning til betydelige omkostningsreduktioner i mange vestlige virksomheder. Den kraftige velstandsfremgang, der er fulgt i kølvandet på den øgede internationale arbejdsdeling, har derfor ikke været ledsaget af

et nævneværdigt prispres, hvilket ifølge traditionel økonomisk teori ellers vil være den naturlige følge af en langvarig højkonjunktur.

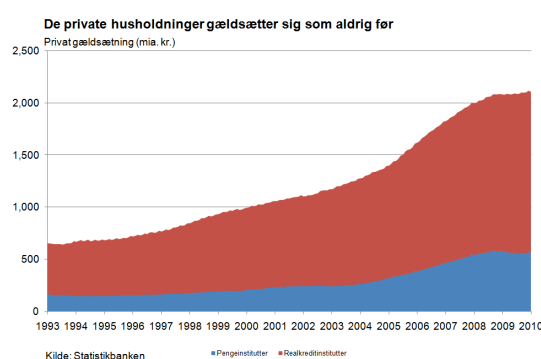
Den lave inflationsudvikling har været ledsaget af en massiv kapitaltilstrømning til Vesten. Manglende evne til at absorbere egne opsparingsoverskud har således medført, at en række lande i Asien og Mellemøsten har foretaget massive opkøb af statsobligationer i de vestlige lande – herunder ikke mindst USA. Vestlige lande har dermed gennem en årrække kunnet oparbejde en betydelig offentlig gæld uden at skade det private investeringsklima nævneværdigt. Men en sådan praksis er ikke langtidsholdbar.

I den sammenhæng er det også værd at understrege, at de samme mekanismer, som har gjort offentlig gældsætning relativt omkostningsfri på den korte bane, også har haft kraftig indflydelse på udviklingen i den private gældsætning. Eftersom den offentlige sektor i sidste ende er indirekte garant for denne gældsætning, kan den eksplosive udvikling i husholdningernes gæld faktisk udgøre en større udfordring for den finanspolitiske holdbarhed end den offentlige gældsætning i sig selv, hvilket Island er et eksempel på.

Foruden den lave internationale rente har udviklingen i den private gældsætning været begunstiget af det kraftige globale opsving – og ikke mindst den omfattende deregulering af den finansielle sektor, som har fundet sted gennem de senere år.

Lav rente, økonomisk fremgang og finansiell deregulering har tilsammen bevirket, at prisen på en række aktiver – ikke mindst fast ejendom – gennem en årrække er blevet presset voldsomt i vejret. En sådan udvikling er naturligvis på mange måder positiv ikke mindst for dem, som rent faktisk råder over aktiver som eksempelvis fast ejendom. Men de stigende priser har samtidig indirekte medført, at mange husholdninger mere eller mindre frivilligt har valgt at optage kæmpe lån i banker eller realkreditinstitutioner for at finansiere huskøb eller drage nytte af en stigende friværdi. Udviklingen i den private gæld har dermed været langt voldsommere end udviklingen i den offentlige gæld og er faktisk den væsentligste forklaring på de aktuelle underskud på de offentlige budgetter. Den aktuelle gældsætning af den offentlige sektor skal således ses i lyset af, at staten i mange tilfælde har været nødsaget til at overtage en række dårlige lån fra finanssektoren og samtidig gennemføre massive offentlige vækstpakker med henblik på at reducere risikoen for et regulært økonomisk kollaps. Eftersom de samfundsmæssige konsekvenser af et sammenbrud i den finansielle sektor er helt uoverskuelige, kan man argumentere for, at den aktuelle gældsætning er en uundgåelig konsekvens af, at politikerne i Vesten gennem en årrække passivt har set til, mens den finansielle sektor har gennemført en foie gras-inspireret udlånspolitik over for private.

Figur 5: Private husholdningers gældsætning

Den aktuelle gældsætning er en uundgåelig konsekvens af, at politikerne i Vesten gennem en årrække passivt har set til, mens den finansielle sektor har gennemført en foie gras-inspireret udlånspolitik over for private.

De danske husholdningers gæld har allerede rundet 2.000 mia. kr., og selvom gældsudviklingen har været ledsaget af en tilsvarende formuefremgang, så udgør privat gældsopbygning en langt større risiko for stabiliteten i det økonomiske system end den offentlige gældsopbygning i sig selv.

Husholdningernes bruttogæld er i dag tre gange højere end husholdningernes disponible indkomst, og med introduktionen af de nye populære låneformer, som eksempelvis afdragsfrie flekslån, er sammenhængen mellem formueudvikling og gældsudvikling langt mindre tydelig end tidligere.

Punkteringen af boligprisboblen har allerede medført, at en lang række danske familier er blevet teknisk insolvente, og fortsætter priserne med at falde vil konsekvenserne være svære at overskue. En ting synes imidlertid sikker. Konsekvenserne vil være meget omfattende, og den offentlige gæld vil uundgåeligt vokse eksplosivt, eftersom den offentlige sektor eksempelvis i sidste ende vil blive nødt til at overtage en del af de private lån for at undgå et økonomisk kollaps.

For at vurdere de langsigtede perspektiver af den offentlige gældsætning synes det derfor ikke at være tilstrækkeligt at betragte af den offentlige gæld alene. Konsekvenserne af offentlig gældsætning bliver først for alvor kritiske, når statens langsigtede kreditværdighed drages i tvivl, og kreditværdighed afhænger som bekendt ikke kun af omfanget af gæld, men også af de løbende indtægter og dermed evnen til rent faktisk at betale gælden tilbage. For en stat består denne indtægt i skatteindtægter fra landets borgere, og i det omfang borgernes evne til at betale skat mindskes – eksempelvis som følge af en omfattende gældsætning – vil statens indtægter falde, hvilket uundgåeligt vil reducere statens kreditværdighed og dermed øge omkostningerne ved at være skyldner.

Hvem skal betale regningen?

Gæld skal før eller siden betales tilbage, men sammenlignet med privat gæld er offentlig gæld en mere kompliceret størrelse. Tilbagebetalingen af gælden er således forbundet med en række særlige udfordringer, som ikke i samme grad gør sig gældende i forhold til privat gæld. Hertil kommer, at tilbagebetaling af offentlig gæld er behæftet med et grundlæggende spørgsmål om, hvem der skal tage regningen.

Nedbringelsen af offentlig gæld forudsætter et overskud på de offentlige finanser og dermed enten en stigning i statens indtægter eller en nedbringelse af statens udgifter. En række strukturelle forhold i de vestlige lande bevirker imidlertid, at ingen af disse scenarier umiddelbart synes videre sandsynlige – og for visse lande i Sydeuropa synes en tilbagebetaling efterhånden at forudsætte et mindre mirakel.

En strategi baseret på en hurtig indskrænkning af de offentlige underskud gennem besparelser eller skattestigninger vil få alvorlig indflydelse på den økonomiske vækst- og dermed på den offentlige sektors indtægt i form af lavere indkomst- og forbrugsskatter og øgede udgifter til arbejdsløshedsunderstøttelse m.m. Man kan derfor argumentere for, at det på kort sigt synes vanskeligt at spare sig til et overskud – ikke mindst i en krisesituation som den nuværende, hvor massive offentlige besparelser hurtigt vil kunne slå et spirende opsving ihjel.

En mere defensiv strategi, hvor man vælger at se tiden lidt an og udskyde tilbagebetalingen, til staten får bedre råd, er imidlertid ikke nødvendigvis meget bedre. Den demografiske udvikling såvel som den fort-

satte globalisering vil tendere til at sætte de offentlige finanser under yderligere pres i mange vestlige lande – herunder også Danmark. Udviklingen i befolkningssammensætningen vil på den ene side føre til en stigning i antallet af ældre og dermed en forøgelse af statens udgifter, samtidig med at antallet af personer i de arbejdsdygtige aldre indskrænkes. Konsekvensen bliver, at færre skal forsørge flere, hvilket ikke nødvendigvis rimer på økonomisk overskud uden markante arbejdsmarkedsreformer og en nytænkning af den offentlige sektors rolle i samfundet.

Tilsvarende vil den fortsatte globalisering sætte mange vestlige virksomheders konkurrenceevne under stadig hårdere pres, ligesom den økonomiske og samfundsmæssige udvikling i de nye markedsøkonomier før eller siden vil gøre landene bedre i stand til at håndtere deres opsparingsoverskud inden for landenes grænser. Når dette sker, vil interessen for at investere i passiv vestlig statsgæld reduceres mærkbart, hvilket sandsynligvis vil betyde, at Vesten ikke kan fortsætte med en lav rente – den skal stige. Konsekvensen af en sådan udvikling vil kunne få afgørende betydning for viljen til at investere i Vesten, ligesom omkostningerne i forbindelse med refinansieringen af den offentlige gæld uundgåeligt vil øges markant. Unægtelig ikke de mest positive udsigter for de offentlige finanser.

Hverken en overoffensiv eller en overdefensiv løsning på de aktuelle problemer synes således at være specielt tiltalende. En mere tillokkende fremgangsmåde kunne være at tilstræbe en balanceret løsning baseret på kortsigtet stabilisering af de offentlige finanser kombineret med en række fundamentale reformer inden for såvel arbejdsmarkedet som den offentlige sektor og det finansielle system.

En fremtidssikring af velstandsudviklingen i Danmark forudsætter først og fremmest, at det i fremtiden bliver mere attraktivt at bo og virke i Danmark for folk i alle aldre og med forskellig kulturel baggrund. Yderligere omlægninger af skattesystemet med henblik på at reducere marginalskatten på arbejdsindkomst og en hurtig afskaffelse af efterlønsordningen vil i den sammenhæng være helt nødvendige tiltag. Hertil kommer, at der bør gøres en ekstra indsats for at sikre, at alle unge mennesker i kraft af tidssvarende uddannelser får en reel mulighed for at virke på arbejdsmarkedet og ikke blot henvises til et liv på passiv forsørgelse.

Samtidig synes der i Danmark at være behov for en grundlæggende diskussion af roller og ansvar i samfundet. Den aktuelle fordeling af roller mellem den offentlige og den private sektor forekommer i højere grad at udspringe af historiske og ideologiske hensyn end rationelle overvejelser. En sådan fordeling er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med en optimal anvendelse af samfundets ressourcer, og der er derfor behov for en konstruktiv diskussion af såvel omfanget af offentlige servicetilbud som den praktiske håndtering af offentlige serviceopgaver – herunder øget konkurrenceudsættelse af offentlige serviceopgaver.

Afslutningsvis vil en stabil økonomisk udvikling forudsætte en mere bæredygtig global balance mellem opsparing og gældsætning samt en gennemgribende og koordineret revision af den finansielle sektor på internationalt plan. I en globaliseret verden rækker såvel problemer som løsninger langt ud over ens egen landegrænse, og selvom enhver forandring starter indefra, vil de udfordringer, vi står over for i Danmark, altid skulle ses i et større perspektiv.

Hans Uldall-Poulsen er født i 1975 og er cand.polit. fra Københavns Universitet i 2002. Han har gennem en årrække beskæftiget sig med analyse af samfundsøkonomiske problemstillinger med særligt fokus på globaliseringens betydning for Danmark og var i flere år redaktør af DI's årlige globaliseringsredegørelse.

Jens Ladefoged Mortensen: Verden uden styring – Kan WTO følge med?

Den gode nyhed: Krisen har ikke ført til den protektionisme, man kunne have frygtet. En del af æren bør tilskrives verdenshandelsorganisationen WTO, som er blevet overraskende effektiv til konfliktstyring og håndtering af juridiske tvister. Den dårlige: WTO har meget svært ved at håndtere de politiske spændinger, som er en følge af magtforskydningen fra USA og EU til Kina og de andre nye økonomier. Som Google-sagen viser, bliver WTO ofte tvunget til at handle i et juridisk tomrum?

Af Jens Ladefoged Mortensen

Hvis WTO skal overleve som betydningsfuld organisation på sigt, skal den derfor også blive bedre til at få realitetsforhandlinger i gang på specielt tre områder:

- WTO skal få afsluttet forhandlingerne om aftaler på de nye områder i den globale økonomi, herunder e-handel og elektroniske tjenesteydelser.
- WTO skal få regelafklaring om principperne for grøn klimavenlig handel som et modtræk til frygten for klimaopportunitisme/protektionisme, der blokerer klimaforhandlingerne.
- Endelig skal WTO hurtigt få kontrol over den eskalerende konflikt om Kinas påståede konkurrenceforvridende valutakursmanipulation.

De paradoksale handelskrige

Over de sidste årtier har fremvæksten af globale produktionskæder, hvor produkter ikke er nationale, men globale, forstærket den gensidige afhængighed mellem verdens lande. USA er lige så afhængig af kinesisk obligationsopkøb til finansiering af amerikansk statsgæld, som kineserne er afhængige af et åbent amerikansk marked. EU er som verdenshandlens største økonomi afhængig af vækst i Kina – og *alle* har i øvrigt en interesse i stigende efterspørgsel i Asien. Der burde ikke være systemiske spændinger.

Men de politiske spændinger er tiltagende, også selvom en decideret handelskrig mellem USA, EU og Kina indtil videre har været undgået. Spændingerne kan blandt andet aflæses i Obamas løfte til amerikanerne: *"... we need to export more of our goods. Because the more products we make and sell to other countries, the more jobs we support right here in America. So tonight, we set a new goal: We will double our exports over the next five years"* (State of the Union-tale, 27. januar 2010). Detaljerne er uklare. Der er kryptiske henvisninger til eksportmuligheder for små og mellemstore virksomheder og amerikansk landbrugseksport. Udmeldingen giver nervøse trækninger. Amerikanerne vil bruge en langt hårdere tilgang til håndhævelsen af "gældende regler", som det hedder. Det er en sproglig kode for mere aggressiv handelspolitik, og dermed et klart signal om, at USA vil bruge WTO til at reducere landets handelsunderskud og tilkæmpe sig markedsadgang i de økonomier, hvor der er vækst. Det vil først og fremmest sige: Kina.

EU er også i en handelspolitisk offensiv vendt mod Kina. Retorikken er langt mere afdæmpet end amerikanernes, men ikke desto mindre er Europa med i den seneste stime af sagsanlæg mod kineserne. Kineserne er i gang med et modangreb, i første omgang vendt mod den kontroversielle EU-beskyttelsestold på kinesisk producerede sko og den mod amerikansk beskyttelsestold på kinesisk producerede dæk. EU-Kommissionen er gået i gang med undersøgelser om unfair konkurrence i bl.a. papirindustrien

og i den kemiske sektor. Som ringe i vandet spreder kontroverserne sig hastigt. Man kan frygte, at handelskrigenes politiske logik overtrumfer økonomisk rationalitet.

Magtfuld på trods af Doha

WTO har haft problemer i noget tid. Siden 2001 har regeringer forgæves arbejdet på at færdiggøre en ny aftalepakke, den såkaldte Doha-udviklingsrunde. Mange kommentatorer har talt om WTO-systemets legitimitetskrise; om at organisationens formål ikke længere nyder ubetinget accept.

WTO er en mere magtfuld og større organisation end tidligere. Den er udstyret med kraftigere og mere tydelige styringsinstrumenter end dens forgænger, GATT-regimet. Handelspolitikken er blevet retsliggjort; regeringernes handelspolitiske råderum er indsnævret. Reglerne er mere bindende, og muligvis derfor er det sværere at få færdigforhandlet nye regler på plads. Men den største forskel fra WTO's tidligere kriser er strukturel, fordi den globale økonomi har udjævnet magtfordelingen. Her er WTO essentiel i skabelsen af en ny konsensus mellem de gamle og nye handelsmagter.

Forventningerne til WTO var ellers store. Doha-runden blev lanceret umiddelbart efter 11. september 2001 som et økonomisk modtræk til terrorens uvæsen. Verdensøkonomien var dengang ikke i krise, og dagsordenen blev ikke styret af angsten for protektionisme. WTO skulle på én gang gøre verdensøkonomien mere retfærdig og mere åben. Der var lagt en køreplan om integration af nye handlemønstre som f.eks. investering, licitation, e-handel, miljøregulering. Men det endte med et eklatant forhandlingsammenbrud i 2003, hvor EU's daværende topforhandler (og nuværende WTO-chef), Patrick Lamy, i ren frustration kaldte WTO for "en organisation fra middelalderen". Det var umuligt at forhandle om noget som helst, når alle regeringer skulle sidde med ved forhandlingsbordet.

De nye handelsmagter havde imidlertid en anden udlægning. USA og EU forventede klart, at resten af verden blot tilpassede sig deres kompromiser. Siden da har det været sparsomt med gode nyheder fra Genève. Deadlines overskrides, og koalitionerne synes fasttømret over for hinanden. Den ene side ser Vestens udspil om landbrugsliberalisering som for tyndt. Den anden side ser kravene om markedsadgang til de opstigende markeder som for hårde. "Syden" så "Nordens" krav om adgang som uacceptable indskrænkninger af deres "udviklingsrum", uden at der blev givet nogen form for modydelse. De havde fået blod på tanden. De var modnet som handelsdiplomater, overbeviste om, at deres indflydelse i WTO var tiltagende, mens Vestens var aftagende. Derfor kunne der ikke indgås nogen aftale på f.eks. det ret anonyme Genève-ministtermøde her i december 2009.

Var der nogen, der sagde COP15? FN's nyligt afgåede klimachef De Boer drog den samme parallel efter Poznan-mødet i 2008: "Vi er ved at blive et nyt WTO, som eksisterer uden at skabe nogle resultater. Så er vi for alvor i problemer." Sammenligningen holder dog ikke helt. WTO er udstyret med helt anderledes handlekraftige styringsredskaber end klimasekretariatet i Bonn. Men WTO-processen er ligesom COP15 ramt af en usikkerhed, som forplanter sig via en omskiftelig verdensøkonomi til de enkelte regeringer, banker og firmaer. "Tabersamfundene" kræver beskyttelse over for globaliseringens voldsomme omvæltninger. Vindersamfundene kræver del i væksten.

Befinder WTO sig nu i en decideret legitimitetskrise? Dens ugennemsigtige beslutningsproces har givet den ry for at være udemokratisk. Men faktisk er WTO mere demokratisk end de fleste internationale organisa-

tioner. Hvert enkelt WTO-medlem har en stemme i WTO, og al beslutningstagning er underlagt en næsten ubrydelig konsensusnorm. Verdensbanken og IMF opererer på en helt anderledes måde. WTO nyder derfor lige så meget demokratisk legitimitet som FN.

Så hvad er problemet? At dødvandet i Doha-runden sætter en stopper for inkludering af nye områder og afklaring af eksisterende regler. Derfor er der en akut risiko for, at regeringerne agerer protektionistisk uden for WTO, fordi de kan gøre det relativt omkostningsfrit. Et eksempel er liberalisering af elektronisk handel, hvor der aldrig kom en bindende aftale, kun en politisk aftale. Derfor befinder global handel med f.eks. kulturelle produkter (download af film, bøger, musik etc.) sig i en retslig gråzone. Et andet område er offentlig licitation. OECD har påpeget, at området er stærkt berørt af økonomisk nationalistisk krisetænkning. Et tredje område er grøn handel. Regelafklaring om, hvad grøn handel er, hvordan handel med klimavenlige produkter og teknologier kan liberaliseres, og hvordan man skal forholde sig til eventuel klimatold vil kunne mindske både udviklingslandenes frygt klimaprotektionisme, dvs. misbrug af grøn told, statsstøtte til vedvarende energi og bæredygtighedskrav til import på f.eks. biobrændsel, og ilandenes frygt for klimaopportuniste i de fremstormende økonomier.

WTO, Den Globale Handelsdomstol

WTO ser sig selv som en forsikringspolice mod protektionisme. Organisationen peger på en afgørende forskel mellem finanskriserne 1929 og 2009, nemlig fraværet af systemisk protektionisme. Ganske få områder, som f.eks. bilindustrien, har været direkte berørt af kriserelaterede beskyttelsesforanstaltninger. Der har været noget økonomiske nationalisme at spore i dele af de nationale krisepakker, f.eks. ”køb-amerikansk”-klausuler, men de er hurtigt blevet inddæmmede. Indtil nu har der tværtimod været en sjælden grad af fællesforståelse om, at finanskrisen ikke måtte forplante sig til handelspolitikken. WTO har en stor del af æren for, at de største økonomier i G20-regi har givet hinanden håndslag på ikke at forfalde til (åbenlys) protektionisme.

WTO har ellers altid haft mange kritikere. Dets dårlige omdømme udspringer af den helt unikke form for juridisk ekspertstyring, som WTO udøver i verdensøkonomien. De mange ufuldstændigheder i WTO-reglerne tackles en efter en af handelsjuristerne i de enkelte regeringer og inden for WTO. Derved undgår man, lyder det fra tilhængere, en overpolitisering af tekniske handelsspørgsmål, mens de politiske spørgsmål bliver overladt til diplomaterne. WTO er et retsligt forsøg på en global styring af verdensøkonomien, for WTO har mandat til at idømme, udmåle og tillade iværksættelse af handelssanktioner over for stater, der ikke har opfyldt deres aftaleforpligtelser. WTO burde hedde ”Den Globale Handelsdomstol”.

Tilhængerne fremhæver, at en stor del af succeshistorien om WTO er dets skarpe sondring mellem ret og politik. Sagerne får deres eget liv i et tvistbilæggesystem, på trods af at forhandlingerne er gået i hårdknude. Modsat alle andre beslutninger i WTO er der ikke krav om konsensus i retssystemet. Det er nemlig lige præcis det, som WTO er skabt til at gøre for verdensøkonomien: lade politik være politik, overlade forhandlingerne til forhandlerne, alt imens eksperterne tager sig af juraen. Sprængfarlige emner afpolitiseres af juristerne. Men det sker alt for effektivt, mener kritikerne, der frygter skjult ekspertstyring på bekostning af effektiv konfliktløsning.

Protektionisme på internettet og på valutamarkedene

Det store spørgsmål er, om denne sondring mellem ret og politik fortsat er holdbar. Spændingerne er tiltagende. Lige før jul kom WTO-systemets øverste juridiske instans (the Appellate Body) med den endelige afgørelse i en sag om screening af downloads fra udenlandske internetudbydere (WTO sag 363). Sagen blev kørt af den amerikanske underholdnings- og it-sektor, og kineserne tabte den. Kineserne havde ret til at regulere kulturel e-handel, men ikke ret til at forskelsbehandle hjemlige og udenlandske firmaer.

I januar meldte Google ud, at de ville forlade det kinesiske marked. Tilsyneladende havde de to hændelser meget lidt med hinanden at gøre. Og alligevel. Google mistænkte de kinesiske myndigheder for at stå bag politisk-motiverede hackerangreb på deres hjemmeside. Sagen ramte en nerve i USA. Internettet er en amerikansk opfindelse, og det er de amerikanske it-firmaer, som skal redde USA's økonomi. Selvom WTO-afgørelsen fastslog, at ytringsfriheden ikke er noget, WTO hverken kan eller vil håndhæve, så lyder anklagen på, at kineserne favoriserer deres egen it-sektor. Og der har længe været stor irritation over manglende beskyttelse af intellektuel ejendomsret i Kina, hvor *copyright* tages lidt for bogstaveligt – som *ret til at kopiere*. Kineserne mener derimod, at Google blot tog konsekvensen af tabte markedsandele på det kinesiske marked.

Sagen illustrerer, hvor problematisk det er for WTO at skulle dømme i en sag på et område, hvor reglerne er ufuldstændige. WTO-juristerne er nødsaget til at tage en form for politisk beslutning, hvis de skal gøre deres arbejde ordentligt – og så er det svært at adskille ret og politik fra hinanden. Hvis WTO skal kunne gøre sit arbejde ordentligt, kræver det et minimum af politisk opbakning. Spillereglerne for de nye og vækstgenerende sektorer i verdensøkonomien skal afklares hurtigst muligt.

Problemet kunne negligeres, hvis der blot var tale om enkeltstående sager. Men presset stiger med spændingerne mellem USA og Kina. Her spiller mange faktorer ind: fra våbenhandel med Taiwan til de nuværende protester over kursen for Kinas valuta, yuan. Hvis det amerikanske finansministerium fastslår, at der er tale om politisk valutamanipulation – i dets halvårslige rapport om international økonomi her senere på måneden – kan Kongressen meget vel iværksætte handelsrestriktioner. Obama har som bekendt haft problemer med at styre Kongressen i ét valgår, og Kongressen sidder stærkt på det handelspolitiske område i amerikansk politik. Omvendt har kineserne har klart meldt ud, at de vil bruge WTO i et sådant tilfælde. Når en sag er sat i gang, kan det være svært at kontrollere forløbet. Derfor er det bekymrende, at der i det sidste halvår er rejst flere og flere sager mod Kina – f.eks. har USA, EU og Mexico klaget over kinesiske restriktioner på eksport af strategisk vigtige råstoffer. EU og USA har også klaget over en række skatteforhold og långivningsregler, der skulle give kinesiske producenter uretmæssige konkurrenceforhold (WTO-sagerne 387, 358, 359, 373).

Derfor er det en af de helt store bomber under systemet, hvis amerikanerne vælger at lægge importtold på kinesisk produkter, som modtræk til hvad de anser for Kinas manipulation med prisen på sin valuta. Det kan ske på tre måder:

1) USA kan lægge en fast afgift på al import fra Kina. Det vil være en åbenlys krigserklæring, og det vil også skade amerikansk industri.

2) Men USA kan også vælge at behandle problemet som en form for statsstøtte, og derefter iværksætte en midlertidig told. Det er stadig en klar provokation, og det kræver en vidtgående omfortolkning af WTO-juraen uden sidestykke og vurderes derfor ikke som en troværdig strategi. Det vil gøre reglerne meningsløse.

3) Endelig kan amerikanerne bruge antidumpingtold på visse produkter ved at påstå, at valutakursmanipulation er en form for kunstig lav pris-

fastsættelse. Det vil også sætte WTO under alvorligt pres, men det åbner muligheden for, at spændingerne holdes inden for WTO's rammer. Og det vil – ikke mindst – udsætte dramaet et par år, så det stille diplomati igen kan komme til at virke. Strategien kræver stor politisk tålmodighed, og den er det småt med i økonomiske krisetider.

WTO – et minde fra de gyldne 1990'ere?

WTO går en turbulent fremtid i møde. Hvis magt i en globaliseret økonomi er en konstant størrelse, må det nødvendigvis betyde, at noget af magten flytter fra USA og Europa til de nye handelsmagter, primært Kina, Indien, og Brasilien. Obamas udmeldinger om en fordobling af amerikansk eksport lægger stort pres på globale handelsrelationer, og EU kan heller ikke undgå at blive inddraget. Men WTO er en overlever, som har kæmpet sig igennem mange andre økonomiske kriser, specielt i 1970'erne og de tidlige 1980'ere. Organisationen giver verdensøkonomien en række ting, som alle har brug for: en platform for fortsatte forhandlinger, et retsligt system, der kan tackle konkrete konflikter, og en institutionaliseret viden, der skaber fællesforståelse for frihandlens fordele.

Men WTO skaber også store problemer for sig selv. Retsliggørelsen af handelspolitikken siden 1990'erne giver stærke forventninger om ”retfærdighed” i verdensøkonomi – både i mange udviklingslande, men også i det kriseramte USA. Men ret til hvad? Ret til beskyttelse? Ret til markedsadgang? Ret til udvikling? WTO giver grobund for mange forhåbninger – men også problemer, når der ikke er enighed om den politiske prioritering.

Verdensøkonomien presser derfor WTO ud i ukendt territorium. Dels fordi medlemslandenes regeringer er kastet ud i en økonomisk krise, der omformer den underliggende økonomiske magtbalance i systemet – hvad der rammer specielt hårdt i USA. Og dels fordi WTO-reglerne bliver mere og mere ufuldstændige, så længe den ufærdige Doha-runde blokerer for en tilbundsående aftalerevision. Hvis ikke dette sker, vil specielt de vækstområder i den globale økonomi, f.eks. e-handel eller grøn handel, blive de første ofre for krisen. Det er langt lettere at være protektionistisk på områder, der ikke er dækket af WTO-reglerne.

WTO vil overleve krisen, men organisationen mangler politisk opbakning, og den kan ende som en organisatorisk anakronisme, et mindesmærke over de gyldne 1990'ere, hvor ambitionerne om en retfærdig regulering af en fremadstormende verdensøkonomi var store, og hvor den lille organisation i Genève var stedet, hvor der blev forhandlet en ny økonomisk verdensorden på plads.

Jens Ladefoged Mortensen. ph.d., lektor på Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet. Forsker i EU som handelspolitisk supermagt, herunder EU's institutionelle setup af handelsdiplomati, EU's retspolitiske aktiviteter i forhold til WTO-tvistbilleggelse, EU's anvendelse af antidumping og andre handelsbeskyttende foranstaltninger. Derudover forsker han i EU's bilaterale relationer til USA, Kina og ACP-landene (herunder EPA-forhandlingerne).

Kenneth Praefke: Kina, USA og kampen om verdensøkonomien

G20-mødet i november gav ingen afklaring på uenighederne mellem USA og Kina. Det kriseramte USA beskylder fortsat Kina for at holde sin valuta kunstigt lav og dermed stjæle amerikanske job. Men samtidig har den amerikanske centralbank sat fuld tryk på seddelpressen. Og strømmen af dollars risikerer at skabe nye kriser.

Af Kenneth Praefke, RÆSON's økonomiske redaktør

”[Præsident Obama] mener, støttet af konklusioner fra en bred skare af økonomer, at Kina manipulerer med sin valuta.” Så klar i spytet var Timothy Geithner, da han i januar 2009 skulle godkendes af Senatet som USA's nye finansminister. Han fastslog: ”Præsident Obama har forpligtet sig til som præsident aggressivt at bruge alle diplomatiske kanaler til at søge at ændre Kinas valutakurspolitik”

Både præsident Obama og Geithner har siden deres tiltrædelse arbejdet målrettet mod et opgør med den kinesiske valutakurspolitik. De mener, som de fleste amerikanske politikere og økonomer, at den kinesiske valuta, yuan'en, holdes kunstigt nede i værdi. Men Geithners konfrontatoriske og åbenmundede stil fra tiltrædelsestiden omkring januar 2009 er siden blevet afløst af en mere dæmpet og diplomatisk kurs, hvor amerikanerne forsøger at påvirke kineserne med dialog. I juli 2009 mødtes de to lande første gang i det nye bilaterale økonomiske samarbejdsforum Strategic and Economic Dialogue. Dengang kom der ikke meget andet ud af mødet end høflighedsudvekslinger, men siden er dialogen blevet mere frugtbar og konkret. Således udkød Geithner en halvårlig rapport til Kongressen om valutakurspolitikken hos USA's samhandelspartnere, der ellers var sat til at udkomme 15. april i år, med begrundelsen; ”Der er en stribe meget vigtige møder på topniveau over de næste tre måneder, der vil være kritiske i forhold til at skabe politikker, der sikrer en stærkere, mere holdbar og balanceret global økonomi.”

Da rapporten udkom i starten af juli i år efter topmøderne, blev det uden nogen ”valutakurs-skurke”. ”Finansministeriet konkluderer, at ingen større handelspartner til USA møder standarderne identificeret i sektion 3004,” lød den overordnede konklusion med henvisning til den del af den amerikanske lovgivning, der pålægger finansministeriet to gange om året at kortlægge eventuelle valutakurs-manipulatorer, der påvirker deres valuta for at ”vinde en unfair konkurrencefordel i international handel”. Rapporten indeholder dog flere krasse bemærkninger om konsekvenserne af den kinesiske valutakurspolitik for amerikansk økonomi.

Den 19. juni kom så det håndgribelige tegn på, at Kina har lyttet til amerikanerne: Kineserne offentliggjorde, at de vil ophæve båndet til den amerikanske dollar og lade yuan'en flyde mere frit. Altså netop hvad amerikanerne ønsker.

I ord har kineserne sluppet valutaen fri, men i handling holdes den stadig i en spændetrøje. Processen er derfor ved at sande til igen. Kineserne mener, at amerikanernes beskyldninger om, at Kina skader USA's økonomi, er ubegrundet, og amerikanerne er ved at være godt trætte af, at kineserne ikke lader yuan'en flytte sig i værdi.

Amerikanske præsidenter før Obama har prøvet at vriste den kinesiske valuta fri af sin tætte forankring til dollaren. I 1995 låste Kina yuan'en fast til dollaren på en kurs svarende til 8,3 yuan per dollar, og først i 2005 åbnede den kinesiske regering op for at lade yuan'en flyde mere frit over

for en kurv af valutakurser [gennemsnittet af flere forskellige valutakurser og ikke bare dollaren, red.]. Men da finanskrisen tre år senere blæste ind over verdensøkonomien, og en svækket kinesisk eksportsektor blev yderligere presset af svage amerikanske forbrugere, låste Kina i igen sin kurs fast til dollaren (i juli 2008).

Set fra USA

Mens økonomer er enige om, at yuan'en er undervurderet, er der stor spredning på opfattelsen af, hvor meget yuan'en er undervurderet. Estimaterne lyder på alt fra 40 % til 10 % med en overvægt af iagttagere, der mener, at yuan'en befinder sig godt 20 % under sin reelle værdi.

At amerikanerne har så indædt et ønske om at få kineserne til at lade deres valuta stige, skyldes, at den nuværende lave kinesiske valutakurs har stor og umiddelbar betydning for amerikansk økonomi. Når den kinesiske valuta er lav ift. dollaren, betyder det, at kinesiske varer er relativt mere attraktive, og at amerikanerne derfor importerer varer fra Kina i store mængder. Det er godt for den kinesiske eksportsektor, der på mange måder er – og særligt har været – vækstmotoren i den kinesiske økonomiske opblomstring. Men når amerikanerne bruger pengene på kinesiske varer, sker det på bekostning af produkter "made in the USA". Og i en krisetid, hvor arbejdsløsheden bevæger sig omkring de 10 % hjemme, bliver det ekstra dyrt at købe varer ude, når det samtidig flytter arbejdspladser med ud. Amerikanerne mener derfor, at kineserne med deres lave valutakurs eksporterer arbejdsløshed til USA.

Selvom Kina på overfladen er afvisende, er der blandt de fleste kinesiske økonomer enighed om, at yuan'en er undervurderet, og en styrkelse af valutaen vil være med til at fremme stærkere forbrug hos kineserne selv. Det kræver dog en stor omstilling i den kinesiske økonomi at skifte fokus fra eksport til indenlandsk forbrug.

Amerikanernes djævelske dilemma er, at de er afhængige af Kina, og med udsigten til, at Kina, der nu er verdens andenstørste økonomi, gradvist haler ind på USA, bliver den afhængighed kun mere betydende. Derfor er amerikanerne nødt til at træde varsomt.

Den amerikanske opfattelse er, at den svage yuan skaber globale ubalancer. Kina har et kæmpe handelsoverskud, mens USA har et stort handelsunderskud. Kineserne er alt for afhængige af eksport og har ikke nok gang i de indenlandske forbrugere, mens amerikanerne importerer for meget, eksporterer for lidt og generelt bruger flere penge, end de har. Meget af ubalancen kunne løses, ved at kineserne lod deres valuta stige i værdi, men det er langt fra sikkert, at det vil være en stor fordel for andre end amerikanerne.

Set fra Kina

Hvad ville der ske? Hvis kineserne lod deres valutakurs stige, ville kinesiske varer blive relativt dyrere og dermed mindre attraktive for amerikanerne (og resten af de økonomier, som valutaen stiger i værdi mod). Det vil svække eksporten til USA og dermed primært ramme eksportsektoren. Omvendt ville det gøre de kinesiske forbrugere relativt rigere, øge kinesernes købekraft, gøre udenlandske varer relativt billigere og øge importen og det indenlandske forbrug. For USA vil det betyde mindre import fra Kina, mere indenlandsk forbrug og flere arbejdspladser, der bliver i USA. Det er altså en entydig fordel for amerikanerne, særligt i en situation med høj arbejdsløshed, at holde mere forbrug – og dermed arbejdspladser – i landet, mens det vil kræve en betydelig omstilling i Kina – fra eksport til indenlandsk forbrug – at udnytte den nye situation. Og her ligger en del af problemet for kineserne:

”Regeringens standpunkt i forhold til yuan-revalueringen kan bedst forstås ved bekymringen for vækst og beskæftigelse. Traditionelt har Kinas politikere været afvisende over for at implementere politikforslag, der har negativ effekt på væksten på kort sigt,” skrev Yiping Huang, professor ved Peking Universitys China Center for Economic Research for nylig i et indlæg på East Asia Forum, der bærer en række af de kinesiske syn på sagen. ”Først og fremmest er det vigtigt, at politikerne anerkender, at en rigid valutakurspolitik ikke længere er forenelig med Kinas store og dynamiske økonomi. En gradvist revaluering af yuan'en er nødvendig som et resultat af Kinas egen ændrede økonomiske vilkår. F.eks. er en stærkere valuta konsistent med den kinesiske målsætning om at skifte det økonomiske fokus fra eksport og investeringer over mod forbrug. Det vil facilitere, at industrien kan gennemføre et skift fra at producere lav-værdi-produkter til produkter med høj værdi og dermed støtte en holdbar økonomisk vækst.”

Og også Geng Xiao, professor ved Columbia University i Beijing og gæste-medarbejder på tænketanken Brookings Institution i Washington, DC, har på East Asia Forum slået fast, at argumentet for kinesisk revaluering må være, at det er i Kinas egen interesse.

”Kinas økonomiske nøgleudfordring i de næste to årtiers arbejde med reformer og udvikling bliver at bestemme, hvordan man skal styre valutakursen, renten og inflationen, så man faciliterer holdbar, stabil og effektiv økonomisk vækst, mens de vestlige økonomier skrumper relativt i størrelse i forhold til udviklingsøkonomierne [*emerging markets*, red.]”

Vil USA's seddelpresse skabe den næste krise?

Spændingerne mellem USA og Kina har udløst en reel bekymring for, at stridighederne kan ende i en handelskrig. Det har bragt konflikten op på højeste niveau, hvor kredsen af G20-lande, der har været det førende internationale forum for økonomisk samarbejde under krisen, nu vil sikre, at opsvinget holder farten, at en valuta- og handelskrig undgås, og de globale ubalancer udlignes. På det seneste G20-møde i Seoul i november 2010 endte det hele dog i en vattet erklæring uden bindende initiativer eller konkrete forslag. Nok er gemytterne dæmpet for en stund, men problemets kerne er endnu ikke løst.

Amerikanerne har dog fået det meste af verden på nakken, noget, der kan vise sig at besværliggøre en attraktiv løsning af problemerne i G20 set med amerikanske øjne. USA's krisepolitik, hvor centralbanken massivt trykker nye pengesedler for at købe obligationer, presse renterne ned og sende ny energi ud i systemet, har nemlig gjort flere lande rasende. Ud over at presse renterne ned svækker det nemlig samtidig den amerikanske dollar i værdi. Det har fået bl.a. den tyske finansminister til at spørge, om USA så er så meget bedre end Kina? Samtidig bekymrer de asiatiske og sydamerikanske lande sig for, at den hårdtarbejdende amerikanske seddelpresse sender en flodbølge af dollarsedler ind over dem og skaber økonomiske bobler, der kan lægge kimen til den næste økonomiske krise.

Analyse: Derfor kommer det arabiske forår nu

Når det gælder prisen på fødevarer, har USA's ekspansive pengepolitik, hvor bundter af dollarsedler er blevet pumpet ud i systemet, virket som optændingsblokke på et i forvejen brændende bål. I Nordafrika og i en række lande i Mellemøsten bruger befolkningen op imod 60 % af deres indkomst på fødevarer, og de voldsomme fødevareprisstigninger har derfor udhulet deres realløn. Revolutioner kommer normalt, når en befolkning oplever økonomisk krise. Derfor kommer opstanden nu og ikke for fem år siden og ikke om fem år.

Analyse af Lasse Marker

Økonomen Andrew Lilico har på en graf sammenstillet to udviklinger: den amerikanske centralbanks pengeudpumpninger og de demokratiske protester i Mellemøsten. De er forbløffende ens. Feds brug af Quantitative Easing (QE) – der er et ukonventionelt pengepolitisk instrument, der kan bruges af centralbanker til stimulering af den nationale økonomi, når konventionel pengepolitik er blevet ineffektiv – og fødevarepriserne følger en næsten identisk udviklingskurve. Nationalbankdirektør Ben Bernankes genaktivering af programmet (QE2) i midten af 2010 fik fødevarepriserne til at stige med næsten 38 % på blot otte måneder. En historisk sammenstilling viser, at der er en positiv sammenhæng mellem brødpriser og udbrud af revolutioner. Sammenhængen mellem USA's ekspansive pengepolitik og det arabiske forår er sjældent nævnt i medierne, hvilket kun giver en nærmere analyse yderligere relevans.

Sammenhængen mellem USA's ekspansive pengepolitik og det arabiske forår

I løbet af de sidste år er prisen på fødevarer steget markant mere end det generelle prisniveau. Det begyndte allerede i 2007 blandt andet i takt med Kinas og andre dele af Asiens øgede velstand og efterspørgsel på fødevarer samt øget satsning på biobrændstof rundt om i verden. Hertil kom fejlslagen høst på grund af ekstremt vejr. I 2007 nåede de globale kornlagre det laveste niveau i 30 år, hvilket betød rekordhøje priser. USA var i færd med en massiv omlægning til biobrændstof: I 2008 gik 30 % af den amerikanske kornproduktion og 27 % af majsproduktionen til biobrændstof mod henholdsvis 16 % og 20 % i 2006. Indsatsen slugte de majs, som USA tidligere havde solgt i Mexico til dumpingpriser. Resultatet blev, at prisen på majs i Mexico steg med 60 % fra juli 2006 til juli 2007, hvilket udløste det, der er blevet kaldt "Tortillakrisen". Tortillas – en slags brød, der er lavet af majs – udgør op imod 40 % af mexicanernes samlede næringsindtag og er derved absolut den vigtigste fødevarer i landet. De voldsomme prisstigninger på majs udhulede derfor mexicanernes realløn og medførte protester blandt en lang række bondeorganisationer.

USA's ekspansive pengepolitik som reaktion på finanskrisen har skabt voldsom inflation særligt på fødevarer – alene i 2010 steg hvedepriserne med hele 47 % – og i februar 2011 satte fødevarepriserne rekordniveau med et indeksniveau på 215 point, hvilket fremgår af fødevareprisindekset fra FN's Fødevare- og Landbrugsorganisation (FAO). Ifølge Verdensbanken har det historiske rekordniveau med en stigning på knap 38 % på under et år skubbet 44 millioner ud i fattigdom, og særlig kritisk er situationen i lande som Tunesien, Egypten og Libyen, som lider under stor importafhængighed af korn. I Nordafrika og i en række lande i Mellemøsten bruger befolkningen op imod 60 % af deres indkomst på fødevarer, og de voldsomme prisstigninger har derfor udhulet deres realløn og

affødt en reel fødevarekrise med fødevaremangel. Som det var tilfældet med uroen i Mexico under Tortillakrisen, er der ingen tvivl om, at det historisk høje fødevareprisniveau har været kraftigt medvirkende til oprørene i Tunesien, Egypten, Yemen, Libyen, Syrien og Bahrain.

Kimen til det arabiske forår:

Det amerikanske og internationale pres for en politisk demokratisering i Mellemøsten siden 11. september lagde kimen til en demokratiseringsproces, hvor vi i 2005 for eksempel så det første demokratiske præsidentvalg i Egyptens historie. Den valgte præsident, Mubarak, havde på daværende tidspunkt siddet i 24 år, og selvom der nu blev afholdt et demokratisk valg med flere kandidater, blev valget – med en valgdeltagelse på under 10 % – kaldt en ”non-event”, som kun understregede regimets manglende legitimitet. Med international kritik af udvælgelsesprocessen af valgbare kandidater og påståede brud på valgloven under valget – var der således fortsat langt til det demokrati, vi kender. På trods af valget var regimet altså ikke meget mere legitimt end det i Tunesien, hvor Ben Ali havde magten fra 1987 frem til den 14. januar 2011, hvor han flygtede ud af landet – Ali tillod kun få andre partier og kun under strenge krav – eller regimet i Libyen, hvor Gaddafi egenrådigt har styret landet ud fra en unik islamisk socialisme kaldet ”den tredje universelle teori”, siden han kuppede magten i 1969.

Med globaliseringen og internettet har vi de sidste årtier set en stigende folkelig vrede mod de autoritære regimer, men så længe et regime har høj økonomisk vækst, og befolkningen oplever økonomisk fremgang, vil utilfredsheden over manglende repræsentativitet og indflydelse på den politiske agenda blive liggende som et latent oprør. Tunesien, Egypten og Libyen har det sidste årti oplevet høj økonomisk vækst, men med den stigende arbejdsløshed under finanskrisen og de hastigt stigende fødevarepriser i 2010 og 2011 måtte befolkningerne se deres realløn udhulet i en grad, hvor regimernes manglende inputlegitimitet ikke længere kunne skjules under en økonomisk fremgang. At revolutionerne kommer nu og ikke for fem år siden og ikke om fem år, er derfor afgjort en følge af tre ting: det internationale demokratiseringspres siden 11. september, finanskrisens stigende arbejdsløshed og USA's ekspansive pengepolitik, der har fået fødevarepriserne til at eksplodere.

Urolighederne i Nordafrika og Mellemøsten har sendt oliepriserne på himmelflugt. De høje oliepriser, der nærmer sig det katastrofale juli-2008-niveau på afsindige 147 dollar per tønde BRENT-olie, betyder yderligere fødevareprisstigninger, dels fordi fødevareproduktionen er afhængig af råolie, og dels fordi de høje oliepriser yderligere tilskynder til omlægning til biobrændstof. Siden den 19. marts, da Frankrig som det første NATO-land kastede bomber over Libyen, er den libyske olieproduktion styrtdykket til en tredjedel. Libyen er verdens 12.-største olieproducent, og ustabiliteten i regionen, der består af en lang række olieproducerende lande – samt Egypten, der kontrollerer Suezkanalen, hvorfor uro i landet kan true olietransporten – skaber udsigt til en fortsat dyrere olie og en spiral af fødevareprisstigninger. Fødevaresikkerheden i regionen er i fare, og den 7. maj 2011 advarede FN's landbrugsagentur om, at mindst 29 lande vil få brug for fødevarebistand i løbet af det kommende år. Det er en udvikling, der kun vil øge presset på befolkningerne og dermed tilskynde til ny utilfredshed.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i dansk og en i statskundskab – og er kandidatstuderende på statskundskab og historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Den store sammentrækning: finanskrisen er ikke slut

Glem snakken om et dobbelt dyk eller en ny økonomisk recession. Vi er stadig ikke kommet ud af den første krise.

Af RÆSON's økonomiske kommentator Kenneth Praefke

Verdensøkonomien er ikke på vej ind i en ny recession. Vi er aldrig kommet ud af den første krise. Og finanskrisen er slet ikke en recession, som vi kender dem. Det er et sjældnere fænomen. En stor sammentrækning af økonomien.

Mens de fleste iagttagere har kaldt de seneste ugers aktiedyk og forværring af verdensøkonomien for optrækket til en ny recession og et dobbelt dyk, så mener Kenneth Rogoff, tidligere cheføkonom i Den Internationale Valutafond og nu økonomiprofessor på Harvard University, nærmere, at det er et udtryk for, at vi aldrig kommer ud af den første krise, som finanskrisen udløste.

”Efter en typisk recession kommer man galoperende frem igen. Seks måneder efter at recessionen sluttede, er man tilbage, hvor man startede. Efter yderligere 6-12 måneder er man tilbage på vækstsporet. Men hvis man ser på en sammentrækning efter en finanskrise, kan det tage op til fire eller fem år bare at komme tilbage, hvor man startede,” sagde Rogoff for nylig i en debat med nobelprisvinderen Paul Krugman i Fareed Zakarias program ”GPS” på CNN.

”Folk taler om et dobbelt dyk, en anden recession – vi har aldrig forladt den første.”

Et L, der peger opad

Mens vi nærmer os treårsdagen for Lehman Brothers' kollaps, der markerer toppen af finanskrisen, er Rogoffs analyse meget sand for både dansk økonomi – og de fleste andre vestlige økonomier. Dansk BNP er stadig godt 7 % lavere end topniveauet i slutningen af 2007. Hvis en krise varer, indtil vi er tilbage ved udgangspunktet, så er vi stadig fanget i den første krise.

Foreløbig har genopretningen ikke været et lille stejlt V med en hurtig og stærk genopretning, men et langt og dovent L, hvor foden kun langsomt svajer opad.

Alting tyder på, at der meget vel kan gå fire til fem år, fra økonomien nåede bunden, til den igen er tilbage ved udgangspunktet. Og dermed er vi stadig langt fra ude af krisen.

”Det er ikke bare arbejdsløsheden, og det er ikke bare produktionen, men også kapital, boligmarkedet og en masse andet, der trækker sig sammen. Og det varer meget længere på grund af den gældsbyrde, som vi ramte krisen med,” forklarede Kenneth Rogoff videre til Fareed Zakaria og Paul Krugman.

This Time is Different

Begrebet den store sammentrækning har Kenneth Rogoff udviklet sammen med en anden anerkendt amerikansk økonom Carmen Reinhart, der tidligere var økonomiprofessor på Maryland University og nu tilknyttet tænketanken Peterson Institute i Washington, DC. Rogoff og Reinhart har sammen skrevet bogen ”This Time is Different” om finansielle kriser gennem otte årtier.

Bogen er fra 2009. Deres pointe fra bogen er simpel; vi har været her før. Og vi ved, hvordan genopretningen kommer til at se ud. Det budskab har de rejst med lige siden. De er meget muligt begge i topti over de mest anerkendte nulevende amerikanske økonomer, hvis man kan lave lister over den slags, men deres budskab er aldrig rigtig sivet ind, selvom deres bog blev rost til skyerne.

Således kalder økonomer over en bred kam – og næsten kun med undtagelse af Reinhart og Rogoff – krisen i 2007-2009 for ”den store recession”. Reinhart og Rogoff insisterer på ”den store sammentrækning”. En recession har form som et V. En sammentrækning har form som et L.

De seneste ugers udvikling

Hvad er det, der gør, at det nu mere ligner en stor sammentrækning end en stor recession? Alt så faktisk ud til, at vi stille og roligt voksede frem igen. Ud af krisen. Men nu ser alt ud til, at vi er på vej tilbage i dybet.

På det danske aktiemarked er halvandet års kursstigninger udvisket på godt en måneds tid.

Endnu er den genopblusning af den økonomiske krise i de vestlige lande mest kommet til udtryk som en aktiekrise. Og den gældskrise, som EU har kæmpet med længe, og de amerikanske politikere nu også har meldt sig ind i. Men mere og mere tyder på, at væksten også løjer af.

Tyskland og Frankrig lå vækstmæssigt helt fladt i andet kvartal af året, og det har skabt en frygt for, at de to europæiske giganter, der udgør knap halvdelen af euro-zonens produktion, kan være på vej i recession. Og samtidig tegner en række nøgletal fra USA billedet af, at verdens største økonomi også har kurs mod endnu en recession.

Den amerikanske bank Morgen Stanley har i et notat kaldt udviklingen ”et politikerskabt slow-down”. Rogoff har ved flere lejligheder gentaget, at en stor del af den dunkle stemning på aktiemarkederne skyldes den store sorte sky af gæld, der hænger over USA og Europa, men at det mindst lige så meget er dette i kombination med manglen på politisk lederskab, der ryster markedet.

Aktierne dykker. Recessionen lurser. Gælden er vi ikke sluppet af med.

Et dobbelt dyk? Finanskrisen 2.0? Med Kenneth Rogoffs ord er vi aldrig kommet ud af den første krise.

Kenneth Praefke (f. 1987) er økonomisk kommentator for RÆSON. Kenneth er kandidatstuderende i økonomi ved Københavns Universitet. Tidligere både økonomisk og daglig redaktør på RÆSON. I foråret 2010 økonomisk praktikant ved den danske ambassade i Washington, DC.

RÆSON spørger: Kinas store skjulte gæld – er den farlig?

Kina vil have USA på "gældsafvæning" – men har selv skubbet gæld ind under gulvtæppet ude i de mange provinser. RÆSON spørger en af Kinas fremmeste økonomer, hvordan det hænger sammen.

Interview af Christiane Bjerglund Andersen

Høje offentlige gældsbyrder. Lemfældig adgang til kredit. Ejendomsbobler. Usikre økonomiske fremtidsudsigter. Det er ord, vi har lært at sætte sammen med Europa og USA i de seneste år. Imens har den kinesiske økonomi fortsat sin sejrsgang med høje vækstrater og ambitiøse investeringer.

Og dog. For det fortsatte kinesiske vækstmirakel har overraskende mange paralleller til de vestlige økonomiers skærmydsler. Når højhusene skyder op i Kinas storbyer, er det finansieret af en meget høj gældsætning af de kinesiske lokalregeringer, muliggjort af en alt for lempelig lånepolitik. Hen over sommeren har først den kinesiske rigsrevision og siden centralbanken offentliggjort tal, der anslår lokalregeringernes gæld så højt som 14 billioner yuan (11,34 billioner danske kroner). Sammenlagt med den øvrige offentlige gæld ser den kinesiske gældssituation pludselig knap så besindig ud, især fordi der er tvivl om lånernes tilbagebetalingsevne. Er der grund til bekymring?

RÆSON har spurgt Yao Yang, hvordan vi skal forstå den kinesiske gældssituation. Han er professor ved Beijing universitet, leder af China Center for Economic Research og ekspert i kinesisk økonomi.

Medregnet lokalregeringernes og bankernes gæld kan den samlede kinesiske offentlige gæld være på niveau med USA's og Europas – ifølge et estimat af den anerkendte kinesiske økonomiskribent for bl.a. Foreign Policy og Foreign Affairs Minxin Pei nærme sig 80 % af BNP. Skal vi være lige så bekymrede for Kinas gæld?

Yao Yang: Jeg ved ikke, om procentdelen er så høj. Efter min opfattelse ligger den offentlige gæld på omkring 60 % af BNP, selv hvis vi medregner de bagvedliggende gældsforpligtelser såsom mulige betalingsstandsninger på lokalregeringernes statsgaranterede lån eller udestående overførselsindkomster. Jeg tror, der har været en tendens til at slå lokal gæld og offentlig gæld sammen. Størstedelen af den lokale gæld ejes af statsfinansierede selskaber. Det vil sige, at gældsposterne er kommercielle og som regel har sikkerhed i den jord, som selskaberne skal udvikle for lokalregeringerne. Ind til videre har tilbagebetalingen af lånene foregået ret fornuftigt. Man regner med, at en stor del af lånene misligholdes, men eftersom der er stillet sikkerhed, vil bankernes tab være kontrollerbare. Desuden opretholdes restværdien, selv hvis lånet misligholdes, fordi størstedelen af pengene er blevet brugt på infrastruktur.

Så Peis tal er blevet blæst op?

Yao Yang: Hvad angår Peis tal, så tror jeg ikke, de stammer fra hans egen forskning. De 60 % stammer fra Jia Kang, som er direktør for det kinesiske finansministeriums institut for finanspolitiske studier, og er en troværdig videnskabsmand. Som sagt så er ikke hele den såkaldte

lokalregeringsgæld ejet af staten, men af statsfinansierede selskaber, ligesom andre offentlige virksomheder. Vi kan ikke klassificere offentlige virksomheders gæld som offentlig gæld – gældsposterne bliver først offentlig gæld, når de ikke kan indfries.

Gældsætningen har finansieret store investeringer i infrastruktur og ejendomsbyggeri. Var det en rimelig investering – eller står Kina tilbage med en boligboble?

Yao Yang: Investeringer i infrastruktur er altid velkomne i et udviklingsland, men jeg synes, regeringen bør rette sine ressourcer mod udgifter på det sociale område. Når det er sagt, har offentlige infrastrukturinvesteringer ikke nødvendigvis en direkte forbindelse til boligboblen, for det er primært private investorer, der står bag boliginvesteringer.

I hvilken retning burde investeringerne være gået?

Yao Yang: Med sociale udgifter tænker jeg på uddannelse, sundhedsydelser, pensioner og infrastruktur, der støtter borgenes hverdag. For eksempel er der et hul i pensionssystemet på adskillige billioner yuan, og mere end 100 millioner mennesker har ikke adgang til rent drikkevand.

Den kinesiske regering fører en stram monetær politik for at tæmme økonomien og særligt inflationen. Vil det lykkes for dem, og er det det rette at gøre?

Yao Yang: Den stramme pengepolitik har ikke kølet økonomien ned, som regeringen forventede. Men jeg tror, at vi vil se en effekt i løbet af årets sidste måneder. Myndighederne er på rette spor – hvis de ikke gjorde noget, ville inflationen forværres.

Hvis lokalregeringerne ikke er i stand til vedligeholde eller refinansiere deres gæld, vil vi så se et scenarie, hvor den kinesiske stat kautionerer for lokalregeringerne? Hvilke konsekvenser ville det få for den kinesiske økonomi på sigt?

Yao Yang: Lokalregeringerne er i stand til at tilbagebetale størstedelen af deres gæld – hvis de ønsker det. Problemet er, at de kun har en lille interesse i at betale tilbage, fordi de lokale embedsmænd normalt har ret korte ansættelsesperioder. De bliver enten forfremmet eller forflyttet til en ny by inden for to til tre år. Som sagt så kan andelen af lån, der misligholdes, godt være høj, uden at det vil få seriøse konsekvenser for den kinesiske økonomi.

Ifølge det statslige nyhedsbureau Xinhua skal USA ”kurre sin afhængighed af gæld” og ”reestablere det sunde fornuftsprincip om ikke at leve over evne”. Har den kinesiske opsang fået en hul klang?

Yao Yang: Ja. Jeg tror ikke, de her udtalelser er noget, USA tager så nær. Desuden har USA indset sit problem. Kinas hævede pegefinger er udelukkende til ære for den kinesiske befolkning. Regeringen er nødt til melde ud for at stille befolkningen tilfreds og vise omverdenen, at Kina er utilfreds med USA's adfærd.

Christiane Bjerglund Andersen (f. 1983) studerer International Business and Politics på CBS, er BA i medievidenskab fra Københavns Universitet og har læst politisk kommunikation og vælgeradfærd ved University of Wisconsin-Madison.

Christiane er studentermedarbejder i Integrationsministeriet og har tidligere arbejdet som politisk praktikant ved den danske ambassade i New Delhi.

Torben M. Andersen om verdensøkonomien i 2015: Kun lidt sandsynligt, at vi er tilbage på sporet

"I 2015 vil vi være på vej ud af krisen, men langsomt," siger tidl. overvise- mand og formand for Velfærdskommissionen, professor Torben M. Andersen, der demper frygten for et egentligt double dip, men konstaterer: "Et stagnationsforløb med meget beskedne vækstrater er ganske sandsynligt." Det er sandsynligt, at USA vil løse deres double deficit-problem ved en meget voldsom nedskrivning af dollar- værdien, og at krisen vil have rystet dollarens hegemoni som international valu- tareserve. Falder Grækenland og PIIGS-landene, er euroen alvorligt truet, men det betyder ikke nødvendigvis, at også kernelandene dropper euroen.

Interview af Lasse Marker

Har vi haft et double dip i 2015?

Torben M. Andersen: Hvis man med et double dip mener et dyk i samme størrelsesorden, som da finanskrisen ramte os – det vil sige et fald i BNP på 5-6 % på årsbasis – så er sandsynligheden lille. Men et stagnati- onsforløb med meget beskedne vækstrater er ganske sandsynligt. Sand- synligheden for, at vi i 2015 er klart ude af finanskrisen og tilbage på spo- ret, er lille. Til sammenligning tog det Sverige over ti år at komme ud af den krise, de blev ramt af i starten af 1990'erne, og her var det altså kun ét land, der var ramt. Finanskrisen involverer mange lande og involverer ting, som vi ved tager tid: f.eks. at få rettet op på de offentlige finanser. I 2015 vil vi være på vej ud af krisen, men langsomt.

Hvordan vil situationen være i USA?

Andersen: Man er begyndt at se forbedringer med tendens til faldende arbejdsløshed og en vækst, der er ved at komme op i gear. Renten, især den pengepolitiske rente i USA, er i øjeblikket ekstremt lav, så den kan nærmest kun stige. I 2015 vil man have set nogle rentestigninger, men om renten er signifikant højere, er svært at sige. Det er meget usandsynligt, at vi får en inflation på samme høje niveau som i 1970'erne. Man vil måske se en inflation på 3-4 %.

Har USA fået styr på gælden?

Andersen: Det er usandsynligt, at USA's gæld er blevet signifikant mindre, men vi kommer ikke til at se et USA, der går bankerot. Det er sandsynligt, at man er nået til enighed om en plan og er begyndt at se en vending. USA kan løse problemet enten fra skattesiden eller besparelses- siden, og det er en politisk prioritering. Det er klart, at hvis man overho- vedet ikke vil gøre noget på skattesiden, så snakker vi om ret store æn- dringer af velfærdsordningerne. USA's kreditværdighed er i efteråret ble- vet nedgraderet for første gang i 94 år, men en troværdig plan vil gæve USA's kreditværdighed.

Dollarens fremtid?

Andersen: Dollarens hegemoni som international valutareserve kan godt være blevet påvirket af krisen, selvom USA får styr på deres interne gældsproblemer. Både krisen og Kinas stigende rolle har gjort, at flere be- gynder at overveje at placere deres investeringer i andre valutaer. Der står ikke en stor stærk udfordrer klar til dollaren som international valuta, men på regionalt niveau kan euroen og den kinesiske yuan udfordre dol- laren. Man har på det seneste også set en voldsom overflytning til schwei-

zerfranc, som dog ikke kan være en international valutareserve, fordi landet er for lille. Nogle mener, at man kun får en reel løsning på amerikanernes double deficit-problem ved en meget voldsom nedskrivning af dollarværdien, og det er sandsynligt, at vi vil se det.

Nye reformer i banksektoren?

Andersen: Der er processer i gang, så man må gå ud fra, at det har resulteret i nye reformer inden 2015. Mere regulering, mere fokus på risikotagning og soliditet. De store banker må også tage samfundsmæssige konsekvenser med i deres betragtninger, i forhold til hvad de laver. Så risikoen for *moral hazard* [at man ved at hjælpe banker reelt belønner risikotagning, red.] er ikke det væsentligste problem.

Er PIIGS-landene, dvs. Portugal, Irland, Italien, Grækenland og Spanien gået bankerot?

Andersen: De er ikke gået bankerot i absolut forstand. Det er mere sandsynligt, at der er sket nogle gældssaneringer af den ene eller anden form. Egentlig bankerot ser man reelt aldrig: Argentina gik heller ikke bankerot, men blev påtvunget gældsakkorder. Det kan meget vel komme på tale både for Grækenland og flere af de andre PIIGS-lande. Konsekvensen vil være en forstærkning af EU's svære position, hvor man på den ene side skal hjælpe de lande, der har stor gæld, og på den anden side skal garantere, at gældskriser aldrig sker igen. Det er næsten en modsigelse.

Kilder fra Tysklands finansministerium siger, at Tyskland nu arbejder ud fra to scenarier: Grækenland går bankerot og bliver i euro-samarbejdet. Eller Grækenland går bankerot og forlader euro-samarbejdet (Politiken d. 13/9).

Andersen: Den politiske kapital, der er investeret i europrojektet, er så enorm stor, at man politisk vil gå langt for at holde sammen på det. Også økonomisk er landene så tæt forbundet, at den græske gæld ikke kun er et græsk problem, men et europæisk problem. Det er en af de ting, man overså eller undervurderede, da man lavede EU-konstruktionen. De tyske skatteydere vil sandsynligvis ikke være med til at finansiere for Grækenlands gæld så meget længere, men der er mulighed for at lave gældssanering på andre måder end at lade skatteyderne betale. F.eks. kan dem, der ligger inde med beholdningerne, blive nødt til at acceptere, at der bliver ændringer i vilkårene f.eks. tidsforlængelser og renteændringer, som reelt er en nedskrivning af værdien. De private banker i EU er også blevet opfordret til at låne penge til Grækenland, og der vil blive lagt et stort politisk pres for at få gennemført dét. Det er sandsynligt, at de private banker vil medvirke, da et Grækenland, der bryder sammen, vil have meget store negative konsekvenser for mange finansielle institutioner og for hele det finansielle system. Risikoen er, at det finansielle system fryser til igen, som vi så, da den økonomiske krise satte ind. Det vil have vidtrækkende konsekvenser.

Vil euroen overleve?

Andersen: Hvis Grækenland går ud af euro-samarbejdet – og det er indkapslet til kun at være Grækenland, der går ud – så vil euro-området stadig eksistere. Men hvis Grækenland falder, er der stor risiko for, at flere af de øvrige PIIGS-lande ryger med, og så vil euroen for alvor være truet, men det vil stadig være et spørgsmål om, hvorvidt kernelandene vil holde fast i euroen. Der er investeret så meget politisk prestige i det. Hvis Grækenland og flere af de andre PIIGS-lande forlader euro-samarbejdet, vil vi opleve en værre krise end den, vi har set. Og i tilfælde af en ny krise vil handlemulighederne være meget beskedne for de fleste lande. Regulering

og skatteinstrumenter er muligheder, mens nogle lande stadig vil have mulighed for lånefinansierede aktiviteter. Men der vil ikke være noget mirakelmiddel i den situation.

Hvad med Kinas gæld?

Andersen: Gæld er ikke per definition et problem. Kina er inde i en stor økonomisk udvikling, og her er det ikke nødvendigvis et problem med gæld. Selvom Kinas afsætningsmuligheder vil blive forringet af et euro-område og et USA i yderligere krise, hvilket vil sætte en dæmper på Kinas vækst, så er Kinas hjemmemarked vokset med større grupper med større købekraft, hvilket gør, at Kinas afsætningsmuligheder ikke alene afhænger af de gamle rige lande. Kinas store investeringer i USA kan blive alvorlige for USA, hvis kineserne bliver mere nervøse og mindre villige til at investere i USA. Kina har stort overskud på betalingsbalancen og dermed et stort placeringsbehov, men der er ingen, der siger, at de fortsat vil investere i USA. Men USA har levet højt på, at det har været meget nemt og billigt at finansiere deres udenlandsgæld, og det vil være meget alvorligt for USA, hvis Kina bliver mindre lånevillige eller begynder at trække deres investeringer ud af USA. Om Kina vil begynde at trække deres investeringer ud af USA, beror på deres alternative investeringsmuligheder.

Er der en guldboble?

Andersen: Det ved jeg ikke. Det er et udtryk for enorm nervøsitet og usikkerhed, når man søger at investere i sikre aktiver [som guld, red.]. Men lige så hurtigt som folk kan søge ind i guldet, lige så hurtigt kan de søge væk – dét kan blive fremkaldt af to ting: 1) at man kan få højere afkast et andet sted, og 2) frygten for, at prisen ikke holder sig oppe. Der er stadig en risiko for, at aktiemarkedet stadig ikke har tilpasset sig. Hvis en dybere og længerevarende krise ligger foran os, er det ikke sikkert at det er indarbejdet i dagens aktiekurser. Derfor kan man ikke udelukke yderligere fald.

Hvordan ser det ud i Danmark?

Andersen: Udviklingen i den internationale konjunktur er helt afgørende. Selvom vi ikke er med i euro-samarbejdet, er vi for det første medlem af EU, og for det andet har vi en fastkurspolitik, der er forankret i euroen. Så de ting, der sker i euro-samarbejdet, vil få stor betydning for Danmark. Vi skal sikre en fornuftig udvikling i de offentlige finanser, og at vi kan håndtere underskudsproblematikker fremadrettet. Vi skal finde svar på krisens konsekvenser for arbejdsmarkedet og risikoen for, at den hænger fast. Svært at se en markant vending i arbejdsløsheden lige rundt om hjørnet. Om den vil være højere end i dag, kan være svært at sige, men den vil ikke være væsentlig mindre, end den er nu.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i dansk og en i statskundskab – og er kandidatstuderende på statskundskab og historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Mads Fuglede om USA i 2015: stadig verdens naturlige leder

Fem af Fugledes forudsigelser: Væksten er vendt tilbage. Ledelses- og strukturproblemerne er løst. Klimapolitikken er lige så slap som i dag. Den vestlige verden følger stadig USA's udenrigspolitik. Og Obama er stadig præsident, hvis han møder en republikansk fløj kandidat – ellers ikke. "Det er, som om USA først skal ramme bunden, inden Washington begynder at samarbejde om at få bragt gælden og arbejdsløsheden under kontrol."

Interview af Lasse Marker

Hvilke emner bliver spændende at følge i amerikansk politik de næste fire år?

Mads Fuglede: Det bliver spændende at følge forholdet mellem delstaterne og Washington: om den politiske reaktion, man har i form af Tea Party-bevægelsen, betyder, at delstaterne bliver styrket over for den føderale regering. Man vil se en debat om, hvor stor den føderale stat skal være. Det er Tea Party-bevægelsen og Republikanerne, der ønsker et decentralt og dereguleret USA kontra Demokraterne, der ønsker at fastholde en stærk føderal stat. Hvis man ser en bevægelse mod styrkede delstater – en bevægelse, der allerede er i gang nu, vil det betyde, at USA kommer til at ligne EU mere. Det vil give mere intern uenighed og mere ævl og kævl og mindre konsensus om den overordnede politik. Det kan godt komme til at betyde et USA, der kommer til at stå svagere udenrigspolitisk – men effekten vil særligt være på de indenrigspolitiske spørgsmål. Vi vil se en konflikt om, hvilke opgaver delstaterne skal tage sig af, og hvilke områder den føderale stat skal tage sig af. Denne debat er en udløber af en underliggende frygt hos mange amerikanere, der ifølge alle meningsmålinger er meget bekymrede for landets udvikling.

Hvor står USA i 2015?

Fuglede: Forhåbentlig står USA med en nation, der ikke længere er kriseramt, på samme måde som den er nu, og forhåbentlig er USA kommet ud på den anden side af nogle strukturreformer, som er meget, meget nødvendige at få løst i den kommende tid. Der skal laves en reform af Medicare, MediAid og social security, intet mindre. Det er de allerdyreste programmer i det amerikanske system, så amerikanerne står over for meget store udfordringer. Men i 2015 vil man med stor sandsynlighed se, at amerikanerne og deres folkevalgte har diskuteret og ændret det føderale skatteprovenu og foretaget de strukturreformer, der skal sikre, at "panikken" fra 2009-2011 kun var en overgang til en tid, hvor amerikanerne igen vil få en af verden bedst uddannede befolkninger, der er borgere i et land med en teknologisk og traditionel infrastruktur, der er tidssvarende.

Er Obama stadig præsident i 2015?

Fuglede: Det er et godt spørgsmål. Hvis Obama møder en centerkandidat fra Republikanerne, så tror jeg, at han får et meget vanskeligt genvalg. Men hvis han møder en fløj kandidat som Michele Bachmann eller Rick Perry, så tror jeg, at han stadig er præsident. Tea Party-bevægelsen er en gave til Obamas genvalg, fordi de trækker Republikanerne så langt til højre, at de får svært ved at vinde midten af amerikansk politik. Tea Party-bevægelsen presser en dagsorden ned over kandidaterne, som ligger for langt fra den gennemsnitlige midtervælger i USA, og det peger i retning af et genvalg af Obama. Men vi må se, for den stærke centerkandidat Mitt

Romney kan måske håndtere Tea Party-bevægelsen godt nok til stadig at vinde valget. Men vi skal huske på, at et præsidentvalg er mere end et valg af en præsident, det er også et valg til hele Repræsentanternes Hus og en tredjedel af Senatet. Næste valg bliver et valg, der kommer til at handle om, hvilken kurs USA skal følge for at skabe et samfund, der fortsat kan leve op til amerikanernes forventning om, hvad USA er for en nation.

Er USA faldet som supermagt i 2015?

Fuglede: Nej, det tror jeg ikke. USA vil stadig være den mest magtfulde nation i verden i 2015 – og den naturlige leder af verden som sådan. Og den eneste supermagt. Washington-konsensusen er ikke blevet afløst af en Beijing-konsensus, men jeg tror, at vi i 2015 vil se et USA og et Kina, der er rykket tættere sammen. Det vil få den betydning, at EU skal se at få fingeren ud og begynde at samarbejde, hvis man fortsat vil have indflydelse. Om det vil lykkes for EU, ved jeg ikke. Men i USA følger man EU-krisen med interesse, og man er forbløffet over, at europæerne er så lidt interesseret i at spille en rolle internationalt.

Vil den vestlige verden fortsat være villig til at følge USA's udenrigspolitik i 2015?

Fuglede: Man vil nok stadig være præget af skepsis over for den udenrigspolitik, som man under Bush-administrationen valgte at føre fra 2003 frem til 2008, det vil sige udbredelsen af demokratiet. Men det vil afhænge meget af, hvem der er præsident i USA på det tidspunkt. En fortsat Obama-administration vil være gavnlig for USA på den front, mens det vil være mere op ad bakke for Republikanerne at få en verden til at bakke op om sig. Forholdet mellem Danmark og USA vil i 2015 være godt – som altid – og den nye danske regering vil fortsat pleje det gode forhold til Washington, især hvis der er en demokrat ved magten efter næste præsidentvalg i USA.

Har USA fået styr på gælden?

Fuglede: Jeg tror ikke, at USA går statsbankerot. Jeg tror, at USA får styr på deres gæld. Men det er, som om de først skal ramme bunden, før de foretager de reformer, der skal til. De har meget at skrue på. De kan både skrue på skatteprovenuet og på udgifterne til den føderale offentlige sektor. Og når der er politisk vilje til at lave et kompromis, så har man alle muligheder for at lave en aftale, der for alvor kan tage fat i de problemer, der er i amerikansk økonomi. Det er ikke nødvendigvis et præsidentvalg, der giver det samme parti flertal i begge kamre, der skal til, før USA kan gennemføre de nødvendige reformer. Det, der skal til, er snarere et pres fra den amerikanske befolkning, der ønsker et Washington, der samarbejder, i stedet for et Washington, der modarbejder hinanden. Man har det politiske system, man selv har valgt. Og amerikanerne har ved sidste midtvejsvalg valgt nogle kræfter ind i Senatet og Repræsentanternes Hus, som ikke er særlig interesseret i at indgå forlig. Og det skal de selv gøre op med, hvis de vil have et andet system.

Hvad med arbejdsløsheden, USA's kreditværdighed og dollaren?

Fuglede: Jeg tror, at væksten er kommet i gang igen i 2015, og selvom arbejdsløshedsproblemet ikke er løst, så tror jeg, at man har fået styr på arbejdsløsheden, så den ikke er på de 18 %, som den reelt er på i dag. I forhold til USA's kreditværdighed tror jeg stadig, at den har det godt. Vi skal huske på, at selvom USA's kreditværdighed netop er blevet nedgraderet for første gang i 94 år, så skyldes det kun ét firma. Og grunden til nedskrivningen var en vurdering af den politiske proces – ikke så meget

økonomien. Disse skøn er dog baseret på noget så usikkert som historien, der fortæller os, at USA tidligere har været god til at komme ud af dårlige tider.

Er USA stadig i krig 2015?

Fuglede: USA vil altid have noget, der ligger og ulmer, men de store felttog med flere hundred tusind mand involveret i kamplignende situationer – det vil USA ikke være i. USA vil have droslet deres engagement meget ned. Jeg vil tro, at man i 2015 ikke længere har kamptropper i Irak, og at man i Afghanistan er nede på et niveau, hvor man kun har styrker, der kan fungere som støtte til afghanske styrker. Udfordringen i Afghanistan i 2015 vil være at få den afghanske hær til at fungere som en national hær. De instrumenter, man kan bruge, er at uddanne en hær, som vil kunne løse de opgaver, som man giver den – og så skal man sørge for, at Afghanistan ikke falder sammen i et internt opgør om magt. Hvem der er præsident, vil ikke have betydning for USA's engagement i gamle så vel som nye krige.

Hvilke politiske emner er øverst på den politiske dagsorden i 2015?

Fuglede: Det er vanskeligt at gætte på. Jeg formoder, at arbejdet med at løse nogle af de miljø- og energiudfordringer, man står over for, stadig vil være aktuelle – selvom USA ikke vil være villig til at gå ret langt. Et USA, der på egen hånd laver store klimareformer, anser jeg som utænkeligt. USA skal på føderalt niveau lokkes til reformer. Og det kan Kina, Europa og Indien gøre i fællesskab. Man skal dog ikke undervurdere den igangværende udvikling, hvor en række delstater på egen hånd har taget livtag med mange af disse udfordringer. Til gengæld tror jeg, at krigen mod terror er noget, man på det tidspunkt vil bruge meget lidt tid på. Krigen mod terror er gået over til at blive en krig mod nogle terrorister, og man vil ikke på samme måde have den politiske vilje til at have terror højt på den politiske dagsorden. Amerikanerne virker terrortrætte og vil efterspørge, at nationen bruger sit krudt og sine ressourcer anderledes.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i dansk og en i statskundskab – og er kandidatstuderende på statskundskab og historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Brødsgaard om Kina i 2015: næsten størst økonomisk – ønsker ikke at være det politisk

RÆSON spørger professor ved Asia Research Centre på CBS Kjeld Erik Brødsgaard: Hvor står Kina i 2015? To af hans forudsigelser: De vil søge øget indflydelse i Verdensbanken og IMF – men ønsker ikke at omstyrte USA som førende politisk supermagt. De vil ikke forsøge at designe nye internationale institutioner, som resten af verden skal integreres ind i. "Kina har aldrig rigtig været interesseret i omverdenen. Sådan er det nok stadig i 2015."

Interview af Lasse Marker

Hvor står Kina i 2015 på den internationale scene?

Kjeld Erik Brødsgaard: I 2015 vil Kina være på nippet til at overhale USA som verdens største økonomi. Seneste vurdering fra IMF siger 2016. Kinas rolle i Asien vil ikke være markant anderledes end i dag, selvom Kina vil veje tungere økonomisk. Der er en gensidig samhandelsafhængighed mellem Kina og Japan – Kina er Japans største samhandelspartner – så en økonomisk vækst og udvikling i Kina vil også gavne Japan og de øvrige asiatiske lande i øvrigt. Dog er der nogle spændinger i forhold til Japan, hvor man strider om Senkaku-øerne i Det Østkinesiske Hav. Kina har historisk set ført en isolationspolitik og har stadig den holdning, at man ikke blander sig i andre landes anliggender. Til gengæld kræver de så, at omverdenen ikke blander sig i kinesiske interne anliggender. Når man kigger på historien, viser det sig, at Kina aldrig rigtig har været interesseret i omverdenen. Sådan er det også i dag – og nok stadig i 2015. Det kan man bl.a. se ved, at det kinesiske udenrigsministerium slet ikke har samme status som i Vesten – udenrigsministeren sidder ikke engang i politbureauet. Det vigtige er interne forhold i Kina. Men et Kina, der i 2016 forventes at blive verdens største økonomi, vil alt andet lige have en betydning i regionen, uanset hvad Kina vil.

Skal Vesten frygte Kina, eller kommer Kinas vækst os alle til gavn?

Brødsgaard: Kina bliver af mange, især de såkaldte realister, opfattet som en revolutionær magt, der venter på at erobre verdensordenen. Men en realist som John Mearsheimer har sagt, at hans bekymring ikke så meget går på Kinas opkomst, men på USA's reaktion på den. Jeg tror ikke på et Kina, der vil forsøge at omstyrte USA. Mere spændende bliver det at se, om USA vil finde sig, at Kina overhaler dem. Det er USA's reaktion, der bliver det spændende at følge.

Vil Kina overtage de vestligt-amerikansk designede internationale institutioner – eller vil vi se et Kina, der vil designe deres eget system af internationale institutioner?

Brødsgaard: Kina har for første gang fået en vicepræsident i verdensbanken, og de har fået større andel af stemmerettighederne, end de havde tidligere. Kina er tidligere gået uden om IMF og Verdensbanken, men ønsker nu øget indflydelse i de her organer. Men den økonomiske krise, som Kina i øvrigt ikke opfatter som en global, men en transatlantisk krise, har overbevist dem om, at man ikke ukritisk skal overtage de vestlige finansielle instrumenter og nok ikke omdanne kinesiske banker til at ligne vestlige banker. Kina føler sig bekræftet i deres egne institutioner. I Kina bryder man sig ikke om at tale om Beijing-konsensus, fordi der dermed ligger i det, at man vil være en model, som andre skal følge. Det forsøger

de at nedtone. Deres holdning er, at Kina har sin egen model, og Kina har sin egen udvikling med kinesiske karakteristika formet af kinesiske omstændigheder. Kineserne mener derfor ikke, at man kan eksportere disse modeller til andre lande. Derfor vil de ikke være specielt ivrige efter at eksportere deres modeller til andre lande.

Kinas valuta som regional valutareserve?

Brødsgaard: Den kinesiske valuta er ikke flydende, og det giver nogle begrænsninger. Kineserne har talt en del om, at det er et problem, at man har investeret så meget i amerikanske værdipapirer og derfor er så afhængig af dollaren. Krisen gør, at den kinesiske valutaopsparing i dollar mister værdi, og man har overvejet at investere meget i euro i stedet for. Kina har også en del eurobeholdninger, ca. 25 % af valutareserven, men hovedparten af investeringerne er i dollar – mindst 1,5 billioner dollars alene i amerikanske værdipapirer ud af en samlet valutareserve på omkring 3,2 billioner dollars.

Hvilke indenrigspolitiske spørgsmål bliver spændende at følge de næste fire år?

Brødsgaard: I 2012 har Kina den 18. partikongres, hvor de vælger en helt ny ledelse. 70 % af topledelsen og syv ud af ni i det stående udvalg skal udskiftes. Så der kommer en meget stor udskiftning. Xi Jinping bliver Kinas nye præsident, og Li Keqiang bliver Kinas nye premierminister, og i 2015 vil de være i fuld sving med at afslutte den femårsplan, som nu er lagt. Den indebærer en mere balanceret økonomisk udvikling, så den økonomiske vækst ikke kun kommer de østlige provinser til gode, men sikrer, at man også får de indre provinser og landbruget med. Man vil se øgede investeringer i grøn teknologi og en stor satsning på uddannelse og teknologi i øvrigt. Xi Jinping, som vælges til præsident i 2012, kalder man en *princeling* – han er søn af en tidligere vicepremierminister Xi Zhongxun. Om Xi Jinping vil være lige så reformorienteret som sin far, er uklart. Han har været god til at holde kortene tæt ind til kroppen, så om han har en fundamental anden linje end den nuværende partileder, er også uklart. Men jeg tvivler på det.

Vil Kina blive ramt af en økonomisk krise inden 2015?

Brødsgaard: Kinas vækst gik ned i 2008 og 2009, men ikke værre end at væksten i ét kvartal faldt til 6,7 %, hvilket fortsat er en meget høj vækstrate i sammenligning med de vestlige lande. Ud fra den betragtning har Kina ikke været hårdt ramt, men kigger man på deres handlemønstre, så var der en klar nedgang i eksporten og importen. Det er alt andet lige noget, der koster kinesiske arbejdspladser. Får vi en ny stor krise i Vesten, vil det derfor ramme Kina, der har en meget eksportorienteret økonomi. Men det kinesiske hjemlige marked er så stort efterhånden, at man ikke skal overvurdere Kinas afhængighed af at kunne afsætte deres varer i udlandet. I stigende grad er den kinesiske økonomi drevet af det hjemlige marked, men der er dog en vis afhængighed af eksport i form af arbejdspladser. Og går eksporten ned, så vil det koste arbejdspladser i kystprovinserne.

Ser vi en boligboble i Kina inden 2015?

Brødsgaard: Der bygges meget, og der er steder i Kina, hvor boligmarkedet er meget skævt. F.eks. i Hainan-provinsen er der mange rige fra fastlandet, der investerer, hvilket betyder, at de lokale har svært ved at købe bolig, fordi lejlighedspriserne presses op. Så der er en boligboble, men spørgsmålet er, om den brister. Man er i gang med at forsøge at begrænse den ved blandt andet at begrænse bankernes udlån, og man har hævet

renterne for at sætte en bremse på økonomien, så boligboblen ikke udvikler sig.

I Kina er en større og rigere mellemklasse ved at vokse frem. Hvilke indenrigspolitiske konsekvenser kan det få?

Brødsgaard: Den stadig større og rigere middelklasse stimulerer økonomien yderligere, idet man får en mere købekraftig befolkning. Måske kan man udvide forbruget, som man taler meget om. Kina har en økonomi, som er meget investeringsdrevet – man bruger næsten 50 % af BNP på investeringer, hvilket er langt mere end noget vestligt land. Det gør, at forbruget er meget lavt. Man vil gerne stimulere forbruget, så opsparingsniveauet bliver mindre, for den vej at få en mere balanceret udvikling. Det vil gøre forholdet mellem USA og Kina mindre skævt. Politisk er jeg ikke sikker på, at en større og rigere middelklasse vil betyde øget demokratiseringspres. I hvert fald ikke hvis den økonomiske vækst fortsætter. Det er bemærkelsesværdigt, at efter 1989 med nedkæmpelsen af de studerende på den Himmelske Freds Plads, hvor mange talte om en nedsmeltning af det politiske system, har partiet og systemet været i stand til at genoprette den sociale kontrakt med middelklassen i byerne, som derfor ikke er nogen revolutionær kraft, der vil presse på for en demokratisering af Kina. Hvorfor? De er godt tilfredse med den udvikling, der finder sted i øjeblikket. Partiet leverer varen, mener de.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i dansk og en i statskundskab – og er kandidatstuderende på statskundskab og historie på KU. Lasse Marker er desuden ansat på Politiken.

Centralasien: dyr EU-strategi har fejlet

Fem år efter, EU lancerede sin strategi for Centralasien med et samlet budget på €790 millioner, tyder alt på, at den har slået fejl. Den er med til at holde autoritære og menneskerettighedsundertrykkende regimer ved magten, mener Jos Boonstra, direktør for tænketanken EUCAM.

Af Niels Martin Andersen

EU præsenterede i 2007 en ambitiøs handlingsplan, der vil udbygge Unionens politiske og økonomiske interesser i Centralasien. EU's interesse for regionen har været drevet af økonomiske og sikkerhedspolitiske interesser, men Unionen har samtidig holdt fast i, at man med sit engagement ønskede at forbedre vilkårene for civilsamfundet. Strategien skulle efter hensigten kombinere økonomisk og politisk samarbejde med en udvikling af civilsamfundet, men har på flere punkter slået fejl, mener direktør for tænketanken EUCAM Jos Boonstra.

Problemet er, at de centralasiatiske lande kun er lydhøre over for betingelsesløst økonomisk og politisk samarbejde, der kan skabe afsætningsmuligheder og styrke strategiske alliancer – ikke i samarbejde, hvor der er vedhæftet betingelser, såsom demokratiseringsprocesser eller udvikling af retsstatslige principper. Den civile eller normative dagsorden, som flere mener, er en integreret del af EU's udenrigspolitik, kommer derfor til kort i samarbejdet med Centralasien.

”På trods af EU's anstrengelser, er der ikke sket en forbedring af menneskerettighederne i Centralasien, og den stagnerende demokratisering i regionen skaber ikke grobund for optimisme,” siger Jos Boonstra.

Små sejre og store nederlag

Fem år efter Europas mest ambitiøse handlingsplan over for Kasakhstan, Usbekistan, Kirgisistan, Tadsjikistan og Turkmenistan blev præsenteret, tegner der sig et mudret billede af strategiens fremtidige perspektiver. EU har for så vidt fulgt den strategi, der blev præsenteret i 2007 og forsøgt at fremme sine økonomiske og politiske interesser samt udvikle civilsamfundet og har i perioden 2007-2015 afsat 719 millioner euro til formålet.

Projekterne kan inden for en række områder betegnes som succesfulde. EU har støttet projekter relateret til undervisning, transport, og grænsekontrol. Fælles for disse projekter er, at de løser konkrete problemstillinger for landene i Centralasien. Man har bl.a. implementeret Erasmus Mundus, hvilket gør det muligt for studerende i de centralasiatiske lande at læse på europæiske universiteter.

EU har uden tvivl et demokratisk sigte ved at støtte en reformering af uddannelsessektoren, styrke infrastrukturen og udbygge grænsekontrollen mellem landene i regionen. Men samarbejdet løser først og fremmest lavpraktiske problemer for de centralasiatiske stater og betragtes af de siddende diktaturer som harmløse i forhold til deres magtposition – ellers ville de simpelthen ikke acceptere samarbejdet. Og et lige så succesfuldt billede tegner sig ikke, når man kigger nærmere på EU's evne til at støtte en positiv udvikling inden for menneskerettigheder, ytringsfrihed, pressefrihed og retsstatsprincipper i de centralasiatiske lande.

EU nedsatte i forbindelse med sin 2007-strategi en række politiske forummer og seminarer, der havde til formål at sætte fokus på problemer i den ”menneskelige dimension” og skabe en dialog med de centralasiatiske ledere. ”Dialogen” har i det store og hele været nytteløs. Landene har med undtagelse af Kirgisistan været mere eller mindre modvillige mod at indgå

i en åbenhjertig og konstruktiv dialog med EU på de nævnte områder. Dermed er der grund til at være skeptisk over for EU's strategi i Centralasien. På papiret går den på to ben, men i virkeligheden halter det ene noget så slemt.

“Centralasien-strategien udpegede EU's prioriteter i regionen. Strategien mangler dog et klart mål, og der skal foretages mange ændringer, hvis den skal virke efter hensigten”, mener Jos Boonstra.

Et EU uden muskler

EU er havnet i en prekær situation i Centralasien. Det har vist sig umuligt at kombinere en normativ dagsorden med samarbejdet med de autoritære stater i regionen. EU støtter direkte og indirekte staterne i Centralasien, og er dermed med til at opretholde autoritære og menneskerettighedsundertrykkende regimer. “EU's strategi for Centralasien har desværre vist sig overambitiøs og en smule naiv. EU er ikke nogen stormagt i Centralasien, og har ikke den økonomiske og politiske betydning, der skal til for at tvinge magthaverne til en dialog om menneskerettigheder, politisk undertrykkelse og demokratisering,” siger Jos Boonstra.

EU opgav allerede i 2007 at få betingelser ind i de samarbejdsaftaler, man tilbød de centralasiatiske stater. For betingelser kræver, at dem, de stilles til, reelt set har noget at stort at vinde eller miste, ligesom de tidligere østbloklande havde, da de påbegyndte forhandlingerne om EU-optagelse – den gulerod mangler de centralasiatiske lande.

Mange interesser – få svar

De centralasiatiske stater – særligt Kasakhstan, Turkmenistan og i mindre grad Usbekistan – har brug for EU, når deres gas og olie skal afsættes. Men de har også andre og gode afsætningsmuligheder. Rusland er den vigtigste importør af olie og gas i regionen, og i de seneste år, har både Kina, Iran og Tyrkiet indgået gas- og olieaftaler med lande i regionen. Så her har vi snart sagt mere brug for dem, end de har for os.

Kulturelt set har staterne i Centralasien mere tilfælles med Rusland. Russisk er det mest anvendte sprog i regionen, og der er store grupper af etniske russere i alle fem lande.

Dertil kommer, at lande som Rusland og Kina har 'stor respekt for indre anliggender' – hvad det betyder: Menneskerettighedskrænkelser og politisk undertrykkelse er sjældent genstand for kritik.

USA har siden 2001 øget sin politiske tilstedeværelse i Centralasien. Regionen spiller en vigtig rolle i ”kampen mod terror”, og USA har således indgået aftaler med styret i Usbekistan med henblik på bl.a. mellemlandinger til og fra Afghanistan. De centralasiatiske lande kan derfor i deres udenrigspolitik frit balancere mellem verdens stormagter, og denne udenrigspolitiske situation har især de olie- og gasproducerende lande (Kasakhstan, Usbekistan og Turkmenistan) formået at udnytte.

Direkte adspurgt, om EU støtter de forkerte i Centralasien, svarer Jos Boonstra: ”Ja, uden tvivl, men dernæst kommer spørgsmålet, hvem skulle man ellers støtte? Dette er en enorm svær balancegang, men EU skal i stigende grad fokusere på, hvem man vil støtte i regionen. Projekter der relaterer sig til sikkerhed skal højne gennemsigtigheden og borgernes beskyttelse, og ikke give regimerne nye muligheder for at undertrykke sin egen befolkning.” Boonstra erkender dog, at EU fortrinsvis kan støtte en udvikling af civilsamfundet via diplomatiske kanaler: ”Det ville være at foretrække, hvis man kunne støtte civilsamfundet direkte, men det er yderst vanskeligt, da regimerne, i sidste ende skal godkende samarbejdet.”

Niels Martin Andersen (f. 1986) er master i international og Europæisk politik fra University of Edinburgh og bachelor i historie og samfundsfag fra Århus Universitet. Han er tidligere praktikant på den danske mission ved OSCE, IAEA og CTBTO og arbejder nu som politisk medarbejder i Folketinget. Særlige interesser: EU's udenrigspolitik, Kaukasus og Centralasien.

Jesper Rangvid: sådan kan Monti redde Italien

Kan Monti redde Italien? Hvordan? Og hvad er worst og best case scenario for Italien om fem år? Det giver professor i finansiering ved CBS Jesper Rangvid her sit bud på i en kommentar. Han vurderer, at Italien sammenlignet med andre kriseramte eurolande er betydeligt bedre stillet. Men den ny regeringsleder Mario Monti må og skal gennemføre de lovede spareplaner for at genvinde markedets tillid – ellers kan konsekvenserne blive uoverskuelige.

KOMMENTAR af Jesper Rangvid

Italien har som andre kriseramte eurolande en uheldig kombination af høj gæld og lav vækst. Alligevel har Italien noget bedre muligheder for at kæmpe sig ud af gældskrisen end lande som Grækenland og Portugal. For i modsætning til en del andre udviklede lande er den offentlige gæld i Italien ikke steget med samme fart gennem de senere år. I Japan er den offentlige gæld de sidste ti år steget fra 150 pct. til 200 pct. af BNP. I USA er udviklingen i samme tidsrum en stigning fra 60 pct. til 100 pct. af BNP, og selv Tyskland har øget skyldnerkontoen fra 60 pct. af BNP til 80 pct. de sidste ti år. I Italien derimod er gælden faktisk – set i forhold til økonomiens størrelse – næsten ikke steget gennem de seneste ti år.

Der er også andre relativt positive træk, man kan fremhæve ved den italienske økonomi: I modsætning til mange andre europæiske lande, er der en stor privat opsparing i Italien. Der er overskud på det, vi kalder ”den konjunkturjusterede strukturelle balance”, dvs. hvis Italien ikke skulle betale renter og afdrag på gæld, ville der være overskud på det offentlige budget, når den økonomiske udvikling tages i betragtning. Underskuddet i Italien er heller ikke så stort som i mange andre lande.

Disse ting betyder samlet set, at den kur, Italien bliver nødt til at gennemgå for at overbevise markederne om, at Italien er solvent, ikke er så voldsom, som den kur f.eks. Grækenland, Irland og Portugal har måttet gennemgå.

Når vi så alligevel ser de italienske renter stige hurtigt og kraftigt, så skyldes det mistillid til politikerne. Selvom de nødvendige reformer måske relativt ikke er så voldsomme som i andre lande, er reformer nødvendige. Og hvis markedet mister tiltro til, at de nødvendige ting kan gennemføres, vil de ikke finansiere italiensk gæld, og vi ser renterne stige.

Nu er Monti så kommet til. Og hvis han kan overbevise markedet om, at opstramningerne rent faktisk bliver gennemført, kan operationen måske lykkes. Men det kræver, at han holder det løfte.

Best case scenario for Italien om fem år

Best case-scenariet er, at Monti forholdsvis hurtigt får gennemført de spareplaner, der er nødvendige for at skabe overskud i 2014, som målet er. Derudover er det nok nødvendigt, at den europæiske redningsfond EFSF snart træder i karakter. Ved topmødet 26 oktober blev det bl.a. vedtaget, at EFSF skulle garantere dele af nyudstedelser af obligationer, men vi har ikke set det ført ud i livet endnu. Og endelig er det nødvendigt, at markedet som følge af disse to overordnede forhold igen bliver villig til at finansiere Italien til normale renter. På denne måde vil gælden i Italien langsomt blive sænket, og der kan komme ro på situationen. **Worst case scenario for Italien om fem år** Worst case-scenariet er som navnet antyder ikke nødvendigvis det mest sandsynlige, men risikoen eksisterer, og derfor må vi forholde os til det. Risikoen er, at det ikke lykkes at vende situationen til en positiv udvikling. Det kan være, fordi Monti

ikke får politisk opbakning til spareplanerne, eller fordi der kommer modstand i befolkningen mod spareplanerne. Og hvis Den Europæiske Centralbank holder fast i ikke at ville lægge bund under priserne på italienske statsobligationer ved at købe op, kan vi se renterne stige endnu mere, hvilket kan ende med at gøre Italien insolvent. Dette negative scenarie kan indebære to situationer, der begge vil være helt uoverskueligt omkostningsfulde for Europa.

Den ene er en italiensk statsbankerot. Hvis renterne bliver ved med at ligge på eller over 7 pct., og det ikke lykkes at skabe vækst, vil gældssituationen ikke være holdbar. Dvs. at Italien kan gå statsbankerot. Problemet er bare, at hvis man er bekymret for konsekvenserne af en græsk statsbankerot, så er konsekvenserne af en italiensk statsbankerot så meget større og uoverskueligere: Vi vil se mange, også store banker, komme i problemer, hvilket vil medføre en kreditklemme, og afledt deraf, at virksomheder går konkurs. Vi vil se så store opstramninger på de offentlige budgetter, at det vil føre til voldsom nedgang i økonomien. Og vi vil se voldsomt stigende arbejdsløshed. Alt i alt en ganske uoverskuelig situation.

Den anden mulige konsekvens af worst case-scenariet vil være en italiensk udtræden af euroen. Igen vil konsekvenserne være fuldstændig uoverskuelige og indebære voldsom recession; ikke bare i Italien, men også i resten af Europa.

Da disse scenarier medfører MEGET store omkostninger, både politisk og økonomisk, tror og håber jeg, at man vil gøre meget for at undgå dem.

Jesper Rangvid er professor i finansiering ved CBS og ofte benyttet i medierne som ekspert i økonomi og finansiering.

Eurokrisen: den øger Ruslands indflydelse

Den europæiske gældskrise vil ændre den geopolitiske magtbalance og styrke Ruslands indflydelse i Europa. Europa er på vej til en ny opdeling mellem øst og vest, hvor grænsen blot er flyttet lidt længere mod øst end før Murens Fald. Det østligste Østeuropa nærmer sig Rusland, mens etniske uroligheder og politisk ustabilitet bremser Europas tilnærmelser til Balkan.

KOMMENTAR af Ota Tiefenböck, RÆSONs Østeuroparedaktør

Den europæiske gældskrise får ikke kun betydning for landene i EU, men også for den fremtidige politiske og økonomiske udvikling i Europa. Flere indikatorer peger på, at krisen kan komme til at styrke Ruslands indflydelse og på længere sigt resultere i skarpt definerede interesseområder mellem EU og Rusland. De fleste af indikatorerne er resultatet af den økonomiske gældskrise, som har ramt Europa i den seneste tid. EU har fået nok af sine egne problemer og har hverken penge, overskud eller vilje til en yderligere udvidelse af EU. De europæiske økonomiske problemer underminerer samtidig EU's attraktivitet, således at et EU-medlemskab ikke længere er synonymt med velstand, som det har været tilfældet før.

Udsigten til et EU-medlemskab og økonomisk hjælp blev hidtil brugt som en gulerod for landene uden for EU. Især landene omfattet af 'det østlige partnerskab', hvis formål er at knytte landene i EU's interesseområde tættere på EU ved hjælp af associerings- og frihandelsaftaler under forudsætning af gennemførelse af demokratiske, administrative og økonomiske reformer. Guleroden er dog i dag langt fra så attraktiv som for blot to år siden, og udviklingen i landene peger da også på, at partnerskabsprojektet kan ende i en ren fiasko. Udviklingen i hovedparten af landene omfattet af partnerskabsprogrammet nærmer sig langt fra demokratiske tilstande, men bevæger sig tværtimod i den stik modsatte retning. Det kan resultere i, at EU mister sin indflydelse i området og kaster landene i armene på Rusland, som kan tilbyde disse lande en vis form for stabilitet – uden løftede pegefingre over for landenes tilgang til menneskerettigheder.

'Det østlige partnerskab'

Udviklingen og tendenserne kan spottes i alle de lande, der er omfattet af partnerskabsprogrammet. Ukraine bevæger sig i retning af mere russisk indflydelse. Landet skal ifølge planerne underskrive en associerings- og frihandelsaftale med EU i december, men det er tvivlsomt, om det virkelig sker. Dels fordi dommen over tidligere premierminister Julija Timosjenko skaber modvilje i EU, dels fordi Ukraines præsident Viktor Janukovitj's formål med aftalen kan vise sig blot at være at presse Rusland i forhandlingerne om billige gaspriser. Den ukrainske befolkning har for længst opgivet at engagere sig i det politiske liv og har kun ét ønske: en bedre levestandard, uanset om den kommer fra øst eller vest. En ny gasaftale med Rusland kunne være den saltvandsindsprøjtning, som den ukrainske økonomi har brug for og samtidig ændre Ukraines retning fra EU mod Rusland. Det ville formentlig resultere i landets medlemskab af Rusland-Hviderusland-Kasakhstan-toldunionen og på længere sigt medlemskab af den kommende Euroasiatiske Union, som ligger i de russiske planer.

Udviklingen i de andre partnerskabslande peger heller ikke i decideret positiv retning. Hviderusland er vendt tilbage til hård diktatur, har un-

derskrevet en handelsaftale med Rusland med dertil hørende medlemskab af toldunionen med Rusland.

Moldovas regerende Alliance for Europæisk Integration har gjort enkelte fremskridt i forhold til at tilpasse landets love til EU, men er ikke i stand til at opnå stemmer nok til at vælge landets præsident. De ganske få fremskridt har ikke skaffet bedre levevilkår for befolkningen, som i sit håb om en bedre fremtid er begyndt at vende sig mod Rusland. Det afspejler den seneste meningsmåling, som viser, at 60 % af befolkningen ønsker større tilknytning til Rusland, mens kun 23 % ønsker større tilknytning til EU. Det er derfor oplagt, at en eventuel ændring af magtforholdene i landet vil resultere i Moldovas deltagelse i toldunionen med Rusland.

Situationen i Georgien tegner heller ikke entydigt positivt – til trods for, at NATOs generalsekretær Anders Fogh Rasmussen under sit nylige besøg i landet gav udtryk for, at Georgien er på rette vej mod et medlemskab af alliancen. Udtalelsen skal formentlig kun tolkes symbolsk, da landet med 20 % af sit territorium besat af russerne formentlig ikke har spor chance for et NATO-medlemskab. Også her kan ændrede magtforhold og en eventuel udskiftning af den efterhånden autokratiske præsident Mikheil Saakhasvili resultere i tættere bånd til Rusland.

Heller ikke i de resterende to partnerskabslande – Armenien og Aserbajdsan – er situationen opmuntrende. Armeniens regerende parti holder fast ved landets tilknytning til Rusland og holder fortsat flere oppositionspolitikere i fængsel, og Aserbajdsan går på grund af sine enorme resurser af olie og gas helt enegang og kan tillade sig at balancere mellem EU og Rusland.

Ustabilitet på Balkan

Mens Rusland kan komme til at spille en vigtig rolle i landene omfattet af EU's partnerskab mod øst, får landet formentlig ikke en så stærk position på Balkan. Det har landene på Balkan hverken ønsket om eller historisk tradition for. Det betyder dog ikke, at EU's aktiviteter og programmet for Balkan ensidigt kan betegnes som en succes. Og også her kan EU's nuværende økonomiske problemer have betydning for aktivitetsniveauet og på længere sigt skade EU's interesser.

Den eneste solstrålehistorie i regionen er formentlig Kroatien, som forventes at være medlem af EU i 2013. Der er ligeledes sket fremskridt i forhold til Montenegro og Serbiens tættere tilknytning til EU, men det er yderst tvivlsomt, hvor reelle chancer landene har for et egentlig medlemskab af EU i en så ustabil periode som den nuværende.

For Serbien er den formentlig mest alvorlige hindring landets anerkendelse af Kosovos selvstændighed. Den skaber fortsat splittelse i Serbien, og gøder jorden for Rusland, som ikke har anerkendt Kosovo som et selvstændigt land. Samme tendens tegner sig i Kosovo, som fortsat er præget af store etniske spændinger og ligeledes i Bosnien-Herzegovina, hvor Dayton-aftalens opdeling af landet i en bosniak-kroatisk og en serbisk enhed fortsat skaber problemer.

Situationen ser ikke ubetinget bedre ud i Albanien, hvor politiske stridigheder mellem landets to vigtigste partier har sat tilnærmelserne til EU på standby. Ligeledes i Makedonien, hvor græsk veto i forbindelse med landets navn, og EU's manglende vilje til at løse striden efterlader landet i et vakuum. Store dele af Balkan er fortsat præget af etniske uroligheder og politisk ustabilitet, og vil kræve store resurser at integrere – og kræve et overskud, som EU på grund af den økonomiske krise næppe har i øjeblikket. Det kan derfor føre til, at EU's indflydelse, i lighed med EU's indflydelse i de postsovjetske lande, også bliver svækket her.

Ota Tiefenböck (f. 1957 i Prag, Tjekkiet) er RÆSONs Østeuroparedaktør. Ota er tidligere redaktør ved Sjællandske Medier og nu freelancejournalist med speciale i Balkan, Kaukasus og Øst- og Centraleuropa. Han skriver blandt andre for Information, Kristeligt Dagblad og enkelte norske aviser. Uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole, samt fra Rytmask Musikkonservatorium i Prag.

Torreblanca efter Rajoys sejr i Spanien: Europa er i færd med at spare sig selv i knæ

Mariano Rajoy og det konservative Partido Popular vandt søndag en overvældende sejr i det spanske valg og gør nu klar til at indføre yderligere finanspolitiske stramninger i den kriseramte økonomi. Ifølge den anerkendte politiske kommentator og leder af tænketanken ECFR's Madrid-afdeling José Ignacio Torreblanca har krisen i Sydeuropa spredt sig mod nord, hvor løsningerne også bør komme fra. EU's manglende vilje til at gribe ind og gøre finansiering billigere gør, "at hele Europa er i færd med spare sig selv i knæ."

INTERVIEW af Line Nissen

Angela Merkel har i et åbent brev til Rajoy understreget, at han med sit stærke mandat har en enestående mulighed for hurtigt at gennemføre effektive reformer for at forbedre den spanske økonomi. Tror du, at dette stærke mandat vil gøre det muligt for Rajoy at føre en mere konsekvent politik end hans europæiske kollegaer?

José Ignacio Torreblanca: Rajoy har et stærkt mandat, han har absolut flertal i parlamentet og i senatet og hans parti sidder på magten i stort set alle spanske regioner. Regionerne skal foretage store besparelser i deres offentlige budgetter, men her har han fuld opbakning fra EU. Rajoy har således al den støtte, han skal bruge til at gennemføre finanspolitiske stramninger. Derudover ligger kravene om stramninger i de offentlige budgetter på linje med hans eget ideologiske ståsted. Det er således logisk at forvente at Partido Popular's økonomiske politik vil komme til at ligge længere mod højre end under den socialistiske regering, der grundet krav fra EU også førte en traditionel konservativ finanspolitik. Man må dog have for øje, at den internationale og europæiske side af krisen spiller en endnu større rolle. På det indenrigspolitiske plan har Spanien allerede foretaget et stort antal reformer efter krav fra Kommissionen og det Europæiske Råd. I juni var den spanske risikopræmie faldende, hvilket betød at de internationale markeder stadig tilførte kredit til opbakning af Zapateros reformpakker, modsat hvad der var tilfældet i Italien og Grækenland. Det spanske system fungerede både politisk og økonomisk og store reformer blev gennemført. I løbet af sommeren steg den italienske risikopræmie voldsomt og i begyndelsen lød det fra spansk side, at der var tale om en tydelig reaktion på den politisk ustabile situation i Italien samt mangel på reformer. Kort efter begyndte den spanske risikopræmie også at stige, hvilket gjorde det tydeligt, at det ikke kun var et spørgsmål om indenrigspolitiske reformer, men snarere et behov for løsninger på europæisk plan. Det er således blevet tydeligt i løbet af de sidste par måneder, at indenrigspolitiske reformer er nødvendige for at komme ud af krisen, men det er også blevet tydeligt, at de ikke er tilstrækkelige. Rajoy har et meget stærkt mandat, men det har ikke bragt den høje spanske risikopræmie ned, snarere tværtimod. Den nye spanske regering vil uden tvivl komme til at indføre reformer med finanspolitiske stramninger, som det kræves fra Bruxelles, men opmærksomheden fra de internationale markeder er rykket mod Berlin og Tysklands vilje til at bakke op om Euroen og om den europæiske økonomi. Det spanske regeringskift er det fjerde regeringskift i de sydeuropæiske lande. Med indsættelsen af teknokrater i Grækenland og Italien og nye konservative regeringer i Portugal og Spanien mener jeg, at det er blevet tydeligt, at det ikke er her

løsningerne på krisen findes. Man kan ikke længere sige, at Sydeuropa trækker hele EU i afgrunden. Jeg tror krisen er rykket nordpå mod Berlin, ECB og Paris, og det er her, der må findes løsninger.

Rajoy udtalte kort efter sin valgsejr, at "Spaniens stemme skal respekteres i Bruxelles under de kommende EU-forhandlinger om krisen." Tror du, Rajoy vil kunne tillade sig at være mindre lødig over for EU end Zapatero har været?

Fokus i den spanske valgkamp har næsten kun været indenrigspolitisk, som om EU som aktør ikke spillede nogen reel rolle, men i løbet af valgkampens sidste dage begyndte begge partier at bringe EU ind i deres valgkamp. Grunden til, at det hidtil ikke har været et emne, er, at der generelt er bred konsensus om opbakning til EU. Denne konsensus har dog skiftet til at være en konsensus om, at reformer må foretages på EU-niveau. Når Rajoy således taler om, at Spanien bør respekteres i EU, skal det nok i højere grad forstås som et udtryk for en fælles politisk holdning om, at man fra EU's side må gribe ind for at få gang i den europæiske økonomi. Spanien kan ikke indføre stramninger, nedskæringer og sparereformer med finansieringsafgifter, der er højere end dem vi havde inden vi fik euroen. Hele pointen med at være en del af euroen er jo at have lavere afgifter, end vi havde inden, vi blev en del af den monetære union. Det er således meget svært at foretage strukturelle reformer, når regeringen må betale omkring 7 % for at kunne låne. Med denne udvikling vil de internationale markeder få ret i deres selvopfyldende profeti, når de regner med, at manglende likviditet i dag bliver til insolvens i morgen. Dette vil ske, hvis man ikke fra EU handler for at gøre finansieringen billigere. Det er en forudsætning for at komme ud af krisen. Både Rajoy, Zapatero og Rubalcaba er udmærket klar over, at løsningerne ligger i Berlin og ECB samt i muligheden for realiseringen af de europæiske obligationer foreslået af kommissionen.

Rajoy har fremsat et mål om at reducere det årlige underskud med 4,4 % af GDP i 2012, men med en total arbejdsløshed på 22 % ville man så ikke kunne argumentere for, at der eksisterer en reel risiko for at spare spansk økonomi i knæ, som briterne? Hvad forventer man, at Rajoy vil gøre?

Rajoy forventes at føre en meget traditionel konservativ politik i stor overensstemmelse med Partido Popular's politiske linje. Dette vil ses ved beskæringer i de offentlige budgetter, heriblandt pensioner og uddannelse samt ved hans plan om at reducere det årlige underskud til 4,4 % af BNP, hvilket svarer til 30 millioner euro. Partiet har ikke nævnt noget om at hæve skatterne, så det må antages, at finansieringen primært skal komme fra besparelser i den offentlige sektor. Forskellen mellem den spanske og den britiske situation er, at de finanspolitiske stramninger i Storbritannien foretages med hensyntagen til inflationen og i overensstemmelse med den britiske centralbank, der leverer likviditet til det økonomiske system. Problemet er således, at vi i Spanien ikke har den fornødne likviditet. Den spanske gæld er lavere end både den britiske og den tyske gæld, så det er ikke vores gæld, der gør, at tiltroen til det spanske marked er skadet. Spanien har endvidere et godt ry, når det handler om finanspolitiske stramninger, og det er således i højere grad et spørgsmål om, hvorvidt de retningslinier udstukket fra EU om stramninger i finanspolitikken i sidste ende kommer til at tage livet af patienten. Problemet er, at man ligesom i de sydeuropæiske lande også kvæler efterspørgslen med kontraktiv finanspolitik i norden, hvorved hele Europa er i færd med at spare sig selv i knæ.

Line Nissen (f. 1986) er kandidatstuderende på statskundskab ved Københavns Universitet. Studerer på nuværende tidspunkt i Madrid og var sidste semester politisk praktikant på den Danske Ambassade i Madrid. Ekspertiser: Spansk politik, europæisk politik og EU, samt international politik og kritisk teori.

Gert Sørensen om Italien: de har ganske enkelt ingen løsninger

"Italien mangler simpelthen ledere. Der er ganske enkelt ingen løsninger og initiativer til at afbøde problemerne." Det siger lektor ved Københavns Universitet og Italiensekspert Gert Sørensen. Italiensekspert Morten Beiter er enig: "Italien er en stat i opløsning, da manglen på ledere er enorm. Det er ikke forfatningen, der er problemet, men den manglende lederklasse. Italien har brug for en ny generation af ledere." Men – advarer han – "hvis man smider Italien ud af det europæiske samarbejde, vil det være en katastrofe. Der er ingen økonomisk fordel ved at have en vild og ukontrollerbar økonomi liggende lige uden for sine grænser."

INTERVIEWS af David Jano

Er der noget fundamentalt galt med staten Italien?

Sørensen: Italien har et strukturelt problem, hvor man simpelthen mangler ledere, nu hvor krisen kradser; der er ganske enkelt ingen initiativer til at afbøde problemerne. Jeg plejer dog at minde folk om, at Italien er en ung stat, der blev født gammel. Med det mener jeg, at staten Italien ikke er mere end 150 år gammel, hvilket er ungt på den europæiske scene, men at de samtidig har en kulturarv, der strækker sig langt tilbage i tiden. Men hvor længe kan man så undskylde sig med at være en ung stat? Efter 2. verdenskrig bestemte italienerne sig for, at man ville have et demokrati, en ny struktur og en voldsom industrialisering. Men problemerne med korruption, magtmisbrug og høj statsgæld bliver ved med at blive nedrevet til den næste generation.

Beiter: Italienerne havde de bedste intentioner, da de valgte at lave deres stat i 1861. Men staten blev flækket sammen på en virkelig dårlig måde. Norditalien gik simpelthen ind og ribbede hele Syditalien, og det er først noget som historikere er begyndt at forske i for nylig. Der var nærmest tale om et folkemord. Men der er simpelthen ikke nogen decideret stat i nutidens Italien. Det er selvfølgelig groft sagt, men der er altså områder i Italien, fx i regionen Calabria, hvor staten intet har at skulle have sagt. Her er det udelukkende mafiaen, der bestemmer. Bevares, alle institutionerne er der, og man kan også se politimænd på gaden, men det er mafiaen, der bestemmer. Alle, der har magt, har til alle tider været bundkorrupte uanset partifarve, det er noget der går helt tilbage til starten af 1500-tallet; det er bare normen i Italien, at alle politikere meler deres egen kage. I nyere tid gik det galt med de allieredes landgang på Sicilien. Man løslod alle de mafiabosser, som fascisterne havde sat bag lås og slå og lovede samtidig amerikanerne, at kommunisterne aldrig ville få magten. Ved et af de første frie valg efter krigen fik kommunisterne så flertal på Sicilien, men det underkendte staten. Allerede der gik det galt igen med statens troværdighed.

Den kendte italienske historiker og politiker Giustino Fortunato (1848-1932) sagde altid, at "Staten Italien var en synd mod historie og geografi, og at en føderal samling af Italien aldrig ville komme til at fungere." Beviser den nuværende gælds- og ledelseskriser ikke, at han havde ret?

Sørensen: Fortunato var en stor kender af hele problematikken mellem syd og nord, noget der stadig gør sig gældende den dag i dag. Men man pålægger sig et forkert historiesyn, når man stiller sådan et polemisk spørgsmål. Hvad er succeskriteriet i Fortunatos øjne? Hvilket ideal anser

han for det rigtige? En ting er selvfølgelig, at centralisme måske ikke huer alle italienere og man kunne måske have valgt en anden model fra starten, men der er tale om kontrafaktisk historie. Staten Italien er der endnu, så noget må have fungeret på trods af Fortunato og andres spådomme.

Beiter: Forfatningen i Italien er faktisk ganske fin og Fortunato har ikke ret i sit udsagn. Jeg må her citere en anden mindst lige så kendt italiener, nemlig den afdøde forfatter Giuseppe Tomassi Lampedusa (1896–1957): ”Alt skal forandres, men alt skal blive, som det er.” Det er Italien i en nøddeskal. Det er ikke forfatningen, der er problemet, men simpelthen den manglende lederklasse i Italien. Italien har brug for en ny generation af ledere, men Italien skal nok bestå, så Fortunato vil kun blive ved med at tage fejl.

Kan det overhovedet komme på tale, at Italien bliver delt op i to lande, med et Norditalien der går solo uden syden?

Sørensen: I mine øjne er dét helt urealistisk. Det er også blevet understreget af den nye regering under Mario Monti, hvor man har oprettet et nyt ministerium for national samling, hvilket bestemt ikke faldt i god jord hos Liga Nord. Men når Liga Nord gennem tiden er blevet bedt om at redegøre for, hvor grænsen evt. skulle gå mellem nord og syd, så aner de det ikke engang selv. De taler altid om, at Paganien skal udgøre fundamentet for et nyt Norditalien, men der er ingen, der ved, hvor langt ned sydpå man skal.

Beiter: Jeg rejste rundt i hele Italien i det forgangne efterår og talte med en masse forskellige mennesker. Ikke en eneste sagde til mig, at de syntes, det var en god ide at splitte Italien op. Ingen kan svare på, hvad der egentlig er Italien, og er man fra Pisa, så hader man dem fra Firenze, osv. Men en deling af Italien er utopi.

Lederen af Aspen Institute Italia, en amerikansk tænketank, Marta Dassu skrev i den italienske avis La Stampa for nylig, at Europa har brug for et stærkt Italien. Hvorfor er det rigtigt? Kan vi ikke bare smide dem ud af EU og slippe for alle deres problemer?

Sørensen: Selvfølgelig har Dassu ret, når hun siger, at vi har brug for Italien. Vi har historisk altid haft brug for Italien i Europa – man plejer at sige, at 40 % af hele verdens kulturarv stammer fra Italien. Det er klart, at i nyere tid har Italien haft mere brug for Europa end omvendt, men hele den europæiske proces efter 2. verdenskrig var aldrig gået uden Italien. Den første traktat, der lagde kimen til nutidens EU var Rom-traktaten, store italienske ledere har i gennem tiden markeret sig kraftigt i Europa, her tænker jeg på bl.a. Romano Prodi, Giuliano Amato og senest Mario Monti. Så de historiske, tætte bånd mellem Italien og Europa skal bevares og styrkes for alles bedste.

Beiter: Italien er en stat i opløsning, da manglen på ledere er enorm. Men hvis man smider Italien ud af det europæiske samarbejde vil det være en katastrofe. Der er ingen økonomisk fordel ved at have en vild og ukontrollerbar økonomi liggende lige uden for sine grænser. Italien har til alle tider været alfa og omega inden for den europæiske kulturarv, så det er helt utænkeligt, at man skulle kunne undvære Italien i nutidens Europa.

Var staten Italien dømt til at fejle fra starten?

Sørensen: Sådan synes jeg slet ikke, man kan stille det op. Der er ikke tale om, at Italien er en ”failed state” på linje med fx Afghanistan eller Nordkorea. Italien er en stat med mange indbyggede problemer, men at sige, at staten var dømt til at fejle, er helt forkert.

Beiter: Det synes jeg bestemt ikke, man kan sige. Men Italien har arvet en masse problemer fra de mange korrupte ledere, der altid har siddet på magten i Italien, og det bliver nok aldrig anderledes.

Hvor længe holder Mario Monti?

Sørensen: Han har lovet, at han vil sidde valgperioden ud, altså til 2013. Det tror jeg faktisk, han kommer til. Monti er den, der kan og vil gennemføre økonomisk stramning i Italien, så man kan få stoppet den enorme statsgæld, der snart har været i umindelige tider. Uanset hvad så bliver det den samme koalition af partier, der bevarer magten fremover, om det så bliver med eller uden Monti. Der kommer dog ikke valg foreløbig, da et nyvalg i Italien vil straffe det italienske marked hårdt – der er simpelthen ikke råd til mere uro lige pt.

Beiter: Monti har ikke tid nok til alt det, han gerne skulle nå. Og Silvio Berlusconi, ham har man i mine øjne bestemt IKKE set det sidste til. Den mand vil kun det bedste for sig selv og ikke for Italien, så han skal nok komme tilbage igen. Monti holder ikke længe, for han kan formentlig ikke få flertal til alle de reformer, han vil gennemføre.

Hvorfor har italienerne i tre omgange valgt en mand som Silvio Berlusconi?

Sørensen: Berlusconi står ikke alene, men er leder af en koalition af partier, hvor han er den eneste, der i en lang årrække har haft styrke nok til at samle parterne. Man skal også huske, at Italiens valglov ligesom USA's siger: "the winner takes it all." Og så elsker italienerne en arketype som Berlusconi. Han fremmer og eksponerer den menige italieners holdninger. Når han har været ude at kritisere den dømmende magt, så elsker folket ham, for alle italienere synes, staten er imod dem.

Beiter: Italienerne vælger Berlusconi, fordi han ligner dem selv. Det er selvfølgelig mere komplekst end som så, men når jeg får dette spørgsmål om spasmageren Berlusconi, så tænker jeg altid tilbage på valgkampen i 2001. Dengang blev Berlusconi fanget af kameraerne, da han strakte sine alfaderlige arme ud til et ungt ægtepar og holdt deres baby i sine arme som en anden Kong Midas, der velsignede barnet med alt godt for fremtiden. Italienerne har ædt Berlusconis løfter om bedre tider for den enkelte råt, for i Italien tænker man først og fremmest på sig selv. Samfundssind er bestemt ikke udbredt, og selvom man siger, at italienerne er et romantisk folkefærd, så vil jeg snarere kalde dem et kynisk folkefærd. Den moderne italiener ligger i mine øjne tættere på Niccolò Machiavelli (1469-1527, kynisk rådgiver for krigsførende fyrster, red.) end på Andrea Bocelli (f.1958, smørttenor, red.).

David Jano (f. 1985) har en MA i Moderne Mellemøststudier fra Syddansk Universitet og en BA i Historie fra Københavns Universitet. Han har desuden læst på University of Haifa i Israel og er ekspert i Israelsk politik, kultur og historie.

Bruce Krasting: Italien kollapse inden for seks måneder, hvis ikke der gøres noget nu

Italien er tættere på en finansiel nedsmeltning, end de fleste aner. Et italiensk bankerot vil trække flere lande med i faldet, hvilket vil føre til en langvarig global depression. Den eneste mulighed for at redde Italien ligger hos Den Internationale Valutafond, som må hjælpe Italien nu og her med en intervention af hidtil uset størrelse. Det siger den tidligere hedge fund manager fra Wall Street Bruce Krasting til RÆSON. Om risikoen for et italiensk EU-exit: "For et år siden ville jeg have svaret, at risikoen var 1 ud af 100. For to måneder siden ville jeg have svaret 1 ud af 10. I dag er det 2 ud af 5."

INTERVIEW af Lasse Blaabjerg

Du skrev i søndags på businessinsider.com, at Italien absolut ingen mulighed har for at betale sin gæld af på markedsvilkår uden hjælp udefra. Skal det forstås sådan, at du ser Mario Monti's reformer som værende fuldstændig nyttesløse?

Jeg ser først og fremmest Monti som en opsynsmand. Reformen er ikke nyttesløs, men handler i bund og grund om ændringer fem og ti år ude i fremtiden. Reformen ændrer intet i dag, og det er et problem, fordi vi står i en økonomisk krise lige nu og her.

Du peger på Den Internationale Valutafond som det eneste svar på Italiens problemer lige nu og her. Men hvad med Den Europæiske Centralbank og udstedelsen af de famøse euroobligationer?

Angela Merkel har sat en grundig stopper for alle forsøg i den retning. Tyskland var for nogle dage siden vært for en auktion af tyske obligationer, som kort sagt gik katastrofalt med meget få interesserede købere. Dette kan ses som en advarselsslampe på, hvad der kan ske, hvis Tyskland involverer sig for dybt i denne krise. Dermed ikke sagt, at Tyskland og Den Europæiske Centralbank ikke er en del af løsningen. Det bliver dog mere og mere tydeligt, at de ikke har ressourcerne til at hjælpe hele Sydeuropa alene. Hvis de alligevel prøver på dette, med stor risiko for en gedigen fiasko, kan det ende meget, meget slemt for Tyskland. Det er jeg overbevist om, at det tyske folk er klar over.

Hvor sikker er du på dit postulat om, at Italien vil gå bankerot inden for seks måneder, hvis ikke Den Internationale Valutafond træder til? Det virker umiddelbart som et ret radikalt synspunkt.

Det er selvfølgelig umuligt at spå om fremtiden. Jeg er dog ret så sikker. Jeg er langt fra den ekspert på området, der har de dystreste forudsigelser. Den finansielle redaktør for Financial Times skrev i mandags, at den fælles valuta har højst 10 dage til at undgå et kollaps, og at der er behov for store beslutninger såsom en overgang til en finansiel union og opbygningen af et fælles europæisk finansministerium med udbredte befojelser.

Men din formodning om, at Den Internationale Valutafond vil gå ind og hjælpe Italien med et kolossalt beløb er bygget på rygter, som stammer fra kilder først publiceret i en af Italiens største aviser La Stampa, og...

...I know: Den Internationale Valutafond har nu afvist historien som pure opspind. Jeg tror dog stadig fuldt og fast på, at der er noget stort i gang.

Et stort problem ved en mulig intervention fra Den Internationale Valutafonds side er, at den højst sandsynligt bliver nødt til at gå igennem den amerikanske kongres for at finansiere det kolossale beløb. Set fra den vinkel, er det så overhovedet en realistisk mulighed?

Den Internationale Valutafond er USA. USA er bevidst om sit ansvar over for Den Internationale Valutafond. Obama støtter i høj grad EU, da han ved, at en recession vil skade USA under hans valgår. Med det sagt, vil der dog selvfølgelig være en masse støj fra Republikanernes side. Det er naturligt, når man tænker på scenariet, hvor USA tilføjer 250 milliarder dollars til en Europæiske hjælpekasse, mens stater som Californien, Illinois og Nevada går fallit. Hvis denne beslutning kom til afstemning, ville den blive afvist med det samme. Dette vil dog ikke ske – den amerikanske befolkning har ikke noget at skulle have sagt. Det er dog vigtigt at pointere én ting. Der vil ikke komme en runde to. Hvis den første pose penge viser sig ikke at være nok, vil det være meget svært for USA at hjælpe med store summer igen.

Hvordan ser du Den Europæiske Stabilitetsfond's rolle i alt dette?

Man kan tænke på situationen som en stol med tre ben. Den Internationale Valutafond og Den Europæiske Stabilitetsfond svarer til hvert sit ben. Det tredje ben kunne muligvis være Kina eller nogle af de andre økonomisk stærke stater. Dette er dog usikkert i dag. Et er dog sikkert: Sætter man sig på stolen i dag, så falder man.

Slutteligt: Hvordan vurderer du risikoen for, at Italien træder ud af EU?

For et år siden ville jeg have svaret, at risikoen var 1 ud af 100. For to måneder siden ville jeg have svaret 1 ud af 10. I dag er det 2 ud af 5. Det er stadig usandsynligt, men dog stadig en meget reel mulighed.

Lasse Blaabjerg (f. 1991) studerer International Business and Politics på CBS. Han er tidligere medlem af Liberal Alliances Ungdom og nu medlem af Radikal Ungdom.

Cameron: midt i et minefelt, men sikker i stolen

"Merkel og Sarkozy bluffer, når de kræver finanspagten indskrevet i traktaten", siger Messerschmidt, der mener, at Cameron meget vel kan ende med at komme ud af sin knibe som den store sejrherre. "Cameron står midt i et minefelt og må som en balletdanser danse på tåspidser for ikke at træde på en mine, der kan få det hele til at springe i luften. Alligevel har Cameron de gode kort på hånden og sidder sikkert i stolen som partileder og premierminister", siger Jakob Illeborg, DR-korrespondent i Storbritannien.

INTERVIEW af Lasse Marker, medlem af chefredaktionen

Baggrund: Ved EU-topmødet i december truede Cameron med at forhindre en traktatændring, som kræver alle 27 EU-medlemslandes underskrivelse, hvis ikke London City, der er et finansielt verdenscentrum, blev undtaget den nye strammere finansregulering. Merkel og Sarkozy nægtede at fritage London, og i stedet for en traktatændring indgik eurolandene en mellemstatslig finanspagt, der strammer budgetkravene og indfører automatiske sanktioner mod medlemslande, som ikke overholder kravene. Den 30. januar underskrev 25 EU-lande finanspagten med undtagelse af Storbritannien og Tjekkiet. Storbritannien er dermed mere isoleret end nogensinde før i EU-samarbejdet. Cameron er presset fra alle sider: EU-modstanderne i Camerons eget konservative parti ønsker en folkeafstemning om EU-medlemsskabet. Seneste meningsmåling viser, at et flertal af briterne ønsker at forlade EU. Merkel og Sarkozy presser på for at få finanspagten indskrevet i traktaten, mens finanssektoren vil henvende sig til en engelsk premierminister, der giver indrømmelser i forhold til London City. Spørgsmålet er: hvad gør Cameron nu? Rundt om bordet sidder Jakob Illeborg, DR-korrespondent i Storbritannien, Morten Messerschmidt, EP-medlem DF, og Ole Helmersen lektor på CBS med forskningsområde i britisk politik og samfund.

Jakob Illeborg, skitser for os det dilemma, Cameron står i.

Jakob Illeborg: Cameron står i den konflikt, som alle konservative har stået i de sidste mange år. Nemlig, at der i Camerons eget konservative parti er en euro-venlig fløj og en euro-hadsk fløj. Cameron står i midten og bliver trukket i fra alle sider. Den euro-skeptiske fløj har i lang tid buldret mod Cameron: han skal skabe en mere britiskvenlig profil og ikke logre med halen for EU. Finansiell City er en meget vigtig indkomstkilde for Storbritannien. Finansiell City bidrager med cirka 11 procent af den samlede skatteindkrævning og har desuden en lang række andre positive effekter. Den finansielle sektor er en sektor, som Storbritannien må og vil beskytte på alle tænkelige måder. Men nu har EU angrebet den med forslaget om skat på finansielle transaktioner. Cameron sagde i forbindelse med det genopblussede fjendskab mellem Storbritannien og Frankrig, at en skat på finansielle transaktioner i EU for Storbritannien vil svare til, at man lavede en skat på ost for Frankrig. Det var sagt i sjov, men viser, hvor alvorlig situationen er. Cameron befinder sig i en enormt vanskelig situation. På den ene side skal han behage sine egne og beskytte britiske interesser. På den anden side så han, hvor hurtigt Storbritannien kan blive isoleret i EU, da han meldte sig ud af finanspagt-klubben i december. Og det, tror jeg, skræmte mange politikere inklusiv Cameron selv.

Ole Helmersen: Man kan tilføje, at Cameron – hvis man kigger på hans politiske karriere – er en pragmatisk politiker. Han har ikke noget ideologisk forhold til EU, som tidligere konservative ledere har haft. Men nu har han det problem, at han på den ene side måske nok har en pragma-

tisk holdning, der vil diktere forsøg på at finde nogle fornuftige kompromisser i EU, men på den anden side skal han fodre EU-kritikerne i sit eget parti. Flere konservative ledere er før gået af på spørgsmålet om EU. Da Cameron den 30. januar trak sin tidligere veto mod at lade finanspagtlandene benytte EU's institutioner tilbage, var de EU-kritiske høje i hans eget bagland over ham med det samme. Hvis han ikke passer meget på, og hvis han giver sig bare en lille smule, kan han risikere at blive udfordret på sin post som partileder.

Får finanspagten betydning for finanssektoren i Storbritannien, selvom de ikke underskriver den?

Morten Messerschmidt: Både ja og nej. På det mikrofinansielle område får det kun indirekte påvirkning. I forhold til den makrofinansielle situation er finanspagten så relativ vag og konservativ, at det ikke vil få den store betydning. Men de nye krav om, at landenes strukturelle underskud højst må være 0,5 procent af BNP, og kravet om en golden rule, der skal indskrives i de nationale forfatninger eller tilsvarende bindende lovgivning, gælder kun for de 25 lande, der har underskrevet finanspagten.

Så når aviserne skriver, at Cameron gjorde Storbritannien til en politisk dværg på en enkelt dag ved at stille sig uden for finanspagten, hvad er det så for en konkret politisk indflydelse, som Cameron har givet afkald på?

Messerschmidt: Det er noget snak. Jeg er overhovedet ikke enig i den overskrift. Cameron kommer ikke til at sidde med ved de halvårige møder i euro-kredsen, hvor Danmark har fået lov at være med til hvert andet møde, fordi vi har sagt ja til finanspagten. Men sagen er, at der ikke kan træffes nogen beslutninger på de møder. For hele beslutningsprocessen, der handler om direktiver, forordninger og regler, ligger fast i traktaten. Og finanspagten ændrer jo ikke traktaten.

Så hvor meget indflydelse mister Cameron så reelt?

Messerschmidt: Han mister overhovedet ingen indflydelse. Storbritannien er stadig det tredje største land i EU og har enorm indflydelse, når der skal træffes beslutninger. Og det er svært at forestille sig, at det skulle ændre sig, fordi der er et enkelt EU-møde, som Cameron ikke bliver inviteret med til.

Merkel og Sarkozy vil have finanspagten indskrevet i traktaten, og forhandlinger om traktatændringer vil sandsynligvis begynde til marts. Cameron sagde 30. januar, at han igen vil nedlægge veto – ligesom han gjorde under topmødet den 8. og 9. december. Er Merkel og Sarkozy parate til at tvinge Storbritannien til et enten-eller-spørgsmål: opgiv London City eller forlad EU?

Illeborg: Den krig på ord, der har været mellem særligt Frankrig og Storbritannien, kan sagtens blusse op igen. Franskmandene taler om "solidaritet". Briterne kalder den "solidaritet" for "at bruge andres penge". Briterne vil ikke lade Frankrig og Tyskland diktere briterne på finansområdet. De meget hurtige udviklinger, der sker i EU nu, kan i yderste instans godt presse Storbritannien ud i en position, hvor fuldt medlemskab af EU ikke længere er plausibelt. Det er ikke overvejende sandsynligt, men risikoen lurer.

Hvilke indrømmelser vil Cameron forlange af Merkel og Sarkozy for at underskrive en finanspagt i en eller anden form?

Illeborg: Det helt essentielle for Cameron – og det han bliver nødt til at kæmpe for – er en fortsat beskyttelse af den helt særlige status, som det britiske finanscentrum har. Jeg tror, briterne har en klar fornemmelse af, at resten af EU ikke har forstået, hvad Finansiell Citys rolle er i verden

og i Europa. Eller hvor hårdt det vil ramme Storbritannien, hvis man begynder at regulere Finansiell City. Det afgørende er, at man ikke skader Finansiell City mere end nødvendigt, og at man heller ikke tager suverænitetsmuligheder fra briterne, når der skal tages beslutning om finanssemner. Det vil briterne ikke kunne leve med.

Vil Merkel og Sarkozy kunne blive tvunget til at acceptere, at London City ikke underlægges finanspagten, hvis de vil gøre sig forhåbninger om, at finanspagten skal indskrives i traktaten?

Illeborg: Det er det helt store spørgsmål og det springende punkt for, at Merkel, Sarkozy og Cameron kan blive enige. Briterne har længe sagt, at en skat på finansielle transaktioner er fint, så længe den er global. For det første fordi skatten så ikke vil ramme briterne særskilt. For det andet fordi det aldrig vil ske, da man aldrig får amerikanerne, canadierne og asiaterne til at gå med på den. Cameron må og skal kæmpe for Finansiell City lige gyldigt hvad.

Hvor store indrømmelser kan en britisk premierminister give EU i forhold til regulering af London City, hvis han skal bevare en reel chance for at blive genvalgt?

Helmersen: Ingen. Men netop fordi London City som finanscentrum er så vigtigt for Storbritannien, tror jeg, at Cameron faktisk har en mulighed for at forhandle nogle særlige vilkår for Storbritannien på det punkt med de øvrige EU-lande. Men han må tilbage i forhandlingslokalet. Bliver han siddende udenfor, vil han få meget svært ved at vinde lyd-hør hos resten af EU. Unionen har en lang tradition for at finde kompromisser, og jeg tror, at man også her vil finde et kompromis. For hverken Cameron eller resten af EU er interesseret i, at Storbritannien ikke er med. Men Cameron har det svært. Både på grund af voldsom EU-modstand i sit eget parti, og en stærk EU-kritik i medierne. Den nationale fortælling i Storbritannien igennem tabloidaviserne har i mange år været, at alt, hvad der kommer fra kontinentet, er noget skidt. Storbritannien klarer sig bedst alene.

Kommer finanspagten – i en eller anden anden form – til at blive indskrevet i traktaten?

Helmersen: Jeg tror, at der vil gå noget tid, inden man for alvor begynder at tage den diskussion. I første omgang tror jeg, at euro-landene vil forsøge at få finanspagten gennemført uden traktatændringer, fordi det er så akut at få gjort noget ved de her problemer. Traktatændringer er et ”can of worms to open up”. fordi man giver Storbritannien indrømmelser og særlige forbehold. Så er der måske også andre lande, der har nogle særlige ønsker. Så på det korte sigt, tror jeg, at Merkel og Sarkozy vil prøve at klare sig uden traktatændringer, og det kan blive en åbning for Cameron til at komme tilbage til forhandlingsbordet. Tidligere konservative premierministre Edward Heath, Margaret Thatcher og John Major havde også hårde synspunkter, men de blev ved forhandlingsbordet og brugte Storbritanniens indflydelse til at få indrømmelser. Cameron har sat sig uden for forhandlingslokalet, og det er ikke i Storbritanniens interesse.

Professor Peter Nedergaard og EU-minister Nicolai Wammen siger til RÆSON, at de forventer, at finanspagten bliver indskrevet i traktaten akkurat som Schengen-aftalen blev det.

Helmersen: Hvis de gennemfører det i den hast, så kan man godt få en dramatisk situation i Storbritannien. Cameron har lovet, at hvis det kommer til traktatændringer, så vil han udskrive folkeafstemning, og da flertallet af briterne ifølge den seneste meningsmåling ønsker at forlade EU, så kan det blive meget dramatisk. Det kan meget vel ende med, at

Storbritannien – måske ikke trækker sig ud af EU – men som minimum vil kræve en omfattende genforhandling af deres EU-medlemskab.

Messerschmidt: Jamen, det kommer slet ikke på tale. Finanspagten kommer ikke til at blive indskrevet i traktaten, for det går Storbritannien aldrig med til.

Hvad er det så for et ærinde, som Merkel og Sarkozy har, når de siger, at finanspagten skal indskrives i traktaten? Er det fordi de er urealistiske, eller har de en skjult dagsorden?

Messerschmidt: Man skal først og fremmest huske på, at finans- og valutamarkederne handler meget om psykologi. Det handler meget om, hvilket signal man er i stand til at sende. Merkel og Sarkozy – Sarkozy i særlig grad, fordi han gerne vil genvælges, når der snart er præsidentvalg i Frankrig – har enorm interesse i at vise, at de tror på projektet. Og det bliver stadig sværere for dem, fordi deres vælgere ikke gør det. Omkring 90 procent af tyskerne ønsker at smide Grækenland ud af euroen. Så det er en svær situation for Merkel. Derfor er hun nødt til at gå all in og insistere på, at finanspagten skal have den stærkeste retskraft overhovedet. Også selvom hun godt ved, at det ikke kan lade sig gøre. For man kan ikke ændre traktaten, hvis ikke alle lande er enige om det. Og det ville være selvmord for Cameron at gå med til en traktatændring, der vil få Storbritannien tættere på euroen.

Så er det et rent bluf fra Merkel og Sarkozys side?

Messerschmidt: Ja, men der er heller ikke brug for mere. Det eneste, der er brug for, er at sende et signal til markederne om, at de lande, der er en del af euroen, ønsker at respektere finanspagten på linje med, hvis den var i traktaten.

Men hvad giver markederne grund til at tro på det signal, når de ved, at Merkel og Sarkozy spiller et bluf-spil?

Messerschmidt: Det gør de heller ikke. Har du set aktiekurserne?

Men er det så en forfejlet strategi, som Merkel og Sarkozy har lagt?

Messerschmidt: Ikke hvis det alene handler om at indskrive de nye vækst- og stabilitetskrav i den del af traktaten, der i dag indeholder vækst- og stabilitetspagten. For Storbritannien vil ikke have noget imod, hvis man laver en kirurgisk meget præcis ændring, hvor man alene indskrifter det nye 0,5 procent-kriterium og golden-rule-reglen.

Der er snart præsidentvalg i Frankrig, hvor Hollande, der er meget kritisk over for finanspagten, står til at vinde. Er Camerons strategi at trække tingene i langdrag og håbe på at blive reddet af Hollande?

Illeborg: Det er et godt råd og en meget plausibel strategi. Og hvis jeg skal være ærlig, så tror faktisk, at det er Camerons strategi. Jeg tror på mange måder, at præsidentvalget i Frankrig kan vise sig at blive en lille redningsplanke for Cameron. Dels fordi det sandsynligvis vil udskyde beslutningsprocessen, og dels fordi Hollande, hvis han vinder, sandsynligvis vil genforhandle alle vilkårene omkring finanspagten. Derfor kan det være, at vi om et øjeblik står i en helt anden situation, hvis Hollande går hen og vinder. Det ændrer dog ikke ved den kontinuerlige problematik, der er ved at være konservativ premierminister, som Helmersen også taler om.

EU-modstandere i Camerons eget konservative parti vil have EU-medlemsskabet til folkeafstemning. Hvor sandsynligt er det, at Cameron udskriver en folkeafstemning om Storbritanniens EU-medlemskab?

Helmersen: Det afhænger af, hvordan forhandlingsforløbet kommer til at foregå. Cameron kan meget vel blive presset til at tage en folkeafstemning. Måske ikke om det fulde EU-medlemskab, men om aspekter

af det. Eller en folkeafstemning, der går på, at Cameron skal have rygdækning til at forlange forhandlinger af en række af vilkårene af Storbritanniens medlemskab. Cameron fremstår som tillidsvækkende, er god til at holde taler og står godt i meningsmålingerne – aviserne kalder ham ”Lucky David”, fordi han, uanset hvor dårligt det går med økonomien, fortsat stiger i meningsmålingerne. Alligevel er Cameron en forholdsvis svag premierminister, fordi det konservative bagland ikke har glemt fiaskoen ved valget i 2010: Han ikke skaffede dem det absolutte flertal, som alle havde regnet med. Og begynder han at ryste en lille smule på hånden, ligger snakken om et lederskifte ikke ret langt væk. Men hvis et lederskifte kommer, vil det formentlig først være efter det næste valg.

Illeborg: Jeg er på mange måder enig med Helmersen, men jeg mener ikke, at Cameron er helt så svag. For det første er der ikke nogen anden oplagt lederkandidat fra det konservative parti – der er simpelthen ikke nogen, der har Camerons karisma. Og for det andet er det lykkedes Cameron at balancere mellem højrefløjen i hans eget konservative parti og så det andet regeringsparti, liberal demokraterne. På nogle måder har det muliggjort, at Cameron har kunne føre en politik, der var ham mere personlig kær, end han ellers ville have kunnet. Liberal demokraterne har fået meget af skylden for de ting, som Cameron måske også gerne selv ville igennem med. I forhold til en folkeafstemning, så er det bestemt ikke noget, man ønsker, hvis man har det mindste ønske om at blive i EU. I sidste meningsmåling fra december ville 43 procent af briterne forlade EU, og kun 36 procent ville blive i EU. Så ”be careful what you wish for” (pas på med, hvad du ønsker, red.), for begynder man at stemme om forandringer, kan det hurtigt udvikle sig til noget, som ikke er i Storbritanniens interesse.

Så selvom den konservative højrefløj kræver en folkeafstemning om EU-medlemsskabet, og selvom Cameron er udsat for massiv kritik for ikke at vedholde sit veto om, at finanspagt-landene kan bruge EU-institutionerne, så vil vi ikke – når det kommer til stykket – se en folkeafstemning om EU-medlemsskabet?

Illeborg: Nej. Det tror jeg ikke, de tør. Cameron er ikke modstander af EU. Han er for EU, men vil ikke være styret af EU.

Kan Cameron løbe fra sit løfte og gennemføre en traktatændring uden en folkeafstemning, hvis han skal gøre sig forhåbning om at blive genvalgt?

Helmersen: Det afhænger af, om han kan lykkes med at konstruere en traktatændring, så den ikke er suverænitetssafgivende. Tidligere premierministre, blandt andet Tony Blair, slap af sted med at løbe fra sit løfte om en folkeafstemning om EU-spørgsmålet ved at fremlægge traktatændringen som noget, der ikke var så alvorligt. Cameron kan måske også overleve at løbe fra sit løfte om en folkeafstemning. Men det kræver, at han kan dreje debatten i Storbritannien væk fra spørgsmålet om suverænitetssafgivelse over på et spørgsmål om økonomi. Hvis Cameron kan skabe en fortælling om, at Storbritannien er så tæt økonomisk forbundet med resten af EU, og at det vil gøre økonomisk ondt at trække sig ud af EU, så kan han måske overbevise befolkningen om nødvendigheden af en traktatændring.

Og Cameron vil se sig presset til at løbe fra sit løfte om en folkeafstemning?

Helmersen: Ja, jeg tror ikke, at han tør udskrive folkeafstemning.

Illeborg: I det lange løb bliver det svært for Cameron, at overleve et løftebrud af den karakter. Man kunne derfor forestille sig et scenarie, hvor man laver en delikat afstemning om nogle ting, som ikke er så vigtige, og som briterne så kan få lov til at give et rungende nej til. På den

måde kan Cameron holde sit løfte, briternes EU-skepsis blive hørt, og Storbritannien kan blive i EU. Problemet er, at det ikke vil være nok for Camerons EU-skeptiske bagland. Cameron går rundt i et minefelt, og som en balletdanser skal han danse rundt på tær for ikke at træde på en mine, der kan få det hele til at springe i luften. Det vil blive svært, men han har indtil nu klaret det udmærket.

Seneste meningsmålinger viser, at et flertal af briterne vil forlade EU. Hvis der var folkeafstemning i morgen ville Storbritannien med al sandsynlighed stemme nej, og måske forlade EU, sådan som Lissabon-traktaten fra 2009 giver mulighed for. Er det ikke et farligt spil, som Merkel og Sarkozy spiller?

Illeborg: Jo. For et EU uden Storbritannien vil være et ret forkvaklet EU. Derfor vil Cameron også kunne appellere til fornuften hos Merkel og Sarkozy eller den kommende franske præsident om, at presser de Storbritannien for meget, risikerer de at presse Storbritannien ud af EU. Cameron kan sige: ”pas nu på, vi er allerede presset nok. I risikerer at tvinge Storbritannien ud i et enten-eller-spørgsmål, som kan betyde, at Storbritannien forlader EU”.

Messerschmidt: Briterne vil sige nej til en hvilken som helst traktatændring, som de bliver forelagt. Men man skal huske på, at der meget vel kan være noget pistol-politik i det her. Cameron lovede også en folkeafstemning om Lissabon-traktaten i 2009, men han krøb ynkeligt væk fra sit løfte, efter han var blevet valgt som premierminister. Så der kan meget vel være en pistol-politik i, at man hele tiden øger indsatsen i håb om, at der ikke er nogen, der kalder ens bluf.

Så du mener ligesom Helmersen, at Cameron vil krybe fra sit løfte om en folkeafstemning?

Messerschmidt: Ja, det tror jeg.

Og mener du som Helmersen, at Cameron vil kunne overleve som premierminister, hvis han løber fra sit løfte?

Messerschmidt: Det har han gjort før, og det kan han gøre igen. Hvis du ser målingerne i dag i forhold til de britiske partier, der opstiller til EU-parlamentet, så står UKIP, som ønsker Storbritannien helt ud af EU, til at få de fleste pladser. Men på grund af det britiske valgsystem (flertal i enkeltmandskredse, red.), kan UKIP ikke komme i det britiske underhus, fordi de ikke få over 50% af stemmerne i nogen valgkredse. Derfor sidder Cameron relativt sikkert i sædet.

Så sidder Cameron i virkeligheden med de gode kort på hånden?

Messerschmidt: Ja, det kan man godt sige. Eventuelle traktatændringerne vil blive meget små, og det vil gøre, at Cameron kan gå ud at sige, at han har presset Tyskland og Frankrig til det yderste, og at traktatændringerne ikke vil betyde noget for Storbritannien, fordi de alene vil omfatte eurolandene og de lande, der har medgivet, at de vil være med. Og så vil Cameron få kommissionen til at tilbagetrække forslaget om en Tobin-skat, som Kommissionen har spillet ud med for netop at have noget at give briterne.

Så Cameron kan ende med at komme ud af sin knibe som den store sejrherre?

Messerschmidt: Ja, det mener jeg bestemt.

Helmersen: Jeg ved ikke om Cameron har trumfkortet, men han har en fornuftig forhandlingsposition, fordi tyskerne og franskmændene jo slet ikke er interesseret i, at Storbritannien forlader EU. De seneste par måneder har den ikke fået for lidt på retorikken fra hverken franskmændene eller briterne. Men under det hele ligger er en politisk dagsorden, som ikke når avisernes spalter. Man diskuterer de her ting på

formentlig noget mere fornuftig vis. Jeg forventer, at man finder en eller anden form for kompromis, der gør, at briterne ikke bliver presset af de øvrige EU-lande til at holde en folkeafstemning. Hvis, der blive tale om en folkeafstemning, kommer det nok snarer på grund af nogle interne politiske forhold i Storbritannien.

Så i den kommende tid vil vi komme til at se et forløb, hvor Tyskland og Frankrig og Storbritannien vil nærme sig hinanden og give indbyrdes indrømmelser?

Helmersen: Ja, for situationen er så alvorlig, at man bliver nødt til at finde en løsning.

Helmersen siger, at hvis det kommer til en folkeafstemning, så vil det være på grund af indre politiske forhold i Storbritannien og ikke på grund af pres fra Tyskland og Frankrig. De liberale er rasende over, at Cameron har isoleret Storbritannien. Kan de finde på at forlade regeringen?

Illeborg: Det umiddelbare svar er et klart nej, fordi de liberale har stået så svagt i meningsmålingerne siden valget. Selvom Nick Clegg og liberal demokraterne på det sidste har fået lidt oprejsning, så er deres vælgertilslutning fortsat så lav, at det ville være politisk selvmord at forlade regeringen. Så det taler også for, at Cameron er lidt mere sikker i stolen, end man lige skulle tro. For de liberale skal opleve en helt anden vælgertilslutning, før de tør gøre noget som helst. De liberale er meget forsigtige, fordi de ved, at de konservative har et potentielt kort: hvis Cameron på et tidspunkt ligger rigtig godt til i meningsmålingerne, kunne han måske finde på at udskrive valg.

Så Cameron står i virkelighed stærkt trods problemer fra alle sider?

Illeborg: Ja, selvom han står midt i et minefelt, så er der så mange ting rundt om Cameron, der gør, at andet end Cameron som partileder og premierminister ikke rigtig er muligt. Så selvom Cameron står midt i så enormt mange problemstillinger, og nogle af dem nærmest er uløselige, så sidder han alligevel sikkert i stolen. Der ikke er nogen stærk oppositionsleder, og de liberale er nærmest helt udtværet.

Helmersen: Jeg er enig. Cameron står stærk på den måde, at der ikke er nogen oplagt modkandidat i hans eget parti, Labours Mitt Milliband er en svag oppositionskandidat, og de liberale kunne ikke drømme om at forlade regeringen og tvinge Cameron til at udskrive valg i utide. Men Camerons problem er fortsat, at han ikke har autoritet i sit eget parti i forhold til EU-spørgsmålet.

Cameron har allerede givet Nick Clegg og de liberale indrømmelser ved at tilbagetrække sit veto mod at lade finanspagt-landene benytte EU's institutioner. Har de liberale en forhandlingsposition til at kunne få flere indrømmelser fra Cameron?

Illeborg: Forholdet mellem Nick Glegg og Cameron er bedre personligt, end mange tror. Og jeg tror, at Clegg vil få nogle lunser kød af Cameron, når det passer. Forstået på den måde, at Clegg kan stå oprejst – eller i hvert fald nogenlunde oprejst – i sit eget parti. Men det er svært at se de liberale sætte nogen som helst dagsorden, fordi de herved vil risikere regeringens stabilitet i fremtiden.

Storbritannien handler i stigende grad med resten af verden og i mindre grad med Europa. Hvad kan det på sigt betyde for Storbritanniens position i EU?

Illeborg: En meget vigtig detalje er, at Storbritannien i høj grad selvfølgelig ser sig selv som en del af Europa, men i mindst ligeså høj grad og i stigende grad som en del af den engelsk talende verden, som en del af

G7 og G20 – og at den britiske handelstendens klart er, at man handler mere og mere med alt andet end Europa. Europa-problematikken vil derfor ud i fremtiden på et tidspunkt måske ændre sig, fordi Europa bliver lidt mindre vigtigt for Storbritannien, end det er i dag. Sker det, så har vi en helt ny situation. Man godt kunne forestille sig et EU med en helt anderledes deltagelse fra Storbritanniens side, end tilfældet er i dag.

Helmersen: Det er en interessant betragtning, som jeg er meget enig i. Den stigende britiske handel uden om Europa kan blive interessant i den interne EU-debat i Storbritannien fremover. Den kan måske give ekstra ammunition til de folk i Storbritannien og i det konservative parti, som ønsker en anderledes position for Storbritannien i EU.

Hvad er tidshorizonten for det her scenarie?

Helmersen: Det er vanskeligt at sige, men inden for en ti-års-periode kan det godt begynde at slå igennem for alvor i debatten i Storbritannien.

Lasse Marker (f. 1986) er medlem af RÆSONs chefredaktion. Han har to bachelorgrader fra Københavns Universitet – en i Dansk og en i Statskundskab – og er kandidatstuderende på Statskundskab og Historie på KU. Desuden ansat på Politiken.

Montis første 100 dage: en ny slags politiker reformerer Italien ud af krisen

Fredag 24. februar kunne Mario Monti fejre sine 100 første dage som premierminister. Han har på kort tid formået at vende den ellers synkende skude kaldet Italiens økonomi, vurderer eksperter.

Af Helle Asbjørn Sørensen

For Italiens nu 100 dage gamle premierminister blev fredagen næppe markeret med hverken champagne eller serpentiner. I modsætning til den stereotype italienske politiker – hvem sagde Silvio Berlusconi? – overtog Mario Monti nemlig ikke embedet af egoistiske grunde: Han ville redde Italiens økonomi. Måske er det netop det, der gør ham til kaptajnen, der kan styre Italien uden om et økonomisk forlis.

Kaptajnen uden Berlusconi-tendenser

I midten af november i fjor valgte rigmanden Silvio Berlusconi at trække sig som Italiens premierminister ovenpå store indenrigsøkonomiske problemer. Den 69-årige økonomiprofessor og tidligere EU-kommisær, Mario Monti, blev indstillet til at overtage posten af landets præsident Giorgio Napolitano. Med et parlamentsflertal i ryggen blev han endelig taget i ed den 16. november. Selvom han fra flere kanter blev set som den perfekte afløser, er Mario Monti ikke en typisk italiensk politiker. Han er uddannet i økonomi og management. Han tager udtalt afstand fra at fremme egeninteresser gennem partipolitik. Han prydes ikke af hentehaar på toppen.

Ifølge professor i statskundskab ved Københavns Universitet og ekspert i politisk økonomi, Peter Nedergaard, er han en unik figur i italiensk politik:

”En italiensk politiker har normalt enten været en levebrødspolitikker, der har haft politik som sit erhverv og sjældent har kunnet andet end at være politiker. Eller også har det været en politiker, som har haft ambitionen om at gavne sin private virksomhed via politik. Mario Monti er hverken det ene eller det andet. Derfor er han en sjælden race i italiensk politik. Det gør ham troværdig”.

Den behagelige og bedstefaderligt udseende politiker fra Lombardiet er anderledes uegennyttig og blev premierminister for fædrelandets skyld. Han ønsker ikke at gavne sig selv. Han ønsker at redde Italiens skrantende økonomi.

Den økonomiske krise i Italien

Om end prisværdigt bliver landsfaderønsket ikke let at opfylde. Mario Monti overtog lidt mere end en vanlig lederstilling fra Berlusconi. Ifølge italiensk professor i økonomi, Filippo Reganati, består Italiens økonomiske udfordringer både i kortsigtede finansielle problemer og langsigtede strukturelle problemer. Han kalder de kortsigtede Italiens økonomiske krise:

”At have et højt skattetryk, højt forbrug og en meget lav vækst af BNP er et problem for markedet. Hvorfor? Fordi det betyder, at folk føler, det er meget risikabelt at købe din gæld. Derfor vil de have en højere rente. I de seneste 3-4 år har renten været ret lav internationalt set. Italien har derimod oplevet stigende gældspres i samme periode. Landet har derfor ikke været i stand til at reducere sin gæld i en periode, hvor renten ellers

var ret lav. Det er et troværdighedsproblem for markedet,” siger han til RÆSON.

Efter adskillige år med røde tal på budgetbalancen har Italien oparbejdet en gæld på 120 procent af BNP. Ubalancen mellem landets indtægter og udgifter skyldtes primært et svært reducerbart, også kaldet sticky, offentligt forbrug kombineret med et skattetryk, der havde ramt loftet. For at dække udgifterne måtte Italien sælge statsobligationer. Renten rendte over 7 procent, og markedet var begyndt at miste tilliden til, at Italien var i stand til at tilbagebetale sine statsobligationer. De udenlandske markeder antog, at Italien ikke var i stand til at tilbagebetale sin gæld, og at landet derfor var faretruende tæt på rentedøden.

En tikkende bombe under det internationale samfund

Hvor grelt de finansielle problemer end lyder, udgør de strukturelle udfordringer imidlertid et langt større problem for Italiens økonomi:

”Italien er et land med relativ lav stigning i produktiviteten. Det medfører meget lav vækst af BNP. Da Italien indtrådte i EU’s monetære union, mistede de et vigtigt instrument i den italienske økonomi: devaluering. Devaluering er en måde at opnå fordele i markedet uden at gøre noget. Man devaluerer sin valuta og bliver konkurrencedygtig. Nu afhænger Italiens konkurrencedygtighed af produktivitet. Men der er ikke blevet gjort noget for at øge produktiviteten. Det er det primære problem i landet,” siger Filippo Reganati.

Sammenlignet med andre EU-lande, eksempelvis Tyskland, har Italien en lav stigning i produktiviteten, og det svækker konkurrenceevnen. Uden indgreb vil det på længere sigt stagnere den samlede vækst af BNP og resultere i et økonomisk sammenbrud. EU’s tredjestørste økonomi stod over for betydelige udfordringer både på kort og langt sigt. Mario Monti overtog derfor ikke blot premierministerposten i Italien, men også en tikkende bombe under det internationale samfund.

Monti bag roret

Mens omverdenen gjorde klar til stiv kuling fra syd, trak Monti i arbejdsbukserne. Han smøgede ærmerne op og stillede sig bag roret på den synkende skude. På sine 100 første dage har han formået at adressere Italiens kritiske økonomi på effektiv vis. Allerede den 4. december kunne han præsentere regeringens sparepakke, der skulle imødegå Italiens kortsigtede, finansielle problemer. Inden udgangen af 2014 skulle Italien spare hele 20 milliarder euro. Monti ville skabe balance på budgettet fra 2013, reducere gælden og på sigt stimulere væksten. Hans plan er i god tråd med den indsigt, der efterhånden er bred enighed om blandt medlemslandene i EU: Vi kan ikke ekspandere os ud af krisen.

Peter Nedergaard mener, Montis strategi er fornuftig. Den kontraktive finanspolitik skal i første omgang nedbringe gælden. Det vil sænke renten, som på længere sigt skaber ny vækst i Italien. Fremadrettet vurderer Peter Nedergaard, at gælden kan afvikles, fordi markedet genfinder tilliden til Italien.

”Det er ikke noget, der er slået igennem på gældsprocenten endnu, og der skal stadigvæk ske meget med hensyn til at få den nedbragt. Men Monti har taget de første skridt. Vi er i begyndelsen til en løsning. Vi er ikke ved slutningen af processen, men vi er i begyndelsen til en løsning af Italiens gældsproblemer. Det vigtige er her, at markedet tror på, at han kan komme igennem krisen,” forklarer Nedergaard.

Det italienske arbejdsmarked skal reformeres

Ifølge Filippo Reganati har Monti endog også formået at dæmme op for Italiens mere langsigtede, strukturelle problemer. For at øge produk-

tiviteten og væksten har han fremsat en række initiativer, der skal liberalisere det italienske marked. Han vil blandt andet liberalisere apoteker, taxiselskaber, advokatfirmaer og forsikringssystemet. Samtidig har han igangsat en reformering af Italiens ellers dybt tabuiserede arbejdsmarked. I slutningen af maj vil forskellige interessegrupper mødes med regeringen for at ændre systemet. Italiens arbejdsmarkedssystem er kendt for en lang række detailreguleringer og privilegier, der mindsker virksomhedernes produktivitet. Monti ønsker eksempelvis at afskaffe den omstridte artikel 18, der forhindrer virksomheder med over 15 ansatte i at fyre medarbejdere. Overordnet er hans ambition at bevæge sig mod øget flexicurity. Virksomhedernes produktion forberedes, hvis Monti finder den rette balance mellem fleksibilitet i ansættelse og afskedigelse på den ene side og social sikkerhed for arbejdsløse på den anden side.

Liberaliseringen af markedet er endnu på et relativt beskedent niveau. Det skyldes, at Monti navigerer inden for et begrænset parlamentarisk spillerum. Forslagene er et tåleligt kompromis for alle parter, hvilket optimerer chancerne for at få lovændringerne vedtaget. Omvendt har Monti sat en ganske unik reformproces i gang. Italien lider under udtalt korporatisme, og markedet har tidligere været præget af mere sporadiske lovændringer. Man forsøgte sig med adskillige modeller fra udlandet, men fik sjældent de enkelte markedsdele til at arbejde sammen. Montis initiativ åbner det stærkt konservative land for ændringer. Hans forsøg kan måske få delmængderne til at spille mere harmonisk sammen og sikre økonomisk vækst i fremtiden.

På trods af at Monti er begrænset parlamentarisk, strukturelt og kulturelt, har han altså formået at iværksætte en omfattende reformation af italiensk økonomi. Montis største problem er, ifølge Filippo Reganati, tidsmangel: ”Jeg tror, han er manden, der kan ændre økonomien, men han står over for et tidsproblem”. Det italienske parlamentsvalg løber allerede af stabelen til marts næste år. Monti har i virkeligheden få måneder tilbage til at færdiggøre arbejdet. Allerede godt på vej lader han dog til at være den bedst kvalificerede til opgaven. Han er gennem sit tidligere virke fortløbig med det økonomiske system. Han er også anerkendt internationalt. Samtidig har han noget, som er vigtigt for en midlertidigt indsat premierminister: befolkningens tillid.

En ny slags politiker

Ifølge meningsmålinger støtter hele 60 procent af italienerne Mario Monti efter hans første periode som premierminister. Det er en betydelig andel i en kultur, der er dybt mærket af flere års politikerlede. Filippo Reganati forklarer, at italienerne i øjeblikket gennemlever kulminationen på deres frustrationer: de mærker presset på skattetrykket, låget på lønstigningerne og ungdomsgenerationens arbejdsløshed. Hele den italienske befolkning er begyndt at indse, at politikerne har skabt den økonomiske elendighed, som de lider under i dag.

Samtidig har italienerne et anderledes syn på Monti. Han går eksemplarisk i front for økonomisk ansvarlighed ved at afvise at modtage løn for sit politiske arbejde. Han bekæmper de illegitime elementer i italiensk politik ved at gå i krig mod skatteunddragelsen, reducere omkostningerne til landets politiske ledelse samt modarbejde nepotisme. Han forsøger med sin strategi at fordele ofrene bredt udover den italienske befolkning. Han kræver ofre fra både sig selv og sine politiske kollegaer. Linjen vinder befolkningens tillid. Ifølge Peter Nedergaard er medviljen fundamentalt. Finanspolitisk udgør det en mindre betydelig andel, men det er centralt i kraft af en øget legitimitet til Montis politik. Montis popularitet kan nemlig ses som et pres i partipolitikken: ”Det er ikke vigtigt i sig selv, men det er vigtigt, fordi det ligger pres på de politiske partier i parlamentet”

Som det ser ud nu, ville Monti med stor sandsynlighed vinde befolkningens mandat til at fortsætte som premierminister, hvis han udkræver parlamentsvalg i morgen. Det giver de øvrige partier i parlamentet en interesse i at imødekømt Montis politiske linje, frem for at fremprovokere et mistillidsvotum og forsøge at afskedige ham. Hans initiativer er altså ikke blot fornuftige økonomisk set. De er også realiserbare, fordi befolkningen – indtil videre – støtter op om dem.

Italien er ikke det nye Grækenland

Selvom han klarer sig godt, er Monti ikke nået sikkert i havn endnu. Den almindelige italiener på gaden stiller stadig spørgsmålstejn ved, om statsbankerot i virkeligheden er at foretrække over den elendighed, man dagligt står model til. Det kan lyde som en genklang af den græske offentligheds modstand mod yderligere besparelser. Hvad sker der så, når man spørger, om Italien stadig kan risikere at ende som sin sydeuropæiske nabo? Grækenland har en gæld, der skal reduceres fra hele 160 til 120,5 procent af BNP inden 2020. Selv med et lån på 240 milliarder euro fra de øvrige EU-lande, skal grækerne virkelig spænde livremmen i de følgende år. Er de ikke villige til det, er næste station statsbankerot.

Peter Nedergaard mener dog ikke, at Italien er det nye Grækenland. Ifølge ham har Italien et langt mere robust udgangspunkt end sin nabo. Med en utrolig konkurrencedygtighed, især i Norditalien, og en større privat opsparing, synes Italien bedre rustet til at imødekømt udfordringerne:

”Udgangspunktet er helt anderledes i Grækenland. Grækenland er i ekstrem grad i dårlig forfatning. Italien har langt mere at byde på. De har en langt mere robust økonomi, de har en langt bedre udgangssituation, og så har de Monti,” siger Nedergaard til RÆSON.

Det er endnu for tidligt at sige, om Italien får skabt balance på budgettet, vinder markedets fulde tillid og begynde at afskrive gælden. Og det er endnu alt for tidligt at vurdere, om Italien får gennemført de nødvendige liberaliseringsreformer til også i fremtiden at sikre øget produktivitet og vækst. Men med et bedre udgangspunkt og med Monti i front er Italien godt rustet til sine økonomiske udfordringer.

Mario Monti kunne fredag skrive 100 arbejdsdage som Italiens premierminister på cv’et. Med en fornuftig plan, befolkningens tillid og lidt god vind i sejlene kan han muligvis også tage æren for at have reddet landets økonomi.

Helle Asbjørn Sørensen er bacheloret i Statskundskab fra Aarhus Universitet.

Silvia Francescon: Monti har reddet Italiens økonomi, men italienerne lider stadig

Den italienske teknokratregering har trods reformmodstand fået landets økonomi på rette spor. Men italienerne lider stadig under den internationale krise, og den eneste holdbare løsning er et Europas Forenede Stater, mener Silvia Francescon, der leder ECFR's Italienafdeling.

INTERVIEW af Helle Asbjørn Sørensen

Hvad har Mario Monti gjort for Italien?

Monti har truffet de rette nødforanstaltninger. Fra begyndelsen indførte han disciplin og nøjsomhed i økonomien. Han hævede pensionsalderen til 66 år for kvinder og 67 år for mænd. Han gjorde det klart, at den yngre generation ikke kan betale for den ældre generation. Han implementerede en sparepakke på 25 milliarder euro. Han gennemførte en række tiltag, og hans handlinger var drevet ud fra et koncept om fornyet finanspolitisk disciplin, men også behovet for vækst. Mario Monti blev tilkaldt for at adressere en nødsituation. Det var et spørgsmål om Italiens overlevelse. Med den del af opgaven har han haft succes. Markedstallene er klart i bedring. Spørgsmålet er, om samfundet også er i bedring? Det er en langt større udfordring, og Monti har brug for mere tid. Her taler vi om rødderne i samfundet, og det kan han ikke ændre på kort tid. Nu forsøger han at håndtere arbejdsmarkedet, som er et område, ingen regering forud for ham har været i stand til at røre ved. Selv for en teknokratisk regering er det en enorm udfordring. Alle de indledende nødforanstaltninger kunne han implementere egenrådigt. Men langsigtede tiltag, som for eksempel arbejdsmarkedsreformer, skal igennem trepartsforhandlinger – ikke mindst med fagforeningerne. Og de siger: Nej tak, artikel 18 (der forbyder arbejdsgivere med over 15 ansatte at fyre sine medarbejdere uden grund, red.) forbliver uberørt. Det stiller Monti over for store problemer, men han står ved, at reformen i det mindste skal diskuteres i parlamentet. Dermed er initiativet tilbage hos de tøvende politiske partier, der – med det kommende valg i baghovedet – nødt vil påtage sig ansvaret for en sådan reform. Det er derfor endnu for tidligt at sige, hvad der kommer til at ske.

Monti træder efter al forventning tilbage ved parlamentsvalget i marts måned næste år. Kan han nå at gennemføre reformer inden da?

Tiden er knap. Men det bliver spændende at se, om der rejser sig en mulighed for at forlænge Montis periode. Han har altid sagt, at han ikke ønsker at stille op til parlamentsvalget. Men lad os se, hvad der sker – måske han begynder at finde fornøjelse i arbejdet? Men det er et vigtigt spørgsmål, hvad der kommer til at ske, og valget i marts næste år er lige på trapperne. Jeg er ikke sikker på, at Monti har den tid, han behøver. Der er behov for omfattende reformer af landet, og det er ikke noget, man kan gøre på få måneder.

Samtidig er det vel ikke tilstrækkeligt at reformere. Er det ikke afgørende at sikre stabilitet og kontinuitet i reformerne?

Jo, bestemt. Jeg vil nødigt lyde udemokratisk, men på en måde ville man ønske, at Monti havde en længere periode til at få alting i orden. Men selvfølgelig skal der være valg og lad os se, hvad der sker. Der er risiko for, at vi går nogle skridt tilbage. I den forbindelse ligger der også en svær opgave i at få italienerne til at forstå, at initiativerne er gode for dem.

Spørgsmålet er, om han har befolkningen på sin side? Meningsmålinger viser 50-60 procent afhængig af, hvilke man kigger på.

At ønske tiltagene kontra at have dem implementeret og anerkendt i samfundet, er to forskellige ting. Har tiltagene overhovedet betydning, hvis de mister al deres legitimitet og effekt ved implementeringen i samfundet?

Monti sagde, han ville ændre det italienske samfund og italienerne. Og netop dét er han faktisk i færd med at gøre. Han nøder den yngre generation til at finde arbejde. Han understreger vigtigheden af ikke at tage ting for givet, at man skal gøre sit bedste og arbejde hårdt for at få succes. At intet er definitivt. Der er et attitudeproblem i dele af det italienske samfund. Men omvendt handler det i andre dele om overlevelse. For øjeblikket favoriserer det italienske system eliten i samfundet. Hvis du er en professor, kan du blive i dit embede resten af livet. Selv dine børn har gode chancer for at gå samme vej. Men hvad med den student, der arbejder hårdt, men ikke favoriseres af systemet? Hvis ingen kunne tage sit arbejde for givet, kunne en anden tage pladsen. Derfor er det afgørende med arbejdsmarkedsreformer. Men en ting er at øge fleksibiliteten på arbejdsmarkedet (en del af regeringens reformplan, red.). En anden ting er at gøre op med uligheden i samfundet. Store dele af samfundet er udelukket fra adgang til uddannelse. Men regeringen har ikke indset den realitet, og det er et problem. For dele af samfundet er problemerne langt mere alvorlige end en gældskrise. Monti er vant til at omgås mennesker med høj uddannelsesmæssig baggrund, men hvordan kan han fortælle en 50-årig, der vågner klokken fire om morgenen og arbejder hårdt hele dagen, at han skal opsøge nye udfordringer og finde andet arbejde? Regeringens kommunikation forholder sig ikke til virkeligheden.

Hvis vi vender blikket udad, har den økonomiske krise i de europæiske lande fremprovokeret en politisk krise i den Europæiske Union. Det har startet debatten om, hvordan man kan genopfinde EU og dermed redde unionen fra sammenbrud. Der synes at florere fire mulige scenarier: at anvende smuthullerne i den nuværende Lissabontraktat, at bevæge sig mod en politisk union i en ny traktat, at slanke eurozonen eller at lade EU opdele sig i to grupperinger med forskellige ambitionsniveauer. Hvad er dit standpunkt i den debat?

Personligt mener jeg, at det er tid til at lave en politisk union. Hvis man indser, at krisen ikke blot er økonomisk, men også politisk, ser man behovet for at være mere visionær. Nogle mennesker i Europa arbejder med den målsætning. I Italien er der en stigende debat blandt eliten om netop dette. Selv i Tyskland synes synspunktet at vinde fodfæste. Folk begynder at efterspørge bæredygtig vækst og endda en politisk union. Selv Angela Merkel synes at ændre mening.

En ting er vel den ideelle vision for Europa, men er den realiserbar?

Francescon: En vision kan være praktisk. Vi snakker eksempelvis om at øge det europæiske budget til fem procent. Det indebærer ikke øget beskatning af de europæiske befolkninger, men blot at overføre opgaver til overstatsligt regi. Hvorfor har vi 27 ambassader i hvert land, når vi kan have én? Hvorfor har vi 27 militærstyrker, når vi ikke kan blive enige om en strategi for Afghanistan? Alene i de to områder, er der mange penge at spare.

Men udfordringen er vel, at EU hviler på et demokratisk fundament, og at befolkningernes støtte er ultimativ. I lyset af Lissabontraktatens beskedne udbytte i 2009, er din vision så realistisk?

Jeg mener, det er realistisk at have europæiske valg, hvor folk føler sig som rigtige, europæiske borgere. I dag er de europæiske valg ledet af nationale partier med nationale kandidater. Vi skal have rigtige valg med europæiske partier. Hvorfor ikke vælge præsidenten for Kommissionen eller præsidenten for det Europæiske Råd direkte? Vi skal skabe entusiasme for projektet og skabe en europæisk folkefølelse. Det indebærer ikke, at vi skal forsømme landenes traditioner eller sprog. Forskellighed er godt, men samhørighed er vigtigt. Det vil gøre os stærkere både i fælles værdier og i egeninteresser. I dag konkurrerer 27 lande om Kinas og USA's opmærksomhed. De enkelte nationer ville være langt bedre rustet, hvis de kunne tale med én stemme frem for 27 forskellige. En verden ledet alene af Kina og USA er en udemokratisk verden. Europa står for demokrati og menneskerettigheder. Vi ser ikke vores eget potentiale. Der er et manglende led mellem vores reelle styrke og den, vi udstråler udadtil.

Hvad sker der de næste to-tre år?

For mig at se, overlever Europa kun som en politisk union. Vi står over for at miste Europa, hvilket vil være et stort tab for verden. Så jeg stiller mig positiv over for ændringer i retning af øget politisk integration. For få år siden var det kun skøre, tossede og naive mennesker, der talte om et Europas Forenede Stater. I dag fortæller min frisør mig om muligheden for en føderal stat. Min fornemmelse er, at debatten vokser, og at den vokser hurtigt. I medierne – blandt karikaturtegnere, komikere og tv-programmer – er der øget opmærksomhed på den Europæiske Union. I sidste ende, kunne krisen være begyndelsen på noget godt.

Så krisen er muligvis ikke enden, men snarere begyndelsen for den Europæiske Union. En slags held i uheld. Har Monti fået Italien til at ride med på den bølge?

Det har han bestemt – han har givet Italien en stemme på den europæiske scene. Det er utroligt, at han har formået at genvinde omdømme og troværdighed på så kort tid. Monti har en baggrund i de europæiske institutioner. Han var et stærkt medlem af den Europæiske Kommission. Han har sine forbindelser, og han gør et fremragende arbejde i at få Italien tilbage på dagsordenen. I mit virke – i arbejdet med de europæiske institutioner, rejserne til udlandet, mødet med kolleger fra andre hovedstæder – kan jeg personligt mærke forskellen. Førhen var jeg nærmest flov over italiensk politik. I dag er det anderledes. Du føler dig mere respekteret i udlandet. Førhen så man Merkel og Sarkozy få sig et godt grin over Berlusconi til en pressekonference. Jeg brød mig ikke om det, men det var nu engang billedet på Italien. I dag vil de aldrig grine ad Monti. Faktisk er de henrykte over at blive set sammen med ham.

Helle Asbjørn Sørensen er bachelor i Statskundskab fra Aarhus Universitet.

Ulla Holm: Fransk præsidentvalg – Sarkozy og Hollande vil føre samme EU-politik

Politiske analytikere fremhæver ofte, hvor uenige Sarkozy og Hollande er, når det kommer til fransk EU-politik. Men i virkeligheden lægger de to kandidater op til samme linje på en lang række punkter. Spørgsmålet er ikke, hvordan politikken skal se ud, men hvordan den skal føres ud i livet.

ANALYSE af Ulla Holm, PhD. Seniorforsker DIIS

De europæiske ledere venter med spænding på udfaldet af det franske præsidentvalg. De frygter, at Frankrig vil gå enegang, ligegyldigt hvem af de to stærkeste præsidentkandidater, Nicolas Sarkozy og Francois Hollande, der løber med sejren. Begge kandidater er i løbet af foråret kommet med forslag, som ikke huer de andre EU-ledere. Sarkozy vil ændre Schengen-aftalen. Hollande vil genforhandle finanspagten. Sarkozy siger, at hvis EU-landene ikke bliver enig om en ændring, så vil Frankrig gå enegang og selv indføre skrappe regler for arbejdskraftens frie bevægelighed. Hollande erklærer, at han går imod fransk ratificering af finanspagten, hvis ikke der tilføjes et afsnit om vækst og beskæftigelse. Præsidentkampen mellem gaullisten Nicolas Sarkozy og socialisten Francois Hollande bliver derfor ofte fremstillet som en kamp mellem et økonomisk liberalt EU og et socialt EU. Sarkozy vil føre ansvarlig økonomisk politik i forhold den store gældskrise, de fleste EU-lande står i. Hollande tænker mere i vækst og beskæftigelse end i at overholde budgetdisciplinen.

Analyserne holder ikke stik

Polariseringen af de to hovedkandidaters EU-politik holder imidlertid ikke vand. De to kandidater er nemlig enige på en lang række punkter. De er begge fortalere for et beskyttende EU. De mener begge, at et stærkt EU skal dæmme op for globaliseringens effekt på fransk og europæisk socioøkonomisk udvikling. De er begge stærke tilhængere af, at EU skal investere i store fælles energi- og industriprojekter. De blæser begge til kamp mod 'illoyal handelskonkurrence' fra ikke-EU-medlemslande. De vil, at EU skal indføre reciprocitet. Det vil sige, at der skal gælde fælles handelsregler for EU-medlemsstaterne og ikke-medlemsstater. Sarkozy plæderer desuden for 'buy European act'. Den ide blev oprindeligt lanceret af flere europæiske socialdemokrater. Den involverer, at EU vedtager en lovgivning, der giver de virksomheder, der producerer i EU, fortrinsret til offentlig støtte. Et sådant lovgivningsforslag ligger langt væk fra en økonomisk liberal tankegang. Men der ligger allerede et udkast til en 'reciprocitetsakt' på EU-kommissionens bord. Hvis EU ikke indfører akten, truer Sarkozy med, at Frankrig vil gå enegang med at købe europæisk. Det er ren valgdemagogik for at bejle til arbejdsløse potentielle vælgere.

Enige om den økonomisk krise

Både Sarkozy og Hollande er også tilhængere af, at den europæiske centralbank (ECB) skal støtte vækst og beskæftigelse ved at investere i store fælles EU-projekter og give lån til gældsplagede lande. Det er Tyskland lodret imod. Merkel mener, centralbanken skal være uafhængig og kun bekæmpe inflation. Under forhandlingerne om finanspagten fremførte Sarkozy det franske krav, men blev mødt af Merkels absolutte *nein*. Merkel sagde også nej til Sarkozys ønske om at indføre euroobligationer.

tioner. Men Hollande er stærk fortalere for sådanne obligationer. Spørgsmålet om euroobligationer vil altså også komme på EU-dagsordenen, hvis Hollande bliver præsident. Begge kandidater går desuden ind for indførelse af skat på finansielle transaktioner. Sarkozy har med vanlig frimodighed udtalt, at hvis EU ikke indfører den, vil Frankrig selv indføre en skat på en halv procent. Det er rent spil for det folkelige galleri, men endnu engang udtryk for, hvordan franske nationale interesser gøres til et EU-problem.

Den store uenighed er ikke stor endda

Selv når det kommer til et alvorligt stridspunkt, er de to kandidater mere enige, end de giver udtryk for. EU skal nemlig ikke alene beskytte mod økonomisk og finansiel globalisering. Unionen skal også beskytte mod illegal immigration. Sarkozy lod en mediebobbe springe i marts, da han meddelte, at han ville suspendere fransk medlemskab af Schengen-aftalen, hvis ikke kontrollen blev yderligere styrket ved EU's ydre grænser inden et år. Det er igen spil for galleriet. Sarkozy ønsker dels at vise, at han kan sætte sig igennem i EU-regi og dels at tiltrække potentielle højrepopulistiske stemmer. Sarkozy har også lige 'glemt' at sige, at EU-kommissionen på tysk, italiensk og fransk opfordring for øjeblikket undersøger, hvordan grænsekontrollen kan styrkes. Hollande har godt nok taget afstand fra Sarkozys trussel om suspension, men han har ikke sagt, at han ikke også vil have styrket kontrollen. Han truer blot ikke med suspension.

Uenigheder trods alt

Sarkozy og Hollande er langt hen ad vejen enige om den franske EU-politik. Det, de er uenige om, er, hvordan politikken skal føres ud i livet. Sarkozy vil foretrække et mellemstatsligt EU-samarbejde, hvor Det Europæiske Råd styrkes, og hvor EU-kommissionens politiske magt svækkes. Samtidig ser han gerne, at både eurogruppen og Schengenlandene bliver udstyret med en regering, et parlament og en præsident. Det står i klar modsætning til den mellemstatslige tilgang. Men formålet er at opdele EU i forskellige magtcentre, som Det Europæiske Råd skal styre. Visionen involverer en øget rivalisering mellem EU-landene og en tendentiell fragmentering af EU-konstruktionen.

Hollande er meget forsigtig i forhold til EU-institutionernes udvikling. Han taler først og fremmest om et demokratisk EU, hvor EU-kommissionen og EU's præsident skal vise større ansvarlighed over for EU-parlamentet. Men han definerer ikke nøjere, hvad han mener med 'ansvarlighed'. Han ønsker, at alle hidtidige traktater overholdes, og at Frankrig ikke går enegang. Men det kræver, at Hollande ikke selv gennemtvinger en genforhandling af finanspagten. Med Sarkozy får EU en aktivist, som har svært ved at lytte til andre EU-lande. Med Hollande får EU en forsigtig mand, som måske har svært ved at tage beslutninger.

Både Hollande og Sarkozy trækker i land, hvis de vinder

Fælles for de to præsidentkandidater er også, at de sandsynligvis vil trække i land, når de først sidder i embedet. Hvis Hollande vinder, er det svært at forestille sig, at han siger til Merkel: "hør her, vi er desværre nødt til at begynde forfra. Frankrig vil en ny pagt." Det er mere sandsynligt, at han vil komme med en politisk erklæring om, at Frankrig vil arbejde for en omformulering af finanspagtens formål. I februar udtalte Hollande, at en præcisering af og en tilføjelse til pagten var nødvendig. Altså ikke en ny pagt, men et afsnit i pagten. Men der er vist ikke megen tvivl om, at Hollande satser på, at kritikken af finanspagtens fokus på budgetdisciplin tager til over alt i EU. Hvis de tyske socialdemokrater kommer til magten

i 2013, regner han også med at få støtte fra Tyskland til at tilføje et afsnit om vækst og beskæftigelse. Sarkozy vil på sin side sikkert standse sin tale om suspension af fransk medlemskab af Schengen. Han vil nok heller ikke tale om fransk enegang i indførelse af skat på finansielle transaktioner. Uanset hvem der sidder på præsidenttaburetten efter den 6. maj, bliver EU-kritikken nedtonet til fordel for samarbejde. De to kandidaters EU-markeringer er mere valgkampsretorik end realpolitik.

Ulla Holm er PhD. Seniorforsker DIIS (dansk institut for internationale studier). Speciale i fransk indenrigs – og udenrigspolitik samt i Nordafrika.

Carlos Gaspar: Portugal har ikke brug for en ny hjælpepakke – men det har EU

Politisk stabilitet og hårde indgreb leder langsomt Portugal ud af krisen. Men ifølge chefen for det Portugisiske Institut for Internationale Relationer, Carlos Gaspar, må EU stå sammen om at løse krisen på europæisk niveau, hvis landet skal nå helskindet igennem.

INTERVIEW af Helle Asbjørn Sørensen

Hvad har man gjort i Portugal for at bedre den økonomiske krise?

Portugal har været i dyb krise i mange måneder, og det står endnu ikke klart, hvornår landet vil komme sig. Man forhandlede en hjælpepakke (på 78 milliarder euro, red.) med den Europæiske Kommission, den Europæiske Centralbank og den Internationale Monetære Fond. Det kostede hårde indgreb i portugisisk økonomi. Det har bremset økonomien, og landet er nu i recession. I begyndelsen af i år, steg i arbejdsløsheden også. Tallet er nu omkring 14,5 procent og dermed på sit højeste niveau i det portugisiske demokratis levetid. Så såvel økonomiske som sociale konsekvenser af krisen rammer portugiserne hårdt for øjeblikket – og sådan fortsætter det i de kommende måneder. Men Trojkaen (den Europæiske Kommission, ECB og IMF, red.) har rost den portugisiske regerings implementering af indgrebene. Den har forpligtet sig til at yde sit ypperste for at få tiltagene på plads inden for den fastlagte – og temmelig rigide – tidsramme. Samtidig gør man en indsats for at reformere arbejdsmarkedet og indføre flexicurity-modellen. Planen er stadig til diskussionen i parlamentet, men der er enighed blandt partierne og fagforeningerne om, at øget fleksibilitet på arbejdsmarkedet og bedre understøttelse for arbejdsløse er den bedste model. Det er positivt, at landet tilsyneladende er på rette spor. Samtidig er det positivt at observere den politiske dimension af krisen. I Portugal er krisen blevet håndteret inden for demokratiets rammer. Man forhandlede med Trojkaen inden parlamentsvalget, og siden kom et nyt flertal til; den socialistiske regering blev erstattet af en koalitionsregering med partierne på midten og til højre for midten. Men begge blokke støtter hjælpepakken, og det sikrer en bredt, parlamentarisk konsensus om tiltagene. Det har på intet tidspunkt været nødvendigt at indsætte teknokratiske regeringer som i Grækenland og Italien. Det ser jeg som en sejr for det portugisiske demokrati.

Nogle analytikere har påpeget, at Portugal ligesom Grækenland kan få brug for en ny redningspakke. Arbejdsløsheden stiger. Gælden var på 110 procent af BNP i 2011. Det offentlige underskud er tredoblet i de første to måneder af 2012: fra 274 millioner euro sidste år til 799 millioner euro i år. Hvis man kigger på de nøgletal, er det så ikke et sandsynligt, at en ny redningspakke blive nødvendig?

Jeg tror det ikke, for situationerne er vidt forskellige. I Portugal er der politisk stabilitet. Der er hverken social konflikt eller vold. Det er meget vigtige forskelle. Samfundet har ikke reageret som i Grækenland, og derfor evnede regeringen at implementere de nødvendige tiltag. Det er klart, at Portugal ikke kan værges sig mod, at EU's økonomiske situation ændrer sig drastisk. Problemerne kan eskalere i Spanien eller Grækenland, hvilket vil påvirke Portugal. Men det mest plausible er, at landet bliver på sporet og ikke får brug for en hjælpepakke.

I Grækenland eskalerede samfundets vrede først, efter man for alvor mærkede besparelserne. Kan man forestille sig, at den portugisiske befolkning reagerer med vrede, frustration og sågar vold, når de begynder at kunne mærke indgrebene?

Ja, det er en mulighed. Folk har grund til at være vrede på deres regering. Ikke mindst på grund af arbejdsløsheden. Det er hårde tider nærmest overalt i Portugal. Men jeg mener, det er vigtigt at understrege, at vi indtil nu har set en situation med politisk stabilitet uden vold eller konflikt. Det er svært at vide, om de sociale betingelser er forværret i morgen, men landet står stærkt i forhold til at undgå social splittelse.

Er du ikke bange for, at den recession, vi ser i Portugal i dag, vil forværres af de meget strenge krav og lede landet tættere på sammenbrud som i Grækenland?

Der er ikke alternativer til at følge kravene. I min optik ville en undvigelse netop føre til, at Portugal langsomt bevæger sig mod scenariet i Grækenland. Det skal regeringen for alt i verden undgå. Derfor må Portugal, og portugiserne betale den høje pris, der hedder recession. I år er økonomien skrumpet med 3 procent af BNP og – værre endnu – har landet det høje arbejdsløshedsniveau. Men der er intet alternativ. Partierne har forpligtet sig til at give planen tid til at få effekt. De har sat deres lid til den europæiske løsningsmodel. Det er afgørende, at man anerkender dybden i krisen. For den økonomiske krise er national, men den er også europæisk. Portugal kan gøre sit for at holde krisen i skak, men det er ikke bare en portugisisk, græsk eller irsk krise. Det er en europæisk krise, der kalder på en europæisk løsning. Så planen med streng nøjsomhed og tunge besparelser i Portugal er blot en lille del af løsningen. Det giver landene tid, mens vi venter på de nødvendige, politiske betingelser for at drive den Europæiske Union fremad og løse krisen på europæisk niveau.

Hvad er de "nødvendige, politiske betingelser"?

I de seneste 12 måneder er der sket en evolution i den europæiske konsensus. For et år siden havde man en rimelig fastlåst, europæisk politik. Der var en grundlæggende modstand mod at øge den økonomiske styring af euroen ved eksempelvis at indføre fælles finanspolitik. I dag har man en ny traktat, der netop øger styringen. Den fiskale pagt er et udtryk for, at vi bevæger os tættere på en fælles fiskal union, og det er i min optik det rette spor. EU skal integrere dybere. Det er en langsom proces, men krisen har tvunget lande som Portugal til at indføre de nødvendige reformer. Det er strenge indgreb, såvel økonomisk som socialt, og de var nok ikke blevet gennemført, hvis situationen ikke havde været så kritisk. Portugal er ikke alene om at bestræbe sig på nye løsninger – krisen har også tvunget det Europæiske Råd og de enkelte medlemsstater til at bevæge sig mod dybere integration.

Andre ville indvende, at krisen tværtimod har fragmenteret EU. For mindre end en måned siden talte man eksempelvis om at ekskludere Grækenland fra eurozonen. Men du mener snarere, at landene integreres yderligere i en ny traktat?

I dag har EU allerede en ny traktat; den fiskale pagt. Det er et skridt i den rigtige retning, men jeg siger ikke, det er tilstrækkeligt. Vi skal udvikle en teknisk, økonomisk styring i unionen. Den findes ikke i dag. EU er nødsaget til at integrere dybere mod en fiskal union – og det er krisen, der skal lede den proces.

Så krisen er katalysator for dybere integration?

Jeg tror, der er to vigtige faktorer, der driver EU mod dybere integration. Den mest vigtige er krisen i sig selv. Man skal anerkende, at krisen

ikke blot er national – den er europæisk. Og man skal anerkende, at krisen ikke blot er økonomisk – den er politisk. Det er en krise, der skyldes manglende integration og koordination i EU. Hvis man anerkender det, kan man løse krisen. Hvis ikke man anerkender det, så vil det lede til fragmentation og desintegration i unionen. Jeg er overbevist om, at de store magter i EU, herunder også Tyskland, anerkender det scenarium. Så krisens natur vil langsomt bevæge unionen fremad. Den anden faktor er, at landene har en fælles interesse i at genvinde unionens konkurrenceevne i det internationale, økonomiske system. Det kræver politisk stabilitet, men også tættere koordination af den økonomiske politik. Det er ikke noget, man fokuserer så meget på i øjeblikket, men det vil blive vigtigere over de næste par måneder. EU skal definere en international, europæisk strategi. I dag har EU ikke den fælles strategi, der kan imødekomme forandringerne i det internationale, politiske system. EU aner eksempelvis ikke, hvordan den forholder sig til nye atommagter.

Man kan argumentere for, at EU lige nu er meget langt fra det scenarium?

Det er også rigtigt, hvis man så på EU for et år siden. Men jeg tror, at betingelserne for krisen har vækket folk. For 12 måneder siden ansåede alle krisen som problemer i de enkelte lande. Og det er det så sandelig også. Men da krisen ramte Italien for seks måneder siden, ændrede folk indstilling. Man indså, at krisen er europæisk. Med det viste muligheden for en ny traktat sig. Man begyndte at finde en europæisk enighed og løsning på krisen. Den fiskale pagt var oprindeligt kun målrettet eurozonens 17 lande, men endte med at blive underskrevet af alle medlemsstater med undtagelse af Tjekkiet og England. Det signalerer en anerkendelse og bevidsthed om, at krisen er europæisk og kræver en europæisk løsning. For 12 måneder siden var EU bestemt på det forkerte spor mod desintegration og splittelse. Men jeg mener ikke, det er tilfældet nu.

Hvordan ser du Portugals rolle i det fremtidige EU?

I øjeblikket er Portugals anseelse i EU meget lav. Portugal skal først langsomt komme sig over krisen og genvinde sin økonomiske stabilitet og troværdighed i europæisk regi. Det tager tid. Men Portugal skal efterstræbe mere end det. Portugal kan blive en vigtig spiller i EU. Unionen skal finde en fælles strategi, herunder også en fælles sikkerheds- og forsvarspolitik. Og Portugal har et godt resumé, når det kommer til diplomatiske og militære sikkerhedsstrategier. Portugal er en udadvendt nation med stærke diplomatiske bånd til vigtige allierede for Europa. Landet har deltaget betydeligt i alle stabiliserende missioner både i EU og NATO i de seneste 20 år. I øjeblikket afhænger europæisk politik meget af Tyskland, og det vil fortsætte sådan de næste måneder. Men derefter skal Portugal også kigge mod nye alliancer. Mod Danmark, England og Frankrig, der har vist sig villige til at engagere sig i sikkerhedsspørgsmål og internationale fredsoperationer. Eller mod Italien, Frankrig og Polen, der ønsker at udvikle den økonomiske styring i EU. Så hvis EU kan finde enighed om en øget økonomisk styring og øget aktivisme i internationale relationer, så har Portugal en oplagt mulighed for at styrke sin position i EU.

Helle Asbjørn Sørensen er bachelor i Statskundskab fra Aarhus Universitet.

Torreblanca: regeringen har reformeret Spanien uden om hjælpepakke

Den spanske regering har gennemført de nødvendige reformer for at bringe den private sektor på fode og derved bremset landets økonomiske deroute. Men Spanien er samtidig et eksempel på, at EU's politik dikteres af de stærkeste medlemslande frem for medlemslandene i fællesskab, mener José-Ignacio Torreblanca, der leder ECFR's Spanienafdeling.

INTERVIEW af Helle Asbjørn Sørensen

Hvad har Mariano Rajoys regering gjort for at imødekomme den økonomiske krise i Spanien?

I de knap fire måneder Rahoyregeringen har siddet ved magten, har de formået at vedtage fire store reformpakker, som adresserer hovedproblemerne i spansk økonomi. Initiativerne rækker over den finansielle sektor, den offentlige sektor, arbejdsmarkedet og styringen med regionerne. Man har gennemført en række besparelser, som fremgik af årets budget. Regeringen har sammensat en omfattende arbejdsmarkedsreform. Den har gjort hovedrent i det finansielle system, herunder styringen med bankerne, og den har forbedret kontrollen med de selvstyrende regioners økonomi ved at ændre på systemet for økonomiske overførsler. Særligt de to sidstnævnte problemer har været kerneårsagerne til Spaniens økonomiske krise i dag. Det er et imponerende og vigtigt stykke arbejde. Men hvis man sammenstiller det med den tidligere regerings tiltag, vil man se, at Spanien har været på det rette reformspor i et godt stykke tid. Allerede i maj 2010, da man begyndte at se de spæde tegn på krise, reformerede den forhenværende regering pensionssystemet – blandt andet ved at hæve pensionsalderen – og implementerede en række besparelser.

Hvis man skæver til Grækenland og Italien, hvor reformprocessen har mødt stor modstand, hvordan skal vi så forklare succesen i Spanien?

Man kan ikke sammenligne Spanien og vores sydeuropæiske naboer. Problemerne er vidt forskellige. I Grækenland og Italien havde man en gæld over 100 procent af BNP, og man formåede ikke at nedbringe gælden i årene med økonomisk vækst. Spanien, derimod, havde i 2007 kun en gæld på 37 procent af BNP, og der var samtidig overskud på budgetbalancen. Helt grundlæggende udspringer problemerne i Grækenland og Italien af den offentlige sektor, mens de i Spanien skal findes i den private sektor. Spanien har i de seneste år lånt penge til ekstraordinært lave renter. Hvis man kombinerer det med et boom på ejendomsmarkedet, der resulterede i en høj privat gæld i bankerne, så har man en farlig cocktail. Det er ikke situationen i hverken Grækenland, Italien eller Portugal. Det er nærmere oplagt at sammenligne Spanien med Irland, der også er en åben økonomi med lave renter. Hvis man skal sætte den anskuelse på spidsen, skyldes krisen i et vist omfang, at man netop behandlede alle patienterne med samme medicin, selvom diagnoserne er vidt forskellige. Jeg vil vove den påstand, at det nuværende gældsproblem i Spanien er konsekvensen af, og ikke årsagen til, den økonomiske krise. Selv i dag har Spanien en lavere gæld end Tyskland, og det viser, at Spaniens krise ikke er af samme støbning som Grækenlands og Italiens.

Skyldes succesen også, at samfundet hidtil har mødt besparelserne og reformerne med nærmest stoisk ro – der var generalstrejken den 29. marts, men derudover har regeringen tilsyneladende haft støtte til sin politik?

Ja, bestemt. Spaniens regeringer har en historik, der viser, de ikke er bange for at gennemtvunge besparelser. Tværtimod. Derfor er det spanske folk langt bedre rustet til initiativerne. Demonstrationerne i forbindelse med generalstrejken er selvfølgelig et udtryk for, at man strides hen over det politiske spektrum. Men jeg mener ikke, det på nogen måde udfordrer regeringens styrke eller den førte politik. Regeringen har det absolutte flertal i parlamentet, og man gennemførte de omfattende reformer på ganske kort tid.

Så du anser ikke generalstrejken med voldsomme demonstrationer i især Barcelona som andet end en mindre forhindring?

Nej, jeg mener, det er forventeligt, at fagforeningerne mobiliserer folk, når man ændrer i de overenskomster, arbejdere har fulgt i årevis. Det ville være mærkeligt, hvis man ikke havde set en form for reaktion. Oppositionen har også kritiseret regeringens plan. Men episoderne er ikke udtryk for en grundlæggende skillelinje mellem folket og politikerne.

Trods den succes, du beskriver, har flere spekuleret i, at Spanien får brug for en hjælpepakke. Man spår et fald i væksten på 1,7 procent af BNP i 2012, og arbejdsløsheden er nu på hele 22,8 procent. Kan en hjælpepakke blive aktuel?

Det er rigtigt, at der var en del hysteri omkring, at Spanien måske får brug for en hjælpepakke. Man fortæller sjældent de positive historier i nyhederne, så historien blev hurtigt ført frem, og alles øjne vendte sig mod Spanien. Bekymringen bunder i det faktum, at det går langsomt med at vende nøgletallene. Men det er en bevidst strategi, at bankerne beskærer priserne langsomt og progressivt. Så jeg mener ikke, man objektivt set kan finde belæg for en redningspakke. Regeringen har vist sig i stand til at levere de nødvendige resultater. Det samme har Portugals regering. Tyskland har anerkendt, at Spanien er på rette spor, men markedet skal selvfølgelig teste troværdigheden.

Er du heller ikke nervøs for, at den strenge nøjsomhed i Spaniens budget kan give bagslag og forværre krisen, som tilfældet var i Grækenland?

Nej, jeg er overbevist om, at folk ved, at den konservative regering må indføre massive besparelser. Den strategi har den nuværende regering hele tiden været åben omkring, og den fik alligevel et flertal bag sig i november. Folket ved, besparelserne er på vej og anser dem dybest set for fornuftige. Spanien har haft en reformkultur siden 1986, hvor man imødekom høj arbejdsløshed med omfattende ændringer i industriktoren. Igen i 1993 og 1996 implementerede man en række reformer for at leve op til reglerne for eurosamarbejdet. Så det spanske folk har prøvet det før. De ved, at når landet går svære tider i møde, så må man ty til nøjsomhed i budgettet. Omvendt vil folk selvfølgelig kende fremtidsudsigterne med reformerne. Men ingen tvivler på det fornuftige i regeringens plan. De ser den som en nødvendig, omend ikke en tilstrækkelig, betingelse for at komme helskindet ud af krisen. Hvis vi vender os mod markedet, ser det også positivt ud. Ingen er ikke nervøse for, at Spanien ikke kan tilbagebetale gælden. Det frygter markedet til gengæld, når det kommer til Italien og Grækenland. Derfor var det nødvendigt at indsætte teknokratiske regeringer. Men i Spanien virker det politiske system og politikerne evner at påtale problemerne. Så Spanien har bestemt et vækstproblem, men ikke et troværdighedsproblem over for markedet.

Hvis den Europæiske Union fortsat plæderer ensidig nøjsomhed og ikke inddrager væksttiltag, mener nogle, at man ikke kan udelukke et græsk exit og – i sidste instans – et EU med to grupperinger. Hvordan forestiller du dig EU om 2-3 år?

Et todelt EU er ikke skelsættende. Vi har allerede to spor i Europa i dag i kraft af den monetære union. Det er ikke problematisk, fordi ethvert land til enhver tid kan tilslutte sig eller forlade eurozonen. EU har indtil videre været i stand til at håndtere forskellige ambitionsniveauer landene imellem. Men problemet opstår, hvis man ekskluderer lande fra at deltage, så vi skal sikre os, at det ikke bliver en realitet. Det gør man ved at opstille en række regler og betingelser, som – hvis mødt – giver adgang for alle. Jeg anser det ikke for en reel fare, at Grækenland ekskluderes fra eurozonen, for man ved, det vil få alvorlige konsekvenser for EU's omdømme og troværdighed. Derimod ser jeg en fare for, at institutionerne mister magt, og at man marginaliserer de mindre medlemsstater. Det er ikke ønskeligt, at vi om 2-3 år får en union med svage institutioner i kernen og stærke medlemsstater. Hvis vi ser en massiv overførsel af magt fra overstatslige forhandlinger i Parlamentet og Kommissionen til mellemstatslige forhandlinger mellem medlemsstater og i det Europæiske Råd, så har vi et problem. Sandheden i dag er, at det ikke er institutionerne, der styrer os gennem krisen, men de stærkeste medlemsstater. Man kan overveje, om det er, fordi institutionerne ikke havde instrumenterne og ikke var forberedt på krisen. Under alle omstændigheder er det nødvendigt at give dem muligheden for det i fremtiden.

Så du ser gerne en traktat, der giver mere magt til institutionerne?

Ja, og hvis vi ikke får en sådan traktat, så får det store konsekvenser for den demokratiske legitimitet i EU. Man kan ikke lave økonomisk styring på baggrund af mellemstatslige forhandlinger. Den relative magtforskel mellem medlemsstaterne imellem er for stor. I dag ser vi enkelte lande sætte dagsordenen, mens andre bliver bedt om at stille og følge påbuddene. Det er ikke holdbart. Lige nu har unionen hænderne fulde med at løse sine økonomiske problemer, så der har ikke været tid til at overveje, hvordan organisationen skal se ud efter krisen. Men den fiskale pagt vidner om en gal tendens. Den er ikke udtryk for et kompromis, som alle lande kunne forholde sig til. Den er udtryk for, hvad de rigeste medlemsstater ønsker.

Helle Asbjørn Sørensen er bachelor i Statskundskab fra Aarhus Universitet.

Græsk valg: det nye parlament kommer ikke til at sidde længe

Den økonomiske krise står øverst på dagsordenen, når grækerne går til valg på søndag. Udenrigspolitiske satsninger, der kunne sætte Grækenland i førersædet i EU og på Balkan, kommer derfor til at vente. Det vurderer Loukas Tsoukalis, leder af den udenrigspolitiske tænketank ELLAMEP, der samtidig ser store muligheder i et udvidet græsk samarbejde med Rusland og Kina.

INTERVIEW af Helle Asbjørn Sørensen

Kortlivet græsk regering undervejs. Den økonomiske krise overskygger valget i Grækenland. Befolkningen har fået nok af nedskæringer og straffer de to store partier, PASOK og Nyt Demokrati, ved at strømme ud på fløjene. Ekspertter vurderer, at valget alligevel munder ud i en koalitionsregering mellem de to, men spår den samtidig en kort levetid. RÆSON dækker valget gennem en række analyser og interviews.

Grækenland er i dag plaget af økonomisk krise og står svagt i EU. Efter Murens fald i 1989 blev mulighederne for samarbejde og -handel udvidet i Østeuropa. Det har specielt været synligt ved engagementet i Balkanregionen. Grækenland er i dag den største investor i Albanien, Makedonien og Bulgarien samt den tredjestørste i Serbien og Rumænien. I 1980'erne, inden europæiseringen slog igennem, var den græske udenrigspolitikken mere reaktionær og uforudsigelig end i dag. Kan vi fremover forvente et kriseramt Grækenland, der vender tilbage til 1980'ernes udenrigspolitik?

Den økonomiske krise kan påvirke græsk udenrigspolitik i begge retninger: Grækenland skal stabilisere offentlighedens tillid og opbygge konkurrenceevnen. Samtidig skal Grækenland blive mere aktivistisk udenrigspolitisk set. I dag er landet i forandring. Vi kan se en udvikling mod bedre konkurrencedygtighed, en stabil økonomi og en fornyet rolle som pioner i regionen. Men vi kan også se, at Grækenland vender sig indad. Det betyder, at landets geostrategiske position og diplomatiske evner ikke udnyttes til fulde. Krisen er dyb, og samfundet er frustreret. Det giver plads til populister med forsimplede løsninger og udenlandske synde-bukke. Omvendt er der naturligvis også politiske stemmer, der taler for en fornuftig udenrigspolitik. Jeg ser gerne, at Grækenland atter bliver kilde til stabilitet i Balkanregionen, og at relationen til Tyrkiet forbedres. Det ville gøre en stor fordel, ikke mindst på energiområdet. Grækenland har tidligere gået foran, og skal genvinde sin position som et EU-medlem, der indgyder respekt og ikke behandles som et udskud. Sådan er det i dag, og det er ydmygende.

Men i øjeblikket skærer Grækenland i forsvarsbudgettet og eksperter efterlyser strukturelle reformer i udenrigspolitikken. De ønsker mere diplomati. Peger det ikke på en indadvendt udenrigspolitik?

I øjeblikket er alle fokuseret på den økonomiske krise. Derfor er der meget lidt snak om udenrigspolitik. Det er primært demagoger, der taler udenrigspolitik, som led i deres konspirationsteorier. Og med undtagelse af den minoritet, der lytter til demagogerne, så er befolkningen ikke interesseret i udenrigspolitik.

Hvis man tænker tilbage før krisen, havde Grækenland så

ikke allerede dengang en tilbageholdende udenrigspolitik?

Jeg må svare både ja og nej. På den ene side så man en række fejl fra græsk side vis-a-vis regeringen i FYRUM (Som den Tidligere Jugoslaviske Republik Makedonien kaldes, red.) i starten af 1990'erne. Det var udtryk for manglende udsyn. På den anden side spillede Grækenland en vigtig rolle i resten af Balkanregionen. Grækenland var fortalere for flere landes indlemmelse i EU, og man gjorde store investeringer i regionen: Græske banker, petroleums- og telekommunikationsvirksomheder var blandt de største investorer i Bulgarien, Rumænien og Albanien. Samtidig forsøgte Grækenland at forsones sig med Tyrkiet og støttede tyrkisk medlemskab af EU. Så jeg vil ikke mene, at Grækenland har været entydigt indadvendt, men der var tendenser til det. Især fra 2004 til 2009, hvor partiet Nea Demokratia regerede landet.

I øjeblikket ser vi et Grækenland i en nærmest ydmyget position i forhold til resten af det internationale samfund. Kan det betyde, at Grækenland enten bløder op i forhold til sine konflikter med andre lande eller omvendt bliver mere skinger og viser muskler?

Det kan i hvert fald få betydning. Hvis situationen bliver værre, kan vi komme til at se politikere, der ikke tænker sig om, før de handler. Hvis befolkningens desperation vokser og den økonomiske situation forværres, er det ikke usandsynligt, at landet mister sit greb om den indenrigspolitiske situation og begynder at vende blikket udad for at finde syndebugke – ikke mindst, fordi EU vil efterlade meget lidt økonomisk råderum til grækerne. Det er ikke det sandsynlige scenarium, men jeg kan ikke udelukke det.

Har det kommende valg betydning for, hvilken udenrigspolitik Grækenland kommer til at føre?

Mit gæt er, at næste valg bliver vigtigt, men ikke afgørende. Det næste parlament bliver rodet. Græsk politik er ikke vant til koalitionsregeringer og et parlament bestående af mange partier. Kompromis er et vanskeligt – endsige beskidt – ord i græsk politik. Og nu skal vi genfinde betydningen og værdien i netop kompromisset. Den åbenbaring kommer ikke med næste valg, og at det kommende parlament kommer derfor ikke til at sidde længe. Vi skal formentlig frem til næste valg igen, før vi får en permanent linje i udenrigspolitikken oven på krisen.

Vægter økonomiske interesser højere end ideologi, når Grækenland skal vælge sine internationale samarbejdspartnere i kølvandet på den økonomiske krise? Kan man forestille sig et allianceskifte væk fra EU og i retning af energirige Rusland eller forretningsdygtige Kina?

I øjeblikket har vi en teknokratisk regering, der ikke har et stort udenrigspolitisk råderum. Men efter valget vil både Rusland og Kina spille en større rolle. Det ser jeg dog ikke som et problem; Grækenland kan være medlem af EU, men samtidig åbne op for Rusland og Kina. Det er i Grækenlands interesse, og jeg er overbevist om, man vil gøre det i stadig større grad fremover.

Men skaber eventuelle modstridende interesser mellem EU på den ene side og Rusland eller Kina på den anden side ikke grobund for konflikt?

Inden for EU er der ikke en enstemmig politik. Grækenland går i front for at finde en modus vivendi, det vil sige et fredeligt kompromis mellem Rusland og EU. Grækenland har kompetencen på grund af tætte bånd med Rusland historisk, geografisk og på energiområdet. Omvendt har Grækenland naturligvis også interesse i at mindske sin afhængighed af energi fra Rusland. Med hensyn til Beijing, så gør alle kur til Kina – så hvorfor ikke også Grækenland?

Det forbedrer måske endda Grækenlands position i EU?

Absolut. Grækenland har sat gang i planer om privatisering, og Kina har allerede købt en stor del af den kommercielle havn "Port of Patras", der er et knudepunkt for græsk handel. Grækenland ligger favorabelt for både handel og kommunikation med store dele af Central- og Østeuropa. Derfor ønsker Kina at udvikle samarbejdet. Første prioritet for Grækenland er utvivlsomt Europa. Men når det er sagt, så ser alle gerne, at Grækenland styrker sin relation til nye magter som Rusland og Kina. De to ting er ikke uforenelige.

Men alligevel har forholdet mellem EU og Grækenland til tider været anstrengt. For eksempel med Grækenlands manglende anerkendelse af Kosovo, disputten med Tyrkiet eller navnestriden med Makedonien (Makedonien løsrev sig fra det tidligere Jugoslavien i 1991, og siden har Grækenland ment, at navnet Makedonien antyder, at makedonerne vil gøre krav på den græske provins med samme navn, red.). Vil vi se sådanne konflikter ændre sig i lyset af krisen?

Kosovo udgør i virkeligheden ikke et stort problem. Relationen til Tyrkiet har altid været problematisk, men er i dag under kontrol og helt udramatisk på områder som handel, turisme og kultur. Selv konflikten med FYRUM (Makedonien, red.) er et langt mindre fremtrædende emne. Folk har så meget andet at bekymre sig om. Det handler om overlevelse for en betydelig del af befolkningen.

Og den økonomiske krise vil ikke ændre forholdet mellem Grækenland og EU mærkbart?

Nej, ikke dramatisk. Hvis Grækenland bliver desperat nok, er der en mulighed for, at landet vil sælge strategisk ud til Rusland eller Kina. Men grundlæggende ser jeg forholdet til Rusland og Kina som komplementært til EU-medlemskabet – ikke som en erstatning.

Helle Asbjørn Sørensen er bachelor i Statskundskab fra Aarhus Universitet.

Græsk valg: ekstremismen slår igennem på søndag

De politiske yderfløje kommer til at stjæle billedet, når grækerne går til valg på søndag, vurderer eksperter. Især højreekstremismen har vundet indpas hos vælgerne i kølvandet på den økonomiske krise.

Af Tinne Hjersing Knudsen

Vælgerne flygter fra midten ud på højre- og venstrefløjen i græsk politik. Det viser meningsmålinger op til parlamentsvalget, som afholdes på søndag den 6. maj. Det mest overraskende er dog, at det højreekstremistiske parti Gyldent Daggry stormer frem. Der har nemlig aldrig været folkelig tradition for højreekstremisme i Grækenland. Mogens Pelt, lektor på Saxo-instituttet på Københavns universitet og ekspert i græske forhold, kalder udviklingen besynderlig.

”Selvom vælgerne stryger til fløjene, er der ikke tale om en ensidig højredrejning. Men det er bemærkelsesværdigt, at der er folkelig opbakning til højrefløjen. Den har været meget svag, siden Grækenland blev demokratisk i 1974,” siger han.

Højrefløjsparti med fascistoide tendenser

Gyldent Daggry står lige nu til at få 5-6 procent af stemmerne ved parlamentsvalget søndag d. 6. maj. Det giver dem adgang til det græske parlament, hvor spærregrænsen er på tre procent.

”Gyldent Daggry har fascistoide tendenser. De vil sende alle illegale indvandrere ud af Grækenland. De vil pågribe dem og placere dem i arbejdslejre, hvor de skal arbejde for føden, så de ikke er en udgift for den græske stat,” siger Mogens Pelt.

Han understreger dog, at der ikke er tale om en udvikling, som vi har set den i for eksempel Ungarn. Her gik højreekstremismen fra at være en mindre folkelig bevægelse til at komme i regering. De højredrejede tendenser mandede ud i konkret lovgivning. I Grækenland er der en stærk venstrefløj og et valgsystem, der gør, at Gyldent Daggry ikke vil få politisk indflydelse, selvom de kommer i parlamentet.

”Det her får formodentlig ingen betydning for den reelle magt i parlamentet. Det vil heller ikke påvirke forholdet til EU, fordi det ikke vil få indflydelse på den førte politik,” siger han.

Venstrefløjen er stadig størst

Selvom det er første gang, den højreekstremistiske fløj oplever folkelig opbakning, er politisk ekstremisme ikke ny for grækerne. På venstrefløjen er der ikke partier, som er ligeså ekstremistiske som Gyldent Daggry, men landets kommunister ser også ud til at gå frem ved valget.

”Kommunisterne står til at få 9-12 procent i de seneste meningsmålinger. Venstrefløjen har generelt en stærk tradition i Grækenland,” siger Mogens Pelt.

Det skyldes, at venstrefløjen blev gjort til martyrer og ofre, da de tabte borgerkrigen og blev undertrykt under militærdiktaturet. Det har gjort kommunisterne til helte, fortæller Mogens Pelt.

”De venstreorienterede kan sagtens være succesrige forretningsfolk. Grækenland har i mange år haft det, de kalder ”millionærer mod egen vilje”. Diktaturet, der eksisterede frem til 1974, forbød venstreorienterede at gå på universitetet. Det fik dem til at blive forretningsfolk i stedet. Der er derfor ikke nogen kobling mellem, hvor man står på sam-

fundsstigen, og hvad man stemmer,” siger han.

En generel ekstremisering

Der er to ting, der splitter vælgerne på søndag, mener Mogens Pelt. Der er dem, der går ind for euroen og EU-samarbejdet, og dem, der er imod spareprogrammet.

”Siden 1974 har et af de to største partier, Pasok og Nyt Demokrati, været i stand til at danne flertalsregering alene, men det ser ud til at være slut nu. Begge partier ser ud til at betale en høj pris for at have ført en nedskæringspolitik. Hvis man som vælger er imod spareprogrammet, er der ikke noget at hente hos de to store partier. De kommer til at følge den politik, de har ført indtil videre, og det får en masse til at flygte ud på fløjene,” siger Mogens Pelt.

Chris Holmsted, der er ph.d-studerende og forsker i politisk ekstremisme ved Roskilde Universitet, er enig. Han forventer kun en ændring i opbakningen til den ekstremistiske politik, hvis konjunkturerne vender.

”Når det går godt økonomisk og politisk, har de ekstreme bevægelser trange kår, og når det går dårligt, sker det modsatte. Udviklingen i Grækenland afhænger af, hvad der kommer til at ske i Europa i de kommende år. Grækerne har ikke tillid til det europæiske projekt. EU bliver set som bussemanden, så unionen rolle er at skabe tillid til markederne og skabe økonomisk stabilitet,” tilføjer Chris Holmsted, der mener, at ekstremismen vil dæmpes, når der findes en vej ud af krisen og et grundlag for vækst og tillid til det politiske system.

Indvandring er blevet et politisk emne

I valgkampen er den økonomiske krise det største emne, men også indvandring fylder op i debatten. Også det er bemærkelsesværdigt. Grækerne har aldrig diskuteret indvandring som et problem, på samme måde som vi har i Nordeuropa. Det er på trods af, at der er langt flere indvandrere i Grækenland end i resten af Europa.

»Der har været en lang tradition i Grækenland for at rejse ud i længere tid for at arbejde, og derfor har indvandringen aldrig optaget befolkningen. Sandsynligvis fordi grækerne har haft forståelse for, hvordan det er at være indvandrer«, siger Mogens Pelt. Men Gyldent Daggry fører en skræmmekampagne op til valget. De vurderer antallet af illegale indvandrere til at være to millioner, mens det reelle tal skønnes at være omkring en million. Men selvom Gyldent Daggry er højreekstremistisk, adskiller partiet sig fra lignende bevægelser i norden, fordi det ikke er islamfjendtligt:

»Islam er ikke nævnt en eneste gang i Gyldent Daggrys slagord. Det er udelukkende illegale indvandrere, partiet går til kamp imod«, siger Mogens Pelt.

Ekstremisterne er unge

Mogens Pelt vurderer, at Gyldent Daggry vil få udpræget opbakning fra de unge, fordi de ikke har samme erfaringer som deres forældre med at være fremmed i et andet land. ”Traditionen for at rejse ud i længere tid for at arbejde stoppede omkring 1990’erne, så de unge er måske af den grund mindre tolerante end deres forældre,” siger han.

Chris Holmsted fortæller, at de græske unge har nemt ved at blive forført af Gyldent Daggry, fordi de har et mindre erfaringsgrundlag at tage beslutninger ud fra, og fordi over halvdelen af de græske unge står uden for arbejdsmarkedet.

”De unges støtte til Gyldent Daggry er ikke noget, der bare kommer ud af den blå luft. Det er dem, der bliver ramt først og hårdest. Det er dem, der ikke kan bide sig fast på arbejdsmarkedet og først bliver ar-

bejdsløse. Og så det er nok dem, der har sværest ved at se en fremtid i de systemer, vi har i dag,” siger han.

Politikerlede og systemmistillid

En anden grund til, at Gyldent Daggry går frem, er, at partiet er ukendt. Politikerne er forbundet med korrupsion, og derfor er det ikke en fordel at være kendt af vælgerne.

”Gyldent Daggrys politikere vinder på at være ukendte. Der er en enorm politikerlede i landet og en meget lidt tiltro til politikere,” siger Mogens Pelt, der siger, at mange grækere mener, at staten har ansvaret for krisen ved ikke at have indført nødvendige skatter i tide.

Chris Holmsted forklarer, at fremgang til ekstremistiske partier er et udtryk for en generel mistillid til de politiske systemer og et ønske fra vælgerne om en radikal forandring.

»I den type kriser, vi ser i Grækenland i de her år, flygter vælgerne fra midten og ud på yderfløjene. Og hvad er det så, fløjene kan tilbyde? Det er ofte meget enkle løsningsmodeller eller forklaringer på kriser, som nogle vil kalde meget komplekse«, siger han.

Selvom Grækenland ikke har tradition for en folkelig højreekstremisme, har yderfløjene traditionelt stået stærkt i Grækenland. Og det efterlader ifølge Chris Holmsted en negativ politisk arv.

»Det er mange år siden, men kriser præger politiske systemer lang tid efter. I kriseperioder bryder arven op til overfladen, og samfundet bliver meget polariseret«.

Tinne Hjersing Knudsen (f. 1991) er journaliststuderende på Syddansk Universitet og redaktør på Lixen – avisen for yngre journalister.

Græsk valg: udsigter til et splittet parlament

En fjerdedel af de græske vælgere har endnu ikke besluttet sig for, hvor de vil sætte krydset, når der er valg på søndag. Meningsmålinger tyder på, at et rekord stort antal partier på begge sider af midten bliver valgt ind. Alligevel vurderer en ekspert, at de store partier Nyt Demokrati og PASOK i sidste ende vil danne regering.

ANALYSE af Christian Vitting Gregersen

Søndag vil efter al forventning markere det vigtigste valg til parlamentet i Grækenland siden militærjuntaens afgang i 1974. Men der fortsat usikkerhed om, hvor de græske vælgere vil sætte deres kryds. 25 procent af vælgerne har endnu ikke besluttet sig.

Siden efteråret 2011 har stemningen blandt grækerne vendt sig mod de to store partier, det socialdemokratiske PASOK med den nye Evangelios Venizelos i spidsen og det konservative parti Nyt Demokrati (ND) med Antonis Samaras som frontfigur. Både Socialdemokraterne og De Konservative har oplevet en vælgerflugt til mindre partier på begge sider af midten.

“Det bliver et meget splittet valg. De fleste meningsmålinger viser, at 7-10 partier har mulighed for at træde ind i parlamentet. Det er ikke sket før. Der har altid været mange partier, som har stillet op til valget, men de har aldrig været i nærheden af spærregrænsen,” forklarer Alkman Granitsas, Wall Street Journals korrespondent i Athen.

Protesternes valg

De mindre partier har levet højt på de to store partiers fejltagelser og vælgerens voksende uvilje for dem. Begge partier har været involveret i de sidste fem års voldsomme omvæltninger. Nyt Demokrati sad i regering i årene op til krisen. De brugte retteblæk til at nedjustere underskuddet på det græske nationalbudget. Efterfølgende måtte PASOK sætte landet på den hårde kartoffelkur, som IMF og EU dikterede. Det har gjort PASOK synonym med nedskæringer, lavere pension og arbejdsløshed, og kostet dem dyrt i meningsmålingerne. Alligevel forventer Granitsas, at de store partier i sidste ende vil løbe med sejren.

“Meningsmålingerne er ikke ensidige, men der er en forventning om, at både PASOK og Nyt Demokrati vil få flere stemmer end tilkendegivet i meningsmålingerne. Derfor regner vi med, at de skraber nok stemmer sammen til at kunne forsætte koalitionen, hvor Samaras (ND) så overtager posten som premierminister efter den teknokratiske Lucas Papademos,” siger han. (Grækenland har siden november haft en teknokratisk regering som partierne Nyt Demokrati, PASOK og LAOS har støttet op om, red.)

Økonomisk krise polariserer græsk politik

Reaktionen fra grækerne skal ses lyset af, at den græske økonomi forsætter sin deroute. Den græske centralbanks seneste estimater viser, at den græske økonomi vil skrumpes med 5 procent i 2012 i stedet for de beregnede 4,5 procent. Recessionen kører nu på femte år, og er kun blevet forværret af nedskæringskravene fra IMF og EU. Oven i de forværrede justeringer for den græske vækst, er nøgletallene i den græske økonomi dystre: Mere end hver femte græker er arbejdsløs, og 60.000 virksomheder er de seneste to år gået konkurs.

“Valget bliver splittet og grimt, fordi halvdelen af stemmerne ender hos partier, som er imod de økonomiske stramninger. Stemmerne for-

delers sig på begge ender af de politiske ekstremer, lige fra det stalinistisk inspirerede kommunistparti KKE til det nynazistiske parti Gyldent Daggry,” siger Granitsas.

Udsigt til flerpartiregering

Det hårde økonomiske klima har polariseret politikken i en grad, som er uden fortilfælde i Grækenland. Siden 1974 har Grækenland med en enkelt undtagelse haft etpartiregeringer. Det har enten været PASOK eller Nyt Demokrati, som stod bag roret. Grækenland har kun haft én koalitionsregering. Det var i 1989, og den brød sammen efter 102 dage. Det politiske system er ikke gearret til samarbejdsregeringer, og der er ikke tradition for at skabe politiske kompromiser. Men politiske kompromiser bliver uden tvivl vejen frem efter søndagens valg. Intet parti kan samle stemmer nok til at sætte sig for bordenden alene. Derfor er forhandlingerne om mulige samarbejder også gået i gang. Problemet er imidlertid, at den græske valglov gør det svært at forudse mulighederne efter valget. Det skyldes spærregrænsen på 3 procent, og reglen “først bag målstregen”, der tildeler det største parti 50 ekstra sæder ud af de 300 i Parlamentet, forklarer Granitsas.

“Det er meget svært at sige, hvordan valget ender på grund af de mange vælgere, der vil stemme i protest. Men de seneste beregninger anslår, at Nyt Demokrati og PASOK lige præcis kan danne regering uden en tredje koalitions-part på grund af den græske valglov. Hvis det fejler, så er deres plan B – alt efter valgresultatet – at skabe en koalition med venstreorienterede Demokratisk Venstre (DIMAR) eller de liberale Demokratisk Alliance (DISY),” siger han.

Men de to mulige partnere kan volde Nyt Demokrati og PASOK problemer. Både Dora Bakoyannis fra Demokratisk Alliance og Foutis Kouvelis fra Demokratisk Venstre har meget stærke personligheder, og det kan skabe gnidninger med den forventede leder, Antonis Samaras (ND), hvis en af dem skal med ind i ministerierne.

“Udover det potentielle problem lederne imellem, så modsætter Demokratisk Venstre sig yderligere nedskæringer og ønsker en genforhandling med IMF. Demokratisk Alliance ligger og svæver omkring spærregrænsen. De er for nedskæringer, men lederen Dora Bakoyannis (DISY) har tidligere været i en indædt magtkamp med Antonis Samaras (ND), da hun var medlem af Nyt Demokrati,” forklarer Alkman Granitsas.

Kortlivet koalition uanset hvad

De to ledere fra PASOK og Nyt Demokrati må derfor håbe på tilpas mange stemmer, til at de undgår en koalitionsregering med et tredje parti. Men selv hvis det lykkes at kapre magten selv, står de over for store udfordringer. PASOK og Nyt Demokrati støtter de nuværende aftaler om økonomiske nedskæringer. Det er de dog alene om blandt de partier, som er sikre på at blive valgt ind. De nationalkonservative (LAOS) er blevet enige med socialisterne (SYRIZA) og kommunisterne (KKE) om at afvise de nuværende og ellers accepterede sparekrav.

Selv hvis valget falder ud til de gamle partiers fordel, så lurer den første alvorlige stresstest lige om hjørnet. En stresstest, der meget vel kan bryde den skrøbelige alliance. Specielt hvis den inkluderer Demokratisk Venstre. Den nye græske regering skal nemlig allerede i juni spare yderligere 11,5 milliarder euro (86 milliarder kroner red.) som følge af krav fra landets kreditorer.

Det er derfor ikke usandsynligt, at Grækenland i juni slår rekorden fra 1989 i levetid for en koalitionsregering. Alligevel forventer og håber Nyt Demokrati og PASOK, at en koalition vil kunne holde indtil udgangen af 2012. Derefter satser de på, at et nyvalg kan sikre en af parterne flertal.

Men en ting står dog klart med valget på søndag. Det politiske system i Grækenland har taget sine første skridt mod forandring.

Christian Vitting Gregersen (f. 1986) er kandidatstuderende i historie på Københavns Universitet med tilførsuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Han har været i praktik på Altinget.dk og i Europa-Parlamentet. Særlig interesse for moderne europæisk historie, herunder særligt EU.

Græsk valg: nyt folkestyre kan forværre krisen

Uanset hvem grækerne vælger ind i parlamentet i dag, kan en ny regering næppe lede Grækenland ud af krisen. Nøglen ligger hos de to store partier, der er skyld i Grækenlands nuværende situation.

Af Sidsel Korsgaard

For første gang siden den økonomiske krise eksploderede i Grækenland i 2009, skal grækerne til stemmeurnerne i dag. Valget kommer efter seks måneder med teknokraten Lucas Papademos som premierminister. Han blev sat ind for at få bugt med gælden og sikre landet to store økonomiske hjælpepakker. Spørgsmålet er, om en ny regering kan formå at løse de udfordringer, som Grækenland står overfor, uden en teknokrat ved roret. Den kommende regering skal turde sætte økonomi over vælgerhavet for at holde landet på en bæredygtig kurs. Og det stiller ifølge Peter Nedergaard, der er professor i statskundskab ved Københavns Universitet, store krav til den næste regering:

“Grækenland har brug for en regering, der tager et langsigtet ansvar på sig. Det kræver politisk stabilitet. Dels for at få gang i en økonomisk udvikling, dels for at skabe et politisk system, som fungerer, dels for at få afdraget på gælden,” siger han.

Selvom grækerne allerede er hårdt ramt af regeringens nedskæringer, er spareskruen endnu ikke kørt i bund: Statsdrevne havne og elselskaber skal privatiseres. Et helt skattesystem skal til at fungere, og skatteindtægterne skal øges med tre milliarder euro. Den offentlige sektor skal afskedige 20 procent af sine ansatte. Dertil kommer, at offentlige lønninger og pensioner skal beskæres yderligere, selvom de allerede er skåret med op til 30 procent.

Konspirationer og politikerlede gennemsyrrer valget

Men kigger man på meningsmålingerne, er der ikke udsigt til langsigtet politisk stabilitet og ansvarlighed. Støtten til de to store partier, socialdemokratiske PASOK og konservative Nyt Demokrati, er nærmest kollapsede. Igennem årene har de to partier på skift haft magten med et absolut flertal i det græske parlament. Nu er det tvivlsomt, om de kan nå 40 procent af stemmerne – tilsammen.

Vælgerne er vrede over, at ingen af de store partier har formået at afværge den krise, som Grækenland står i nu.

“De to store partier forbindes med krisen. Og med god ret, for de har ikke gjort det, de skulle. PASOK førte Grækenland ind i euroen under falske forudsætninger ved at give urigtige oplysninger om Grækenlands gældssituation. Derefter kom Nyt Demokrati til magten og skulle have gennemført nogle af de tiltrængte reformer. Men de gjorde ingenting af frygt for vælgerne,” forklarer Peter Nedergaard.

Pia Johansen, der underviser i moderne græske studier ved Københavns Universitet tilføjer, at de græske magthavere har en lang tradition for magtmisbrug: “Det er gået slag i slag med, at politikerne har misbrugt deres politiske magt, og folk er blevet skuffede. Magten kører på skift, og når magten skifter, er det altid på grund af mistillid til politikerne, fordi de siger et og gør noget andet.”

Utilfredsheden med de store partier har ført til, at tilslutningen til de græske fløjpartier er steget markant. Kommunistpartiet KKE og højrenationalistpartiet LAOS står til hver at vinde omkring 9 procent af stemmerne. De har opnået stor fremgang med en retorik, der søger at lægge ansvaret for den økonomiske situation fra grækerne selv. Både

LAOS-partiet og KKE er imod EU, og vil ikke vedkende sig et ansvar for gælden.

“Fløjpartierne siger, at det enten er kapitalisternes skyld eller en international konspiration. De to store partier kan få en interesse i at gå med på den retorik, for det betyder, at de selv bliver fritaget for skyld. Derfor ser man ikke nogen voldsom protest mod retorikken, hverken fra Nyt Demokrati eller fra PASOK’s side,” siger Peter Nedergaard.

Gældssynderne skal redde Grækenland

Men hvis holdningen får lov at slå igennem, risikerer grækerne, at de internationale långivere smækker kassen i. Det øger fra den ene dag til den anden risikoen for, at Grækenland går bankerot og må forlade euroen. Det kan bringe hele eurosamarbejdet i fare. Derfor håber mange europæiske statsledere ironisk nok, at netop de ansvarlige for Grækenlands økonomiske krise, PASOK og Nyt Demokrati, kommer til magten i en koalitionsregering. Begge partier har nemlig sagt ja til at gennemføre den meget upopulære spareplan, som lånene og hjælpepakkerne fra EU, IMF og ECB forudsætter.

“Det bedste, der kan ske, er, at de to ansvarlige partier på midten danner en koalition og tager et langsigtet ansvar på sig. Men desværre har de to store partier gjort det svært for sig selv, fordi de bærer en stor del af ansvaret for miseren,” vurderer Peter Nedergaard.

Og selvom de to partier ser ud til at kunne danne et flertal sammen i Parlamentet, er spørgsmålet, om det er realistisk, at de gamle arvefjender kan finde sammen. Alternativt skal de danne koalitioner med fløjpartierne, og dermed bringe modstandere af betingelserne til hjælpepakkerne ind i magtens centrum.

En handlingslammet koalitionsregering

Uanset hvordan den kommende græske regeringskonstellation kommer til at se ud, tegner det ikke til at blive en handlekraftig græsk regering, der kommer til magten. Det mener hverken Peter Nedergaard eller Pia Johansen:

“Det tvungne regeringssamarbejde medfører, at der skal indgås en masse kompromiser, hvor man skruer en lille smule den ene retning og så en lille smule den anden retning,” forklarer Pia Johansen: “Mit bud er, at den regering, som måtte blive sammensat, ikke kommer til at holde længe. Der er ikke tradition for koalitionsregeringer, og der er ikke vilje til dem. Samtidig vil den nye regering blive ved med at have den brede befolkning imod sig, fordi situationen er, som den er.”

Håbet om forandring i Grækenland er derfor begrænset. En ny regering formår næppe at overkomme de enorme udfordringer, landet står overfor, vurderer Pia Johansen:

“Det er jo ikke sådan, at vi vågner op mandag morgen efter det græske valg og siger: Så, nu bliver der ryddet op. Sådan bliver det næppe.”

Sidsel Korsgaard (f. 1986) er kandidatstuderende i statskundskab med tillegssuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Har tidligere arbejdet hos DR Nyheder og været i praktik hos en dansk interesseorganisation i Bruxelles.

Lykke Friis: Merkel og Europa

Af Lykke Friis, ph.d., MF (V), formand for Det Udenrigspolitiske Selskab

”Tænker jeg på Tyskland om natten, berøves jeg min nattesøvn,” skrev digteren Heinrich Heine. Selvom Europa i år markerer 20-året for Maastrichttraktaten, der netop skulle sikre Europas nattesøvn ved endegyldigt at besvare det tyske spørgsmål, er digtet i 2012 igen blevet relevant. For hvorfor påtager tyskerne sig ikke et større lederskab i den verserende gældskrise? Det er ikke kun Tyskland, der holder sine naboer vågne, det er også omvendt: Kansler Merkel er fanget i et dilemma, hvor Europa vil reddes af det stærke, økonomiske Tyskland, mens den tyske befolkning i stigende grad insisterer på at blive reddet fra det økonomisk svage og uansvarlige Europa.

Trods skepsis og bekymring blandt tyskerne har Angela Merkel alligevel på det seneste svunget taktstokken i EU. Straks fulgte anklager om tysk dominans og i græsk presse sågar sammenligninger med nazisternes Tredje Rige – hvilket blot har styrket frustrationen i den tyske befolkning. Konsekvensen er, at Europa og Tyskland i 2012 befinder sig i en brydningstid, hvor tyskernes Europabillede er mindst lige så meget i opbrud som europæernes Tysklandsbillede. Udfordringen med at genskabe harmonien mellem de to ”billeder” – og forbindelsen mellem Tyskland og landets naboer – vil uden tvivl være det dominerende tema i de kommende år. Det er dette spørgsmål, der afgør, om Europa igen vil kunne finde fodfæste efter gældskrisen eller opleve en langsom renationalisering. Udfordringen er kun blevet skærpet af François Hollandes nylige valgsejr i Frankrig. På mange måder var valgkampen nemlig et studie i, hvor langt Tyskland og Frankrig står fra hinanden.

Sådan ser tyskerne Europa: dyrt og irrelevant

Der findes ingen tyske, men kun europæiske interesser! Helt frem til genforeningen i 1990 var dette mantraet i (vest)tysk Europapolitik. Pga. landets udsatte placering klos op ad Warszawapagtens fremskudte forsvar måtte man underordne alle potentielle nationale interesser og prioritere den europæiske integration. Nationalsocialismens tunge åg gjorde det desuden umuligt at udvikle en selvstændig, ny tysk nationalidentitet. Alt ”tysk” blev nemlig uløseligt forbundet med Adolf Hitler. Som en konsekvens søgte tyskerne tilflugt i Europa som et ”erstatningsfædreland” (”Ersatzvaterland”) og i stoltheden over den økonomiske genopretning efter 1945 (”DM-Nationalismus” – ”D-mark-nationalisme”).

Allerede inden genforeningen havde Vesttysklands stærke økonomi imidlertid udløst en betydelig frygt for tysk dominans, ikke mindst i nabolandet Frankrig. Da muren faldt, var der derfor ingen tvivl i kansler Helmut Kohls sind: Det tyske spørgsmål kunne kun blive lukket, hvis D-marken blev erstattet af den fælles mønt. Den tyske magt skulle så at sige indbindes. Ellers ville Tyskland på ny opleve, hvordan resten af Europa ville ty til en klassisk magtbalancestrategi – helt som Storbritanniens Margaret Thatcher plæderede for. Igen og igen slog Kohl derfor fast, at genforeningen og europæisk integration var to sider af den samme (fælles) mønt, mens hans udenrigsminister Hans-Dietrich Genscher aldrig blev træt af at citere nobelpristager Thomas Mann: ”Vi vil have et europæisk Tyskland og ikke et tysk Europa.” Trods den stærke retorik blev euroen aldrig en hjertesag for tyskerne. Da euroen blev lanceret, var 80% imod – om end mange trods alt købte argumentet om, at der var tale om et quid pro quo for genforeningen (Ulrike Guérot og Mark Leonard: ”The New

German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs”, European Council of Foreign Relations, 2011, 3).

At tyskerne aldrig rigtigt har taget euroen til sig, er netop baggrunden for befolkningens reaktion på den aktuelle gældskrise. Ikke alene har Tyskland modvilligt skulle afgive deres elskede D-mark; nu beder resten af Europa sågar Tyskland om at redde euroen og ikke mindst mobilisere milliarder af euro for at bringe Grækenland og andre forbi skærene.

Det har for alvor givet den tyske EU-skepsis vind i sejlene. Hele 63% af tyskerne har kun ringe eller ingen tillid til EU, mens 53% er af den opfattelse, at Europa ikke længere er fremtiden (Thomas Petersen: ”Gemeinsames Interesse für Europa in Gefahr”, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 25. januar 2011). Hvor EU-skepsissen tidligere primært kom til udtryk i landets største tabloidavis, Bild Zeitung, og de bayerske ”Bierstuben”, er modstanden i dag i høj grad blevet ”salonfæhig” – langt ind i erhvervslivets og de etablerede partiers kredse. Dette skal også ses i sammenhæng med, at landets forfatningsdomstol flere gange har kritiseret regeringen og EU for at udvande demokratiet og ikke at respektere den tyske nationale suverænitet. Skepsissen eller måske snarere frustrationen er især udpræget hos den yngre ”easyJet-generation”, der ikke alene er vokset op med det indre marked og de åbne grænser som en selvfølge, men som også opfatter de gamle ”krig og fred-argumenter” for EU som anakronismer. De spørger: Det kan da ikke være rigtigt, at Tyskland som et stabilt demokrati fortsat skal betale for bedsteforældrenes synder før 1945? Situationen lettes bestemt ikke af, at mange tyskere i stigende grad har blikket stift rettet mod lande som Kina og derfor sætter spørgsmålstegn ved, hvordan det kan gavne Tysklands konkurrenceevne, at Merkel sender penge til Grækenland. Endelig hører det med til billedet, at den almindelige tysker (”Otto Normalverbraucher”) bestemt ikke har nogen erfaring med endsige noget akut behov for at stå i spidsen for Europa. De fleste tyskere er faktisk mere end tilfredse med at sidde på bagsædet frem for at indtage førersædet, hvor de ikke alene skal betale for benzinen og reparationerne, men også risikerer at blive skældt ud, hvis de farer vild. Med en stigende skepsis i befolkningen har det været uhyre svært for kansler Merkel at agere hurtigt og konsekvent i gældskrisen. I lange perioder var det derfor særdeles uklart, hvordan Tyskland ville håndtere situationen. Det ene topmøde tog det andet, mens krisen udviklede sig yderligere. I praksis var det først i sommeren 2011, da krisen for alvor truede med at tage Italien med sig i faldet, at Merkel besluttede sig til at investere politisk kapital i euroens redning. I denne periode blev Merkel udsat for massiv kritik af Helmut Kohl, der decideret beskyldte hende for at ”ødelægge hans Europa”, dvs. hele det omhyggelige arbejde med at få det genforenede Tyskland indpasset i sine omgivelser. Pludselig lød det så fra Merkel, at euroens fald automatisk ville føre til EU-integrationens endeligt, og at et sådant sammenbrud, ikke mindst pga. landets historie, ville få størst konsekvenser for Tyskland. Dette mantra – Kohls – har hun siden gentaget igen og igen, ligesom hun har fremhævet sin egen østtyske erfaring med Europa som det ultimative håb om frihed og demokrati under kommunismen.

Sådan ser europæerne Tyskland: selvtilstrækkeligt og dominerende!

Mens tyskerne i høj grad har presset Merkel til at holde igen, har størstedelen af Europa konsekvent efterspurgt mere tysk lederskab. Ønsket blev mest elegant formuleret af Polens udenrigsminister, Radoslaw Sikorski, i november 2011: ”Jeg forlanger af Tyskland, for jeres og for vores skyld, at I hjælper eurozonen med at overleve og udvikle sig. I ved udmærket godt, at ingen andre kan gøre det. Jeg vil sikkert være den

første polske udenrigsminister i historien, der siger det, men [...] jeg frygter tysk magt mindre, end jeg er begyndt at frygte tysk inaktivitet” (http://www.msz.gov.pl/files/docs/komunikaty/20111128BERLIN/rad_oslav_sikorski_poland_and_the_future_of_the_eu.pdf).

Ønsket blev bestemt ikke modtaget med jubel blandt tyske politikere. For hvad skulle der egentlig forstås ved tysk lederskab? ”Flere penge,” nærmest fnyste Tysklands forsvarsminister, Thomas de Maizière, da Verdensbankens præsident, Robert Zoellick, i januar 2012 lagde sig i slipstrømmen på bl.a. Sikorskis kritik. Tyskerne spørger: Hvordan skal Europa nogensinde få styr på krisen, hvis gælden bare gøres til et fælles anliggende ved at tillade, at der udstedes euroobligationer – obligationer, som vi som Europas største økonomi vel at mærke i høj grad skal garantere for? Så vil de sydeuropæiske lande da slet ikke have et incitament til at gennemføre strukturreformer og få styr på deres budgetter. Synspunkterne om, at den tyske økonomiske sparekur ikke nødvendigvis er et europæisk universalmiddel, og at tyskerne jo også har vundet betydeligt på euroen, da Sydeuropa ikke har kunnet devaluere, finder ikke meget forståelse i Berlin. Her lytter man heller ikke til argumentet om, at det jo sådan set var Tyskland (og Frankrig), der i 2003 var de første til at bryde vækst- og stabilitetspagten.

Da Merkel-regeringen i midten af 2011 valgte at gå mere aktivt ind i eurokrisen, var det på klare tyske præmisser. Hvis Tyskland skulle poste flere penge i den såkaldte redningsfond (EFSF), skulle den skeptiske tyske befolkning i det mindste udstyres med en garanti for, at landene fremadrettet ville føre tysk politik. Konkret blev ønsket præsenteret som et krav om, at en strammere vækst- og stabilitetspagt skulle skrives ind i EU-traktaten med EU-Domstolen som den overvågende myndighed. Desuden skulle hvert land – helt efter tysk forbillede – vedtage en såkaldt gældsbremse (”Schuldenbremse”) og som en del af dette acceptere automatiske sanktioner, hvis der ikke var styr på de nationale budgetter.

Kravene blev mødt med alt andet end jubel i de europæiske hovedstæder. Flere mente, at ændringerne blot kunne gennemføres med afsæt i de eksisterende traktater, mens andre slog til lyd for, at Merkel i stedet burde acceptere Sarkozys oprindelige krav om indførelsen af euroobligationer og en mere ekspansiv europæisk centralbank, ECB [dvs. at den skal bruge penge på at stimulere økonomien, red.]. Lignende toner blev for øvrigt også slået an af de to førende oppositionspartier i Tyskland, SPD og De Grønne. Mindst lige så afgørende var bekymringen for, at den tyske ”sparemedicin” blot ville forværre krisen i de hårdt gælds- og arbejdsløshedsramte lande såsom Spanien og Grækenland. Reelt var det derfor vanskeligt at finde lande (eller aktører) uden for Tyskland, der for alvor brændte for en traktatændring. Trods modviljen valgte eurlandene (og en række ikkeeurlande) at skrive under på den såkaldte Finanspagt. Men fordi briterne nedlagde veto, lykkedes det dog ikke Merkel at få vedtaget de nye regler som en ændring i den nuværende traktat – i stedet blev der indgået en separat folkeretligt bindende aftale. Parallelt med den voksende frustration over de tyske traktatkrav udspillede der sig et endnu mere emotionelt drama om Grækenlands redningspakke. Pressehistorier om, at tyskerne ville insistere på, at der skulle udsendes en særlig ”sparekommissær” til landet, udløste en sand tsunami af anklager. Gentog Tyskland ikke nazisternes projekt om at sende en ”Gauleiter” til Athen for at styre Grækenland? Ganske tankevækkende blev Angela Merkel portrætteret i naziuniform i græske aviser.

På stort set samme tid begyndte utilfredsheden også at ulme i Frankrig. Her gik anklagen (især fra kræfter i François Hollandes Socialistparti) dog ikke på, at Merkel optrådte som en ny Hitler, men som en ny Bismarck. Utilfredsheden kulminerede under præsidentvalgkampen, hvor

Hollande markant kritiserede Sarkozy for ikke at have givet Merkel nok modspil. Reelt er det tysk-franske forhold ("Merkozy"), ikke mindst pga. den svage franske økonomi, da også blevet stærkt asymmetrisk. Eller som den tidligere kommissionsformand Romano Prodi for nylig udtrykte det: "Tidligere var det sådan, at Frankrig var den politiske drivkraft, mens tyskerne var den økonomiske. Nu er det fru [Merkel], som beslutter, og Sarkozy, der på en pressekonference forklarer hendes beslutninger" (møde i European Council on Foreign Relations, Rom, 9. februar 2011). Den anerkendte britiske Tysklands-kender, historikeren Timothy Garton Ash, har opsummeret den nye situation på følgende vis: Hvor Kohl havde bedt tyskerne (og europæerne) om at vælge mellem et tysk Europa eller et europæisk Tyskland, står vi nu 20 år efter med en løsning, som ingen havde forestillet sig – et europæisk (demokratisk) Tyskland i et tysk (økonomisk) Europa! (<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/feb/08/angela-merkel-all-help-can-get>).

Tysklands tredobbelte udfordring

Resultatet af den omfattende – men langsommelige – krisehåndtering er, at Europa i forsommeren 2012 efterhånden kan se lyset for enden tunnelen. Prisen har imidlertid været høj – både for Europa og for Tyskland. I de kommende år står Tyskland derfor over for en tredobbelte udfordring, hvor landet fortsat skal føre Europa ud af den økonomiske krise, men i høj grad også skal forsøge at genopbygge den tyske befolknings opbakning til EU og genvinde resten af Europas tillid. Kort sagt: Tyskland skal forsøge at genskabe harmonien mellem det tyske Europa-billede og det europæiske Tysklandsbillede.

At Tyskland så afgjort tager denne opgave alvorligt, fremgår med al tydelighed af udenrigsminister Westerwelles nye EU-kommunikationsstrategi, der blev offentliggjort i februar 2012 ("Europa erklæren – Europa diskutieren. Ein Konzept für die Europa-Kommunikation 2012", Auswärtiges Amt, februar 2012). Strategien indledes med en nøgtern konstatering af, at regeringen i lyset af Grækenlandskrisen valgte side til fordel for "mere integration", men at det "europæiske projekt p.t. gennemlever én af dets største tillidskriser i historien. Mange europæere sætter spørgsmålstegn ved, om det er muligt at overvinde gældskrisen [...]. Gamle ressentimenter og fordomme er vendt tilbage. Hos nogle af vore naboer er bekymringerne over et overmægtigt Tyskland på ny blevet vakt. Dermed er der kommet tvivl om selve den europæiske ide. Derfor er det nødvendigt, at vi giver den europæiske debat den rigtige retning."

Ifølge Westerwelles strategi har Tyskland en større interesse i EU-integrationen end noget andet europæisk land. Selvom hjælpen til bl.a. Grækenland har gjort ondt på det tyske statsbudget, er det intet, i forhold til hvad Tyskland ville miste, hvis EU-samarbejdet brød sammen. Trods en betydelig stigning i eksporten til bl.a. Kina går ca. 60% af den tyske eksport således fortsat til Europa. EU er dermed en garant for den tyske velstand. Dertil kommer, at et sammenbrud automatisk vil få de gamle fordomme mod Tyskland til at blusse op på ny og – helt som i forbindelse med Grækenlandskrisen – udsætte landet for et uløseligt krydspres: Tyskland er for passivt; Tyskland er for aktivt.

Det tyske udenrigsministerium er udmærket klar over, at det også skal præsentere en mere fremadrettet og positiv EU-vision. Det tyske bud er her, at Unionen er de europæiske staters, inklusive stormagten Tysklands, eneste mulighed for at præge den globale scene og forsvare de fælles europæiske interesser: "Uden Europa dømmes vi os selv til at blive betydningsløse i morgendagens verden." Hvor Tyskland for bare 30 år

siden eksporterede ti gange så meget som Kina, blev Tyskland i 2009 afløst af Kina som "Exportweltmeister". Om 20 år bor der tre gange så mange mennesker i Indien som i hele EU – og i 2025 vil Tyskland alene udgøre mindre end 1% af verdens befolkning.

Muligheden for at forsvare de fælles interesser på den globale scene kræver imidlertid, at europæerne er villige til både at fortsætte deres hjemlige strukturreformer af f.eks. arbejdsmarkedet og styrke den økonomiske integration. Eller som Angela Merkel har udtrykt det: "Vores generations opgave er at skabe den politiske union skridt for skridt." Selvom både Westerwelle og kansleren her er mindre klare i målet, er retningen klar: Hvis den tyske regering skal være villig (og befolkningen skal være parat) til på sigt at indføre euroobligationer og styrke centralbankens rolle, skal landene i endnu højere grad føre "tysk" økonomisk politik. Konkret har tyskerne allerede nævnt en samordning af skattepolitikken, men også en endnu strammere koordinering af finanspolitikken, hvor ikke mindst finansminister Schäuble på det seneste har relanceret forslaget om en stærk "sparekommissær".

I tysk optik vil en styrkelse af integrationen imidlertid risikere at forværre EU's nuværende legitimationsproblem. Hvor ikke mindst Angela Merkel før krisen var blevet kritisk over for Europakommissionen og dermed modsat Helmut Kohl foretrak at styrke Ministerrådet, er hun i dag vendt tilbage til den klassiske fællesskabsmetode: Kommissionen, og ikke medlemsstaterne, skal tildeles rollen som stærk spilfordeler. Eller som kansleren udtrykte det i en tale i februar 2012: "Ofte drejer det sig ikke om at vælge mellem fællesskabsmetoden og en mellemstatslig tilgang, men om at vælge mellem et koordineret europæisk standpunkt og ingenting." Hvis det ikke er Kommissionen, som i stigende grad kommer på banen og f.eks. irettesætter lande, som ikke lever op til de nye økonomiske spilleregler, vil vreden i stigende grad rette sig mod Tyskland. Helt som i Kohls tid er læren af gældskrisen derfor, at den nye tyske magt skal indbindes. Konkret har ikke mindst Westerwelle peget på, at medlemsstaterne skal blive enige om at give Europa et egentligt ansigt – i form af en "direkte valgt kommissionsformand", dvs. en form for præsident.

Hermed er bolden, helt som i 89-90, på ny spillet over til det øvrige Europa. Ikke mindst Frankrig. Er Frankrig villigt til at acceptere en yderligere uddybning af integrationen, og i hvor høj grad kan den nye præsident Hollande leve med Merkels grundholdning om, at det ikke er muligt at stimulere økonomien med lånte (læs: tyske!) penge? Ikke mindst Hollandes valgsejr har således skabt nyt momentum omkring synspunktet om, at den tyske "sparekurs" ikke er den rette medicin for alle lande i Europa. Finanspagten skal derfor suppleres med en vækstpagt. Selvom Merkel næppe vil acceptere en genforhandling af Finanspagten, endsiget at ECB må sætte seddelpressen i gang, har hun indikeret, at hun er villig til at diskutere en mulig vækstpagt. Helt i tråd med Henry Kissingers gamle læresætning er Tyskland nemlig udmærket klar over, at landet – for at sikre et stærkt Europa – må gå (lidt) på kompromis. Præcis som Kissinger udtrykte det, er Tyskland også i 2012 "for stort til Europa, men for lille til verden".

Torreblanca: Spanien vil få brug for mere hjælp

EU's hjælpepakke til den spanske banksektor er en vaccination mod den usikkerhed, der kan opstå efter det græske valg søndag. Det siger leder af den anerkendte tænketank ECFR's Madrid-afdeling José Ignacio Torreblanca til RÆSON. Det bliver næppe sidste gang, Spanien skal hjælpes. Løsningen er strukturelle reformer i Spanien og i resten af eurozonen.

INTERVIEW af Mads Stampe

Trods stor uenighed om størrelsen på den hjælpepakke, den spanske banksektor behøver, har EU sendt et økonomisk plaster på 100 mia. euro til spanierne. Det er 60 flere, end hvad IMF har vurderet nødvendigt. Pengene ser ud til kun blive fulgt op af krav til Spaniens banksektor – og ikke til nedskæringer i det offentlige ligesom i Grækenland.

Beløbet er stort og er udtryk for, at man vil være på den sikre side og skabe ro på markederne, mener professor ved CBS og ekspert i international monetær økonomi og finansielle kriser Finn Østrup.

Det samme mener José Ignacio Torreblanca, der af Foreign Policy en español i maj 2011 blev kåret til en af de ti mest indflydelsesrige nye spanske og latinamerikanske tænkere. ”Den primære årsag til, at eurogruppen besluttede sig for at reagere så hurtigt, som de gjorde og tilbyde Spanien hjælpepakken, skal findes i vores alle sammens frygt for det græske valgresultat. Det kan potentielt skabe tumult og en chokeffekt, som kan få indflydelse på Spanien, Italien og andre lande,” siger Torreblanca i et interview med RÆSON. Ved valget søndag skal grækerne indirekte beslutte, om de vil fortsætte som en del af eurosamarbejdet.

Spaniens krise skyldes IKKE uansvarlighed

Krisen i den spanske banksektor startede med en boligboble, der brast. For bare fem år siden var det svært at forestille sig, at Spanien ville stå i den situation, som de gør nu. Tilbage i 2007 sad Spanien godt på pengene, hvilket ikke var tilfældet i hverken Grækenland eller Tyskland på det tidspunkt.

Spanien havde en gæld på blot 36 procent af BNP – langt under gennemsnittet i eurozonen på 66 procent og lavere end Tyskland på det tidspunkt.

Men fra 1996 til 2007 tredobledes de spanske huspriser, og som vi har set det i andre lande, og boblen brast og efterlod bankerne med en bunke af dårlige lån. Samtidig nærmer renten på de spanske statsobligationer sig syv procent på 10-års-obligationer. Det er faretruende tæt på niveauet på mellem syv og otte procent, der fik Grækenland, Portugal og Irland til at vende sig mod Bruxelles for hjælp.

Det er da også den høje rente, der har fået den spanske regering til at gå til EU og IMF frem for at udstede nye statsobligationer, mener Finn Østrup. Det er for dyrt at gøre andet og ville blot resultere i yderligere gæld.

Ingen græsk tragedie

Men som den spanske premierminister, Mariano Rajoy, har pointeret flere gange, siden pengene blev sendt afsted mod Spanien, er der ikke tale om en redningspakke ligesom i tilfældet med Grækenland.

I modsætning til Grækenland, hvor en del af hjælpepakken gik til at nedskrive statsgælden, og en del gik til at nedskrive gælden i banksektoren, går hele beløbet i Spaniens tilfælde til banksektoren. Der er dog reelt ikke den store forskel, da IMF har udstukket en række krav til,

hvordan pengene skal bruges. Det er da også den spanske stat, der har lånt pengene, og ikke bankerne, som dog godt kan være sikre på, at der vil blive holdt skarpt øje med dem fra både IMF's og EU-Kommissionens side.

Rent politisk er det dog vigtigt for Rajoy at gøre det klart for omverdenen – og ikke mindst den spanske befolkning – at den spanske situation ikke er den samme som den græske. ”Der er et stigma omkring det at blive reddet. Det betyder, at man ikke har gjort det godt nok. Spanien vil, ligesom alle andre, godt tro på, at de kan klare sig selv,” siger Torrealanca til RÆSON.

”Hjælpepakken bekræfter, at man hører til i en gruppe af lande, som man nødt vil være i gruppe med. Vi spaniere opfatter os selv som værende tættere på lande som Italien og Frankrig,” konstaterer han.

Det bliver IKKE sidste gang

Men uanset hvilken gruppe af lande, spanierne måtte føle sig som en del af, så er det et faktum, at hjælpen er givet. Og skal man tro på, hvad flere medier skriver, bliver det ikke sidste gang, Spanien må vende sig mod Bruxelles for at få økonomisk hjælp.

Det forlyder, at Spanien på et tidspunkt vil blive tvunget til at tage imod en fuld hjælpepakke, som Grækenland gjorde det. Det vil ske, lyder det, da Spanien får mere end svært ved at bringe underskuddet på statsbudgettet ned fra de nuværende 8,5 procent til 5,3 procent, som er det mål, EU-Kommissionen har sat for i år.

Samtidig kæmper Spanien med en arbejdsløshed på knap 25 procent – den højeste i Europa. I de seneste ti år har landet også oplevet lønstigninger på 40 procent i forhold til Tyskland. Disse to ting – og medlemskabet af eurosamarbejdet – gør det meget svært for den spanske regering at rette op på økonomien.

”Nedskæringer i lønninger er svære at gennemføre. Det ville være nemmere at gennemføre en devaluering,” konstaterer Finn Østrup.

Problemet er bare det, at Spanien som medlem af eurosamarbejdet ikke KAN devaluere sin valuta for at få økonomien tilbage på sporet. Skal det ske, skal Spanien melde sig ud af eurosamarbejdet. Men det bør man ifølge Torrealanca ikke gøre: ”Vi skal bevæge os fremad og ikke bagud. Ifølge bøgerne er det nemmest at opløse unionen, men jeg tror ikke på, at kan lade sig gøre rent praktisk. Professorer i økonomi har taget fejl mange gange de seneste år.”

”Vi er bedre stillet i en eurozone, der er til fordel for alle. Det er det, vi søger at skabe både her og i Tyskland. En opløsning af unionen er ikke løsningen. Det er et politisk projekt og ikke blot et økonomisk projekt.”

Reformer ude og hjemme

Torrealanca mener, at det, der skal til, er hjemlige, strukturelle reformer i Spanien, men også i resten af eurosamarbejdet. ”Det er to sider af samme sag. Det er ligegyldigt med de dybdegående reformer, man laver, hvis hele den europæiske økonomi er gået i stå,” konstaterer han.

Han understreger, at mens Spanien gennemfører reformer og besparelser – som fx frivillige nedskæringer på statsbudgettet for 27 milliarder euro – så skal Tyskland også forstå, at de ikke kan blive ved at agere som EU-samarbejdets Kina i al evighed og låne penge til sine nødstedte naboer i eurozonen.

Spanien kæmper med næb og klør for at hjælpe sig selv ud af krisen. Det sker blandt andet ved at fryse de offentlige ansattes løn, som en del af en større sparerrunde i år.

Desuden er den spanske eksport steget med 36 procent siden 2009, og Spanien har dermed så godt som fastholdt sine markedsandele i perioden

1999 til 2011. Samtidig er Spaniens turistsektor stadig stærk, i modsætning til den græske, og der forventes op mod 58 millioner turister alene i år. ”Og,” slutter Torreblanca, ”på grund af interne evalueringer og reformer er vi mere konkurrencedygtige i dag end for få år siden, og vi bliver bedre og bedre.”

Mads Stampe (f. 1985) er MA i journalistik fra City University i London med speciale i business og finance og har også studeret medier og journalistik på Danmarks Medie- og Journalisthøjskole, Hogeschool van Utrecht og University of Amsterdam. Han har tidligere været i praktik i EU-Kommissionens Enterprise Europe Network i Bruxelles.

Granitsas: Grækenland har brug for en teknokratregering – venstrefløjssejr kan udløse panik

"En sejr til venstrefløjspartiet Syriza kan muligvis betyde, at nogen hæver deres indlån. Der kan komme panik." Det siger The Wall Street Journals Athen-korrespondent Alkman Granitsas til RÆSON. Alt tyder på et tæt valg, men en snæver koalition er ifølge Granitsas ikke en holdbar løsning på den politiske krise og vil ikke sidde længe: "Det åbner for, at reformprogrammet kører endnu mere af sporet, og så kan det være, at Europa ikke vil fortsætte med at finansiere Grækenland. Som resultat deraf kan en tredje valgrunde blive nødvendig inden året er omme. [...] En teknokratisk regering er lige præcis det, Grækenland har brug for."

INTERVIEW af Vibeke Krag Skov Petersen, RÆSONs Europaredaktør

Du har skrevet, at valget søndag de facto er en afstemning om Grækenlands fremtid i euroen. Beskriv den græske debat.

Nyt Demokrati har sagt, at Grækenland kun kan blive i euroen ved at implementere reformprogrammet. De har udlagt en stemme på venstrefløjspartiet Syriza, ledet af Alexis Tsipras, som en stemme mod euroen og en tilbagevenden til drakmen. Syriza selv fastholder, at Grækenland kan forhandle en ny aftale på plads med EU med større fokus på vækst. Men 80 procent af grækerne ønsker at blive i euroen. Og en del af befolkningen frygter, at en stemme på Syriza KAN føre til, at Grækenland må forlade euroen.

De seneste meningsmålinger giver Nyt Demokrati et lille forspring på 1,5-2 procent. Andre spår Syriza som vinder med 4-5 procent flere stemmer. Hvad kan vi forvente?

Det mest sandsynlige er, at Nyt Demokrati vinder med et lille forspring, men det kan ikke udelukkes, at det bliver Syriza.

Hvad vil der ske, hvis Syriza bliver det største parti?

Man kan forvente, at markedet vil reagere. Ikke kun i Grækenland, men på verdensplan. Der kan komme panik; en sejr til Syriza kan muligvis betyde, at nogen hæver deres indlån. Der er også bekymring for, at Grækenlands europæiske kreditorer og IMF vil beslaglægge finansieringen, indtil det bliver klart, hvad Syrizas holdning er til lånepakken, som de officielt siger, at de er imod.

Hvordan reagerer EU, hvis Syriza kommer til magten?

Embedsmænd fra EU, IMF og Paris og Berlin har gjort det meget klart, at Grækenland skal holde fast i sin nuværende låneplan, hvis Grækenland fortsat vil modtage finansiering. Når det så er sagt, så hører man nogen fleksibilitet fra Europa om, at låneplanens marginer kan tilpasses og måske udvides i et eller to år for at gøre tilpasningen nemmere. Men generelt har de gjort det klart, at støtte til det nuværende låne memorandum er nødvendig for Grækenlands fortsatte finansiering og fremtid i euroen.

Kan vi forvente en koalitionsregering efter søndagens valg?

Alt tyder på, at hverken Nyt Demokrati eller Syriza vinder nok stemmer til at regere alene. Hvis Nyt Demokrati vinder, vil de sandsynligvis forme en koalition med Pasok, der også støtter redningsprogrammet. Jeg er bekymret for, at valget ikke vil producere en holdbar løsning på Grækenlands nuværende politiske krise. En koalition med enten Nyt

Demokrati eller Syriza i spidsen vil have et meget snævert flertal, og muligvis mangle politisk vilje til at implementere de reformer, der forlanges af Grækenlands kreditorer i Europa og IMF. Det åbner for, at reformprogrammet kører endnu mere af sporet, og så kan det være, at Europa ikke vil fortsætte med at finansiere Grækenland. Som resultat deraf kan en tredje valgperiode blive nødvendig inden året er omme, også på grund af den sociale modstand fra befolkningen mod de omfattende besparelser.

Ville det være bedre for Grækenland med en ny teknokratisk regering?

En koalition bestående af alle partier, som en teknokratisk regering ville være, er lige præcis det, Grækenland har brug for. Ikke meget tyder på, det kommer til at ske. Men der er en lille mulighed for, at intet parti vil være i stand til at forme en regering, eller at der ikke kan formes en stabil koalition. I det tilfælde vil der være en vis sandsynlighed for en teknokratisk regering.

Ved valget i maj straffede vælgerne de store partier, Nyt Demokrati og Pasok, og stemte i stedet på venstre- og højrefløjen. Forventer du samme tendens denne gang?

Der er stadig vrede og afsky over for de etablerede partier, men både Nyt Demokrati og Pasok har fået lidt bedre resultater i meningsmålingerne efter valget i maj. Ingen er dem er dog så meget som tæt på at genvinde den andel af stemmerne, de havde for bare to år siden. Det hidtil dårligste resultat for Nyt Demokrati var i 2009, hvor de fik 34 procent af stemmerne. Ved valget i maj fik de 19 procent af stemmerne. Denne gang forventer vi, at de får 25 til 30 procent af stemmerne. Man diskuterer også Nyt Demokrati og Pasoks troværdighed. De har siddet ved magten størstedelen af tiden de sidste 40 år og betragtes som ansvarlige for at lede Grækenland ind i krisen. Vælgerne synes ikke, at partierne har troværdigheden til at løse Grækenlands problemer.

Vibeke Krag Skov Petersen (f. 1985) er RÆSONs Europaredaktør. Hun er cand.scient.pol med tillægsuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Har studeret på Freie Universität i Berlin og været praktikant på DR2 Udland. FOTO: Alexis Tsipras er leder af Syriza – Grækenlands svar på Enhedslisten – og kan blive landets næste præsident.

Ekspert om den næste græske præsident: mange anser ham for dybt utroværdig

"Han betragtes som dybt utroværdig og upålidelig hos mange." Det siger ekspert i græsk politik ved Københavns Universitet Mogens Pelt til RÆSON om Antonis Samaras [leder af Nyt Demokrati og Grækenlands næste præsident, hvis det som ventet lykkes ham at samle en regering, red.]. "For eksempel har han lækket personlige samtaler med Papandreou (Grækenlands tidligere premierminister, red.). Og han har som udenrigsminister tidligere i 1990'erne kørt sin egen linje så hårdt, at han måtte bryde med sit eget parti, hvilket kostede det regeringsmagten."

INTERVIEW af Sidsel Korsgaard

Konservative Nyt Demokrati og socialdemokratiske PASOK kan denne gang lige nøjagtig danne regering sammen, selvom de oplevede massiv vælgerflugt i maj. Kan valgresultatet læses som et mandat til en kommende ny regering om at acceptere EU's sparekrav?

Den græske regering vil stå stærkere i denne omgang – vælgerne ved udmærket, hvad de har stemt på. PASOK har mistet en række af de parlamentsmedlemmer, som var sårbare over for pres fra særinteressernes side. Med særinteresser mener jeg syndikaterne – de græske fagforeninger, som er meget kritiske over for de hårde nedskræinger. De er gået til Syriza. Vi kan forvente større stabilitet, hvad angår opbakning i parlamentsgrupperne. Og det er i hvert fald et bedre udgangspunkt end det var frem til valget i maj måned.

Der virker til at være tilfredshed med resultatet i Europas hovedstæder ?

Ja. De europæiske ledere er lettede.

Nyt Demokrati har fået næsten 30 procent af stemmerne – ved valget i maj fik de under 20 procent. Hvad skyldes deres store fremgang?

Større alvor i stemmeafgivelsen denne gang.

Det ser ud til, at Nyt Demokrati, PASOK og Demokratisk Venstre kan danne regering. Kan de tre partier blive enige om den økonomiske politik?

I det store hele, ja. Dem, som vil være mest skeptiske over for nogen af tiltagene, vil være Demokratisk Venstre, men de har samtidig en klar førsteprioritet om, at Grækenland skal forblive i euroen. Så de vil være meget opmærksomme på, hvornår det er risikabelt at være imod nedskæringerne. Så alt i alt er de tre partiers prioriteringsliste sammenfaldende et langt stykke hen ad vejen.

Hvor lang tid kan vi forvente, at den nye regering kommer til at sidde?

Det er muligt, at de ikke kommer til at sidde de næste fire år. Fire år er meget lang tid i øjeblikket i græsk politik. Men jeg vil da spå en vis levedygtighed.

Ingen splid mellem de gamle ærkefjender Nyt Demokrati og PASOK?

Jo. De er bare nødt til at beherske sig lidt. De har været nødt til at sluge mange kameler det sidste halve år ved et nyt samarbejde. Men der er ingen anden vej, hvis der skal dannes en regering. Den største kurre er måske i virkeligheden Samaras, som er leder af Nyt Demokrati. Han betragtes som dybt utroværdig og upålidelig hos mange PASOK-folk, og

også hos andre. For eksempel har han lækket personlige samtaler med Papandreou (Grækenlands tidligere premierminister, red.). Og han har som udenrigsminister tidligere i 1990'erne kørt sin egen linje så hårdt, at han måtte bryde med sit eget parti, hvilket kostede partiet regeringsmagten. Det skete i forbindelse navnestriden med det, de offentligt kalder Makedonien, hvor Samaras kørte hardliner-politik mod den tidligere jugoslaviske stat. Så hans fortid har nogle alvorlige pletter i andres øjne. Der har været røster fremme om, at der kunne komme et krav om ikke at have ham som premierminister. Men så skal man finde ud af, hvad man gør i stedet.

Vil det betyde noget for regeringens politik, at den sidder på så snævert et flertal i og med at der stadig er så stor en andel, der stemmer på Syriza?

Syriza har fået cirka 26 procent. Det er trods alt mindre end Nyt Demokrati, Pasok og Demokratisk Venstre kan mønstre. Der vil være modstand i dele af befolkningen fremover, der vil komme strejker og demonstrationer, når der skal vedtages upopulære spareforslag i Parlamentet. Men det har vi været vant til. Det plejer at være meget organiseret. De her strejker er ikke vilde, det er demonstrationerne heller ikke. Det er kun hætteklædte randgrupper, der går efter ballade i gaden.

Sidsel Korsgaard (f. 1986) er kandidatstuderende i statskundskab med tillegssuddannelse i journalistik fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Har tidligere arbejdet hos DR Nyheder og været i praktik hos en dansk interesseorganisation i Bruxelles.

ØKONOMISK TEORI

Finanskrisens årsager: Hvem har skylden?

Af Per H. Hansen

Det er aldrig rigtig let at forklare, hvornår noget begyndte. Jo, måske hvis der er én klar og utvetydig årsag og én lige så klar virkning, men sådan er det kun sjældent i den virkelige verden. I den anden ende af spektret har vi så en multi-kausal forklaring, hvor ambitionen er at forklare og forstå, hvordan en række årsager tilsammen har en virkning. Eller kaos-teorien, hvor en lille i sig selv ubetydelig årsag kan have store og dramatiske og aldeles utilsigtede konsekvenser på den anden side af jorden. Så hvordan og hvornår begyndte den finansielle krise, der i øjeblikket truer med at gøre "the Great Depression" fra 1929 til 1933 rangen stridig som den værste finansielle krise nogensinde?

Det har der allerede været mange bud på, og de afhænger i høj grad af iagttagers ideologiske ståsted. Cepos-tænketanken har ikke overraskende været på banen med deres sædvanlige neoliberale budskab. I denne variant skyldes krisen naturligvis statens og centralbankernes uheldige indgriben i en ellers perfekt fungerende markedsmechanisme. Hvis bare staterne ville lade det finansielle system og resten af økonomien udfolde sig frit, ville den slags problemer ikke opstå.

På den anden side har vi en række af tilhængere af, at staten i et eller andet omfang griber ind over for markedets manglende evne til at regulere og styre sig selv. Socialister vejrer morgenluft og taler om kapitalismens endeligt, mens mere velovervejede sjæle taler om behovet for mere regulering og statsintervention i økonomien.

Ved siden af disse tilgange er der en mere folkelig eller populistisk reaktion, der taler om grådighed og spekulation som det, der har pustet den nu bristede boble op til et niveau, den ikke kunne bære. En variant af denne tilgang er en nationalt præget holdning, som bl.a. kom til udtryk, da den australske premierminister, Kevin Rudd, udtalte: "I don't want a first-class Australian bank discriminated against because some other foreign bank, which has a bad balance sheet, is being propped up by a guarantee by a foreign government" (International Herald Tribune, 12/10 2008).

Vi har hørt den samme holdning i forskellig forklædning fra f.eks. den franske premierminister, Nicolas Sarkozy, der skyder skylden på angelsaksisk finanskapitalisme, og den tyske kansler, Angela Merkel, der har understreget, at en fælles EU-redningsplan besværliggøres af, at hun ikke ønsker at se tyske skatteyderes penge blive brugt til at støtte en falleret storbank fra et andet europæisk land. Helt ude på overdrevet er den britiske regerings indefrysning af islandske tilgodehavender med henvisning til terrorlovgivning. Alt sammen peger det i retning af, at internationalt samarbejde bliver allersværest, når der er mest brug for det. Sådan var det også i 1930'erne, og det bidrog bestemt ikke til bekæmpelsen af depressionen.

Der er stærke elementer af "det er de andres skyld" i sådanne forklaringer, og banen er således kridtet op til en ideologisk og nationalt orienteret diskussion, som, hvis man kan bruge debatten om 1930'ernes depression som målestok, næppe vil stoppe de næste mange år. Men før vi giver os helt i vort ideologiske ståstedes vold og accepterer monokausale forklaringer, er det på sin plads at forsøge at analysere de fortællinger, der kommer med bud på, hvad der egentlig gik galt. Det er i høj grad sådanne fortællinger, der bidrager til at skabe mening ud af de hændelser, vi kalder finanskrisen anno 2008. Hvilken fortælling man producerer og accepte-

rer, handler i høj grad om ens ideologiske ståsted, og det har betydning for de løsningsforslag, som vi fremsætter. At forstå finanskrisen er altså et spørgsmål om "sense-making". De færreste forestiller sig nok, at vi kan finde frem til den endegyldige sandhed eller bare konsensus om krisens væsen og årsager, men alligevel kan og bør vi have en løbende samtale om det.

Min tilgang i dette essay er primært teoretisk og historisk. Jeg vil lægge ud med en kortfattet diskussion af teorier om finansielle kriser. Derefter vil jeg diskutere de forskellige fortællinger om finanskrisen og drage sammenligninger med den internationale depression fra 1929 til 1933 og finanskrisen 2007 til 2008. Endelig vil jeg komme med mit bud på årsagerne til og konsekvenserne af det internationale finansielle systems sammenbrud.

Hvad lærebøgerne ville sige

Helt grundlæggende er der to forklaringer på finansielle kriser, en "monetaristisk" og en "keynesiansk" eller "business cycle"-teori. Udgangspunkterne er meget forskellige.

Den monetaristiske teori hviler på traditionel (neoklassisk) økonomisk teori, der forudsætter, at markeder er perfekte, og at aktørerne på markedet er rationelle, profitmaksimerende individer, der handler uafhængigt af andre. Summen af alle disse individers rationelle beslutninger og handlinger betyder f.eks., at priser dannes gennem balance mellem udbud og efterspørgsel. En sådan rationel aktør kaldes også homo oeconomicus, og han udgør hele grundlaget for "modern finance"-teori, hvor staten i alt væsentligt bliver betragtet som et forstyrrende element.

Grundlaget i modern finance-teorien er formodningen om, at markedet er effektivt (the Efficient Market Hypothesis): at prisen på finansielle aktiver (aktier, gældsbreve m.v.) er et resultat af al tilgængelig information. Da alle i princippet har adgang til denne information, er der heller ingen, der kan snyde markedet og opnå en spekulationsgevinst. En logisk følge af denne tankegang er, at der ikke kan opstå bobler i økonomien. Grundlaget for neoklassisk økonomisk teori og modern finance er forestillingen om, at man kan holde "alt andet lige". Det vidner om disse teories udspring i newtoniansk naturvidenskab, men alt andet er sjældent lige i den "virkelige" verden.

Business cycle-teorien har et mere blandet grundlag. Mange tilhængere af business cycle-teorien er enige med monetaristerne i, at økonomien på lang sigt kan skabe ligevægt, som den britiske økonom John Maynard Keynes sagde: "In the long run we're all dead." Derfor måtte staten ifølge Keynes på kort sigt gribe ind og skabe efterspørgsel under depressionen i 1930'erne.

Den grundlæggende forskel mellem de to teorier er altså holdningen til, om markedet på egen hånd kan opretholde økonomiens ligevægt. Uenigheden går således også på, hvor rationelle økonomiske aktører egentlig er, og hvad statens rolle skal være.

De primære bidragydere til en monetaristisk teori om finansielle kriser er uden tvivl Milton Friedman og Anna Schwartz. I 1963 udgav de den monumentale "A Monetary History of the United States", 1867-1960, hvor kapitel 7 med titlen, "The Great Contraction", fastslog, at depressionen primært var forårsaget af den amerikanske centralbank, The Federal Reserve/The Fed, som førte en efter forfatterens mening fejlagtig pengepolitik. Først havde centralbanken ført en forkert rentepolitik op til og efter Wall Street-krakket i oktober 1929, men rigtig galt blev det først, da Fed også undlod at stille likviditet til rådighed for banksystemet fra 1930 til 1933, hvor tusindvis af amerikanske banker brød sammen.

Monetaristerne er principielt modstandere af centralbanker og mener, at pengemængden i stedet skal vokse med en procentsats, der svarer til den økonomiske vækst. På den måde kan man undgå statens og centralbankens ødelæggende hånd. Monetaristernes fokus på pengemængden er naturligvis ikke tilfældigt – for deres grundlæggende holdning er, at prisudviklingen styres af, hvor mange penge der er i omløb (også kaldet kvantitetsteorien), og deres argument er, at Fed skulle have støttet bankerne med likviditet for at undgå et fald i pengemængden og dermed prisfald (deflation). Ifølge Friedman og Schwartz skyldtes depressionens omfang nemlig, at pengemængden faldt og førte til deflation, som ramte virksomhedernes indtjening og derefter påførte bankerne yderligere tab osv.

I en meget indflydelsesrig artikel fra 1986 skelnede Friedmans samarbejdspartner Anna Schwartz mellem ”rigtige” finansielle kriser og dem, der kun er pseudo. Pseudokriser er f.eks. store prisfald på ejendomsmarkedet og aktiemarkedet. Dem er der folk, der taber penge på, men sådan er markedsökonomien, og det berettiger ikke til indgreb fra centralbanken eller andre statslige aktører. Virkelige finansielle kriser derimod er dem, hvor indskyderne trækker deres penge ud af bankerne – altså når der opstår et såkaldt ”run” på bankerne. For Schwartz og andre monetarister er problemet med *bankruns*, at indskud i bankerne også er penge, fordi vi kan betale med dem ved hjælp af checks og plastikkort etc. Når der opstår run på banksystemet, falder pengemængden, og det fører til deflation. Derfor er det ifølge Anna Schwartz helt nødvendigt, at nogen støtter banksystemet med likviditet i en sådan situation. For Schwartz er det mindre vigtigt, hvem der gør det, men hun erkender, at det ofte må være centralbanken, der agerer som en såkaldt ”lender of last resort”, fordi kun centralbanken kan skabe flere penge – i sidste instans ved hjælp af seddelpressen.

Teoriens snævre definition af finansielle kriser har vigtige implikationer. Fordi den fokuserer så snævert på sammenhængen mellem pengemængden og prisudviklingen, betyder det også, at banksystemets andre vigtige funktioner som f.eks. at yde lån til investeringer og forbrug i nogen grad bliver underordnet. Hvis banker er insolvente, må de gå konkurs, og så længe centralbanken støtter solvente banker med likviditet, er det ifølge monetaristerne en sund og naturlig holdning, der ikke forvrider de økonomiske incitamenter. Grundholdningen hos monetaristerne er med andre ord den samme som i modern finance, at jo mere staten overlader økonomien til sig selv, desto bedre.

Business cycle-teorien

Som den monetaristiske teori kan business cycle-teoriens hovedtræk spores flere hundrede år tilbage i tiden. Allerede Adam Smith talte i sit hovedværk ”The Wealth of Nations” fra 1776 om ”overtrading”, hvor priser og gæld blev pumpet for hårdt op og på et tidspunkt førte til, at boblen bristede, og kredit blev en mangelvare. Og som monetarismen bliver business cycle-teorien for alvor udviklet i forbindelse med 30’ernes depression. Ironisk nok var det Yale-økonomen Irving Fisher, der ellers havde udviklet kvantitetsteoriens matematiske (og dermed monetarismens) grundlag, der også fremsatte grundtrækkene i business cycle-teoriens forståelse af finansielle kriser. Fisher var professor i økonomi, og han ”spillede” selv på Wall Street i årene op til krakket. Kun få dage før Wall Street krakkede i oktober 1929, udtalte han noget optimistisk, at ”stock prices have reached what looks like a permanently high plateau”.

Den tro er typisk i forbindelse med bobler. Der opstår en ”ny æra”-forestilling, hvor investorer og spekulanter tror, at prisstigningerne vil fortsætte i det uendelige. Og det er netop definitionen på en boble, også selvom de fleste først opdager, at det er en boble, når den brister. For-

ventningerne om fortsatte prisstigninger betyder, at investorer ikke længere køber aktiver, hvad enten det nu er aktier eller ejendomme eller noget helt tredje, for at få et afkast af dem, men alene i forventningen om at tjene på prisstigningerne. Man køber altså ikke aktier for at få et fremtidigt udbytte baseret på virksomhedens drift eller ejendomme for at få en lejeindtægt eller for at bo i dem. Man køber dem, fordi man forventer, at prisstigningerne vil fortsætte. Man finansierer sit køb med lånte penge og puster dermed også en kreditboble op. De to ting hænger sammen som ærtehalv.

Fisher kom galt af sted: Han tabte en formue på børskrakket, og mens han iagttog det økonomiske system falde sammen om ørerne på ham, satte han sig for at finde ud af, hvad det egentlig var, der skete. Det førte til en bog og en væsentlig artikel med titlen "The Debt-Deflation Theory of Great Depressions" fra 1933. Fishers væsentligste pointe var, at selvom økonomien måske nok for det meste var i ligevægt, hændte det indimellem, at den tippede over og ikke selv kunne genoprette balancen. Et afgørende element i denne uligevægt var opbygningen af alt for høje gældsbyrder – "overindebtedness" kaldte han det.

Fisher pegede på, at det altid begyndte med en opgangskonjunktur, der særligt var drevet af nye investeringsmuligheder med udsigt til at tjene gode penge. De nye muligheder kunne være drevet af innovationer, nye markeder eller brancher. Samtidig var der gode lånemuligheder og billige penge, som betød, at det kunne betale sig at lånefinansiere investeringerne, og efterhånden som flere og flere investorer sprang med på vognen, blev priserne og gældsbyrden drevet i vejret. Indtil det hele bristede, fordi gældsbyrden var blevet for stor, og fordi der begyndte at opstå tvivl og usikkerhed om, hvor længe det kunne vare ved.

I løbet af 1960'erne fik Fisher følgeskab af økonomen Hyman Minsky, der ligeledes hævdede, at der var en indbygget tendens til uligevægt i økonomien. Minsky udviklede, hvad han kaldte "the financial instability hypothesis", hvori han argumenterede for, at finansiel ustabilitet var indbygget i den kapitalistiske markedsøkonomi og ikke har noget at gøre med statslig intervention i økonomien. I Minskys model opbygger både virksomheder og husstande en stadig større gældsbyrde over tid, og på et tidspunkt bliver gældsbyrden så stor, at en rentestigning eller et bank sammenbrud eller et andet chok kan udløse en finansiel krise.

I bogen "Manias, Panics and Crashes" anvender en anden økonom, Charles Kindleberger, Fishers og Minskys teorier på historiske kriser. Bemærk ordvalget i bogens titel – om kollektive følelsesmæssige fænomener som manier og panik. Hvor modern finance-teorien – og meget økonomisk teori – ser mennesker som rationelle og uafhængige af hinanden, siger både Fisher, Minsky og Kindleberger noget andet. De tre økonomer, som er kommet bemærkelsesværdigt meget i vælten igen i de senere måneder, opererer med, at investorer ikke agerer rationelt – i hvert fald ikke hele tiden. Ny æra-tankegangen og den måde, de nye investeringsmuligheder og prisstigningerne omtales på (*framingen* af dem), betyder, at der er megen psykologi og lemming-effekt involveret i en finansiel krise. Her er det, at nyere finansiel teori kaldet "behavioral finance" for alvor bliver interessant, fordi den modererer modern finance-teoriens lettere urealistiske forudsætninger. Behavioral finance har fastslået, at hverken investorer eller analytikere er rationelle aktører:

Opturen fortolkes (frames) overoptimistisk. Troen på, at træerne denne gang rent faktisk vokser ind i himlen, får investorer til at lånefinansiere deres investeringer (og forbrug, for når nu ens aktiver stiger i pris, kan man jo lige så godt ...). Bankerne tager del i festen: De begynder også at synes, at det går ufattelig godt, og slækker derfor så småt på kredit- og risikovurderingen. Men når gældsbyrderne er blevet tilstrækkelig store, og

boblen brister (f.eks. pga. en rentestigning, et banksammenbrud eller et fald i aktiekurserne), sætter præcis den modsatte effekt ind. Investorerne går i panik, mistilliden til bankerne breder sig både blandt indskydere og andre banker, og i værste fald opstår der run på banksystemet. Krisen er begyndt.

Irving Fisher understregede stærkt, at der kun ville komme en depression ud af det, hvis der var store gældsbyrder involveret, og hvis krisen resulterede i faldende priser (deflation). Mens monetaristerne som nævnt mener, at prisfald finder sted, fordi der er blevet færre penge i omløb, forklarer business cycle-teorien prisfaldet med et fald i efterspørgslen, som påfører bankerne yderligere tab osv. Bankerne holder op med at låne penge ud, et såkaldt "credit crunch", og det rammer produktion og beskæftigelse. Den skelnen virker teoretisk – men den har store konsekvenser for, hvad man stiller op med en krise.

Centralbankernes ansvar

Siden slutningen af 1700-tallet har der bredt sig den forståelse, at centralbanken skal stille likviditet til rådighed for det finansielle system under finansielle kriser. I 1873 blev teorien spidsformuleret i bogen "Lombard Street" af Walter Bagehot, magasinet *Economists* første og mangeårige redaktør. Ifølge Bagehot skulle Bank of England støtte illikvide, men solvente banker med rigelige lån til en høj rente, når et run på bankerne var under opsejling. Bagehot-reglen er siden blev fulgt af en lang række landes centralbanker i mange finansielle kriser. Men selvom reglen lyder let og enkel, dækker den over en række problemer, som også den aktuelle finansielle krise illustrerer.

For det første er det ikke altid let at skelne mellem likviditet og solvens. Likviditet handler om, hvorvidt en bank kan betale sine forpligtelser, når de forfalder, dvs. om at have kontanter eller adgang til kontanter. Solvens derimod handler om, hvorvidt bankens aktiver er større end dens passiver, altså at egenkapitalen er intakt. En solvent, men illikvid bank kan blive insolvent næsten fra den ene dag til den anden, hvis den er nødt til at tvangs sælge sine aktiver, fordi den mangler kontanter.

For det andet handler en finansiell krise ikke kun om pengemængden. Bankernes anden væsentlige funktion (ud over at være en del af betalings-systemet) er jo at finansiere virksomhedernes investeringer og forbrugernes lån til boliger og forbrug. Hvis bankerne mister indskud, kan de ikke udføre denne funktion, og det vil før eller siden ramme dét, økonomer kalder den virkelige økonomi, altså investeringer, produktion og beskæftigelse. Skal staten ikke gribe ind over for disse problemer, f.eks. ved en aktiv finanspolitik?

For det tredje er Bagehot-reglen baseret på en forestilling om, at den finansielle krise vil høre op, når centralbanken låner penge til det betrængte banksystem. Men man behøver ikke at have iagttaget den aktuelle krises forløb ret længe for at kunne se, at den betingelse ikke holder. Centralbankerne har forsøgt at hælde penge ud over bankerne i flere måneder, men interbankmarkedet (hvor bankerne låner penge til og fra hinanden) fungerer ikke, og i stedet for at låne til hinanden rationerer bankerne kreditten. Det gør de, fordi de ikke selv kan gennemskue, hvilke banker der er solvente, og hvilke der ikke er – altså det ovenfor nævnte problem med at skelne mellem likviditet og solvens. Derfor er det først med de netop vedtagne støttepakker, der garanterer indskud og interbanklån og skyder ny kapital ind i bankerne, at finanskrisen forhåbentlig vil lette.

Endelig, for det fjerde, har der også over tid bredt sig den holdning, at der er banker, som er "too big to fail". I Danmark reddede man Roskilde Bank med en mulig regning til skatteyderne til følge. Det var efter min opfattelse ikke nødvendigt, men hvis en storbank kom i vanskeligheder,

ville der ganske enkelt ikke være nogen vej udenom. Både fordi en storbank er en væsentlig del af betalingssystemet, og fordi den finansierer en meget stor del af de økonomiske aktiviteter. En storbank må altså reddes, selvom det skaber "moral hazard"-problemer – altså sender forkerte signaler til bankledere og bankernes kunder om, at de kan løbe risici, der i det mindste delvis vil blive dækket af skatteyderne.

Den danske regerings fulde garanti for bankindsud fra almindelige kunder og fra andre banker skaber også sådanne moral hazard-problemer, og det samme gør de amerikanske, britiske, tyske, franske og hollandske redningsplaner, men det er der efter min opfattelse ikke noget at gøre ved, mens krisen raser. Det må man forholde sig til bagefter, bl.a. ved at diskutere, om man kan regulere det finansielle system bedre både på nationalt og internationalt plan – og i givet fald: hvordan.

De fleste monetarister støtter i praksis Bagehot-reglen, men ikke nødvendigvis "too big to fail"-doktrinen og slet ikke støtte til alle banker, der har løbet for store risici, sådan som det er sagen med de støttepakker, vi nu ser bragt i anvendelse. Ifølge Bagehot-reglen skal centralbankerne hælde penge ud over bankerne og tørre dem op bagefter for at undgå inflation. Men selvom vi altså har en nogenlunde klar teori om, hvad der skal gøres, kan vi uden videre konstatere, at det ikke har virket i den nuværende finansielle krise. Derfor har centralbanker og regeringer taget stadig mere vidtgående skridt, og mødt stadig mere kritik. Spørgsmålet er naturligvis, om det skyldes, at denne krise er anderledes end de foregående, eller om teorien bare er forkert?

Irving Fisher skrev i 1933, at der var to måder at forholde sig til depressioner på. Den ene var laissez faire, altså at lade falde, hvad ikke kan stå, som en ganske stor gruppe af observatører og ikke mindst almindelige vælgere i USA har anbefalet eller direkte insisteret på. Uanset om man køber monetaristernes eller business cycle-tilhængernes definition af finansielle kriser, kan vi være godt tilfredse med, at regeringer og centralbanker har valgt Fishers alternativ, nemlig medicinering gennem det, Fisher kaldte "reflation". Fishers store bekymring var, at folk under en krise skulle sælge ud for at skaffe penge: Denne likvidering af gæld og aktier m.v. kunne føre til faldende priser (deflation) og derefter til en ond cirkel af faldende produktion og beskæftigelse og yderligere tab i bankerne og så fremdeles. Sådant en ond cirkel har ingen respekt for landegrænser, men spreder sig jorden rundt – via finansielle aktiver og passiver og økonomiske relationer.

Finanskrisen 2007-08: Én årsag kan ikke forklare udviklingen

Afhængig af ens ideologiske udgangspunkt vil man lægge forskellig vægt på, hvad det egentlig er, der har ført til finanskrisen. De færreste vil vel efterhånden benægte, at der har været en boble under opsejling i de senere år, men om den skyldes spekulation og grådighed, utilstrækkelig regulering og finansielle innovationer, utidig og problematisk statslig indblanding i økonomien eller noget helt fjerde, er der langt fra enighed om.

Jeg mener, at alle elementer har været til stede, og det gælder derfor om at anlægge et samlet syn på krisen, som ikke reducerer den til noget, der kan forklares med monokausale forklaringer som f.eks. Feds rentesænkning efter 11. september 2001 og fastholden af denne lave rente alt for længe. Der er ingen tvivl om, at den lave rente har spillet en rolle, og det samme har den amerikanske stats pres på de to huslåns-giganter Fannie Mae og Freddie Mac for at låne penge til fattige og etniske minoriteter.

De tårnhøje incitamentsstyrede lønninger, bonus- og optionsordninger til lederne af banker og investeringsbanker har næppe heller haft ubetinget positive virkninger og virker under alle omstændigheder som en

rød klud i ansigtet på de mennesker, der må bære omkostningerne ved finanskrisen og globaliseringen mere generelt. Forbrugernes leven over evne på lånte penge er heller ikke uden betydning, og de nye finansielle instrumenter som derivater og manglende eller utilstrækkelig regulering må også inddrages i forsøget på at skabe mening i galskaben.

Det er klart, at den fortælling, der bliver den dominerende forklaring på krisen, også vil danne udgangspunkt for svaret på, hvad vi skal gøre for at undgå gentagelser. Men hvad er fortællingen?

Aktørerne er ikke så rationelle

Kan vi virkelig hævde, at krisen begyndte med Feds lave renteniveau fra 2001 og den amerikanske stats indblanding på de frie markeder? I givet fald er skurken jo statsinterventionismen, mens det frie marked er den forulempede part, der gerne vil det så godt, men ikke får lov. Hvis det er bankledernes (og lånernes) grådighed, er der tale om nogle enkeltpersoner, der har gjort markedsøkonomien fortræd, mens det så må være staten, der skal træde hjælpende til og sørge for, at skurkene ikke får mulighed for at gentage historien. Det vil nok føre til indgreb, men af relativt begrænset karakter.

En anden version er den, som business cycle-teoriens tilhængere hævder til, nemlig at finansielle kriser har en tendens til at hærge med jævne mellemrum, og at de derfor er indbyggede i kapitalismen. De har som deres grundlag en kombination af overoptimisme, "overindebtedness", ny æra-tankegang og irrationalitet. Her er skurken den frie markedsøkonomi, der altså ikke fungerer, som modern finance gerne vil have, og den logiske konsekvens må være, at staten skal hjælpe de markeder, som ikke altid kan styre sig selv.

I den ekstreme version er kapitalismen selv skurken, som derfor skal afløses af en helt anden samfundsmodel. Denne version lever naturligvis, men den har ikke megen livskraft eller troværdighed efter kommunismens sammenbrud.

Hvad så med de andre fortællinger? Det er svært at se, hvordan fortællingen om centralbanken og staten som skurk kan forklare alle de ovennævnte elementer, og det samme gælder historien om grådige bankledere og spekulanter, der konspirerer mod almindelige mennesker og markedsøkonomiens gode intentioner. Der er ingen tvivl om, at disse elementer skal have plads i historien, men heller ikke om, at den er langt mere kompleks og derfor ikke kan reduceres til sådanne simple og dogmatiske læresætninger, som f.eks. Cepos og Saxo Banks ledelse er tilhængere af. En forklaring af den finansielle krise må nødvendigvis tage højde for både reguleringsmæssige, kulturelle, organisatoriske og økonomiske faktorer. For mig at se er det svært at komme uden om den konklusion, at investorer, analytikere, låner og bankfolk ikke har ageret på en måde, der kan forstås af modern finance teoris grundlæggende antagelser om rationelle, uafhængige aktører.

Der er faktisk en kapitalistisk kultur

Den monetaristiske modern finance-fortælling reducerer mennesket til en endimensionel karakter, hvor kultur intet betyder, og hvor de organisationer, der udgør det finansielle system, ingen rolle spiller ud over at være tomme skaller for de påstået rationelle, atomistiske aktører, der klarhovedet analyserer al relevant information og derefter træffer oplyste beslutninger. Men hvorfor skulle kulturel forandring ikke være af betydning for kapitalismens udvikling og funktionsmåde? Hvorfor er det i 2000-årene, at vi både har haft dot.com-boble [it-boblen, red.], virksomhedsskandaler som Enron, Tyco og WorldCom og nu den stærkeste finansielle krise i markedsøkonomiens historie siden 30'ernes depression? Kan det

virkelig forklares udelukkende med politiske overgreb på en uskyldig markedsøkonomi?

Mens monetaristerne har ganske ret i, at der er begået politiske fejl både før og under krisen, synes det lige så åbenbart, at det fænomen, som Adam Smith kaldte "overtrading", Fisher kaldte "overinvestment" og Minsky og Kindleberger og vi andre i dag kalder "bobler", er lige så gammelt som kapitalismen selv. Der har været finansielle kriser siden 1600-1700-tallet, hvor bankvæsenet for alvor begynder at opstå og brede sig. Finansielle innovationer har ofte været et fast element i disse kriser, og det samme har en forudgående stærk stigning i priserne på bestemte aktiver, om det så var tulipanløg som i Holland i 1600-tallet, jernbane- eller andre aktier i anden halvdel af 1800-tallet og mange gange siden, ejendomme i begyndelsen af 1990'erne, it-selskaber i slutningen af 1990'erne og begyndelsen af 2000-årene eller aktier og ejendomme, som vi ser det i disse måneder.

Vi kommer efter min opfattelse ikke uden om at overveje de idéer, som behavioral finance, sociologien og psykologien fremsætter med stadig stigende styrke: at mennesket ikke har meget tilfælles med den homo oeconomicus, som økonomisk videnskab i almindelighed og modern finance i særdeleshed bygger hele deres grundlag på.

Profit uden risiko

Men vi kommer heller ikke uden om at erkende, at når enkelte aktører handler rationelt og optimerer deres egeninteresse, er det ikke altid – som Adam Smith ellers mente – til samfundets gavn. Uregulerede sælgere af boliglån prakkede dårligt stillede og dårligt uddannede amerikanere risikable lån på (subprime-lån, red.), og solgte dem videre til banker og andre institutioner. Disse udlånere var ligeglade med risikoen, fordi de solgte lånene videre til andre banker som såkaldte Mortgage Backed Securities (MBS), der var pakker med tusindvis af lån, som så blev lagt ind i såkaldte Collateralized Debt Obligations (CDO) og delt op i forskellige dele (såkaldte *trancher*) med forskellig risiko. De øverste trancher fik højeste kredit-rating af ratingbureauer som Moody's og Standard and Poors, selvom de alle bestod af dårlige lån.

Disse CDO'er blev solgt videre til hedge funds (investeringsfonde) og investeringsbanker uden forståelse af den risiko, der reelt var forbundet med dem, og som rosinen i pølseenden blev disse lån forsikret gennem såkaldte Credit Default Swaps (CDS), bl.a. hos det amerikanske forsikringsselskab AIG's lille London-afdeling. Afdelingens leder, Joseph Cassano, var en af finansverdens brillante hjerner, og det var hans 300 mand store afdeling med en gennemsnitsløn på en million US dollars, der tabte så mange milliarder USD, at den amerikanske stat i september 2008 måtte støtte det 110.000 mand store forsikringsselskab AIG med 85 mia. USD – et beløb, der senere har måttet forhøjes. I august 2007 fortalte Joseph Cassano en gruppe bankfolk, at "it is hard for us, without being flip-pant, to even see a scenario within any kind of realm of reason that would see us losing one dollar in any of those transactions" (citeret i New York Times, 27/9 2008).

Det bør være nok til at fastslå, at derivater som MBS'er, CDO'er og CDS'er – der er udviklet af mennesker med ph.d.-grader i fysik og matematik, men med ringe indsigt i bankhåndværk som kreditvurdering m.m. – er problematiske. Disse såkaldte derivater er svære at styre og svære at forstå. Det må de være, for nogle af verdens største investeringsbanker og investeringsfonde, der i øvrigt heller ikke har været synderligt regulerede, havde i hvert fald ikke forstået de risici, der var forbundet med disse avancerede finansielle instrumenter. Det var ellers ikke, fordi der ikke havde været advarende røster, men en så indflydelsesrig person som Alan Green-

span, den tidligere chef for den amerikanske centralbank, støttede helhjertet derivater og argumenterede kraftigt imod enhver kritik af dem. Nu har selv Greenspan fortrudt og har måttet tage sin neoliberale grundtro op til revision. Den 23. oktober indrømmede han ved en høring i Kongressen, at "those of us who have looked to the self-interest of lending institutions to protect shareholders equity, myself included, are in a state of shocked disbelief" (New York Times).

Ratingbureauer, investeringsbanker, investeringsfonde osv. havde alle interesser i at holde cirkuset i gang; et cirkus, der i flere tilfælde var krydret med markante interessekonflikter, som når ratingbureauerne (*rating agencies*, der rettelig burde kaldes *rating companies*, fordi det er private virksomheder) skulle kreditvurdere derivater for banker, der samtidig var deres kunder. "Derivater spreder risikoen," lød det med vanlig ny æratankegang, og mens priserne på ejendomme og aktier blev drevet i vejret, blev der ydet flere og flere subprime-lån, der blev pakket som MBS'er og solgt videre til banker verden over. Der lå de så som en del af aktivporteføljen og ventede på at detonere, når huspriserne begyndte at falde, og lånerne ikke kunne betale afdragene på deres lån. Derfra bredte krisen sig til banker i en lang række lande. Derivater spredte faktisk risikoen, men ikke lige på den måde, man havde tænkt sig.

Det er en fortælling, der ikke lægger vægt på enkeltfaktorer eller på grådighed og spekulation alene. Det er en fortælling, som forsøger at rumme bare en smule af den kompleksitet, der nødvendigvis må inddrages for at forstå, hvad der gik galt, og hvad der kan stilles op for at gøre næste boble mere medgørlig. Men selvom den ligger langt fra fortællingen om den amerikanske drøm, har det indtil videre været en amerikansk fortælling. Det holder ikke: USA er jo ikke det eneste land med en bolig- og aktieboble. England og Danmark er andre eksempler, og Europa er også ramt af finanskrisen. I hvor stort omfang det skyldes, at europæiske banker også har købt subprime-lån og derfor har likviditetsproblemer, er ikke helt klart endnu, men krisen er endnu et eksempel på, hvor vanskeligt det er at skelne mellem likviditets- og solvensproblemer, og at det derfor er nødvendigt at tage hånd om begge dele.

Skal det gøre mere ondt, end det behøver?

Man kunne selvfølgelig vælge brusebadsmodellen, som den amerikanske finansminister Mellon anbefalede i 1930: "Liquidate labor, liquidate stocks, liquidate the farmers, liquidate real estate. It will purge the rottenness out of the system. High costs of living and high living will come down. People will work harder, live a more moral life. Values will be adjusted, and enterprising people will pick up the wrecks from less competent people." Den samme tilgang anbefaler den nu 92-årige, men stadig lige intellektuelt skarpe, Anna Schwartz. I et interview med Wall Street Journal den 18. oktober i år anbefaler hun, at de storbanker, der havde tabt for mange penge, skulle have været overladt til deres egen skæbne. "Everything works much better when wrong decisions are punished and good decisions make you rich. ... that's not the way the world has been going in recent years." Schwartz og hendes meningsfæller har næppe været begejstret for at læse om Greenspans ideologiske "turnaround".

Men det er ikke anbefalelsesværdigt. Det kommer til at gøre ondt, også mere end det behøver, og det var netop problemet i 1930'erne, hvor de lande, der blev på guldet (fastholdt guldstandard i stedet for bare at trykke pengesedler, red.) og fulgte Mellons medicin oplevede en længere og dybere version af depressionen. Svaret på Mellons hårde linje kom i 1936 med John Maynard Keynes' banebrydende værk "The General Theory of Employment, Interest and Money", hvor han gjorde op med dogmet om det balancerede statsbudget. Når økonomien ikke kunne ska-

be ligevægt ved egen hjælp, måtte staten træde til. Nøjagtig det samme budskab er nu så småt ved at brede sig fra fremtrædende økonomer som f.eks. professor Barry Eichengreen fra UC Berkeley, der nu fremhæver, at vi er så tæt på en depression, at regeringer verden over må tage en aktiv finanspolitik i anvendelse for at undgå for store problemer med produktion og beskæftigelse.

Samme Barry Eichengreen har leveret et af de meste overbevisende bud på årsagerne til den internationale depression. I "Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939" fra 1992 analyserer Eichengreen, hvordan det kunne gå så galt, og han konkluderer, at depressionen blev længere og dybere, fordi en række lande holdt stædigt fast ved tidens dominerende økonomiske holdning og førte en ukoordineret kontraktiv økonomisk politik, mens der var behov for det modsatte. Dengang handlede det om, at landene stædigt holdt fast i fortællingen om guldstandard som den eneste rigtige indretning for det monetære system.

I dag står striden om, hvilken fortælling der skal være retningsgivende for de politiske og økonomiske tiltag, der skal hjælpe os ud af den finansielle krise, og dernæst om, hvad vi stiller op for at undgå noget tilsvarende i fremtiden. Ganske som i 1930'erne vil vi opleve stærke reaktioner på den anbefalede medicin. Men når økonomien ikke kunne klare sig selv i 1930'erne, hvorfor skulle den så kunne i 2008? Og hvem har i øvrigt lyst til at tage chancen?

En stærk folkelig og politisk reaktion mod grådighed og spekulationstrang kan føre til krav om andre og mere vidtgående politiske indgreb.

Efter den finansielle krise

Efter de ganske massive og dyre stats- og centralbankindgreb til fordel for det finansielle system rejser der sig mindst to spørgsmål. For det første hvor lang og dyb den efterfølgende recession eller lavkonjunktur bliver? Og for det andet om de vestlige økonomier vil ændre på balancen mellem marked og stat?

Netop fordi den finansielle krise har været ganske omfattende og har givet en lang række finansielle institutioner problemer, er der desværre grund til at forvente, at den reale økonomi vil blive hårdt ramt. Det er læren fra depressionen. Det *credit-crunch*, der altid følger efter en alvorlig finansiell krise, vil gøre det vanskeligere for virksomheder og private at låne penge, og det betyder, at investeringer og forbrug vil falde, mens arbejdsløshed, bankers og virksomheders tab og konkurser vil stige. De store gældsbyrder skal som allerede nævnt likvideres, og en række banker, virksomheder og husholdninger skal afskrive store tab. Det tager tid, og det gør ondt, men der er ingen vej udenom. Det betyder imidlertid ikke, at der ikke kan gøres en forskel. Som Irving Fisher skrev, kan der vælges mellem en *laissez faire*-politik eller en reflationspolitik, hvor stater og centralbanker gennem en aktiv finans- og pengepolitik forsøger at sætte gang i økonomien.

Det er der både gode økonomiske og sociale grunde til. Indkomstfordelingen i ikke mindst det amerikanske samfund har ikke været til fordel for de dårligst stillede og middelklassen, og lavkonjunkturer vil gøre ondt værre. Det er netop det, USA's kommende præsident Barack Obama har sagt, at han vil gøre noget ved, og nu får han chancen. Om det lykkes, er ikke til at sige, men håbet om og muligheden for forandring er der som bekendt.

På lidt længere sigt vil der udfolde sig en diskussion om, hvad der skal stilles op for at hindre en gentagelse af finanskrisen. Her er det afgørende, hvilken af de to grundfortællinger der vinder. Intet tyder på, at det bliver den liberale, og det må derfor forventes, at der vil blive taget en række

konkrete tiltag i forhold til reguleringen af finansielle institutioner og instrumenter. Det er heller ikke usandsynligt, at en stærk folkelig og politisk reaktion mod den grådighed og spekulationstrang, der også ligger bag subprime-krisen, og som lå bag virksomhedsskandaler som Enron, Tyco og WorldCom, kan føre til krav om andre og mere vidtgående politiske indgreb.

Endelig kan det tænkes, at de internationale krav om en forbedret international regulering af de finansielle markeder og deres virkemåde kan føre til, at globaliseringen og de seneste 30 års omfattende deregulering og privatisering bliver udsat for stigende kritik. Også her kan Obamas indsats blive betydelig, men også bekymrende, al den stund Det Demokratiske Parti traditionelt er mere positivt indstillet over for protektionistiske tiltag. De tre store bilfabrikker omkring Detroit – Chrysler, Ford og General Motors – er i svære problemer, og der er ingen tvivl om, at Barack Obama kan blive mødt med krav om beskyttende foranstaltninger. Her er det værd at huske på, at mens finanskapitalismen nok har fået for frie rammer, er der også omkostninger forbundet med for megen regulering. Det bliver ikke let at ramme den rigtige balance, og erhvervslivet vil med sikkerhed forsøge at få vendt reguleringsmæssige tiltag til egen fordel. Det er ikke udfordringer, det skorter på. Hverken for Barack Obama eller for de europæiske regeringer.

Per Henrik Hansen er ekstern lektor på CBS.

Urin i tanken: neoliberalismen som religion

Af Bent Meier Sørensen

Hvis man under den nuværende finanskriser tænder for sit fjernsyn, er sandsynligheden for at se Steen Bocian fra Danske Bank udtale sig som ekspert *endnu større* end normalt. Det er rart. Steen Bocian er en sympatisk og meget kompetent mand. Han vil med sikkerhed (og med et opmærksomt og fredfyldt ansigt) fortælle os, at vi i denne krise skal og bør bevare vores tillid til bankerne og de finansielle systemer samt holde fast i vor tro på, at markedet altid retter sig.

Jeg vil ikke opholde mig ved det skamløse i denne sympatiske mands gentagne og åbenlyse forsøg på at tale Danske Bank-aktierne op fra det helvede, de er havnet i. Den skam falder ikke på Bocian, men på de journalister og redaktører, der bringer Danske Banks kapellans prædiken i enhver given primetime. Derimod vil jeg opholde mig ved den tro og tillid, Bocian forsøger at fremmane.

Finanskrisen handler nemlig om tro og tillid, men på et endnu mere fundamentalt niveau, end Bocian gør sig klart. For krisen handler i denne optik om religion. Krisens forudsætning er som bekendt neoliberalismen som økonomisk doktrin, og denne artikel vil demonstrere, at den grundlæggende er en religiøs tro på en særlig samfundsmæssig logik kaldet markedet. Neoliberalismen er en religiøs doktrin. En kristen, calvinistisk doktrin.

Den usynlige hånd

En af forudsætningerne for den postmoderne finansøkonomi, der i disse måneder er under omkalfatring, er en metafor, der formentlig er den mest prægnante af slagsen nogensinde skabt i samfundsvidenskaben. Det er selvfølgelig forestillingen om "den usynlige hånd", som styrer markedet, jeg her taler om. Denne forestilling er religiøs i sin grund, og den leder direkte over i den neoliberale ideologi.

Pointen med at forstå neoliberalismen som en religiøs doktrin er ikke at udpege den som et falsum, men at komme nærmere en forståelse af, hvorfor forestillingen om markedet som selvstyrende og forestillingen om denne styrende instans skjulthed forsvares så drakonisk af dens tilhængere. Det er ikke blot en teknisk, end ikke ideologisk, holdning til en samfundsindretning, der er på spil. Det er selve fundamentet for disse menneskers liv, som forsvares. Vi, de mindre passionerede, ler overbærende ad de troende, der – alt imens tusinder går fra hus og hjem, og pensionsopsparinger forsvinder i den blå luft – fremturer med hallucinerende forsvar for markedets fortsatte og absolutte visdom. Således argumenterer CEPOS 10. oktober – uden i øvrigt på det tidspunkt at have bragt nogle egentlige analyser af finanskrisen – at Danmark bør undlade at stemme for en ratifikation af den kommende tillægsprotokol til FN's internationale konvention om Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder, fordi konventionen blandt andet indeholder retten til "social tryghed" og retten til en "passende bolig". Det skal staten ikke blande sig i. Det er naturligvis markedet, som bedst varetager denne fordelingsfunktion, omend de ikke-troende nødvendigvis her skal fraregne et par kostbare, skatteyderfinansierede statsinterventioner for at redde de konkurstruede kreditinstitutioner Fannie Mae og Freddie Mac, som i øvrigt var startskuddet til finanskrisen.

Disse markedsfundamentalister er måske de sidste dages hellige, men deres tro overlevede uden problemer dot.com-krakket [it-boblen, red.],

der er den noget oversete baggrund for den nuværende krise. Boligboblen blev blæst op for at genstarte økonomien efter dot.com-krakket. Det neo-liberale verdensbillede, der er genstand for denne tro, har regeret sejrrigt i tre årtier. Verdensbilledet krakelerer ikke bare, fordi skatteydere skal betale nogle tusinde milliarder i tabsrefusion til spekulanter for derefter, i øvrigt, for manges vedkommende gå fra hus og hjem. Det er blot *collateral damage* i en sag, der angår noget langt større. Den sag begyndte i Chicago i 1970'erne og tager udgangspunkt i økonomen Milton Friedman.

Milton Friedman: den liberale calvinist

Friedman døde i 2006, men hans epigoner regerer fortsat i Wall Street. Også efter krakket. Den amerikanske 700 mia. dollars-bail out-plan skal som bekendt ledes af finansminister Hank Paulson. Paulson blev stenrig som direktør for Goldman Sachs, der i øvrigt er en af de finansielle institutioner, der vil nyde godt af planen, og han støttede en række fundamentale dereguleringer, som blev gennemført under George W. Bush. Paulson og chefen for den amerikanske centralbank, Ben Bernanke, er en del af den enorme gruppe af deregulerende økonomer, der har den såkaldte Chicago-skoles leder, nobelpristageren Milton Friedman, som ikon. Friedman har bl.a. sit intellektuelle ophav i den østrigske økonom Friedrich von Hayek og den amerikanske filosof Ayn Rand. Rand er forfatter til "Og verden skælvede", der priser individets formåen og samtidig kritiserer kollektive løsninger og idéen om solidaritet. Det er en roman, som Saxo Banks medarbejdere får udleveret ved ansættelsen og formentlig skal aflevere ved fyringen. Saxo Banks ejere henter inspiration i samme Friedman, og han er blevet almindeligt anerkendt som den åndelige leder af neoliberalismen. Neoliberalismen fokuserer som doktrin på den strengt individuelle entreprenør og dennes udfoldelsesmuligheder, der ikke må hindres af statsmagtens indgriben og begrænsning.

Men vi skal her koncentrere os om den *teologiske linje* i denne tænkning. Friedman har nemlig også Jean Calvin (1509-64), den franske protestantiske reformator, som forfader. Calvins teologi bygger på en forestilling om, at frelsen er strengt individuel. Hvis det enkelte individ har økonomisk succes, er det hos Calvin *et tegn* på (men ikke årsagen til), at han eller hun er frelst og vil komme i himlen. Dermed bliver det afgørende vigtigt, at alle får mulighed for at vise, at vi *er* blandt de frelste, hvilket i økonomisk sprogbrug vil sige, at alle skal have mulighed for at blive entreprenører, uhindret af kollektivets begrænsninger. Mindre stat, mere marked.

På sin side har staten historisk været regeret af konger "af Guds nåde". Kongen var, med paven som konkurrent, menneskets forbindelse til det hellige. Men hvis staten bliver en minimalstat, hvordan skal individets relation til det hellige så sikres? Under reformationen sættes det troende individ i direkte forhold til guddommen. Men uden katolicismens ydre pomp, pragt og ritualer hvordan skal vi så vide noget om denne relation – hvordan kan vi vide, om vi er frelst? Dette problem løste Calvin og bandede ifølge Max Webers "Den protestantiske etik og kapitalismens ånd" (1905) dermed vejen for markedsøkonomien. Den havde Luther ellers forkastet som Djævlens værk: Papisternes udbytning af de troende og kapitalisternes udbytning af bønderne og håndværkerne var tegn på en ny, babylonsk dekadence i "det moderne". Det var en kapitalisme-kritik, der kunne måle sig med Marx' tre århundreder senere. Modsat Luther var Calvin politisk forudseende: Hvordan skulle kristendommen og det gryende handelsborgerskab give plads for hinanden? Svaret er relevant for dagens finanskriser. Calvin ændrede nemlig lutherdommen på et afgørende område: Han tillod renter og lån og dermed egentlig bankvirksomhed – aktiviteter, som indtil da primært havde været jødernes gebet. Kristne

kunne nu kaste sig over forretning og entreprenørskab, hvilket udgjorde baggrunden for det 16. og 17. århundreders enorme vækst særligt i Nord-europa. Calvin ser således økonomien som en del af skabelsesplanen og som det sted, hvor det bliver åbenlyst, hvem der er Herrens udvalgte.

Calvin argumenterede også for ”prædestinationen”, forestillingen om, at verdens gang er forudbestemt af et guddommeligt forsyn, og at frelsen er en nådesakt fra skaberen. Dette kræver, at forsynet står absolut frit i forhold til verden, men alligevel handler i denne verden. Guds forudbestemte plan er (heldigvis, kunne man tilføje) hemmelig, og derfor er ”Guds hånd”, siger Calvin, ”skjult”. Men hvorvidt den enkelte er udvalgt til frelsen, åbenbares som nævnt på markedet, hvorfor gudsforholdet forskydes til markedet. Hermed overtager den succesfulde, calvinistiske entreprenør de katolske helgeners plads som forbillede for de troende. I katolsk logik regerer Gud i verden. Men hvem regerer egentlig i protestantismen? Eller mere præcist: Hvem regerer markedet?

For den neoliberale er grådighed ikke et problem: Grådighed er markedets forudsætning. Når Fogh beklager finanskapitalisternes grådighed, ved han bedre end nogen anden, at dette nøje ordvalg er spin.

Adam Smiths selvstyrende samfund

Svaret på dette formulerede liberalismens fader, Adam Smith, 200 år efter Calvin. Markedet regeres, argumenterer Smith, af ”den usynlige hånd”. Begrebet er ikke taget ud af den blå luft – men fra Calvin og den skotske moralfilosofi, der havde udviklet sig to århundreder før Smith. I Calvins forståelse sker der i prædestinationen et sammenfald mellem menneskelig vilje og Guds vilje. Guds vilje opstår nu løbende i verden og bliver uskelnelig fra menneskets vilje. Det samme sker i Smiths antropologi: Verden er et system, i hvilket menneskets moral udvikler sig godt, givet at dette sker uhindret af ydre autoriteter og eksperter. Foghs foragt for smagsdommere har ædel byrd.

Adam Smith bruger imidlertid kun begrebet om den usynlige hånd to gange, og *første* gang det sker, er det ikke i hans økonomiske teori, men i moralfilosofien. Først *anden* gang sker det i ”Nationernes Velstand” (1776). I den oprindelige calvinistiske version afstedkommer den usynlige hånd en produktiv sammensmeltning af Guds (gode) vilje og menneskets (onde) ditto. På markedet sker det samme: Individernes individuelle, egoistiske adfærd (ledet af lasterne, ikke mindst griskhed) adderer alligevel op til en samlet gevinst for samfundet (og producerer således dyden). Som Bernard Mandeville fortæller i sin ”Fabel om Bierne” (1723):

Thus every part was full of Vice, Yet the whole Mass a Paradise.

Det er dette selvregulerende, autopoietiske paradis, som Milton Friedman advokerer for.

Det bliver imidlertid debatteret, hvor moral kommer ind på markedet – eller hvor den gik ud. Smith anså sig selv for at være moralfilosof før økonom, og for ham stod etableringen af civile institutioner i samfundet som uomgængelige for dets beståen: f.eks. uddannelsesinstitutionerne og retssystemet. De skulle understøtte udviklingen af den naturlige moral, som for Smith var en forudsætning for markedets funktion. Smith var derfor egentlig ikke minimalstats-tænker og ville have anset dagens Wall Street for at være en uhyrlighed. Smith forsvarede moralen. Nogle neoliberale hævder imidlertid, at markedet *i sig selv* har en civiliserende effekt, ikke ulig kan vi notere os den effekt, kristendommen havde på oldtidens uforudsigelige samfund og dens barske retssystemer.

Ved at argumentere for, at den enkeltes uhindrede egoisme (synd) resulterer i samfundets styrkelse (forløsning), bekræfter de neoliberale både

Luther og Calvin i, at forløsningens forudsætning er synden. Når synden således bliver nødvendig for forløsningen, bliver egoismen nødvendig for det fælles bedste. ”Synd tappert,” sagde Luther, mens Nietzsche bedyrede, at ”der må være grave, for at der kan være opstandelse”. Markedet er syndernes vej til Paradis. *Shop bravely*.

Også hvad angik moral på markedet, var Friedman hardliner: virksomhedens sociale ansvar er at tjene penge til dens aktionærer. Moral mudrer markedet til. Da Reaganomics muliggjorde de aktieoptioner til direktører, der siden 80'erne har udløst deres eksorbitante lønninger, smeltede ledelse og aktionærer sammen, og ledelsens incitament var da ikke længere at drive virksomheden rentabelt til både medarbejdere og ejeres fordel, men primært at tale aktiekursen på virksomheden op. ENRON er ét blandt mange eksempler på resultatet af dette. Men her ser vi bort fra deciderede kriminelle handlinger og ekstreme tilfælde. Den generelle pointe er, at ”griskhed” på markedet ikke er kritisabelt og slet ikke er relevant som *moralisk* problem. For den neoliberale er grådighed ikke et problem: *Grådighed er markedets forudsætning*. Når den liberale statsminister Fogh Rasmussen beklager finanskapitalisternes grådighed, ved han bedre end nogen anden, at dette nøje ordvalg er spin: Markedet fungerer kun, fordi aktørerne forventes at være egoistiske og grådige. Det er præmissen.

Det samme er naturligvis også grunden til, at velfærdsstatens teoretiker, nationaløkonomen J.M. Keynes, som er Friedmans arvefjende, advokerer for statens medierende rolle som skaber af rammerne for markedet.

Den samme liberale, danske statsminister var da også påfaldende tavs, da Henning Dyremose fik udbetalt 56 mio. kr., da han i 2006 trådte tilbage som direktør for TDC. Markedet havde talt. Det var – og man kan her blot notere sig, at familien Dyremose stammer fra en missionsk/pietistisk tradition – i Calvins forstand Guds vilje, der skete fyldest. Og ganske som kritik af Gud er blasfemisk, er kritik af markedet en dødsynd. Kritik er udtryk for misundelse – og det er en synd at vedgå sig den slags, omend markedet naturligvis har brug for præcis misundelse for at fungere.

Urin i tanken

Friedmans advarsel mod kollektivismen var utrættelig. Det er jo fortabelsen selv, han kæmper med. Og han havde en klar fornemmelse af, hvilke kræfter han var oppe imod. Friedman sluttede sit markante essay ”Kapitalismens fremtid” (1978) med at pege på, *hvor stor en tro* realiseringen af den neoliberale utopi, nemlig utopien om det absolut frie marked som organiserende princip i alle livets forhold, ville kræve. Han gør det ved at fortælle en historie om en katolsk nonne, der er løbet tør for benzin:

[Nonnen] huskede, at et par kilometer tidligere havde der været en benzintank, så hun står ud af bilen, trækker skørterne op og begynder at gå tilbage for at få benzin. Da hun kommer hen til tanken, står der kun en ung tankpasser. Han siger, at han gerne vil hjælpe hende, men han kan ikke gå fra tanken. Han siger, at han vil se, om han kan finde en dunk til at komme benzinen i. Han søger alle vegne, men det eneste, han kan finde, er en potte. Den fylder han med benzin og giver til nonnen. Hun kommer tilbage til bilen med potten i hånden, knæler ned, åbner for benzintanken og begynder at hælde. Mens hun er i gang, suser en stor Cadillac forbi med over 100 km i timen. Føreren ser ud ad vinduet og ser, hvad der sker, men kan ikke tro sine egne øjne. Han hugger bremserne i, bækker, åbner vinduet og siger så: ”Hvor ville jeg ønske, jeg var lige så stærk i troen som Dem.” (Oversat af liberator.dk).

Historien er illustrativ for de neoliberales forhold til empiri. Ganske som hos andre troende fundamentalister betyder den faktiske, materielle

verden ikke noget: Det er *troen* på modellen, den dogmatiske doktrin, der er afgørende. Selv i det tilfælde hvor neoliberalismen antages at hælde urin i samfundets motor, skal den fremture og derefter lade troen gøre arbejdet.

Det værste kollektiv, Friedman og den individuelle entreprenør er oppe imod, er staten. Denne forhadte stat er teologisk set naturligvis pavestaten med dens korruperende indgreb over for den enkelte troende. Big Government er genindførelsen af pavedømmet, smagsdommere og eksperter er dens statsansatte præsteskab, hvis sjælelige bonitet er for ringe til at blive afprøvet på markedet. De er allerede fortabte, og i det nye, neoliberale tusindårstrige vil der ikke være plads til dem, for der vil markedet råde.

DÉN utopi bristede måske uigenkaldeligt 19. september 2008. Den dag fremsatte Hank Paulson lovforslaget om den 700 mia. dollar store redningsplan, som USA's regering havde udarbejdet. Forestillingen om markedets retfærdighed brast, for det blev åbenbart, at den egentlige, neoliberale lov lyder: Privatiser gevinst, socialiser tab. Det var imidlertid i højere grad en religion end en økonomisk teori, der gik under 19. september 2008. Nemlig den uhildede tilbedelse af den skjulte hånd. Det var samtidig undergangen for den værste slags religion, der findes: nemlig den religion, der benægter at være en religion. "Videnskab" kaldte den sig, beklædt med nobelpriser og en uskøn alliance mellem et enkelt universitets elite og magten i Washington. Det var urin, Wall Street hældte i samfundets motor, mens spekulanterne og de neoliberale prædikanter selv forlod gerningsstedet i en Cadillac. Og ingen tro kan redde os andre fra at skulle betale regningen.

Bent Meier Sørensen er lektor i ledelsesfilosofi ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi, CBS. Han har beskæftiget sig med erhvervsøkonomi, kulturokonomi og kapitalismen som filosofisk system. Særligt har sammenhængen mellem teologi, kunst og moderne organisationer interesseret ham. Det er formentlig tæt forbundet med hans fanatiske interesse for racercykler, karate og argentinsk tango. Og for apostlen Paulus.

Krisen og økonomerne: Hvad økonomerne har lært af krisen

Borgerne og virksomhederne er tilbageholdende med at bruge flere penge: Nu må staterne bruge nogle. Men det skal ske forsigtigt. Og ingen skal tro, at staten er magtfuld nok til at neutralisere krisen – eller forebygge dens langsigtede konsekvenser.

Af Torben M. Andersen

Finanskrisen har udviklet sig til en alvorlig økonomisk krise. De fleste OECD-lande forventes i 2009 at have negativ vækst, og væksten vil også med stor sandsynlighed være negativ eller meget lav i 2010, jf. prognoser fra OECD og IMF. De mest synlige tegn på krise er stigende arbejdsløshed, at et stigende antal virksomheder går konkurs, og at flere huse kommer på tvangsauktion. Dybden og varigheden af krisen er stadig usikker, men at der er tale om en alvorlig og global krise, ligger fast. Efter at de første reaktioner har lagt sig, har der rejst sig en debat om, i hvilket omfang krisen burde have været forudsagt, og om hvorvidt vi faktisk ved nok til økonomisk-politisk at kunne tackle krisen. Er den økonomiske krise også en krise for den økonomiske videnskab?

Observatører og politikere er ofte hurtige til at afsige dommen, at ”de økonomiske lærebøger skal skrives om”. Dette blev blandt andet fremført under ”it-hypen” og diskussionen om såkaldt ”ny økonomi” i slutningen af 90’erne, hvor mange mente, at de traditionelle økonomiske mekanismer var sat ud af kraft. Det mente nogle også, da den danske ledighed kom ned på et meget lavt niveau – lavere, end økonomer mente var muligt.

Den væsentligste drivkraft i den aktuelle krise er imidlertid i økonomisk teoretisk forstand en klassiker, da der er tale om et generelt fald i efterspørgslen. Husholdninger nedsætter deres forbrug, virksomhederne investerer mindre – og den mindre efterspørgsel betyder mindre produktion og beskæftigelse, som så igen reducerer efterspørgslen. Det særlige i situationen er, at dette sker samtidigt i de fleste lande, og derfor falder udlandets efterspørgsel efter vores produkter og dermed eksporten også. Samtidigt faldt i forbrug, investeringer og eksport i en lang række lande er selvsagt med til at skabe et meget stærkt nedadgående pres på den økonomiske aktivitet. Der er ingen ”gynger og karruseller” i denne proces. Den del af udviklingen er således ”kendt” stof, selvom det aktuelt viser sig på en meget alvorlig måde.

De to store spørgsmål er, om man i større omfang burde have været i stand til at forudsige krisen, og i hvilket omfang man kan anvise en økonomisk politik i forhold til at løse krisen.

Politikerne har i første omgang ledt efter løsninger på det pengepolitiske område med rentenedsættelser og ”bankpakker”. Disse tiltag er vigtige, men kunne ikke forhindre, at den finansielle krise er blevet til en økonomisk krise. Derfor er der i anden runde blevet fokuseret meget på finanspolitikken, dvs. mulighederne for via ændringer i den økonomiske politik at modvirke den økonomiske krise. Finanspolitikken har dermed på en måde fået en renaissance efter i længere tid at have været nedprioriteret.

Burde finanskrisen have været forudset?

Mange har hævdet, at den manglende evne til at forudsige krisen viser, at økonomernes prognoser er for dårlige. Men at der sker store og uventede

hændelser, er ikke i sig selv et argument for, at prognoseapparatet er værdiløst. Verden er ikke deterministisk, og prognoser er i sig selv usikkert analyseværktøj. Mere problematisk er det, at man af kommunikationsmæssige grunde normalt kun viser "et forløb", nemlig det mest sandsynlige. På den måde kommer prognoser til at fremstå mere sikre, end de er, og mulige alternative forløb og deres sandsynligheder kommer ikke tydeligt frem.

Det er velkendt blandt prognosemagere, at det sværeste er at forudsige vendinger i den økonomiske udvikling. Når konjunkturerne udvikler sig relativt normalt, er det i sig selv nemmere at lave præcise prognoser, end når der sker helt uventede vendinger. Og forventninger til økonomiske forhold afviger fra forventninger til mange andre forhold, da forventningerne kan have indflydelse på den faktiske udvikling. Uanset hvor meget vi forventer godt vejr i næste uge, kommer det ikke til at påvirke vejret – for økonomiske forhold er det anderledes. Er der i markedet forventninger om kursstigninger, kan det føre til, at flere investerer i aktier, og dermed yderligere kursstigninger. Er der forventninger om stigende efterspørgsel, vil virksomhederne udvide kapaciteten og sætte produktion i gang, som i sig selv medvirker til at øge efterspørgslen yderligere. Disse forventningsmekanismer virker både i opadgående og i nedadgående retning. Aktuelt under krisen ser vi, at mere pessimistiske forventninger har en tendens til at forstærke den negative udvikling, og dette er især med til at gøre det meget svært at forudsige vendinger i den økonomiske udvikling.

Efterrationaliseringer er der mange af, og man kan selvfølgelig finde eksempler på, at nogle på et eller andet tidspunkt har forudset drastiske problemer eller kriser for den globale økonomi. Men en god prognose er ikke karakteriseret ved, at man en enkelt gang har ramt plet, men ved at man systematisk kan forudsige den økonomiske udvikling med en vis præcision. Det er ikke en særlig nyttig prognose, hvis man vedholdende forudsiger bestemte problemer eller vendinger i de økonomiske forhold som f.eks. store aktiekursfald eller stigninger. Historikken viser, at sådanne forekommer, og man vil uvilkaarligt få ret, såfremt man holder fast i forudsigelsen – men til gengæld vil man tage fejl det meste af tiden.

Seriøse prognoser har dog peget på problemer, før krisen for alvor slog igennem. F.eks. advarede IMF om, at boligpriserne i mange lande var steget mere, end hvad der kan begrundes ud fra fundamentale økonomiske forhold, og at der derfor var en "boble" i boligmarkedet. Tilsvarende advarsler har været givet for Danmark af bl.a. Nationalbanken og Det Økonomiske Råd. Det er således ikke korrekt, at krisen kommer fuldstændig bag på prognosemagere. Det er derimod korrekt, at dybden af krisen og dens omfattende globale omfang ikke var forudset:

Der er flere grunde til dette, men en væsentlig er, at den accelererede globalisering de senere år har skabt nye reaktionsmønstre, der afviger fra de historiske. Globaliseringen har betydet en meget tættere økonomisk integration mellem lande i form af handel med varer og tjenester, men også i form af "grænseoverskridende" aktiviteter ved virksomheders aktiviteter – f.eks. internationalisering af ejerskab via spredning af aktier. Især globaliseringen af de finansielle markeder er markant, da kombinationen af afreguleringen og informationsteknologien gør, at der her reelt er tale om et globalt marked, hvor alle har nem adgang og kan handle til meget små omkostninger.

Globaliseringen har været en stærk medvirkende årsag til den positive globale økonomiske udvikling de senere år, men den er også en medvirkende årsag til krisen. Samtidig betyder globaliseringen, at krisen spredes globalt: Vi ser nu det meget usædvanlige, at den økonomiske krise samtidig rammer (stort set) alle lande. At krisen er global, er i sig selv med til at gøre den mere dyb og langvarig. Dette viser, at dét, man kunne kalde sy-

stemrisikoen, er meget større end tidligere, og at denne har været klart undervurderet. Dette gælder både i forhold til behovet for regulering og overvågning, men også i forhold til prognoser for den økonomiske udvikling.

Er finanskrisen også en krise for den økonomiske politik?

Det store spørgsmål, hvad politikerne kan og bør gøre. Dette vedrører både den finansielle sektor og den generelle økonomiske udvikling, som er emnet for det følgende.

Der er et stort politisk pres for økonomisk-politiske initiativer, dels fordi krisen forventes at blive dyb, og dels fordi dette vil signalere, at politikerne tager krisen alvorligt. Men hurtig handling er ikke nødvendigvis hensigtsmæssig handling. Samtidig er der stor usikkerhed omkring, hvilken økonomisk politik der skal føres. Hvad vil virke og være mest effektivt i den aktuelle situation?

Denne debat har både pragmatiske og principielle argumenter. De pragmatiske peger på, at behovet for økonomisk-politiske indgreb skal ses i forhold til udgangssituationen i de enkelte lande og krisens konkrete konsekvenser. Dette gør dels, at der ikke er "en løsning for alle lande", og dels at der er behov for nærmere at vurdere situationen, før det er hensigtsmæssigt at lave større ændringer i den økonomiske politik. Men en sådan "vent og se"-holdning er i strid med den politiske utålmodighed og behovet for at vise handlekraft.

Når det pragmatiske argument fremføres, skyldes det ikke mindst erfaringerne fra oliekrisen i midten af 70'erne. Da denne krise satte ind, så man også en økonomisk-politisk "panik" med mange indgreb, der efterfølgende viste sig at være dårligt afstemt i forhold til krisen, og derfor i bedste fald var virkningsløse og i værste fald med til at gøre krisen værre. Kort sagt: Selvom intentionerne er de rigtige, er det meget svært at føre "økonomisk krisepolitik", især hvis krisens konsekvenser ikke står helt klare.

En anden væsentlig lære fra krisen i 70'erne var, at kortsigtede effekter kan have meget store langsigtede omkostninger. Mange lande havnede som følge af krisen i en situation med store offentlige underskud og stigende offentlig gæld. Efterfølgende har man i mange år kæmpet med at få denne gæld reduceret for dermed at skabe større handlefrihed i den økonomiske politik (og som forberedelse til forestående demografiske forandringer). Dette er lykkedes for nogle lande (f.eks. Danmark og Sverige), men for en lang række lande går man ind i den aktuelle krise med et højt udgangsniveau for den offentlige gæld (f.eks. Italien) og dermed en mere begrænset handlefrihed.

De to skoler: markedet og staten

Overordnet kan man sondre mellem to strømninger eller brudflader blandt økonomer i synet på mulighederne for at føre effektiv økonomisk politik: 1) intervention vs. ikke-intervention, og 2) om virkningerne af forskellige former for økonomisk politik.

På den ene side er der klassisk inspirerede teorier med betoning af, at markedsmekanismen som udgangspunkt er velfungerende og uden behov for intervention. Selv i situationer, hvor markedsmekanismen er i problemer, kan det være svært at modvirke disse problemer, ikke mindst fordi imperfektioner i det politiske system gør, at den økonomiske politik ofte er uhensigtsmæssigt sammensat eller dårligt timet.

På den anden side er keynesiansk inspirerede opfattelser med betoning af problemer ved markedsmekanismen samt behovet for at modvirke disse via økonomisk-politisk intervention. Det er ikke nødvendigvis nemt at

dosere den rette økonomiske politik, men behovet for en aktiv økonomisk politik er til stede.

Udviklingen i den økonomiske teori har taget nogle store sving mellem disse synspunkter. Mens den keynesianske opfattelse var mainstream i 1960'erne og ind i 70'erne, så voksede de mere klassisk inspirerede opfattelser frem (monetarisme, nyklassisk og reale konjunkturmodeller) i perioden derefter, ikke mindst blandt amerikanske økonomer. Sideløbende udviklede der sig en "ny-keynesiansk" teoriretning, der fastholdt det keynesianske udgangspunkt, men som var mere nuanceret i vurderingen af, under hvilke omstændigheder økonomisk politik er hensigtsmæssig. Den aktuelle krise vil sikkert svinge pendulet mere tilbage i keynesiansk retning.

Troen på centralbankerne

De senere år har der udviklet sig en vis konsensus eller syntese af de klassiske og (ny)keynesianske opfattelser, i hvert fald når det kommer til det overordnede syn på den økonomiske politik. Dette syn har som udgangspunkt, at den økonomiske politik bør være regelstyret. Erfaringer med diskretionær politik, dvs. en situation, hvor politikerne løbende ændrer politik afhængig af den aktuelle situation, er dårlige. Indgrebene er ofte både uheldigt sammensat og dårlig timet, ligesom indgreb motiveret af en midlertidig situation ofte bliver permanente. En mere regelstyret politik vil undgå disse problemer og give mere gennemsigtighed og forudsigelighed omkring den økonomiske politik, hvilket kan være med til at stabilisere forventningsdannelsen. Dette kan sammenfattes ved den økonomisk-politiske grundregel: Hovedansvaret for at sikre stabilitet bør ligge hos pengepolitikken, som skal varetages af uafhængige centralbanker. Målsætningerne for pengepolitikken skal være klare og annoncerede (ofte som "mål for inflationen"), og der skal være transparens omkring politikens tilrettelæggelse. Finanspolitikken bør i stabiliseringsmæssig henseende primært være baseret på de såkaldte automatiske stabilisatorer (den regelstyrede del af finanspolitikken). Diskretionære – dvs. til lejligheden opfundne – finanspolitiske tiltag bør kun gennemføres i særligt alvorlige situationer (undtagelsessituationer), hvor der er et klart behov for enten at stramme eller lempe finanspolitikken.

Den økonomisk-politiske konsensus har derfor i en årrække været, at finanspolitik kun skulle tages i anvendelse i særlige situationer (kaldet "coarse tuning"). Under mere normale konjunkturforshold skulle stabiliseringspolitikken alene varetages af pengepolitikken (centralbankerne) og de såkaldte automatiske stabilisatorer. (Det sidste henviser til, at den offentlige sektor automatisk regulerer den samlede efterspørgsel i økonomien. En lavkonjunktur vil således betyde bl.a. færre skatteindtægter og flere udgifter til arbejdsløshedsunderstøttelse, hvilket medvirker til at understøtte efterspørgslen. Omvendt vil skatteindtægterne stige, og udgifterne til arbejdsløshedsunderstøttelse falde i en højkonjunktur, og dette virker i retning af at holde efterspørgslen tilbage. Via disse mekanismer virker den offentlige sektor i retning af at stabilisere den økonomiske udvikling. Dette sker automatisk via de regler, der fastlægger blandt andet skattebetalinger og arbejdsløshedsunderstøttelse (finanspolitikens automatipilot)). Netop fordi disse "stabilisatorer" virker automatisk, har de den fordel, at de virker, også selvom man politisk ikke helt er klar over økonomiens sande tilstand. Empiriske undersøgelser har vist, at de automatiske stabilisatorer er ret betydningsfulde, og at de faktisk har en stabiliserende funktion.

Den aktive eller diskretionære finanspolitik har således en meget beskeden rolle i den nye konsensus eller ortodoksi omkring den økonomi-

ske politik, samtidig med at forhåbningerne til pengepolitikken (og dermed: centralbankerne) er store.

Den aktuelle situation udfordrer denne konsensusopfattelse af en række grunde. Et bagudrettet spørgsmål er, om pengepolitikkens stærke (og i nogle tilfælde ensidige) fokusering på inflationsmålsætningen har været en medvirkende årsag til at fremkalde krisen? Burde centralbankerne i rentefastsættelsen have set mere på andre forhold, herunder udviklingen i boligpriser og aktiekurser, og derfor strammet pengepolitikken for at modvirke de meget store pris- og kursstigninger?

De pengepolitiske muligheder er snart udtømte

Fremadrettet er situationen den, at de pengepolitiske muligheder i stort omfang er udtømte eller ved at være udtømte. Som direkte reaktion på den finansielle krise er der tilført betydelig likviditet fra nationalbankerne til de finansielle markeder. Samtidig har der været en global tendens til rentenedsættelser: USA's FED har nu reelt sat renten ned til 0-0,25 %, mens Europas ECB har været mere konservativ i rentepolitikken og senest har sat renten ned til 1,25 % i starten af april 2009. De markedsbestemte renter er ganske vist ikke faldet helt i samme omfang, men det må forventes at ske, dels i takt med at de finansielle systemer normaliseres, og dels såfremt krisen bliver langvarig, og markederne forventer et vedvarende lavt renteniveau hos nationalbankerne.

Den største trussel for pengepolitikken er at blive fanget i en såkaldt likviditetsfælde, dvs. at renten er nedsat til det lavest mulige (i praksis tæt på nul), og økonomien er i så kraftig tilbagegang, at inflationen bliver til deflation (altså generelle prisfald = negativ inflation). I den situation vil man have det paradoks, at selvom renten er sat ned til det lavest mulige, vil realrenten (renten korrigeret for inflation) faktisk stige – fordi inflationen altså accelererer. Det betyder, at pengepolitikken bremser den økonomiske udvikling og dermed er med til at forstærke problemerne, selvom man forsøger at føre en mere ekspansiv politik. Diskussionen er ikke teoretisk – præcis dette skete i Japan under en dyb økonomisk krise fra en gang i 1990'erne og til begyndelsen af 2000'erne (se Mads Mariegaards artikel om KRISEN OG JAPAN, red.).

Et andet alvorligt aspekt er, at pengepolitikens muligheder for at sætte gang i den økonomiske aktivitet kan være begrænsede i den aktuelle situation. Problemerne i den finansielle sektor betyder en stramning af kreditvilkårene, ikke alene i form af højere udlånsrenter, men også ved en mere restriktiv risiko- og kreditvurdering – ”bankerne smækker kassen i”. Dette modvirker i et vist omfang den mere lempelige pengepolitik, som også har et andet problem: Det kan være svært at bruge en lav rente til at modvirke pessimistiske forventninger og større usikkerhed (”you can pull a string but not push it!”).

Den aktuelle situation bringer således finanspolitikken tilbage i centrum. De pengepolitiske muligheder er (stort set) udtømte, og økonomisk-politiske initiativer må derfor nødvendigvis være via finanspolitikken. Samtidig er det vurderingen blandt de fleste, at de automatiske stabilisatorer ikke er stærke nok til alene at kunne klare behovet – der er behov for yderligere finanspolitiske tiltag.

Virker finanspolitik?

Konsensusopfattelsen omkring den økonomiske politik har betydet, at den økonomiske forskning omkring finanspolitikken i de senere år har været meget beskedent. Der er derfor ikke en omfattende forskning at trække på for at afklare, hvordan forskellige finanspolitiske instrumenter (skatter, udgifter) vil kunne påvirke den økonomiske aktivitet, ad hvilke kanaler og under hvilke omstændigheder. Der har været megen forskning

om andre spørgsmål omkring finanspolitikken (betydning af skatter for arbejdsmarkedet, finanspolitisk holdbarhed osv.), men spørgsmålet om finanspolitikken som konjunkturstabiliserende instrument er klart "underforsket". Dette kan måske bedst illustreres ved, at en meget anvendt lærebog af Romer (bruges typisk på sidste år af bacheloruddannelsen eller første år af masteruddannelsen på økonomistudiet) overhovedet ikke indeholder noget om finanspolitikken konjunkturstabiliserende effekter.

Der er således en meget stor kontrast mellem den renæssance, finanspolitikken har fået i den faktiske økonomiske politik, og så den akademiske diskussion om finanspolitik. Det første kan eksemplificeres ved et bemærkelsesværdigt såkaldt "staffposition note" fra IMF fra årsskiftet, som i meget klare vendinger betoner behovet for en aktiv finanspolitik i den aktuelle situation. Samtidig har en række akademiske økonomer sat spørgsmålstegn ved grundlaget for sådanne anbefalinger. Der fremgår for eksempel af en session på det seneste møde i American Economic Association, hvor John Taylor talte om "the lack of an empirical rationale for a revival of discretionary fiscal policy", og en anden førende amerikansk økonomi Robert Barro betegnede idéen om, at en finanspolitisk ekspansion kan lede til øget aktivitet, som "voodoo multipliers".

Men er der så stor teoretisk usikkerhed om effekterne af finanspolitik i den aktuelle situation? Det traditionelle argument for, at en finanspolitisk ekspansion har en begrænset effekt på den samlede aktivitet i økonomien, er de såkaldte *crowding out*-effekter. Hermed menes, at f.eks. øget offentligt forbrug presser anden efterspørgsel ned – forbrug, investeringer eller nettoeksport – enten fordi det leder til i) lønstigninger og dermed tab af konkurrenceevne og profitabilitet, ii) inflation og dermed rentestigninger, eller iii) forventninger om fremtidige skattestigninger for at finansiere udgifterne. Styrken af *crowding out*-mekanismerne er selvfølgelig et empirisk spørgsmål, men effekterne som sådan kan der ikke sættes spørgsmålstegn ved – de eksisterer.

At finanspolitikken ikke nødvendigvis har de store effekter i en "normal" konjunktursituation, er imidlertid ikke nogen pålidelig indikator for effekterne i en dyb krise. I den aktuelle situation er der et historisk stort og markant fald i efterspørgslen, og det er derfor sværere at se relevansen af disse indvendinger mod effekterne af finanspolitik. Især er risikoen for lønstigninger og inflation ikke en overhængende fare for de fleste lande – snarere tværtimod.

Problemet med finansiering af de offentlige underskud er et reelt problem for de lande, der allerede inden krisen havde store underskud på de offentlige finanser og et højt gældsniveau. Men for en lang række andre lande er det ikke det mest overhængende problem.

Set fra et teoretisk udgangspunkt kan man således sige, at forudsætninger for en aktiv finanspolitik næppe kan være mere oplagte end i den aktuelle situation. I det perspektiv er der ikke nogen krise for den økonomiske politik. Det største problem er snarere over-optimistiske forventninger mht. finanspolitikken muligheder.

Men at finanspolitikken har effekt og bør bruges, er ikke ensbetydende med, at man hermed kan neutralisere krisens effekter. Dybe konsekvenser af krisen kan ikke undgås, og der vil nødvendigvis skulle ske en række tilpasninger. Dem kan politikerne ikke slippe udenom. Og det er hverken muligt eller ønskværdigt at dække over disse problemer via finanspolitikken.

Torben M. Andersen, økonomiprofessor på Aarhus Universitet. Tidligere overvismand.

Depressionsøkonomiens hovedværk fylder 75 år: Keynes er kommet på mode igen

Økonomen John Maynard Keynes udgav i slipstrømmen af den store depression sit hovedværk inden for økonomisk teori "The General Theory of Employment, Interest and Money", der i flere årtier formede den økonomiske politik. Han blev glemt i 70'erne, da en ny bølge strømmede gennem universiteterne, men med den store recession fra 2008 er Keynes' gamle værk – der i dag fylder 75 år – igen blevet støvet af. Professor Finn Olesen ser tilbage på Keynes og hans teori.

Af Finn Olesen

Fredag den 4. februar 2011 er en mærkedag inden for den økonomiske makroteori. Det er 75-året for udgivelsen af en af den økonomiske litteraturs mesterværker: "The General Theory of Employment, Interest and Money" skrevet af den engelske økonom John Maynard Keynes. Med dette værk blev den moderne makroøkonomiske teori født.

Udgivelsen af bogen i 1936 skal ses som resultatet af en langstrakt proces hos Keynes, hvor han gennem årene i forskellige bidrag forsøgte at gøre den økonomiske teori mere realistisk for derved at bringe den bedre i overensstemmelse med virkelighedens faktiske økonomiske forhold. Og af den økonomiske historie lærte Keynes, at samfund kan befinde sig i såvel dybe som langvarige økonomiske kriser. Men i de økonomiske lærebøger kunne han intet rigtigt relevant lære om, hvordan sådanne kriser opstår. Og heller intet om, hvordan man gennem økonomisk politiske tiltag kunne forsøge at bekæmpe disse. Det var især de spørgsmål, som Keynes beskæftigede sig med igennem hele sit liv, og som han forholdt sig til med bogen fra 1936.

John Maynard Keynes blev født den 5. juni 1883 ind i en akademisk familie i Cambridge. Og han skulle vise sig at blive en af de allermest markante økonomer i det 20. århundrede. Indtil sin død i påsken 1946 skulle han komme til at blande sig på afgørende vis ikke alene i den akademiske debat, men også mere bredt i den generelle samfundsdebat som en international kendt og anerkendt økonom. Oprindeligt var det dog matematikken, som så ud til at skulle blive Keynes' arbejdsområde, idet han oprindeligt blev uddannet inden for dette fag. Men udsigten til en embedsmandskarriere så åbenbart mere tiltrækkende ud. I hvert tilfælde påbegyndte Keynes at læse økonomi i Cambridge, som var adgangsgivende til et job i statsadministrationen. Efter endt efteruddannelse i økonomi blev Keynes da også ansat i The India Office.

Snart skulle det dog vise sig, at dette arbejde ikke alene kunne udfylde Keynes' rastløse intellekt; en mere akademisk fordybelse kaldte på ham. Så sideløbende med sit administrative arbejde skrev Keynes et hovedværk, der i 1909 kvalificerede ham til et fellowship ved Kings College i Cambridge. Værket, der efterfølgende blev udgivet i 1921, bar titlen "The Treatise on Probability". Heri blev fundamentet for Keynes' efterfølgende forståelse af, hvorledes det makroøkonomiske systems mangfoldige kompleksitet udspilles, grundlagt.

I værket behandlede Keynes indgående problemstillingen om, hvad vi ved, og hvad vi kan vide om fremtidige forhold. Noget har vi som husholdninger og virksomheder rimelig styr på, noget andet har vi måske en så nogenlunde opfattelse af, noget tredje er vi mere tvivlende over for, og endelig er der selvfølgelig alt det, som vi egentlig intet konkret ved noget om. Når husholdninger og virksomheder derfor skal planlægge, hvilke økonomiske beslutninger de ønsker at gennemføre, må dette nødvendig-

vis ske på basis af deres mere eller mindre usikre opfattelse af fremtiden. For Keynes er enhver økonomisk adfærd dermed en forventningsbaseret adfærd. Og ydermere er pointen hos ham den, at vi ofte tager fejl i vores planlægning. Naturligvis forsøger vi alle at gøre det bedste, vi overhovedet kan, men vores viden – husholdningernes og virksomhedernes forventninger – om en usikker og principiel ukendt fremtid er ofte mangelfuld og delvis fejlagtig. Så set med Keynes' øjne vil vores planlægning om fremtidige økonomiske forhold i en større eller en mindre udstrækning uvilkårligt altså vise sig ikke at holde stik.

Og det var med denne grundlæggende forståelse af de enkeltes økonomiske planlægningsvilkår som udgangspunkt, at Keynes skrev "The General Theory".

I denne bog, som altså blev startskuddet til den moderne makroteori, præsenterede Keynes dels en ny teoretiske forståelsesramme dels nogle guidelines til en ny metodologi. For begges vedkommende var der tale om et oprør mod og et opgør med samtidens herskende økonomiske mainstream: det neoklassiske paradigme.

Ifølge den økonomiske mainstream på Keynes' tid kunne en økonomi kun befinde sig uden for sin optimale ligevægt i kortere tid, ligesom størrelsen af uligevægten for normale forholds vedkommende ikke kunne være særlig omfattende. Der var derfor i forhold til denne forståelse ikke noget behov for en teori, som kunne forklare, hvorledes indkomstdannelsen på aggregeret niveau fandt sted i økonomien. Denne opgave blev varetaget af markedsmekanismen – Adam Smiths såkaldte "usynlige hænder" – som automatisk frembragte de bedste økonomiske forhold i samfundet. Den økonomiske ortodoksi kunne dermed ikke på relevant vis forklare eksistensen af arbejdsløshed; idet teorien forudsagde, at et sådant fænomen ikke kunne være særlig omfattende. Men disse udsagn stred mod de historiske kendsgerninger, som beskrev den økonomiske udvikling i den vestlige verden i store dele af 1920'erne. Og fra begyndelsen af 1930'erne så den internationale økonomiske krise kun ud til at blive dybere og dybere. Markedsmekanismen var altså ikke af sig selv i stand til at levere den eftertragtede vare: den fulde beskæftigelse og en øget velfærd til alle.

Set med Keynes' øjne var der derfor behov for at formulere en teori, som kunne forklare, hvordan den samlede produktion og beskæftigelse i samfundet blev bestemt. Der var med andre ord brug for en indkomstdannelsesteori, og Keynes præsenterede derfor en ny makromodel i sit kapitel 3 i "The General Theory". Denne model benævnte han "det effektive efterspørgselsprincip". Hermed får den samlede efterspørgsel i økonomien for alvor en ganske afgørende rolle at spille i den økonomiske fortælling om, hvorledes den samlede produktion og beskæftigelse bestemmes. Er den samlede efterspørgsel for lille, bliver også den samlede produktion og beskæftigelse for lille. Som en konsekvens heraf oplever mange at blive ufrivilligt arbejdsløse.

Et andet af Keynes' budskaber var, at en sådan underbeskæftigelsessituation godt kunne vise sig at være en stabil situation. Med andre ord; der var ingen automatik i det økonomiske system, som med sikkerhed kunne bringe den økonomiske krise til ophør af sig selv. Selv med fuldt fleksible lønninger og priser kunne de enkeltes forventninger være af en sådan beskaffenhed, at økonomien forblev fastholdt i en situation med omfattende arbejdsløshed og betydelige velfærdsproblemer til følge.

Men heldigvis kunne de økonomiske konjunkturer påvirkes gennem en aktiv økonomisk politik. Som en økonom, der gennem mange år havde beskæftiget sig med økonomiers finansielle forhold, vidste Keynes om nogen, at pengepolitikken kunne være særdeles brugbar til fremme af især de private investeringer. Blev finansieringsvilkårene for disse gunstigere, ville der blive gennemført flere investeringsprojekter i virksomhederne.

Dette ville øge den samlede efterspørgsel i samfundet. Produktion og beskæftigelsen ville stige, og den økonomiske krise ville aftage i omfang. Så for Keynes var pengepolitikken af afgørende betydning. Gennem denne kunne man påvirke realøkonomien på såvel kort som på længere sigt.

Men en sådan situation var betinget af mindst to forhold.

For det første skulle det være muligt at sænke renten i samfundet. Og for det andet skulle virksomhederne have en tro på – en forventning om – at deres afsætningsvilkår ville blive gunstigere i fremtiden; hvad skulle de ellers med et større produktionsapparat, da de jo i forvejen havde en ledig kapacitet?

Befinder en økonomi sig derfor i en dyb økonomisk krise, hvor pessimismen hos husholdninger som virksomheder breder sig, og er renteniveauet i forvejen ganske lavt, mister pengepolitikken af helt indlysende årsager sin styrke. Så må der bringes andre midler på banen. Så må man forsøge at stimulere investeringsdannelsen i samfundet gennem finanspolitiske virkemidler. Derfor gav det god mening for Keynes i begyndelsen af 1930'erne at være en varm fortaler for gennemførelse af offentlige investeringsprojekter f.eks. i form af forbedring af infrastrukturen. Hermed kunne niveauet for den effektive efterspørgsel hæves. Dette ville få produktion og beskæftigelse i samfundet til at vokse. Krisen ville have nået sin bund. Økonomisk fremgang synes at være på vej. Pessimismen ville være på retur. Husholdningernes og virksomhedernes forventninger til fremtiden ville blive mere positive. Og med en øget optimisme ville både husholdninger som virksomheder øge deres efterspørgsel, hvorved den effektive efterspørgsel i samfundet på ny ville få et skub opad. For Keynes var der for nu at sige det lidt kort især behov for at fokusere på tre forhold, når en moderne monetær produktionsøkonomis spilleregler skulle forstås: 1) eksistens af en fundamental form for usikkerhed, der besværliggør den økonomiske planlægningsproces; 2) erkendelse af, at penge/likviditet har en afgørende rolle at spille for at få den økonomiske maskine til at fungere effektivt, og 3) en erkendelse af, at de institutionelle rammer i samfundet og i økonomien ændrer sig over tid – det makroøkonomiske system er derfor ikke et stabilt og et lukket system; tværtimod, det er et åbent, socialt og over tid foranderligt system.

Baseret på Keynes' nyskabende teori i "The General Theory" udviklede der sig en ny makroøkonomisk forståelse efter hans død i 1946. Keynesianismen så dagens lys. Og med udgangspunkt i denne tænkning fandt den efterfølgende udbygning af de vestlige landes velfærdssamfund sted. De vestlige økonomier oplevede gyldne tider med gennemsnitlige store årlige økonomiske vækstrater. Den økonomiske krise syntes at være afskaffet. Men som vi ved, var dette ikke tilfældet. I 1970'erne blev de vestlige lande igen ramt af et internationalt økonomisk tilbageslag. Keynesianismen kom som følge heraf under pres. Og den makroøkonomiske teori vendte tilbage til en mere gammeldags økonomisk forståelse med monetarismen, og hvad deraf fulgte.

Med dette skifte i den makroøkonomiske fokusering voksede tiltroen til det frie og perfekte marked. Samtidig hermed blev tiltroen til en aktiv, især finanspolitisk, regulering af de økonomiske konjunkturer mindre. Og indtil for få år siden syntes "de økonomiske træer at gro helt ind i himlen". Lige indtil de finansielle bobler bristede, og den internationale finanskrisen med hidtil ukendt styrke ramte den globale økonomi. I kølvandet på denne fulgte et internationalt økonomisk tilbageslag. Og som vi ved, ramte denne også både den europæiske og den danske økonomi hårdt. Så på ny blev der behov for en offentlig indgriben i økonomien. Visionen om det frie markeds herligheder – i hvert tilfælde hvad angår de finansielle markeder – synes at ligge mere eller mindre i ruiner.

Således belært af den nyere økonomiske historie vokser igen interessen for Keynes og hans opfattelse om økonomier i krise. En relevant forståelse og analyse af termene usikkerhed, tid og penge/likviditet i en makro-økonomisk kontekst vil uden tvivl forblive at være relevante også for kommende makroøkonomer. Tilbage er bare at ønske tillykke med 75-års-jubilæet.

Finn Olesen er professor ved Institut for Erhvervsstudier og Teknologiledelse ved Aalborg Universitet.